

ตำนานพระธาตุของชนชาติไท:
ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม

นายปฐม หงษ์สุวรรณ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

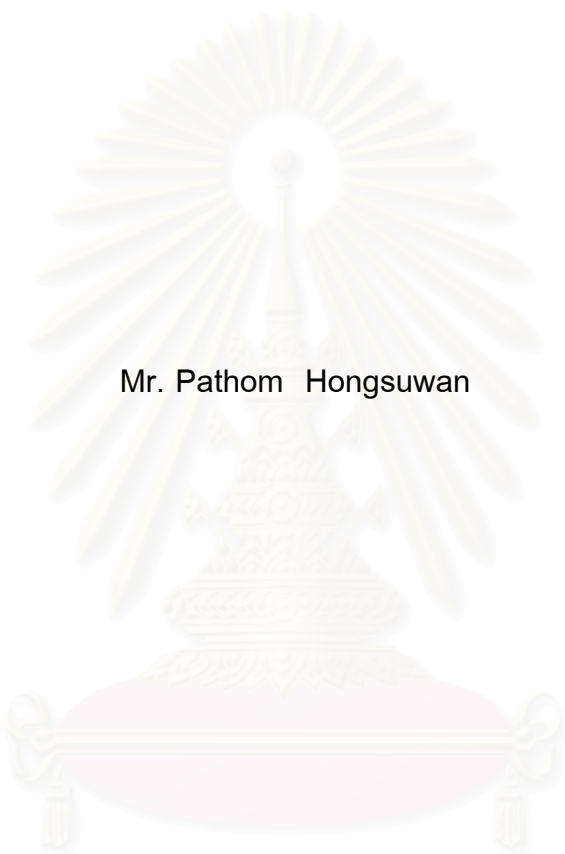
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2548

ISBN 974-14-2881-2

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE BUDDHA RELICS MYTHS OF THE TAI PEOPLES:
SIGNIFICANCE AND INTERACTION BETWEEN BUDDHISM AND INDIGENOUS BELIEFS

Mr. Pathom Hongsuwan

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic year 2005

ISBN 974-14-2881-2

ปฐม หงษ์สุวรรณ: ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่าง
พุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม. (THE BUDDHA RELICS MYTHS OF THE TAI
PEOPLES: SIGNIFICANCE AND INTERACTION BETWEEN BUDDHISM AND
INDIGENOUS BELIEFS) อ. ที่ปรึกษา: รศ.ดร. ศิราพร ณ ถลาง, 498 หน้า.
ISBN 974-14-2881-2.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาด้านพระธาตุของชนชาติไทในแง่ความสำคัญและ
ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมตำนานพระธาตุที่อยู่ในการรับรู้
ของชนชาติไท ได้แก่ ไทใหญ่ ไทเขิน ไทลื้อ ลาว ไทยภาคเหนือและไทยภาคอีสาน ทั้งที่เป็นข้อมูลลายลักษณ์
และข้อมูลมุขปาฐะจำนวน 96 เรื่อง ในการวิเคราะห์นี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์วิธีวิทยาในเชิงโครงสร้างนิยมของ
นักคิดสำคัญ 2 ท่าน คือ Vladimir Propp และ Claude Lévi-Strauss มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างของตำนานพระธาตุของชนชาติไทสามารถจำแนกออกเป็น 4 แบบ คือ
1) แบบมีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและการไม่ยอมรับพุทธศาสนา 2) แบบมีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า
และการยอมรับพุทธศาสนา 3) แบบไม่มีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและการไม่ยอมรับพุทธศาสนา และ
4) แบบไม่มีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและการยอมรับพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เปรียบเทียบวิธีคิดที่แตกต่างกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา โดยแยก
พิจารณาจากชุดความคิดเกี่ยวกับเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละคร วิธีคิดแบบ
ความเชื่อดั้งเดิมในชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย "ท้องฟ้า, ภูเขา, ต้นไม้, เส้าหลัก,
ก้อนหิน, ถ้ำ และน้ำ" ส่วนชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร ประกอบด้วย "นาค, ยักษ์, ผี, สัตว์, ชนพื้นเมือง
และฤๅษี" ในขณะที่ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม ประกอบด้วย "การเดินทางมาสร้างเมือง, การสั่งสอน
เรื่องทางโลก, การบูชาผี, การสร้างหอผี, การพยากรณ์จากผี" ส่วนวิธีคิดแบบพุทธศาสนาในชุดความคิด
เกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย "สวรรค์ พระธาตุ พระบาท พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ พุทธบัลลังก์ และวัด"
ส่วนชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร ประกอบด้วย "พระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า พระสาวก พระเจ้าอโศก พระ
นางจามเทวี พระอินทร์ และเทวดา" ในขณะที่ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม ได้แก่ "การเดินทางมา
เผยแผ่พุทธศาสนา, การสั่งสอนเรื่องทางธรรม, การบูชาพระพุทธเจ้า, การสร้างพระธาตุ และการพยากรณ์
จากพระพุทธเจ้า"

นอกจากจะวิเคราะห์วิธีคิดที่แตกต่างระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาแล้ว ผู้วิจัยยังได้
วิเคราะห์ลักษณะที่เป็นการผสมผสานทางความคิดระหว่างความเชื่อทางศาสนาทั้งสองระบบอีกด้วย ผู้วิจัย
ได้วิเคราะห์พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุที่ปรากฏในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติไท ทั้ง
พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุ พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ พิธีกรรมเกี่ยวกับการบันดาล
ความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างบุญและอุทิศส่วนกุศล พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงการ
ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม

การวิเคราะห์ลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนจากโครงสร้าง
และเนื้อหาของตำนานพระธาตุตลอดจนพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุพบว่า มีหลายลักษณะ ทั้งการขัดแย้ง
การยอมรับ และการผสมผสานกลมกลืนกัน ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นพัฒนาการ
ทางความคิดความเชื่อทางศาสนาของคนไทที่นับถือพุทธศาสนา

ภาควิชา ภาษาไทย
สาขาวิชา ภาษาไทย
ปีการศึกษา 2548

ลายมือชื่อนิสิต..... ปฐม หงษ์สุวรรณ.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา..... ศิราพร ณ ถลาง.....

4580901122: MAJOR THAI

KEY WORD: INTERACTION/ THE BUDDHA RELICS MYTHS/ INDIGENOUS BELIEF/ BUDDHISM

PATHOM HONGSUWAN: THE BUDDHA RELICS MYTHS OF THE TAI PEOPLES:
SIGNIFICANCE AND INTERACTION BETWEEN BUDDHISM AND INDIGENOUS BELIEFS.

THESIS ADVISOR: ASSOC.PROF. SIRAPORN NA THALANG, Ph.D.

498 pp. ISBN 947-14-2881-2

This thesis aims at studying the Tai myths of the Buddha's relics in order to analyze the relationship between Buddhism and the indigenous beliefs. Ninety-six stories of the myths of the Buddha's relics, both oral and literary versions, of Buddhist Tai speaking peoples, namely, Tai Yai (Shan), Tai Khoen, Tai Lue, Lao, Northern Thai and Northeastern Thai, were collected. In this thesis, structural theories of Vladimir Propp and Claude Levi-Strauss are applied and used as the analytical concept and frame of thought.

The structure of the Tai myth of the Buddha relics can be classified into four types: first, the type that reflects the resistance of Buddhism, with the presence of the Buddha character in the stories; second, the type of the stories that reflects the stage of the acceptance of Buddhism, with the presence of the Buddha character; third, the type that reflects the resistance of Buddhism, but without the presence of the Buddha in the stories; and fourth, the type that reflects the stage of the acceptance of Buddhism, but without the presence of the Buddha in the stories.

The thesis analyzes the binary opposition between the Buddhist beliefs and the indigenous beliefs as reflected in the myths of the Buddha's relics by comparing and contrasting the detail in the paradigms concerning the sacred space, the characters and the behavior of the characters. It is found that in the indigenous belief system, the paradigm of thought concerning the sacred space is composed of the sky, the mountain, the tree, the pillar, the stone, the cave and water; the paradigm of characters is composed of Naga, Yaksa, spirit, animal, indigenous people and hermit; and the paradigm of behavior of the characters, the journey to build cities, the teaching concerning the profane, the spirit worshipping, the building of the spirit houses and the prophecy by the spirits. While in the Buddhist belief system, the paradigm of the sacred space is composed of heaven, the Buddha's relics, the Buddha's foot print, the Buddha's image, the Bodhi tree, the Buddha's throne and temple; the paradigm of the characters, the Bodhisatva, the Buddha, the disciples, King Asoka, Queen Jamadevi, Indra and Buddhist deities, and the paradigm of the behavior of the characters, the journey to disseminate Buddhism, the teaching concerning the dharma, the Buddha's worship, the building of the stupas and the prophecy of the Buddha.

However, the thesis not only analyzes the binary aspect but also the integrated aspect between the two religious systems as reflected from the myths. Furthermore, the rituals concerning the worship of the Buddha's relics, healing rituals, fertility rites and merit-making rituals in the context of Tai culture are also used as data to support the argument concerning the integration between Buddhism and the indigenous beliefs.

In sum, the structure and the content of the Tai myths of the Buddha's relics reveal several aspects of the relationship between Buddhism and the indigenous beliefs: conflict, resistance, acceptance and integration. Thus, the analysis of the 96 stories of the Buddha relics myths portrays the process and the development of the religious system of Buddhist Tai peoples.

Department Thai
Field of study Thai
Academic year 2005

Student's signature.....*Pl H*.....
Advisor's signature.....*Siraporn Nattalang*.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงไปไม่ได้หากไม่มี รองศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ณ ถลาง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้เปิดพรมแดนความรู้ให้ผู้วิจัยสนใจและรักในวิชาคตินิพนธ์และเรื่องวัฒนธรรมศึกษาเกี่ยวกับชนชาติไท ทั้งนี้ “ครู” ได้กรุณาใช้เวลาตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ จนทำให้งานวิจัยนี้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ อีกทั้งคอยชี้แนะวิธีการหาความรู้ในทางคตินิพนธ์ที่กว้างขวางลุ่มลึก และให้คำปรึกษาด้วยความเมตตาเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ศิษย์รู้สึกซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณ “ครู” มา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา รองศาสตราจารย์สุกัญญา สุจนายา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ อาจารย์ผู้ประสาทความรู้ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและช่วยตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยความเอาใจใส่ และศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กรุณาให้คำแนะนำอันประโยชน์และทรงคุณค่ายิ่ง

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ทรงศักดิ์ ปรารค์วัฒนากุล ที่ได้แนะนำข้อมูลและให้ความอนุเคราะห์เอกสารประกอบการวิจัย อีกทั้งคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่รับภาระงานสอนแทนและอนุญาตให้ผู้วิจัยลาศึกษา ขอขอบคุณ อาจารย์พัชรีย์ จำปา อาจารย์ ดร.พิสิทธิ์ กอบบุญ และอาจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูร เพื่อร่วมเรียนที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนทัศนะความรู้และให้ความช่วยเหลือด้วยไมตรีจิต

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนวิทยานิพนธ์จากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2547 และได้รับทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์จากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ในปีการศึกษา 2547 จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

อนึ่ง งานวิจัยนี้คงบรรลุตามจุดมุ่งหมายไปไม่ได้หากขาด “พี่น้องกลุ่มคนไท” ทั้งหลาย ซึ่งไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะอยู่ในเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศจีน เมืองเชียงตุง เมืองเลน ประเทศพม่า เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ เมืองสิง ประเทศลาว ที่ได้กรุณาบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ อันเป็นข้อมูลให้ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้ จึงขอกราบขอบพระคุณบุคคลทั้งหลายที่เกี่ยวข้องนี้ด้วย

ขอขอบคุณ คุณกรรณิการ์ สุพิชญ์ เพื่อนคู่คิดที่คอยช่วยเหลือในด้านการเรียนและเป็นกำลังใจสำคัญแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ท้ายสุดนี้ ขอโน้มรำลึกและขอกราบขอบพระคุณ “แม่” ที่ให้ทั้งชีวิตและความรักอันบริสุทธิ์ อีกทั้งยังเป็นแรงใจและเฝ้ารอจน “ลูก” สำเร็จการศึกษาตามความมุ่งหมาย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฅ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	15
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	16
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	16
1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	16
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	16
2. ตำนานพระธาตุในการรับรู้ของกลุ่มชนชาติไท.....	17
2.1 ชื่อและที่ตั้งของตำนานพระธาตุ.....	18
2.2 ตำนานพระธาตุของไทยใหญ่.....	22
2.3 ตำนานพระธาตุของไทยลื้อ.....	24
2.4 ตำนานพระธาตุของไทยเขิน.....	28
2.5 ตำนานพระธาตุของลาว.....	31
2.6 ตำนานพระธาตุของไทยยวน.....	35
2.7 ตำนานพระธาตุของไทยอีสาน.....	56
3. โครงสร้างตำนานพระธาตุของชนชาติไท.....	65
3.1 การจัดจำแนกพฤติกรรมของตำนานพระธาตุของชนชาติไท.....	68
3.1.1 การลำดับเหตุการณ์ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท.....	71
3.1.2 การจัดพฤติกรรมหลักของตำนานพระธาตุของชนชาติไท ตามลำดับเหตุการณ์สำคัญ.....	72
3.1.3 การจำแนกอนุภาคย่อยในแต่ละพฤติกรรมหลักของ ตำนานพระธาตุของชนชาติไท.....	

บทที่

หน้า

3.2 ประเภทของโครงเรื่องในตำนานพระธาตุของชนชาติไท.....	81
3.2.1 โครงเรื่องแบบมีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า.....	82
ก) แบบการไม่ยอมรับพุทธศาสนา.....	82
ข) แบบการยอมรับพุทธศาสนา.....	93
3.2.2 โครงเรื่องแบบไม่มีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า.....	107
ก) แบบการไม่ยอมรับพุทธศาสนา.....	107
ข) แบบการยอมรับพุทธศาสนา.....	114
3.3 โครงสร้างหลักตำนานพระธาตุของชนชาติไท.....	122
4. การเปรียบเทียบวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมกับวิธีคิดแบบพุทธศาสนา.....	134
4.1 วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม.....	135
4.1.1 ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แบบความเชื่อดั้งเดิม.....	136
ก) ท้องฟ้า.....	137
ข) ภูเขา.....	139
ค) ดันไม้.....	142
ง) เส้าหลัก.....	145
จ) ก้อนหิน.....	147
ฉ) ถ้ำ.....	149
ช) น้ำ.....	151
4.1.2 ชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละครแบบความเชื่อดั้งเดิม.....	155
ก) นาค.....	156
ข) ยักษ์.....	159
ค) ผี.....	162
ง) สัตว์.....	165
จ) ชนพื้นเมือง.....	168
ฉ) ฤาษี.....	170
4.1.3 ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมแบบความเชื่อดั้งเดิม.....	175
ก) การเดินทางมาจากฟ้า.....	176
ข) การบันดาลฝน.....	178
ค) การสร้างเมือง.....	181
ง) การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์.....	184
จ) การเซ่นสังเวจ.....	186
ฉ) การทำนายพยากรณ์.....	189

4.2 วิธีคิดแบบพุทธศาสนา.....	195
4.2.1 ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แบบพุทธศาสนา.....	195
ก) สวรรค์.....	196
ข) พระธาตุ.....	199
ค) พระบาท.....	203
ง) พระพุทธรูป.....	205
จ) ดันโพธิ์.....	209
ฉ) พุทธบัลลังก์.....	214
ช) วัด.....	218
4.2.2 ชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละครแบบพุทธศาสนา.....	223
ก) พระโพธิสัตว์.....	223
ข) พระพุทธเจ้า.....	227
ค) พระสาวก.....	230
ง) พระเจ้าอโศก.....	232
จ) พระนางจามเทวี.....	236
ฉ) พระอินทร์.....	239
ช) เทวดา.....	242
4.2.3 ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมแบบพุทธศาสนา.....	245
ก) การเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนา.....	246
ข) การแสดงธรรมเทศนา.....	249
ค) การถือศีลปฏิบัติธรรม.....	252
ง) การสร้างพระธาตุ.....	254
จ) การแสดงความเคารพบูชา.....	257
ฉ) การแสดงพุทธพยากรณ์.....	260
5. ลักษณะต่างและลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา.....	265
5.1. ความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา: ลักษณะต่างกัน.....	265
5.1.1 ลักษณะที่ต่างกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์.....	266
ก) เมืองใต้ดิน – นรก.....	267
ข) เมืองลุ่ม – โลกมนุษย์.....	268
ค) เมืองฟ้า – สวรรค์.....	270

5.1.2	ลักษณะที่ต่างกันอย่างที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร.....	272
ก)	มนุษย์ – มนุษย์.....	273
ข)	อมมนุษย์ – มนุษย์.....	285
5.1.3	ลักษณะที่ต่างกันอย่างที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม.....	297
ก)	การเดินทางมาสร้างเมือง – การเดินทางมาสร้างพุทธศาสนา.....	300
ข)	การสั่งสอนเรื่องทางโลก – การสั่งสอนเรื่องทางธรรม.....	302
ค)	การบูชาผี – การบูชาพระพุทธรูปเจ้า.....	305
ง)	การสร้างหอผี – การสร้างพระธาตุ.....	308
จ)	การพยากรณ์จากผี – การพยากรณ์จากพระพุทธรูปเจ้า.....	310
5.2.	ความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา: ลักษณะผสมผสานกัน.....	315
5.2.1	ลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์.....	316
ก)	เมืองใต้ดิน – โลกมนุษย์.....	317
ข)	เมืองลุ่ม – โลกมนุษย์.....	324
ค)	เมืองฟ้า – สวรรค์.....	331
5.2.2	ลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร.....	333
ก)	มนุษย์ – มนุษย์.....	334
ข)	อมมนุษย์ – มนุษย์.....	344
5.2.3	ลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม.....	360
ก)	การเดินทางมาสร้างเมือง – การเดินทางมาสร้างพุทธศาสนา.....	361
ข)	การสั่งสอนเรื่องทางโลก – การสั่งสอนเรื่องทางธรรม.....	368
ค)	การบูชาผี – การบูชาพระพุทธรูปเจ้า.....	373
ง)	การสร้างหอผี – การสร้างพระธาตุ.....	379
จ)	การพยากรณ์จากผี – การพยากรณ์จากพระพุทธรูปเจ้า.....	382
6.	พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชนชาติไท.....	391
6.1	พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุ.....	391
6.1.1	พิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ.....	391
6.1.2	พิธีบูชาพระธาตุประจำปีเกิด.....	396
6.1.3	พิธีบุญไหว้พระธาตุ.....	401
6.2.	พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ.....	406
6.2.1	พิธีการทรงเจ้าผีอารักษ์พระธาตุ.....	408
6.2.2	พิธีการบนบานต่อพระธาตุ.....	410

บทที่	หน้า
6.2.3 พิธีการสงฆ์พระธาตุ.....	414
6.3 พิธีกรรมเกี่ยวกับการบันดาลความอุดมสมบูรณ์.....	416
6.3.1 พิธีการสู่ขวัญพระธาตุ.....	416
6.3.2 พิธีการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุ.....	418
6.3.3 พิธีการเลี้ยงผีปู่ตาเฝ้าพระธาตุ.....	421
6.4 พิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างบุญและอุทิศส่วนกุศล.....	423
6.4.1 พิธีการถวายปราสาทผึ้งแก่พระธาตุ.....	423
6.4.2 พิธีการทำบุญเสียหัวแก่พระธาตุ.....	426
7. บทสรุปและอภิปรายผล.....	432
รายการอ้างอิง.....	448
ภาคผนวก องค์ความรู้เกี่ยวกับพระธาตุศึกษา.....	465
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	498

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. ตารางแสดงชื่อและที่ตั้งพระธาตุ.....	27
2. ตารางแสดงโครงสร้างหลักของตำนานพระธาตุของชนชาติไท.....	136
3. ตารางเปรียบเทียบพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำของโครงเรื่องตำนานพระธาตุ ของชนชาติไทแบบต่าง ๆ	145
4. ตารางแสดงความคิดเรื่องคู่ตรงข้ามที่มีทั้งด้านบวกและลบ ที่สะท้อนจากตำนานพระธาตุ.....	406
5. ตารางแสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ ที่สะท้อนจากตำนานพระธาตุ.....	407

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1. แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของตัวละครมนุษย์กับมนุษย์ในตำนานพระชาตु.....	290
2. แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของตัวละครมนุษย์กับมนุษย์ในตำนานพระชาตุ.....	304
3. แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของพฤติกรรมในตำนานพระชาตุ.....	318
4. แผนภูมิแสดงลักษณะผสมผสานของความเชื่อทางศาสนาที่สะท้อนจากชุดความคิด เรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในตำนานพระชาตุ.....	337
5. แผนภูมิแสดงลักษณะผสมผสานของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ.....	340
6. แผนภูมิแสดงลักษณะผสมผสานกันของภูเขากับพระชาตุ.....	345
7. แผนภูมิแสดงลักษณะผสมผสานของความเชื่อทางศาสนาที่สะท้อนจากชุดความคิด เรื่องตัวละครมนุษย์กับมนุษย์ในตำนานพระชาตุ.....	354
8. แผนภูมิแสดงลักษณะผสมผสานกันของฤๅษีกับพระพุทธรเจ้า.....	356
9. แผนภูมิแสดงลักษณะการยอมรับและการผสมผสานกัน ของพระพุทธรเจ้ากับชนพื้นเมือง.....	358
10. แผนภูมิแสดงลักษณะผสมผสานกันของความเชื่อทางศาสนาที่สะท้อนจากชุดความคิด เรื่องตัวละครมนุษย์กับมนุษย์.....	365
11. แผนภูมิแสดงลักษณะที่ผสมผสานของความเชื่อทางศาสนาที่สะท้อนจากชุดความคิด เรื่องพฤติกรรมของตัวละครในตำนานพระชาตุ.....	380

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1. หอเทวดาหลวงหรือหอเสื่อเมือง วัดอาฮาม เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว.....	27
2. ต้นไม้ยางหรือไม้หมายเมือง ประจำเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า.....	158
3. ประติมากรรมปูนปั้นรูปนางนาคมาลี เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า.....	172
4. พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ร่วมกับพระธาตุ วัดป่าแดง เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า.....	221
5. จิตรกรรมฝาผนังโบสถ์วัดป่าแดง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.....	225
6. ต้นศรีมหาโพธิ์ หรือไม้ศรีใจเมือง เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า.....	227
7. พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานอยู่เหนือบัลลังก์ จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดพระเจ้าหลวง เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า.....	231
8. แมงเวาเขี้ยวหรือแมงป่องข้าง วัดพระธาตุดอยเวา อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย.....	309
9. พระพุทธรูปแกะสลักไม้ภายในถ้ำดิ่ง เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว.....	339
10. พระธาตุเจดีย์สร้างครอบบ่อน้ำกินน้ำใช้ ของคนไทเมืองใต้คง ประเทศจีน.....	342
11. พระพุทธรูปที่มีพระเศียรเป็นรูปทรงคล้ายน้ำเต้า วัดบ้านแสน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า....	344
12. เสาอินทขิลที่มีพระพุทธรูปตั้งครอบทับอยู่ด้านบน วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่.....	347
13. ก้อนหินตามธรรมชาติตั้งอยู่บนเชิงผาที่ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นพระธาตุเจดีย์ พระธาตุอินทร์แขวน รัฐฉาน ประเทศพม่า.....	348
14. พระธาตุจอมคำตั้งเด่นตระหง่านบนเนินสูงกลางเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า.....	350
15. ฤาษีเฝ้าอุโบสถและพระธาตุ เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว.....	357
16. ยักษ์เฝ้าพระธาตุ วัดพระธาตุดอยเวา อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย.....	368
17. พระพุทธรูปปางนาคปรก.....	370
18. พระเจ้าเกล็ดนาค วัดยางกวง เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า.....	371
19. ปู่เยอ-ย่าเยอสงฆ์พระบางที่เชื่อว่ามีพระบรมธาตุประดิษฐานอยู่ภายใน.....	373
20. แมงเวาเขี้ยวหรือแมงป่องข้างเฝ้าประตูโบสถ์.....	375
21. รูปกระต่าย สัตว์สัญลักษณ์ประจำปีเกิดของคนเกิดปีเม้า หรือปีเถาะ วัดพุทธเอ็น จังหวัดเชียงใหม่.....	377
22. ตัวมอมสัตว์ในคติดั้งเดิมตั้งอยู่บนฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระประธาน ประติมากรรมพื้นบ้าน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.....	378
23. พญาคันคากยกพลขึ้นไปรบกับพญาแถนบนเมืองฟ้า ประติมากรรมพื้นบ้าน พิพิธภัณฑน์บั้งไฟ จังหวัดยโสธร.....	391
24. ผู้ชายใส่หน้ากากและแต่งกายเป็นผู้หญิงตีกลองลายรูปกบในพิธีบูชาบของชาวจ้วง.....	397
25. พระสงฆ์ตีกลองในประเพณีปีใหม่หรือบุญสงกรานต์ เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว.....	398
26. ขุนเฝ้าวิหารและพระธาตุหัวนา ชุมชนไทเขิน เมืองเลน ประเทศพม่า.....	400

ภาพที่	หน้า
27. ขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุ ณ วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	412
28. ผ้าสีสันต่าง ๆ ที่นำมาห่มโอบรอบองค์พระธาตุเจดีย์ งานแห่ผ้าขึ้นธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	413
29. ภาพเขียนสีหลังกระจกเรื่องพระธาตุประจำปีเกิด.....	416
30. บุญไหว้พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์ พิธีกรรมประจำปีของชาตีสลาว.....	422
31. การตีกลองในพิธีงานบุญไหว้พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว.....	425
32. ชั้นหมากเบ็งบูชาอยู่บนฐานองค์พระธาตุ เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว.....	434
33. น้ำผสมเครื่องหอมและดอกไม้ เพื่อใช้สรงน้ำองค์พระธาตุ พระพุทธรูป และพระสงฆ์ ในงานประเพณีสงกรานต์ เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว.....	436
34. การจุดบั้งไฟบูชาพญาแถน ในงานประเพณีสงกรานต์ลาว เมืองหลวงพระบาง.....	440
35. นางธณิเฝ้าประตูทางเข้าพระธาตุ วัดพระธาตุสายเมือง ชุมชนไทเขิน อำเภอท่าลี่เหล็ก ประเทศพม่า.....	444
36. การแห่ปราสาทผึ้งหรือต้นดอกผึ้ง งานไหว้พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว.....	446
37. ข้าช้อยแบกหามปราสาทที่ประดิษฐานพระบาง งานประเพณีสงกรานต์ เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว.....	450
38. ชาวพุทธร่วมกันบูชาสักการะพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานในศูนย์การค้า กรุงเทพฯ.....	451

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตมนุษย์มักมีความสงสัยและตั้งปัญหาถามตนเอง ทั้งเรื่องเกี่ยวกับตัวของมนุษย์ สรรพชีวิต และวัฒนธรรมของตน เช่น มนุษย์เกิดมาได้อย่างไร มาจากไหน มีบรรพบุรุษเป็นใคร และชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างไร เพื่อให้หายจากความเคลือบแคลงไม่เข้าใจมนุษย์ยอมพยายามหาทาง ออกให้กับปัญหาที่ตนเองสงสัย ดูเหมือนว่าข้อมูลคติชนของกลุ่มชนนั้นเป็นผลผลิตของมนุษย์ที่จะตอบปัญหาเหล่านี้ โดยการสร้างเรื่องราวอธิบายข้อสงสัยต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งมักจะปรากฏออกมาในรูปของตำนานปรัมปราและนิยายประจำถิ่นต่าง ๆ ที่กล่าวถึงตั้งแต่ยุคสร้างโลกหรือกำเนิดมนุษย์และสิ่งมีชีวิตบนโลก ตลอดจนประวัติความเป็นมาในอดีตของชุมชนบ้านเมืองและกลุ่มชนของตน

คำว่า *ตำนาน (myth)* เป็นคำที่คนไทยรู้จักคุ้นหูกันมาช้านานและใช้กันแพร่หลายทั่วไป ในสังคม เราอาจได้ยินคำว่า “บ้านเมืองของเรานับตั้งแต่สุโขทัยมา มีตำนานเล่าขาน” หรือได้ยินการใช้คำดังกล่าวนี้ในลักษณะต่าง ๆ ดังเช่น *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานพระสุพรรณกัลยา ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ตำนานใบชา ตำนานช้าง ตำนานหว่าว ตำนานสงกรานต์* นอกจากนี้ยังมีการใช้คำว่าตำนานตามแนวคิดด้านศาสนาด้วย ตัวอย่างเช่น *เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน* ซึ่งใช้เรียกพระปริตรบทหนึ่ง *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546: 462)* ได้ให้คำจำกัดความของตำนานว่า “เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง เรื่องราวมนานที่เล่ากันสืบ ๆ มา” ฉะนั้น ตามความเข้าใจของคนทั่วไปเวลาพูดถึงตำนานก็มักจะหมายถึง เรื่องราวซึ่งมีที่มามีต้นเค้ากำเนิดหรือกล่าวง่าย ๆ คือ คนส่วนใหญ่มองตำนานว่าเป็นเรื่องราวอธิบายกำเนิดหรือที่มา

อนึ่ง การใช้คำว่าตำนานในทางคติชนวิทยามีความหมายเฉพาะ Erminie W. Voegelin (1950: 778) นักมานุษยวิทยาและนักคติชนวิทยาได้กล่าวถึงตำนานตามแนวคิดทางคติชนวิทยาไว้ใน **Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend** ว่า ตำนานคือ เรื่องเล่าที่ถือว่าเป็นเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นจริงในยุคโบราณ ที่อธิบายเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาและความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติของมนุษย์ พระเจ้า วีรบุรุษ ลักษณะทางวัฒนธรรม ความเชื่อและศาสนา ในขณะที่ Stith Thompson (1958: 106) นักคติชนวิทยาได้นิยามความหมายของคำว่าตำนานว่า “เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวข้องกับพระเจ้ากับแบบแผนในการดำเนินชีวิตของกลุ่มชน” Bronislaw Malinowski (1948: 107 อ้างถึงใน ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล 2533: 50) นักมานุษยวิทยาได้ให้ความหมายของตำนานว่า “เป็นนิทานศักดิ์สิทธิ์ (sacred tale) เปรียบเสมือน กฎบัตร (charter) ของสังคม”

ส่วนใหญ่แล้วคำจำกัดความของตำนานในทางมานุษยวิทยาและทางคติชนวิทยามักจะมีแนวคิดที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ เป็นเรื่องเล่าที่มีนัยทางความเชื่อและศาสนา ทั้งที่เป็นเรื่องราวเหตุการณ์วีรบุรุษ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความลึกลับ ความคิดความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น ศรีศักร วัลลิโภดม (2534: 21) อธิบายศัพท์คำว่าตำนาน หมายถึง นิทานหรือนิยายศักดิ์สิทธิ์ที่อธิบายถึงความเป็นมา หรือความหมายสำคัญของระบบความเชื่อทางศาสนาหรือเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประวัติของบุคคลสำคัญ เช่น ผู้ที่เป็นศาสดา หรือผู้นำทางวัฒนธรรมที่เป็นต้นเค้าทำให้เกิดประเพณีพิธีกรรมขึ้นมา ศิราพร ณ ถลาง (2545: 190) กล่าวว่าตำนานปรัมปราเป็นข้อมูลทางคติชนที่ถือกันว่าเป็นเรื่องเล่าที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred narratives) มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้า เทพเจ้า เทวดา ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นเรื่องเล่าที่มักใช้ในการอธิบายกำเนิดโลก กำเนิดชาติพันธุ์ต่างๆ

จากที่กล่าวมาข้างต้น คำว่าตำนานตามแนวคิดทางคติชนวิทยาจึงมิได้ใช้ในความหมายกว้างๆ ที่คนทั่วไปมักใช้หมายถึงเรื่องเล่าเก่าก่อนซึ่งมีมาแต่อดีต หรือเรื่องเล่าอันเป็นที่มาของสิ่งต่างๆ ตามที่คนส่วนใหญ่ทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่มักเป็นเรื่องเล่าที่มีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนาของคนในแต่ละสังคมด้วย

คำว่า “ตำนานพระธาตุ” ในงานวิจัยนี้หมายถึง ตำนานที่อธิบายความเป็นมาของการสร้างพระธาตุเจดีย์ที่เชื่อว่ามีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ ตำนานพระธาตุอาจเป็นทั้งเรื่องเล่าต่อกันมาหรือมีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรจากความคิดความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต เพื่ออธิบายเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งเรื่องราวการประทานพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า การแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ การสร้างองค์พระธาตุ รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในสังคม

ตำนานพระธาตุเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สามารถพบได้ในสังคมพุทธทั่วไป ทั้งพุทธศาสนาในอินเดีย ศรีลังกา พม่า จีน กัมพูชา ลาว หรือไทย ทั้งพุทธศาสนานิกายมหายานหรือนิกายเถรวาทล้วนมีตำนานที่เป็นเรื่องเล่าว่าด้วยพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระพุทธเจ้าทั้งสี่ ตำนานพระธาตุจัดอยู่ในตำนานปรัมปราที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา อันเป็นเรื่องเล่าซึ่งเชื่อมโยงกับเหตุการณ์บางส่วนของพุทธประวัติ คือ เหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วได้เสด็จออกเผยแผร์หลักธรรมคำสอน และเหตุการณ์หลังจากเสด็จปรินิพพาน แล้วมีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

ที่มาของเรื่องราวว่าด้วยพระธาตุหรือตำนานพระธาตุนั้นเชื่อกันว่าน่าจะสืบเนื่องและได้รับอิทธิพลหรือแบบอย่างมาจากลังกา แล้วถูกนำมาผสมกับแนวคิดความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้เนื้อหาส่วนใหญ่จะอธิบายการเกิดขององค์พระธาตุ การได้รับพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นลำดับเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าบ้าง และสถานที่ตั้งขององค์พระธาตุบ้าง ดังปรากฏในข้อมูลทางวัฒนธรรมของศรีลังกา ตัวอย่างเช่น คัมภีร์มหาวงศ์ คัมภีร์ทีปวงศ์ หรือรสวาหิณี สรัสวดี อ่องสกุล (2539: 7) ได้กล่าวถึงเนื้อหาตำนานพระธาตุว่า จาริตที่พบในตำนานพระธาตุซึ่งต้องกล่าวถึงพระพุทธรูปองค์เสด็จมาโปรดผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ และทรงมีพระพุทธทำนายถึง

อนาคตของดินแดนที่นั่นจะมีพระธาตุเกิดขึ้น และต่อมาก็จะมีการสร้างเป็นเมือง ตำนานพระธาตุ เป็นตำนานพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน แต่คงเขียนหลังตำนานประวัติศาสตร์สากลของพุทธศาสนา อันเป็นต้นแบบให้แก่การเขียนตำนานพระธาตุและตำนานเมืองด้วย

ผู้วิจัยพบว่า ตำนานพระธาตุบางส่วนแม้จะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากสำนักลังกา แต่ตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่นับถือพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นไทใหญ่ ไทเขิน ในรัฐฉาน ประเทศพม่า ไทลื้อ ไทใต้คง ในยูนนาน ประเทศจีน ลาวในประเทศลาว ตลอดจนไทยวนใน ภาคเหนือ และไทยอีสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่มิได้อธิบาย เหตุการณ์ในดินแดนลังกาที่วิปดั่งเช่นคัมภีร์แม่แบบอย่างเช่น คัมภีร์มหาวงศ์ หรือที่ปวงค์ แต่เป็นการสร้างสรรค์เพื่ออธิบายเรื่องราวและเหตุการณ์เกี่ยวกับการสร้างพระธาตุในพื้นที่ หรือดินแดนของชนชาติไท ดังเช่น **ตำนานพระธาตุจอมคำ** อธิบายเกี่ยวกับสร้างองค์พระธาตุ ในเมืองเชียงตุง **ตำนานพระธาตุดอยตุง** อธิบายเกี่ยวกับประวัติการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และการประทานพระบรมสารีริกธาตุและสร้างพระธาตุในดินแดนล้านนา **ตำนานพระธาตุพนม** อธิบายการสร้างพระธาตุในดินแดนอีสาน และประเทศลาว เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็น ว่าวัตถุสำคัญในการสร้างสรรค์ตำนานในทางพุทธศาสนาของคนไทนั้นได้ถูกกำหนดขึ้นจาก จุดหมายของจารีตนิยมในชุมชนท้องถิ่น

นอกจากนี้ตำนานพระธาตุหลายเรื่องของชนชาติไท ก็ยังมีลักษณะเป็นนิทานประจำถิ่น ซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านพื้นเมือง ซึ่งบางเรื่องมีชื่อเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป หากแต่เป็น ตัวละครหรือบุคคลที่อยู่ในท้องถิ่นที่กลุ่มชนนั้นเชื่อถือและศรัทธา ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุ เยวินเตา** ของไทใหญ่ ในประเทศพม่า ซึ่งมีลักษณะเป็นนิทานมหัศจรรย์ (fairy tale) กล่าวคือมี เรื่องความอิจฉาริษยาของมเหสีเอกกับมเหสีรองจนทำให้นางชอมอนละต้องถูกขับไล่ออกจากเมือง สาเหตุที่ทำให้เกิดความอิจฉากับมเหสีองค์อื่น ๆ เกิดจากนางชอมอนละมีพระบรมสารีริกธาตุ เสด็จมาประดิษฐานที่เครื่องประดับของนาง ในทำนองเดียวกับ **ตำนานพระธาตุนางเพ็ญ** (อุตรธานี) เล่าถึงการทำศึกสงครามแย่งชิงนางเพ็ญซึ่งเป็นหญิงงามอันเป็นที่ปรารถนาของเจ้า เมืองต่าง ๆ จนก่อให้เกิดโศกนาฏกรรมขึ้น **ตำนานพระธาตุหนองสามหมื่น** (ชัยภูมิ) เป็น ตำนานอธิบายประวัติหนองสามหมื่นเชื่อมโยงเข้ากับ **นิทานสังข์ทอง** ว่าพระสังข์ตีคัลลิตกลงไป ในหนองน้ำ เป็นเหตุให้ต้องไ้คนถึงสามหมื่นคนลงไปงมลูกคัลลิตขึ้นมา **ตำนานพระธาตุก่องข้าว น้อย** (ยโสธร) เป็นเรื่องเล่าที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับเรื่องการทำมาตุมาตเพราะ

* **พระธาตุนางเพ็ญ** อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุตรธานี เป็นพระธาตุที่สร้างเป็นอนุสรณ์แห่งการเสียสละ ของนางเพ็ญ ตามตำนานเล่าว่า นางเพ็ญเป็นธิดาของพระยาศรีสุทโธและพระนางจันทรา มีสิริโฉมงดงามเป็นที่เลื่องลือไปยังหัวเมืองน้อยใหญ่ ทำให้เจ้าเมืองบางหนองคาย เจ้าเมืองหนองบัวลำภู เจ้าเมืองหนองหานเกิดความใฝ่ฝันอยากได้นางเป็นมเหสี จึงส่งทูตเข้าเจรจาสู่ขอนางเพ็ญพร้อมกัน และยกกำลังทหารมาล้อมเมืองไว้ นางเพ็ญจึงประวิงเวลาไว้และยอมเสียสละชีวิตตนเอง เพื่อป้องกันมิให้ทหารข้าราชบริพารล้มตาย ภายหลังจึง ได้สร้างพระธาตุบรรจุอัฐิของนางเพ็ญ

ความหวาดกลัว **ตำนานพระธาตุหายโกรธ** ของชาวไทยใหญ่เล่าถึงการแข่งขันสร้างองค์พระธาตุระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ซึ่งฝ่ายหญิงได้ใช้กลจนสามารถเอาชนะฝ่ายชายได้ (สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2545: 16) ซึ่งมีเหตุการณ์คล้ายกับ **ตำนานพระธาตุนารายณ์เจงเวง** (สกลนคร) ในขณะที่ **ตำนานพระธาตุจอมคำ** ของชาวไทยเขินในเมืองเชียงตุงอธิบายว่านางนาคมาลีที่อาศัยอยู่ในหนองตุงเป็นผู้ดูแลพระธาตุ (พ่อหนานลา, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2546) และ **ตำนานพระธาตุเชียงเหมี้ยง** เมืองหลวงพระบาง ซึ่งคนลาวเล่าว่าเป็นที่บรรจุกระดูกส่วนลำตัวของเชียงเหมี้ยงหรือศรีธนญชัยหลังสิ้นชีวิตไปแล้ว (นางคำจัน, สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2544)

นอกจากตำนานพระธาตุบางสำนวนของคนไทจะมีลักษณะเป็นนิทานประจำถิ่นแล้วยังพบว่าตำนานพระธาตุบางเรื่องมีลักษณะเป็นชาดกพื้นบ้าน หรือบางเรื่องก็มีลักษณะเป็นตำนานวีรบุรุษที่สัมพันธ์กับประวัติบ้านเมือง อีกทั้งยังมีตำนานพระธาตุหลายเรื่อง ที่เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าได้แสดงพุทธพยากรณ์ทำนาย ซึ่งคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ในชาดก ดังจะเห็นได้จากมีเนื้อหาที่ว่าด้วยการที่พระสาวกได้ถามเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้พระพุทธรูปเจ้าแสดงหรือเล่าเรื่องราวในอดีตชาติ ดังเช่น **ตำนานพระแก้วดอนเต้า** (ลำปาง) เล่าว่าในครั้งที่พระพุทธรูปเจ้าสถิตอยู่ในป่าเขตวันพร้อมด้วยภิกษุ 500 รูป แล้วพระองค์ได้ตรัสเทศนาเรื่องราวในอดีตชาติ หรือ **ตำนานดอยปู่หลาน** (เชียงใหม่) กล่าวว่พระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จมาถึงเมืองงาว แล้วได้เล่าเรื่องอดีตชาติครั้งที่ เป็นเนื้อทรายให้แก่พระอานนท์ฟัง เช่นเดียวกับใน **ชินกาลมาลีปกรณ์**

ตำนานพระธาตุบางเรื่องมีอนุภาคเกี่ยวกับเหตุการณ์ พุทธกรรม และตัวละครซึ่งเป็นที่ยอมรับในท้องถิ่น เช่น การนำเอาคนพื้นถิ่นโบราณในชุมชนมาเป็นวัตถุขุดในการสร้างสรรค์หรือผูกเรื่องตำนานขึ้น **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง** (ลำปาง) ได้กล่าวถึงกลุ่มชนดั้งเดิมที่เป็นชนพื้นเมืองในดินแดนล้านนายุคโบราณเอาไว้ด้วย นั่นคือ กลุ่มลัวะ และเม็ง ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา (จิตร ภูมิศักดิ์, 2535: 145) ภายหลังจากที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ แล้วได้พบชนพื้นเมืองจึงได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุให้แก่คนเหล่านั้นหรือ **ตำนานพระธาตุพนม** (นครพนม) เล่าว่ามีบทบาทแทนคนท้องถิ่นดั้งเดิม กล่าวคือเมื่อพระมหากัสสปะสร้างพระธาตุพนมแล้ว พวกผีที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นต่างตกใจกลัววิ่งหนีลงแม่น้ำโขงไป แล้วได้ไปซ่อนตัวที่แก่งหลี่ผี

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นว่า ตำนานพระธาตุมีกลิ่นอายความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกับบรรณนิพนธ์ของท้องถิ่น เพราะการผูกเรื่องโดยอาศัยความคุ้นเคยหรือสภาพแวดล้อมที่มีอยู่จริงในสังคมจะทำให้ง่ายต่อความเข้าใจของผู้คนภายในชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดขึ้นกับเรื่องราวต่าง ๆ เพราะโดยธรรมชาติของคนไทยแล้ว หากเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้านั้นก็มักจะเชื่อว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น การที่เชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าทำนาย

* **พระธาตุเชียงเหมี้ยง** ประดิษฐานอยู่ในบริเวณวัดอาฮาม ใกล้กับพระธาตุหมากโม วัดวิชุน **ตำนานพระธาตุเชียงเหมี้ยง** ตามความเชื่อของคนลาวเป็นพระธาตุที่สร้างมาเพื่อเป็นสถานที่ระลึกถึงเชียงเหมี้ยง ซึ่งคนลาวเชื่อว่าเป็นปราชญ์คนสำคัญ เป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่จริง มีความฉลาดหลักแหลม สามารถเอาตัวรอดได้เสมอ

หรือตั้งชื่อบ้านนามเมืองของตน หรือเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมายังบ้านเมืองของตน หรือ พระองค์ได้มอบพระบรมสารีริกธาตุไว้ประดิษฐานในชุมชน จึงล้วนแต่วางอยู่บนรากฐานของ มโนทัศน์ทางพุทธศาสนาในวัฒนธรรมชาวบ้านทั้งสิ้น

หากพิจารณาในแง่เนื้อหาตำนานพระธาตุตั้งที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะพบว่ามีรูปแบบและ เนื้อหาไม่เหมือนกับตำนานพระธาตุที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์หลักทางพุทธศาสนาที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งมาจากสำนักลังกา หากแต่มีรูปแบบเป็นตำนานปรัมปรา นิทานประจำถิ่น และนิทานชาดก ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญในการสร้างสรรค์ตำนานพระธาตุของชนชาติไทย อันเป็นการกำหนดขึ้นจาก จุดมุ่งหมายของจารีตนิยมในวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่าเนื้อหาตำนานพระธาตุบางส่วนเป็น เรื่องราวที่ไม่ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากงานเขียนของลังกา แต่เกิดจากการนำมาประยุกต์ ปรับเปลี่ยนและสร้างใหม่ให้เข้ากับเรื่องความนิยมในจารีตดั้งเดิมของกลุ่มชน ซึ่งแสดงให้เห็น ความหลากหลายและความนิยมของตำนานแบบพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในดินแดนของชนชาติไทย

มีข้อสังเกตว่า ตำนานพระธาตุของคนไทยหลายเรื่องแสดงให้เห็นว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธรูปเจ้า เคยเสด็จมายังดินแดนแห่งนี้ และชื่อบ้านนามเมืองในดินแดนของกลุ่มคนไทย พระพุทธรูปเจ้าก็เป็น ผู้ตั้งชื่อขึ้นมา ลักษณะเช่นนี้เราจะเห็นได้เสมอในตำนานพระธาตุของคนไทย ซึ่งบางครั้งมีการนำ เรื่องราวที่เป็นท้องถิ่นมาปรับตัวใหม่ (reorientation) ให้มีความเป็นพุทธ โดยการเปลี่ยนชื่อให้ เป็นภาษาบาลีบ้าง แล้วอ้างว่าชื่อสถานที่เหล่านี้มาจากวิจนะของพระพุทธรูปเจ้า ดังเช่น ตำนาน พระธาตุดอยตุง ตำนานเมืองเชียงใหม่ ที่ระบุว่าแม่น้ำชลนที ในภายหน้าจะได้ชื่อว่า “แม่น้ำโขง” หรือ เมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสด ในภายหน้าจะได้ชื่อว่า “เมืองเชียงใหม่” หรือ ดอยปู่เจ้าย่าเจ้า เรียกว่า “ดอยตายเป็นสระหรือเกตุบรรพต” แสดงว่าภาษาบาลี หรือวาทะของ พระพุทธรูปเจ้าในทัศนะของคนไทยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งยังเป็นการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ตัว ตำนาน เนื่องจากความเชื่อของคนไทยถือว่า การได้รับรู้เรื่องราวทางพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการ ฟัง การอ่าน หรือการสร้างตำนานพุทธศาสนาก็ถือเป็นการสร้างบุญสร้างกุศลอย่างหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากคนไทยบางกลุ่มยังนิยมฟังเทศน์มหาชาติ ชาดก หรือสวดสารภัญญี* หรือบาง กลุ่มก็ยังคงมีประเพณีทานกรรมหรือการทำบุญด้วยการถวายคัมภีร์ เป็นต้น

ความแพร่หลายและความนิยมในการสร้างศาสนสถานหรือพระธาตุ มีปรากฏในชุมชน หรือพื้นที่ที่คนไทยอาศัยอยู่ในดินแดนต่างๆ จำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ไทยใหญ่มีพระธาตุกองมู พระธาตุหายโศก ไทยใต้คงมีพระธาตุเมืองล่า กองมูแจเหล็ก กองมูหลวง ไทยเขินมีพระธาตุจอมคำ พระธาตุจอมดอย พระธาตุดอนหลวง ไทลื้อมีพระธาตุขาว พระธาตุเจียงกอน พระธาตุปางเยอ พระธาตุจอมต้อ ไทยวนมีพระธาตุจอมทอง พระธาตุดอยตุง พระธาตุแช่แห้ง คนลาวมีพระธาตุ ภูสี พระธาตุหลวง พระธาตุอิงฮัง ไทยอีสานมีพระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุภูจาน ไทย ภาคกลางมีพระปฐมเจดีย์ หรือไทยภาคใต้มีพระธาตุนครศรีธรรมราช พระธาตุไชยา เป็นมูลเหตุ

* บทสวดสารภัญญี เป็นบทสวดทำนองหนึ่งที่นิยมสวดในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวอีสาน เนื้อหาของ บทสวดมนต์เดิมเป็นบทสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย

ทำให้มีการผูกเรื่องตำนานว่าด้วยเรื่องพระธาตุ เพื่อใช้อธิบายการเกิดพระธาตุในชุมชนคนไทยขึ้น เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีความคิดความเชื่อที่เหมือนคล้ายและแตกต่างกัน

ความคิดที่ปรากฏในเนื้อหาของตำนานพระธาตุยังได้กลายมาเป็นเนื้อหาของความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนา ตัวอย่างเช่น ความเชื่อเรื่องประเพณีการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดของคนล้านนามีเค้าโครงความคิดมาจาก ตำนานพระธาตุประจำปีเกิด ประเพณีการสร้างปูชนียวัตถุสถาน การสถาปนาและการปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์ รวมถึงประเพณีบุญไหว้พระธาตุที่มีที่มาจากตำนานพระธาตุหลายสำนวน แบบแผนความเชื่อและพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกับในตำนานทางพุทธศาสนาและตำนานพระธาตุก็มีปรากฏอยู่หลายเรื่อง ตัวอย่างเช่น พระธาตุตอดยสุเทพ (เชียงใหม่) มีการสร้างบันไดนาค รูปปั้นยักษ์ ก่อนเข้าสู่บริเวณพระธาตุ ซึ่งมาจากความคิดความเชื่อเรื่องพญานาคและยักษ์เป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุ เช่นเดียวกับ ตำนานพระบาทเขารังรุ้ง (เชียงใหม่) ทั้งพญานาค ยักษ์ และเทวบุตร ได้ถวายตัวเป็นผู้ดูแลอุปัฏฐากองค์พระธาตุ ดังนั้นในบริเวณพระธาตุจึงมีการสร้างรูปปั้นสิ่งต่างๆ เหล่านี้ด้วย ส่วน พระธาตุศรีสองรัก (เลย) ก็มีหอผีต่างๆ อยู่รอบบริเวณองค์พระธาตุศรีสองรัก ซึ่งมาจากพื้นฐานความคิดเรื่อง ผีบรรพบุรุษในฐานะเป็นผู้ดูแลพระธาตุ หรือ ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน (พม่า) ก็เป็นเครื่องช่วยอธิบายเหตุรูปทรงสถูปฐานขององค์พระธาตุ ซึ่งเชื่อว่าพระอินทร์เป็นผู้นำเอาก้อนหินรูปทรงคล้ายศีรษะของฤๅษีจากมหาสมุทร แล้วนำมาแขวนไว้ที่เชิงผา ในขณะที่ ตำนานพระธาตุพนม อธิบายว่าพญานาคเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุ ก็เป็นสิ่งยืนยันถึงที่มาของการทำพิธีกรรมบวงสรวงผีนาค-ผีเงือกในแม่น้ำโขงก่อนจะกระทำพิธีการไหว้พระธาตุพนม เป็นต้น

ตำนานพระธาตุหลายสำนวนของคนไทยอธิบายว่าบริเวณที่สร้างองค์พระธาตุนั้นเคยเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาพำนักอาศัยค้างแรม ดังนั้น จึงเป็นเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred area) ดังจะเห็นได้จากใน ตำนานพระธาตุอิงฮัง (ลาว) เล่าว่าหลังจากที่พระพุทธเจ้ากับพระสาวกได้เสด็จไปสู่ภูเก้าหรือบริเวณพระธาตุพนมในปัจจุบัน แล้วเสด็จต่อมาที่เมืองศรีโคตรบูรณ โดยมิพระเจ้าศรีโคตรบูรณทรงนิมนต์พระองค์มาฉันภัตตาหาร บริเวณใต้ต้นฮังหรือต้นสาละ ซึ่งเชื่อว่าเป็นบริเวณที่ตั้งพระธาตุในปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันชาวลาว แขวงสะหวันนะเขต ที่ล้อมใส่ศรัทธาพระธาตุอิงฮัง ก็ยังคงเชื่อถือว่าเป็นเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังจะเห็นได้จากเมื่อต้องเดินทางไกลชาวบ้านจะพากันนำดอกไม้รูปเทียนมากราบบูชาพระธาตุแล้วหยิบเอาเศษดินเศษหินติดตัวไปด้วยเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวคุ้มครองตนเมื่อต้องเดินทางพลัดถิ่น จนกระทั่งกลับมาจึงนำเอาเศษดินเศษหินกลับไปไว้บริเวณพระธาตุตามเดิม (ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์, 2545: 356-362)

อิทธิพลของตำนานพระธาตุมีบทบาทในการสร้างแบบแผนพิธีกรรมให้กับผู้คนในสังคมด้วยเช่นกัน* พระธาตุเป็นศาสนสถานที่สำคัญ ซึ่งจะต้องได้รับการบวงสรวงบูชา ดังจะเห็นได้

* มีข้อสังเกตว่า คนไทยอีสานที่มีศาลปู่ตาประจำหมู่บ้านในบางชุมชนเชื่อว่า ดินที่อยู่บริเวณศาลปู่ตาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน หากเดินทางไกลบางครั้งก็จะนำเอาเศษดินมาห่อด้วยผ้าแล้วนำติดตัวไปด้วยบ้างก็นำไปผูกติดไว้กับยานพาหนะที่ใช้เดินทาง ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นเครื่องป้องกันเหตุร้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้น

จากบางกลุ่มชนเชื่อว่า องค์พระธาตุเป็นสิ่งที่ช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับบ้านเมือง โดยเฉพาะความแห้งแล้งทุกข์ยาก ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุดอยน้อย** กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าให้พญานาคและพระอินทร์เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุ หากผู้คนเคารพบูชา แล้วต้องการน้ำฝนก็จะตกลงมาทั่วทั้งเมืองด้วยอำนาจของพญานาคที่ดูแลพระธาตุ หรือ**ตำนานพระแก้วดอนเต้า** เล่าว่าบ้านเมืองเกิดความแห้งแล้งผู้คนทุกข์ยาก เพราะไม่บำรุงพระธาตุ ภายหลังได้มีผู้บำรุงรักษาพระธาตุให้รุ่งเรือง บ้านเมืองจึงเจริญขึ้น ร่องรอยของความสัมพันธ์ระหว่างตำนานพระธาตุกับพิธีกรรมว่าด้วยความอุดมสมบูรณ์แห่งน้ำนั้น ยังเห็นได้จากงานพิธีบุญบั้งไฟของคนไทยบางกลุ่ม ตัวอย่างเช่น คนลาว ไทยอีสาน และไทยวน ซึ่งมีการจุดบั้งไฟบวงสรวงบูชาองค์พระธาตุเพื่อขอน้ำขอฝน แสดงให้เห็นความสอดคล้องเชื่อมโยงกันระหว่างตำนานพระธาตุกับพิธีการขอฝนของกลุ่มชนในสังคมชนชาติไท อันเป็นการผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาได้อย่างน่าสนใจ

นอกจากประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์แล้ว ยังพบว่าในพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายก็ปรากฏแบบแผนการประพฤติปฏิบัติของผู้คนที่มาจากตำนานพระธาตุด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมการแต่งตัวให้ศพในประเพณีพิธีกรรมของคนไทย ซึ่งก่อนมัตตราสังด้วยด้ายดิบจะมีการนำดอกบัวรูปเทียนมาใส่ที่ฝ่ามือของศพ แล้วจึงมัดด้วยสายสิญจน์ เพื่อให้ผู้ตายได้นำเอาดอกไม้รูปเทียนดังกล่าว ไปกราบนมัสการบูชาพระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ด้วย ปรานีวงศ์เทศ (2534: 8) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายที่มีลักษณะเช่นเดียวกับแนวคิดข้างต้นว่า “โดยทั่วไปถ้าหากรู้ล่วงหน้าว่าผู้ป่วยใกล้ตายจะมีพิธีบอกหนทาง ให้กับผู้ที่กำลังจะตายโดยนิมนต์พระสงฆ์ หรืออัญเชิญพระพุทธรูปมาไว้ต่อหน้าผู้ป่วยพร้อมจัดดอกไม้ รูป เทียน ไว้ในกรวยใบตองสำหรับให้ผู้ป่วยประมือระลึกถึงพระรัตนตรัย หรือหากเตรียมอะไรไม่ทันก็ให้บอกผู้ป่วยให้ภาวนาคำว่า “อรหัง” จนสิ้นใจ ด้วยความเชื่อว่าผู้ตายจะได้มีจิตใจใฝ่ในกุศลเมื่อตายแล้วจะได้ไปเฝ้าบูชาพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์” หรือในลวดลายผืนผ้า ดังเช่น “ตุ่ง” ของกลุ่มไทยวน ไทเขิน และไทลื้อ ซึ่งใช้ในพิธีกรรมงานบุญก็จะปรากฏลวดลายของภาพพระธาตุเจดีย์จุฬามณีปรากฏร่วมอยู่ด้วยเช่นกัน จากเหตุผลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชนบทร่วมพิธีกรรมของกลุ่มคนไทยเกี่ยวกับความตายบางอย่างก็มีที่มาจากตำนานพระธาตุจุฬามณีซึ่งเป็นธรรมเนียมนิยมที่ยังคงมีปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมพุทธทั่วทุกภาคในประเทศไทย

ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าเนื้อหาหรือเหตุการณ์ในตำนานพระธาตุนั้นได้ปรากฏแทรกอยู่ในชนบทร่วมพิธีกรรมของคนไทยหลายกลุ่ม ทั้งที่อยู่ในและนอกเขตประเทศไทย ตำนานพระธาตุจึงถือเป็นคลังข้อมูลทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่เป็นบ่อเกิดประเพณีพิธีกรรมในวัฒนธรรมของชนชาติไท ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาด้านานปรัมปราอย่างเช่นตำนานพระธาตุนั้นสามารถนำไปสู่ความเข้าใจโลกแห่งจินตนาการทางความคิดความเชื่อของผู้คนในอดีต และเป็นหลักฐานอ้างอิงในแง่ของแหล่งกำเนิดของความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนาที่มีปรากฏอยู่ในบริบททางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติไทได้

จากการสำรวจองค์ความรู้และสถานภาพการศึกษาเกี่ยวกับพระธาตุในประเทศไทย ผู้วิจัยพบว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับพระธาตุศึกษา มีนักวิชาการจากหลายสาขาวิชาที่สนใจค้นคว้า ทั้งที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุโดยตรงในฐานะที่เป็นงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม หรือหลักฐานทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์บ้าง คติความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมบ้าง หรือในทางด้านวรรณกรรมที่ว่าด้วยเรื่องราวประวัติของพระธาตุบ้าง

เท่าที่สำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องพระธาตุศึกษานี้ พบว่ามักจะเป็นการศึกษาทางด้านศิลปกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยจะเน้นเรื่องการศึกษาในเชิงรูปแบบโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมหรือด้านโบราณคดีก็จะเป็นการใช้องค์พระธาตุมาประกอบ ในฐานะเป็นข้อมูลบ่งชี้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมนุษย์ในดินแดนนั้นๆ ในแง่ของการศึกษาทางด้านวรรณกรรมก็มีปรากฏอยู่บ้าง แต่มักเป็นลักษณะของการรวบรวมและปริวรรตมากกว่า ส่วนการศึกษาในแง่ประเพณีและพิธีกรรม ก็มักจะเน้นในเรื่องของการศึกษาองค์ประกอบทางด้านพิธีกรรมเป็นสำคัญ

นอกจากการศึกษาทางด้านศิลปกรรมแล้ว ยังมีการศึกษาพระธาตุในเชิงมานุษยวิทยา งานวิจัยเกี่ยวกับพระธาตุที่สำคัญเรื่องหนึ่งที่พยายามมองระบบความเชื่อและศาสนาในสังคมของชนชาติไท คือผลงานศึกษาของ Patrice Ladwig เป็นนักมานุษยวิทยาสังคมแห่งมหาวิทยาลัยเอดินเบอร์ค (University of Edinburgh) ที่เข้ามาศึกษาลักษณะของความเชื่อและพุทธศาสนาที่ประเทศลาว Ladwig (2000: 70-84) ได้เขียนบทความฉบับหนึ่งชื่อ *Relics Representation and Power : Some Remarks on Stupas Containing Relics of the Buddha in Laos* โดยพิจารณาจากข้อมูลประเภทตำนาน ประวัติศาสตร์ และประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุหลวงในเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของประเทศลาวในปัจจุบัน มาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเรื่องความหมายและสัญลักษณ์ของระบบความเชื่อและพิธีกรรม แล้วนำมาตีความเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งพบว่ามีลักษณะที่แตกต่างกันหลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น เรื่องศูนย์กลางของจักรวาล ดินแดนศักดิ์สิทธิ์ หลักธรรมคำสอน การเมือง การปกครอง และความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น Ladwig ได้พยายามนำเสนอให้เห็นถึงความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในลัทธิการบูชาพระธาตุของคนไทลาว รวมทั้งแสดงให้เห็นความต่อเนื่องของพลังที่เป็นสัญลักษณ์แห่งพระธาตุ ซึ่งเป็นเครื่องหมายและองค์ประกอบทางสังคมอีกอย่างหนึ่ง

นอกจากนี้ Ladwig (2000: 74) ยังเสนอแง่มุมของการผสมผสานและการปรับเปลี่ยนความเชื่อดั้งเดิมไปสู่พุทธศาสนา คือ พระธาตุในฐานะที่เป็นศูนย์กลางชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของคนไทหลายกลุ่มที่มีความเชื่อเรื่อง “หลัก หรือ เสาหลัก” (pillar) ว่าเป็นที่อยู่ของผีอารักษ์ผู้คุ้มครองท้องถิ่น ความซับซ้อนของบทบาทหน้าที่ซึ่งบางครั้งมีลักษณะคล้ายคลึงกันระหว่างเสาหลักบ้านหลักเมืองและพระธาตุ นั่นคือการเป็นศูนย์กลางหมู่บ้าน ชุมชน หรือเมือง ในประเด็นนี้ Ladwig เห็นด้วยกับแนวคิดของ Oliver Raendchen (1998: 147) ที่กล่าวไว้ในบทความเรื่อง *The Tai lak : Ritual and Socio-Political Function* ที่ว่าในประเทศไทย ลาว และกลุ่มคนไทที่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ของจีนมักจะสร้างวัดไว้ในบริเวณใกล้ๆ กับหลักบ้าน หรือหลักเมือง ซึ่งบางครั้งก็มีการสร้างพระธาตุเจดีย์ใหญ่ๆ ซึ่งเรียกว่าธาตุหลวงบ้าง เจดีย์หลวงบ้าง

สวมครอบทับหลักเมืองซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป หรือบางครั้งหลักบ้านนั้นก็ถูกพระธาตุบังเอาไว้ อย่างไรก็ตาม Raendchen (1998: 74) ก็ยืนยันว่าความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เป็นเพียงรูปลักษณะภายนอกเท่านั้น แต่ในสำนึกของผู้คนส่วนใหญ่ได้บูชาพระธาตุในฐานะที่เป็นหลักบ้านของพวกเขา ซึ่งทัศนะดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า คนไทไม่ค่อยมีความชัดเจนในเชิงความคิดเกี่ยวกับบทบาทระหว่างหลัก เสา ปือ (สะดือเมือง) ศูนย์กลาง หรือ พระธาตุ เพราะทั้งหมดกลุ่มคนไทล้วนอธิบายว่าเป็นศาสนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพลังอำนาจลัทธิวิญญาณหรือสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งสิ้น

โดยสรุป Ladwig ได้พยายามทำให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากพระธาตุของลาวนำมาเชื่อมโยงกับสังคมวัฒนธรรมร่วมสมัย ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทั้งในแง่ของระบบความเชื่อและศาสนา ที่มีการผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม นอกจากนี้พระธาตุยังมีพลังในฐานะศูนย์รวมความเป็นชาติ อันมีนัยทางการเมืองการปกครอง เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพ และเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนซึ่งมีหลากหลายเผ่าพันธุ์ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนทางการเมือง และท้ายสุดสะท้อนให้เห็นว่าพระธาตุเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะช่วยทำให้เข้าใจระบบความเชื่อและศาสนาของคนลาวได้อีกประการหนึ่ง

ตำนานพระธาตุและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุ ได้แสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในความคิดความเชื่อของกลุ่มคนไท ซึ่งถือเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนพุทธศาสนาไปสู่ศาสนาที่มีอยู่ในจารีตท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ทั้งในแง่ของตำนานปรัมปรานิทานเรื่องเล่าและหลักความเชื่อต่างๆ จนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง Braginsky (2001: 67) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมชาวบ้านของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงว่า

อิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย ทำให้เกิดรูปแบบที่หลากหลายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแง่หนึ่งการรับคติความเชื่อแบบใหม่จากอินเดีย ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดการเมืองการปกครอง กฎหมาย ตลอดจนคติปะ-วรรณคดีจากอินเดีย โดยเริ่มที่กลุ่มชนชั้นสูงและนักบวชซึ่งได้ก่อให้เกิดการจัดรูปแบบของวัฒนธรรมชั้นสูงอันมีลักษณะเด่นคือ เป็นการเรียนรู้จากจารีตอินเดียมากกว่าจะรับรู้โดยตรงจากการติดต่อสัมพันธ์ในเรื่องชีวิตประจำวัน ในอีกทางหนึ่งการพบปะกับกลุ่มชนชั้นกระฎุมพี นักบวช และคนเล่านิทาน ซึ่งเป็นไปได้ว่าเป็นจุดที่ได้ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อขุมคลังของโครงเรื่องและอนุภาคของคติชนในวัฒนธรรมราษฎร์ และวรรณกรรมท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเกิดการผสมผสานระหว่างเรื่องเล่าต่างถิ่นในการเล่าเรื่อง

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า อารยธรรมอินเดียได้เข้ามาสู่วัฒนธรรมของชนพื้นถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งในระดับกลุ่มมุลนายและประชาชนทั่วไป ซึ่งหากพิจารณาในแง่วัฒนธรรมของกลุ่มคนไทย เราจะพบว่าตำนานพระธาตุมีกลิ่นอายพลังของชุมชนพื้นบ้าน ที่ยังคงมีบทบาทหน้าที่ในสังคม อันเป็นการผสมจารีตนิยมของท้องถิ่นกับวัฒนธรรมที่รับเข้ามาใหม่จนทำตำนานพระธาตุของคนไทยแตกต่างไปจากต้นแบบความคิดที่ได้รับมาได้อย่างแนบเนียน และน่าสนใจยิ่ง ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็นลักษณะเฉพาะทางด้านเนื้อหาที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของคนไทยก็ได้ แนวความคิดนี้สอดคล้องหรือคล้ายกับที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542: 12) ได้กล่าวสรุปไว้ในบทความเรื่อง “พระพุทธรเจ้าในตำนานและนิทานพื้นบ้านไทย-ไท” ว่า

พระพุทธรเจ้าในสายตาหรือความคิดของชาวบ้านไทย-ไท มีหลายลักษณะที่คล้ายคลึงกันก็คือเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจไม่น้อยไปกว่าเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่เคยนับถือกันมาก่อน ชาวบ้านที่เล่าตำนานเมือง ตำนานศาสนสถาน และตำนานพระเจ้าเลียบโลก ส ร้างเรื่องจากความประทับใจในพระคุณลักษณะที่มีอภิญาณของพระพุทธรเจ้า เรื่องราวของพระพุทธรเจ้าที่เสด็จมายังที่ต่างๆ ในท้องถิ่น ทรงประทับรอยพระพุทธรบาทและทรงทำนายอนาคตของการสร้างศาสนสถานและอนาคตของเมืองในด้านที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นการสร้างความรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมว่า พระพุทธรเจ้ามิได้เป็นบุคคลอื่น (แขกอินเดีย) ที่อยู่ห่างไกลและในขณะเดียวกันก็สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่ น่าจะเป็นอุปายที่แสดงถึงภูมิปัญญาของคนโบราณอย่างหนึ่ง ที่สร้างความรู้สึกภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน และเคารพบูชาช่วยกันอนุรักษ์ศาสนสถานไว้ให้ดีที่สุด เรื่องของพระพุทธรเจ้าในตำนานที่เกี่ยวกับพิธีกรรมที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยย่ำให้เห็นความสำคัญของพิธีกรรม ซึ่งเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมสืบทอดมาแต่โบราณ และมีความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านไทย-ไท ให้สามารถประพฤติปฏิบัติต่อไปอย่างสบายใจ ไม่รู้สึกเกิดความขัดแย้งหรือคับข้องใจเมื่อนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก

ในการรับรู้ของคนไทยหลายกลุ่มเชื่อว่า พระธาตุเป็นสัญลักษณ์แห่งการสร้างบ้านแปงเมืองหรือการแสดงถึงสิทธิอันชอบธรรมในดินแดนหรือพื้นที่นั้นๆ ดังจะเห็นได้จากมีชุมชนคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาที่ใด ที่นั่นมักจะมีการสร้างองค์พระธาตุขึ้นมาพร้อมๆ กับการลงหลักปักฐานชุมชน ดังเช่น เมืองหริภุญชัยมีพระธาตุหริภุญชัย เมืองลำปางเชียงใหม่มีพระธาตุดอยสุเทพ เมืองเวียงจันทน์มีพระธาตุหลวง เมืองหลวงพระบางมีพระธาตุภูสี หรือเมืองเชียงแสนมีพระธาตุดอยตุง เมืองเชียงตุงมีพระธาตุจอมคำ เมืองเชียงรุ่งมีพระธาตุจอมทอง เป็นต้น ทั้งนี้ถือเป็นการสืบทอดจารีตนิยมตามคติความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่อดีตเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการนับถือเสาบ้าน ใจบ้าน ใจเมือง หรือหลักเมือง ซึ่งถือเป็นจุดศูนย์กลางที่สำคัญ อันแสดงถึงความ

มันคงถาวร และเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองสถิตอยู่ ซึ่งสามารถบันดาลให้เกิดความสุขทั้งใจ และกายให้กับผู้คนในชุมชนได้ ดังนั้น พระธาตุจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นวัตถุบูชาทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนให้เห็นการผสมผสานแทรกซึมอยู่ร่วมกันระหว่างพุทธศาสนากับคติความเชื่อดั้งเดิม ของคนไทยได้อีกประการหนึ่ง*

นอกจากนี้พระธาตุยังเป็นแหล่งสร้างสรรค์ทางจินตนาการ ที่ทำให้เกิดตำนานหรือเรื่องเล่าว่าด้วยประวัติศาสตร์การเผยแพร่พุทธศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในดินแดนชนชาติไทยอีกมากมาย อีกทั้งยังเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่ผู้สนใจ ศึกษาเรื่องไทย-ไทศึกษา ได้นำมาเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ตีความกันอย่างแพร่หลาย ตัวอย่างเช่น ธิดา สารยา (2525: 45-46) ได้กล่าวถึงตำนานพระเจ้าเลียบโลก อันเป็นตำนานพระธาตุ ของคนไทยเรื่องหนึ่งที่แพร่หลาย และได้รับความนิยมนอย่างกว้างขวาง ว่า

เรื่องตำนานพระเจ้าเลียบโลก แสดงโลกของคนเชียงใหม่ในเวลานั้น ชื่อสมญาที่เรียกว่า “พระเจ้า” กินความหมายถึงกษัตริย์ ซึ่งปรากฏเป็นครั้งแรกสมัยพระเจ้าติโลกราช เมื่อใช้กล่าวถึงพระองค์ คำว่า “เลียบโลก” หมายถึงการที่เสด็จโปรดสัตว์รอบโลก ขอบเขตของโลกตามที่ปรากฏในงานชิ้นนี้กระจายตลอดถึงเมืองเชียงตุง เชียงรุ่ง สิบบองปันนา สิบบองเจ้าไทย เชียงราย เชียงใหม่ ลงมาถึงตาก ฉะนั้น โลกนี้จึงประกอบด้วยเมืองหลายเมืองเป็นโลก ซึ่งครอบคลุมดินแดนที่พระเจ้าติโลกราชแผ่ไปด้วยอำนาจทางการเมือง ความเชื่อที่ว่าพระพุทธรูปเสด็จมาเยือนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เดิมและประทับสัญลักษณ์ไว้ แสดงถึงอำนาจของพระพุทธเจ้าเหนือภูตผีต่างๆ อันเป็นคติความเชื่อเดิม การเสด็จมาเยือนของพระพุทธเจ้า นอกจากเป็นคำตอบสำหรับคำถามเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมเหล่านั้นแล้ว ยังเป็นการดึงอดีตของชุมชนต่างๆ ให้มาเกี่ยวพันกับปัจจุบันในเวลานั้น

อนึ่ง การศึกษาด้านพระธาตุในทางคติชนวิทยามีอยู่น้อยมาก ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์กลุ่มข้อมูลประเภทตำนานพระธาตุโดยใช้ระเบียบวิธีแนวคิดทางคติชนวิทยา เพื่อวิเคราะห์ในประเด็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ตามปกตินักคติชนวิทยามักมองว่าตำนานเป็น “ภาษาพิเศษ” ที่พยายามสื่อความหมายบางอย่างให้คนรุ่นหลังได้รับรู้และเข้าใจ โดยเฉพาะเรื่องความเชื่อและศาสนา เพราะตำนานส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับเรื่องราว

* ชาวไทลื้อ เมืองสิง ประเทศลาว ในอดีตเคยนับถือเสาไจบ้าน ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน คือ ผีเมือง หลังจากที่ต้องการแทรกแซงชาติได้มีนโยบายต่อบรรดาชนเผ่าต่างๆ ในลาว โดยให้ปลงล้างความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งมกมายและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ชาวไทลื้อจึงได้พยายามปรับเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนา โดยมีสัญลักษณ์ที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แทนเสาไจบ้านคือ “พระธาตุเจียงทิม”

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ การมองตำนานปรัมปราเป็นภาษาพิเศษทำให้เกิดคำถามตามมาว่า ตำนานพระธาตุของคนไทยพยายาม “บอกอะไร” เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา

จากการวิเคราะห์ในเบื้องต้นเกี่ยวกับเนื้อหาของตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทยที่นับถือพุทธศาสนา ผู้วิจัยพบร่องรอยความขัดแย้ง (conflict) ระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิม (indigenous beliefs) กับพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ในลักษณะความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทั้ง 2 ระบบนี้ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อมีความเชื่อแบบใหม่เข้ามาผสมปะปนกับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นความขัดแย้งของพระพุทธรูปเจ้ากับชนพื้นเมือง ในเนื้อหาหมักกล่าวตรงกันเสมอว่าชนพื้นเมืองเดิมไม่ยอมเชื่อฟังหรือยอมรับอำนาจของพระพุทธรูปเจ้า อันเป็นผลทำให้เกิดการแสดงพลังอำนาจของพระพุทธรูปเจ้าเพื่อให้เห็นที่ประจักษ์แก่ชนพื้นเมืองทั้งหลาย เรื่องความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำนานของคนไทย ซึ่งมีลักษณะเป็น “คู่ตรงข้าม” นั้น ศิราพร ณ ถลาง (2545: 194-195) ได้กล่าวแสดงทัศนะไว้ว่า

“คู่ตรงข้าม” ในตำนานหลายเรื่องของกลุ่มคนไทยเป็นเรื่องของ “อำนาจเหนือธรรมชาติกับมนุษย์” คู่หนึ่ง และ “ความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา” อีกคู่หนึ่ง จึงดูเหมือนว่าตำนานปรัมปราของคนไทยพยายามจะ “ส่งสาร” ให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักว่า คนไทยในอุษาคเนย์นี้ก็ได้ผ่านประสบการณ์ความขัดแย้ง และการต่อสู้ทางความคิดระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติกับมนุษย์ ส่วน “คู่ตรงข้าม” อีกคู่หนึ่ง หรือ “สาระสำคัญ” อีกประการหนึ่งที่ตำนานปรัมปราของชนชาติไทยหลายเรื่องพยายามจะ “บอก” กับคนรุ่นหลังคือ “มีความขัดแย้งระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาที่รับเข้ามาภายหลัง” ซึ่งเป็นการสะท้อนความขัดแย้งกันในเชิงอำนาจของความเชื่อทั้งสองระบบนี้

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าตำนานพระธาตุของคนไทยเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่พยายามถ่ายทอดให้เห็นประเด็นเรื่องความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน ดังเช่น ตำนานพระแก้วดอนเต้า (ลำปาง) เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าได้แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ โดยการเนรมิตให้ฝนตกหนัก จนทำให้บรรดายักษ์ทั้งหลายเกรงกลัว และหันมานับถือพระพุทธรูปเจ้า เช่นเดียวกับ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายังดอยหลวง บรรดายักษ์ที่เป็นบริวารแห่งอาพวะกะยักษ์ ห้ามไม่ให้พระพุทธรูปเจ้าเข้าสู่บ้านเมืองของตน พระพุทธรูปเจ้าไม่เชื่อฟัง ภายหลังจึงได้แสดงอำนาจและเสด็จไปนั่งบนบัลลังก์แห่งอาพวกยักษ์ในตำนานพระธาตุดอยหยวก (พะเยา) เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาได้พบกับพญานาค แต่พญานาคคิดว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นครุฑจึงหลบหนีเข้าไปอยู่ในอุโมงค์ หลังจากนั้นพระพุทธรูปเจ้าจึงได้ขอขมาต่อพญานาคที่ได้ทำให้ตกใจกลัว ส่วน ตำนานพระธาตุแจ้ห้วย (พะเยา) กล่าวว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาฉันท้าวที่ยอดดอยจอมทอง พระองค์ให้สาวกไปขอน้ำกับพญานาคเพื่อมา

ฉัน แต่พญานาคไม่ให้น้ำ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปสั่งสอนแก่พญานาค พระพุทธเจ้าจึงได้ฉันน้ำ
ตำนานเจดีย์ยักษ์ (นครศรีธรรมราช) เล่าว่าครั้งพระเจ้าศรีธรรมโศกราชสร้างพระธาตุเจดีย์ มี
พวกยักษ์เข้ามาทำพระองค์ให้สร้างเจดีย์แข่งกัน โดยมีเงื่อนไขว่าถ้ายักษ์แพ้จะไม่ขัดขวางการ
สร้างเมืองและสร้างพระธาตุ แต่ถ้าพระเจ้าศรีธรรมโศกราชแพ้ ยักษ์จะจับชาวเมืองกิน ผล
ปรากฏว่าพระเจ้าศรีธรรมโศกราชสร้างพระธาตุเสร็จเรียบร้อยสวยงามกว่า พวกยักษ์พ่ายแพ้จึง
โกรธ และได้ทำลายถีบยอดพระธาตุที่ตนสร้างจนเสร็จ แล้วพวกยักษ์จึงหลบหนีไป เป็นต้น

ตำนานพระธาตุช้างค้ำ เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นเรื่องราวของคติความเชื่อดั้งเดิมที่
ขัดแย้งกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนา หรือ “ผีขัดแย้งกับพุทธ” ซึ่งภายหลังคติพุทธ “ได้รับชัย
ชนะ” หรือเป็นที่ยอมรับของบรรดาคนพื้นเมือง ร่องรอยของความคิดนี้มีปรากฏอยู่ในตำนาน
เรื่องอื่นๆ ของกลุ่มชนชาติไทด้วย เช่น **ตำนานพญาคันคาก** กล่าวถึงพญาคันคากโพธิสัตว์
ต่อสู้กับพญาแถน ภายหลังพญาแถนยอมแพ้ เช่นเดียวกับ **หน้าผากไกลกะตัน** เล่าว่าพระอินทร์
ทะเลาะกับพญาแถน **ตำนานย่าขวัญข้าว** กล่าวถึงการแข่งบารมีระหว่างพระพุทธเจ้ากับย่าขวัญข้าว
ท้ายสุดทั้ง 2 ก็ยอมรับอำนาจของกันและกัน จากตัวอย่างตำนานเหล่านี้ สะท้อนการผสมผสาน
กลมกลืนระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะเป็นความเชื่อแบบพุทธศาสนา
ชาวบ้าน คือนับถือพุทธศาสนาปะปนกันกับความเชื่อเรื่องผี วิญญาณ ไสยศาสตร์ หรืออำนาจ
เหนือธรรมชาติต่างๆ ด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าตำนานพระธาตุสะท้อนทั้งเรื่องความขัดแย้งและการยอมรับระหว่าง
ความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา ตำนานพระธาตุส่วนใหญ่ในช่วงแรกแสดงให้เห็นความขัดแย้ง
ระหว่างคติความเชื่อทั้ง 2 ระบบ คือ คนพื้นถิ่นไม่ว่าจะเป็น ลัวะ ยักษ์ หรือพญานาค เกรงกลัว
พระพุทธเจ้าเพราะไม่รู้ว่าพระองค์คือใคร ทำให้คนพื้นถิ่นต่างเกรงกลัวแล้วหนีไป ลักษณะเช่นนี้
สะท้อนให้เห็นภาวะความคิดความเชื่อของคนพื้นเมืองในช่วงนั้นว่ายังไม่ยอมรับสิ่งใหม่ ที่จะเข้า
มาแทนที่คติความเชื่อดั้งเดิมทันที หากมีปฏิกริยาตอบโต้อยู่บ้าง

แต่เนื้อหาของตำนานพระธาตุหลายสำนวน ยังฉายภาพของความสัมพันธ์ระหว่างความ
เชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีลักษณะของการประนีประนอม คือในตำนานพระธาตุ
หลายสำนวนมีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นการยอมรับนับถือพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้มอบพระบรม
สารีริกธาตุให้แก่คนไทในดินแดนต่างๆ เพื่อไว้สักการบูชา ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระบาทเขา
รังรุ้ง** เล่าว่าพระพุทธเจ้าประทานพระเกศาธาตุ และประทับพระบาทให้แก่พญานาคเพื่อไว้บูชาโดย
มีเทวาบุตรและยักษ์คอยดูแลรักษาด้วย **ตำนานพระธาตุเจ้าจอมแกง** กล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้
เสด็จไปโปรดสรรพสัตว์ยังเมืองต่างๆ จนมาถึงดอยในเมืองพันธุสิงหนวัตินคร มีนายบ้านผู้
หนึ่งรู้ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาก็มีใจศรัทธายินดี จึงได้ทำแกงผัดกับข้าวไปถวายพระพุทธเจ้ากับ
พระสาวกหรือ **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย** กล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้เสด็จพุทธดำเนิน โดยมีพระ
อานนท์ พระโสมณเถระพระอุตรเถระ และพระเจ้าอโศกตามเสด็จมารับภัตตาหารบิณฑบาต
จากเมงคบุตร (ชวามอญ) สะท้อนให้เห็นการยอมรับคติความเชื่อแบบใหม่ของกลุ่มชนพื้นเมือง
ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีได้นับถือพุทธศาสนา

ในประเด็นที่ตำนานพระธาตุสะท้อนการปะทะสังสรรค์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนานั้นก็สอดคล้องตรงกันกับข้อมูลตำนานเรื่องอื่นๆ ดังเช่นที่ Tambiah (1978) ได้เสนอไว้ในบทความเรื่อง *“Myth and Rite : the Naga Symbol and the Rocket Festival”* Tambiah ได้ใช้ข้อมูลประเภทตำนานและพิธีกรรมของคนไทยอีสาน ได้แก่ ตำนานผาแดง-นางไอ่ ตำนานพระอุปคุต และพิธีงานบุญบั้งไฟ จากหมู่บ้านพรานเหมือน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มาวิเคราะห์โดยพิจารณาความหมายและสัญลักษณ์ที่ปรากฏในตำนานและพิธีกรรม Tambiah ได้ชี้ให้เห็นในประเด็นเรื่องคู่ขัดแย้งที่ปรากฏในตำนานและพิธีกรรม นั่นคือ คู่ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ – อำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และคู่ขัดแย้งระหว่างบุญพระเวส (พุทธ) – บุญบั้งไฟ (ผี) ที่แสดงให้เห็นสัญลักษณ์เรื่องนาคที่มีอยู่ในทั้งสองพิธีกรรม คือ พญานาคในงานบุญพระเวส จะเป็นผู้รับใช้ศาสนาและเป็นผู้อยู่ภายใต้ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนา ในขณะที่พญานาคในงานบุญบั้งไฟ จะเป็นผู้ที่พลังอำนาจที่สามารถดลบันดาลความทุกข์สุขให้กับมนุษย์ได้ ดังนั้น มนุษย์จึงต้องบูชาพญานาคในฐานะเทพ

นอกจากประเด็นคู่ขัดแย้งแล้ว Tambiah ยังได้สะท้อนให้เห็นระบบคิดแบบส่งเสริมซึ่งกันและกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะในประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งมีได้เป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนา แต่พระภิกษุสงฆ์ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพิธีดังกล่าวอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น วัดเป็นทั้งสถานที่ทำและเก็บบั้งไฟ อีกทั้งพระภิกษุบางรูปก็เป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องการทำบั้งไฟเป็นอย่างดี หรือในช่วงเทศกาลงานบุญบั้งไฟก็จะมีพิธีบวชพระควบคู่กันไปกับพิธีเลี้ยงผีปู่ตา และพิธีบุญบั้งไฟ หรือช่วงประกอบพิธีบุญบั้งไฟขอฝนเสร็จแล้ว พระสงฆ์จะสวดมนต์เพื่อช่วยให้ฝนตกด้วยเช่นกัน ลักษณะเช่นนี้ เราจึงสามารถมองเห็นภาพของการผสมผสานและส่งเสริมกันและกันระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม

นอกจากผลงานดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีงานศึกษาที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งพยายามจะมองโครงสร้างของความเชื่อแต่ละระบบว่าผสมกลมกลืนกันอยู่อย่างไร งานวิจัยของ Thomas Kirsch (1977: 241-266) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความซับซ้อนในระบบศาสนาของคนไทย หรือ **“Complexity in the Thai Religious System : An Interpretation”** Kirsch ได้อธิบายถึงปรากฏการณ์การประสานและอยู่ร่วมกันของความเชื่อและศาสนาที่หลากหลาย คือ ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาทส่วนใหญ่ซึ่งรวมทั้งประเทศไทยด้วย มักมีลักษณะศาสนาที่ผสมผสานกันอยู่ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา การวิเคราะห์ของ Kirsch ได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยมีระบบความเชื่อและศาสนาที่สามารถแบ่งแยกได้เป็น 3 ระบบ คือ พุทธ พราหมณ์ และผี ทั้งนี้ระบบความเชื่อทั้ง 3 แบบ มีเป้าหมายหรือจุดเน้นที่แตกต่างกัน คือ พุทธศาสนาจะเน้นเรื่องนิพพาน ซึ่งส่วนใหญ่มักปรากฏความคิดดังกล่าวเฉพาะในกลุ่มพระสงฆ์ ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มักเน้นความเชื่อเกี่ยวกับทางโลก คือ การสั่งสมบุญเพื่อให้ได้เกิดชาติหน้าที่ดีกว่า สำหรับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์นั้น Kirsch พบว่ามีความเชื่อเรื่องขวัญ โหราศาสตร์ และเทพเทวดา ซึ่งมีลักษณะเป็นศาสนาพราหมณ์แบบชาวบ้าน นอกจากนี้ Kirsch

ยังได้ชี้ให้เห็นว่าหลักความเชื่อและพิธีกรรมในคติพราหมณ์มิได้ขัดกับหลักทางพุทธศาสนา แต่เป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนพุทธศาสนาในส่วนที่ขาดมากกว่า ส่วนระบบความเชื่อเรื่องผี Kirsch มองว่าเป็นระบบศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการดำเนินชีวิตในทางโลก ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมว่าด้วยเรื่องผีมักเกี่ยวข้องกับเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ สุขภาพร่างกาย เป็นต้น

แม้ว่างานศึกษาของ Tambiah และ Kirsch จะใช้ข้อมูลและช่วงเวลาที่แตกต่างกัน แต่ก็เป็นการศึกษาในแง่การปะทะสังสรรค์การผสมผสานกันระหว่างศาสนาในสังคมไทย ซึ่งทำให้เห็นระบบความเชื่อและศาสนาว่า มีความซับซ้อนมีการผสมกลมกลืนกัน ซึ่งมีอยู่หลายระบบภายในสังคม กล่าวคือเราจะเห็นการผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันระหว่างความเชื่อและศาสนาต่างๆ ทั้งที่เป็นพุทธ พราหมณ์ และผี อันมีหน้าที่และความสัมพันธ์กันหลายลักษณะ ทั้งในแง่สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกัน (opposition) ส่งเสริมซึ่งกันและกัน (complementarity) เกี่ยวเนื่องกัน (linkage) และมีสถานภาพที่แบ่งลำดับชั้นได้ (hierarchy) เป็นต้น ลักษณะนี้แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อและศาสนาเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ และยังเป็นสิ่งที่นักวิชาการสาขาต่างๆ ได้นำมาใช้เป็นประเด็นในการวิเคราะห์ตีความ

ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยจึงพยายามจะชี้ให้เห็นความสำคัญของข้อมูลตำนานพระธาตุในฐานะที่เป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง ที่จะใช้ศึกษาเรื่องการปะทะสังสรรค์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาของกลุ่มชนในสังคมชนชาติไทย เช่นเดียวกับนักวิชาการในศาสตร์อื่นๆ

การวิเคราะห์ตำนานพระธาตุของชนชาติไทยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการนำทฤษฎีทางคติชนวิทยาการศึกษาตำนานเพื่อวิเคราะห์โครงสร้าง เนื้อหา และบทบาทของตำนานพระธาตุ รวมทั้งวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ที่ปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทย การศึกษาตำนานพระธาตุอย่างลึกซึ้งนอกจากจะทำให้เห็นการผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างความเชื่อและศาสนาของคนไทยแล้ว อาจทำให้เห็นถึงพลังความศรัทธาของคนไทยที่มีต่อคติความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งยังคงแทรกปะปนอยู่กับเรื่องราวพุทธศาสนาได้อย่างน่าสนใจ และอาจเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อดั้งเดิมได้ส่งเสริมให้พุทธศาสนา กลายเป็นศาสนาที่เป็นที่ยอมรับนับถือกันอย่างกว้างขวางในสังคมชนชาติไทยมาจนถึงปัจจุบัน และอาจใช้เป็นแนวทางในการศึกษาโครงสร้าง เนื้อหา และบทบาท รวมทั้งการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและศาสนาที่ปรากฏในตำนานปรัมปราเรื่องอื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย :

1. วิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของตำนานพระธาตุของคนไทยกลุ่มต่างๆ
2. วิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนจากโครงสร้างและเนื้อหาของตำนานพระธาตุโดยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยา

สมมติฐานของการวิจัย :

ตำนานพระธาตุสำนวนต่าง ๆ ของชนชาติไทเป็นกลุ่มข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ทั้งในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่นและวรรณคดีพุทธศาสนา และมีบทบาทในการอธิบายความเชื่อและพิธีกรรมในวิถีชีวิตของชนชาติไท นอกจากนั้นโครงสร้างและเนื้อหาของตำนานพระธาตุ ยังสะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมในหลายลักษณะ ทั้งการขัดแย้ง การประนีประนอม และการผสมผสานทางความเชื่อ

ขอบเขตของการวิจัย

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเน้นศึกษาเฉพาะข้อมูลตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทที่นับถือพุทธศาสนา ทั้งกลุ่มคนไทยนอกประเทศไทย ได้แก่ ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน ลาว รวมทั้งไทยยวนและไทยอีสานในประเทศไทย อนึ่ง ในการวิเคราะห์จะใช้ตำนานพระธาตุบางเรื่องของไทยภาคกลางและไทยภาคใต้มาประกอบการพิจารณาด้วย ทั้งนี้ตำนานพระธาตุที่รวบรวมมาได้มีทั้งที่ปรากฏอยู่ในประเพณีการบอกเล่า และประเพณีลายลักษณ์

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. การรวบรวมข้อมูลตำนานพระธาตุรวบรวมทั้งเอกสารและจากข้อมูลภาคสนามในลักษณะของการสัมภาษณ์ จากกลุ่มชนชาติไททั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและนอกประเทศไทย
2. ส่วนการศึกษาวิเคราะห์ตีความตำนานพระธาตุของชนชาติไทนั้นจะใช้ทฤษฎีและระเบียบวิธีวิทยาด้านคติชนวิทยามาเป็นเครื่องมือในการศึกษาเพื่อให้เห็นโครงสร้าง เนื้อหา และบทบาทของตำนานพระธาตุที่ปรากฏอยู่ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชนชาติไท ซึ่งจะทำให้เข้าใจภาพรวมของความเชื่อทางศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทได้อย่างลุ่มลึกและกว้างขวางยิ่งขึ้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจโครงสร้าง เนื้อหา และบทบาทของตำนานพระธาตุที่แพร่หลายในดินแดนต่าง ๆ ของกลุ่มชนชาติไท
2. ทำให้เข้าใจระบบความเชื่อทางศาสนา ที่มีลักษณะเป็นการผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนจากตำนานพระธาตุของชนชาติไท
3. เป็นการส่งเสริม สร้างแรงกระตุ้น และเป็นฐานให้เกิดความสนใจเกี่ยวกับตำนานปรัมปราของกลุ่มชาติพันธุ์ไทให้ขยายไปในวงกว้าง อันจะเป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมของคนไทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

บทที่ 2

ตำนานพระธาตุในการรับรู้ของกลุ่มชนชาติไทย

คติความเชื่อเรื่องพระธาตุเป็นแหล่งข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ปรากฏอยู่ในบริบทสังคมพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากตำนานพระธาตุที่มีอยู่อย่างกว้างขวางและกระจายอยู่ทั่วไปในกลุ่มคนไทยพุทธ ทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและนอกประเทศไทย ที่มาของตำนานพระธาตุของคนไทยส่วนใหญ่เกิดจากความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นที่เคารพบูชาของผู้คนในชุมชน John S. Strong (1995: 280-281) ได้กล่าวแสดงให้เห็นความสำคัญของพระธาตุในฐานะที่เป็นแหล่งสร้างสรรค์ข้อมูลทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งว่า

พระเกศาธาตุจำนวนหนึ่งของพระพุทธเจ้าได้ถูกนำมาประดิษฐานไว้ในพุทธศาสนสถานที่สำคัญ ดังเช่น พระธาตุเจดีย์ชเวดากอง เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า หรือพระธาตุในจังหวัดลำพูน ประเทศไทย (พระธาตุหริภุญชัย - ผู้วิจัย) พระธาตุทั้งหมดของพระพุทธเจ้า กลายมาเป็นวัตถุเพื่อใช้เป็นสิ่งเคารพบูชาที่สำคัญ และมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเป็น “ตำนาน” อธิบายรายละเอียด ทั้งสองอย่างล้วนเป็นเรื่องเกี่ยวกับสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ การมีอยู่ของพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเป็นการเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับการได้เรียนรู้ หรือรู้จักลัทธิพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกในดินแดนดังกล่าว ในความหมายอื่นพระธาตุไม่ได้เป็นเพียงวัตถุหรือสิ่งเคารพบูชาเท่านั้น แต่เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของการยอมรับเอาพุทธศาสนาให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาในอาณาบริเวณนี้

จากทัศนะกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าความคิดความเชื่อเรื่องพระธาตุได้ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นรูปแบบของเรื่องเล่าในลักษณะตำนานอธิบายประวัติที่มาหรือกำเนิดของศาสนสถานทางพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในชุมชน ซึ่งคนไทยพุทธแต่ละกลุ่มล้วนมีตำนานพระธาตุอธิบายการเกิดขึ้นของศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ของตนแต่อาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปบ้าง ดังเช่น ไทยใหญ่มีตำนานพระธาตุป่อใจ่างจวง ไทเขินมีตำนานพระธาตุจอมคำ ไทยยวนมีตำนานพระธาตุจอมทอง ลาวมีตำนานพระธาตุภูสี ไทยอีสานมีตำนานพระธาตุพนม เป็นต้น

เพื่อให้เห็นการแพร่กระจายและความหลากหลายของตำนานพระธาตุที่นำมาศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ในบทนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมตำนานพระธาตุเรื่องต่างๆ ของชนชาติไทยทั้งสำนวนมุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์จากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัย รวมทั้งข้อมูลภาคสนามที่รวบรวมจากดินแดนของชนชาติไทย ทั้งนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะต่างๆ ของตำนานพระธาตุ

ที่นำมาศึกษา ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 96 เรื่อง โดยกล่าวถึงชื่อและที่ตั้งของตำนานพระธาตุ รวมทั้งแหล่งที่มาและเค้าโครงเรื่องของตำนานพระธาตุที่อยู่ในการรับรู้ของชนชาติไทแต่ละกลุ่ม

2.1 ชื่อและที่ตั้งของตำนานพระธาตุ

ผู้วิจัยศึกษาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทจำนวน 96 เรื่อง มีรายชื่อและที่ตั้งของตำนานพระธาตุแบ่งตามกลุ่มคนไท ดังนี้ ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน ลาว ไทยยวน และไทยอีสาน ตามลำดับตารางดังต่อไปนี้

ไทใหญ่	
ชื่อพระธาตุ	ที่ตั้งพระธาตุ
1. พระธาตุยางจวง	เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า
2. พระธาตุหายโศก	เมืองยองห้วย ประเทศพม่า
3. พระธาตุอุนางเก่า	เมืองยองห้วย ประเทศพม่า
4. พระธาตุป้อใจยางจวง	เมืองสีป้อ ประเทศพม่า
5. พระธาตุพระบาทรังรุ้ง	เมืองหาง ประเทศพม่า
6. พระธาตุวัดต่อแพ	อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
7. พระธาตุดอยจอมทอง	อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
8. พระธาตุสี่จอม	อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
9. พระธาตุดอยกองมู	อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ไทลื้อ	
ชื่อพระธาตุ	ที่ตั้งพระธาตุ
1. พระธาตุจอมทอง	เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศจีน
2. พระธาตุปางเยอ	เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศจีน
3. พระธาตุขาว	เมืองหลวง สิบสองปันนา ประเทศจีน
4. พระธาตุเจียงกอน	เมืองหลวง สิบสองปันนา ประเทศจีน
5. พระธาตุดอยจอมไกล	เมืองหลวง สิบสองปันนา ประเทศจีน
6. พระธาตุปู่หลาน	เมืองหลวง สิบสองปันนา ประเทศจีน
7. พระธาตุกู่คำ	เมืองสูง สิบสองปันนา ประเทศจีน
8. พระธาตุจอมยอง	เมืองยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า
9. พระธาตุเจียงตี๋ม	เมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา ประเทศลาว

ไทเขิน	
ชื่อพระธาตุ	ที่ตั้งพระธาตุ
1. พระธาตุจอมคำ	เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า
2. พระธาตุจอมดอย	เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า
3. พระธาตุเวียงชัย	เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า
4. พระธาตุดอนหลวง	เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า
5. พระธาตุอินทร์แขวน	รัฐฉาน ประเทศพม่า
6. พระธาตุแก้วเมืองแสน	เมืองแสน ประเทศพม่า
7. พระธาตุสายเมือง	เมืองท่าขี้เหล็ก ประเทศพม่า

ลาว	
ชื่อพระธาตุ	ที่ตั้งพระธาตุ
1. พระธาตุภูสี	แขวงหลวงพระบาง ประเทศลาว
2. พระธาตุเชียงเหมี้ยง	แขวงหลวงพระบาง ประเทศลาว
3. พระธาตุคำ	นครเวียงจันทน์ ประเทศลาว
4. พระธาตุหลวง	นครเวียงจันทน์ ประเทศลาว
5. พระธาตุศรีโคตรบอง	แขวงคำม่วน ประเทศลาว
6. พระธาตุโพน	แขวงสหวันนะเขต ประเทศลาว
7. พระธาตุอิงฮัง	แขวงสหวันนะเขต ประเทศลาว

ไทยยวน	
ชื่อพระธาตุ	ที่ตั้งพระธาตุ
1. พระธาตุปู่เข้า	อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
2. พระธาตุจุมพิตนกร	อำเภอดอยตุง จังหวัดเชียงราย
3. พระธาตุดอยตุง	อำเภอดอยตุง จังหวัดเชียงราย
4. พระธาตุดอยปู่ภูทับซ	อำเภอดอยตุง จังหวัดเชียงราย
5. พระธาตุจอมจ้อ	อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
6. พระธาตุจอมทอง	อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
7. พระธาตุดอยน้อย	อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่
8. พระธาตุวัดพุทธเอ็น	อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
9. พระธาตุเจดีย์หลวง	อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
10. พระธาตุดอยคำ	อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ไทยยวน (ต่อ)

ชื่อพระธาตุ	ที่ตั้งพระธาตุ
11. พระธาตุดอยสุเทพ	อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
12. พระธาตุแสนไห	อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่
13. พระธาตุทุ่งต้อม	อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
14. พระธาตุถ้ำนวมผา	อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
15. พระธาตุวัดพระนอนแม่ปู้คา	อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
16. พระธาตุวัดข้าวแทนหลวง	อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
17. พระธาตุม่อนเปี้ยะ	อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
18. พระธาตุดอยเกิ้ง	อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
19. พระธาตุวัดบรมธาตุ	อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก
20. พระธาตุพลูแช่	อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน
21. พระธาตุเบ็งสกัด	อำเภอปัว จังหวัดน่าน
22. พระธาตุยอยหงส์	อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน
23. พระธาตุเขาน้อย	อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
24. พระธาตุแช่แห้ง	อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
25. พระธาตุดอยน้อยและสวนตาล	อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
26. พระธาตุขิงแกง	อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
27. พระธาตุสบแวน	อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
28. พระธาตุจอมศีล	อำเภอดอยคำใต้ จังหวัดพะเยา
29. พระธาตุดอยหยวก	อำเภอปง จังหวัดพะเยา
30. พระธาตุจอมทอง	อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
31. พระธาตุแจ้โหว่	อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
32. พระธาตุดอยคำ	อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
33. พระธาตุดอยน้อย	อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
34. พระธาตุวัดป่าแดงหลวงดอนชัย	อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
35. พระธาตุภูซาง	อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
36. พระธาตุจอมแจ้ง	อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
37. พระธาตุช่อแฮ	อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
38. พระธาตุดอยเล็ง	อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
39. พระธาตุปู่แจ	อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่
40. พระธาตุปู่ต๋ับ	อำเภอลอง จังหวัดแพร่

ไทยยวน (ต่อ)	
ชื่อพระธาตุ	ที่ตั้งพระธาตุ
41. พระธาตุศรีดอนคำ	อำเภอลอง จังหวัดแพร่
42. พระธาตุห้วยอ้อ	อำเภอลอง จังหวัดแพร่
43. พระธาตุแหลมลี	อำเภอลอง จังหวัดแพร่
44. พระธาตุหนองจันทร์	อำเภอสอง จังหวัดแพร่
45. พระธาตุหริภุญชัย	อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
46. พระธาตุจอมปิงชัย	อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
47. พระธาตุลำปางหลวง	อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
48. พระธาตุเจดีย์ชาวหลัง	อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
49. พระธาตุดอนเต้า	อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
50. พระธาตุม่อนจำศีล	อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
51. พระธาตุม่อนพระญาแช่	อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
52. พระธาตุเสด็จ	อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ไทยอีสาน	
ชื่อพระธาตุ	ที่ตั้งพระธาตุ
1. พระธาตุขามแก่น	อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
2. พระธาตุกุดจอก	อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ
3. พระธาตุหนองสามหมื่น	อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ
4. พระธาตุพนม	อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
5. พระธาตุกู่จาน	อำเภอดำเนินแก้ว จังหวัดยโสธร
6. พระธาตุก่องข้าวน้อย	อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
7. พระธาตุเชิงชุม	อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
8. พระธาตุนารายณ์เจงเวง	อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
9. พระธาตุภูเพ็ก	อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
10. พระธาตุเทพพล	อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
11. พระธาตุบังพวน	อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
12. พระธาตุบัวบก	อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

จากชื่อและสถานที่ตั้งพระธาตุที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าคติความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือบูชาพระธาตุเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในกลุ่มชนชาติไท ทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศและนอกประเทศไทย ตำนานพระธาตุแต่ละท้องถิ่นอาจจะมีเนื้อหาที่เหมือนคล้ายและแตกต่างกันออกไป บางสำนวนอาจจะมีเนื้อหาที่ยาว บางสำนวนเป็นการบอกเล่าหรือมีเนื้อเรื่องปรากฏแทรกอยู่ในตำนานหรือวรรณกรรมเรื่องอื่น ซึ่งมีลักษณะเป็นเพียงเรื่องเล่าสั้นๆ เท่านั้น

ต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงที่มาของสำนวนและเค้าโครงเรื่องตำนานพระธาตุแต่ละเรื่องโดยจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนี้

ตำนานพระธาตุของไทยใหญ่

ชาติพันธุ์ไทใหญ่มีถิ่นอาศัยกระจายครอบคลุมพื้นที่ทั้งในรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย รัฐฉาน ประเทศพม่า และหลายจังหวัดในภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และเชียงใหม่บริเวณชายแดนไทย-พม่า ตำนานพระธาตุของไทยใหญ่ที่นำมาศึกษานี้มีทั้งหมด 9 เรื่อง ดังนี้

1. **ตำนานพระธาตุยางจวง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่ในพุทธตำนานพระเจ้าเสียบโลก ฉบับชำระสะสาง ของนาคฤทธิ์ (2545: 36) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าได้มาประทับในเมืองโกสัมพี ทรงเห็นลัวะ 2 คู่เมีย แล้วแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ลัวะเห็นแล้วเกิดความเลื่อมใส พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมแก่ลัวะจนได้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาทไว้บนหินก้อนที่พระองค์นั่งฉันห่อข้าวของลัวะคู่เมีย แล้วกล่าวพยากรณ์ว่า หลังจากที่พระองค์นิพพานจะมีผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยังดินแดนนี้ หลังจากที่พระองค์ได้นิพพานไปแล้วมีพระอรหันต์ 3 พระองค์ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ยังบริเวณพระธาตุยางจวงในปัจจุบัน

2. **ตำนานพระธาตุหายโศก** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่องชุมชนและการสืบทอดวัฒนธรรมของไทยใหญ่ในประเทศสหภาพพม่า ของสุमितร์ ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ (2542: 50) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อครั้งที่แรกสร้างเมืองของห้วย มีเจ้าชายและเจ้าหญิงสร้างพระธาตุเจดีย์แข่งกัน ฝ่ายหญิงคิดอุบายจะเอาชนะฝ่ายชาย ต่อมาฝ่ายชายรู้ความจริงจึงโกรธฝ่ายหญิงมาก แต่เมื่อหายโกรธแล้วจึงได้สร้างพระธาตุขึ้น พระธาตุนี้จึงมีชื่อว่า พระธาตุหายโศก ต่อมาเพี้ยนเป็นหายโศก

3. **ตำนานพระธาตุอุโมงค์** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในงานวิจัยเรื่อง **ชุมชนและการสืบทอดวัฒนธรรมของไทยใหญ่ในประเทศสหภาพพม่า** ของสุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ (2542: 24) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

มีนักบวชพม่า 3 คนมีอิทธิฤทธิ์ได้มาวิปัสสนายังบริเวณที่ตั้งพระธาตุในปัจจุบัน ภายหลังนักบวชสามารถบรรลุธรรมหายตัวได้ จึงมีการสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุผ้าเช็ดหน้าและพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่นักบวชพม่าเก็บไว้

4. **ตำนานพระธาตุป่อใจ** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน **คนไทยในพม่า** ของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2503: 418-420) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

นางมอนละได้ปฏิบัติธรรม จนพระบรมธาตุมาประทับที่ต่างหูของนาง ซึ่งได้เดินทางกลับเมืองของตนด้วยความยากลำบาก จนทำให้นางสิ้นใจตาย แต่ก่อนตาย นางได้บอกให้บิดาสั่งเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ประทับอยู่ต่างหูของนาง เพื่อไว้เป็นที่กราบไหว้บูชาของผู้คน

5. **ตำนานพระธาตุพระบาทรังรุ่ง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่ใน **พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับชำระสะสาง** ของนาคฤทธิ์ (2545: 28-35) ตำนานเรื่องนี้กล่าวถึงศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในเมืองโกสัมพี (แสนหวี) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกได้เสด็จมายังเมืองโกสัมพีมีพญานาคได้มากกราบนมัสการพระพุทธเจ้าและทูลขอรอยพระบาท หลังจากนั้นได้เสด็จไปดอยเวรบรรพต พญานาคเอาน้ำจากแม่น้ำคงมาถวาย พระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาทแล้วกล่าวพยากรณ์ ภายหลังมีเทวดาแปลงกายเป็นรังใหญ่ มาบินโฉบเอาลูกไก่ของชาวบ้านไปสู้อยอดดอย พราณป่าได้ติดตามรังใหญ่ไปจนได้พบรอยพระบาทและพระบรมธาตุประดิษฐานอยู่ ต่อมาผู้คนได้สร้างเป็นศาสนสถานที่ยังรู้จักกันในชื่อว่า “พระบาทดอยรังรุ่ง”

6. **ตำนานพระธาตุวัดต่อแพ** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง **“วัดต่อแพ”** บุญผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 5** (2542: 2313-2314) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ชาวลัวะเป็นคนสร้างพระธาตุองค์เดิมขึ้นซึ่งทรุดโทรมไปแล้ว ภายหลังมีผู้คนอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ได้พบซากพระธาตุเก่าที่มีต้นไม้อายุยืนอยู่กลางเจดีย์ ชาวบ้านเชื่อว่าบริเวณแห่งนั้นมีภูตผีต่าง ๆ ทุกรายสิงสถิตอยู่ จึงได้นิมนต์พระให้มาร่วมกันบูรณะและสร้างวัดขึ้น

7. **ตำนานพระธาตุดอยจอมทอง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “พระธาตุดอยจอมทอง” รัตนา พรหมพิชัย เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 4** (2542: 2138) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พื้นที่บริเวณวัดพระธาตุดอยจอมทองมีถ้ำซึ่งมีทรัพย์สมบัติมากมาย มีเทวดาอารักษ์เฝ้ารักษา ต่อมาได้มีพ่อค้าชาวไทใหญ่ 2 คน ได้มาขอยืมสมบัติจากถ้ำเพื่อนำเอาไป โดยให้สัญญาว่าจะกลับมาสร้างพระธาตุเจดีย์ไว้บนหลังถ้ำแห่งนี้ และพ่อค้าทั้งสองก็ได้สร้างพระธาตุเจดีย์ตามสัญญา พร้อมกับอัญเชิญเอาพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าจากประเทศพม่ามาบรรจุไว้ ภายหลังเชื่อว่าเทวดาอารักษ์ได้นำหินก้อนใหญ่มาปิดปากถ้ำเอาไว้

8. **ตำนานพระธาตุสี่จอม** หมายถึง พระธาตุ 4 แห่ง ได้แก่ พระธาตุจอมทอง พระธาตุจอมกิตติ พระธาตุจอมมอญ และพระธาตุจอมแจ้ง ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน **พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับชำระสะสาง** ของนาคฤทธิ (2545: 220-221) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

มีฤาษีสี่พี่น้องได้สร้างพระธาตุไว้เพื่อให้คนสักการบูชา ต่อมาพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดชาวเมืองยวม แล้วกล่าวพยากรณ์เรื่องพระธาตุจอมดอยทั้ง 4 แห่ง ภายหลังผู้คนได้ร่วมกันสร้างศาสนสถานขึ้น โดยชาวมอญสร้าง “พระธาตุจอมมอญ” ชาวพม่าสร้าง “พระธาตุจอมกิตติ” ชาวไทใหญ่สร้าง “พระธาตุจอมทอง” และชาวพื้นเมืองดั้งเดิม คือ ลัวะ กะเหรี่ยง สร้าง “พระธาตุจอมแจ้ง” หลังจากนั้นก็มีผู้อัญเชิญพระธาตุมาจากพม่ามาบรรจุไว้ยังพระธาตุเจดีย์ทั้ง 4 จอม อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ 4 มุมเมือง

9. **ตำนานพระธาตุดอยกอมมู** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน **ประวัติพระธาตุเจดีย์ดอยกอมมู และจังหวัดแม่ฮ่องสอน** (2511: 1-10) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

จอมต้องสู้ได้คิดสร้างพระธาตุขึ้นบนดอยกอมมูในปัจจุบัน หลังจากจอมต้องสู้ถึงแก่กรรม เจ้าอาวาสวัดไม้สูงได้สร้างพระธาตุเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ ครั้นต่อมาสมัยพญาสิงหนาทได้สร้างพระธาตุเจดีย์องค์เล็กขึ้น โดยให้ชาวไทใหญ่มาช่วยกันสร้างและปฏิสังขรณ์พระธาตุ

ตำนานพระธาตุของไทลื้อ

ชาติพันธุ์ไทลื้อมีถิ่นอาศัยกระจายครอบคลุมในหลายพื้นที่ ส่วนใหญ่อยู่ในสิบสองปันนามณฑลยูนนาน ในตอนใต้ของประเทศจีน บางส่วนกระจายอยู่ในประเทศพม่า ตอนเหนือของประเทศลาว และภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน พะเยา น่าน และเชียงราย ตำนานพระธาตุของชนไทลื้อที่นำมาศึกษามีทั้งหมด 9 เรื่อง ดังนี้

1. **ตำนานพระธาตุจอมทอง** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลภาคสนามเล่าโดยพ่อสิงห์คำ (สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2545) อายุ 67 ปี เป็นชาวไทลื้อ เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศจีน มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ที่เมืองอาระวี ได้พบยักษ์ที่คอยจับผู้คนกินเป็นอาหาร พระพุทธเจ้าได้เทศน์โปรดสั่งสอน ยักษ์จึงได้หันมาบำเพ็ญกรรม ถอดเขี้ยวออก พระพุทธเจ้าได้มอบเกศาธาตุให้แก่ยักษ์ ยักษ์ได้สร้างเจดีย์ไว้บริเวณที่อยู่ของตน

ตำนานพระธาตุจอมทอง (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่ในพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก ของสิงฆะ วรรณสัย (2518: 73-84) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระยาอาฬวีได้ส่งคนไปเป็นอาหารแก่ยักษ์อาฬวะกะ สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวเมือง พระพุทธเจ้าทราบเหตุดังกล่าว ได้เสด็จมายังดอยจอมทอง แล้วไปปราบอาฬวะยักษ์ ภายหลังที่ยักษ์พ่ายแพ้ แล้วพระพุทธองค์ตรัสเทศนาและให้ยักษ์รักษาศีล และตรัสพยากรณ์ว่า หลังจากที่พระองค์ได้เสด็จปรินิพพานแล้ว พระยาอโศกธรรมราชาจะนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ที่ดอยจอมทอง

2. **ตำนานพระธาตุปางเยอ** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือไทยสิบสองปันนา เล่ม 1 ของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547 ก: 100-104) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เจ้าเมืองแห่งอาฬะวีเชียงรุ่งถูกยักษ์จับไป เจ้าเมืองได้ทำข้อตกลงกับยักษ์ว่าจะคนมาให้ยักษ์กินแทน เจ้าเมืองส่งหญิงสาวไปจนหมด เหลือลูกสาวคนสุดท้ายซึ่งมีความงามมาก เจ้าบุญปันหมายวยได้ช่วยเหลือลูกสาวเจ้าเมืองโดยได้ฆ่ายักษ์ เจ้าบุญปันหมายวยจึงได้อภิเษกกับลูกสาวเจ้าเมืองและเป็นพระเจ้าแผ่นดิน หลังจากนั้นจึงได้สร้างพระธาตุไว้บริเวณที่ฆ่ายักษ์ตาย แล้วเรียกพระธาตุนี้ว่า “พระธาตุปางเยอ”

ตำนานพระธาตุปางเยอ (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนา ของทวี สว่างปัญญางกูร (2529: 63-68) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ได้เสวยพระชาติเป็นเจ้าบุญปันหมาฮ้อย ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้เสด็จเลียบโลกถึงเมืองอาระวีเชียงรุ่ง ได้ปราบยักษ์ แล้วให้ยักษ์ตนนั้นบวชเป็นภิกษุอาระวะ ต่อมาพระเจ้าโคตมะได้เอาเกศาธาตุมอบให้พญาอาฬวี แล้วได้สร้างเป็นพระธาตุหลวงปางเยอ

3. **ตำนานพระธาตุขาว** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลภาคสนามเล่าโดยพ่อแสงหล้า (สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2545) อายุ 72 ปี เป็นชาวไทลื้อ เมืองหลวงสิบสองปันนา ประเทศจีน มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันต์เสด็จมายังเมืองลวง ได้มาประทับที่หมู่บ้านเพยลง พระองค์ได้พบผีเสื้อบ้านและบริวารทั้งหลาย ผีเสื้อบ้านแปลงตัวให้ใหญ่เพื่อต่อสู้กับพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้เนรมิตผ้าขาววิเศษที่ใช้ร่อนนึ่งให้กลายเป็นผืนใหญ่กว่าขมขั้วผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อบ้านจึงยอมแพ้อำนาจบารมี ต่อมาพระองค์ได้พบชาวไร่สองฝั้วเมีย แล้วจึงได้ประทานพระเกศธาตุ เพื่อสร้างเป็นเจดีย์ธาตุ แล้วประทับรอยพระบาทไว้ยังบริเวณที่ตั้งพระธาตุขาวในปัจจุบัน ทรงแสดงพยากรณ์ว่าดินแดนแห่งนี้จะอุดมสมบูรณ์ ต่อมาใกล้บริเวณที่พระพุทธเจ้าประทับรอยพระบาท มีบ่อน้ำเกิดขึ้นมาซึ่งไม่เคยแห้งเลยแม้จะอยู่บนเขาก็ตาม ชาวไทลื้อเชื่อว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้

4. **ตำนานพระธาตุวัดเจียงกอน** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมจากข้อมูลภาคสนามเล่าโดย พ่ออู่บุญปุ่น (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2545) อายุ 78 ปี ชาวไทลื้อ เมืองเชียงรุ่ง มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

บริเวณวัดเจียงกอนในอดีตเป็นที่อยู่ของยักษ์ซึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำใต้ดิน นางนาคได้มาแจ้งเหตุให้ผู้คนในเมืองรู้ที่อยู่ของยักษ์ ชาวเมืองจึงได้สร้างพระเจ้าตนหลวงปิดปากถ้ำไว้ทำให้ยักษ์ไม่สามารถออกมาจับผู้คนกินเป็นอาหารได้ หลังจากนั้นจึงได้สร้างพระธาตุเจียงกอน ภายหลังภิกษุจากเมืองลังกาได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ยังดินแดนแห่งนี้

5. **ตำนานพระธาตุดอยจอมไกล** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่ในหนังสือ **พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก** ของสิงขม วรรณสัย (2518: 64) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมาโปรดสัตว์ ได้พบคนในชุมชนซึ่งมากกราบไหว้บูชาพระองค์ได้ประทับพระบาทไว้บนแผ่นหิน แล้วกล่าวพยากรณ์ว่า หลังจากที่พระองค์เสด็จนิพพานไปแล้ว ให้พระสาวกอันได้แก่ พระอานนท์ พระอินทร์ และพระเจ้าอโศก นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์มาบรรจุไว้ยังดอยจอมไกลแห่งนี้ เพื่อไว้ให้เป็นที่กราบไหว้บูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย ดอยนี้ภายหน้าจะได้ชื่อว่า ดอยจอมไกล และเจดีย์ธาตุจะมีในภายหน้าจะได้ชื่อว่า พระธาตุดอยจอมไกล

6. **ตำนานพระธาตุปู่หลาน** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมจากข้อมูลภาคสนามเล่าโดย แม่อู่แสงลุน (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2545) อายุ 68 ปี ชาวไทลื้อ เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาเห็นผู้คนมากมายกำลังหาปลา ปู่หลานคนหนึ่งเห็นพระพุทธเจ้าจึงไปบอกผู้คนให้มาเฝ้า พระพุทธเจ้าจึงได้ประทับรอยพระบาทไว้ยังยอดดอยแห่งนั้น แล้วพยากรณ์ว่า เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว ให้อรหันต์สาวกทั้งหลายนำพระบรม

สารีริกธาตุของพระองค์มาไว้ยังที่ตรงนี้ แล้วจะปรากฏชื่อพระบาทพระธาตุปูหลานหรือ
พุลาน

7. **ตำนานพระธาตุกู่คำ** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏแทรกในพุทธตำนานพระเจ้า
เลียบโลก ฉบับชำระสะสาง ของนาคฤทธิ์ (2545: 52-55) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุอรหันต์ทั้งหลายได้เสด็จโปรดสัตว์ ได้เห็นยักษ์ตนหนึ่ง ไม่มีใคร
ปราบและสั่งสอนมันได้ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปปราบยักษ์กับบริวารยักษ์ทั้งหลาย แล้ว
ตรัสเทศนาธรรม ในอดีตชาติพระพุทธเจ้าเคยเสวยพระชาติมาเป็นปู่คำในสมัยที่เป็น
บ้านเมืองแห่งนี้เป็นของยักษ์ พระพุทธองค์ได้ให้พระอรหันต์นำพระบรมสารีริกธาตุ
ของพระองค์มาบรรจุไว้ยังที่แห่งนี้ หลังจากที่พระองค์นิพพานไปแล้ว ต่อมาจึงได้ชื่อว่า
พระธาตุดอยปู่คำ หรือ ธาตุกู่คำ

8. **ตำนานพระธาตุจอมยอง** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่
ในตำนานเมืองยอง ของทวี สว่างปัญญางกูร (2527) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้ากฤษณะเสด็จมาโปรดสัตว์ที่ดอยมเหยงคะ ทรงฉันภัตตาหาร แล้วพยากรณ์
อนาคตของสถานที่แห่งนี้ สมัยต่อมาพระพุทธเจ้าโคตมะเสด็จมาพร้อมภิกษุ ประทับฉันข้าว
แล้วบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่ดอยแห่งนี้ หลังจากพระโคตมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว มี
พระอรหันต์นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ที่ดอยแห่งนี้ ต่อมาเจ้าเมืองยองพร้อมบริวาร
ได้สร้างพระธาตุจอมยองขึ้น ต่อมาพญาอโศกได้ทรงเสด็จมาบูชาพระธาตุ และให้เจ้าเมืองช่วย
ดูแลอุปฐากรักษาพระธาตุ

ตำนานพระธาตุจอมยอง (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ
ไทยสิบสองปันนา เล่ม 2 ของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547 ข: 213) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จผ่านมา ได้มอบพระเกศาธาตุให้ไว้แก่พระอรหันต์สาวก ครั้น
พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว พระอรหันต์นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาสร้างทำเป็นเจดีย์ แล้ว
สร้างหุ้ยนนต์ไว้ค้อยดูแลรักษาพระธาตุ

9. **ตำนานพระธาตุเจียงติม** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่ในบทความ
เรื่องประเพณีบูชาผีเมืองของเผ่าลื้อเมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา ของคำแพง ทิพนุนตาลี (1997:
78-79) ในวิทยาสารมรดกล้านช้าง มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้านามว่าโคตมะและพระมหาอานันทะ ได้เดินทางมาเมืองสิงได้ฉันอาหารอยู่
บนภูธาตุ หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานันทะให้เอาพระบรมสารีริกธาตุของ
พระองค์มาบรรจุไว้ที่แห่งนี้ หลังที่พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานแล้วพระอานันทะได้ปฏิบัติ
ตามคำสั่ง ต่อมาเมื่อพระยาทานไธมาสร้างเมืองที่บริเวณภูธาตุ ขณะที่ป่าว่าได้ขุดส้วมเพื่อไว้

ขับถ่ายให้พระยาทานไร่ เกิดเหตุการณ์ที่ทำให้รู้ว่าบริเวณที่ขุดลุ่มมีพระบรมสารีริกธาตุฝังอยู่ พระยาทานไร่จึงได้สร้างพระธาตุขึ้น ซึ่งเรียกว่าพระธาตุเจียงติ่มมาจนถึงปัจจุบัน

ตำนานพระธาตุของไทเขิน

ชาติพันธุ์ไทเขินมีถิ่นอาศัยกระจายครอบคลุมพื้นที่ทั้งในเมืองเชียงตุง เมืองเลน ประเทศพม่า และชุมชนในภาคเหนือของประเทศไทยโดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ ตำนานพระธาตุของคนไทเขินที่นำมาศึกษานี้มีทั้งหมด 7 เรื่อง ดังนี้

1. **ตำนานพระธาตุจอมคำ** (สำนวนที่ 1) พระธาตุจอมคำหรือพระธาตุจอมตอง ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือประวัติพระธาตุจอมตอย นครเชียงตุง (2000: 1-3) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าได้เดินทางออกไปโปรดสัตว์มาถึงเมืองเชียงตุง ได้ฉันเพลแล้วก็มอบพระเกศาของพระองค์ให้คนตัดไม้สองผิวเมีย แล้วให้สองผิวเมียเอาพระเกศามาสร้างเป็นพระธาตุขึ้นมา หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าก็เสด็จมาพักผ่อนที่ดอยภูหลวง มีพญานาคออกมาไหว้พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ามอบพระเกศาธาตุให้พญานาค แล้วกล่าวทำนายพยากรณ์ว่า ภายหลังจากจะมีฤาษีมาสร้างเมือง แล้วให้พญานาคเอาพระเกศามอบให้ฤาษีเพื่อสร้างเป็นเจดีย์ ก่อเป็นพระธาตุจอมตอง (จอมคำ)

ตำนานพระธาตุจอมคำ (สำนวนที่ 2) ตำนานเรื่องนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลภาคสนาม เล่าโดยหนานลา (สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2546) อายุ 77 ปี อาจารย์วัดเชียงยืน ชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาพบกับนางนาคมาลีซึ่งอาศัยอยู่ในหนองตุง พระพุทธเจ้าได้ให้พระเกศาธาตุแก่นางนาคมาลี ภายหลังจากทำนายว่าดินแดนแห่งนี้จะเป็นบ้านเมือง จะมีฤาษีนามว่า *ตุงคฤาษี* มาช่วยทำให้น้ำแห้งกลายเป็นบ้านเมือง แล้วขอให้นางนาคมาลีมอบพระเกศาธาตุของพระองค์ให้แก่ตุงคฤาษี ภายหลังจากตุงคฤาษีได้ใช้ไม้เท้าวิเศษขับน้ำออกจากบริเวณนี้ ทำให้เกิดเป็นบ้านเมืองมีผู้คนมาอาศัยอยู่ นางนาคจึงได้มอบพระเกศาธาตุให้แก่ตุงคฤาษี เพื่อสร้างเป็นพระธาตุจอมคำ

2. **ตำนานพระธาตุจอมตอย** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประวัติพระธาตุจอมตอย นครเชียงตุง (2000: 7-8) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

สมัยนั้นเมืองเชียงตุงยังไม่มีบ้านเมือง พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ได้เสด็จโปรดสัตว์ถึงที่เขตเชียงตุง พระพุทธเจ้าบังเอิญพบคนตัดไม้ ซึ่งได้เอาข้าวและน้ำมาถวาย พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้เอาพระเกศามอบให้คนตัดไม้ แล้วสั่งให้อุปัฏฐากก่อเป็น

พระธาตุขึ้น คนตัดไม้ก็ขุดหลุมแล้วเอาพระเกศาของพระพุทธเจ้าบรรจุใส่ในบ่อกไม้รวก แล้วเอาก่อนหินมาก่อเป็นเจดีย์ หลังจากนั้นพระอรหันต์และเทวดาเอายันต์ตัดมาใส่เพื่อไม่ให้ผู้ร้ายมาเอาพระบรมสารีริกธาตุไป

ตำนานพระธาตุจอมดอย (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ อนุโตล เป็ลติเยร์ (2529: 112) ได้คัดลอกย่อความมาจากพิบสภาษาไทเขิน มีจำนวน 1 ผูก ปรากฏอยู่ในหนังสือ **วรรณกรรมไทยเขิน** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังเมืองลัทธิหรือเมืองล้ง ได้ทำนายถึงอนาคตศาสนาซึ่งจะเจริญรุ่งเรือง พระพุทธเจ้าได้ประทานพระเกศาไว้เส้นหนึ่งเพื่อสร้างเป็นพระธาตุไว้บนยอดเขาเพื่อเป็นที่สักการะของคนโดยทั่วไป

ตำนานพระธาตุจอมดอย (สำนวนที่ 3) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลภาคสนามเล่าโดยหนานแก้ว (สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2546) อายุ 75 ปี ชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในสมัยอดีตกาลเมืองเชียงตุงยังไม่เป็นบ้านเป็นเมือง พระพุทธเจ้าพร้อมสาวกได้เสด็จทางอากาศเดินทางมายังเมืองเชียงตุง แล้วได้พบกับชายผู้หนึ่งชื่อก้างไออนุ่น ชายผู้นี้เป็นชาวป่าได้ถวายน้ำผึ้งให้พระองค์ พระพุทธเจ้าจึงได้ให้เกศา 6 เส้นแก่ก้างไออนุ่น เพื่อนำไปบรรจุไว้บนดอย ก้างไออนุ่นเอาหินมากองรวมกันแล้วเอาเกศาธาตุใส่ไว้ในกองหิน ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นพระธาตุจอมดอยในปัจจุบัน

ตำนานพระธาตุจอมดอย (สำนวนที่ 4) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ **คนไทยในพม่า** ของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2503: 363-364) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ชาวว่า 2 คู่ได้สร้างพระธาตุจอมดอยขึ้น เมื่อเขาเริ่มลงมือสร้างได้มีอำมาตย์ชาวไทเขินไปห้ามปราม ดูหมิ่นตาว่าเป็นคนป่าคนเขาเพียง 2 คนคู่เมียเท่านั้น จะสร้างพระธาตุขึ้นได้อย่างไร ทั้งสองผูกใจเจ็บเมื่อสร้างพระธาตุเจดีย์เสร็จแล้ว จึงสาปแช่งให้เจ้าฟ้าครองเมืองเชียงตุง ถ้าไปกราบไหว้พระธาตุจอมดอย ขอให้ประสบภัยอันตราย

3. ตำนานพระธาตุเวียงชัย ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลภาคสนามเล่าโดยพ่อหนานลา (สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2546) ชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในอดีตพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาจากเมืองไทย แล้วได้พบ 2 คู่เมียซึ่งเป็นชาว “ว่า” ได้มาดูแลอุปฐาก ในครั้งนั้นพระพุทธองค์ได้ฉันอาหารแต่ไม่มีน้ำฉัน เทวดาอารักษ์บนดอยจึงได้เนรมิตเป็นกาชั้ยไปสักลงดิน แล้วน้ำก็ไหลออกมา ชาวว่าสองคู่เมียจึงนำ

น้ำดังกล่าวไปถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงได้มอบพระเกศาให้แก่ชาวว่าสองผิวเมีย เพื่อจะได้ไปบรรจุสร้างเป็นพระธาตุเจดีย์บนดอยให้เป็นที่เคารพบูชาแก่คนทั่วไป

4. ตำนานพระธาตุดอนหลวง ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประวัติพระธาตุดอนหลวง นครเชียงใหม่ (ม.ป.ป: 1-18) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จพร้อมพระอรหันต์มาถึงดอย “สุภาสุเทศ” ซึ่งเป็นดินแดนของลัวะพระองค์ได้เทศนาโปรดชาวลัวะ แล้วได้ประทานเกศาให้เพื่อสร้างเป็นพระธาตุเจดีย์ไว้เคารพบูชา ต่อมาพระพุทธองค์พร้อมสาวกเสด็จไปยังเกาะกุนฟูดอนหลวง ได้พบนางนาคมาลี ซึ่งได้เข้ามาถวายเครื่องไทยทานและรับฟังพระธรรมเทศนา และขออยู่อุปฐากพระพุทธเจ้า หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าได้มอบพระเกศาให้นางนาคมาลี เพื่อก่อสร้างเป็นพระธาตุไว้เคารพบูชา ต่อมาได้มีฤๅษีมาสร้างเมืองเชียงใหม่ นางนาคมาลีจึงนำพระบรมสารีริกธาตุที่พระพุทธเจ้ามอบให้บรรจุไว้บนดอนหลวงแห่งนี้

5. ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ สมพงษ์ วิทิตศักดิ์พันธ์ (2544: 79-130) ได้ปริวรรตจากต้นฉบับພັບສາກຳໄທເຢັນຈາກເມືອງເຢັງຕຸງ ມີຈຳນວນ 4 ຜູກ ປາກົດຢູ່ໃນພຫວມເຣື່ອງການປົວຣຽດຕຳນານພຣະທຸດອິນທຣ໌ແຂວນ ຈັບພາສາໄທເຢັນ ເມືອງເຢັງຕຸງ ໃນວາຣສາຣນິຕຍສາຣໄທ ມີເຄົ້າໂຄຣງເຣື່ອງດັ່ງນີ້

ดิสสราชาและสีหราชาสองพี่น้อง ทั้งสองได้เดินทางออกบวชเป็นฤๅษีบำเพ็ญศีลจนบรรลุธรรม ฤๅษีได้นำลูกของนางนาคที่ทิ้งมาเลี้ยงไว้จนเติบโต ภายหลังลูกของนางนาคได้เป็นกษัตริย์ครองเมือง วันหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จมายังบริเวณนี้ พบฤๅษีจึงได้ประทานพระเกศาธาตุให้ ฤๅษีได้เก็บไว้ในมวยผมของตน เมื่อฤๅษีใกล้จะสิ้นชีวิตแล้ว พระอินทร์ได้ช่วยหาก่อนหินที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายศีรษะฤๅษีมา สร้างเป็นเจดีย์เพื่อเก็บพระเกศาธาตุที่มวยผมของตน

6. ตำนานพระธาตุแก้วเมืองแสด ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ อนาโตน เป็ลดิเยร์ (2529: 112) ได้คัดลอกย่อความมาจากພັບສາກຳໄທເຢັນ ມີ 22 ຜູກ ປາກົດຢູ່ໃນວາຣຣນກຣມໄທເຢັນ ມີເຄົ້າໂຄຣງເຣື່ອງດັ່ງນີ້

พระอินทร์บอกให้พระอานนท์สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ที่บริเวณหนองแสด เมื่อสร้างฐานเสร็จแล้วยังไม่มีทองคำจะทำยอดฉัตร ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ได้ทราบข่าวก็ละทิ้งลูกเมีย สละเพศเป็นฤๅษีเที่ยวขอบริจาคทานไปในที่ต่างๆ จนได้ทองคำสำหรับสร้างยอดฉัตร ฝ่ายภรรยาและลูกของพระโพธิสัตว์นั้นถูกพระยาเจ้าเมืองกลั่นแกล้ง และบังคับขู่เข็ญให้ภรรยาพระโพธิสัตว์เป็นชายาของตน แต่ด้วยเดชบุญกุศลที่ได้สร้างไว้ทำให้พระโพธิสัตว์กลับมาช่วยภรรยาและลูกให้รอดพ้นจากอันตรายได้ หลังจากนั้นจึงได้พากันไปบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมพานต์

7. **ตำนานพระธาตุสายเมือง** ตำนานสำนวนนี้ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลภาคสนาม เล่าโดยพระอาจารย์เหล่า (สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2546) ภิษุวัดพระธาตุสายเมือง ทำชี้หลักประเทศพม่า มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้า พร้อมพระสาวกได้เสด็จเลียบโลกมายังบริเวณแม่น้ำละว้าหรือแม่น้ำแม่สาย พระองค์ได้พบเห็นความอุดมสมบูรณ์ของดินแดนแห่งนี้ ได้ประทับนั่งอยู่บริเวณพระธาตุในปัจจุบัน แล้วได้พบกับแท่งหินอันหนึ่งอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวละว้านับถือ พระองค์นำเอาพระเกศาธาตุมาบรรจุไว้ได้แท่งหินนั้น ภายหลังไทเขินเชื่อว่า เป็นหลักเมืองในชุมชนแห่งนี้ ดังนั้น จึงมีการสร้างเจดีย์ครอบแท่งหินที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมานั่งบริเวณแห่งนี้ แล้วสร้างบ้านแปงเมืองขึ้น ดังนั้นจึงได้ขนานนามว่า พระธาตุสายเมือง

ตำนานพระธาตุของลาว

ชาติพันธุ์ลาวส่วนใหญ่มีถิ่นอาศัยกระจายทั่วทั้งพื้นที่ในประเทศลาว และในบางส่วนของประเทศไทยตำนานพระธาตุของลาวที่นำมาศึกษานี้มีทั้งหมด 7 เรื่อง ดังนี้

1. **ตำนานพระธาตุภูสี** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ผู้วิจัยเรียบเรียงมาจากประวัติศิลปะและสถาปัตยกรรมศิลปะลาว เล่ม 2 ของ บุญเฮง บัวสีแสงประเสริฐ (1995: 26, 38-40) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

แต่เดิมเมืองหลวงพระบางก่อนเป็นบ้านเป็นเมืองนั้น ยังมีฤาษี 6 ตน ได้หาแหล่งที่จะสร้างบ้านแปงเมือง แล้วเห็นภูเขาสูงหนึ่งชื่อว่า ภูซวง (หมายถึงภูสีในปัจจุบัน) มีน้ำไหลเลียบตีนภูลงสู่แม่น้ำโขงที่ปากแม่น้ำคาน สถานที่แห่งนี้ยังมีต้นไม้ทองต้นหนึ่งสูงใหญ่มาก ฤาษีทั้ง 6 ตนจึงกล่าวว่าเป็นบริเวณที่สมควรสร้างปราสาทให้เจ้ากษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมือง เมื่อฤาษีคิดดังนั้นจึงได้นำเอาหิน 3 ก้อนมาเป็นนิมิตหมายเอาไว้แล้วฤาษีทั้ง 6 ก็จากไป ต่อมาภายหลังมีฤาษี 2 พี่น้องได้ใช้ภูสีเป็นหลักปักหมายเพื่อสร้างบ้านเมือง แล้วผู้ปกครองในยุคหลังจึงได้สร้างพระธาตุจอมสีหรือภูสีไว้ที่บริเวณหินที่เป็นนิมิตหมายของฤาษีขึ้นในภายหลัง

ตำนานพระธาตุภูสี (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลภาคสนามเล่าโดย ยายจันทร์เพ็ญ (สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2547) อายุ 72 ปี ชาวลาว บ้านเชียงแมน เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

แต่เดิมภูสีเป็นที่อยู่ของยักษ์ ยักษ์ออกมาจับผู้คนชาวเมืองไปกินสร้างความเดือนร้อนแก่ชาวเมือง พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดสัตว์ยังดินแดนแห่งนี้ พระพุทธองค์เห็นเหตุการณ์ที่ชาวเมืองถูกยักษ์จับกินเป็นอาหารจึงได้เข้าไปห้ามปรามและได้ต่อสู้กับ

พระพุทธเจ้าให้พระสาวกจับยักษ์ฝังในถ้ำกลางภูสีเมืองหลวงพระบาง เพื่อไม่ให้ออกมาสร้างความเดือดร้อน ภายหลังชาวเมืองและเทพเทวดาได้สร้างพระธาตุครอบแผ่นดินบริเวณที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับนั่งปราบยักษ์ ชาวเมืองหลวงพระบางจะตักลงทุกวันสืลวันพระเพื่อมิให้มีดที่ปักอกยักษ์ถอนออกมาได้

2. **ตำนานพระธาตุเชียงเหมี้ยง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลภาคสนามเล่าโดยยายคำดี (สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2544) อายุ 60 ปี ชาวลาว บ้านอาฮาม เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในอดีตบริเวณที่ตั้งพระธาตุเชียงเหมี้ยงเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งรกร้างว่างเปล่ามานาน ต่อมาเชียงเหมี้ยงได้นำทรัพย์สมบัติมากมายที่ได้จากการใช้ปัญญาเอาชนะข้าศึกศัตรูมาฝังไว้ร่วมกัน แล้วก่อสร้างเป็นพระธาตุขึ้น ภายหลังที่เชียงเหมี้ยงตายไปแล้ว ภรรยาของเชียงเหมี้ยงจึงได้นำเอาอัฐิของเชียงเหมี้ยงมาบรรจุฝังไว้ที่พระบรมสารีริกธาตุ คนรุ่นหลังจึงได้เรียกว่า “พระธาตุเชียงเหมี้ยง”

3. **ตำนานพระธาตุดำ** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูลภาคสนามเล่าโดย พ่อคำใส วงจำปา (สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2547) อายุ 69 ปี ชาวลาว เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในอดีตเมืองเวียงจันทน์มีพญานาคเป็นผีอารักษ์เมือง บริเวณที่ตั้งของพระธาตุดำในปัจจุบันเป็นรูเข้าออกของพญานาค ระหว่างเมืองบาดาลกับโลกมนุษย์ ต่อมาเมื่อมีภิกษุจากอินเดียได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามายังเมืองเวียงจันทน์ หลังจากนั้นเจ้าเมืองจึงได้สร้างพระเจดีย์ธาตุขึ้น เพื่อบรรจุพระบรมธาตุทับรูของพญานาค ทำให้พญานาคไม่สามารถเข้าออกมาดูแลรักษาบ้านเมืองได้ พญานาคจึงย้ายรูเข้าออกไปอยู่ทางฝั่งประเทศไทย ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้เมืองลาวไม่เจริญรุ่งเรืองเหมือนกับเมืองไทย

ตำนานพระธาตุดำ (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือลาวและกัมพูชา: หน้าต่างสู่โลกกว้าง แปลโดยพวงนิล คำปิงส์ (2544: 98) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ชาวบ้านเมืองเวียงจันทน์เชื่อว่า ใต้องค์พระธาตุเป็นปากทางออกจากนครบาดาลของพญานาคเจ็ดเศียรที่来帮助เหลือชาวเมืองเอาไว้เมื่อครั้งที่สยามยกทัพมารุกรานในปี 1828

4. **ตำนานพระธาตุหลวง** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่ในหนังสือธาตุหลวงเวียงจันทน์: ประเพณี พิธีกรรมวันนักขัตฤกษ์ ของกะวิน เกียงคำชนนี (1999: 1-8) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระธาตุหลวงสร้างขึ้นระยะที่เขมรโบราณเรืองอำนาจในดินแดนแถบนี้ พวกชนเผ่าอินเดียนโบราณหรือขอมได้ตั้งลงหลักปักฐานในดินแดนนี้ ต่อมาได้มีการบูรณะเสาศิลาอันหนึ่งที่ปรากฏมีมาแต่ก่อนนั้นขึ้น หลักเสาศิลาตั้งกล่าวเป็นหลักสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก ทั้งนี้เพื่อสร้างให้เป็นเทวสถานให้ผู้คนที่เลื่อมในศรัทธาได้เคารพบูชา และหลักเสาศิลาตั้งกล่าวได้กลายมาเป็นพระธาตุหลวงในปัจจุบัน ซึ่งสร้างโดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

ตำนานพระธาตุหลวง (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้อยู่ใน **Symbol of the Lao Nation: The That Luang of Vientiane** ของ Roland Rich (1996: 10) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

สมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ พระองค์ได้เสด็จเดินทางมาถึงเมืองล้านช้าง แล้วได้เดินทางมาสู่บริเวณสถานที่ตั้งพระธาตุหลวงในปัจจุบัน พระพุทธเจ้าได้กล่าวกับพระอานนท์ว่า ภายหลังจากที่พระองค์เสด็จปรินิพพานไปแล้ว พระเจ้าอโศกจะมาก่อสร้างพระเจดีย์ธาตุขึ้นเพื่อเป็นที่รำลึกถึงพระองค์ และใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ เพื่อให้ชาวพุทธทั้งหลายได้กราบไหว้บูชาในพื้นที่ ซึ่งถือเป็นใจกลางของเมืองแห่งนี้ ต่อมาพระนางภูริจันทร์ พระมเหสีของพระเจ้าสุมิตธรรมได้ให้พราหมณ์ ทำเครื่องหมายตรงจุดที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับบนหินแล้วสร้างมุงอุบครอบเอาไว้ หลังจากพระพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพาน พระเจ้าอโศกได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุฝังไว้ตรงหินที่สร้างขึ้นตรงจุดนี้

ตำนานพระธาตุหลวง (สำนวนที่ 3) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้อยู่ในหนังสือลาวและกัมพูชา: หน้าต่างสู่โลกกว้าง แปลโดยพวงนิล คำปังส์ (2544: 75) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระภิกษุลาวห้ารูปเดินทางไปศึกษาพระศาสนาในอินเดีย และได้อัญเชิญพระอัฐธาตุของพระพุทธเจ้า เดินทางจากอินเดียกลับมาจนถึงเวียงจันทน์ และได้กราบทูลพระยาจันทบุรีประสิทธิ์ศักดิ์ เจ้าเวียงจันทน์ให้สร้างพระธาตุขึ้น เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุให้ผู้คนที่ศรัทธาได้มากราบไหว้บูชา กล่าวกันว่า พระธาตุองค์เดิมนั้นสร้างด้วยหินเป็นทรงโอคว่ำ เชื่อกันว่าพระธาตุองค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ได้สร้างครอบพระธาตุองค์เดิมไว้ ต่อมาสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าได้โปรดฯ ให้ย้ายเมืองหลวง จากนั้นจึงมีบัญชาให้สร้างพระเจดีย์องค์ใหม่ครอบพระธาตุองค์เดิมไว้ ณ บริเวณที่เคยเป็นเทวสถานเก่าของเขมร

ตำนานพระธาตุหลวง (สำนวนที่ 4) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพของท่านแพ้ว พุดทะวังโส ของ พระครูถวิน วันนะลาด (อ้างถึงในบุญเที่ยง พมมะจันทร์, 2542: 46-47) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จออกจากภูเขานันทะกังรี (หลวงพระบาง) ก็ได้เสด็จประพาสรอยพระบาทไว้ให้แก่มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายที่มีความเคารพและนับถือตามลำดับดังนี้ พระบาทภูสี พระบาทหัวของ พระบาทพ่อนา พระบาทเงินกุ่ม พระบาทบัวบาน พระบาทบัวบก แล้วเสด็จแวะดอนกอนเนา แล้วจึงมาสถิตอยู่ใกล้หนองคันแทเสื่อน้ำ ผีเสื่อน้ำที่อยู่หนองคันแทก็ได้ขอรอยพระบาทกับพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ได้ไว้รอยพระบาทที่หนองคันแทแก่ผีเสื่อน้ำหนึ่งรอย ซึ่งปัจจุบันเป็นที่สร้างพระธาตุหลวงเวียงจันทน์

5. **ตำนานพระธาตุศรีโคตรบอง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน**พระธาตุเจดีย์ - วัดสำคัญและพระครูยอดแก้วโพนสะเม็ก** ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2537: 14-19) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

หลังจากที่พระเจ้าสุริยวงศาแห่งอาณาจักรศรีโคตรบองสิ้นพระชนม์แล้ว เมืองสาเกตุกนกทัฬหาวรรดิรัฐกราน ผู้คนต่างอพยพเข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภารของพระเจ้าสุมินทรราช ซึ่งมีอำนาจยิ่ง แล้วได้ยกกองทัพขับไล่พวกทวารวดี และยกกองทัพติดตามไปตีเอาเมืองทวารวดีและเมืองอินทปัตถ์ ในสมัยนั้นได้มีพระเถระเดินทางมายังอาณาจักรศรีโคตรบอง พระเจ้าสุมินทรราชศรัทธาในพุทธศาสนาจึงได้ก่อสร้างพระบรมธาตุศรีโคตรบองขึ้น เพื่อเป็นเกียรติแก่พระยาศรีโคตรบอง และได้เอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ โดยเชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์

6. **ตำนานพระธาตุอิงฮัง (สำนวนที่ 1)** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน **โครงการสารคดีลาวตอนล่าง: สหวันนะเขต สาละวัน เซกอง จำปาสัก อัตตะปือ ห้าแขวงลาวตอนล่าง** ของศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ และคณะ (2545: 356-358) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาที่ภูกำพร้าว พระเจ้าศรีโคตบุรณได้นำอาหารมาถวายพระพุทธเจ้าทรงฉัน ณ บริเวณใต้ต้นฮัง พระอินทร์แปลงกายมาดูแลอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า เมื่อพระยาศรีโคตบุรณสิ้นพระชนม์ได้มาเกิดเป็นพระยาเมืองมรุกขนคร วันหนึ่งมีพระอรหันต์จากอินเดียได้มาที่เมืองมรุกขนคร พระยาสุमितธรรมได้นิมนต์พระอรหันต์สาวกมาฉันอาหาร พระอรหันต์สาวกเล่าความอดีตชาติให้พระยาสุमितธรรมฟังว่า พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาฉันอาหารที่ใต้ต้นฮัง พระยาสุमितธรรมจึงได้เกณฑ์พลเมืองสร้างพระธาตุครอบบริเวณที่เคยเป็นต้นฮังดังกล่าว แล้วพระอรหันต์สาวกได้อัญเชิญพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ในเจดีย์ธาตุนั้น

ตำนานพระธาตุอิงฮัง (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ **พระธาตุเจดีย์-วัดสำคัญและพระครูยอดแก้วโพนสะเม็ก** ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2537: 20-24) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระธาตุนี้สร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรศรีโคตรบองเรื่องอำนาจ พระเจ้าสุมินทราชาธิราช แห่งอาณาจักรศรีโคตรบอง ได้วางรากฐานสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องหมายสถานที่ประทับนั่งของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดพระยาศรีโคตรบอง และต่อมาภายหลังมีพระเถระชาวอินเดียได้ให้คำแนะนำ เมื่อสร้างเสร็จได้นำเอาพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ ต่อมาภคินีลาวหลายพระองค์ได้เสด็จมากราบนมัสการและบำรุงดูแลรักษาพระธาตุ สืบต่อกันมาหลายพระองค์

7. **ตำนานพระธาตุโพ่น** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือพระธาตุเจดีย์-วัดสำคัญและพระครูยอดแก้วโพนสะเม็ก ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2537: 25-27) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในสมัยพระโคตมะพุทธเจ้า พระองค์ได้เสด็จจากเมืองเวสาลี มายังเนินช้างสารนี้ ซึ่งในอดีตพระพุทธเจ้า 3 องค์เคยเสด็จมาเช่นกัน พระโคตมะพุทธเจ้าได้ทรงโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายตลอด 7 วัน พญานาคผู้รักษาสถานที่แห่งนี้มีจิตใจศรัทธาได้สร้างกุฎิถวายพระองค์ พระธาตุนี้จึงได้ชื่อว่า พระธาตุโพ่น ซึ่งทำวคัทนามได้สร้างขึ้นตามคำแนะนำของพระมารดา

ตำนานพระธาตุของไทยยวน

ภาคเหนือของประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย อาศัยอยู่ปะปนกัน ทั้งลัวะ ไทยยวน กะเหรี่ยง อาข่า มูเซอ ม้ง เย้า รวมทั้งชนชาติไทกลุ่มอื่นที่อพยพมาจากพม่า ตอนใต้ของจีน และลาว ตัวอย่างเช่น ไทลื้อ ไทเขิน และไทใหญ่ ในหัวข้อตำนานพระธาตุของกลุ่มไทยภาคเหนือนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอตำนานพระธาตุตามพื้นที่จังหวัด ตำนานพระธาตุในภาคเหนือของประเทศไทยที่นำมาศึกษามีทั้งหมด 52 เรื่อง ดังนี้

ตำนานพระธาตุจังหวัดเชียงราย

1. **ตำนานพระธาตุปูเขา** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4431-4434) บุญผา บุญยศียง เรียบเรียงไว้ในบทความเรื่อง “พระธาตุปูเขา” มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในสมัยที่ราชบุตรของลาวจิงกราชพระนามว่า “ลาวก่อ ลาวเกื้อ และลาวแก้ว” ได้ชวนกันไปเที่ยวที่สบห้วยตม พบปู่จิงชวนกันไล่จับปู ลาวก่อและลาวเกื้อให้ลาวแก้วผู้เป็นน้องนั่งคอยจับปู แล้วทั้งสองเสด็จกลับเมือง หลังจากนั้นลาวแก้วผู้น้องได้นำความไปกราบทูลพระบิดา ลาวจิงกราชทรงค้ำนึ่งว่าราชบุตรทั้งสามไม่สามัคคีกัน จึงส่งลาวก่อไปครองเมืองกวางและลาวเกื้อไปครองเมืองผาลาน ส่วนลาวแก้วราชบุตรให้อยู่กับตน เมื่อลาวจิงกราชสิ้นพระชนม์ ลาวแก้วได้ขึ้นครองราชสมบัติแล้วเฉลิมพระนามว่าพระยา

ลาวแก้วแก้วมาเมือง ต่อมาพระองค์ได้สร้างพระธาตุเจดีย์ครอบรูปไว้เพื่อบรรจุพระเกศาธาตุ พระธาตุเจดีย์องค์นี้จึงได้ชื่อว่า “พระธาตุปูเข้า”

2. ตำนานพระธาตุจุมพิตนคร ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประชุมตำนานพระธาตุภาคที่ 1 และภาคที่ 2 (2513: 81-87) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

มีชายผู้หนึ่งชื่อนันทปัญญาได้บวชเรียน ภายหลังได้เป็นพี่เลี้ยงราชบุตรของเจ้าคำลก ต่อมาราชบุตรได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองจึงให้นันทปัญญาดูแลจุมพิตนคร มีชายชื่ออ้ายจอมแพร่ได้มาคุ้นเคยกับนันทปัญญา ทั้งสองได้สร้างพระเจดีย์ธาตุขึ้นภายในเมือง นันทปัญญาได้สร้างเจดีย์ธาตุครอบเจดีย์เก่าที่นางจามเทวีสร้าง ต่อมาพระยาไต้ได้นำกำลังพลมาทำสงครามตีเมือง พระยาลกคำได้ขับไล่ข้าศึกออกไปจากเมือง มหาเทวีได้สร้างพระธาตุเจดีย์ครอบองค์เก่าที่นางจามเทวีสร้างไว้ หลังจากนั้นจึงร่วมกันสร้างแปงวัดพระธาตุเจดีย์ที่เมืองจุมพิตนคร ภายหลังมีกษัตริย์มาดูแลรักษาบำรุงพระธาตุสืบต่อกันมาหลายพระองค์

3. ตำนานพระธาตุดอยตุง ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประชุมตำนานพระธาตุภาคที่ 1 และภาคที่ 2 (2513: 1-27) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

มีหัวหน้าคนป่าชื่อปู่เจ้าลาวจก อาศัยอยู่บนดอยปู่เจ้า มีเมียชื่อย่าเจ้าลาวจกอาศัยอยู่ที่ดอยย่าเจ้า ลาวจกและพรรคพวกทำไร่ทำนาอยู่บนภูเขา ในครั้งนั้นพระพุทธรเจ้าเสด็จพร้อมด้วยพระสาวก พระองค์ทรงเหาะขึ้นไปบนดอยตุง พบว่ามีหินจมลงแล้วไหลพันผิวดินขึ้นทำให้ปากถ้ำข้างเผือกถูกปิด จากนั้นพระองค์ทรงทำนายว่า ที่แห่งนี้จะเป็นที่ตั้งพุทธศาสนา หลังจากที่พระองค์เสด็จนิพพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรเจ้าถูกนำมาประดิษฐานไว้บนดอยตุง ต่อมาเมื่อพระพุทธรเจ้านิพพาน พระมหากัสสปะพร้อมพญาอชุตราชได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุบนดอยตุง ด้วยอภินิหารพระบรมสารีริกธาตุจึงได้จมลงไปในหินที่พระพุทธรองค์เคยประทับนั่ง พญาอชุตราชมอบทองคำแก่ลาวจกเป็นค่าที่ดินที่พระองค์ได้ถวายเป็นเขตคามแต่พระธาตุ ส่วนพระมหากัสสปะได้อธิษฐานตุงประดิษฐานไว้ ณ ดอยแห่งนี้ ซึ่งเรียกกันต่อมาว่า “ดอยตุง”

4. ตำนานดอยปู่ก๊อ เมืองลองและแหลมรี ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประชุมตำนานพระธาตุภาคที่ 1 และภาคที่ 2 (2513: 88-100) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ครั้งที่พระพุทธรเจ้าและพระสาวกได้เสด็จมายังเมืองอาเลยราโมได้พบกับพระยาลัมพก ก็นรราช ทรงเทศนาธรรมสั่งสอน แล้วกล่าวพยากรณ์ถึงอนาคตกาลที่แห่งนี้ หลังจากนั้นพระพุทธรเจ้าเสด็จสู่ดอยก๊อ พระองค์ได้พบกับพระยาสมณะทำไร่ฝ้าย ซึ่งได้นำของมาถวาย พระพุทธรเจ้าได้เทศนาธรรม แล้วกล่าวทำนายว่าดินแดนนี้จะเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุและจะเจริญรุ่งเรืองเป็นบ้านเมือง ภายหลังจากที่พระพุทธรเจ้าปรินิพพานไปแล้ว พระยา

ศรีธรรมโศกราชพร้อมเจ้าเมือง จะได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ยังดอยภูทับ โดยมีเหล่าเทพเทวดาอารักษ์ดูแลพระธาตุ

5. **ตำนานพระธาตุจอมจ้อ** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4382-4384)** บุปผา บุญยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ในบทความเรื่อง “วัดพระธาตุจอมจ้อ” มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จหยุดพักที่ดอยจอมจ้อ พญานาคที่แม่น้ำอิงได้แปลงกายมาอุปฐากพระองค์ประทานพระเกศาธาตุให้พญานาค พญานาคทำอุโมงค์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอินทร์เนรมิตปราสาทและแท่นแก้วเป็นที่ตั้งของพระบรมสารีริกธาตุ พร้อมกับทำยนต์พินและให้เทพเทวดาเฝ้ารักษาไว้ หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพาน พญานาคได้แปลงกายมาเล่าเรื่องในอดีตให้พญาศรีจอมจ้อมหาราชฟัง เมื่อพระองค์ทราบจึงทรงโปรดให้สร้างเจดีย์สวมครอบไว้เหนือปากอุโมงค์พระเกศาธาตุเจ้า

ตำนานพระธาตุจังหวัดเชียงใหม่

6. **ตำนานพระธาตุจอมทอง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน**ตำนานพระบรมธาตุจอมทอง** ของพระสุวรรณโมลี (2501: 5-33) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดพระยาอังครภูฏะ ได้กล่าวทำนายถึงสถานที่แห่งนี้จะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไปแล้วพระเจ้าอโศกจะมาสร้างอุโมงค์ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ หลังจากนั้นก็มีเทวดากับพญานาคได้เข้าไปกราบทูลขอลุแล้วรักษาสถานที่นี้ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเทศนา พระยาอังครภูฏะปลุกศาลา และสร้างเจดีย์บริเวณที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับยืน พระพุทธเจ้าปรินิพพานพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ เสด็จมาด้วยปาฏิหาริย์ประทับยังโกศเจดีย์ที่พระยาอังครภูฏะได้สร้างเอาไว้ หลังจากนั้นพระเจ้าอโศกได้เสด็จมาสู่ดอยจอมทอง สร้างสถูปแล้วอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ ต่อมานายส้อยกับนางเมงเห็นปาฏิหาริย์พระบรมสารีริกธาตุ จึงได้สร้างวัดขึ้นบนดอยนี้ ต่อมาเมื่อผู้เลื่อมใสศรัทธาได้ดูแลรักษาพระธาตุสืบต่อกันจนทุกวันนี้

7. **ตำนานพระธาตุดอยน้อย** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้อยู่ในประวัติ **พระธาตุดอยน้อย** ของพระครูอุดม อานนโท (ม.ป.ป: 9-48) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อครั้งที่พระนางจามเทวีได้เสด็จไปครองเมืองหริภุญชัย ทรงเสด็จผ่านมาทางแม่น้ำปิงมองเห็นเนินเขี้ยวขุ่มริมน้ำ เกิดความประสงค์ที่จะสร้างเจดีย์ธาตุเพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุซึ่งทรงนำมาจากเมืองละโว้ จึงโปรดให้พราหมณ์ยิงธนูเสียงทวย เมื่อลูกธนูตกลงบนดอยน้อยซึ่งอยู่ใกล้บริเวณนั้น พระนางจามเทวีจึงโปรดให้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้น แล้ว

ชานานนามดอยลูกนี้ว่าสุวัณจุลคีรีหรือทองน้อย เมื่อสร้างเสร็จพระนางจามเทวีได้โปรดให้
ผ้าขาวพร้อมครอบครัวเป็นผู้เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุ

ตำนานพระธาตุดอยน้อย (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน
บทความเรื่อง “วัดพระธาตุดอยน้อย” บุปผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน สารานุกรมวัฒนธรรม
ไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4421) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อครั้งที่พระนางจามเทวีได้เสด็จไปครองเมืองหริภุญชัยนั้น ทรงเสด็จผ่านมาทางแม่น้ำปิง
และเกิดความประสงค์ที่จะสร้างพระธาตุเพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุซึ่งทรงนำมาจากเมือง
ละโว้ โปรดให้พราหมณ์ยี่งอชึ่งเสี่ยงทายดู เมื่อลูกธนูตกลงบนดอยน้อยซึ่งอยู่ใกล้บริเวณ
นั้น พระนางจามเทวีจึงโปรดให้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้น

8. ตำนานพระธาตุเจดีย์หลวง ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานเมือง
เหนือ ของ สงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 392-409) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมายังบริเวณพระธาตุในปัจจุบัน ชีมารมีความเลื่อมใสจึงเอาผ้าชุบ
น้ำมนต์บูชาพระพุทธเจ้า พวกทมิฬชาวละแวกพื้นเมืองทั้งหลาย มีความเลื่อมใสจึง
เอาข้าวของมาบูชาพระธาตุ แล้วก่อเจดีย์ไว้เป็นที่บูชา ในกาลนั้นบ้านเมืองยังเป็นของ
พวกละแวกทั้งหลาย ต่อมาเมื่อท้าวพญาเจ้าเมืองได้ดูแลปฏิสังขรณ์พระธาตุสืบต่อกันมา
หลายสมัย สมัยพระนางจิริประภา เกิดพายุใหญ่ฝนตกหนักและแผ่นดินไหว ทำให้ยอด
พระธาตุหักลงมาตั้งปรากฏอยู่ทุกวันนี้

9. ตำนานพระธาตุดอยคำ ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานวัดพระธาตุ
ดอยคำ (2524: 1-16) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จยังดอยคำ พบยักษ์สามตนพ่อแม่ลูกจะจับพระองค์เป็นอาหาร
พระพุทธเจ้าแผ่เมตตาจนยักษ์ยอมกราบไหว้ ภายหลังลูกยักษ์ขอบวช พระพุทธเจ้า
จึงโปรดแสดงธรรมเทศนา แล้วประทานพระเกศาธาตุให้กับพ่อแม่ยักษ์เพื่อนำพระบรม
สารีริกธาตุบรรจุไว้บูชา ต่อมาลูกยักษ์ได้ขอลาสิกขาบวชเพื่อบวชเป็นฤาษี พระพุทธเจ้า
ตั้งชื่อให้ว่า “วาสุเทพฤาษี” ยักษ์พ่อแม่ได้ถึงแก่กรรม วาสุเทพฤาษีเป็นผู้ดูแลพระธาตุ
จนถึงสมัยของนางจามเทวีซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมได้ดูแลพระธาตุหลังจากฤาษีสิ้นชีวิต
ต่อมาขุนวิลังคะปรารถนานางจามเทวีมาเป็นมเหสีได้ใช้กลอุบายเอาชนะใจแต่ขุนวิลังคะ
พ่ายแพ้ นางจามเทวีให้โอรสสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นที่ดอยคำ แล้วอัญเชิญผอบบรรจุพระ
บรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ยังดอยแห่งนี้

10. ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประชุมตำนาน
พระธาตุ ภาคที่ 2 (2510: 41-57) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดอยอุจจบุปพต รับบิณฑบาตจากย่าและแม่ลูก ต่อมากูกย่าและ
ได้บวชเรียน แต่ภายหลังได้ลาสิกขาขอบวชเป็นฤๅษี พระพุทธเจ้าได้ประทานเกศาคทา
ให้แก่ย่าและแม่ลูก พระอินทร์ได้มารับเอาเกศาคทาจากย่าและ แล้วสร้างอุโมงค์ไว้
บนยอดดอย พร้อมกับเนรมิตเครื่องสักการบูชา หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว
พระมหาสุมนเจ้ากับพญากीอนาได้นำพระบรมสารีริกธาตุใส่หลังช้างมงคล เพื่อเสี่ยงทายหา
บริเวณที่จะบรรจุและสร้างพระธาตุ ช้างเดินขึ้นไปสู่ยอดดอยสุเทวปัพพตแล้วสิ้นใจตาย
พระมหาสุมนเจ้าและพญากीอนาได้สร้างและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่นั่น ต่อมาท้าว
พญาและเจ้าเมืองในสมัยหลังได้ร่วมสร้างบำรุงพระธาตุสืบต่อมา

11. **ตำนานวัดพระธาตุพุทธเอิ้น** ตำนานสำนวนนี้ผู้วิจัย ผู้วิจัยรวบรวมจากข้อมูล
ภาคสนาม เล่าโดยแม่อุ้ยปาย อินตะ (สัมภาษณ์, 26 ธันวาคม 2546) อายุ 69 ปี ชาวไทยวน
บ้านพุทธเอิ้น ตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จเสียบโลกมายังดินแดนล้านนา พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงยอด
ดอยอินทนนท์ เล็งเห็นพญาเสือสองพี่น้องกำลังต่อสู้แย่งชิงอาหารกัน พระองค์จึงห้าม
ปรามแต่พญาเสือทั้งสองได้ต่อสู้กันแล้ว พระพุทธเจ้าพยายามเรียกก็ไม่ยอมฟัง พระองค์
จึงตะโกนเสียงดัง (เอิ้น) ออกไปทำให้พญาเสือทั้งสองหยุดต่อสู้กัน พระพุทธเจ้าได้โปรด
สั่งสอนพญาเสือทั้งสอง พร้อมกับนำพระเกศาคทาบรรจุไว้บริเวณที่ลานที่เสือต่อสู้กัน ต่อมา
ผู้คนจึงได้ร่วมใจกันก่อสร้างเป็นพระธาตุครอบพระเกศาคทาที่ถูกฝังอยู่ที่ดินลานเสือนั้น

12. **ตำนานพระธาตุแสนไห** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประวัติพระบรม
ธาตุแสนไห ของ พระอริการจันทร์ทิพย์ อุตตมโม และคณะ (2517: 9-19) ซึ่งได้จัดพิมพ์ใน
วารสารงานทำบุญยกฉัตรและฉลองพระบรมธาตุแสนไห มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ที่เมืองแห่งหนึ่ง พระองค์ได้พบชาวกะเหรี่ยงที่มีความ
ศรัทธา ซึ่งได้นำอาหารพร้อมแตงโมมาถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าฉันอาหารพระทนต์ (ฟัน)
ของพระองค์ก็กะเทาะออก จากนั้นพระองค์ได้มอบพระทนต์ให้แก่ชาวกะเหรี่ยง ต่อมา
พระบรมสารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ ชาวกะเหรี่ยงจึงนำความไปทูลต่อพระยาเจต
บุตรเจ้าเมือง พระยาเจตบุตรจึงได้เกณฑ์ให้ชาวกะเหรี่ยง และชาวบ้านร่วมกันสร้าง
พระธาตุขึ้น ครั้งนั้นมีเศรษฐีได้นำของมีค่าบรรจุไว้ในไหจำนวน “แสนไห” มาร่วม
บริจาค ซึ่งเป็นที่มาของชื่อ “พระธาตุแสนไห” ต่อมาพระธาตุได้ถูกทิ้งร้าง ชาวไทใหญ่
ผู้หนึ่งได้เป็นหัวหน้าในการบูรณะ และสร้างพระธาตุแสนไหขึ้นเพิ่มเติม

13. **ตำนานพระธาตุทุ่งตุม** ตำนานพระธาตุนี้ปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุทุ่งตุมและ
เรื่องกิวคอง อูर्फ์คอซ้าง เรียบเรียงโดยพระครูปิยธรรมภาณี (2502: 3-19) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

นาหลังอุบาสกได้ตั้งปณิธานขอพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ยังมีนักบวชชาว พุกามผู้หนึ่งได้ทำพิธีสวดมนต์บริเวณวัดพระธาตุทุ่งตุม หลังจากนั้นนาหลังอุบาสกก็ได้ พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ที่ซ่อนอยู่ในโพลงจิกโมลีของพระพุทธรูป นักบวช พุกามจึงได้ทำพิธีอบรมนักบวชและประชาชนให้หายความเคลือบแคลงสงสัยใน พระธาตุ แต่ยังมีผู้คนบางหมู่ที่ไม่ยอมเชื่อ จนเป็นเหตุให้อุตตระเทวบุตรซึ่งเป็นปู่ของ นาหลังอุบาสก ได้ลงมาชี้แจงเหตุและรับรองว่าเป็นพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า นับแต่นั้นมาพระธาตุทุ่งตุมก็ได้รับการอุปถัมภ์บำรุง มีประเพณีเป็นประจำทุกปี ครั้น ต่อมาครุบาตรีวิชัยตนบุญแห่งล้านนา ได้มาเป็นประธานในการหล่อรูปพระธาตุและ ก่อสร้างปฏิสังขรณ์ให้พระธาตุกว้างใหญ่สูงขึ้น พร้อมกับจัดสร้างวิหารและศาลาธรรม รอบวัด

14. **ตำนานพระธาตุถ้ำนมผา** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน**ตำนานถ้ำธาตุ นมผา** (อ้างถึงใน มนวิภา เจียจันทร์พงษ์, 2523: 46-47) ตำนานเรื่องนี้นายมูล ศรีวิชัย ได้คัดลอก มาจากธรรมตำนานวิปัสสนา ผู้กที่สอง แล้วนำมาพิมพ์เผยแพร่ มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จจากเขตวันมาหยุดพักที่เมืองหริภุญชัย แล้วเสด็จเลียบมาจนถึงดอย ถ้ำศิลาซึ่งเป็นที่อยู่ของพญานาคตนหนึ่ง พญานาคและเทวดาอารักษ์นำผลไม้และน้ำผึ้ง มาถวาย พระพุทธเจ้าได้ประทานพระเกศาธาตุให้ และให้ประดิษฐานไว้ภายในดอย ถ้ำศิลา (ถ้ำธาตุนมผา) พระพุทธองค์ทรงทำนายว่าภายหน้าจะมีผู้เป็นใหญ่มาตั้งบ้าน ตั้งเมือง และสร้างวัดสร้างพระธาตุ พญานาคเทวดาอารักษ์จะเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จกลับสู่เขตวันอาราม

15. **ตำนานพระธาตุวัดพระนอนแม่ปู้คา** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน**ตำนาน เมืองเหนือ** ของ สงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 462-463) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเขตวันมหาวิหารมาถึงบริเวณวัดพระนอนแม่ปู้คาปัจจุบัน พระองค์พบชานาจึงเข้าไปหา ชานาได้อาคา (แฝก) มาปูทำเป็นที่พักให้พระพุทธเจ้า ฟานัก พระองค์ได้ประทานพระเกศาธาตุให้ พระอินทร์เนรมิตพระเจดีย์บรรจุพระเกศา ธาตุ พระองค์ทรงตรัสพยากรณ์ว่า ถ้าพระองค์ปรินิพพานแล้วจะมีผู้มาสร้างวัดขึ้น และ ให้ชื่อว่า “วัดพระป้าน” คือ วัดพระนอนแม่ปู้คา โดยเหตุที่ชานาเอาคามาปูถวาย พระพุทธเจ้า

16. **ตำนานพระธาตุวัดข้าวแทนหลวง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน **ตำนานวัดข้าวแทนหลวง** (2539: 20-30) พิมพ์ในโอกาสทอดกฐินสามัคคี ณ วัดข้าวแทน หลวง ตำบลสันทรายหลวง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาบิณฑบาตที่บ้านยางหมอก มีพ่อนากำลังเกี่ยวข้าวเห็นพระพุทธเจ้าจึงเข้าไปกราบไหว้และนำฟ่อนข้าวไปปูเป็นแท่นถวายให้ประทับนั่งพร้อมกับถวายอาหาร พระพุทธเจ้าโปรดเทศนาแก่พ่อนาแล้วกล่าวทำนายว่าบ้านยางหมอกภายหน้าจะได้ชื่อว่า “บ้านข้าวแทน” ภายหลังมีผู้สร้างพระธาตุครอบฟ่อนข้าวและเมล็ดข้าวที่พ่อนานำมาเป็นแท่นบัลลังก์ถวาย เพื่อให้พระพุทธองค์ประทับนั่ง

17. **ตำนานพระธาตุม่อนเปี้ยะ** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “พระธาตุม่อนเปี้ยะ” สุชาติดา กิปกทอง เรียบเรียงไว้ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4440-4441) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาฉันทน์ข้าวที่ดอยนี้ มีพญานาคเทพเทวดา และพระอินทร์มาอุปัฏฐาก เมื่อพระพุทธเจ้าฉันทน์อาหารเสร็จได้ประทานพระเกศา แก่พญานาคและบรรดาขุนหลวงพญานาคเนรมิตพระแท่นฝังพระบรมสารีริกธาตุไว้ในอุโมงค์ พระอินทร์เนรมิตยนต์ไว้รักษาปากถ้ำ แล้วกล่าวข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามที่ผู้คนควรกระทำต่อพระธาตุ จากนั้นพระพุทธเจ้ากล่าวพยากรณ์จะมีธรรมิกราชจากเมืองหงสาวดีพร้อมข้าทาสบริวารมาไหว้พระธาตุนี้ และจะได้ตามพระอินทร์เกี่ยวกับพระเกศาธาตุ พระธาตุนี้เป็นที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์มาก ครุบาศรีวิชัยได้บอกแก่พวกยาง (กะเหรี่ยง) ว่าถ้าปีไหนฝนแล้งก็ให้มาบูชาและขอฝนได้ ซึ่งถือปฏิบัติกันต่อมาจนถึงปัจจุบัน

18. **ตำนานพระธาตุดอยเก็ง** ตำนานพระธาตุนี้สำนวนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานเมืองเหนือ ของสงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 469-471) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปไว้พระเกศาธาตุในดินแดนต่างๆ ครั้นมาถึงเชิงดอยอุจจุบันปัตตา ได้หยุดพัก ณ ที่นั้น พญาขุนแสนทองได้อาเก็งคำ (ฉัตรทอง) มาบังแสงแดดให้พระพุทธเจ้า พระองค์จึงได้ถวายพระเกศาธาตุให้ และทรงทำนายว่าในกาลต่อไปดอยนี้จะได้ชื่อว่า “ดอยเก็ง” หลังจากนั้นจึงได้เสด็จกลับ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วพระเจ้าศรีธรรมโศกราชได้นำพระบรมสารีริกธาตุใส่โกศทองมาบรรจุไว้ยังดินแดนแห่งนี้พร้อมสร้างเครื่องสักการะบูชาไว้

ตำนานพระธาตุจังหวัดตาก

19. **ตำนานพระธาตุวัดบรมธาตุ** ตำนานพระธาตุนี้ปรากฏอยู่ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4019-4020) วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์ เรียบเรียงไว้ในบทความเรื่อง “วัดพระบรมธาตุ จังหวัดตาก” มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน พระอานนท์และพระอรหันต์ได้นำพระบรมสารีริกธาตุและพระเกศาธาตุมายังดอยมะหิยังกะ พบเศรษฐีชื่อพระยาสุรังกะวัดถี้

พระพุทธองค์มอบพระบรมสารีริกธาตุและพระเกศาธาตุให้แก่เศรษฐี เศรษฐีได้เก็บไว้ในไหเงินเอาหินทับไว้แล้วสร้างพระเจดีย์ครอบ นางบัวเหลียววิตาของเศรษฐีต้องแต่งงานกับลูกชายเจ้าเมืองพม่า ระหว่างเดินทางไปพมานางขาดใจตายบนดอยนี้ เพราะนางได้อธิฐานว่าถ้าเห็นพระธาตุเจดีย์ขอตายทันที ภายหลังดอยแห่งนี้จึงมีชื่อว่า ดอยนางบัวเหลียว

ตำนานพระธาตุจังหวัดน่าน

20. **ตำนานพระธาตุพลูแช่** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบทความ “พระธาตุพลูแช่” บุญผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4438-4439)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาถึงดอยแห่งหนึ่งและหยุดพัก ณ หัวดอยแห่งนั้น ยังมียาง (ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง) ผู้หนึ่งชื่อว่า “ลู่โท” นำเอาพลูแช่น้ำมาถวายพระพุทธเจ้าจึงสั่งว่า เมื่อตถาคตปรินิพพานไปแล้วให้ท่านทั้งหลายนำเอาธาตุของพระพุทธองค์มาบรรจุไว้ที่หัวดอยที่นี่ เพื่อจะเป็นที่สักการบูชาแก่คนทั้งหลาย ที่นี่จะได้ชื่อว่าพลูแช่ ยางผู้นี้เมื่อทำลายเบญจขันธ์ท่องเที่ยวไปมาหลายชาติแล้ว จะได้เกิดมาเป็นผู้สร้างพระธาตุเจดีย์ที่นี่จะมีชื่อว่า “พระธาตุพลูแช่” และจะสร้างเวียงที่นี่ชื่อว่า “เวียงลู่โท”

21. **ตำนานพระธาตุเบ็งสกัด** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “วัดพระธาตุเบ็งสกัด” บุญผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4428-4429)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระยาภูคาสร้างเมืองใหม่ให้ขุนฟองเป็นผู้ครองเมือง พร้อมกับขนานนามเมืองใหม่ว่า “เมืองวรรณคร” พระยาภูคามีความศรัทธาอย่างแรงกล้าในพุทธศาสนา ใครจะได้พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ที่เมืองใหม่ จึงให้คนไปหาสถานที่อันเหมาะสมพบบ่อมีลักษณะพิเศษ จึงให้ชาวเมืองแผ้วถางและก่อพระธาตุเจดีย์ครอบบ่อไว้ พระยาภูคาทำพิธีเฉลิมฉลองพระธาตุและเมืองใหม่แต่เกิดอัศจรรย์ขึ้น คือมีแสงพุ่งออกมาจากยอดพระธาตุอีกทั้งมีพระจันทร์ทรงกลด แสงที่พุ่งออกมาได้พุ่งวนเวียนไปมารอบพระธาตุ จากเหตุการณ์นี้พระยาภูคาจึงได้ตั้งชื่อว่า “พระธาตุเบ็งสกัด” พระยาภูคาเสด็จกลับแล้วให้ขุนฟองเป็นผู้ครองเมืองใหม่

22. **ตำนานพระธาตุยอยหงส์** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “วัดพระธาตุยอยหงส์” บุญผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4442-4443)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

มีหงส์ตัวหนึ่งคาบยอยคำ (เครื่องชั่งโบราณ) บินมาวนเวียนอยู่บนยอดเขา 3 รอบ แล้วปล่อยยอยคำลงบนภูเขาที่ได้บินวนเวียนอยู่ เมื่อหงส์ตัวนั้นบินไปแล้ว เกิดพายุฝน

อย่างหนักและมีฟ้าผ่า จากนั้นฝนได้ตกลงอย่างหนักเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เมื่อฝนสงบลง ได้มีช้างป่าฝูงหนึ่งเดินมาเหยียบดินบริเวณภูเขาเนินจนแน่น แล้วพากันเดินประทักษิณที่ด้านล้างอีกจนพื้นดินเรียบ พระครูคล่อมซึ่งเป็นพระเคร่งครัดและชาวบ้านำงให้ความเคารพนับถือ จึงได้ขึ้นไปดูบนเขาและพบรอยทองคำวางอยู่บนจอมปลวก ท่านจึงได้ก่อสร้างเจดีย์ครอบรอยค่านั้นไว้ โดยให้ชื่อว่า “พระธาตุยอยหงส์”

23. **ตำนานพระธาตุเขาน้อย** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “วัดพระธาตุเขาน้อย” บุปผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9** (2542: 4376-4378) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธองค์เสด็จมาโปรดสัตว์ถึงดอยเขาน้อยเมื่อนาน มีสองผู้เมียชาวไร่เห็นพระองค์คิดว่าเป็นยักษ์จึงนำเอาผลแดงโมไปถวาย พระพุทธเจ้าประทานพระเกศาให้โดยบรรจุไว้ในผลแดงโม ทั้งชาวไร่ทั้งสองยังเกรงกลัวจึงพากันนำผลแดงโมไปฝังไว้ยังใต้ “ต้นไม้มะพลับทอง” พระพุทธเจ้าทรงทำนายว่าต่อไปฝ่ายสามีจะเกิดเป็นพระยาครองเมือง และฝ่ายภรรยาจะเกิดมาเป็นมเหสี นางจะเป็นผู้นำในการก่อสร้างพระธาตุเขาน้อยขึ้น ต่อมาฝ่ายสามีได้เกิดเป็นพระยาพู่เชิงกษัตริย์เมืองญะเพียง มีนางปทุมมาเทวีซึ่งเป็นภรรยาในอดีตชาติเป็นมเหสี วันหนึ่งมีเทพยดามาเข้าฝันบอกสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ทั้งสองพากันไปบนเขาน้อยมองเห็นรัศมีพระบรมสารีริกธาตุเปล่งประกายเป็นวงอยู่รอบต้นไม้มะพลับทองจึงให้บริวารชุดจนพบ แล้วนำเข้ามาในคุ้มหลวงทำพิธีเฉลิมฉลอง ต่อมาให้ก่อสร้างเจดีย์ขึ้นที่ดอยเขาน้อย นางปทุมมาเทวีพร้อมด้วยประชาชนถวายทรัพย์สินของมีค่าเป็นพุทธบูชา และอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุลงไว้ในอุโมงค์ พระอินทร์ลงมารับรักษาพระบรมสารีริกธาตุนี้

24. **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุนี้ปรากฏอยู่ในประชุม **ตำนานพระธาตุ ภาคที่ 2** (2510: 67-92) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงเมืองนันทบุรี พระยามลราชได้ดูแลอุปัฏฐาก พระองค์กล่าวทำนายถึงอนาคตกาล แล้วประทานพระเกศาธาตุให้พระยามลราชเพื่อไปบรรจุไว้ที่ภูเพียง พระยามลราชก่ออุฐตั้งเป็นเจดีย์ครอบหลุมที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธเจ้าได้พบกับพราหมณ์ที่นำเอาหมากสมอแช่น้ำที่แห้งมาถวาย มีแมงหมาเต่าตัวหนึ่งโผล่ออกมาจากโพลงไม้ พระองค์กล่าวว่าเมื่อพระองค์นิพพานไปแล้ว พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จะมาประดิษฐานตั้งอยู่ที่นี้ซึ่งจะได้ชื่อว่าแช่แห้ง แมงหมาเต่าจะได้เป็นพระยา กินเมืองชื่อท้าวขาก่านหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน พระอรหันต์ได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุเพิ่มเติม ต่อมาพระธาตุเจดีย์ชำรุดทรุดโทรม ท้าวครานเมืองได้มาสร้างเสริมพระธาตุขึ้นใหม่ และพระยาเจ้าเมืองในยุคหลังได้ดูแลบำรุงพระธาตุสืบต่อกันเรื่อยมา

ตำนานพระธาตุแช่แห้ง (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความ เรื่อง “วัดพระธาตุแช่แห้ง” บุปผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9** (2542: 4401-4404) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ถึงภูเพียงจังหวัดน่าน พระยามลราชได้ถวายผ้าขาว และหมากแช่น้ำเกลือจนแห้ง พระองค์ทำนายว่าจะมีพระยาตนหนึ่งชื่อท้าวครานเมืองจะ มาสร้างเสริมเจดีย์ขึ้นใหม่และให้ชื่อว่า “พระธาตุแช่แห้ง” ต่อมาพระยาครานเมืองได้รับ พระบรมธาตุจากกรุงสุโขทัย พระมหาเถระเจ้าแนะนำให้พระญาคานเมืองนำพระบรม สารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้ที่ภูเพียง พระญาคานเมืองเกณฑ์ไพร่พลให้ขุดถางพื้นที่ บริเวณนั้น พบองค์เจดีย์ซึ่งพระอินทร์และพระพรหมก่อสร้างไว้ จึงประดิษฐานพระบรม ธาตุไว้ในนั้น แล้วสร้างเจดีย์ครอบ พระยาครานเมืองมาตั้งเมืองใหม่ใกล้กับองค์พระธาตุ ภูเพียงแช่แห้ง สืบราชสมบัติที่บ้านเมืองนี้จนสิ้นชีวิต

25. ตำนานพระธาตุดอยน้อยและสวนตาล ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน **ตำนานเมืองเหนือ** ของ สงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 596-599) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระยาพูนชัยมีราชเทวี 2 องค์ คือ นางวิมลมาเป็นมเหสีเอก นางปทุมมาวดีเป็นมเหสีรอง วันหนึ่งพระอินทร์มาเข้าฝันบอกนางปทุมมาวดีถึงที่ประดิษฐานพระบรมธาตุบนเขาน้อย พระยาพูนชัยและนางปทุมมาวดีได้เดินทางขึ้นไปบนเขาน้อยได้พบพระเกศาธาตุทำ ปาฏิหาริย์อัศจรรย์ พระยาพูนชัยจึงได้อัญเชิญพระบรมธาตุเข้าพระราชวังจัดงานสมโภชน์ แล้วให้ฝูงชนทั้งหลายขุดอุโมงค์บรรจุพระบรมธาตุ ก่อพระธาตุครอบอุโมงค์ที่ประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุ ต่อมาพระนางปทุมมาวดีได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ที่ประดิษฐาน อยู่ในเต้าปูนทองแดงที่เขาน้อยไปไว้ที่วัดสวนตาล พระเกศาธาตุเจ้าได้เสด็จออกมาหยุดอยู่ บนศีรษะของพระนาง พระนางปทุมมาวดีได้อาพาณรับไว้ แล้วให้ฝูงชนก่อสร้างพระ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่วัดสวนตาล เพื่อเป็นที่ไหว้สักการบูชา

ตำนานพระธาตุจังหวัดพะเยา

26. ตำนานพระธาตุขิงแกง ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน **ตำนานเมืองเหนือ** ของสงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 631-636) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกได้เสด็จมาถึงแม่น้ำระมิงค์ ได้พบสองตายายทำไร่ ตายาย เอาหัวมันมาถวาย พระพุทธเจ้าประทานพระเกศาธาตุไว้บนดอยแห่งหนึ่งทรงทำนาย ตามนิมิตที่ได้พบสองตายายว่าสถานที่นี้จะเป็นบ้านเมือง พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยัง ดอยอีกแห่งหนึ่งได้พบพญานาค พญานาคเห็นพระพุทธเจ้าเกิดตกใจกลัววิ่งไปซ่อนอยู่ใน ลำห้วย เนื้อทรายเห็นพระพุทธเจ้านึกว่าเป็นนายพรานจะมาฆ่าจึงวิ่งหนีไป ต่อมาพญานาค ทราบว่าเป็นพระพุทธเจ้าจึงได้แปลงเป็นมานพหนุ่มเข้ามากราบ มีสองตายายเห็น พระพุทธเจ้าเกิดความเลื่อมใสจึงได้ถวายผลเต้าแตงและขิงแกง พระพุทธเจ้าได้มอบ

พระเกศาธาตุให้แก่พญานาค เพื่อสร้างเป็นอุโมงค์บรรจุพระบรมธาตุไว้ พระพุทธเจ้าสั่งพระสาวกว่าถ้าพระองค์ปรินิพพาน แล้วให้อาพระบรมสารีริกธาตุกระดูกเท้าข้างขวามาไว้กับพระเกศาธาตุด้วย พระองค์ทำนายว่าภายหน้าสถานที่นี้จะได้ชื่อว่า “พระธาตุขิงแกง” หลังจากนั้นก็เสด็จกลับสู่เขตวันนาราม

27. **ตำนานพระธาตุสบแวน** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏในตำนานพระธาตุสบแวนของบุญส่ง สมฤทธิ์ (2539: 3-12) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จจากเขตวันนารามพร้อมพระสาวกตระเวนโปรดสัตว์ ในดินแดนล้านนามาถึงป่าแห่งหนึ่งจึงเสด็จไปประทับยืนอยู่ใต้ต้นมะม่วง พระอานนท์ดูแลอุปัฏฐาก ขณะนั้นมีนายพรานป่าคนหนึ่งชื่อนายเชียงบาน ได้พบพระพุทธเจ้าไม่รู้ว่าเป็นผู้ใดจึงเข้าไปแอบดู พระพุทธเจ้าเห็นจึงตรัสเรียกนายพรานให้เข้ามา “แวน” พระองค์ (“แวน” แปลว่า “ใกล้”) นายพรานได้นำผลมะม่วงมาถวาย พระอานนท์ได้ทูลขอพระเกศาธาตุพระพุทธเจ้า พระอินทร์เนรมิตผอบคำมาบรรจุพระเกศาธาตุนำไปฝังไว้ในอุโมงค์ พระพุทธเจ้าตรัสสั่งแก่พระอานนท์ว่าถ้าพระองค์ปรินิพพานแล้วให้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุริมฝีปากข้างล่างมาประดิษฐานไว้กับพระเกศานี้ ต่อไปภายหน้าพระธาตุนี้จึงมีชื่อว่า “พระธาตุสบแวน” ภายหน้าเมืองนี้จะชื่อว่า “เมืองเชียงคำ” นายพรานจะเกิดเป็นเจ้าเมืองมาสร้างเจดีย์ครอบอุโมงค์พระบรมสารีริกธาตุ หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าเสด็จกลับสู่เขตวันนาราม

28. **ตำนานพระธาตุจอมศีล** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “วัดพระธาตุดอยหยวก” บุญผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4394-4395) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในอดีตบริเวณนี้เคยเป็นป่าและมียักษ์ตนหนึ่งชื่อล้านช้าง เนื่องจากมันเคยจับช้างมากินแล้วถึงล้านตัว เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาถึงสถานที่แห่งนี้ ได้เทศนาโปรดยักษ์ล้านช้างจนลดความดุร้ายและเลิกฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หันมาบำเพ็ญพรตจำศีลภาวนาอยู่ ณ ที่นั้นจนสิ้นชีวิต ต่อมาที่แห่งนี้ยังเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมธาตุของพระพุทธองค์ด้วย ชื่อของพระธาตุจำศีล ภายหลังจากเพี้ยนมาเป็นพระธาตุจอมศีลจนถึงทุกวันนี้

29. **ตำนานพระธาตุดอยหยวก** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือหลวงพ่อบึงพะเยา (2544: 79-82) ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเดินทางมาถึงดอยหยวกทรงทอดพระเนตรเห็นพญานาคตนหนึ่งซึ่งหลบอยู่ในถ้ำได้ต้อย เนื่องจากเข้าใจว่าพระพุทธองค์เป็นพญาคูรุท พระอานนท์เรียกพญานาคขึ้นมาจากถ้ำ พญานาคแปลงเป็นชายหนุ่มเพื่อขอขมาที่เข้าใจผิด พระพุทธเจ้าได้สมทานศีล

5 ให้แก่พญานาค พระอนันท์ทูลขอพระเกศาธาตุ พระอินทร์ได้เนรมิตสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธองค์ตรัสว่าเมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว ให้พระสาวกนำกระดูกตาชวามารวมบรรจุเพิ่มเติม ภายหลังสถานที่นี้จะมีชื่อว่าพระธาตุกุฎีเดิม (พระธาตุดอยหยวก-ผู้วิจัย) จะมีกษัตริย์ผู้ทรงบุญญาธิการมาปกครองแผ่นดิน แล้วจะสร้างพระธาตุนี้ให้รุ่งเรือง โดยถือนิมิตตามที่พญานาคมาขอขมาพระพุทธเจ้า เมืองที่สร้างขึ้นจึงมีชื่อว่าเมืองปิง (“ปิง” แปลว่า “ขอขมา”)

30. **ตำนานพระธาตุจอมทอง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือหลวงพ่อบึงเมืองพะเยา (2544: 73-76) ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงดินแดนล้านนา ใต้พระเกศาธาตุและเทศนาธรรมจนมาถึงเมืองพะเยา มียักษ์ตนหนึ่งคิดไล่จับพระองค์กินเป็นอาหาร พระพุทธเจ้าแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ยักษ์กลับใจ ทรงเทศนาสั่งสอนให้ยักษ์หยุดทำบาปและประทานศีล 5 ให้รักษา หลังจากนั้นได้พบสองตายายทำไร่ในป่า สองตายายถวายครกหินและหมากพลู พระพุทธเจ้าเสด็จไปยอดดอยพบนางช่างทองนำอาหารมาถวาย พระอนันท์ทูลขอพระเกศาธาตุประทานให้นางช่างทอง พระเจ้าอโศกและพระอินทร์นำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ในถ้ำ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว ให้เอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุในถ้ำและพระพาหาข้างขวามาไว้ในถ้ำนี้ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานมีพระสาวกได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาฝังเพิ่มเติมแล้วก่อเจดีย์ครอบต่อมาพระธาตุเกิดชำรุดทรุดโทรมพระภิกษุในยุคหลัง (ครูบาศรีวิชัย) จึงได้มาบูรณะและสร้างเจดีย์ครอบพระธาตุขึ้นใหม่

31. **ตำนานพระธาตุแจ้ห่ม** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน หลวงพ่อบึงเมืองพะเยา (2544: 94-103) ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่เมืองพะเยาเพื่อไว้พระบรมสารีริกธาตุและเทศนาธรรมสั่งสอน ตายายสองทำไร่มองเห็นรัศมีของพระพุทธเจ้า จึงได้เข้าไปกราบไหว้และถวายน้ำผึ้งและหมากสมอบ พระพุทธเจ้าได้โปรดเทศนาสั่งสอน แล้วกล่าวพุทธทำนายว่าบริเวณนี้อาจจะกลายเป็นบ้านเมือง และเมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานจะมีพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานอยู่ที่แห่งนี้ พระพุทธเจ้าได้มอบพระเกศาธาตุให้พระสาวกนำไปบรรจุในถ้ำกลางดอย พระอินทร์เนรมิตปราสาทคำประดิษฐานพระเกศาธาตุแล้วก่อพระเจดีย์ครอบไว้ พระพุทธเจ้าสั่งให้พระสาวกว่าหากพระองค์ปรินิพพานแล้ว ให้นำพระบรมสารีริกธาตุปลายจุมพฏมารวมบรรจุกับไว้กับพระเกศาธาตุนี้ สองตายายจะได้มาเกิดเป็นพระยาเจ้าเมือง

และเป็นผู้สร้างมหาเจดีย์ธาตุให้รุ่งเรือง พระชาตุนี้จะมีชื่อว่า “พระธาตุแจ้งโหว่เวียง
หัวบ้านป่าสัก” หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกก็เสด็จจากไป

32. ตำนานพระธาตุดอยคำ ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน **หลวงพ้อเมือง
พะเยา (2544: 89-93)** ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จเลียบโลกมาถึงเวียงพุทธรส ได้ประทับที่ดอยสิงห์กุดตรเห็นชายทศคตะ
ชื่อคำแดงจึงได้โปรดเทศนาสั่งสอน พระสาวกของพระพุทธเจ้าได้เอาดินจากเมืองลังกา
มาสร้างพระพุทธรูป จากนั้นได้โปรดให้ท้าวพระยาหา สถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
แล้วราชาภิเษกให้ชายทศคตะเป็นพระยาคำแดง ต่อมาพระยาคำแดงมีพระธิดาชื่อ
อินทสวันมีพระศิริโฉมงดงาม เป็นที่ปรารถนาของพระยาเจ้าเมืองอื่น จนเป็นเหตุให้เกิด
ศึกสงครามขึ้นทำให้ท้าวพระยาทั้ง 4 สิ้นชีวิตไป พระยาคำแดงรู้สึกเกรงกลัวต่อบาปจึง
ได้เดินทางไปพบพระพุทธเจ้า พระองค์ให้พระยาคำแดงนำสรีระของท้าวพระยาทั้ง 4
ไปทำเป็นรูปสิงห์นำไปไว้ในอุโมงค์คำในดอยสิงห์กุดตร แล้วทรงประทานพระเกศาธาตุให้
เพื่อนำไปบรรจุไว้ที่นั่นด้วย แล้วกล่าวว่าหลังจากพระองค์ปรินิพพานจะมีพระบรมสารีริกธาตุ
ถูกนำมาบรรจุเพิ่มอีกและบริเวณนี้จะกลายเป็นบ้านเมือง หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน
พระอรหันต์ได้เอาพระบรมสารีริกธาตุนี้วก้อยมาบรรจุเพิ่ม แล้วก่อเป็นพระธาตุครอบไว้
เหนือดอยสิงห์กุดตระมาจนถึงกาลบัดนี้

33. ตำนานพระธาตุดอยน้อย (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน
ตำนานเมืองเหนือ ของ สงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 603-605) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดสัตว์จนมาถึงดอยน้อย ทรงประทับอยู่ที่ต้นโพธิ์ มีสอง
ตายายผัวเมียเห็นพระพุทธเจ้าเกิดความเลื่อมใสจึงนำเอาแดงและน้ำเต้ามาถวาย
พระพุทธเจ้าถามสองตายายถึงแหล่งน้ำที่จะนำมาฉัน พระพุทธเจ้าให้พระอานนท์ไปตัก
น้ำที่บวกร้างก พญานาคเฝ้าอยู่เกิดความไม่พอใจ หลังจากรู้ว่าพระอานนท์เป็นศิษย์ของ
ตถาคต จึงเกิดความเลื่อมใสได้นำน้ำไปถวายพระพุทธเจ้าได้ประทานพระเกศาธาตุเพื่อบรรจุ
ไว้สถานที่แห่งนี้ พระอินทร์เนรมิตปราสาทและแต่งยนต์พันให้กุมภภัณฑ์เฝ้ารักษาพระธาตุ
พระพุทธเจ้าพยากรณ์ว่าถ้าพระองค์ปรินิพพาน แล้วให้นำพระบรมสารีริกธาตุนี้วก้อย
มาบรรจุไว้กับพระเกศาธาตุ ณ ที่นี้ ส่วนสองตายายด้วยอาณิสสส์จะเป็นเจ้าเมือง
แล้วจะมาก่อสร้างพระธาตุครอบอุโมงค์ พระชาตุนี้จะได้ชื่อว่า “พระธาตุดอยน้อย”

ตำนานพระธาตุดอยน้อย (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ
หลวงพ้อเมืองพะเยา (2544: 88-88) ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
พะเยา มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังดอยลูกหนึ่ง เห็นสองสามีภรรยาทำไร่อยู่ สองสามีภรรยาเมื่อทราบว่าเป็นพระพุทธเจ้าจึงนำเอาลูกน้ำเต้าและผลแตงโมมาถวาย จากนั้นพระพุทธเจ้าให้พระอานนท์ไปเอาน้ำที่บวักเจือก (พญานาค) เพื่อมาฉัน พญานาคเห็นพระอานนท์มาตักน้ำจึงโกรธแค้น พอรู้ว่าเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าจึงมีใจยินดีและได้นำน้ำไปถวาย พระพุทธเจ้าประทานพระเกศาธาตุให้พญานาค พญานาคนำสลุงค้ำมารับพระอินทร์นำเอาพระเกศาธาตุไปบรรจุไว้ในถ้ำ แล้วสร้างพระธาตุเจดีย์ครอบพระพุทธเจ้าตรัสว่าหลังจากที่พระองค์ปรินิพพาน ให้เอาพระบรมสารีริกธาตุนี้ถ้อยมาบรรจุไว้กับพระเกศาธาตุของพระองค์ พระองค์ทำนายว่าสองตายายจะเกิดเป็นพระยาเจ้าเมือง และจะมาสร้างก่อพระธาตุ ภายหน้าพระธาตุนี้จะได้ชื่อว่า “พระธาตุดอยน้อย” แล้วกล่าวว่าถ้าผู้ใดดูแลรักษาหรือเคารพนบไหว้สถานที่นี้ บุญกุศลจะส่งไปถึงพญานาคบันดาลน้ำฝนตกลงมา ถ้าผู้ใดไม่เคารพนบไหว้พระธาตุ พญานาคไม่พอใจจะบันดาลความแห้งแล้งแก่บ้านเมืองชุมชน หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จไปยังบ้านเมืองอื่นต่อไป

34. ตำนานพระธาตุวัดป่าแดงหลวงดอนชัย ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในตำนานเมืองเหนือ ของสงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 614-615) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดสัตว์ในดินแดนล้านนา มาหยุดพักที่ไต่ต้นไม้แดงและไม้บุนนาค สองต้นโน้มกิ่งเข้าหากัน พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่แห่งนั้น ต่อมา มีชายเก็บมะม่วงสองคนเห็นพระพุทธเจ้าเกิดความกลัว แต่พระอานนท์ได้ชี้แจงให้ทราบว่าเป็นพระพุทธเจ้า ชายทั้งสองจึงนำมะม่วงไปถวายพระพุทธเจ้า พระองค์ประทานพระเกศาธาตุให้เพื่อบรรจุไว้ในอุโมงค์ แล้วกล่าวพยากรณ์ว่า หลังจากพระพุทธองค์นิพพานแล้วจะมีพระบรมสารีริกธาตุหว่านหว่านมาบรรจุรวมกันพระเกศาธาตุ ส่วนชายสองคนจะได้เกิดเป็นพระยาเจ้าเมือง ผู้พี่จะได้สร้างพระธาตุทางทิศเหนือ คือ พระธาตุวัดป่าแดงหลวง ส่วนผู้น้องจะได้สร้างพระธาตุทางทิศใต้ คือ พระธาตุวัดนาคนกแก้วไชยปราการ

35. ตำนานพระธาตุภูซาง ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับชำระสะสาง ของ นาคฤทธิ์ (2545: 232-233) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าประทับอยู่เชตะวันวิหารได้เสด็จมา โดยทางอากาศมาถึงเชิงเขาลูกหนึ่งพบสองตายายทำไร่ พระองค์เปล่งรัศมีสองตายายเห็นจึงนิมนต์ให้ไปพำนักอยู่ที่กระท่อม รุ่งเช้าพระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตมาประทับที่นั่นอยู่ไต่ต้นไม้ มียักษ์กินคนเดินทางมาพบพระพุทธเจ้ากำลังนั่งสมาธิ เปล่งรัศมีอยู่ ยักษ์รู้ว่าเป็นผู้วิเศษมีอิทธิฤทธิ์จึงคิดประลองกำลัง พระพุทธเจ้าปราบพยจนยักษ์ยอมแพ้ และทรงโปรดเทศนาสั่งสอนให้ยักษ์เลิกเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น แต่ยักษ์บอกว่าทำไม่ได้พระพุทธเจ้าจึงขอให้ยักษ์อยู่แต่ในป่าจับสัตว์กิน เมื่อสิ้นศาสนาแล้วค่อยออกมาจับมนุษย์กินเป็นอาหาร จากนั้น

พระพุทธเจ้าได้เทศนาโปรดสองตายาย ประทานพระเขี้ยวแก้วให้สองตายายเพื่อสร้างพระธาตุบรรจุพระเขี้ยวแก้วไว้บนยอดดอย พระธาตุนี้เรียกว่าพระธาตุปู่สร้าง ต่อมาเพี้ยนเป็น “พระธาตุปู่ซาง – ภูซาง” ในปัจจุบัน

ตำนานพระธาตุจังหวัดแพร่

36. **ตำนานพระธาตุจอมแจ้ง** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “วัดพระธาตุจอมแจ้ง” ทรงพันธ์ วรรณมาศ เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4386-4387)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระมหาเถรเจ้ารูปหนึ่งได้เที่ยวจาริกเทศนาสั่งสอนธรรม เมื่อเดินทางมาถึงรุ่งแจ้ง (แจ้ง หมายถึง รุ่งสว่าง) บริเวณที่ตั้งพระธาตุปัจจุบัน ได้ขอให้ตาเฒ่าคนหนึ่งปฏิบัติธรรม และเฝ้ารักษาพระธาตุไปตักน้ำมาล้างหน้า พระมหาเถรเจ้าได้มอบพระบรมสารีริกธาตุให้ตาแก่เพื่อสร้างเป็นพระธาตุ จากนั้นได้ทำนายว่าสถานที่นี้จะมีชื่อว่า “วัดพระธาตุจอมแจ้ง หากปีใดฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ให้อธิษฐานขอฝนกับองค์พระธาตุจะสมความปรารถนา

ตำนานพระธาตุจอมแจ้ง (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “พระธาตุจอมแจ้ง” บุญผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4384-4386)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสองตายายยากไร้บนเขาสูงหนึ่ง ขณะนั้นเป็นเวลาจวนสว่าง พระองค์ทอดพระเนตรหาน้ำเพื่อทรงพระพักตร์แต่ไม่พบ จึงอธิษฐานแล้วใช้พระหัตถ์เบื้องขวาเจาะบ่อน้ำบนดอยลูกนี้มีน้ำใสสะอาดพุ่งขึ้นมา เมื่อสองตายายยากไร้ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ขอเป็นอุบาสกอุบาสิกา แล้วทูลขอพระเกศาธาตุเอาไว้กราบไหว้บูชา โดยสร้างพระเจดีย์ครอบไว้และตั้งชื่อว่า “พระธาตุจวนแจ้ง” กล่าวไว้ว่าที่ใต้ฐานเจดีย์มีถ้ำซึ่งภายในมี “ว้าวชื่ออสุภราช” อาศัยอยู่ ว้าวตัวนี้ได้อาศัยอยู่ในถ้ำพร้อมกับวิญญาณของเจ้าที่ประจำอยู่ ว้าวตัวนี้จะออกนอกถ้ำไปกัดกินต้นข้าวของชาวบ้านอยู่เป็นประจำ ทำให้ชาวบ้านเดือนร้อนมากจึงมี “การสร้างเจดีย์ปิดปากถ้ำไว้” เพื่อกันมิให้ว้าวออกไปรบกวนกัดกินต้นข้าวอีก

37. **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน **ตำนานเมืองเหนือ** ของสงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 583-584) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จมายังแคว้นแคว้นนี้ ทรงมาประทับอยู่ที่ใต้ต้นไม้จ้องแค้ มีขุนลัวะผู้หนึ่งอาศัยอยู่ชื่อว่า “ลัวะอ้ายค้อม” ขุนลัวะเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาด้วยความยินดีจึงเข้ามากราบไหว้ที่ต้นหมากต้นหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสว่าหมากนี้ใหญ่โตมาก ขุนลัวะตอบว่าหมากนี้หากรับประทานเข้าไปแล้วจะเป็นบ้า พระพุทธเจ้าจึงฉนั้นให้ขุนลัวะดูแล้วส่งให้

ขุนลวะชิม แต่ปรากฏว่าหมากมีรสหวานดีกินแล้วก็ไม่เป็นบ้า ขุนลวะจึงมีความเลื่อมใส ให้ภรรยาเอาอาหารมาถวาย พระพุทธเจ้าทำนายถึงดินแดนแห่งนี้ แล้วประทานพระเกศาธาตุให้แก่ลวะอ้ายค้อม เพื่อสร้างเป็นเจดีย์ธาตุประดิษฐานไว้ ณ ที่นั้น ต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราชได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานเพิ่มเติม

38. **ตำนานพระธาตุดอยเล็ง** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบทความ “พระธาตุดอยเล็ง” ซึ่ง บุปผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4430-4431)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อครั้งที่พระมหาธรรมราชาลิไทได้ให้ขุนลวะอ้ายค้อม และเหล่าสหายไปเสาะหาสถานที่ก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุตามหัวเมืองต่างๆ นั้น ขุนลวะอ้ายค้อมได้ไปเยี่ยมบงกชเขาลูกหนึ่งแล้วมองดูภูมิประเทศรอบๆ แล้วเห็นโกสิยชัคคบรรพตเป็นที่ทำเลดี ดังนั้นจึงตกลงใจสร้างพระธาตุช่อแฮขึ้นที่นั่น ต่อมาจึงกลับไปสร้างพระธาตุขึ้นที่ยอดเขาที่เดิมอีก ชาวเมืองจึงได้เรียกชื่อพระธาตุองค์นี้ตามลักษณะที่กระทำการก่อสร้างว่า “พระธาตุดอยเล็ง” ซึ่งหมายถึงการมองดูหรือจ้องดู

39. **ตำนานพระธาตุปูแจ** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์ของ วิลักษณ์ ศรีป่าซาง (2541: 207-211) เรื่องวรรณกรรมตำนานล้านนา: การศึกษาวิธีการสร้าง มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าได้เสวยพระชาติเป็นทราญคำ ได้ถูกพรานฮ่อใจโหดไล่ยิงได้รับบาดเจ็บจึงหลบซ่อนอยู่บนเนินเขาลูกหนึ่ง จากนั้นทราญคำได้เดินทางขึ้นไปนอนต่อบนเนินเขาและมีอาการเจ็บปวดอย่างหนัก เดินทางมาจนถึงบริเวณปากถ้ำทนความเจ็บปวดไม่ไหวจึงขาดใจตาย ต่อมาทราญคำได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าและรำลึกถึงความหลัง จึงได้อธิษฐานไว้ว่าหากพระพุทธองค์ปรินิพพานไป ขอให้ผู้สร้างพระธาตุขึ้น ณ เนินเขาบริเวณปากถ้ำแห่งนั้น เพื่อบรรจุกระดูกตาตุ่มข้างขวาของพระองค์ไว้ให้เป็นที่เคารพสักการะบูชาของคนทั่วไป

40. **ตำนานพระธาตุปู่ตีบ** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความ “พระธาตุปู่ตีบ” ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4434-4435)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในอดีตพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติมาเกิดเป็นแมลงงู พระองค์ได้สร้างบุญบารมีมาจนถึงชาติสุดท้ายได้ตรัสรู้ พระองค์ได้เสด็จโปรดสัตว์จนมาถึงภูเขาลูกนี้ตามธรรมเนียมประเพณีของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ แล้วได้มาทำนายพระธาตุ พร้อมกับนั้นพระอาลัษยะผู้มีจิตใจเลื่อมใสพระพุทธเจ้าจึงอาราธนาพระพุทธเจ้ามารับข้วบิณฑบาตและนำมะม่วงหอมมา

ถวาย เมื่อพระพุทธเจ้ารับข่าวบิณฑบาต พระพุทธองค์ได้แย้มพระโอษฐ์และทำนายว่า ภูเขาภูเขานี้ประเสริฐมาก เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้วจะมีเศษธาตุของพระพุทธองค์มาบรรจุ อยู่ในพระธาตุองค์นี้ จากนั้นจึงได้เสด็จพร้อมพระสาวกไปโปรดสัตว์ต่อไป เมื่อ พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระยาธรรมมาโคกราชพร้อมด้วยพระอรหันต์ ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในถ้ำเป็นกระดูกพระอังสะขวานำมาหล่อเป็น พระพุทธรูปแล้วนำไปตั้งไว้เหนือแท่นในถ้ำปูต๊ับ แล้วเอาก้อนหินปิดประตูถ้ำและสร้าง เป็นพระธาตุถวายไว้เป็นพุทธบูชา

41. **ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ใน ในตำนานเมืองเหนือ ของสงวน โชติสุขรัตน์ (2542: 585-588) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

สุทเวทฤๅษีสร้างเมืองหริภุญชัย มีฤๅษีสามตบช่วยกันสร้าง เมื่อสร้างเสร็จจึงได้เลือกผู้ ที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเจ้าครองเมือง จึงได้อัญเชิญพระนางจามเทวี ราชธิดาเจ้ากรุงละโว้มาเป็นกษัตริย์ พระนางจามเทวีได้เสด็จมาทางชลมารค บังเอิญ เรือพระที่นั่งหลงทางจนถึง “เววาทภาสิต” พระนางพร้อมเสนาอำมาตย์ได้หยุดพักที่ นั้น หลังจากนั้นพระนางใคร่จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุกระดูกอกพระพุทธเจ้าที่ได้รับ แบ่งปันไว้สถานที่แห่งนี้ พระนางได้ประชุมพระสงฆ์นักปราชญ์และอำมาตย์ พร้อม กระทำพิธีบรรจุพระบรมธาตุไว้ท่ามกลางดอนคำพร้อมกับปลุกต้นไม้มะแงไว้ ทรงทำนาย ว่าอนาคตจะมีภิกษุสององค์จะมาก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุให้รุ่งเรือง ยิ่งขึ้น จากนั้นพระนางเสด็จจีวรลงจนถึงนครหริภุญชัย ต่อมาเมื่อพระมหาสังฆราชาองค์ หนึ่ง ได้เล่าเรื่องพระธาตุให้หมีนจำลองฟัง หมีนจำลองได้ค้นหาพระบรมธาตุจนพบ แล้วได้สร้างเสริมพระธาตุให้รุ่งเรืองจากนั้นจะมีพระสังฆราชาเจ้า และพระยาเจ้าเมืองใน ยุคหลังเป็นผู้อุปถัมภ์ก่อก่อสร้างพระธาตุขึ้นมาอีกครั้ง

ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความ เรื่อง “พระธาตุศรีดอนคำ” ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรม ไทย ภาคเหนือ เล่ม 9** (2542: 4457-4458) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

สุทเวทฤๅษีสร้างเมืองหริภุญชัย ต้องการหาบุคคลที่มีคุณสมบัติงามพร้อมมาครองเมือง สุทเวทฤๅษีอธิษฐานใช้ไม้ไผ่สองน้ำเขียนหนังสือใส่ลำไม้ไผ่ไปขอพระนางจามเทวีจาก พระยาละโว้ พระยาละโว้อนุญาตให้นางไปครองเมืองหริภุญชัย โดยนำเอาพระบรม สารีริกธาตุจากพระยาละโว้ไปด้วย พระนางเดินทางมาทางเรือ ขบวนเรือเดินทาง หลงทางเข้ามาทางแควแม่ซ้ายม เรือได้เกยตื้นที่หาดทรายแห่งหนึ่ง พระนางจามเทวีรู้ว่า เดินทางผิด จึงสั่งให้หยุดขบวนเรือและพักไพร่พล แล้วให้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรม ธาตุส่วนที่นำมาพระยาละโว้ไปประดิษฐานไว้ที่ตองอ้อ และให้ตั้งชื่อเมืองนี้ว่า “เววาท

ภาษิต” พระนางให้เหล่าเสนาอำมาตย์ “ลอง” หาเส้นทางไปยังเมืองทริภุญชัย เมืองนี้จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “เมืองลอง”

42. **ตำนานพระธาตุห้วยอ้อ** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “พระธาตุห้วยอ้อ” บุปผา คุณยศยิ่ง เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4477-4478)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อครั้งที่พระนางจามเทวีเดินทางโดยเรือจากเมืองละโว้ ขบวนเรือเกิดพลัดหลงทางจนถึงหาดทรายแห่งหนึ่ง พระนางจามเทวีจึงมีดำริที่จะสร้างพระธาตุบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระนางนำมาด้วย เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นดงอ้อพระธาตุองค์นี้จึงได้ชื่อว่าพระธาตุห้วยอ้อ ภายหลังมีพระเถระและชาวบ้านร่วมกันสร้างบูรณะพระธาตุขึ้นใหม่

43. **ตำนานพระธาตุแหลมลี** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “วัดพระธาตุแหลมลี” ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4479-4481)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชพร้อมด้วยพระอรหันต์นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาเก็บไว้ยังสถานที่นี้ จนถึงสมัยพระยาพรหมบุรี พระยานัยยะ พระยาจังกโกล และพระยาศิริสุทระวังสา เจ้าเมืองทั้งสี่ร่วมกันสร้างพระธาตุแหลมลี ไว้ยังบริเวณที่เก็บพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ต่อมาวัดพระธาตุแหลมลีกลายเป็นวัดร้าง มีพระภิกษุชาวเชียงใหม่เดินทางมาธุดงค์พำนักที่วัดนี้ และได้ทำการรื้อพระธาตุเจดีย์แหลมลี แล้วสร้างขึ้นใหม่ครอบองค์เดิมไว้

44. **ตำนานพระธาตุหนองจันทร์** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “วัดพระธาตุหนองจันทร์” ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแพร่ เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 (2542: 4466-4467)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นเนื้อทรายกำพร้า วันหนึ่งเนื้อทรายเกิดปาฏิหาริย์แผ่รัศมีออกมาเป็นทอง นายพรานฮ่อเห็นเข้าจึงไล่ตามเพื่อจะเอาเนื้อทราย เนื้อทรายวิ่งหนีมาจนถึงภูเขา ได้ดื่มน้ำที่เทพยดาได้เนรมิตขึ้นมาพรานป่าไล่เนื้อทรายจนเกิดความเหนียวล้าและถึงแก่ความตาย พระโพธิสัตว์ได้เดินทางมาจนถึงบริเวณวัดหนองจันทร์ ในปัจจุบัน จึงได้พำนักพักผ่อนอยู่ที่นั่นเป็นเวลานาน ภายหลังมีผู้ไปสร้างพระธาตุขึ้น ซึ่งหลังจากที่พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว พระอานนท์ก็นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ในสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยมาในอดีตชาติที่เป็นเนื้อทราย

ตำนานพระธาตุจังหวัดลำพูน

45. **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประชุมตำนานพระธาตุภาคที่ 1 และภาคที่ 2 (2513: 28-60) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้เสด็จออกเผยแผร์พระธรรมคำสอน จนมาถึงแม่น้ำระมิงค์ ชมพูนาคราชและพระยากาเผือกออกมาอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ลัวะนำหมากสมอมมาถวาย พระองค์ทำนายว่าหลังจากที่ปรินิพพานแล้วที่นี่จะเป็นบ้านเมืองใหญ่ชื่อว่า “หริภุญชัยบุรี” อันเป็นที่ตั้งสุวรรณเจดีย์ ลัวะถวายหมากสมอมจะเกิดเป็นพระยาอาทิตยราชครองเมือง พระพุทธเจ้าประทานพระเกศาธาตุบรรจุไว้ในถ้ำใต้ที่พระพุทธเจ้านั่งฉันหมากสมอม ต่อมาได้เสด็จกลับสู่เมืองพาราณสี ชมพูนาคราชและพญากาเผือกพร้อมบริวารเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุ หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน มีฤๅษีสองตนสร้างเมืองหริภุญชัยขึ้น แล้วอัญเชิญพระนางจามเทวีมาครองเมืองจนถึงสมัยของพระยาอาทิตยราชครองเมือง มีกามินโฉบลงมาแจ้งเหตุบอกที่ตั้งพระธาตุ เทวดาดลใจให้พระยาทรบว่ามีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ พระยากาเผือกได้เล่าเรื่องราวพระธาตุในอดีตให้พระองค์ฟัง พระยาอาทิตยราชให้เรือห้องพระบังคนออก แล้วนำพระบรมสารีริกธาตุขึ้นมาบรรจุไว้ในพระโกศทอง จากนั้นให้สร้างพระธาตุเจดีย์ครอบ พระยาเจ้าเมืองในสมัยหลังได้ยึดถือเป็นราชประเพณีที่จะคอยดูแลรักษาบูชาพระธาตุสืบมา

ตำนานพระธาตุจังหวัดลำปาง

46. **ตำนานพระธาตุจอมปิงชัย** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานเมืองเหนือของสงวน โชติสุภรัตน์ (2505: 553-557) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน มีชายผู้หนึ่งชื่อนันทปัญญาได้บวชเรียน ภายหลังได้สึกออกมารับราชการเป็นพี่เลี้ยงของเจ้าราชบุตรคำลก ต่อมาเจ้าราชบุตรคำลกได้ขึ้นครองราชย์ จึงให้นันทปัญญาเป็นเจ้าเมืองจุมภิตะนคร ต่อมานันทปัญญาได้สร้างวัดจอมพี่เลี้ยง และสร้างเจดีย์ครอบเจดีย์ของพระพุทธเจ้าที่วัดของนางจามเทวี ภายหลังมีศึกสงครามเกิดขึ้น เจ้าราชบุตรคำลกจึงเดินทางมายังเมืองจุมภิตะเพื่อช่วยรบ นางราชเทวีได้สร้างเจดีย์ครอบเจดีย์ที่นันทปัญญาสร้างไว้ เจ้าราชบุตรคำลกหลังจากกลับจากกองทัพจึงได้โปรดให้สร้างเจดีย์ธาตุขึ้นใหม่อีก แล้วทรงขนานนามวัดจุมภิตะหรือวัดจอมพี่เลี้ยงว่า “วัดจอมพิงชัยมงคล” จนมาถึงสมัยพระเมืองแก้วก็ได้โปรดให้สร้างบูรณะเจดีย์ธาตุขึ้นใหม่ แล้วบรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าไว้อีก

47. **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประชุมตำนานพระธาตุภาคที่ 1 และภาคที่ 2 (2513: 61-80) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันต์สาวกเสด็จจากป่าเชตะวันมาถึงบ้านลัมพการีวันประทับนั่งอยู่ต่อน้อย มีลัวะผู้หนึ่งชื่ออ้ายคอนได้นำน้ำผึ้งและมะพร้าวมาถวาย พระพุทธเจ้าฉัน

แล้วแสดงพุทธานุญาตว่าสถานที่นี้จะเป็นบ้านเมืองชื่อว่า “ลัมพาง” แล้วประทานพระเกศาธาตุให้แก่พระเจ้าอินทร์สร้างอุโมงค์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้แล้วก่อพระธาตุเจดีย์ครอบ พระพุทธรูปเจ้ากัณฐะหลังจากที่นิพพานแล้ว มีผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุหน้าผากมาบรรจุไว้กับพระเกศาธาตุนี้ พระธาตุนี้จะได้ชื่อว่า “ลัมพกัปป” หลังจากพระพุทธรูปเจ้ากัณฐะ พระยาศรัทธมโศกราชได้ให้พระอรหันต์ และเทวดาเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้พระธาตุที่ลัมพกัปปนคร ต่อมาพระธาตุเกิดทรุดโทรม พระเจ้าจันทเทวราชเจ้าเมืองสุวรรณภูมิจึงให้ไพร่พลขุดพระธาตุไปประดิษฐานไว้ยังบ้านเมืองของตน พระธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ เจ้าเมืองในยุคหลังได้บูรณะซ่อมแซมพระธาตุ และสร้างวัดและถวายเครื่องบูชาพระธาตุสืบต่อกันมาอีกหลายสมัย

48. ตำนานพระธาตุเจดีย์ชาวหลัง ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานเมืองเหนือ ของสงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 577-580) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

มีพระอรหันต์จาริกมาจากอินเดียได้มาบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ณ ที่นี้ เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชน พระยามิลินทร์ได้ไปไตร่ถามปัญหาธรรมกับพระอรหันต์ ท่านได้เฉลยปัญหาและอธิบายหลักธรรม ทำให้พระยาเจ้าเมืองเลื่อมใสศรัทธามาก จึงขอพระเกศาของพระอรหันต์ เพื่อจะประดิษฐานไว้เป็นที่สักการบูชาของประชาชน พระอรหันต์ได้มอบพระเกศาให้ พระยามิลินทร์ได้สร้างเจดีย์ธาตุขึ้นเพื่อบรรจุพระเกศาธาตุนั้น เสร็จแล้วทำการเฉลิมฉลอง ต่อมีมีชายกำพร้ามีจิตศรัทธาต่อพระอรหันต์จึงได้สร้างบ่อน้ำไว้ถวาย ต่อมากลายเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ในกาลต่อมาบริเวณพระธาตุได้กลายเป็นที่รกร้าง พระชาวพม่าได้นำความมาเล่าสู่ชาวบ้านฟัง ชาวพุทธทั้งที่เป็นชาวพม่าและชาวไทยที่มีความเลื่อมใสศรัทธา จึงได้ช่วยกันบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์ขึ้นใหม่

49. ตำนานพระธาตุดอนเต้า (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้อยู่ในรายงานการวิจัยของมนวิภา เจียจันทร์พงษ์ (2523: 53-54) เรื่องการศึกษาเอกสารเรื่องตำนานพระพุทธรูปและพระธาตุ มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธรูปเจ้าเล่าเรื่องในอดีตชาติที่เคยเสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้า อาศัยอยู่ที่ดอนเต้าในป่าหิมพานต์ พระพุทธรูปองค์เสด็จไปยังม่อนดอนเต้าพร้อมกับพระอรหันต์ได้เทศนาโปรดยักษ์ พระพุทธรูปเจ้าประทานพระเกศาให้บรรจุในชะอุบคำแล้วแสดงพุทธานุญาตว่าสถานที่แห่งนี้ภายหน้าจะเป็นเมืองชื่อว่ากุกุตรนคร พระยาอโศกจะนำธาตุมะแก้วหัวใจพระพุทธรูปเจ้ามาบรรจุไว้ในเจดีย์ที่สร้างขึ้น เรียกว่า พระธาตุดอนเต้า เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพาน จุมพุกจิตจะสร้างพระมหาชินธาตุขนาดใหญ่ สร้างวิหารและพระพุทธรูปนอน ต่อมาเมื่อคนทั้งหลายละความเชื่อถือในพระมหาธาตุ จะมีมหาเถรองค์หนึ่งมาอุปฐากและนางสุชาดาจะมาสร้างพระพุทธรูปแก้วมรกต คนทั้งหลายก็จะเรียกชื่อวัดว่า วัดพระแก้ว

ต่อมาเมืองจะร้างไปอีกจนกว่าผู้มีบุญจะมาอยู่ และจะมีพุทธสาวกมาสร้างถาวรวัตถุในวัด
อีก วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดินจะรุ่งเรืองมาก หลังจากนั้นพระพุทธรเจ้าเสด็จกลับเขตนวน
อาราม

**ตำนานพระธาตุดอนเต้า (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ
ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ตู่แห่ แซ่แต้ (2543: 6-12) ว่าด้วยตำนานพระบรม
ธาตุดอนเต้า วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปาง มีเค้าโครงเรื่องดังนี้**

พระพุทธรเจ้าประทับอยู่ป่าเขตวัน พระองค์เล่าเรื่องเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้าได้
เสด็จสู่ม่อนดอนเต้า พบพวกยักษ์และคนอันธพาลจึงเนรมิตให้อากาศมีตมณเกิดหาฝนใหญ่
พวกยักษ์และคนอันธพาลมีความหนาวเย็นเกิดความกลัวจึงยกมือไหว้อ้อนวอน
พระพุทธรเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนา พวกยักษ์และคนอันธพาลกลับใจมีเมตตาธรรม
พระพุทธรเจ้าได้ประทานพระเกศาธาตุ พระอินทร์เนรมิตที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
ไว้ในอุโมงค์ พระพุทธรเจ้าตรัสทำนายถึงอนาคตและกล่าวว่าหลังจากพระองค์นิพพาน
จะมีผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาแกะและหัวใจมาบรรจุไว้กับพระเกศาธาตุนี้ แล้วจะก่อ
เป็นรูปเจดีย์ธาตุให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ต่อมาเมื่อพระมหาเถระเจ้าและนางสุชาดา ซึ่ง
เป็นผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาได้พบพระแก้วมรกตในผลแดงโม ทั้งสองถูก
กล่าวหาทำให้นางสุชาดาถูกประหาร แต่ด้วยอาณิสย์ของนางจึงได้ไปเกิดบนสวรรค์

**50. ตำนานพระธาตุม่อนจำศีล ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานเมือง
เหนือ ของสงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 573-576) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้**

พระพุทธรเจ้าพร้อมพระสาวกได้เสด็จมาประทับอยู่ดอยสภิตี ณ ที่นั้นมีฤาษีพำนักอยู่
ก่อน เมื่อทราบข่าวพระพุทธรเจ้าเสด็จมาโปรดเทศนาสั่งสอน จึงนำอาหารมาถวาย
พระองค์เสด็จเห็นยักษ์ร้ายตนหนึ่งจึงเสด็จไปปราบ ยักษ์พยายามไล่จับพระพุทธรเจ้ากิน
แต่ด้วยอำนาจบารมีของพระองค์ ทำให้ยักษ์พ่ายแพ้และยอมรับบารมี พระพุทธรเจ้า
เทศนาสั่งสอนให้ยักษ์รักษาศีลห้า แล้วจึงมอบพระเกศาธาตุให้เก็บรักษาไว้ หลังจากที่
พระพุทธรเจ้าได้ปรินิพพาน พระเจ้าอโศกนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ที่แห่งนี้
ต่อมาพระป่าเมืองแปงได้พบซากพระธาตุเจดีย์ตรงบริเวณที่จำศีล ท่านจึงได้สร้างวัดขึ้น
แล้วเรียกชื่อว่า “วัดพระธาตุเจ้าม่อนจำศีล” ตั้งแต่นั้นมา

**51. ตำนานพระธาตุม่อนพญาแซ่ ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานเมือง
เหนือ ของสงวน โชติสุขรัตน์ (2505: 562-567) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้**

เมื่อครั้งพุทธกาลพระพุทธรเจ้าได้เสด็จเทศนาสั่งสอนสัตว์โลก จนมาถึงเมืองลำปาง ทรง
หยุดพักฉันอาหารแล้วบ้วนปาก ฤาษีได้เอาภาชนะแก้วมารองรับเอาน้ำบ้วนปากซึ่ง
กลายเป็นพระธาตุแข็ง พระพุทธรเจ้าได้กล่าวทำนายถึงอนาคตกาลของดินแดนนี้ แล้ว

ประทานเล็บมือให้แก่ฤๅษี ฤๅษีได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุน้ำบ้วนปากและเล็บมือไว้ที่ ยอดดอยเขาลงค์บรรพต โดยมีพระอินทร์เป็นผู้เนรมิตเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ต่อมาพญาลัวะได้ขอให้ฤๅษีชุบตัวให้เป็นหนุ่ม ฤๅษีทำพิธีให้แต่เกิดความผิดพลาดจน ฤๅษีเสียชีวิต ด้วยผลกรรมที่พญาลัวะทำกับฤๅษี พญาลัวะจึงต้องนอนแช่น้ำอยู่ตลอดเวลา เพราะความร้อน ทำยสุดพญาลัวะก็สิ้นใจตาย สถานที่พญาลัวะแช่น้ำภายหลังจึงเรียกว่า “ม่อนพญาแช่”

52. ตำนานพระธาตุเสด็จ (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในตำนานวัด พระธาตุเสด็จ นครลำปาง ของอุดม อมรจักร (2498: 1-17) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานแล้ว พระยาศรีธรรมมาโคกราชได้โปรดให้ชุมนุม พระอรหันต์ แล้วอธิษฐานให้พระบรมสารีริกธาตุเสด็จไปสู่สถานที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จ ไป พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเสด็จไปทางอากาศจนมาประดิษฐานอยู่ที่ดอย โฝยง (วัดพระธาตุเสด็จปัจจุบัน) ต่อมาเมื่อพระอรหันต์เดินทางจากชมพูทวีป พระยาเจ้า เมืองชุมนุมกันสร้างพระธาตุ สมัยพระนางจามเทวี มีพระยาลัวะตนหนึ่งจะมาเอา พระนางไปเป็นภรรยา พระโอรสของพระนางออกไปรบกับพระยาลัวะได้ชัยชนะ พระนางยกเมืองหริภุญชัยให้ลูกชายคนโตและฤๅษีช่วยสร้างเมือง “ศรีนครชัย” ให้ลูก ชายคนเล็ก ต่อมาเมื่อพระมหาเถรจากเมืองพม่าเดินทางมา พบพระบรมสารีริกธาตุที่ เปล่งรัศมีออกมาจากต้นไม้ชะจาว พระมหาเถรจึงกล่าวทำนาย ต่อมาพระยาหาญแต่ ท้องมีจิตเลื่อมใสศรัทธา จึงให้ไพร่พลก่อต้นไม้ชะจาวเป็นแท่นองค์เจดีย์ แล้วประกาศให้ ชาวเมืองตลอดทั้งพระภิกษุสงฆ์มาทำการสักการบูชา ต่อมาเกิดแผ่นดินไหวทำให้เจดีย์ ทรุดลง พระยา ลัวะพร้อมทั้งพระสงฆ์จึงได้บูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุขึ้นใหม่

ตำนานพระธาตุของไทยอีสาน

ไทยภาคอีสานหรือไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ เป็นกลุ่มชนพูดภาษาตระกูลไทที่มี ถิ่นอาศัยกระจายอยู่ตามเนื้อที่บริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ซึ่งในปัจจุบันมี 19 จังหวัด กลุ่มชน ในภูมิภาคนี้มีหลากหลายชาติพันธุ์นอกจากไทยลาวหรือไทยอีสานแล้ว ยังมีกลุ่มชนอีกส่วนหนึ่ง ที่พูดภาษาถิ่นย่อย ๆ ดังเช่น ผู้ไท เขมร ส่วย กะเลิง ชาวบน กะสั หรือ ญ้อ เป็นต้น ตำนาน พระธาตุของไทยภาคอีสานที่นำมาศึกษามีทั้งหมด 12 เรื่อง ดังนี้

1. ตำนานพระธาตุขามแก่น ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในสารนิพนธ์เรื่องประวัติ พระธาตุขามแก่นและบ้านขาม ของประครอง พัฒนาการ และอนันตพร โคตรศรีวงศ์ (2538: 1-5) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้มีการแบ่งพระบรมธาตุ กษัตริย์โมริยะครองเมือง โมริเดินทางไปได้พระอังคารกลับมา พระมหากัสสปะเถระนำอรุรังคะธาตุไปประดิษฐาน

ที่ภูเกาพรา กษัตริย์โมริยะต้องการนำพระอังคารที่ได้รับมาไปประดิษฐานที่ภูเกาพรา เช่นกัน คณะเดินทางของกษัตริย์โมริยะได้เดินทางมาถึงดอนมะขาม (ที่ตั้งพระธาตุขามแก่นปัจจุบัน) ได้พำนักที่นั่น แล้วได้อัญเชิญพระอังคารธาตุเข้าไปเก็บไว้ในซากต้นมะขามใหญ่ที่ตายแล้ว ต่อมาทราบว่าพระธาตุพนมได้ก่อสร้างเสร็จแล้ว จึงนำพระบรมสารีริกธาตุได้เดินทางกลับมาเส้นทางเดิมถึงดอนมะขามที่เคยพักแรม พบเหตุอัศจรรย์คือ ต้นมะขามที่ตายไปแล้วซึ่งเคยเก็บพระบรมสารีริกธาตุ กลับลุกขึ้นมามีต้นผลิดอกออกผล เหล่าคณะเดินทางได้ตกลงก่อสร้างพระธาตุรอบต้นมะขาม เพื่อบรรจุอังคารธาตุ พร้อมกับให้สร้างบ้านเมืองวัดวาอารามขึ้นบริเวณนั้น

2. **ตำนานพระธาตุกุดจอก** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “พระธาตุกุดจอก: ศิลปกรรม” จันทรแดง คำลือหาญ เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1 (2542: 279)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมืองพรหมราชนคร (เมืองขอมโบราณ) มีอาณาเขตกว้างขวางประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข อยู่มาวันหนึ่งมีงูชวง (งูที่ผีที่อยู่บนสวรรค์มีอิทธิฤทธิ์มาก) ได้โผล่ขึ้นมาจากวังน้ำจับประชาชนกินเป็นจำนวนมาก พระยาเจ้าเมืองจึงปรึกษากันว่าจะปราบงูชวง โดยสร้างพระพุทธรูปไว้ที่กุดจอกบริเวณที่งูชวงโผล่ขึ้นมาจากวังน้ำ แล้วโปรดย ให้สร้างอุบมุงบรรจุพระพุทธรูปไว้เพื่อป้องกันงูชวง หลังจากประดิษฐานพระพุทธรูป และสร้างพระธาตุทับครอบบริเวณที่งูชวงโผล่ขึ้นมาแล้ว งูชวงเกรงกลัวอำนาจแห่งพระพุทธรูป จึงมีกล้าขึ้นมาสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนอีก ภายหลังอุบมุงหรือพระธาตุนั้นจึงได้เรียกชื่อว่าพระธาตุปราบงูชวง หรือ “พระธาตุงูชวง” ภายหลังได้เรียกตามชื่อที่ตั้งบริเวณทำน้ำใหญ่ว่า “พระธาตุกุดจอก”

4. **ตำนานพระธาตุหนองสามหมื่น** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏในสารนิพนธ์เรื่อง **พระธาตุหนองสามหมื่น อ.ภูเขียว จ.ชัยภูมิ** ของสุภาพร ศรีหล้า (2542: 279) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

มีฤๅษีตนหนึ่งได้กล่าวถึงอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพระสังข์ว่าได้ออกผจญภัย พระสังข์ได้รับการช่วยเหลือจากพระอินทร์ ภายหลังได้แต่งงานกับธิดาเจ้าเมืองพาราณสีชื่อ นางรจนา ทั้งสองอยู่ครองเมืองอย่างมีความสุข พระสังข์สำนักบุญคุณบรรพบุรุษที่ได้เลี้ยงดูมาจึงได้ก่อสร้างพระธาตุเพื่อบรรจุกระดูกของบรรพบุรุษไว้บริเวณลานดีคิลี (บริเวณหนองสามหมื่นปัจจุบัน) ภายหลังมีผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุรวมไว้ พระธาตุนี้เป็นที่สักการะบูชาของชาวพุทธมาจนถึงปัจจุบัน

4. **ตำนานพระธาตุพนม** (สำนวนที่ 1) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประชุม **ตำนานพระธาตุ ภาคที่ 2 (2510: 19-45)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระมหากัสสปะพร้อมพระอรหันต์ 500 รูป ได้นำเอาอูรังคะธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาสู่ภูเก้าพร้าว มี
ท้าวพระยาทั้ง 5 ร่วมกันสร้างพระธาตุ พระอินทร์พร้อมเทวดานางฟ้าได้มาช่วยดูแล
และตกแต่งและบูชาพระธาตุ มีเทวบุตรและมเหสักข์อาร์ักษ์เป็นผู้รักษาดูแลพระธาตุ
ในสมัยพระยาสุมิพพราชได้สร้างพระธาตุให้ยิ่งใหญ่รุ่งเรืองขึ้น แล้วมอบผู้คนไว้เป็น
ข้าโอกาสพระธาตุ ต่อมาท้าวพระยาเจ้าเมืองยุคหลังได้ดูแลรักษาพระธาตุสืบต่อกันมา

**ตำนานพระธาตุพนม (สำนวนที่ 2) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้อยู่ในอุรังคะธาตุ (ตำนาน
พระธาตุพนม) (2537: 33-147) จัดพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “วรรณกรรมสอง
ฝั่งโขง” มีเค้าโครงเรื่องดังนี้**

พระพุทธรูปพร้อมพระอรหันต์เสด็จทางอากาศมายังบริเวณหนองคันแทเสื่อน้ำเห็นแล่นคำ
ตัวหนึ่ง จึงกล่าวพยากรณ์ว่าพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรือง ภายหน้าจะมีพระบรมสารีริกธาตุ
มาประดิษฐานในดินแดนนี้ จากนั้นพระพุทธรูปเสด็จสู่เมืองศรีโคตรบองประทับที่ดอย
กัปปนคีรี (ภูเก้าพร้าว) ได้รับนิมิตจากพระยาศรีโคตรบอง พระองค์ประทับรอยพระบาท
ไว้ให้ หลังจากพระพุทธรูปเสด็จปรินิพพาน พระมหากัสสปะนำอูรังคะธาตุไปประดิษฐานที่
ภูเก้าพร้าว มีท้าวพระยา 5 พระองค์มาร่วมกันสร้างพระธาตุ เหล่าเทวดาและมเหสักข์อาร์ักษ์
เป็นผู้ดูแลรักษา พระมหากัสสปะได้เทศนาสั่งสอนบรรดาพระยาเจ้าเมือง พระธาตุได้
กระทำปาฏิหาริย์เป็นที่อัศจรรย์

**ตำนานพระธาตุพนม (สำนวนที่ 3) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่ใน
สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 15 (2521: 9233-9241) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้**

พระพุทธรูปเสด็จมาประทับที่ภูเก้าพร้าว พระอินทร์ได้เสด็จลงมาเฝ้าและทูลถามว่า เหตุใด
จึงเสด็จมาประทับอยู่ที่แห่งนี้ ทรงมีพุทธพยากรณ์ว่า เป็นประเพณีของพระพุทธรูปเจ้าทั้ง
สามพระองค์ในอดีตซึ่งเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว บรรดาพระสาวกได้นำพระบรม
ธาตุมาบรรจุไว้ ณ ภูเก้าพร้าวแห่งนี้ แม้พระองค์ก็เช่นกัน เมื่อนิพพานแล้วก็จะมีผู้นำเอาพระ
บรมสารีริกธาตุของพระองค์มาบรรจุไว้ที่นี่ เมื่อพระพุทธรูปปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะ
เถระพร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ ได้นำพระอูรังคะธาตุมาประดิษฐาน ณ ภูเก้าพร้าวตาม
พุทธพยากรณ์ โดยมีท้าวพระยาทั้งห้าร่วมกันสร้างอุโมงค์ที่บรรจุ ครั้นก่ออุโมงค์เสร็จแล้ว
ท้าวพระยาทั้งห้าจึงบริจาคของมีค่ามาบรรจุไว้ภายในเพื่อเป็นพุทธบูชา จากนั้นพระมหากัสสปะ
อัญเชิญพระอูรังคะธาตุบรรจุไว้ภายใน แล้วก็ปิดประตูทั้ง 4 ด้าน

**ตำนานพระธาตุพนม (สำนวนที่ 4) ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่ในหนังสือ
แฉ่งอารยธรรมอีสาน ของศรีศักร วัลลิโภดม (2546: 16-18) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้**

สมัยพุทธกาลในรัชกาลของพระยาติโคตรบุรผู้ครองแคว้นศรีโคตรบุร พระพุทธเจ้าได้เสด็จ มาโปรดสัตว์ ทรงกำหนดให้พระกัสสปนำพระอรังคะตุมารจรู ฌ ฎุกาพราห์หลังจาก พระองค์นิพพานแล้ว ครั้นพระมหากัสสปนำพระอรังคะตุมารจรูนั้น พระยาติโคตรบุร ลินพระชนม์ไปแล้ว พระยานันทเสนราชอนุชาขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แทนศรีโคตร บุรแทน ได้ทรงร่วมกับพระยาสุวรรณภิงการแห่งแคว้นหนองหานน้อย พระยาอินทปัฐ แห่งแคว้นอินทปัฐนคร และพระยาจุลณีพรหมทัตแห่งแคว้นจุลณี หลังจากก่อกองพระ อรังคะตุมารสร้างเสริมตักแต่งพระธาตุแห่งดงาม ทำรูปกษัตริย์ทั้งหลายจากแคว้นต่างๆ ที่ มีส่วนร่วมในการก่อพระธาตุ ทรงช้างทรงม้าพร้อมทั้งลวดลายประดับไว้บนผนังรอบๆ องค์พระธาตุทั้ง 4 ทิศ ต่อมาบรรดากษัตริย์ทั้งหลายที่ร่วมกันก่อพระธาตุก็สิ้นพระชนม์ไป แต่จะไปจุติใหม่ในวงศ์กษัตริย์ของแคว้นต่างๆ ที่กล่าวนามมาแล้ว ในที่สุดพระยา ศรีโคตรบุรก็ได้เสวยพระชาติเป็นพระยาสุมิตตธรรมครองเมืองมรุกขนครแห่งแคว้น ศรีโคตรบุร ส่วนกษัตริย์องค์อื่นๆ ได้บวชเรียนจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ทรงมาพบกัน อีกทีและทรงร่วมกันบูรณะก่อสร้างพระธาตุพนมครั้งที่ 2 ขึ้น ต่อจากรัชกาลพระยาสุมิตต ธรรมแห่งมรุกขนครแล้ว แคว้นโคตรบุรก็เสื่อมลง ความสำคัญของบ้านเมืองได้ย้ายไป อยู่ที่นครเวียงจันทน์ อันมีพระยาจันทรบุรีอวยล้วยเป็นต้นวงศ์กษัตริย์ ได้ทรงอุปถัมภ์ พระธาตุพนมต่อมา

5. **ตำนานพระธาตุกู่จาน** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในประวัติพระธาตุกู่จาน อ.คำเขื่อนแก้ว จ.ยโสธร เรียบเรียงโดย พระสุรพล เตชขมโม (2535: 3-7) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

หลังจากพระพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพาน พระมหากัสสปะได้นำพระบรมสารีริกธาตุมา แจกจ่ายในดินแดนแถบนี้ พระยาคำแดงเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับส่วนแบ่งพระบรมธาตุ ส่วน พระยาพุทธเป็นผู้ไม่ได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ พระยาพุทธจึงเดินทางเพื่อไป ขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุจากพระยาคำแดง แต่พระยาคำแดงไม่ยอม เป็นเหตุให้ พระยาพุทธทำสงครามแย่งชิงมา เพื่อนำไปบรรจุไว้พระธาตุเจดีย์ในบ้านเมืองของตน พระยาคำแดงทราบข่าวจึงนำกองทัพไปแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุกลับคืนมา ท้ายสุด บรรดาพระยาเจ้าเมืองทั้งหมดสิ้นชีวิต พระธาตุถูกปล่อยร้าง ต่อมา มีชาวบ้านจากบ้านปรี เชียงใหม่เดินทางมาตั้งสร้างบ้านเมืองขึ้นใหม่ จึงร่วมกันบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุขึ้นใหม่

6. **ตำนานพระธาตุก่องข้าวน้อย** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “ก่องข้าวน้อย: นิทาน” ธวัช ปุณโณทก เรียบเรียงไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1 (2542: 110) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

ครั้งหนึ่งมีแม่ลูกยากจนคู่หนึ่งมีอาชีพทำนา ลูกชายวัยหนุ่มได้ช่วยแม่ทำนาด้วยความ ขยันหมั่นเพียร แม่เฒ่ามีหน้าที่เตรียมอาหารส่งลูกชายที่ท้องนาทุกวัน วันหนึ่งแม่ไปส่ง อาหารให้ลูกชายล่าช้ากว่าทุกวัน ลูกชายรอด้วยความหิวเมื่อแม่เฒ่ามาถึงพร้อมกับก่อง

ข้าวเล็กๆ เกิดโศสะหยาบไม้ท่อนตีแม่จนตาย ภายหลังสำนักผิตได้ขอบวช และปรารถนาที่จะสร้างพระธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อไถ่บาปที่ตนได้กระทำมาตุมาต ภายหลังผู้คนจึงเรียกว่า “พระธาตุก่องข้าวน้อย” มาจนทุกวันนี้

7. ตำนานพระธาตุเชิงชุม ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏแทรกอยู่ในตำนานพระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร และพงศาวดารภาคอีสาน ฉบับพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) (2509: 1-27) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระอานนท์และพระสงฆ์ทูลถามเหตุการณ์เกิดแห่งพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์ พระพุทธรเจ้าทรงเทศนาเรื่องนิทานกาเผือก เล่าว่า พระโพธิสัตว์ 5 องค์เป็นพี่น้องกัน เสวยพระชาติเป็นลูกกาเผือกตามหามารดาแต่ไม่พบ จึงสมทานรักษาศีลสร้างสมบารมี เมื่อพี่น้องได้พบกันที่เกาะไก่อบริเวณหนองหารหลวง ได้ปฏิญาณต่อกันว่า ผู้ใดตรัสรู้เป็นสัมพัญญุก่อน ให้มาเหยียบรอยพระบาทไว้ ณ ที่นั้น ต่อมาจึงเสด็จไปที่ดอยสิงคุตรริมฝั่งแม่น้ำคงคากระทำภาวนา ในที่สุดได้พบท้าวพกาหมหาพรหมผู้เป็นมารดา ภายหลังพระโพธิสัตว์ทั้ง 5 องค์ ต่างได้ตรัสรู้เป็นสัมพัญญูในภัททกัลป์ ทุกพระองค์ได้เสด็จไปประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทเบื้องขวาไว้ที่เกาะไก่อ บริเวณหนองหารหลวง และไปประดิษฐานเครื่องบริขารไว้ที่ดอยสิงคุตรตามที่ได้ปฏิญาณไว้ แล้วจึงเสด็จปรินิพพาน เจ้าเมืองหนองหารหลวงจึงสร้างพระธาตุครอบรอยพระพุทธรบาทไว้ เรียกว่า “พระธาตุเชิงชุม”

8. ตำนานพระธาตุนารายณ์เจงเวง ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือประวัติพระธาตุนารายณ์เจงเวงและพระธาตุภูเพ็ก เรียบเรียงโดยพระเทพรัตนโมลี (2505: 9-10) มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธรเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ในแถบลุ่มแม่น้ำโขงถึงเมืองศรีโคตรบูรแล้วมาถึงเมืองหนองหานหลวง พระองค์เสด็จกลับและเสด็จปรินิพพาน พระยาสุวรรณภิงคารเจ้าเมืองหนองหานหลวงทราบข่าวพระกัสสปะเถระจะนำพระอูรังคธาตุไปประดิษฐานที่ภูกำพรา จึงคิดสร้างพระธาตุเพื่อขอแบ่งพระอูรังคธาตุ โดยให้เสนาอำมาตย์เป็นตัวแทนของฝ่ายชายสร้างพระธาตุที่บนยอดดอย ส่วนฝ่ายหญิงมี “พระนางเจงเวง” เป็นหัวหน้างานสร้างพระธาตุที่เชิงดอย โดยมีข้อตกลงให้หยุดก่อสร้างหลังจากที่เห็นดาวเพ็ก ฝ่ายหญิงใช้ “อิทธิมายา” หญิงหลอกล่อฝ่ายชายให้เสียงาน และทำโคมไฟชวนไว้บนยอดไม้สูง ฝ่ายชายเห็นคิดว่าเป็นดาวเพ็กจึงหยุดก่อสร้าง ส่วนฝ่ายหญิงได้ก่อสร้างจนสำเร็จตามเวลา ด้วยเหตุที่นางเจงเวงเป็นประธานในการสร้าง จึงได้เรียกพระธาตุนี้ว่า “พระธาตุเจงเวงหรือนารายณ์เจงเวง” ต่อมาพระมหากัสสปะได้อัญเชิญพระอูรังคธาตุมาถึงหนองหารหลวง พบพระยาสุวรรณภิงคารและนางเจงเวง พระองค์จึงโปรดเทศนาสั่งสอน แล้วได้ประทานพระอังคารธาตุไว้ยังพระธาตุที่ได้ก่อสร้างเสร็จแล้ว

9. **ตำนานพระธาตุภูเพ็ก** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “พระธาตุภูเพ็ก” มงคล พงษ์พันธ์ และคณะ เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 10 (2542: 3390-3394)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาสู่ภูกำพร้าว่านมาหนองหารหลวง เพื่อโปรดพระยาสุวรรณภิงคาร กล่าวทำนายว่าหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้วพระสาวกจะนำพระอัฐธาตุมาประดิษฐานที่ภูกำพร้าว่าน หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระมหากัสสปะกับพระอรหันต์สาวกได้อัญเชิญพระอัฐธาตุมาสู่ภูกำพร้าว่าน ชาวเมืองหนองหานแข่งขันสร้างพระธาตุระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง โดยมีข้อตกลงว่าเมื่อดาวเพ็กขึ้นขอให้หยุดการสร้าง ฝ่ายหญิงใช้เล่ห์อุบายหลอกให้ฝ่ายชายเข้าใจผิดจนฝ่ายหญิงชนะ พระมหากัสสปะเสด็จมาถึงจึงนำพระอัฐธาตุไปประดิษฐานไว้ชั่วคราว พระยาสุวรรณภิงคารทราบฝ่ายหญิงใช้เล่ห์อุบายจึงทรงกริ้ว พระมหากัสสปะได้กล่าวเทศนาสั่งสอนพระยาสุวรรณภิงคารและข้าราชการบริพารทั้งหลาย หลังจากนั้นเดินทางนำพระอัฐธาตุไปประดิษฐานไว้ที่ภูกำพร้าว่าน

10. **ตำนานพระธาตุเทพพล** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “พระธาตุเทพพล” มงคล พงษ์พันธ์ และจันทร์แดง คำลือหาญ เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 5 (2542: 1769-17710)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

มีพระอรหันต์จากเมืองราชคฤห์นำเอากุมารห้าคนออกบวช โดยพระพุทธบริษัทเถระนำเอาสามเถระมหาโรตนะและจูลโรตนะ จากเมืองอินทปัฐนครมาอยู่ที่หอแพ แล้วให้สามเถระมหาสุวรรณปราสาทพี่น้องจากเมืองจูลณีพรหมทัตมาอยู่ที่โพนจิกเวียงงัว ส่วนสามเถระสังขวิชัยให้อยู่ที่เมืองหล่านอง หมื่นกลางโองจึงได้สร้างวัดและวิหารให้ เมื่ออายุครบบวช พระอาจารย์จึงให้บวชเป็นภิกษุและได้บรรลอรหันต์เมื่อภิกษุได้บรรลอรหันต์พระอาจารย์ได้กลับไปยังเมืองราชคฤห์ พระอรหันต์ได้ไปส่งพระอาจารย์ถึงเมืองราชคฤห์ ภายหลังจากได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ากลับมาด้วย หลังจากนั้นพระมหาสุวรรณปราสาทเถระผู้พี่เป็นประธาน สร้างพระธาตุที่ประดิษฐานอยู่ทางทิศเหนือ ส่วนจูลสุวรรณปราสาทเถระผู้น้องเป็นประธานในการสร้างพระธาตุที่ประดิษฐานอยู่ทางทิศใต้ ซึ่งเรียกว่า “พระธาตุเทพพล”

11. **ตำนานพระธาตุบังพวน** ตำนานพระธาตุสำนวนนี้ปรากฏอยู่ในรายงานการวิจัยของมนวิภา เจียจันทร์พงษ์ (2523: 101) เรื่องการศึกษาเอกสารเรื่องตำนานพระพุทธรูปและพระธาตุ มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จสู่ตอยกปณคীর พระพุทธเจ้าได้รับบิณฑบาตจากพระยาศรีโครตบอง พระองค์ทรงเทศนาโปรดและพยากรณ์เรื่องการสถาปนาพระอัฐธาตุที่ภูกำพร้าว่าน จะมีเจ้าเมืองมาช่วยกันสร้างแล้วจะเกิดเป็นบ้านเมืองรุ่งเรือง หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

มีพระอรหันต์ได้นำพระกุมาร 5 องค์ไปบวชจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วพระอรหันต์ได้เดินทางสู่เมืองราชคฤห์เพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุกลับมายังดินแดนแห่งนี้ หลังจากเดินทางกลับได้นำพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้บ้านเมืองต่างๆ จนมาถึงภูหลวง (พระธาตุบังพวนปัจจุบัน) จึงได้นำพระบรมสารีริกธาตุหัวเห่มาประดิษฐาน พระยาเจ้าเมืองล้านช้างหลายพระองค์ได้เดินทางมาดูแลปฏิสังขรณ์พระธาตุสืบต่อกันประเพณีปฏิบัติเรื่อยมา

12. **ตำนานพระธาตุบัวบก** ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง “พระธาตุบัวบก” จันทร์แดง คำลือหาญ เรียบเรียงไว้ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 7 (2542: 2271-2274)** มีเค้าโครงเรื่องดังนี้

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาเพื่อโปรดพญานาคมัจฉลินทร์ ที่เชิงเขาภูพาน พญามิลินทนาคเกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงขอบวชในพระพุทธศาสนา แต่พระองค์ไม่ทรงอนุญาตพญานาคจึงทูลขอรอยพระพุทธบาทไว้สักการะ พระองค์จึงโปรดประทานรอยพระบาทไว้ในศิลา แล้วจึงเสด็จต่อไปยังหนองคันแทเสื่อน้ำ รอยพระพุทธรบาทแห่งนี้ประชาชนทั่วไปเรียกว่า “พระพุทธรบาทบัวบก” พญามิลินทนาคได้รับสมทานศีลห้าอยู่ใฝารอยพระพุทธรบาทจนสิ้นอายุขัย

จากการรวบรวมชื่อและสถานที่ตั้งพระธาตุ รวมทั้งแหล่งที่มาและเค้าโครงเรื่องของตำนานพระธาตุตั้งที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นการกระจายของตำนานประเภทนี้มีปรากฏอยู่ทั่วไปในกลุ่มคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา ทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศและนอกประเทศไทย มีทั้งในรูปของสำนวนมุขปาฐะและในรูปของสำนวนลายลักษณ์

เนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่พบโดยมากจะเป็นตำนานประเภทอธิบายถึงภาพการเสด็จมายังชุมชนบ้านเมืองของคนไท คือกล่าวว่าพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกได้เสด็จเลียบโลกทางอากาศจากชมพูทวีปมายังดินแดนสุวรรณภูมิ ทั้งในรัฐฉาน สิบบองปันนา เชียงตุง ล้านนา ลาว และอีสาน อันเป็นการบ่งชี้ให้เห็นว่าตำนานพระธาตุกลุ่มนี้เป็นภาพเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการประทานพระบรมสารีริกธาตุ ที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งที่พระพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่ และพระบรมสารีริกธาตุส่วนใหญ่ที่บรรจุหรือประดิษฐานในพระธาตุเจดีย์ของคนไทก็จะ เป็นพระบรมสารีริกธาตุที่ได้รับประทานมาจากพระพุทธเจ้าโดยตรง และก็มีมักจะเป็นพระเกศาธาตุ ลักษณะเช่นนี้เป็นการยืนยันให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญแห่งองค์พระธาตุในดินแดนชุมชนของคนไทได้อีกประการหนึ่ง ในขณะที่เนื้อหาที่พบรองลงมาได้แก่ การอธิบายว่าพระอรหันต์สาวกหรือบุคคลอื่นที่มีใช้พระพุทธเจ้า เป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์มาบรรจุไว้ยังดินแดนชนชาติไท ไม่ว่าจะเป็นพระกัสสปะ พระอานนท์ พระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี และพระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

จากการเปรียบเทียบในเบื้องต้นเกี่ยวกับเค้าโครงเรื่องตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท ตามที่ผู้วิจัยได้รวบรวมมาแล้วข้างต้น พบว่ามีตำนานพระธาตุเรื่องหลักที่สำคัญอยู่ 2 เรื่อง นั่นคือ **ตำนานพระเจ้าเลียบโลก** และ**ตำนานอรัญคราตุ** ซึ่งมีอิทธิพลและมีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาตำนานพระธาตุเรื่องอื่น ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตำนานพระธาตุหลักกับตำนานพระธาตุเรื่องย่อยๆ ในสังคมวัฒนธรรมของคนไทยมีดังนี้

1. ตำนานพระธาตุของกลุ่มไทลื้อ ไทเขิน ไทใหญ่ และไทยยวนหลายเรื่องมีเค้าโครงเรื่อง คล้ายคลึงกับ **ตำนานพระเจ้าเลียบโลก** กล่าวคือมีเหตุการณ์สำคัญที่อ้างว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จ มายังดินแดนสุวรรณภูมิ เพื่อต้องการจะมาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและเผยแพร่พุทธศาสนา ในดินแดนแถบนี้ พระองค์ได้เสด็จไปตามบ้านเล็กเมืองน้อยทั้งในดินแดนสิบสองปันนา พม่า และล้านนา การที่ตำนานพระธาตุหลายเรื่องของกลุ่มคนไททั้ง 4 กลุ่มข้างต้นมีเค้าโครงเรื่องที่ คล้ายคลึงกันน่าจะมาจากความนิยมและอิทธิพลจากการแพร่กระจายและรับรู้เกี่ยวกับ **ตำนาน พระเจ้าเลียบโลก** ที่อธิบายเหตุการณ์การเสด็จมาของพระพุทธรูปเจ้ายังดินแดนชนชาติไท ดังจะ เห็นได้ว่าตำนานพระธาตุหลายเรื่องของกลุ่มไทลื้อ ไทเขิน ไทใหญ่ และไทยยวน มีเนื้อหาที่ สะท้อนให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนบ้านเมืองของคนไทยด้วย ดังกรณี**ตำนานพระธาตุ ยางจวง** เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายังเมืองโกสัมพี แล้วเสด็จต่อไปยังเมืองสิบสองปันนา และ เมืองหริภุญชัยตามลำดับ เช่นเดียวกับ **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง** เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายัง ภูเพียงเมืองน่าน ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุยังชุมชนบ้านเมืองนี้ แล้วเสด็จต่อไปยังเมืองอื่นๆ ในดินแดนล้านนา ไม่ว่าจะเป็นเมืองหริภุญชัย เมืองพะเยา เมืองแพร่ เป็นต้น

2. ตำนานพระธาตุของกลุ่มลาว และไทยอีสานหลายเรื่องมีเค้าโครงเรื่องที่เกี่ยวโยงกับ **ตำนานอรัญคราตุ** หรือ**ตำนานพระธาตุพนม** ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุขามแก่น** เล่าว่า เหล่าเจ้านายเมืองโมริยะทราบข่าวพระมหากัสสปะจะนำพระอรัญคราตุของพระพุทธรูปเจ้ามาบรรจุยัง ภูเก้าพร้าว เหล่าเจ้านายเมืองโมริยะต้องการนำพระอังคารธาตุของพระพุทธรูปเจ้าที่มีผู้นำไปบรรจุ รวมไว้กับพระอรัญคราตุที่เมืองนครพนม ในทำนองเดียวกับ **ตำนานพระธาตุนารายณ์เจงเวง** และ**ตำนานพระธาตุภูเพ็ก** เล่าว่าพระมหากัสสปะเถระได้นำพระอรัญคราตุที่จะนำไปบรรจุยัง อุบมุงที่บริเวณภูเก้าพร้าวมาประดิษฐานชั่วคราวยังที่ตั้งของพระธาตุนารายณ์เจงเวง เช่นเดียวกับ **ตำนานพระธาตุภูจาน** เล่าว่าบรรดาเจ้าเมืองทั้งหลายได้รับประทานพระอังคารธาตุจากเมือง นครพนม ในคราวที่พระมหากัสสปะเสด็จมาบรรจุพระอรัญคราตุยังบริเวณภูเก้าพร้าว

มีข้อสังเกตว่า ตำนานพระธาตุในวัฒนธรรมไทยภาคกลางและภาคใต้จะไม่ปรากฏเนื้อหา ที่อธิบายว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จเลียบโลกมายังดินแดนนี้ ตำนานของไทยภาคกลางและภาคใต้ ส่วนใหญ่มักฉายภาพว่าเป็นเหตุการณ์ของการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเกิดหลังจากที่ พระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว และพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุในพระธาตุเจดีย์ก็มักจะเป็นพระอัฐิธาตุที่มีใช้พระเกศาธาตุเหมือนกับกลุ่มคนไทยยวน ไทยอีสาน และคนไทยที่อยู่ นอกประเทศไทย

จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นบทบาทความสำคัญของตำนานพระเจ้าเลียบโลก และตำนานอุรังคธาตุ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “ตำนานแม่” ที่สามารถแตกเรื่องออกเป็น “ตำนานลูก” เรื่องอื่นๆ ได้อีกหลายเรื่องในหลายท้องถิ่น ตำนานพระธาตุที่ปรากฏอยู่ตามบ้าน เล็กเมืองน้อยในดินแดนของกลุ่มคนไทที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับ “ตำนานพระธาตุแม่” เหล่านี้ จึงเป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตำนานพระเจ้าเลียบโลก กับผู้คนทั้งในวัฒนธรรมไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน และไทยยวน เช่นเดียวกับตำนานอุรังคธาตุ ก็ได้ฉายภาพให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตำนานพระธาตุพนม กับผู้คนในกลุ่มวัฒนธรรมลาว และไทยอีสานได้อีกทางหนึ่งด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

โครงสร้างตำนานพระธาตุของชนชาติไท

หากกล่าวว่าการศึกษาระบบโครงสร้างนิยม (structuralism) เป็นกรอบความคิดแบบหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการทำความเข้าใจข้อมูลทางคติชนประเภทเรื่องเล่า โดยเฉพาะนิทานพื้นบ้านและตำนานปรัมปรา อันเป็นวิธีวิทยาที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางและได้รับความนิยมน้อย่างแพร่หลายในแวดวงการศึกษาทั้งทางด้านมานุษยวิทยาและคติชนวิทยา วลาดิเมียร์ พรอพพ์ (Vladimir Propp) เป็นนักคิดสำนักโครงสร้างคนหนึ่ง ที่คิดค้นวิธีหาความรู้แบบโครงสร้างนิยมจากเรื่องเล่า โดยเฉพาะข้อมูลประเภทนิทานพื้นบ้าน พรอพพ์เป็นนักคติชนวิทยาชาวรัสเซียที่สนใจศึกษานิทานมหัศจรรย์ของรัสเซีย แล้วตั้งข้อสังเกตและสรุปว่านิทานรัสเซียที่นำมาศึกษานั้นดำเนินไปตามโครงสร้างเดียวกัน ซึ่งหมายความว่านิทานเหล่านี้มีลำดับการดำเนินเรื่องที่คล้ายๆ กัน อันเป็นการวิเคราะห์ตัวนิทานในเชิงโครงสร้าง

ศิริพร ฤ กลาง (2548: 174-175) ได้กล่าวถึงโครงสร้างของนิทานตามแนวคิดของพรอพพ์ว่า โครงสร้างนิทาน หมายถึงสิ่งที่กำหนดเนื้อหาและการดำเนินเรื่องของนิทาน เปรียบเสมือนเส้นด้ายที่ร้อยเนื้อหาเข้าไว้ด้วยกันให้เป็นเรื่องนิทาน เช่นเดียวกับเส้นด้ายที่ร้อยดอกไม้ให้เป็นพวงมาลัย ในทำนองเดียวกับที่ไวยากรณ์ของภาษากำหนดการร้อยเรียงกันของคำต่างๆ ในประโยค ในแต่ละภาษามีจำนวนประโยคได้ไม่จำกัดภายใต้ระบบไวยากรณ์เดียวกันนั้นใด นิทานในแต่ละวัฒนธรรมก็มีจำนวนเรื่องนิทานได้ไม่จำกัดภายใต้ระบบโครงสร้างเดียวกันของนิทานนั้นนั้น ประโยคเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ แต่ระบบไวยากรณ์ไม่เปลี่ยน นิทานก็มีเรื่องต่างๆ ได้โดยมีไวยากรณ์นิทานกำกับ การดำเนินเรื่องเช่นกัน เป็นหน้าที่ของนักวิชาการที่จะวิเคราะห์หา “โครงสร้างเบื้องต้น” (deep structure) ที่กำหนดลำดับการดำเนินเรื่องของนิทานในแต่ละวัฒนธรรม

ฉะนั้น ในบทที่ 3 นี้ ผู้วิจัยจะนำเอาแนวคิดการศึกษาเชิงโครงสร้างตามแนวทางของพรอพพ์มาใช้เป็นเครื่องมือในการค้นหาโครงสร้างหรือไวยากรณ์ตำนานพระธาตุของชนชาติไท ซึ่งจะมุ่งประเด็นไปที่การศึกษาพฤติกรรมของตัวละครเป็นสำคัญ อันเป็นแนวคิดสำคัญในการศึกษาข้อมูลนิทานที่พรอพพ์ใช้ในการศึกษานิทานรัสเซีย นั่นคือ การมองว่าในนิทานจะมีองค์ประกอบที่ซ้ำๆ กันที่เรียกว่า พฤติกรรม หรือ “function” ที่สัมพันธ์กันเป็นโครงสร้างที่กำหนดการดำเนินเรื่องของนิทาน ในนิทานประเภทเดียวกันก็จะมีพฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำๆ กันอย่างสม่ำเสมอและเกิดขึ้นเป็นลำดับต่อเนื่องกัน พฤติกรรมในความคิดเห็นของพรอพพ์เป็นการกระทำของตัวละคร ซึ่งช่วยทำให้เห็นแง่คิดนัยความหมายของการกระทำของตัวละครดังกล่าว (Vladimir Propp,

* นักคติชนวิทยาและนักมานุษยวิทยาที่สนใจศึกษาโครงสร้างของข้อมูลคติชนประเภทเรื่องเล่ามีอยู่หลายท่าน ดังเช่น Georges Dumezil, Edmund Leach, Claude Levi-Strauss, Jean-Pierre Vernant และ Pierre Vidal-Naquet

1999: 217) หลังจากที่พรอพพ์ได้ศึกษาวิเคราะห์นิทานแล้วพบว่านิทานมีไวยากรณ์เช่นเดียวกับภาษา กล่าวคือ นิทานหนึ่งเรื่องเปรียบเสมือนเป็นประโยคหนึ่งประโยคที่ประกอบด้วยประธาน กริยา กรรม ซึ่งแต่ละภาษาจะเรียงสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาก่อน ก็แล้วแต่ลักษณะเฉพาะของภาษานั้น นิทานก็เช่นเดียวกัน มีการเรียงร้อยพฤติกรรมของตัวละครไปตามลำดับจนจบเรื่อง (ศิริพร ณ ถลาง และพิชญานี เชิงศิริ, 2544: 20-21)

พรอพพ์พยายามชี้ให้เห็นว่า นิทานก็มีโครงสร้างหรือไวยากรณ์เช่นเดียวกับภาษาโดยมีพฤติกรรมหลักเป็นตัวกำหนด นิทานมีองค์ประกอบต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน ดังจะเห็นได้จากชื่อหนังสือที่พรอพพ์เรียกว่า **“Morphology of the Folktale”** ทั้งนี้พรอพพ์ได้อธิบายความหมายของคำว่า **“Morphology”** ว่าหมายถึงการศึกษารูปแบบ (form) เพื่อต้องการจะบอกผู้อ่านว่าวิธีการศึกษานิทานมีลักษณะเช่นเดียวกับระบบการจำแนกพืชออกเป็นประเภทต่างๆ หรือการจัดหมวดหมู่ของส่วนประกอบทางเคมี (Isidor Levin, 1996: 103) การศึกษานิทานในความคิดของพรอพพ์จึงมีลักษณะเป็นการศึกษาองค์ประกอบ เช่นเดียวกับการศึกษาทางชีววิทยาที่เป็นการวิเคราะห์ค้นหาส่วนประกอบต่างๆ ทางโครงสร้างอันเป็นสิ่งที่เรียงร้อยเรื่องเล่าเอาไว้

หลังจากที่พรอพพ์ได้ศึกษาวิเคราะห์นิทานรัสเซียแล้ว เขาได้ตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ 4 ประเด็น คือ *ประเด็นแรก* พฤติกรรมของตัวละครจะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้จะไม่ขึ้นอยู่กับใครเป็นผู้กระทำ และกระทำอย่างไร *ประเด็นที่สอง* จำนวนของพฤติกรรมในนิทานรัสเซียเท่าที่คนรัสเซียรู้จักและนำมาศึกษานั้นมี 31 พฤติกรรม *ประเด็นที่สาม* การลำดับพฤติกรรมในนิทานเรื่องต่างๆ จะเหมือนกัน และ*ประเด็นสุดท้าย* นิทานมหัศจรรย์ทั้งหมดมีโครงสร้างอันเดียวกัน (Vladimir Propp, 1999: 127, ศิริพร ณ ถลาง และพิชญานี เชิงศิริ, 2544: 21)

วิธีการศึกษาพฤติกรรมในนิทานนั้น พรอพพ์จะแทนค่าพฤติกรรมหลักที่สำคัญในนิทานด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษและรูปแบบสัญลักษณ์ต่างๆ พรอพพ์ให้ความหมายของพฤติกรรมว่า *พฤติกรรมคือ คำนามที่บ่งบอกการกระทำ เช่น การห้าม การต่อสู้ การลักพา หรือการทดสอบ* พฤติกรรมที่ปรากฏในนิทานจะมีลักษณะดังนี้ คือ มีสาระสำคัญอย่างย่อ มีคำจำกัดความ 1 คำ และใช้สัญลักษณ์ธรรมดาที่เข้าใจง่าย

ในการวิเคราะห์นิทานในเชิงโครงสร้างนี้ พรอพพ์ (อ้างถึงใน ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 187-190) ได้จำแนกโครงเรื่องนิทานรัสเซียเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ คือ

แบบที่ 1 นิทานกลุ่มนี้จะมีพฤติกรรมการต่อสู้ระหว่างตัวเอก-ตัวโกง และตัวเอกชนะ (H-I) ลำดับพฤติกรรมในนิทานจะเป็นดังนี้

A B C ↑ D E F G H J I K ↓ Pr Rs L Q Ex T U W

* ดูเพิ่มเติมใน Vladimir Propp, **Morphology of the Folktale** (Austin: University of Texas Press, 1979) และ Vladimir Propp, “The Structure of Russian Fairy Tales,” in Alan Dundes (ed). **International Folkloristics: Classic Contributions by the Founders of Folklore**. New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc, 1999), pp. 122-123.

แบบที่ 2 นิทานกลุ่มนี้จะมีพฤติกรรมการทดสอบความสามารถ-การทำงานยากสำเร็จ (M-N) ลำดับพฤติกรรมในนิทานจะเป็นดังนี้

A B C ↑ D E F G L M J N K ↓ Pr Rs L Q Ex T U W

แบบที่ 3 นิทานกลุ่มนี้จะมีทั้งพฤติกรรม H-I และพฤติกรรม M-N ลำดับพฤติกรรมในนิทานจะเป็นดังนี้

A B C ↑ D E F G H-I K ↓ M-N Q Ex U W

แบบที่ 4 นิทานกลุ่มนี้บางเรื่องอาจไม่มีทั้งพฤติกรรม H-I และพฤติกรรม M-N ลำดับพฤติกรรมก็จะเป็นดังนี้

A B C ↑ D E F G K ↓ Pr Rs L Q Ex T U W

จากสูตรโครงเรื่องทั้ง 4 แบบข้างต้น สามารถนำไปสู่ “สูตรโครงสร้างนิทานรัสเซีย” ได้ดังนี้

A B C ↑ D E F G H J I K ↓ Pr Rs L Q Ex T U W
L M J N K ↓ Pr Rs

พروفฟ์สรุปว่านิทานมหัศจรรย์ของรัสเซียทั้งหมดดำเนินไปบนโครงสร้างเดียวกันดังสูตรข้างบนนี้

อนึ่ง การวิเคราะห์นิทานในเชิงโครงสร้างตามทฤษฎีของพروفฟ์นั้นเป็นการมองการเรียงลำดับพฤติกรรมในนิทานที่มีลักษณะเหมือนกัน เป็นโครงสร้างแบบ syntagmatic structure ซึ่งเทียบได้กับการมองไวยากรณ์ของนิทานหรือความสัมพันธ์ในแนวนอนที่เน้นการเรียงพฤติกรรมในนิทานตามลำดับเหตุการณ์นั่นเอง

ในบทที่ 3 นี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทในเชิงโครงสร้างนิยาม โดยจะนำแนวคิดและวิธีการศึกษาทางคติชนวิทยาของพروفฟ์มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบความคิดในการศึกษาทั้งในการจำแนกพฤติกรรมหลัก การจำแนกประเภทโครงเรื่องและการหาโครงสร้างหลักของนิทาน ในบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

- 3.1 การจำแนกพฤติกรรมหลักของตำนานพระธาตุของชนชาติไท
- 3.2 ประเภทของโครงเรื่องตำนานพระธาตุของชนชาติไท
- 3.3 โครงสร้างหลักตำนานพระธาตุของชนชาติไท

* ดูเพิ่มเติมใน ศิราพร ณ ถลาง. 2548. ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 187-192.

3.1 การจัดจำแนกพฤติกรรมของตำนานพระธาตุ

พรอพพ์ พบว่านิทานมีไวยากรณ์เช่นเดียวกับภาษา กล่าวคือนิทานหนึ่งเรื่องเปรียบเสมือนประโยคหนึ่งประโยคที่ประกอบด้วยประธาน กริยา กรรม ซึ่งแต่ละภาษาจะเรียงสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาก่อน ก็แล้วแต่ลักษณะเฉพาะของภาษานั้นๆ นิทานก็เช่นเดียวกัน มีการเรียงร้อยพฤติกรรมของตัวละครไปตามลำดับจนจบเรื่อง

พรอพพ์นิยามคำว่า (1979: 21 อ้างถึงใน ศิราพร ฦ กลาง, 2548: 179-180) function หรือ พฤติกรรม หมายถึงการกระทำของตัวละครซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องให้เกิดพฤติกรรมอื่นๆ ในเรื่อง พฤติกรรมในทฤษฎีของพรอพพ์จะใช้เป็นคำนามที่แสดงการกระทำเช่น การห้าม การช่วยเหลือ การต่อสู้ การทดสอบความสามารถ การแต่งงาน เป็นต้น แต่พฤติกรรมในความหมายของพรอพพ์ไม่ใช้การกระทำใดๆ ก็ได้ เช่น การกิน การเดิน การวิ่ง ต้องเป็นการกระทำที่มีผลสืบเนื่องให้เกิดการกระทำอื่น มีหน้าที่หรือมีผลให้เกิดการดำเนินเรื่องในนิทาน

วิธีการศึกษาพฤติกรรมหลักในนิทานนั้น พรอพพ์จะแทนค่าพฤติกรรมหลักที่สำคัญในนิทานด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษและรูปแบบสัญลักษณ์ต่างๆ ในแง่พฤติกรรมหลักนี้พรอพพ์มองว่าไม่ขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้กระทำ ดังเช่น พฤติกรรมการช่วยเหลือตัวเอง แทนค่าด้วย D ผู้ช่วยเหลือในนิทานเรื่องหนึ่งอาจเป็นนางฟ้า พญานก อีกเรื่องอาจเป็นชายชรา หรือใครก็ได้ที่สวมบทบาทการให้ความช่วยเหลือตัวเอง (ศิราพร ฦ กลาง, 2544: 3-4) แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมหลักในนิทานเป็นหน่วยที่ไม่ผันแปรหรือเป็นสิ่งที่คงที่ แม้ตัวผู้กระทำหรือตัวละครจะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม

นอกจากนี้ การศึกษาพฤติกรรมในนิทาน พรอพพ์ยังให้ข้อสรุปว่านิทานทั้ง 100 เรื่องที่นำมาศึกษาดำเนินไปบนโครงสร้างเดียวกัน หมายถึงว่ามีลำดับการดำเนินเรื่องคล้ายๆ กัน พฤติกรรมหลักเป็นสิ่งที่กำหนดโครงสร้างของนิทานรัสเซีย (พิชญานี เชิงศิริ, 2542: 10) พรอพพ์ยกตัวอย่างการพิจารณาพฤติกรรมของผู้กระทำหรือตัวละครจากนิทาน 4 เรื่องมาเทียบกัน ทั้งนี้พรอพพ์ไม่ได้ให้ความสำคัญกับตัวละครที่เปลี่ยนไป หากแต่สนใจว่าขณะที่ผู้กระทำหรือตัวละครเปลี่ยนไป แต่พฤติกรรมหรือ “function” กลับไม่เปลี่ยน อันแสดงให้เห็นพฤติกรรมที่เหมือนกันของตัวละครที่ต่างกันนิทานเรื่องต่างๆ ที่วางอยู่บนโครงสร้างเดียวกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นิทานเรื่องที่ 1 ชาร์ ให้ เขี้ยวพระเอก เขี้ยว พา พระเอกไปอีกเมืองหนึ่ง
นิทานเรื่องที่ 2 ชายชรา ให้ ม้าชูเซนโก พา ชูเซนโกไปอีกเมืองหนึ่ง
นิทานเรื่องที่ 3 คนทรง ให้ เรืออิวาน พา อิวานไปอีกเมืองหนึ่ง
นิทานเรื่องที่ 4 เจ้าหญิง ให้ แหวนอิวาน มีหนูน้อยออกมาจากแหวน
แล้ว พา อิวานไปอีกเมืองหนึ่ง

พรอพพ์ตั้งข้อสังเกตต่อไปอีกว่า ในนิทานมหัศจรรย์เรื่องต่างๆ ของรัสเซียตัวละครจะเปลี่ยนไปได้เรื่อยๆ แต่ตัวละครเหล่านั้นมักกระทำพฤติกรรมซ้ำๆ กันนิทานเรื่องหนึ่งๆ จึง

ประกอบด้วยพฤติกรรมต่างๆ มาเรียงร้อยต่อเนื่องกันไป พรอพพ์ใช้คำว่า function สำหรับพฤติกรรมตัวละครเพราะคำว่า function มีความหมายที่แฝงนัยว่าเป็น พฤติกรรมที่จำเป็น หรือ พฤติกรรมที่มีหน้าที่ ในฐานะองค์ประกอบสำคัญในโครงสร้าง (ศิริพร ณ ถกลาง, 2548: 179)

จากการศึกษานิทานรัสเซีย พรอพพ์มองเห็นว่าจำนวนของพฤติกรรมในนิทานดังกล่าว เท่าที่คนรัสเซียรู้จักและนำมาศึกษานั้นมี 31 พฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมทั้ง 31 พฤติกรรมนั้นมี รายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันออกไป* ทั้งนี้พรอพพ์ได้แทนค่าพฤติกรรมต่างๆ ที่ปรากฏใน นิทานรัสเซียด้วยรูปแบบเครื่องหมายและสัญลักษณ์ที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น

β^1 หมายถึง สมาชิกของครอบครัวที่มีอายุมากกว่าออกไปจากบ้าน

β^2 หมายถึง ความตายของพ่อแม่

A หมายถึง พฤติกรรมของตัวโกง

A^1 หมายถึง ตัวโกงลักพาตัวเอก

a^1 หมายถึง การไม่มีเจ้าสาว

\uparrow หมายถึง ตัวเอกออกเดินทางจากบ้าน

Uneg หมายถึง ตัวเอกยกโทษให้ตัวโกงหรือคนที่ปลอมเป็นตัวเอก

จากตัวอย่างข้างต้น พฤติกรรมแต่ละแบบในการจำแนกพฤติกรรมของนิทานรัสเซียตาม ทฤษฎีโครงสร้างนิยมของพรอพพ์จะมีตัวสัญลักษณ์และตัวอักษรภาษาอังกฤษประจำพฤติกรรมหลัก นอกจากนี้พฤติกรรมส่วนใหญ่ยังมีพฤติกรรมย่อยที่แยกออกมาจากพฤติกรรมหลักทั้ง 31 พฤติกรรม โดยจะแสดงเครื่องหมายดอกจัน (*) กำกับไว้ด้านหน้าตัวอักษร ตัวอย่างเช่น

*A หมายถึง ตัวโกงร่วมเดินทางไปกับตัวเอก และโยนตัวเอกลงเหว

*N หมายถึง ตัวเอกทำงานสำเร็จก่อนกำหนด

*W หมายถึง การแต่งงาน

นอกจากนี้ พรอพพ์ยังได้นำเอาตัวเลขยกกำลังและตัวอักษรยกกำลังมาใช้กำกับอยู่บน ตัวอักษรภาษาอังกฤษนั้นๆ ตัวอย่างเช่น

B^1 หมายถึง ตัวเอกถูกขอให้ช่วยเหลือในการออกไปติดตาม

D^2 หมายถึง ผู้มีอำนาจวิเศษตั้งคำถามตัวเอก

F^v หมายถึง ของวิเศษมาจากพื้นดิน

K^x หมายถึง การชุบชีวิตด้วยน้ำแห่งชีวิต

* ดูเพิ่มเติมในพิชญาณี เชิงศิริ. การศึกษาวรรณกรรมนิทานไทยตามทฤษฎีโครงสร้างนิทานของ วลาดิเมียร์ พรอพพ์. หน้า 13-14, 185-189. และ Vladimir Propp. 1979. *Morphology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press.

ในการแทนค่าพฤติกรรมที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไทครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของนิทานรัสเซียตามทฤษฎีโครงสร้างนิทานของพรอพท์ ทั้ง 31 พฤติกรรมที่พรอพท์ศึกษาเอาไว้ใน **Morphology of the Folktale** รวมทั้งพฤติกรรมในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ของไทยที่พิชญานี เชิงศิริ ที่ศึกษาไว้ในวิทยานิพนธ์การศึกษาวรรณกรรมนิทานไทยตามทฤษฎีโครงสร้างของเวลาตีมีร์ พรอพท์ และพฤติกรรมในชาดกพื้นบ้านของไทยเขินที่ปรมินท์ จารุวร จำแนกไว้ในบทความโครงสร้างชาดกพื้นบ้านของไทยเขิน ในไวยากรณ์ของนิทาน: การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง แล้วพบว่าพฤติกรรมจำนวนหนึ่งที่สอดคล้องหรือมีลักษณะคล้ายคลึงกับงานศึกษาข้างต้น ตัวอย่างเช่น

พฤติกรรมในนิทานมหัศจรรย์รัสเซีย	สัญลักษณ์	พฤติกรรมในตำนานพระธาตุของคนไท
- ตัวเอก <u>เหาะ</u> ไป	G ¹	- พระพุทธเจ้าเสด็จ <u>เหาะ</u> เลียบโลก
- ตัวเอก <u>ต่อสู้</u> กับตัวโกง	H	- พระพุทธเจ้า <u>ต่อสู้</u> กับยักษ์ / นาค
- ตัวเอก <u>ชนะ</u> ตัวโกง	I	- พระพุทธเจ้า <u>ชนะ</u> ยักษ์ / นาค

พฤติกรรมในนิทานจักร ๆ วงศ์ของไทยและชาดกพื้นบ้านไทยเขิน	สัญลักษณ์	พฤติกรรมในตำนานพระธาตุของคนไท
- ตัวเอก <u>ออกบวช</u>	จ	- พระภิกษุ/ <u>ยักษ์ออกบวช</u>
- <u>การทำบุญ</u> ทำทาน การช่วยเหลือ	ท	- <u>การทำบุญ</u> ถวายอาหารให้พระพุทธเจ้า
- ตัวเอก <u>สั่งสอนศีลธรรม</u>	ท ³	- พระพุทธเจ้า <u>สั่งสอนศีลธรรม</u> ให้ยักษ์

ในส่วนของพฤติกรรมที่มีความแตกต่างหรือไม่ปรากฏตามกรอบความคิดของพรอพท์ ผู้วิจัยก็จะกำหนดพฤติกรรมหลักในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทขึ้นใหม่ โดยจะแทนค่าพฤติกรรมที่ปรากฏเพิ่มเติมเป็นตัวอักษรภาษาไทย

ลำดับขั้นตอนของการวิเคราะห์โครงสร้างหลักของตำนานพระธาตุนั้น ผู้วิจัยจะเริ่มจากการจำแนกลำดับเหตุการณ์หลักเพื่อให้เห็นโครงเรื่องที่มีการเรียงร้อยกัน หลังจากนั้นจะเป็นการจำแนกพฤติกรรมหลักที่ปรากฏในเหตุการณ์หลักของตำนาน ท้ายสุดจะเป็นการจำแนกโครงเรื่องหลักและโครงเรื่องย่อยของตำนานพระธาตุของชนชาติไท พฤติกรรมหลักที่พบเพิ่มเติมในตำนานพระธาตุของชนชาติไทมีจำนวน 5 พฤติกรรม คือ

พ	หมายถึง	การพบ
ท	หมายถึง	การทำนายหรือพยากรณ์
ห	หมายถึง	การให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุ
ส	หมายถึง	การสร้างพระธาตุ
ร	หมายถึง	การดูแลรักษาพระธาตุ

3.1.1 การลำดับเหตุการณ์สำคัญในตำนานพระธาตุของชนชาติไท

เหตุการณ์ หมายถึงสถานการณ์หรือการดำเนินเรื่องซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างตั้งแต่เริ่มเรื่องจนกระทั่งจบเรื่อง ในการวิเคราะห์ตำนานปรัมปราหรือเรื่องเล่าส่วนใหญ่เน้นมักพิจารณาเค้าโครงของเหตุการณ์ที่เรียงลำดับเป็นตอนๆ ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการที่จะรับรู้เรื่องเล่าตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงจุดจบของเรื่อง ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาแบ่งเหตุการณ์หลักที่เรียงกันเป็นโครงสร้างตำนานพระธาตุของชนชาติไทออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ I เหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้**
กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้ามีชีวิตอยู่ ซึ่งเป็นช่วงเหตุการณ์หลังจากที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้กล่าวเทศนาถึงสาเหตุที่เสด็จไปยังดินแดนต่างๆ และการเสด็จไปยังสถานที่ต่างๆ
- ตอนที่ II การพบเห็นสิ่งต่าง ๆ**
เป็นช่วงเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จมา หรือบุคคลอื่นที่มีใช้พระพุทธเจ้าเดินทางมา แล้วได้พบสิ่งของ สถานที่ หรือบุคคลต่างๆ
- ตอนที่ III การให้และได้รับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า**
กล่าวถึงช่วงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้ามอบพระบรมสารีริกธาตุเพื่อประดิษฐานไว้ยังสถานที่นั้นๆ หรือเป็นเหตุการณ์ที่บุคคลอื่นได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาไว้ยังบรรจุไว้ยังสถานที่นั้น การพยากรณ์ถึงอนาคตของบ้านเมืองหรือดินแดนที่พระองค์เสด็จไป การให้พระบรมสารีริกธาตุหรือการประทับรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า
- ตอนที่ IV การสร้างและดูแลพระธาตุ**
เป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏในตอนจบเรื่อง ซึ่งเป็นช่วงการสร้างพระธาตุ อันถือเป็นเหตุการณ์ต่อเนื่องหลังจากได้รับพระบรมสารีริกธาตุมาแล้ว กล่าวคือ จะเป็นการกล่าวถึงการสร้างพระธาตุ การอธิบายเหตุการณ์ตั้งชื่อพระธาตุหรือชุมชน การกล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระธาตุ รวมทั้งการกล่าวถึงการดูแลทำนุบำรุงพระธาตุในช่วงสมัยหลัง

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาเปรียบเทียบตำนานพระธาตุของชนชาติไทไทยกลุ่มต่างๆ พบว่าตำนานพระธาตุที่มีโครงเรื่องประกอบด้วยลำดับเหตุการณ์หลักทั้ง 4 ตอน คือ เริ่มจากตอนที่ I ไปจนถึงตอนที่ IV ซึ่งเป็นตำนานที่เล่าเหตุการณ์ตั้งแต่ช่วงที่พระพุทธเจ้ามีชีวิตอยู่ไปจนถึงการสร้างพระธาตุ หรือตำนานพระธาตุบางสำนวนอาจเริ่มต้นในตอน III แล้วจบลงตอนที่ IV ซึ่งเป็นเรื่องเล่าเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว ซึ่งทั้งหมดล้วนจัดเป็นตำนานพระธาตุเช่นกัน

ผู้วิจัยขอสรุปลำดับเหตุการณ์ในตำนานพระธาตุว่า ตำนานบางสำนวนอาจเริ่มต้นจากการเสด็จของพระพุทธเจ้าไปยังดินแดนต่าง ๆ แล้วพระพุทธเจ้าได้ให้พระบรมสารีริกธาตุซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพระเกศาธาตุเพื่อบรรจุไว้ยังบ้านเมืองนั้น ภายหลังจึงมีการสร้างเป็นพระธาตุขึ้นหรือตำนานบางสำนวนอาจเริ่มต้นเรื่องหลังช่วงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพานแล้วมีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุภายหลังอาจมีบุคคลอื่นซึ่งไม่ใช่พระพุทธเจ้า อาจเป็นพระสาวก พระเจ้าอโศก เจ้าเมือง หรือพระสงฆ์ ได้เป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุหรือมอบให้แก่คนพื้นเมืองเพื่อสร้างเป็นศาสนสถานเป็นพระธาตุไว้ยังชุมชนบ้านเมืองของตน

จากเหตุการณ์หลักทั้ง 4 ช่วงนั้น พบว่าเหตุการณ์หลักดังกล่าวถือเป็นลักษณะเฉพาะของตำนานพระธาตุโดยตรง กล่าวคือ มีการกล่าวถึงว่าครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังสถานที่หรือเมืองที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ การแสดงพุทธพยากรณ์หรือทำนาย การประทานหรือมอบพระบรมสารีริกธาตุเพื่อบรรจุไว้ในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ การสร้างพระธาตุไว้ในบ้านเมือง ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ล้วนมีความแตกต่างไปจากเรื่องเล่าทั่วไป

3.1.2 การจำแนกพฤติกรรมหลักของตำนานพระธาตุตามลำดับเหตุการณ์สำคัญ

จากลำดับเหตุการณ์ในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หากศึกษาเปรียบเทียบตำนานพระธาตุสำนวนต่าง ๆ จะพบว่าตำนานพระธาตุมีพฤติกรรมหลักที่บ่งบอกการกระทำของตัวละคร ซึ่งปรากฏในเหตุการณ์หลักตามลำดับอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง พฤติกรรมเหล่านั้นมีการเรียงร้อยต่อเนื่องกันเพื่อที่จะให้เห็นโครงสร้างอันเป็นตัวกำหนดแนวการดำเนินเรื่อง พฤติกรรมหลักที่ปรากฏในตำนานพระธาตุมี ดังนี้

I. เหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้

เหตุการณ์เริ่มต้นเรื่องถือเป็นเหตุการณ์หลักที่ปรากฏในช่วงแรกของเรื่อง ซึ่งมักจะเริ่มตั้งต้นเรื่องหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และต้องการเสด็จไปเผยแพร่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นเหตุการณ์เริ่มต้นเรื่อง หลังจากนั้นจะเป็นพฤติกรรมการเดินทางของพระพุทธเจ้า การเดินทางมาในช่วงนี้จะทำให้พระพุทธเจ้าได้พบกับสถานที่ บุคคล หรือสัตว์ป่าในดินแดนที่ประดิษฐานองค์พระธาตุในอนาคต จากการศึกษาพฤติกรรมในเหตุการณ์ช่วงแรกพบว่า มีพฤติกรรมหลักจำนวน 2 พฤติกรรม

- α ความเป็นมาของตัวละคร เหตุการณ์เริ่มต้น
- ↑ ตัวเอกออกเดินไปยังจุดหมาย
- G การพาตัวเอกไปยังจุดหมาย

II. การพบ

เหตุการณ์ช่วงที่สองเป็นการพัฒนาเหตุการณ์จากช่วงแรก มีการกล่าวถึงการได้พบกับสถานที่บ้านเมืองที่จะประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ การได้พบกับคนพื้นเมือง เหตุการณ์ในช่วงนี้จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับคนพื้นเมือง ทั้งในแง่ของความขัดแย้งและการยอมรับนับถือศรัทธา จากการศึกษาพฤติกรรมในช่วงที่สอง พบว่ามีพฤติกรรมหลักจำนวน 3 พฤติกรรม

- พ การพบ
- H การขัดแย้งหรือต่อสู้ระหว่างตัวเอกกับตัวละครอื่น
- I ตัวเอกได้รับการยอมรับหรือชัชชนะ

III. การให้พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

เหตุการณ์ช่วงที่สามมักจะมีพฤติกรรมการแสดงพุทธพยากรณ์ หรือทำนายเกี่ยวกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สภาพบ้านเมืองของดินแดนต่างๆ ท้ายสุดจะเป็นการให้รายละเอียดเพิ่มเติมจากเหตุการณ์ข้างต้น คือ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้ให้วัตถุสิ่งของเพื่อบรรจุไว้ในดินแดนหรือสถานที่นั้นๆ เช่น พระเกศาธาตุ การประทับรอยพระบาท จากการศึกษาพฤติกรรมหลักในช่วงที่สาม พบว่า มีพฤติกรรมหลักจำนวน 2 พฤติกรรม

- ท การทำนายหรือพยากรณ์
- ห การให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุ

IV. การสร้างและดูแลพระธาตุ

เหตุการณ์ในช่วงนี้เป็นเหตุการณ์ต่อเนื่องจากช่วงที่สาม กล่าวคือ พระพุทธเจ้าให้พระบรมสารีริกธาตุเพื่อประดิษฐานไว้ยังดินแดนนั้นๆ แล้วมีการกล่าวถึงลำดับเหตุการณ์ในการบรรจุ หรือการสร้างพระธาตุ การอธิบายเหตุการณ์ตั้งชื่อพระธาตุ การกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระธาตุ อันเป็นเรื่องราวหลังจากที่สร้างพระธาตุเสร็จแล้ว รวมทั้งกล่าวถึงการดูแลบำรุงรักษาพระธาตุในช่วงสมัยต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในชุมชน และสภาพความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง จากการศึกษาพฤติกรรมหลักในช่วงสุดท้าย พบว่ามีพฤติกรรมหลักจำนวน 2 พฤติกรรม

- ↓ ตัวเอกเดินทางกลับหรือเดินทางไปยังจุดหมายอื่น
- ส การสร้างพระธาตุ
- ร การดูแลบำรุงรักษาพระธาตุ

การแทนค่าสัญลักษณ์ของพฤติกรรมที่ผู้วิจัยได้จำแนกข้างต้นนั้นเกิดจากการเทียบกับลักษณะพฤติกรรมทั้ง 31 พฤติกรรมที่ปรากฏในนิทานรัสเซียตามกรอบแนวคิดของพรอพพ์ ซึ่งพบว่าพฤติกรรมหลักจำนวน 6 พฤติกรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับผลงานของพรอพพ์ที่ได้ศึกษาไว้ในหนังสือ **Morphology of the Folktale** คือ

- α หมายถึง ความเป็นมาของตัวละคร เหตุการณ์เริ่มต้น
- ↑ หมายถึง ตัวเอกออกเดินทางไปสู่จุดหมาย
- G หมายถึง การพาตัวเอกไปยังจุดหมาย
- H หมายถึง การต่อสู้หรือความขัดแย้งระหว่างตัวเอกกับตัวละครอื่น
- I หมายถึง ตัวเอกได้รับการยอมรับหรือชัยชนะ
- ↓ หมายถึง ตัวเอกเดินทางกลับ

ส่วนพฤติกรรมของตำนานพระธาตุที่ปรากฏเพิ่มเติมจากที่พรอพพ์ศึกษาพฤติกรรมของนิทานไว้ พบว่ามีพฤติกรรมหลักเพิ่มเติมจำนวน 5 พฤติกรรม คือ

- พ หมายถึง การพบ
- ท หมายถึง การทำนายหรือการพยากรณ์
- ห หมายถึง การให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุ
- ส หมายถึง การสร้างพระธาตุ
- ร หมายถึง การดูแลรักษาพระธาตุ

3.1.3 การจำแนกอนุภาคย่อยในแต่ละพฤติกรรมหลักตำนานพระธาตุของชนชาติไท

จากการจำแนกพฤติกรรมหลักตามลำดับเหตุการณ์ในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทข้างต้น พบว่าเนื้อหาของตำนานพระธาตุในแต่ละสำนวนนั้นมีรายละเอียดปลีกย่อยซึ่งเป็นส่วนที่เล็กที่สุดในตำนานหรือที่เรียกว่าอนุภาค (motif) ที่แตกต่างกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้จำแนกอนุภาคย่อยๆ ในตำนานพระธาตุของคนไททั้งหมดมาจัดกลุ่มตามพฤติกรรมหลักทั้ง 11 พฤติกรรมข้างต้น ทั้งนี้ผู้วิจัยจะแทนค่าอนุภาคย่อยตามลำดับพฤติกรรม แล้วจะเพิ่มหมายเลขกำกับไว้ด้านหลัง เพื่อให้เห็นอนุภาคย่อยในแต่ละช่วงเหตุการณ์และในแต่ละพฤติกรรมหลักในตำนานพระธาตุของชนชาติไทสำนวนต่างๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงจะแสดงรายละเอียดของอนุภาคย่อยตามลำดับเหตุการณ์และพฤติกรรมหลักที่ได้กำหนดมาแล้วข้างต้น ดังนี้

I. เหตุการณ์หลังจากพระพุทธรูปเจ้าตรีสรูหรือปรีนิพพาน

- α ความเป็นมาของตัวละคร เหตุการณ์เริ่มต้น
 - α 1 พระพุทธรูปเจ้าตรีสรูหรือปรีนิพพาน / พระอรหันต์บรรลุนิพพาน
 - α 2 สภากลับเมือง

- α 2.1. บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์
- α 2.2. บ้านเมืองเดือดร้อน เกิดศึกสงคราม
- α 2.3. มนุษย์ครองเมือง
- α 2.4. ยักษ์ครองเมือง
- α 2.5. การสร้างเมือง
- α 2.6. พญานาคดูแลบ้านเมือง
- α 3. เรื่องราวในอดีตชาติของตัวเอก
 - α 3.1 ตัวเอกเป็นมนุษย์
 - α 3.2 ตัวเอกเป็นสัตว์

↑ ตัวเอกเดินทางไปสู่จุดหมาย

- ↑ 1. ตัวเอกเดินทางคนเดียว
- ↑ 2. ตัวเอกเดินทางพร้อมกับตัวละครอื่น

G. การพาตัวเอกไปยังจุดหมาย

- G 1. ตัวเอกเหาะไปทางอากาศ
- G 2. ตัวเอกเดินทางทางบก
- G 3. ตัวเอกเดินทางทางน้ำ

II. การพบ

พ การพบ

พ 1. การพบมนุษย์

- พ 1.1 เจ้าเมือง
- พ 1.2 ชาวไร่ชาวนา
- พ 1.3 คนตัดไม้-คนเก็บของป่า
- พ 1.4 นายพราน-คนจับปลา
- พ 1.5 คนยากจน
- พ 1.6 เศรษฐีหรือพ่อค้า
- พ 1.7 คนแก่
- พ 1.8 คนพื้นเมือง
- พ 1.9 นักบวช-ฤาษี

พ 2. การพบอมมนุษย์

- พ 2.1 ยักษ์
- พ 2.2 นาค
- พ 2.3 ผี

พ 2.4 สัตว์

พ 2.4.1 ปู

พ 2.4.2 กา

พ 2.4.3 ตะกวด

พ 2.4.4 เสือ

พ 2.4.5 แมลง

พ 2.4.6 ช้าง

พ 2.4.7 หงส์

พ 2.4.8 เขี้ยว-รัง

พ 3. การพบสถานที่

พ 4.1 ชุมชนบ้านเมือง

พ 4.2 ภูเขา-เนินเขา

พ 4.3 แม่น้ำ-หนองน้ำ

พ 4.4 หลักเสาคหิน-ก้อนหิน

พ 4.5 ป่าไม้ – ต้นไม้

พ 4.6 ถ้ำ-อุโมงค์-รู

H. การไม่ยอมรับหรือความขัดแย้ง

H 1. การหลบหนีหรืออยู่ใต้ดินหรือในถ้ำ

H 2. ความกลัวหรือการตกใจ

H 3. การไล่จับกิน

H 4. การไม่ให้ความช่วยเหลือ ความไม่พอใจ หรือการไม่เชื่อฟัง

H 5. ต่อสู้กันด้วยกำลังอำนาจ

H 6. ต่อสู้กันด้วยการแข่งขันหรือการทดสอบ

H 7. การแสดงอิทธิฤทธิ์

H 8. การแสดงธรรม

H 9. การมองไม่เห็นหรือการไม่สนใจ

H 10. การสร้างสิ่งอื่นแทนที่

I. การยอมรับหรือช่วยเหลือ

I 1. การมอบสิ่งของให้ตัวเอง

I 1.1 อาหารหรือผลไม้

I 1.2 ฟอนข้าวรวงนึ่ง

I 1.3 พลุและครกตำหมาก

I 1.4 น้ำ

- I 2. การแสดงความเคารพบูชาหรือเลื่อมใสศรัทธา
 - I 2.1 การแสดงความเคารพด้วยการไหว้หรือขอขมา
 - I 2.2 การขอพระบรมสารีริกธาตุและรอยพระพุทธรูปบาท
 - I 2.3 การดูแลปฏิบัติจากพระพุทธรูปเจ้าและพระพุทธรูปศาสนา
 - I 2.4 การพยายามค้นหาแหล่งประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ
 - I 2.5 การสร้างพระธาตุหรือช่วงชิงพระบรมสารีริกธาตุ
- I 3. การยอมรับพลังอำนาจ อิทธิฤทธิ์
 - I 3.1 มีร่างกายที่มีแสงเปล่งประกาย
 - I 3.2 สามารถบันดาลน้ำ-ฝนได้
 - I 3.3 สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้
- I 4. การถือศีลปฏิบัติธรรมหรือเปลี่ยนรูปโฉมใหม่
 - I 4.1 การออกบวช
 - I 4.2 การถือศีล
 - I 4.3 การฟังธรรม
 - I 4.4 การเดินประทักษิณ
- I 5. การเปลี่ยนรูปโฉมใหม่
 - I 5.1 การถอดเขี้ยวของยักษ์
 - I 5.2 การแปลงกายเป็นมนุษย์
 - I 5.3 การกลับชาติมาเกิด
- I 6. การฆ่าหรือการฝัง

III. การให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุ

ท. การทำนายหรือพยากรณ์

- ท 1. การกลายเป็นที่ตั้งบ้านเมือง
- ท 2. การกลายเป็นที่ตั้งพระธาตุหรือการมีพระบรมสารีริกธาตุเพิ่ม
- ท 3. การกลายเป็นเจ้าเมือง
 - ท 3.1 เป็นเจ้าเมืองในชาติภพนี้
 - ท 3.2 เป็นเจ้าเมืองในชาติภพหน้า
- ท 4. แหล่งที่เจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา
- ท 5. การสร้างวัดวาอาราม
- ท 6. บ้านเมืองจะอุดมสมบูรณ์เจริญรุ่งเรือง
 - ท 6.1 ฝนตก
 - ท 6.2 ข้าวปลาอาหารสมบูรณ์
- ท 7. ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ-ความเดือดร้อน
- ท 8. มีพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต

ท 9. การยิงธนูเสี่ยงทาย

ท 10. การตั้งชื่อพระธาตุหรือชื่อสถานที่

ห. การให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุ

ห 1. พระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุ

ห 1.1. พระพุทธเจ้าให้พระบรมสารีริกธาตุไว้กับธรรมชาติ

ห 1.2 พระพุทธเจ้าให้พระบรมสารีริกธาตุไว้กับมนุษย์

ห 1.3 พระพุทธเจ้าให้พระบรมสารีริกธาตุไว้กับมนุษย์

ห 2. พระอรหันต์สาวกเป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุ

ห 3. พระเจ้าอโศกเป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุ

ห 4. พระภิกษุหรือนักบวชเป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุ

ห 4.1 พระภิกษุมาจากอินเดีย-ศรีลังกา

ห 4.2 พระภิกษุพม่า-กัมพูชา

ห 4.3 พระภิกษุพื้นเมือง

ห 5. เจ้าเมืองหรือชนชั้นปกครองเป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุ

ห 5.1 เจ้าเมืองหรือชนชั้นปกครองที่เป็นผู้ชาย

ห 5.2 เจ้าเมืองหรือชนชั้นปกครองที่เป็นผู้หญิง

ห 5.3 พราหมณ์เป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุ

ห 5.4 เศรษฐีเป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุ

ห 6. นาคเป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุ

ห 7. พระบรมสารีริกธาตุแสดงให้เห็นอิทธิปาฏิหาริย์เอง

ห 8. เทพนิมิต

IV. การสร้างและการดูแลพระธาตุ

↓ ตัวเอกเดินทางกลับหรือเดินทางไปยังจุดหมายอื่น

↓ 1. ตัวเอกเดินทางกลับไปยังบ้านเมืองของตน

↓ 2. ตัวเอกเดินทางไปยังบ้านเมืองอื่น

ส. การสร้างพระธาตุ

ส 1. มนุษย์เป็นผู้สร้างพระธาตุ

ส 1.1 เจ้าเมืองหรือชนชั้นปกครอง

ส 1.2 ชาวบ้าน - คนพื้นเมือง

ส 1.3 ภิกษุ-นักบวช-ฤาษี

ส 2. อมนุษย์เป็นผู้สร้างพระธาตุ

ส 2.1 พระอินทร์

ส 2.2 เทวดาอารักษ์

ส 2.3 ยักษ์

ส 2.4 นาค

จ. การดูแลรักษาพระธาตุ

ร 1. การปฏิสังขรณ์

ร 2. การให้มีผู้ดูแลพระธาตุ

ร 2.1 ข้าพระธาตุ

ร 2.2 หุ่นยนต์

ร.2.3 พระอินทร์หรือเทวดา

ร 2.4 ฤาษี - ยักษ์ - นาค

ร 2.5 ฝึเสื้อบ้านฝึเสื้อเมือง

ร 3. การถวายทรัพย์สินเงินทองหรือถวายที่ดิน

ร 4. การสร้างวัดวาอาราม

ร 5. การตีกลองบูชาหรือถวายตุงบูชา

เมื่อนำพฤติกรรมหลักทั้ง 11 พฤติกรรมมาวิเคราะห์เปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่าตำนานพระธาตุของชนชาติใหม่จะเริ่มต้นเรื่องในกลุ่มพฤติกรรมหลัก 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มพฤติกรรม α	หมายถึง ความเป็นมาของตัวละคร เหตุการณ์เริ่มเรื่อง
กลุ่มพฤติกรรม \uparrow	หมายถึง ตัวเอกเดินทางไปยังจุดหมาย
กลุ่มพฤติกรรม G	หมายถึง การพาตัวเอกไปยังจุดหมาย

ตัวเอกในความหมายข้างต้นนี้ คือ พระพุทธเจ้า เหตุการณ์ในช่วงนี้สอดคล้องกับเรื่อง การเสด็จออกเผยแผร์หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไปยังดินแดนต่างๆ อันเป็นเหตุการณ์ช่วงหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในพุทธประวัติ ลำดับเหตุการณ์ต่อมาในตำนานพระธาตุของชนชาติไทยพบว่าพฤติกรรมหลักอยู่ 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มพฤติกรรม P	หมายถึง การพบ
กลุ่มพฤติกรรม H	หมายถึง ตัวเอกต่อสู้หรือขัดแย้งกับตัวละครอื่น
กลุ่มพฤติกรรม I	หมายถึง ตัวเอกช่วยชนะตัวละครอื่น

จากการพิจารณาพฤติกรรมหลักทั้ง 3 แล้ว พบว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ตำนานพระธาตุของชนชาติใหม่มีความเป็นพุทธประวัติพื้นบ้านมากขึ้น กล่าวคือการพบชนพื้นเมือง ชาวบ้าน นักบวช ฤาษี หรือสถานที่ต่างๆ ทั้งที่เป็นชุมชนบ้านเมือง ภูเขา หรือแม่น้ำ ก็ล้วนเป็นสถานที่ซึ่งมีอยู่จริงที่ปรากฏอยู่ในชุมชนที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนไทย อีกทั้งเรื่องราวการต่อสู้ระหว่าง

พระพุทธเจ้ากับตัวละครอื่น หรือการยอมรับนับถือนับถือพระพุทธเจ้าในฐานะตัวเอกของบรรดาตัวละครอื่น ทั้งที่เป็นชนพื้นเมือง ยักษ์ นาค ผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมือง อันเกิดจากการที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาเผยแพร่หลักธรรมคำสอนยังชุมชนของคนไทย ก็ล้วนเป็นพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าได้เดินทางมาพบปะสังสรรค์กับชุมชนหรือผู้คน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือคนไทยมีความเชื่อว่าเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนชนชาติไทยนั้นเป็นเรื่องจริงตามความคิดของพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน

มีข้อสังเกตว่าพฤติกรรมการขัดแย้งหรือการต่อสู้กันระหว่างพระพุทธเจ้ากับชนพื้นเมืองนั้นเป็นพฤติกรรมที่ไม่ค่อยปรากฏให้เห็นมากนัก เพราะโดยความหมายหรือนัยของการนำเสนอประวัติของพระศาสดานั้น มักจะปรากฏเหตุการณ์ที่เป็นกรยกย่องหรือสรรเสริญพระบารมีของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นการยอมรับนับถือพุทธศาสนาแล้ว อย่างไรก็ตาม ตำนานพระชาติของชนชาติไทยที่นำศึกษาทั้งหมด ก็ยังสามารถเห็นร่องรอยประเด็นความขัดแย้งหรือการไม่ยอมรับพุทธศาสนาได้อยู่บ้างจากบางช่วงของเหตุการณ์หรือตำนานบางเรื่อง ส่วนลำดับเหตุการณ์ในช่วงที่ 3 มีพฤติกรรมหลักอยู่ 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มพฤติกรรม ท หมายถึง การพยากรณ์หรือทำนาย

กลุ่มพฤติกรรม ห หมายถึง การให้หรือได้รับพระบรมสารีริกธาตุ

พฤติกรรมทั้งสองนี้ เป็นการเน้นย้ำให้เห็นความคิดเรื่องการเดินทางมาของพระพุทธเจ้ายังดินแดนของชนชาติไทยนั้นคือ การที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประทานหรือพระพุทธเจ้าให้พระบรมสารีริกธาตุแก่ชนพื้นเมือง แสดงให้เห็นว่าพระศาสดาในตำนานพระชาติของคนไทยเป็นแนวคิดสำคัญประการหนึ่งที่มีนัยสำคัญ อีกทั้งยังเป็นสิ่งสัมพันธ์กับระบบคิดของคนไทยซึ่งผู้วิจัยจะอภิปรายรายละเอียดในบทที่ 4 ต่อไป ส่วนลำดับเหตุการณ์ในช่วงสุดท้ายพบพฤติกรรมหลัก 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มพฤติกรรม ส หมายถึง การสร้างพระธาตุ

กลุ่มพฤติกรรม ร หมายถึง การดูแลรักษาพระธาตุ

พฤติกรรมหลักทั้งสองนั้น เป็นเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ว่าบุคคลใดเป็นผู้สร้างพระธาตุขึ้นมา ตำนานพระชาติบางสำนวน เล่าว่าพระอินทร์หรือเทวดาอารักษ์เป็นผู้สร้าง บ้างก็เล่าว่าเจ้าเมืองหรือชาวบ้านเป็นผู้สร้าง บ้างก็เล่าว่าชนพื้นเมืองหรือผีบ้านผีเมืองเป็นผู้สร้าง ส่วนพฤติกรรมการดูแลรักษาพระธาตุ พบว่ามีทั้งที่เป็นการถวายเป็นสิ่งของมีค่าทรัพย์สินต่างๆ รวมทั้งมีถวายผู้คนไว้เพื่อดูแลรักษาพระธาตุหรือที่เรียกว่า “ข้ารับใช้พระธาตุ”

3.2 ประเภทของโครงเรื่องในตำนานพระธาตุของชนชาติไท

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบตำนานพระธาตุสำนวนต่างๆ ของชนชาติไทในแง่พฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กันภายในลำดับเหตุการณ์หลักของเนื้อหาตำนานพระธาตุ เพื่อให้เห็นลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะขอเสนอการวิเคราะห์โครงสร้างตำนานพระธาตุของชนชาติไท โดยพิจารณาจากพฤติกรรมหลักและอนุภาคย่อยตามลำดับเหตุการณ์ในตำนานพระธาตุที่ได้จำแนกไว้แล้วข้างต้น

การศึกษาเปรียบเทียบตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไททั้ง 96 เรื่องนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งโครงเรื่องตำนานพระธาตุออกเป็น 11 พฤติกรรมหลัก ทั้งนี้ได้พิจารณาจากพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำๆ ในตำนานพระธาตุทั้งหมด แล้วนำมาจัดหมวดหมู่ตามพฤติกรรมซึ่งอาจมีความแตกต่างกันอันสามารถนำมาจัดกลุ่มโครงเรื่องหลักของตำนานพระธาตุของชนชาติไทได้เป็น 2 แบบ คือ

แบบแรก	โครงเรื่องที่มีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า
แบบที่สอง	โครงเรื่องที่ไม่มีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า

อนึ่ง ผู้วิจัยได้แบ่งพฤติกรรมหลักที่ปรากฏในตำนานพระธาตุออกเป็นช่วงๆ ตามลำดับเหตุการณ์สำคัญทั้ง 4 ช่วงซึ่งได้แสดงให้เห็นแล้วข้างต้นในหัวข้อ 3.1.1 ตามที่ผู้เขียนได้จำแนกโครงเรื่องหลักให้เห็นแล้วว่า ตำนานพระธาตุของชนชาติไทมีพฤติกรรมหลักปรากฏอยู่ 2 แบบหลักๆ คือ โครงเรื่องแบบที่มีพฤติกรรมการเดินทางมาของพระพุทธเจ้า และโครงเรื่องแบบที่ไม่มีพฤติกรรมการเดินทางมาของพระพุทธเจ้า ทั้งนี้ จากการศึกษาคือเปรียบเทียบตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้งหมด พบว่าโครงเรื่องหลักในตำนานพระธาตุทั้ง 2 กลุ่มข้างต้นยังสามารถจำแนกแยกย่อยได้อีก คือ

3.2.1 โครงเรื่องแบบมีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า

โครงเรื่องที่มีพฤติกรรมการขัดแย้งระหว่างตัวเอง คือพระพุทธเจ้ากับตัวละครอื่น โครงเรื่องตำนานในกลุ่มนี้บางครั้งในช่วงต้นเรื่องมักจะมีปรากฏพฤติกรรมการไม่ยอมรับพุทธศาสนา แต่ช่วงท้ายเรื่องจะปรากฏพฤติกรรมการยอมรับพุทธศาสนารวมอยู่ด้วย ซึ่งมีโครงเรื่องย่อยแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

- ก) แบบมีพฤติกรรมการไม่ยอมรับพุทธศาสนา
- ข) แบบมีพฤติกรรมการยอมรับพุทธศาสนา

3.2.2 โครงเรื่องแบบไม่มีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า

โครงเรื่องที่มีพฤติกรรมการยอมรับพุทธศาสนาหรือตัวเองได้รับชัยชนะ ทั้งนี้ตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้ จะปรากฏเฉพาะพฤติกรรมการยอมรับหรือได้รับชัยชนะของตัวเอง

เท่านั้น ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมการถวายสิ่งของให้พระพุทธรเจ้า การแสดงความเคารพบูชา การแข่งขันสร้างพระธาตุ หรือการถือศีลปฏิบัติธรรม ซึ่งมีโครงเรื่องย่อยแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

ก) แบบมีพฤติกรรมการไม่ยอมรับพุทธศาสนา

ข) แบบมีพฤติกรรมการยอมรับพุทธศาสนา

โครงเรื่องย่อยทั้ง 4 แบบนี้ เกิดจากการศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำในตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้ง 96 เรื่องที่นำมาศึกษาในงานวิจัยฉบับนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นพฤติกรรมของตัวละคร รวมทั้งการอธิบายลำดับเหตุการณ์สำคัญในตำนานพระธาตุตั้งแต่เริ่มเรื่องจนกระทั่งจบเรื่อง เพื่อให้เห็นรายละเอียดของโครงเรื่องตำนานพระธาตุแต่ละประเภท และพฤติกรรมในตำนานพระธาตุแต่ละเรื่องชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอการวิเคราะห์โครงสร้างตำนานพระธาตุของชนชาติไท ดังนี้

3. 2.1 โครงเรื่องแบบมีการเสด็จมาของพระพุทธรเจ้า

ก) แบบมีพฤติกรรมการไม่ยอมรับพุทธศาสนา

คือ โครงเรื่องแบบที่มีพฤติกรรมทั้งการไม่ยอมรับพระพุทธรเจ้าหรือเกิดการต่อสู้ขัดแย้งกับพระพุทธรเจ้า แต่ภายหลังพระพุทธรเจ้าก็ได้รับการยอมรับหรือได้รับชัยชนะและเป็นประเภทมีพฤติกรรมการเดินทางมาของพระพุทธรเจ้าเพื่อมายังสถานที่อันเป็นที่ตั้งพระธาตุ อันเป็นพฤติกรรมสำคัญที่จะต้องปรากฏอยู่ร่วมกัน จึงจะจัดเป็นโครงเรื่องแบบ “มีพระพุทธรเจ้าเสด็จมา-การไม่ยอมรับพุทธศาสนา” จากการศึกษาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทพบว่า มีตำนานที่มีโครงเรื่องแบบนี้จำนวน 27 เรื่อง คือ

1. ตำนานพระธาตุยางจวง เมืองเชียงตุง
2. ตำนานพระธาตุจอมทอง สำนวนที่ 1 เมืองเชียงรุ่ง
3. ตำนานพระธาตุจอมทอง สำนวนที่ 2 เมืองเชียงรุ่ง
4. ตำนานพระธาตุปางเยอ 1 เมืองเชียงรุ่ง
5. ตำนานพระธาตุปางเยอ สำนวนที่ 2 เมืองเชียงรุ่ง
6. ตำนานพระธาตุกู่คำ เมืองสูง
7. ตำนานพระธาตุเจียงติ่ม เมืองสิง
8. ตำนานพระธาตุกุสี สำนวนที่ 2 เมืองหลวงพระบาง
9. ตำนานพระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย
10. ตำนานพระธาตุดอยคำ จังหวัดเชียงใหม่
11. ตำนานพระธาตุวัดพุทธเอ็น จังหวัดเชียงใหม่
12. ตำนานพระธาตุเขาน้อย จังหวัดน่าน
13. ตำนานพระธาตุจอมทอง จังหวัดพะเยา

14. ตำนานพระธาตุจอมศีล จังหวัดพะเยา
15. ตำนานพระธาตุดอยหยวก จังหวัดพะเยา
16. ตำนานพระธาตุปูปอ จังหวัดพะเยา
17. ตำนานพระธาตุขิงแกง จังหวัดพะเยา
18. ตำนานพระธาตุดอยน้อย ส่วนวนที่ 1 จังหวัดพะเยา
19. ตำนานพระธาตุดอยน้อย ส่วนวนที่ 2 จังหวัดพะเยา
20. ตำนานพระธาตุวัดป่าแดงหลวงดอนชัย จังหวัดพะเยา
21. ตำนานพระธาตุภูซาง จังหวัดพะเยา
22. ตำนานพระธาตุปูแจ จังหวัดแพร่
23. ตำนานพระธาตุหนองจันทร์ จังหวัดแพร่
24. ตำนานพระธาตุดอนเต้า ส่วนวนที่ 1 จังหวัดลำปาง
25. ตำนานพระธาตุดอนเต้า ส่วนวนที่ 2 จังหวัดลำปาง
26. ตำนานพระธาตุม่อนจำศีล จังหวัดลำปาง
27. ตำนานพระธาตุบัวบก จังหวัดอุดรธานี

ตัวอย่างจากตำนานพระธาตุปูปอ (พะเยา)

- ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จเหาะมาพร้อมกับ
พระอินทร์ยังดินแดนเลียบฝั่งแม่น้ำโขง	เหตุการณ์เริ่มต้น
สภาพบ้านเมือง/สถานที่ (A 2.1.)
และการเดินทางของตัวเอก
(↑ 2.) และ (G 1.)
- ได้พบยักษ์ตนหนึ่ง ยักษ์พยายามจะจับ
พระพุทธเจ้ากิน	ตัวเอกได้พบบุคคลท้องถิ่น
ที่เป็นอมมนุษย์ (พ 2.1) และ (H 3.)
- พระองค์แสดงอิทธิฤทธิ์ให้ปรากฏ	ตัวเอกแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้
บุคคลท้องถิ่นเห็น (H 6.)
- ยักษ์ได้ยกมือไหว้ พระพุทธเจ้าจึงเทศนาสั่งสอน
แล้วทำนายว่าจะมีคนสร้างเจดีย์ในที่แห่งนี้	การยกมือไหว้ (I 2.1) การยอมรับฟัง
คำสอน (I 3.3) และการพยากรณ์
เกี่ยวกับสถานที่ (ท 2.)
- จากนั้นพระพุทธเจ้าได้พบสองสามีภรรยา
ที่มากวายเป็นพหู และครกตำหมาก	ตัวเอกได้พบบุคคลพื้นเมืองที่เป็น
มนุษย์ (พ 1.7) การให้สิ่งของ (I 1.3)
- พระพุทธเจ้าทำนายว่าจะมีผู้สร้างอาราม
ทางพุทธศาสนา และมอบพระเกศาธาตุให้
สองตายายที่ถวายหมากพหู	การพยากรณ์เกี่ยวกับสถานที่ (ท 5.)
การให้พระบรมสารีริกธาตุ (ท 1.1.3)
- สองตายายจึงนำเอาไปพระเกศาธาตุ	

- ผังไว้และสร้างเป็นเจดีย์ธาตุครอบ
- จากนั้นพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังสถานที่อื่นๆ

การสร้างพระธาตุ (ส 1.2)
การเดินทางของตัวเอกไปยัง
บ้านเมืองอื่น (↓ 2.)

โครงสร้างของโครงเรื่องแบบมีพระพุทธเจ้าเสด็จมา - การไม่ยอมรับพุทธศาสนา
ตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้ง 27 เรื่อง มีพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำๆ ซึ่งประกอบด้วย
ลำดับพฤติกรรมสำคัญ คือ

- α ความเป็นมาของตัวละคร เหตุการณ์เริ่มต้น
- ↑ ตัวเอกออกเดินทางไปยังจุดหมาย
- G การพาตัวเอกไปยังจุดหมาย
- พ การพบ
- H การต่อสู้ระหว่างตัวเอกกับตัวละครอื่น
- I ตัวเอกได้รับการยอมรับหรือชัยชนะ
- ท การทำนายหรือพยากรณ์
- ห การให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุ
- ↓ ตัวเอกเดินทางกลับหรือเดินทางไปยังจุดหมายอื่น
- ส การสร้างพระธาตุ
- ร การดูแลบำรุงรักษาพระธาตุ

จากลำดับพฤติกรรมหลักข้างต้นสามารถสรุปเป็นโครงสร้างได้ ดังนี้

I	II	III	IV
α ↑ G	พ H I	ท ห	↓ ส ร

ตอนที่ I คือ เหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก
2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม α

คือ เหตุการณ์เริ่มต้น สภาพบ้านเมืองสถานที่ ลักษณะทั่วไปเกี่ยวกับตัวละคร พบ
พฤติกรรมนี้ในตำนานพระธาตุทุกเรื่อง พฤติกรรมนี้บ่งชี้ให้เห็นถึงความเป็นลักษณะเฉพาะของ
ตำนานพระธาตุ กล่าวคือ ตำนานพระธาตุบางสำนวนมีลักษณะคล้ายกับนิทานชาดก เพราะกล่าวว่
เป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ดังเช่น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุคอกเต้า (ลำปาง)**
ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในป่าเซตวันพร้อมด้วยภิกษุ 500 รูป แล้วพระองค์ได้ตรัสเทศนาเรื่องอดีตชาติ
- **ตำนานดอยปู่หลาน (เชียงใหม่)**
พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาถึงเมืองงาว แล้วได้เล่าเรื่องอดีตชาติครั้งที่ เป็นเนื้อทรายให้แก่พระอานนท์ฟัง
- **ตำนานพระธาตุปางเยอ (ไทลื้อ)**
กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ซึ่งเสวยพระชาติเป็นเจ้าบุญปั้นหมาฮ้อย

นอกจากพฤติกรรม A จะกล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าแล้ว พบว่าตำนานพระธาตุของคนไท ส่วนใหญ่มักกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้ายังดินแดนของคนไท เพื่อโปรดสรรพสัตว์ต่าง ๆ ดังเช่น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)**
พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมาโปรดสัตว์ที่เมืองอาระวี หรือเมืองเชียงรุ่งได้พบยักษ์
- **ตำนานพระธาตุเจียงติ่ม (ไทลื้อ)**
พระพุทธเจ้าได้เดินทางมาเมืองสิง แล้วได้ฉันอาหารอยู่บนภูเขาดู
- **ตำนานพระธาตุดอยคำ (เชียงใหม่)**
พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดอยคำ พบยักษ์สามตนพ่อแม่ลูก
- **ตำนานพระธาตุเขาน้อย (น่าน)**
พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ถึงดอยเขาน้อยเมืองน่านพบสองผิวเมียชาวไร่

ข) พฤติกรรม G

คือ การพาตัวเองไปยังจุดหมาย ส่วนใหญ่มักจะกล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังสถานที่ในดินแดนของกลุ่มชนชาติไท ตำนานบางสำนวนกล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้เหาะมาพร้อมพระสาวก หรือหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วพระองค์ต้องการจะเผยแพร่หลักธรรมคำสอนไปยังดินแดนต่าง ๆ ในชมพูทวีป จึงได้เสด็จเหาะมาด้วยอำนาจปาฏิหาริย์ ดังเช่น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมดอย (ไทเขิน)**
พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกได้เสด็จทางอากาศเดินทางมายังเมืองเชียงตุง

- **ตำนานพระธาตุคอกยตุง (เชียงใหม่)**

พระพุทธเจ้าทรงเหาะขึ้นไปบนยอดคอกยตุง ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจก

ตอนที่ II คือ การพบ: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 3 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม พ

คือ การพบของตัวเอกหรือพระพุทธเจ้า พบว่ามีรายละเอียดแตกต่างกัน กล่าวคือ ตัวเอกหรือพระพุทธเจ้าได้พบทั้งชนพื้นเมืองที่เป็นมนุษย์ ซึ่งมีทั้งลัวะ เจ้าเมือง คนป่า ชาวไร่ นายพราน คนแก่ผิวเมีย และฤาษี และชนพื้นเมืองที่เป็นอมมนุษย์นั่นคือ ยักษ์ นาค และผีเสื้อ

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุยางจวง (เชียงใหม่)**

พระพุทธเจ้าได้พบชาวลัวะสองผิวเมีย

- **ตำนานพระธาตุปางเยอ 1 (เชียงใหม่)**

พระพุทธเจ้าได้พบเจ้าเมืองอาพะวีเชียงใหม่ และยักษ์อาพะกะ

- **ตำนานพระธาตุคอกยตุง (เชียงใหม่)**

พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จเหาะขึ้นไปบนยอดคอกยตุงพบหัวหน้าคนป่าสองผิวเมียชื่อ ปู่เจ้าลาวจกและย่าเจ้าลาวจก

- **ตำนานพระธาตุเขาน้อย (น่าน)**

พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ถึงดอยน้อยเมืองน่านพบสองผิวเมียชาวไร่

- **ตำนานพระธาตุม่อนจำศีล (ลำปาง)**

พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกได้เสด็จมาประทับยังดอยแห่งหนึ่งได้พบกับฤาษีที่พำนักจำศีลอยู่ก่อนแล้ว

ข) พฤติกรรม H

คือ การต่อสู้และความขัดแย้งระหว่างตัวเอกกับตัวละครอื่น อันแสดงให้เห็นการไม่ยอมรับพุทธศาสนาหรือตัวเอก ซึ่งมีพฤติกรรมแบบนี้ในหลายลักษณะ ตัวอย่างเช่น การมองไม่เห็นพระบรมสารีริกธาตุหรือการไม่สนใจพระพุทธเจ้า การไล่จับกินพระพุทธเจ้า การแข่งขันอำนาจบารมีกับพระพุทธเจ้า การไม่ยอมเชื่อฟังพระพุทธเจ้า การไม่ให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้า การหลบหนีพระพุทธเจ้า

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุยางจวง (เชียงใหม่)**

พระพุทธเจ้าพบลัวะสองผิวเมียเดินผ่านมาไม่สนใจ พระองค์จึงได้แสดง

อิทธิฤทธิ์ให้ลัวะเห็น

- ตำนานพระธาตุจอมทอง (เชียงใหม่)
ยักษ์อาพาพะกะไลจับกินพระพุทธรเจ้า
- ตำนานพระธาตุดอนเต้า (ลำปาง)
พระพุทธรเจ้ากับยักษ์ได้แสดงอำนาจบารมีแข่งขันกัน
- ตำนานพระธาตุกู่คำ (เมืองสูง)
ยักษ์ใจหยาบซำอันธพาลไม่ยอมเชื่อฟังพระพุทธรเจ้า
- ตำนานพระธาตุวัดพุทธเอ็น (เชียงใหม่)
พระพุทธรเจ้าห้ามเสือสองพี่น้องทะเลาะกันแต่เสือไม่เชื่อฟัง
- ตำนานพระธาตุคอกยหวก (พะเยา)
พญานาคเห็นพระพุทธรเจ้าจึงได้ไปหลบซ่อนตัวอยู่ในอุโมงค์
- ตำนานพระธาตุเขาน้อย (น่าน)
คนทำไร่ร้างหนีพระพุทธรเจ้าเพราะคิดว่าเป็นยักษ์
- ตำนานพระธาตุจอมทอง (พะเยา)
หลังจากที่ยักษ์ไล่จับกินพระพุทธรเจ้า พระองค์ได้แสดงอิทธิฤทธิ์โดยการเหยียบแผ่นดินเพื่อให้ปรากฏรอยพระบาทแก่สายตาวกยักษ์

มีข้อสังเกตว่า บางครั้งตำนานพระธาตุอาจปรากฏลักษณะพฤติกรรมหลักได้มากกว่า 1 พฤติกรรม อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมเหล่านี้ก็จะไปในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือจะกล่าวถึงความขัดแย้งการต่อสู้หรือการไม่ยอมรับพระพุทธรเจ้า ซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นจากพฤติกรรมการไล่จับกิน การแสดงอิทธิฤทธิ์ของตัวเองให้ตัวละครอื่นเห็นปะปนอยู่ภายในตำนานเรื่องเดียวกัน

ค) พฤติกรรม I

คือ การยอมรับตัวเองหรือพุทธศาสนา พบในตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้ง 27 สำนวนซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกัน ตำนานพระธาตุบางเรื่องแสดงให้เห็นการยอมรับในลักษณะการถือศีลปฏิบัติธรรม การกราบไหว้บูชาพระพุทธรเจ้าอันเป็นการแสดงให้เห็นการยอมรับพุทธศาสนา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุยางจวง (เชียงใหม่)
พระพุทธรเจ้าแสดงธรรมแก่ลัวะจนได้ตรัสรู้มรรคผล
- ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)
พระพุทธรเจ้าแสดงอิทธิฤทธิ์อำนาจปราบยักษ์จนพ่ายแพ้ หลังจากนั้นจึงตรัสเทศนาสั่งสอนให้ยักษ์รักษาศีลปฏิบัติธรรม

- **ตำนานพระธาตุดอนเต้า (ลำปาง)**

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเนรมิตฝนให้ตกที่เมืองยักษ์ สร้างความหนาวเหน็บให้กับพวกยักษ์เป็นอันมาก ภายหลังยักษ์จึงยอมนับถือกราบไหว้พระพุทธเจ้า

- **ตำนานวัดพระธาตุปู่ (พะเยา)**

พระพุทธเจ้าแสดงอิทธิฤทธิ์ให้ยักษ์เห็น ยักษ์ทั้งหลายจึงยกมือไหว้แล้วพระองค์จึงตรัสเทศนาสั่งสอนธรรมแก่บรรดา ยักษ์

ตอนที่ III คือ การให้: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม ท

คือ การพยากรณ์หรือทำนาย พบว่ามีรายละเอียดที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ตำนานพระธาตุบางสำนวนกล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้ทำนายหรือพยากรณ์ว่าด้วยเรื่องบ้านเมือง หรือสถานที่ที่จะตั้งหรือสร้างพระธาตุ บางสำนวนกล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้แสดงเหตุการณ์ตั้งชื่อสถานที่นั้นๆ ตำนานพระธาตุบางเรื่องยังอธิบายว่าจะมีพระธาตุเกิดขึ้นยังบ้านเมืองนี้ ภายหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้วก็มีพระสาวกนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานเพิ่มเติม

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุดอยหยวก (พะเยา)**

พระพุทธเจ้าได้ทำนายว่า หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จะได้ถูกนำมาบรรจุไว้กับพระเกศาธาตุในสถานที่แห่งนี้

- **ตำนานพระธาตุขิงแกง (พะเยา)**

ภายหน้าบริเวณที่ไว้พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จะได้ชื่อว่า “พระธาตุขิงแกง”

- **ตำนานพระธาตุดอยตุง (เชียงราย)**

พระพุทธเจ้าตรัสทำนายถึงอนาคตกาลเกี่ยวกับบ้านเมืองนี้ว่าจะเป็นที่ตั้งพุทธศาสนานันเจริณูรุงเรื่อง

ในเนื้อหาตำนานพระธาตุกลุ่มนี้ มีรายละเอียดของผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาเพิ่มเติมภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วแตกต่างกัน กล่าวคือตำนานพระธาตุของชนชาติไทบางเรื่องกล่าวว่าพระอรหันต์สาวกเป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมา บางเรื่องกล่าวว่าพระเจ้าอโศกเป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมา บางเรื่องกล่าวว่าพระมหากัสสปะเป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมา บรรดาสาวกเหล่านี้ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาเพิ่มเติมตามคำบัญชาของพระพุทธเจ้า ซึ่งเคยแสดงพุทธทำนายไว้ก่อนที่พระองค์จะเสด็จปรินิพพาน

ข) พฤติกรรม

คือ การให้พระบรมสารีริกธาตุ พบว่าในตำนานพระธาตุแต่ละเรื่องมีพฤติกรรมทำให้พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าแตกต่างกัน กล่าวคือ ตำนานพระธาตุส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้ มักกล่าวตรงกันว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ประทานพระเกศาธาตุให้แก่ชนพื้นเมือง ซึ่งเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน ทั้งนี้ชนพื้นเมืองนี้มีทั้งที่เป็นตัวละครมนุษย์และมนุษย์

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุดอยน้อย (ไทยภาคเหนือ)
พระพุทธเจ้าประทานพระเกศาธาตุให้พญานาคที่นำน้ำมาถวาย
- ตำนานพระธาตุขิงแกง (ไทยภาคเหนือ)
พญานาคได้รับพระเกศาธาตุจากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปบรรจุไว้ในอุโมงค์
- ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)
พระพุทธเจ้าปราบยักษ์อันธพาล แล้วมอบพระเกศาธาตุให้แก่ยักษ์
- ตำนานพระธาตุจอมคำ (ไทเขิน)
พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงหนองตุงพบนางนาคมาลี พระองค์จึงประทานพระเกศาธาตุเพื่อนำไปมอบให้แก่ฤาษี
- ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทยภาคเหนือ)
พระพุทธเจ้ามอบพระเกศาธาตุให้แก่ชายช่างทองที่นำอาหารมาถวายพระองค์

จากตัวอย่างที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่าตัวละครที่พระพุทธเจ้ามอบพระเกศาธาตุให้นั้นมีหลายกลุ่มชน นอกจากพระพุทธเจ้าจะเป็นตัวเอกที่มอบพระบรมสารีริกธาตุให้บรรดาชนพื้นเมืองแล้ว พบว่ามีในช่วงเหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ก็ยังคงปรากฏพฤติกรรมทำให้พระบรมสารีริกธาตุอยู่ ทั้งนี้ตัวละครที่เป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุแก่บรรดาชนพื้นเมืองนั้นมิใช่พระพุทธเจ้า แต่เป็นพระสาวกหรือพระอรหันต์ที่เป็นตัวละครของฝ่ายพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุยางจวง (ไทเขิน)
หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว มีพระอรหันต์นำพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์มาประดิษฐานไว้
- ตำนานพระธาตุเจียงติ่ม (ไทลื้อ)
พระอานนท์สาวกนำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาไว้ที่เมืองสิง
- ตำนานพระธาตุจอมทอง ล้านนาที่ 2 (ไทลื้อ)
พระเจ้าอโศกเป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุเพิ่มเติมในภายหลัง

ตอนที่ IV คือ การสร้างและดูแลพระธาตุ: ช่วงเหตุการณ์ในตอนนี้นำประกอบไปด้วย
พฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม ส

คือ การสร้างพระธาตุ พบว่ามีรายละเอียดแตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2
กลุ่ม คือ กลุ่มแรกตำนานพระธาตุที่อธิบายว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างพระธาตุขึ้นมาหลังจากได้รับ
พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีทั้งที่เป็นพระอรหันต์สาวก พระเจ้าอโศก เจ้าเมือง
เป็นต้น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุคอกน้อย** (ไทยภาคเหนือ)
สองตายายกลับชาติมาเกิดเป็นเจ้าเมือง แล้วสร้างพระธาตุเจดีย์ครอบพระเกศา
ธาตุที่ประดิษฐานอยู่บนยอดคอก
- **ตำนานพระธาตุจอมทอง** (ไทลื้อ)
หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว พระเจ้าอโศกได้นำเอาพระบรม
สารีริกธาตุมาประดิษฐานเพิ่มเติมยังคอกแห่งนี้
- **ตำนานพระธาตุปางเยอ** (ไทลื้อ)
พระยาเจ้าเมืองอาพะวีเป็นผู้สร้างพระธาตุขึ้นมา
- **ตำนานพระธาตุเจียงติม** (ไทลื้อ)
พระยาทานไร่เป็นผู้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้น
- **ตำนานพระธาตุคอกคำ** (ไทยภาคเหนือ)
พระนางจามเทวีให้พระโอรสของพระองค์สร้างพระธาตุครอบไว้ที่คอกคำ

ส่วนตำนานพระธาตุกลุ่มที่สองอธิบายถึงการสร้างพระธาตุว่า ตัวละครมนุษย์เป็นผู้สร้าง
พระธาตุขึ้นซึ่งมีทั้งที่เป็นพระอินทร์ เทวดา และยักษ์

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุดอนเต้า** (ไทยภาคเหนือ)
พระอินทร์ พระพรหมเป็นผู้รับพระบรมสารีริกธาตุมาจากพระพุทธเจ้า แล้ว
พระยาเจ้าเมืองเป็นผู้นำสิ่งของมงคลมาบรรจุพร้อมกับพระธาตุ ซึ่งมีพระเจ้า
อโศกมาก่อนเจดีย์
- **ตำนานพระธาตุปู่ปอ** (ไทยภาคเหนือ)
พระพุทธเจ้าทำนายว่าจะมีคนมาสร้างเจดีย์แห่งนี้
- **ตำนานพระธาตุจอมทอง** (ไทยภาคเหนือ)
พระพุทธเจ้าประทานพระเกศาธาตุให้นายช่างทอง แล้วได้นำไปบรรจุไว้ใน
ไม้รวก โดยมีพระอินทร์และพระเจ้าอโศกเป็นผู้นำเอาไปบรรจุไว้ในถ้ำ

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)**

ยักษ์ได้รับพระบรมสารีริกธาตุจากพระพุทธเจ้า แล้วถอดเขี้ยวยักษ์ออก และได้สร้างพระธาตุเจดีย์ไว้บริเวณที่อยู่เดิมของตน

- **ตำนานพระธาตุดอยหยวก (ไทยภาคเหนือ)**

พระพุทธเจ้าประทานพระบรมสารีริกธาตุให้พระอินทร์เพื่อนำไปบรรจุไว้ยังดอยแห่งนี้

- **ตำนานพระธาตุขิงแกง (ไทยภาคเหนือ)**

หลังจากที่พญานาคได้รับพระเศียรธาตุจากพระพุทธเจ้า แล้วได้นำเอาไปบรรจุไว้ในอุโมงค์

มีข้อสังเกตว่า พฤติกรรมการสร้างพระธาตุที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท ส่วนใหญ่จะไม่กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุมากนัก หากจะกล่าวเพียงว่าหลังจากที่พระพุทธเจ้าประทานพระเศียรธาตุไว้ในดินแดนนี้แล้ว ก็จะมีผู้ดูแลรักษาซึ่งมักจะเป็นพระอินทร์ที่นำไปเอาพระเศียรธาตุนั้นไปบรรจุไว้ ตำนานพระธาตุหลายเรื่องกล่าวตรงกันว่าหลังจากที่พระพุทธเจ้าประทานพระบรมสารีริกธาตุให้ชนพื้นเมืองแล้ว ไม่ว่าจะป็นลัวะ ยักษ์ เจ้าเมือง ชาวบ้าน ชนพื้นเมืองเหล่านี้ก็นำเอาพระบรมสารีริกธาตุไปฝังไว้ในถ้ำ อุโมงค์ หรือใต้ดิน ต่อมาภายหลังจึงมีบุคคลอื่นมาสร้างองค์พระธาตุครอบพระเศียรธาตุที่ถูกฝังไว้ในตามสถานที่ดังกล่าวข้างต้น หรือมีการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานเพิ่มเติม

ข) พฤติกรรม I

คือ การดูแลบำรุงรักษาพระธาตุ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏในช่วงท้ายเรื่อง โดยจะกล่าวถึงการดูแลรักษาพระธาตุ การสร้างวัดวาอารามอันเป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนาที่มักปรากฏอยู่ร่วมกับการสร้างองค์พระธาตุ โดยจะมีผู้ดูแลรักษาพระธาตุซึ่งมีทั้งที่เป็นตัวละครที่เป็นมนุษย์และอมมนุษย์ ไม่ว่าจะป็นพระอินทร์ เจ้าเมือง พระภิกษุสงฆ์ ประชาชนชาวเมือง ซึ่งแสดงพฤติกรรมแตกต่างกันออกไป บ้างก็ถวายทรัพย์สินของมีค่าเป็นพุทธบูชาแต่พระธาตุ บ้างก็มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองพระธาตุ บ้างก็บูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุ ทั้งนี้การดูแลพระธาตุให้เจริญรุ่งเรืองนั้นเป็นผลทำให้เกิดความรุ่งเรืองและความสงบสุขร่มเย็นแก่บ้านเมืองด้วย รวมทั้งอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาพระธาตุ ก็จะมีบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนบ้านเมือง ในขณะที่เดียวกันถ้าผู้คนชาวเมืองไม่เคารพบูชาพระธาตุอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะบันดาลให้เกิดความทุกข์ยากเดือนร้อนได้เช่นกัน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว)**

ชาวเมืองหลวงพระบางต้องตีกลองในวันพระวันศีลเพื่อบูชาพระธาตุและเป็น การบอกให้ยักษ์ที่อยู่ในถ้ำใต้ดินรู้ว่าพุทธศาสนาในบ้านเมืองนี้ยังเจริญรุ่งเรือง

- **ตำนานพระธาตุคอยตุง (ไทยภาคเหนือ)**

พระยาอชุตราชมออบทองคำแก่ลาวจกเป็นการซื้อที่ดินเพื่อถวายเป็นเขตคาม แต่พระธาตุ

- **ตำนานพระธาตุเขาน้อย (ไทยภาคเหนือ)**

พระนางปทุมมาเทวีพร้อมด้วยประชาชนชาวเมืองได้ถวายทรัพย์สินของมีค่า เป็นพุทธบูชาและอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในอุโมงค์โดยมี พระอินทร์เป็นเทพรักษาพระธาตุแห่งนี้

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทยภาคเหนือ)**

หลังจากที่พระภิกษุสงฆ์รวมกันสร้างพระธาตุแล้ว ต่อมาองค์พระธาตุเกิด ชำรุดทรุดโทรม ครูบาศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาและบรรดาพระภิกษุทั้งหลาย จึงรวมกันบูรณะและสร้างพระธาตุครอบพระธาตุองค์เดิม

- **ตำนานพระธาตุคอยน้อย ลำานวนที่ 2 (ไทยภาคเหนือ)**

ถ้าผู้ใดดูแลรักษาหรือเคารพบไหว้องค์พระธาตุ บุญกุศลจะส่งไปถึง พญานาคให้บันดาลน้ำฝนให้ตกลงมา ถ้าผู้ใดไม่เคารพบไหว้พระธาตุ พญานาคก็จะไม่พอใจและจะบันดาลความแห้งแล้งให้แก่บ้านเมือง

ฉะนั้น พระธาตุจึงเป็นเครื่องหมายของพุทธศาสนาที่สามารถสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อของคนไทว่าหากบ้านเมืองใดไม่ใส่ใจบำรุงค้ำชูในพุทธศาสนา บ้านเมืองนั้นก็จะมีแต่ ความทุกข์ยากเดือนร้อนเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ จากการศึกษาพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำในโครงเรื่อง แบบ “มีพระพุทเจ้าเสด็จมา – การไม่ยอมรับพุทธศาสนา” พบว่าโครงเรื่องตำนานพระธาตุใน กลุ่มนี้จะมีความขัดแย้งระหว่างตัวเอกคือพระพุทเจ้ากับตัวละครอื่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการ การไม่ยอมรับพุทธศาสนาในช่วงดำเนินเรื่อง ต่อมาปมขัดแย้งนี้ได้รับการคลี่คลายไปโดยตัวละครอื่นนั้น ได้ยอมรับหรือพ่ายแพ้ต่ออำนาจของพระพุทเจ้า

โดยสรุป โครงเรื่องประเภทนี้จะมีการลำดับพฤติกรรมในเรื่อง คือ เริ่มเรื่องจากกล่าวถึง ความเป็นมาของตัวเอก ซึ่งกล่าวถึงรายละเอียดของสถานที่ที่ตัวเอกจะเดินทางไป หรือกล่าวถึง พฤติกรรมการเดินทางของตัวเอก แล้วได้พบกับสถานที่บ้านเมืองหรือชนพื้นเมือง หลังจากนั้นก็ เกิดการขัดแย้งหรือการต่อสู้กันระหว่างตัวเอกกับตัวละครอื่น ภายหลังตัวเอกได้ทำให้ตัวละคร อื่นเหล่านั้นยอมรับในอำนาจบารมี แล้วจึงกล่าวสั่งสอนศีลธรรมเพื่อให้ตัวละครอื่นใช้เป็น แนวทางในการยึดถือและปฏิบัติ จากนั้นตัวเอกได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุให้แก่ตัวละครอื่น

เพื่อไว้เป็นที่สักการะบูชา ทำยสุดจึงได้มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ยังสถานที่แห่งนั้นเป็นผลทำให้มีผู้เลื่อมใสศรัทธามาทำการดูแลบำรุงรักษาพระธาตุสืบต่อกัน

ข) แบบที่มีพฤติกรรมการยอมรับพุทธศาสนา

คือ โครงเรื่องแบบที่ไม่ปรากฏการขัดแย้งหรือการต่อสู้ระหว่างตัวเอง ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้ากับตัวละครอื่น อันแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการยอมรับในพุทธศาสนา นอกจากนี้โครงเรื่องตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้ ยังจะต้องมีพฤติกรรมการเดินทางมาของตัวเอกหรือพระพุทธเจ้ามายังดินแดนชนชาติไทด้วย อันเป็นพฤติกรรมที่จะต้องปรากฏอยู่ร่วมกัน จึงจะจัดเป็นโครงเรื่องแบบ “มีพระพุทธเจ้าเสด็จมา-การยอมรับพุทธศาสนา” จากการศึกษาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทพบว่า มีตำนานที่มีโครงเรื่องแบบนี้จำนวน 49 เรื่อง คือ

1. ตำนานพระธาตุพระบาทรังรุ้ง เมืองหาง
2. ตำนานพระธาตุสี่จอม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
3. ตำนานพระธาตุขาว เมืองลวง
4. ตำนานพระธาตุดอยจอมไกล เมืองลวง
5. ตำนานพระธาตุปู่หลาน เมืองลวง
6. ตำนานพระธาตุจอมยอง สำนวนที่ 1 เมืองเชียงตุง
7. ตำนานพระธาตุจอมยอง สำนวนที่ 2 เมืองเชียงตุง
8. ตำนานพระธาตุจอมคำ สำนวนที่ 1 เมืองเชียงตุง
9. ตำนานพระธาตุจอมคำ สำนวนที่ 2 เมืองเชียงตุง
10. ตำนานพระธาตุจอมดอย สำนวนที่ 1 เมืองเชียงตุง
11. ตำนานพระธาตุจอมดอย สำนวนที่ 2 เมืองเชียงตุง
12. ตำนานพระธาตุจอมดอย สำนวนที่ 3 เมืองเชียงตุง
13. ตำนานพระธาตุเวียงชัย เมืองเชียงตุง
14. ตำนานพระธาตุดอนหลวง เมืองเชียงตุง
15. ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน รัฐฉาน
16. ตำนานพระธาตุสายเมือง เมืองท่าขี้เหล็ก
17. ตำนานพระธาตุหลวง สำนวนที่ 2 แขวงเวียงจันทน์
18. ตำนานพระธาตุหลวง สำนวนที่ 4 แขวงเวียงจันทน์
19. ตำนานพระธาตุอิงฮัง สำนวนที่ 1 แขวงสะหวันนะเขต
20. ตำนานพระธาตุอิงฮัง สำนวนที่ 2 แขวงสะหวันนะเขต
21. ตำนานพระธาตุโพ้น แขวงสะหวันนะเขต
22. ตำนานพระธาตุดอยปู่ภูทับ เมืองลองและแหลมรี จังหวัดเชียงราย
23. ตำนานพระธาตุจอมจ้อ จังหวัดเชียงราย

24. ตำนานพระธาตุจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
25. ตำนานพระธาตุเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่
26. ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
27. ตำนานพระธาตุแสนไห จังหวัดเชียงใหม่
28. ตำนานพระธาตุถ้ำนวมผา จังหวัดเชียงใหม่
29. ตำนานพระธาตุวัดพระนอนแม่ปู้คา จังหวัดเชียงใหม่
30. ตำนานพระธาตุวัดข้าวแทนหลวง จังหวัดเชียงใหม่
31. ตำนานพระธาตุม่อนเปี้ยะ จังหวัดเชียงใหม่
32. ตำนานพระธาตุดอยเก็ง จังหวัดเชียงใหม่
33. ตำนานพระธาตุพลูแซ่ จังหวัดน่าน
34. ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ส่วนวนที่ 1 จังหวัดน่าน
35. ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ส่วนวนที่ 2 จังหวัดน่าน
36. ตำนานพระธาตุสบแวน จังหวัดพะเยา
37. ตำนานพระธาตุแจ้โหว่ จังหวัดพะเยา
38. ตำนานพระธาตุดอยคำ จังหวัดพะเยา
39. ตำนานพระธาตุจอมแจ้ง ส่วนวนที่ 2 จังหวัดแพร่
40. ตำนานพระธาตุแช่แฮ่ จังหวัดแพร่
41. ตำนานพระธาตุปู่ตีบ จังหวัดแพร่
42. ตำนานพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
43. ตำนานพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
44. ตำนานพระธาตุม่อนพญาแช่ จังหวัดลำปาง
45. ตำนานพระธาตุพนม ส่วนวนที่ 2 จังหวัดนครพนม
46. ตำนานพระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร
47. ตำนานพระธาตุนารายณ์เจงเวง จังหวัดสกลนคร
48. ตำนานพระธาตุภูเพ็ก จังหวัดสกลนคร
49. ตำนานพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

ตัวอย่างจากตำนานพระธาตุช่อแฮ (แพร่)

- พระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสาวกทั้งหลาย
ได้เสด็จเสียบแม่น้ำโขงไปทางทิศตะวันออก - ยามนั้นมี “แมงเวาเขียว” ตัวหนึ่งออกมา
จากรู แล้วมาราบไหว้พระพุทธเจ้าด้วยใจ | <p>ความเป็นมาของตัวละคร
สภาพบ้านเมือง/สถานที่ (A 2.1)
และการเดินทางของตัวเอก
(↑. และ G 1.)
ตัวเอกได้พบบุคคลพื้นเมืองที่เป็น
สัตว์ (พ 2.3.5)</p> |
|--|---|

ยินดีตามภาษาแห่งสวรรค์ พระพุทธเจ้าจึงได้
ประทานพระเกศชาติให้ 1 เส้น

การแสดงความเคารพ (I 2.5)
ตัวเอกเป็นผู้ให้พระบรมสารีริกธาตุ
(ท 1.1.2)

- แล้วทำนายว่าสถานที่แห่งนี้จะได้ชื่อว่า
พระธาตุเจ้าดอยเวา

การพยากรณ์เกี่ยวกับสถานที่ (ท 9.)

- พระองค์ได้ประทานเกศชาติแก่พระอินทร์
และพระเจ้าอโศก แล้วก็ขุดอุโมงค์บรรจุ
พระบรมสารีริกธาตุไว้

การสร้างพระธาตุโดยอมนุษย์และ
มนุษย์ (ส 2.1 และ ส 1.1)

- พระอินทร์ใส่ยันต์เฝ้าพระธาตุไว้

การดูแลรักษาพระธาตุ (ร 2.2)

โครงสร้างของโครงเรื่องแบบมีพระพุทธเจ้าเสด็จมา-การยอมรับพุทธศาสนา

ตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้ง 49 เรื่อง มีเหตุการณ์ที่ปรากฏซ้ำๆ ซึ่งประกอบด้วย
ลำดับเหตุการณ์สำคัญ คือ

- α ความเป็นมาของตัวละคร เหตุการณ์เริ่มต้น
- ↑ ตัวเอกออกเดินทางไปยังจุดหมาย
- G การพาตัวเอกไปยังจุดหมาย
- พ การพบ
- I ตัวเอกได้รับการยอมรับหรือชยชนะ
- ท การทำนายหรือพยากรณ์
- ห การให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุ
- ↓ ตัวเอกเดินทางกลับหรือเดินทางไปยังจุดหมายอื่น
- ส การสร้างพระธาตุ
- ร การดูแลบำรุงรักษาพระธาตุ

จากลำดับเหตุการณ์หลักข้างต้นสามารถสรุปเป็นโครงสร้างได้ ดังนี้

I	II	III	IV
α ↑ G	พ I	ท ห	↓ ส ร

ตอนที่ 1 คือ เหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม α

คือ เหตุการณ์เริ่มต้น ความเป็นมาของตัวละคร หรือสภาพชุมชนบ้านเมืองสถานที่ ดำเนินพระชาติในกลุ่มนี้พบว่า มีพฤติกรรมนี้ปรากฏอยู่ทุกสำนวน ส่วนใหญ่มักจะกล่าวตรงกันว่า พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกประทับอยู่ที่เชตวันวิหาร (อินเดีย) แล้วเสด็จมายังชุมชนบ้านเมืองของกลุ่มชนชาติไท ดังเช่น เมืองยวม เมืองลวง เมืองเชียงตุง เมืองเวียงจันทน์ เมืองศรีโคตรบูรณ เมืองน่าน หรือเมืองหนองหาร เป็นต้น

ตัวอย่างตำนานพระชาติ:

- **ตำนานพระธาตุพระบาทรังรุ้ง (ไทใหญ่)**
พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมายังเมืองโกสัมพี
- **ตำนานพระธาตุสี่จอม (ไทใหญ่)**
พระพุทธเจ้าได้เสด็จเหาะมาโปรดสัตว์ยังเมืองยวม
- **ตำนานพระธาตุจอมคำ สำนวนที่ 1 (ไทเขิน)**
พระพุทธเจ้าได้เดินทางออกไปโปรดสรรพสัตว์จนมาถึงเมืองเชียงตุง
- **ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ (ไทยภาคเหนือ)**
พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมายังดอยสุเทพปัพพต
- **ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว)**
พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดสัตว์ในดินแดนสุวรรณภูมิจนมาถึงบริเวณภูเขานันทะกังรี (เมืองหลวงพระบาง)

มีข้อสังเกตว่า ตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทในกลุ่มนี้มีหลายเรื่องที่มีการปรับเปลี่ยนชื่อสถานที่ให้มีลักษณะเป็นพุทธศาสนา กล่าวคือ มีการเรียกชื่อสถานที่ในชุมชนบ้านเมืองของคนไทด้วยภาษาบาลี ดังเช่น ดอยสุเทพ ก็เรียกว่า ดอยสุเทพปัพพต ภูสี ก็เรียกว่า ภูเขานันทะกังรี ดอยคำ ก็เรียกว่า ดอยสิงหฤตตระระ ดอยหลวง ก็เรียกว่า ดอยสุภาสุเทพ แม่น้ำปิง ก็เรียกว่า แม่น้ำระมิงค์ ภูลวง ก็เรียกว่า ดอยกปณคีรี เมืองลำปาง ก็เรียกว่า บ้านลัมพการีวัน เป็นต้น ลักษณะนี้แสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนชื่อสถานที่อันเป็นที่คุ้นเคยของชนชาติไทให้เข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา (ประเด็นนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เชิงลึกในบทที่ 5 หัวข้อ 5.2)

มีตำนานพระธาตุบางสำนวนในกลุ่มนี้กล่าวถึงช่วงเหตุการณ์ตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะซึ่งเป็นเหตุการณ์ก่อนการตรัสรู้ แต่ตำนานพระธาตุส่วนใหญ่มักกล่าวตรงกันว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหาร รู้อนาคตกาลว่าพระองค์จะต้องเสด็จปรินิพพานจึงอยากจะไปแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเพื่อใช้เป็นเครื่องกราบไหว้บูชา พฤติกรรมในช่วงเริ่มต้นที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ มีตำนานบางสำนวนกล่าวว่า

การที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสรรพสัตว์ยังดินแดนชนชาติไท หรือเสด็จมาประทานพระบรมสารีริกธาตุในดินแดนนี้ เกิดจากเหตุที่เป็นประเพณีนิยมของพระพุทธเจ้าทุกองค์ที่ต้องปฏิบัติสืบต่อกันมา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุปูต๊ับ** (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธเจ้าได้สร้างบุญบารมีจนบรรลุมรรคผล แล้วพระองค์ได้เสด็จมาโปรดสัตว์จนมาถึงภูเขาลูกหนึ่ง ตามธรรมเนียมประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์

- **ตำนานพระธาตุเชิงชุม** (ไทยภาคอีสาน)

พระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์จะประดิษฐานรอยพระพุทธบาทเบื้องขวาไว้ที่เกาะไก่อบริเวณหนองหารหลวง และไปประดิษฐานเครื่องบริวารไว้ที่ดอยสิงคุตรระ

ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องการเสด็จมาพระพุทธเจ้ายังดินแดนของชนชาติไทว่าเป็นธรรมเนียมที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะต้องปฏิบัติสืบต่อกันมานับแต่อดีตปัจจุบัน และอนาคต

ข) พุทธกิจกรรม G

คือ การเดินทางมาของตัวเอกหรือพระพุทธเจ้า ตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ มักจะกล่าวว่า พระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันต์สาวกได้เสด็จมายังดินแดนของชนชาติไท ทั้งนี้พระอรหันต์สาวกเหล่านี้มีทั้งพระอานนท์ พระโสณเถระ พระอุตรเถระ และพระเจ้าอโศก

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย** (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธเจ้าเสด็จพุทธดำเนิน โดยมีพระอานนท์ พระโสณเถระ พระอุตรเถระ และพระเจ้าอโศกตามเสด็จ

- **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง** (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จจากป่าเชตะวันวิหารมาถึงบ้านลัมพการีวัน

- **ตำนานพระธาตุแสนไห** (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนท์องค์อุปฐากได้เสด็จจาริกมาสั่งสอนโปรดสรรพสัตว์

วิธีการเดินทางของพระพุทธเจ้ากับเหล่าพระสาวกเพื่อมายังดินแดนชนชาติไท พบว่ามีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ ตำนานพระธาตุบางสำนวนเล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จเหาะมาทางอากาศ ตำนานบางสำนวนไม่อธิบายหรือให้รายละเอียดมากนัก หากแต่กล่าวเพียงว่าพระองค์เสด็จพุทธดำเนินมายังดินแดนของชนชาติไทเท่านั้น แต่ตำนานพระธาตุของชนชาติไทส่วนใหญ่ มักฉายภาพให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเดินทางมาด้วยวิธีการเหาะ

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุดอยตุง** (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันต์ 500 ตนเป็นบริวารเสด็จมาทางอากาศ แล้วได้ประทับที่ดอยดินแดง

- **ตำนานพระธาตุพนม** สำนวนที่ 2 (ไทยภาคอีสาน)

พระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันต์เสด็จทางอากาศมายังบริเวณหนองคันแทเสื่อน้ำ

การที่ตำนานพระธาตุของชนชาติไทมักกล่าวตรงกันว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาโดยการเสด็จมาทางอากาศหรือการเหาะ สำหรับพฤติกรรมการเสด็จมาทางอากาศหรือการเหาะมาของพระพุทธเจ้านั้น เราอาจมองว่าแหล่งที่มาหรือแหล่งอ้างอิงของตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทหลายสำนวนนั้นมักจะมีที่มาหรือมีความสัมพันธ์กับ **ตำนานพระเจ้าเสียบโลก** ซึ่งเป็นเรื่องราวที่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการเหาะมาของตัวเอกหรือพระพุทธเจ้าได้อย่างเด่นชัด และเป็นเรื่องที่แพร่หลายในดินแดนของชนชาติไทหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มชนชาติไทในล้านนา เชียงตุง ลิบสองปันนา อีสาน และลาว อนึ่ง การอธิบายว่าพระพุทธเจ้าเสด็จเหาะมาอากาศเพื่อโปรดสรรพสัตว์ยังดินแดนชนชาติไทนั้นยังสะท้อนร่องรอยความคิดของคนไทเกี่ยวกับภาพของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์เป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจและมีบุญบารมีจึงสามารถเดินทางมาจาก “ฟ้า หรือ สวรรค์” ซึ่งเป็นที่อยู่ของบรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติตามมโนทัศน์ของคนไท

ตอนที่ II คือ การพบ: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม พ

คือ การพบของตัวเอกหรือพระพุทธเจ้า ในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทนั้นมีความหลากหลายลักษณะแตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มแรก ตัวเอกพบกับมนุษย์ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกัน ทั้งที่เป็นเจ้าเมือง ชาวไร่ชาวนา คนพื้นเมือง และฤๅษี ส่วนกลุ่มที่สอง คือ ตัวเอกพบกับมนุษย์ ดังเช่น นาค ยักษ์ สัตว์ และผี และกลุ่มสุดท้ายคือ ตัวเอกพบสถานที่หรือชุมชนบ้านเมือง

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมดอย (ไทเขิน)**
พระพุทธรเจ้าเสด็จมายังเมืองเชียงตุงพบชายผู้หนึ่งชื่อ “ก้างไออุ่น” เป็นชาวป่า
มาถวายน้ำผึ้ง
- **ตำนานพระธาตุคองหลวง (ไทเขิน)**
พระพุทธรเจ้าเสด็จมาถึงดอยสุภาสุเทพได้พบกับชาวลัวะ
- **ตำนานพระธาตุอิงฮัง ส่วนวนที่ 1 (ลาว)**
พระพุทธรเจ้าเสด็จมาสู่ภูกำพร้าว ได้พบพระเจ้าศรีโคตบุรณนำอาหารมาถวาย
- **ตำนานพระธาตุแสนไห (ไทยภาคเหนือ)**
พระพุทธรเจ้าเสด็จมาได้พบกับชาวกะเหรี่ยง (ปกากะญอ)
- **ตำนานพระธาตุจอมคำ ส่วนวน 2 (ไทเขิน)**
พระพุทธรเจ้าเสด็จมาถึงหนองตุงได้พบนางนาคมาลี
- **ตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยภาคเหนือ)**
พระพุทธรเจ้าพบยักษ์สามคนพ่อแม่ลูกที่ดอยคำ
- **ตำนานพระธาตุหลวง (ลาว)**
พระพุทธรเจ้าเสด็จมาจากภูเขานันทะกังรี (หลวงพระบาง) ถึงหนองคันแท
เสื่อน้ำพบผีเสื่อน้ำที่อาศัยอยู่ในหนองคันแท
- **ตำนานพระธาตุดอยเวา (ไทยภาคเหนือ)**
พระพุทธรเจ้าพบกับสัตว์ดิรัจฉาน คือ แมงเวาเขียว
- **ตำนานพระธาตุพนม ส่วนวนที่ 2 (ไทยภาคอีสาน)**
พระพุทธรเจ้าพร้อมพระอานนท์เสด็จมาทางอากาศยังบริเวณหนองคันแท
เสื่อน้ำพบแลนคำ (ตะกวดทอง) ตัวหนึ่ง
- **ตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยภาคเหนือ)**
พระพุทธรเจ้าเสด็จมาพร้อมพระสาวกพบดอยลูกหนึ่งมีความอุดมสมบูรณ์
มีหินจมแล้ไผ่ล่พื้นดินขึ้นมา
- **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ส่วนวนที่ 2 (ไทยภาคเหนือ)**
พระพุทธรเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ถึงพื้นที่ราบลุ่มเมืองน่าน

มีข้อสังเกตว่า จากลักษณะพฤติกรรมการพบของตัวเอกหรือพระพุทธรเจ้าทั้ง 3 แบบข้างต้น คือ การพบมนุษย์ การพบอมมนุษย์ และการพบสถานที่หรือชุมชนบ้านเมือง เมื่อเปรียบเทียบในเชิงความถี่แล้ว พบว่าตัวเอกจะพบมนุษย์มากที่สุด ลักษณะเช่นนี้อาจมองว่า ตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้แสดงให้เห็นพฤติกรรมการยอมรับหรือชัยชนะของพระพุทธรเจ้าแล้ว ซึ่งไม่ปรากฏพบขัดแย้งหรือการต่อสู้ (ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะอภิปรายรายละเอียดในบทที่ 5 หัวข้อ 5.1 และ 5.2) ฉะนั้น ตัวละครส่วนใหญ่ที่ตัวเอกพบจึงมักจะเป็นมนุษย์ที่นับถือพุทธศาสนา หรือ “ชาวพุทธ”

แล้ว ส่วนการพบของตัวเอกในแบบที่สาม ซึ่งมักอ้างตรงกันว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงดินแดนแถบนี้ แล้วทรงเห็นสภาพภูมิประเทศอันเหมาะสม จึงตรัสทำนายว่าดินแดนนี้จะมีพระธาตุเกิดขึ้น หรือมีการสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น พร้อมทั้งได้ทำนายและอธิบายถึงสาเหตุที่ได้เรียกชื่อสถานที่ดังกล่าวไว้

ข) พุทธกิจกรรม I

คือ การยอมรับตัวเอคนั้นคือ พระพุทธเจ้า การยอมรับในที่นี้หมายถึง การยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าหรือการยอมรับเชื่อฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า อันมีความหมายหรือนัยเกี่ยวกับการยอมรับนับถือพุทธศาสนาของตัวละครอื่น ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกัน กล่าวคือ ตำนานพระธาตุบางเรื่อง ได้สะท้อนการยอมรับนับถือพุทธศาสนาด้วยภาพของการมอบสิ่งของให้กับพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นข้าว อาหาร ผลไม้ และน้ำ รวมทั้งการแสดงการเคารพบูชาด้วยการช่วยดูแลอุปฐากพระพุทธเจ้า การแสดงความเคารพด้วยการกราบไหว้ การฟังคำเทศนาหรือยอมรับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การยอมถือศีลปฏิบัติธรรม

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุจอมดอย (ไทเขิน)
พระพุทธเจ้าพบคนตัดไม้ซึ่งนำเอาข้าวและน้ำมาถวายพระองค์
- ตำนานพระธาตุแสนไห (ไทยภาคเหนือ)
ชาวกะเหรี่ยงนำอาหารพร้อมแดงโมมาถวายพระพุทธเจ้า
- ตำนานพระธาตุพลูแซ่ (ไทยภาคเหนือ)
ยางลู่โท (กะเหรี่ยง) นำเอาพลูแซ่น้ำมาถวาย
- ตำนานพระธาตุสบแว่น (ไทยภาคเหนือ)
พรานป่า นำเอาผลมะม่วงมาถวายพระพุทธเจ้า
- ตำนานพระธาตุวัดข้าวแทนหลวง (ไทยภาคเหนือ)
พ่อนานำฟ่อนข้าวมาปูเป็นแทนถวายให้พระพุทธเจ้าประทับนั่งฉันอาหาร
- ตำนานพระธาตุดอยเก็ง (ไทยภาคเหนือ)
พระยาขุนแสงทองได้เอาฉัตรทองมาบังแสงแดดให้พระพุทธเจ้า
- ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทยภาคเหนือ)
พระยาอัครภูษะพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ คหบดี ชาวเมืองทั้งหลายได้พบพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกทั้ง 500 รูปจึงได้ก้มกราบไหว้บูชาพระองค์ด้วยอาการที่เรียกว่า “เบญจางคประดิษฐ์”
- ตำนานพระธาตุแจ้โหว่ (ไทยภาคเหนือ)
สองตายายชาวไร่เข้ามากราบไหว้ถวายน้ำผึ้งและหมากสมอแก่พระพุทธเจ้า

- **ตำนานพระธาตุดอยเวา** (ไทยภาคเหนือ)
แมงเวาเขี้ยวสัตว์ดิรัจฉานได้ยกมือไหว้พระพุทธเจ้า
- **ตำนานพระธาตุเชิงชุม** (ไทยภาคอีสาน)
พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาโปรดพระยาเจ้าเมือง
- **ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ** (ไทยภาคเหนือ)
ลูกย่าและปู่สะได้ขอบวชเรียนกับพระพุทธเจ้า

มีข้อสังเกตว่า พฤติกรรมการยอมรับโดยตัวละครอื่นมอบสิ่งของหรืออาหารให้กับตัวเองหรือพระพุทธเจ้านั้นเป็นพฤติกรรมที่มีความน่าสนใจ กล่าวคือ จะพบว่าชนพื้นเมืองมักจะมอบอาหารที่เป็นพืชผักผลไม้ให้กับพระพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นแตงโม ลูกน้ำเต้า หมากสมอ หมากหาด หรือมะม่วง ลักษณะนี้แสดงให้เห็นความสอดคล้องสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา คือ การเน้นเรื่องการไม่เบียดเบียนหรือฆ่าสัตว์ ดังนั้น เนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทยส่วนใหญ่จึงนำเสนอภาพของพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นผู้ถือมังสวิริติ (vegetarian) หรือผู้ที่กินเฉพาะพืชผักเป็นอาหาร (ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวรายละเอียดและอภิปรายในบทที่ 5 หัวข้อ 5.2)

ตอนที่ III คือ การให้: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม ท

คือ การพยากรณ์หรือการทำนาย โคร่งเรื่องตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้ก็มีลักษณะคล้ายกับโครงเรื่องแบบ “การไม่ยอมรับพุทธศาสนา-มีพระพุทธเจ้าเสด็จมา” ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น (หัวข้อที่ 3.1.1.ก) กล่าวคือ จะเป็นการแสดงพุทธทำนายหรือการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับตัวละครอื่นหรือสถานที่ ซึ่งจะเป็นที่ประดิษฐานองค์พระธาตุในอนาคตการทำนายหรือพยากรณ์เกี่ยวกับสถานที่ พบว่ามีรายละเอียดแตกต่างกัน กล่าวคือ มีทั้งที่เป็นเรื่องการทำนายเกี่ยวกับสถานที่ตั้งบ้านเมือง ผู้ปกครองหรือเจ้าเมือง สถานที่ตั้งพระธาตุ หรือการจะมีพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานเพิ่มเติม ลักษณะนี้ แสดงให้เห็นว่าการพยากรณ์หรือทำนายของพระพุทธเจ้านั้นมีทั้งที่เกี่ยวข้งกับเรื่องราวทางพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมืองหรือชุมชนคนไทยแทรกปะปนอยู่ร่วมกัน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุสบแวน** (ไทยภาคเหนือ)
พระพุทธเจ้าได้ทำนายว่าถ้าพระองค์ปรินิพพานไปแล้วจะมีพระสาวกนำเอาพระบรมสารีริกธาตุริมฝีปากข้างล่างมาประดิษฐานไว้กับพระเกศาธาตุนี้ แล้วพระธาตุนี้จะได้ชื่อว่า “พระธาตุสบแวน” ภายหน้าเมืองนี้จะได้ชื่อตามชื่อชายที่มาถวายมะม่วงคำ ต่อไปเมืองนี้จะได้ชื่อว่า “เชียงคำ”

- **ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ (ไทยภาคเหนือ)**

พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า หลังจากพระองค์ปรินิพพานแล้ว จะมีพระสาวก และเจ้าเมืองนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานบนยอดดอยนี้

- **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ลำานวนที่ 1 (ไทยภาคเหนือ)**

พระพุทธเจ้าทำนายชื่อบ้านนามเมืองอันเป็นแหล่งรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา แล้วกล่าวว่าแมงหมาเต้าจะกลับชาติมาเกิดเป็นพระยาครองเมืองชื่อท้าวชาก่าน

พฤติกรรมการพยากรณ์หรือทำนายของพระพุทธเจ้าในตำนานพระธาตุกลุ่มนี้ พบว่ายังมีลักษณะที่อธิบายว่าจะมีกษัตริย์ทรงอำนาจบารมี ซึ่งหมายถึงพระเจ้าอโศกจะเสด็จมาอุปถัมภ์เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทยภาคเหนือ)**

พระพุทธเจ้าแสดงพุทธทำนายว่า ต่อไปภายหน้าจะมีพระราชามีบุญบารมี มีอำนาจปรากฏไปทั่วทั้งชมพูทวีป เสด็จมาสู่ดอยจอมทองและสถาปนาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง พระราชานั้นคือพระเจ้าศรีธรรมอโศก ธรรมราชอันเป็นธรรมมิกราชจะมาสร้างอุโมงค์ทองคำ

ข) พฤติกรรม

คือ การให้พระบรมสารีริกธาตุหรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุจากพระพุทธเจ้า พบว่ามีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ มีทั้งการให้พระบรมสารีริกธาตุกับธรรมชาติแวดล้อม การให้กับมนุษย์และการให้กับมนุษย์ แต่พบว่าตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้จะมีการอธิบายว่า พระพุทธเจ้ามอบพระบรมสารีริกธาตุให้กับชนพื้นเมืองหรือมนุษย์มากที่สุด

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมคำ (ไทเขิน)**

พระพุทธเจ้ามอบพระเกศาธาตุให้นางนาคมาลี (พญานาค)

- **ตำนานพระธาตุถ้ำมผา (ไทยภาคเหนือ)**

พระพุทธเจ้านำเอาพระเกศาธาตุของพระองค์บรรจุใส่รวมไว้ในแท่งหินที่ชาวลัวะนับถือ

- **ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน (ไทใหญ่)**

พระพุทธเจ้ามอบพระเกศาธาตุให้แก่ฤาษี

- **ตำนานพระธาตุหลวง (ลาว)**

พระพุทธเจ้ามอบพระเกศาธาตุให้แก่ผีเสื้อน้ำที่อาศัยอยู่ใน
หนองคันแทเสื้อน้ำ

มีข้อสังเกตว่า **ตำนานพระธาตุจอมคำ (ไทเขิน)** ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าพญานาคเป็นผู้
มอบพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้าให้แก่ฤาษีที่มาสร้างเมืองเชียงตุง แสดงให้เห็นว่าการให้พระ
บรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้านั้นมีทั้งที่ให้กับตัวละครมนุษย์และตัวละครอมมนุษย์ ซึ่งในกลุ่ม
มนุษย์นั้นก็มีทั้งที่เป็นชนชั้นปกครองไปจนถึงระดับชาวบ้านทั่วไปและชนพื้นเมือง ซึ่งเป็น
ผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน นอกจากนี้ยังมีตำนานพระธาตุบางเรื่องในกลุ่มนี้ที่อธิบายว่า
พระพุทธเจ้าประทานพระบรมสารีริกธาตุให้แก่พระอรหันต์สาวก ซึ่งอาจจะเป็นพระอานนท์ พระ
มหากัสสะปะ พระเจ้าอโศก เพื่อนำมาบรรจุไว้ในดินแดนชนชาติไท การให้พระบรมสารีริกธาตุ
ของบรรดาพระสาวกในช่วงนี้ เป็นการให้พระบรมสารีริกธาตุครั้งที่สองหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้
ปรินิพพานไปแล้ว ทั้งนี้การให้พระบรมสารีริกธาตุแก่บรรดาตัวละครอื่นในครั้งแรกนั้น ตำนาน
มักอธิบายว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ประทานให้ด้วยตนเอง

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุพนม (ไทยภาคอีสาน)**

พระมหากัสสะปะนำพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธเจ้าเดินทางไปประดิษฐานที่
ภูกำพร้าว

- **ตำนานพระธาตุหลวง ส่วนที่ 2 (ลาว)**

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว พระเจ้าอโศกได้นำเอาพระบรม
ธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ตรงหินที่สร้างขึ้นในบริเวณลานพระธาตุ

นอกจากการที่บรรดาสาวกนำเอาพระบรมสารีริกธาตุไปสู่ดินแดนชนชาติไทแล้ว พบว่า
ยังมีตำนานพระธาตุอีกกลุ่มหนึ่งที่อธิบายว่า การให้หรือการได้มาของพระบรมสารีริกธาตุของ
ชนชาติไทนั้น เกิดจากเทพนิมิตหรือมีลางบอกเหตุเกี่ยวกับสถานที่ตั้งพระธาตุที่พระพุทธเจ้าเคย
นำมาประดิษฐานไว้ตั้งแต่ครั้งที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่และได้เสด็จมายังดินแดนนี้มา
ก่อน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุพระบาทรังรุ้ง (ไทใหญ่)**

พรานป่าได้ติดตามเทวดาที่แปลงกายเป็นรุ้งใหญ่ไปจนได้พบกับรอยพระบาท
และพระบรมสารีริกธาตุที่ปรากฏอยู่บนยอดดอย

- **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ไทยภาคเหนือ)**
มีฝูงกาบินโฉบไปมาเพื่อบอกเหตุและแจ้งให้พระยาอาทิตยราชโอรสแห่ง
พระนางจามเทวีได้ทราบที่ตั้งพระบรมสารีริกธาตุ ภายหลังก
พระยาอาทิตยราชจึงได้สร้างเจดีย์ครอบทับพระธาตุที่บรรจุอยู่ที่ดินนั้น

ตอนที่ IV คือ การสร้างและดูแลพระธาตุ: ช่วงเหตุการณ์ในตอนนี้นำประกอบไปด้วย
พฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม ส

คือ การสร้างพระธาตุ พฤติกรรมนี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ ตำนานที่อธิบาย
ว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างพระธาตุและตำนานที่อธิบายว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างพระธาตุ กลุ่มที่อธิบายว่า
มนุษย์เป็นผู้สร้างพระธาตุมีลักษณะแตกต่างกัน คือ ตำนานบางเรื่องกล่าวว่าเจ้าเมืองหรือกลุ่ม
ชนชั้นปกครองเป็นผู้สร้างพระธาตุ และมีตำนานอีกกลุ่มที่กล่าวว่าชาวบ้านหรือชนพื้นเมืองเป็น
ผู้สร้างพระธาตุ

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทยภาคเหนือ)**
พระเจ้าอโศกได้เสด็จมาสู่ดอยจอมทอง ได้สร้างพระเจดีย์ธาตุแล้วอัญเชิญ
พระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้
- **ตำนานพระธาตุดอยเก็ง (ไทยภาคเหนือ)**
พระยาศรีธรรมมาโคกราชหรือพระเจ้าอโศกได้นำพระบรมสารีริกธาตุใส่
โกศทองมาบรรจุไว้ยังดินแดนนี้
- **ตำนานพระธาตุอิงฮัง สำนวนที่ 1 (ลาว)**
พระยาสุมิตรธรรมได้เกณฑ์พลเมืองสร้างพระธาตุครอบบริเวณที่พระพุทธเจ้า
เคยประทับนั่งฉันอาหารใต้ต้นฮัง
- **ตำนานพระธาตุจอมคำ สำนวนที่ 1 (ไทเขิน)**
คนตัดไม้สองผิวเมียเป็นผู้สร้างพระธาตุจอมคำขึ้น
- **ตำนานพระธาตุจอมคำ สำนวนที่ 2 (ไทเขิน)**
ตุงคฤาษีเป็นผู้สร้างพระธาตุจอมคำขึ้น
- **ตำนานพระธาตุเจดีย์หลวง (ไทยภาคเหนือ)**
ลัวะเป็นผู้สร้างพระธาตุเจดีย์หลวงกลางเมืองเชียงใหม่ขึ้นมา
- **ตำนานพระธาตุพลูแซ่ (ไทยภาคเหนือ)**
กะเหรี่ยงลู่ทอกลับชาติมาเกิดเป็นเจ้าเมือง แล้วได้สร้างพระธาตุพลูแซ่ขึ้นมา

มีข้อสังเกตว่า **ตำนานพระธาตุสี่จอม** (แม่ฮ่องสอน) จะอธิบายว่า กลุ่มชนหลายกลุ่มหลายเผ่าพันธุ์ได้รวมกันสร้างพระธาตุขึ้น กล่าวคือ ชาวมอญสร้างพระธาตุจอมมอญ ชาวพม่าสร้างพระธาตุจอมกิติ ชาวไทใหญ่สร้างพระธาตุจอมทอง และชาวลัวะ กะเหรี่ยงได้สร้างพระธาตุจอมแจ้ง ความน่าสนใจในตำนานเรื่องนี้ คือ ผู้คนต่างเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ที่เป็นชาวพุทธและนับถือพระธาตุต่างร่วมมือร่วมใจกันสร้างพระธาตุขึ้นมา อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าประชากรที่นับถือพุทธศาสนานั้นมีหลายกลุ่มหลายภาษาซึ่งอาศัยอยู่ร่วมกัน และกลุ่มชนดังกล่าวล้วนเป็น “ชาวพุทธ” ด้วยกัน (ประเด็นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวอภิปรายให้เห็นรายละเอียดในบทที่ 5 หัวข้อ 5.2) นอกจากตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้จะอธิบายว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างพระธาตุแล้ว ยังพบว่ามีตำนานพระธาตุหลายเรื่องกล่าวว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้สร้างพระธาตุขึ้นมา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน** (ไทใหญ่)

พระอินทร์ได้นำเอาก้อนหินใหญ่จากมหาสมุทรรูปร่างคล้ายศีรษะฤๅษีมาสร้างเป็นพระธาตุเจดีย์เพื่อเก็บพระเกศของพระพุทธเจ้าที่อยู่ในมวยผมของฤๅษี

- **ตำนานพระธาตุจอมจ้อ** (ไทยภาคเหนือ)

พระอินทร์ได้เนรมิตปราสาทและแท่นแก้วเป็นที่ตั้งของพระบรมสารีริกธาตุ ภายหลังพระยาศรีจอมธรรมจึงโปรดให้ผู้คนร่วมสร้างเจดีย์ครอบพระแท่นไว้เหนือปากอุโมงค์

- **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง** (ไทยภาคเหนือ)

พระยาครนเมืองได้เกณฑ์ไพร่พลขุดหาพระธาตุเจดีย์ ซึ่งพระอินทร์และพระพรหมเคยก่อสร้างไว้ก่อน แล้วบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่

ข) พฤติกรรม I

คือ การดูแลบำรุงรักษาพระธาตุ จากการพิจารณาด้านตำนานพระธาตุสำนวนต่างๆ ในกลุ่มนี้ พบว่ามีพฤติกรรมที่ว่าด้วยเรื่องการดูแลบำรุงรักษาพระธาตุอยู่ 3 แบบ คือ การถวายสิ่งของมีค่าเป็นเครื่องบำรุงพระธาตุ การถวายข้าโอกาสเป็นผู้ดูแลพระธาตุ และการสร้างหรือบูรณะพระธาตุ ซึ่งมักจะพบในตำนานพระธาตุที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์บ้านเมือง นั่นคือ หลังจากที่มีการสร้างพระธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้ปกครองบ้านเมืองจะมาทำการดูแลรักษาหรือบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุให้เจริญรุ่งเรือง ตำนานพระธาตุบางสำนวนในกลุ่มนี้ได้อธิบายให้เห็นว่าเจ้าเมืองได้ถวายผู้คนให้เป็น “ข้าโอกาสพระธาตุ” (Temple serf) หรือผู้ที่รับผิดชอบดูแลรักษาพระธาตุ

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุคอกยตุง** (ไทยภาคเหนือ)

พระยาอชุตธรรมราชาได้มอบหมายให้ “ชาวลัวะ” หรือพวกมิลักขุจำนวน 500 ครอบครัวในท้องถิ่นนั้นคอยดูแลปฏิบัติภูษาพระธาตุ

- **ตำนานพระธาตุพนม** (ไทยภาคอีสาน)

พระยาสุมิตรธรรมวงศาผู้ครองเมืองมรุกขนครมีความเลื่อมใสศรัทธาองค์พระธาตุพนมอย่างแรงกล้าจึงได้สละคนให้เป็นข้าโอกาสพระธาตุจำนวน 3,000 คน*

จากการศึกษาพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำในโครงเรื่องแบบ “มีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า-การยอมรับพุทธศาสนา” พบว่าโครงเรื่องตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้จะเป็นโครงเรื่องที่ไม่ปรากฏการต่อสู้หรือการขัดแย้งระหว่างตัวเอกกับตัวละครอื่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นการยอมรับพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมการมอบสิ่งของให้กับตัวเอก การแสดงความเคารพบูชาหรือเลื่อมใสศรัทธา การยอมรับพลังอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์ของตัวเอกรวมทั้งการถือศีลปฏิบัติธรรมของบรรดาตัวละครอื่นหลังจากที่ได้รับฟังคำสั่งสอนจากตัวเอกหรือพระพุทธเจ้า ทั้งนี้โครงเรื่องตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้จะมีพฤติกรรมการเดินทางมาของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นช่วงเหตุการณ์ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน

โดยสรุป โครงเรื่องพระธาตุของชนชาติไทในกลุ่มนี้จะมีการลำดับพฤติกรรมในเรื่อง คือเริ่มเรื่องจากความเป็นมาของตัวเอก ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้า แล้วกล่าวถึงสถานที่ที่ตัวเอกเดินทางไป หลังจากนั้นตัวเอกก็ได้ทางไปพบกับสถานที่หรือชนพื้นเมืองที่มี ทั้งที่เป็นกลุ่มชนชั้นปกครองและชาวบ้านทั่วไป แล้วตัวเอกได้แสดงพลังอำนาจหรือแสดงธรรมเทศนาจนกลุ่มชนในท้องถิ่นเหล่านี้เกิดการยอมรับตัวเอก จากนั้นตัวเอกก็ได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุให้แก่บรรดาชนพื้นเมืองเพื่อไว้เป็นที่สักการะบูชา จากนั้นก็กล่าวถึงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ยังสถานที่แห่งนี้ ต่อมาจึงมีผู้เลื่อมใสศรัทธาได้มาทำการดูแลรักษาพระธาตุ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* **ข้าโอกาส ข้าพระโยมสงฆ์ หรือเลกวัต** หมายถึงบุคคลที่มีผู้ศรัทธาอุทิศถวายวัด ส่วนใหญ่จะเป็นพระมหากษัตริย์ เจ้าเมืองหรือท้าวเพี้ยที่มีทาสของตนเอง บุคคลที่มีผู้อุทิศถวายแก่วัดหรือพระธาตุเจดีย์เหล่านี้เรียกว่า “ข้าโอกาส” หรือ “ข้อยโอกาส” บุคคลกลุ่มนี้จะเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดหรือพระธาตุเจดีย์ตลอดชีวิต แม้ว่าจะสมรสกันมีลูกหลานออกมา บุตรธิดาก็ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดสืบต่อไป

3.2.2 โครงเรื่องแบบไม่มีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า

ก) แบบการไม่ยอมรับพุทธศาสนา

คือ โครงเรื่องแบบที่ไม่มีพฤติกรรมการเดินทางมายังจุดหมายของตัวเอกนั้นคือ ไม่มีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้ายังดินแดนของชนชาติไท แต่มีพฤติกรรมที่ขัดแย้ง จากการศึกษาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทพบว่า มีตำนานที่มีโครงเรื่องแบบนี้จำนวน 4 เรื่อง คือ

1. ตำนานพระธาตุวัดเจียงกอน เมืองหลวง
2. ตำนานพระธาตุดำ เมืองเวียงจันทน์
3. ตำนานพระธาตุเจดีย์ชาวหล่ง จังหวัดลำปาง
4. ตำนานพระธาตุกุดจอก จังหวัดชัยภูมิ

ตัวอย่างจากตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์ (นครศรีธรรมราช)

- พระเจ้าศรีธรรมโศกราชคิดจะสร้างบ้านเมือง ในครั้งที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชจึงได้สร้างเจดีย์เพื่อเป็นหลักบ้านหลักเมือง	ความเป็นมาของตัวละคร
เหตุการณ์เริ่มต้น
สภาพบ้านเมือง /สถานที่ (A 2.5)
- มีพวักยักษ์เข้ามาทำสร้างเจดีย์แข่ง โดยยักษ์มีเงื่อนไขว่า ถ้ายักษ์แพ้จะไม่ขัดขวางการสร้างเมืองและสร้างพระธาตุ แต่ถ้ายักษ์ชนะจะจับชาวเมืองและพระเจ้าศรีธรรมโศกราชกินเป็นอาหารทั้งหมด	การพบกับมนุษย์ (พ 2.1)
การต่อสู้กันด้วยการแข่งขัน (H 5.)
- พระเจ้าศรีธรรมโศกราชชนะการแข่งขันสร้างพระธาตุ	การพ่ายแพ้จากการต่อสู้แข่งขัน (I 5.)
- ยักษ์จึงโกรธมาก จึงใช้เท้าถีบยอดพระธาตุที่ตนสร้าง แล้วพวักยักษ์และก็หลบหนีไป	การหลบหนี (H 1.)
- เจดีย์องค์นี้จึงได้ชื่อว่า “เจดีย์ยักษ์” เพราะยักษ์เป็นผู้สร้างและมียอดถ้วนมาจนถึงทุกวันนี้	การสร้างพระธาตุ (ส 2.3)

โครงสร้างของโครงเรื่องแบบไม่มีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า - การไม่ยอมรับพุทธศาสนา

ตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้ง 4 เรื่อง มีพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำ ซึ่งประกอบด้วยลำดับพฤติกรรมสำคัญ คือ

α	ความเป็นมาของตัวละคร เหตุการณ์เริ่มต้น
พ	การพบ
ห	การต่อสู้ระหว่างตัวเอกกับตัวละครอื่น
ล	ตัวเอกได้รับการยอมรับหรือชัยชนะ
ท	การให้หรือการได้รับพระธาตุ
ส	การสร้างพระธาตุ
ร	การดูแลบำรุงรักษาพระธาตุ

จากลำดับเหตุการณ์สำคัญสามารถสรุปเป็นโครงสร้างได้ ดังนี้

I	II	III	IV
α	พ ห ล	ท	ส ร

ตอนที่ I คือ เหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน: ประกอบไปด้วยเหตุการณ์หลัก 1 เหตุการณ์ คือ

ก) เหตุการณ์ α

คือ การเริ่มต้นเรื่อง ซึ่งจะเป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว โดยเป็นการอธิบายถึงสภาพบ้านเมืองสถานที่ตั้งพระธาตุ รวมทั้งกล่าวแนะนำตัวละคร อันเป็นการปูพื้นเรื่องราวให้เห็นสภาพบ้านเมืองหรือตัวละครก่อนที่จะดำเนินเรื่องต่อไป

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุเจียงกอน (ไทลื้อ)
บริเวณวัดเจียงกอนในอดีตเป็นที่อยู่ของยักษ์ร้ายที่อาศัยอยู่ในถ้ำใต้ดิน
- ตำนานพระธาตุคำ (ลาว)
อดีตเมืองเวียงจันทน์มีพญานาคเป็นผีอารักษ์เมือง พญานาคสามารถเดินทางไปมาระหว่างโลกมนุษย์กับโลกบาดาลได้
- ตำนานพระธาตุชาวหลัง (ไทยภาคเหนือ)
มีพระอรหันต์เดินทางมาจากอินเดียได้มาบำเพ็ญธรรมอยู่บ้านเมืองของพระยามลิินทร์
- ตำนานเจดีย์ยักษ์ (ไทยภาคใต้)
พระยาศรีธรรมมาโคกราชเป็นเจ้าเมืองคิดจะสร้างเมือง
- ตำนานพระธาตุกุดจอก (ไทยภาคอีสาน)
เมืองพรหมราชนครเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ ประชาชนชาวเมืองมีความอยู่ดี

ตอนที่ II คือ การพบ: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 3 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม พ

คือ การพบ ซึ่งมีลักษณะเหมือนคล้ายกับกลุ่มพฤติกรรมในโครงเรื่องแบบ 3.1.1.ก ที่กล่าวมาข้างต้น แต่มีรายละเอียดที่ผิดเพี้ยนแตกต่างกัน กล่าวคือ ตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้มีใช้การพบของพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นตัวเอก แต่เป็นการพบของตัวละครอื่นที่เป็นตัวละครฝ่ายพุทธได้พบเห็นตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่เป็นชนพื้นเมือง ไม่ว่าจะเป็นพญานาคพญายักษ์ พระยาศรีธรรมมาไตรราชพญายักษ์ เจ้าเมืองได้พบพระภิกษุที่เดินทางมาจากอินเดีย เป็นต้น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุเจียงกอน (ไทลื้อ)**
นางนาคได้พบที่อยู่ของยักษ์ในถ้ำใต้ดิน จึงนำเหตุไปแจ้งเหตุให้ชาวเมืองได้รับรู้ที่อยู่ของยักษ์
- **ตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์ (ไทยภาคใต้)**
พระยาศรีธรรมมาไตรราชได้พบกับยักษ์ที่เคยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน
- **ตำนานพระธาตุดำ (ลาว)**
เจ้าเมืองได้พบพระภิกษุที่เดินทางมาจากอินเดียพร้อมกับพระธาตุ
- **ตำนานพระธาตุเจดีย์ชาวหลัง (ไทยภาคเหนือ)**
พระยามิลินทร์ได้พบกับพระอรหันต์ที่เดินทางจาริกมาจากอินเดียมาบำเพ็ญกรรมที่บ้านเมืองของตน
- **ตำนานพระธาตุกุดจอก (ไทยอีสาน)**
พระยาเจ้าเมืองพรหมราชนครได้ทราบว่ามีงูชวงออกมากินชาวเมืองสร้างความเดือดร้อน แล้วให้ไพร่พลออกค้นหาจนพบกับงูชวงที่อยู่ริมทำน้ำใหญ่

ข) พฤติกรรม H

คือ พฤติกรรมการขัดแย้งของตัวละครอื่นที่มีใช้ตัวเอกหรือพระพุทธรูปเจ้า พบในตำนานพระธาตุทั้ง 4 เรื่อง ซึ่งมีลักษณะที่เหมือนคล้ายกัน กล่าวคือ ตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มักอธิบายให้เห็นว่าตัวละครที่เป็นมนุษย์ซึ่งเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาขัดแย้งกับตัวละครฝ่ายอำนาจเหนือธรรมชาติหรือความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งตัวละครเหล่านี้มักเป็นตัวละครอมมนุษย์ เช่น ยักษ์ นาค และงูชวง ทั้งนี้ตัวละครเหล่านี้จะแสดงพฤติกรรมการขัดแย้งโดยการจับกินมนุษย์หรือชาวเมืองเป็นอาหาร หรือการสร้าง ความเดือดร้อนให้กับมนุษย์ เป็นต้น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุเจียงกอน (ไทลื้อ)**

หลังจากที่นางนาคบอกที่อยู่ยักษ์ซึ่งอยู่ถ้ำใต้ดินแก่ชาวเมืองแล้ว ชาวเมืองได้สร้างพระเจ้าตนหลวงปิดปากถ้ำยักษ์เอาไว้

- **ตำนานพระธาตุคำ (ลาว)**

เจ้าเมืองได้สร้างพระธาตุครอบทับรูเข้างอกของพญานาค ซึ่งอยู่บริเวณที่ตั้งพระธาตุคำในปัจจุบัน

- **ตำนานพระธาตุงวง (ไทยภาคอีสาน)**

งวงที่อาศัยอยู่ในรูใต้ดินขึ้นมากินมนุษย์ทำให้ชาวบ้านเดือนร้อนล้มตาย

นอกจากพฤติกรรมการขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการไล่จับกินหรือการสร้างความเดือนร้อนให้กับมนุษย์หรือชาวเมืองแล้ว พบว่ายังมีพฤติกรรมการแข่งขันหรือการทดสอบระหว่างตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกับตัวละครฝ่ายพุทธด้วย ที่สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งกันระหว่างความคิดสองฝ่ายได้อีกทางหนึ่ง

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานเจดีย์ยักษ์ (ไทยภาคใต้)**

ยักษ์มาทำแข่งขันสร้างพระธาตุกับพระยาศรีธรรมมาโคกราช

- **ตำนานพระธาตุเจดีย์ชาวหลัง (ไทยภาคเหนือ)**

พระยามิลินทร์ได้ลองทดสอบปัญญาพระอรหันต์โดยการให้ตอบปัญหาธรรมแข่งกัน

ค) พฤติกรรม I

คือ การยอมรับนับถือพุทธศาสนา จากการพิจารณาตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้ พบว่ามีเนื้อหารายละเอียดที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ตำนานพระธาตุบางเรื่องแสดงให้เห็นว่าตัวละครฝ่ายพุทธมีอำนาจเหนือกว่าตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม เป็นผลทำให้ตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมยอมรับอำนาจฝ่ายพุทธ แล้วตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมก็ไม่สร้างความเดือนร้อนให้กับมนุษย์ หรือไม่สามารถจับมนุษย์กินเป็นอาหารได้อีก

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุเจียงกอน (ไทลื้อ)**

หลังจากชาวเมืองสร้างพระเจ้าตนหลวงและสร้างพระธาตุครอบทับถ้ำใต้ดินของยักษ์ เพื่อไม่ให้สามารถออกมาจับผู้คนกินเป็นอาหารได้

- **ตำนานพระธาตุคำ (ลาว)**

ชาวเมืองสร้างองค์พระธาตุ แล้วนำเอาพระบรมสารีริกธาตุจากพระภิกษุ
ที่เดินทางมาจากอินเดียนำไปบรรจุไว้ในองค์พระธาตุที่สร้างครอบทับฐูเข้า
ออกพญานาค

- **ตำนานพระธาตุกุดจอก (ไทยภาคอีสาน)**

ชาวเมืองสร้างพระเจ้าตนหลวงและพระธาตุครอบทับฐูขวงที่ออกมาไล่จับกิน
ชาวเมือง จนฐูขวงไม่สามารถออกมาได้

นอกจากพฤติกรรมการยอมรับหรือการฟ่ายแพ้ต่ออำนาจฝ่ายพุทธศาสนา ที่สะท้อนให้
เห็นในลักษณะของการสร้างศาสนสถานของฝ่ายพุทธครอบทับสถานที่อยู่เดิมของตัวละครที่เป็น
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมแล้ว พบว่ายังมีพฤติกรรมการยอมรับอำนาจฝ่ายพุทธที่มี
ลักษณะหรือรูปแบบอื่น กล่าวคือ มีการยอมรับหลักธรรมคำสอน หรือการขอพระเกศาธาตุจาก
พระอรหันต์ อันสะท้อนให้เห็นลักษณะการยอมรับนับถือพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุชาวหล้ง (ไทยภาคเหนือ)**

พระอรหันต์ที่เดินทางมาจากอินเดียได้ตอบปัญหาธรรมแก่เจ้าเมืองมิลินทร์
สร้างความน่าเชื่อถือศรัทธาให้แก่เจ้าเมือง พระองค์จึงได้ขอพระบรม
สารีริกธาตุจากพระอรหันต์เพื่อสร้างเป็นพระธาตุเจดีย์ได้สักการบูชาไว้
ในบ้านเมืองของตน

- **ตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์ (ไทยภาคใต้)**

ยักษ์ฟ่ายแพ้การแข่งขันสร้างพระธาตุกับพระยาศรีธรรมโศกราช ด้วยความ
โกรธจึงใช้เท้าถีบยอดพระธาตุที่ตนสร้าง แล้วนำพวกยักษ์ทั้งหลายหลบหนีไป

จากตัวอย่างข้างต้นสะท้อนให้เห็นร่องรอยการขัดแย้งกันและการยอมรับกันระหว่าง
พุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม กล่าวคือการที่ยักษ์ได้ทำแข่งสร้างพระธาตุกับพระยาศรีธรรม
โศกราช เราอาจมองว่ายักษ์สร้างพระธาตุนั้นได้แสดงให้เห็นว่ามีการยอมรับพุทธศาสนาแล้ว
ในช่วงต้นเรื่อง แต่มีข้อสังเกตว่าในช่วงท้ายเรื่องของ **ตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์** นั้นมี
เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการไม่ยอมรับพุทธศาสนาของยักษ์ เพราะยักษ์ได้ถีบ
พระธาตุที่ตนเองสร้างจนหักแล้วหลบหนีไป ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นร่องรอยความคิดของการ
ไม่ยอมรับพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทย ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวให้
เห็นรายละเอียดในบทที่ 5 หัวข้อที่ 5.1 และ 5.2

ตอนที่ III คือ การให้: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 1 พฤติกรรม คือ

ก) พฤติกรรม ห

คือ การให้หรือการได้รับพระธาตุ พบว่าตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้มีกอธิบายว่า พระอรหันต์หรือพระภิกษุที่เดินทางมาจากอินเดียและลังกา เป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาสู่ชุมชนพื้นเมือง อันแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะอธิบายแหล่งที่มาของพระบรมสารีริกธาตุที่มีอยู่ในชุมชนของชนชาติไทให้มีความสัมพันธ์กับอินเดียและลังกา ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมดั้งเดิมสำคัญทางพุทธศาสนา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุเจดีย์ขาวหลัง (ไทยภาคเหนือ)**

พระยามิลินทร์ได้ขอพระเกศาธาตุจากพระอรหันต์ที่เดินทางมาจากอินเดีย เพื่อจะนำไปประดิษฐานไว้เคารพบูชา พระอรหันต์จึงได้มอบพระบรมสารีริกธาตุให้

- **ตำนานพระธาตุเจียงกอน (ไทลื้อ)**

พระภิกษุชาวลังกาได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้

- **ตำนานพระธาตุคำ (ลาว)**

พระภิกษุจากอินเดียได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธเจ้ามายังเมืองเวียงจันทน์ แล้วมอบให้เจ้าเมืองเพื่อสร้างเป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนาให้ผู้คนชาวเมือง
เคารพบูชา

ตอนที่ IV คือ การสร้างและดูแลพระธาตุ: ช่วงเหตุการณ์ในตอนนี้อยู่ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม ส

คือ การสร้างพระธาตุ จากตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้พบว่ามีลักษณะการอธิบายแตกต่างกัน กล่าวคือ ตำนานบางเรื่องอธิบายว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างพระธาตุ ซึ่งมีทั้งที่เป็นเจ้าเมืองหรือชนชั้นปกครอง ชาวบ้านหรือชนพื้นเมือง และพระภิกษุสงฆ์

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุขวง (ไทยภาคอีสาน)**

พระธาตุเกิดจากพระสังฆราชเจ้าแห่งเมืองพรหมราชนครเป็นผู้สร้างขึ้นมา เพื่อปิดรูขวงที่ขึ้นมาสร้างความเดือดร้อนจับชาวเมืองกินเป็นอาหาร ทั้งนี้พระสังฆราชเจ้าได้อาศัยอำนาจแห่งพระพุทธเจ้าเพื่อป้องกันอันตรายมิให้เกิด

- **ตำนานพระธาตุเจดีย์ชาวหลัง (ไทยภาคเหนือ)**

พระยามิลินทร์ผู้เป็นเจ้าของเกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระอรหันต์เจ้าที่เดินทางมาจากอินเดียและได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุให้แก่พระยามิลินทร์ พระยามิลินทร์จึงได้สร้างพระธาตุขึ้นมาเพื่อเป็นการเคารพบูชาต่อพระพุทธรูปศาสนา

- **ตำนานพระธาตุเจียงกอน (ไทลื้อ)**

เจ้าเมืองและชาวเมืองร่วมกันสร้างพระธาตุเพื่อปิดปากถ้ำที่เป็นทางเข้าออกของยักษ์ร้ายที่มาจับผู้คนกินเป็นอาหาร

- **ตำนานพระธาตุดำ (ลาว)**

เจ้าเมืองจึงให้ไพร่พลสร้างองค์พระธาตุขึ้นมาครอบทับรูเข้าออกของพญานาค

นอกจากมนุษย์จะเป็นผู้สร้างพระธาตุแล้ว ตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าตัวละครที่เป็นอมมนุษย์เป็นผู้สร้างองค์พระธาตุด้วยเช่นกัน เช่น **ตำนานเจดีย์ยักษ์ (ไทยภาคใต้)** เล่าว่ายักษ์เป็นผู้สร้างพระธาตุขึ้นมาเพื่อแข่งกับพระยาศรีธรรมมาโคกราช แต่ต้องพ่ายแพ้ไปด้วยความโกรธจึงตีบพระธาตุที่ตนเองสร้างหักพังลงไป ภายหลังจึงได้ชื่อว่าพระธาตุเจดีย์ยักษ์เพราะยักษ์เป็นผู้สร้าง

ข) พฤติกรรม ร

คือ การดูแลรักษาพระธาตุ ตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงการดูแลรักษาพระธาตุมากนัก แต่ก็สามารถพบเห็นได้บ้างซึ่งเป็นการกล่าวถึงเรื่องการบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุองค์เดิมที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้ง ทั้งนี้ผู้ดูแลรักษาและปฏิสังขรณ์นั้นเป็นคนต่างชาติพันธุ์แต่ทั้งหมดนี้ล้วนนับถือพุทธศาสนาร่วมกัน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุเจดีย์ชาวหลัง (ไทยภาคเหนือ)**

หลังจากที่พระธาตุได้ถูกสร้างขึ้นแล้ว ต่อมาพระธาตุไม่ได้รับการดูแลจึงรกร้างผุพังไป พระชาวม้าได้นำความมาเล่าให้ชาวบ้านฟัง ชาวบ้านที่เป็นชาวพุทธทั้งไทยและพม่าที่มีความเลื่อมใสศรัทธา จึงได้ร่วมมือกันช่วยบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุขึ้นมาใหม่

จากการศึกษาพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำในโครงเรื่องแบบ “ไม่มีการเสด็จมาของพระพุทธรูปเจ้า - การไม่ยอมรับพุทธศาสนา” พบว่าโครงเรื่องตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้จะเป็นโครงเรื่องที่มีการขัดแย้ง การต่อสู้ หรือการไม่ยอมรับพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากเรื่องราวที่ยักษ์หรือ

งูชวงไล่จับกินชาวเมืองที่นับถือพุทธศาสนา ต่อมาได้มีการสร้างศาสนสถานทางพุทธศาสนา
ครอบทับสถานที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมเหล่านี้ ทั้งนี้โครงเรื่องตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้
จะไม่มีพฤติกรรมการเดินทางมาของพระพุทธรเจ้า เพราะเป็นช่วงเหตุการณ์หลังจากที่
พระพุทธรเจ้าได้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว ซึ่งแตกต่างจากโครงเรื่องแบบที่ 3.1.1.ก ดังที่กล่าวมา
ข้างต้น

โดยสรุป โครงเรื่องพระธาตุของชนชาติไทในกลุ่มนี้จะมีการลำดับพฤติกรรมในเรื่อง คือ
ช่วงเริ่มเรื่องจะมีการกล่าวถึงความเป็นมาของตัวเอกที่มีใช้พระพุทธรเจ้า ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็น
ผู้ปกครองบ้านเมือง ตัวอย่างเช่น พระยาศรีธรรมมาไตรราช พระยามิลินทร์ เจ้าเมืองเวียงจันทน์
รวมทั้งกล่าวถึงสภาพบ้านเมืองต่างๆ ไป หลังจากนั้นจะเป็นการอธิบายให้เห็นถึงปมขัดแย้ง
ระหว่างตัวละครนั้นคือ อาจจะมีการแข่งขัน การทดสอบ หรือการกล่าวถึงตัวละครที่เป็นอมมนุษย์
ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้คนชาวเมืองที่เป็นชาวพุทธ ดังนั้น จึงต้องมีการแก้ไขเรื่องราว
ต่างๆ ขึ้น ต่อมาตัวแทนของฝ่ายพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็พระอรหันต์ พระยาศรีธรรมไตรราช
หรือพระสังฆราชเจ้า ก็ได้แข่งขันกับตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายพุทธ ท้ายสุดตัวละครฝ่าย
พุทธก็ได้รับชนะ ซึ่งตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายว่าตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ได้เกิดความ
เลื่อมใสศรัทธาจึงหันมานับถือพุทธศาสนา แต่ก็มีตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายว่าผู้แพ้ได้
หลบหนีไป

ข) แบบการยอมรับพุทธศาสนา

คือ โครงเรื่องแบบที่ไม่ปรากฏพฤติกรรมการขัดแย้งและการต่อสู้ ซึ่งในที่นี้หมายถึง
พระพุทธรเจ้ากับตัวละครอื่นและไม่มีพฤติกรรมการเสด็จมาของตัวเอกหรือพระพุทธรเจ้า อันแสดง
ให้เห็นถึงการยอมรับพุทธศาสนาอันเป็นพฤติกรรมที่จะต้องปรากฏอยู่ร่วมกัน จึงจะจัดเป็น
โครงเรื่องแบบ “ไม่มีพระพุทธรเจ้าเสด็จมา - การยอมรับพุทธศาสนา” จากการศึกษาตำนาน
พระธาตุของกลุ่มชนชาติไทพบว่า มีตำนานที่มีโครงเรื่องแบบนี้จำนวน 36 เรื่อง คือ

1. ตำนานพระธาตุหายโศก เมืองยองห้วย
2. ตำนานพระธาตุอุนางเก้า เมืองยองห้วย
3. ตำนานพระธาตุป้อใจ เมืองสีป้อ
4. ตำนานพระธาตุวัดต่อแพ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
5. ตำนานพระธาตุดอยจอมทอง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
6. ตำนานพระธาตุดอยกองมู จังหวัดแม่ฮ่องสอน
7. ตำนานพระธาตุจอมดอย เมืองเชียงตุง
8. ตำนานพระธาตุภูสี แขวงหลวงพระบาง
9. ตำนานพระธาตุเชียงเหมียง แขวงหลวงพระบาง
10. ตำนานพระธาตุหลวง สำนวนที่ 1 แขวงเวียงจันทน์

11. ตำนานพระธาตุหลวง สำนวนที่ 3 แขวงเวียงจันทน์
12. ตำนานพระธาตุศรีโคตรบอง แขวงคำม่วน
13. ตำนานพระธาตุปูเข้า จังหวัดเชียงราย
14. ตำนานพระธาตุจุมพิตนคร จังหวัดเชียงราย
15. ตำนานพระธาตุดอยน้อย สำนวนที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่
16. ตำนานพระธาตุดอยน้อย สำนวนที่ 2 จังหวัดเชียงใหม่
17. ตำนานพระธาตุทุ่งตุม จังหวัดเชียงใหม่
18. ตำนานพระธาตุวัดบรมธาตุ จังหวัดตาก
19. ตำนานพระธาตุเบ็งสกัด จังหวัดน่าน
20. ตำนานพระธาตุยอยหงส์ จังหวัดน่าน
21. ตำนานพระธาตุดอยน้อยและสวนตาล จังหวัดน่าน
22. ตำนานพระธาตุจอมแจ้ง สำนวนที่ 1 จังหวัดแพร่
23. ตำนานพระธาตุดอยเล็ง จังหวัดแพร่
24. ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ สำนวนที่ 1 จังหวัดแพร่
25. ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ สำนวนที่ 2 จังหวัดแพร่
26. ตำนานพระธาตุห้วยอ้อ จังหวัดแพร่
27. ตำนานพระธาตุแหลมลี จังหวัดแพร่
28. ตำนานพระธาตุจอมปิงชัย จังหวัดลำปาง
29. ตำนานพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง
30. ตำนานพระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น
31. ตำนานพระธาตุหนองสามหมื่น จังหวัดชัยภูมิ
32. ตำนานพระธาตุทำอุเทน จังหวัดนครพนม
33. ตำนานพระธาตุพนม สำนวนที่ 1 จังหวัดนครพนม
34. ตำนานพระธาตุกู่จาน จังหวัดยโสธร
35. ตำนานพระธาตุก่องข้าวน้อย จังหวัดยโสธร
36. ตำนานพระธาตุเทพพล จังหวัดหนองคาย

ตัวอย่างจากตำนานพระธาตุทำอุเทน (นครพนม)

- พระครูศรีทนต์เป็นเจ้าศรัทธา มีความปรารถนา ความเป็นมาของตัวละคร
การบรรลุธรรม เหตุการณ์เริ่มต้น (α 1.)
- พระครูตนี่มีจิตเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธ การแสดงความเคารพบูชา (I 2.)
ศาสนา ครั้นได้พระบรมสารีริกธาตุมาก็อยากจะสร้าง
พระธาตุไว้ให้คนกราบไหว้บูชา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช (ไทยภาคใต้)**

หลังจากที่เกิดการแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุในอินเดีย พระนางเหมชาลา
ราชธิดากับพระทนต์กุมารราชโอรส ได้อัญเชิญพระธาตุมาทางเรือ แล้วฝั่งไว้
ที่หาดทรายแก้ว

- **ตำนานเจดีย์ป้อใจ (ไทใหญ่)**

นางชอมอนละเป็นมเหสีองค์หนึ่งของเจ้าฟ้าอินธรา พระบรมสารีริกธาตุได้มา
ประดิษฐานอยู่ที่ตุ้มหูของนางชอมอนละ

- **ตำนานพระธาตุเทพพล (ไทยภาคอีสาน)**

มีภิกษุพื้นเมือง 5 รูป ได้บรรลุอรหัตต์ แล้วได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของ
พระพุทธเจ้ามาจากเมืองราชคฤห์

- **ตำนานพระธาตุสวี (ไทยภาคใต้)**

พระเจ้าศรีธรรมมาโคตรราชพร้อมพระมเหสี ได้นำกองทัพไพร่พลกลับจากศึก
สงครามมาถึงเมืองสวี

ตอนที่ II คือ การพบ: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม พ

คือ การพบของตัวละครอื่นที่มีใช้พระพุทธรูปเจ้าหรือตัวเอง จากการพิจารณาเนื้อหา
ตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทในกลุ่มนี้ พบว่าพฤติกรรมการพบมีรายละเอียดแตกต่างกัน
กล่าวคือเป็นการพบของมนุษย์ที่มีสถานภาพแตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นเจ้าเมือง ชาวไร่ชาวนา
เศรษฐี คนแก่ คนพื้นเมือง และนักบวช ทั้งนี้การพบของบรรดาตัวละครเหล่านี้มักเชื่อมโยงกับ
การค้นพบพระบรมสารีริกธาตุ

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุวัดบรมธาตุ (ไทยภาคเหนือ)**

พระอรหันต์ได้พบกับเศรษฐีผู้หนึ่งชื่อพระยาสุรังวัตติ

- **ตำนานพระธาตุดอยน้อยหรือสวนตาล (ไทยภาคเหนือ)**

เจ้าเมืองได้พบพระบรมสารีริกธาตุจากเหตุที่พระอินทร์บอกเหตุที่ประดิษฐาน
พระบรมสารีริกธาตุ

- **ตำนานพระธาตุจอมแจ้ง (ไทยภาคเหนือ)**

พระภิกษุได้พบตาเฒ่าผู้หนึ่งที่ดูแลรักษาพระธาตุอยู่ก่อนแล้ว

- **ตำนานพระธาตุสวี (ไทยภาคใต้)**

พระยาศรีธรรมมาโคตรราชได้พบฝูงกาบินมาวนเวียนส่งสัญญาณแจ้งเหตุ
เพื่อบอกสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

ข) พฤติกรรม I

คือ การยอมรับ ในตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้ พบว่าเป็นช่วงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้ว พฤติกรรมการยอมรับนี้สะท้อนออกมาจากการที่ผู้คนชาวเมืองเกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระธาตุ บางเรื่องอธิบายว่ามีนักบวชหรือพระภิกษุได้ไปอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากดินแดนอื่นมาสู่ชุมชนของชนชาติไท เพื่อนำมาเป็นเครื่องสักการบูชา บางเรื่องอธิบายว่าพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานในดินแดนชนชาติไทยอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งผู้คนจะต้องค้นหาหรือพระบรมสารีริกธาตุเหล่านี้เกิดการทрудโทรมจึงต้องมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุท่าอุเทน** (ไทยภาคอีสาน)
พระภิกษุในท้องถิ่นเดินทางไปอินเดียเพื่อขอพระบรมสารีริกธาตุ แล้วนำมาประดิษฐานสร้างเป็นองค์พระธาตุขึ้น
- **ตำนานพระธาตุสวิ** (ไทยภาคใต้)
พระยาศรีธรรมโศกราชได้ค้นพบพระบรมสารีริกธาตุที่เมืองร้างแห่งหนึ่ง
- **ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช** (ไทยภาคใต้)
พระยาศรีธรรมโศกราชได้ให้ไพร่พลพยายามค้นหาพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่หาดทรายแก้ว

มีข้อสังเกตว่า มีตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่องในกลุ่มนี้มีลักษณะคล้ายกับนิทานทั้งที่เป็นนิทานชาดกและนิทานพื้นบ้าน ดังเช่น **ตำนานพระธาตุป้อโจ** (ไทใหญ่) กล่าวว่านางชอมอนละมีพระบรมสารีริกธาตุเสด็จมาประดิษฐานอยู่ที่เครื่องประดับของนาง ทำให้มีชื่อเสียงอื่นเกิดความอิจฉาจึงหาทางกลั่นแกล้งนางชอมอนละ จนทำให้นางต้องถูกขับไล่ออกจากเมือง **ตำนานพระธาตุหนองสามหมื่น** (ไทยภาคอีสาน) ได้อธิบายถึงสถานที่ตั้งพระธาตุในปัจจุบันเชื่อมโยงกับนิทานสังข์ทอง โดยอ้างว่าพระสังข์มาตีคลีแข่งกับพระอินทร์ แล้วลูกคลีนั้นไปตกที่หนองน้ำใหญ่ จึงให้ไพร่พลสามหมื่นค้นหา ภายหลังบริเวณตีคลีของพระสังข์จึงกลายเป็นสถานที่ตั้งพระธาตุ ในขณะที่ **ตำนานพระธาตุก่องข้าวน้อย** (ไทยภาคอีสาน) และ **ตำนานพระปฐมเจดีย์** (ไทยภาคกลาง) กล่าวถึงลูกอกตัญญูที่กระทำมาตุฆาตและบิดุฆาต แล้วสำนึกบาปจึงคิดไถโทษกรรมโดยการสร้างพระธาตุ ส่วน **ตำนานพระธาตุเชียงเหมี้ยง** (ลาว) เล่าเรื่องการสร้างพระธาตุเชื่อมโยงกับตัวละครเอกในนิทานพื้นบ้านนั่นคือ เชียงเหมี้ยงหรือศรีธัญชัย อันเป็นเรื่องราวที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและได้รับความนิยมในกลุ่มคนลาว เป็นต้น

ตอนที่ III คือ การให้: ประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม ท

คือ การทำนายหรือการแสดงพยากรณ์ ในตำนานพระธาตุกลุ่มนี้ไม่ค่อยพบ พฤติกรรมการทำนายหรือพยากรณ์มากนัก กล่าวคือ เนื้อหาตำนานพระธาตุส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้เป็นเรื่องเล่าที่ไม่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพระพุทธรูปเจ้าเหมือนกับโครงเรื่องแบบที่ 3.2.2.ก แต่ก็สามารถพบเห็นพฤติกรรมการทำนายหรือการแสดงพยากรณ์ได้บ้าง ทั้งนี้ผู้แสดงการทำนายหรือการพยากรณ์นั้นมิใช่พระพุทธรูปเจ้า แต่เป็นตัวละครอื่นซึ่งมักจะเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมในทางพุทธศาสนาของกลุ่มชนชาติไท ไม่ว่าจะเป็นเจ้าเมือง หรือพระภิกษุสงฆ์

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุคอกน้อย** (สำนวนที่ 1 (ไทยภาคเหนือ)
พระนางจามเทวีต้องการหาทำเลที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันเหมาะสม จึงให้พรานธนูยิงเสี้ยงทวยหาบริเวณที่จะสร้างพระธาตุ
- **ตำนานพระธาตุจอมแจ้ง** (ไทยภาคเหนือ)
พระภิกษุได้ทำนายเกี่ยวกับสถานที่ที่จะเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุในอนาคต

ข) พฤติกรรม ห

คือ การให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุ ตำนานพระธาตุส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้มักจะกล่าวตรงกันว่ามีคนไทได้เดินทางไปขอพระบรมสารีริกธาตุมาจากอินเดียหรือลังกา ตำนานพระธาตุบางเรื่องกล่าวว่ามีคนไทได้ค้นพบพระบรมสารีริกธาตุโดยบังเอิญ เพราะพระบรมสารีริกธาตุนั้นเคยถูกฝังไว้ในดินแดนแห่งนี้มาก่อนแล้ว ตำนานบางเรื่องอธิบายว่าพระบรมสารีริกธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์จึงทำให้คนไทมองเห็นแล้วเกิดความเชื่อถือศรัทธาจึงได้รวมกันสร้างเป็นศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าบุคคลดังกล่าวเหล่านี้ล้วนเป็นผู้ที่นับถือพระบรมสารีริกธาตุในฐานะตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา รวมทั้งสะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดความเชื่อที่ว่าพระบรมสารีริกธาตุนั้นเป็นสิ่งมงคลแก่บ้านเมือง ดังนั้น จึงมีการเดินทางเพื่อไปขอพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยังดินแดนของชนชาติไท

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุป่อใจ** (ไทใหญ่)
นางซอม่อนละได้ปฏิบัติธรรมจนพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานประทับอยู่ที่ต่างหูของ
- **ตำนานพระธาตุคอกจอมทอง** (ไทใหญ่)
พ่อค้าสองคนได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาจากประเทศพม่า

- **ตำนานพระธาตุหลวง** ส่วนที่ 1 (ลาว)

พระภิกษุลาวได้เดินทางไปศึกษาในอินเดีย แล้วเดินทางกลับมา

พร้อมกับพระบรมสารีริกธาตุ แล้วมอบให้พระยาจันทบุรีเจ้าเมืองเวียงจันทน์

พฤติกรรมกรมาให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุในตำนานกลุ่มนี้ พบว่ายังมีลักษณะแตกต่างไปจากที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ ตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายว่าสัตว์ป่าเป็นผู้บอกแหล่งที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ตำนานพระธาตุบางเรื่องกล่าวว่าคนไทยได้พบพระบรมสารีริกธาตุจากเทพนิมิตหรือเทพได้แสดงเหตุให้ได้พบแหล่งประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุคุดน้อยและสวนตาล** (ไทยภาคอีสาน)

พระอินทร์มาเข้าฝันแจ้งเหตุบอกสถานที่ตั้งของพระบรมสารีริกธาตุแก่

พระนางปทุมมาตีมหีสของพระยาพญางิ้ว

- **ตำนานพระธาตุยอยหงส์** (ไทยภาคเหนือ)

ฝูงช้างป่าได้เดินประทักษิณบนวนเวียนอยู่รอบพระบรมสารีริกธาตุ จนพระครูรูปหนึ่งเดินทางขึ้นไปพบ

ตอนที่ IV คือ การสร้างและดูแลพระธาตุ: ช่วงเหตุการณ์ในตอนนี้เป็นประกอบไปด้วย

พฤติกรรมหลัก 2 พฤติกรรมตามลำดับ ดังนี้

ก) พฤติกรรม ส

คือ การสร้างพระธาตุ ตำนานพระธาตุทุกเรื่องในกลุ่มโครงเรื่องแบบนี้กล่าวตรงกันว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างพระธาตุ ซึ่งมีสถานภาพแตกต่างกัน คือ มีทั้งที่เป็นกลุ่มสมณะเพศ กลุ่มฆราวาส ซึ่งมีทั้งเจ้าเมือง ชนชั้นปกครอง เศรษฐี พ่อค้า ชาวบ้าน ชนพื้นเมือง

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุเสด็จ** (ไทยภาคเหนือ)

พระมหาเถรชาวม้าเป็นผู้นำไพร่พลให้ก่อตั้งไม้ชะจาวที่มีพระบรม

สารีริกธาตุปรากฏเปล่งแสงรัศมีออกมาเป็นแท่นองค์พระธาตุเจดีย์

- **ตำนานพระธาตุวัดบรมธาตุ** (ไทยภาคเหนือ)

เศรษฐีสร้างกัณฑ์เป็นผู้สร้างพระธาตุ

- **ตำนานพระธาตุวัดต่อแพ** (ไทใหญ่)

ชาวลัวะเป็นผู้สร้างพระธาตุให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมา

- **ตำนานพระธาตุคุดยั้ง** (ไทยภาคเหนือ)

พระมหาธรรมราชาลิไทโปรดฯให้ขุนลัวะอ้ายก้อมเป็นผู้หาทำเลที่

ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและให้ผู้คนชาวเมืองสร้างพระธาตุขึ้นมา

- **ตำนานพระธาตุดอยจอมทอง (ไทใหญ่)**
พ่อค้าชาวไทใหญ่มาช่วยสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุ
- **ตำนานพระธาตุวัดเขียบางแก้ว (ไทยภาคใต้)**
พระยา कुमारและนางเลือดขาวชาวอินเดียนบุตบุญธรรมของตาสามโม่กับ
ยายเพชรชาวเมืองพัทลุงเป็นผู้ัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาจากลังกาและ
- **ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช (ไทยภาคใต้)**
พระยาศรีธรรมมาโศกราชเป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาสู่ดินแดนแถบนี้
- **ตำนานพระธาตุห้วยอ้อ (ไทยภาคเหนือ)**
พระนางจามเทวีนำพระบรมสารีริกธาตุมาจากเมืองละโว้มาสู่ดินแดนล้านนา

ข) พฤติกรรม ร

คือ การดูแลบำรุงรักษาพระธาตุ ตำนานในกลุ่มนี้กล่าวตรงกันว่าผู้คนชาวเมืองที่นับถือพุทธศาสนาเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุ รวมทั้งเป็นบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาใหม่ ตำนานพระธาตุบางเรื่องได้ฉายภาพให้เห็นว่าการสร้างพระธาตุถือเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่สามารถใช้เป็นพาหนะหรือเป็นยานนำไปสู่จุดสูงสุดหรือภาวะแห่งการหลุดพ้นจากปวงทุกข์ทั้งมวลได้ นอกจากนี้ ตำนานพระธาตุบางเรื่องยังแสดงให้เห็นว่าพระธาตุเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับการสร้างบ้านแปลงเมืองของกลุ่มชนชาติไท กล่าวคือ หากมีการสร้างเมืองที่ใดบรรดากลุ่มคนไทก็จะสร้างองค์พระธาตุไว้เพื่อเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุท่าอุเทน (ไทยภาคอีสาน)**
พระครูศรีทัตต์มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและปรารถนาพระนิพพานจึงได้คิดสร้างพระธาตุขึ้นมาโดยรวบรวมกำลังพลชาวเมืองทั้งหลายรวมกันก่อสร้าง
- **ตำนานพระธาตุสวิ (ไทยภาคเหนือ)**
หลังจากที่พระยาศรีธรรมมาโศกราชได้พบผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วรับสั่งให้แม่ทัพนายกองทำการซ่อมสร้างสถาปนาพระธาตุขึ้นใหม่ แล้วนำพระบรมสารีริกธาตุเข้าบรรจุประดิษฐานไว้ดังเดิม พร้อมทั้งมีการจัดงานสมโภชฉลอง

จากการศึกษาพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำในโครงเรื่องแบบ “ไม่มีพระพุทธเจ้าเสด็จมา - การยอมรับพุทธศาสนา” พบว่าโครงเรื่องตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้จะเป็นโครงเรื่องที่สะท้อนให้เห็นการยอมรับนับถือพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานไปแล้ว

พฤติกรรมที่ยอมรับปรากฏในรูปแบบของการค้นหาพระบรมสารีริกธาตุ การบูรณปฏิสังขรณ์ พระธาตุ การเดินทางเพื่อไปขอพระบรมสารีริกธาตุจากดินแดนอื่น การสร้างพระธาตุ เป็นต้น โดยสรุป โครงเรื่องประเภทนี้จะมีการลำดับพฤติกรรมในเรื่อง คือ เริ่มเรื่องจากความเป็นมาของตัวละคร ซึ่งมักจะเป็นมนุษย์หรือชาวเมืองทั่วไป ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา หลังจากนั้นตัวละครเหล่านี้ก็ได้พยายามค้นหาพระบรมสารีริกธาตุเพื่อนำมาประดิษฐานยังชุมชนบ้านเมืองของตน ภายหลังจากได้มีการบรรจุหรือนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานแล้วสร้างเป็นองค์พระธาตุขึ้นมา ช่วงสุดท้ายได้กล่าวว่ามี การดูแลบำรุงรักษาพระธาตุให้เจริญรุ่งเรือง

3.3 โครงสร้างหลักของตำนานพระธาตุของชนชาติไท

จากพิจารณาพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำๆ ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่นำมาศึกษาจำนวน 96 เรื่อง พบว่ามีพฤติกรรมที่มีลักษณะร่วมกันอยู่หลายพฤติกรรมด้วยกัน เพื่อให้เห็นลักษณะร่วมดังกล่าวชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะขอ นำพฤติกรรมที่เหมือนคล้ายกันของตำนานมาเปรียบเทียบให้เห็นดังตารางต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ต่อ)

ลำดับ	เหตุการณ์ ชื่อเรื่อง	α	↑	G	พ	H	I	ท	ห	↓	ส	ร
19.	พระธาตุดอยน้อย2	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	-
20.	พระธาตุวัดป่าแดง	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	-
21.	พระธาตุภูฆาง	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	-
22.	พระธาตุปู่แจ	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	-
23.	พระธาตุ หนองจันทร์	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	-
24.	พระธาตุดอนเต้า1	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
25.	พระธาตุดอนเต้า2	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
26.	พระธาตุ่ม่อนจำศีล	√	√	√	√	√	√	-	√	√	√	√
27.	พระธาตุบัวบก	√	√	√	√	√	√	-	√	√	-	√

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. พฤติกรรมของโครงการประเภทที่มีการเดินทางมาของพระพุทธรเจ้า - การยอมรับพุทธศาสนา

ลำดับ	พฤติกรรม ชื่อเรื่อง	α	↑	G	พ	H	I	ท	ห	↓	ส	ร
1.	พระธาตุ พระบาทรังรุ้ง	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-
2.	พระธาตุสี่จอม	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-
3.	พระธาตุขาว	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-
4.	พระธาตุ ดอยจอมไกล	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	-
5.	พระธาตุปู่หลาน	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	-
6.	พระธาตุจอมยอง1	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓
7.	พระธาตุจอมยอง2	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-
8.	พระธาตุจอมคำ1	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-
9.	พระธาตุจอมคำ2	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-
10.	พระธาตุจอมดอย1	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	✓
11.	พระธาตุจอมดอย2	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	-	-	-
12.	พระธาตุจอมดอย3	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-
13.	พระธาตุเวียงชัย	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	-	✓	-
14.	พระธาตุดอนหลวง	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-
15.	พระธาตุ อินทร์แขวน	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	-	✓	-
16.	พระธาตุสายเมือง	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-
17.	พระธาตุหลวง 2	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-	✓	-

(ต่อ)

ลำดับ	เหตุการณ์ ชื่อเรื่อง	พฤติกรรม										
		α	\uparrow	G	พ	H	I	ท	ห	\downarrow	ส	ร
18.	พระธาตุหลวง 4	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-
19.	พระธาตุอิงฮัง 1	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-
20.	พระธาตุอิงฮัง 2	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-
21.	พระธาตุโพน	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-
22.	พระธาตุ ดอยปุกทับ	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓
23.	พระธาตุจอมจ้อ	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	✓
24.	พระธาตุจอมทอง	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓
25.	พระธาตุเจดีย์หลวง	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	-	✓	✓
26.	พระธาตุดอยสุเทพ	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	✓
27.	พระธาตุแสนไห	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	✓
28.	พระธาตุถ้ำนมหผา	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓
29.	พระธาตุ วัดพระนอนแม่ปูคา	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-
30.	พระธาตุ วัดข้าวแทนหลวง	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	-	✓	-
31.	พระธาตุม่อนเปี้ยะ	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓
32.	พระธาตุดอยเก็ง	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-
33.	พระธาตุพลูแซ่	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-

(ต่อ)

ลำดับ	เหตุการณ์ ชื่อเรื่อง	พฤติกรรม											
		α	\uparrow	G	พ	H	I	ท	ห	\downarrow	ส	ร	
34.	พระธาตุแช่แห้ง 1	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
35.	พระธาตุแช่แห้ง 2	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
36.	พระธาตุสบแวน	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
37.	พระธาตุแจ้โหว่	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
38.	พระธาตุดอยคำ	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
39.	พระธาตุจอมแจ้ง 2	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	✓	-
40.	พระธาตุแช่แฮะ	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
41.	พระธาตุปู่ตีบ	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
42.	พระธาตุหริภุญชัย	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
43.	พระธาตุ ลำปางหลวง	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
44.	พระธาตุ ม่อนพญาแช่	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
45.	พระธาตุพนม2	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓
46.	พระธาตุเชิงชุม	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	-
47.	พระธาตุ นารายณ์เจงเวง	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	-
48.	พระธาตุภูเพ็ก	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
49.	พระธาตุบึงพวน	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

3. พฤติกรรมของโครงการประเภทไม่มีการเดินทางมาของพระพุทธเจ้า - การไม่ยอมรับพุทธศาสนา

ลำดับ	พฤติกรรม		α	↑	G	พ	H	I	ท	ห	↓	ส	ร
	ชื่อเรื่อง												
1.	พระธาตุเจียงกอน		✓	-	-	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	-
2.	พระธาตุดำ		✓	-	-	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	-
3.	พระธาตุชาวหลัง		✓	-	-	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓
4.	พระธาตุกุดจอก		✓	-	-	✓	✓	✓	-	-	-	✓	-

4. พฤติกรรมของโครงการประเภทไม่มีการเดินทางมาของพระพุทธเจ้า - การยอมรับพุทธศาสนา

ลำดับ	พฤติกรรม		α	↑	G	พ	H	I	ท	ห	↓	ส	ร
	ชื่อเรื่อง												
1.	พระธาตุหายโศก		✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
2.	พระธาตุอานางเก่า		✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
3.	พระธาตุป้อใจ		✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
4.	พระธาตุวัดต่อแพ		✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	✓
5.	พระธาตุ ดอยจอมทอง		✓	-	-	-	-	✓	-	✓	-	✓	✓
6.	พระธาตุดอยกองมู		✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
7.	พระธาตุจอมดอย4		✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
8.	พระธาตุภูสี1		✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
9.	พระธาตุ เขียงเหมียง		✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
10.	พระธาตุหลวง 1		✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-

(ต่อ)

ลำดับ	พฤติกรรม ชื่อเรื่อง	α	↑	G	พ	H	I	ท	ห	↓	ศ	ร
12.	พระธาตุ ศรีโคตรบอง	✓	-	-	-	-	✓	-	✓	-	✓	-
13.	พระธาตุปูเข้า	✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
14.	พระธาตุจุมพิตนคร	✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	✓
15.	พระธาตุดอยน้อย1	✓	-	-	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓
16.	พระธาตุดอยน้อย2	✓	-	-	-	-	✓	✓	-	-	✓	-
17.	พระธาตุทุ่งตุม	✓	-	-	-	-	✓	-	✓	-	✓	-
18.	พระธาตุ วัดบรมธาตุ	✓	-	-	-	-	✓	-	✓	-	✓	✓
19.	พระธาตุเบ็งสกัด	✓	-	-	-	-	✓	-	✓	-	✓	-
20.	พระธาตุยอยหงส์	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	-	✓	-
21.	พระธาตุดอยน้อย และสวนตาล	✓	-	-	✓	-	✓	-	✓	-	✓	-
22.	พระธาตุจอมแจ้ง1	✓	-	-	✓	-	✓	✓	-	-	✓	✓
23.	พระธาตุดอยเล็ง	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	-	✓	-
24.	พระธาตุ ศรีดอนคำ 1	✓	-	-	-	-	✓	✓	-	-	✓	-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ต่อ)

ลำดับ	พฤติกรรม ชื่อเรื่อง	α	\uparrow	G	พ	H	I	ท	ห	\downarrow	ส	ร
24.	พระธาตุ ศรีดอนคำ 1	✓	-	-	-	-	✓	✓	-	-	✓	-
25.	พระธาตุ ศรีดอนคำ 2	✓	-	-	-	-	✓	✓	-	-	✓	-
26.	พระธาตุหัวอ้อ	✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
27.	พระธาตุแหลมลี	✓	-	-	✓	-	✓	-	✓	-	✓	-
28.	พระธาตุจอมปิงชัย	✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
29.	พระธาตุเสด็จ	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	-	✓	✓
30.	พระธาตุขามแก่น	✓	-	-	-	-	✓	-	✓	-	✓	-
31.	พระธาตุ หนองสามหมื่น	✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
32.	พระธาตุ ท่าอุเทน	✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	✓
33.	พระธาตุพนม 1	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	-	✓	✓
34.	พระธาตุกู่จาน	✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
35.	พระธาตุ ก่องข้าวน้อย	✓	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	-
36.	พระธาตุเทพพล	✓	-	-	-	-	✓	-	✓	-	✓	-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำของโครงเรื่องตำนานพระธาตุของชนชาติไทแบบต่าง ๆ

เหตุการณ์และ พฤติกรรมหลัก	ตอนที่ I		ตอนที่ II			ตอนที่ III		ตอนที่ IV	
	α	G	พ	H	I	ท	ห	ส	ร
โครงเรื่องแบบ	α	G	พ	H	I	ท	ห	ส	ร
มีพฤติกรรมการเสด็จ มาของพระพุทธรเจ้า – การไม่ยอมรับ พุทธศาสนา	α	G	พ	H	I	ท	ห	ส	ร
มีพฤติกรรมการเสด็จ มาของพระพุทธรเจ้า - การยอมรับพุทธศาสนา	α	G	พ		I	ท	ห	ส	
ไม่มีพฤติกรรม การเสด็จมาของ พระพุทธรเจ้า – การไม่ยอมรับพุทธศาสนา	α			H				ส	
ไม่มีพฤติกรรม การเสด็จมาของ พระพุทธรเจ้า – การยอมรับพุทธศาสนา	α				I		ห	ส	ร

หมายเหตุ : พฤติกรรมหลักพิจารณาจากการปรากฏซ้ำๆ ในโครงเรื่องทั้ง 4 แบบ หากปรากฏซ้ำมากกว่า 3 แบบ ผู้วิจัยจะพิจารณาว่าพฤติกรรมนั้นเป็นพฤติกรรมหลัก

จากตารางเปรียบเทียบลำดับพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำๆ ทั้งหมดในโครงเรื่องของตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้ง 4 แบบ เมื่อนำมารวมกันอาจสรุปเป็นสูตรโครงสร้างหลักของตำนานพระธาตุของชนชาติไทได้ดังนี้

ตอนที่ I	ตอนที่ II	ตอนที่ III	ตอนที่ IV
$\alpha \uparrow G$	พ H I	ท ห	\downarrow ส ร

สรุปสูตรโครงสร้างตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้ง 4 แบบ คือ

1. แบบมีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า-การไม่ยอมรับพุทธศาสนา

จะเน้นพฤติกรรม (H - I) คือการขัดแย้ง การต่อสู้หรือการไม่ยอมรับตัวเอง ภายหลังจึงมีการยอมรับหรือตัวละครอื่นพ่ายแพ้ตัวเอง ซึ่งมีสาเหตุมาจากการปรากฏพฤติกรรม G นั่นคือการเดินทางมาของตัวเอง และการพบของตัวเอง จึงทำให้เกิดพฤติกรรมความขัดแย้งขึ้น ช่วงลำดับพฤติกรรมในตำนานพระธาตุที่มีโครงเรื่องแบบนี้ เรื่องจะดำเนินไปตามโครงสร้างด้านบนคือ “ $\alpha \uparrow G$ พ H I ท ห \downarrow ส ร”

2. แบบมีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า-การยอมรับพุทธศาสนา

จะเน้นพฤติกรรม I คือการยอมรับหรือชัยชนะของตัวเองอันเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง ซึ่งจะไม่มีการแสดงพฤติกรรม D อยู่ในเนื้อเรื่อง มีสาเหตุมาจากการเดินทางมาของตัวเองแล้วบุคคลท้องถิ่นได้พบตัวเองหรือพระพุทธเจ้า ต่อมาเกิดการยอมรับโดยไม่มีการขัดแย้งหรือการต่อสู้กัน นั่นคือ มีพฤติกรรม G รวมอยู่ด้วย ช่วงลำดับพฤติกรรมในตำนานพระธาตุที่มีโครงเรื่องแบบนี้ เรื่องจะดำเนินไปตามโครงสร้างหลัก นั่นคือ “ $\alpha \uparrow G$ พ I ท ห \downarrow ส ร”

3. แบบไม่มีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า-การไม่ยอมรับพุทธศาสนา

จะเน้นพฤติกรรม (H - I) เช่นเดียวกับแบบที่กล่าวมาข้างต้น แต่มีส่วนที่แตกต่างกันคือ ตำนานพระธาตุที่มีโครงเรื่องแบบนี้จะไม่มีการแสดงพฤติกรรม G ปรากฏอยู่ด้วย นั่นหมายถึง การไม่มีตัวเองหรือพระพุทธเจ้าเดินทางมา แต่จะปรากฏพฤติกรรมความขัดแย้งระหว่างตัวละครอื่นที่มีใช้ตัวเองหรือพระพุทธเจ้า ช่วงลำดับพฤติกรรมในตำนานพระธาตุที่มีโครงเรื่องแบบนี้ เรื่องจะดำเนินไปตามโครงสร้างด้านบนเช่นกัน แต่จะข้ามช่วงพฤติกรรม G ไป ซึ่งจะได้สูตรโครงสร้างเป็น “ α พ H I ห ส ร”

4. แบบไม่มีพฤติกรรมเสด็จมาของพระพุทธเจ้า-การยอมรับพุทธศาสนา

จะเน้นพฤติกรรม I เช่นเดียวกับแบบที่ 3 แต่มีส่วนที่แตกต่างกันคือ ตำนานพระชาติที่มีโครงเรื่องแบบนี้จะไม่มีพฤติกรรม G ปรากฏรวมอยู่ด้วย ซึ่งคล้ายกับโครงสร้างแบบที่ 2 นั่นคือไม่มีการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในฐานะตัวเอก ช่วงลำดับพฤติกรรมในตำนานพระชาติที่มีโครงเรื่องแบบนี้ เรื่องจะดำเนินไปตามโครงสร้างแต่จะข้ามช่วงพฤติกรรม G ไป ซึ่งจะได้สูตรโครงสร้างเป็น “ α พ I ท ห ส ร”

โดยสรุป ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างตำนานพระชาติของชนชาติไทยโดยประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาตามกรอบแนวคิดของวลาดิมีร์ พรอพพ์ ทำให้พบว่าในโครงสร้างหลักของตำนานพระชาติของชนชาติไทยทั้ง 96 เรื่องที่นำมาศึกษานี้มักจะดำเนินเรื่องไปตามลำดับพฤติกรรมดังกล่าวข้างต้น แม้ว่าสูตรโครงสร้างตำนานพระชาติของชนชาติไทยทั้ง 4 แบบจะมีพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งขาดหายไป ไม่ครบตามสูตรโครงสร้างหลักตามที่ระบุไว้ข้างต้น แต่พบว่าการลำดับเหตุการณ์มักจะดำเนินไปตามโครงสร้างที่ได้แสดงไว้ นั้นย่อมหมายความว่าตำนานพระชาติของชนชาติไทยแท้ที่จริงก็ดำเนินไปบนโครงสร้างหลักอันเดียวกันนั่นเอง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

การเปรียบเทียบวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมกับวิธีคิดแบบพุทธศาสนา

ในบทที่ 3 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ตำนานพระธาตุในเชิงโครงสร้างตามกรอบแนวคิดทฤษฎีของวลาดีมีร์ พรอพพ์ อันเป็นโครงสร้างแบบ syntagmatic structure ซึ่งเป็นการศึกษาโครงสร้างในแนวนอน ที่เน้นการจัดเรียงพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำในตำนานตามลำดับเหตุการณ์เป็นสำคัญ แต่ในบทนี้ ผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีอีกแบบหนึ่ง คือการวิเคราะห์โครงสร้างในแนวตั้งที่เรียกว่า paradigmatic structure อันเป็นแนววิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างที่สำคัญของโคลด เลวี-สเตราส์ (Claude Lévi-Strauss) ซึ่งเป็นผู้ที่สนใจความแตกต่างบนโครงสร้างเดียวกันที่เกิดขึ้นในตำนานเรื่องต่างๆ อันเป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางความคิดของมนุษย์ได้

ในบทที่ 4 นี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมกับวิธีคิดแบบพุทธศาสนาที่สะท้อนจากตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท โดยอาศัยกรอบความคิดเรื่องคู่ตรงข้าม (binary opposition) และ ชุดความคิด (paradigm) มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์

แนวคิดเรื่อง คู่ตรงข้าม นี้ เป็นแนวคิดสำคัญในการศึกษาตำนานปรัมปราที่เลวี-สเตราส์เน้นและให้ความสนใจเป็นพิเศษ ทั้งนี้ เลวี-สเตราส์มองโครงสร้างของตำนานปรัมปราอยู่บนฐานคิดแบบคู่ตรงข้าม อันเป็นวิธีคิดที่เป็นสากล เลวี-สเตราส์ (อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถกลาง, 2548: 248-249) เชื่อว่าชนดั้งเดิมหรือบรรพชนของเราพยายามสื่อสาร “ความในใจ” ผ่านตำนานปรัมปรามายังชนรุ่นหลัง ซึ่งถ้าเรานำเอาตำนานปรัมปราเรื่องต่างๆ ในแต่ละวัฒนธรรมมาประมวลดูทั้งหมดจึงจะพบ “คู่ตรงข้าม” ที่จะสะท้อน “ความในใจ” ซึ่งมีลักษณะเป็น “ข้อขัดแย้งในใจ” ของบรรพชนที่ต้องการให้ชนรุ่นหลังได้ทราบ วิธีวิเคราะห์หา “ข้อขัดแย้งในใจ” ของบรรพชนในกลุ่มชนต่างๆ คือ ต้องพยายามถอดรหัสภาษาของตำนานผ่าน “ความคิดแบบคู่ตรงข้าม” ที่แฝงในลักษณะตัวละครหรือลักษณะพฤติกรรมของตัวละครในตำนานปรัมปราของสังคมนั้นๆ

ตัวอย่างเกี่ยวกับระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามนี้มีอยู่มากมายทั้งในรูปตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ ในวัฒนธรรมของกลุ่มชนทั่วโลก ดังเช่น ความเชื่อเรื่องฟ้า-ดินของกลุ่มชนเผ่า, ความเชื่อเรื่องหยิน-หยางของจีน, ความคิดเรื่องบุญ-บาปของไทย, ความคิดเรื่องดี-เลว, ความคิดเรื่องน้ำ-ไฟ, ความคิดเรื่องธรรมชาติ-วัฒนธรรม หรือความคิดอื่นที่มักจะคิดเป็นคู่ๆ ดังเช่น มนุษย์-อมมนุษย์, ชาย-หญิง, สูง-ต่ำ, ดำ-ขาว, นก-ปลา, หน้า-หลัง, บน-ล่าง, ขวา-ซ้าย, สุก-ดิบ เป็นต้น

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์วิธีคิดแบบคู่ตรงข้ามในตำนานพระธาตุของชนชาติไท โดยแบ่งออกเป็น 2 ระบบ คือ วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่ามีลักษณะที่ตรงข้าม

กับวิธีคิดแบบพุทธศาสนา ทั้งนี้จะเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะตรงข้ามของวิธีคิดทั้งสองระบบผ่านกรอบความคิดเรื่อง paradigm

อนึ่ง paradigm หมายถึง ชุดความคิดชุดหนึ่ง เช่น ชุดความคิดเรื่องดอกไม้สีขาว ก็อาจประกอบไปด้วย ดอกมะลิ ดอกแก้ว ดอกโมก ดอกปีบ เป็นต้น (ศิริพร ณ ถกลาง, 2548: 268-269) แสดงให้เห็นว่าชุดความคิดชุดหนึ่งประกอบด้วยกลุ่มความคิดชุดหนึ่งที่มีลักษณะเป็นอย่างไร เดียวกัน มีรายละเอียดที่แตกต่างกัน แต่ก็สามารถจัดให้อยู่ในกลุ่มความคิดชุดเดียวกันได้

เมื่อสำรวจเนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทจะพบความคิดที่พอจะนำมาจัดเป็น “ชุด” ได้ ได้แก่ ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร และชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของตัวละคร ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงจะเปรียบเทียบชุดความคิดแต่ละชุดเพื่อให้เห็นวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมและวิธีคิดแบบพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละครที่มีลักษณะแตกต่างกัน

ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในกลุ่มความเชื่อดั้งเดิมที่นับถืออำนาจเหนือธรรมชาติเป็นหลัก จะปรากฏความคิดในเรื่องท้องฟ้า, ภูเขา, ต้นไม้, ก้อนหิน, ถ้ำ, น้ำ ส่วนชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา จะปรากฏความคิดในเรื่องสวรรค์, พระธาตุ, พระบาท, พระพุทธรูป, ต้นโพธิ์, วัด ชุดความคิดที่สะท้อนตัวละครในกลุ่มความเชื่อดั้งเดิม จะพบความคิดในเรื่องนาค ยักษ์ ผี สัตว์ ชนพื้นเมือง ในขณะที่ตัวละครในกลุ่มพุทธศาสนา จะเป็นพระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวก พระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี พระอินทร์ เป็นต้น

กล่าวอีกนัยหนึ่ง “ท้องฟ้า ภูเขา ต้นไม้ ก้อนหิน ถ้ำ น้ำ” จะสื่อความหมายเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ในขณะที่ “สวรรค์ พระธาตุ พระบาท พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ วัด” ก็สื่อความหมายในเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิธีคิดแบบพุทธศาสนา ในทำนองเดียวกัน “นาค ยักษ์ ผี สัตว์ ชนพื้นเมือง ฤๅษี” ก็สะท้อนตัวละครในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ในทางตรงกันข้าม “พระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวก พระอินทร์ พระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี” ก็สะท้อนตัวละครในวิธีคิดแบบพุทธศาสนา เป็นต้น

ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงจะขอเสนอวิธีคิดทั้ง 2 ระบบ ผ่านชุดความคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏซ้ำๆ ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท โดยจะขอกล่าวถึงชุดความคิดทั้ง 3 ชุดดังกล่าวในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมก่อน และจะกล่าวถึงชุดความคิดทั้ง 3 ชุดในวิธีคิดแบบพุทธศาสนาเพื่อเปรียบเทียบกันต่อไป

4.1 วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม

4.2 วิธีคิดแบบพุทธศาสนา

4.1 วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม

คำว่าความเชื่อดั้งเดิม หมายถึงความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่มีมาก่อนการรับความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้อง

กับคติผี อำนาจเหนือธรรมชาติ และคติเรื่องขวัญ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534: 19-21, ศิราพร ณ กลาง, 2545: 8-44) ต่อมาความเชื่อดั้งเดิมเหล่านี้เกิดการแลกเปลี่ยนยืมวัฒนธรรมกับระบบความเชื่ออื่นที่เข้ามาในสมัยหลังด้วย

สุมิตร ปิติพัฒน์ (2545: 25) ได้กล่าวถึงคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทดำในเวียดนาม ซึ่งเป็นชาติพันธุ์ไทกลุ่มหนึ่งว่า ความเชื่อทางศาสนาของคนไทดำเกี่ยวข้องกับเรื่องขวัญ ผี แขน และสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ มีลักษณะเป็นศาสนาแบบวิญญูณนิยม (animism) ซึ่งเป็นความเชื่อที่เน้นคติเรื่องผีหรือวิญญูณต่างๆ ความเชื่อแบบวิญญูณนิยมนี้พบมากในสังคมแบบดั้งเดิม ความเชื่อทางศาสนาของไทดำจึงเป็นตัวแทนระบบความเชื่อทางศาสนาโบราณดั้งเดิมของกลุ่มคนไททั้งหลายก่อนที่จะหันไปรับความเชื่อทางพุทธศาสนาและศาสนาอื่น เมื่อพิจารณาข้อมูลวัฒนธรรมของคนไททุกกลุ่ม ยังจะเห็นร่องรอยของความเชื่อเรื่องขวัญและคติผีปะปนอยู่กับลัทธิความเชื่อทางศาสนาอื่นที่คนไทบางกลุ่มในประเทศลาว ไทย พม่า อินเดีย ฯลฯ รับเข้ามาปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ขณะที่สุภางค์ จันทวานิช และสุวรรณา สถาอานันท์ (2539: 153) กล่าวถึงความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยว่า เป็นความเชื่อที่คนในสังคมไทยยึดถือกันอยู่ก่อนหน้าที่จะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากวัฒนธรรมอินเดียโดยเฉพาะศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมที่สำคัญที่สุด คือความเชื่อเรื่องผี

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่มีปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไท โดยจะกล่าวถึง 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

4.1.1 ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แบบความเชื่อดั้งเดิม

4.1.2 ชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละครแบบความเชื่อดั้งเดิม

4.1.3 ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมแบบความเชื่อดั้งเดิม

4.1.1 ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แบบความเชื่อดั้งเดิม

เมื่อวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม พบว่ามีพื้นที่หลักที่มักจะปรากฏซ้ำๆ ดังนี้

ก) ท้องฟ้า

ข) ภูเขา

ค) ต้นไม้

ง) เส้าหลัก

จ) ก้อนหิน

ฉ) ถ้ำ

ช) น้ำ

ก) ท้องฟ้า

ท้องฟ้าเป็นสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของโลกอย่างหนึ่งและเป็นส่วนประกอบสำคัญของระบบจักรวาลที่ปรากฏในความคิดของคนไทย ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิธีคิดแบบดั้งเดิม เพราะนอกจากความเป็นธรรมชาติแล้ว ท้องฟ้ายังหมายถึงเมืองบนหรือเมืองฟ้า ซึ่งเป็นเมืองของแกนอันเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าสูงสุดในความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติไทย รวมทั้งผีฟ้าและบรรพบุรุษของมนุษย์ก็เคยอาศัยอยู่บนเมืองบนเมืองฟ้ามาก่อน นอกจากนี้ท้องฟ้ายังเป็นแหล่งกำเนิดของผู้มีอิทธิฤทธิ์อำนาจเหนือธรรมชาติ

ตัวอย่างตำนานปรัมปรา:

- ความโทเมือง (ไทดำ)

เดิมแผ่นดินของเมืองมนุษย์กับเมืองฟ้าเมืองบนอยู่ติดกันโดยมีสายเชื่อมโยงกัน มีรูปพรรณสัณฐานคล้ายดอกเห็ด คือ มนุษย์อยู่พื้นดินตอนล่าง ส่วนตอนบนของดอกเห็ดเป็นท้องฟ้าอันเป็นที่อยู่ของแกนหรือผีฟ้า

- ตำนานปู่เยอย่าเยอลงมาเมืองลุ่ม (ลาว)

ในสมัยอดีตกาลนั้นยังไม่มีแผ่นดินมีแต่น้ำท่วมสุดลูกหูลูกตา พญาแกนสั่งให้ปู่เยอย่าเยอที่เคยอาศัยอยู่บนเมืองฟ้าเมืองบนลงไปยังเมืองลุ่มเพื่อให้สร้างแผ่นดินบนโลกมนุษย์

- พีนก่อเมือง (ไทอาหม)

ฟ้าเป็นมิตเป็นพระเจ้าสูงสุดของอาหมได้เดินทางมาหาฟ้าเก้าต่อเมืองหรือสร้างสวรรค์หรือท้องฟ้า ที่แห่งนั้นยังไม่มีเดือนและตะวันที่ให้แสงสว่าง และได้ส่งไขฟ้าเพื่อให้เกิดเป็นดวงศักรัตริย์

จากตัวอย่างตำนานปรัมปราข้างต้น แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์เกี่ยวกับจักรวาลของกลุ่มชนชาติไทว่ามีเมืองฟ้าเมืองบน ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในความคิดของชนชาติไทก่อนการรับอิทธิพลทางพุทธศาสนา เมืองบนเมืองฟ้าเป็นธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ นั่นคือเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมือง ที่กลุ่มคนไทยให้ความเคารพและนับถือโดยเฉพาะพญาแกนซึ่งถือเป็นเทพเจ้าที่มีอำนาจสูงสุด นอกจากนี้ เมืองฟ้ายังเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษดั้งเดิมที่เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองหรือกษัตริย์ โดยเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าบนเมืองฟ้า ลักษณะดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งลำดับชั้นของโลกทัศน์ทางความเชื่อ กล่าวคือมีการแบ่งแยกฟ้ากับดินออกจากกัน โดยเมืองฟ้าเมืองบนจะเป็นแหล่งสถิตของเหล่าเทพเจ้าหรือผีฟ้า ผู้มีพลังอำนาจสามารถบันดาลความร่มเย็นเป็นสุขและความเดือนร้อนให้กับมวลมนุษย์บนพื้นโลกได้

ศิราพร ณ ถลาง (2545: 41) ได้กล่าวถึงโลกทัศน์เกี่ยวกับจักรวาลของคนไทดำ ไทขาว ว่า ไม่มีนรกสวรรค์ เพราะไม่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนา แต่แยกจักรวาลออกเป็น 4 ระดับ คือ เมืองบนเมืองฟ้า ซึ่งเป็นเมืองของแกน เมืองกลางหาวเป็นเมืองของผีที่ไม่มีคนเช่นไหวหรือผี

ของคนที่ย้ายลำบาก เมืองลุมคือเมืองมนุษย์และเมืองลุมที่อยู่ในดิน เป็นเมืองของคนแคระ ผีนา ผีป่า ผีน้ำ และเงือก ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ (2534: 59-60) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความคิดความเชื่อเรื่องแถนที่สัมพันธ์กับท้องฟ้าว่า พญาแถนเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่อยู่บนท้องฟ้า มีมหิทธานุภาพที่มนุษย์ต้องสยบกราบไหว้บูชา ขณะที่ภทริยา แยมเรวัตติ (2544: 217) กล่าวว่างอยเมืองแถนคือบนฟ้าจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่ของผีต่างๆ และดำ อีกส่วนหนึ่งจะเป็นอาณาจักรของแถน ใน ความโทเมือง (ไทดำ) กล่าวว่าในอดีตเมืองฟ้ากับเมืองดินอยู่ติดกัน ทำให้ผู้คนและเทพเจ้าหรือผีฟ้าเดินทางไปมาหาสู่กันได้โดยง่าย แต่ทำให้มวลมนุษย์และสรรพสัตว์ต่างๆ อยู่อย่างลำบากเพราะศิระของมนุษย์และเขาสัตว์ไปกระทบกับฟ้าอยู่บ่อยครั้ง จึงก่อให้เกิดความรำคาญแก่บรรพบุรุษมนุษย์ (ปู่เจ้า) ปู่เจ้าจึงตัดสายโยงฟ้าออกจากดิน แล้วฟ้าจึงลอยขึ้นไปอยู่เบื้องบนไกลจากดิน (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 36)

ฟ้าจึงเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิม เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่ผู้คนต้องกราบไหว้บูชา ร้องรอยของการนับถือฟ้าในฐานะที่เป็นธรรมชาติยังปรากฏอยู่ในประเพณี “กำฟ้า” ของคนไทยพวนในประเทศไทย ประเพณีกำฟ้าเป็นพิธีกรรมของชาวบ้านที่มีจุดประสงค์เพื่อเคารพฟ้าที่อำนวยฝนให้ทำนา เมื่อถึงเดือนสามของทุกปีคนทั้งหมู่บ้านจะพากันเฝ้ารอฟังเสียงฟ้าร้องว่าดังมาจากทิศใด เมื่อฟ้าร้องแรกของปีดังขึ้นชาวบ้านก็จะเริ่มพิธี “กำฟ้า” ทั้งนี้คำว่ากำ หมายถึงการสงบสำรวมไม่ทำการสิ่งใด แล้วทำนายผลผลิตในปีนั้นของหมู่บ้านจากทิศทางที่เสียงฟ้าร้องดังมา (รณิ เลิศเลื่อมใส, 2544: 175) อนึ่ง ท้องฟ้ายังถือเป็นเมืองขวัญของมนุษย์ ที่ขวัญออกจากร่างกายแล้วจะเดินทางไปทีนั้นซึ่งหากขวัญไม่กลับมาจากเมืองฟ้า ก็จะทำให้มนุษย์ได้รับอันตรายถึงชีวิต (ภททียา ยิมเรวัต, 2544: 219) สะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดเกี่ยวกับท้องฟ้าว่าเป็นภพภูมิอีกภพหนึ่งซึ่งเป็น “เมืองแห่งจิตวิญญาณ” ไม่ใช่โลกมนุษย์ธรรมดา

จากที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท เราจะพบร่องรอยความคิดเรื่องท้องฟ้าในวิธีคิดแบบดั้งเดิมปรากฏอยู่ด้วย กล่าวคือมีภาพฉายเรื่องท้องฟ้าว่าเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าพื้นเมือง โดยเฉพาะพญาแถนและพญานาคซึ่งมีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลสิ่งต่างๆ ทั้งดีและร้ายให้เกิดกับมนุษย์ได้

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุดอยน้อย** (ไทยภาคเหนือ)
เมืองสวรรคคมีสระน้ำใหญ่ชื่อสระอโนดาต อันเป็นที่เล่นน้ำของเหล่าพญานาค เพื่อบันดาลให้ฝนตกลงมายังโลกมนุษย์
- **ตำนานพระธาตุดอยตุง** (ไทยภาคเหนือ)
ปู่เจ้ายาเจ้าลาวจากใต้ไต่บันไดเงินลงมาจากเมืองฟ้าเมืองสวรรคคตรงบริเวณดอยตุงเพื่อสร้างบ้านแปลงเมือง

- ตำนานพระธาตุบัวบก (ไทยภาคอีสาน)

พญาแถนที่อาศัยอยู่บนเมืองฟ้าโกรธแค้นมนุษย์ที่ไม่สักการะบูชาตนจึง
บัญชาให้พญานาคทั้งหลายที่อยู่เมืองลุ่มท่าลายเมืองมนุษย์ให้ล่มสลาย

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทยข้างต้น จะพบว่าท้องฟ้าหรือเมืองบนเป็นสิ่ง
ที่อยู่ในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมของคนไทย ซึ่งมีมาก่อนการรับอิทธิพลทางพุทธศาสนา ลักษณะ
ความเป็นความเชื่อดั้งเดิมของอนุภาคท้องฟ้าคือ คนไทยส่วนใหญ่มักมองว่าท้องฟ้าเกี่ยวพันอย่าง
ใกล้ชิดกับเทพเจ้าที่สถิตอยู่บนเมืองฟ้าซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีเทพเจ้าผู้มีพลังอำนาจบันดาล
สิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับมวลมนุษย์อาศัยอยู่ นอกจากนี้ สิ่งที่มาจากท้องฟ้านั้นยังถือว่าเป็นสิ่งที่
เดินทางมาจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เหตุนี้ภาพของท้องฟ้าจึงปรากฏอยู่ในวิธีคิดแบบดั้งเดิม สะท้อน
ให้เห็นร่องรอยความคิดหลายแบบคือ “ท้องฟ้าเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ” “ท้องฟ้าเป็นที่อยู่
ของเทพเจ้าพื้นเมือง” “ท้องฟ้าเป็นสิ่งที่ทำให้โลกมนุษย์เกิดแสงสว่างและความร่มเย็น” “ท้องฟ้า
เป็นที่เก็บพลังชีวิตหรือขวัญของมนุษย์”

ข) ภูเขา

ถ้ามีคำถามว่า ภูเขาเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิธีคิดแบบดั้งเดิมอย่างไร หากวิเคราะห์ด้วย
วิธีการเปรียบเทียบกับตำนานปรัมปราเรื่องอื่นที่อธิบายถึงภูเขา จะพบว่าตำนานของชนชาติไทย
หลายเรื่องกล่าวว่า บรรพบุรุษในยุคสร้างโลกสร้างแผ่นดินหรือสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นผู้สร้างภูเขา
ขึ้นมา และภูเขาก็นับเป็นที่สถิตของบรรดาเทพเจ้าดั้งเดิมที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ รวมทั้งเป็น
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่คนไทยนับตั้งแต่อดีตต่างเคารพนับถือ

ตัวอย่างตำนานปรัมปรา:

- ตำนานเรื่องปู่เยอย่าเยอลงมาเมืองลุ่ม (ลาว)

ในสมัยอดีตกาลนั้นยังไม่มีแผ่นดิน มีแต่น้ำท่วมสุดลูกหูลูกตา พญาแถนก็
เลยกล่าวต่อปู่เยอย่าเยอว่า ให้ปู่เยอย่าเยอลงไปโลกมนุษย์ ถ้าสองเข่านี้
ก้าวเดินออกไปก็จะมีแผ่นดินเกิดขึ้นบนโลก บ้างก็เกิดเป็นแผ่นดินสูงเหนือ
พื้นน้ำซึ่งเรียกว่าภูเขา

- ตำนานเรื่องปู่ลือเฮิง-ย่าลือเฮิง (ไทลื้อ)

ปู่ลือเฮิง-ย่าลือเฮิงทั้งสองเป็นคนรูปร่างใหญ่โตมาก ทั้งสองได้เอาคันทองและ
คราดมาไถพรวนดิน มูลไถและมูลคราดของปู่ย่าทั้งสองกลายเป็นภูเขา และ
รอยไถกลายเป็นแม่น้ำต่าง ๆ

- ตำนานเรื่องปู่ยายเล็ก (ไทยยวน)

ปู่ยายทำยเล็กมีรูปร่างสูงใหญ่เสียดฟ้า สามารถก้าวเดินได้ไกล และมีมือใหญ่
มากปู่ยายทำยเล็กได้เอามือกอบดินไว้เป็นกอง ๆ ดินเหล่านั้นกลายเป็นดอย
รอยมือกลายเป็นแม่น้ำหนองบึง

จากตัวอย่างตำนานปรัมปราข้างต้น แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติแวดล้อมโลกและจักรวาล ซึ่งรวมทั้งรูปพรรณสัณฐานของโลกและจักรวาลเหล่านั้น มักเกิดจากพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม พื้นดิน ภูเขา และแม่น้ำ ล้วนเกิดจากการสร้างแปลงของบรรพบุรุษในยุคสร้างโลก สรรพสิ่งทางธรรมชาติบนโลกในความคิดความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติไท จึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีผู้คุ้มครองดูแลรักษา ดังนั้น ภูเขาจึงไม่ได้เป็นเพียงแหล่งธรรมชาติหรือสภาพทางภูมิศาสตร์ตามความเข้าใจของคนในยุคปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังเป็นอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทด้วย

อนึ่ง มีตำนานปรัมปราของชนชาติไทอีกหลายเรื่องที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของภูเขาดังจะเห็นได้จาก **พื้นที่ก่อนเมืองของไทอาหม** **ตำนานสร้างโลกของไทไตคง** **ตำนานลัวะจักรราษ** ของไทยยวน และ **ตำนานสร้างโลกของไทดำ** **ตำนานปรัมปราทั้ง 3** เรื่องกล่าวตรงกันว่าภูเขาเป็นเสาหลักที่รองรับให้แยกออกจากพื้นโลก ตำนานบางเรื่องอธิบายให้เห็นว่าภูเขาเป็นแหล่งที่เทพเจ้าบนสวรรค์ใช้ทอดบันไดไต่ลงมา เพื่อใช้เป็นเส้นทางติดต่อกับมนุษย์ ในทางตรงข้ามภูเขาก็น่าจะเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้เดินทางไปยังเมืองฟ้า เพื่อติดต่อกับเทพเจ้าดั้งเดิมด้วยเช่นกัน **ตำนานสร้างโลกของไทดำ** กล่าวว่าเกิดน้ำท่วมโลกทำให้สรรพสิ่งตายหมด เหลือผู้หญิงกับตัวกบที่อาศัยอยู่บนที่สูงนั่นคือภูเขาดอยสูง ซึ่งมนุษย์สามารถใช้ชีวิตอยู่ได้ ภูเขาเหล่านี้จึงมีสภาพเป็นสถานที่ที่ให้กำเนิดสิ่งมีชีวิตบนโลก **ตำนานลัวะจักรราษ** เล่าว่าพระอินทร์ได้ส่งลาวจกเทวบุตรลงมายังโลกมนุษย์ ลาวจกได้ไต่บันไดเงินลงมาจากสวรรค์ตรงบริเวณภูเขาดอยตุงพร้อมบริวารอีกหนึ่งพันคน

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่าตำนานพระธาตุหลายเรื่องเล่าตรงกันว่า ภูเขานั้นเป็นที่อยู่อาศัยของบรรดาเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่กลุ่มชนชาติไทให้การเคารพบูชามาก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเดินทางเสด็จเข้ามาในดินแดนแถบนี้

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุพระบาทรังรุ้ง (ไทใหญ่)**

พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังเมืองโกสัมพีมาพำนักยัง “ดอยเวรบรพต” หรือ ดอยรังรุ้งซึ่งเป็นที่อยู่เดิมของพญานาคตนหนึ่ง

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)**

พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงเมืองอาระวีเชียงรุ้ง ได้พบยักษ์ที่อาศัยอยู่บน “ดอยจอมทอง”

- **ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว)**

แต่เดิม “ภูสี” เป็นที่อยู่อาศัยของยักษ์ ซึ่งชาวเมืองต่างเกรงกลัวและจะต้องเซ่นไหว้พิธีกรรมบูชายักษ์ตนนี้เสมอ พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมาโปรดสรรพสัตว์ยังดินแดนแห่งนี้ จึงได้มาฉันอาหารที่ยอดภูสี

- ตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน)

พระพุทธเจ้าเสด็จเสียบโลกมายังดินแดนลุ่มน้ำโขง ได้มาพำนักตรงบริเวณ
ภูเก้าพร้าว ซึ่งเป็นที่อยู่เดิมของบรรดาผีเสื้อบกผีเสื้อน้ำ

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของชนชาติไทข้างต้น จะพบวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่
ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทนี้ กล่าวคือเราจะเห็นว่าตำนานพระธาตุของ
ชนชาติไทพยายามฉายภาพให้เห็นตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จเสียบโลก แล้วมาประทับบนยอดเขา
ซึ่งเป็นที่อยู่เดิมของบรรดาสัตว์ศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ พญานาค และผีเสื้อ
ทั้งหลาย จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าภูเขาคือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในความคิดความเชื่อของชนชาติไท
โดยภูเขานั้นมีฐานะเป็นที่สถิตของบรรดาเทพเจ้าดั้งเดิม ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ได้กล่าวว่า
พระขฟงผีตลอดจนบรรดาผีวิญญาณเทพเจ้าดั้งเดิมนั้น ได้สถิตอยู่บนภูเขาเหนือเมืองสุโขทัย
(กรมศิลปากร, 2526: 16) เช่นเดียวกับคนไทดำในเวียดนามที่เชื่อว่าผีประจำบ้านประจำเมือง
สถิตอยู่บนดอยใหญ่ซึ่งถือเป็น “ปอมมิ่งเมือง” อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่จะต้องมีการทำพิธีเสน
เมืองเป็นประจำทุกปี (ภัททิยา ยิมเรวัต, 2544: 227) ส่วนคนไทลื้อก็มีความเชื่อว่าดอยผาซำ
นั้นเป็นที่อยู่ของเจ้าฟ้าหอคำ ซึ่งถ้าผู้คนเดินทางผ่านไปแล้วไม่ทำการสักการบูชาเจ้าฟ้าหอคำก็
จะโกรธแล้วจะแปลงกายเป็นเสือโคร่งมาไล่จับกินผู้คน ดังนั้นจึงมีการสร้างหอดีเจ้าฟ้าหอคำไว้
บนดอยแห่งนี้ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ก: 202) ลักษณะนี้ สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อเรื่อง
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่สิงสถิตอยู่บนยอดเขาภูดอยที่สามารถให้คุณประโยชน์และโทษได้ รวมทั้งยัง
เป็นที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของผู้คนและชุมชนด้วย

นอกจากภูเขานั้นจะเป็นที่อยู่ของเหล่าเทพเจ้าพื้นเมืองแล้ว พบว่าภูเขายังเป็นสถานที่ที่อยู่
อาศัยของบรรดาบุรุษดั้งเดิมซึ่งเป็นชนพื้นเมืองมาก่อน ดังจะเห็นได้จากตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทย
ภาคเหนือ) เล่าว่ามีหัวหน้าคนป่าชื่อปู่เจ้าย่าเจ้ลาวจากอาศัยบนยอดดอยปู่เจ้าและย่าเจ้า ส่วน
ตำนานพระธาตุดอนหลวง (ไทเขิน) เล่าว่าดอยสุภาเทศหรือดอนหลวงเป็นที่อยู่ของบรรดาลัวะมา
ก่อน ขณะที่ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว) เล่าว่าภูสีเคยเป็นที่อยู่ของงูชวงหรืองูยักษ์สัตว์ของพญา
แถนมาก่อน ต่อมาจึงกลายเป็นที่บำเพ็ญพรตของฤาษีสองพี่น้องผู้ที่ตั้งหลักมั่นหลักยืนเมืองหลวง
พระบาง จากตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น แสดงให้เห็นว่าภูเขาคืออาณาจักรของผู้นำทางวัฒนธรรม
ก่อนการรับอิทธิพลพุทธศาสนา รวมทั้งยังเป็นที่อยู่อาศัยของบรรดาชนพื้นเมืองมาก่อนเช่นกัน

ฉะนั้น ภูเขาคงมิได้มีความหมายเป็นเพียงแหล่งธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังมีสื่อถึงกระบวนการ
คิดแบบดั้งเดิม นั่นคือความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งสะท้อนผ่านความเชื่อเรื่องภูเขาคือ
เป็นสถานที่อยู่บรรดาเทพเจ้าพื้นเมืองที่ชนชาติไทให้การเคารพนับถือมาก่อนที่พุทธศาสนาจะ
แพร่อิทธิพลมาทีหลัง ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ นาค ผีเสื้อ และชนพื้นเมือง ความเชื่อเหล่านี้ สะท้อนให้
เห็นถึงความผูกพันกับธรรมชาติและเคารพสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ภายในจิตใจของกลุ่มคนไท
เช่นกัน

ค) ต้นไม้

ต้นไม้ นับเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกอย่างหนึ่ง ที่สื่อให้เห็นวิธีการคิดแบบดั้งเดิมของคนไท กล่าวคือในเนื้อหาตำนานปรัมปราของชนชาติไทหลายกลุ่ม สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อที่ว่า ต้นไม้เป็นที่สถิตของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เพราะต้นไม้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคสร้างโลกเช่นเดียวกับ ภูเขาที่กล่าวมาข้างต้น ต้นไม้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้สรรพชีวิตบนพื้นโลกถือกำเนิดขึ้น และมวล มนุษย์ยังใช้ต้นไม้เป็นสื่อกลางเชื่อมโยงติดต่อกับเทพเจ้าดั้งเดิม หรืออำนาจเหนือธรรมชาติด้วย

ตัวอย่างตำนานปรัมปรา:

- ความโทเมือง (ไทดำ)

ปู่เยอได้แปลงกายเป็น “ต้นไม้ยักษ์” ภายหลังต้นไม้นี้กลายเป็นที่เคารพ บูชาและเป็นที่สถิตของวิญญาณของปู่เยอในฐานะเป็นผีผู้คุ้มครองของ ชุมชนบ้านเมือง

- ตำนานขุนบรม (ลาว)

“ต้นเครือเขากาด” สูงใหญ่เทียมฟ้าเกิดจากซากควายแห้งที่ถนส่งลงมา ยัง เมืองลุ่มเครือเขากาดเป็นสิ่งที่ทำให้ฟ้ากับดินแยกออกจากกัน และเป็น เส้นทางติดต่อไปมาระหว่างเมืองมนุษย์กับเมืองฟ้า

- ตำนานปฐมมูลมูลี (ไทยภาคเหนือ)

หลังจากที่น้ำแห้งและโลกเย็นแล้ว แม่ผู้สร้างได้ถือกำเนิดขึ้นมา แล้วได้สร้าง ต้นไม้พีชพันธุ์และสิ่งมีชีวิตต่างๆ

ฉะนั้น ต้นไม้ในความคิดความเชื่อของชนชาติไทจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุค สร้างโลกพร้อมกับชีวิตของมนุษย์ คนไทหลายกลุ่มเชื่อว่าต้นไม้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ภายใน และมีพิธีการเช่นไหว้ต้นไม้ มีข้อสังเกตว่า ตัวอย่างตำนานปรัมปราของกลุ่มชนชาติไทบางเรื่อง ได้อธิบายว่าต้นไม้ในยุคสร้างโลกเป็นสิ่งที่เทพเจ้าบนฟ้าได้บันดาลหรือสร้างขึ้นมา ตัวอย่างเช่น ตำนานขุนบรมของลาว เล่าว่าพญาแถนได้ส่งควายลงมายังโลกมนุษย์ ต่อมาควายตายเกิดต้น เครือเขากาดบนซากควายแห้ง นอกจากนี้ ต้นไม้ยังเป็นแหล่งอาหารของแม่ผู้สร้างโลกหรือ บรรพบุรุษแรกของมนุษย์ดังปรากฏใน ตำนานปฐมมูลมูลีของไทยวน แสดงให้เห็นว่าต้นไม้ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าซึ่งอาจเรียกว่าเป็นต้นไม้แห่งชีวิต (tree of life) และตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะ เกิดจากอำนาจของเทพเจ้าบนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์เป็นผู้สร้างขึ้นมา

มีข้อสังเกตว่า นอกจากกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไทแล้ว การอธิบายว่าต้นไม้เป็นสื่อกลาง หรือเส้นทางในการติดต่อระหว่างเมืองมนุษย์กับเมืองสวรรค์ และมีบทบาทเป็นเส้นกั้นพรมแดน ระหว่างฟ้ากับดิน ยังพบในตำนานปรัมปราของชนกลุ่มอื่นๆ อีก ซึ่งแสดงให้เห็นความคิดที่เป็น สากลของอนุภาคต้นไม้ เช่น ชาวเขียมั้งที่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทย มีเรื่องเล่าว่าบน ภูเขาในजाโฮมีต้นไม้ใหญ่ ซึ่งมียอดสูงขึ้นไปถึงสวรรค์ได้ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2545: 43) ขณะที่

ตำนานปรัมปราของชาวนอร์เวย์ เล่าว่าต้นมะกอกเป็นประตูเชื่อมต่อระหว่าง 3 โลก คือ โลกสวรรค์ และนรก รากอันลึกของต้นไม้ดำดิ่งหยั่งไปถึงตาน้ำใต้โลกซึ่งถือเป็นแหล่งกำเนิดของระบบจักรวาล (กองบรรณาธิการ, 2541: 83) เช่นเดียวกับตำนานของชาวลัเวเล่าว่าพญาปะหลองเจ้าเมืองลัเวได้ใช้ต้นไม้ใหญ่เป็นบันไดเพื่อไต่ขึ้นไปบนเมืองฟ้า ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงร่องรอยความคิดที่ว่าต้นไม้เป็นสถานที่กักเก็บน้ำและมีความเกี่ยวข้องกับจักรวาลและสามารถใช้เป็นเส้นทางในการเดินทางไปสู่อีกภพภูมิหนึ่งได้

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะพบว่ามีเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่องที่ปรากฏซ้ำๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าต้นไม้มีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าพื้นเมือง กล่าวคือตำนานพระธาตุของชนชาติไทมักกล่าวตรงกันว่า ต้นไม้เป็นที่อยู่ของบรรดาสีงเหนือธรรมชาติหรือเทพเจ้าพื้นเมืองที่ชนชาติไทให้การเคารพนับถือมาก่อน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุดอยเก็ง (ไทยภาคเหนือ)**

เมื่อก่อนต้นประตูเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง เพราะเป็นที่สถิตของผีเสื้อไม้ ผีเสื้อเมืองอาศัยอยู่

- **ตำนานพระธาตุวัดต่อแพ (ไทใหญ่)**

ก่อนที่จะสร้างวัดสร้างเจดีย์นั้น มีต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งมีผีร้ายสิงสถิตอยู่ภายใน ซึ่งมีพลังอำนาจสามารถสร้างความเดือนร้อนให้กับชาวเมืองได้

- **ตำนานพระธาตุเจดีย์หลวง (ไทยภาคเหนือ)**

ยักษ์กุมภภัณฑ์และผีเสื้อเมืองได้สถิตอยู่ในต้นไม้ขนาดใหญ่ ชาวเมืองต้องทำการปลีกรรมบูชาผีเสื้อยักษ์เหล่านี้ทุกปี เพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่ชุมชนบ้านเมือง

เมื่อพิจารณาเรื่องต้นไม้ในวิถีคิดแบบดั้งเดิม จะพบว่าต้นไม้เป็นที่สถิตและเป็นตัวแทนของเทพเจ้าพื้นเมืองที่ชนชาติไทให้การเคารพนับถือ ฉะนั้นตำนานพระธาตุของชนชาติไทจึงมักเริ่มต้นอธิบายว่า ต้นไม้ใหญ่ที่ตั้งอยู่ภายในเมืองเป็นที่อยู่ของบรรดาสีงศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองและมีบทบาทเป็น “ไม้เสื้อบ้านไม้เสื้อเมือง” ซึ่งบางสำนวนอาจจะกล่าวว่าเป็นยักษ์บ้าง ผีเสื้อไม้บ้าง ผีเสื้อเมืองบ้าง สะท้อนให้เห็นว่าทั้งผีเสื้อไม้ผีเสื้อเมืองและยักษ์นั้น ต่างมีความเกี่ยวข้องกับต้นไม้ในฐานะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของอำนาจเหนือธรรมชาติที่กลุ่มคนไทนับถือ สรัสวดี อ๋องสกุล (2539) กล่าวว่าสังคมไทยในกลุ่มน้ำกมมีความเชื่อเรื่องผีในหมู่บ้านจึงมีการตั้งหอผีเสื้อบ้านซึ่งมักอยู่ใกล้ต้นไม้ใหญ่ ส่วนในระดับเมืองนั้นก็จะมีผีเสื้อเมืองสถิตอยู่ที่ “ไม้เสื้อเมือง” สันนิษฐานว่าไม้เสื้อเมืองนั้นอาจเป็นต้นยางใหญ่

มีข้อสังเกตว่า ในวัฒนธรรมของไทยจีน เมืองเชียงตุง มีการนับถือต้นไม้ขนาดใหญ่ที่เกิดอยู่ในชุมชนเมืองเชียงตุงมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ซึ่งเรียกว่า “ไม้หมายเมือง” ในบริเวณที่ตั้งของ

ต้นไม้ยางนี้ในอดีตเคยเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเมืองเชื่อว่าเป็นที่สถิตของผีต่างๆ มากมาย เพราะเจ้าฟ้าใช้เป็นที่สำหรับประหารชีวิตนักโทษหรือผู้ร้าย และในอดีตนั้นเคยมีหอผีตั้งอยู่ในบริเวณนี้ ด้วยเหตุนี้ต้นไม้ยางใหญ่ประจำเมืองเชียงตุงจึงถูกมองว่าเป็นแหล่งรวมของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ (หนุ่มแสง, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2549)

ภาพ: ต้นไม้ยางหรือที่เรียกว่า “ไม้หมายเมือง” ประจำเมืองเชียงตุง ประเทศพม่า

นอกจากนี้ จะพบว่าเรื่องต้นไม้ก็ยังมีความสำคัญกับการกำเนิดผู้นำทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทบางกลุ่ม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าต้นไม้เป็นตัวแทนของผู้นำในชุมชนดั้งเดิม และมีคุณวิเศษในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้การคุ้มครองปกป้องรักษาผู้นำดังกล่าวด้วย ดังเช่น **ตำนานเมืองเชียงตุง** กล่าวถึงกำเนิดพิสดารของพระนางเรวัตติธิดา ซึ่งเป็นมเหสีองค์หนึ่งของพระยามังรายว่าพระนางเป็นธิดาเจ้าเมืองฝางซึ่งเกิดจากฝักของต้นส้มป่อย หรือ **ตำนานขุนทิง** (ลาว) เล่าว่าโอรสของพระยามังรายได้นางนาคเป็นมเหสี หลังจากนั้นนางนาคได้หนีไป แล้วได้มอบลูกชายที่หุ้มด้วยไม้ทิง ภายหลังทารกน้อยได้เติบโตใหญ่จึงได้ชื่อว่าขุนทิง แสดงให้เห็นถึงบทบาทของต้นไม้ในฐานะที่เป็นสิ่งคุ้มครองป้องกันภัยให้กับผู้นำในช่วงวัยเด็ก ก่อนที่จะก้าวขึ้นสู่ความเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่

ง) เสาหลัก

เมื่อสำรวจความเชื่อของชนชาติไทหลายกลุ่ม พบว่ามีความเชื่อเรื่อง “เสาหลัก” ซึ่งถือเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนบ้านเมือง เสาหลักในที่นี้อาจจะเป็นเสาหินหรือเสาไม้ก็ได้ โดยเสาหลักเหล่านี้กลุ่มชนชาติไทเชื่อว่ามีส่วนศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองสถิต ซึ่งมีพลังอำนาจสามารถบันดาลความอยู่ดีมีสุขหรือภัยพิบัติให้เกิดขึ้นกับผู้คนชาวเมืองได้ ตำนานปรัมปราของชนชาติไทที่กล่าวถึงเรื่องเสาหลักนั้นมีปรากฏอยู่หลายเรื่อง

ตัวอย่างตำนานปรัมปรา:

- ตำนานพิธีตอกหลักปักเสื่อบ้านเสื่อเมือง (ไทดำ)

ในอดีตมีหัวหน้าหมู่บ้านได้เสาะหาที่ตั้งบ้านเมือง แล้วได้ฟันต้นไม้มาปักลงดินบริเวณที่ตั้งเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน แล้วเอาเสื่อของหัวหน้ามาพันลงที่เสื่อไม้เน้ เป็นการรวมขวัญซึ่งถือเป็นฮีตปฏิบัติสืบต่อกันมาเรียกว่า “ฮีตตอกหลักปักเสื่อ”

- ตำนานเสาอินทขิล (ไทยภาคเหนือ)

ชาวลัวะที่อาศัยอยู่เชิงดอยสุเทพ ได้ก่อตั้งชุมชนหลายแห่งในบริเวณนี้ เมื่อตั้งเวียงนพบุรีได้มีการตั้ง “เสาอินทขิล” ขึ้นตามคำแนะนำของฤาษี เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมือง พร้อมกับมอบให้ยักษ์กุมภภัณฑ์ 2 ตนทำหน้าที่เฝ้ารักษาเวียงให้มั่นคง ชาวเมืองต้องทำพิธีบูชาเสาอินทขิลและเลี้ยงกุมภภัณฑ์ หากปล่อยปละละเลยไม่บูชา บ้านเมืองจะมีภัยพิบัติวินาศ

- ตำนานเสาใจบ้าน (ไทลื้อ)

เมื่อก่อนผู้คนทำมาหากินด้วยการล่าสัตว์ มีหัวหน้าคนหนึ่งมีความสามารถในการดักจับสัตว์ เขาได้สอนวิธีการล่าสัตว์ให้ผู้คน ภายหลังเขาตายคนในชุมชนหมู่บ้านมีความเคารพเขาเป็นพระเจ้าแห่งการล่าสัตว์ จึงได้สร้างเสาหินไว้บูชาเขา ก่อนที่จะออกล่าสัตว์จะมีการบอกกล่าวและขอให้ปกป้องคุ้มครอง เมื่อกลับมาแล้วก็จะมีการเซ่นไหว้ นำเอาเลือดมาเทใส่ที่เสานั้น

ในคติความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไท จะพบว่าในชุมชนหรือหมู่บ้านมักจะมีผู้คุ้มครองชุมชนหมู่บ้าน บ้างก็เรียกว่า “ผีเสื่อบ้าน-ผีเสื่อเมือง” ซึ่งทำหน้าที่คุ้มครองดูแลรักษาและอำนวยความสะดวกสุขสมบูรณ์ให้กับชาวเมือง ในชุมชนของกลุ่มคนไทบางพื้นที่มีการตั้งเสาใจบ้านไว้กลางหมู่บ้าน เพื่อเป็นเสาหลักศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ตัวอย่างเช่น ชาวไทลื้อมีการตั้ง “เสาใจบ้าน” ในขณะที่ชาวไทดำมีพิธีเสนเมืองและมีหลักบ้านหลักเมืองเช่นกัน ตำนานพระธาตุเจดีย์หลวง (เชียงใหม่) เล่าว่าเสาอินทขิลเป็นจุดศูนย์กลางของล้านนา และเป็นเสาหลักเมืองเชียงใหม่ตั้งแต่อดีต ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จึงเรียกเสาอินทขิลนี้ว่า “เสาสะดือเมือง” ฉะนั้น เสาอินทขิลจึงเป็นร่องรอยของความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องศูนย์กลางชุมชน ต่อมาในยุคที่เป็นบ้านเป็นเมืองเสาดังกล่าวจึง

กลายมาเป็นเสาหลักเมืองในที่สุด อันเป็นสิ่งเคารพบูชาของชาวเมืองเชียงใหม่มาตั้งแต่อดีตและเป็นวัตถุทางความเชื่อและศาสนาดั้งเดิมที่มีมาก่อนพุทธศาสนา

ในบทความเรื่อง “*The Origin and Meaning of the Thai City Pillar*” บี.เจ. เทอร์เวลล์ (1978: 159-171) ได้กล่าวว่าความเชื่อเรื่องเสาหลักหรือเสาหลักเมืองว่าเป็นคติความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติของกลุ่มชนชาติไท ดังจะเห็นได้จากความเชื่อของกลุ่มคนไทดำไทขาวในเวียดนามนั้น ยังมีเรื่องการสร้างเสาหลักเมืองซึ่งตั้งอยู่บนฐานความเชื่อเรื่องผีผู้คุ้มครองเมือง ขณะที่ ชลธิรา สัตยาวัฒนา (2533) มองเห็นว่าคติความเชื่อเรื่องเสาหลักบ้านเสาหลักเมืองเป็นคติความเชื่อในสายวัฒนธรรมน้ำเต้า ซึ่งมีที่มาจากการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มมอญ-เขมรเป็นแกนกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท โดยการนับถือเสาหลักเมืองเป็นความเชื่อที่แสดงให้เห็นการนับถือผีของกลุ่มชนที่ใช้ภาษามอญ-เขมรที่ปรากฏขึ้นในรูปของใจบ้าน ขณะที่กลุ่มชนชาติไทที่มีการปะทะสังสรรค์กับกลุ่มมอญ-เขมรได้รับเอาความคิดเรื่องหลักเมืองมาใช้และพัฒนาจนกลายเป็นเสาหลักเมือง สอดคล้องกับ ศรีศักร วัลลิโภดม (2534: 30-31) ที่กล่าวถึงเรื่องเสาหลักบ้านในความคิดความเชื่อของชนชาติไทว่า เรื่องหลักบ้านไม่ได้เป็นลักษณะร่วมกันของกลุ่มชนชาติไท หากแต่เป็นสิ่งที่พบในกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ด้วย สะท้อนให้เห็นว่าความคิดเรื่องเสาหลักเป็นสิ่งที่มีความมาก่อนพุทธศาสนา และอาจเป็นไปได้ว่าเป็นความคิดที่มีรากเหง้ามาจากกลุ่มชนที่ใช้ภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic Tribe) สาขามอญ-เขมร

จากแนวคิดข้างต้นนี้ แสดงว่าเรื่องเสาหลักน่าจะเป็นคติความเชื่อที่มีมาแต่เดิมก่อนการรับอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากมีตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่องเล่าว่าผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมืองซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติสถิตอยู่ภายในเสา ที่เป็นหลักบ้านหลักเมืองของกลุ่มชนชาติไท บ้างก็เล่าว่าเสาดังกล่าวเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชนพื้นเมืองดั้งเดิมเป็นผู้สร้างไว้ก่อนที่กลุ่มคนไทจะอพยพย้ายเข้ามาอยู่ ในแง่นี้เสาหลักจึงเป็นตัวแทนของวิถีคิดแบบดั้งเดิมได้เช่นกัน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุเจียงติม (ไทลื้อ)

ผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมืองสิงสถิตอยู่ภายใน “เสาใจบ้าน” ผีเหล่านี้มีอำนาจบันดาลความอยู่ดีมีสุขให้กับผู้คนและชุมชน

- ตำนานพระธาตุสายเมือง (ไทเขิน)

ชาวว่าหรือลัวะเป็นผู้สร้าง “เสาหิน” ที่ตั้งอยู่ริมน้ำแม่สายเพื่อเป็นหลักบ้านหลักเมืองของตน ต่อมาชาวไทเขินเข้ามาอยู่จึงได้นับถือบูชาเสาหินด้วย

- ตำนานพระธาตุหลวง (ลาว)

ในสมัยเขมรโบราณรุ่งเรืองได้สร้างบ้านแปลงเมืองและตั้ง “เสาหิน” อันหนึ่งขึ้นมา เพื่อเป็นที่สักการะบูชาและเป็นเทวสถานให้กับชาวเมือง

หากวิเคราะห์เนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทข้างต้น จะพบว่าตำนานพระธาตุได้สะท้อนกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมที่สื่อความหมายจากอนุภาคเส้าหลัก นั่นคือตำนานเริ่มต้นเรื่อง ที่สภาพแรกเริ่มตั้งเป็นบ้านเมืองของชนชาติไท กล่าวถึงหน่วยความคิดของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม คือเส้าหลักที่ตั้งอยู่ก่อนแล้ว นอกจากนี้ เส้าหลักยังสะท้อนให้เห็นคุณลักษณะและแหล่งที่มาว่าเกิดจาก “ชนพื้นเมือง” ซึ่งเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมเป็นผู้สร้างขึ้นมา อนึ่ง เส้าหลักเหล่านี้ยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำจากหินหรือไม้ซึ่งเป็นวัสดุที่มาจากธรรมชาติ ซึ่งอาจมองว่าเป็นลัทธิหนึ่งของ การบูชาธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติได้อีกประการหนึ่ง โดยสรุป กระบวนการคิดแบบดั้งเดิม ที่สะท้อนจากเรื่องเส้าหลักนั้นมีหลายลักษณะ ได้แก่ “เส้าหลักเป็นสิ่งที่ชนพื้นเมืองสร้างขึ้น” “เส้าหลัก เป็นสิ่งที่มาจากธรรมชาติ” “เส้าหลักเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่เทพเจ้าดั้งเดิมสถิตอยู่” เป็นต้น ความคิด เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ภายในใจของคนไทนั้นเชื่อว่าเส้าหลักเป็นศาสนสถานซึ่งเป็นตัวแทน ของความเชื่อดั้งเดิม

จ) ก้อนหิน

สิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกประเภทหนึ่งซึ่งปรากฏซ้ำ ๆ ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท ก็คือ “ก้อนหิน” จากการพิจารณาเทียบในเชิงความหมายกับตำนานปรัมปราเรื่องอื่น ๆ พบว่าก้อนหินมี บทบาทและความสำคัญในความคิดความเชื่อของชนชาติไท กล่าวคือก้อนหินมักเกี่ยวโยงกับ สิ่งเหนือธรรมชาติหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์

ตัวอย่างตำนานปรัมปรา:

- ตำนานปู่โล่โต (จ้วง)

มี “ไขหิน” มหิมาลูกหนึ่งหล่นมาจากฟากฟ้า พอแตกก็เกิดชายสามพี่น้อง พี่คน โตกลายเป็นเทพเจ้าแห่งสายฟ้า คนรองลงทะเลกลายเป็นพญามังกร คนเล็กอยู่ บนดินกลายเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์มีนามว่า “ปู่โล่โต”

- ตำนานหินตั้ง (ไทยภาคเหนือ)

มียักษ์ตนหนึ่งสามารถแปลงกายเป็นหินเพื่อมิให้ผู้ใดสามารถฆ่าฟันให้ตายได้ เวลาผ่านไปหลายพันปียักษ์ได้กลายเป็น “ก้อนหินใหญ่” ตั้งอยู่บนภูเขา

- ตำนานหินช้างปราสาทหินวัดภู (ลาว)

พญาแถนได้ประทับช้างลงมายังบริเวณปราสาทหินวัดภูในปัจจุบัน เมื่อมา ถึงยอดภูพญาแถนได้เนรมิตให้ช้างพาหะกลายเป็นหินก้อนใหญ่ เพื่อจะได้ เป็นยามคอยคุ้มครองดูแลบ้านเมือง

ตำนานปรัมปราที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าหินหรือก้อนหินที่มีขนาดใหญ่ เป็นแหล่งกำเนิดของผู้นำทางวัฒนธรรม หรือเป็นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองผู้นำ ของบรรดากลุ่มคนไท ดังกรณีของตำนานปู่โล่โต ที่หินรูปทรงไขตกลงมาจากท้องฟ้า พอแตก

แล้วทำให้เกิดเทพเจ้าและปู้โล่ซึ่งเป็นบรรพบุรุษชาวจ้วง นอกเหนือจากนี้หินหรือก้อนหินยังเป็นแม่พิมพ์ของงานศิลปะที่ศักดิ์สิทธิ์ในหลายศาสนา ดังเช่น สัญลักษณ์ลึงค์และโยนีในคติทางศาสนาฮินดู ก็แกะสลักมาจากหิน หรือสถานศักดิ์สิทธิ์หลายแห่งในดินแดนของกลุ่มชนชาติไทก็สร้างขึ้นจากหิน เป็นต้น

Carl-Martin Edsman (1995: 49) ได้เสนอทศนะให้เห็นความเกี่ยวพันระหว่างหินกับความเชื่อทางศาสนาว่า หินศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่รู้จักกันมาตั้งแต่สมัยก่อน หินมีอยู่ในโลกของความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งมีความแตกต่างกัน บางครั้งหินถูกนำมาใช้เป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ บางครั้งก็เป็นส่วนประกอบในพิธีการทางไสยศาสตร์ บ้างก็ใช้ในการทำนายโชคชะตา หินถูกนำมาใช้จริงในฐานะที่เป็นหลักหรือหินแบ่งเขตแดน (the boundary stones) หรือเป็นอนุสรณ์สถานเพื่อเตือนความจำ ในกรณีนี้หินจะก่อให้เกิดความเคารพนับถือที่เป็นลัทธิทางความเชื่อและศาสนา พลังอำนาจที่ไม่มีใครสังเกตเห็นมาก่อนนั่นคือ การปรากฏตัวผ่านสิ่งที่เรียกว่าอนุสาวรีย์ ซึ่งอาจมีลักษณะที่ต่างกันบ้าง อันเป็นการให้เหตุผลว่า ทำไมผู้คนจึงหันกลับไปสู่การเคารพบูชาหินอีกครั้งหนึ่ง

หินหรือก้อนหินที่มีรูปทรงแปลกแตกต่างจากหินทั่วไป หรือเป็นหินที่มีขนาดใหญ่ในกลุ่มคนไทมักเชื่อว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นแหล่งสถิตของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ลักษณะความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นที่อยู่ของอำนาจเหนือธรรมชาติของก้อนหินนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในตำนานปู้โล่ ของชาวจ้วงซึ่งเป็นชนที่พูดภาษาตระกูลไทอีกกลุ่มหนึ่ง ตลอดจนปรากฏอยู่ในตำนานอธิบายเหตุเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีบางอย่าง ดังเช่น “ไหหิน” ที่ตั้งกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณทุ่งไหหินในแขวงเชียงขวางของประเทศลาว มีเรื่องเล่าว่าท้าวเจืองนักรบผู้เก่งกล้าสามารถของชาวลาวได้ยกกำลังพลไปทำสงคราม แล้วได้รับชัยชนะจึงได้ทำการเฉลิมฉลองครั้งใหญ่เป็นเวลานานหลายเดือน ไหที่อยู่ในปัจจุบันนี้เป็นไหเหล้าสำหรับเลี้ยงไพร่พลในการฉลองชัยชนะของท้าวเจือง ซึ่งคนลาวมักเรียกว่า “ไหเหล้าเจือง”

เราจะพบเรื่องก้อนหินนี้ซ้ำๆ ในเหตุการณ์จากตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องเตือนความทรงจำว่า หินหรือก้อนหินถูกใช้เป็นเครื่องหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายว่าก้อนหินเป็นบัลลังก์หรือที่นั่งของพญายักษ์ซึ่งเป็นเทพเจ้าดั้งเดิม

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยภาคเหนือ)

ก้อนหินที่มีรูปทรงคล้ายมะนาวตัดครึ่งตั้งอยู่เหนือที่สถิตของช่างเผือกที่อาศัยอยู่บนยอดดอยแห่งนี้

- ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน (ไทใหญ่)

ก้อนหินที่มีลักษณะเหมือนศีรษะฤๅษีตั้งอยู่บนยอดดอยหิน ก้อนหินนี้เป็นที่สถิตของวิญญานฤๅษีตนหนึ่ง

- **ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว)**

พระยาัยักษ์ได้อาศัยอยู่ในถ้ำใต้ภูสี โดยมีก้อนหินที่ตั้งอยู่บนยอดภูสีเป็นบัลลังก์ของพญาัยักษ์

จากการวิเคราะห์ตัวอย่างตำนานพระธาตุของชนชาติไทข้างต้น พบว่าตำนานพระธาตุกลุ่มนี้มีการนำเอาอนุภาคก้อนหินมาเชื่อมโยงกัน เพื่อให้เห็นลักษณะความเป็นกระบวนการคิดแบบดั้งเดิม กล่าวคือก้อนหินเป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม เพราะตำนานพระธาตุบางเรื่องเล่าว่าก้อนหินเคยเป็นบัลลังก์ของยักษ์มาก่อน บางเรื่องเล่าว่าก้อนหินเป็นที่สถิตของวิญญาณฤๅษีหรือเป็นช่องทางเข้าออกในถ้ำใต้ดินของพญาข้างเผือก **ตำนานพระเจ้าเลียบโลก** กล่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จสู่เมืองัยักษ์ พระองค์มองเห็นก้อนหินรูปช้างหมอบซึ่งเคยเป็นที่อยู่พำนักของบรรดาัยักษ์ทั้งหลาย คล้ายกันกับ**ตำนานพระธาตุดอยตุง** (ไทยภาคเหนือ) ที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น ประเด็นนี้เป็นการบ่งชี้ให้เห็นว่าก้อนหินเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิม

จ) ถ้ำ

ถ้ำในฐานะที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบดั้งเดิมของชนชาติไท ดังจะเห็นได้จากมีตำนานปรัมปราของชนชาติไทหลายเรื่องกล่าวตรงกันว่า ถ้ำเป็นที่อยู่หรือที่ซ่อนอำพรางตัวของบรรดาเทพเจ้าพื้นเมืองหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม รวมทั้งยังเป็นประตูเชื่อมโยงระหว่างโลกวิญญาณกับโลกมนุษย์

ตัวอย่างตำนานปรัมปรา:

- **ตำนานถ้ำดอยเชียงดาว (ไทยภาคเหนือ)**

ถ้ำดอยอ่างสรงเชียงดาวเป็นที่สิงสถิตของบรรดาผีเสื้อเข็้อยักษ์ทั้งหลาย รวมทั้งเป็นที่อยู่ของดวงวิญญาณของเจ้าหลวงคำแดง

- **ตำนานถ้ำดิ่ง (ลาว)**

ถ้ำดิ่งเกิดจากอำนาจของพญานาคที่เคยสร้างแม่น้ำโขงที่คู้ยควักแผ่นดิน แล้วเกิดเป็นอุโมงค์ขนาดใหญ่ขึ้นภายในภูเขาที่ตั้งอยู่ริมน้ำโขง ผู้คนชาวเมืองเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของบรรดาผีฟ้าผีแถน

- **ตำนานถ้ำวัดถ้ำ (ลาว)**

ในอดีตถ้ำเป็นรังหรือที่อยู่ของพระยาัยักษ์ที่ค่อยออกมาทำร้ายและกินผู้คนชาวเมือง ต่อมาเมื่อเจ้าหน่อขัตติย์ผู้หนึ่งได้อาสาไปฆ่าัยักษ์ เมื่อัยักษ์ตายแล้ววิญญาณัยักษ์นั้นยังสิงสถิตอยู่ในถ้ำ

- **ตำนานถ้ำทำนาโต (ไทลื้อ)**

ถ้ำนี้ตั้งอยู่เมืองฮ่าซาวบ้านเชื่อว่าเป็นเมืองของภูตผีปีศาจอยู่ใต้น้ำและมีสภาพบ้านเรือนเหมือนกับมนุษย์ ต่างเพียงแต่ผู้คนเป็นวิญญาณเท่านั้น

ถ้าพิจารณาถึงเรื่องถ้ำที่ปรากฏในตัวอย่างตำนานของบรรดาชนชาติไทข้างต้น จะพบว่า ถ้ำเป็นพื้นที่และที่ตั้งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อดั้งเดิม ถ้าเกิดจากอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างแปลง ขึ้นมาพร้อมกับการสร้างธรรมชาติอื่นๆ ดังเช่น ภูเขา แม่น้ำ ถ้ำยังเป็นเส้นทางเข้าออกหรือ ประตูเชื่อมโยงระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์ (the sacred) กับโลกสามัญ (the profane) หรือเป็นสถานที่ เชื่อมต่อระหว่างเมืองมนุษย์กับเมืองบาดาล **ตำนานถ้ำสุผี (ไทลื้อ)** เล่าว่าถ้ำที่บ้านสุผีเป็นเส้นทาง เดินของดวงวิญญาณของคนตาย เพื่อไปสู่เมืองสวรรค์หรือนรกตามคำสั่งท้าวมบาล (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547: 231) **ตำนานถ้ำภูบ่อบิด (ไทยภาคอีสาน)** เล่าว่าถ้ำนี้เป็นที่สถิตของวิญญาณเจ้าพ่อ ทองคำและเจ้าพ่อแก้วพร้อมบริวาร รวมทั้งมีพญานาคใหญ่เฝ้ารักษาทรัพย์สมบัติอยู่ด้วย แสดงให้เห็นว่าถ้ำเป็นที่สถิตของผีบรรพบุรุษและผีพื้นเมือง ซึ่งเป็นอารักษ์เมืองของกลุ่มคนไท ขณะเดียวกัน ถ้ำก็ยังเป็นที่อยู่ของผีร้ายที่สามารถบันดาลความเดือนร้อนทุกข์ยากมาให้กับคนไทได้เช่นกัน

มีข้อสังเกตว่า ตำนานว่าด้วยเรื่องถ้ำของกลุ่มชนชาติไทข้างต้น มักแสดงให้เห็นว่าถ้ำเป็น สถานที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในคติความเชื่อดั้งเดิม กล่าวคือ**ตำนานถ้ำดอยเชียงดาว** ได้แสดงให้เห็น ความสำคัญอย่างหนึ่งคือ ถ้ำเชียงดาวเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณปฐมกษัตริย์แห่งล้านนาใน อดีต ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า “เจ้าหลวงคำแดง” (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2547: 5-8) เช่นเดียวกับ **ตำนานถ้ำตั้ง** ที่กล่าวว่าถ้ำตั้งเป็นที่สถิตของบรรดาเทพเจ้าพื้นเมืองของคนลาว ทั้งผีฟ้า ผีแถน และผีป่าผีน้ำทั้งหลาย ทั้งนี้ถ้ำและเกาะแก่งต่างๆ เป็นที่อยู่ของบรรดายักษ์ร้ายและพญานาค พญาเงือก (บุญเฮง บัวสีแสงประเสียด, 1995: 56, เดิม วิภาคย์พจนกิจ, 2540: 6) ในขณะที่ **พื้นที่ก่อนเมืองของไทอาหม** กล่าวว่ามิถุน้ำไต้ไต้ซึ่งเป็นที่อยู่ตัวเงือกซึ่งเกิดจากเปลือกมอญดำ (รณิ เลิศเลื่อมใส, 2544: 109) ส่วน**ตำนานถ้ำแม่หน่อ** ของไทลื้อ ว่าถ้ำนี้เป็นที่อยู่ของนางผียักษ์ที่ กินคน ขณะที่**ตำนานตัวเงือก** ของไทดำ เล่าว่าเงือกอาศัยอยู่ในถ้ำไต้ไต้ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ถ้ำเงือก” (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2545: 44) **ตำนานพระเจ้าเสียบโลก** เล่าว่ามีถ้ำไต้ดอยแห่งหนึ่งเป็น ที่อยู่ของคชสารใหญ่ซึ่งเป็นสัตว์ร้ายมีอำนาจมาก คชสารตัวนี้จะคอยเบียดเบียนทำร้ายไล่จับ สัตว์อื่นกินเป็นอาหาร ในทำนองเดียวกับ**ตำนานภูสี** (เมืองหลวงพระบาง) ว่ามีพญานาคหลอมนตน หนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำภูซวง ได้เอากันกับนางเงือกที่อาศัยอยู่ในภูซาง (บุญเฮง บัวสีแสงประเสียด, 1995: 27) แสดงว่าถ้ำเป็นที่สถิตของภูตผีดั้งเดิมที่มีอำนาจให้คุณและโทษกับมนุษย์ได้

เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท จะพบว่าตำนานพระธาตุหลาย เรื่องก็ได้กล่าวถึงอนุภาคถ้ำหรืออุโมงค์ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จเสียบโลกมายังดินแดนของชนชาติไท แล้วได้พบกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองที่ซ่อนตัวอยู่ในถ้ำหรืออุโมงค์ ตำนานพระธาตุบางเรื่องกล่าว ให้เห็นว่าถ้ำเคยเป็นที่อยู่อาศัยของบรรดาสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่สามารถสร้างอันตรายหรือสร้างความเดือนร้อนให้กับชาวเมืองได้

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุวัดเจียงกอน (ไทลื้อ)

ในอดีตบริเวณวัดพระธาตุเจียงกอนเคยเป็นที่อยู่ของยักษ์ซึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำใต้ดินมาก่อน

- ตำนานพระธาตุดอยหยวก (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธเจ้าเสด็จเหาะมา พญานาคเห็นพระองค์คิดว่า เป็นพระยาครุฑจึงหลบหนีเข้าไปซ่อนตัวอยู่ภายในอุโมงค์ในถ้ำ

- ตำนานพระธาตุถ้ำนมหวา (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธเจ้าเสด็จจากเขตวันมหาวิหารมาหยุดพักที่เมืองหริภุญชัย แล้วเสด็จเสียบมาจนถึงดอยถ้ำศิลาซึ่งเป็นที่อยู่ของพญานาคตนหนึ่ง

- ตำนานพระธาตุกุดจอก (ไทยภาคอีสาน)

เมืองพรมราชเคยเป็นเมืองที่สงบสุขมาก่อน อยู่มาวันหนึ่งมีงูชวงยักษ์ซึ่งอยู่ในอุโมงค์ใต้น้ำได้โผล่ขึ้นมาจากรังน้ำจืดชาวเมืองกินเป็นอาหาร

- ตำนานพระธาตุดำ (ลาว)

ในอดีตบริเวณที่ตั้งพระธาตุดำเคยเป็นรูหรืออุโมงค์เข้าออกของพญานาคที่เป็นอารักษ์เมืองเวียงจันทน์ซึ่งใช้เป็นเส้นทางเดินทางไปมาระหว่างเมืองบาดาลกับเมืองมนุษย์

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทยข้างต้น พบว่าถ้าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิม เพราะถ้าเกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติดั้งเดิมเป็นผู้สร้างแปลงขึ้นมา และเชื่อว่าเป็นที่สถิตของบรรดาเทพเจ้าพื้นเมือง ไม่ว่าจะเป็นพญานาค รุกข์ ยักษ์ ผีฟ้า ผีแถน ผีป่า หรือผีบรรพบุรุษ จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้พอที่จะประมวลให้เห็นภาพของกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมที่สะท้อนจากอนุภาคถ้ำดังนี้ "ถ้าเกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติ" "ถ้าเป็นที่สถิตของบรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม" "ถ้าเป็นสิ่งที่เชื่อมโลกมนุษย์กับโลกบาดาล" "ถ้าตั้งอยู่ใต้พื้นดิน" "ถ้าเป็นที่สถิตของเทพหรือภูตผี"

ช) น้ำ

ลักษณะเด่นของ "น้ำ" ที่ปรากฏในตำนานปรัมปราของชนชาติไทย พบว่าน้ำเป็นตัวแทนของสิ่งเหนือธรรมชาติหรือความเชื่อดั้งเดิม อนุภาค "น้ำ" ปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้งในคลังข้อมูลทางวัฒนธรรมของชนชาติไทยในฐานะสิ่งเหนือธรรมชาติที่ควรค่าแก่การเคารพบูชา ตำนานกำเนิดแหล่งธรรมชาติหลายเรื่องของกลุ่มชนชาติไทยกล่าวตรงกันว่า น้ำเป็นสิ่งที่เกิดจากพลังอำนาจของเทพเจ้าดั้งเดิมเป็นผู้สร้างแปลงขึ้นมา ตำนานสร้างโลกของคนไทยหลายกลุ่มอธิบายให้เห็นว่า น้ำเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยยุคสร้างโลก และพลังอำนาจของน้ำยังถูกนำมาใช้ชำระล้างสิ่งต่าง ๆ ที่มีมลทินก่อนการสร้างโลกสร้างมนุษย์ รวมทั้งยังเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถใช้

ประโยชน์ในการดำรงชีพได้ มนุษย์มองเห็นพลังอำนาจและบุญคุณของน้ำ ฉะนั้น จึงได้มีพิธีการ เช่นไหว้บูชาบรรดาแม่น้ำหรือหนองน้ำ ซึ่งเชื่อว่ามีเทพเจ้าผู้รักษาห้วงน้ำประจำอยู่ เทพเจ้าเหล่านี้สามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์แก่ชุมชนของมวลมนุษย์ได้

ตัวอย่างตำนานปรัมปรา:

- **นิทานตัวเงือก (ไทดำเมืองม่วย)**

ที่เมืองม่วยมีหนองน้ำแห่งหนึ่งเรียกว่าหนองเชียงดี ซึ่งมีตัวเงือกอาศัยอยู่ ตัวเงือกสามารถบันดาลความอยู่ดีมีสุขและความเดือนร้อนให้กับบ้านเมืองได้ ดังนั้น ชาวบ้านเมืองม่วยจึงมีพิธีเส่นตัวเงือกที่หนองเชียงดีเป็นประจำทุกปี

- **ตำนานสร้างโลก (ไทใต้คง)**

นามมาแล้วในจักรวาลไม่มีอะไรเลย มีขุนผีสองตนมาสร้างแผ่นดินกับแผ่นฟ้า ขุนผีทั้งสองแบ่งงานกันทำ คนหนึ่งสร้างแผ่นดิน คนหนึ่งสร้างแผ่นฟ้า ทั้งสองสร้างเสร็จแล้วเอาแผ่นดินแผ่นฟ้ามาประกบกัน ปรากฏว่าแผ่นดินกว้างใหญ่กว่าแผ่นฟ้า เพื่อให้ครอบกันได้พอดีขุนผีทั้งสองจึงจับแผ่นดินให้ยื่นเข้า ดินที่ยื่นเข้าเป็นที่สูงก็กลายเป็นภูเขา และดินที่ยุบต่ำลงก็กลายเป็นลำห้วยและแม่น้ำ

- **ตำนานหนองแสเมืองฮ่า (ไทลื้อ)**

เดิมหนองเต็งหรือหนองแสเมืองฮ่าเป็นแผ่นดินราบธรรมดาไม่มีผู้คนอยู่อาศัย มีพญานาคมาเล่นน้ำ เสร็จแล้วได้มานอนฟังแดดอยู่บริเวณนี้ พื้นดินที่พญานาคนอนฟังแดดได้ยุบกลายเป็นหนองน้ำใหญ่

จากตัวอย่างตำนานปรัมปราและนิทานพื้นบ้านข้างต้นนั้น จะพบว่าแม่น้ำหรือหนองน้ำในความคิดความเชื่อของคนไทยเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นแหล่งธรรมชาติที่สิ่งเหนือธรรมชาติในยุคสร้างโลกเป็นผู้สร้างขึ้นมา รวมทั้งยังเป็นสถานที่อยู่ของบรรดาเทพเจ้าพื้นเมืองโดยเฉพาะพญานาคหรือตัวเงือก ความเชื่อนี้ปรากฏเด่นชัดในตำนานกำเนิดแม่น้ำโขง (ลาว) มีเรื่องเล่าว่าแม่น้ำโขงเกิดจากอำนาจของบรรดาพญานาคทั้งหลายที่ได้มา “คู้ยควักแผ่นดิน” จนกลายเป็นแม่น้ำเช่นเดียวกับในนิทานเรื่องขุนทิง กล่าวว่พญานาคมีอำนาจอิทธิฤทธิ์มาก ถ้าลงเล่นน้ำ แล้วจะทำให้เกิดฝนตกลงมายังโลกมนุษย์ สะท้อนให้เห็นบทบาทความสำคัญของพญานาคในฐานะสิ่งเหนือธรรมชาติ อันเป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแม่น้ำและหนองน้ำ ดังนั้นพญานาคจึงเป็นกระบวนการคิดแบบดั้งเดิม อันเป็นระบบคิดที่เป็นลักษณะร่วมของคนไทยหลายกลุ่ม

นอกจากบทบาทดังกล่าวแล้ว พญานาคยังมีพลังอำนาจในการสร้างความเดือนร้อนหรือสร้างความล่มสลายให้กับบ้านเมืองได้เช่นกัน ในตำนานพระพุทธรูปบาทบัวบก (อุดรธานี) เล่าว่าพญานาคโกรธผู้คนที่หันไปนับถือพระอิศวรจึงได้บันดาลให้เกิดน้ำท่วมบ้านเมือง เหตุการณ์เมืองล่มที่เกิดจากอำนาจของพญานาคยังมีปรากฏในตำนานผาแดง-นางไอ่ กล่าวถึงพญานาคสองตัวได้สร้างแม่น้ำโขงและแม่น้ำน่าน ภายหลังลูกของพญานาค คือท้าวภักดีถูกมนุษย์ทำร้ายถึงแก่ชีวิต

พญานาคโกรธแค้นมากจึงได้ยกพลไปทำลายเมืองจนล่มสลายไป ความเชื่อเรื่องพญานาคนั้นมีแพร่หลายอย่างกว้างขวางในการรับรู้ของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นเวลาช้านานแล้ว ความเข้มข้นของความเชื่อเรื่องนาคนี้ปรากฏอยู่ในดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง โดยเฉพาะคนลาวเพราะถือว่าพญานาค คือผีบรรพบุรุษของคนลาวที่สร้างเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ ดังปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง ที่กล่าวถึงพญานาคเป็นผู้สร้างเมืองเวียงจันทน์ โดยเน้นให้เห็นว่าเมืองเวียงจันทน์สร้างโดยพญานาค ซึ่งเคลื่อนย้ายมาจากเมืองหลวงพระบาง แล้วมาสร้างเมืองเวียงจันทน์เพื่อให้กลายเป็นเมืองหลวงอีกเมืองของคนลาว

ความเชื่อเกี่ยวกับน้ำหรือฝนที่เกิดจากอำนาจของพญานาค นับว่าเป็นเรื่องราวที่รู้จักกันแพร่หลายมากในกลุ่มชนชาติไททั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและนอกเขตประเทศไทย นอกจากตำนานที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังสามารถพบความคิดเรื่องพญานาคบันดาลฝนบันดาลน้ำนี้ได้ในความโทเมือง ตำนานน้ำเต้าปู้ หรืออาหมบุราณจี เป็นต้น จากการศึกษาเปรียบเทียบตำนานฝนของกลุ่มชนชาติไทหลายกลุ่มพบว่า ตำนานฝนมีทั้งที่เป็นตำนานการอธิบายการกำเนิดฝนโดยเฉพาะ ดังเช่นนาคให้ฝน ปักตุฟ้าเปิด ของไทลาว ฟาร้องฟ้าผ่า ของไทลื้อและไทเขิน และตำนานฝนที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น ดังเช่นตำนานน้ำเต้าปู้ ของไทอาหมบุราณจี ของลาว และ นิทานปู้โล่โก่ ของชาวจ้วง เป็นต้น (Pathom Hongsuwan, 2002: 6-7)

นอกจากนี้ น้ำยังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถเปลี่ยนสภาพของบุคคลให้มีความแตกต่างกันได้ ดังกรณีพงศาวดารเมืองแกลง เล่าว่ามีหญิงชาย 5 คู่ เข้าไปอยู่ในผลน้ำเต้า ต่อมาผลน้ำเต้าแตกมีพวกข่าแจะ ไทดำ ลาว ฮ่อ และแกวออกมา เมื่อออกมาแล้วจึงพากันไปชำระร่างกายและดื่มน้ำที่ “หนองฮกหนองฮาย” อันเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผิวพรรณผ่องใส แต่พวกข่าแจะกลัวความหนาวจึงไม่เข้าร่วมอาบน้ำชำระร่างกายและดื่มน้ำที่หนองน้ำด้วย ทำให้มีผิวกายคล้ำแตกต่างจากพี่น้องทุกคน ร้อยรอยความคิดการใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์กับการเลื่อนสถานภาพของบุคคลยังมีปรากฏในพระราชพิธีมรุทธาภิเษก ที่มีการใช้น้ำในการชำระล้างร่างกายของกษัตริย์ให้สะอาดเพื่อความเป็นสิริมงคล

เมื่อพิจารณาเนื้อหาในตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่าตำนานพระธาตุหลายเรื่องจะพบบทบาทความสำคัญของพญานาค ในฐานะเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับน้ำและเป็นผู้รักษาแม่น้ำและหนองน้ำใหญ่ ทั้งนี้ตำนานพระธาตุส่วนใหญ่มักอธิบายว่านาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลคุ้มครองหนองน้ำหรือแม่น้ำ รวมทั้งยังเป็นผู้มีพลังอำนาจวิเศษในการบันดาลให้เกิดฝนตกลงมายังโลกมนุษย์ได้เช่นกัน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุจอมคำ (ไทเขิน)

นางนาคมาลีเป็นผู้ดูแลหนองตุง ซึ่งเป็นหนองน้ำใหญ่กลางเมืองเชียงตุงก่อนที่จะสร้างเป็นบ้านเป็นเมืองในภายหลัง

- **ตำนานพระธาตุดอยน้อย** (ไทยภาคเหนือ)
มีพญานาคตนหนึ่งอาศัยอยู่ที่หนองน้ำใหญ่บริเวณดอยน้อย หากผู้คนมา
เช่นไหว้บวงสรวง แล้วพญานาคก็จะบันดาลให้เกิดฝนตกลงมา
- **ตำนานพระธาตุบัวบก** (ไทยภาคอีสาน)
พญาสุวรรณนาคเป็นใหญ่มีพลังอำนาจเหนือบรรดาพญานาคทั้งหลายและ
เป็นผู้ดูแลรักษาหนองน้ำใหญ่ที่ภูฏเวียน
- **ตำนานพระธาตุพนม** (ไทยภาคอีสาน)
แม่น้ำโขงบริเวณภูเก้าพำเป็นที่อยู่ของบรรดาเหล่าพญานาคทั้งหลายอาศัย
อยู่มาก่อนและนาคเหล่านั้นมีหน้าที่รักษาหนองคันแทเสื่อน้ำ อันเป็นที่อยู่ของตน

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของชนชาติไทยข้างต้น จะพบว่าแม่น้ำและหนองน้ำเป็นสิ่งที่อยู่ในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมของคนไทย ลักษณะความเป็นความเชื่อดั้งเดิมของแม่น้ำและหนองน้ำนั้นคือแม่น้ำและหนองน้ำในความคิดความเชื่อของชนชาติไทยส่วนใหญ่มักมองว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีเทพเจ้าแห่งน้ำเป็นผู้ดูแลรักษาอยู่ รวมทั้งยังเป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าเทพเจ้าดั้งเดิมนั้นด้วย แม่น้ำหนองน้ำจึงเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิม ฉะนั้น ภาพของแม่น้ำและหนองน้ำจึงปรากฏอยู่ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม

จากการวิเคราะห์เรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทยข้างต้น จะพบความหมายในเชิงสัญลักษณ์ ดังนี้

- ท้องฟ้า:**
 - ท้องฟ้าเป็นสิ่งที่เทพเจ้าดั้งเดิมสร้างขึ้น
 - ท้องฟ้าเป็นที่สถิตของเทพเจ้าดั้งเดิม
 - ท้องฟ้าเป็นตัวแทนของธรรมชาติ
 - ท้องฟ้าเป็นที่กักเก็บน้ำ
- ภูเขา:**
 - ภูเขาเป็นที่อยู่ของเทพดั้งเดิม
 - ภูเขาเป็นที่อยู่ของบรรพบุรุษดั้งเดิม
 - ภูเขาเป็นที่อยู่ของชนพื้นเมือง
 - ภูเขาเป็นที่กักเก็บน้ำ
 - ภูเขาเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ
 - ภูเขาเป็นสถานที่ที่ทำให้มนุษย์รอดพ้นจากอันตราย (ภัยน้ำท่วม)
- ต้นไม้:**
 - ต้นไม้เป็นที่สถิตของเทพดั้งเดิม
 - ต้นไม้เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ
 - ต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีมาตั้งแต่ยุคบรรพกาล
 - ต้นไม้เป็นที่กักเก็บน้ำ

เสาหลัก:	เสาหลักสร้างโดยชนพื้นเมือง เสาหลักฝังลงไปในพื้นที่ดิน เสาหลักมาจากธรรมชาติ
ก้อนหิน:	ก้อนหินเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ก้อนหินเป็นที่สถิตของเทพดั้งเดิม ก้อนหินเป็นตัวแทนของธรรมชาติ
ถ้ำ:	ถ้ำเป็นที่สถิตของเทพดั้งเดิม ถ้ำเกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติ ถ้ำเป็นทางเชื่อมโลกมนุษย์กับโลกบาดาล
น้ำ:	น้ำเป็นสถิตของเทพเจ้าดั้งเดิม น้ำเป็นที่เก็บสิ่งศักดิ์สิทธิ์ น้ำเกิดจากอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ น้ำเป็นตัวแทนของธรรมชาติ น้ำทำให้บ้านเมืองเกิดความอุดมสมบูรณ์

โดยสรุป การวิเคราะห์เรื่องพื้นที่ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท เกี่ยวข้องกับเรื่องธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งอยู่ในรูปของห้องฟ้า ภูเขา ต้นไม้ เสาหลัก ก้อนหิน ถ้ำ และน้ำ สะท้อนว่าวิถีชีวิตดั้งเดิมของชนชาติไทส่วนใหญ่ก็ยังผูกพันใกล้ชิดและนับถือธรรมชาติในรูปของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งชนชาติไทส่วนใหญ่มักเชื่อว่า ธรรมชาติเป็นสิ่งที่สามารถบันดาลความอยู่ดีมีสุขหรือความเดือนร้อนทุกข์ยากให้กับชุมชนหรือผู้คนได้ ด้วยเหตุนี้ความเชื่อดั้งเดิมเหล่านี้ จึงสะท้อนให้เห็นถึงการเคารพบูชาธรรมชาติ อันเป็นธรรมชาติที่อยู่ในโลกทัศน์เกี่ยวกับจักรวาลทัศน์ของชนชาติไท ไม่ว่าจะเป็นห้องฟ้า ภูเขา ต้นไม้ เสาหลัก ก้อนหิน ถ้ำ และน้ำจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีตัวตนมีชีวิตและดำรงอยู่ในโลกของความเชื่อและศาสนา Claude Levi-Strauss (1968: 221) เรียกลักษณะความคิดนี้ว่า กระบวนการทำให้กฎแห่งธรรมชาติเป็นมนุษย์ (the humanization of nature laws) อันเป็นวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องการยอมรับนับถือธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

4.1.2 ชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละครแบบความเชื่อดั้งเดิม

หากเราพิจารณาตัวละครในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท จะพบลักษณะตัวละครที่ปรากฏซ้ำๆ ที่จัดอยู่ในวิถีคิดแบบดั้งเดิม เพราะเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ คดีเรื่องผีและระบบไสยศาสตร์ อันเป็นตัวแสดงที่สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิม ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 7 กลุ่ม ดังนี้

- ก) นาค
- ข) ยักษ์
- ค) ผี
- ง) สัตว์
- จ) ชนพื้นเมือง
- ฉ) ฤๅษี

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์และอธิบายให้เห็นความหมายที่ซ่อนแฝงอยู่ในตัวละครเหล่านี้ พร้อมทั้งจะยกตัวอย่างตำนานพระธาตุและตำนานเรื่องอื่นๆ ของคนไทยบางเรื่องมาประกอบการอธิบายเพิ่มเติม เพื่อให้เห็นรายละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น ตามลำดับดังนี้

ก) นาค

นาคนับเป็นตัวละครที่มีบทบาทเด่นชัดมากในตำนานปรัมปราหลายเรื่องของชาติไทย ทั้งนี้ นาคเป็นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อแบบดั้งเดิม* ซึ่งเป็นสัตว์สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับดินและน้ำดังจะเห็นได้จากตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานอุรังคธาตุ และตำนานหนองแสเมืองฮำ ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวให้เห็นบางส่วนแล้วในบทนี้ หัวข้อ 4.1.1 – ก.7. นอกจากนี้ นาคในความคิดของชาติไทยยังมีปรากฏในตำนานและความเชื่อเรื่องอื่นๆ ที่สะท้อนให้เห็นบทบาทและคุณลักษณะที่จัดอยู่ในชุดความคิดความเชื่อดั้งเดิมได้ ตัวอย่างเช่น คนไทยเชื่อว่าตัวเงือก ก็คือ นาค ซึ่งเป็นงูที่มีหงอนและถือว่าเงือกเป็นเจ้าของเมืองน้ำและมีพิธีเสนวังน้ำ (ศิริพร ฤณ กลาง, 2545: 41) สอดคล้องกับพื้นก่อเมืองของไทยอาหม แล้วถึงเหตุการณ์ในยุคสร้างโลกว่ามีเปลือกมอญเกิดเป็นตัวเงือกแล้วลงไปอยู่ในวังน้ำ ขณะที่ชาวจ้วง ไทเหนือ และไทเมาะเชื่อว่านาคมีหน้าที่หนุนรองแผ่นดินหรือโลกเอาไว้ ถ้านาคขยับตัวก็จะทำให้เกิดแผ่นดินไหว (รณี เลิศเลื่อมใส, 2544: 229-230) สะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดเรื่องนาคว่า นอกเหนือจากเป็นสัตว์สัญลักษณ์ที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับน้ำแล้ว นาคยังมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับดินหรือพื้นโลกด้วย

ศรีศักร วัลลิโภดม (2533: 11-12) กล่าวว่าลัทธิบูชา นาคนี้เป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตั้งแต่หนองแส ซึ่งเป็นตอนต้นน้ำในเขตยูนนานลงมาจนถึงเมืองเขมรตอนปากแม่น้ำโขง มีลัทธิเคารพบูชา นาค เชื่อกันว่านาคเป็นผู้บันดาลให้เกิดแม่น้ำลำคลอง เกิดความสมบูรณ์พูนสุขแก่บ้านเมือง และอาจบันดาลภัยพิบัติให้น้ำท่วมเกิดความล่มจมแก่บ้านเมืองได้ นาคมีความสัมพันธ์กับคนในฐานะเป็นบรรพบุรุษ ดังเช่นตำนาน

* กลุ่มชาติไทยหลายกลุ่มมีความเชื่อเรื่องนาค ซึ่งเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ที่อาศัยอยู่ตามแม่น้ำหรือหนองน้ำใหญ่ มีพลังอำนาจพิเศษต่างๆ ที่จะบันดาลให้กับมนุษย์ได้ คำว่า นาค เป็นคำในภาษาบาลีสันสกฤต แต่คนไทยก็มีคำเรียกเทพเจ้าที่มีมาแต่เดิมเช่นกัน บ้างก็เรียกว่าเงือก บ้างก็เรียกว่าลวง ซึ่งภายหลังอิทธิพลพุทธศาสนาแพร่ขยายเข้ามายังดินแดนชนชาติไทยจึงมีการยืมคำว่า นาค มาใช้ในระบบความเชื่อดั้งเดิมด้วย

นาคแก้วตัว (ไทลื้อ) เล่าว่านางสาวลงไปหาปลาในแม่น้ำโขง แล้วมีนาคที่แปลงเป็นขอนไม้ไหลมาถูกตัวนาง ทำให้นางตั้งครรภ์หรือออกลูกเป็นลูกชาย 10 คนกลายเป็นผู้นำและบรรพบุรุษของชาวไทลื้อ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547: 16) นาคจึงเป็นสถาบันที่ศักดิ์สิทธิ์ในการปกครองและความยุติธรรม อีกทั้งยังเป็นผู้คุ้มครองช่วยเหลือ ตำนานเกี่ยวกับนาคในความคิดของคนแถบนี้จึงเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง นาคนั้นมีลักษณะที่เป็นทั้งกลุ่มชนดั้งเดิมและเป็นลัทธิหนึ่งในทางศาสนา

นอกจากนี้ ตำนานปรัมปราของชนชาติไทหลายเรื่องยังสะท้อนให้เห็นว่านาคเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองของชนชาติไทหลายกลุ่ม ดังเช่น**พงศาวดารล้านช้าง** กล่าวว่านาคเป็นผู้สร้างเมืองเวียงจันทน์ เช่นเดียวกับ**ตำนานสิงหนวัติ** กล่าวว่าพันธุราชาขมาสร้างเมืองให้กับเจ้าสิงหนวัติกุมาร สอดคล้องกับ**ผิวนาคสร้างเมืองเชียงราย** เล่าว่านาคได้ลงมือ “บุนแผ่นดิน” หรือค้ำค้ำค้ำแผ่นดินสร้างเป็นเมืองให้พญามังราย (แก้วมงคล ชัยสุริยันต์, 2486: 65-66) **ตำนานเมืองเชียงรุ่ง** กล่าวว่านาคที่อยู่ในถ้ำใต้ลำน้ำโขงได้พ่นน้ำกระจายออกไปในอากาศทำให้เกิดเป็นแสงสีรุ้งเมืองนี้จึงมีชื่อว่าเชียงรุ่งตามเหตุที่นาคได้พ่นน้ำ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547: 99) **ตำนานพระยาจันทบุรีอ้วยล้วย** เล่าว่าฝูงนาคได้ช่วยหาภูมิสถานที่จะตั้งราชธานีให้กับท้าวบุรีจันอ้วยล้วย และช่วยเนรมิตคันดินกั้นน้ำหนองเสือ ทำให้คนทั้งหลายเรียกว่า “หนองคันแทเสือน้ำ” (ธวัช ปุณโณทก, 2542: 886) จากตัวอย่างข้างต้น แสดงว่านาคนอกจากจะมีอำนาจในการทำลายบ้านเมืองแล้ว นาคยังมีบทบาทเป็นผู้สร้างบ้านเมือง เป็นผู้รู้มีความสามารถในการเลือกชัยภูมิที่ตั้งบ้านเมืองอันเหมาะสมและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในดินแดนของคนไทมาก่อนที่จะเป็นบ้านเป็นเมือง รวมทั้งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจให้น้ำหรือสร้างแผ่นดินเช่นกัน

ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท นาคเป็นสัตว์สัญลักษณ์ในฐานะเทพแห่งน้ำหรือฝนอันนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์แห่งพืชพันธุ์และสรรพชีวิต และสามารถบันดาลความเดือนร้อนหรือความล้มสลายให้เกิดขึ้นแก่บ้านเมืองได้ ในตอนต้นเรื่องตำนานพระธาตุของชนชาติไทส่วนใหญ่ มักจะฉายภาพให้เห็นว่านาคเป็นตัวแทนของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม เพราะมีพลังอำนาจสามารถบันดาลความร่มเย็นเป็นสุขและความเดือนร้อนทุกข์ยากให้กับชาวเมืองหากผู้คนไม่เซ่นไหว้บูชา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุตอยน้อย** (ไทยภาคเหนือ)

พญานาคเป็นผู้ดูแลบ้านเมือง มีพลังอำนาจในการควบคุมฝนและบันดาลน้ำฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ได้

- **ตำนานพระธาตุบัวบก** (ไทยภาคอีสาน)

พญานาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนเลื่อมใสศรัทธา ต่อมาผู้คนที่หันไปนับถือพระอิศวรสร้างความโกรธแค้นให้กับพญานาคเป็นอย่างมาก พญานาคจึงได้บันดาลให้เกิดน้ำท่วมบ้านเมืองทำให้ผู้คนล้มตาย

- **ตำนานพระธาตุพนม** (ไทยภาคอีสาน)

พวกพญานาคอาศัยอยู่ในแม่น้ำโขงบริเวณหนองคันแทเสื่อน้ำเป็นเสื่อน้ำที่ผู้คน
ชาวเมืองให้ความเคารพบูชา

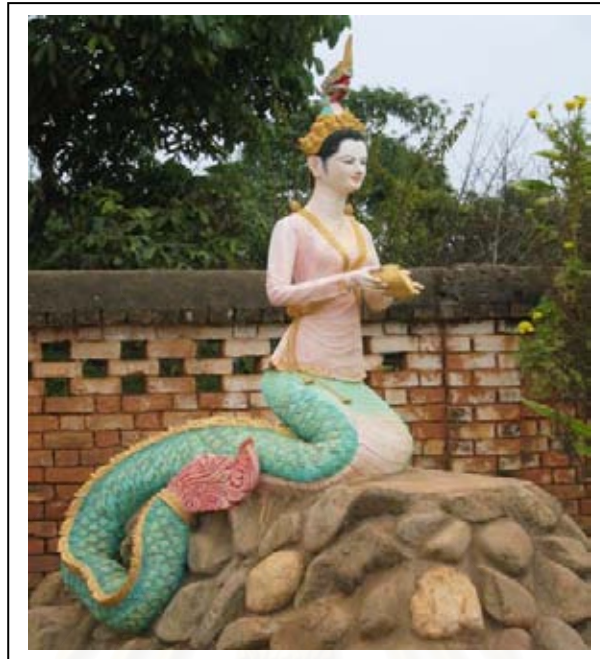
จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของคนไทยข้างต้น พบว่านาคเป็นตัวละครในวิธีคิดแบบ
ดั้งเดิม กล่าวคือนาคในความคิดความเชื่อของกลุ่มชนชาติไทส่วนใหญ่มองว่าเป็นเทพเจ้าดั้งเดิม
นาคเป็นสัตว์ดั้งเดิมที่อยู่ใต้นดินแดนนี้มาก่อนและมีคำเรียกชื่อนาคแบบดั้งเดิม นั่นคือเงือก นาคมี
พลังอำนาจบันดาลความอยู่ดีมีสุขหรือความทุกข์ยากเดือนร้อนให้กับผู้คนได้ และเป็นตัวแทนของ
ความอุดมสมบูรณ์แห่งน้ำและดิน นอกจากนี้ นาคยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ช่วยสร้างบ้าน
แปลงเมืองให้กับผู้นำของชนชาติไท ดังปรากฏในตำนานสิงหนวัติ และตำนานผีนาครสร้าง
เมืองเชียงราย ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้ นาคยังมีบทบาทเป็น “ผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมือง”
ที่มีอำนาจในการดูแลคุ้มครองบ้านเมืองด้วย ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุจอมคำ** (ไทเขิน) ว่า
นางนาคมาลีเป็นเสื่อน้ำเสื่อเมืองที่อาศัยอยู่ในหนองตุง มีอำนาจดูแลรักษาบ้านเมืองให้เกิดความ
ร่มเย็นเป็นสุข

มีข้อสังเกตว่า พญานาคเป็นเทพเจ้าดั้งเดิมที่สถิตอยู่ตามแม่น้ำใหญ่เพื่อดูแลและบันดาล
น้ำฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ ภายหลังคนไทยนับถือพุทธศาสนาจึงพยายามที่จะดึงเอานาคเข้า
มาเป็นส่วนประกอบหนึ่งในความเชื่อทางพุทธศาสนา ร่องรอยความพยายามในการ “บวชนาค”
ให้กลายเป็นชาวพุทธนั้นเห็นได้จาก**ตำนานนาควัดหลวงเมืองฮำ** (ไทลื้อ) ว่าแต่ก่อนนาคแห่ง
วัดหลวงเมืองฮำมักกลับไปเล่นน้ำในลำน้ำโขงและหนองเต็ง ซึ่งเป็นที่อยู่เดิมของนาค ชาวบ้าน
จึงต้องนำเอาเหล็กไปตีตอกตรึงเท้านาคเอาไว้ เพื่อมิให้นาคหลบหนีไปเล่นน้ำและให้ทำหน้าที่
เป็นผู้คุ้มครองรักษาวัด (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547: 170-171)

แม้ว่าคนไทยบางกลุ่มจะนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักแล้วก็ตาม แต่คนไทยส่วนใหญ่
ก็ยังคงเชื่อถือในคติเรื่องนาคว่าเป็นเทพเจ้าที่จะต้องให้ความเคารพบูชา เช่นเดียวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ของฝ่ายพุทธศาสนา เพราะถ้าไม่บูชานาคแล้วก็จะนำมาซึ่งความเดือนร้อนหรือภัยพิบัติได้ ดัง
จะเห็นได้จากนิทานเรื่อง**หนองหล่ม** ว่าครั้งหนึ่งคนได้สร้างพระธาตุขึ้นเพื่อกราบไหว้บูชา เมื่อ
สร้างเสร็จก็มาทำบุญและกล่าวคำอุทิศส่วนกุศลให้แก่สัตว์โลกทั้งมวล แต่มนุษย์ลืมนึกถึงนาค
ที่เป็นผู้รักษาแผ่นดิน นาคทราบเช่นนั้นก็โกรธจึงได้ขุดดินใต้เมืองออก เมืองจึงหล่มลงไป
ทำให้บ้านเมืองพังพินาศและผู้คนล้มตาย (เวาน์ เพลงเออ, 2519: 252)

น่าสังเกตว่า ความเชื่อเรื่องนาคเป็นความเชื่อที่เห็นทั่วไปในวัฒนธรรมชนชาติไทหลาย
กลุ่มที่มักให้ภาพว่านาคเป็นเพศชาย บางครั้งก็กล่าวว่านาคแปลงกายเป็นชายหนุ่มขึ้นมาบนโลก
มนุษย์ ดังกรณีนาคพังคิใน**ตำนานผาแดงนางไอ่** หรือนาคหนุ่มใน**ตำนานพระธาตุจอมจ้อ**
(เชียงราย) หรือพันธุนาคราชใน**ตำนานสิงหนวัติ** อย่างไรก็ตาม ยังมีตำนานปรัมปราอีกหลาย
เรื่องของคนไทยพยายามฉายภาพให้เห็นว่านาคเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิงด้วย เช่นเรื่อง **ขุนทิง**
นางแอกไคริตานาคเมืองบาดาลเป็นมารดาของขุนทิง เช่นเดียวกับ**ตำนานกำเนิดพระร่วง** ก็ว่า

มารดาของพระองค์เป็นนางนาคเช่นกัน ในทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุดอยมคำ (ไทเขิน) นางนาคมาลีก็เป็นอารักษ์เมืองดูละหนองตุงที่อยู่บริเวณกลางเมือง

ภาพ: ประติมากรรมปูนปั้นรูปนางนาคมาลี หรือเสือน้ำหนองตุง
เมืองเชียงตุง

ฉะนั้น นาคจึงมีลักษณะเป็นตัวละครที่อยู่ในวิถีคิดแบบดั้งเดิมของชนชาติไท ซึ่งภาพฉายเกี่ยวกับนาคมักจะเป็นเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติกล่าวคือ นาคเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่สามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ นาคจึงมีบทบาทเป็นเทพเจ้าพื้นเมืองในวิถีคิดแบบดั้งเดิมอันเป็นสัตว์สัญลักษณ์ที่มีพลังอำนาจในการรักษาห่วงน้ำ บันดาลฝน สร้างแผ่นดินและบ้านเมือง นาคยังเป็นผีเสื้อบ้านเสื้อเมืองที่ทำหน้าที่เป็นผีอารักษ์ให้ความคุ้มครองชาวเมืองด้วย นอกจากนี้ นาคยังเป็นตัวแทนของชนพื้นเมืองดั้งเดิม ที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนที่อิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาจะแพร่ขยายเข้ามา

ข) ยักษ์

ยักษ์เป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในตำนานของคนไท ยักษ์เป็นตัวแทนฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม แม้ว่าคำว่ายักษ์จะเป็นคำเรียกที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต* ที่มีบทบาท

* ในอดีตกลุ่มชนชาติไทมีคติความเชื่อเกี่ยวกับอมมนุษย์ที่กินมนุษย์ และมีอำนาจบันดาลคุณและโทษให้กับมนุษย์ได้ ซึ่งจะเรียกว่า ผีบ้าง เสือบ้าง ซึ่งภายหลังอิทธิพลพุทธศาสนาแพร่ขยายเข้ามาจึงมีการยืมคำว่ายักษ์เข้ามาสู่ระบบความคิดความเชื่อของคนไทด้วยยักษ์

เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่ชนพื้นเมืองนับถือ เช่นเดียวกับนาคที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือ ยักษ์มีบทบาทเป็นทั้งตัวแทนของเทพเจ้า บรรพบุรุษดั้งเดิม และชนพื้นเมือง ในแง่บทบาทและ ภาวะทางอารมณ์ของยักษ์ คนไทยส่วนใหญ่มักมองว่า ยักษ์มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความ โหดเหี้ยมดุร้าย ความป่าเถื่อน อำนาจชั่วร้าย และการฆ่า ตลอดจนเป็นผู้ที่ไม่มีศีลธรรมไร้จรรยา ดั้งนั้น ยักษ์จึงมีอำนาจในการที่จะให้คุณและโทษกับมนุษย์ได้ ด้วยเหตุนี้ชนชาติไทยบางกลุ่มจึงมี พิธีเซ่นไหว้ยักษ์เพื่อให้ยักษ์บันดาลความอยู่ดีมีสุข และไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวเมือง และชุมชนได้

ยักษ์ในภาษาตำนานเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์และอำนาจมากมาย ภาพของยักษ์ส่วนใหญ่มักจะเป็น ผู้สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น ตำนานปรัมปราของกลุ่มคนไทยหลายเรื่องกล่าวตรงกันว่า พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังมีพระชนม์ชีพ พระองค์ได้เสด็จมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในดินแดนของ ชนชาติไท ในระหว่างทางพระองค์ได้พบกับยักษ์ที่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวเมืองและจะมา ทำร้ายพระองค์ ดังเช่น คัมภีร์มหาโมคคัลลาหลงโลก เล่าว่าพระพุทธเจ้าได้ให้พระโมคคัลลา ปราบพระยาอาพาพะกะยักษ์ ที่สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวโลก เหตุการณ์เช่นนี้ยังพบยัง ปรากฏอย่างแพร่หลายในนิทานพื้นบ้านของชนชาติไทยหลายกลุ่ม ซึ่งมักกล่าวตรงกันว่ายักษ์ เป็นคนที่ไม่ดีศีลธรรม เพราะสร้างความเดือดร้อนและทำลายชีวิตมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นอริหรือ ปฏิปักษ์กับพระโพธิสัตว์อยู่เสมอ ตัวอย่างเช่นตำนานอาพาพะกะยักษ์ (ไถลื้อ) ว่าพระยาอาพาพะกะ ยักษ์ได้จับชาวเมืองอาละโวกินเป็นอาหาร สร้างความเดือดร้อนและทุกข์ยากให้กับผู้คนชาวเมือง เป็นจำนวน (ยรรยง จิระนคร และรัตนพร เศรษฐกุล, 2544: 18-19) เช่นเดียวกับนิทานพื้นบ้าน เรื่องมหาวงส์แดงอ่อน (ไทยภาคเหนือ) เล่าว่าสุริยยานโพธิสัตว์ได้เดินทางเข้าสู่เมืองยักษ์ แล้ว ได้ต่อสู้กับยักษ์โดยใช้อำนาจแห่งฝ่าและแหวนวิเศษทำลายกองทัพยักษ์ร้าย

ปรมินท์ จารูว (2547: 230-231) ได้จำแนกบทบาทยักษ์ที่ปรากฏในตำนานปรัมปรา ของคนไทยออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ยักษ์เป็นกระบวนทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิมดังปรากฏ ในพื้นเมืองสิบสองปันนา เล่าว่ายักษ์เป็นอารักษ์เมืองเชียงรุ่ง กลุ่มที่สอง ยักษ์เป็นกระบวนทัศน์ ของชนพื้นเมืองดั้งเดิมดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ปางเดิม และตำนานวัดดอยคำ ว่ายักษ์ปู่แสะย่าแสะเป็นบรรพบุรุษของชาวลัวะ ซึ่งเป็นผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ที่อาศัยอยู่เชิงดอย สุธเทพและดอยคำ กลุ่มสุดท้าย ยักษ์เป็นกระบวนทัศน์ฝ่ายความเชื่อทางพุทธศาสนาดังปรากฏ ในตำนานเชียงใหม่ปางเดิมว่ายักษ์เป็นผู้น่ากลัวที่ไปขุดเสาอินทขีลในเมืองสวรรคมาตั้งไว้บนแท่นให้ คนบูชาตามบัญชาของพระอินทร์ ทำให้เมืองเกิดความเจริญมั่งคั่ง

จากการพิจารณาในเนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทย พบว่ายักษ์เป็นตัวละคร สัตว์ลักษณะที่เชื่อมโยงกับอำนาจเหนือธรรมชาติและเป็นชนดั้งเดิม ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทย หลายเรื่องได้ฉายภาพให้เห็นว่า ในตอนต้นเรื่องยักษ์มักจะมีฐานะเป็นคนป่าเถื่อนหรือพวกทมิฬ ที่ไร้ศีลธรรมเป็นอริหรือศัตรูกับฝ่ายพุทธ เพราะพยายามจับพระพุทธเจ้ากิน ลักษณะเช่นนี้สะท้อน การเป็นสังคมที่มีนับถือพุทธศาสนา และเป็นสังคมชนเผ่าที่มีพิธีการเช่นสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยการฆ่าสัตว์บูชา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)**

พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ที่เมืองอาระวี ได้พบยักษ์ที่คอยจับผู้คนกินเป็นอาหารสร้างความเดือนร้อนให้ชาวเมือง

- **ตำนานพระธาตุกุสี** ส่วนที่ 2 (ลาว)

แต่เดิมกุสีเป็นที่อยู่ของยักษ์ ยักษ์ออกมาจับผู้คนกินเป็นอาหารสร้างความเดือนร้อนและทุกข์ยากให้กับชาวเมืองเป็นอย่างมาก

- **ตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยภาคเหนือ)**

พระพุทธเจ้าเสด็จเห็นฟ้ามาพบกับยักษ์สามตนพ่อแม่ลูก ยักษ์ทั้งสามพยายามจะจับพระพุทธเจ้ากินเป็นอาหาร

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทข้างต้น จะพบว่ายักษ์เป็นตัวละครในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิม นั่นคือยักษ์มีฐานะเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติของกลุ่มชนดั้งเดิม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือยักษ์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชนดั้งเดิมให้การเคารพบูชา เพราะยักษ์มีพลังอำนาจสามารถสร้างความอยู่ดีมีสุขหรือความเดือนร้อนให้กับชาวเมืองได้ แสดงให้เห็นว่าชนดั้งเดิมมีลัทธิเคารพบูชายักษ์ ทั้งนี้เชื่อว่ายักษ์เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่สามารถบันดาลความเดือนร้อนและภัยพิบัติให้เกิดกับบ้านเมืองและผู้คนที่ทั้งหลายได้

นอกจากนี้ ยักษ์ยังมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะเป็นบรรพบุรุษ เช่น **ตำนานเมืองเสมาหรือตำนานพ่อพญาสี่เขี้ยว** ว่ายักษ์เป็นบรรพบุรุษของคนลาวและเป็นผีบรรพบุรุษดั้งเดิมของคนลาวด้วย (สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2540: 182-186) ในทำนองเดียวกับ**ตำนานเมืองหลวงพระบาง** ว่านางยักษ์พาลาได้แต่งงานกับเจ้าพระยาอินทระปิตนกร แล้วมีลูกชายชื่อพุทเสนา นอกจากนี้คนลาวยังเชื่อว่ายักษ์นั้นท้าวเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองชาวหรือเมืองเชียงตุงเชียงทองเป็นคนแรก เมืองนี้ชื่อเมืองชาวตามเหตุที่ยักษ์นั้นท้าวผู้นั้นอยู่ในตระกูล “ชาว” (บุญเฮง บัวสีแสง ประเสริฐ, 1995: 26) ยักษ์จึงเป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของชนดั้งเดิม รวมทั้งยังเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนที่อิทธิพลทางพุทธศาสนาจะเข้ามา

เมื่อพุทธศาสนากลายเป็นศาสนาหลักและมีอิทธิพลอย่างมากในดินแดนชนชาติไทแล้ว ยักษ์ก็ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา ในฐานะเป็นผีอารักษ์สถานที่ทางพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพระธาตุ วัด โบสถ์ วิหาร ต่างก็มีรูปปั้นยักษ์ปรากฏอยู่ตามหน้าประตูหรือทางเข้าสู่สถานที่ดังกล่าว หลักฐานความคิดนี้นับเป็นการยืนยันให้เห็นว่า ยักษ์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่กลายมาเป็นผู้ดูแลพุทธศาสนา **ตำนานพระธาตุกุสี** ส่วนที่ 2 (ลาว) ได้กล่าวให้เห็นว่ายักษ์มีพลังอำนาจมาก พระพุทธเจ้าได้ให้พระสาวกไปต่อสู้กับยักษ์ พระสาวกได้นำเอามิดไปปักอกยักษ์ฝั่งตริกไว้ในถ้ำใต้กุสี เพื่อมิให้ยักษ์ออกมาทำร้ายชาวเมืองได้อีก ทั้งนี้ชาวเมืองจะต้องตีกลองทุกวันพระ เพื่อเป็นสัญญาณบอกให้ยักษ์รู้ว่าพุทธศาสนายังคงดำรงอยู่ในบ้านเมืองนี้ หาก

เมื่อใดชาวเมืองไม่ตีกลองหรือถ้ายักษ์ไม่ได้ยินเสียงกลองก็จะเข้าใจว่าพุทธศาสนาได้เสื่อมสลายไปยักษ์ก็จะออกมาสร้างความเดือดร้อนจับผู้คนกินอีก (ดูเพิ่มเติมในบทนี้ หัวข้อ 4.2)

ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนร่องรอยกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมผ่านตัวละครยักษ์ในหลายลักษณะ ได้แก่ “ยักษ์เป็นตัวแทนของชนดั้งเดิม “ยักษ์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม” “ยักษ์เป็นอารักษ์เมือง” “ยักษ์เป็นผู้สร้างความร่มเย็นเป็นสุข” “ยักษ์ผู้ที่ไม่มีความดีธรรม” “ยักษ์กินของดิบ” และ “ยักษ์เป็นตัวแทนของความป่าเถื่อน”

ค) ผี

ผีเป็นความเชื่อในความคิดดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติไท คำว่าผีเป็นคำที่รู้จักทั่วไปในกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท คำว่าผีสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำไทดั้งเดิมดังจะเห็นได้จากคนไทที่อาศัยอยู่ในบริเวณทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ซึ่งไม่ได้นับถือพุทธศาสนาก็มีคำว่า ผี ซึ่งออกเสียงเป็น “ฟี่” (fi) อันเป็นคำเรียกสิ่งเหนือธรรมชาติที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางและแพร่หลาย (Georges Condominas, 1995: 452) ผีมักมีบทบาทในตำนานปรัมปราของกลุ่มชนชาติไทในหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นผีฟ้า ผีป่า ผีน้ำ ผีดิน ผีดอย ผีไม้ ผีนา หรือผีไร่ ซึ่งมีพลังอำนาจลึกลับเป็นทั้งผีดีและผีร้าย มนุษย์จึงต้องเกรงกลัวผีทั้งหลายที่อาจทำให้เกิดภัยอันตรายแก่ชีวิตและความอยู่ดีของสังคม ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงมีพิธีการที่จะทำให้บรรดาผีทั้งหลายไม่ทำอันตรายต่อมนุษย์และชุมชน รวมทั้งทำให้ผีเหล่านี้ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองและนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่ตนเองและบ้านเมืองด้วย สุมิตร ปิณฑวัฒน์ (2545: 28-31) ได้แบ่งประเภทของผีในความเชื่อดั้งเดิมของคนไทออกเป็น 4 กลุ่ม คือ ผีฟ้าหรือแถน ผีเมืองผีบ้าน ผีบรรพบุรุษ และผีอื่น ๆ

ผีแถนเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่สถิตอยู่บนฟ้าซึ่งเรียกว่า “เมืองแถน” มีพลังอำนาจสูงสุดกว่าบรรดาผีและมนุษย์ทั้งหลายในโลก แถนสามารถบันดาลสิ่งดีและร้ายให้เกิดกับชีวิตและสังคมมนุษย์ได้ ตำนานของคนไทหลายกลุ่มได้กล่าวถึงสาเหตุของความเจริญรุ่งเรืองหรือความล้มสลายของบ้านเมืองว่าเกิดจากพลังอำนาจของแถน ตัวอย่างเช่น พงศาวดารล้านช้างเล่าว่าแถนได้สั่งให้มนุษย์ส่งข้าวปลาอาหารเพื่อเป็นการเซ่นไหว้แถน แต่คนทั้งหลายไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง แถนจึงบันดาลให้น้ำท่วมโลก ทำให้สรรพชีวิตบนโลกตายไปจนหมด นอกจากนี้ ในพิธีกรรมของกลุ่มชนชาติไทบางกลุ่ม ยังสะท้อนความคิดที่ว่าแถนเป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ที่ชนดั้งเดิมต้องเคารพบูชา ตัวอย่างเช่น คนไทยภาคเหนือมีพิธีส่งแถน เพื่ออัญเชิญอำนาจแห่งผีแถนมาช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยให้กับมนุษย์ หรือคนไทยอีสานมีพิธีบุญบังไฟเพื่อบวงสรวงขอฝนต่อแถนหลวงที่อยู่บนท้องฟ้า

นอกจากผีแถนแล้ว ในตำนานปรัมปราของกลุ่มชนชาติไทหลายเรื่องได้ฉายภาพให้เห็นว่าผีเสื้อมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะเป็นบรรพบุรุษ ตัวอย่างเช่น เรื่องขุนทิง (ลาว) กล่าวว่าขุนทิงเป็นกษัตริย์เมืองนครเงินยางเชียงแสนองค์หนึ่ง ที่มีมารดาเป็นผีเสื้อจึงทำให้มีอิทธิฤทธิ์ขุนทิงได้นำเอาของวิเศษที่มารดาให้ นำมาสร้างบ้านเมืองเป็นเหตุให้กลายเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เช่นเดียวกับตำนานเชียงใหม่ปางเดิม เล่าว่าพระยาร่วงมีมารดาเป็นผีเสื้อ ในแง่นี้จึงแสดงว่าผีเสื้อมี

ความสัมพันธ์กับบุคคลที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมหรือกษัตริย์ นั้นย่อมหมายความว่าคติความเชื่อเรื่องผีในความเชื่อของคนไทยนั้น เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับเรื่องราวทางการเมืองการปกครองในสังคมที่เป็นบ้านเป็นเมืองอย่างชัดเจน หนึ่ง ผีเสื้อเหล่านี้ยังมีลักษณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่คอยดูแลรักษาบ้านเมือง ดังเช่น **ตำนานขุนบรม** กล่าวว่าเมืองล้านช้างเดิมเป็นที่อยู่ของผีเสื้อทั้งหลาย มีนางกางฮี อ้ายชะเล็กเก็ก เฒ่าชะโคมฟ้า อ้ายเจ็ดไห และปู่ฟี่สีย่าฟี่ใส โดยมีนางนั้นทาเทวีเป็นธิดาของผีเสื้อเหล่านี้ ทำหน้าที่เป็นเสือรักษาเมืองล้านช้าง

อย่างไรก็ตาม เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาบทบาทของผีในตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่าผีเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่เป็นอริหรือคู่ปฏิปักษ์กับพระพุทธเจ้า เพราะเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนชนชาติไท บรรดาผีทั้งหลายต่างเกรงกลัวในอำนาจบารมีจึงได้หลบหนีไปอยู่ที่อื่น บ้างก็ได้ต่อสู้แข่งบารมีเพื่อขับไล่พระพุทธเจ้าให้ออกจากชุมชนบ้านเมืองของชนชาติไทอันเป็นที่อยู่เดิมของตน เพราะคิดว่าพระพุทธเจ้าเป็นผีร้ายหรือเป็นยักษ์ที่จะมาทำลายบ้านเมือง ฉะนั้น ผีเหล่านี้จึงมีลักษณะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชนดั้งเดิมนับถือมาก่อนพุทธศาสนา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุขาว (ไทลื้อ)**

พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกได้เสด็จมายังเมืองหลวง ได้ประทับที่หมู่บ้านเพยหลง พระองค์ได้พบผีเสื้อบ้านและบริวารทั้งหลาย

- **ตำนานพระธาตุเวียงชัย (ไทเขิน)**

พระพุทธเจ้าเสด็จมายังเมืองเชียงตุงได้พบกับผีเสื้อที่เป็นอารักษ์เมือง ผีเสื้อเมืองเห็นพระพุทธเจ้านึกว่าเป็นผีร้ายที่จะมาทำลายบ้านเมือง

- **ตำนานพระธาตุพนม (ไทยภาคอีสาน)**

พระพุทธเจ้าเสด็จมายังภูเก้าพรรษาบริเวณหนองคันแทเสื่อน้ำซึ่งเป็นที่อยู่เดิมของบรรดาผีนาคน ผีเสื่อน้ำ ผีเสือบก และผียักษ์ทั้งหลาย

ลักษณะความเป็นกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมของผีที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น คือ ผีเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่บรรดาชนชาติไทต่างเคารพบูชาและเกรงกลัวต่อพลังอำนาจแห่งผี ผีมีบทบาทสำคัญทั้งในการเป็นผู้ดูแลคุ้มครองป้องกันภัยให้กับชุมชนบ้านเมือง รวมทั้งยังมีอำนาจบันดาลความเดือนร้อนให้เกิดขึ้นกับชุมชนและผู้คนได้เช่นกัน ผีบางประเภทเช่นผีเสื่อน้ำมีบทบาทเป็นบรรพบุรุษของผู้นำในสังคมดั้งเดิม

มีข้อสังเกตว่า ขณะที่พระพุทธเจ้ามิได้มีบทบาทเป็นผู้คุ้มครองในช่วงต้นเรื่องที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไท เพราะพระพุทธเจ้ามีบทบาทเป็นเทพเจ้าในความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เดินทางเข้ามายังดินแดนชนชาติไททีหลัง พระพุทธเจ้าในทัศนะของความเชื่อดั้งเดิมนั้นจึงเป็นสิ่งที่คลุ้มเครือและถูกมองว่าอาจจะเป็น “ผีร้าย” ที่จะเข้ามาสร้างความเดือนร้อนให้เกิด

ขึ้นกับผู้คนชาวเมืองและชุมชนได้ ดังในตำนานพระธาตุเวียงชัย (ไทเขิน) ฉะนั้น บรรดาดี
อารักษ์บ้านอารักษ์เมืองทั้งหลาย จึงพยายามแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และพลังอำนาจเพื่อต่อสู้
และขับไล่พระพุทธรเจ้าให้ออกไปจากบ้านเมืองที่ตนดูแลคุ้มครองอยู่

ในตำนานเรื่องหนึ่งของชาวไทดำเมืองสิงในประเทศลาว มีเรื่องเล่าที่สะท้อนลักษณะที่
ตรงข้ามระหว่างตัวละครผีกับพระพุทธรเจ้าว่า เมื่อครั้งอดีตกาลพระพุทธรเจ้าได้เสด็จมายังบริเวณ
เมืองสิง พระองค์ได้เสด็จไปฉันน้ำในแม่น้ำแห่งหนึ่ง แล้วเกิดพลัดตกลงไปในแม่น้ำ เป็นเหตุให้
พระพุทธรเจ้าจมน้ำ ผีบรรพบุรุษที่เป็นอารักษ์บ้านเมืองของชาวไทดำเห็นเหตุการณ์ดังกล่าว จึง
แสดงอิทธิฤทธิ์ดำน้ำลงไปช่วยเหลือพระพุทธรเจ้าให้พ้นจากความตาย ด้วยเหตุนี้ ชาวไทดำจึง
ไม่ได้นับถือพระพุทธรเจ้าแต่นับถือผีบรรพบุรุษ ในแง่นี้สะท้อนว่าตัวละครผีและพระพุทธรเจ้ามี
คุณลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกัน สิ่งที่เด่นชัดคือตัวละครทั้งสองฝ่ายต่างเป็นตัวแทนของคติความเชื่อ
ที่แตกต่างกัน นั่นก็คือ ผีเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องอำนาจ
เหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ในขณะที่พระพุทธรเจ้าเป็นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่าย
พุทธศาสนา

ผีนับเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่มีบทบาทสำคัญในสังคมของชนชาติไท ดังนั้น ตำนาน
ปรัมปราและนิทานพื้นบ้านของชนชาติไทหลายเรื่อง จึงฉายภาพให้เห็นว่าผีเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับ
คนไทมาตั้งแต่ในยุคสร้างบ้านแปลงเมือง ทั้งนี้ผีมีฐานะเป็นผู้คุ้มครองดูแลให้เกิดความร่มเย็น
เป็นสุขในชีวิตและชุมชน มีนิทานพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่เรื่องหนึ่ง เล่าว่าเดิมพวกผีทั้งหลาย
อาศัยอยู่กับต้นไม้ในป่าลึก มีชาวไทยใหญ่คนหนึ่งอาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำสาละวินได้เดินทางไปล่าสัตว์
ได้พบกับพวกผีจำนวนมาก ผีเหล่านี้ได้แสดงอิทธิฤทธิ์ ชาวไทยใหญ่จึงได้ใช้เวทมนตร์คาถาจับ
เอาบรรดาผีทั้งหลายอัดใส่ถ้วยหรือตะกร้าไปขายให้แก่ชาวกะเหรี่ยง ข่ามู มูเซอ ม่าน เมง
ตองซู้ ลัวะ ลาว ลื้อ เขิน แยก และชนกลุ่มอื่นอีกหลายเผ่าพันธุ์ ทั้งนี้ ชาวไทยใหญ่ได้อธิบาย
สรรพคุณของผีว่า เป็นสิ่งที่มีอิทธิฤทธิ์มีอำนาจเมื่อเลี้ยงไว้ให้ดีก็สามารถคุ้มครองป้องกันภัย
อันตรายให้ได้ บรรดาชนเผ่าต่างๆ จึงรับซื้อและนำเอาไปบูชาเป็นผีเรือน ผีบ้าน ผีเมือง ส่วนผีที่
เหลือได้นำเอาไปทิ้งในป่าไม่มีคนดูแลซึ่งผีเหล่านี้จะหิวกระหาย ผีเหล่านี้มีอำนาจที่จะมารบกวน
ผีบ้านผีเรือนและทำให้ผู้คนเจ็บป่วยได้ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547ก : 165-166)

ผีในความเชื่อของชนชาติไท จึงเป็นสิ่งที่ผูกพันใกล้ชิดสัมพันธ์และมีความสำคัญกับผู้คน
และชุมชนคนไทยอย่างแนบแน่น ดังนั้น ชนชาติไทหลายกลุ่มจึงมีพิธีกรรมว่าด้วยการเลี้ยงผี
ทั้งหลายเพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข เพราะถ้าไม่เคารพหรือเชื่อฟังผีแล้วก็จะนำมาซึ่งความ
เดือนร้อนทุกข์ยากได้ ดังความในพงศาวดารลาว (1973: 2) ว่า “คนขาดส่งส่วยผีเถานที่อยู่บน
ฟ้า กินข้าวบ่บอกหมาย กินยาบ่บอกเถาน กินขี้บ่ส่งขา กินปลาบ่ส่งฮ้อยต่อเถาน เถานเคียดเลย
บันดาลให้น้ำท่วมเมืองลุ่มคนตายสิ้น” แสดงว่าความเชื่อของคนลาวพญาเถานเป็นผีหลวงที่อยู่
บนเมืองฟ้า มีอำนาจในการสร้างสรรพชีวิตให้เกิดขึ้นบนโลก ขณะเดียวกันก็สามารถทำลายล้าง
โลกได้ คติผีจึงเป็นระบบคิดที่เกี่ยวข้องพันกับความเชื่อดั้งเดิมซึ่งมีมาช้านานแล้วและไม่จำกัดเฉพาะ

ผีของคนที่ตายเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมไปถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ ผีจึงเป็นตัวละครที่จัดอยู่ในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมกล่าวคือ “ผีเป็นเทพเจ้าดั้งเดิม” “ผีสถิตอยู่ตามแหล่งธรรมชาติ” “ผีเป็นอารักษ์บ้านอารักษ์เมือง” “ผีเป็นตัวแทนของความชั่วร้าย” “ผีเป็นผู้นำความร่มเย็นเป็นสุขและภัยพิบัติมาสู่มนุษย์”

ง) สัตว์

สัตว์ หมายถึงสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ในตำนานและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะมีเรื่องสัตว์สัญลักษณ์ปรากฏอยู่ในความเชื่อของคนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ตัวอย่างเช่น ตะกวด เป็นตัวแทนของอาหะหรือผีบรรพบุรุษของชาวกูยในจังหวัดสุรินทร์ ลิง เป็นตัวแทนของเทพเจ้าแห่งเจียของคนไทยเชื้อสายจีนในหลายพื้นที่ (จรัสศรี จริภาส, 2547: 86-105) กบ เป็นตัวแทนของทูตแห่งน้ำหรือฝนของชาวจ้วงในเขตกวางสี เสือ เป็นตัวแทนของเทพเจ้าคาริผีฟ้าของเขียมังชนเผ่าที่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ของไทย (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2545: 31) เต่า เป็นตัวแทนของโชคกลางและสิริมงคลในความเชื่อของชาวจีนฮกเกี้ยน นอกจากนี้ หมา ก็เป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่มีแพร่หลายในข้อมูลทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังกรณีมีภาพเขียนสีสมัยก่อนยุคประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นรูปสัตว์ที่เขียนในแอ่งของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้คน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545: 4-5) Stanley Walens (1995: 291) ได้กล่าวว่าสัตว์เป็นหน่วยความคิดที่ขาดไม่ได้ในคติความเชื่อและศาสนาในวัฒนธรรมของมนุษย์ และบ่อยครั้งที่เราจะเห็นว่าสัตว์เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวพันเป็นพิเศษกับเทพเจ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีบทบาทและสถานภาพที่สำคัญทั้งในตำนานและพิธีกรรม

หากย้อนกลับไปพิจารณาในตำนานปรัมปราของกลุ่มชนชาติไทย เราจะพบว่าตัวละครสัตว์มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นตัวแทนของชนดั้งเดิม หรือเป็นผู้ที่อาศัยอยู่บนโลกมนุษย์มาเป็นเวลาช้านานแล้ว ตัวอย่างเช่น ความคิดความเชื่อเรื่องกบที่ปรากฏในข้อมูลทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังเช่นตำนานกบกินเดือน ของไทดำ เล่าว่าหลังจากน้ำท่วมครั้งใหญ่โลกมนุษย์มีแต่ความว่างเปล่า มีมนุษย์ผู้หญิงกับกบเท่านั้นที่มีชีวิตอยู่ในขณะที่ตำนานกำเนิดต้นข้าว ของคนไทยหลายกลุ่มทั้งชาวจ้วง ไทใต้คง และไทใหญ่ ต่างเล่าตรงกันว่าหมาเป็นผู้นำเอาเมล็ดข้าวจากฟ้ามาให้มนุษย์เพื่อนำไปปลูกไว้กินเป็นอาหาร

ด้วยเหตุนี้ สัตว์จึงเป็นตัวละครสำคัญอย่างหนึ่งที่ปรากฏในเนื้อหาของตำนานปรัมปราของกลุ่มชนชาติไทย ซึ่งอาจจะเป็นสัตว์ที่มีตัวตนจริง ดังเช่น งู เสือ วัว กบ สุนัข เหี้ยยว หรือสัตว์ในเทพนิยายที่เกิดจากจินตนาการของมนุษย์ ดังเช่น ครุฑ นาค มังกร หงส์ สัญลักษณ์สัตว์ถือเป็นจุดสำคัญที่ขาดไม่ได้ ในแง่ที่จะสะท้อนให้เห็นเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติและระบบจักรวาล บางครั้งสัตว์ถือเป็นตัวแทนของผีบรรพบุรุษและอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังนั้น สัตว์จึงเป็นเรื่องราวที่สำคัญในธรรมชาติของความเชื่อทางศาสนาในสังคม แนนอนสัตว์ในตำนานปรัมปรานั้น

มักเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์ บางครั้งสัตว์อาจมีความสัมพันธ์กับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ พระเจ้า ภูตผีปีศาจ หรือวิญญาณ บทบาทสำคัญในเชิงสัญลักษณ์ของสัตว์ในตำนานปรัมปรานั้น อาจแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในสังคมของมนุษย์ ดังที่ Clifford Geertz (1973: อ้างถึงใน ปรีดา เจลิมเผ่า กอนันตกุล, 2546: 5) เสนอว่า “สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับโลกศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่บรรจุสาระความหมายที่ซับซ้อน เต็มไปด้วยหลักการและคุณค่าที่นิยามและบ่งบอกถึงความถูกต้องชอบธรรมของระเบียบในสังคม” ในแง่นี้จึงเห็นได้ว่า สัตว์ในตำนานปรัมปรามีความสัมพันธ์กับระบบทางสังคมเช่นกัน

จากการพิจารณาในเนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท พบว่าสัตว์เป็นตัวละครสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับชนดั้งเดิมและความล้าหลัง ตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทหลายเรื่อง เล่าว่าสัตว์เป็นสิ่งที่มีความชีวิตที่อยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อน ภายหลังพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาจึงได้พบกับบรรดาสัตว์ต่างๆ เหล่านี้ บ้างก็อธิบายว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาถึงแล้วสื่อสารกับสัตว์ไม่ได้ เพราะพูดกันคนละภาษา ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่าสัตว์เป็นตัวแทนของชนพื้นเมืองดั้งเดิมและเป็นสังคมที่ล้าหลัง และเป็นบุคคลที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุพนม** (ไทยภาคอีสาน)

พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายังภูเก้าพรา บริเวณหนองคันแทเสื่อน้ำได้พบกับแลนคำตัวหนึ่ง (ตะกวด)

- **ตำนานพระธาตุดอยเวา** (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธรูปพร้อมพระสาวกเสด็จมาถึงริมน้ำโขงได้พบกับสัตว์ดิรัจฉานตัวหนึ่ง คือแมงเวาเขียว (แมงป่อง) ที่พูดภาษาสัตว์ ซึ่งพระองค์ไม่เข้าใจ

- **ตำนานพระธาตุวัดพุทธเอ้น** (ไทยภาคเหนือ)

เมื่อครั้งที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาถึงดินแดนล้านนา พระองค์ได้เสด็จมาถึงยอดดอยอินทนนท์ แล้วเล็งเห็นพญาเสื่อสองพี่น้องกำลังทะเลาะกัน

- **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย** (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาถึงริมน้ำแม่ระมิงได้พบกับพญากาเผือก

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น จะพบว่าทั้ง “แลนคำ แมงเวาเขียว เสื่อ กา และ ช้าง” ต่างก็เป็นสัตว์ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีไซ่มมนุษย์ ในตำนานพระธาตุดอยเวา กล่าวไว้ชัดเจนว่า สัตว์เหล่านี้ไม่ได้พูดภาษามนุษย์ โดยเล่าว่าเมื่อครั้งที่พระพุทธรูปพร้อมพระสาวกเสด็จไปทางทิศตะวันออก ยามนั้นมีสัตว์ดิรัจฉานตัวหนึ่งออกมาจากรูใต้ดิน ในตำนานสำนวนนี้สะท้อนให้เห็นว่าสัตว์ดิรัจฉานดังกล่าวนี้คือ “ชนพื้นเมืองที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา” แสดงให้เห็นว่าสัตว์เป็นตัวแทนของความล้าหลังเพราะติดต่อสื่อสารกับพระพุทธรูปไม่ได้

มีข้อสังเกตว่า **ตำนานท้าวเจือง**ได้ใช้คำเรียกชาวเวียดนามว่าแกวบ้าง แต้บ้าง หรือแกว
แต้ หรือคำเรียกกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมรที่อาศัยอยู่ที่ภูคา แขวงน้ำทา ประเทศลาว ว่า
“ชาวฮอก” ทั้งนี้คำว่าฮอกในภาษาลาวคือ กระรอก (จิตร ภูมิศักดิ์, 2535: 262-281) แสดงว่าสัตว์
เป็นตัวแทนของกลุ่มชนได้ สิ่งที่น่าสนใจใน**ตำนานพระธาตุตอวยเว** คือการที่พระพุทธเจ้าเห็นว่า
“แมงเวาเขี้ยว” ใช้ถ้อยคำภาษาที่เรียกว่าภาษาสัตว์ดิรัจฉาน นั้นย่อมหมายความว่าชนพื้นเมือง
กลุ่มนี้มีได้นับถือพุทธศาสนาซึ่งพิจารณาได้จากหากชาวพื้นเมืองพูดภาษาเดียวกับพระพุทธเจ้า
ก็แสดงว่าเป็นชาวพุทธ ดังนั้น ภาษาและคติความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นเครื่องแบ่งแยกกลุ่มชน
ได้อีกอย่างหนึ่ง (ดูรายละเอียดในบทที่ 5 หัวข้อ 5.1)

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงความคิดเรื่องสัตว์นั้นเป็นตัวแทนของชนป่าเถื่อนและเป็น
ตัวแทนของความน่าอัปยศ ความต่ำต้อย ไม่มีคุณค่า มีนิทานพื้นบ้านไทใหญ่เรื่อง**พ่อเป็นหมา**
เล่าว่ามีเจ้าเมืองเมืองหนึ่งมีลูกสาวคนหนึ่ง ลูกสาวนั้นร้องไห้อยู่ทุกวันไม่ยอมหยุด เจ้าเมืองจึงไล่
นางออกจากเมืองไป นางก็ได้ไปอยู่กับหมาภายในถ้ำ และได้หมานั้นเป็นสามีจนมีลูกออกมา
เป็นผู้ชาย 2 คน พอลูกทั้ง 2 โตขึ้นไม่รู้ว่าพ่อเป็นหมา ก็ได้แต่ถามผู้เป็นแม่ว่าพ่อของตนอยู่ที่
ไหน นางจึงบอกว่าหมาเป็นพ่อและได้เล่าเรื่องที่ถูกล้อออกจากเมืองให้ลูกฟัง ฝ่ายลูกทั้ง 2 คนจึง
คิดวางแผนฆ่าพ่อซึ่งเป็นหมา พอหมาตาย ทั้งสามแม่ลูกจึงเดินทางกลับมาอยู่กับเจ้าเมืองผู้เป็น
ตาตามเดิม (เวาน์ เพลงเออ, 2519: 248) เช่นเดียวกับนิทานพื้นบ้านของกะเหรี่ยงในไทยเรื่อง
แม่หมาดำเล่าว่าลูกสาวคนโตหลังจากที่ได้แต่งงานอยู่กับเจ้าเมืองแล้ว แม่หมาดำซึ่งเป็น
มารดาได้เดินทางไปหา แต่ลูกสาวคนโตอับอายผู้คนที่แม่เป็นหมา จึงได้ขับไล่และตีแม่หมาจน
ตาย (วิระวัชร ปิ่นเขียน, 2525: 365-369)

การกระทำปิตุฆาตหรือมาตุฆาตบุพการีที่เป็นสัตว์ในนิทานพื้นบ้านดังกล่าวข้างต้น จึง
ถูกมองว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคม ดังจะเห็นได้จาก
ช่วงท้ายสุดของเนื้อเรื่องเล่าว่าแม่ลูกได้กลับเข้าเมืองอยู่อย่างปกติสุข หลังจากที่ได้ฆ่าหมาผู้เป็น
พ่อแล้ว นอกจากนี้คนลาวยังมีนิทานพื้นบ้านที่ตอกย้ำให้เห็นว่าหมานั้นเป็นตัวแทนของผู้มีฐานะ
ต่ำต้อย ดังเช่น นิทานพื้นบ้านของลาวเรื่อง**ได้เป็นอะไรก็ไม่เท่าหมา** ที่เล่าว่าหมาไม่พอใจใน
สถานะของตนเองที่เกิดมาเป็นหมา แต่อยากเกิดเป็นสิ่งที่ดีกว่า (จรรุวรรณ เชาว์นวม, 2545:
119-120) จากที่กล่าวมาข้างต้น ดูเหมือนว่าสัตว์ในอีกความหมายหนึ่งของกลุ่มชนในสังคมหลัก
นั้นจะบ่งบอกถึงการถูกเหยียดหยาม ความต่ำช้าเลวทราม ฉะนั้น สัตว์จึงเป็นตัวแทนของความ
ต่ำต้อยด้อยค่าหากเทียบกับมนุษย์

นอกจากนี้ สัตว์ยังสามารถกระทำอันตรายนำภัยพิบัติความเดือนร้อนต่างๆ ภาพของ
สัตว์ในตำนานจึงเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่ให้คนและโทษกับมนุษย์ได้ หากมนุษย์ปฏิบัติตน
ไม่ถูกเหมาะสมดั่งงาม สัตว์ก็จะบันดาลความเดือนร้อนทุกข์ยากให้เกิดขึ้นกับโลกมนุษย์ ดังกรณี
เรื่อง**ท้าวคัชนาม** (ไทยภาคอีสาน) ว่าชาวเมืองขวางทะเลบุรีรวมทั้งเสนาอำมาตย์ถูกขู่ขวงของ
พญาแถนจับกินเป็นอาหารจนหมดเมือง เพราะชาวเมืองนั้นไม่อยู่ในฮีตบ้านคองเมือง พญาแถน
จึงปล่อยขู่ขวงมากินคนเหล่านี้

ฉะนั้น สัตว์จึงจัดอยู่ในวิธีคิดแบบดั้งเดิม อันสะท้อนให้เห็นระบบคิดแบบอำนาจเหนือ
ธรรมชาติ นั่นคือ “สัตว์เป็นตัวแทนฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม” “สัตว์เป็นตัวแทนของชนดั้งเดิม” “สัตว์
เป็นตัวแทนของความต่ำต้อยล้าหลัง” “สัตว์เป็นอมมนุษย์” “สัตว์เป็นตัวแทนของพลังอำนาจเหนือ
ธรรมชาติ”

จ) ชนพื้นเมือง

ชนพื้นเมือง หมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเชื่อว่าเป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้
มาเป็นเวลาช้านานก่อนที่ชนชาติไทจะอพยพมาในภายหลัง ชนพื้นเมืองที่อาศัยปะปนอยู่กันกับ
กลุ่มชนชาติไทมีหลายกลุ่มด้วยกัน ทั้งที่เป็นลัวะ กะเหรี่ยง มูเซอ มอญ เขมร ข่า ปะหล่อง และ
ขมุ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทมักจะกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูด
ภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic Tribe) สาขามอญ-เขมรเป็นส่วนใหญ่โดยเฉพาะ
กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ

ลักษณะเด่นของชาวลัวะที่อาศัยอยู่ในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ นักวิชาการ
ส่วนใหญ่ยอมรับว่า ลัวะเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาเป็นเวลาช้านานแล้ว
ก่อนที่คนไทซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่จะอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาภายหลัง (Joachim Schliesinger,
2003: 150-152) ความเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมของชาวลัวะจะเป็นสิ่งที่ได้รับความสนใจจาก
นักวิชาการในหลายสาขา ไม่ว่าจะเป็นนักมานุษยวิทยา นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี และ
นักภาษาศาสตร์

งานศึกษาของศรีศักร วัลลิโภดม (2545: 339-341) ซึ่งให้เห็นว่าลัวะเป็นกลุ่มชนที่เคยมี
บทบาททางการเมืองและเศรษฐกิจบนที่สูง และเป็นกลุ่มชนสำคัญที่ตั้งหลักแหล่งอยู่บนที่สูงใน
บริเวณพื้นที่ราบลุ่มเชิงใหม่ นับตั้งแต่สมัยทริภุญชัยและล้านนา อนึ่ง ศรีศักร วัลลิโภดม ยัง
กล่าวว่าหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งได้แก่แหล่งที่เนื่องในพิธีฝังศพที่พบบนเทือกเขาเหนือในเขต
จังหวัดตาก มาจนถึงอำเภอแม่สะเรียงและอำเภอมก๋อย ในเขตจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัด
แม่ฮ่องสอน พบเครื่องเช่นศพในวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่แตกต่างไปจากพิธีกรรมในระบบความเชื่อ
ทางพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ซึ่งอาจเป็นของกลุ่มชนที่อยู่นอกวัฒนธรรมล้านนาในสมัยพุทธ
ศตวรรษที่ 19 - 20 หลุมศพเหล่านี้มีจำนวนมาก กระจายกันอยู่ตามแหล่งต่างๆ แสดงให้เห็นว่า
ชนกลุ่มนี้มีมานานมาก และมีการสืบเนื่องพิธีการฝังศพแบบนี้อย่างน้อยก็กว่า 100 ปีขึ้นไป แสดง
ให้เห็นถึงความเก่าแก่ของวัฒนธรรมลัวะที่เป็นกลุ่มชนพื้นเมือง ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาเป็น
เวลานานก่อนที่จะมีการสถาปนาเป็นบ้านเป็นเมืองเป็นรัฐขึ้นในยุคหลัง

จากการพิจารณาในเนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท พบว่าชาวลัวะเป็นตัวละคร
ที่เป็นชนดั้งเดิม ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่องได้ฉายภาพให้เห็นว่าชาวลัวะเป็น
กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อน ภายหลังพระพุทธรเจ้าเสด็จมาเพื่อเผยแพร่หลักธรรม
คำสอนจึงได้พบกับชาวลัวะ ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่าชาวลัวะเป็นตัวแทนของชนพื้นเมือง
ดั้งเดิมที่มีได้นับถือพุทธศาสนา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุแจ้โหว่ (พะเยา)**

หลังจากพระพุทธเจ้าสำเร็จพุทธมรรคแล้ว พระองค์พร้อมพระสาวกเสด็จมาบริเวณแห่งนี้ได้พบกับมีชาวลัวะกลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่ในบ้านเมืองแห่งนั้นมาก่อน ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ด้วยการหาของป่าล่าสัตว์เป็นอาหาร

- **ตำนานพระธาตุคอดอยตุง (เชียงใหม่)**

พระพุทธเจ้าเสด็จมายังยอดดอยตุงได้พบกับปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจกผัวเมีย ซึ่งเป็นผู้นำของพวกมีลักขุทั้งหลาย (มีลักขุ หมายถึงชนพื้นเมือง)

- **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง)**

พระพุทธเจ้าได้เสด็จเสียบนมแม่ปึงมาถึงเมืองลำปาง ได้พบกับผู้นำชาวลัวะชื่อขุนลัวะอ้ายก้อน

นอกจากนี้ ในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทบางเรื่องได้กล่าวถึงชนพื้นเมืองกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่ลัวะด้วย ซึ่งถือเป็นตัวแทนของกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมเช่นกัน ดังเช่น **ตำนานพระธาตุแสนไห (เชียงใหม่)** ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาได้พบกับชาวกะเหรี่ยงสองผัวเมีย **ตำนานพระธาตุพลูแซ่ (ลำปาง)** ว่าพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเหาะมายังเวียงลู่โท ได้พบกับกะเหรี่ยง ผู้หนึ่งตั้งนั้น ทั้งลัวะ กะเหรี่ยง จึงเป็นตัวแทนของกลุ่มชนดั้งเดิมหรือชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนและเป็นกลุ่มชนที่มีได้นับถือพุทธศาสนา

อนึ่ง ใน**ตำนานสิงหนวัติ** ว่าเจ้าสิงหนวัติกุมารกับมเหสีได้เดินทางไปยังเมืองสุวรรณโคมคำ ซึ่งมีพวก “มีลักขุ” หรือคนปากกลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่ มีขุนหลวงชื่อปู่เจ้าลาวจกเป็นใหญ่แก่พวกมีลักขุทั้งหลาย ใน**ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ และจามเทวีวงศ์** กล่าวตรงกันถึงต้นกำเนิดของลัวะว่าเป็นกลุ่มชนที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ ลักษณะเช่นนี้สะท้อนร่องรอยความคิดทางพุทธศาสนาที่มองว่าชาวลัวะเป็นกลุ่มชนล้าหลัง และเป็นกลุ่มชนที่มีได้นับถือพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อข้างต้น

โดยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สรัสวดี อ๋องสกุล (2539: 54) ได้อธิบายว่าตามตำนานพื้นเมืองแรกตั้งเมืองเชียงใหม่ระบุว่าบริเวณนี้ “เป็นที่อยู่ที่ตั้งแห่งท้าวพระยามาแต่ก่อน” ซึ่งหมายถึงเคยเป็นที่อยู่เดิมของหัวหน้าลัวะ **ตำนานนพบุรีเมืองเชียงใหม่** เล่าว่าหลังจากพระยามังรายสร้างเวียงเชียงใหม่แล้ว เมื่อเสด็จเข้าเมืองได้สอบถามสรียุชขุนนางชาวลัวะถึงประตูเข้าเมืองที่เป็นมงคล ซึ่งทราบจากหัวหน้าชาวลัวะว่าต้องเข้าทางประตูข้างฝือก ในพิธีราชาภิเษกจึงมีจาริตให้กษัตริย์เข้าเมืองทางประตูข้างฝือก การยอมรับว่าลัวะเป็นเจ้าของดินแดนนี้มาก่อน ยังแสดงออกในพิธีราชาภิเษกด้วย โดยในพิธีจะให้ลัวะจูงม่านาขบวนเสด็จกษัตริย์เข้าเมือง พิธีนี้คล้ายกับพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์เมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นเชื้อสายราชวงศ์มังราย และเชียงตุงก็เคยเป็นที่อยู่ของลัวะมาก่อน ในเชียงตุงมีพิธีไล่ลัวะคือในพิธีจะทำผามให้ลัวะกินอาหาร เมื่อกินเสร็จแล้วก็ไล่ลัวะไป (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2545: 104-107) แสดงว่าลัวะนั้นเป็นชนพื้นเมือง

ที่เคยอาศัยในบริเวณนี้มาช้านาน และภายหลังคนไทยก็กลายเป็นชนกลุ่มที่มีอำนาจ ดังนั้น ลัทธิจึงกลายเป็นชนกลุ่มน้อยและตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐไทย

บทบาทและสถานภาพของชนพื้นเมืองที่ปรากฏในตำนานปรัมปราของชนชาติไทหลายเรื่องยังชี้ให้เห็นว่า ชนพื้นเมืองมีศาสนาดั้งเดิมของตนมาก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามาทีหลัง และเป็นกลุ่มชนที่ผู้นำทางวัฒนธรรมให้ความสำคัญเพราะถือเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องราวของความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะอำนาจเหนือธรรมชาติและเวทมนตร์คาถาไสยศาสตร์ ตัวอย่างเช่น **ตำนานสิงหนวัติ** เล่าว่าพญานาคได้ช่วยสร้างเมืองให้กับเจ้าสิงหนวัติกุมาร แล้วได้ขอให้เจ้าสิงหนวัติกุมารช่วยรักษาข้าคนและสัตว์ทั้งหลาย ที่เคยอยู่มาก่อนในดินแดนแห่งนี้ไว้เป็นบริวาร ต่อมาเจ้าสิงหนวัติได้เป็นเจ้าเมืองจึงได้นำเอาเหล่าขุนหลวง “มิลักขุ” ทั้งหลายเข้ามาสู่สมภารแห่งตน (สงวน โชติสุขรัตน์, 2515: 34)

นอกจากนี้ ตำนานพระธาตุยังกล่าวถึงชนพื้นเมืองในลักษณะอื่นที่ต่างไปจากชาวลัวะ นั่นคือคนทำไร่ทำนาซึ่งเป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จเข้ามา เช่น **ตำนานพระธาตุวัดพระนอนแม่ปู้คา** (ไทยภาคเหนือ) เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังบริเวณที่ตั้งพระธาตุในปัจจุบัน พระองค์ได้พบกับชาวนาที่กำลังปลูกข้าว **ตำนานพระธาตุวัดข้าวแทนหลวง** (ไทยภาคเหนือ) ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาที่บ้านยางหมอกได้พบกับพ่อนาผู้หนึ่งกำลังเกี่ยวข้าว **ตำนานพระธาตุเขาน้อย** (ไทยภาคเหนือ) เล่าว่าเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์เสด็จมาโปรดสัตว์ถึงดอยเขาน้อยได้พบสองผิวเมียชาวไร่ ทั้งสองผิวเมียเห็นพระพุทธเจ้านี้กว่าเป็นยักษ์ที่จะมีกินพวกเขาจึงได้หนีไป แสดงว่ากลุ่มชนที่ประกอบอาชีพการไร่ทำนาในภาษาตำนานพระธาตุนั้นยังหมายถึงชนพื้นเมืองที่มีได้นับถือพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

ฉะนั้น ตัวละครกลุ่มชนพื้นเมืองจึงจัดอยู่ในกระบวนคิดแบบดั้งเดิม ดังจะเห็นได้จากความหมายที่สื่อจากตัวละครนี้คือ “ชนพื้นเมืองเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ดินแดนนี้มาก่อน” “ชนพื้นเมืองไม่ได้นับถือพุทธศาสนา” “ชนพื้นเมืองมีต้นกำเนิดมาจากสัตว์” “ชนพื้นเมืองเป็นตัวแทนความล้าหลัง” “ชนพื้นเมืองเป็นคนธรรมดา” “ชนพื้นเมืองมีความรู้ทางเวทมนต์และไสยศาสตร์” “ชนพื้นเมืองเป็นตัวแทนของสังคมล้าสัตว์และสังคมเกษตรกรรม”

จ) ฤาษี

ฤาษี หมายถึงนักบวชหรือดาบสพวกหนึ่ง มีมาก่อนพุทธศาสนา สละบ้านเรือนออกไปบำเพ็ญพรตแสวงหาความสงบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 716) ฤาษีจึงเป็นตัวแทนของกระบวนกรคิดแบบดั้งเดิมก่อนการนับถือพุทธศาสนา ฤาษีในตำนานและนิทานพื้นบ้านของคนไทหลายเรื่องเป็นผู้มีฤทธิ์เหนือธรรมชาติ สามารถบันดาลสิ่งต่างๆ หรือช่วยเหลือให้ผู้คนได้รับความสุขสมหวังได้ ฤาษีเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในป่าหรือปลีกวิเวกเพื่อบำเพ็ญตบะ โดยถือเอาความสันโดษเป็นหลัก นอกจากนี้ ฤาษียังถือเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมทั้งทางด้านศาสนาและการเมือง กล่าวคือฤาษีจะเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองและเป็นผู้มีอำนาจในการเลือกผู้นำขึ้นมาปกครอง ดังกรณี ฤาษีที่ได้ไปอัญเชิญธิดาเจ้าเมืองละโว้หรือพระนางจามเทวีให้มาครองเมืองหริภุญชัย เป็นต้น

ตามความเชื่อของคนทั่วไปนั้น เมื่อเอ่ยคำว่าฤๅษีแล้ว ก็มักจะเข้าใจว่า หมายถึงนักพรต หรือดาบสที่มีวิชาคุณที่นับถือพุทธศาสนา เป็นเพศชาย มีหนวดเครารุงรัง แต่งตัวด้วยผ้าลายเสื่อ สวมหมวกที่มีลักษณะเฉพาะ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเราจะรู้จักฤๅษีจากภาพของโขนละครเป็นส่วน ใหญ่ หรือภาพจากคณะลิเกที่มักจะมีการสักการะบูชาหัวพ่อแก่ฤๅษี แต่โดยความจริงแล้ว คำว่า ฤๅษี ในภาษาตำนานมีความหมายที่ต่างและกว้างขวางไปกว่านั้น สามารถนำไปใช้กับความเป็น ผู้นำที่มีอำนาจหรือผู้สร้างบ้านเมือง (ธำรงค์ดี ทำบุญ, 2528: 23) รวมทั้งยังเป็นชนพื้นเมืองที่มีสถานภาพเป็นชนชั้นนำหรือผู้ปกครอง ซึ่งอาศัยอยู่ก่อนที่อิทธิพลทางพุทธศาสนาจะแพร่ขยาย เข้ามา

ปริญา กายสิทธิ์ (2528: 75) ได้กล่าวถึงบทบาทและสถานภาพของฤๅษีในหลักฐานข้อมูล ทางวัฒนธรรมของไทยภาคเหนือก่อนการรับอิทธิพลทางพุทธศาสนาว่า กำเนิดเมืองต่างๆ เช่น หริภุญชัย เชียงแสน เชียงราย เชียงใหม่ มีการอ้างถึงการสร้างเมืองของฤๅษีว่ามีการประกอบ พิธีกรรมบูชาฤๅษี เช่นข้อความในจารึกบูชาพระฤๅษีในฐานะเป็นผีบรรพบุรุษของเมือง เชียงแสน การกล่าวอ้างถึงฤๅษีสู่เทพหรือฤๅษีวาสเทพเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษและผู้นำชุมชน เช่นลัวะ ในตำนานนั้นฤๅษีมีบทบาทอย่างมากในการสร้างชุมชนดั้งเดิมในดินแดนลุ่มแม่น้ำปิง สอดคล้องในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ (กรมศิลปากร, 2539: 323) ว่าฤๅษีวาสเทพที่อาศัยเชิง ดอยสุเทพได้เป็นผู้สร้างเมืองลำพูน โดยได้ออกแบบผังเวียงเพื่อให้สะดวกและเหมาะสมกับสภาพ ภูมิประเทศ สอดคล้องกับตำนานพระยาจันทบุรีอวยล้วย ว่าเมื่อแผ่นดินร้างเป็นที่อยู่ของฝูง ปีสาง ยักษ์ นาค และงูเงือกที่แย่งชิงบ้านเมืองกัน ฤๅษีสองพี่น้องจึงได้มาเทศนาสั่งสอน แล้วคิด สร้างบ้านแปลงเมืองล้านช้างโดยตั้งเสาอินทขีล และตั้งชื่อเมืองว่าเชียงคองเชียงทอง สะท้อนฐานะ ของฤๅษีว่าเป็นผู้รู้และผู้นำทางวัฒนธรรม ซึ่งอาจจะเป็นกษัตริย์หรือชนชั้นปกครองบ้านเมือง

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเนื้อหาในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท จะพบบทบาทและ สถานภาพของฤๅษีว่า มีลักษณะสอดคล้องกับตำนานปรัมปราเรื่องอื่นที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือฤๅษีจะมีบทบาทเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม ทั้งในแง่ของการเมืองการปกครองและความเชื่อ ทางศาสนา ก่อนการรับอิทธิพลทางพุทธศาสนา สถานภาพของฤๅษีนั้นจึงเป็นกลุ่มชนชั้นสูง ในสังคมที่มีความรู้และความชำนาญในเรื่องบ้านเมือง รวมทั้งยังเป็นบรรพบุรุษของผู้นำ ภาพฉาย ของฤๅษีในตำนานพระธาตุของชนชาติไทส่วนใหญ่มักอธิบายว่า ฤๅษีเป็นชนกลุ่มดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ ในดินแดนแถบนี้มาก่อนที่บ้านเมืองอาณาจักรหลายแห่งจะถูกสถาปนาขึ้นมา ฤๅษีเป็นชนพื้นเมืองที่ อยู่ในดินแดนนี้มาก่อนที่อิทธิพลพุทธศาสนาจะแพร่เข้ามา และเป็นบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญใน การเลือกทำเลที่ตั้งบ้านเมือง เพราะจะทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองแก่ชุมชนในอนาคต ลักษณะ เช่นนี้สะท้อนความสามารถในการทำนายพยากรณ์ของฤๅษีด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมคำ (ไทเขิน)**

มีฤๅษีนามว่า ตุงฤๅษี มาช่วยทำให้น้ำแห้งกลายเป็นบ้านเมือง โดยใช้ไม้เท้าวิเศษของฤๅษีขับน้ำออกจากบริเวณนี้ ทำให้เกิดเป็นบ้านเมืองมีผู้คนมาอาศัย

- **ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน (ไทเขิน)**

ฤๅษีได้นำลูกของนางนาคที่ทิ้งมาเลี้ยงไว้จนเติบโต ภายหลังลูกของนางนาคได้เป็นกษัตริย์ครองเมือง

- **ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว)**

แต่เดิมเมืองหลวงพระบางก่อนเป็นบ้านเป็นเมืองนั้นยังมีฤๅษี 6 คน ได้หาแหล่งที่จะสร้างบ้านแปลงเมือง แล้วเห็นภูเขาสูงหนึ่งจึงได้นำเอาหินมาเป็นนิมิตหมายเอาไว้ ต่อมาเมื่อมีฤๅษี 2 พี่น้องได้ใช้ภูสีเป็นหลักปักหมายเพื่อสร้างบ้านเมือง

- **ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ (ไทยภาคเหนือ)**

สุเทวฤๅษีได้สร้างเมืองหริภุญชัย ต้องการหาบุคคลที่มีคุณสมบัติงามพร้อมด้วยคุณแก้ว 3 ประการมาครองบ้านเมือง จึงได้ปรึกษากับฤๅษีสหยาอีก 3 คน

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น จะพบว่าฤๅษีมีบทบาทและสถานภาพหลายอย่าง แต่สามารถแบ่งได้กว้างๆ ออกเป็น 2 ด้าน คือ บทบาททางการเมืองการปกครองและบทบาททางศาสนา กล่าวคือฤๅษีในความคิดความเชื่อของชนชาติไทส่วนใหญ่มักมองว่าเป็นผู้นำดั้งเดิม เพราะเป็นผู้ริเริ่มในการที่จะสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น รวมทั้งยังเป็นบรรพบุรุษของผู้นำคนไทหลายกลุ่ม ฤๅษีจึงเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่รัฐไทที่นิยมพุทธศาสนาจะก่อกำเนิดขึ้นมา นอกจากนี้ ตำนานพระธาตุของคนไทบางกลุ่มยังพยายามฉายภาพว่าฤๅษีมีความเกี่ยวพันกับสิ่งเหนือธรรมชาติเช่นกัน กล่าวคือในตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยภาคเหนือ) เล่าว่าฤๅษีที่มีนามว่าวาสุเทพฤๅษีเป็นลูกของยักษ์ปู่แสะย่าแสะที่อยู่เชิงดอยสุเทพ แสดงให้เห็นพัฒนาการความคิดของชนชาติไทอีกชุดหนึ่งเกี่ยวกับภาวะทางอารมณ์และพฤติกรรมของตัวละครฤๅษีว่าในอดีตเป็นบุคคลที่มีความก้าวร้าวดุร้ายก่อนที่จะมาบำเพ็ญพรตปลีกวิเวกที่หลัง

มีข้อสังเกตว่า ยักษ์กับฤๅษีมีความสัมพันธ์กันมาก่อนหรืออาจจะเป็นชนกลุ่มเดียวกันแต่มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่สูงขึ้น กล่าวคือภาพของยักษ์เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติและเป็นภาพที่อยู่ในจินตนาการ ในขณะที่ภาพของฤๅษีนั้นหมายถึงคนที่อยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงที่ถือศีลบำเพ็ญพรต ในตำนานปู่แสะ-ย่าแสะ (ไทยภาคเหนือ) เล่าว่ายักษ์ปู่แสะย่าแสะรับศีลห้าจากพระพุทธเจ้า แล้วเขี่ยยักษ์ที่เคยใช้กินคนนั้นก็หลุดออกไป ภายหลังปู่แสะได้ให้ลูกของตนบวชเป็นภิกษุแต่ธรรมปฏิบัตินั้นเป็นสิ่งที่ยากมาก ลูกปู่แสะย่าแสะจึงได้ลาสิกขาบวชแล้วบวชเป็นฤๅษีแทน (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545: 66-68) เช่นนี้ฤๅษีจึงเป็นอีกภาพหนึ่งของยักษ์ที่ถูกปรับให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของบุคคลที่มีได้นับถือพุทธศาสนามาก่อน นอกจากนี้ ตำนานปู่แสะ-ย่าแสะ บางสำนวนเล่าว่าปู่แสะย่าแสะเป็นบรรพบุรุษของชาวลัวะ และเป็นบรรพบุรุษของฤๅษี

वासुเทพที่กลายมาเป็นผีอารักษ์อยู่บริเวณดอยสุเทพในปัจจุบัน (ธำรงค์ดี ทำบุญ, 2525: 136) แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันระหว่างฤาษีกับชาวลัวะ ซึ่งมีสถานภาพเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อข้างต้นเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ ตัวละครฤาษีจึงจัดอยู่ในวิธีคิดแบบดั้งเดิมก่อนที่จะรับอิทธิพลทางพุทธศาสนา กล่าวคือ ฤาษีเป็นตัวแทนของผู้นำทางวัฒนธรรมดั้งเดิม เพราะตำนานพระธาตุหลายเรื่องเล่าว่า ฤาษีเป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อน ก่อนที่จะมีการพัฒนากลายเป็นรัฐหรือเป็นอาณาจักรบ้านเมือง บางเรื่องกล่าวว่าฤาษีเป็นบรรพบุรุษของผู้นำดั้งเดิมที่มีได้นับถือพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น ฤาษีवासุเทพเป็นบิดาของเจ้าเมืองมิดสังครที่เกิดจากน้ำปัสสาวะของฤาษี ในรอยเท้าสัตว์กับนางเนื้อ (ชินกาลมาลีปกรณ์, 2539: 322)

จากประเด็นข้างต้น ศรีศักร วัลลิโภดม (2545: 40) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า มีชาวต่างถิ่นที่รับวัฒนธรรมอินเดีย คือฤาษีवासุเทพอพยพเข้ามา ได้แต่งงานกับหญิงพื้นเมืองกลุ่มที่นับถือเนื้อเป็นสัญลักษณ์ ฤาษีवासุเทพกลายเป็นผู้นำชาวพื้นเมืองเหล่านี้ทั้งหมด ต่อมาจึงได้สร้างบ้านเมืองขึ้นให้ลูกหลานขึ้นปกครอง คนในตระกูลที่นับถือเนื้อเป็นสัญลักษณ์ก็กลายเป็นชนชั้นปกครองไป ดังจะเห็นได้ว่าชื่อเมือง “มิดสังครนคร” ก็ดี ชื่อ “สมันตประเทศ” ก็ดี ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับเนื้อทั้งสิ้น ความเจริญของบ้านเมืองในระยะนั้นนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางสังคม คือเปลี่ยนจากสังคมแบบชนเผ่า (tribal society) มาเป็นสังคมเมือง (urban society) เกิดมีชนชั้นและกษัตริย์ปกครอง สมัยต่อมาเมืองที่สร้างขึ้นนี้เกิดอุทกภัย ผู้คนล้มตายเลยร้างไป จึงได้มีการสร้างเมืองใหม่ขึ้นแทนในบริเวณที่เหมาะสมคือ “เมืองหริภุญชัย”

ฉะนั้น ตัวละครฤาษีจึงจัดอยู่ในกระบวนคิดแบบดั้งเดิมก่อนที่จะอิทธิพลทางพุทธศาสนาจะแพร่ขยายเข้ามา ความหมายที่สื่อจากฤาษีในฐานะที่ตัวละครในกระบวนความคิดแบบดั้งเดิมนี้ คือ “ฤาษีเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ดินแดนนี้มาก่อน” “ฤาษีไม่ได้นับถือพุทธศาสนา” “ฤาษีเป็นบรรพบุรุษของผู้นำพื้นเมือง” “ฤาษีเป็นตัวแทนของสังคมชนเผ่าที่พัฒนาไปสู่สังคมเมือง” “ฤาษีมีความสัมพันธ์กับยักษ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ”

จากการวิเคราะห์ตัวละครในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทข้างต้น พบความหมายที่สื่อจากตัวละครในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมหลายลักษณะ ดังนี้

- นาค: นาคเป็นเทพเจ้าดั้งเดิม
- นาคเป็นผีอารักษ์บ้านอารักษ์เมือง
- นาคเป็นเทพผู้หญิง
- นาคเป็นนอมมนุษย์
- นาคเป็นตัวแทนของน้ำและดิน
- นาคมีอำนาจให้คุณและโทษแก่มนุษย์

ยักษ์: ยักษ์เป็นตัวแทนความเชื่อดั้งเดิม
ยักษ์อาศัยอยู่บนยอดเขาภูตอย
ยักษ์เป็นผีอารักษ์บ้านอารักษ์เมือง
ยักษ์เป็นตัวแทนของความป่าเถื่อน
ยักษ์มีอำนาจให้คุณและโทษแก่มนุษย์

ผี: ผีเป็นชนดั้งเดิม
ผีสถิตอยู่ตามแหล่งธรรมชาติ
ผีมีอำนาจให้คุณและโทษแก่มนุษย์

สัตว์: สัตว์เป็นตัวแทนของชนดั้งเดิม
สัตว์เป็นเทพเจ้าดั้งเดิม
สัตว์อยู่บนท้องฟ้าพื้นโลกและใต้โลก
สัตว์มีอำนาจให้คุณและโทษแก่มนุษย์

ชนพื้นเมือง: ชนพื้นเมืองเป็นผู้อาศัยอยู่มาก่อน
ชนพื้นเมืองไม่ได้นับถือพุทธศาสนา
ชนพื้นเมืองมีกำเนิดมาจากสัตว์
ชนพื้นเมืองมิได้เป็นชนที่พูดภาษาตระกูลไท
ชนพื้นเมืองอาศัยอยู่ตามป่าเขา
ชนพื้นเมืองเป็นคนทำไร่ทำนา

ฤาษี: ฤาษีเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของชนพื้นเมือง
ฤาษีเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิม
ฤาษีเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมือง
ฤาษีมีความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ
ฤาษีเป็นมนุษย์ที่มีอำนาจวิเศษ

โดยสรุป การวิเคราะห์วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่ปรากฏอยู่ในรูปของตัวละครนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มความคิด คือ ตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ ได้แก่ “นาค ยักษ์ ผี สัตว์” และตัวละครที่เป็นมนุษย์ ได้แก่ “ชนพื้นเมือง ฤาษี” ตัวละครเหล่านี้ สะท้อนร่องรอยความคิดที่ว่าชนชาติไทส่วนใหญ่ นับถืออำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ รวมทั้งยังบ่งชี้ให้เห็นว่าตัวละครเหล่านี้เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อนที่บ้านเมืองจะพัฒนากลายเป็นบ้านเมือง ที่ผู้คนหันมานับถือพุทธศาสนาและ

เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับเรื่องราวทางธรรมชาติ โดยเฉพาะเป็นสิ่งที่สถิตอยู่ในแหล่งธรรมชาติ ความมีอำนาจเวทมนตร์ที่จะบันดาลคุณและโทษให้กับมนุษย์ได้ของบรรดาตัวละครเหล่านี้ จึงต้องอาศัยพลังอำนาจจากธรรมชาติมาสร้างความชอบธรรมให้เกิดขึ้น

4.1.3 ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมแบบความเชื่อดั้งเดิม

พฤติกรรม (function) ในงานวิจัยนี้จะใช้ตามกรอบแนวคิดของ Vladimir Propp ถือเป็น การกระทำของตัวละครซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องให้เกิดพฤติกรรมอื่นๆ ในเรื่อง พฤติกรรมใน ทฤษฎีของพรอพพ์ จะใช้เป็นคำนามที่แสดงการกระทำ เช่น การห้าม การช่วยเหลือ การต่อสู้ การทดสอบความสามารถ การแต่งงาน เป็นต้น แต่พฤติกรรมในความหมายของพรอพพ์ไม่ใช่ การกระทำใดๆ ก็ได้ เช่น การกิน การเดิน การวิ่ง ต้องเป็นการกระทำที่มีผลสืบเนื่องให้เกิดการ กระทำอื่น มีหน้าที่หรือมีผลให้เกิดการดำเนินเรื่องในนิทาน (Vladimir Propp, 1979: 21 อ้างถึง ใน ศิราพร ณ กลาง, 2548: 179-178) แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมของตัวละครในตำนานปรัมปรา ในแต่ละสังคมนั้นมีความหมายและเป็น “ไวยากรณ์ของตำนานแบบหนึ่ง” ที่สามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์ ในเชิงความคิดเพื่อค้นหาสารที่สื่อจากตำนานได้

จากการจำแนกพฤติกรรมในบทที่ 3 พบว่ามีพฤติกรรมหลักปรากฏอยู่ 11 พฤติกรรมซึ่งมี หลากหลายลักษณะ พฤติกรรมเหล่านี้ล้วนมีความหมายที่สามารถสื่อถึงวิถีคิดในระบบความเชื่อ และศาสนาทั้งที่เป็นระบบคิดแบบพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม หากเราเชื่อว่าพฤติกรรมหรือ การกระทำของตัวละครเป็นกฎเกณฑ์ของภาษาดำเนินแบบหนึ่ง ที่สามารถใช้สื่อสารกับผู้คนใน สังคมได้ และเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดทั้งในเชิงโครงสร้างที่เป็นสากลและระบบคิดใน เชิงวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนได้ ฉะนั้น พฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ ของชนชาติไทก็สามารถนำไปเป็นเครื่องมือ ที่จะบ่งชี้ให้เข้าใจไวยากรณ์หรือภาษาดำเนินที่สื่อ ถึงระบบคิดทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติไทได้เช่นกัน

เมื่อวิเคราะห์พฤติกรรมของตัวละครในตำนานพระธาตุของชนชาติไท ดังที่ได้จำแนกไว้ใน บทที่ 3 แล้วนั้น พบว่ามีพฤติกรรมที่จัดอยู่ในกลุ่มของวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมปรากฏอยู่หลาย ลักษณะ แต่พฤติกรรมหลักเหล่านี้มักจะปรากฏซ้ำๆ ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท ซึ่งมีอยู่ 6 พฤติกรรม ดังนี้

- ก) การเดินทางมาจากฟ้า
- ข) การบันดาลฝน
- ค) การสร้างเมือง
- ง) การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์
- จ) การเซ็นสังเวย
- ฉ) การทำนายพยากรณ์

ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์หาความหมายหรือความเข้าใจของบรรพชนที่ต้องการให้ชนรุ่นหลังได้ทราบ โดยจะพินิจสารจากพฤติกรรมของตัวละครในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม โดยจะกล่าวตามลำดับ ดังนี้

ก) การเดินทางมาจากฟ้า

การเดินทางมาจากฟ้า เป็นพฤติกรรมหรือการกระทำของตัวละครที่มีลักษณะเหนือจริง กล่าวคือพฤติกรรมนี้บ่งชี้ถึงควมมีพลังอำนาจวิเศษ อันเป็นภาวะเหนือโลกหรือเหนือธรรมชาติที่คนธรรมดาไม่สามารถปฏิบัติได้ พฤติกรรมการเดินทางมาจากฟ้าหรือการเหาะมานั้นจึงเข้าข่ายเป็นการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับกระบวนการคิดแบบดั้งเดิม เพราะการเหาะมักจะปรากฏอยู่ในนิทานมหัศจรรย์ของชนชาติไทยหลายกลุ่ม กล่าวคือบางครั้งจะมีเหตุการณ์ว่าด้วยตัวเอคนั้นมีอำนาจวิเศษ ที่สามารถจะเหาะเหินเดินอากาศจากภพภูมิหนึ่งไปสู่อีกภพภูมิหนึ่งได้ ดังเช่นจากเมืองสวรรค์ลงไปสู่เมืองมนุษย์ หรือจากเมืองมนุษย์ไปสู่เมืองฟ้าเมืองสวรรค์ เป็นต้น นอกจากนี้ ตำนานปรัมปราของกลุ่มคนไทยส่วนใหญ่มักฉายภาพให้เห็นว่า ผู้นำทางวัฒนธรรมของคนไทยมีพลังอำนาจสามารถเหาะหรือเดินทางด้วยพลังอำนาจวิเศษ อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือการเป็นเทพเจ้าที่มีอิทธิฤทธิ์สามารถสร้างหรือนำพาความสงบสุขร่มเย็นให้เกิดขึ้นกับมวลมนุษยบนโลกได้

ตัวอย่างตำนานปรัมปรา:

- ตำนานปู่โล้โต (จ้วง)

ปู่โล้โตบรรพบุรุษของชาวจ้วงเกิดจากไข่หินมหิมาลูกหนึ่งที่ตกลงมาจากฟากฟ้า

- ตำนานสร้างโลก (ไทดำ)

ปู่แกนหลวงลงมาจากเมืองฟ้ามาสร้างเมืองบนพื้นโลก แล้วให้ลูกชายคนหนึ่งของตนปกครองมนุษย์

- ตำนานปู่เจ้าลาวจก (ไทยภาคเหนือ)

ลาวจกได้ไต่บันไดเงินลงมาจากสวรรค์ตรงบริเวณดอยตุง พร้อมบริวารหนึ่งพันชาวเมืองเชียงลาวจึงยกลาวจกขึ้นเป็นกษัตริย์องค์แรก

- ตำนานปู่เยอย่าเยอลงมาเมืองลุ่ม (ลาว)

ปู่เยอย่าเยอที่เคยอาศัยอยู่บนเมืองฟ้าเมืองบนได้เดินทางลงมายังเมืองลุ่มเพื่อสร้างบ้านแปลงดินยังโลกมนุษย์

ตัวอย่างตำนานปรัมปราที่ยกมากล่าวข้างต้น ล้วนปรากฏพฤติกรรมการเดินทางมาจากท้องฟ้าหรือเมืองฟ้าของตัวละครทั้งสิ้น ความน่าสนใจของพฤติกรรมการเดินทางมาจากฟ้านี้อยู่ที่ตัวผู้กระทำ ซึ่งมักจะมีบทบาทเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติไทย ไม่ว่าจะเป็นปู่โล้โตบรรพบุรุษของชาวจ้วง ปู่แกนหลวงบรรพบุรุษของชาวไทดำ ปู่เจ้าลาวจกบรรพบุรุษของชาว

ไทยยวน ปู่เยออย่าเยอบรรพบุรุษของชาวลาว อันเป็นการเน้นย้ำหรือฉายภาพซ้ำๆ ให้เห็นว่า พฤติกรรมการเดินทางมาจากฟ้านั้นจัดอยู่ในพฤติกรรมของผู้นำทางวัฒนธรรม เพราะหลังจากที่ ผู้นำเหล่านี้ได้เดินทางลงมาจากเมืองฟ้าแล้ว ก็ได้สร้างบ้านแปลงเมืองหรือเป็นต้นวงศ์ของชนชั้น ปกครองที่จะมาดูแลบ้านเมือง รวมทั้งเป็นผู้ที่ให้ความรู้และแนะนำวิถีการดำเนินชีวิตให้กับผู้คน ชาวเมืองด้วย ตัวอย่างเช่น **ตำนานปู่โลโก** หรือ**กำเนิดชาวจ้วง** กล่าวว่าปู่โลโกเป็นบรรพบุรุษ ของมนุษย์ ทำทุกอย่างเพื่อมนุษย์ ปู่โลโกสอนให้มนุษย์ใช้ไม้ค้ำแผ่นดินฟ้าให้สูงขึ้น และกดแผ่นดิน ให้ต่ำลงแล้วเป็นผู้ตั้งชื่อสัตว์และพันธุ์พืชต่างๆ ในโลก ทั้งเป็นผู้กำหนดให้สัตว์แต่ละชนิดออกลูก ครั้งละกี่ตัว แล้วยังเป็นผู้นำเอาไฟมาสู่โลกมนุษย์ เมื่อเกิดน้ำท่วมโลกครั้งใหญ่ปู่โลโกก็ใช้ใถวพิเศษ ไถดินเป็นร่องลึกให้น้ำที่ท่วมอยู่ไหลลงทะเลไป ร่องน้ำนี้ได้กลายเป็นแม่น้ำแดง นอกจากนี้ ปู่โลโก ยังได้เมล็ดพันธุ์ข้าวมาจากกระเพาะนก และใช้ใบไม้ผสมดินเหนียวปั้นเป็นรูปควายขึ้น แล้วสอน ให้มนุษย์ทำนา ปู่โลโกสอนให้มนุษย์สานเครื่องจับปลาทำแหวน สอนให้รู้จักทำเล้าเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ รู้จักสร้างบ้านเรือนบนพื้นที่ราบ (ปราณี วงษ์เทศ, 2538: 247-248)

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น แสดงถึงพฤติกรรมการเดินทางมาจากฟ้าเป็นพฤติกรรมผู้นำทาง วัฒนธรรม บางครั้งก็เชื่อว่าเป็นผู้นำหรือบุคคลศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเดินทางมาจากฟ้าเพื่อนำเอาวัฒนธรรม ต่างๆ มาสู่โลกมนุษย์ อาจจะเป็นวัฒนธรรมการกิน การดำเนินชีวิต การสร้างบ้านเรือน ความเชื่อ และศาสนา หรือการเมืองการปกครอง ฉะนั้น การเดินทางมาจากฟ้าจึงถือเป็นพฤติกรรมศักดิ์สิทธิ์ (sacred function) เช่นกันและแสดงให้เห็นถึงการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติของมนุษย์ อันเป็น พฤติกรรมในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมของชนชาติไทย

ศิราพร ณ ถกลาง (2539: 75-76) ได้กล่าวว่าในความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ปู่ถนง ยาถนง หรือปู่สังกะสาอย่าสังกะสีนับว่าเป็นผู้อยู่บนฟ้า มีสถานภาพสูงสุด มนุษย์เกิดจากการสร้างของ ถนง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเนรมิตหรือจะเอาดินมาปั้นแล้วเสกให้เป็นมนุษย์ก็สะท้อนความเชื่อว่า คนไทยเป็น “ลูกฟ้า” มีชาติกำเนิดที่มาจากสวรรค์ ตำนานของทางอาหม ขุนเทวกรรมและเทพีที่เป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ได้รับการสร้างจากพระเจ้า ตำนานไทใหญ่ขุนลูขุนไล ก็ถูกส่งจาก สวรรค์ลงมายังโลกมนุษย์ ตำนานทางไทดำไทขาว ซึ่งเป็นคนไทที่ไม่ได้เป็นพุทธศาสนาก็ อธิบายว่ามนุษย์เป็นลูกถนง ตำนานไทดำว่าถนงเอาดินปั้นเป็นคนใส่หน้าเต้าและส่งน้ำเต้ามาเมือง มนุษย์ ตำนานไทขาวบอกว่ายาบมยาบายเอาดินมาปั้นเป็นคนใส่หน้าเต้า และตำนานลาวก็เป็น เรื่องถนงเจาะรูน้ำเต้าให้คนไหลออกมา สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของคนไทยเป็นลูกฟ้ามี กำเนิดมาจากสวรรค์และเป็นลูกหลานของถนง

อนึ่ง ในพิธีเหยาหรือลำผีฟ้าของชาวผู้ไทและชาวอีสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย อันเป็นพิธีกรรมการรักษาโรคแบบดั้งเดิม ก็ปรากฏเรื่องการเดินทางมาจากฟ้าของบรรดาผีหรือ สิ่งเหนือธรรมชาติที่จะมาทำการรักษาโรค เพื่อขจัดความเดือนร้อนและทุกข์ยากให้กับชาวบ้าน พฤติกรรมการเดินทางมาจากฟ้าของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องความอุดมสมบูรณ์และ ชีวิต ซึ่งมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของการให้กำเนิดชีวิตหรือการอำนวย ผลประโยชน์ให้กับมนุษย์

ในอีกด้านหนึ่งสิ่งๆ ที่เดินทางมาจากฟ้าก็มีอำนาจสามารถบันดาลความเดือนร้อนหรือทุกข์ภัยต่างๆ ให้กับมนุษย์ได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่น **ตำนานกำเนิดชาวจ้วง** เล่าว่าเทพเจ้าแห่งท้องฟ้าโกรธแค้นมนุษย์จึงบันดาลให้น้ำท่วมโลกทำให้สรรพชีวิตบนโลกตายหมด สอดคล้องกับตำนานของลาวที่ว่า **แถน** ทำให้น้ำท่วมโลก ด้วยเหตุนี้ พฤติกรรมการเดินทางมาจากฟ้าของตัวละครที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นสามารถให้คุณและโทษแก่มวลมนุษย์ได้เช่นกัน

แนวความคิดเรื่องการเดินทางมาจากฟ้าของผู้นำทางวัฒนธรรมหรือบุคคลศักดิ์สิทธิ์นั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นการเดินทางมาของผู้ที่จะก่อให้เกิดการสร้างความสะดวกสบาย หรือเป็นผู้ที่จะมาสร้างอารยธรรมอันต่างต่าง ให้เกิดขึ้นกับโลกมนุษย์ เพราะตัวละครที่เดินทางลงมาจากฟ้ามักเป็นผลผลิตหรือมีต้นกำเนิดสืบเชื้อสายมาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่บนท้องฟ้าทั้งสิ้น Michel Despland (1995: 161) อธิบายว่าตัวเอกหรือวีรบุรุษที่มีอำนาจเหาะเหินเดินอากาศหรือเดินทางมาจากฟ้าที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านต่างๆ อาจเรียกว่าเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ (supernatural) หรือเหตุการณ์เหนือธรรมชาติ (supernatural traits) ก็ได้ เช่นเดียวกับ Lawrence E. Sullivan (1995: 325) กล่าวว่าบุคคลหรือสิ่งของที่ตกลงมาจากฟ้าหรือเดินทางมาจากเมืองสวรรค์อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น บ่อยครั้งที่พบว่าบุคคลหรือสิ่งของเหล่านั้นมักจะกลายเป็นบุคคลหรือสิ่งของที่น่าเคารพบูชาในทางความเชื่อและศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ของชนชาติไทยร่วมกันว่า พฤติกรรมการเดินทางมาจากฟ้าของตัวละครมักจะเกี่ยวพันกับความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ อันเป็นพฤติกรรมของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลคุณและโทษให้กับมนุษย์ได้

ฉะนั้น การเดินทางมาจากฟ้าที่ปรากฏอยู่ในตำนานปรัมปราของกลุ่มชนชาติไทย จึงจัดเป็นพฤติกรรมในกระบวนการคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ของพฤติกรรมนี้แสดงให้เห็นว่า “การเดินทางมาจากฟ้าของตัวละครเป็นความคิดดั้งเดิม” “การเดินทางมาจากฟ้ามักพฤติกรรมของผู้นำทางวัฒนธรรม” “การเดินทางมาจากฟ้าเป็นการแสดงอำนาจเหนือธรรมชาติ” “การเดินทางมาจากฟ้าเป็นการสร้างความร่มเย็นเป็นสุขและปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายให้กับมนุษย์”

ข) การบันดาลฝน

การบันดาลฝน เป็นพฤติกรรมอีกอย่างหนึ่งที่จัดอยู่ในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติไทย เพราะการบันดาลฝนมีความสัมพันธ์กับการกระทำของตัวละครในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิม คือเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติและความเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์หรือภัยพิบัติต่างๆ แก่สรรพชีวิต นอกจากนี้ การบันดาลฝนยังมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการให้กำเนิดชีวิตและการทำลายชีวิตด้วยเช่นกัน พฤติกรรมการบันดาลฝนนั้นมีปรากฏอยู่ในตำนานปรัมปราของกลุ่มชนชาติไทยหลายกลุ่ม ที่มีลักษณะเหมือนคล้ายและแตกต่างกัน

ตัวอย่างตำนานปรัมปรา:

- **ตำนานน้ำเต้าไทอาหม** (ไทอาหม)

แล้งตอนเป็นผู้มีอำนาจสามารถบัญชาให้เทพเจ้าแห่งฝนเทพน้ำใหญ่
จนน้ำท่วมโลก แล้วทำให้สัตว์และพืชต่างๆ ตายทั้งหมด

- **ตำนานข้าสีแสนหมอนม้า** (ไทลื้อ)

ข้าสีแสนหมอนม้าเป็นเทพเจ้าอยู่บนเมืองฟ้ามีอำนาจบันดาลฝนให้ตกลงมายัง
โลกมนุษย์ โดยมนุษย์จะต้องทำพิธีขอฝนเลี้ยงข้าสีแสนหมอนม้าจึงบันดาลฝน
หากมนุษย์ไม่เลี้ยงก็จะใช้อำนาจก่อให้เกิดภัยแล้งฝนแล้ง

- **พงศาวดารล้านช้าง** (ลาว)

พญาแถนเป็นผู้บันดาลให้เกิดฝนตกแสนท่า ทำให้น้ำท่วมต่อมาจึงเกิดสรรพ
ชีวิตขึ้นบนพื้นโลก

- **นิทานขุนทิง** (ไทยภาคอีสาน)

นางนาคริชาเจ้าบาดาลได้ลงไปเล่นน้ำทำให้เกิดฝนตกยังโลกมนุษย์ ถ้านางนาคร
ไม่ได้ลงเล่นน้ำก็จะทำให้เกิดภัยแล้ง

ตำนานปรัมปราที่มักมีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในเรื่องพฤติกรรมการณ์บันดาลฝนให้เกิดขึ้นบน
โลกมนุษย์ ส่วนใหญ่พบว่าเป็นตำนานสร้างโลก (creation myth) และตำนานฝน (rain myth) ทั้งนี้
การบันดาลฝนมักเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้กระทำ ซึ่งผลลัพธ์แห่งการบันดาลฝนให้ตก
ลงมายังโลกมนุษย์นั้นมีทั้งที่เป็นผลดีและผลร้าย กล่าวคือในแง่ที่เป็นผลดีก็คือเมื่อฝนตกลงมายัง
โลกมนุษย์ก็จะก่อให้เกิดสิ่งมีชีวิตความอุดมสมบูรณ์ และมวลมนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่าง
ปกติสุข ในขณะที่หากปริมาณฝนมีมากเกินไปก็สามารถสร้างความเดือดร้อนและนำภัยพิบัติมาสู่
โลกมนุษย์และทำลายสรรพชีวิตได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ตำนานของชนชาติไทยบางกลุ่มยังฉายภาพให้เห็นว่าหากเทพเจ้าที่ดูแลฝนไม่
ปฏิบัติหน้าที่ก็อาจทำให้เกิดความแห้งแล้งได้ ดังกรณีนางนาครไม่ลงไปเล่นน้ำในสระบาดาลใน
เรื่องขุนทิง เป็นต้น มีเรื่องแทรกในนิทานพื้นบ้านของชาวจ้วงเกี่ยวกับที่มาและความหมายของ
การบูชาขบเพื่อขอฝนและความอุดมสมบูรณ์ว่า มีหญิงแก่คนหนึ่งไม่มีลูกได้พบกบตัวหนึ่งหญิง
ชราสงสารได้ออกบกลับบ้านมาเลี้ยง กบขอเป็นลูกหญิงชราและได้ตอบแทนบุญโดยเมื่อนางเท
น้ำใส่ตัวกบที่อยู่ในอ่างน้ำ ก็จะทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ผู้คนในหมู่บ้านก็อยู่อย่างมี
ความสุข ต่อมากบเติบโตเป็นหนุ่มได้เดินทางไปสอบจอหงวนและได้เป็นราชบุตรเขยแต่งตัวสวยงาม
แต่พอกลับมาอยู่บ้านก็ใส่ชุดกบ วันหนึ่งได้ลืมนึกชุดกบทิ้งไว้ มเหสีมาพบเข้าจึงเอาไปเผาทิ้ง เมื่อ
กบกลับมาไม่พบชุดกบก็เสียใจจึงกัดลิ้นตาย หลังจากนั้นก็เกิดความแห้งแล้งไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม
ชาวบ้านต้องการรำลึกบุญคุณกบจึงนำเอากบมาฝังไว้ที่บ้าน ซึ่งจะทำให้ฝนฟ้าตามฤดูกาลมีความ
อุดมสมบูรณ์ตามเดิม (ปราณี วงษ์เทศ, 2538: 247-248) แสดงร่องรอยความคิดว่าการเกิดฝนตก
หรือฝนแล้งนั้นเกิดจากการปฏิบัติของมนุษย์ที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งในตำนานนี้

หมายถึงการบูชาบ อันเป็นการยอมรับว่าสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลคุณและโทษให้เกิดขึ้นกับโลกมนุษย์ได้

ปฐม หงษ์สุวรรณ (2002: 6) ได้กล่าวว่าความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดฝนโดยเฉพาะตำนานเกี่ยวกับพญาแถน (หมายถึงเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่) นับเป็นเรื่องราวที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งอาจมีคำเรียกชื่อเทพเจ้าแตกต่างกัน โดยเฉพาะกลุ่มชนชาติไทที่อาศัยอยู่นอกประเทศไทย ตำนานฝนแต่ละสำนวนของคนไทสะท้อนให้เห็นจินตนาการและความคิดของผู้คนที่พยายามหาเหตุผลให้กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสรรพชีวิต ตำนานที่อธิบายว่าฝนเกิดจากอำนาจของแถนหรือเทพเจ้าดั้งเดิมซึ่งเป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติมีแพร่หลายในดินแดนแถบนี้มาเป็นเวลานานแล้ว ก่อนที่อิทธิพลพุทธศาสนาจะแพร่ขยายเข้ามา ดังจะเห็นได้จากในพงศาวดารล้านช้าง ความโทเมือง ตำนานน้ำเต้าปุง หรืออาหมบูรณจี เป็นต้น จากการศึกษาเปรียบเทียบตำนานฝนของกลุ่มชนชาติไท พบว่าตำนานฝนมีทั้งที่เป็นตำนานการอธิบายเหตุกำเนิดฝนโดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่น นาคให้ฝน ปักตุฟ้าเปิด ของไทลาว ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ของไทลื้อและไทเขิน และตำนานฝนที่แทรกอยู่ในตำนานเรื่องอื่น ตัวอย่างเช่นตำนานน้ำเต้าปุง ของไทอาหม พงศาวดารล้านช้าง ของไทลาว หรือ นิทานปู่โลโก ของจ้วง เป็นต้น

นอกจากนี้ ศิริพร ณ ถลาง (2548: 300) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมให้เห็นว่าพฤติกรรมการบันดาลน้ำของเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมของชนชาติไท ดังกรณีเหตุการณ์ในตอนท้ายเรื่องตำนานปู่โลโก ซึ่งสะท้อนร่องรอยความพยายามในการจะควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติเพราะเชื่อว่า ปู่เฒ่าซึ่งเป็นทายาทของปู่โลโกหาญกล้าขึ้นไปรบกับเทพแห่งสายฟ้าเพราะเทพแห่งสายฟ้าไม่ให้ฝน ต่อมาเทพแห่งสายฟ้าแกล้งให้เกิดน้ำท่วมโลก ปู่เฒ่าจมน้ำตายไปเกิดเป็นดาวบนฟ้า เรื่องนี้เทพแห่งสายฟ้าจึงเป็นผู้ชนะ เท่ากับว่ามนุษย์ (ปู่เฒ่า) พ่ายแพ้ต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ (เทพแห่งสายฟ้าที่มีอำนาจบันดาลฝน)

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าความเชื่อดั้งเดิมของคนไทก่อนการรับคติทางพุทธศาสนานั้นเป็นความคิดเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นสำคัญ อันมีนัยยะเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขแห่งชีวิต นอกเหนือจากพฤติกรรมการบันดาลฝนของเทพเจ้าดั้งเดิมที่ปรากฏในตำนานปรัมปราข้างต้นแล้ว พบว่ายังมีพฤติกรรมที่ปรากฏในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทอีกจำนวนมากที่ว่าด้วยการบันดาลฝน ดังเช่น พิธีการเล่นถวายแถน ของชาวลาว พิธีส่งแถน ของชาวไทยยวน หรือประเพณีบุญบังไฟ ของลาวและอีสานเพื่อขอฝนจากแถน ลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นความใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ อันเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทที่ต้องการให้ผู้ที่มีความอำนาจหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองและนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่ชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์ทางความคิดความเชื่ออย่างหนึ่งของกลุ่มชนชาติไท

ฉะนั้น พฤติกรรมการบันดาลฝนที่เกิดจากอำนาจของเทพเจ้าจึงจัดอยู่ในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิม ที่ว่าด้วยการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการรับรู้และเข้าใจของผู้คนในอดีต ดังนั้น กลุ่มคนไทจึงพยายามผูกเรื่องเป็นตำนานและความเชื่อขึ้น โดยอธิบายว่าฝนเกิดจากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้กระทำ ด้วยเหตุนี้ ผู้คนจึงต้องเช่นสร้างบูชาสิ่งเหนือ

ธรรมชาติเพื่อให้เกิดความพึงพอใจ แล้วจะได้บันดาลความร่มเย็นเป็นสุขและความอุดมสมบูรณ์สู่มวลมนุษย์ Lawrence E. Sullivan (1995: 326) ได้กล่าวว่าน้ำเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่บ่อยครั้งในข้อมูลทางวัฒนธรรมของชนหลายกลุ่ม ในฐานะเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ (supernatural beings) ที่ควรค่ากับการเคารพบูชา พฤติกรรมการเกิดของน้ำ (ซึ่งรวมทั้งการบันดาลฝนด้วย - ผู้วิจัย) ที่ปรากฏอยู่ในความคิดแบบตำนานนั้นถือเป็นต้นกำเนิดที่สำคัญของชีวิตดั้งเดิมที่มีมาแต่ยุคแรกเริ่ม (the primal life) นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมการบันดาลฝนหรือน้ำเป็นกระบวนการคิดที่ปรากฏอยู่ในชุดความคิดแบบดั้งเดิมของชนชาติไทนั่นเอง

ค) การสร้างเมือง

การสร้างเมือง เป็นพฤติกรรมที่ว่าด้วยการสร้างแปลงเมืองนับตั้งแต่ยุคสร้างโลกรวมทั้งสมัยหลังที่ดินแดนดังกล่าวนี้ยังไม่มีผู้คนอยู่อาศัยหรือบ้านเมืองเหล่านั้นล่มสลายแล้วมีการสร้างแปลงบูรณะขึ้นใหม่ การสร้างเมืองในความคิดของกลุ่มชนชาติไทมักจะเป็นพฤติกรรมหรือปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ กล่าวคือในตำนานหลายเรื่องของชนชาติไทมักอธิบายว่าบ้านเมืองในยุคแรกเริ่มนั้นมีอำนาจเหนือธรรมชาติมาเป็นผู้ค้นหาทำเลที่ตั้งแล้วเหนิมิตให้เกิดเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้น รวมทั้งเป็นผู้สถาปนาบุคคลที่จะมาปกครองบ้านเมืองด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้นำของชนชาติไทจึงเคารพนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติว่าเป็นผู้มีบุญคุณช่วยเหลือ และเป็นบรรพบุรุษที่สร้างคุณประโยชน์ให้กับตนและชุมชน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุวัดต่อแพ (ไทใหญ่)

ชาวลัวะเป็นผู้สร้างบ้านเมืองขึ้นใหม่หลังจากที่ผู้คนอพยพหนีไปอยู่อื่น

- ตำนานพระธาตุจอมคำ (ไทเขิน)

ฤๅษีตุงคะได้ใช้ไม้เท้าวิเศษของตนขุดน้ำที่ท่วมแล้วสร้างบ้านเมืองขึ้น

ผู้คนจึงอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงตุง

- ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว)

แต่เดิมเมืองหลวงพระบางยังไม่เป็นบ้านเป็นเมือง มีฤๅษี 6 ตนพี่น้องได้ออก

สำรวจหาแหล่งที่ตั้งบ้านเมือง จึงได้เอาภูสีเป็นนิมิตหมาย แล้วจึงสร้างปราสาทราชวังขึ้น

- ตำนานพระธาตุคำ (ลาว)

พญานาคที่อาศัยอยู่ในน้ำโขงเป็นผู้สร้างเมืองเวียงจันทน์ เคยมีรูเข้าออก

ระหว่างเมืองบาดาลกับโลกมนุษย์อยู่ตรงบริเวณที่ตั้งพระธาตุคำในปัจจุบัน

- ตำนานพระธาตุปู่เข้า (ไทยภาคเหนือ)

ปู่เจ้าลาวจกได้สร้างเมืองขึ้นมา แล้วให้ลูกชายทั้งสาม คือ ลาวก่อ ลาวเกื้อ และ

ลาวเก่าแยกย้ายกันไปปกครองตามเมืองต่าง ๆ

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของชนชาติไทข้างต้น จะพบว่าพฤติกรรมการสร้างเมืองนั้นมีความหลากหลายลักษณะ กล่าวคือมีทั้งที่อธิบายว่ากลุ่มชนพื้นเมืองเป็นผู้สร้าง เช่นกรณีของชาวลัวะสร้างเมืองหรือชุมชนของชาวไทใหญ่ หรือฤๅษีสร้างเมืองหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังมีการอ้างว่าบรรพบุรุษดั้งเดิมเป็นผู้สร้างเมืองให้กับลูกหลานของตน เช่นปู่เจ้าลาวจกหรือลวจักราชได้สร้างเมืองให้ลูกชายทั้งสาม รวมทั้งการอธิบายว่าเมืองเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้สร้างแปลงขึ้นมา ตัวอย่างเช่น นาคสร้างเมืองเวียงจันทน์ นาคสร้างเมืองเชียงราย เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงแนวคิดของการสร้างเมืองว่า เกิดจากทั้งอำนาจเหนือธรรมชาติและความสามารถของมนุษย์ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้มีบทบาทและฐานะเป็นบรรพชนในยุคดั้งเดิมทั้งสิ้น

ผู้ที่มียุทธศาสตร์ในการสร้างบ้านเมืองที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นดูจะเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมของบรรดาชนชาติไททั้งหลาย ทั้งนี้เราอาจจะเห็นพฤติกรรมดังกล่าวนี้ได้จากตำนานสร้างเมืองในยุคดั้งเดิมหลายๆ เรื่องของกลุ่มชนชาติไท ตัวอย่างเช่น **ตำนานเมืองสุวรรณโคมลาคำ** เล่าว่าพญานาคชื่อพระยาศรีสัตตนาคนคราชช่วยพระนางเทวีและพระกุมารของไอยมหาอุปราชสร้างเมืองสุวรรณโคมลาคำ ในตำนาน**อุรังคธาตุ** เล่าว่าพญานาคเนรมิตตนเป็น "คันแทเสื่อน้ำ" หรือเขื่อนกันน้ำไม่ให้ไหลท่วมเมืองแล้วช่วยเมืองจันทบุรีหรือเมืองเวียงจันทน์ขึ้น นอกจากนี้ พญานาคยังช่วยหาภูมิประเทศที่เหมาะสมในการตั้งบ้านเมืองเป็นราชธานีให้แก่ท้าวบุรีจันอภัยด้วย ลักษณะเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่านาคมีบทบาทสำคัญในการชี้แนะสถานที่อันเหมาะสมกับการสร้างเมือง รวมทั้งยังช่วยเหลือให้บ้านเมืองพ้นภัยพิบัติต่างๆ ในช่วงที่มีการสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น แสดงให้เห็นถึงความคิดที่ว่าบ้านเมืองของคนไทนั้นเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้สร้างแปลงขึ้นมา แนวความคิดนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าบ้านเมืองของคนไทเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เพราะผู้มีอำนาจพิเศษเป็นผู้สร้างขึ้น ฉะนั้นคนไทจึงต้องเช่นไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ และหากไม่ปฏิบัติอันเป็นการบ่งชี้ว่า ไม่เกรงกลัวต่อสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้ก็จะก่อให้เกิดอันตรายและภัยพิบัติต่างๆ กับบ้านเมืองและชาวเมืองได้

ปรมิษฐ์ จารุวรรณ (2548: 142) กล่าวถึงเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานเมืองของกลุ่มคนไทย-ไทว่า การที่มีเนื้อความปรากฏในตำนานปรัมปราเรื่องนาคหรือฤๅษีสร้างเมืองซ้ำๆ กันนี้สะท้อนให้เห็นว่า เมืองที่สำคัญนั้นมิได้เกิดขึ้นโดยธรรมดา หากแต่มีผู้วิเศษหรืออำนาจพิเศษช่วยสร้างขึ้น เมืองสำคัญเหล่านี้จึงควรแก่กษัตริย์ผู้มีบุญเท่านั้นที่จะมาเป็นผู้ปกครอง ใน**ตำนานเมืองสุวรรณโคมลาคำหรือตำนานเมืองเชียงใหม่ปางเดิม** ที่นำมาเปรียบเทียบแสดงให้เห็นว่าหลังจากที่นาคและฤๅษีช่วยสร้างเมืองสุวรรณโคมลาคำและเมืองล้านนาขึ้นตามลำดับแล้ว ผู้คนก็อพยพมายังเมืองสุวรรณโคมลาคำ ด้วยเมืองเดิมนั้นเกิดโรคระบาด ส่วนเมืองล้านนาก็มีเจ้าสุวรรณคำแดงเป็นผู้ปกครองเมืองโดยให้ชาวลัวะเป็นผู้นำทางศาสนา

อนึ่ง ใน**ตำนานเสอาอินทขิล** (ไทยภาคเหนือ) มีเรื่องเล่าว่ายักษ์กุมภกัณฑ์ 2 คนเป็นผู้นำเอาเสอาอินทขิลซึ่งเป็นหลักเมืองเชียงใหม่ลงมาจากเมืองสวรรค์ แล้วมาตั้งไว้ที่วัดสะดือเมือง อันเป็นใจกลางเมืองเชียงใหม่ บ้างก็เรียกว่าเสาศัดือเมือง บ้างก็เรียกว่าเสอาอินทขิล ภายหลังจึงมีการสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นในบริเวณนี้ (สุดารรา สุจฉายา, 2543: 294-296) สะท้อนให้เห็นว่า

ยักษ์มีบทบาทเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่ชนดั้งเดิมนับถือรวมทั้งยังเป็นบรรพบุรุษของชาวลัวะ และมีหน้าที่เป็นผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ รวมทั้งเป็นผู้เลือกทำเลที่ตั้งหรือเลือกชัยภูมิอันเหมาะสมแก่การตั้งบ้านเมืองด้วย พฤติกรรมการสร้างเมืองเชียงใหม่จึงมิใช่ความคิดธรรมดาทั่วไป หากแต่เป็น “ภาษาตำนานแบบหนึ่ง” ที่เกี่ยวพันกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องราวที่อยู่ใน การรับรู้ของคนล้านนามาจนถึงทุกวันนี้

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมการสร้างเมืองนั้นเป็นชุดความคิดหนึ่งที่สามารถจัดอยู่ในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นเนื้อความที่มีปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุ การสร้างเมืองมีความเกี่ยวพันใกล้ชิดกับเรื่องของผู้นำทางวัฒนธรรม และอำนาจเหนือธรรมชาติ ในพิธีตอกหลักปักเสื่อของไทดำ กล่าวว่หลังจากที่จิวเอือนซึ่งเป็นผู้นำของหมู่บ้านเลือกทำเลที่ตั้งบ้านเมืองได้แล้วก็จะมีพิธีเลี้ยงผีดินผืนน้ำเพื่อบูชาและทำพิธีเสี่ยงทายถามผีดินผืนน้ำและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายว่า จะอนุญาตให้พวกตนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ได้หรือไม่ (ภักทิยา ยิมเรวัต, 2544: 89-90) ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดที่ว่าดินแดนที่ชนชาติไทอาศัยอยู่นั้นเป็นอาณาเขตหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (the sacred place) การสร้างเมืองของคนไททุกครั้งจึงต้องมีการเซ่นไหว้ผีต่าง ๆ ซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่อยู่ในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมของคนไท David L. Carmichael (1994: 91) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจว่าเป็นดินแดนที่สามารถปกป้องคุ้มครองชาวเมืองให้พ้นอันตรายหรือภัยพิบัติที่เกิดจากอำนาจชั่วร้ายของภูตผีต่าง ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้ คนไทจึงมีประเพณีนิยมในการสร้างหลักบ้านหลักเมืองเพื่อเป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองและเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเป็นพื้นที่หรืออาณาเขตศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นความคิดที่มีอยู่ในยุคอดีตกาลแรกเริ่ม

Charles H. Long (1995: 269-270) ได้อธิบายถึงแนวคิดเรื่องการสร้างเมืองในสังคมโบราณซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษดั้งเดิมว่า บรรพบุรุษและผู้นำทางวัฒนธรรมไม่ได้เป็นเพียงสิ่งสะท้อนรูปแบบของการสืบเชื้อสายทางเครือญาติหรือกลุ่มชนเท่านั้น แต่พวกเขามีฐานะเป็นผู้สร้างเมืองในสังคมโบราณ อันเป็นจารีตทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งที่พบเห็นบ่อยครั้งในวัฒนธรรมทั้งโลกตะวันตกและโลกตะวันออก ตัวอย่างเช่น Cain ซึ่งเป็นบุตรชายคนแรกของอดัมกับอีฟในเรื่องเล่าคัมภีร์ไบเบิลก็เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (the culture hero) ผู้สร้างเมือง Enoch ส่วน Romulus ซึ่งเป็นบุตรชายของเทพเจ้ามาสและเทพีรีก็เป็นผู้ก่อตั้งจักรวรรดิโรมันโบราณ ขณะที่ภูมิภาคในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การสร้างเมืองและรัฐต่าง ๆ หลายแห่งรวมทั้งเรื่องการปกครองแบบระบบกษัตริย์ ก็มักดำเนินรอยตามแบบของการนับถือเทพเจ้าหรือพระอินทร์ในศาสนาฮินดู

ฉะนั้น การสร้างเมืองที่ปรากฏอยู่ตำนานปรัมปราของชนชาติไท จึงจัดอยู่ในพฤติกรรมในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิม ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ของพฤติกรรมชุดนี้แสดงให้เห็นว่า “การสร้างเมืองที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิม” “การสร้างเมืองมีความเกี่ยวพันกับผู้นำทางวัฒนธรรมและกลุ่มชนพื้นเมือง” “การสร้างเมืองเกี่ยวข้องกับการสร้างศาสน

สถานเพื่อบูชาเทพเจ้าดั้งเดิม” และ “การสร้างเมืองเป็นการแสดงการยอมรับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ”

ง) การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตัวละครที่มีบทบาทเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเป็นผู้ที่มีพลังศักดิ์สิทธิ์ ตัวอย่างเช่น การแปลงกาย การเนรมิตสิ่งของการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆ ซึ่งล้วนทำให้ผู้คนเกิดความหวั่นเกรงและเลื่อมใสศรัทธาต่อพลังอำนาจดังกล่าว การแสดงอิทธิฤทธิ์จึงเทียบได้กับการเป็นภาวะเหนือธรรมชาติของตัวละครนั้น ขณะเดียวกันก็บ่งชี้ให้เห็นถึงความเป็นพฤติกรรมในระบบคิดแบบดั้งเดิมของชนชาติไทยด้วยการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่พบในตำนานพระธาตุของชนชาติไทยมีหลายลักษณะแตกต่างกัน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุปางเยอ (ไทลื้อ)**
ยักษ์จำแลงกายเป็นกวางทองเพื่อหลอกจับเอาตัวเจ้าเมืองกินเป็นอาหาร
- **ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว)**
ยักษ์ที่อาศัยอยู่ถ้ำใต้ดินใช้อำนาจบันดาลความแห้งแล้งและภัยพิบัติแก่มนุษย์ที่ไม่ยอมเซ่นไหว้ยักษ์เหล่านั้น
- **ตำนานพระธาตุดำ (ลาว)**
พญานาคพ่นน้ำทำให้เมืองเวียงจันทน์เกิดความอุดมสมบูรณ์ไม่แห้งแล้ง
- **ตำนานพระธาตุดอนเต้า (ไทยภาคเหนือ)**
ยักษ์อันธพาลได้เนรมิตอากาศให้มีตมเกิดท่าฝนใหญ่ตกลงมาสร้างความเดือนร้อนให้กับมวลมนุษย์

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของชนชาติไทยข้างต้น พบว่ามีพฤติกรรมว่าด้วยการแสดงพลังอำนาจเหนือธรรมชาติของฝ่ายตัวละครดั้งเดิม ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การแสดงพลังอำนาจที่ให้คุณและพลังอำนาจที่ให้โทษกับมนุษย์ การแปลงกายของยักษ์เพื่อหลอกล่อให้เจ้าเมืองหลงผิดคิดว่าเป็นกวางทองแล้วจับกินเป็นอาหารนั้น ถือเป็นพฤติกรรมที่เป็นโทษเช่นเดียวกับยักษ์ใต้เนรมิตความมืดมนอนธการให้เกิดความเดือนร้อนกับโลกมนุษย์ ก็จัดอยู่ในกลุ่มพฤติกรรมการแสดงพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่ก่อให้เกิดโทษกับมนุษย์เช่นกัน ส่วนการบันดาลน้ำบันดาลฝนหรือการพ่นน้ำของนาคนั้นก็กลับมีลักษณะตรงข้าม กล่าวคือการสร้างน้ำบันดาลฝนถือเป็นการสร้างคุณประโยชน์ และเป็นการช่วยเหลือมนุษย์ให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข การฉายภาพเช่นนี้มีความสำคัญต่อการจัดกลุ่มความคิด นั่นคือพฤติกรรมการแสดงอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ ล้วนเป็นกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมของชนชาติไทยเช่นกัน

รณิ เลิศเลื่อมใส (2544: 186-190) ได้จำแนกคุณลักษณะสำคัญขององค์อำนาจเหนือธรรมชาติในความคิดความเชื่อของไทยอาหมไว้ 3 ลักษณะ ได้แก่ลักษณะแรกคือ คุณลักษณะเกี่ยวกับความสว่างและแสงสี ซึ่งเป็นการอิงลักษณะธรรมชาติกายภาพของฟากฟ้าคือเมืองสางหรือเมืองสวรรค์ที่มีแสงฟ้า ลักษณะที่สองคือ คุณลักษณะเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ โดยให้กำเนิดโลก พืชพรรณ สิ่งมีชีวิตทั้งเหนือธรรมชาติและในธรรมชาติในกระบวนการบันดาลความอุดมสมบูรณ์นั้น อำนาจเหนือธรรมชาติจะแสดงตนในลักษณะเพศชายซึ่งต้องผนึกรวมกับเพศหญิงเพื่อก่อให้เกิดลูกคือโลก สุดท้ายคือ คุณลักษณะเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครอง ซึ่งเกิดจากความคิดเรื่องชั้นฟ้าที่มุงบังบ้านเมืองเสมือนหลังคาเรือน

การแสดงถึงภาวะความเหนือธรรมชาติของอำนาจเหนือธรรมชาติโดยเฉพาะคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความสว่างและแสงสีนั้น ยังพบในตำนานขุนเดือนขุนวัน ของไทยอาหม เล่าว่า สมัยก่อนนานมาแล้วเดือนกับดาววันเป็นสามภรรยากัน ทั้งสองปรึกษาว่าจะต้องแบ่งหน้าที่กันว่าจะส่องแสงให้โลกอย่างไร เดือนให้ภรรยาส่องแสงแก่โลกในตอนกลางวัน ดาววันก็ว่ากลางวันมีคนมองมากมายนางรู้สึกอาย เดือนจึงให้เข็มทองเข็มเงินแก่นางดาววันจำนวนมาก และบอกว่าถ้าใครมองเธอให้โยนเข็มเงินเข็มทองออกไป เข็มจะแทงตาคน คนก็จะไม่กล้ามอง ดาววันจึงนำเข็มเงินเข็มทองมาด้วยเวลาส่องแสงมายังโลกตอนกลางวัน ถ้าใครมองเธอก็โยนเข็มออกมาใส่ตาส่วนเดือนส่องแสงมายังโลกในตอนกลางคืน (ประคอง นิมมานเหมินท์ ดาว เชิงหวา, 2542: 210-211) แสดงให้เห็นว่าความสว่างและแสงสีนั้นบ่งถึงคุณลักษณะของความเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่อยู่ในจินตนาทางความคิดของชนชาติไทยกลุ่มอื่นเช่นกัน

แนวคิดเรื่องความสว่างหรือแสงสีของอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น ยังมีปรากฏอยู่ในพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์บ้านเมืองสมัยโบราณของไทยอาหม กล่าวคือในพิธีกรรมนี้จะมีการสร้างเรือนหลังเล็กมุงด้วยผ้าขาวที่เรียกว่า “ผ้าเผือก” อันเป็นการจำลองจักรวาลในจินตภาพทางศาสนาตั้งเดิมของกลุ่มไทยอาหม บางครั้งก็นำเอาผ้าขาวมาติดเป็นรูปเดือนกับดาวประดิษฐ์ด้วยเงินและทองหรือเพชรพลอยเรียกว่า “เฮ็ดร่างฟ้า” หรือไม่ก็สร้างปฏิมา “หุ่นฟ้า” จากผ้าสีขาว แต่งด้วยเครื่องประดับ แล้วเซ่นไหว้ด้วยหมู “สัตว์เผือก” ในพิธีกรรมฟ้าหลวงสมัยปัจจุบันมีพิธีหลายซุ้มเท่านี้ที่ยังปรากฏการเซ่นไหว้ “ผ้าเผือก” ในฐานะสัญลักษณ์ “ฟ้าเหนือหัว” ซึ่งเป็นความคิดความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับองค์อำนาจเหนือธรรมชาติของคนไทยอาหม (รณิ เลิศเลื่อมใส, 2544: 190)

นอกจากนี้ ตำนานพระยาจันทบุรีอ้วยล้วย ยังกล่าวว่าสุวรรณนาคได้แปลงกายเป็นคนแก่แล้ว “นุงขาวห่มขาว” มาหาท้าวบุรีจันอ้วยล้วย เพื่อขอบุตรชายที่แปลงกายเป็นนุงน้อยสีทอง เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุเชิงชุม ว่าสุวรรณนาคแสดงอิทธิฤทธิ์ทำให้เกิดของตนเป็นทองคำ ลักษณะสีขาวหรือสีสว่างที่ปรากฏอยู่กับเรือนร่างของอำนาจเหนือธรรมชาตินี้ ยังพบในรูปหน้ากากปู่เยอ-ย่าเยอ ผีบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวลาวซึ่งจะมี “ขนยาวสีขาว” ทั้งตัวตั้งแต่หัวจรดเท้า ขนสีขาวนี้ชาวลาวเชื่อว่าเป็น “เส้นด้ายศักดิ์สิทธิ์” มีอำนาจสามารถขับไล่ภูตผีหรือสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ได้

ฉะนั้น การแสดงคุณลักษณะของอำนาจเหนือธรรมชาติที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไทยจึงจัดพฤติกรรมในกระบวนการคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ความหมายในเชิงสัญลักษณ์

ของพฤติกรรมนี้แสดงให้เห็นว่า “คุณลักษณะของความเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติเกี่ยวข้องกับ ความสว่างและแสงสี” “คุณลักษณะของความเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติเกี่ยวข้องกับการบันดาล คุณและโทษให้กับมนุษย์” “คุณลักษณะของความเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติเกี่ยวข้องกับความเห็นใจโลก”

จ) การเซ่นสังเวย

การเซ่นสังเวย คือการนำอาหารไปเซ่นสรวงผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้งที่มีอำนาจให้คุณและโทษกับมนุษย์เพื่อร้องขออำนาจหรืออิทธิฤทธิ์ รวมทั้งเป็นการแสดงความขอบคุณต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ที่บันดาลความสงบสุขร่มเย็นและไม่สร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้น อันเป็นรูปแบบอย่างหนึ่งที่เป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งที่เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาหรือความหวาดกลัว การเซ่นสังเวยผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ บางครั้งจะเซ่นด้วยอาหารหรือสัตว์เลี้ยงนำมาประกอบพิธีกรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2540: 207) นอกจากนี้ยังมีการเซ่นด้วยดอกไม้ เครื่องหอม พืชผัก เครื่องดื่มและข้าทาสบริวารตลอดทั้งเงินทองทรัพย์สินของมีค่า (Gertrude P. Kurath, 1950: 963) พฤติกรรมนี้ถือเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งในความคิดความเชื่อทางศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต่อรองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจสามารถทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลและความดีงามกับมนุษย์และชุมชนบ้านเมืองได้

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุปางเยอ (ไทลื้อ)

เจ้าเมืองอาพะวีได้อ้อนวอนยักษ์ไม่ให้ฆ่าตน แล้วได้ส่งหญิงสาวมาให้ยักษ์กินแทนทุก ๆ 7 วันเพื่อเป็นการเซ่นสรวงยักษ์ไม่ให้ทำร้ายตนถึงแก่ชีวิตได้

- ตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยภาคเหนือ)

ผู้ครองนครได้ทำพิธีฆ่า “ควายเผือกเขาเพียงหู” เลี้ยงปู่และที่บริเวณวัดฝายหินที่เชิงดอยสุเทพ และทำพิธีฆ่า “ควายดำเขาเพียงหู” ให้ย่าและที่เชิงดอยคำ ซึ่งเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษดั้งเดิมที่มีอำนาจบันดาลความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่บ้านเมือง

- ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว)

แต่เดิมภูสีเป็นดินแดนของยักษ์ ชาวบ้านต้องฆ่าควายเพื่อเซ่นไหว้ยักษ์ เพื่อไม่ให้สร้างความเดือดร้อนหรือออกมาจับผู้คนชาวเมืองกินเป็นอาหาร

ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทในช่วงแรก มักมีเนื้อหาที่ชี้ให้เห็นพฤติกรรมว่าด้วยการเซ่นสรวงของตัวละครในเรื่องที่จะก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข และเป็นการทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติไม่สร้างความเดือดร้อนแก่มนุษย์และชุมชน พฤติกรรมที่เด่นชัดในช่วงนี้คือการฆ่าสัตว์เพื่อบวงสรวงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะควาย ซึ่งมีนัยเกี่ยวพันกับการฆ่าเพื่อชีวิต กล่าวคือ

เป็นการฆ่าสัตว์เพื่ออ่อนน้อมกับอำนาจเหนือธรรมชาติให้บันดาลความสุขสวัสดิ์ต่าง ๆ รวมทั้งเป็นพิธีกรรมในความเชื่อทางศาสนาแบบดั้งเดิมของคนไทย

ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524: 317-318) ได้ให้ความหมายคำว่า การสังเวย (sacrifice) หมายถึง “การกระทำที่เป็นการเสียสละอุทิศให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติหรือทำเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ตามธรรมดาต้องทำลายสิ่งที่อุทิศให้ นั่นๆ เช่น การสังเวยด้วยเลือด การสังเวยในการวางศิลาฤกษ์ การใส่สิ่งของในหลุมฝังศพ การเผาเครื่องสังเวย การฆ่ามนุษย์บูชาบุญ การฆ่าแพะบูชาบุญ การใช้สิ่งอื่นสังเวยแทน การแก้บน” แสดงให้เห็นว่าการเช่นสรวงเป็นปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมในความคิดความเชื่อของผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้

ตัวอย่างมีปรากฏชัดในพิธีการเลี้ยงผีปู่แสะ-ย่าแสะ ของไทยยวน ซึ่งจะมีพิธีกรรมการฆ่าควายเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ ซึ่งถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษและผีอารักษ์ดั้งเดิมของเมืองเชียงใหม่ด้วย อานันท์ กาญจนพันธุ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์ (2532-2533: 131-132) ได้กล่าวถึงพิธีเช่นไหว้ผีปู่แสะย่าแสะผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ว่า องค์ประกอบทางพิธีกรรมที่สำคัญของพิธีเลี้ยงผีนี้ก็คือ “การฆ่าสัตว์เพื่อเช่นสังเวยผี” กรณีผีปู่แสะย่าแสะนี้จะฆ่าควายดำ 1 ตัว นอกจากนั้นก็จะมีการเข้าทรงผีปู่แสะย่าแสะและบริวารเพื่อพยากรณ์เกี่ยวกับสภาวะทางธรรมชาติ โดยเฉพาะฝนที่จะเอื้ออำนวยต่อการทำการเกษตร จุดเด่นของพิธีที่คนสนใจมากที่สุดอยู่ตรงที่คนทรงเป็นยักษ์ลงมากินเนื้อควายดิบ และมีการเข้าทรงผีปู่แสะย่าแสะ ซึ่งถือว่าเป็นผีใหญ่ที่มีอิทธิฤทธิ์มาก จึงดึงดูดให้ชาวบ้านขอให้ช่วยพยากรณ์และขอโชคลาภมาก องค์ประกอบที่เกี่ยวกับการเข้าทรงนี้เอง อาจเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้ชาวบ้านยังคงสนใจรักษาพิธีกรรมนี้เอาไว้ และอีกประการหนึ่งพิธีนี้เป็นเสมือนการเลี้ยงผีขุนน้ำด้วย จึงมีความสำคัญต่อชาวบ้านที่ยังคงอาชีพเกษตรกรรมอยู่

มีข้อสังเกตว่าตำนานปู่แสะ - ย่าแสะ เล่าว่าปู่แสะ-ย่าแสะไม่สามารถเลิกฆ่าสัตว์อื่นหรือเลิกกินของดิบของสดได้ จึงขออนุญาตพระพุทธเจ้าว่าในรอบปีให้ชาวบ้านนำเอาเนื้อสัตว์มาเช่นไหว้แทนการฆ่ามนุษย์ ร่องรอยความคิดนี้สะท้อนการเป็นปฏิปักษ์กับความคิดทางพุทธศาสนา แม้ท้ายสุดแล้วปู่แสะ-ย่าแสะจะกลายเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุซึ่งถือเป็นการยอมรับพุทธศาสนาแล้ว แต่ปฏิบัติการว่าด้วยการฆ่าสัตว์ในพิธีเช่นสังเวยผีปู่แสะ-ย่าแสะ ก็ยังคงดำเนินอยู่ ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามทางความคิดที่ปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่สำคัญคู่หนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

เรื่องการฆ่าควายเลี้ยงผีบ้านผีเมือง มิใช่พิธีกรรมที่มีอยู่เฉพาะในความคิดของชนชาติไทเท่านั้น ดังเช่นในอินเดียตอนใต้ก็มีพิธีฆ่าควายเช่นสังเวยในประเพณี Madiga เพื่อบวงสรวงต่อเทวี Mahalashari และเทพเจ้าอื่น (Gertrude P. Kurath, 1950: 96) เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อาศัยอยู่ปะปนกับกลุ่มคนไทยก็มีพิธีกรรมนี้ด้วยเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อที่มีลักษณะสากลในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและภูตผีของกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ อันมี

ความหมายต่อกลุ่มชนและสังคม ดังกรณีความเชื่อในเรื่องการแบ่งฮีตกินควายของชนเผ่าในแขวงเซกอง ประเทศลาว ซึ่งเป็นความเชื่อที่ถือฮีตควายโดยจะมีขั้นตอนการฆ่าสัตว์นั้นก็คือควาย อันเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความเชื่อเรื่องกลุ่มผีที่ทำอันตรายคน คือเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อป้องกันอันตรายจากผีและพิธีกรรมเพื่อแก้ไขเหตุร้ายที่เกิดจากผี ดังเช่น ความเจ็บป่วย หรือภัยพิบัติในชุมชน (สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร, 2544: 71) แสดงให้เห็นว่าการเช่นสังเวทต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดั้งเดิมหรือการฆ่าสัตว์เลี้ยงผีนั้นเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับความหมายที่เกี่ยวข้องกับพลังแห่งชีวิต หรือเป็นกระบวนการสร้างความร่มเย็นเป็นสุขและความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดกับผู้คนและชุมชน

Dolores J. Shapiro (1959: 833. อ้างถึงใน ปราณี วงษ์เทศ, 2539: 268) ได้กล่าวถึงความหมายของการฆ่าสัตว์ เพื่อบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติตามความเชื่อดั้งเดิมของชนพื้นเมืองไว้ในบทความ "Blood Oil Honey and Water: Symbolism in Spirit Possession Sets in Northeastern Brasil" ว่าในความคิดของชนเผ่าดั้งเดิม การแทงหรือการฆ่าสัตว์และปล่อยให้เลือดไหลออกมา มีความหมายถึงการปล่อยชีวิต คือการตายเพื่อให้มีชีวิตอยู่ต่อ ชีวิตจึงเกิดจากการตาย ดังนั้น ความตายจึงเป็นสภาวะและหนทางของชีวิตที่ต้องเผชิญ การฆ่าสัตว์สังเวทจึงถูกมองว่าเป็นการทำลายเพื่อสร้าง เพราะเลือดมิใช่ความตายแต่เป็นชีวิต ด้วยเหตุนี้เลือดจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งมีชีวิตและเป็นองค์ประกอบเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในพิธีกรรม ไม่มีพิธีกรรมใดจะบรรลุหรือสมบูรณ์ได้โดยปราศจากเลือด

นอกจากนี้ พบว่าประเพณีการฆ่าควายเลี้ยงผีในความเชื่อของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นประเพณีสำคัญและปฏิบัติกันอย่างกว้างขวาง ตัวอย่างเช่นในเวียงจันทน์ ซึ่งมีการฆ่าควายเพื่อเสี่ยงทายว่าฝนฟ้าจะดีหรือไม่ โดยจะกระทำในช่วงก่อนฤดูทำนาประมาณเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน และที่ปราสาทวัดภูในเมืองจำปาศักดิ์ก็มีพิธีฆ่าควายสังเวทผีที่เป็นทวารบาลรักษาปราสาทแทนการฆ่าคน ซึ่งเชื่อว่าเป็นประเพณีดั้งเดิมก่อนเปลี่ยนมาใช้ควายสังเวทแทน (Levy: 1959, 162-173, Archaimbault, 1957: 156-161. อ้างถึงในปราณี วงษ์เทศ, 2539: 257-258)

อนึ่ง ผู้วิจัยมีความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องการเช่นสังเวทด้วยควายว่า นอกจากจะเป็นการบ่งชี้ความเป็นคติแบบดั้งเดิมของกลุ่มชนแล้ว ยังสะท้อนถึงความเป็นสังคมเกษตรกรรมของผู้นั้นที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคนี้ที่ได้แสดงการเคารพบูชาต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้นั้น การฆ่าควายจึงเป็นสัญลักษณ์ของการบวงสรวงเพื่อขอความช่วยเหลือในกิจกรรมทางการเกษตร ที่จะคอยดูแลให้ความช่วยเหลือคุ้มครองมนุษย์ในการปลูกพืชการเพาะปลูก รวมถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิตด้วย เพราะควายเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดกับอำนาจเหนือธรรมชาติตั้งแต่ยุคสร้างโลกสร้างมนุษย์ และเป็นสัตว์ที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องพันกับวิถีการทำมาหากินในสังคมเกษตรกรรม

จากทัศนะข้างต้น เมื่อนำไปเทียบกับเหตุการณ์ในตำนานสร้างโลก ของกลุ่มชนชาติไท จะพบว่า "น้ำเต้าปั้ง" ซึ่งแหล่งกำเนิดของมนุษย์และสรรพชีวิตตามความคิดของคนไทนั้น ก็เกิด

มาจากจุดมูกของซากควายแห้งที่ตายแล้ว ลักษณะนี้อาจมองว่าการตายของควายเป็นสัญลักษณ์ของการเกิดสิ่งมีชีวิตบนพื้นโลกได้ เพราะถ้าควายไม่ตายต้นเครื่องเขากาดน้ำเต้าปิ้งก็ไม่สามารถเกิดขึ้นมา และท้ายสุดมนุษย์บนโลกก็จะไม่สามารถถือกำเนิดขึ้นมาได้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพิธีการฆ่าควายเป็นการกระทำที่ทำให้เกิดชีวิตขึ้นมา ดังนั้น การการฆ่าสัตว์บวงสรวงอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับพลังศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์

จากการวิเคราะห์พฤติกรรมการณ์เช่นสรวงในตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่จัดอยู่ในกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมข้างต้น สะท้อนให้เห็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ของพฤติกรรมนี้ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิม คือ “การเช่นสังเวทด้วยการฆ่าสิ่งมีชีวิตเป็นการแสดงความเคารพนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ” “การเช่นสังเวทด้วยสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตเป็นพิธีกรรมที่อยู่ในความเชื่อดั้งเดิม” “การเช่นสังเวทด้วยสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตเกี่ยวพันกับเรื่องราวชีวิตและความตาย”

จ) การทำนายพยากรณ์

การทำนายหรือพยากรณ์ คือการทำนายหรือคาดเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันเป็นแนวคิดที่อยู่ในปรากฏการณ์ทางศาสนา ซึ่งมีปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้ที่มีความสามารถในการทำนายมักจะเป็นผู้ที่มีอำนาจลึกลับ มีวิสัยสามารถติดต่อกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติได้หรือมีฐานะเป็นเทพเจ้า ทั้งนี้เพราะคำพยากรณ์นั้นเชื่อว่าเป็นถ้อยคำที่ได้มาจากเทพเจ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับปัจเจกบุคคลและเรื่องของกลุ่มชน ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทมีเนื้อหาอธิบายถึงการทำนายว่า เทพพยากรณ์ในเรื่องช่วงแรกเป็นยักษ์บ้าง เป็นนาคบ้าง เป็นผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมืองบ้าง หรือเป็นฤาษีบ้าง ซึ่งเรื่องราวที่กล่าวทำนายคาดการณ์เรื่องอนาคตนั้นมักจะเป็นเรื่องของการสร้างบ้านแปลงเมือง การกำเนิดผู้ปกครองบ้านเมือง รวมทั้งปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับวิถีทางโลกของมนุษย์เป็นสำคัญ

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)**
พระยายักษ์อาพะวะกะได้จับตัวเจ้าเมือง แล้วบอกให้นำมนุษย์มาให้ตนกินและยักษ์กล่าวต่อไปว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามสัญญาจะจับชาวเมืองทั้งหมดกินเป็นอาหาร
- **ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน (ไทใหญ่)**
ฤาษีสองพี่น้องได้นำลูกนางนาคมาเลี้ยงดู แล้วทำนายว่าลูกของนางจะได้เป็น กษัตริย์ครองเมือง

- **ตำนานพระธาตุภูสี (ลาว)**

แต่เดิมเมืองหลวงพระบางก่อนเป็นบ้านเป็นเมืองนั้นมีฤๅษี 6 คนได้หาแหล่งที่จะสร้างบ้านแปงเมือง แล้วเห็นภูเขาสูงหนึ่งที่ปากแม่น้ำคาน มีต้นไม้ทองต้นหนึ่งสูงใหญ่มาก ฤๅษีจึงได้นำเอาหิน 3 ก้อนมาเป็นนิมิตหมาย แล้วกล่าวว่าอนาคตจะมีกษัตริย์มาสร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นตรงบริเวณนี้

- **ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ (ไทยภาคเหนือ)**

สุทิวฤๅษีได้สร้างเมืองหริภุญชัย แล้วต้องการบุคคลที่มีคุณสมบัติงามพร้อมมาครองเมืองจึงได้ปรึกษาหารือกับฤๅษีที่เป็นสหายอีก 3 คน ท้ายสุดฤๅษีกล่าวว่า ควรอัญเชิญนางจามเทวีมาครองเมือง แล้วจะทำให้บ้านเมืองรุ่งเรือง

- **ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับชำระสะสาง**

มียักษ์อารักษ์ตนหนึ่งอาศัยอยู่ต้นน้ำเมืองสอง ทำน้ำแห่งนี้ยักษ์ได้กล่าวขยงว่า “เป็นทำน้ำอันดีอันงาม” ภายหน้าจะเป็นแหล่งน้ำใช้สำหรับผู้คนชาวเมือง

ตัวอย่างตำนานพระธาตุของชนชาติไทข้างต้น แสดงให้เห็นพฤติกรรมการทำนายน่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ กล่าวคือเนื้อหาตำนานพระธาตุมักอธิบายว่า ยักษ์หรือฤๅษีมีบทบาทเป็นผู้ทำนายเป็นเทพพยากรณ์ ที่มีความสามารถในกล่าวคาดการณ์เกี่ยวกับเรื่องการกำเนิดบ้านเมือง ผู้นำผู้ปกครองบ้านเมือง และความอุดมสมบูรณ์ด้วย ทั้งนี้ถ้อยคำพยากรณ์จากยักษ์และฤๅษีถือว่าเป็นคำตอบที่ได้มาจากเทพเจ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ ใน **พระไตรปิฎก (2539: 416-417)** ยังสะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดว่า ฤๅษีทำหน้าที่พยากรณ์มาก่อนที่จะคิดพุทธศาสนาจะถือกำเนิดขึ้นมา ดังปรากฏเหตุการณ์ตอนที่พระฤๅษีสิตตดาบสถวายคำพยากรณ์เกี่ยวกับเจ้าชายสิทธัตถะแก่พระเจ้าสุทโธทนะพระบิดาว่า “หากกุมารทรงครองตนเป็นสมรवासย่อมจะได้เป็นพระมหาจักรพรรดิ หากทรงออกบรรพชาาก็จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า”

ใน **ตำนานสิงหนวัติกุมาร (กรมศิลปากร, 2515: 55-56)** มีเนื้อหาอธิบายว่าพญานาคตนหนึ่งชื่อว่าพันธุนาคราชได้เนรมิตตนเป็นพราหมณ์ แล้วเข้ามาหาเจ้าสิงหนวัติกุมารที่กำลังหาที่สร้างบ้านแปงเมืองอยู่ พันธุนาคราชได้บอกให้เจ้าสิงหนวัติตั้งบ้านเมืองอยู่ที่แห่งนี้ แล้วทำนายว่าจะเจริญรุ่งเรืองด้วยสมบัติและเป็นชัยภูมิอันเหมาะแก่การตั้งบ้านเมือง เพราะข้าศึกศัตรูก็เข้าสู่เมืองทำลายได้ยาก นอกจากนี้ ใน **ตำนานสิงหนวัติ** ยังอ้างว่ามีพราหมณ์อาจารย์อีกท่านหนึ่งได้พิจารณาคาดการณ์อันเหมาะสมและเป็นการระลึกถึงบุญคุณของพันธุนาคราชที่ช่วยสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นมา จึงได้นำเอาชื่อพญานาคพันธุกับชื่อของเจ้าสิงหนวัตินามาประสมกัน แล้วตั้งชื่อเมืองนี้ว่านาคพันธุสิงหนวัตินคร แสดงให้เห็นว่านาคและพราหมณ์อาจารย์ ซึ่งในเหตุการณ์ช่วงนั้นตัวละครทั้งสองนี้ เป็นบุคคลที่มีได้นับถือพุทธศาสนาได้กระทำพฤติกรรมและแสดงบทบาทในช่วงเหตุการณ์นี้คล้ายกัน นั่นคือการทำนายพยากรณ์เกี่ยวกับอนาคตกาลของบ้านเมืองและผู้ปกครอง ด้วยเหตุนี้ นาคกับพราหมณ์จึงเป็นเทพพยากรณ์ที่มีอำนาจสามารถติดต่อหรือคาดการณ์เรื่องราวในอนาคตได้

อนึ่ง บทบาทหรือผู้ที่มีอำนาจในการทำนายหรือพยากรณ์ที่ปรากฏในตำนานปรัมปราของชนชาติไทนั้น ยังพบว่ามีความเชื่อที่อธิบายว่าบรรพบุรุษดั้งเดิมซึ่งเคยเป็นผีฟ้าหรือเป็นผู้ที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เคยอาศัยอยู่บนเมืองฟ้ามาก่อนนั้น สามารถทำนายพยากรณ์เรื่องราวในอนาคตได้ ความคิดนี้มีปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน เล่าว่าลัวะจิงกราชซึ่งเป็นเทพเจ้าอยู่บนเมืองฟ้าได้พิจารณาดูในเมืองมนุษย์ แล้วก็รู้ด้วยญาณว่าพุทธศาสนาจะตั้งอยู่ในเมืองยวนนี้ ตราบเท่า 5,000 พระวัสสา หลังจากนั้นจึงได้เสด็จลงมาพร้อมภรรยาเพื่อไปเป็นท้าวพระยาปกครองในเมืองมนุษย์ ลักษณะเช่นนี้ ลัวะจิงกราชบรรพบุรุษในยุคสร้างบ้านแปลงเมือง จึงเป็นผู้ที่มีอำนาจในการทำนายพยากรณ์เหตุการณ์ต่างๆ ในอนาคตที่จะเกิดขึ้นกับมนุษย์และบ้านเมืองเช่นกัน

นอกจากนี้ ในตำนานความเชื่อและพิธีกรรมของชนชาติไทเรื่องอื่นๆ ก็มีปรากฏเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมว่าด้วยการทำนายและพยากรณ์ ซึ่งมีรายละเอียดเหมือนคล้ายและแตกต่างกันเพิ่มเติมจากตัวอย่างตำนานข้างต้น ตัวอย่างเช่น ตำนานการสร้างโลกของชาวไทอาหม มีเนื้อหากล่าวว่าเมื่อแกนฟ้าคั่นส่งสอนขุนลงกับขุนไล หลานชายที่ตนเลือกส่งมาปกครองเมืองลุ่มนั้นได้มอบของใช้เช่น ดาบ ฆ้อง และไม้ศักดิ์สิทธิ์หรือไม้แสงเมืองให้คู่หนึ่ง แล้วบอกว่าให้เอาไว้ “ดูหมอ” เพื่อทำนายอนาคต โดยดูที่คาง เคื่องใน และกระดูกขา ประเพณีการดูหมอหรือทายอนาคตด้วยกระดูกไม้มีปรากฏอยู่ในมหากาพย์ท้าวสุ่งท้าวเจือง 2 ครั้ง แต่แต่ละครั้งเกิดขึ้นเพราะว่ามีเหตุการณ์สำคัญคือ ครั้งหนึ่งเมื่อท้าวสุ่งเกิดและครั้งที่สองเมื่อเกิดสงครามระหว่างเมืองเงินยางกับเมืองปะกัน (ดวงเดือน บุญยวงและโอทอง คำอินชู, 2540: 70) ตำนานจันทพานิช (ลาว) ยังกล่าวว่ามีผู้ทรงศีลได้ทำนายฝันให้กับท้าวจันทพานิชว่า จะได้เป็นเจ้าชีวิตปกครองเมืองเชียงตุง เชียงทอง การทำนายและพยากรณ์เหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า ในความคิดของกลุ่มคนไทนั้นถือว่าเป็นเรื่องการคาดการณ์ทำนายโชคชะตาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นการยืนยันถึงความเชื่อดั้งเดิมของในความคิดของกลุ่มชนชาติไท

นอกจากการเสี่ยงทายหรือทำนายพยากรณ์โดยพิจารณาจากเครื่องเช่นสังเวทียิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังพบว่าบางกลุ่มชนมีพิธีเสี่ยงทายเกี่ยวกับเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนโดยพิจารณาจากสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของชาติพันธุ์ที่กลุ่มชนจะต้องเคารพบูชา ดังเช่น พิธีเช่นตะกวดของชาวภูยกุ้ยบ้านตรึม จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่นับถือตะกวดเป็นตัวแทนของอาหะหรือผีปู่ตาของหมู่บ้าน ตะกวดจึงเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์เสมือนเป็นบรรพบุรุษที่ชาวบ้าน ตรึมให้ความเคารพและไม่ทำร้ายและไม่กินตะกวด ในช่วงต้นฤดูฝนของทุกปีชาวบ้านตรึมจะจับตะกวดมาเป็นเครื่องเสี่ยงทายโดยจะพิจารณาที่หาง คือถ้าตะกวดหางไหม้แสดงว่าปีนั้นฟ้าฝนจะดี ข้าวกล้าในนาจะอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าตะกวดหางสีอ่อนหรือสีเหลืองเชื่อว่าฟ้าฝนจะแล้ง ชาวบ้านต้องเตรียมรับสถานการณ์ (ปราณี วงษ์เทศ, 2539: 86) จะเห็นว่าความเชื่อของชาวภูยกุ้ย การทำนายหรือพยากรณ์มิได้พิจารณาเฉพาะเครื่องเช่นไหว้ผีเท่านั้น แต่มีการทำนายหรือเสี่ยงทายจากสัตว์ที่เป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือด้วยเช่นกัน

ในระบบความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทหลายกลุ่ม มีบุคคลที่มีสถานภาพเป็นผู้ทำนาย โชคชะตาหรือพยากรณ์เหตุการณ์เรื่องราวต่างๆ ที่เชื่อว่ามีอำนาจเวทมนตร์ซึ่งมีปรากฏอยู่อย่าง กว้างขวาง ผู้ทำนายหรือพยากรณ์นี้ในการรับรู้ของคนไทแต่ละกลุ่มอาจจะมีคำเรียกต่างกัน ดังเช่น ชาวไทลื้อจะเรียกว่า “หมอมด” ชาวไทยวนจะเรียกว่า “มด” ชาวไทยอีสานจะเรียกว่า “หมอมอ นางเทียม จ้ำ” เช่นเดียวกับชาวลาว แต่ในปัจจุบันคำว่า “หมอดู” ดูจะเป็นคำที่คนไทย จะรู้จักกันอย่างกว้างขวาง ในตำนานปรัมปราของกลุ่มคนไทบางเรื่องได้ฉายภาพให้เห็นถึงบทบาท สำคัญของคำทำนายพยากรณ์ว่า สามารถกำหนดหรือพลิกผันชะตาชีวิตของผู้คนได้ ดังกรณี **ตำนานเจ้าฟ้าเหล็กน้อยเมืองเชียงแขง** เล่าว่าเจ้าฟ้าเหล็กน้อยเมื่อครั้งเป็นเด็กถูกเหล่ามเหสี ฝ่ายซ้ายของพระบิดาใส่ความ แล้วทำให้ต้องถูกเนรเทศออกจากเมืองพร้อมกับพระมารดา โดย เหล่ามเหสีฝ่ายซ้ายได้ติดสินบน “หมอมด” ให้ทำนายว่านางมเหสีทั้งหลายเจ็บป่วยเพราะเจ้าฟ้า เหล็กน้อยเป็นเสนียดจัญไรและจะสร้างความเสียหายให้แก่ราชวงศ์ (ยรรยง จิระนคร และรัตนพร เศรษฐกุล, 2544: 29-30)

ในเนื้อหาตำนานที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น บ่งชี้ให้เห็นถึงพลังอำนาจของคำพยากรณ์หรือ คำทำนายว่าเป็นสิ่งที่คนไทยเชื่อถือ คำทำนายเหล่านี้จึงมีลักษณะเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ ที่มีความ แตกต่างจากภาษาปกติทั่วไป อันเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งในความเชื่อทางศาสนาดั้งเดิมของ กลุ่มชนชาติไท บทบาทของคำทำนายว่ามาจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นฤาษี นาค และผีบรรพบุรุษ จึงเป็นการช่วยจำแนกความเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ที่จะต้องปฏิบัติตามอย่าง เกรงครัดกับความเป็นภาษาสื่อสารทั่วไป ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นการชี้ให้เห็นว่า การพยากรณ์ นั้นมีความเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงเกี่ยวพันกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

จากการวิเคราะห์พฤติกรรมตัวละครในวิธีคิดแบบความดั้งเดิม ซึ่งปรากฏอยู่ในเนื้อหา ตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทข้างต้น พบความหมายที่สื่อจากพฤติกรรมหรือการกระทำของ ตัวละครในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมหลายลักษณะ ดังนี้

การเดินทางมาจากฟ้า:

การเดินทางมาจากฟ้าเป็นพฤติกรรมของเทพเจ้าดั้งเดิม

การเดินทางมาจากฟ้าเป็นพฤติกรรมเหนือธรรมชาติ

การเดินทางมาจากฟ้าเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและการทำลาย

การบันดาลฝน:

การบันดาลฝนเป็นพฤติกรรมของเทพเจ้าดั้งเดิม

การบันดาลฝนเป็นพฤติกรรมเหนือธรรมชาติ

การบันดาลฝนเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความแห้งแล้งและความอุดมสมบูรณ์

การสร้างเมือง:

- การสร้างเมืองเป็นพฤติกรรมของเทพเจ้าดั้งเดิม
- การสร้างเมืองเป็นพฤติกรรมเหนือธรรมชาติ
- การสร้างเมืองเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับผู้ปกครองและผู้ใต้การปกครอง

การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์:

- การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นพฤติกรรมของเทพเจ้าดั้งเดิม
- การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นพฤติกรรมเหนือธรรมชาติ
- การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับ
- การให้คุณและให้โทษ

การเซ่นสังเวศ:

- การเซ่นสังเวศเป็นพฤติกรรมของชนพื้นเมือง
- การเซ่นสังเวศเป็นพฤติกรรมอันอวอนบวงสรวงอำนาจเหนือธรรมชาติ
- การเซ่นสังเวศเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับชีวิตและความตาย

การทำนายพยากรณ์:

- การทำนายพยากรณ์เป็นพฤติกรรมของชนพื้นเมือง
- การทำนายพยากรณ์เป็นพฤติกรรมเชื่อมโยงกับอำนาจเหนือธรรมชาติ
- การทำนายพยากรณ์เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับเรื่องอดีตและอนาคต

โดยสรุป การวิเคราะห์พฤติกรรมของตัวละครในวิธีการคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทนั้น พบว่ามีเรื่องราวที่เป็นตัวแทนระบบคิดทางความเชื่อและศาสนาที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มความคิด คือ พฤติกรรมที่แสดงถึงความเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ “การเดินทางมาจากฟ้า การบันดาลฝน การสร้างเมือง การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์” และพฤติกรรมที่แสดงถึงการยอมรับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติของมนุษย์ ได้แก่ “การเซ่นสรวง และการทำนายพยากรณ์” พฤติกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดที่ว่ากลุ่มชนชาติไทนั้น นับถือผู้ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้ที่สามารถบันดาลความอยู่ดีมีสุขหรือความเดือดร้อนต่างๆ ได้ รวมทั้งยังนับถือเป็นเทพเจ้าที่เกี่ยวพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบ้านการเมือง ผู้ปกครอง ความอุดมสมบูรณ์ ภัยพิบัติต่างๆ ซึ่งผู้คนจะต้องให้การเคารพศรัทธาต่อพลังอำนาจเหนือธรรมนี้ด้วยการเซ่นไหว้ดูแลเอาใจใส่ รวมทั้งได้ถามเกี่ยวกับชีวิตความเป็นไปที่จะเกิดขึ้นโดยอาศัยผู้ที่มีอำนาจติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติได้ คือ

หมอบำนาจโชคชะตาหรือพยากรณ์โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับทางโลกที่สัมพันธ์กับชีวิตของผู้คน
ในชุมชน

จากการวิเคราะห์วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่ม
ชนชาติไทข้างต้นนี้ ทำให้เราเข้าใจรหัสของตำนานพระธาตุที่พยายามถ่ายทอดด้วยภาษาแบบ
พิเศษจากทั้ง 3 กลุ่มความคิด คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า
กลุ่มความคิดเหล่านี้ ล้วนถ่ายทอดหรือสื่อความหมายเช่นเดียวกัน นั่นคือการยอมรับนับถือ
ธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ กล่าวคือ

1. ภาษาในชุดความคิดของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย ท้องฟ้า ภูเขา ต้นไม้ เสาหลัก
ก้อนหิน ถ้ำ และน้ำ
2. ภาษาในชุดความคิดของตัวละคร ประกอบด้วย นาค ยักษ์ ผี สัตว์ ชนพื้นเมือง
และฤาษี
3. ภาษาในชุดความคิดของพฤติกรรม ประกอบด้วย การเดินทางมาจากฟ้า การบันดาล
ฝน การสร้างเมือง การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ การเช่นสรวง และการทำนายพยากรณ์

ภาษาพิเศษในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทที่เป็นรหัสทั้ง 3 ชุดนี้ ทำให้เราเข้าใจและ
สามารถอ่านภาษาแบบพิเศษที่ถ่ายทอดผ่านวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมในตำนานพระธาตุของ
ชนชาติไทที่ต้องการจะบอกว่าก่อนที่ชนชาติไททั้งหลายเหล่านี้จะกลายมาเป็น “คนไทพุทธ” นั้น
แท้ที่จริงแล้วคนไทเหล่านี้มีความคิดความเชื่อทางศาสนาของตน ที่เป็นระบบความเชื่อมาก่อน
ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภูตผีวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลาย ความคิดของ
ชนชาติไทก่อนการรับอิทธิพลทางพุทธศาสนานั้นถือเป็น “วัฒนธรรม” ทางความคิดความเชื่อ
อย่างหนึ่ง อันมีแบบแผนสืบต่อกันมาช้านาน มิใช่ “ความคิดป่าเถื่อนหรือไร้สาระ” ทั้งนี้คนไท
พยายามเข้าใจและอธิบายถึงธรรมชาติและจักรวาลทั้งหมดว่ามีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่าง
เป็นระบบ ด้วยเหตุนี้ กลุ่มคนไทจึงต้องมีพิธีกรรมการเช่นสรวงและทำนายพยากรณ์ หรือ
ติดต่อสื่อสารกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสร้างสัมพันธภาพอันดีกับอำนาจทั้งหลายที่เหนือกว่ามนุษย์
ซึ่งกลุ่มชนชาติไทเชื่อว่า อำนาจเหล่านี้สามารถควบคุมวิถีธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ได้

ความคิดของภาษาพิเศษที่ปรากฏในตำนานพระธาตุที่ผู้วิจัยได้พยายามถอดรหัสดังต้นนี้
ทำให้เราเห็นว่า การนับถือผีสังวิญญาณ อำนาจเหนือธรรมชาติ และคติเรื่องขวัญเป็นความเชื่อ
ดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติไท ซึ่งไม่ต่างไปจากศาสนาหลักอื่นๆ ในปัจจุบัน เพราะมีส่วนประกอบ
หลักที่สำคัญ 3 อย่างเช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ นั่นคือมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและม
ลักษณะของความเป็นพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ มีตำนานปรัมปราซึ่งเป็นเรื่องเล่าอธิบายถึง
ที่มาของพลังอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น รวมทั้งมีพิธีกรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นอิทธิพลโดยตรง
ของอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างประโยชน์หรือคุณค่าให้กับกลุ่มชน (Garrick Bailey and James
Peoples, 1999: 199)

4.2 วิธีคิดแบบพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นเมื่อ 2,500 กว่าปีมาแล้ว พุทธศาสนาเป็นศาสนาแบบอเทวนิยม (atheism) คือไม่เน้นความสำคัญของพระเจ้าและเทพเจ้า ไม่มีหลักคำสอนเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ควบคุมโลก หรือพระเจ้าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต สรรพสิ่งล้วนอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมเช่นเดียวกัน ไม่มีใครมีอำนาจเหนือใครได้อย่างแท้จริง หากใครทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่วเป็นกฎเกณฑ์ตายตัว (ภัทรพร สิริกาญจน และฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2540: 25)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการคิดแบบพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำนานพระชาตของชนชาติไท ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหาพุทธศาสนาที่กล่าวถึงมีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือมิได้เน้นสัจธรรมสูงสุดตามหลักธรรมคำสอนที่สำคัญทางพุทธศาสนา แต่เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านซึ่งมีอยู่ก่อน ทั้งคติเรื่องผีสงวิญญาน อำนาจเหนือธรรมชาติและไสยศาสตร์

อมรา พงศาพิชญ์ (2539: 271) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “พุทธศาสนาชาวบ้าน” ไว้ว่าหมายถึงพุทธศาสนาที่พบอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยในสังคมไทยในลักษณะที่ได้มีการผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีสงเวทดา และที่เกี่ยวกับคติพราหมณ์ ในสังคมไทยไม่มี “พุทธศาสนาแคมป์” ในวิถีชีวิตของคนไทยมีแต่ “พุทธศาสนาชาวบ้าน” ที่ได้ประนีประนอมแล้วให้เข้ากับความเชื่อพื้นบ้านในเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีสงเวทดานางไม้ ผีบ้านผีเรือน หรือกับความเชื่อจากคติพราหมณ์ในเรื่องขวัญ พระภูมิเจ้าที่ การดูฤกษ์ยาม และเทพเจ้าต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ ดังเช่น พระอินทร์ พระพรหม เป็นต้น ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในความเชื่อและศาสนา ระบบเดียวกันภายใต้ชื่อที่เรียกว่า พุทธศาสนาชาวบ้าน

ระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับศีลธรรม กฎแห่งกรรม รวมทั้งหลักคำสอนว่าด้วยเหตุและผลของสรรพสิ่ง อันถือเป็นหลักคำสอนที่สำคัญในทางพุทธศาสนาได้ผสมผสานทางความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งมักเกี่ยวพันกับเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ อำนาจเหนือธรรมชาติ เวทมนต์คาถา และไสยศาสตร์ อันเป็นระบบความเชื่อทางศาสนาที่เก่าแก่ดั้งเดิมของชนชาติไท ก่อนที่พุทธศาสนาจะมีอิทธิพลแพร่ขยายเข้ามา

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกกระบวนการคิดแบบพุทธศาสนาที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระชาตของกลุ่มชนชาติไทเช่นเดียวกับกระบวนการคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

4.2.1 ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แบบพุทธศาสนา

4.2.2 ชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละครในวิธีคิดแบบพุทธศาสนา

4.2.3 ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมแบบพุทธศาสนา

4.2.1 ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แบบพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาชุดความคิดเรื่องพื้นที่ จะพบพื้นที่ที่มักปรากฏซ้ำๆ เสมอในเนื้อหาตำนานพระชาตของชนชาติไท ดังนี้

- ก) สวรรค์
- ข) พระธาตุ
- ค) พระบาท
- ง) พระพุทธรูป
- จ) ต้นโพธิ์
- ฉ) พุทธบัลลังก์
- ช) วัด

ก) สวรรค์

สวรรค์ เป็นสถานที่ในอุดมคติที่อยู่ในเมืองฟ้า หมายถึงโลกของเหล่าเทวดานางฟ้า บ้างก็ว่าเป็นโลกหน้าหรือชีวิตหน้าสำหรับผู้ที่กระทำความดี ความเชื่อเกี่ยวกับอันสัจธรรมดีของมนุษย์ คือเมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดบนเมืองสวรรค์ ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธจึงนิยมสร้างบุญสร้างกุศลต่างๆ เพื่อให้ผลบุญนั้นคำจุนให้เข้าถึงสู่สุดคติโลกสวรรค์ สวรรค์ตามแนวคิดทางพุทธธรรมเป็นดินแดนของคนดีมีคุณธรรม (พระธรรมปิฎก, 2543: 466) เช่นนี้สวรรค์อันเป็นเทวภูมิจึงเปรียบเสมือนเป็น “โลกธรรม” และเป็นสถานที่สูงส่งที่อยู่เหนือโลกมนุษย์

ความเชื่อเรื่องสวรรค์ เป็นความเชื่อที่สำคัญซึ่งอธิบายหรือแสดงที่มาของการประพฤติปฏิบัติตามแนวทางพระศาสนา ที่ต้องการให้ผู้คนกระทำความดี ละเว้นกรรมชั่ว และแม้สวรรค์จะมีได้เป็นเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนา แต่อิทธิพลของความคิดเรื่องสวรรค์ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่เข้าใจและเข้าถึงผู้คนได้ง่ายและเป็นที่ยึดมั่นแพร่หลายกันอย่างกว้างขวางทั้งในโลกของบรรพชิตและโลกของคฤหัสถ์ พระยาอนุมานราชชน (2510: 124) ได้อธิบายไว้ว่า “เมื่อคนส่วนมากมีจิตใฝ่อยู่ในชั้นเป็นฐานพระเจดีย์ยังชอบนุ่งนวมอยู่ มากกว่าใช้ปัญญาความคิด ศาสนาก็ต้องหาอุบายอบรมเรื่องศาสนาในทางอ้อม ว่าให้อุทิศสัพเพทตัญญูกุศลให้มากๆ เข้าเถิด และประพฤติปฏิบัติตนด้วยความคุณงามความดี ดังที่พระศาสนาสอนไว้ เมื่อตายไปแล้ว ก็จะไปเกิดบนสวรรค์ เสวยความสุขหาสิ่งใดเปรียบไม่ได้ ... เมื่อชนชั้นฐานพระเจดีย์ ได้ฟังพระท่านเทศน์เรื่องสวรรค์ ก็ทะเยอทะยานอยากขึ้นสวรรค์ แม้จะปรารถนาไปนิพพาน ก็เป็นแต่ปรารถนาเท่านั้น แต่ความจริงอยากไปสวรรค์ก่อน เพราะเป็นโครงการระยะสั้น ยังอีกนานหลายชาติที่เดี๋ยวจึงจะบรรลุถึงนิพพาน เหตุนี้ถ้าเป็นคนมีใจศรัทธากล้าแข็ง ก็มุ่งหน้าบำเพ็ญศีลฟังธรรม ทำแต่บุญมุ่งแน่วแน่แต่จะไปสวรรค์ให้ได้” แสดงให้เห็นว่าเรื่องสวรรค์ในความคิดของกลุ่มคนไทมีลักษณะที่เชื่อมโยงกับการบรรลุธรรมในพุทธศาสนาหรือนิพพานเช่นกัน

ในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทหลายเรื่อง สะท้อนให้เห็นว่าสวรรค์กับนิพพานเป็นสิ่งที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ซึ่งเสมือนว่าในวิถีคิดของกลุ่มคนไทนั้นมองว่า “สวรรค์ก็คือนิพพาน” เช่นเดียวกัน “นิพพานก็คือสวรรค์” ฉะนั้นทั้งสองสิ่งในโลกทัศน์ของคนไทจึงมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกัน เพราะล้วนเป็นโลกแห่งความสุข ในตำนานพระธาตุของคนไทมักอธิบายว่าการสร้างพระธาตุเจดีย์หรือบำรุงพระศาสนาให้รุ่งเรือง เป็นหนทางที่จะนำไปสู่โลกแห่งความสุขนี้ได้ นั่นก็คือ

สามารถเป็น “ยาน” นำไปสู่เมืองสวรรค์ซึ่งเป็นโลกแห่งนิพพาน อันจะทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติ
ได้รับความสุขความเจริญทั้งในชีวิตนี้และชีวิตหน้า

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง (น่าน)**

พระยามลราชได้บรรจุพระเกศาธาตุแล้ว ก็มีใจศรัทธาใส่เงินสามแสนบูชา
พระเกศาธาตุ เพื่อแลกเอาสุขในเมืองฟ้าและนิพพานแล

- **ตำนานพระธาตุพระธาตุดอยตุง (เชียงใหม่)**

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว มีพระอรหันต์มาดูแลอุปัฏฐาก
พระธาตุเจดีย์เจ้า พระอรหันต์เหล่านี้ได้บรรจุแห่งนิพพานทุกองค์

- **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง)**

ถ้าผู้ใดไม่ว่าจะเป็นเพศบรรพชิตหรือเพศคฤหัสถ์ หากมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธา
ในพระพุทธศาสนา สร้างแปลงดูแลพระธาตุเจดีย์และศาสนวัตถุอื่นๆ รวมทั้ง
ได้ฟังธรรมตำนานพระธาตุลำปางหลวงนี้ แล้วสามารถช่วยให้พ้นเคราะห์พ้น
ภัยได้ และเป็นเครื่องนำทางเข้าสู่ “เวียงแก้ว” เมืองสวรรค์หรือนิพพานได้

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของคนไทยข้างต้น เรื่องนิพพานกับเมืองฟ้าเมืองสวรรค์เป็น
สิ่งที่มีสัมพันธ์กัน ถ้าเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าในวิถีคิดแบบพุทธศาสนาชาวบ้านของคนไทยเป็นการ
ยากที่จะแยกแยะระหว่างนิพพานกับสวรรค์ออกจากกัน แม้จะเป็นสิ่งที่ดูสับสนและคลาดเคลื่อนไป
จากหลักพุทธธรรมก็ตาม

ในสังคมชนชาติไทยมีความเชื่อว่า บุคคลใดเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ได้สะสมทำกรรมดีไว้มาก
ก็จะได้ “ขึ้นสวรรค์” ความคิดเรื่องสวรรค์อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นแรงจูงใจที่สำคัญที่ส่งเสริม
ให้ผู้คนกระทำความดีและประพฤติปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดั่งงามเหมาะสม ตั้งแต่สมัย
สุโขทัย แนวคิดเรื่องสวรรค์เป็นสิ่งที่ได้รับเน้นย้ำเตือนอยู่เสมอ ดังในไตรภูมิภพ ที่บรรยายถึง
ภพภูมิต่างๆ ไว้มากมายอย่างวิจิตรพิสดาร รวมถึงเทวโลกหรือโลกสวรรค์ด้วย โดยพยายาม
ชี้ให้เห็นว่าดินแดนแห่งนี้มีแต่ความสุข ซึ่งแตกต่างจากเมืองนรกที่มีแต่ความน่ากลัวและความ
โหดร้าย ดังนั้น ไตรภูมิภพ จึงฉายภาพให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นธรรมทานแก่บุคคล
ทั่วไป รวมถึงความเชื่อที่มุ่งไปสู่โลกแห่งนิพพานและการได้เกิดในยุคพระศรีอาริย์ อันเป็นภพภูมิ
ที่มีแต่ความสุขสงบหรือเป็นโลกสวรรค์ทั้งสิ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า คติเรื่องพระธาตุได้ถูกนำมาเชื่อมโยงกับเรื่องสวรรค์ เพื่อบ่งบอกถึง
สถานที่ตั้งแห่งพระธาตุที่สำคัญ นั่นคือ พระธาตุจุฬามณีที่ตั้งอยู่บนเมืองสวรรค์ ในพิธีกรรม
เกี่ยวกับความตาย มีแบบแผนการประพฤติปฏิบัติของผู้คนที่เชื่อในโลกสวรรค์ คือในพิธีการ
แต่งตัวให้ศพ ในพิธีกรรมของคนไทย ก่อนมัดตราสังด้วยด้ายดิบจะนำดอกไม้ รูปเทียนมาใส่ไว้ใน
ฝ่ามือศพที่ประนมมืออยู่ แล้วจึงมัดด้วยด้ายสายสิญจน์ เพื่อให้ผู้ตายนำเอาดอกไม้รูปเทียน

ดังกล่าวนี้ ไปกราบนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์ที่อยู่บนเมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปราณี วงศ์เทศ (2534: 8) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระธาตุเจดีย์กับเมืองสวรรค์ว่า โดยทั่วไปถ้าหากรู้ล่วงหน้าว่าผู้ป่วยใกล้ตาย จะมีพิธีบอกหนทางให้กับผู้ที่กำลังจะตายโดยนิมนต์พระสงฆ์ หรืออัญเชิญพระพุทธรูปมาไว้ต่อหน้าผู้ป่วยพร้อมจัดดอกไม้ธูปเทียนไว้ในกรวยใบตองสำหรับให้ผู้ป่วยประมือระลึกถึงพระรัตนตรัย หรือหากเตรียมอะไรไม่ทันก็ให้บอกผู้ป่วยให้ภาวนาคำว่า “อรห” จนสิ้นใจ ด้วยความเชื่อที่ว่าผู้ตายจะได้มีจิตใจใฝ่กุศล เมื่อตายแล้วจะได้ไปเฝ้าบูชา “พระธาตุเจดีย์จุฬามณี” บนสวรรค์

ศรีศักร วัลลิโภดม (2539: 158) กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องความปรารถนาที่จะไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว ซึ่งมีปรากฏตามภาพพระภูมิจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ของวัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดเก่าในกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมักมีภาพสวรรค์ เขาพระสุเมรุ วิมานเทวดาตามชั้นต่างๆ ของกามาพจร และภาพพระเจดีย์จุฬามณีในชั้นดาวดึงส์ นอกจากนี้ ในเอกสารเก่าบันทึกเหตุการณ์ตอนที่พระมหากษัตริย์ลาว ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ พระองค์หนึ่งกำลังจะสิ้นพระชนม์ว่า มีการแขวนภาพพระธาตุจุฬามณีเจดีย์ไว้เบื้องพระพักตร์ตรงหน้าเตียงที่ประทับ เพื่อให้ทอดพระเนตรและตั้งสติมุ่งไปที่พระบรมธาตุเจดีย์เป็นสำคัญ ความเชื่อในเรื่องนี้ยังอยู่ในความทรงจำของคนรุ่นเก่าในชนบทตราบเท่าทุกวันนี้

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับความตายในคติความเชื่อของคนไทย มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของพระธาตุจุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ ในตำนาน **พระธาตุจุฬามณี** (2507: 1-8) เล่าว่าพระจุฬามณีเจดีย์ตั้งอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เทวโลกเป็นที่บรรจุพระโมฬี พระเวฐฐานพัสตร์ และพระทักษิณทาสของพระพุทธเจ้า พระโมฬีและพระภูษาโปก เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมหาภิเนษกรมที่แม่น้ำอโนมาณที่แล้ว ทรงตัดพระโมฬีด้วยรัตนขรรคาวุธ โยนขึ้นไปบนอากาศทั้งสี่พระเวฐฐานพัสตร์ ท้าวสักกเทวราชจึงนำผอบแก้วมาอัญเชิญพระโมฬีแลพระเวฐฐานพัสตร์ ไปประดิษฐานบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของเทพดาและพรหมทั้งหลาย ครั้นต่อมาภายหลัง พระเถระองค์หนึ่งชื่อ มัลลิวเถระ อยู่ในลังกาทวีป วันหนึ่งท่านได้รับดอกกุบลหะขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ กระทำประทัภษิณครั้งนั้นท้าวสักกรินทร์เทวราช พร้อมด้วยเทวบริษัท ก็เสด็จมานมัสการพระจุฬามณีเจดีย์ แล้วได้นมัสการพระมัลลิวเถระภายหลังมีเทวบุตรอีกจำนวนมากมานมัสการพระจุฬามณีเจดีย์ รวมทั้งเทวบุตรผู้ที่จะเป็นพระศรีอาริย์เมไตรยโพธิสัตว์ ก็ได้เสด็จมานมัสการพระเจดีย์จุฬามณีแล้วได้สดับพระธรรมของท้าวสุชัมบดีกับพระมัลลิวเถระเจ้าด้วย

สรุปแล้ว สวรรค์เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ในโลกแห่งพุทธศาสนา เป็นตัวแทนของความดีงามและโลกศีลธรรม สวรรค์ตามความคิดของคนไทยจึงเป็นโลกที่อยู่เหนือโลกมนุษย์ธรรมดา เป็นที่ร่วมแห่งความสุขทั้งมวล แสดงให้เห็นว่าคติเรื่องสวรรค์เป็นเรื่องที่ผูกพันกับการดำรงชีวิตของกลุ่มคนไทย สวรรค์เป็นตำแหน่งแห่งที่ในเชิงอุดมคติ ที่ใช้อธิบายความสุขความสมบูรณ์ และใช้อธิบายถึงสถานภาพอันสูงของผู้อยู่อาศัย ที่สะท้อนให้เห็นเรื่องความเป็นผู้มีศีลมีธรรม มีบุญบารมีและอำนาจวาสนา รวมถึงความเชื่อถือในเรื่องโลกหน้าหรือชีวิตหลังความตายเช่นกัน

ข) พระธาตุ

ความคิดเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุเพื่อเป็นเครื่องหมายถึงการดำรงอยู่ของพระพุทธเจ้า หรือการเผยแพร่พุทธศาสนานั้น มีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย (สถาพร อรุณวิลาศ, 2539: 91) ซึ่งปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างพระธาตุจำนวนมากมาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอโศกแล้ว และพระองค์เป็นผู้นำเอาลัทธิการสร้างพระธาตุเจดีย์เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ K. Trainor (1997: 41) กล่าวว่าระบบความคิดที่ว่าด้วยเรื่องพระธาตุ ซึ่งถือเป็นมรดกอันแสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมทั้งหลักธรรมคำสอนของพระองค์ อันถือเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ในกลุ่มชนที่นับถือพระพุทธศาสนาร่วมกัน ที่เกิดจากการเลียนแบบดั่งกรณีที่พระเจ้าอโศก กษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนาที่เป็นผู้นำการสร้างพระธาตุขึ้นจำนวนถึง 84,000 พระธาตุ ซึ่งมีนัยสำคัญที่สอดคล้องกับจำนวนข้อหลักธรรม ทางพุทธศาสนา

นอกจากพระธาตุจะสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้ว พระธาตุยังทำให้เห็นถึงความเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทพุกต่างเคารพบูชา และเชื่อว่ามีอิทธิปาฏิหาริย์มีพลังอำนาจสามารถบันดาลสิ่งดีงามให้กับผู้คนชาวเมืองได้ พระธาตุจึงมิได้เป็นเพียงตัวแทนทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทและความหมายเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความคิดแบบพุทธศาสนาชาวบ้านเช่นกัน

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานวัดพระธาตุเขาน้อย (ไทยภาคเหนือ)

พระยาพุกแข็งและพระนางปทุมมาวดีได้เดินทางไปยังดอยน้อยพร้อมด้วยเหล่าบริวาร แล้วค้นพบพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่บนยอดดอยน้อย เมื่อขุดพระบรมสารีริกธาตุขึ้นมาเกิดปาฏิหาริย์ คือมีฉัพพรรณรังสีปรากฏขึ้น ทั้งสองพระองค์จึงได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาสักการบูชาในเมืองก่อนอัญเชิญกลับไปยังบริเวณดอยน้อย แล้วก่อองค์พระธาตุเจดีย์ขึ้น

- ตำนานพระธาตุเบ็งสกัด (ไทยภาคเหนือ)

พระบรมสารีริกธาตุได้แสดงอิทธิฤทธิ์โดยการเปล่งเป็นแสงสว่างรุ่งโรจน์พุ่งออกมาจากยอดพระธาตุเจดีย์ ก่อให้เกิดความศรัทธาแก่ชาวเมือง

- ตำนานพระธาตุแสนไห (ไทยภาคเหนือ)

พระพุทธเจ้ามอบพื้นของพระองค์ให้กับชาวกะเหรี่ยง หลังจากนั้นพระทันตธาตุก็ได้แสดงอภินิหาร คือส่องแสงรัศมีเป็นที่น่าอัศจรรย์ ชาวบ้านและชาวกะเหรี่ยงจึงร่วมกันสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนี้ไว้

- ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ไทยภาคเหนือ)

พระบรมสารีริกธาตุก็สำแดงฤทธาภินิหารโผล่ขึ้นมาพื้นแผ่นดินทั้งโกศแก้วลอยขึ้นไปในอากาศสูงเท่าต้นตาล พระบรมสารีริกธาตุได้เปล่งฉัพพรรณรังสีเจิดจ้าไปทั่วนครหริภุญชัย

พระธาตุในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทมีลักษณะของความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความคิดทางพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ผู้วิจัยพบว่าในเนื้อหาตำนานพระธาตุมีการใช้คำว่า “พระธาตุ” ใน 2 ความหมาย ความหมายแรกหมายถึงพระบรมสารีริกธาตุซึ่งเป็นอัฐิธาตุส่วนต่างๆ ของพระพุทธเจ้า และอีกความหมายหนึ่งคือเป็นสถานที่หรือสิ่งก่อสร้างที่ใช้บรรจุหรือประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

อย่างไรก็ตาม คำว่าพระธาตุในความคิดของชนชาติไทส่วนใหญ่ก็ยังคงหมายถึงสถานที่ทางพุทธศาสนาเชื่อว่ามีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่นั่นเอง ทั้งนี้พระบรมสารีริกธาตุที่มาจากส่วนต่างๆ ของร่างกายพระพุทธเจ้า ก็มีลักษณะต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นพระอุรังคธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุหน้าอก พระทันตธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุฟัน พระทนต์ธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุเขี้ยว แต่พระบรมสารีริกธาตุที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไทมักกล่าวตรงกันว่า เป็นพระเกศธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุที่เป็นผมซึ่งปรากฏอย่างกว้างขวางในสังคมไทพุทธทั่วไป แม้จะมีคำเรียกชื่อที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุแตกต่างกันตามความนิยมของแต่ละชุมชนหรือประเทศก็ตาม ดังเช่น คนลาวจะเรียกว่า “พระธาตุ หรือธาตุ” เช่นเดียวกับคนไทยอีสานและไทยยวน ในขณะที่คนไทยใหญ่และไทใต้คงมักนิยมเรียกว่า “กองมู” ส่วนคนไทยภาคกลางนิยมเรียกว่า “เจดีย์ หรือพระธาตุเจดีย์” เป็นต้น

คุณลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไทมีหลายลักษณะ ส่วนใหญ่มักจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรค่าแก่การเคารพสักการะ เพราะมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์สามารถบันดาลสิ่งต่างๆ ให้กับผู้คนได้ ตำนานพระธาตุของคนไทหลายเรื่องเล่าตรงกันว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนชนชาติไท แล้วทรงพบกับชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ ชนพื้นเมืองนี้ได้อวยสิ่งของหรืออุปัฏฐากดูแลพระพุทธเจ้า เหตุนี้พระองค์จึงได้ประทานพระเกศธาตุให้กับชนพื้นเมือง เพื่อนำไปบรรจุสร้างเป็นองค์พระธาตุไว้เป็นที่สักการะบูชา นอกจากนี้พระธาตุยังมีหน้าที่เป็นเหมือนกับ “หลักบ้านหลักเมือง” ของคนไท ดังกรณีที่คนลาวเรียกพระธาตุจอมสี หรือภูสีว่า “พระธาตุหลักเมือง” เพราะถือเป็น “หลักหมายมั่นตั้งเมือง” หรือ “หลักมั่นหลักยืน” เมื่อเริ่มสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นครั้งแรก ตามที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองหลวงพระบาง อันจะทำให้ผู้คนชาวเมืองเกิดความร่มเย็นเป็นสุขและนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ พระธาตุจึงมิได้เป็นวัตถุเคารพในโลกทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทเช่นกัน

ในตำนานพระธาตุบางสำนวน เล่าว่าพระธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ เพื่อสร้างผลประโยชน์ให้กับบุคคล และเพื่อความดีทางโลก ดังเช่น การบูชาพระธาตุเพื่อขอฝน หรือขอให้พืชผลที่เพาะปลูกไว้เก็บเกี่ยวได้ผลดี หรือช่วยรักษาโรคภัยไข้

* คำว่า สฎูป เจดีย์ และพระธาตุ มีความหมายที่แตกต่างกัน คือ สฎูป คือสิ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของบูชา และสฎูปมักใช้เรียกในทางสถาปัตยกรรม เจดีย์ คือสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา และเจดีย์มักใช้กล่าวอ้างทางศาสนา ในแง่ของความนิยมคนไทหลายกลุ่มโดยเฉพาะคนไทที่อาศัยอยู่นอกประเทศไทย และไทยยวนและไทยอีสานมักจะใช้คำว่า พระธาตุ หรือ ธาตุ

เจ็บ ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับชำระสะสาง** (นาคฤทธิ์, 2545: 48) เล่าว่าใน
กาลที่พระบรมสารีริกธาตุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ มนุษย์ เทวดา พระอินทร์ พรหม ครุฑ นาค
อิศวร กุมภภัณฑ์ คนธรรพ์ เปรต ผีและสัตว์นรกทั้งหลายต่างมองเห็นซึ่งกันและกัน แม้คนหูหนวก
ก็หายจากอาการหูหนวก คนตาบอดก็กลับมองเห็นได้ชัด คนที่เป็นง่อยหลังคดหลังโก่ง และ
คนป่วยโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ อาการเหล่านั้นก็ระงับหายไปทันที ไฟนรกที่เคยร้อนแรงก็กลับเป็น
เย็นฉ่ำ ด้วยพลังอำนาจเตชานุภาพแห่งพระธาตุเจ้า แผ่นดินก็สั่นสะเทือนไหวส่งเสียงคำราม
กึกก้อง ภูเขาที่เคยแข็งก็โอนอ่อนอ่อนนุ่มค้อมไปมา ห่าฝนก็ไหลหลังตกลงมา

เรื่องพระธาตุในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท ส่วนใหญ่มักมีเนื้อหาปรากฏซ้ำๆ ว่า
พระธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจสามารถบันดาลน้ำบันดาลฝนให้ตกลงมายังชุมชนคนไทได้หรือ
เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธกับน้ำเสมอ ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุจอมแจ้ง** **ตำนานพระธาตุ
จอมจ้อ** (เชียงราย) และ **ตำนานพระธาตุหนองจันทร์** (เชียงใหม่) ที่เล่าตรงกันว่าหากปีใดฝน
ไม่เอื้ออำนวยต่อการเกษตรให้ชาวบ้านขึ้นไปอธิษฐานของฝนกับองค์พระธาตุ แล้วจะสมความ
ปรารถนา เช่นเดียวกับ**ตำนานพระธาตุดอยตุง** เล่าว่าในช่วงที่ล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า
นั้น บ้านเมืองเกิดความแห้งแล้งทางเจ้าเมืองเชียงใหม่จึงนำน้ำไปสร้งพระบรมสารีริกธาตุ จากนั้น
พระธาตุเจ้าก็บันดาลให้ฝนตกทั่วเมืองเชียงใหม่ ในขณะที่**ตำนานพระธาตุแม่อน**เปี้ยะ (เชียงใหม่)
เล่าว่าครูบาศรีวิชัยได้บอกแก่พวกยงหรือกะเหรี่ยงว่า หากปีใดฝนไม่ตกให้พวกยงมากกราบไหว้
บูชาองค์พระธาตุ แล้วอำนาจแห่งพระธาตุก็จะบันดาลให้ฝนฟ้าตกลงมา ลักษณะเช่นนี้ จึงแสดง
ให้เห็นว่าพระธาตุมีบทบาทเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจในการบันดาลน้ำบันดาลฝนให้กับผู้คน
ชาวเมือง และสร้างความอุดมสมบูรณ์ในพืชพรรณธัญญาหารได้อีกด้วย

อนึ่ง **ตำนานพระธาตุ**ของชนชาติไทบางเรื่อง มีเนื้อหาอธิบายให้เห็นว่าพระธาตุยังมี
บทบาทในฐานะเป็นแหล่งเก็บทรัพย์สินของมีค่าหรือเป็น “คลังสมบัติ” ไม่ว่าจะเป้นเพชรนิลจินดา
ทองคำ แก้วแหวนเงินทองต่างๆ อันแสดงให้เห็นว่าพระธาตุเกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลก รวมทั้ง
ความเชื่อเกี่ยวกับความร่ำรวยมั่งมีเงินทองด้วย ดังเรื่องเล่า**ตำนานพระธาตุเจ้ามีน** (ชัยภูมิ) ว่า
ขณะที่มีการสร้างพระธาตุพนมนั้น ชาวได้กระจายออกไปตามหัวเมืองต่างๆ ทำให้เจ้าเมืองทั้งหลาย
ได้นำเอาข้าวของเงินทองต่างๆ มาร่วมกันสร้างเป็นพระธาตุพนมร่วมกัน ส่วน**ตำนานพระธาตุ
ขามแก่น** (ขอนแก่น) เล่าว่าคณะอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเมืองโมรียได้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้น
แล้วนำแก้วแหวนเงินทองมากมายมาบรรจุในพระธาตุดอนมะขาม เช่นเดียวกับ**ตำนานพระธาตุ
ปู่ตีบ** (แพร่) เล่าว่าพระยาศรีธรรมมาโคตรราชพร้อมพระสาวกของพระพุทธเจ้า ได้นำพระบรม
สารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในถ้ำปู่ตีบ แล้วหล่อพระพุทธรูปทองคำพร้อมทั้งถวายเงินทองเก็บไว้ใน
ถ้ำ แล้วปิดปากถ้ำสร้างพระธาตุเจดีย์ครอบทับเอาไว้ ส่วนใน**ตำนานพระธาตุดอยคำ**
(เชียงใหม่) ว่าถ้ำดอยคำมีเพชรนิลจินดามาก น้ำฝนที่ตกลงมาเป็นทองคำแล้วไหลลงไปในถ้ำ
นี้ด้วยอำนาจของพระธาตุนั้น ในทำนองเดียวกับ**ตำนานพระธาตุหมากโม** (ลาว) ว่าโจรสลัด
ได้มาขโมยขุดทรัพย์สมบัติที่ฝังอยู่ใต้ฐานพระธาตุหมากโม ซึ่งมีวัตถุมีค่ามากมาย ทั้งพระธาตุ
ทองคำ พระพุทธรูปทองคำ เงินทองต่างๆ ลักษณะเช่นนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่าพระธาตุเป็น

ทรัพย์สินสมบัติที่มีค่าอย่างหนึ่งที่ต้องดูแลรักษา รวมทั้งต้องสร้างขึ้นไว้เพื่อแสดงถึงความมั่งคั่ง สมบูรณ์ในชุมชนบ้านเมือง พระธาตุจึงมีลักษณะเป็นระบบความเชื่อในเรื่องทางโลกที่เกี่ยวกับ ความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องทรัพย์สินของมีค่าทางวัตถุด้วย ซึ่งมีได้เกี่ยวข้องกับเรื่องศีลธรรม เพียงเท่านั้น

นอกจากนี้ **ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับชำระสะสาง** ยังสะท้อนให้เห็นว่า พระธาตุ มิได้เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าสมณโคดมซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าในภพภูมินี้เท่านั้น แต่พระธาตุ ยังฉายภาพให้เห็นว่า เป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในอดีตทั้งสามพระองค์ คือ พระกกุสันโธ พระโกนาคมน และพระกัสสปะ ดังความที่ว่า เหล่าเทวดาทั้งหลายได้มาสรรหาน้ำ พระบรมสารีริกธาตุ แล้วพระเกศาธาตุก็ได้แสดงปาฏิหาริย์ลอยขึ้นไปในอากาศ แล้วเสด็จกลับ กลายเป็นพระสรীরูปของพระพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ คือพระกกุสันโธ พระโกนาคมน พระกัสสปะ และพระโคตมะ ประทับอยู่ในทิศทั้ง 4 แล้วเปล่งรัศมีพุ่งขึ้นเป็นสายจนถึงพรหมโลกแผ่ฐานไปทั่ว จักรวาล แล้วกลับพุ่งเลื่อนไหลลงครอบคลุมถึงเมืองมหาเวจจินรค ลักษณะเช่นนี้ จึงแสดงว่า พระธาตุนั้นเป็นความคิดความเชื่อที่เก่าแก่ และมีพลังอำนาจประหนึ่งเป็นแสงแห่งจักรวาลที่ ส่องสว่างไปทั่วภพภูมิ ทั้งเมืองสวรรค์ เมืองมนุษย์ และเมืองนรก พระธาตุจึงเป็นเหมือนแสง สว่างที่จะช่วยขับไล่ความมืดมนอนธกาลให้พ้นไปจากบ้านเมือง

อนึ่ง พระธาตุยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับ ผู้ปกครองที่จะขึ้นมาเป็นผู้นำปกครองบ้านเมือง รวมทั้งยังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจช่วยเหลือให้ การทำศึกสงครามได้รับชัยชนะ เพื่อนำมาซึ่งความสงบสุขในบ้านเมืองด้วย ดังระบุในเนื้อหา **ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ (แพร่)** เล่าว่าสุเทพฤๅษีได้สร้างเมืองหริภุญชัย ต้องการหาบุคคลที่มีคุณสมบัติงามพร้อมด้วยคุณแก้ว 3 ประการจึงได้ปรึกษากับฤๅษีที่เป็นสหายอีก 3 คนท้ายสุดได้ ลงความเห็นจะอัญเชิญนางจามเทวีธิดาของพระยาละโว้มาครองเมืองหริภุญชัย ด้วยเหตุที่พระนาง มีงามพร้อมด้วยคุณแก้ว 3 ประการและจะเป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยัง ดินแดนล้านนา ในขณะที่**ตำนานพระธาตุดอยคำ (เชียงใหม่)** พระนางจามเทวีเป็นธิดาของฤๅษี วาสุเทพที่เป็นผู้ดูแลรักษาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เมื่อวาสุเทพฤๅษีสิ้นชีวิตไปแล้ว พระนางจามเทวีก็เป็นผู้รับภาระการรักษาดูแลพระบรมสารีริกธาตุ หลังจากนั้นจึงได้ครองเมือง หริภุญชัย ส่วน**ตำนานพระธาตุจอมยอง (เชียงใหม่)** กล่าวว่าเจ้าอินทวิไชยได้อธิษฐานขอความ คู่ครองจากพระธาตุเจ้าจอมยองในการออกศึกสงคราม จนอำนาจศักดิ์สิทธิ์แห่งพระธาตุลด บันดาลให้การศึกครั้งนั้นเจ้าอินทวิไชยได้รับชัยชนะ

จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงเห็นได้ว่า พระธาตุในตำนานนอกจากจะเป็นวัตถุทางพุทธ ศาสนาที่มีฐานะเป็นเครื่องเตือนใจให้ชาวพุทธได้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนแล้ว พระธาตุยังมีบทบาทในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มีอำนาจบันดาลผลประโยชน์ ให้กับมนุษย์ กล่าวคือเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำ ฝน พืชพรรณธัญญาหาร แสงสว่าง สมบัติทรัพย์สินเงินทองของมีค่า รวมทั้งช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับผู้นำที่จะ ขึ้นมาปกครองบ้านเมือง

ค) พระบาท

พระบาทหรือพระพุทธรูปหมายถึงรอยเท้าหรือรอยพิมพ์ฝ่าเท้าของพระพุทธเจ้า อันเป็นแนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์การดำรงอยู่หรือการเผยแพร่พุทธศาสนาที่สื่อด้วยภาพรอยเท้าของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ รอยพระบาทยังบ่งชี้ให้เห็นความหมายโดยตรง คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมา แล้วประทับรอยพระบาทเอาไว้ยังสถานที่แห่งนั้น พระบาทจึงเปรียบได้กับการเดินทางตามเส้นทางแห่งพระพุทธรูป ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนอย่างหนึ่ง รอยพระบาทของพระพุทธเจ้าจึงเป็นการทำให้ชาวพุทธเข้าใจ และตระหนักถึงสัจธรรมแห่งพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง ในพุทธธรรม ของพระธรรมปิฎก (2543: 482-483) ได้สื่อความหมายเป็นนัยเกี่ยวกับรอยพระบาท ดังปรากฏในเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้ากำลังเสด็จพุทธดำเนินทางไกล พราหมณ์ผู้หนึ่งได้พบกับพระองค์ มองเห็นรูปจักรที่รอยพระบาทแล้วมีความอัศจรรย์ใจ ครั้นพระองค์เสด็จลงไปประทับนั่งพักที่โคนไม้ต้นหนึ่ง พราหมณ์เดินตามรอยพระบาทมา มองเห็นพุทธลักษณะการที่ประทับนั่งสงบลึกซึ้งน่าเลื่อมใสยิ่งนัก จึงเข้าไปเฝ้าแล้วทูลถามว่า “ท่านผู้เจริญ คงเป็นเทพเจ้า” พระพุทธเจ้าตอบว่า “เทพเจ้าเราก็จักไม่เป็น พราหมณ์ก็ทูลถามไปเรื่อยบ้างก็ว่าเป็นคนธรรมดา บ้างก็ว่าเป็นยักษ์ บ้างก็ว่าเป็นมนุษย์ แต่ท้ายที่สุดพระพุทธเจ้าตอบว่า “พระองค์เป็นพุทธะ”

รอยพระบาทของพระพุทธเจ้านั้นสื่อให้เห็นภาพความศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่งที่มักใช้เป็นสัญลักษณ์ของวิถีทางที่จะนำไปสู่สัจธรรมสูงสุด หรือมีเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดสรรพสัตว์เพื่อช่วยให้พ้นจากทุกข์ภัยอันตราย รอยพระบาทของพระพุทธเจ้ามีปรากฏในประเทศอินเดียเป็นจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้นับเป็นหลักฐานเกี่ยวกับร่างกายรูปลักษณะของพระพุทธเจ้าซึ่งมีปรากฏอยู่บนโลก และเป็นผู้ที่มีฐานะเป็นเลิศเป็นผู้ประเสริฐสูงสุดที่อยู่เหนือจักรวาลทั้งปวง (Elaine Magalis, 1995: 302) การสร้างรอยพระพุทธรูปถือว่าเป็นตัวแทนแห่งพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นสื่อเคารพบูชา การกราบไหว้พระพุทธรูปผู้ไหว้จึงไม่ต้องมีข้อใจว่าเป็นรอยพระบาทจริงหรือจำลอง เพราะตามหลักทางพุทธศาสนา บุคคลที่ติดอยู่แต่เพียงวัตถุย่อมไม่เชื่อว่าอยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้รอยพระพุทธรูปจึงถือเป็นเพียงสัญลักษณ์ให้น้อมระลึกถึงพระคุณต่างๆ ของพระพุทธเจ้า ซึ่งตนจะได้เจริญรอยตามอย่างที่เรียกว่า “เจริญรอยตามพระยุคลบาท” เพราะพระบาทย่อมแทนทั้งองค์พระพุทธเจ้าและร่องรอยแห่งความดีที่พระพุทธรูปทรงประทับไว้ให้เป็นแบบอย่าง (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2540: 203) แสดงให้เห็นว่า รอยพระพุทธรูปเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนภาพของรอยพระบาทจึงเป็นการสื่อถึงการเผยแพร่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ ซึ่งเปรียบเหมือนการที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับหรือดำรงอยู่ยังดินแดนนั้นๆ แล้ว

อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปในความเชื่อของกลุ่มชนชาติไท พบว่ามีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน นั่นคือเป็นรอยเท้าของพระพุทธเจ้าที่มาประทับไว้ยังดินแดนของชนชาติไทซึ่งมีปรากฏแพร่หลายและกระจายอยู่อย่างกว้างขวาง พระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาทไว้ให้กับกลุ่มชนต่างๆ ทั้งที่เป็นมนุษย์และอมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นชาวลัวะ กะเหรี่ยง มูเซอ

คนไท นาค และยักษ์ แม้ว่าในความเชื่อทางพุทธศาสนาแบบฉบับจะไม่ได้กล่าวชัดเจนว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนชนชาติไท ตัวอย่างเช่น ในตำราโบราณของพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ กล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาทไว้เพียง 5 แห่งด้วยกัน คือ ยอดเขาสุวรรณคีรีบรรพต ยอดเขาสุวรรณมาลีคีรีเรื่องโรจน์ ยอดเขาสุวรรณโกฏสิงขร ในเมืองโยนคมมหานคร และหาดทรายมหานทีสีทันดร (วิเทศโพธิคุณ, 2545: 50) ซึ่งในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทนั้นพบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปเมืองอื่นๆ ด้วยนอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระเจ้าเลียบโลก**

พระพุทธเจ้าเสด็จสู่เมืองโกสัมพีอาณาจักรหมอกขาวมาวหลวง ได้เสด็จออกบิณฑบาตจนถึงแม่น้ำคง ทรงสงวน้ำชำระร่างกายบนหินก้อนหนึ่ง มีพระยานาคตนหนึ่งออกมาทูลขอรอยพระบาทจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ประทับรอยพระบาทไว้เหนือหินก้อนหนึ่งให้พญานาคนำกลับไปบูชายังเมืองนาค

- **ตำนานพระธาตุเชิงชุม (ไทยภาคอีสาน)**

พระพุทธเจ้าเสด็จมายังภูเก้าพรราริมน้ำโขง แล้วได้เทศนาโปรดพระยาสุวรรณภิงคารและพระนางนารายณ์เจงเวงมเหสี แล้วประทับรอยพระบาทซ้อนทับรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าในอดีตที่มีอยู่เดิม 3 รอย พระยาสุวรรณภิงคารจึงถอดมงกุฎกษัตริย์ซึ่งเป็นทองคำมณีสวมลงในรอยพระบาทเพื่อเป็นเครื่องบูชา

- **ตำนานพระธาตุพระพุทธรูปตากผ้า (ไทยภาคเหนือ)**

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดสัตว์บริเวณนี้ มีชาวลัวะอาศัยอยู่ในละแวกนี้ ลัวะได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและได้เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้เสด็จประทับค้างแรมที่เนินเขาภูนี้ รุ่งเช้าได้เสด็จไปตากผ้าจีวรที่บนแผ่นหิน แล้วประทับรอยพระพุทธรูปไว้

- **ตำนานวัดพระบาทมิ่งเมือง (ไทยภาคเหนือ)**

พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังพระธาตุช่อแฮในปัจจุบัน แล้วได้ประทับรอยพระบาทของพระองค์เอาไว้ที่ปากถ้ำซึ่งเป็นที่อยู่ของพญานาค

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น จะเห็นว่าพระบาทเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงประเพณีทางความเชื่อของชนชาติไทว่า ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังดินแดนแถบนี้ พระบาทจึงสื่อสาระที่สะท้อนภาพความเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง กล่าวคือ ดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมินี้เป็นอาณาเขตศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทั้งในอดีตและหมายถึงพระพุทธเจ้าในอนาคตก็จะต้องเสด็จมายังดินแดนแห่งนี้ ดังปรากฏใน **ตำนานพระธาตุพนม (นครพนม)** เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังภูเก้าพรร้า โดยอาศัยเหตุแห่งพระพุทธเจ้าในอดีตทั้ง 3 พระองค์ คือ พระกุกุสันโธ พระโกนาคมน พระกัสสปะ ที่เคยเสด็จมา

ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและรอยพระบาทไว้ที่นี้ อันเป็นประเพณีนิยมแห่งพระพุทธรูปเจ้า
ทั้งหลายสืบต่อมา

พระบาทมิได้มีความหมายที่สื่อถึงเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้าและหลักธรรมคำสอน
หรือสัจธรรมเท่านั้น มีการกล่าวถึงพระบาทเป็นเหมือนภาชนะที่เก็บกักน้ำหรือเป็นแหล่งที่มีน้ำ
ไหลอยู่ตลอดเวลา ในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตอนหนึ่งกล่าวว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำ
ปิงถึงท่าหัวเคียนในเมืองเชียงใหม่ พระองค์ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้เหนือหินก้อนหนึ่ง ข้าง
หน้าที่ประดิษฐานรอยพระบาทนั้นมีหิน 2 ก้อนเป็นรูปอ่าง 2 อ่าง ซึ่งบริบูรณ์ด้วยน้ำไม่รู้จักแห่ง
หายไป การกล่าวให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับรอยพระบาททำให้นึกถึงตำนานพระธาตุ
ของกลุ่มไทใหญ่ ตอนที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายังเมืองโกสัมพีนครนครหมอกขาวหลวงนั้น
พระองค์ได้พบกับนาคตนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำคง พญานาคตนนั้นได้มาทูลขอให้พระพุทธรูปเจ้า
ประทับรอยพระบาทไว้ยังหินแผ่นหนึ่ง แล้วนากลับไปบูชายังเมืองนาคได้บาดาล จากเนื้อความ
นี้ทำให้มองเห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างพระบาทกับน้ำ ในแง่ที่เราอาจพิจารณาได้ว่าพระบาท
นั้นเป็นบุคลาธิษฐานของน้ำ เพราะตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่องกล่าวตรงกันว่า
พระพุทธรูปเจ้ามักค้นหาแหล่งน้ำเพื่อนำมาฉันหรือชำระล้างร่างกาย จากเหตุการณ์นี้ก็พอสรุป
ความคิดของคนไทได้ว่า รอยฝ่าเท้าที่บ่งชี้ว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เดินทางมายังดินแดนชนชาติไทกับ
ความหมายของการเป็นเครื่องบอกถึงแหล่งน้ำหรือที่กักเก็บน้ำให้กับกลุ่มคนไท พระบาทจึงมี
นัยสำคัญถึงความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำเช่นกัน

ง) พระพุทธรูป

พระพุทธรูป เป็นคำเรียกวัตถุแทนพระพุทธรูปเจ้าที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสิ่งเคารพซึ่งมีลักษณะ
เหมือนกับเทวรูป พระพุทธรูปในยุคแรกเรียกว่าพระพุทธรูปคันธาระ มีเกล้าพระเมาลีแบบเจ้าชาย
พระพักตร์แบบมนุษย์ บางคราวมีพระมัสสุด้วย (พระโสภณคณาภรณ์, 2527: 173) มูลเหตุที่เกิด
ลัทธิการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมามีปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานพระแก้วมรกต (สมเด็จฯ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ, 2513: 42) กล่าวว่าเมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปเทศนาโปรดพระมารดา ค้างอยู่บน
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์พรรษาหนึ่งนั้น พระเจ้าประเสนชิตกรุงโกศลไม่เห็นพระพุทธรูปองค์มาช้านานมี
ความรำลึกถึง จึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยแก้วมรกตประดิษฐานไว้เหนืออาสนะ
ที่พระพุทธรูปเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธรูปเจ้าเสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก้วมรกต
ลุกขึ้นปฏิสนธิ์กับพระองค์ด้วยปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธรูปองค์ตรัสสั่งให้พระแก้วมรกตกลับไปยัง
ที่ประทับ เพื่อรักษาไว้เป็นตัวอย่างพระพุทธรูปซึ่งสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูป
เมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว

ในวัฒนธรรมชนชาติไท พบว่าพระพุทธรูปบางครั้งก็เรียกว่า “รูปพระเจ้า” พระพุทธรูปอาจ
ทำขึ้นจากวัสดุหลายประเภท ดังเช่น ข้าว ไม้ หิน เงิน และทองคำ พระพุทธรูปในความคิดของ
กลุ่มชนชาติไทนั้นเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีอำนาจบันดาลความสุขสงบมาสู่
บ้านเมืองและผู้คน พระพุทธรูปเสมือนเป็นอารักษ์บ้านอารักษ์เมือง รวมทั้งเป็นตัวแทนของ

พระพุทธรูปที่ดำรงอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึงมีการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปเสมือนว่ามีชีวิต ดังกรณีความเชื่อของคนไทในล้านนาก็มีการ “ช่วยหน้าพระเจ้า” หรือล้างหน้าพระพุทธรูป และ “ทานเข้าพระเจ้า” หรือถวายอาหารแด่พระพุทธรูปในตอนกลางวัน ซึ่งถือว่าพระเจ้านั้นประทับอยู่ในวิหาร แล้วพอตอนกลางคืนพระเจ้ายิ่งประทับนอนบนอาสนะพระเจ้า หรือ “ช่องพระเจ้า” คือพระแท่นบรรทม แล้วรุ่งเช้าขึ้นพระเจ้ายิ่งประทับนั่งหรือยืนตามลักษณะพระพุทธรูปนั้น (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 8, 2542: 4284)

ที่มาของการสร้างพระพุทธรูปนี้มีปรากฏแทรกในการกล่าวถึงสิ่งที่แทนรูปของพระพุทธรูป หลังจากที่พระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว ในตำนานล้านนามีเนื้อเรื่องกล่าวถึงสิ่งที่ใช้แทนรูปของพระพุทธรูป ความหมายของพระพุทธรูปดังกล่าวมีความชัดเจน นั่นคือพระพุทธรูปเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปหลังจากที่พระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว รวมทั้งยังเป็นการระลึกถึงว่าครั้งหนึ่งพระพุทธรูปเคยเสด็จมาพำนักหรือประทับยังดินแดนชนชาติไท

ตัวอย่างตำนาน:

- ตำนานพระแก่นจันทน์

ก่อนที่พระพุทธรูปจะเสด็จปรินิพพาน พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลขอพุทธานุญาติเพื่อสร้างพระพุทธรูปแทนพระองค์ ซึ่งพระพุทธรูปก็ทรงอนุญาติ จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นครั้งแรกตั้งแต่นั้นมา

- ตำนานพระเจ้าเลียบโลก

พระพุทธรูปทรงอนุญาติให้สร้างพระพุทธรูปเป็นตัวแทนสำหรับการสักการบูชาได้ในกรณีที่ไม่มีถ้ำสำหรับรักษาพระเศียรธาตุ หรือไม่มีก้อนหินเพื่อพระองค์จะทรงประทับรอยพระพุทธรูป

- ตำนานพระธาตุวัดพระนอนป่าเกิดถึ (เชียงใหม่)

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธรูปและพระอรหันต์เสด็จมาโปรดยักษ์ที่ชายป่าแห่งหนึ่ง พระองค์ได้ประทับค้างแรมที่ป่าไม้อันเป็นที่อยู่ของยักษ์นั้น ต่อมาชาวบ้านได้สร้างพระนอนขึ้นเพื่อระลึกถึงพระองค์ที่ได้มาค้างแรมที่นี่ และบรรจุพระเศียรธาตุไว้ในเศียรพระนอน

พระพุทธรูปในความคิดของคนไท มิได้เป็นเพียงประติมากรรมที่ใช้เป็นตัวแทนรูปของพระพุทธรูป หรือเป็น “พุทธรูปปฏิมากร” เท่านั้น แต่พระพุทธรูปยังมีความสามารถในการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ซึ่งมักจะเกี่ยวพันอยู่กับเรื่องทางโลก ความเชื่อนี้มีใช้แนวคิดตามหลักทางพุทธศาสนาโดยแท้ แต่มีคุณสมบัติเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน พระพุทธรูปจึงมีอำนาจในการแสดงปาฏิหาริย์หรืออิทธิฤทธิ์ต่างๆ ได้มากมายหลายอย่าง โดยเฉพาะหน้าที่ในฐานะผู้คุ้มครองอารักขาบ้านเมือง ป้องกันมิให้อำนาจชั่วร้ายหรือภูตผีปีศาจเข้ามาสร้างความเดือนร้อนให้กับผู้คนชาวเมือง ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทหลายเรื่องมักฉายภาพให้เห็นว่า พระพุทธรูป

ประดิษฐานอยู่ร่วมกับพระเศวตาคูของพระพุทธเจ้า โดยพระเศวตาคูนั้นบรรจุอยู่ในพระพุทธรูป ในอีกด้านหนึ่งก็มีประเพณีนิยมของคนไทยบางพื้นที่ ที่นำเอาพระพุทธรูปไปประดิษฐานร่วมกับองค์พระธาตุเจดีย์ ไม่ว่าจะเป็นการฝังไว้ใต้พระธาตุเจดีย์หรือประดิษฐานไว้ตามซุ้มรอบพระธาตุเจดีย์ ดังเช่น พระธาตุวัดหนอง (หลวงพระบาง) ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรูปจึงมีความเป็นพหุลักษณะระหว่างสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นกับสิ่งที่มาจากร่างกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเพิ่มกำลังฤทธิ์เดชให้กับพระพุทธรูปมากขึ้นโดยใช้อำนาจทางกายของพระพุทธเจ้า ในอีกด้านหนึ่งก็มีการสร้างพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ร่วมกับองค์พระธาตุเจดีย์ตามซุ้มประตูต่างๆ ด้วย

ภาพ: พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ร่วมกับพระธาตุเจดีย์
วัดป่าแดง เมืองเชียงตุง

ในตำนานพระธาตุกุดจอก (ชัยภูมิ) เล่าว่ามีงูชวงซึ่งเป็นสัตว์ของพญาแถนที่อยู่บนเมืองฟ้าได้ไต่ลื้อขึ้นมาจากวังน้ำแล้วจับชาวเมืองกินเป็นจำนวนมาก เพื่อป้องกันงูชวงมาทำร้ายเจ้าเมืองจึงได้สร้างพระพุทธรูปไว้ที่กุดจอกที่งูชวงไต่ลื้อขึ้นมา หลังจากประดิษฐานพระพุทธรูปและสร้างพระธาตุทับครอบงูชวงแล้ว ด้วยอำนาจแห่งพระพุทธรูปที่มีพระเศวตาคูอยู่ในงูชวงแล้วอำนาจแห่งพระพุทธเจ้าจึงมีกล้ำขึ้นมาสร้างความเดือนร้อนแก่ประชาชนอีก แนวคิดเรื่องการเพิ่มอิทธิปาฏิหาริย์ให้เข้มข้นขึ้น โดยการผนวกเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สองอย่างมารวมกัน ยังมีปรากฏให้เห็นในตำนานพระบาง (หลวงพระบาง) เล่าว่ามีพระบรมสารีริกธาตุ 5 องค์ได้เสด็จเข้าไปอยู่ในองค์รูปพระบาง ในทำนองเดียวกับตำนานพระแก้วมรกต เล่าว่ามีพระบรม

สารีริกธาตุ 7 องค์เสด็จเข้าไปในองค์พระแก้ว หลังจากนั้นพระพุทธรูปก็ได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ เทพเทวดาและมนุษย์เห็นเป็นอัศจรรย์ (ศาสนวงศ์, 2540: 80) พระพุทธรูปและพระธาตุใน เหตุการณ์นี้จึงจัดเป็นชุดความคิดอันเดียวกัน นั่นคือชุดความคิดเรื่องตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่ง สามารถแทนที่กันได้หรืออาจอยู่รวมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

พระพุทธรูปในความคิดของกลุ่มชนชาติไท เชื่อว่ามีชีวิตและจิตวิญญาณ เป็นวัตถุ ศักดิ์สิทธิ์ที่มีอารมณ์ความรู้สึกเหมือนกับมนุษย์ทั่วไป ดังเช่นตำนานพระบาง (หลวงพระบาง) เล่า ว่าเดิมพระบางประดิษฐานอยู่ที่เวียงคำ ต่อมาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชมีความศรัทธาจึงได้อัญเชิญ พระบางไปประดิษฐานที่เมืองหลวงพระบางโดยทางเรือ แต่พระบางไม่ยอมไปประดิษฐานที่เมือง หลวงพระบางจึงบันดาลให้เรือล่ม เสนาอำมาตย์จึงได้นำเอาพระบางกลับคืนสู่เมืองเวียงคำตามเดิม

นอกจากนี้ พระพุทธรูปในความเชื่อของคนไทหลายกลุ่มยังเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มี ฤทธิ์สามารถบันดาลน้ำบันดาลฝนได้ เพียงแต่มนุษย์เคารพบูชาหรืออ้อนวอนขอความช่วยเหลือ หรือประกอบพิธีกรรมด้วยการเช่นสรวงต่าง ๆ แสดงให้เห็นฐานะหน้าที่ของพระพุทธรูปที่มีต่อ การดำรงชีวิตของมนุษย์ รวมทั้งความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์กับพระพุทธรูปในฐานะเป็น ตัวแทนของพุทธศาสนาที่มีอำนาจสามารถบันดาลความร่มเย็นเป็นสุข และความอุดมสมบูรณ์มาสู่ บ้านเมือง ตำนานพระเจ้าฝนแสนห่า (เชียงใหม่) เล่าว่าพระพุทธรูปนี้มีอิทธิปาฏิหาริย์สามารถ บันดาลให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล กล่าวคือเมื่อเกิดฝนแล้งขึ้นในชุมชน ชาวบ้านก็จะนำพระพุทธรูป ออกมาสงฆ์และแห่เพื่อขอฝน ในทำนองเดียวกับคนไทลาวมีตำนานพระม่าน (หลวงพระบาง) เล่าว่าพระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานอยู่ซุ้มด้านหลังวิหารวัดเชียงทอง เชื่อว่ามีฤทธิ์อำนาจพิเศษ สามารถบันดาลน้ำบันดาลฝนได้ ถ้าเกิดฝนแล้งชาวเมืองหลวงพระบางจะนำพระม่านออกมาสงฆ์น้ำ กลางแจ้งเพื่อขอฝน

มีข้อน่าสังเกตว่า พระพุทธรูปเก่าแก่ที่คนลาวนิยมสร้างมาตั้งแต่อดีตที่ปรากฏอย่าง แพร่หลายและกว้างขวางนั้นมักจะเป็นพระพุทธรูปปางขอฝน ดังจะเห็นได้จากในโรงเก็บราชรถ ของเจ้ามหาชีวิตที่วัดเชียงทองเมืองหลวงพระบางนั้น ซึ่งยังมีพระพุทธรูปปางขอฝนเก็บรักษาไว้ อยู่เป็นจำนวนมากมาย ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นความสำคัญของพระพุทธรูปที่มีอำนาจสามารถ บันดาลน้ำบันดาลฝนก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ป้องกันความเดือนร้อน และช่วยขับไล่ภัยพิบัติ ให้พ้นจากชุมชนบ้านเมืองของคนไทได้อีกประการหนึ่ง

อนึ่ง มีตำนานปรัมปราและความเชื่อที่ว่าพระพุทธรูปสามารถใช้ในการทำนายโชคชะตา หรือเสี่ยงทายได้เช่นกัน อันสะท้อนหน้าที่ในระบบความเชื่อทางโหราศาสตร์ของพระพุทธรูปที่ ปรากฏอยู่ในความคิดของคนไท ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องการทำนายโชคชะตาอนาคตและไม่สัมพันธ์ กับหลักธรรมคำสอนแต่อย่างใด รวมทั้งเชื่อว่ามีอำนาจทำให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ พระเจ้าทันใจ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีปรากฏแพร่หลายในดินแดนล้านนา ดังเช่น พระเจ้าทันใจ วัดหม้อคำ ตวง (เชียงใหม่) ชาวบ้านเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นี้มีฤทธิ์สามารถรักษาโรคร้ายไข้เจ็บให้หายได้ ส่วนตำนานพระเจ้าทันใจ วัดซ่อแฮ (แพร่) เล่าว่าถ้าอธิษฐานขอโดยการยกองค์พระเจ้าทันใจ ขึ้นเพื่อเสี่ยงทายเคราะห์กรรมและโชคชะตาแล้วจะสมความปรารถนา ความเชื่อเกี่ยวกับ

พระพุทธรูปเสียดายโชคชะตานั้นมีปรากฏแพร่หลายตามวัดต่างๆ ทั้งในกลุ่มไทยภาคเหนือ ไทยภาคอีสาน ไทลื้อ ไทเขิน และลาว

แนวคิดเรื่องการเคารพบูชาพระพุทธรูปซึ่งเป็นตัวแทนของพุทธศาสนานั้นยังมีอิทธิพลต่อ ความรุ่งเรืองในเชิงการเมืองการปกครองบ้านเมืองด้วย การสักการบูชาพระพุทธรูปอาจนำมาซึ่ง ความสำเร็จหรือชัยชนะในการทำศึกสงคราม การใช้อำนาจ การขยายพรมแดนและรักษาไว้ซึ่ง อำนาจทางการเมืองและเป็นการเสริมบารมี เรื่องราวดังกล่าวปรากฏชัดเจนในตำนานพระพุทธรูปปาง ชัยชนะสงคราม (หลวงพระบาง) เล่าว่าเจ้ามหาชีวิตทุกพระองค์และบรรดามเหสีทนายกอง ทั้งหลายได้มาทำพิธีนมัสการพระพุทธรูปนี้เพื่อขอพร และให้พระพุทธรูปแสดงอิทธิฤทธิ์ช่วยใน การต่อสู้ศึกสงคราม เช่นเดียวกับในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ระบุว่าพระยามังรายโปรดให้สร้าง พระพุทธรูป 5 องค์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาก่อนที่จะทรงเสด็จไปเมืองพุกาม เพราะทรงมีพระราช ศรัทธาในพุทธศาสนา และเชื่อว่าอันสงส์การสร้างพระพุทธรูปจะทำให้มีอำนาจและชัยชนะใน การสงคราม นอกจากนี้ คนไทหลายกลุ่มก็ยังนิยมสร้างพระพุทธรูปปางชนะมารด้วย โดยเชื่อว่า คนที่เคารพบูชาพระพุทธรูปนี้ แล้วจะชนะการศึกสงครามหรือทำให้ศัตรูพ่ายแพ้ต่อพลังอำนาจ และบารมี รวมทั้งนิยมสร้าง “พระรอด” เพื่อใช้แจกจ่ายแก่เหล่าทหารที่ออกสงคราม เพื่อใช้ คุ่มครองป้องกันภัยแก่ตัวเอง กรณีนี้ พระพุทธรูปจึงเป็นสื่อในการเข้าถึงกลุ่มประชาชนและชนชั้น ปกครองในเรื่องชุมชนบ้านเมือง เพราะพระพุทธรูปมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์สามารถสร้างความสงบสุข ร่มเย็นและสร้างอำนาจให้กับสถาบันกษัตริย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จ) ต้นโพธิ์

ต้นโพธิ์ เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งเชื่อว่าเป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า บางครั้งก็เรียกว่า ต้นศรีมหาโพธิ์หรือโพธิบัลลังก์ ต้นโพธิ์เป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา ต้นโพธิ์มีชื่อในภาษา บาลีว่า “อัสนัตถะ” รวมเรียกว่า “อัสนัตถพฤกษ์” แต่เพื่อให้เป็นที่ระลึกถึงการตรัสรู้ของพระพุทธ องค์จึงได้เรียกว่าโพธิ (ตรัสรู้) บางครั้งก็รวมเรียกว่า “โพธิพฤกษ์” (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2540: 204)

การกราบไหว้บูชาและดูแลรักษาต้นโพธิ์เชื่อว่า สามารถนำมาซึ่งความรุ่งเรืองในชีวิตและ ชุมชนบ้านเมืองได้ ความเชื่อนี้ถือเป็นแนวคิดสากลของชาวพุทธทั่วโลก ดังมีคำกล่าวที่ว่า “ชาวฮินดูตั้งจิตปรารถนาที่จะได้อาบน้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ในเมืองพาราณสีฉันใด ชาวสิงหลคนศรี ลังกา ก็มีความปรารถนาที่จะมากกราบไหว้ต้นศรีมหาโพธิ์ฉันนั้น ด้วยเช่นกัน” (พระวิเทศโพธิคุณ, 2545: 175) ต้นโพธิ์จึงเปรียบเหมือนเป็นต้นไม้แห่งพุทธศาสนา ซึ่งมีทั้งอำนาจมีความสง่างาม เหนือกว่าต้นไม้ธรรมดาทั่วไป ความเชื่อและแนวคิดนี้จะเห็นได้จากในคัมภีร์ทิพยาวทาน ว่า พระสงฆ์สาวกได้ทูลต่อพระพุทธเจ้าขอให้ปลูกต้นโพธิ์ที่ประตูเชตวันาราม เพื่อปกป้องคุ้มครอง สวันและเป็นที่พักการบูชา พระพุทธเจ้าทรงเห็นด้วยและตรัสว่า “ที่แห่งนี้จะเป็นที่พำนักอันถาวรของ เรา” (Jeannine Auboyer, 1949: 73 อ้างถึงใน เอเดรียน สนอดกราส, 2541: 216) ในทำนอง เดียวกับบทกลิ้งคโพนีชาตก พระอานนท์ได้ขอให้พระพุทธเจ้ากำหนดสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสัญลักษณ์

แทนพระองค์ เพื่อให้ผู้เลื่อมใสศรัทธาสามารถถวายเครื่องสักการบูชาได้เมื่อพระองค์มิได้ประทับ
อยู่ที่นั่น พระพุทธองค์ตรัสว่า ต้นไม้เป็นตัวแทนที่ถูกต้องเหมาะสมของพระองค์ ทั้งในยามที่
พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่และภายหลังจากที่ทรงปรินิพพานไปแล้ว

เอเดรียน สอนนกราส (2541: 218) ได้ศึกษาเกี่ยวกับระบบสัญลักษณ์ที่ปรากฏในทาง
พุทธศาสนาโดยรวมถึงต้นโพธิ์ว่า การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับต้นโพธิ์
จนต้นโพธิ์ได้กลายเป็นเครื่องหมายแห่งการตรัสรู้ จนถึงบัดนี้ต้นโพธิ์ก็ได้รับการเคารพบูชาว่า
เป็นสัญลักษณ์ของเหตุการณ์สำคัญนั้น เรื่องราวเกี่ยวกับการเสวยวิมุตติสุข 49 วันหลังจากตรัสรู้
ได้อ้างถึงต้นโพธิ์หลายครั้ง กล่าวคือพระพุทธเจ้าทรงทอดพระเนตรไปยังต้นโพธิ์โดยไม่กะพริบ
ตาเป็นเวลา 7 วัน ทรงดำเนินจงกรมโดยเริ่มต้นจากต้นโพธิ์ ขณะที่ประทับอยู่ที่ต้นโพธิ์ที่เคย
ทรงรับประเคนภัตตาหารจากนางสุชาดา พระองค์ก็ทรงเอาชนะพญามารได้ ลักษณะเช่นนี้จึง
แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวโยงพระพุทธเจ้ากับต้นโพธิ์ซึ่งถือเป็นตัวแทนของกันและกัน

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเนื้อหาในตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่านอกจากจะพบ
เหตุการณ์ปรากฏซ้ำๆ ที่ฉายภาพความสำคัญของต้นโพธิ์ว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าแล้ว
ยังพบว่าต้นโพธิ์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนไทยเชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติสิงสถิตอยู่ภายใน ซึ่งมีใช้
พระพุทธเจ้า ต้นโพธิ์เป็นเหมือนกับต้นไม้วิเศษที่สามารถบันดาลความอยู่ดีมีสุขความรุ่งเรือง มี
ฤทธิ์อำนาจทำให้ชีวิตของมนุษย์ยืนยาวได้ หากผู้คนเคารพบูชาและดูแลรักษาต้นโพธิ์* คนไทย
เชื่อว่าต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ที่นิยมปลูกตามวัด และเป็นหน่อพันธุ์พืชที่นำมาจากอินเดียและศรีลังกา
ซึ่งมาพร้อมกับการเผยแพร่พุทธศาสนา ทั้งนี้ต้นโพธิ์เกิดขึ้นมาภายหลังจากที่คนไทยมีการนับถือ
ต้นไม้พื้นเมืองอันเป็นความเชื่อเดิมอยู่แล้ว

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุดอยตุง**

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว เทวบุตรกัมมปิติสโรได้นำ
ต้นโพธิ์จากเมืองกุสินารายณ์มาปลูกไว้ทางทิศเหนือของพระธาตุช้างมูก
ผู้ใดบูชาต้นโพธิ์นี้ด้วยการทำไม้ค้ำแล้วอธิษฐานจะสมปรารถนาทุกประการ
การปลูกต้นโพธิ์จะนำความรุ่งเรืองมาสู่คนที่กราบไหว้บูชากิ่งของต้นโพธิ์

- **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง)**

ในบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวงมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ ต้นโพธิ์จะมี “ไม้ค้ำศรี”
หรือไม้ค้ำโพธิ์จำนวนมาก เชื่อว่าการที่นำเอาไม้ค้ำต้นโพธิ์เช่นนี้จะเป็น
สิริมงคลแก่ชีวิต

* คนไทยอีสานมีพิธี “ค้ำโพธิ์ค้ำไฮ” หมายถึงการนำเอาไม้ค้ำต้นโพธิ์และต้นไทร เชื่อว่าเป็นการ
ต่ออายุคนป่วย โดยจะเอาไม้ยอปากง่ามมาทำเป็นหลัก แล้วนำไปค้ำกิ่งต้นโพธิ์หรือต้นไทร ปักกรรอบหลักนั้น
แล้ววางเครื่องสักการบูชาไว้ใกล้ ๆ ซึ่งด้ายสายสิญจน์โดยรอบ จากนั้นจึงนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูปมาสวด

- ตำนานพระเจ้าเสียบโลก

พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงบริเวณริมน้ำปิง แล้วเสด็จไปยังไม้ยางต้นหนึ่ง ทรงหยุดประทับที่นั่นแล้วตรัสว่า หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้วพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จะมาประดิษฐานอยู่ที่แห่งนี้ ภายหน้าเมื่อไม้ยางนี้ตายไป แล้วต้นศรีมหาโพธิ์ต้นหนึ่งจักปรากฏขึ้นแทนที่ สถานที่นี้จักได้ชื่อว่า “พระธาตุยางหมอก”

ต้นโพธิ์ถือเป็นเสาแกนหลักค้ำของพุทธศาสนา อันเป็นสะพานเชื่อมโยงสองภพภูมิ คือ โลกียภูมิแห่งสังสาระกับโลกุตระภูมิแห่งนิพพาน รวมทั้งยังเป็นรากฐานการดำรงอยู่ของจักรวาลด้วย ในภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ปรากฏภาพของต้นโพธิ์ที่มีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ด้านบนสุด ซึ่งหมายถึง โพธิบัลลังก์ที่ประทับของพระพุทธเจ้า ในภาพจิตรกรรมชิ้นนี้ได้อธิบายว่า พญามารได้ปรากฏร่างขึ้นมา แล้วต้องการสิทธิในการครอบครองโพธิบัลลังก์ที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ แต่ก็ต้องแตกพ่ายไปเมื่อพระศากยมุนีทรงเรียกพระนางธรณีมาเป็นพยานในการบำเพ็ญบารมีของพระองค์

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ต้นโพธิ์ที่มีฐานะเป็นเสาค้ำที่อยู่ในภาพจิตรกรรมดังกล่าว กล่าวคือ ต้นโพธิ์ที่มีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ด้านบนสุด ลำต้นของต้นโพธิ์จึงเป็นแกนเสา ค้ำที่เชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับพระพุทธเจ้า ซึ่งหมายถึงบันไดของการก้าวขึ้นสู่เบื้องบนอันเป็นสิ่งสูงสุดในทางพุทธศาสนา ฉะนั้น ต้นโพธิ์จึงเป็นสัญลักษณ์แทนหนทาง และเป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างโลกศกดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญซึ่งเป็นจุดกึ่งกลางของระบบจักรวาล

ภาพ: จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างตันโพธิ์กับพระพุทธรูปที่มีอยู่ในความเชื่อและตำนาน ปรัมปราของคนไทยนั้น เราจะพบต้นไม้ขี้แล้วขี้เล่าในเหตุการณ์สำคัญในทางพุทธประวัติ ใน **ตำนานเมืองยอง (ไถลือ)** เล่าว่าพระพุทธรูปได้นำเอากิ่งไม้โพธิ์ต้นที่พระพุทธรูปประทับเมื่อ คราวตรัสรู้มาปลูกไว้เพื่อให้เป็นไม้มิ่งเมืองให้ผู้คนสักการบูชา พร้อมทั้งสั่งให้พระยาเจ้าเมือง และชาวบ้านกราบไหว้บวงสรวงดูแลต้นโพธิ์ เพื่อให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขและเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง (ทวี สุว่งปัญญากร, 2527: 31) เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดว่า ต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่พระพุทธรูปนำมาปลูกไว้ยังดินแดนชนชาติไท ฉะนั้น ต้นโพธิ์จึงเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปทั้งโดยการเป็นตัวแทนของหลักคำสอนทางพุทธศาสนาและโดยทางพืชพันธุ์ที่สืบเค้าเดิมมาจากต้นโพธิ์ที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความมั่งคั่งรุ่งเรือง และการเผยแผ่ของพุทธศาสนาที่ได้แตกกิ่งก้านสาขามาถึงบริเวณนี้ ดังนั้น ต้นโพธิ์จึงมีบทบาทเป็นตัวแทนเชื่อมโยงความเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านกับความเป็นพุทธศาสนาแบบฉบับได้อย่างน่าสนใจ

มีข้อสังเกตว่า หลังจากที่ต้นโพธิ์เกิดขึ้นในดินแดนของคนไทยแล้ว ตำนานมักอธิบายให้เห็นตรงกันถึงสภาพที่ไม่มีบ้านเมืองตั้งอยู่ หรือเป็นบ้านเมืองที่มีแต่ความสับสนวุ่นวายไร้ระเบียบซึ่งกลับกลายเป็นดินแดนที่มีการสร้างบ้านเมืองขึ้น และกลายเป็นชุมชนที่มีระเบียบสามารถทำให้มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้ ดังนั้น อาจตีความในเชิงพุทธศาสนาได้ว่า ต้นโพธิ์เป็นหลักแห่งแสงสว่างที่คอยขับไล่ความมืดมนในชีวิตของมนุษย์ ความมืดมนในที่นี้ อาจหมายถึง “อวิชชา ตัณหา และราคะ” ขณะที่ต้นโพธิ์อาจเปรียบได้กับพระธรรมซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางเชื่อมต่อโลกทั้งฝ่าย คือโลกียะภูมิกับโลกุตระภูมิเข้าไว้ด้วยกัน

ปราณี วงษ์เทศ (2531: 134) ได้อธิบายถึงความเชื่อเกี่ยวกับต้นโพธิ์ของชุมชนลาวพวน ในจังหวัดปราจีนบุรีว่า กลุ่มคนเหล่านี้มีความเชื่อและความศรัทธาในต้นโพธิ์เก่าแก่รวมกัน คือ ต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ซึ่งเชื่อว่าจะมีความศักดิ์สิทธิ์ ได้เมล็ดพันธุ์มาจากพุทธคยา มีเรื่องเล่าถึงประวัติความเป็นมาที่ผูกเป็นนิทานศักดิ์สิทธิ์และบทเช็งในพิธีแห่บั้งไฟมากมาย และเป็นที่รับรู้บอกเล่ากันอย่างแพร่หลายในเขตนี้ ชาวบ้านเชื่อว่าเวลาเดือนหงายในสมัยก่อน จะได้ยินเสียงฆ้อง กลอง และเสียงพิณพาทย์ขับกล่อมต้นโพธิ์ ในสมัยก่อนใบโพธิ์มีขนาดใหญ่มากจนสามารถห่อข้าวกินได้ ถ้าใครเจ็บไข้ได้ป่วยให้เก็บใบโพธิ์ไปบูชาหรือแช่น้ำกินก็จะหาย และเมื่อใดมีคนทำผิดศีลธรรม กิ่งโพธิ์ก็จะหักขึ้นไปทางทิศของคนร้าย บ้านเมืองจึงอยู่เย็นเป็นสุขเพราะมี “เจ้าพ่อต้นโพธิ์” คอยคุ้มครอง ความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อที่ผู้คนมีต่อต้นโพธิ์นี้ จึงทำให้วัดต้นโพธิ์เป็นบ่อเกิดของ ประเพณีต่างๆ เป็นศูนย์รวมของการทำบุญทำกุศลทุกเทศกาล และเป็นสัญลักษณ์ของประชาชนแถบนี้ บริเวณนี้จึงมีความสำคัญทางวัฒนธรรมในเขตภูมิภาคนี้มากที่สุดแห่งหนึ่ง

ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดของกลุ่มชนชาติไทที่มีต่อต้นโพธิ์ว่า มิได้เป็นเพียงตัวแทนความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนาชาวบ้านเท่านั้น แต่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองหรือมีฐานะเป็นเปรียบเหมือนกับ “ผีอารักษ์บ้านผีอารักษ์เมือง” ดังจะเห็นได้จากคำเรียกต้นโพธิ์ว่า “เจ้าพ่อต้นโพธิ์” และหน้าที่ที่คอยดูแลคุ้มครองผู้คนและชุมชนบ้านเมือง แนวคิดนี้สอดคล้อง

กับความเชื่อเรื่องผีเมืองเสือเมืองใจเมืองหรือหลักเมือง ซึ่งเป็นเทวดาอารักษ์คุ้มครองบ้านเมืองอันเป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่เห็นได้ในวัฒนธรรมของชนชาติไทหลายกลุ่ม เช่น ไทเขินมีพิธีเลี้ยงผีเมืองกลางเมืองเชียงตุงบริเวณวัดพระเจ้าหลวง วัดหัวขวง ก็มีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ที่เรียกว่าไม้สะหลีใจเมือง ใต้ต้นโพธิ์มีศาลเรียกว่า หอเทวดาหรือใจเมือง เป็นต้น

ภาพ: ต้นศรีมหาโพธิ์ หรือ ไม้สะหลีใจเมือง
วัดหัวขวงและวัดพระเจ้าหลวง เมืองเชียงตุง

มีข้อสังเกตว่า เรื่องราวการนับถือต้นไม้หรือธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนามักมีที่นั่นถือกันว่า “ไม่เป็นสาระที่นำมาซึ่งความสุข” เพราะเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นไม่ได้นำพาไปสู่หนทางแห่งการดับทุกข์โดยแท้จริง ดังคาถาพุทธพจน์ในพระธรรมบท ว่า “มนุษย์มากมายหนักหนา ถูกความกลัวคุกคามเข้า พากันยึดเอา ภูเขาบ้าง ป่าบ้าง สวนและต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์บ้าง เป็นที่พึ่ง สิ่งเหล่านั้นไม่เป็นที่พึ่งอันเกษมได้เลย นั่นไม่ใช่สาระอันอุดม คนยึดเอาสาระอย่างนั้นจะพ้นไปจากสรรพทุกข์หาได้ไม่” (พระธรรมปิฎก, 2543: 428, 911)

อย่างไรก็ตาม ในความคิดของคนไทหลายกลุ่มก็มีความเห็นสอดคล้องกันว่าต้นโพธิ์และธรรมชาติต่างๆ นั้นล้วนเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะมีผีนางวิญญานสิงสถิตอยู่ ดังนั้น หากคนไม่เกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ ก็อาจนำมาซึ่งภัยพิบัติหรือความเดือดร้อนทุกข์ยากได้ David L. Carmichael (1994: 91) ได้แสดงทัศนะให้เห็นว่าอำนาจเหนือธรรมชาติส่วนใหญ่ มักเป็นสิ่งที่เกิดมาจากแหล่งธรรมชาติอันหลากหลาย เช่น ต้นไม้บ้าง สัตว์บ้าง หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติบ้าง ดังนั้น ธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่ถูกนำมาใช้ตีความเชื่อมโยงกับเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์คุ้นเคยและรู้จักกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว

แสดงให้เห็นว่า ต้นโพธิ์และบริเวณที่ตั้งต้นโพธิ์ในความคิดของคนไทล้วนเป็นบริเวณศักดิ์สิทธิ์ที่มีทั้งอำนาจทางศีลธรรม คือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าหรือพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นสถานที่ซึ่งมีผีนางวิญญานและอำนาจเหนือธรรมชาติสิงสถิตอยู่ทั้งสิ้น ดังนั้น ต้นโพธิ์จึงมีบทบาทในฐานะ

เป็นที่ตั้งและดำรงอยู่ของพุทธศาสนา เป็นที่สถิตของเทพเจ้า เป็นตัวแทนของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่ก่อให้เกิดชีวิตให้แก่จักรวาล

ฉ) พุทธบัลลังก์

พุทธบัลลังก์ หมายถึงพระแท่นที่ประทับขององค์พระพุทธเจ้า ในตำนานพระชาติของ คนใหม่เนื้อความที่กล่าวถึงพระแท่นที่ประทับของพระพุทธเจ้าว่า เป็นก้อนหินบ้าง เป็นพีชพรรณ ต่างๆ บ้าง พุทธบัลลังก์ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางพุทธศาสนาและบางครั้งก็เป็นที่มา ของชื่อพระธาตุ เป็นที่ประทับรอยพระบาทและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ต่อมามีการสร้าง พระธาตุเจดีย์ครอบทับพุทธบัลลังก์นั้น ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นความหมายในการเป็นสิ่ง เคารพบูชาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อระลึกถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้ายังดินแดนของชนชาติไท

ใน **ชินกาลมาลีปกรณ์** (กรมศิลปากร, 2539: 50-51,63) พระพุทธเจ้าได้นำภูผาคาคาที่ พราหมณ์ผู้หนึ่งนำมาถวายปูลาด เพื่อกระทำประทักษิณเสียดวงบารมีเรื่องการตรัสรู้ โดยการทิ้งก่า ภูผาคาลงใต้ต้นโพธิ์ ปรากฏว่าก่าภูผาคาลับกลายขึ้นเป็น “พระวิเชียรรัตน์บัลลังก์” สูง 15 ศอก พระองค์จึงเสด็จขึ้นสู่พระวิเชียรบัลลังก์ อีกเหตุการณ์หนึ่งเมื่อพระโพธิสัตว์ได้ตรัสแก่พระบรม โภธิญาณแล้ว เสด็จทรงนั่งอยู่เหนือปราศตบัลลังก์ชมกับพระโพธิญาณวิมุติสุขอยู่เหนือบัลลังก์นั้น ในตอนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน พระองค์ก็ได้เสด็จไปบรรทมเหนือพระแท่นมณฑลศิลา อันเป็นที่ปรินิพพานระหว่างต้นรังทั้งคู่ ซึ่งอยู่ในศาลวันอุทยานใกล้กรุงโกสินทราย

แสดงให้เห็นว่า พุทธบัลลังก์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้าโดยตรงทั้งในช่วง ก่อนตรัสรู้ ตรัสรู้ และปรินิพพาน พุทธบัลลังก์จึงเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าอีกอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับต้นโพธิ์ รอยพระบาท และพระธาตุ ในตำนานพระชาติมักเล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จ พร้อมกับพระสาวกทั้งหลายมายังดินแดนของชนชาติไท เพื่อแสดงธรรมโปรดสั่งสอนสัตว์ ทั้งหลาย ทั้งนี้พระพุทธเจ้าจะประทับนั่งบนก้อนหินหรือฟ่อนข้าว ซึ่งเป็นพุทธบัลลังก์ที่กลุ่ม ชนพื้นเมืองนำมาถวาย

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระเจ้าเลียบโลก

พญานาคนำเอาก้อนหินจากเมืองบาดาลขึ้นมาให้พระพุทธเจ้าประทับ แล้วพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาโปรดพญานาค แล้วประทับรอย พระบาทไว้บนแผ่นหินที่ประทับ เพื่อมอบให้พญานาคนำไปสักการะบูชา

- ตำนานพระธาตุวัดพระนอนแม่ปู้คา (เชียงใหม่)

ชาวนาได้นำเอาแฝก (หญ้าคา) มาปูเป็นที่ประทับให้พระพุทธเจ้าพำนัก พระองค์ได้ประทานพระเกศธาตุให้ชาวนา พระอินทร์ได้เนรมิตสร้าง พระธาตุเจดีย์ครอบทับพระบรมสารีริกธาตุบริเวณหญ้าคาที่พระพุทธเจ้าเคย ประทับ

- **ตำนานพระธาตุวัดข้าวแทนหลวง (เชียงใหม่)**

มีพ่อนากำลังเกี่ยวข้าวเห็นพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาจึงเข้าไปกราบไหว้
พ่อนำได้นำเอาพ่อนข้าวไปปูเป็นแท่นที่ประทับถวายให้พระพุทธรูปเจ้า
พร้อมทั้งถวายอาหาร

- **ตำนานพระธาตุสายเมือง (ไทรโยค)**

พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายังริมแม่น้ำสายพบหมู่บ้านชาวป่า พระองค์จึงเสด็จไป
ประทับนั่งเหนือแท่นหินในบริเวณที่ตั้งพระธาตุปัจจุบัน

การสร้างพระแท่นถวายพระพุทธรูปเจ้า เป็นเสมือนสัญลักษณ์บ่งชี้ให้เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้า
มีสถานภาพสูงเหนือกว่าคนธรรมดาทั่วไป คตินิยมนี้อาจเห็นได้จากพระพุทธรูปทั้งหลายที่เป็น
ประติมากรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งฐานซุกซิมของพระพุทธรูปประธานส่วนใหญ่มักจะเป็นรูปบัวหงาย
อันเป็นลักษณะนิยมของพุทธบัลลังก์แบบหนึ่งในสังคมชาวพุทธโดยทั่วไป

อย่างไรก็ตาม พุทธบัลลังก์ของพระพุทธรูปเจ้าที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไท
ส่วนใหญ่ มักฉายภาพให้เห็นว่าพระแท่นที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้าเป็นพีชบ้าง เป็นก้อนหินบ้าง
ที่ชนพื้นเมืองเป็นผู้นำมาถวาย ซึ่งพระแท่นที่ประทับนี้ยังมีหน้าที่เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
และที่ประทับรอยพระบาท ในตำนานพระธาตุม่อนเปี้ยะ (เชียงใหม่) พญานาคเนรมิตพระแท่น
ที่ประทับให้กับพระพุทธรูปเจ้าแล้วนำเอาพระเศียรที่พระองค์ประทานให้บรรจุไว้ในก้อนหินที่
ประทับฝังลงไปใต้อุโมงค์ใต้ดิน เช่นเดียวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่านาคได้รับพระ
เศียรจากพระพุทธรูปเจ้า แล้วนำมาบรรจุไว้ในที่พระพุทธรูปเจ้าประทับนั่ง ในขณะที่ตำนาน
พระธาตุดอยตุง (เชียงราย) เล่าว่าพระกัศสปะพร้อมพระยาอชุตราชได้นำพระบรมสารีริกธาตุ
ของพระพุทธรูปเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่ดอยตุง ด้วยอภินิหารพระบรมสารีริกธาตุนั้นได้จมลงไปในหิน
ที่พระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมาประทับนั่ง สะท้อนให้เห็นว่าพระแท่นที่ประทับหรือพุทธบัลลังก์
เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาเสมือนเป็นสัญลักษณ์ว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เคยเดินทางเข้ามา
ประทับพำนักยังดินแดนของชนชาติไทมาแล้ว

มีข้อสังเกตว่า ความคิดเกี่ยวกับที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้าที่เชื่อว่าพระองค์ได้เสด็จ
มายังดินแดนนั้นมีปรากฏอยู่ในความเชื่อของชาวพุทธกลุ่มอื่นด้วย ซึ่งพบว่ามี การเคารพบูชา
สิ่งของที่พระพุทธรูปเจ้าเคยนำมาใช้ประทับ ดังปรากฏในรสวาหินี มีตำนานพระธาตุในศรีลังกา
เรื่องพระธาตุขาคัง เล่าว่าในเมืองปัจฉิมนครนั้นมีชายผู้หนึ่งนับถือพุทธศาสนาอาศัยอยู่ ครั้ง
นั้นมีพระเถระองค์หนึ่งเก็บขาคังที่พระพุทธรูปเจ้าทรงใช้แล้วมาไว้ในยาม แล้วออกเดินบิณฑบาต
ไปจนพบชายผู้หนึ่งที่มาดูแลอุปฐาก พระเถระจึงได้ฝังพระธาตุขาคังไว้ที่แห่งนี้ ขณะนั้นมีชายอีก
ผู้หนึ่งนับถือพระอิศวร ชายผู้นับถือพระพุทธรูปเจ้าจึงบอกให้ชายผู้นั้นเลิกนับถือพระอิศวร โดย
กล่าวพรรณนาถึงคุณานุภาพแห่งพระพุทธรูปให้ชายผู้นั้นฟัง แต่ต่างฝ่ายต่างอวดอ้างว่าพระเจ้าของ
ตนว่ามีอำนาจสูงสุด จนเป็นเหตุให้ทะเลาะกัน ภายหลังได้เข้าเฝ้าพระราชราชาเพื่อให้ตัดสินความ
พระราชราชาจึงสั่งให้ชายทั้งสองกระทำกัจจพิริ เพื่อให้พระเจ้าของทั้งสองฝ่ายแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

ชายที่นับถือพระอิศวรได้กระทำพิธีกรรมบูชาต่างๆ แต่อาณาภาพแห่งพระเจ้าก็ไม่ปรากฏ ฝ่ายชายที่นับถือพุทธได้กระทำบูชาพระสถูปทราย แล้วกระทำประทักษิณยกมือไหว้บนบานขอให้พระบรมสารีริกธาตุแสดงอิทธิฤทธิ์ ครั้นแล้วอาณาภาพของพระบรมสารีริกธาตุก็ได้ลอยขึ้นไปยังอากาศเปล่งรัศมีรุ่งโรจน์ ผู้คนเห็นต่างเกิดความอัศจรรย์จึงกระทำการบูชา แม้ชายผู้นับถือพระอิศวรก็มีจิตเลื่อมใสศรัทธาและหันมานับถือพระรัตนตรัยเรื่อยมา (แสง มณีบูร, 2513: 137-144)

แนวคิดเกี่ยวกับพุทธบัลลังก์ที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่สื่อด้วยภาพของก้อนหินนี้ ในทางความเชื่อดั้งเดิมก้อนหินถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีเทพเจ้าดูแลรักษาอยู่ซึ่งปงเป็นนัยว่าเทพเจ้าเหล่านี้จะเป็นผู้ดูแลอุปัฏฐากพระพุทธรูปศาสนา สัญลักษณ์ก้อนหินในฐานะที่เป็นพุทธบัลลังก์ของพระพุทธรูปเจ้ามีปรากฏมากมายในตำนานพระธาตุของคนไท ตัวอย่างเช่นตำนานพระเจ้าเสียบโลก และตำนานผาแรม มีข้อความบรรยายตรงกันถึงก้อนหินเป็นพุทธบัลลังก์ของพระพุทธรูปเจ้าว่า “สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงจริยะอันงดงาม จึงตรัสแสดงบุรพกรรมเทศนาอันล่วงมาแล้ว แก่พระมหากษัตริย์ผู้มียศว่า ดุราอาณนท “ศิลาบัลลังก์ก้อนใหญ่” ที่ตภาคตนอนอยู่นี้ เป็นอัครฐานอันเลิศยิ่งนัก มีอารักษ์คือยักษ์เสนาตนใหญ่อยู่อารักขา ตั้งแต่ปฐมกาลปมา แม้นพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายที่ล่วงมาแล้วทั้ง 3 พระองค์ คือพระพุทธรูปเจ้ากฤษณะ พระพุทธรูปเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธรูปเจ้ากัศสปะ ทุกพระองค์เคยเสด็จมาประทับนอนโปรดสงเคราะห์อารักษ์ที่นี้ รวมทั้งตภาคตนับเป็นองค์ที่ 4 แม้นพระอาริยมตไตรยเจ้า ก็จะมาอนแรมที่นี้อีกเหมือนกัน” (สิงฆะ วรณะสย, 2518: 49) ความคิดนี้สะท้อนว่าพระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์จะต้องเดินทางมายังดินแดนสุวรรณภูมิ เพราะต้องเสด็จมาประทับรอยพระบาทในที่เดียวกันเสมอ* อันเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาของกลุ่มชนชาติไทได้อีกประการหนึ่ง

นอกจากนี้ ยังปรากฏในเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปยังเมืองสองทรงทอดพระเนตรเห็นหินก้อนหนึ่ง มีรูปเหมือนช้างนอนหมอบเรียงกันใกล้ฝั่งน้ำมุนขนที ก้อนหินแห่งนี้เป็นที่อันพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายทั้ง 3 พระองค์ที่ผ่านมาย่อมมาประทับนั่งสำราญอยู่ทุกพระองค์ แล้วพระพุทธรูปเจ้าจึงได้เสด็จเข้าไปประทับนั่งอยู่เหนือก้อนหินนั้น ลักษณะเช่นนี้ถือเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาเก่าแก่ที่มีปรากฏอยู่ในดินแดนของคนไทมานานแล้ว แม้ในอดีตก่อนที่พุทธศาสนาของพระโคตมะจะเข้ามาเผยแพร่อีกกว้างขวางนั้น บริเวณนี้ก็ยังคงเป็นชุมชนบ้านเมืองที่นับถือพุทธศาสนาอยู่ด้วยเช่นกัน

* ในคัมภีร์ล้านนามีความเชื่อว่าพระเจ้าหรือพระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์จะต้องประทับในที่เดียวกันเสมอ มี 4 แห่ง คือตำแหน่งของพุทธบัลลังก์ภายใต้โพธิพฤกษ์ สถานที่แสดงปฐมเทศนาคือป่าอิสิปตมฤคทายวัน สถานที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในวันเทโวโรหณะที่เมืองสังกัสสะ และตำแหน่งที่วางพุทธอาสนะซึ่งประทับนอนในคันธกุฎีที่เชตวันาราม ทั้งนี้ขนาดของเชตวันารามและเมืองที่ตั้งของเชตวันารามอาจแตกต่างกัน แต่ตำแหน่งที่ตั้งของพระแท่นบรรทมจะต้องตั้งอยู่ในที่เดียวกันเสมอ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 8, 2542: 4284)

พุทธบัลลังก์ในมุมมองของพุทธศาสนา มักฉายภาพให้เห็นว่าเป็นที่ซึ่งมีความสงบ เรียบร้อยและเป็นที่ปฏิบัติกรรมฐานเพื่อนำไปสู่ความสงบสุข กล่าวคือหากพระพุทธเจ้าประทับบนบัลลังก์ก็จะมีอภิปริยาที่สำรวม มีเรื่องเล่าว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ในที่ประทับเหนือรัตนบัลลังก์ที่โคนต้นศรีมหาโพธิ์ ขณะนั้นเหล่าเทพเทวดา พระอินทร์ และพระพรหม ต่างสงสัยกลางแคลงใจว่าพระพุทธเจ้าคงยังไม่ได้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยจิตจึงได้กระทำปาฏิหาริย์เหาะขึ้นไปสู่อากาศ ทรงเนรมิตแบ่งกายออกเป็น 1,000 องค์ แล้วเสด็จกลับมาประทับหนึ่งที่บัลลังก์ตามเดิม ทำให้เหล่าเทพเทวดาพระอินทร์และพระพรหมเลื่อมใสศรัทธา จึงได้ก่อบรรพชาตุดีด้วยที่พระพุทธเจ้าประทับแล้วเรียกว่านิมิตเจดีย์ (สิงฆะ วรรณะสัย, 2518: 25) พุทธบัลลังก์ถือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจน และมีความสำคัญเชื่อมโยงกับพระองค์ตั้งแต่ก่อนตรัสรู้ จนกระทั่งปรินิพพาน ในชินกาลมาลีปกรณ์ (2539: 63) พระพุทธเจ้าเสด็จไปบรรทมเหนือพระแท่นมณฑลศิลา อันเป็นที่ปรินิพพานระหว่างต้นรังทั้งคู่ ในทำนองเดียวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดพระเจ้าหลวง เมืองเชียงตุง มีภาพเหตุการณ์เรื่องพระพุทธเจ้าทรงบรรทมอยู่บนพระแท่นบัลลังก์ ต่อมาพระองค์ได้เสด็จสู่ปรินิพพานบนพระแท่นนี้ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของพุทธบัลลังก์ที่เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง และเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับภาวะสูงสุดของพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจน

ภาพ: พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานอยู่เหนือพุทธบัลลังก์
จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดพระเจ้าหลวง เมืองเชียงตุง

เอเดรียน สนอนกราส (2541: 190) ได้ชี้ให้เห็นหน้าที่ของก้อนหินหรือแท่นหินก่อนจะกลายมาเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าว่า “ในคัมภีร์บาลีทำให้เราทราบว่ารูปแบบเช่นนี้พบได้ทั่วไปในประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาล และคัมภีร์ดังกล่าวยังได้กล่าวถึงแท่นหินหรือแท่นบูชา (ภาษาบาลีเรียกว่า เวยยัตติ มัญญา) ประดิษฐานอยู่ข้างต้นไม้อันศักดิ์สิทธิ์ การใช้สัญลักษณ์นี้ได้สืบทอดต่อมาในพุทธศาสนา ตามแผนกรูข่องประตูหน้าต่างจำนวนนับไม่ถ้วนจาก สัญจี ภารหุต

อมราวดี และตามปูชนียสถานอื่นๆ ที่มีอายุตั้งแต่สมัยที่มีการสลักภาพศิลปะในพุทธศาสนาหลงบนแผ่นหิน ภาพพระพุทธรูปที่แสดงไว้มิได้มีรูปลักษณะเป็นมนุษย์ แต่ปรากฏเป็น “อาสนะหิน” ที่วางแปลนตรงโคนต้นศรีมหาโพธิ์ การแสดงภาพในลักษณะนี้ แทนหินบุชาก่อนสมัยพุทธกาลได้กลายมาเป็นพุทธบัลลังก์” จากประเด็นนี้ อาจพิจารณาในแง่ของกลุ่มชนชาติไทยได้ว่า “ก้อนหินหรือแทนหิน” นี้เป็นเสมือนเทวาลัยอันเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าอื่นๆ เช่นกัน

ข) วัด

วัดเป็นที่ชุมนุมของสงฆ์ กล่าวคือมีหน้าที่สำคัญคือเป็นที่อยู่ของสงฆ์ รวมทั้งเป็นที่ประดิษฐานของสัญลักษณ์อื่นๆ ของพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นสถานที่ปฏิบัติกิจพิธีทางสงฆ์ ทั้งนี้อาจมีอาคารสิ่งก่อสร้างอย่างใดอย่างหนึ่ง วัดเป็นตัวแทนของการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เพราะถ้ามีวัดตั้งขึ้นที่ใดนั้นย่อมหมายความว่า มีชุมชนชาวพุทธปรากฏอยู่ด้วยเช่นกัน วัดเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายสวนไผ่ และสร้างขึ้นเป็นวัดไว้สำหรับเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าชื่อว่า “พระเวฬุวันมหาวิหาร (หรือวัดเวฬุวัน) นับเป็นวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา (วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2543: 21)

ในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทยส่วนใหญ่อธิบายว่า บริเวณที่เป็นวัดในปัจจุบันนั้น มักจะเป็นป่าที่ไม่มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัย หรือยังไม่มีการสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น ตำนานพระธาตุหลายเรื่องกล่าวถึงเมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่ ได้เสด็จไปยังในที่ต่างๆ เพื่อโปรดสรรพสัตว์ตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ โดยมีพระอานนท์ตามเสด็จไปด้วย บางครั้งก็มีพระอินทร์และพระเจ้าอโศกตามเสด็จ เมื่อดำเนินไปถึงที่อันควรจะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ซึ่งมักจะเป็นพื้นที่ว่างเปล่า บางครั้งก็เป็นยอดเขา ถ้า เนินดิน หรือป่าไม้ ต่อมาพระพุทธเจ้าจึงได้บรรจุพระเกศาธาตุไว้ยังสถานที่นั้นแล้วกล่าวพุทธทำนายว่า หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้วจะมีผู้มาค้นพบพระบรมสารีริกธาตุที่พระองค์บรรจุไว้จึงได้ก่อสร้างองค์พระธาตุเจดีย์ขึ้น และสร้างเป็นวัดวาอารามสำหรับสงฆ์ ทั้งนี้เหตุที่ก่อสร้างเป็นวัดขึ้นมานั้นก็เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งพระธาตุ และเป็นที่อยู่สำหรับสงฆ์และฆราวาสที่จะมาปฏิบัติตนเพื่อดูแลรักษาพระธาตุ การสร้างวัดขึ้นมานั้นมักจะอธิบายว่ามีเทพนิมิตหรือสิ่งเหนือธรรมชาติหรือชนพื้นเมืองมาบอกเหตุเกี่ยวกับที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งต่อมาจึงได้มีการสร้างวัดวาอารามขึ้นภายหลังจากที่สร้างองค์พระธาตุเจดีย์แล้ว

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุจอมจ้อ (เชียงใหม่)

พญานาคแปลงตัวเป็นชายหนุ่มมาเล่าเรื่องที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังที่แห่งนี้ให้พระยาศรีจอมธรรมราชฟัง เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องจึงโปรดให้สร้างพระเจดีย์สูงสวมไว้เหนือปากอูโมงค์พระเกศธาตุเจ้า แล้วสร้างวิหารไว้หน้าพระธาตุเจดีย์ดังกล่าว

- **ตำนานพระธาตุยอยหงส์ (น่าน)**

มีหงส์ตัวหนึ่งคาบเอายอยคำ (เครื่องชั่งโบราณ) บินวนไปมาอยู่บนยอดเขา แล้วปล่อยยอยคำลงบนภูเขาที่บินวนอยู่ ต่อมาผีฝนตกหนักพอฟฝนหยุดตกมี ช้างป่าฝูงหนึ่งเดินมาเหยียบดินบริเวณภูเขานั้นจนแน่น แล้วเดินประทักษิณ ที่ด้านล่างอีกจนพื้นดินเรียบ มีพระเถระผู้หนึ่งเห็นเหตุการณ์จึงได้ให้ชาวบ้าน ก่อสร้างเป็นพระธาตุเจดีย์ครอบทับยอยหงส์ แล้วสร้างวิหารและที่พำนักสงฆ์

- **ตำนานพระธาตุแสนไห (เชียงใหม่)**

ชาวกะเหรี่ยงได้นำความเรื่องเกิดปาฏิหาริย์พระบรมสารีริกธาตุแผ่รัศมีขึ้นไป ทูลต่อพระยาเจตบุตรเจ้าเมือง เจ้าเมืองมีความยินดีจึงประกาศให้ ชาวกะเหรี่ยงและชาวบ้านในระแวกนั้นสร้างเจดีย์ ศาลา พร้อมพระอุโบสถ และกุฏิสงฆ์ขึ้น

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของคนไทข้างต้น ทำให้เห็นส่วนประกอบสำคัญในการให้ความหมายของคำว่า “วัด” ว่าจะต้องมีสิ่งก่อสร้างหรือเป็นศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ซึ่งเรียกรวมว่า “สังฆาวาส” ไม่ว่าจะเป็นวิหาร เจดีย์ กุฏิ ศาลา อุโบสถ พระประธาน หรือห่อพระ เป็นต้น อันถือเป็นสิ่งที่อยู่ในเขตพุทธาวาสที่ปรากฏในการรับรู้ของชนชาติไทโดยทั่วไป การที่ต้องการหาที่พักสำหรับสงฆ์และเป็นที่ตั้งของพระธาตุ ถือเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาขึ้น ซึ่งกลายมาเป็นสัญลักษณ์และส่วนประกอบสำคัญเพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับปฏิบัติพิธีกรรมของสงฆ์ (Michael W. Meister and Nancy Shatzman Steinhardt, 1995: 373)

อย่างไรก็ตาม นอกจากวัดจะเป็นสถานที่ตามแนวคิดทางพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่องได้อธิบายว่า วัดเป็นสถานที่ที่มีแหล่งน้ำกินน้ำใช้สำหรับชุมชน ทั้งกลุ่มบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งจะพบว่าภายในวัดของคนไทหลายกลุ่มมีบ่อน้ำ บางครั้งก็ว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่น วัดพระธาตุพนม (นครพนม) มีบ่อน้ำพระอินทร์ซึ่งอยู่นอกวิหารคดของพระธาตุพนมติดกับห่อพระนอนตรงบริเวณเนินพระอรหันต์ เป็นบ่อน้ำประจำวัดพระธาตุพนมมาแต่โบราณ มีน้ำไหลออกมาตลอดปีถือว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เชื่อกันว่าบ่อน้ำนี้พญานาคเป็นผู้ขุดคุ้ยขึ้นมา ซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ เล่ากันสืบมาว่ามีมาพร้อมองค์พระธาตุพนมเพื่อเป็นแหล่งน้ำบริโภคของสงฆ์และประชาชนทั่วไป ในขณะที่ในวัดพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง) มีบ่อน้ำโบราณที่ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำบ่อเลี้ยง” ใกล้กับบริเวณวัด ในตำนานพระธาตุลำปางหลวง เล่าว่าพระนางจามเทวีเสด็จกลับจากราชการ ทพเมืองแม่สลิดเดินทางผ่านได้มานมัสการพระบรมสารีริกธาตุ มีชาวเมืองมาร้องทุกข์ว่าสถานที่แห่งนี้ขาดแคลนน้ำบริโภค พระนางจึงอธิษฐานเสี่ยงด้วยบุญบารมีให้สายน้ำแตกออกตรงใจกลางเมือง เมื่อพระนางกลับจากวัดพระธาตุลำปางหลวงแล้ว ต่อมาจึงมีคนไปพบน้ำพุขึ้นตรงบ่อน้ำปัจจุบันนี้ แสดงให้เห็นว่าบ่อน้ำหรือหนองน้ำถือเป็นส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่งที่มักจะปรากฏอยู่ในเขตพุทธาวาสหรือวัดของคนไท

นอกเหนือจากบ่อน้ำหรือหนองน้ำแล้ว ส่วนประกอบที่ปรากฏอยู่ในโครงสร้างของวัดในดินแดนชนชาติไทนั้น พบว่ามักจะมี “หอผีเสื้อวัด” ซึ่งถือเป็นเทพอารักษ์วัดปรากฏรวมอยู่ด้วย ทั้งนี้เสี้ยววัดนี้อาจจะมีทั้งที่เป็นยักษ์ นาค วิญญาณ หรือผีบรรพบุรุษก็ได้ ในตำนานวัดพระธาตุดอยน้อย (พะเยา) พระอินทร์เนรมิตปราสาททองเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ แล้วสั่งให้ยักษ์เป็นเสี้ยววัดถือดาบเฝ้ารักษาพระธาตุอยู่ห้าพันปี ส่วนตำนานพระธาตุวัดชัย (ไทลื้อ) เล่าว่าพญานาคที่อยู่ในแม่น้ำโขงและหนองเต็งเป็นผู้ดูแลวัด ในทำนองเดียวกับที่วัดคีรี (หลวงพระบาง) บริเวณที่ตั้งวัดในปัจจุบันเคยเป็นที่อยู่ของผีอารักษ์ชื่อเจ้าฟ้าดอกใส่เตื่อ ซึ่งในบุญปีใหม่ลาวจะมีขบวนแห่พระพุทธรูปและพระสงฆ์ รวมทั้งปู่เยอย่าเยอ ที่เป็นผีบ้านผีเมืองหลวงพระบาง หรือ “เทวดาหลวง” ของเมือง พร้อมด้วยลูกบุญธรรมคือ ตัวสิงแก้วสิงคำ ก็จะต้องหยุดขบวนอยู่ต่อหน้าวัดคีรี เพื่อทำพิธีบูชาหอผีอารักษ์ คือ “เจ้าฟ้าดอกใส่เตื่อ” ก่อนจะดำเนินพิธีกรรมต่อไปที่วัดเชียงทอง (สัมภษณพ่อใหญ่สีลา แก้วคุณ, 13 เมษายน 2547) ขณะที่วัดสบ (หลวงพระบาง) ด้านหลังวิหารของวัดจะมีหอบูชาตั้งอยู่ ตามคำบอกกล่าวของคนเฒ่าคนแก่ว่าหอนี้เป็นหอผีคือ “หอเจ้าสองนาง” ซึ่งเป็นผีอารักษ์ของบ้านหอกอง (บุญเฮง บัวสีแสงประเสริฐ, 1995: 68) ส่วนวัดอาฮาม (เมืองหลวงพระบาง) ก็มี “หอเสื้อเมือง” นั่นคือปู่เยอย่าเยอ ซึ่งเรียกว่า “หอเทวดาหลวง” ปรากฏอยู่ภายในบริเวณวัดเช่นกัน ทั้งนี้เสี้ยววัดเสื้อเมืองเหล่านี้มีหน้าที่ดูแลคุ้มครองและช่วยขับไล่สิ่งชั่วร้ายหรือภัยพิบัติต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนบ้านเมือง

ภาพ: หอเทวดาหลวง (ปู่เยอ-ย่าเยอ) หรือหอเสื้อเมือง
วัดอาฮาม เมืองหลวงพระบาง

ตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายสำนวนกล่าวตรงกันว่า ในอดีตบริเวณที่ตั้งวัดเคยเป็นสถานที่รกร้างว่างเปล่าเป็นป่าเป็นวัดร้างมาก่อน ต่อมาจึงได้มีผู้บูรณปฏิสังขรณ์วัดขึ้นมาใหม่

ตำนานวัดพระธาตุจอมปิง (ลำปาง) เล่าว่าวัดนี้สร้างโดยพระนางจามเทวี แต่หลังจากที่สร้างวัดนี้ขึ้นแล้วกลับไม่มีใครกล้าไปทำพิธีทางศาสนาที่วัดนี้เลย แม้แต่พระสงฆ์ก็ไม่กล้าจำพรรษา วัดจึงตกอยู่ในสภาพเป็นวัดร้าง จนกระทั่งพระพี่เลี้ยงของพระเจ้าติโลกราชได้มาบูรณะซ่อมแซมวัดขึ้น **ตำนานพระธาตุเสด็จ** (ลำปาง) เจ้าหมื่นหาญแต่ห้องเจ้าเมืองได้ทราบว่ามีพระบรมสารีริกธาตุแสดงปาฏิหาริย์ในป่าที่เคยเป็นวัดร้าง จึงโปรดให้ขุดหาพระบรมสารีริกธาตุ แล้วสร้างพระเจดีย์ธาตุครอบทับบริเวณที่ค้นพบพระบรมสารีริกธาตุเจ้า พร้อมทั้งทำการปฏิสังขรณ์วัดขึ้นมาใหม่

บุญเฮง บัวสีแสงประเสริฐ (1995: 39) ได้กล่าวว่าบริเวณที่ตั้งพระธาตุภูมิมี่ร่องรอยสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนาหลายแห่ง นั่นคือ วัดพระธาตุจอมสี่ วัดถ้ำภูมิมี่ รอยพระพุทธรูป วัดศรีพุทธรูป วัดป่าแก วัดป่ารวก วัดป่าฝาง วัดป่าแม้ว วัดธาตุหนึ่ง และอื่นๆ ทั้งนี้วัดอยู่ในบริเวณภูมิมี่มาก่อนนั้นคงเป็นวัดป่าสำหรับปฏิบัติกรรมฐานมานานแล้ว แต่ไม่มีสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่เหลือไว้ เมื่อต่อมาสมัยหลังจึงเกิดมีสิ่งก่อสร้างทางศาสนาขึ้นในบริเวณนี้ ดังเช่น วิหาร กุฏิ หอไหว้ หอไตร และอื่นๆ มาจนถึงปัจจุบันนี้ ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า วัดกับป่าในความคิดของกลุ่มคนไทพุกทั้นเป็นสิ่งที่อยู่รวมกันดังจะเห็นได้จากมีคำเรียกว่า “วัดป่า” ที่บ่งเป็นนัยว่าในอดีตป่าเคยเป็นที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับสงฆ์มาก่อน ซึ่งเป็นกรปลีกวิเวกหรือละทิ้งเรื่องทางโลกเพื่อค้นหาสัจธรรมอันแท้จริง

นอกจากนี้ วัดยังเป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณของผู้คนที่ตายไปแล้ว วัดในวัฒนธรรมของชนชาติไทเป็นสถานที่ประกอบพิธีเกี่ยวกับการตายด้วย กล่าวคือทั้งการเผาศพการบรรจุอัฐิธาตุของผู้ตาย รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมเพื่อระลึกถึงผู้ตายโดยส่วนใหญ่แล้วก็มักจะเป็นกิจกรรมที่กระทำภายในวัดทั้งสิ้น **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง** (ลำปาง) กล่าวว่าวัดพระธาตุลำปางหลวงมีความสำคัญหลายด้านทั้งเป็นวัดเก่าแก่ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ นอกเหนือจากนี้ยังเป็นสถานที่บรรจุอัฐิของเจ้านายฝ่ายเหนือบางองค์ด้วย การใช้อาณาเขตของวัดเพื่อบรรจุอัฐิของผู้ตายที่เป็นบรรพบุรุษยังพบเห็นได้ทั่วไปในสังคมชนชาติไท ดังเช่น การบรรจุอัฐิธาตุของบรรพบุรุษไว้ตามกำแพงวัด หรือการตั้งพระธาตุของบรรพบุรุษไว้ภายในบริเวณวัด ซึ่งยังคงพบเห็นได้ทั้งในภาคเหนือภาคอีสานของไทยและในประเทศลาว

ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่า วัดในความคิดของคนไทถือเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์เป็นอาณาจักรทางธรรมที่มีแต่ความสุขเสมือนเป็นดินแดนสวรรค์ชั้นฟ้า ด้วยเหตุนี้การนำเอาอัฐิธาตุของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วมาบรรจุไว้ในวัด จึงเชื่อว่าบรรพบุรุษนี้ได้สถิตอยู่ที่เมืองฟ้าเมืองสวรรค์ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องวัดเป็นสวรรค์พบได้จากร่องรอยคำเรียกชื่อวัดของคนไทในหลายพื้นที่ ดังเช่น “วัดเชียงแมน” ในเมืองหลวงพระบาง คำว่า “เชียง” แปลว่า เมือง และ “แมน” แปลว่า ดินแดนแห่งความสุขหรือเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ หรือ “วัดจุฬามณี” ที่มีปรากฏในวัฒนธรรมของชนชาติไทยอย่างกว้างขวาง ก็เชื่อว่าเป็นสถานที่ที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยเหตุนี้ วัดจึงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์และโลกของจิตวิญญาณ หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือวัดเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องทางโลกและทางธรรม

จากการวิเคราะห์ตำนานพระธาตุของชนชาติไทข่าตัน จะพบความหมายที่สื่อจากเรื่อง
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบพุทธศาสนาอยู่หลายลักษณะ ดังนี้

สวรรณค์:

สวรรณค์เป็นภพภูมิในจักรวาลทัศน์ของพุทธศาสนา
สวรรณค์เป็นที่สถิตของเทพเจ้าทางพุทธศาสนา
สวรรณค์เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมแบบพุทธศาสนา
สวรรณค์เป็นที่ตั้งแห่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

พระธาตุ:

พระธาตุเป็นสิ่งรำลึกถึงพระพุทธเจ้า
พระธาตุเป็นที่สถิตของเหล่าเทวดา
พระธาตุเป็นสิ่งนับถือของชาวพุทธ
พระธาตุเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ในเขตพุทธวาส
พระธาตุเกิดจากผู้เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา
พระธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยขจัดภัยพิบัติและผีร้ายได้

พระบาท:

พระบาทเป็นสิ่งรำลึกถึงพระพุทธเจ้า
พระบาทเกิดจากอำนาจแห่งพระพุทธเจ้า
พระบาทเป็นสิ่งเคารพในวัฒนธรรมพุทธศาสนา

พระพุทธรูป:

พระพุทธรูปสร้างโดยผู้นับถือพุทธศาสนา
พระพุทธรูปเป็นสิ่งรำลึกถึงพระพุทธเจ้า
พระพุทธรูปเป็นตัวแทนหลักธรรมคำสอน
พระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา
พระพุทธรูปเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ในเขตพุทธวาสและชุมชนชาวพุทธ

ต้นโพธิ์:

ต้นโพธิ์เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า
ต้นโพธิ์เป็นที่ประทับก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
ต้นโพธิ์เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมพุทธศาสนา

พุทธบัลลังก์:

พุทธบัลลังก์เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า
พุทธบัลลังก์เป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า
พุทธบัลลังก์เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมพุทธศาสนา

วัด:

วัดเป็นที่อยู่ที่พำนักของพระสงฆ์
วัดเกิดจากผู้ศรัทธาในพุทธศาสนา
วัดเป็นที่ปฏิบัติกิจทางธรรมของพระสงฆ์

โดยสรุป จากการวิเคราะห์เรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบพุทธศาสนาที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่าพระธาตุ พระพุทธรูป พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ พุทธบัลลังก์ รวมทั้งสวรรค์และวัด เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางพุทธศาสนาที่สามารถเชื่อมโยงกับอำนาจแห่งพระพุทธองค์ให้มาช่วยเหลือคุ้มครองได้ นอกจากนี้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบพุทธศาสนาข้างต้นนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงการเคารพนับถือบูชาพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์เช่นกันด้วย

4.2.2 ชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละครแบบพุทธศาสนา

เมื่อวิเคราะห์ตัวละครในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทแล้ว พบว่ามีตัวละครที่จัดอยู่ในชุดความคิดทางพุทธศาสนามีปรากฏอยู่หลายลักษณะ คือ

- ก) พระโพธิสัตว์
- ข) พระพุทธเจ้า
- ค) พระสาวก
- ง) พระเจ้าอโศก
- จ) พระนางจามเทวี
- ฉ) พระอินทร์
- ช) เทวดา

ก) พระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์เป็นคำเก่ามีมานานตั้งแต่ในคัมภีร์ดั้งเดิม พระโพธิสัตว์หมายถึงบุคคลผู้กำลังจะตรัสรู้ บุคคลที่มุ่งหมายจะได้บรรลุอนุตรสัมโพธิญาณ หรือบุคคลผู้มีแก่นสาร (ประพจน์ อัครวิรุฬหาร, 2546: 46, 51) เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ส่วนใหญ่มักปรากฏในรูปชาดก ซึ่งเป็นเรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงยกมาเล่าเพื่ออธิบาย และวิจารณ์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

สมัยของพระองค์ โดยเล่าเรื่องทำนองเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นกับพระพุทธเจ้าเองหรือที่ทรงพบเห็นเองในพระชาติก่อนเป็นเรื่องเทียบ วัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อแสดงหลักฐาน (G.P.Malalasekera, 1958: 188. อ้างถึงใน กุสุมา รักษมณี, 2525: 53) เรื่องเล่าพระโพธิสัตว์นับเป็นเรื่องที่รู้จักและได้รับความนิยมน่าเชื่อถือในสังคมของชนชาติไทย ดังจะเห็นได้หลักฐานทางด้านโบราณคดีก่อนสมัยสุโขทัยที่ได้ค้นพบ ตัวอย่างเช่น ที่อุโมงค์ผนังวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย ก็ปรากฏภาพลายเส้นบนแผ่นศิลาเรื่องพระเจ้าห้าร้อยชาติ (ชิตา สารยา, 2544: 15) หรือบนฐานเจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม หลักฐานทางโบราณคดีที่สันนิษฐานว่าอยู่ในสมัยทวารวดีก็มีรูปปั้นเรื่องชาดกปรากฏอยู่ที่ฐานเจดีย์ (ดูเพิ่มเติมใน พิริยะ ไกรฤกษ์, 2517) หรือศิลปกรรมเก่าแก่ของวัฒนธรรมอีสานอย่างเสมหิต ซึ่งเป็นของที่มีมาในสมัยก่อนสมัยลพบุรีก็สลักเป็นภาพพระโพธิสัตว์และพุทธประวัติ ดังปรากฏในภาพเสมหิตเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546: 310-312) จากเหตุผลดังกล่าวจึงน่าจะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและอิทธิพลของความคิดความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพระโพธิสัตว์ ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ รวมถึงกลุ่มชนชาติไทยที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตได้เป็นอย่างดี

ความสำคัญของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในตำนานพระชาติของคนไทย มักจะอธิบายให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าในอดีตชาติเคยเสด็จมาพำนักหรือเสียชีวิตในบริเวณดินแดนชนชาติไทย ซึ่งเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สภาพของพระโพธิสัตว์ในตำนานพระชาติของคนไทยส่วนใหญ่มักจะเป็นสัตว์ ซึ่งมีทั้งที่เป็นสัตว์สี่เท้าอย่างเช่น กวาง ช้าง หรือสัตว์ปีกเช่น แมลงภู่ นกแขกเต้า เป็นต้น

ตัวอย่างตำนานพระชาติ:

- **ตำนานพระชาติปูแจ (แพร์)**

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นทรายนาค (กวางทอง) ได้ถูกพวกพราหมณ์ฮ่อใจโหดโลดถึงแก่ชีวิต ทรายนาคได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าแล้วรำลึกความหลังได้ จึงเดินทางมายังที่แห่งนี้เพื่อบรรจुพระบรมสารีริกธาตุไว้ให้คนสักการบูชา

- **ตำนานพระชาติปูต๊ีบ (แพร์)**

เมื่อพระพุทธเจ้าถือชาติมาเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ในร่างของแมลงภู่ ได้เสด็จมายังสถานที่นี้ชาติละ 7 วัน

- **ตำนานพระชาติหนองจันทร์ (แพร์)**

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นเนื้อทรายซึ่งกำพร้าพ่อแม่ วันหนึ่งเนื้อทรายได้เกิดปาฏิหาริย์มีรัศมีแผ่ออกมาเป็นสีทอง จึงทำให้ถูกพราหมณ์ฮ่อไล่ล่าจนถึงแก่ชีวิต เพื่อเป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้าในอดีตจึงมีผู้สร้างองค์พระธาตุครอบทับบริเวณที่เนื้อทรายนาคเสียชีวิต ซึ่งก็คือพระธาตุหนองจันทร์ในปัจจุบัน

- ตำนานพระธาตุดอนเต้า (ลำปาง)

พระพุทธเจ้าเล่าเรื่องในอดีตชาติที่เคยเสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้าอาศัยอยู่ในดอนเต้า ดังนั้นพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังม่อนดอนเต้าพร้อมกับพระสาวกเพื่อโปรดยักษร้ายให้ละกิเลส

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของชนชาติไทข้างต้น จะพบว่ามักจะมีเนื้อหาที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในความหมายที่เคยเป็นสิ่งมีชีวิต ซึ่งอาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน ภาพของพระโพธิสัตว์จึงเกิดขึ้นในยุคก่อนที่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าสมณโคดมจะเกิดขึ้นมา พระโพธิสัตว์ในภาพของสัตว์ จึงเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงความเป็นสังคมดั้งเดิมที่ยังไม่มีการพัฒนาทางศีลธรรมหรือเป็นชนที่มีได้นับถือพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากนายพรานฮ่อก็ดำรงชีวิตด้วยการฆ่าสัตว์ หรือนกแขกเต้าก็อาศัยอยู่ในดินแดนของยักษ์ร้าย เป็นต้น นอกจากนี้ การที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าดินแดนนี้ในอดีตชาติพระองค์เคยใช้ชีวิตอยู่ที่แห่งนี้มาก่อน การเดินทางมายังดินแดนนี้อีกครั้งเพื่อโปรดสรรพสัตว์ที่พระองค์ได้เคยใช้ชีวิตร่วมกันมาก่อน จึงถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าจะกระทำ ดังกรณีการเสด็จไปแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ซึ่งเป็นพราหมณ์ที่เคยตามปรนนิบัติเมื่อครั้งที่พระองค์ทรงทรมานกายแสวงหาทางพ้นทุกข์ในสมัยอดีตก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม คำว่าพระโพธิสัตว์ดูเหมือนจะมีความหมายกว้าง ที่มีได้หมายถึงประวัติของพระพุทธเจ้าโคตมสิทธัตถะแต่ครั้งยังไม่ตรัสรู้เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงพระพุทธเจ้าองค์อื่นเมื่อยังไม่ตรัสรู้เช่นกัน เช่นนี้โพธิสัตว์จึงกลายเป็นชื่อประเภทบุคคลผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2546: 52) ในชินกาลมาลีปกรณ์ (2539: 20-38) อธิบายให้เห็นว่าภาพของพระโพธิสัตว์มีหลายลักษณะ คือเป็นทั้งพระยาเจ้าเมือง พราหมณ์ นาค ยักษ์ ราชสีห์ ดาบส และพระจักรพรรดิ ท้ายสุดพระพุทธเจ้าโคตมได้สโมธานธรรม 8 ประการ คือให้ได้เป็นมนุษย์ มีเพศเป็นบุรุษ น้ำจิตอาจเออรहितได้ในชาตินั้น ได้พบสมเด็จพระพุทธเจ้า บริบูรณ์ด้วยบรรพชาคุณ บริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติมีรูปเป็นต้น มีอิทธิคุณได้กระทำไว้แล้ว มีความรักใคร่ยิ่งนักในพระโพธิญาณ แสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์มิได้เป็นแค่เพียงเพศมนุษย์ธรรมดาเท่านั้น แต่ยังเป็นสามารถเกิดเป็นกระทั่งสัตว์เดี๋ยวจนไปจนถึงพระมหาจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ได้เช่นกัน

ความเชื่อในอานุภาพของพระโพธิสัตว์ในความคิดของคนไทนั้นมีปรากฏอยู่ในชาดกพื้นบ้านและตำนานปรัมปราหลายเรื่อง ตัวอย่างเช่น นิทานอะลองของไทใต้คง นิทานประเภทนี้ตัวเอกจะเป็นพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่างๆ ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก มีทั้งเรื่องที่ต้องการแสดงแนวคิดด้านบุญญาบารมี ความเก่งกล้าสามารถ ความอดทนและความมีคุณธรรม ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542: 130) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับลักษณะพระโพธิสัตว์ในนิทานนี้ว่า การเลื่อมใสวีรบุรุษเป็นค่านิยมสำคัญที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทใต้คงโดยเฉพาะในนิทานอะลอง นิทานอะลองจำนวนหนึ่งประกอบด้วยเรื่องเกี่ยวกับศึกสงคราม มีทั้งสงครามการต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับอมมนุษย์ เป็นสงครามแย่งชิงของและสงครามแย่งชิงผู้หญิง เป็นต้น สงครามในนิทาน

ทำให้นิทานมีเนื้อเรื่องสลับซับซ้อนและสนุกสนาน แสดงความยิ่งใหญ่ของตัวละครที่เป็นวีรบุรุษ ตัวเอกในนิทานเหล่านี้มีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว มีความสามารถและมีวิทายุทธต่อสู้กับฝ่ายตรงข้ามอย่างไม่คำนึงถึงชีวิต บางทีช่วยเหลือคนที่ประสบภัย ช่วยให้นางงามที่ถูกกบมนุษย์จับไปกักขังไว้รอดพ้นอันตราย บางทีก็ชนะข้าศึกจำนวนนับหมื่นแสน กอบกู้บ้านเมืองให้ผู้คนรอดพ้นความเดือนร้อน

แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในอำนาจและพลังอำนาจของพระโพธิสัตว์ว่ามีใช้คนธรรมดาทั่วไป แต่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าและมีอำนาจยิ่งใหญ่ มีพลังอำนาจสามารถช่วยทำลายความทุกข์ทรมานที่ประสบจากการดำรงชีวิตให้กับมนุษย์ได้

ความเชื่อในเรื่องพระโพธิสัตว์นั้นมีบทบาทหน้าที่ในสังคมของชนชาติไทยหลายประการ โดยเฉพาะการอธิบายในเชิงพิธีกรรม ที่มักจะมองว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อแบบพุทธศาสนาชาวบ้านในสังคมของคนไทย ดังเช่น ในพิธีขอฝนอันเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ในวัฒนธรรมอีสานและลาวมีตำนานพญาคันคาก ที่เล่าถึงที่มาของประเพณีบุญบั้งไฟ ในเรื่องนี้พญาคันคากคือพระโพธิสัตว์ที่ขึ้นไปรบกับพญาแถนเพื่อให้แถนบันดาลฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ ในพิธีจุดบั้งไฟเพื่อขอฝน จะมีพระสงฆ์เทศน์ธรรมพญาคันคากประกอบพิธี เช่นเดียวกับในบางท้องถิ่นในอีสานและลาว ที่สวดคาถาปลาช่อน (ปลาช่อน) ซึ่งเป็นการทำพิธีสวดขอฝนเช่นกัน คาถาปลาช่อน เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อนอาศัยอยู่ในลำห้วย ต่อมาเกิดฝนแล้งน้ำแห้งสัตว์น้ำต่างๆ ได้รับความเดือนร้อนทุกข์ทรมาน พระโพธิสัตว์ปลาช่อนจึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ด้วยอาณิสสที่พระองค์ไม่เคยกินสัตว์อื่นเลยขอให้ฝนตก เมื่อกล่าวจบฝนก็ตกลงมาทำใหญ่ ผู้คนจึงเชื่อว่าผู้ใดทำบุญและสวดคาถาปลาช่อนจะช่วยให้ฝนตก (สุกัญญา สุจฉายา, 2544: 195)

นอกจากนี้ ความเชื่อในเรื่องพระโพธิสัตว์ยังมีในประเพณีการเทศน์มหาชาติ ของคนไทยหลายกลุ่ม รวมถึงประเพณีการตั้งธรรมหลวง ของไทเขิน ไทลื้อ และไทยยวนด้วย ซึ่งเป็นการเทศน์เรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะเรื่องเวสสันดรชาดกโดยเชื่อว่าถ้าฟังเทศน์ธรรมนี้จบภายในหนึ่งวันจะได้เกิดในศาสนาพระศรีอริย์ รวมทั้งจะนำมาซึ่งชีวิตที่สมบูรณ์พูนสุข ปราศจากสิ่งใดจะสมหวังทุกประการ บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ ตลอดทั้งเมื่อสิ้นชีวิตแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์และถึงนิพพาน อนึ่ง ในประเพณีตั้งธรรม สุขวันฉะวู้หลวง ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ที่มีบทบาทและได้รับความนิยมนอย่างสูงในวัฒนธรรมไทเขิน กล่าวคือจะมีการเช่นไหว้สัญลักษณ์จากตัวละครในเรื่องนี้ ไม่ว่าจะเป็นพระยาวิสุขวันฉะ นางอุมมาทันตี ปราสาทเสาเดียว และตุง โดยเชื่อว่าเป็นตัวแทนของบรรพบุรุษและความอุดมสมบูรณ์ (สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ, 2539: 202-203)

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพระโพธิสัตว์ในวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติไทย ในฐานะผู้คุ้มครองป้องกันภัยพิบัติต่างๆ เป็นผู้ช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากความเดือนร้อน นอกเหนือจากนี้ภาพเหตุการณ์เกี่ยวกับแถนพ่ายแพ้ต่อพญาคันคาก ยังเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์เหนืออำนาจต่างๆ ทั้งมวล พระโพธิสัตว์จึงเป็นเสมือนเจ้าแห่งจักรวาลในโลกทัศน์ของคนไทยพุทธด้วยเช่นกัน

ข) พระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์และเป็นศาสดาของพุทธศาสนาผู้ทรงค้นพบสังขธรรมและวิถีปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ พร้อมทั้งได้นำสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบมาเผยแพร่ต่อชาวโลก พระพุทธเจ้าในพุทธศาสนาเถรวาทมี 2 ประเภท คือพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรมแต่ไม่ทรงสั่งสอนผู้ใด ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง แล้วทรงสั่งสอนชาวโลกให้รู้แจ้งในพระธรรม (สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, 2528: 636) พระพุทธเจ้านับตั้งแต่อดีตมีปรากฏในโลกมาแล้วหลายพระองค์ พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันคือพระสมณโคดมพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปก็คือ พระศรีอาริยมฤตไตรย์ คุณสมบัติของพระพุทธเจ้าดังกล่าวถือว่าเป็นบุคคลที่ดำเนินชีวิตอย่างเป็นอุคมคติ นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่า “พระพุทธเจ้าในพุทธศาสนาเถรวาทมิใช่เทพ แต่ทรงเป็นบุคคลผู้มีจริยธรรมสูงส่ง” (ภิกขุพุทธทาส อินทปัญญญา, 2500: 3-4. อ้างถึงใน ภทราพร สิริกาญจน, 2540: 51)

อย่างไรก็ตาม ตามความคิดความเชื่อของกลุ่มชนชาติไทหลายกลุ่ม ซึ่งเป็นการนับถือพุทธศาสนาในระดับชาวบ้านนั้น กลับมองเห็นบทบาทของพระพุทธเจ้าว่ามีลักษณะต่างไปจากทัศนคติข้างต้น ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542: 12) ได้ศึกษาภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในตำนานและนิทานพื้นบ้านของคนไทย-ไท พบว่าพระพุทธเจ้าในสายตาหรือความคิดของชาวบ้านไทย-ไทมีหลายลักษณะที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือเป็นผู้มีฤทธิ์มีอำนาจไม่น้อยไปกว่าเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่เคยนับถือกันมาก่อน ชาวบ้านที่เล่าตำนานบ้านเมือง ตำนานศาสนสถาน และตำนานพระเจ้าเลียบโลก สร้างเรื่องจากความประทับใจในพระคุณลักษณะที่มีอภิคุณของพระพุทธเจ้า เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่เสด็จมายังที่ต่างๆ ในท้องถิ่น ทรงประทับรอยพระพุทธรูปและทรงทำนายอนาคตของการสร้างศาสนสถาน และอนาคตของบ้านเมืองในด้านที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นการสร้างความรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมว่าพระพุทธเจ้ามิได้เป็นบุคคลอื่นที่อยู่ห่างไกล และในขณะที่เดียวกันก็สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่นั้นด้วย

เมื่อพิจารณาเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่าภาพพระพุทธเจ้ามีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้แสดงทัศนะไว้ข้างต้น กล่าวคือพระพุทธเจ้ามีลักษณะเป็นทั้งศาสดาของพุทธศาสนา ที่ทรงกระทำความเพียรเพื่อแสวงหาความพ้นทุกข์ และเป็นเทพที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ในตำนานพระธาตุหลายเรื่องกล่าวตรงกันถึงเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ามีชีวิตอยู่ แล้วเสด็จมายังบ้านเล็กเมืองน้อยในอาณาบริเวณที่อยู่ของชนชาติไท

* พระพุทธเจ้าที่มีมาแล้วในอดีต ใน คัมภีร์ชาติกัฏฐกา ปฐมภาค มีจำนวน 25 องค์ ดังนี้ 1) พระที่ปังกรพุทธเจ้า 2) พระโกณฑัญญ์พุทธเจ้า 3) พระมงคลพุทธเจ้า 4) พระสุนนพุทธเจ้า 5) พระเรวัตพุทธเจ้า 6) พระโสภิตพุทธเจ้า 7) พระอนิมทิสสิพุทธเจ้า 8) พระปทุมพุทธเจ้า 9) พระนารทพุทธเจ้า 10) พระปทุมุตระพุทธเจ้า 11) พระสุเมธพุทธเจ้า 12) พระสุชาติพุทธเจ้า 13) พระปิยทิสสิพุทธเจ้า 14) พระอรธทิสสิพุทธเจ้า 15) พระธรรมทิสสิพุทธเจ้า 16) พระสิทธัตถพุทธเจ้า 17) พระติสสพุทธเจ้า 18) พระปุสสพุทธเจ้า 19) พระวิปัสสิพุทธเจ้า 20) พระสิขิพุทธเจ้า 21) พระเวสสภูพุทธเจ้า 22) พระกุกสันธพุทธเจ้า 23) พระโกนาคมนพุทธเจ้า 24) พระกัสสปพุทธเจ้า 25) พระโคดมพุทธเจ้า

เพื่อโปรดสรรพสัตว์ต่างๆ พระองค์ได้พบกับชนพื้นเมืองที่อยู่ในดินแดนนี้มาก่อน แล้วเกิดการต่อสู้และได้แสดงอิทธิฤทธิ์ให้บรรดาชนพื้นเมืองยำเกรง และเกิดความศรัทธาในพระองค์

ตัวอย่างตำนานพระชาติ:

- ตำนานพระชาติคูดอยสุเทพ (เชียงใหม่)

พระพุทธเจ้าเป็นผู้แสวงหาโพธิญาณเป็นเวลายาวนานหลายกัปกัลป์ พระองค์ตรัสรู้แล้วเป็นพระตนประเสริฐมีอำนาจเป็นเลิศกว่าพรหม เทวดา มนุษย์ ครุฑ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ และสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย

- ตำนานพระชาติคูดอยห้อย (พะเยา)

พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังหนองน้ำซึ่งมีพญานาคตนหนึ่งรักษาอยู่ พระองค์ได้ไปขอน้ำเพื่อมาฉัน แต่พญานาคไม่ให้จึงเกิดการต่อสู้แข่งอิทธิฤทธิ์กัน

- ตำนานพระชาติปูปอ (พะเยา)

พระพุทธเจ้าเสด็จมาทางอากาศพร้อมกับพระอินทร์มายังริมน้ำโขงทางเชียงแสน ได้พบยักษ์ร้ายตนหนึ่งกำลังไล่จับกินผู้คน พระองค์ได้แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ปราบพญายักษ์ร้าย

จากตัวอย่างตำนานพระชาติข้างต้น พบว่าภาพของพระพุทธเจ้ามีลักษณะเป็นผู้บำเพ็ญเพียรบารมีเพื่อความพ้นทุกข์ของสัตว์ทั้งหลาย อีกทั้งยังเป็นผู้ทรงฤทธิ์เหนืออำนาจใดๆ ทั้งมวล เป็นเสมือนเทพที่เสด็จมาจากฟ้าเพื่อมาโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายบนพื้นโลก สรีระร่างกายของพระองค์จึงมีลักษณะพิเศษไปจากสภาพคนธรรมดาทั่วไป ในตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่าพระพุทธเจ้าทรงห่มผ้าและทรงถือบาตร เสด็จไปประทับนั่งใต้โคนไม้บนดอยครอม แล้วเปล่งพระรัศมีเป็นแสงสี 6 ประการ มีวรรณะดั่งแก้วไพฑูรย์น้ำทองคำ ล้วยผิวเมียดเดินทางมาเห็นพระองค์กำลังเปล่งรัศมีแผ่ชานออกไปทั่วทิศ จึงบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธามีความโสมนัสยินดีเป็นอันมาก จึงกราบไหว้และถวายห่อข้าวแก่พระพุทธเจ้า

จากเนื้อความข้างต้น อาจพิจารณาว่าการเพิ่มแสงสีให้กับสรีระร่างกายของพระพุทธเจ้าให้ดูแจ่มชัดเข้มข้มขึ้น หรือการฉายภาพให้รัศมีของพระพุทธเจ้าที่สุกสว่างรุ่งโรจน์นี้ถือเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลพิเศษเหนือคนปกติสามัญ อันเป็นจุดสำคัญของความคิดเกี่ยวกับสิ่งมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติ เพราะสีแห่งรัศมีที่เน้นส่วนใหญ่ใช้สีเข้ม ซึ่งในความเป็นจริงก็จะพบว่า พระพุทธรูปหรือพระประธานส่วนใหญ่จะเป็นสีทอง อาจเป็นไปได้ว่าการให้รายละเอียดที่ดูพิเศษไปจากมนุษย์นั้นสามารถสร้างความขลังและความน่าเลื่อมใสศรัทธาให้มากขึ้น ตลอดจนสร้างความแปลกแตกต่างจากสภาวะปกติ อันเป็นการสร้างจินตภาพที่ลุ่มลึกให้ดูอลังการเพื่อมุ่งสร้างศรัทธาอันมีต่อพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นการสร้างความยิ่งใหญ่อลังการโดยใช้แสงสีแห่งสรีระของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ชาวพุทธรู้สึกอัศจรรย์ใจใน “อำนาจแห่งธรรมะ” นั้นเอง

นอกจากเรือนร่างที่ผิดเพี้ยนจากคนธรรมดาตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังพบว่าพระพุทธเจ้ามีลักษณะรูปร่างที่ต่างไปจากคนทั่วไป นั่นคือ **ตำนานพระเจ้าตณหलग** และ**ตำนานพระธาตุคอกน้อย** (พะเยา) กล่าวตรงกันว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังหนองน้ำ ซึ่งมีพญานาคตนหนึ่งรักษาอยู่ พระองค์ได้ไปขอน้ำเพื่อมาฉัน แต่พญานาคตนนั้นไม่ให้ พระพุทธเจ้าจึงเนรมิตตนให้ใหญ่เท่ากับพระพุทธเจ้าในอดีตทั้ง 3 พระองค์ แล้วเหยียบหัวพญานาคจมลงไปใต้น้ำ พญานาคจึงยอมเชื่อและลงไปเอาก่อนหินจากเมืองบาดาลมาให้พระพุทธเจ้าประทับนั่ง เพื่อฉันน้ำ จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงทำนายถึงอนาคตของดินแดนนี้ แนวคิดที่ว่าพระพุทธเจ้ามีสรีระร่างกายที่ใหญ่โต อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์อำนาจนั้น มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์หลักทางพุทธศาสนาเช่นกัน ในคัมภีร์**มหาวงศ์** (กรมศิลปากร, 2534: 42) มีเนื้อความพรรณนาว่า “พระสรีระกายสมเด็จพระโลกนาถเจ้าใหญ่เท่านั้น งามนักหนาประดับประดาด้วยฉัพพรรณรังสีระเบียบพระเกตุมาลา อันว่าพระมหาอุณหิตอันงามประดุจพระมหามกุฏแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ปรากฏสูงถึงพรหมโลก แลอากาศวิมานแห่งเทวดาทั้งหลายก็หลบหลีกมิได้ตั้งอยู่ตรงนั้นได้”

เนื้อความดังกล่าว เป็นการนำเสนอให้เห็นภาพรูปร่างของพระพุทธเจ้าซึ่งมีรายละเอียดที่สร้างความยิ่งใหญ่และน่าอัศจรรย์ ภาพของอานุภาพรูปร่างอันสูงใหญ่ของพระพุทธองค์นั้น เป็นจินตภาพที่ทำให้รู้สึกถึงความมีอำนาจแห่งบุญบารมีที่แผ่ไพศาล ตลอดจนมีนัยที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระองค์ ไปยังดินแดนที่ยังไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา (เมืองนาค) การสร้างภาพของสรีระที่สูงใหญ่เทียบเท่ากับพระพุทธเจ้าในอดีต คือมีรูปร่างสูงใหญ่ถึงเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ เป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกัน นั่นคือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลผู้มีจริยธรรมสูงส่ง และทรงเป็นผู้มีบทบาทอย่างสูงในการทำให้พระพุทธศาสนาได้แผ่ไปในดินแดนต่างๆ ความงามของเรือนร่างที่แผ่รัศมีรุ่งโรจน์ อันเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในทางพุทธศาสนาก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดูงามสูงส่งยิ่งเช่นเดียวกับพระพุทธองค์

อนึ่ง ในตำนานปรัมปราและตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่อง ได้อธิบายให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ามีความสามารถพิเศษในการติดต่อสื่อสารกับคนต่างถิ่นต่างภาษาได้ กล่าวคือเมื่อพระองค์เสด็จไปบ้านเมืองใดหากพบเจอชนพื้นเมือง พระองค์ก็จะพูดจากับชนกลุ่มดังกล่าวด้วยภาษาพื้นเมือง ดังกรณีใน**ตำนานพระเจ้าเลียบโลก** เล่าว่าพระพุทธเจ้ารับห่อข้าวจากลัวะมาฉัน แล้วพระองค์ก็แสดงธรรมเทศนาโปรดชาวลัวะเป็น “ภาษาทมิฬ” คือ ภาษาชาวป่าแก่ลัวะผิวเมื่อยคู่นี้ แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกลึกซึ้งสนิทสนมว่าพระพุทธเจ้ามิใช่คนแปลกหน้าที่พูดคุยกันไม่รู้เรื่องหรือพูดกันคนละภาษา แต่พระพุทธเจ้าสามารถเทศนาโปรดสั่งสอนแก่บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายได้ด้วยภาษาของชนพื้นเมือง ไม่ว่าจะเป็นนาค ยักษ์ ผี หรือชนพื้นเมือง โดยไม่มีพรมแดนภาษามาเป็นเครื่องกีดขวางแต่ประการใด

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไทจึงมีลักษณะเป็นทั้งผู้ที่เผยแผ่หลักธรรมคำสอนไปยังดินแดนต่าง ๆ และมีบทบาทเป็นผู้ทรงอำนาจเหนือธรรมชาติสูงสุด มีข้อสังเกตว่าพระพุทธเจ้าจะมีบทบาทเป็นตัวละครฝ่ายดีเท่านั้น กล่าวคือจะไม่สร้างภัยพิบัติหรืออันตรายให้กับตัวละครที่เป็นมนุษย์ แต่จะปราบพยศตัวละครฝ่ายร้ายซึ่งส่วนใหญ่

มักจะเป็นตัวละครมนุษย์ ไม่ว่าจะ เป็น นาค ยักษ์ และผี ให้สงบเบื้องลงด้วยการแสดงอิทธิฤทธิ์อำนาจและโปรดเทศนาสั่งสอนธรรมเพื่อให้หันมานับถือพระองค์

ค) พระสาวก

พระสาวก หมายถึงพระอรหันตสาวกที่เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า มีหน้าที่ติดตามเพื่อออกเผยแผ่พระธรรมและเป็นผู้ดำเนินตามแนวทางปฏิบัติของพระพุทธองค์ พระสาวกเป็นผู้มีคุณธรรมสูงส่ง พระอรหันตสาวกชั้นที่รู้จักกันแพร่หลายในสังคมพุทธ มีอยู่หลายรูป* ดังเช่น พระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ ทั้งสองได้รับแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้เป็นพระอัครสาวก โดยพระสารีบุตรเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทางปัญญา ในขณะที่พระโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทางมีฤทธิ์มาก พระสาวกของพระพุทธเจ้าถือเป็นผู้ที่เยี่ยมยอดมีความสามารถเฉพาะตัวในทางใดทางหนึ่ง ซึ่งมีอยู่หลายรูป

เรื่องเกี่ยวกับพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้ามีปรากฏอยู่บ่อยครั้งในตำนานปรัมปราของชนชาติไทย ดังที่ ปรมินทร์ จารูร (2547: 216) กล่าวไว้ว่าในตำนานปรัมปราไทยกล่าวถึงอรหันตสาวกหลายรูปที่ตามเสด็จพระพุทธองค์เผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนไทย-ไท หรือมาประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุภายหลังพุทธปรินิพพาน นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวของอรหันตสาวกบางรูปที่คนไทย-ไทรับรู้และถ่ายทอดกันในฐานะที่เป็นตำนานปรัมปราอีกด้วย อหันทสาวกรูปต่างๆ ที่พบในตำนานปรัมปราไทย ได้แก่ พระอานนท์เถระ พระมหากัสสปเถระ พระสารีบุตรเถระ พระโมคคัลลาน์เถระ พระองคุลิมาลเถระ

เมื่อพิจารณาเนื้อหาในตำนานพระธาตุของชนชาติไทย ผู้วิจัยพบว่ามีเนื้อความกล่าวถึงพระอรหันตสาวกที่เอ่ยนามปรากฏซ้ำๆ มีเพียง 2 รูป คือพระมหากัสสปเถระ และพระอานนท์ นอกจากนี้ส่วนใหญ่มักจะกล่าวเพียงว่า มีพระอรหันตสาวกตามเสด็จพร้อมกับพระพุทธเจ้ามายังดินแดนชนชาติไทย ซึ่งจะไม่มีการเอ่ยนามพระอรหันตสาวกเหล่านี้ แต่จะบอกเป็นจำนวนมากกว่า บ้างก็ 5 รูป บ้างก็ 49 รูป บ้างก็ 400 รูป บ้างก็ 500 รูป เป็นต้น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุดอยตุง** (เชียงใหม่)

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปเถระพร้อมกับพระยาอชุตราชก็นำพระบรมสารีริกธาตุ 500 องค์กับกระดูกดำเม็ดเบ็องซ่าย

* ตัวอย่างรายชื่อของพระภิกษุสาวกที่มีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตัวทางใดทางหนึ่ง ดังนี้ พระอัญญาโกณฑัญญะ - มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทางมีประสพการณ์มาก, พระมหากัสสปะ - มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทางถือธุดงค์, พระอนนรุทธ์ - มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นในทางมีทิพยจักขุ, พระลกุณฏกภัททิยะ - มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทางมีเสี้ยวไพเราะ, พระมหากัจจายนะ - มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทางแรงความย่อให้พิสดาร, พระสิวลี - มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทางมีลาภ, พระอานนท์ - มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทางพหูสูตรมีสติ, พระกุมารกัสสปะ - มีความเป็นเลิศกว่าผู้อื่นทางแสดงกถาวิจิตร เป็นต้น

เกศธาตุ ทันตราตุและโลมาธาตุมาประดิษฐานบนดอยตุงด้วยอภินิหาร พระบรมสารีริกธาตุนี้ได้จมลงไปในหินที่พระพุทธรองค์เคยประทับนั่งลึกถึง 8 ศอก พระมหากัสสปะได้อธิษฐานตุงยาว 7,000 วาประดิษฐานไว้บนดอยแห่งนี้ ซึ่งเรียกต่อมาว่าดอยตุง

- **ตำนานพระธาตุดอยน้อย (เชียงใหม่)**

พระพุทธรเจ้าเสด็จมาที่เมืองภูกามยาวเพื่อบรรจุพระเกศาธาตุ จากนั้นเสด็จถึงดอยน้อย แล้วตรัสให้พระอานนท์ไปตักน้ำให้พระองค์ฉัน ทำให้พญานาคที่เฝ้ารักษาหนองน้ำไม่พอใจจึงได้ต่อสู้กัน ภายหลังเมื่อทราบข่าวพระอานนท์เป็นศิษย์ของพระตถาคตจึงเกิดความเลื่อมใส นำเอาน้ำไปถวายพระพุทธรเจ้า

- **ตำนานพระธาตุสบแวน (พะเยา)**

พระพุทธรเจ้าได้ทรงปรารภกับพระอานนท์ว่า พระองค์เสด็จมาถึงที่นี่ในคืนหันทฤตยู แล้วมีชาวป่าได้นำมะม่วงคำมาถวาย สมควรแก่การตั้งพระศาสนาไว้เป็นที่สักการบูชาแก่คนทั่วไป พร้อมกับนั้นพระองค์ได้มอบพระเกศาธาตุให้กับพระอานนท์เพื่อนำไปมอบให้กับพระอินทร์

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทข้างต้น จะพบว่าในช่วงที่พระพุทธรเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่นั้น พระสาวกจะมีหน้าที่เป็นผู้ติดตามและคอยปรนนิบัติพระพุทธรเจ้า นอกจากนี้ยังมีบทบาทเป็นผู้เฝ้าตามถึงพุทธรพจน์ และเป็นผู้รับพระบรมสารีริกธาตุเพื่อประทานให้กับชนพื้นเมืองทั้งหลาย ดังภาพเสนอในตำนานพระธาตุดอยน้อย (เชียงใหม่) เล่าว่าพระอานนท์เป็นผู้ไปตักน้ำมาเพื่อให้พระพุทธรเจ้าฉัน สอดคล้องกับตำนานพระธาตุเจียงติม (ไทลื้อ) เล่าว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จเลียบโลกเพื่อมาโปรดสรรพสัตว์ที่เมืองสิง โดยมีพระอานนท์เถระเป็นสาวกอุปัฏฐาก เหตุนี้ภาระหน้าที่อย่างหนึ่งของพระอรหันต์สาวกในช่วงที่พระพุทธรองค์ยังไม่เสด็จสู่เข้าสู่ปรินิพพาน ก็คือการเป็นผู้ช่วยเหลือของพระพุทธรเจ้านั่นเอง

ส่วนหน้าที่หลังจากที่พระพุทธรเจ้าได้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว พบว่าพระอรหันต์สาวกจะมีหน้าที่หลัก คือเป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานยังบ้านเมืองต่างๆ ในดินแดนชนชาติไทตามคำพยากรณ์ของพระพุทธรองค์ก่อนสิ้นพระชนม์ รวมทั้งเป็นผู้นำเอาหลักธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบไปเผยแผ่หรือโปรดสรรพสัตว์ในบ้านเมืองนั้นด้วย ดังปรากฏในตำนานพระธาตุดอยตุง (เชียงใหม่) เล่าว่าพระมหากัสสปเถระนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยังยอดดอยตุง ในทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุพนม (นครพนม) พระมหากัสสปเถระพร้อมพระอรหันต์สาวกทั้งหลายนำเอาพระอัฐิธาตุของพระพุทธรเจ้ามาสู่ภูเก้าพรรษา

มีข้อสังเกตว่า พระอรหันต์สาวกเหล่านี้ได้เดินทางมายังดินแดนของกลุ่มชนชาติไทอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่เคยเสด็จมาพร้อมกับพระพุทธรองค์แล้วในครั้งหนึ่ง คือเมื่อครั้งที่พระพุทธรเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ การเดินทางมาครั้งที่สองนี้ถือเป็นการปฏิบัติภารกิจตามคำสั่งของพระพุทธรเจ้า กล่าวคือพระพุทธรเจ้าได้ตรัสพยากรณ์และกล่าวสั่งกับพระสาวกที่เดินทางมาด้วยว่า หลังจากที่

พระพุทธเจ้าปริณิพพานแล้วให้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์มาประดิษฐานเพิ่มเติมเพื่อร่วมไว้กับพระเกศาธาตุที่บรรจุไว้ก่อนแล้ว แสดงให้เห็นบทบาทของพระสาวกที่จะต้องปฏิบัติตามพุทธพจน์และเป็นผู้ทำนุบำรุงพระศาสนา เพื่อที่จะให้พุทธศาสนาเผยแพร่ออกไปยังบ้านเมืองต่างๆ และผู้คนชาวเมืองจะได้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ

พระอรหันต์สาวกเป็นผู้ที่มีฤทธิ์มีอำนาจเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า แต่มีพลังอำนาจน้อยกว่าพระพุทธเจ้า ตำนานพระธาตุของคนไทยหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นว่าพระสาวกได้ต่อสู้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมือง ดังเช่น **ตำนานพระธาตุดอยน้อย** (พะเยา) พระอรหันต์ได้ไปดักน้ำที่หนองเงือกของพญานาคตนหนึ่งโดยไม่ขออนุญาต พญานาคโกรธแค้นมากจึงแสดงอิทธิฤทธิ์เพื่อขับไล่ไม่ให้น้ำแก่พระอรหันต์ แต่พระอรหันต์ได้บอกว่าตนเองเป็นศิษย์ของตถาคตพระพุทธเจ้า โคตรมทำให้พญานาคเสื่อมใสจึงได้มอบน้ำให้ เช่นเดียวกับ**ตำนานพระเจ้าตนหลวง** (พะเยา) เล่าว่าพระอรหันต์ท่านทานฤทธิ์อำนาจของพญานาคไม่ได้ จึงได้ไปบอกกับพระพุทธเจ้าให้มาปราบพระพุทธองค์จึงได้เนรมิตอิทธิฤทธิ์ปราบพญานาคจนเชื่อฟังและยอมเชื่อถือพระองค์

พระอรหันต์สาวกในทัศนะของกลุ่มคนไทยพุทธจึงมักจะมองว่าเป็นผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องให้ความเคารพบูชาเสมือนใสเหมือนกับพระพุทธเจ้าเช่นกัน คนไทยมีความเคารพต่อพระอรหันต์สาวกทั้งหลาย เรื่องราวเหล่านี้แม้จะมีรายละเอียดที่แตกต่างผิดเพี้ยนกันไปบ้าง แต่ก็ยังเป็นเครื่องแสดงอย่างชัดเจนว่า คติที่ถือว่าพระอรหันต์เป็นตัวอย่างความประพฤติดีเกี่ยวกับการเคารพในพระพุทธเจ้าและพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นผู้ที่เอาใจใส่ต่อกิจกรรมของส่วนรวม อันเป็นประเพณีปฏิบัติที่สืบเนื่องกันมาในพุทธศาสนา เพื่อให้พุทธศาสนานั้นดำรงอยู่ชั่วกาลเพื่อประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง

ง) พระเจ้าอโศก

พระเจ้าอโศก เป็นชื่อพระจักรพรรดิพระองค์หนึ่งที่ปกครองอินเดีย เป็นกษัตริย์องค์ที่ 3 ของราชวงศ์โมริยะ นครปาฏลิบุตร ก่อนหน้านั้นพระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ต่อมาจึงเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา (A. L. Basham, 1995: 466) พระองค์ถือเป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภ์พระองค์แรกที่ได้บำเพ็ญตนประกอบกิจอันยิ่งใหญ่ ในการเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ อย่างกว้างขวาง ทั้งในประเทศอินเดียและต่างประเทศ สมเด็จพระเจ้าอโศกได้แสดงอรรถาธิบายถึงหน้าที่ในทางพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกไว้ใน**ตำนานพระพุทธเจดีย์** ไว้ 3 อย่าง คือการสร้างพุทธเจดีย์สถาน การสังคายนาพระธรรมวินัย และการสอนพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปยังนานาประเทศ

เดิมพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ดุร้ายโหดเหี้ยมดังคำพรรณนาใน **พงศาวดารของศรีลังกา** เล่าว่า “พระเจ้าอโศกขึ้นครองราชโดยการว้ายในทะเลเลือดแดงฉาน” (นวม สงวนทรัพย์, 2543: 54) พระองค์ได้ประหารพี่น้องร่วมพระบิดาถึง 99 พระองค์ ต่อมาได้ขึ้นครองราชบัลลังก์ แล้วยกทัพรุกรานดินแดนทางใต้ทำให้ผู้คนบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก ต่อมาเมื่อพระองค์รู้จักพุทธศาสนา พระองค์ก็เกิดความสลดพระทัยในสิ่งที่เคยกระทำ จึงหันมานับถือพุทธศาสนาอย่างจริงจังและ

กลายเป็นธรรมราชา เพราะได้ประพฤติปฏิบัติธรรมและสร้างคุณสมบัติอันดีงามในแผ่นดิน ทำให้ฉายาของพระองค์เปลี่ยนแปลงไปจากจันทาโศก ที่หมายถึงโศกผู้ดูร้าย มาเป็นธรรมาโศก ที่หมายถึงโศกผู้ทรงธรรม ผู้เป็นแบบอย่างที่ดีของกษัตริย์ในยุคต่อๆ มา (Pha Rajavaramuni, 2530: 28-29 อ้างถึงใน ภัทรพร สิริกาญจน และฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2540: 37)

ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท มีเนื้อความที่กล่าวถึงพระเจ้าอโศกปรากฏอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งมีคำเรียกแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าอโศก พระยาอโศกราช พระเจ้าอโศกมหาราช พระยาศรีธรรมมาโศกราช พระยาอโศกธรรมราช พระยาศรีจอมธรรมราช หรือท้าวอโศกธรรมราช เป็นต้น พระเจ้าอโศกในตำนานพระธาตุของกลุ่มคนไท เป็นบุคคลที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา พร้อมพระพุทธเจ้า พระองค์มีบทบาทเป็นผู้ดูแลอุปฐากพระพุทธเจ้า เหตุการณ์ในช่วงนี้พระเจ้าอโศกมิได้เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ หากแต่มีอิทธิฤทธิ์สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า หลังจากที่พระพุทธองค์ได้เสด็จปรินิพพานแล้ว ตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายว่าพระเจ้าอโศกเป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ยังดินแดนชนชาติไท

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุช่อแฮ (แพร่)**

หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชและพระอรหันต์ทั้งปวงได้ร่วมกันอธิษฐานให้พระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายเสด็จออกจากโกศไปยังสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยหมายเอาไว้

- **ตำนานพระธาตุทุ่งยั้ง (อุตรดิตถ์)**

พระศรีธรรมมาโศกราชได้เสด็จยกพลมาถึงทุ่งยั้ง แล้วตั้งทัพอยู่ที่เมืองอุปายะ ในเขตเมืองทุ่งยั้ง พระองค์ทรงโปรดให้ขุดดินที่ถ้ำทุ่งยั้งเพื่อบรรจุพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ที่แห่งนี้

- **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน)**

พระเจ้าอโศก พระยาชมพูนาคราช พระยาภาเคือก ได้กั๊กกราบทูลขอพระเกศาธาตุจากพระพุทธองค์ พระยาทั้งสามจึงนำเอาพระเกศาธาตุนั้นใส่ไว้ในกระบอกไม้รวกบรรจุไว้ในโกศแก้วใหญ่ นำไปบรรจุไว้ในถ้ำใต้ที่ประทับนั้น

- **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง)**

พระเจ้าอโศกมหาราชได้เดินทางมาแจกจ่ายพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าไปยังหัวเมืองต่างๆ เพื่อเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ทั่วเขตล้านนา

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของชนชาติไทข้างต้น สะท้อนให้เห็นภาพภาระหน้าที่หลักอันสำคัญของพระเจ้าอโศกที่มีต่อพระพุทธศาสนา นั่นคือบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ พระเจ้าอโศกในตำนานพระธาตุของคนไทมีลักษณะเหมือนกับเทพเทวดาองค์หนึ่ง ในช่วงที่พระพุทธองค์เสด็จเสียบโลกเหาะมาทางอากาศ พระเจ้าอโศกก็จะเสด็จมาพร้อมกับพระอินทร์โดยมากมักจะทำหน้าที่เป็นผู้ถือฉัตรบังแดดบังฝนให้กับพระพุทธเจ้า ทั้งนี้พระเจ้า

อโศกได้เสด็จเหาะมาพร้อมกับบรรดาเหล่าพระสาวกต่าง ๆ มากมาย ความคิดเรื่องพระเจ้าอโศกมีฤทธิ์สามารถเหาะเห็นเดินอากาศได้นั้นยังมีปรากฏในพงศาวดารหน้าเจ้า เล่าว่าพระเจ้าอโศกแห่งมคธได้เหาะขึ้นไปถึงเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ แล้วได้อภิเษกกับเทพธิดาบนสวรรค์ ซึ่งเป็นธิดาของพระอินทร์ พระเจ้าอโศกมีโอรสกับเทพธิดาดองค์นี้ 3 องค์ คือเจ้ามัททอง เจ้านกหยก และเจ้าข้าวเปลือก (ธรรมทาส พานิช, 2542: 63) ลักษณะเช่นนี้ แสดงว่าพระเจ้าอโศกในความคิดของคนไทยมิได้เป็นมนุษย์ธรรมดา แต่มีลักษณะที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติมีอิทธิฤทธิ์ และยังมีความสัมพันธ์กับตัวละครมนุษย์ที่มีพลังอำนาจด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ ตำนานพระธาตุของชนชาติไทยยังอธิบายเพิ่มเติมว่า พระเจ้าอโศกจะเป็นผู้สร้างองค์พระธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายใน ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุก็มีทั้งที่เป็นพระเกศาธาตุที่พระพุทธเจ้าเคยประทานไว้ก่อนหน้าแล้วและบางส่วนเป็นพระบรมสารีริกธาตุที่พระเจ้าอโศกนำมาด้วย ดังกรณีเหตุการณ์ในตำนานพระธาตุปู้ต๊ีบ (แพร์) เล่าว่าหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว พระยาศรีธรรมมาโสกราชพร้อมด้วยพระอรหันต์ทั้ง 501 พระองค์ได้นำเอาพระธาตุกระดูกพระอัสสหัสวาของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ในถ้ำ แล้วพระยาศรีธรรมมาโสกราชก็ได้นำเอาทองคำมาหล่อเป็นพระพุทธรูปนำไปตั้งไว้เหนือแท่นในถ้ำปู้ต๊ีบ นำเอาทองคำและเงินเรียงรายไว้เป็นแท่นทรายเงินทรายทอง แล้วนำก้อนหินมาปิดปากถ้ำและสร้างเป็นพระธาตุถวายเป็นพุทธรูปบูชา เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุแหลมลี (แพร์) เล่าว่าหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว พระศรีธรรมมาโสกราชพร้อมด้วยพระอรหันต์สาวกจำนวน 400 องค์ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ยังสถานที่แห่งนี้ แสดงให้เห็นระบบความคิดความเชื่อของคนไทยมองว่า พระเจ้าอโศกเคยเดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิเช่นกัน

มีข้อสังเกตว่า เรื่องราวการเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิของพระเจ้าอโศกแม้จะขัดแย้งกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไปบ้าง แต่ในการศึกษาเชิงความคิดก็สะท้อนให้เห็นคติที่ถือว่าพระเจ้าอโศกเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการทำให้พระพุทธศาสนา ได้แผ่ไปในประเทศต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งเป็นแบบอย่างอันดีในการประพฤติปฏิบัติสำหรับบุคคลที่เคยเชื่อถือศาสนาอื่นมาก่อนที่จะมานับถือพุทธศาสนาในภายหลัง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าพระเจ้าอโศกเคยนับถือศาสนาพราหมณ์แล้วเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ จนกลายเป็นธรรมราชาผู้ยิ่งใหญ่มีอำนาจมากมาย

ความเลื่อมใสศรัทธาและความผูกพันของคนไทยที่มีต่อพระเจ้าอโศก ยังพบได้จากความเชื่อที่ว่าเทวดาผู้รักษาพระธาตุบางแห่งของคนไทยในอดีตชาตินั้นเคยเป็นหลานพระเจ้าอโศกมาก่อน ดังปรากฏในตำนานพระธาตุยางจวง (ไทใหญ่) เล่าว่ามีเทวดาองค์หนึ่งชื่อว่าอาหัสสัถกะได้อยู่รักษาพระธาตุและพระบาทของพระพุทธเจ้า เทวดาองค์นี้ในอดีตชาติเคยเป็นหลานของพระยาอโศกธรรมราชาเมื่อได้จุติจากชาติที่เป็นหลานของพระเจ้าอโศกแล้ว ก็ได้มาเกิดเป็นเทวดาอยู่รักษารอยพระบาทและพระธาตุยางจวงนี้

ในตำนานพระธาตุของกลุ่มคนไทยภาคใต้ ได้กล่าวถึงพระเจ้าอโศกไว้หลายเรื่องด้วยกัน ซึ่งมีเนื้อความที่แตกต่างกัน บ้างก็เป็นกษัตริย์ที่อยู่ในอินเดีย ดังเช่น **ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช** เล่าว่าพระยาศรีธรรมมาโคกราชกษัตริย์ครองชมพูทวีปหรืออินเดียโปรดฯ ส่งคณะทูตไปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุยังเมืองศรีลังกา บางสำนวนก็กล่าวว่าพระยาศรีธรรมมาโคกราชได้เป็นผู้สร้างเมืองที่หาดทรายแก้ว ซึ่งก็คือเมืองนครศรีธรรมราชและเป็นผู้ขุดค้นพระบรมสารีริกธาตุฝังอยู่ในใต้ดิน แล้วนำมาบรรจุสร้างเป็นพระธาตุเจดีย์ ในขณะที่**ตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์** (นครศรีธรรมราช) อธิบายว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชได้สร้างพระธาตุเจดีย์แข่งกับพวกยักษ์ แม้ว่าเนื้อหาตำนานพระธาตุที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นจะมีลักษณะแตกต่างกันไปบ้าง แต่ทั้งหมดล้วนสะท้อนภาพการเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนา หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพานไปแล้วและพระเจ้าอโศกก็เป็นผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุเข้ามาสร้างแปลงขึ้นในดินแดนนี้ให้รุ่งเรือง

ลักษณะเช่นนี้ เป็นการบ่งชี้ว่าพระเจ้าอโศกเป็นต้นแบบอันดีในฐานะผู้ทำนุบำรุงศาสนา ให้เผยแพร่ออกไปในดินแดนของคนไทยอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ในจีนตอนใต้ ลาว ภาคเหนือไปจนถึงภาคใต้ของไทย พระองค์ทรงเป็นตัวแทนของผู้ปกครองที่เป็นธรรมราชาที่มีตัวตนจริงในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พระเจ้าอโศกทรงเผยแพร่วัชรรมไปยังดินแดนต่าง ๆ ใกล้เคียงและดินแดนห่างไกล แม้แต่สุวรรณภูมิซึ่งเป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบันก็มีสมณทูตนำโดยพระโสณะและพระอุตตระก็ได้เดินทางมาเผยแพร่วัชรรม โดยมีส่วนกลางที่นครปฐมในปัจจุบัน (วัชร ทรงแปรทุม, 2547: 80) สอดคล้องกับแนวคิดด้านโบราณคดีที่มีผู้สันนิษฐานว่าการสร้างสถูปเจดีย์บางแห่งได้รับอิทธิพลจากการสร้างสถูปเจดีย์ในสมัยพระเจ้าอโศก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระปฐมเจดีย์องค์เดิม (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2522 : 94) แสดงให้เห็นว่าผู้คนในดินแดนนี้รู้จักประวัติของพระเจ้าอโศกมานานแล้ว

ตำนานการสร้างพระธาตุของคนไทย จึงนิยมผูกเรื่องให้สัมพันธ์เชื่อมโยงกับพระเจ้าอโศก หนึ่ง มีตำนานพระธาตุของลาวที่ปรากฏซ้ำในเรื่องของ “เสาหิน” ที่ปรากฏอยู่ในประเทศลาว ซึ่งตำนานพระธาตุมักอธิบายว่าเป็นเสาหินที่พระเจ้าอโศกเคยมาสร้างไว้ แล้วภายหลังจึงมีการสร้างองค์พระธาตุเจดีย์ครอบทับอีกทีหนึ่ง ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุหลวง** (ลาว) เล่าว่าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชสร้างองค์พระธาตุหลวงครอบทับเสาหินสี่เหลี่ยม ซึ่งเชื่อว่าพระเจ้าอโศกมหาราชมาสร้างไว้ เรื่องเสาหินของพระเจ้าอโศกนั้นในเชิงประวัติศาสตร์พบว่าเป็นสิ่งที่ใช้บันทึกบทบัญญัติว่าด้วยเรื่องธรรมะ ซึ่งบางครั้งพระองค์ก็บันทึกไว้บนหินหรือแผ่นหินที่เรียกว่าศิลาจารึก บ้างก็ที่เสาหิน แต่ทั้งหมดนั้นกระจัดกระจายอยู่ในหลายพื้นที่ตั้งแต่ตอนกลางในอินเดียไปจนถึงทางตะวันตกเฉียงเหนือในปากีสถาน (A. L. Basham, 1995: 466) การที่มีคติความเชื่อเรื่องเสาหินพระเจ้าอโศกปรากฏอยู่ในดินแดนชนชาติไทย จึงน่าจะบ่งชี้แนวคิดในเชิงอุดมคติที่ระบุว่าพระเจ้าอโศกเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ที่ได้เผยแพร่วัชรรมเข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ

จ) พระนางจามเทวี

พระนางจามเทวี เป็นเชื้อกษัตริย์ผู้หญิงที่ปกครองอาณาจักรหริภุญชัย พระนางจามเทวี เป็นกษัตริย์ที่ได้ขึ้นปกครองเป็นองค์แรกหลังจากที่ได้มีการสร้างเมืองหริภุญชัยขึ้นมา ก่อนหน้านั้นพระนางเป็นธิดากษัตริย์เมืองละโว้ (ลพบุรี) แล้วเสด็จขึ้นมาเสวยราชย์ที่เมืองหริภุญไชยในราว พ.ศ. 1310-1311 พระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์จามเทวี และการที่ทรงเป็นกษัตริย์ทำให้เอกสารโบราณของจีนเรียกดินแดนหริภุญไชยนี้ว่า “หนิงหวังก๊ก” ซึ่งหมายถึงอาณาจักรที่มีผู้หญิงเป็นกษัตริย์ (สรวิชาติ อ่องสกุล, 2539: 55) พระนางจามเทวีถือเป็นผู้วางรากฐานพุทธศาสนาในดินแดนหริภุญชัย เริ่มต้นเมื่อพระนางจามเทวีทรงนำพระสงฆ์เถระมาจากเมืองละโว้ด้วย จากนั้นพระนางก็ได้สถาปนาพุทธศาสนาให้แพร่หลายโดยการสร้างวัดเป็นจำนวนมากทำให้พุทธศาสนาในอาณาจักรหริภุญไชยเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

มีเรื่องเล่าว่าก่อนที่พระนางจามเทวีจะเสด็จมายังแคว้นหริภุญไชยนั้น ดินแดนแห่งนี้เคยเป็นชุมชนของลัวะมาก่อน เหตุนี้ เมื่อพระนางจามเทวีได้ขึ้นครองเมืองหริภุญไชยแล้ว จึงมีการอธิบายให้เห็นว่า ชนหลงวิลังคะหัวหนาลัวะได้ทำสงครามกับพระนางจามเทวี สาเหตุของสงครามคือชาวลัวะชนพื้นเมืองไม่พอใจที่ถูกชนต่างถิ่นเข้ามาแทรกแซง แต่ชนหลงวิลังคะพ่ายแพ้สงครามทำให้ชาวลัวะส่วนหนึ่งกระจัดกระจายไปตามป่าเขาและตามที่ต่างๆ แต่ชาวลัวะอีกส่วนหนึ่งคงอยู่ภายใต้การปกครองของพระนางจามเทวี

อย่างไรก็ตาม ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่องได้เสนอภาพของพระนางจามเทวีที่มีลักษณะสอดคล้องและแตกต่างไปจากหลักฐานประวัติศาสตร์อยู่บ้าง กล่าวคือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ชัดว่า พระนางจามเทวีเป็นธิดาเจ้าเมืองละโว้ที่เสด็จขึ้นมาครองราชย์จากคำเชิญของฤๅษีวาสุเทพ แต่ตำนานพระธาตุบางเรื่องฉายภาพว่าพระนางจามเทวีเป็นชนพื้นเมืองที่เกิดในล้านนา และเป็นธิดาบุญธรรมของฤๅษีวาสุเทพที่มีเชื้อสายชาวลัวะปะปนอยู่ คุณลักษณะของพระนางจามเทวีนั้นพบว่านอกเหนือจากการเป็นนำพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนนี้ให้เจริญรุ่งเรืองแล้ว พระนางจามเทวียังเป็นผู้มีบุญญาธิการและอำนาจอิทธิฤทธิ์ เป็นผู้ดูแลคุ้มครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองและพุทธศาสนสถานด้วย

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุดอยคำ (เชียงใหม่)

ฤๅษีวาสุเทพได้ทรมานเพศหญิงซึ่งมีลักษณะบุญญาธิการมาเลี้ยงไว้ 1 คน โดยชื่อว่า “วี” เมื่อนางเติบโตขึ้นเป็นพระแม่เจ้าผู้มีสิริโฉมงามมากกว่าหญิงใดนางยังได้ครองนครหริภุญชัย เมื่อวาสุเทพฤๅษีสิ้นชีวิตไปแล้ว นางจึงรับภาระการรักษาดูแลพระบรมสารีริกธาตุและถ้ำดอยคำสืบต่อมา

- ตำนานพระธาตุดอยน้อย (เชียงใหม่)

เมื่อครั้งที่พระนางจามเทวีได้เสด็จไปครองเมืองหริภุญชัยนั้น ทรงเสด็จผ่านทางแม่น้ำปิงและเกิดมีพระประสงค์จะสร้างเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรม

สารีริกธาตุซึ่งทรงนำมาจากเมืองละโว้ พระนางเป็นผู้สร้างวัดสุวรรณจุลศีรี
ซึ่งก็คือวัดดอยคำ

- **ตำนานพระธาตุพระนอนป่าเกิดถึ (เชียงใหม่)**

ในสมัยพระนางจามเทวีและเชื้อสายของพระนางได้มีการทำนุบำรุงพระนอนป่า
เกิดถึตลอดมา และช่วยบูรณะพระนอนและรูปปั้นยักษ์ที่อยู่หน้าพระนอนด้วย

- **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง)**

พระนางจามเทวีได้เสด็จแวะมากราบนมัสการพระบรมสารีริกธาตุและอธิษฐาน
เสี่ยงน้ำขอให้มีบ่อน้ำเกิดขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้ใช้ เหตุนี้จึงเกิดมีบ่อน้ำเสี่ยง
ภายในวัด

แม้ว่าแคว้นหริภุญชัยจะเป็นจุดหมายปลายทางของการเดินทางของพระนางจามเทวี ซึ่งทำให้
ดินแดนแห่งนี้เจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา แต่ก็มีได้หมายความว่าพระนางจามเทวีจะเป็นที่รับรู้
ในกลุ่มชนเฉพาะเชียงใหม่และลำพูนเท่านั้น เพราะในตำนานพระธาตุของภาคเหนืออีกหลาย
จังหวัดยังมีภาพของพระนางจามเทวีปรากฏอยู่ด้วย ดังเช่น **ตำนานพระธาตุห้วยอ้อ (แพร่)**
เล่าว่าเมื่อครั้งที่พระนางจามเทวีเดินทางมาทางเรือจากเมืองละโว้ เพื่อมาครองเมืองหริภุญชัย
ระหว่างทางเรือเกิดหลงทาง พระนางจึงตกลงใจให้ลองนำเรือขึ้นไปดู ด้วยนี้เหตุนี้จึงเป็นที่มา
ของชื่อเมืองว่าเมืองเววาทภษิตและชื่ออำเภอลอง แล้วดำริจะสร้างพระธาตุเจดีย์บรรจุพระบรม
สารีริกธาตุที่นำมาด้วย สอดคล้องกับ**ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ (แพร่)** เล่าว่าพระนางจาม
เทวีเดินทางจากเมืองละโว้มาทางเรือพร้อมกับนำพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย จนกระทั่งเรือมาเกย
ตื้นที่หาดทรายแห่งหนึ่ง พระนางจามเทวีจึงรับสั่งให้หยุดขบวนและพักไพร่พล ทรงดำริว่า
สมควรที่จะสร้างพระธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนที่นำมาจากเมืองละโว้ไว้บริเวณเนิน
ดินดงอ้อ แล้วตั้งชื่อเมืองนี้ว่า “เววาทภษิต”

แสดงให้เห็นว่า พระนางจามเทวีเป็นที่รู้จักของกลุ่มไทยภาคเหนือในหลายจังหวัด ซึ่ง
ส่วนใหญ่มักจะเป็นจังหวัดที่มีแม่น้ำปิงไหลผ่าน เพราะตำนานพระธาตุจะกล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อ
ครั้งที่พระนางเสด็จทางเรือเดินทางจากเมืองละโว้สู่เมืองหริภุญชัย บ้านเมืองนี้จึงเป็นทางผ่าน
ของพระนางจามเทวีที่จะขึ้นไปปกครองบ้านเมืองและนำพุทธศาสนาไปเผยแพร่อให้รู้จักนับถือกัน
ฉะนั้น ตำนานพระธาตุจึงฉายภาพให้เห็นหน้าที่อีกอย่างหนึ่งของพระนางจามเทวี คือเป็นผู้แบ่ง
พระบรมสารีริกธาตุที่นำมาจากเมืองละโว้บรรจุไว้ตามบ้านเล็กเมืองน้อยเหล่านี้ด้วย

กาญจณี ละอองศรี (2545: 173) กล่าวว่า**ชินกาลมาลีปกรณ์** และ**จามเทวีวงศ์** ของคน
ไทยภาคเหนือ สะท้อนให้เห็นถึงภาพการสังสรรค์ระหว่างชนพื้นเมืองในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงใน
จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน กับชาวภาคกลางที่มาจากเมืองละโว้ (แคว้นทวารวดี) ทำให้เกิดการ
สร้างเมืองขึ้นโดยมีกษัตริย์คือ พระนางจามเทวีจากละโว้ไปปกครอง ในระยะนี้ที่พุทธศาสนาได้
ขึ้นไปเผยแพร่อ มีการสร้างวัดมีการจัดรูปแบบการปกครองและขนบธรรมเนียมต่างๆ คล้ายคลึง
กับภาคกลางซึ่งได้รับอารยธรรมจากอินเดีย เมืองที่สร้างขึ้นนี้คือเมืองหริภุญชัยหรือลำพูน

มีภาพเสนอในตำนานบางเรื่อง อธิบายให้เห็นว่าพระนางจามเทวีก่อนที่จะเสด็จขึ้นครองราชย์ที่แคว้นหริภุญชัยนั้น พระนางจามเทวีตั้งครรภ์มาก่อน บ้างก็ว่า 3 เดือน บ้างก็ว่า 8 เดือน แล้วมาคลอดโอรสแฝด 2 คนที่บ้านเมืองแห่งนี้ ดังมีเนื้อความว่า ฤๅษีสูกกทันต์ได้กล่าวกับฤๅษีวาสุเทพว่ามีพระธิดาเจ้าละโว้มีลักษณะเป็นสุชาติ มีรูปงาม มีศีล มีปรีชา นามว่าจามเทวี เป็นดรุณกุมารี ทรงเบญจกัลยณีงาม เป็นสตรีวิเคราะห์ (หญิงหม้าย) พระสามีของนางได้ลาบวชเป็นบรรพชิต (คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, ม.ป.ป: 75-76) ในทำนองเดียวกับตำนานเมืองลำพูน เล่าว่าพระนางจามเทวีเป็นธิดาเจ้าเมืองละโว้ พระนางทรงครรภ์ สามี้ออกบวชปล่อยนางไว้ให้เป็น “แม่ร้าง” (หญิงหม้าย) ไม่มีใครเป็นคู่เทียมใจ (สงวน โชติสุขรัตน์, 2515: 1) แสดงให้เห็นบทบาทความเป็นหม้ายของพระนางจามเทวีว่าเป็นคุณลักษณะอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งภายหลังกลายมาเป็นผู้ค้ำจุนเผยแผ่พุทธศาสนา และเป็นกษัตริย์ผู้หญิงที่ยิ่งใหญ่ในแคว้นนี้

มีข้อสังเกตว่า เรื่องของพระนางจามเทวีได้ปรากฏในหลักฐานเอกสารโบราณหลายสมัย ดังเช่น มูลศาสนา จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานเมืองลำพูน โดยทั่วไปมีข้อความตรงกัน แต่อาจมีรายละเอียดแตกต่างกันบ้าง พระนามของพระนางบางฉบับเรียกว่า “นางจามมาเทวี” หรือ “จัมมเทวี” ในตำนานพระธาตุดอยคำ (เชียงใหม่) อ้างว่าพระนางจามเทวีมีนามเดิมว่า “นางวี” หลังจากที่ได้ขึ้นครองราชย์แล้วจึงเปลี่ยนเป็น “จามเทวี”

ในพงศาวดารเมืองลำพูน มีเรื่องทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจปรากฏอยู่ นั่นคือเรื่องการกำเนิดของพระนางจามเทวี ที่กล่าวไว้ว่าในอดีตชาติพระนางจามเทวีเคยเป็นมเหสีคนที่ห้าของพระอินทร์มาก่อน พระนางจามเทวีเป็นหญิงที่เกิดในดอกบัวที่ฤๅษีวาสุเทพได้นำเอามาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม แต่ฤๅษีวาสุเทพก็ถูกบรรดาสหายฤๅษีด้วยกันกล่าวตำหนิว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับพฤติกรรมการครองเพศของฤๅษี ดังนั้นจึงได้นำเอานางลอยแพไปที่เมืองละโว้ แล้วเขียนข้อความถึงเจ้าเมืองละโว้ให้รับเลี้ยงพระนางจามเทวีเป็นธิดา จากแนวคิดนี้ Donald K. Swearer (1976: 14) ได้แสดงทัศนะว่า น่าจะเป็นการสร้างการยอมรับเพื่อให้พระนางจามเทวีกลับมาเป็นกษัตริย์ครองเมืองหริภุญชัยได้อย่างถูกต้องและชอบธรรม

นอกจากนี้ ยังพบว่ามีความคิดที่สะท้อนให้เห็นบทบาทความสำคัญของพระนางจามเทวีที่เป็นกษัตริย์องค์แรกและเป็นต้นสายเครือราชวงศ์จามเทวี ซึ่งยังคงปรากฏร่องรอยความคิดนี้มาจนถึงปัจจุบัน นั่นคือชื่อเมืองหริภุญชัยว่า พิธีราชาภิเษกพระนางจามเทวีขึ้นเป็นกษัตริย์ ฤๅษีวาสุเทพและฤๅษีสูกกทันต์และชาวเมืองทั้งหลาย ได้อัญเชิญให้พระนางจามเทวีนั่งประทับบนกองหริภุณช แล้วจึงอภิเษก ด้วยเหตุที่พระนางนั่งเหนือกองแก่นจันทร์อันเหลืองนั้น จึงให้นามนครชื่อว่าหริภุญชัยนครสืบมาตราบเท่าทุกวันนี้ (กรมศิลปากร, 2539: 116)

นอกจากนี้ พระนางจามเทวียังเป็นตัวแทนบุคคลทางพุทธศาสนาที่สำคัญ ซึ่งเป็นผู้สร้างระเบียบทางศาสนาเพื่อเชื่อมโยงกับชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกันให้กลายเป็นรัฐเป็นอาณาจักร ดังกรณีที่พระนางเสด็จลงไปเยี่ยมพระโอรสที่เมืองลำปาง พระนางได้สร้างวัดวาอารามและศาสนสถานมากมายขึ้นในเมืองลำปางและตามบ้านเล็กเมืองน้อยที่พระนางเสด็จผ่าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบทบาทหน้าที่ของกษัตริย์ตั้งแต่ยุคสร้างบ้านแปลงเมืองนั้น คือทรงเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา

ที่นอกจากจะเป็นการเสริมสร้างศรัทธาแล้วยังเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยเอา พุทธศาสนามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้น ภาพเสนอของ พระนางจามเทวีจึงเป็นทั้งภคินีผู้ยึดมั่นศรัทธาและบำรุงพุทธศาสนา และเป็นผู้เผยแพร่ขยาย อาณาเขตพุทธศาสนาให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและแพร่หลายในดินแดนแถบนี้

ฉ) พระอินทร์

พระอินทร์ เป็นเทวราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และชั้นจาตุมหาราช เป็น เทพที่ได้รับความนิยมอย่างสูงยิ่ง ในคัมภีร์ฤคเวท กล่าวว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าแห่งฝน เป็น เทพนักรบที่ต่อสู้กับอสูรแห่งความแห้งแล้ง เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำและแสงสว่าง แก่โลก (Wendy D. O'Flaherty, 1995: 214) พระอินทร์ถือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในสวรรค์ มี อำนาจในการบัญชาการเทพเจ้าอื่น ๆ และมีอำนาจยิ่งใหญ่เหนือเทพเจ้าทั้งปวง

พระอินทร์มีชื่อหลายชื่อ ดังเช่น สักกะ มหะวะ ปุรินทัทะ วาสโว สหัสสโก สุชัมบดี เทวาน์ อินโท และ โกลีย เป็นต้น แต่ละชื่อล้วนแต่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เคยทำมาก่อน เช่น การที่ได้ชื่อว่า สักกะ เพราะเป็นผู้ให้บริจาคอย่างมากยิ่งในครั้งเป็นมนุษย์ เมื่อครั้งเกิดเป็นลูกของพราหมณ์ชื่อ มหะวะ ก็ได้ชื่อว่า มหะวะ ในการให้ทานอย่างกว้างขวางจากเมืองหนึ่งไปสู่อีกเมืองหนึ่งทำให้ได้ชื่อว่า ปุรินทะ การได้นามวาสะวะ เนื่องจากได้ให้ที่อยู่อาศัยเป็นทานแก่คนที่มีความเดือดร้อน ความสามารถที่อาจคิดเรื่องต่างๆ นับพันเรื่องในคราวเดียวทำให้ได้ชื่อว่า สหัสสะ การมีธิดายักษ์ ชื่อสุชาดาเป็นมเหสี เป็นต้นเหตุให้มีชื่อว่า สุชัมบดี ส่วนชื่อว่า เทวาน์ อินโท นั้นมาจากการเป็น จอมเทพของสวรรค์ชั้นนี้ นอกเหนือจากชื่อโกลียแล้วอาจเรียกพระอินทร์ว่า ยักษ์ก็ได้ (สารานุกรม วัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 9, 2542: 4568-4569)

อย่างไรก็ตาม ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทส่วนใหญ่มักจะเรียกว่าพระอินทร์ หรือ พระยาอินทร์ เรื่องราวที่กล่าวถึงพระอินทร์มีปรากฏอยู่หลายลักษณะ โดยเฉพาะการเป็นองค์ อุปภัมภ์ของพุทธศาสนาและเป็นผู้ดูแลคุ้มครองพระธาตุ ทั้งนี้ภาพเสนอของพระอินทร์ใน ตำนานพระธาตุของกลุ่มคนไทมักอธิบายว่า พระอินทร์มีหน้าที่สำคัญต่อการบรรจุพระบรม สารีริกธาตุไว้ยังดินแดนชนชาติไท บ้างก็ว่าเป็นพระสาวกองค์หนึ่งที่ตามเสด็จมาพร้อมกับ พระพุทธเจ้า บ้างก็ว่าเป็นผู้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นมา บ้างก็ว่าเป็นผู้ดูแลคุ้มครองพระธาตุ รวมทั้งยังเป็นผู้มีอำนาจเหนือเทพเจ้าพื้นเมืองทั้งหลาย แต่ล้วนสะท้อนให้เห็นว่าพระอินทร์เป็น เทพเจ้าที่คนไทรู้จักกันในฐานะเป็นตัวแทนของพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุดอยน้อย (เชียงใหม่)

พระอินทร์ได้เนรมิตปราสาท แล้วสั่งให้ยักษ์ถือดาบเฝ้าอยู่ห้าพันปี โดยปิด ปากถ้ำไว้แล้วสร้างเจดีย์สูงขึ้น

- **ตำนานพระธาตุดอยหยวก (พะเยา)**

พระอินทร์ได้รับประทานพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้าจากพระอานนท์ แล้วนำไปบรรจุไว้ในดอยแห่งนี้ตามประสงค์ของพระพุทธองค์ พระอินทร์ได้เนรมิตสำเภาทองลอยอยู่ในน้ำและเนรมิตปราสาททองคำสูง 7 คอก มีอาสนะทองคำกลางปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุ ก่อนที่จะถมด้วยหินก้อนใหญ่ แล้วเนรมิตภพยนตร์ไว้ป้องกัน 12 แห่ง และตั้งวิษณุกรรมเทพบุตรเป็นผู้รักษาพระธาตุแห่งนี้ รวมทั้งพญานาคตราบ 5,000 พระวัสสา

- **ตำนานพระธาตุม่อนเปี้ยะ (เชียงใหม่)**

พระพุทธเจ้าได้ลูบพระเศียรได้พระเกศามาหนึ่งเส้นทรงยื่นให้พระอินทร์ พระอินทร์ได้ยื่นต่อให้พญานาคและขุนต่างๆ และนำเอาผอบทองคำประดับแก้ว เพชรนิลจินดามารับ แล้วเนรมิตยนต์หินไว้เพื่อรักษาปากถ้ำที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของชนชาติไทข้างต้น จะพบว่าพระอินทร์มีฐานะเป็นเสมือนพระสาวกองค์หนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ได้ติดตามดูแลปฏิบัติจากพระองค์ พระอินทร์มีคุณลักษณะที่เด่นชัดอย่างหนึ่ง คือเป็นผู้ที่รับเอาพระเกศาธาตุที่พระพุทธเจ้าประทานให้นำมาบรรจุไว้ยังดินแดนชนชาติไท นอกจากนี้ ยังเป็นเทพเจ้าที่มีอำนาจบังคับบัญชาเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ดังเช่นการสั่งให้ยักษ์เฝ้าดูแลพระธาตุห้าพันปี หรือเนรมิตหุ่นยนต์ (ภพยนตร์) ให้เฝ้ารักษาพระธาตุที่บรรจุไว้ในใต้ดิน หรือแต่งตั้งพระวิษณุกรรมเทพบุตรเป็นผู้เฝ้ารักษาพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น พระอินทร์จึงมีคุณลักษณะเป็นหัวหน้าของเทพเจ้าทั้งหลาย

พระอินทร์ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท มีบทบาทในการเป็นผู้เผยแพร่พระศาสนาตำนานพระธาตุหลายเรื่องทำให้รู้ได้ว่า พระอินทร์เกี่ยวข้องกับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาโดยตลอด นับตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ พระอินทร์ก็เคยให้ความช่วยเหลือมาด้วยดี ดังกรณีที่พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งครองเพศเป็นเจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกผนวกรหรือมหาภิเนษกรมณ์โดยเสด็จสู่ม่าน้ำโอโหม แล้วทรงตัดพระเมาลีโยนขึ้นไปในอากาศ พระอินทร์ได้เหาะไปรับ แล้วนำไปบรรจุไว้ในพระธาตุเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระธาตุดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนไทยพุทธรู้จักกันอย่างแพร่หลายและเป็นที่เคารพนับถือโดยทั่วไป ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์จึงมีความเกี่ยวข้องกับพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้าอย่างเด่นชัด ในฐานะเป็นผู้เก็บรักษาและประดิษฐานพระเกศาธาตุนั้นไว้ในที่อันเหมาะสม ภาพดังกล่าวนี้มีปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทเช่นกัน ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุสบแวน (พะเยา)** พระอินทร์ได้เนรมิตผอบทองบรรจุพระเกศาธาตุที่ได้รับจากพระพุทธเจ้า แล้วนำสำเภาทองบรรจุอาสนะค้ำลงลอย เมื่อนำพระเกศาธาตุประดิษฐานเหนืออาสนะค้ำแล้ว จึงเนรมิตแผ่นหินปิดอุโมงค์ที่บรรจุพระเกศาธาตุ จากนั้นหล่อด้วยทรายขาวบริสุทธิ์ตั้งผ้ายันต์พันไว้ แล้วก่อเจดีย์สูง อีกทั้งตั้งเทวบุตร เทวดาให้รักษาบริเวณนี้

มีข้อสังเกตว่า หลังจากพระอินทร์ที่ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ยังดินแดนนี้แล้ว พระพุทธเจ้ามักจะทำนายว่าดินแดนแห่งนี้จะกลายเป็นบ้านเมืองและเป็นที่ตั้งแห่งพุทธศาสนาที่จะเจริญรุ่งเรืองในอนาคต ภาพของการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระอินทร์จึงเป็นเสมือนการลงหลักปักฐานของการสร้างเมืองที่จะเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุในอนาคต ซึ่งในกรณีนี้สอดคล้องกับตำนานเสอิทซึล (เซียงใหม่) ที่เชื่อว่าพระอินทร์นำเอาเสอิทซึลมาปักตั้งไว้เป็นหลักเมืองเซียงใหม่ ต่อมาจึงมีการสร้างพระธาตุเจดีย์หลวงขึ้นในบริเวณนี้ พระอินทร์จึงมีความเกี่ยวข้องกับการก่อกำเนิดองค์พระธาตุเจดีย์นี้ รวมทั้งยังมีความสัมพันธ์กับการก่อตั้งบ้านแปลงเมืองด้วย เพราะพระอินทร์ทรงเป็นเทพที่ลง “หลักปักเสื่อเมือง” ทำให้เกิดเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้น

เอเดรียน สโนดกราส (2541: 220) กล่าวว่าเรื่องเสอิทซึลนี้ พุทธศาสนาได้รับเอาสัญลักษณ์นี้มาจากศาสนาพราหมณ์ แล้วนำมาใช้ในวรรณคดีบาลี อินทขีลหรือ “หมุดของพระอินทร์” มีความหมายเดียวกันกับ “ระบบระเบียบอันตายตัว” และ “ความถูกต้องตามกฎหมาย” หมุดของพระอินทร์เป็นภาพจำลองของ “เครื่องมือทุกชนิดที่ใช้เพื่อสถาปนา” ความมั่นคง ความถาวร ความคุ้มครองของวัตถุทุกชิ้นที่ใช้เพื่อตรึงหรือยึดให้มัน หรือทำให้ธรณีประตุมั่นคง แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระอินทร์ในทัศนะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการจัดมั่นในทางพุทธศาสนาเช่นกัน

การกระทำที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่เชื่อมโยงกับพระธาตุของพระอินทร์นั้น เห็นได้ชัดเจนจากตำนานพระธาตุอินทร์แขวน (ไทเขิน) เล่าว่าพระอินทร์เป็นผู้ช่วยค้นหาก้อนหินที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายศีรษะฤาษีที่อยู่ในท้องทะเลลึก แล้วแบกก้อนหินใหญ่เหาะกลับมาตั้งเป็นองค์พระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่อยู่ในมวยผมของฤาษี การกระทำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความต้องการของพระอินทร์ ที่จะเผยแพร่พุทธศาสนาให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและเป็นที่ยอมรับบูชาแก่ผู้คน เพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณของพระอินทร์ที่ได้สร้างแปลงพระธาตุนี้ขึ้นมา ชื่อของพระธาตุเจดีย์องค์นี้จึงเกิดจากพฤติกรรมของพระอินทร์ในการนำเอาก้อนหินยักษ์มาตั้งแขวนไว้บนเชิงผา พระธาตุนี้จึงมีชื่อว่า “พระธาตุอินทร์แขวน” นับแต่นั้นมา ในแง่นี้ภาพของพระอินทร์จึงเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายกลุ่ม ยังมีภาพของพระอินทร์ในฐานะเป็นผู้ช่วยเหลือพระพุทธเจ้า กล่าวคือพระอินทร์มีอำนาจสามารถบันดาลน้ำบันดาลฝนเพื่อให้พระพุทธเจ้าได้ใช้ ตัวอย่างเช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลก พระพุทธเจ้ากำลังฉันข้าวบริเวณผาด่านจวง แต่ไม่มีน้ำฉัน ในเวลานั้นพระอินทร์ทรงทราบจึงเสด็จลงมาจากฟากฟ้า แล้วทรงพระขรรค์ไปที่หินก้อนหนึ่ง ทำให้น้ำพุ่งออกมาจากหินก้อนนั้น แล้วนำน้ำนั้นมาถวายแด่พระพุทธเจ้า ในทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุแสนไห (เซียงใหม่) พระอินทร์ได้ทรงแสวงหาน้ำเพื่อมาสร้างพระบรมสารีริกธาตุแต่หาไม่ได้ในบริเวณดอยสิงคุตรตระ พระองค์จึงเนรมิตสระใหญ่ไว้ที่ใกล้พระเกศธาตุ และเนรมิตสระใหญ่ 7 สระไว้ภายใต้ เนรมิตไททองคำไว้อีกหมื่นแสนไห

แนวคิดเรื่องพระอินทร์มีอำนาจบันดาลน้ำบันดาลฝนได้นั้นมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท กล่าวไว้ว่าแรกที่เดิยมีเนินดินเป็นภูเขาและก้อนหินลอยตั้งเกาะอยู่ในมหาสมุทร มีนาควฤตะนอน

ทอดตัวยาวหลับไหลขัดขวางการสร้างจักรวาล พระอินทร์จึงขว้างวัชระของพระองค์ไปตัดเศียรพญานาคฤๅษะ และผ่าก้อนหินให้แตกเพื่อปล่อยห้วงน้ำดังกล่าวให้หลั่งไหลออกมา (เอเดรียน สโนดกราส, 2541: 219-220) นอกจากนี้ เอกสารทางพุทธศาสนาก็มีปรากฏเช่นกัน ดังใน**ธรรมบทอรรถกถา** กล่าวว่าในครั้งที่เกิดความแห้งแล้งจนกระทั่งน้ำในสระของเชตวนารามแห้งไปหมดนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าประสงค์จะอาบน้ำ พระอินทร์ก็ทำให้ฝนตกจนเปี่ยมสระ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นบทบาทของพระอินทร์ที่เป็นผู้มีอำนาจดูแลเรื่องน้ำเรื่องฝน เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน

ข) เทวดา

เทวดา ใน**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525** (2539: 408) ให้ความหมายว่าพวกชาวสวรรค์ที่มีดาทิพย์ หูทิพย์ และกินอาหารทิพย์ ในขณะที่**พจนานุกรมบาลีอภิธาน์ปทีปิกา** อธิบายว่าคำว่าเทวดามาจากธาตุว่า ทิว หรือ ทิว มีคำแปลหลายนัย นัยหนึ่งว่าสว่าง ซึ่งหมายความว่า มีรัศมีสว่างออกจากตัว ผู้เป็นเทวดาก็คือผู้มีแสงสว่างสว่างออกจากตัว ผู้ที่เกิดเป็นเทวดา ต้องทำบุญอย่างใดอย่างหนึ่งมี ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น ที่อยู่ของเทวดาเรียกว่าสวรรค์ คำว่า “เทวดา” โดยรูปคำเป็นเพศหญิง แต่โดยความหมาย เป็นได้ทุกเพศ โดยปกติมักจะหมายถึงเพศชาย เช่น เทวดาที่ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า คราวกราบทูลให้ทรงแสดงมงคลก็เป็นเพศชาย ถ้ามุ่งถึงเพศชายใช้ว่า เทวบุตร หรือ เทพบุตร ถ้ามุ่งถึงเพศหญิงใช้ว่า เทวธิดา หรือ เทพธิดา (**สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 14, 2520-2521: 8779**) แสดงให้เห็นว่าเทวดาเป็นผู้มีฤทธิ์มีอิทธิปาฏิหาริย์ อีกทั้งเป็นตัวแทนของบุคคลที่กระทำความดีมีศีลธรรม แล้วได้รับผลตอบแทนโดยการได้เกิดเป็นเทวดาหรือเทพที่อาศัยอยู่บนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ เทวดาจึงเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การเคารพนับถืออีกอย่างหนึ่งในระบบคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาของคนไทย

ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทย มีเนื้อความที่กล่าวถึงเทวดาปรากฏซ้ำๆ อยู่หลายครั้ง เทวดาเหล่านี้ มีคุณลักษณะที่เหมือนคล้ายและแตกต่างไปจากคำอธิบายและบทนิยามความหมายข้างต้น กล่าวคือเทวดาในตำนานพระธาตุของชนชาติไทยบางครั้งมิได้เป็นเทพที่สถิตอยู่บนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ แต่เป็นเทพเจ้าที่อยู่บนโลกอาศัยอยู่ตามแหล่งธรรมชาติต่างๆ ดังเช่น ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ หน้าผา เป็นต้น เทวดาเหล่านี้ได้กลายมาเป็นผู้คุ้มครองดูแลพระธาตุ และช่วยเหลืออุปถัมภ์พระพุทธเจ้าและพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เช่นเดียวกับตัวละครที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นพระอินทร์ พระสวาท หรือพระเจ้าอโศก โดยบางครั้งเทวดาเหล่านี้ก็จะร่วมกระทำการณ์ว่าด้วยการบำรุงรักษาพระศาสนากับตัวละครดังกล่าวด้วย

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุสบแวน (พะเยา)

พระอินทร์ได้เนรมิตผอบทองเพื่อเป็นที่บรรจุพระเกศาธาตุ โดยร่วมกับเทวดาที่รักษาต้นมะม่วงเนรมิตอุโมงค์สี่กั๊ก แล้วนำสำเภาซึ่งบรรจุอาสนะคำลงลอย เมื่อ

นำพระเกศาธาตุประดิษฐานเหนืออาสนะคำแล้ว จึงเนรมิตแผ่นดินปิดเหนือแผ่นดิน จากนั้นหล่อด้วยทรายขาวบริสุทธิ์ตั้งฝ้ายันต์พันไว้ แล้วก่อเจดีย์สูงอีกทั้งตั้งเทวบุตรเทวดาให้รักษาต้นมะม่วงนั้น

- **ตำนานพระธาตุหนองจันทร์ (แพร่)**

เทวดารักษาป่าได้เนรมิตให้น้ำไหลออกจากหน้าผา เพื่อให้พระพุทธรูปเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นเนื้อทรายโพธิสัตว์ได้อาบกิน

- **ตำนานพระเจ้าเสียบโลก**

หลังจากที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว มีเทวดาองค์หนึ่งได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปเจ้ามาสถาปนาไว้ตรงบริเวณที่พระพุทธรูปเจ้าเคยนั่งฉันอาหารตรงบริเวณไม้ทิพย์ต้นหนึ่ง อีกทั้งยังมีเทวดาทั้ง 5 องค์ได้ออยู่รักษาพระพุทธรูป และพระธาตุตลอด 5000 พระวัสสา จนกระทั่งถึงสมัยพระศรีอริยเมตไตรยตรัสรู้แล้วเสด็จมาประทับรอยพระบาทยังที่แห่งนี้

เทวดาในตำนานพระธาตุเป็นเทพผู้อุปถัมภ์และช่วยเหลือพระพุทธรูปเจ้า เพื่อให้พระองค์ได้รับความสะดวกสบาย ดังกรณีที่พระพุทธรูปเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมายังดินแดนชนชาติไท แล้วแสวงหาแหล่งน้ำที่จะนำมาฉันไม่พบ ในตำนานพระเจ้าเสียบโลก กล่าวว่ามีเทวดาองค์หนึ่งเนรมิตเป็นหมูตัวใหญ่ เอาปากดันหินก้อนหนึ่งในหุบเหวที่ไม่มีน้ำนั้น แล้วเกิดน้ำพุ่งทะลักไหลออกมามากมาย หมูตัวนั้นก็มายืนอยู่ตรงหน้าของพระพุทธรูปเจ้า พระมหาสารีบุตรจึงนำเอาฝาบาตรไปตักเอาน้ำมาถวายพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับตำนานพระธาตุหนองจันทร์ (แพร่) และตำนานถ้ำปุมถ้ำปลาถ้ำเปลวปล่องฟ้า (ไทยภาคเหนือ) ที่เทวดามีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลน้ำได้ และสามารถแปลงกายหรือเนรมิตตัวตนให้เป็นอย่างอื่นได้ตามต้องการ นอกจากนี้ตำนานพระเจ้าเสียบโลก ยังอธิบายให้เห็นว่าเทพเทวดาทำหน้าที่โบกพัดจามรีให้กับพระพุทธรูปองค์ เวลาเสด็จไปพำนักตามบ้านเล็กเมืองน้อย บ้างก็ว่าพระพุทธรูปเจ้าไม่มีที่ใส่อาหารสำหรับฉันเหล่าเทวดานี้จึงได้เนรมิตบาตรหินแก้วนำมาถวายแก่พระองค์

คำว่า “เทวดา” ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทยเป็นคำเรียกในความหมายกว้าง คือมิได้หมายเฉพาะถึงเทพองค์ใดองค์หนึ่ง แต่หมายรวมถึงเทพเจ้าต่างๆ ที่มีฤทธิ์มีอำนาจ ซึ่งอาจหมายถึงเทวดาที่อยู่บนฟ้าหรือสวรรค์ หรือหมายถึงเทวดาที่สถิตอยู่บนโลกก็ได้ มีข้อสังเกตว่าตำนานพระธาตุของคนไทยบางเรื่องจะไม่เรียกว่าเทวดา แต่จะใช้คำว่า “ขุน” แทน ดังปรากฏในตำนานพระธาตุม่อนเปี้ยะ (เชียงใหม่) มีขุนสามเสียม ขุนเมืองสาบ ขุนสะเมิง ขุนหริภุชชัย ขุนยามเหนือ ขุนยามใต้ ทั้งหมดเป็นเทวดาอารักษ์เมือง และพระอินทร์พร้อมกับบริวารต่างก็มาไหว้พระพุทธรูปเจ้า หลังจากนั้นจึงเดินทางกลับเมืองสวรรค์ แสดงให้เห็นว่าขุนเหล่านี้เป็นเทวดาพื้นเมืองดั้งเดิมที่กลุ่มคนไทยให้การเคารพนับถือและเป็นอารักษ์เมืองที่มีอำนาจคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติให้กับผู้คนชาวเมือง

นอกจากเทวดาจะเป็นผู้ช่วยเหลืออุปัฏฐากพระพุทธเจ้าแล้ว เทวดายังมีหน้าที่ช่วยเหลือในการทำนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เสมือนเป็นผู้เผยแพร่พุทธศาสนาให้เป็นที่เคารพบูชาและรู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ในตำนานจามเทวีวงศ์ (ม.ป.ป: 56-57) พฤษเทวดากอไผ่ทำหน้าที่เป็นทูตเพื่อช่วยเหลือฤๅษีวาสุเทพนำสารใส่ในลำไม้ไผ่ลอยน้ำไปสู่มืองละโว้เพื่อแจ้งให้ฤๅษีสหายช่วยแนะนำผู้ที่จะมาครองเมืองหริภุชชัย ต่อมาก็ได้อัญเชิญพระนางจามเทวีธิดาเจ้าเมืองละโว้ ผู้มีศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้ามาครองเมือง ทำให้บ้านเมืองนี้กลายเป็นเมืองพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรือง

อนึ่ง ในตำนานพระธาตุเรื่องดังกล่าวนี้ ยังชี้ให้เห็นว่าเทวดานั้นเป็นผู้ช่วยเหลือโอรสของพระนางจามเทวีให้สามารถชนช้างชนะข้าศึกศัตรูได้ ดั่งเนื้อความที่ว่าเทวดาได้มอบช้างมีเดชให้กับเจ้ามหันตยศโอรสแห่งพระนาง เพื่อนำไปชนช้างกับขุนหลวงวิรังคะหัวหน้าชาวลัวะ ช้างที่เทวดามอบให้มิฤทธิ์ที่ปลายงามีแสงทำให้ช้างของขุนหลวงวิรังคะตกใจ ขุนหลวงวิรังคะเสียท่าในเชิงรบจึงพ่ายแพ้และสิ้นชีวิตในการศึกครั้งนี้ จากเนื้อความดังกล่าว เทวดาจึงมีบทบาทเป็นทั้งทูตของพระศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองผู้ที่นับถือพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

ในตำนานพระธาตุพนม (นครพนม) มีเนื้อความที่อธิบายให้เห็นถึงบทบาทของเทวดาในฐานะเป็นผู้สร้างแปลงพระธาตุเจดีย์ขึ้นมาอย่างงดงาม เทวดาที่เป็นหัวหน้าของเหล่าเทวดาองค์อื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก นั่นคือพระวิษณุกรรมเทวบุตร ซึ่งมีความรู้ความชำนาญในเรื่องการสร้างแปลงสิ่งก่อสร้างทางศาสนา ในตำนานพระธาตุเรื่องนี้ได้บรรยายให้เห็นภาพของพระวิษณุกรรมเทวบุตรว่าพระองค์มี “พระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัว ส่วนพระหัตถ์ขวาถือมีดควัด”^{*} การตกแต่งลวดลายองค์พระธาตุเจดีย์ครั้งนี้ยังมี “พระธรรมกถิกเทวบุตร” ร่วมมือด้วยโดยมีหน้าที่ควัดลวดลายดินสุกเช่นกัน ภาพของพระธรรมกถิกเทวบุตรมีลักษณะเหมือนคนคล้ายและแตกต่างจากพระวิษณุกรรมเทวบุตร กล่าวคือ “พระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัวเช่นกัน แต่พระหัตถ์ขวาถือขวดแก้วน้ำมันทิพย์” เป็นการบ่งชี้หน้าที่ที่นอกเหนือจากการเป็นผู้ควัดลวดลายดินสุกแล้วยังเป็นผู้ทำน้ำมันให้องค์พระธาตุเจดีย์มีความงดงามวิจิตรยิ่งขึ้น

มีข้อสังเกตว่า ในตำนานพระธาตุพนม (นครพนม) ได้บรรยายให้เห็นภาพเทวดาต่างๆ ซึ่งมีทั้งเทวดาผู้หญิงและเทวดาผู้ชายไว้อย่างละเอียดและหลากหลายประเภท บางกลุ่มเป็นเทพที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของพระอินทร์ บางกลุ่มเป็นเทพทางด้านนาฏกรรม ทั้งการขับร้อง ฟ้อนรำ และบรรเลงดนตรี บางกลุ่มดูแลการก่อสร้างการตกแต่งพระธาตุ บางกลุ่มดูแลเครื่องบูชา แต่ทั้งหมดล้วนทำหน้าที่ที่สัมพันธ์กับการนับถือและดูแลรักษาองค์พระธาตุทั้งสิ้น

บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไทย ที่มีความเด่นชัดอีกอย่างหนึ่งก็คือการเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองสถานที่ทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะองค์พระธาตุเจดีย์ ในตำนานพระธาตุจอมยอง (ไทเขิน) พญาอินทร์ได้สั่งให้เทวบุตร 4 ตนอยู่รักษาเจดีย์ และให้อัมมรุกขเทวบุตรดูแลบ่อน้ำทิพย์ที่พระพุทธเจ้ากัสสปะได้สร้างไว้ ซึ่งอยู่ใกล้หินตั้งบาตร

^{*} มีดควัด ในที่นี้ หมายถึงมีดสำหรับสลัก และแกะตกแต่งลวดลายต่างๆ

เทวดาเหล่านี้สามารถให้คุณและโทษกับมนุษย์ได้ กล่าวคือ ถ้าบุคคลผู้ใดไม่เคารพยำเกรงบ่อน้ำทิพย์และองค์พระธาตุ เทวดาเหล่านี้ก็จะกระทำอันตรายให้เกิดขึ้นกับบุคคลผู้นั้น แต่ถ้าบุคคลใดกระทำการเคารพยำเกรงบ่อน้ำทิพย์และองค์พระธาตุ เทวดาก็จะบันดาลความสุขร่มเย็นและทำให้ผู้นั้นปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งมวล (ทวิ สว่างปัญญากร, 2527: 30)

ความคิดเกี่ยวกับเทวดารักษาศาสนสถาน เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในการรับรู้ของคนไทยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว นอกเหนือจากจะมีอยู่ในเรื่องเล่าตำนานแล้ว ยังมีหลักฐานทางวัฒนธรรมประเภทอื่นที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของเทวดาที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนา ดังเช่น ตามประตูดุโบสถวัดต่างๆ ของคนไทยหลายกลุ่มมักจะมีภาพของเทวดาทำหน้าที่เป็น “ทวารบาล” ทำหน้าที่เฝ้าประตูหรือเป็นนายประตูดูแลรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพระศาสนา ดังเช่น ภาพเทวดาที่ประตูดุโบสถวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

พระธาตุเจดีย์เป็นศาสนสถานที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับเหล่าเทวดา เพราะเป็นสถานที่อยู่ของเทวดาทั้งหลาย ดังเช่น **ตำนานพระเจ้าเลียบโลก** เล่าว่ามีเทวดา 5 ตนอาศัยที่อยู่เชิงเขาที่ตั้งพระธาตุเจดีย์ นอกจากนี้ พระธาตุยังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เทวดาให้ความศรัทธา ตำนานพระธาตุของคนไทยหลายเรื่อง อธิบายให้เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้าบรมพุทธเจ้าบรมสารีริกธาตุไวยังดินแดนของชนชาติไทก็เพื่อให้เป็นที่สักการบูชาแก่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ดังปรากฏใน**ตำนานพระธาตุดอยตุง** (เชียงใหม่) **ตำนานพระธาตุปู่ตี๋** (แพร่) **ตำนานพระธาตุดอยปู่คำ** (เมืองยอง) เป็นต้น

บทบาทที่กล่าวมาทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าในระบบคิดของคนไทยมองว่าเทวดาเป็นตัวละครในความเชื่อทางพุทธศาสนา ที่มีบทบาทเชื่อมโยงกับการเผยแพร่พุทธศาสนาให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและแพร่หลาย โดยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือพระพุทธรูปเจ้าในคราวที่พระองค์ได้เสด็จมาประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุยังดินแดนสุวรรณภูมินี้ อีกทั้งยังเป็นเทพที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุและพุทธศาสนสถาน และมักสถิตอยู่ตามธรรมชาติและสถานที่ต่างๆ ในดินแดนของคนไทย รวมทั้งเป็นผู้มีอำนาจช่วยเหลือผู้คนและบ้านเมืองให้ประสบความสุขเจริญรุ่งเรือง

4.2.3 ชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมแบบพุทธศาสนา

พฤติกรรมในวิถีคิดแบบพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่ามี 6 พฤติกรรมที่มักจะปรากฏซ้ำๆ เสมอ ดังนี้

- ก) การเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนา
- ข) การแสดงธรรมเทศนา
- ค) การถือศีลปฏิบัติธรรม
- ง) การสร้างพระธาตุเจดีย์
- จ) การแสดงความเคารพบูชา
- ฉ) การแสดงพุทธพยากรณ์

ก) การเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนา

การเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนา เป็นการกระทำของตัวละครที่แสดงออกถึงความต้องการที่จะเผยแพร่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง วิธีการเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนาของตัวละครในตำนานพระธาตุของคนไทยนั้น พบว่ามักเป็นการเดินทางที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุโดยตรง กล่าวคือบางเรื่องอธิบายว่าตัวละครเดินทางมาจากลังกาทวีปเพื่อนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยังดินแดนสุวรรณภูมิ แต่บางเรื่องกลับอธิบายในทิศทางตรงกันข้าม คือเป็นการเดินทางจากดินแดนสุวรรณภูมิขึ้นไปยังลังกาทวีป เพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุกลับมาประดิษฐานยังบ้านเมืองของตน ทั้งนี้ภาพการเดินทางของตัวละครมีลักษณะเหมือนคล้ายและแตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ การเดินทางทางอากาศ (เหาะ) การเดินทางทางบก และการเดินทางทางน้ำ อย่างไรก็ตาม ตำนานพระธาตุของคนไทยส่วนใหญ่มักฉายภาพการเดินทางด้วยวิธีการเหาะมาทางอากาศ นอกจากนี้ พฤติกรรมการเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนา ยังสะท้อนให้เห็นว่าเป็นการเดินทางของตัวละครเพียงคนเดียว หรือเป็นการเดินทางของตัวละครที่มาพร้อมกันเป็นหมู่คณะ

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุแสนไห (เชียงใหม่)

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกจำนวน 500 ได้เสด็จมาทางอากาศโดยการสยง (เหาะ) มาโปรดสัตว์บรรลู่ถึงเมืองแห่งหนึ่งที่ริมแม่น้ำแม่ปิง ซึ่งมีเนินเขาและลำธารไหลผ่าน

- ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน)

พระนางจามเทวีริดาเจ้าเมืองละโว้พร้อมพระสงฆ์เถระได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเสด็จมาทางเรือตามแม่น้ำปิง เพื่อขึ้นมาประดิษฐานพระศาสนาและครองเมืองหริภุญชัยตามคำเชื้อเชิญของवासเทพฤาษี

- ตำนานพระธาตุเทพพล (หนองคาย)

พระภิกษุชาวเมืองอินทปัตฐนครได้เดินทางไปยังเมืองราชคฤห์ในอินเดียประเทศ แล้วได้เดินทางเลาะตามป่าเขานำเอาพระบรมสารีริกธาตุกลับมาประดิษฐานยังบ้านเมืองของตน

พฤติกรรมการเดินทางด้วยวิธีการเหาะนั้น พบว่ามักปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุที่กล่าวถึงช่วงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่ กล่าวคือเนื้อความจะอธิบายว่าพระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันต์สาวกเดินทางมาจากชมพูทวีป เพื่อมาโปรดสรรพสัตว์ยังดินแดนสุวรรณภูมิ การเดินทางครั้งนี้เป็นการเหาะมาทางอากาศซึ่งในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทยอาจจะเรียกแตกต่างกันบ้าง บางครั้งก็เรียกว่า “เสด็จเลียบโลก” บางครั้งก็เรียกว่า “เสด็จโดยสยง” บางครั้ง

ก็เรียกว่า “เสด็จโดยประเทศอากาศ” บางครั้งก็เรียกว่า “เสด็จทิสลวงอากาศ” บางครั้งก็เรียกว่า “เสด็จโดยลีลา” แต่ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นการแสดงพฤติกรรมกระเหินของตัวละครทั้งสิ้น

การฉายภาพการเดินทางมาเพื่อเผยแพร่พระศาสนาของพระพุทธเจ้าด้วยวิธีการเหาะนี้ ถือเป็น การแสดงให้เห็นว่าพระองค์มีลักษณะเป็นบุคคลเหนือธรรมชาติ กล่าวคือเป็นผู้มีฤทธิ์มีอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ นอกเหนือจากนี้ยังเป็นการบ่งชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่เดินทางลงมาจากท้องฟ้า คำว่า “เหาะ” บ่งถึงภาวะเหนือโลกของตัวละคร ซึ่งคนไทยสามารถรับรู้และเข้าใจได้ง่าย ลักษณะการเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยวิธีการเหาะ จึงแสดงความหมายถึงการเป็น “ทูตสวรรค์” ที่เดินทางมาเพื่อนำเอาหลักธรรมมาสู่ผู้คนต่างถิ่นต่างศาสนาให้หันมานับถือพุทธศาสนา ในแง่นี้จึงเห็นได้ว่าการเหาะเป็นพฤติกรรมสำคัญที่แสดงให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธเจ้า ในฐานะพระศาสดาของพุทธศาสนาตามวิธีคิดแบบพุทธศาสนาชาวบ้านของคนไทย*

เรื่องราวต่าง ๆ ในพุทธศาสนามักจะกล่าวถึงความสามารถในการเหาะ ความสามารถดังกล่าวถือว่าเป็นอิทธิฤทธิ์ประการหนึ่งหรือเป็นพลังอำนาจเหนือโลกตามความเชื่อทางพุทธศาสนา กล่าวคือในศาสนาพุทธถือว่าพลังอำนาจดังกล่าวเป็นอำนาจพิเศษประการแรกในสี่ประการ (คฺมณะ) ดังมีเรื่องเล่าว่า ผู้ที่สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้เท่านั้นจึงจะไปถึงสรวงนาคาได้ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สามารถเหาะไปถึงสถานที่ดังกล่าวได้ “ภายในชั่วพริบตา” (เอเดรียน สโนดกราส, 2541: 336) Coomaraswamy A.K. (1977: 452) ชี้ให้เห็นว่า การเหาะเหินเดินอากาศได้นี้จะต้องมีปีกอันเป็นลักษณะของทูตสวรรค์ “ซึ่งไม่ได้เคลื่อนที่ไปไหนมาไหนอย่างมนุษย์ธรรมดา เพราะมีกายทิพย์ หากแต่สามารถไปปรากฏตามที่ต่างๆ ตามต้องการได้ทันทีทันใด ในขณะที่ Mircea Eliade (1960: 106) กล่าวว่า การเหาะนี้มีความหมายเชิงสัญลักษณ์สองประการ คือ หมายถึงภาวะเหนือโลก และความหลุดพ้นจากอิสระ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงสภาวะแห่งอำนาจของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอรหันต์สาวกผู้ประเสริฐทั้งหลาย

ส่วนพฤติกรรมกระเหินทางทางน้ำ เพื่อมาเผยแพร่พุทธศาสนาของตัวละครที่มีปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทย พบว่าเป็นการเดินทางมาทางเรือ บางเรื่องเล่าว่าเป็นการเดินทางเรือบนทะเล บางเรื่องเล่าว่าเป็นการเดินทางโดยทางเรือตามลำน้ำต่างๆ ไม่ว่าจะ

* มีข้อสังเกตว่า เรื่องการเหาะของพระภิกษุหรือพระอรหันต์ในวิธีคิดตามหลักพุทธธรรมนั้น ถือเป็น การกระทำที่ผิดพุทธบัญญัติ ในจำพวกห้ามอวดอุตริมนุชยธรรม คือ ลิกขาบทที่มีให้ภิกษุแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์แก่ชาวบ้าน ภิกษุใดแสดงภิกษุนั้นมีความผิด ต้องอาบัติทุกกฏ ต้นเหตุเกิดจากเศรษฐีท่านหนึ่งเอาบาตรไม้จันทร์แฉวงไว้ที่ปลายไม้ไผ่ แล้วประกาศทำพิธีว่า ใครเป็นพระอรหันต์ มีฤทธิ์จริงก็ขอถวายบาตรนั้น แต่ให้เหาะไปเอาลงมาเอง พระปิณฑโฆลภารทวาชะได้ยื่นคำทำ ประสงค์จะรักษาเกียรติของพระศาสนา จึงเหาะขึ้นไปเอาลงมาเอง ทำให้ชาวเมืองตื่นตื่นเลื่อมใสกันมาก พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้าม โดยทรงดำหนิว่า ไม่สมควรแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นธรรมล้ำสามัญมนุษย์ เพราะเห็นแก่บาตรที่เป็นของมีค่าต่ำ ทรงเปรียบเทียบการทำเช่นนั้นว่า เป็นเหมือนสตรีที่เผยอวัยระพิงสงวนให้เขาดูเพราะเห็นแก่เงินทองของต่ำทราม (พระธรรมปิฎก, 2543: 440)

แม่น้ำโขง แม่น้ำปิง แม่น้ำคาน แม่น้ำสาย แม่น้ำคง เป็นต้น ภาพลักษณ์ของเรือเดินทางเพื่อนำเอาพระบรมสารีริกธาตุ หลักธรรมหรือพระศาสนาของพระพุทธเจ้าไปประดิษฐานยังดินแดนต่าง ๆ นั้น แสดงให้เห็นว่าเรือเสมือนเป็นมรรคาในโลกศาสนา ในฐานะเป็นอุปกรณ์เดินทางไปยังอีกภพภูมิหนึ่ง คือจากฝั่ง “โลกียะ” ไปสู่ “โลกุตระ” อันเป็นการนำเอาหลักธรรมคำสอนแห่งพระองค์ เพื่อไปเกื้อกูลสร้างประโยชน์สุขแก่เหล่ามวลมนุษย์ทั้งหลาย ภาพการเดินทางทางเรือที่นำเอาพระบรมสารีริกธาตุและพระธรรมคำสอนมาประดิษฐานยังดินแดนของคนไทนั้น พบในตำนานพระธาตุหลายเรื่อง เช่น ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน) ตำนานพระธาตุดอยน้อย (เชียงใหม่) ตำนานพระธาตุห้วยอ้อ (แพร่) ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช) เป็นต้น

มีข้อสังเกตว่า พระธาตุมักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับอนุภาคเรือเสมอ คือตำนานพระธาตุของคนไทหลายเรื่องอธิบายตรงกันว่า พระอินทร์ได้เนรมิต “สำเภาคำ” (เรือสำเภาทอง) ขึ้นมาเป็นที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า ดังกรณีตำนานพระธาตุดอยหยวก (พะเยา) เล่าว่าพระอินทร์ได้รับพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้าจากพระอานนท์ แล้วนำไปบรรจุไว้ในดอยแห่งนี้ตามประสงค์ของพระพุทธองค์ พระอินทร์ได้เนรมิตสำเภาทองลอยในน้ำและเนรมิตปราสาท มีอาสนะทองคำกลางปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุ

ผู้ที่เดินทางเรือในตำนานพระธาตุของคนไทนั้นมักจะเป็นบรรดากษัตริย์ได้แก่พระนามจามเทวีในตำนานพระธาตุหริภุญชัย พระนางเลือดขาวในตำนานพระธาตุวัดพระนางสร้าง พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชในตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช พระยาอังกัญฐะในตำนานพระธาตุจอมทอง เป็นต้น ในสมัยก่อนบรรดากษัตริย์ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะประทับไปบนเรือเพื่อเสด็จไปบำเพ็ญพระราชกุศลหรือประกอบพระราชกรณียกิจทางศาสนา ดังนั้น ภาพการเดินทางโดยเรือของกษัตริย์ จึงดูประหนึ่งว่าเป็นการเผยแพร่และบำรุงพระศาสนาได้เช่นเดียวกับการเหาะมาทางอากาศของพระพุทธเจ้าและบรรดาพระสาวกอรหันต์ทั้งหลายนั่นเอง

ในขณะที่พฤติกรรมการเดินทางทางบก ซึ่งอาจเป็นการเดินเลาะเลียบบตามป่าตามเขา หรือเป็นการเดินทางที่มีลักษณะปกติธรรมดา นั้น จะพบว่าตัวละครที่แสดงมักจะเป็นภิกษุสงฆ์และบุคคลทั่วไป ซึ่งไม่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ การเดินทางลักษณะนี้มักกล่าวว่าเป็นการเดินทางจาก “ดินแดนสุวรรณภูมิ” ไปยัง “ชมพูทวีป” แล้วนำเอาพระบรมสารีริกธาตุกลับมายังดินแดนสุวรรณภูมิ ดังกรณีในตำนานพระธาตุหลวง (ลาว) พระภิกษุลาวห้ารูปได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยในประเทศอินเดีย ได้อัญเชิญพระอรังคะธาตุเดินทางกลับมาจากอินเดีย แล้วกราบทูลให้พระยาจันทบุรีเจ้านครเวียงจันทน์สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนี้

มีหลักฐานว่าหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว พุทธศาสนิกชนจำนวนมากได้เดินทางมาบูชาสังเวชนียสถาน 4 แห่ง คือที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน อันเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง จนทำให้เกิดมีคตินิยมสถานที่พุทธปาฏิหาริย์เพิ่มขึ้นอีก คือ ที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่ทรงทำมหายมกปาฏิหาริย์ ที่ทรงทรมานช้างนาฬาคีรี และที่ทรงทรมานพระยาอานนท์ เป็นต้น (สมเด็จพระญาณสังวร ปภส.ป.ส., 2537) กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,

2513: 16-17) ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นคติการเดินทางแสวงบุญเพื่อไปนมัสการสิ่งที่เคารพบูชาในพระพุทธศาสนา เสมือนว่าชมพูทวีปเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นโลกแห่งพุทธศาสนา ที่ผู้คนมักนิยมเดินทางไปกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา บ้างก็นำสิ่งศักดิ์สิทธิ์กลับมาสู่บ้านเมืองของตน เรื่องราวเหตุการณ์นี้ปรากฏชัดเจนในตำนานหลวงจีนฮ้วนเจียง หรือ ยวนฉางที่รู้จักกันดีในชื่อของพระถังซัมจั๋ง* ซึ่งได้เดินทางไปถึงอินเดียเพื่อไปอาราธนาพระไตรปิฎกกลับมายังดินแดนประเทศจีน

ข) การแสดงธรรมเทศนา

การแสดงธรรมเทศนา หมายถึงการแสดงธรรม ข้อความที่แสดงธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ (พระธรรมปิฎก, 2543: 452) เป็นพฤติกรรมของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่แสดงธรรมสั่งสอนในทางพุทธศาสนา การแสดงธรรมเทศนาครั้งแรกมีปรากฏในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ พระองค์ทรงแสดงธรรมครั้งแรกนี้เรียกว่า “ปฐมเทศนา” ภัณฑ์แรกที่พระพุทธองค์ทรงแสดงชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เพื่อโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี

เมื่อพิจารณาด้านพระธาตุของชนชาติไทย จะพบว่ามีการกล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เช่นกัน แต่มีลักษณะตรงข้ามกับในพุทธประวัติข้างต้น คือตำนานพระธาตุส่วนใหญ่จะอธิบายว่าหลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ พระองค์ได้แสดงธรรมเทศนาโปรดผู้คนในดินแดนต่างๆ ซึ่งอยู่ในชมพูทวีปทั้งหมด แล้วดินแดนสุดท้ายที่พระพุทธองค์ทรงระลึกถึงและจะต้องเสด็จมาโปรดสัตว์ ณ ที่แห่งนี้ ก็คือดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ก่อนที่พระองค์จะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน ความจำเป็นที่จะต้องเสด็จมายังดินแดนนี้ เพราะเป็นพุทธกิจที่จะต้องปฏิบัติอันเป็นธรรมเนียมนิยมแห่งพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ก็เคยปฏิบัติสืบทอดกันเป็นประเพณี เช่นนี้พระพุทธเจ้าโคตมะจึงต้องเสด็จมายังดินแดนชนชาติไทย เพื่อเทศนาโปรดสั่งสอนสัตว์ให้หลุดพ้นจากปวงทุกข์ทั้งหมด ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนไทยมองว่า การแสดง “ปัจฉิมเทศนา” ซึ่งตรงกันข้ามกับ “ปฐมเทศนา” เกิดขึ้นในดินแดนชนชาติไทย อันเป็นการยืนยันช่วงเวลาความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงการแสดงธรรมเทศนาครั้งสุดท้ายในดินแดนชนชาติไทยของพระพุทธเจ้าก่อนเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน

* เรื่องราวของพระถังซัมจั๋งได้มีการผนวกเข้ากับจินตนาการการผจญภัยต่าง ๆ นานา กล่าวกันว่า “ตำนานซานจิ้งชวีจิงซือฮว่า” (= บันทึกการเดินทางไปอาราธนาพระไตรปิฎกของพระตรีปิฎกแห่งมหาหรรษาวงศ์ถัง) เป็นจุดเริ่มต้นของที่มาวรรณกรรมเรื่องไซอิ๋ว (จรัสศรี จิรภาส, 2547: 48)

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน)**

หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้แสดงธรรมเทศนาโปรดเหล่า มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ต่อมาพระองค์ส่งญาณรู้เหตุอนาคตของการ เข้าสู่ปรินิพพาน เหตุนี้พระองค์พร้อมพระสาวกทั้งหลายจึงได้เสด็จเลาะเลียบบ น้ำแม่ระมิงเพื่อโปรดสรรพสัตว์ตามบ้านเล็กเมืองใหญ่ทั้งหลาย

- **ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง)**

พระพุทธเจ้าทรงรำพึงว่าก่อนที่จะปรินิพพาน ควรจะนำเอาพระบรม สารริกธาตุย่อยต่างๆ เพื่อไปบรรจุไว้ให้มนุษย์และเทวดาทั้งหลายเคารพบูชา และโปรดสรรพสัตว์นั้น พระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันต์สาวกทั้งหลายจึง เดินทางเสด็จไปจนกระทั่งมาถึงเมืองลัมพกาวัน

- **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง (น่าน)**

หลังจากพระพุทธเจ้าบรรจุพระบรมสารริกธาตุไว้ยังเมืองน่าน แล้วโปรดเทศนา แก่ท้าวชาก่านและแสดงพุทธทำนาย หลังจากนั้นจึงเสด็จกลับสู่เมือง กุสินารายณ์บรมมหารัชมังสามเณรสองตัน แล้วเข้าสู่นิพพานมีพระชนม์อายุได้ 80 พรรษา

การแสดงธรรมเทศนาโปรดสรรพสัตว์ถือเป็นพุทธกิจหรือหน้าที่ของพระพุทธเจ้าที่ จะต้องปฏิบัติ ด้วยเหตุที่พระพุทธเจ้าในความคิดของคนไทย พระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือเป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองและทรงสั่งสอนชาวโลกให้รู้แจ้งในพระธรรมตามพระองค์ ซึ่งหมายความว่าภารกิจอันเป็นงานหลักสำคัญอย่างหนึ่งของการเป็นพระพุทธเจ้า ก็คือการเสด็จเผยแผ่ พระศาสนา และแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนผู้คนทั้งหลายให้ดำเนินตามแบบแผนหลักศีลธรรม แห่งพระองค์ **ตำนานพระพุทธรูปบาทตากผ้า (ลำพูน)** เล่าว่าในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้ เสด็จมาโปรดสัตว์บริเวณนี้ ในสมัยนั้นมีชาวละแวกอาศัยอยู่ในละแวกนี้ ละแวกนี้ได้ฟังคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้าและได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในขณะที่ตำนานพระเจ้าเลียบโลก กล่าวไว้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ ให้บรรลุความสุข 3 ประการ คือสุขทางกาย สุขทางวาจา และสุขทางใจ ตามบุญสมภารแห่งเวไนยสัตว์นั้น ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า การแสดงเทศนาของพระพุทธเจ้านั้นเป็นการอบรมสั่งสอนเพื่อสร้างความเคารพ บูชาในพระศาสนา อันเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ “หลักศีลธรรม” เป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าเรื่องราวเกี่ยวกับการเทศนาที่ปรากฏซ้ำในตำนานพระธาตุ ของคนไทย มิได้มีเพียง “การเทศนาธรรม” เท่านั้น เพราะมีการกล่าวอบรมสั่งสอนในเรื่องการ ประพฤติปฏิบัติในทางธรรมที่เกี่ยวพันกับเรื่องราวทางโลก หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์พื้นเมืองด้วยเช่นกัน บางครั้งก็เป็นวาทะของพระพุทธเจ้าเอง แต่บางครั้งก็เป็นวาทะของพระอรหันต์สาวก ดังเช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลก พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ผู้คนและเทวดาทั้งหลายว่า บุคคลผู้ใดที่

จักขึ้นไปกราบไหว้รอยพระบาทและพระธาตุเจ้า ถ้าเป็นภิกษุให้ชำระสิกขาบทและจตุปาริสุทธีศีลให้บริสุทธิ์เสียก่อน ถ้าเป็นสามเณรก็ให้ชำระสังคหะศีลให้บริสุทธิ์เสียก่อน ถ้าเป็นผ้าขาว (ชี) หรือคนผู้หญิงผู้ชายทั้งหลาย คนใดเป็นผู้มีบาปมีโทษมาก ยักษ์และผีเสื้อก็จะกระทำให้อันตราย เป็นต้นว่า ปวดหัว หน้ามืด อาเจียนเป็นโลหิต ปวดท้อง เป็นไข้ เป็นหนาวและเป็นภัยต่างๆ หากว่าผู้ใดไม่ว่าคฤหัสถ์หรือนักบวชมีอาการเป็นดังว่ามานี้ ให้ขอขมาและสมาทานศีลให้บริสุทธิ์ แล้วอุทิศกุศลส่วนบุญให้กับเทวดา ให้กระทำพิธีบูชาที่เชิงภูเขาแห่งนั้น

พฤติกรรมกรรมการแสดงธรรมเทศนา ถือเป็นหนทางหรือวิถีที่จะนำพาผู้ฟังทั้งหลายไปสู่สิ่งสูงสุดในทางพระศาสนาได้ อันแสดงให้เห็นพลังอำนาจแห่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ที่เป็นตัวแทนของความสุขสงบแก่ผู้ที่ได้ไปปฏิบัติทั้งฆราวาสและคฤหัสถ์ **ตำนานเมืองเชียงรุ่ง** กล่าวว่าพระพุทธเจ้าเทศนาธรรมสั่งสอนยักษ์อาพะวะกะให้ละเลิกจากบาป จนยักษ์อาพะวะกะได้กลายเป็นพระอรหันต์สาวกในพระศาสนา พระพุทธเจ้าได้เปลี่ยนชื่อยักษ์อาพะวะกะเป็น “**อาพะวะกะโสดา**” นอกจากนี้ **ตำนานพระธาตุจอมทอง** (ไถลื้อ) ยังกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ที่เมืองอาพะวี พระองค์ได้พบยักษ์อาพะวะกะที่คอยจับมนุษย์กินเป็นอาหาร พระพุทธเจ้าจึงได้เทศนาโปรดสั่งสอน ยักษ์จึงได้หันมาบำเพ็ญกรรม แล้ว “**ถอดเขี้ยวยักษ์**” ออก

มีข้อสังเกตว่าในประวัติศาสตร์พุทธศาสนามีเหตุการณ์กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราชว่า พระองค์เป็นมหาราชที่ดุร้ายและนิยมความรุนแรง พระองค์ได้เป็นผู้นำในการกระทำสงครามจนเป็นเหตุให้มีผู้คนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ต่อมาพระองค์ได้สละพระธรรมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงสนพระทัยศึกษาศาสดับตรับฟังพระธรรมต่างๆ จนสามารถนำเอาหลักธรรมในทางพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการบริหารบ้านเมือง จนกลายเป็นธรรมราชาที่ยิ่งใหญ่ พระองค์หนึ่ง เช่นนี้พระเจ้าอโศกจึงเสมือนเป็น “**ยักษ์ร้าย**” ที่ถอดเขี้ยว แล้วกลายมาเป็นผู้รู้ซึ่งในกระแสธรรมหรือ “**พระโสดาบัน**” นั่นเอง

ใน**ตำนานพระธาตุดอยปู่กั๊บ** (แพร์) กล่าวว่าดอยนี้เป็นที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตเคยมาแสดงธรรมเทศนาอันชื่อว่า “**สารัมมจิตตสูตร**” รวมถึงพระพุทธเจ้าศรีอริยมเตไตรยในอนาคตกด้วย พระพุทธเจ้าโคตมะได้แสดงธรรมเทศนาให้แก่พระอินทร์ เทวดา พรหม นาค ครุฑ ฤๅษี และพระยาเจ้าเมืองที่ได้มาร่วมชุมนุมกัน เมื่อฟังธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าแล้ว ทั้งมนุษย์และอมมนุษย์เหล่านี้ก็ได้รับ “**ธรรมวิเศษ**” นั่นคือ “**มรรคผล**” มีข้อสังเกตว่า พฤติกรรมการแสดงธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าในดินแดนของชนชาติไทนี้ เชื่อว่าเป็นประเพณีนิยมแห่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีตและอนาคตที่จะต้องเดินทางมาแสดงพระธรรมเทศนาที่บ้านเมืองแห่งนี้

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่บุคคลทั้งหลาย เมื่อบุคคลเหล่านี้ได้พิจารณาธรรมไปตามกระแสเทศนา แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติก็จะบังเกิดผลคือการบรรลุธรรมได้ ธรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องกลมเกลียวทั้งกายวาจาและจิตใจให้ดีขึ้น ดังที่ สุธีพ ปุณฺณานุภาพ (2540: 215-216) ได้กล่าวให้เห็นว่าพระพุทธองค์ไม่สอนศาสนาโดยตั้งพระองค์เป็นจุดศูนย์กลาง แต่ตั้งพระธรรมเป็นศูนย์กลาง พระธรรมคือความจริง ความถูกต้อง ความตรง ที่

ทรงนำมาสั่งสอน มิได้ทรงสั่งสอนด้วยการเดา แต่ทรงประพฤติปฏิบัติได้ผลประจักษ์แจ้งในความจริงนั้นๆ มาแล้วจึงนำมาสั่งสอน พระองค์ไม่ทรงสอนเรื่องเทวดาสวรรค์โลก และไม่เรียกร้องความเคารพนับถือ กลับทรงแสดงว่าผู้บูชาพระองค์ด้วยวัตถุ เช่นรูปเทียนดอกไม้ไม้ธูปบูชาด้วยบูชาอย่างยั้ง ผู้ใดประพฤติตนดีตามธรรมะ ผู้นั้นจึงชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยบูชาอย่างเป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญ ที่ความประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน

ค) การถือศีลปฏิบัติธรรม

การถือศีลปฏิบัติธรรม เป็นพฤติกรรมในกระบวนการทัศนทางพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง เป็นข้อบัญญัติที่กำหนดวิถีทางปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา อันเป็นความประพฤติดี ประพฤติชอบ ซึ่งอาจจะมีรายละเอียดแตกต่างกัน ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทนั้น พบว่า หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ยังดินแดนชนชาติไท แล้วเทศนาสั่งสอนให้ชนพื้นเมืองงดเว้นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หรือการเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น หลังจากนั้นจึงให้ชนพื้นเมืองเหล่านี้นับถือศีลปฏิบัติธรรม ตำนานพระธาตุบางเรื่องฉายภาพให้เห็นว่า การถือศีลปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ นั้น เป็นเหตุให้พระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานอยู่ตามร่างกายของมนุษย์ บ้างก็กล่าวว่าการถือศีลปฏิบัติธรรมเป็นหนทางไปสู่ชีวิตที่ดีและมีความสุขสงบ หลักจริยธรรมที่ปรากฏให้เห็นบ่อยครั้งในตำนานพระธาตุของคนไทคือ ศีล 5 และหลักคุณธรรมทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบุญทำทานสร้างกุศลและฟังเทศน์ฟังธรรม พฤติกรรมที่เน้นย้ำปรากฏซ้ำที่แสดงให้เห็นหลักการทางพุทธศาสนา นั่นคือ “แนวคิดเรื่องอหิงสา” คือการไม่เบียดเบียนและไม่ทำลายชีวิตทุกรูปแบบ แต่ก็มีตำนานพระธาตุบางเรื่องฉายภาพให้เห็นว่าการถือศีลปฏิบัติธรรมขั้นสูง เป็นมรรคานำไปสู่การบรรลุความจริงสูงสุดที่เรียกว่า “นิพพาน” ได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม หลักศีลธรรมที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของคนไทนั้น ก็เป็นเพียงการอ้างถึงเท่านั้น มิได้เป็นการอธิบายขั้นตอนการปฏิบัติหรือวิธีประพฤติแต่อย่างใด

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)

พระพุทธเจ้าให้พระยายักษ์อาพาพะกะถือศีล 5 งดเว้นการฆ่าเบียดเบียนผู้อื่น

- ตำนานพระธาตุปางเยอ (ไทลื้อ)

พระพุทธเจ้าได้เสด็จเสียบโลกมายังเมืองอาพะวีเชียงรุ่ง ได้ปราบยักษ์ร้ายตนหนึ่ง แล้วให้ยักษ์ตนนั้น**บวชเป็นภิกษุอารวะ**

- ตำนานพระธาตุคอยสุเทพ (เชียงใหม่)

ลูกยักษ์ปู่สะเย่าและได้**บวชเรียน**เป็นภิกษุ แล้วพระพุทธเจ้าให้ปู่สะเย่าและถือศีล 5 ปฏิบัติธรรม

- ตำนานพระธาตุดอนเต้า (ลำปาง)

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเนรมิตให้ฝนตกหนักที่เมืองยักษ์ สร้างความหนาวเย็น
ทุกข์ยากให้กับพวกยักษ์ทั้งหลายเป็นอันมาก ทำให้ยักษ์ต้องยอมกราบไหว้
นับถือพระพุทธเจ้า

การนับถือพระพุทธเจ้านับถือเป็นหลักธรรมอย่างหนึ่งตามแนวคิดทางพุทธศาสนา
* กล่าวคือพระพุทธเจ้าถือเป็นพระศาสดาของชาวพุทธ พระองค์เป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญ
และคุณค่ายิ่งใน 3 อย่าง นั่นคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ หรือที่เรียกว่า “พระรัตนตรัย”
อันเป็นสรณะหรือที่พึ่งแก่ชาวพุทธทุกคน ดังเนื้อความในพระไตรปิฎก (ขุททกนิกาย ธรรมบท
25/24/40 อ้างถึงใน พระเทพเวที, 2529) ว่า “ผู้ใดถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็น
สรณะ มองเห็นด้วยปัญญาโดยต้องแท้ซึ่งทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ความก้าวล่วงทุกข์ และ
อริยมรรคมีองค์ 8 อันให้ถึงความสงบระงับทุกข์ นี่แหละคือสรณะอันเกษม นี่คือธรรมะอันอุดม
คนถึงสรณะอย่างนี้แล้ว ย่อมปลอดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง” จากแนวคิดนี้ จะเห็นได้ว่าเรื่อง
ของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนที่แสดงตนว่าเป็น “พุทธมามกะ”
หรือผู้ประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาต้องมีจิตเลื่อมใสศรัทธา

ในตำนานพระธาตุดอยตุง (เชียงใหม่) กล่าวว่าปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจกหัวหน้าชาวมลักขุ
ทั้งหลาย มีใจประสาศศรัทธายินดีในพระไตรรัตนะแก้วทั้ง 3 บ่ประมาณทาน มีสัจจะ 4 และทรง
ศีล 5 ศีล 8 เป็นผู้ให้ทานบิณฑบาตทั้ง 4 และข้าวน้ำโภชนาหารและวัตถุกาลสมัย ดอกไม้ เครื่อง
คันธะของหอม มีช่อตุงบูชามหาธาตุเจ้าและพระไตรรัตนะ เมื่อทั้งสองตายไปได้เกิดเป็นพรหม
เทวดาอยู่บนนิมมานเสวยสมบัติทิพย์มากมาย แล้วได้อยู่รักษามหาธาตุเจ้านานพันปี (ฮันส์ เพนซ์,
2536: 112) ด้วยเหตุนี้ ความหมายของคำว่า การถือศีลปฏิบัติธรรมในคติพุทธแบบไทจึงมี
ความหมายที่กว้าง ซึ่งเกี่ยวโยงกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นการประพฤติปฏิบัติตาม
หลักธรรมคำสอนและการบำรุงดูแลอุปฐากพระศาสนา

นอกเหนือจากนี้ในตำนานพระธาตุน้อยชี้ให้เห็นว่า การสนทนาธรรมถือเป็นพฤติกรรมการ
ถือศีลปฏิบัติธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงการนับถือ “พระธรรม” คำสอน ของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็น
สิ่งหนึ่งในพระรัตนตรัยเช่นกัน ในตำนานพระธาตุน้อย (ลำปาง) พระอรหันต์เดินทางมา
จากอินเดียได้แก้ปัญหาธรรมแก่เจ้ามลิษฐ์เจ้าเมือง สร้างความน่าเชื่อถือศรัทธาแก่พระองค์เป็น
อย่างยิ่ง แสดงให้เห็นว่าการได้ฟังธรรม แล้วได้คิดไตร่ตรองซักถาม เพื่อค้นหาเหตุและผลถือ
เป็นวิธีการศึกษาพระธรรมคำสอนและวิถีแห่งปฏิบัติกิจบูชาของชาวพุทธอีกรูปแบบหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ พฤติกรรมการถือศีลปฏิบัติธรรมจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งกระบวนการคิดแบบ
พุทธศาสนา เพราะเป็นตัวแทนของหลักธรรมทางปรัชญาของพระพุทธองค์ การถือศีลปฏิบัติใน

* พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อริยสัจ 4 ประการ แต่ทรงแสดงแยกย่อยไปพิสดารเป็นจำนวนมากถึง
84,000 พระธรรมขันธ์

เรื่องราวเหตุการณ์ทางพุทธศาสนามักจะกล่าวว่าเป็น “มรรคา” นำทางผู้ประพฤติปฏิบัติดำเนินไปสู่ความสุข ความสิ้นทุกข์ทั้งปวง

มีข้อสังเกตว่า เนื้อหาดำเนินพระธาตุของคนไทมักฉายภาพให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมตรัสสอนกลุ่มบุคคลที่เป็นฆราวาส คือมิใช่ชนกบวชเป็นส่วนใหญ่ ทั้งตัวละครอมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ ฝีนาค และตัวละครที่เป็นมนุษย์ ทั้งชนชั้นสูง ชนพื้นเมือง และชาวบ้านชาวเมืองทั่วไป ซึ่งในเนื้อหาดำเนินพระธาตุของคนไทไม่ได้อธิบายหรือกล่าวให้เห็นรายละเอียดว่าพระองค์แสดงธรรมเรื่องใดอย่างชัดเจน เพียงแต่อ้างว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดบรรดากลุ่มชนเหล่านี้ แล้วทำให้บ้านเมืองผู้คนเกิดความสงบสุขร่มเย็นพ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง โดยแฝงเป็นหลักการทั่วไป คือ การให้เว้นจากความชั่ว ให้ทำความดี ให้ชำระจิตใจให้สะอาด ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่าหลักการดังกล่าวนี้ มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่การปฏิบัติทางศีลธรรม และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง

แนวคิดเรื่องพระธรรมมีอำนาจสามารถขับไล่สิ่งชั่วร้ายและภัยพิบัติต่างๆ ได้ นั้นยังมีปรากฏในเรื่องกษัตริย์ลิจฉวีว่า พระพุทธองค์ทรงเริ่มประกาศศาสนาและได้ทำให้ประชาชนในแคว้นวิชัยหันมานับถือพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในปีที่ 5 แห่งชีวิตการเป็นพระศาสนา พระพุทธองค์ได้รับนิมนต์จากกษัตริย์ลิจฉวีให้เสด็จไปเยี่ยมนครเวสาลี เพื่อให้ทรงขจัดโรคห่าที่กำลังระบาดอยู่ในนครนี้ การเสด็จเยี่ยมและการแสดงธรรมรัตนสูตรของพระองค์ทำให้โรคห่าที่กำลังระบาดอยู่สงบลง กษัตริย์ลิจฉวีต่างพากันเชื่อและเลื่อมใสในพระพุทธานุภาพของพระธรรมแห่งพระพุทธองค์ (พินยนาทรนาถ เชาฐรี, 2514: 19)

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าการยอมรับอำนาจแห่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ มีความหมายบ่งชี้ถึงสภาวะความเป็นชาวพุทธของบุคคลนั้น และเป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดความสุขความเจริญแก่ชีวิตและชุมชน การถือศีลและปฏิบัติธรรมในดำเนินพระธาตุของชนชาติไท จึงมิได้เป็นเพียงหลักการหรือระเบียบแบบแผนในเชิงคำสอนอันเป็นวิถีทางธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวพันกับวิถีทางโลกซึ่งเป็นเรื่องราวในชีวิตประจำวันของผู้คน อันจะนำไปสู่ความสุขความเจริญรุ่งเรืองเรื่องเช่นกัน

ง) การสร้างพระธาตุ

การสร้างพระธาตุเจดีย์เป็นการแสดงออกถึงความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา เรื่องดังกล่าวมีบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์พระศาสนามาเป็นเวลาช้านานแล้ว ดังปรากฏในเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกกว่า พระองค์ได้ทรงสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นทั่วประเทศอินเดียเป็นจำนวนถึง 84,000 องค์ อีกทั้งพระองค์เป็นผู้สั่งการให้ค้นหาและรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ในพระธาตุเจดีย์นี้ด้วย (พินยนาทรนาถ เชาฐรี, 2514: 25, Sukumar Dutt, 1962: 109) การสร้างพระธาตุเจดีย์จึงบ่งชี้ถึงความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่และความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในดินแดนนั้นด้วย

ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท ได้กล่าวให้เห็นถึงพฤติกรรมการสร้างพระธาตุเจดีย์ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเหตุการณ์ คือช่วงแรกเป็นเหตุการณ์การสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้น หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ประทานพระเกศาธาตุให้ด้วยพระองค์เอง และช่วงที่สองเป็นเหตุการณ์ หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว และมีการสร้างแปลงพระธาตุเจดีย์ครอบทับ สถานที่บรรจุพระเกศาธาตุไว้ในช่วงแรก อันมีลักษณะเป็นการเติมหรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุเพิ่มเติมในภายหลัง

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานวัดพระธาตุจอมจ้อ (เชียงใหม่)**

พญานาคได้เนรมิตผอบทองเพื่อบรรจุพระเกศาธาตุและได้ขุดอุโมงค์ลึกลงไป ในดิน จากนั้นพระอินทร์ได้เนรมิตปราสาททองและแท่นแก้วไว้เป็นที่ตั้งของ พระเกศาธาตุ และพระอินทร์ได้ทำยันต์พื้นและให้เทวดานรเทโวเฝ้ารักษา ต่อมาพญานาคแปลงกายเป็นชายหนุ่มได้เล่าเรื่องในอดีตให้พระยาศรีจอม ธรรมราชฟัง เมื่อพระองค์ทราบก็ได้สร้างเจดีย์สูงสวมครอบปากอุโมงค์ที่บรรจุ พระเกศาธาตุ และสร้างวิหารไว้ที่หน้าพระธาตุเจดีย์ดังกล่าวด้วย

- **ตำนานพระธาตุจอมแจ้ง (แพร่)**

สองตายายผู้ยากไร้ได้รับประทานพระเกศาธาตุจากพระพุทธเจ้า แล้วนำเอาไป กราบไหว้บูชา หลังจากนั้นสองตายายจึงได้นำพระเกศาธาตุบรรจุลงใต้ดิน แล้ว สร้างเป็นพระธาตุเจดีย์ครอบทับ

- **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน)**

พระยาชมพูนครราช และพระยาภาณุเมือง ได้ขอพระเกศาธาตุจากพระองค์ พระยาทั้งสองจึงนำเอาพระเกศาธาตุนั้นใส่ไว้ในกระบอกล้อมด้วยทองคำและปิดด้วย ทองคำใหญ่ แล้วนำไปบรรจุไว้ในถ้ำใต้ที่ประทับ ก่อนหินที่ประดิษฐานพระเกศา ฐาตุก็ได้จมลงไปในแผ่นดิน ต่อมาในสมัยพระยาอาทิตยราชเห็นนิมิตที่ฝัน พระบรมสารีริกธาตุนั้น จึงได้โปรดให้สร้างโกศทองคำครอบโกศพระเกศาธาตุ ของพระพุทธเจ้า แล้วโปรดให้สร้างมณฑป

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น จะพบว่าผู้สร้างพระธาตุเจดีย์มีทั้งที่เป็นตัวละคร อดมนุษย์และตัวละครมนุษย์ กล่าวคือในช่วงแรกการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้านั้น มักอธิบายว่า พระอินทร์หรือพญานาคเป็นผู้นำเอาพระเกศาธาตุไปบรรจุไว้ในถ้ำหรือที่ใต้ดิน แล้วสร้างแปลงตกแต่งเป็นองค์พระธาตุเจดีย์ขึ้น โดยการนำเอาทองคำหรือก่อนหินเป็นนิมิต หมายบ่งบอกเป็นที่ตั้งแห่งพระธาตุ การสร้างพระธาตุเจดีย์ในช่วงเหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็น เรื่องราวความเชื่อหรือธรรมชาติที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ปรากฏอยู่ด้วย แต่ต่อมามีภายหลังจึงได้มี

การสร้างแปลงพระธาตุเจดีย์ให้สูงโผล่ขึ้นเหนือพื้นดิน เพื่อให้เป็นที่สังเกตได้ง่ายโดยผู้สร้าง มักจะเป็นตัวละครมนุษย์ ซึ่งอาจจะเป็นกษัตริย์หรือชาวบ้านธรรมดาก็ได้

พฤติกรรมการสร้างพระธาตุเจดีย์ ถือเป็นเครื่องบ่งชี้ความเป็นชาวพุทธของผู้สร้างศาสนสถานดังกล่าวด้วย พระธาตุเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวให้เห็นมาแล้วในหัวข้อ 4.2.1.ข ในดินแดนชนชาติไทนิยมการสร้างพระธาตุเจดีย์กันอย่างแพร่หลาย ในอดีตดินแดนของชนชาติไทในหลายพื้นที่ได้มีศาสนสถานเดิมอยู่ก่อนแล้ว ดังเช่น กลุ่มลาวก็มีเทวสถานของพวกขอมโบราณ นครศรีธรรมราชก็มีศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ กลุ่มไทลื้อก็มีเสาช้างบ้าน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อหันมานับถือพุทธศาสนาจึงมีการดัดแปลงให้ศาสนสถานเดิมกลายมาเป็นพุทธศาสนสถาน เพื่อให้เกิดความเคารพศรัทธายิ่งขึ้นโดยอาศัยโครงสร้างความคิดเดิม ดังปรากฏในตำนานพระธาตุเจียงติม (ไทลื้อ) ว่าเดิมบริเวณที่ตั้งพระธาตุในปัจจุบันเคยเป็นที่ตั้งเสาช้างบ้านมาก่อน ต่อมาพุทธศาสนาได้แพร่อิทธิพลเข้ามาจึงได้มีการสร้างพระธาตุเจดีย์สวมทับเสาช้างบ้าน ในทำนองเดียวกับตำนานวัดท้าวโคตร (นครศรีธรรมราช) ที่นางเลือดขาวผู้ศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ได้สร้างพุทธศาสนสถานเข้าแทนที่เทวสถานของศาสนาพราหมณ์ที่เสื่อมลง ด้วยเหตุนี้ สถานที่ของศาสนาพราหมณ์จึงกลายมาเป็นสถานที่ของศาสนาพุทธไปเกือบทั้งหมด ซึ่งรวมถึงวัดท้าวโคตรนี้ด้วย

ความหมายของการสร้างพระธาตุเจดีย์ในความคิดความเชื่อของคนไท พบว่าเป็นการสร้างหรือสะสมบุญที่ยิ่งใหญ่อย่างหนึ่งในทางพุทธศาสนา คตินิยมเรื่องสร้างพระธาตุเจดีย์ในบ้านเมืองนั้นเป็นสิ่งที่พบเห็นในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมานานแล้ว ศรีศักร วัลลิโภดม (2539) ได้กล่าวถึงเรื่องราวดังกล่าวนี้ไว้ในความหมายบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ ว่าหลักฐานด้านเอกสารตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาลงมา ไม่ว่าจะเป็นตำนานหรือพงศาวดาร ก็ล้วนแต่ระบุถึงการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และการสร้างวัดบำรุงพระพุทธรูปเป็นเรื่องใหญ่ จนเกิดเป็นพระราชประเพณีในส่วนพระมหากษัตริย์และประเพณีนิยมในบรรดาชุมชนข้าราชการและชนชั้นปกครองที่ต้องสร้างวัดก่อพระสถูปเจดีย์กัน ในทำนองเดียวกันกับหลักฐานในตำนานพระธาตุของคนไทหลายเรื่องมักอ้างตรงกันว่ากลุ่มชนชั้นปกครอง รวมถึงชาวบ้านชาวเมืองได้ร่วมมือกันสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นภายในบ้านเมือง ดังปรากฏเนื้อความในตำนานพระธาตุอิงฮัง (ลาว) ตำนานพระธาตุจอมทอง (เชียงใหม่) ตำนานพระธาตุเจียงกอน (ไทลื้อ) เป็นต้น เพื่อใช้เป็นที่เคารพบูชาในทางพุทธศาสนาและเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธรูป

อย่างไรก็ตาม ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทก็มีการฉายภาพให้เห็นว่าพระธาตุเจดีย์หลายแห่งในดินแดนชนชาติไทเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้สร้างแปลงขึ้นมา ด้วยเหตุนี้ “ภาษาพิเศษ” ที่สะท้อนจากพฤติกรรมการสร้างพระธาตุจึงขยายขอบเขตความคิดที่แตกต่างไปจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีว่ามีใช่แต่มนุษย์เท่านั้นที่เป็นผู้สร้างพระธาตุเจดีย์ แต่มีอมมนุษย์ด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน (ไทเขิน) พระอินทร์เป็นผู้เนรมิตนำเอาหินยักษ์ก้อนหนึ่งมาจากใต้ทะเลลึกมาตั้งเป็นที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุและหินดังกล่าวที่ได้กลายมาเป็นองค์พระธาตุเจดีย์ตราบเท่าทุกวันนี้ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุ

จอมทอง (ไถลื้อ) ยักษ์ได้รับพระธาตุจากพระพุทธเจ้า แล้วถอดเขี้ยวยักษ์ออกรักษาศีล ต่อมา ยักษ์ได้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นเพื่อใช้บรรจุพระเกศาธาตุ

แสดงให้เห็นว่า พฤติกรรมการสร้างพระธาตุมีบทบาทสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ *ประการแรก* การสร้างพระธาตุเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาจึงได้สร้างศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าไว้เป็นที่เคารพ *ประการที่สอง* การสร้างพระธาตุเป็นการแสดงออกถึงเรื่องสร้างหรือสะสมบุญ อันจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญรุ่งเรืองทั้งหลาย และ *ประการสุดท้าย* การสร้างพระธาตุเป็นการแสดงออกถึงพื้นที่ดังกล่าวว่าเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีความสำคัญในทางความเชื่อและศาสนาของคนไทย แนวคิดทั้งหมดล้วนสะท้อนให้เห็นว่าการสร้างพระธาตุให้ดำรงคงอยู่และเจริญรุ่งเรืองนั้น ถือเป็น “การสร้างชีวิตของคนไทยให้เจริญรุ่งเรือง” ด้วยเช่นกัน

จ) การแสดงความเคารพบูชา

การแสดงความเคารพบูชา หมายถึงพฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความศรัทธาหรือยอมรับนับถือในพุทธศาสนา การเคารพบูชาในพระศาสนานี้อาจแสดงออกมาในหลายลักษณะ ดังเช่น การกราบไหว้บูชาสิ่งที่เป็นตัวแทนของพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า พระธรรมคำสอน และพระสงฆ์สาวกทั้งหลาย บางครั้งก็มีการมอบสิ่งของหรือถวายสิ่งของต่างๆ ให้กับพระพุทธเจ้า อันเป็นการดูแลอุปฐากจากพระพุทธรูปซึ่งอาจจะเป็นอาหาร น้ำ ดอกไม้ หรืออื่นๆ นอกจากนี้ ยังมีการแสดงความเคารพบูชาต่อพระศาสนาอีกลักษณะหนึ่ง นั่นคือการถือศีลปฏิบัติธรรมตามแนวทางคำสั่งสอนของพระพุทธรูป

การกราบไหว้บูชา เป็นการแสดงออกในความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่เด่นชัดในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทย โดยเฉพาะภาพการกราบไหว้พระพุทธรูป ซึ่งถือเป็นการประพฤติกิริยา และเป็น การแสดงความเคารพด้วยความศรัทธาในความคิดของคนไทย การกราบไหว้แสดงความเคารพ มีความหมายบ่งชี้ถึงความตั้งงามและเป็นการสร้างกุศล ตัวละครที่แสดงพฤติกรรมการกราบไหว้มักจะเป็นบุคคลที่มีความอ่อนโยนทางจิตใจ แม้บางครั้งตัวละครดังกล่าวจะมีจิตใจโหดเหี้ยมดุร้ายมาก่อน แต่เมื่อได้แสดงการกราบไหว้แล้ว พฤติกรรมของตัวละครนั้นก็เปลี่ยนไปในทางที่ดีงามเหมาะสมตามวิธีคิดแบบพุทธศาสนา

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุดอนเต้า (ลำปาง)

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเนรมิตฝนให้ตกหนักในเมืองยักษ์ สร้างความเดือดร้อนหนาวเหน็บแก่ฝูงยักษ์ทั้งหลายอย่างมาก ทำให้ยักษ์ร้ายเหล่านี้ยอมรับอำนาจ กราบไหว้อ่อนน้อมต่อพระพุทธเจ้า และยอมรักษาศีลไม่ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น

- **ตำนานพระธาตุปูปอ (พะเยา)**

พระพุทธเจ้าแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ให้ยักษ์ได้ประจักษ์ ยักษ์ทั้งหลายจึงยอมยกมือไหว้ แล้วพระองค์จึงตรัสเทศนาธรรมสั่งสอนบรรดายักษ์เหล่านี้

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (เชียงใหม่)**

พระยาอังกูรภูจะพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์และชาวเมืองทั้งหลายได้มาชุมนุมตรงบริเวณที่พระพุทธเจ้าประทับพร้อมกับพระอรหันต์สาวกทั้ง 500 แล้วได้ฟังพระธรรมเทศนาจึงได้ก้มกราบไหว้พระพุทธองค์พร้อมพระสาวกด้วยอาการที่เรียกว่า “เบญจางคประดิษฐ์”

- **ตำนานพระธาตุดอยเวา (พะเยา)**

แมงเวาเขี้ยวสัตว์ดิรัจฉานตัวหนึ่งเห็นพระพุทธเจ้าจึงได้ยกมือไหว้พระพุทธองค์

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุของคนไทยข้างต้น จะพบว่าการกราบไหว้ในวิธีคิดตามแบบหลักพุทธศาสนา ถือเป็นพฤติกรรมที่มีความหมายในสังคมพุทธ การกราบไหว้แสดงความเคารพถือเป็นการยกย่องเชิดชูแบบแผนความดีงามของพุทธศาสนา รวมทั้งยังเป็นเครื่องหมายแห่งการเทิดทูนพระธรรมของพระพุทธองค์ การกราบไหว้จึงเสมือนเป็นปฏิบัติการแห่งการแสดงออกถึงความเคารพในพระพุทธศาสนา การทำความเคารพเช่นนี้ย่อมเป็นการบำเพ็ญความดีสะสมบุญของผู้ที่แสดงความเคารพนั้นด้วย

พฤติกรรมการกราบไหว้ เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่บ่งชี้ความเป็นชาวพุทธที่เด่นชัดอย่างมาก การกราบไหว้หรือแสดงความเคารพในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็น “มรรคา” อย่างหนึ่ง ดังที่พระธรรมปิฎก (2543: 728) กล่าวว่า หลักยึดเหนี่ยวเบื้องต้นของชาวพุทธ คือพระรัตนตรัย อันได้แก่พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ตามปกติจึงถือเอาสรณคมน์คือการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ว่าเป็นเครื่องหมายของการเป็นพุทธศาสนิกชน และความเป็นอุบาสกอุบาสิกา แม้แต่พระโสดาบัน ก็มีคุณสมบัติอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้ที่มีศรัทธาตั้งมั่นไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย ความเคารพนับถือพระรัตนตรัย ที่แสดงออกด้วยสรณคมน์สำหรับคนทั่วไปก็ดี ความมีศรัทธาตั้งมั่นไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยของพระโสดาบันก็ดี เป็นเครื่องแสดงให้เห็นชัดอยู่แล้วว่าคุณธรรมที่เด่นสำหรับพุทธศาสนิกชนในระดับเบื้องต้นนี้ทั้งหมด ได้แก่ศรัทธา

จากแนวคิดข้างต้น การกราบไหว้ในฐานะเป็นเครื่องหมายอย่างหนึ่งของความเคารพศรัทธาจึงเป็นระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการแสดงความเคารพในความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งมีไว้เพื่อสร้างความสงบสุขความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความดีงามและความอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกของมวลมนุษยทั้งหลาย

นอกจากการกราบไหว้แล้ว ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทยยังมีพฤติกรรมอื่นที่อยู่ในส่วนของการแสดงความเคารพบูชาในพุทธศาสนา นั่นคือการถวายสิ่งของต่างๆ ให้แก่พระภิกษุสงฆ์ ตำนานพระธาตุจอมดอย (ไทเขิน) คนตัดไม้ได้นำเอาข้าวและน้ำมาถวายพระพุทธองค์ ตำนานพระธาตุแสนไห (เชียงใหม่) ชาวกะเหรี่ยงนำเอาอาหารพร้อมกับแดงโมมาถวาย

พระพุทธรองค์ ส่วน **ตำนานพระธาตุสบแวน** (พะเยา) พรานป่านำเอาผลมะม่วงมาถวายพระพุทธรองค์ ในทำนองเดียวกับ **ตำนานพระธาตุแจ้โหว่** (พะเยา) สองตายายชาวไร่เข้ามากราบไหว้ แล้วถวายน้ำผึ้งและผลสมอแก่พระพุทธรองค์

แสดงให้เห็นว่า การบิณฑบาตเป็นพุทธกิจอย่างหนึ่ง เพื่อก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในหมู่ผู้คนทั้งหลายได้ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏใน **พระไตรปิฎก** ว่า “... ภิกษุทั้งหลายผู้เถระ ในธรรมวินัยนี้ ถึงยามเช้า นุ่งสบงทรงบาตรและจีวรเข้าไปสู่หมู่บ้านหรือนิคมเพื่อบิณฑบาต พวกเขาย่อมกล่าวธรรม ณ ที่นั้น ชาวบ้านทั้งหลายผู้เลื่อมใสย่อมทำอาการแสดงออกแก่ผู้เลื่อมใสแก่พวกเขา...” (สังยุตตนิกาย นิทานคุด. 16/679/314. อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก, 2543: 273)

การตักบาตรแก่พระภิกษุสงฆ์ ถือเป็นกิจกรรมของเหล่าคฤหัสถ์ที่พึงปฏิบัติเป็นกิจกรรม ในฐานะเป็นชาวพุทธที่ดั่งงามเหมาะสม การตักบาตรในทัศนะของคนไทยพุทธถือเป็นการให้ทานผู้ถือศีลปฏิบัติธรรม อันเป็นหลักจริยธรรมที่ดั่งงามยิ่งอย่างหนึ่งของชาวพุทธ โดยเชื่อว่าเป็นการกระทำที่ได้บุญได้กุศล ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่องชี้ให้เห็นว่า หลังจากที่เหล่าคฤหัสถ์ได้ตักบาตรให้แก่พระพุทธรเจ้าแล้ว พระองค์จะมอบพระเกศาธาตุและโปรดเทศนาธรรมแก่พุทธบริษัทเหล่านั้นเสมอ

แสดงให้เห็นว่า การตักบาตรเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าบุคคลนั้นได้พบกับพระพุทธรเจ้า ด้วยเหตุนี้ คนไทจึงนิยมการทำบุญตักบาตรเพื่อสะสมบุญ แล้วจะได้เกิดในชาติภพแห่งพระพุทธรเจ้าอีกครั้ง มีเรื่องเล่าว่าในสมัยพระพุทธรเจ้ากัศสปะ มีชวานาสองพี่น้องทำนาร่วมกัน เมื่อข้าวเป็นน้ำนม น้องชายอยากจะทำข้าวมธุรูปายาสถวายแด่พระพุทธรเจ้ากัศสปะและเหล่าพระสงฆ์ จึงได้ชวนพี่ชายแต่พี่ชายไม่สามารถทำได้จึงแบ่งที่นากัน พอน้องชายได้ที่นาแล้วก็เอาข้าวในนาของตนทำทานถึง 9 ครั้ง การถวายทานทุกครั้ง น้องชายปรารถนาเป็นพระอรหันต์ ครั้งมาถึงศาสนาพระพุทธรเจ้าโคตมะ น้องชายได้เกิดเป็นพราหมณ์นามว่า โภญทัตถุญะได้ออกบวชเป็นพระภิกษุองค์แรกและสำเร็จเป็นพระอรหันต์ (ปริชา พิณฑอง, 2540: 52-53) เหตุนี้คนไทยอีสานจึงมีประเพณีนิยมหลังจากที่ปลูกข้าวได้ผลแล้วมักจะนำเอาข้าวใหม่มาทำอาหารถวายเป็นทาน หรือมาตักบาตรพระสงฆ์ เพราะเชื่อว่ามีอานิสงส์มาก ซึ่งถือเป็นข้อปฏิบัติในจารีตประเพณีมาจนถึงทุกวันนี้ จากแนวคิดดังกล่าวนี้ จะพบว่าพฤติกรรมและการบูชาในพุทธศาสนา ที่สะท้อนจากการกราบไหว้และการตักบาตรในตำนานพระธาตุนั้น ถือเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในวิธีคิดตามแบบพุทธศาสนา การกราบไหว้และการตักบาตรของเหล่าคฤหัสถ์นอกเหนือไปจากเป็นการแสดงความเคารพบูชาในพระศาสนาแล้ว ยังเป็นการสะสมบุญกุศลของผู้ปฏิบัติ อันจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตและสังคมได้

อนึ่ง การแสดงความเคารพบูชาต่อพระธาตุเจดีย์ ยังเป็นวิธีการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อให้อำนาจแห่งพระธาตุนั้นบันดาลความอยู่ดีมีสุขให้กับชุมชนและชาวเมืองได้ **ตำนานพระธาตุแสนไห** (เชียงใหม่) เล่าว่ามีชาวไทใหญ่ผู้หนึ่งได้ไปกราบนมัสการพระธาตุแสนไหให้ช่วยบำบัดทุกข์ให้ชาวบ้าน เนื่องจากมีคนพาลโจรและผู้ร้ายจำนวนมาก มีการรบฆ่าฟันกัน จากอำนาจแห่งศรัทธาที่พระธาตุจึงได้เข้ามาเข้าฝันบอก

วิธีการปราบคนพาลจนประสบความสำเร็จ เหตุนี้ในสังคมชนชาติไทยจึงมักจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับ “การบูชาพระธาตุ” เพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลให้เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านเมืองเป็นประจำเสมอ (ดูรายละเอียดในบทที่ 6)

ฉ) การแสดงพุทธพยากรณ์

การแสดงพุทธพยากรณ์ หมายถึงการทำนายหรือคาดการณ์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งมักจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการกำเนิดของพระธาตุเจดีย์ในดินแดนของชนชาติไทย รวมทั้งเรื่องการคาดการณ์เกี่ยวกับกำเนิดของบ้านเมืองแห่งพุทธศาสนาในอนาคต ตำนานพระธาตุของคนไทยหลายเรื่องมักอ้างตรงกันว่า พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ในเรื่องที่จะบังเกิดเป็นบ้านเมือง และบ้านเมืองนี้จะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน)

พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังบ้านป่าทรคาม ทรงรับบิณฑบาตเทศนาสั่งสอนชาวบ้านที่นั่น หลังจากนั้นจึงทรงกล่าวพยากรณ์ว่า ในที่แห่งนี้จะบังเกิดเป็นมหานครหริภุญชัย และจะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

- ตำนานพระธาตุปู่ตีบ (แพร่)

พระอภัยมณีได้ถวายมะม่วงหอมแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ารับบิณฑบาตแล้วแยมพระโอรสและทำนายว่าภูเขาลูกนี้ประเสริฐมากนัก มองไปทางไหนก็สว่างเห็นได้ไกล เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วจะมีเศษพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์มาบรรจุอยู่บนภูดอยนี้เพื่อเป็นที่สักการะแก่คนทั่วไป

- ตำนานพระธาตุพลูแซ่ (น่าน)

พระพุทธเจ้าตรัสทำนายว่าหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้วจะมีผู้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ยังหัวดอยนี้ แล้วช่างผู้นำเอาพลูแห้งนี้มาถวายก็จะได้กลับชาติมาเกิดเป็นผู้สร้างพระธาตุเจดีย์และสร้างเวียงลู่โขงขึ้น

- ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง)

พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ว่าสถานที่นี้ต่อไปจักมีผู้สร้างเมืองชื่อว่า “กัลมภกับปะนนคร” ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วจะมีพระยาศรีธรรมโศกราชได้ใช้ให้พระกุมารกัสสะปะเถระเจ้ากับพระเมฆิยะเถระเจ้าได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่พระเจดีย์เมืองลำปาง

แสดงให้เห็นว่า การทำนายหรือพยากรณ์ของพระพุทธเจ้านั้นมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ยังดินแดนของคนไทย อันเป็นการบ่งชี้ถึงความเป็นเมือง

พุทธที่จะปรากฏขึ้นในดินแดนแถบนี้ และผู้คนเหล่านี้ก็จะหันมานับถือพุทธศาสนา การพยากรณ์ดังกล่าวนี้ ถือเป็นความสามารถพิเศษเกี่ยวกับการล่วงรู้เรื่องราวที่จะเกิดขึ้นในอนาคตของพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้การตรัสพยากรณ์ของพระพุทธองค์ในตำนานพระธาตุของคนไทยนี้ ยังบ่งชี้ว่าพระพุทธเจ้าองค์ก่อนก็เคยตรัสพยากรณ์มาแล้ว อันเป็นประเพณีนิยมแห่งพระพุทธองค์ด้วยเช่นกัน อีกทั้งชื่อบ้านนามเมืองหลายแห่งในดินแดนชนชาติไทยก็เป็นชื่อที่พระพุทธเจ้าตั้งขึ้นมาเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลและสร้างสิริอันชอบธรรมให้กับบ้านเมืองนี้ ในฐานะเป็นเมืองหรือชุมชนพุทธศาสนา ดังเช่นตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน) เล่าว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพุทธทำนายว่าสถานที่แห่งนี้ต่อไปจะเป็นที่ตั้งของนครหริภุญชัยบุรี และจะเป็นที่ประดิษฐานของพระสุวรรณเจดีย์ หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้วจะมีพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานเพิ่มเติมไม่ว่าจะเป็นธาตุกระหม่อม กระดูกอก นิ้วมือ และธาตุย่อยอีกเต็มบาตรหนึ่ง สอดคล้องกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่าเทวดานำเอาผลหมากสมอมมาถวายพระพุทธเจ้า พระองค์เสวยแล้วตรัสพยากรณ์ตามนิมิตว่าเมืองนี้จะชื่อว่า “หริภุญชัยประเทศ”

อนึ่ง การพยากรณ์แห่งพระพุทธเจ้ายังแสดงให้เห็นการแสดงเรื่อง “กฤษดาภินิหาร” ซึ่งมีพลังอำนาจเดชานุภาพยิ่งทวีคูณไปทั่วทั้งจักรวาล ดังมีเรื่องเล่าปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่าพระพุทธเจ้าที่บังกรได้ทรงพยากรณ์ว่า สุเมธฤาษีได้อุทิศตนนอนลงทดแทนสะพานให้พระองค์และพระอรหันต์ทั้งหลายภายหน้าฤาษีนี้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคตมะ แล้วจะตั้งพุทธศาสนาไว้เพื่อสั่งสอนโปรดสรรพสัตว์สิ้น 5,000 พระวัสสา เสียงตรัสพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าที่บังกรนั้นดังก้องขึ้นไปถึงชั้นฟ้า แพร่กระจายไปทั่วหมีนโลกธาตุแสนโกฏิจักรวาล เสียงดังตั้งแต่เมืองมนุษย์ถึงชั้นฟ้ามหาพรหม ทำให้เกิดสายฟ้าแลบท่าฝนตกลงมากมายจากฟ้า มหาชนธาราหลังไหลลงมาจากฟากฟ้าอัศจรรย์ทั้งมวลก็เกิดขึ้น

เรื่องราวการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า ยังชี้ให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของเหล่านักบวชในพุทธศาสนาว่า ภิกษุสงฆ์นั้นเป็นบุคคลในพุทธศาสนามีหน้าที่หลักในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนให้เป็นที่เคารพศรัทธาแก่ฝูงชนทั้งหลาย รวมทั้งเป็นผู้เปิดเผยให้ประชาชนได้เห็นพระบรมสารีริกธาตุและรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นตัวแทนแห่งสัจธรรมในศาสนาเช่นกัน ดังกรณี ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่าพระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่าหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานไปแล้วจะมีภิกษุมาเปิดเผยรอยพระบาทและที่ตั้งพระธาตุนี้ให้ปรากฏแก่คนและเทวดาทั้งหลายได้รู้จัก เพื่อสร้างศรัทธาและความรู้เรื่องให้ปรากฏแก่เมืองท่าหัวเขื่อนเมืองเชียงใหม่แล

นอกเหนือจากพระพุทธเจ้าจะทรงพยากรณ์เกี่ยวกับเรื่องราวพุทธศาสนาแล้ว พบว่าในตำนานพระธาตุของคนไทยบางเรื่องฉายภาพให้เห็นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงพยากรณ์เกี่ยวกับการนับถือพระพุทธเจ้าว่า ถ้าผู้ใดเชื่อถือศรัทธาในพระพุทธองค์แล้วก็สามารถจะบันดาลให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขหรือหายจากโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ ได้ด้วยอำนาจแห่งพระพุทธองค์นี้ ดังกรณีใน ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ว่าพระพุทธเจ้าทรงบ้วนน้ำในปากที่ได้จากพญานาคนำมาถวาย

แล้วทรงหันหน้าไปทางทิศใต้แล้วบ้วนน้ำจากปากไปทางทิศใต้ พระมหาสารีบุตรจึงกราบทูลถามว่าทำไมพระองค์จึงกระทำเช่นนั้น พระองค์ตรัสพยากรณ์ว่าน้ำบ้วนปากแห่งพระองค์นี้ จะเป็นที่พักแก่คนและสัตว์ทั้งหลายที่พากันมาสักการะบูชารอยพระบาทและพระบรมสารีริกธาตุเจ้าที่นี้ ผู้คนทั้งหลายจะได้ดื่มน้ำบ้วนปากแห่งเรา แม้ว่าเอาไปสระผมก็ดี อาบก็ดี โรคนภัยไข้เจ็บต่างๆ ทั้งมวลก็จะหายไป ปรารถนาสิ่งใดก็จะได้ตามประสงค์

เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทตั้งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จะพบความหมายที่สื่อจากเรื่องพฤติกรรมในวิถีคิดแบบพุทธศาสนาอยู่หลายลักษณะ ดังนี้

การเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนา:

การเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนาเป็นพฤติกรรมของพระพุทธเจ้าและพระสาวก
การเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนาเป็นพฤติกรรมของคฤหัสถ์ที่นับถือพุทธศาสนา
การเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนาเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

การแสดงธรรมเทศนา:

การแสดงธรรมเทศนาเป็นพฤติกรรมของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวก
การแสดงธรรมเทศนาเป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนตามหลักศีลธรรม
การแสดงธรรมเทศนาเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับความสงบสุขร่มเย็นของบ้านเมือง

การถือศีลปฏิบัติธรรม:

การถือศีลปฏิบัติธรรมเป็นพฤติกรรมของเหล่าคฤหัสถ์ที่นับถือในพุทธศาสนา
การถือศีลปฏิบัติธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับความสงบสุขร่มเย็นของผู้คน

การสร้างพระธาตุ:

การสร้างพระธาตุเจดีย์เป็นพฤติกรรมของผู้นับถือพุทธศาสนา
การสร้างพระธาตุเจดีย์เป็นพฤติกรรมของมนุษย์และอมมนุษย์
การสร้างพระธาตุเจดีย์เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับการสร้างบ้านเมือง

การแสดงความเคารพบูชา:

การแสดงความเคารพบูชาเป็นพฤติกรรมของผู้ที่นับถือพุทธศาสนา
การแสดงความเคารพบูชาเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับพระพุทธเจ้า
การแสดงความเคารพบูชาเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวพันกับความสงบสุขร่มเย็น

การแสดงพุทธพยากรณ์:

การแสดงพยากรณ์เป็นพฤติกรรมของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวก
การแสดงพยากรณ์เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ
การแสดงพยากรณ์เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านแปลงเมือง

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมของตัวละครในวิธีคิดแบบพุทธศาสนาที่มีอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทนั้น พบว่าเป็นพฤติกรรมของตัวละครที่เป็นทั้งกลุ่มบรรพชิตและฆราวาสปะปนกัน ซึ่งตัวละครทั้งหมดล้วนมีแนวคิดร่วมกัน นั่นคือการนับถือศรัทธาในพุทธศาสนา นอกจากนี้ พฤติกรรมของกลุ่มชนทั้งสองกลุ่มยังบ่งชี้ให้เห็นถึงหลักคิดตามแบบพุทธศาสนา กล่าวคือมีพฤติกรรมที่แสดงถึงอำนาจแห่งพุทธศาสนา ได้แก่ “การเผยแพร่พุทธศาสนา การแสดงธรรมเทศนา และการแสดงพุทธพยากรณ์” และพฤติกรรมการยอมรับอำนาจแห่งพุทธศาสนา ได้แก่ “การถือศีลปฏิบัติธรรม การสร้างพระธาตุเจดีย์ และการแสดงความเคารพบูชา” พฤติกรรมของตัวละครเหล่านี้สะท้อนร่องรอยความคิดที่ว่า กลุ่มคนไทนับถือพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นองค์พระศาสดา และเป็นผู้มีอำนาจเหนืออำนาจใดๆ ในโลกโดยเฉพาะอำนาจที่ไร้ศีลธรรม พระพุทธเจ้าเป็นเสมือนเทพเจ้าที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไท ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางโลกและทางธรรม ผู้ที่นำถือพุทธศาสนาทั้งหลายจึงยึดถือแนวทางปฏิบัติตามแบบแห่งพระพุทธองค์ เพื่อสร้างความสุขสงบร่มเย็นให้เกิดขึ้นกับผู้คนและบ้านเมือง

จากการวิเคราะห์วิธีคิดแบบพุทธศาสนา ที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทนี้ พบรหัสของภาษาแบบตำนานพระธาตุของคนไท ซึ่งมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากภาษาปกติทั่วไป ทั้งนี้เมื่อถอดรหัสภาษาแบบตำนานพระธาตุแล้ว ทำให้เราพบวิธีคิดของคนไทที่ถ่ายทอดจากภาษาตำนานพระธาตุออกมาเป็น 3 กลุ่มความคิด คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละคร ซึ่งสามารถสื่อความหมายได้เช่นเดียวกัน นั่นคือการยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์ กล่าวคือ

1. ภาษาในชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย สวรรค์ พระธาตุ พระพุทธรูป พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ พุทธบัลลังก์ และวัด
2. ภาษาในชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร ประกอบด้วย พระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า พระสาวก พระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี พระอินทร์ และเทวดา
3. ภาษาในชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม ประกอบด้วย การเดินทางเผยแพร่พระศาสนา การแสดงธรรมเทศนา การถือศีลปฏิบัติธรรม การสร้างพระธาตุเจดีย์ การแสดงความเคารพบูชา และการทำงานหรือแสดงพุทธพยากรณ์

ภาษาพิเศษในตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่เป็นรหัสทั้ง 3 ชุดนี้ ทำให้เราเข้าใจและสามารถอ่านภาษาแบบพิเศษที่ถ่ายทอดผ่านวิธีคิดแบบความเชื่อทางพุทธศาสนาในตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่ต้องการจะบอกว่า หลังจากที่กลุ่มชนชาติไทได้ยอมรับนับถือพุทธศาสนาแล้ว ซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่เกิดขึ้นใหม่ ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูป พระพุทธรูปบาท พระอินทร์ เทพเทวดา และอื่นๆ ความคิดของกลุ่มคนไทหลังจากได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาแล้วนั้นถือเป็น “วัฒนธรรมทางพุทธศาสนา” อันมีแบบแผนที่มีลักษณะร่วมกันแนวคิดทางพุทธศาสนา ที่มาจากประเทศอินเดียและศรีลังกา ความคิดทางพุทธศาสนามุ่งเน้นเรื่องการประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรม และต้องการให้สังคมชุมชนและผู้คนประพฤติดี เพื่อก่อให้เกิดความปกติสุขร่มเย็นต่างๆ ให้เกิดขึ้นภายในสังคมของคนไท ด้วยเหตุนี้ กลุ่มคนไทจึงเคารพและศรัทธาในพระพุทธรูปและสิ่งที่เป็นตัวแทนของพระพุทธรูป เพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณและเคารพสักการะบูชาต่อพระธรรมคำสอนแห่งพระพุทธรูป อีกทั้งยังต้องการให้อำนาจแห่งพุทธศาสนาช่วยปกป้องคุ้มครอง และดูแลรักษาผู้คนชาวเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขและปลอดภัย

โดยสรุปในบทนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกแยกแยะเรื่องระบบคิดเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ *วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม* ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง คือ “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความคิดของความเชื่อดั้งเดิม” ได้แก่ ท้องฟ้า ภูเขา ต้นไม้ เสาหลัก ก้อนหิน ถ้ำ และน้ำ ส่วนที่สอง คือ “ตัวละครในความคิดของความเชื่อดั้งเดิม” ได้แก่ นาค ยักษ์ ผี สัตว์ ชนพื้นเมือง และฤๅษี และส่วนสุดท้าย คือ “พฤติกรรมหรือการกระทำของตัวละคร” ได้แก่ การเดินทางมาจากฟ้า การบันดาลฝน การสร้างเมือง การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ การเซ่นสังเวย และการทำนายพยากรณ์ และ *วิธีคิดแบบพุทธศาสนา* ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วนเช่นกัน ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง คือ “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความคิดของพุทธศาสนา” ได้แก่ สวรรค์ พระธาตุ พระพุทธรูป พระพุทธรูปตันโพธิ์ พุทธบัลลังก์ และวัด ส่วนที่สอง คือ “ตัวละครในความคิดของพุทธศาสนา” ได้แก่ พระโพธิสัตว์ พระพุทธรูป พระสาวก พระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี พระอินทร์ และเทวดา ส่วนสุดท้าย คือ “พฤติกรรมหรือการกระทำของตัวละคร” ได้แก่ การเดินทางเผยแพร่พุทธศาสนา การแสดงธรรมเทศนา การถือศีลปฏิบัติธรรม การสร้างพระธาตุเจดีย์ การแสดงความเคารพบูชา และการพุทธพยากรณ์

บทที่ 5

ลักษณะต่างและลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา

ในบทที่ 4 ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่าตำนานปรัมปราของชนชาติไทสะท้อนร่องรอยความคิดที่เป็นตัวแทนของความเชื่อทางศาสนา 2 ระบบ นั่นคือระบบความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติกับระบบความเชื่อทางพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้ ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์ตำนานพระธาตุของชนชาติไทออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ต่างกันและลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ทั้งนี้ การวิเคราะห์ลักษณะที่ต่างกันและลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา จะช่วยให้สามารถมองเห็นการสังสรรค์กันและพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันแต่สามารถอยู่ร่วมกันได้

ในการนำเสนอลักษณะที่ต่างและลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างตำนานเรื่องต่างๆ ที่ฉายภาพให้เห็นความคิดที่ต่างกันและความคิดที่สะท้อนการผสมผสานกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ โดยจะใช้ข้อมูลตำนานพระธาตุเป็นหลักและจะนำตำนานปรัมปราเรื่องอื่นๆ มาประกอบการอธิบายเพื่อเสริมประเด็นการศึกษาให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น

5.1 ความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา: ลักษณะต่างกัน

5.2 ความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา: ลักษณะผสมผสานกัน

5.1 ความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา: ลักษณะต่างกัน

จากการพิจารณาด้านพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท จะพบว่ามีย่องรอยความคิดเรื่อง การขัดแย้งและลักษณะต่างกันระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมปะปนอยู่ เรื่องความขัดแย้งหรือลักษณะที่ต่างนี้ มีปรากฏทั้งในเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละคร

ภาพเสนอที่สะท้อนให้เห็นลักษณะที่ต่างกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมในตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทนี้ พบว่ามีหลายลักษณะ ซึ่งสามารถจัดเป็นกลุ่มความคิดได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

5.1.1 ลักษณะที่ต่างกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

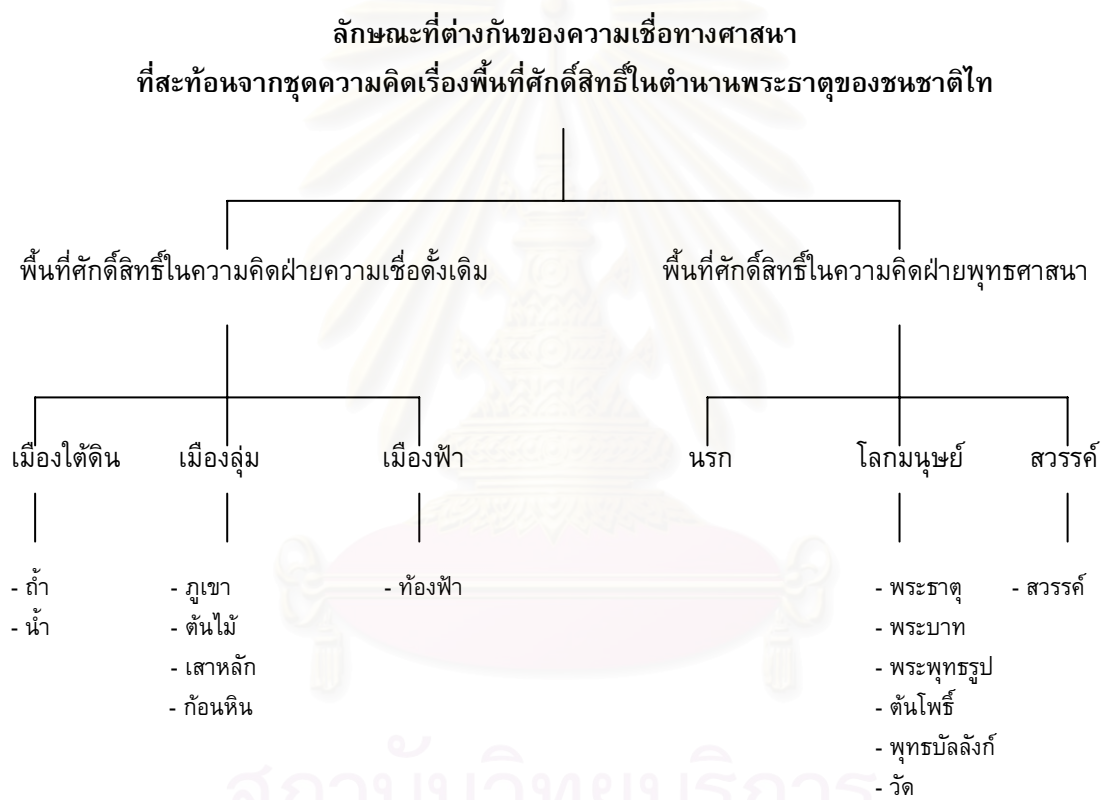
5.1.2 ลักษณะที่ต่างกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร

5.1.3 ลักษณะที่ต่างกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม

5.1.1 ลักษณะที่ต่างกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ในบทที่แล้ว ผู้วิจัยได้จำแนกให้เห็นวิธีคิดแบบพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนให้เห็นว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติในโลกทัศน์ของชนชาติไท ธรรมชาติเหล่านี้อาจเรียกง่าย ๆ อีกอย่างหนึ่งว่าจักรวาลทัศน์ (cosmology) ในระบบความคิดความเชื่อทางศาสนา

เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทในเชิงลักษณะที่ต่างกัน สามารถเปรียบเทียบความคิดที่แตกต่างกันเกี่ยวกับโครงสร้างของจักรวาล ทั้งในความคิดของฝ่ายพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งมีรายละเอียดของความคิดที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยขอเสนอเป็นแผนภูมิระบบความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามวิธีคิดในแบบพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ดังนี้

แผนภูมิข้างต้น แสดงให้เห็นถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นตัวแทนความคิดของศาสนาทั้ง 2 ระบบ คือความคิดฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ในเชิงลึกจะพบความคิดในลักษณะแตกต่างกันที่แฝงเร้นอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ ซึ่งชี้ให้เห็นวิธีคิดแบบคู่ต่างระหว่าง “พุทธศาสนา” กับ “ความเชื่อดั้งเดิม” อันเป็นสัญลักษณ์แทนวัฒนธรรม (พุทธ) กับธรรมชาติ (ผี) ที่มีอยู่ในโครงสร้างความคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบนี้ ลักษณะที่ต่างกันที่ปรากฏในเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามวิธีคิดแบบพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม มีดังนี้

- ก) เมืองใต้ดิน - นรก
- ข) เมืองลุ่ม – โลกมนุษย์
- ค) เมืองฟ้า - สวรรค์

ก) เมืองใต้ดิน – นรก

นรกเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา หมายถึงแดนหรือภูมิที่เชื่อกันว่าผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ โดยนัยหมายถึงแดนที่มีแต่ความทุกข์ทรมาน ขณะที่ “เมืองใต้ดิน” เป็นความเชื่อดั้งเดิม หมายถึงเมืองที่อยู่ใต้พื้นดิน ซึ่งอาจจะหมายถึงถ้ำหรือเมืองใต้น้ำเมืองบาดาลก็ได้ ในโลกทัศน์เกี่ยวกับจักรวาลของชาวไทดำ ไทขาว พบว่าไม่มีนรกสวรรค์ เพราะไม่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนา แต่แยกจักรวาลออกเป็น 4 ระดับ คือ เมืองบนเมืองฟ้า เมืองกลางหาว เมืองลุ่ม และเมืองลุ่มที่อยู่ในดิน (ศิราพร ณ ถลาง, 2545: 41) ด้วยเหตุนี้ “เมืองใต้ดิน” ในความหมายของงานวิจัยฉบับนี้ จึงมีลักษณะสอดคล้องกับความคิดเรื่อง “เมืองลุ่มที่อยู่ในดิน” ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะเรียกว่า “เมืองใต้ดิน” แทน เพราะจะหมายถึงทั้งเมืองที่อยู่ใต้พื้นโลกและใต้น้ำด้วย

ถ้ามองธรรมชาติเป็นพื้นที่ (space) อย่างหนึ่ง จะพบว่าธรรมชาติเหล่านี้มีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมือนคล้ายและแตกต่างกัน ในแง่ของความต่างนั้นพบว่าธรรมชาติระหว่าง “นรกกับเมืองใต้ดิน” มีลักษณะที่ต่างกัน ซึ่งหากพิจารณาในเชิงชุดความคิดเดียวกันแล้ว ดังเช่น หากมองในแง่สถานที่ตั้งเมืองใต้ดินจะเห็นชัดเจนว่า เป็นดินแดนที่อยู่ใต้พื้นดินหรือโลกมนุษย์ แต่ถ้าเทียบกับเมืองนรกจะพบว่า นรกในวิธีคิดแบบพุทธศาสนามักอธิบายว่าเป็นแดนแห่งความทุกข์ทรมาน มีอาณาเขตกว้างใหญ่สถานที่แต่ละแห่งจะเรียกว่า “ขุมนรก” แต่เมืองลุ่มใต้โลกมิได้ฉายภาพว่าเป็นแดนแห่งความทุกข์ทรมานหรือเป็นดินแดนแห่งคนบาปแต่อย่างใด เพื่อให้เห็นรายละเอียดความคิดแบบต่างระหว่างนรกกับเมืองใต้ดิน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างตำนานและความเชื่อบางเรื่อง มาช่วยเสริมเพื่อประกอบการอภิปรายตามลำดับความคิด ดังนี้

	เมืองใต้ดิน (Indigenous beliefs)	นรก (Buddhism)
ที่อยู่	เทพเจ้า	สัตว์นรก
สภาพแวดล้อม	เย็น (น้ำ)	ร้อน (ไฟ)
เวลา	มีมาก่อน	มีทีหลัง
(ไม่ใช่ดินแดนเพื่อชดใช้กรรม) (ดินแดนเพื่อชดใช้กรรม)		

หากเทียบในแง่การเป็นที่อยู่ของพื้นที่ทั้งสอง นรกจะเป็นที่อยู่ของคนบาปหรือสัตว์นรกตามแนวคิดทางพุทธศาสนา ดังปรากฏในไตรภูมิภิกขา และโลกทิพย์ คัมภีร์หลักทางพุทธศาสนา

อธิบายว่าเมืองนรกเป็นที่อยู่ของบรรดาคนใจบาปหยาบช้า หลังจากที่ตายในโลกมนุษย์แล้ว จะได้ไปชดใช้กรรมในเมืองนรกเรียกโดยรวมว่าสัตว์นรก ส่วนเมืองใต้ดินไม่ได้เป็นแดนของคนบาปคนชั่ว แต่เป็นที่อยู่ของบรรดาเทพเจ้าดั้งเดิมของคนไท ดังในตำนานพระธาตุนม เล่าว่าแม่น้ำโขงเมืองใต้ดินที่เรียกว่าเมืองบาดาลเป็นที่อยู่ของผีเสื้อน้ำหรือพญานาค หรือตำนานพระธาตุเจียงกอน เล่าว่าถ้าใต้ดินบริเวณวัดเคยเป็นที่อยู่ยักษ์มาก่อน ในแง่นี้ ทั้งยักษ์และพญานาคในความคิดของคนไทจึงมิใช่สัตว์นรก แต่ส่วนใหญ่มองว่าเป็นเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่สามารถให้คุณหรือโทษกับมนุษย์ได้ เช่นนี้ จึงสะท้อนลักษณะที่ต่างของนรกกับเมืองใต้ดินตามความคิดของฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่ซ่อนแฝงอยู่ในเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของทั้งสองระบบคิด

ส่วนประเด็นเรื่องสภาพแวดล้อมและลักษณะของพื้นที่ พบว่านรกเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยความร้อน เพราะมีไฟนรกปรากฏอยู่หลายขุม สร้างความทุกข์ทรมานให้กับบรรดาสัตว์นรกทั้งหลายเป็นอย่างมาก ดังไตรภูมิิกถา เล่าว่าเมืองนรกมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล สถานที่แต่ละแห่งในโลกนรกเรียกว่าขุม ซึ่งมี 8 ขุมใหญ่ซ้อนเรียงกันเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นเต็มไปด้วยไฟนรกทั้งหมดล้วนเป็นโลกแห่งความทุกข์ทรมาน สภาพนรกจึงเกิดจากจินตนาการของผู้สร้างผู้แต่งเรื่อง ส่วนเมืองใต้ดินเป็นสภาพพื้นที่ที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ ดังเช่น เมืองบาดาลของพญานาคก็จะกล่าวถึงแม่น้ำ เมืองใต้ดินของยักษ์ก็จะกล่าวถึงถ้ำ หรือที่สถิตของผีป่าก็จะกล่าวถึงต้นไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ เมืองใต้ดินยังมีความแตกต่างกับนรก นั่นคือไม่ได้เป็นดินแดนแห่งความทุกข์ทรมาน เพราะเป็นดินแดนอันเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผู้คน ดังปรากฏในความเชื่อของคนไทดำ ว่าเมืองลุ่มใต้โลกเป็นดินแดนของคนแคระและบรรดาผีต่างๆ ที่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก บางความเชื่อเล่าว่าเมืองลุ่มใต้โลกอยู่ใต้น้ำ ดังเช่นในความโทเมือง เล่าว่าเมื่อคนตายแล้ว ขวัญของคนตายจะเดินทางไปยังบริเวณ “น้ำตกตาดผีไฟ” ที่หนทางไปสู่ภพภูมิอื่น ลักษณะเช่นนี้ เป็นการบ่งชี้ถึงสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความชุ่มเย็นแห่งน้ำ แม้ว่าชื่อของที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้จะเรียกว่า “ผีไฟ” แต่ผีไฟนี้มีสภาพเป็นน้ำตกที่อยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งต่างกับสภาพแวดล้อมของนรกที่เต็มไปด้วยความร้อนแห่งไฟนรก

ข) เมืองลุ่ม - โลกมนุษย์

โลกมนุษย์หมายถึงดินแดนที่อยู่ของมนุษย์ทั้งหลายตามความคิดในเรื่องจักรวาลทัศน์ทางพุทธศาสนา กลุ่มคนไทยพุทธส่วนใหญ่มองว่า โลกมนุษย์เป็นภพภูมิหนึ่งที่อยู่ระหว่างสวรรค์กับนรก ซึ่งเรียกว่า “มนุสสภูมิ” เพราะภพภูมินี้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้มีใจสูง โดยเมื่อแยกคำออกเป็น มน + อุสส + ภูมิ ทั้งนี้ มน แปลว่าใจ อุสส แปลว่าสูง ภูมิ แปลว่าที่อาศัย รวมกันเป็นมนุสสภูมิ ที่แปลว่าภูมิที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้มีใจสูง อันได้แก่โลกมนุษย์ของเรานั้นเอง (พระศรีวิสุทธิโสภณ, 2512: 157) แต่ ไตรภูมิโลกวิจิตรกถา (กรมศิลปากร, 2535: 647-653) ได้ฉายภาพให้เห็นว่ามนุษย์มีอยู่ 2 จำพวก ได้แก่ พาลมนุษย์ ที่หมายถึงมนุษย์คนชั่ว เอาตัวรอดไม่ได้ ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี เป็นบุคคลที่หาประโยชน์มิได้ และบัณฑิตมนุษย์ ที่หมายถึง

บุคคลที่มีจิตเป็นกุศล ประพฤติซึ่งกุศลกรรม ประกอบด้วยปัญญา เป็นประโยชน์แก่ตนและบุคคลอื่น ส่วน “เมืองใต้ดิน” ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ก่อนหน้าแล้ว นั่นคือดินแดนที่อยู่ใต้พื้นดินหรือโลก ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพชีวิตต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผี สัตว์ และมนุษย์ก็ได้

สภาพโลกทั่วไปในความคิดของชนชาติไท พบว่าสภาพของเมืองใต้ดินในความคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้น มักสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในมหันต์ศน์ว่าด้วยธรรมชาติ (nature) ทั้งที่เป็นถ้ำ แม่น้ำ หนองบึง ต้นไม้ ภูเขา ขณะที่สภาพโลกในความคิดฝ่ายพุทธศาสนา มักจะฉายภาพให้เห็นว่าโลกที่เรียกว่า “โลกมนุษย์” จะต้องมียอดประกอบเหล่านี้ปรากฏรวมอยู่ด้วย นั่นคือพระธาตุเจดีย์ พระพุทธรูป พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ พุทธบัลลังก์ และวัด ซึ่งแสดงให้เห็นความหมายที่มองว่า โลกมนุษย์เป็นภพภูมิของบุคคลที่มีกุศลหรือเป็นที่อยู่ของคนดีมีศีลธรรม ในขณะที่เมืองใต้ดินเป็นพื้นที่ตามความคิดฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ที่ไม่มีมิติเรื่องบุญ-กรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับแต่ประการใด

ส่วนเมืองลุ่มในความเชื่อดั้งเดิม หมายถึงเมืองมนุษย์หรือโลกมนุษย์ เมืองลุ่มเป็นคำไทเดิม ซึ่งมีใช้ทั้งในกลุ่มไทดำ ไทขาว ลาว และไทยอีสาน ทั้งนี้อาจมีการออกเสียงที่ผิดเพี้ยนกันไปบ้าง กล่าวคือบางถิ่นอาจออกเสียงเป็น “ลุ่ม” บางถิ่นออกเสียงเป็น “ลุ่ม” บางถิ่นอาจออกเสียงเป็น “โล่ม” แต่ทั้งหมดล้วนบ่งชี้สภาพของพื้นที่นี้ว่า เป็นเมืองที่อยู่ต่ำกว่าเมืองฟ้าเมืองบน ซึ่งเป็นที่อยู่ของบรรดาผีฟ้าผีดิน

สิ่งมีชีวิตและสรรพสิ่งที่อยู่ในเมืองลุ่มนั้น เป็นสิ่งที่ผีฟ้าผีดินได้บันดาลสร้างขึ้นมาตั้งแต่ยุคสร้างโลก ทั้งที่เป็นแม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ลำธาร หรือก้อนหิน ในความโทมือง มีข้อความกล่าวว่า เดิมแผ่นดินของเมืองมนุษย์กับเมืองฟ้าอยู่ติดกันและมีสายเชื่อมโยงกัน มีรูปพรรณสัณฐานคล้ายดอกเห็ด คือมนุษย์อยู่พื้นดินตอนล่าง ส่วนตอนบนของดอกเห็ดเป็นพื้นฟ้า อันเป็นที่อยู่ของแดนหรือผีฟ้า เนื่องจากฟ้ากับดินอยู่ใกล้กันมากจนผู้คนและสัตว์เดินไปมาลำบาก เพราะมีศีรษะมนุษย์และเขาสัตว์นั้นไปกระทบกับฟ้าอยู่บ่อยครั้ง จึงก่อให้เกิดความรำคาญแก่บรรพบุรุษของมนุษย์ (ปู่เจ้า) ปู่เจ้าจึงตัด “สายโยงฟ้า” ออกจากดิน ฟ้าจึงลอยขึ้นไปอยู่เบื้องบนไกลจากเมืองดินเมืองลุ่มจนผู้คนไม่สามารถมองเห็นได้ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2546: 36) ซึ่งเมื่อเทียบกับโลกมนุษย์ที่อยู่ในความคิดของฝ่ายพุทธศาสนา จะพบว่ามีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกันในลักษณะที่ต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

	เมืองลุ่ม	โลกมนุษย์
--	-----------	-----------

สถานที่	ไม่ใช่ที่ตั้งพุทธศาสนสถาน	ที่ตั้งพุทธศาสนสถาน
เวลา	เกิดขึ้นมาก่อน (เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคสร้างโลก)	เกิดขึ้นมาทีหลัง (เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จเข้ามา)

ไม่ใช่ที่ตั้งพุทธศาสนสถาน – ที่ตั้งพุทธศาสนสถาน เป็นลักษณะที่ต่างกันที่สะท้อนจากเรื่องพื้นที่โลกมนุษย์ตามวิธีคิดแบบพุทธศาสนากับพื้นที่ของเมืองลุ่มตามวิธีคิดแบบความเชื่อ

ดั้งเดิม กล่าวคือโลกมนุษย์จะเป็นที่ตั้งของบรรดาพุทธศาสนสถาน ไม่ว่าจะเป็นองค์พระธาตุเจดีย์ พระพุทธรูป พระพุทธรูป และวัด เป็นต้น ในตำนานพระธาตุหลายเรื่อง จะมีการอธิบายเหตุการณ์ปรากฏซ้ำๆ กันเสมอว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ แล้วได้พบกับอมมนุษย์ที่อยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อน ดังเช่นตำนานพระธาตุดอนเต้า (ไทยยวน) เล่าว่า พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมา แล้วได้พบกับฝูงยักษ์ที่อยู่ในเมืองนี้ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังภูเก้าได้พบแล่นคำตัวหนึ่งและบรรดาผีเสื้อบกผีเสื้อน้ำที่อาศัยในที่แห่งนี้

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าดินแดนที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาตามความคิดของฝ่ายพุทธศาสนายังไม่ใช่โลกมนุษย์ เพราะดินแดนดังกล่าวล้วนเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งที่เรียกว่า “อมมนุษย์” ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ประทานพระเกศาธาตุ หรือมีการสร้างศาสนสถานบนพื้นดินดังกล่าวแล้ว จึงเกิดเป็นบ้านเมืองมีผู้คนมาอาศัยอยู่อย่างสงบร่มเย็น และผู้คนชาวเมืองหันมานับถือพุทธศาสนา ดังนั้น ภาพของความเป็นโลกมนุษย์จึงปรากฏเด่นชัดขึ้น ขณะที่ความคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้นจะมีแต่บรรดาสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติที่มีชื่อเรื่องราวของพุทธศาสนาแต่อย่างใด

ส่วนภาพฉายเกี่ยวกับมิติของเวลาที่มีลักษณะต่างกันระหว่างโลกมนุษย์กับเมืองลุ่มพบว่าเมืองลุ่มเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนมาช้านานแล้ว ตั้งแต่ยุคสร้างโลกสร้างแผ่นดิน ไม่ว่าจะเป็นภูเขา ต้นไม้ ก้อนหิน ตำนานพระธาตุของคนไทหลายเรื่อง อธิบายให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเสด็จเลียบโลกมายังดินแดนแถบนี้ แล้วได้ประทับหรือพำนักอยู่บนยอดดอยหรือได้ต้นไม้ต่างๆ ต่อมาพระองค์จึงได้พยายามเปลี่ยนสภาพธรรมชาติเหล่านั้นให้กลายเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งในความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังกรณีของการเปลี่ยนต้นไม้พื้นเมืองให้กลายเป็นต้นไม้ทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในภายหลัง ดังปรากฏในตำนานพระธาตุขามหมอก (ไทยยวน) ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงริมปิง แล้วเสด็จไปยังไม้ยางใหญ่ต้นหนึ่ง ทรงหยุดประทับที่นั่นแล้วตรัสว่าหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้วพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จะมาประดิษฐานอยู่ที่แห่งนี้ ต่อมาไม้ยางได้ตาย แล้วต้นศรีมหาโพธิ์ได้ปรากฏขึ้นมาแทนที่ สถานที่นี้จะได้ชื่อว่า “พระธาตุขามหมอก”

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นเรื่องราวในความเชื่อทางพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพระธาตุ พระบาท พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ พุทธบัลลังก์ และวัด ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดทีหลังอันเป็นความคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นภูเขา ต้นไม้ เสาหิน และก้อนหิน

ค) เมืองฟ้า - สวรรค์

สวรรค์หรือที่เรียกว่า “เทวภูมิ” หมายถึงที่สถิตของบรรดาเทพเทวดาทั้งหลายหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าโลกของเทวดาหรือชาวฟ้า สวรรค์เป็นทิพย์พิมานลอยอยู่ในอากาศ ซึ่งแบ่งออกเป็นชั้นได้ 6 ชั้น ได้แก่ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สวรรค์ชั้นยามา สวรรค์ชั้นดุสิต สวรรค์ชั้นนิมานรดี และสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี สวรรค์แต่ละชั้นจะมีเมือง

ใหญ่ ๆ อีกเป็นจำนวนมาก บุคคลที่จะได้เดินทางมาอยู่ในเมืองสวรรค์นั้น ได้แก่บรรดาสรรพสัตว์ที่ได้ก่อสร้างบุญกุศลเอาไว้ และบุญกุศลก็จะนำพาให้มาบังเกิดในโลกสวรรค์ ภาพของเมืองสวรรค์จึงเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ไม่มีความทุกข์ทรมาน เพราะบรรดาเทพเทวดาทั้งหลายล้วนได้เสวยผลบุญที่ตนได้กระทำไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์

ส่วนเมืองฟ้าในความเชื่อดั้งเดิม หมายถึงเมืองที่อยู่บนท้องฟ้า บ้างก็เรียกว่าเมืองบนหรือเมืองฟ้าเมืองแดน เพราะเป็นที่อยู่ของผีฟ้าผีแดน เมืองฟ้าในโลกทัศน์ของคนไทยทั่วไปจะจัดแบ่งชัดเจนว่าเมืองนี้อยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า คืออยู่บนท้องฟ้าที่อยู่เหนือเมืองลุ่มหรือโลกมนุษย์โดยทั่วไป ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นความคิดที่สอดคล้องกันระหว่างสวรรค์กับเมืองฟ้าตามความเชื่อทั้งสองระบบ อย่างไรก็ตามเมื่อนำเอาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 2 มาเปรียบเทียบกันในเชิงลึก จะพบรายละเอียดที่ซ่อนอยู่ในความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ทั้งสอง ซึ่งมีลักษณะต่างกัน ดังนี้

	เมืองฟ้า	สวรรค์
ที่อยู่	ผีฟ้าผีแดน	เทพเทวดา
เวลา	อดีตของมนุษย์	อนาคตของมนุษย์

ผีฟ้าผีแดน - เทพเทวดา แสดงให้เห็นความต่างของคติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติของพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ที่สะท้อนจากเรื่องสวรรค์กับเมืองฟ้า กล่าวคือสวรรค์เป็นที่อยู่ของเทพเทวดาตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังปรากฏในไตรภูมิภิกษา ว่าสวรรค์เป็นดินแดนหรือภพภูมิของทวยเทพเทวดาทั้งหลายที่เสวยวิมุตติสุขผลบุญบนเมืองสวรรค์ชั้นฟ้า ส่วนเมืองฟ้าเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าที่เป็นผีฟ้าผีแดน ซึ่งอยู่ในความคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ดังในตำนานพระธาตุบัวบก ว่าเมืองฟ้าเป็นที่สถิตของพญาแถน ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ มีพลังอำนาจสามารถบันดาลความสุขหรือความทุกข์ให้กับมนุษย์ได้ พื้นที่ทั้งสองนั้น ล้วนเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งสิ้น แต่ต่างกันตรงที่ฝ่ายหนึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติของฝ่ายพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพื้นที่เฉพาะสำหรับผู้ที่มิบุญเท่านั้นจึงจะอยู่ได้ ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งมีได้เป็นพื้นที่ของผู้มีบุญ เพราะความเชื่อเรื่องผีฟ้าผีแดนเป็นสิ่งที่มีความมาก่อนคติความเชื่อเรื่องบุญกรรม ซึ่งแพร่ขยายเข้ามาทีหลัง

ถ้าเทียบในมิติของเวลาที่สะท้อนจากเรื่องพื้นที่ของสวรรค์กับเมืองฟ้า จะพบว่าเวลาที่สัมพันธ์กับสวรรค์นั้น จะเป็นแหล่งที่อยู่อันอุดมคติของมนุษย์ที่มีบุญสะสม สามารถที่จะไปเกิดในโลกอนาคตที่มีแต่ความสุขสบายได้ ดังปรากฏในโลกทิปนี ว่ามนุษย์ที่ได้สร้างบุญสร้างกุศลตายไปแล้วจะได้ไปบังเกิดบนเมืองสวรรค์เป็นเทพเทวดาตามผลบุญ ส่วนเวลาที่สัมพันธ์กับเมืองฟ้านั้นมิได้เป็นแหล่งอุดมคติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบุญกรรมแต่อย่างใด แต่เมืองฟ้าบ่งชี้ให้เห็นถึงอดีตของมนุษย์ ดังปรากฏในตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยยวน) ว่าปู่เจ้ายาเจ้าลาวจกที่อยู่บนเมืองฟ้าได้ไต่บันไดเงิน เพื่อเดินทางลงมายังโลกมนุษย์ กลายเป็นบรรพบุรุษและผู้นำของผู้คน ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าปู่เจ้ายาเจ้าลาวจกในอดีตเคยเป็นเทพเจ้า หรือเคยมีชีวิต

อยู่บนเมืองฟ้ามาก่อน ซึ่งภายหลังจึงได้กลายเป็นมนุษย์ เช่นนี้ จะเห็นลักษณะที่ต่างกับแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในโลกทิพย์ ว่ามนุษย์เมื่อตายไปแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถไปอยู่บนเมืองสวรรค์ได้

จากการเปรียบเทียบวิธีคิดที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทข้างต้น จะพบลักษณะพื้นที่ในวิธีคิดแบบพุทธศาสนากับวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งมีรายละเอียดที่ต่างกันในระดับความคิดเดียวกัน อันสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางความคิดของคนไทเกี่ยวกับพื้นที่ต่างกันระหว่างความเชื่อพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม

โดยสรุป ภาพฉายโครงสร้างทางความคิดของกลุ่มคนไทเกี่ยวกับเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุ ซึ่งพบว่ามีลักษณะความคิดแบบคู่ต่างในระดับความคิดเดียวกัน แต่มีรายละเอียดที่ต่างกันอย่างชัดเจน อันเป็นการแบ่งแยกสร้างความแตกต่างให้ปรากฏขึ้นในความคิดของคนไท ตั้งแต่เรื่องการใช้กรรม – ไม่ใช่การใช้กรรม, เทพเจ้าใหม่ – เทพเจ้าดั้งเดิม, ความทุกข์ทรมาน – ไม่มีทุกข์ทรมาน, การตาย – การเกิด, ผู้มาก่อน – ผู้มาก่อน เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นรายละเอียดที่ต่างกันในระดับทัศนเรื่องเดียวกัน ซึ่งอาจเป็นปมขัดแย้งในใจของคนไทที่เป็นข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อทางศาสนา 2 ระบบในดินแดนของชนชาติไท นั่นคือ ความเชื่อดั้งเดิมในอำนาจเหนือธรรมชาติ และความเชื่อทางพุทธศาสนา ทั้งนี้อาจมองได้ว่าปมนี้สะท้อนความขัดแย้งทางความคิดเรื่อง “พุทธ กับ ผี” อันเป็นคู่ตรงข้ามหลักในตำนานพระธาตุของชนชาติไท ทั้งนี้ปมขัดแย้งดังกล่าว ศิราพร ณ ถลาง (2548: 271) มองว่าความแตกต่างทั้งหลายนี้ อาจเกิดขึ้นในระดับจิตใต้สำนึกของผู้เล่าก็เป็นได้ ซึ่งสะท้อนว่าเวลานักเล่านิทาน/ตำนานจะเล่าเรื่องให้ฟังดูต่างกัน รายละเอียดนั้นๆ จะต่างกัน ในลักษณะที่เป็นข้อขัดแย้งหรือคู่ตรงข้าม

5.1.2 ลักษณะที่ต่างกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร

จากการพิจารณาตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่ามีเนื้อหาที่อธิบายให้เห็นถึงการขัดแย้งและลักษณะที่ต่างกันระหว่างตัวละครตามความคิดฝ่ายพุทธศาสนากับความคิดฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม กล่าวคือตัวละครฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมแสดงความสัมพันธ์ในเชิงขัดแย้ง ซึ่งตัวละครในความเชื่อทางทั้ง 2 แบบนั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ทั้งนี้การแสดงผลออกของตัวละครที่ขัดแย้งกันเป็นทั้งวิธีคิดและสัญลักษณ์ของการเป็นคู่ตรงกันข้ามตามภาษาของ Claude Levi-Strauss

การวิเคราะห์วิธีคิดที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไทในบทที่ 4 ทำให้ผู้วิจัยพบว่า วิธีคิดว่าด้วยตัวละครในเนื้อหาตำนานพระธาตุที่ปรากฏซ้ำๆ เสมอมี 2 กลุ่มหลัก คือตัวละครที่เป็นมนุษย์กับอมมนุษย์ ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้า ซึ่งตำนานบางเรื่องอธิบายให้เห็นว่าพระพุทธองค์เป็นบุคลลธรรมดาทั่วไป คือต้องกินข้าวกินน้ำ เดินทางเท้าตามปกติ แต่ก็มีตำนานพระธาตุบางกลุ่มอธิบายว่า พระพุทธองค์มีลักษณะเป็นสิ่งเหนือมนุษย์ กล่าวคือพระพุทธเจ้า

สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ พระพุทธเจ้ามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ พระพุทธเจ้าสามารถบันดาล
น้ำบันดาลฝนได้ เป็นต้น

เหตุนี้ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงได้จำแนกกลุ่มตัวละครที่เป็นตัวแทนฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกับ
กลุ่มตัวละครที่เป็นตัวแทนฝ่ายพุทธศาสนาที่มีลักษณะความสัมพันธ์แบบต่างกัน ดังนี้

- ก) มนุษย์ - มนุษย์
- ข) มนุษย์ - อมนุษย์

ก) มนุษย์ - มนุษย์

จากการพิจารณาลักษณะตัวละครฝ่ายพุทธศาสนาที่เป็นมนุษย์ พบว่าในเนื้อหา
ตำนานพระธาตุมีหลายลักษณะ ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งในแง่บทบาทและสถานภาพ สำหรับ
ตัวละครที่เป็นมนุษย์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้น มักเป็นเพียงกลุ่มชนพื้นเมือง และกลุ่มนักพรต
อย่างฤษีเท่านั้น มิได้เป็นนักบวชในทางพุทธศาสนา

เพื่อให้เห็นรายละเอียดเกี่ยวกับโครงสร้างตัวละครมนุษย์ที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ
ของคนไทที่แสดงให้เห็นการขัดแย้ง และลักษณะที่ต่างกันชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอแสดงแผนภูมิ
ความสัมพันธ์ของตัวละครมนุษย์กับมนุษย์ในความคิดของฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม
ดังนี้

ลักษณะที่ต่างของความเชื่อทางศาสนา ที่สะท้อนจากชุดความคิดเรื่องตัวละครมนุษย์กับมนุษย์ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท

จากแผนภูมิข้างต้น จะเห็นได้ว่าตัวละครมนุษย์ในวิถีคิดแบบพุทธศาสนามีความสัมพันธ์
กับตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม หรืออีกนัยหนึ่งคือกลุ่มชนที่เดินทางเข้ามาอาศัยอยู่ใหม่มี
ความสัมพันธ์กับกลุ่มชนที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน นอกจากนี้ แผนภูมียังบ่งชี้ให้เห็นถึง
ความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างเรื่องตัวละครมนุษย์ ซึ่งมีลักษณะที่ต่างกัน จากการพิจารณา

เนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท ผู้วิจัยพบความสัมพันธ์ในเชิงตรงกันข้ามของตัวละคร มนุษย์อยู่หลายคู่ ดังนี้

- ก.1) นักพรต - นักบวช
- ก.2) ชนพื้นเมือง - นักบวช
- ก.3) นักพรต - ชนชั้นปกครอง
- ก.4) ชนพื้นเมือง - ชนชั้นปกครอง

ก.1) นักพรต - นักบวช

นักบวชในที่นี้ หมายถึงผู้ที่ดำรงเพศเป็นบรรพชิตตามหลักการทางพุทธศาสนา ขณะที่นักพรตในความเชื่อดั้งเดิม หมายถึงผู้ประพฤติตามลัทธิทางศาสนาอื่นที่มีได้จำกัดขอบเขต อยู่เฉพาะในโลกของพุทธศาสนา บ้างก็เรียกว่าผู้บำเพ็ญพรต หรือผู้ทรงพรต เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครมนุษย์กับมนุษย์ในความคิดฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อ ดั้งเดิมในตำนานพระธาตุของคนไทยมี 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือพระพุทธรเจ้ากับฤาษี และพระอรหันต์ สาวกกับฤาษี ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นรายละเอียดที่ต่างกันแบบคู่ต่างในชุดความคิดเดียวกัน จากแง่มุมต่างๆ ตามลำดับดังนี้

	นักพรต	นักบวช
ฐานะชนชั้น	เกิดจากอมมนุษย์	เกิดจากมนุษย์
รูปร่างลักษณะ	ไว้ผม	ตัดผม
สถานที่อยู่อาศัย	ป่า	วัด
บทบาททางสังคม	ผู้นำทางโลก	ผู้นำทางธรรม

(เป็นผู้เริ่มสร้างเมืองสร้างอาณาจักร) (นำพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่)

อมมนุษย์เป็นผู้ให้กำเนิด – มนุษย์เป็นผู้ให้กำเนิด เป็นลักษณะที่ต่างกันอย่างหนึ่งที่สะท้อน จากความสัมพันธ์ในเรื่องเดียวกัน นั่นคือเรื่องแหล่งกำเนิดและชนชั้น ตัวบทตำนานพระธาตุของคน ไทยอธิบายให้เห็นว่า พระพุทธรเจ้ามีเพศบรรพชิตเป็นมนุษย์ในชนชั้นกษัตริย์ เช่นตำนานพระธาตุ หริภุญชัย (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธรเจ้าเป็นโอรสของกษัตริย์ครองเมืองกบิลพัสดุ์ ในขณะที่ฤาษีมี เพศนักพรตที่มีใช้นักบวชในทางพุทธศาสนา ตำนานพระธาตุบางเรื่องฉายภาพให้เห็นว่าฤาษี เป็นอมมนุษย์ เพราะมีพ่อแม่เป็นยักษ์ ตัวอย่างเช่นตำนานพระธาตุดอยสุเทพ และตำนาน พระธาตุดอยคำ (ไทยยวน) กล่าวตรงกันว่าฤาษีวาสุเทพเป็นบุตรของยักษ์ปู่สะเยาและ

ลักษณะเช่นนี้ แสดงว่าพระพุทธรเจ้ากับฤาษีในตำนานพระธาตุของชนชาติไทย มีสภาพทาง ชนชั้นและฐานะแตกต่างกัน แม้จะมีจุดร่วมกันคือ การเป็นนักบวชที่ทรงพรตทรงศีลเหมือนกัน แต่

ในแง่ของรายละเอียดในระดับลึก จะพบว่าพระพุทธเจ้ามีฐานะเป็นความเชื่อในระดับสูงหรือใหญ่กว่าเมื่อเทียบกับฤาษี ซึ่งเป็นความเชื่อในระดับล่างและไม่ค่อยแพร่หลายนัก

ในชุดความคิดเดียวกันเกี่ยวกับเรื่องรูปร่างลักษณะของตัวละครบรรพชิตกับนักพรต ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบคู่ต่าง คือเรื่องการตัดผม – การไว้ผม ในความคิดฝ่ายพุทธศาสนา พบว่าพระพุทธเจ้าเป็นนักบวชผู้ทรงศีลที่โกนผม ซึ่งบ่งบอกถึงการสละเรื่องทางโลกเพื่อมุ่งสู่โลกของหลักธรรม ภาพของการโกนผมเป็นกฎเกณฑ์อย่างหนึ่งของการดำรงเพศแบบบรรพชิตตามหลักการทางพุทธศาสนา ดังปรากฏในตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธเจ้าบวชตนเองด้วยการตัดพระเมาลี (ผม) แล้วทรงนุ่งผ้าป่าเพ็ญเพียร เช่นเดียวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่าพระพุทธเจ้าเหาะไปทางอากาศเป็นชายศีรษะโล้น มีร่างกายเปลือยครึ่ง ขณะที่ภาพของฤาษีในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมจะเป็นนักพรตที่ไว้ผมยาวรุงรัง ดังปรากฏในตำนานพระธาตุอินทร์แขวน (ไทเขิน) เล่าว่าฤาษีไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวย แล้วนุ่งผ้าที่ทำจากเปลือกไม้

นอกจากนี้ ยังมีความสัมพันธ์จากภาพคู่ต่างเกี่ยวกับเรื่องสถานที่อยู่อาศัยของกลุ่มบรรพชิตกับนักพรตที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท ก็มีลักษณะที่อธิบายให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ารวมทั้งพระอรหันต์สาวก เป็นนักบวชที่ถือศีลปฏิบัติธรรมและพำนักอยู่ในวัดวาอารามหรือวิหาร ดังเช่น ตำนานพระธาตุช่อแฮ (ไทยยวน) เล่าว่าเมื่อพระพุทธเจ้าได้ 25 พระวัสสา พระองค์ได้บำเพ็ญเพียรบารมีอยู่ในเขตวันมหาวิหาร อันเป็นสถานที่หรือสิ่งก่อสร้างที่เป็นพุทธศาสนสถานในวัฒนธรรมพุทธศาสนา ในขณะที่ภาพของฤาษีซึ่งเป็นนักพรตตามคติความเชื่อดั้งเดิมนั้นจะพำนักและบำเพ็ญพรตอยู่ตามป่าเขา ซึ่งเป็นสถานที่ตามธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น ตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยยวน) เล่าว่าฤาษีवासเทพอาศัยอยู่ในป่าบริเวณเชิงดอยสุเทพ นัยยะเช่นนี้บ่งบอกให้เห็นถึงการเป็นคู่ความสัมพันธ์แบบต่างระหว่าง “วัด – ป่า” รวมถึง “วัฒนธรรม (พุทธศาสนา) – ธรรมชาติ (ป่า)” ได้อีกประการหนึ่ง

พระพุทธเจ้ากับฤาษีในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไท ต่างมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมในฐานะเป็นผู้นำเช่นกัน แต่มีรายละเอียดต่างกันอย่างต่าง กล่าวคือตำนานพระธาตุส่วนใหญ่ มักอธิบายว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้นำเอาหลักธรรมของพระองค์เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนของชนชาติไท ซึ่งต่อมาคนไททั้งหลายก็ได้รับเอาแนวความเชื่อนี้นำไปปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมา บ้านเมืองคนไทจึงเป็นชุมชนของชาวพุทธที่นับถือพระพุทธเจ้าร่วมกัน ตัวอย่างเช่น ตำนานพระธาตุปูปอ (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จเลียบโลกมา แล้วนำเอาหลักธรรมคำสอนที่พระองค์ทรงค้นพบมาเผยแพร่สั่งสอนผู้คนในดินแดนแถบนี้ ขณะที่ฤาษีก็มีความเป็นผู้นำเช่นกัน แต่มีลักษณะเป็นผู้นำในทางโลก ซึ่งต่างจากพระพุทธเจ้าที่เป็นผู้นำทางธรรม เช่นตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ไทยยวน) เล่าว่าฤาษีवासเทพได้สร้างเมืองหริภุญชัยขึ้น ภายหลังจึงได้เชิญพระนางจามเทวีริดาเจ้าเมืองละโว้มาปกครอง

ก.2) ชนพื้นเมือง - นักบวช

ชนพื้นเมืองเป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนชนชาติไทมาก่อน ซึ่งมีอยู่มากมายหลายกลุ่ม เช่น ลัวะ มอญ กะเหรี่ยง มูเซอ ปะหล่อง บางครั้งก็เรียกว่า “กลุ่มมิลักขุ” เพื่อใช้ในความหมายของชนชาวป่าชาวดอยที่ไม่ได้มีถิ่นที่อยู่อาศัยในเมือง รายละเอียดที่ต่างกันโดยตรงข้ามของความสัมพันธ์ระหว่างนักบวชกับชนพื้นเมือง มีดังนี้

	ชนพื้นเมือง	นักบวช
ฐานะชนชั้น	คนป่าคนดอย	คนเมือง
รูปร่างลักษณะ	ไม่งดงาม (ไม่น่าเลื่อมใสศรัทธา)	งดงาม (น่าเลื่อมใสศรัทธา)
เพศ	ชายและหญิง (ไม่ระบุเพศชัดเจน)	ชาย (ระบุเพศชัดเจน)
สถานที่อยู่อาศัย	ท้องถื่น	อินเดีย
บทบาททางสังคม	เข้ารับใช้	เจ้านาย

ถ้าเทียบฐานะชนชั้นของตัวละครที่เป็นนักบวชกับชนพื้นเมืองแล้ว จะพบว่านักบวชในตำนานพระธาตุส่วนใหญ่มักจะเป็นชาวเมือง อย่างเช่นพระพุทธเจ้าก็เป็นกษัตริย์ที่อยู่ในชุมชนเมืองมาก่อนที่จะละทางโลก หลังจากที่พระองค์ตรัสรู้แล้วก็ได้พำนักอยู่ในเมืองหลายแห่ง เหตุนี้พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกทั้งหลายจึงจัดอยู่ในกลุ่มของชาวเมือง นอกเหนือจากนี้เนื้อหาตำนานพระธาตุหลายสำนวน ก็มักจะกล่าวให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นชาวเมือง ดังเช่นตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ไทยยวน) ว่าพระพุทธเจ้าเป็นชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ถ้าเปรียบเทียบกับชนพื้นเมืองที่เป็นกลุ่มคนทั่วไป จะพบว่าชนพื้นเมืองจะถูกเรียกหรืออ้างว่าเป็นกลุ่มชาวป่าชาวดอย ดังคำเรียกขานว่าพวกมิลักขุบ้าง พวกชนป่าเถื่อนบ้าง พวกชาวป่าบ้าง หรือพวกชาวบ้านชาวเขาบ้าง ตัวอย่างเช่นตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยยวน) ว่าปู่เจ้าย่าเจ้ลาวจกเป็นหัวหน้าของพวกมิลักขุที่อยู่บนดอยดินแดง ลักษณะเช่นนี้ ภาพของพระพุทธเจ้ากับชนพื้นเมืองจึงสะท้อนให้เห็นความคิดแบบคู่ตรงข้ามกันระหว่าง “คนเมือง กับ คนป่า” ตามมุมมองหรือทัศนะของ Claude Levi-Strauss นั่นเอง

ในชุดความคิดเรื่องรูปร่างลักษณะ ก็พบว่านักบวชมีลักษณะรูปร่างที่งดงามน่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้คนที่ได้พบเห็น ดังปรากฏในตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธเจ้าทรงห่มผ้าและทรงบาตร มีรัศมีเปล่งแสงงดงามไปทั่วจนได้รับความเลื่อมใสศรัทธาและเมื่อเทียบกับชนพื้นเมือง พบว่ามีลักษณะต่างกัน คือจะมีรูปร่างหน้าตาที่ไม่งดงามไม่น่าเลื่อมใสศรัทธา บางครั้งผู้พบเห็นก็จะดูหมิ่นดูแคลน ตัวอย่างเช่นตำนานพระธาตุอินทร์แขวน (ไทเขิน) ว่าชาวว้าหรือลัวะผิวเมื่อยถูกคนไทดูหมิ่นว่าเป็นคนป่าคนเขา หากินด้วยการล่าสัตว์

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงรายละเอียดที่ต่างกันอย่างเป็น “ขั้วตรงข้าม” ของรูปร่างลักษณะตัวละครที่มีความงดงาม –ไม่งดงาม, ความน่าเลื่อมใสศรัทธา – ความไม่น่าเลื่อมใสศรัทธา

ความคิดเรื่องเพศของตัวละครนักบวชกับชนพื้นเมืองก็แตกต่างกัน กล่าวคือนักบวชทั้งพระพุทธรเจ้าและพระสาวกในตำนานพระธาตุ ล้วนฉายภาพให้เห็นว่าเป็นตัวละครผู้ชาย แต่ชนพื้นเมืองเป็นตัวละครที่มีทั้งผู้หญิงและผู้ชายปะปนกัน ความต่างกันนี้ประเดิมเรื่องเพศที่สะท้อนจากความสัมพันธ์ของนักบวชกับชนพื้นเมือง จึงเป็นเรื่องของ “การระบุเพศที่ชัดเจน” หรือ “การเป็นเพศเดียว” ตามความคิดฝ่ายพุทธศาสนา นั่นคือบรรพชิตต้องเป็นผู้ชาย ในขณะที่ความคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้นจะ “ไม่ระบุเพศชัดเจน” หรือเป็น “ทั้งสองเพศ” คือทั้งผู้หญิงและผู้ชาย สะท้อนความคิดของฝ่ายพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญหรือเน้นย้ำบทบาทของผู้ชายมากกว่าเมื่อเทียบกับผู้หญิง

เรื่องที่อยู่อาศัยของตัวละครก็เป็นความคิดอีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นลักษณะต่างกันของตัวละครนักบวชกับชนพื้นเมือง ตำนานพระธาตุส่วนใหญ่มีอธิบายว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จมาจากชมพูทวีปมายังดินแดนสุวรรณภูมิ เพื่อโปรดสัตว์และสั่งสอนหลักธรรมของพระองค์ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ภาพในเรื่องถิ่นที่อยู่เดิมของพระพุทธรเจ้าจึงชี้ให้เห็นชัดเจนว่าพระพุทธรองค์พร้อมพระสาวกทั้งหลายนั้น เป็นชนกลุ่มใหม่ที่เดินทางเข้ามาที่หลังในดินแดนสุวรรณภูมิ และเป็นชนที่เดินทางมาจากอินเดียหรือที่เรียกว่าชมพูทวีป ในทางตรงกันข้ามกลุ่มคนทั่วไป ซึ่งถูกเรียกว่าชนพื้นเมืองนั้นจะเป็นชนกลุ่มเดิมที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อนที่พระพุทธรเจ้าและพระสาวกทั้งหลายจะเสด็จเข้ามาที่หลัง ชนกลุ่มนี้จึงถูกเรียกขานว่า “คนท้องถิ่นบ้าง คนพื้นถิ่นพื้นเมืองบ้าง หรือชนพื้นเมืองบ้าง”

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นความคิดเรื่องบทบาททางสังคมของนักบวชและชนพื้นเมืองที่มีลักษณะต่างกันอย่างต่าง กล่าวคือนักบวชมักจะเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าคนทั่วไป ภาพฉายที่ปรากฏซ้ำๆ เสมอ คือชนพื้นเมืองกลายมาเป็นผู้ดูแลอุปัฏฐากพระพุทธรเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นการนำเอาข้าวปลาอาหารน้ำดื่มมาถวาย หรือหาที่ทางให้พระพุทธรองค์ได้พำนักพักอาศัย เหล่านี้ล้วนแสดงถึงบทบาทของชนทั้ง 2 กลุ่มที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน นั่นคือพระพุทธรเจ้าและพระสาวกมีบทบาทเป็นเสมือนเจ้านาย ในขณะที่ชนพื้นเมืองเป็นเสมือนผู้รับใช้ ตัวอย่างเช่นตำนานพระธาตุปูปอ (ไทยยวน) เล่าว่าสองตายายชาวป่าได้นำเอาหมากพลูและอาหารมาถวายพระพุทธรองค์ ขณะที่ ตำนานพระธาตุแสนไห (ไทยยวน) เล่าว่าชาวกะเหรี่ยงซึ่งอาศัยอยู่ที่บ้านยางกุ่มได้ผลแดงโม่มาถวายพระพุทธรองค์ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยยวน) ว่าปู่เจ้าย่าเจ้าล่าวจกได้หุงหาอาหารและนำข้าวมาเพื่อถวายพระพุทธรเจ้า เป็นต้น

มีข้อสังเกตว่า ในประเพณีหรือธรรมเนียมนิยมในอดีตของคนไทหลายกลุ่ม ตัวอย่างเช่นกลุ่มไทยยวนและไทยอีสาน ก็มีความคิดเรื่องการถวายคนเป็นเข้ารับใช้พระธาตุหรือพระศาสนา ซึ่งเรียกว่า ข้าโอกาสพระธาตุบ้าง หรือข้าพระธาตุบ้าง ข้าพระโยมสงฆ์บ้าง ดังปรากฏในหลักฐานศิลาจารึกในภาคอีสานเป็นจำนวนมาก ซึ่งอธิบายว่ากษัตริย์ล้านช้างนิยมอุทิศข้าทาสหรือประชาชนให้เป็นเข้ารับใช้พระสงฆ์ หรือทาสวัด เรียกว่า “ข้าโอกาส” หรือ “ข้อยโอกาส” หรือ

“ข้อย” สอดคล้องกับตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยยวน) เล่าว่าพญาอชุตตราชได้ซื้อที่ดินจากลาวจากถวายเป็นเขตคามแด่องค์พระธาตุ นอกจากนั้นพระองค์ยังได้มีคำสั่งให้มีลักขุจำนวน 500 ครอบครัว ดูแลรักษาพระธาตุ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าตัวละครกลุ่มนักบวชกับชนพื้นเมืองมีลักษณะที่ต่างกัน กล่าวคือตัวละครทั้งสองกลุ่มเป็นคู่ต่างกันของคติความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีคุณลักษณะที่แตกต่างจากชนพื้นเมืองดั้งเดิม กล่าวคือถ้ามองในเชิงฐานะชนชั้น ตำนานพระธาตุของชนชาติไทมักอธิบายตรงกันว่า พระพุทธเจ้าเป็น “ชาวเมือง” และเป็นชนกลุ่มใหม่ที่เดินทางเข้ายังดินแดนชนชาติไททีหลัง ในขณะที่ภาพฉายชนพื้นเมืองจะเป็น “ชาวป่าชาวบ้าน” และเป็นชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน การอธิบายเช่นนี้ จึงบ่งบอกให้เห็นทิศทางที่ตรงข้ามกัน

ก.3) นักพรต - ชนชั้นปกครอง

ชนชั้นปกครองในความคิดทางพุทธศาสนา หมายถึงกลุ่มกษัตริย์หรือชนชั้นนำที่นับถือพุทธศาสนาที่มีไซกลุ่มนักบวช ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทมีภาพปรากฏซ้ำๆ เสมอของตัวละครที่มีสถานภาพเป็นคฤหัสถ์ ซึ่งมีอยู่หลายกลุ่มด้วยกัน ได้แก่ พระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี และพระนางเลือดขาว ขณะที่นักพรตตามความเชื่อดั้งเดิมนั้นมีเพียงฤาษี ทั้งคฤหัสถ์และนักพรตต่างมีคุณลักษณะในเชิงความคิดที่ต่างกันอย่างต่าง ดังจะแสดงให้เห็นดังนี้

	นักพรต	ชนชั้นปกครอง
ฐานะชนชั้น	อมมนุษย์ (เกิดจากอมมนุษย์)	มนุษย์ (เกิดจากมนุษย์)
รูปร่างลักษณะ	ร่างกายธรรมชาติไม่ได้เป็นสีขาว	ร่างกายธรรมชาติเป็นสีขาว
เพศ	ชาย (ระบุเพศชัดเจน)	ชายและหญิง (ไม่ระบุเพศชัดเจน)
สถานที่อยู่อาศัย	ป่า	เมือง
บทบาททางสังคม	ไม่ได้เป็นกษัตริย์	เป็นกษัตริย์

ความคิดเรื่องฐานะและชนชั้นในเรื่องของตัวละครกลุ่มชนชั้นปกครองกับนักพรต ที่บ่งชี้ให้เห็นความต่างอย่างต่าง คือบุคคลที่เป็นชนชั้นปกครอง ทั้งพระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี และพระนางเลือดขาว ทั้งหมดล้วนเป็นมนุษย์เพราะมีพ่อแม่เป็นมนุษย์ แต่นักพรตซึ่งในที่นี้หมายถึงฤาษีเพียงคนเดียว พบว่าภาพกำเนิดของฤาษีในตำนานพระธาตุดอยสุเทพ และตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยยวน) อธิบายให้เห็นชัดเจนว่า ฤาษีวาสุเทพเป็นบุตรของยักษ์ปู่และย่าและที่อาศัยอยู่เชิงดอยสุเทพ เหตุนี้ฤาษีจึงมีเชื้อสายยักษ์โดยทางสายเลือด ซึ่งเท่ากับว่าฤาษี

วาสุเทพเป็นยักษ์ที่เป็นนักพรตบำเพ็ญศีล ลักษณะของตัวละครทั้ง 2 จึงต่างกันอย่างมาก คือ ฤทธิศักดิ์เป็นมนุษย์ ส่วนนักพรตเป็นอมมนุษย์

ส่วนความคิดเรื่องรูปร่างลักษณะตัวละครทั้งสองกลุ่ม พบว่าตัวละครกลุ่มชนชั้นปกครอง บางตัวได้ฉายภาพให้เห็นว่ามีความแตกต่างจากนักพรตอย่างตรงข้าม คือในตำนานพระนาง **เลือดขาว** (ไทยภาคใต้) เล่าว่าพระนางเลือดขาวเป็นผู้มีผิวกายสีขาวกว่าชาวเมืองทั่วไป และพระนางมีเลือดสีขาว นั่นหมายความว่าพระนางเลือดขาวเป็นตัวแทนของกลุ่มชนชั้นปกครองที่มีร่างกายธรรมชาติเป็นสีขาว ส่วนฤทธิไม่มีร่างกายธรรมชาติเป็นสีขาว ดังนั้น ฤทธิจึงมักปรากฏภาพในรูปของนักบวชนุ่งห่มผ้าขาว เพราะไม่มีร่างกายเป็นสีขาวตามธรรมชาติเหมือนกับพระนางเลือดขาว ดังปรากฏในตำนาน**พระธาตุกุสึ** (ลาว) ว่ามีฤทธินุ่งผ้าขาว 6 ตนช่วยกันค้นหาแหล่งสร้างเมือง สีขาวที่ปรากฏบนเรือนร่างของฤทธิจึงเป็นเพียงสิ่งที่อยู่บนเครื่องนุ่งห่ม ไม่ได้เป็นสีขาวที่อยู่ภายในเรือนร่างธรรมชาติแต่อย่างใด

ส่วนเพศของตัวละครกลุ่มชนชั้นปกครองในตำนานพระธาตุนั้น พบว่ามีทั้งหญิงและชายปะปนกัน คือพระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี และพระนางเลือดขาว ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการบ่งชี้ให้เห็นว่าในความคิดฝ่ายพุทธศาสนานั้นชนชั้นปกครองไม่ได้ระบุเพศชัดเจน แต่ตัวละครในกลุ่มนักพรตในความคิดแบบดั้งเดิม พบว่ามี การระบุเพศชัดเจนคือจะเป็นผู้ชาย ดังกรณีตำนาน**พระธาตุดอยสุเทพ** และตำนาน**พระธาตุดอยคำ** (ไทยยวน) เล่าว่าฤทธิวาสุเทพเป็นลูกชายของปู่สะยาสะ เช่นเดียวกับตำนาน**พระธาตุนันท** (ไทเขิน) เล่าว่าบรรดาฤทธิพี่น้องทั้งหลายและฤทธิที่ดูแลรักษาพระธาตุของพระพุทธรเจ้าไว้ ก็เป็นล้วนแต่เป็นผู้ชายทั้งหมด นั่นแสดงว่าเพศของชนชั้นปกครองกับนักพรตมีลักษณะต่างกัน นั่นคือเรื่องการไม่ระบุเพศชัดเจน – การระบุเพศชัดเจน, ผู้ชายและผู้หญิง (สองเพศ) - ผู้ชาย (เพศเดียว)

เมืองกับป่าเป็นสถานที่อยู่อาศัยของชนชั้นปกครองกับนักพรต ที่สามารถสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์แบบตรงข้ามกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมได้อีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือในตำนานพระธาตุของคนไทมักอธิบายให้เห็นว่าชนชั้นปกครองทั้งหลาย ล้วนอาศัยอยู่ในชุมชนที่เรียกว่า “เมือง” บางครั้งก็เรียกว่าอาณาจักร ดังกรณีพระนางจามเทวีเป็นเจ้าของปกครองอาณาจักรหริภุญชัย หรือพระเจ้าอโศกเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งเมืองมคธในแถบชมพูทวีป เช่นเดียวกับพระนางเลือดขาวก็เป็นมเหสีของเจ้าเมืองพัทลุง เป็นต้น แสดงว่าความเป็นตัวละครกลุ่มชนชั้นปกครองกับความเป็นสังคมหรือชุมชนเมืองเป็นภาพสะท้อนเชื่อมโยงกันและกัน นอกจากนี้ คำว่าเมืองในความหมายที่สะท้อนจากกลุ่มชนชั้นปกครอง ยังบ่งชี้ให้เห็นการเป็นชุมชนเมืองที่เป็น “สังคมแบบพุทธ” ได้อีกประการหนึ่ง เพราะตัวละครกลุ่มชนชั้นปกครองทั้งหมดล้วนเป็นบุคคลที่มีความศรัทธาเลื่อมใสต่อพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก

ในขณะที่เรื่องที่อยู่อาศัยของตัวละครกลุ่มนักพรตหรือฤทธินั้นมีลักษณะที่ต่างกับกลุ่มตัวละครข้างต้น กล่าวคือฤทธิจะอาศัยอยู่ตามป่าตามดอย ซึ่งมีสภาพแตกต่างผิดเพี้ยนไปจากความเป็นสังคมเมือง ดังกรณีตำนาน**พระธาตุดอยสุเทพ** (ไทยยวน) เล่าว่าฤทธิวาสุเทพได้บำเพ็ญพรตอยู่ในป่าบริเวณเชิงเขาดอยสุเทพ หรือฤทธิผ้าขาว 6 พี่น้อง ในตำนาน**พระธาตุกุสึ** (ลาว)

ก็เป็นนักบวชที่อาศัยอยู่ในป่าบริเวณภูสีเช่นกัน ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างเกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัยของตัวละครฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงที่ต่างระหว่าง “เมือง – ป่า” ซึ่งจะพบว่าเมืองเป็นตัวแทนหรือภาพฉายของความเป็นสังคมที่เจริญทางวัตถุ มีการจัดการเรื่องระบบแบบแผนทางสังคมที่ชัดเจน (order) ในทางตรงกันข้ามป่าถูกมองว่าเป็นดินแดนที่ไม่เจริญ หรือเป็นพื้นที่ที่มีแต่ความน่ากลัวไม่มีวัฒนธรรมมีสภาพที่เต็มไปด้วยทั้งความสับสนวุ่นวายและไร้ระเบียบ (chaos) ดังนั้น คู่ความสัมพันธ์ที่สะท้อนจากเรื่อง “เมือง – ป่า” จึงสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ในเชิงต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นความเจริญ – ความไม่เจริญ, ระเบียบ – ไร้ระเบียบ, ปลอดภัย – ไม่ปลอดภัย แนวคิดนี้ Claude Levi-Strauss (1999: 417) อธิบายว่าการใช้คู่ตรงข้ามนี้มีใช้เพียงแต่พบในโครงสร้างใหญ่เท่านั้น แต่ยังไม่ปรากฏในรายละเอียดอีกด้วย แสดงว่า “ป่ากับเมือง” เป็นคู่ต่างในระดับโครงสร้างใหญ่ แต่ป่ากับเมืองยังสะท้อนให้เห็นรายละเอียดที่ต่างกันอย่างต่างด้วย เหตุนี้ พื้นที่ใดที่หนึ่งหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งจึงมิได้มีความหมายเพียงอย่างเดียว หรือที่เรียกในภาษาของ Roland Barthes นักทฤษฎีคนสำคัญแห่งสำนักสัญวิทยา นั่นก็คือความหมายแฝง (connotation) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545: 106) อันเป็นความหมายที่มีนัยยะนอกเหนือไปจากความหมายตามปกตินั่นเอง

ในประเด็นความคิดเกี่ยวกับบทบาททางสังคมของตัวละครชนชั้นปกครองกับนักพรต ก็พบว่า มีลักษณะต่างกันอย่างต่างเช่นกัน กล่าวคือชนชั้นปกครองมักจะเป็นกษัตริย์หรือชนชั้นนำ ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าอโศกแห่งแคว้นมคธ พระนางจามเทวีแห่งอาณาจักรหริภุญชัย หรือพระนางเลือดขาวมเหสีของพระยา कुमारเจ้าเมืองพัทลุง เช่นนี้แสดงว่ากลุ่มชนชั้นปกครองในตำนานพระธาตุมักจะเป็นชนชั้นสูง มีบทบาทหน้าที่เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง ในทางตรงกันข้ามตัวละครนักพรตเป็นกลุ่มชนที่มิได้มีบทบาทโดยตรงกับเรื่องการเมืองการปกครอง และไม่ได้เป็นกษัตริย์ในตำนานพระธาตุหริภุญชัย อธิบายให้เห็นชัดเจนว่า ฤๅษีวาสุเทพหลังจากสร้างเมืองหริภุญชัยแล้วไม่สามารถขึ้นปกครองเป็นกษัตริย์ครองเมืองได้ จึงอัญเชิญพระนางจามเทวีธิดาเจ้าเมืองละโว้มาขึ้นปกครองเมือง แสดงให้เห็นบทบาททางสังคมโดยตรงของฤๅษีซึ่งเป็นบุคคลที่มิได้เกี่ยวข้องกับความเป็นกษัตริย์แต่อย่างใด

มีข้อสังเกตว่า ฤๅษีมีสิทธิอันชอบธรรม มีอำนาจสามารถเลือกหรือสถาปนาบุคคลใดให้ขึ้นมาปกครองบ้านเมืองหรือเป็นกษัตริย์ได้ แนวคิดนี้สอดคล้องกับตำนานของคนไทอีกหลายเรื่องที่มีอธิบายตรงกันว่า ฤๅษีมีหน้าที่สร้างบ้านแปลงเมืองหรือตั้งเมือง ต่อมาจึงมีบุคคลอื่นที่มิใช่ฤๅษีขึ้นมาเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง ดังปรากฏในตำนานพระธาตุภูสี ตำนานเมืองเชียงตุง ตำนานจามเทวีวงศ์ หรือชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น

ก.4) ชนพื้นเมือง - ชนชั้นปกครอง

ชนชั้นปกครองในหัวข้อนี้ ยังคงหมายถึงบุคคลกลุ่มเดียวกับในหัวข้อข้างต้น คือพระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี และพระนางเลือดขาว ในขณะที่ชนพื้นเมืองในที่นี้ หมายถึงคนที่มิได้เป็นนักบวชหรือนักพรตและไม่ได้เป็นฤๅษี ได้แก่ ลัวะ ข่า กะเหรี่ยง มูเซอ มอญ เป็นต้น ทั้ง

ชนชั้นปกครองและชนพื้นเมืองต่างมีความสัมพันธ์กันในหลายลักษณะอย่างตรงข้าม เช่น กลุ่มหนึ่งเป็นผู้ปกครอง ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นชนชั้นใต้การปกครอง หรือกลุ่มหนึ่งเป็นบุคคลที่นับถือพุทธศาสนา อีกกลุ่มหนึ่งเป็นบุคคลที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา เป็นต้น

มีข้อสังเกตว่า คำเรียกชื่อตัวละครที่เป็นมนุษย์ของกลุ่มชนชั้นปกครองนั้น มักจะบ่งชี้ถึงความ เป็นชาวพุทธและความเป็นชนชั้นสูงอย่างเด่นชัด ดังจะเห็นได้จากคำเรียกว่า “พระเจ้าและพระนาง” ซึ่งคำว่า “พระ” เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นการใกล้ชิดกับความคิดของฝ่ายพุทธศาสนา ขณะที่ชนพื้นเมืองจะมีคำเรียกผู้นำกลุ่มชนโดยจะเชื่อมโยงกับสถานภาพทางเครือญาติเป็นหลัก อันเป็นวิธีคิดแบบดั้งเดิม ดังเช่น ปู่เจ้า-ย่าเจ้าลาวจาก ปู่แสะ-ย่าแสะ เป็นต้น ซึ่งแนวความคิดนี้ยังมีปรากฏให้เห็นจากความเชื่อของคนไทที่มีอยู่ในตำนานเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น ตำนานปู่เยอ-ย่าเยอ ตำนานปู่สังกะสา-ย่าสังกะสี เป็นต้น ความคิดที่ต่างกันตรงข้ามที่สะท้อนจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกลุ่มชนชั้นปกครองกับชนพื้นเมือง มีดังนี้

	ชนพื้นเมือง	ชนชั้นปกครอง
ฐานะชนชั้น	อมมนุษย์ (เกิดจากสัตว์)	มนุษย์ (เกิดจากพืช)
รูปร่างลักษณะ	ร่างกายธรรมชาติเป็นสีดำคล้ำ (ไม่บริสุทธิ์)	ร่างกายธรรมชาติเป็นสีขาว (บริสุทธิ์)
สถานที่อยู่อาศัย	ป่า (พื้นที่สูง)	เมือง (พื้นที่ราบลุ่ม)
บทบาททางสังคม	ข้ารับใช้	เจ้านาย

ถ้าเปรียบเทียบความคิดเรื่องฐานะและชนชั้นของตัวละครทั้งสองกลุ่ม จะพบว่าตัวแทนของชนชั้นปกครองมีลักษณะกำเนิดที่แตกต่างจากตัวแทนของกลุ่มคนทั่วไป กล่าวคือพระนางเลือดขาวมีสถานภาพเป็นมนุษย์ ที่มีกำเนิดมาจากพืช ดังกรณีตำนานพระนางเลือดขาว เล่าว่าพระนางเลือดขาวเป็นบุตรบุญธรรมของตาสามเฒ่าบ้ายเพชรที่เกิดจากไม้ไผ่ตง สอดคล้องกับตำนานพระนางจามเทวี ว่าฤๅษีวาสุเทพได้นำเอาทารกเพศหญิงที่เกิดในดอกบัวมาเลี้ยง แล้วตั้งชื่อนางวิ ซึ่งต่อมาก็คือพระนางจามเทวี ในทางต่างตัวแทนของชนพื้นเมืองในฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม พบว่าเป็นบุคคลที่เกิดจากสัตว์หรือรอยเท้าสัตว์ ดังปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ และ **ขิงกาลมาลีปกรณ์** ว่าลัวะเป็นกลุ่มชนที่เกิดมาจากรอยเท้าสัตว์ หรือเป็นคนที่มีการกำเนิดมาจากสัตว์ที่ดื่มน้ำปัสสาวะของมนุษย์ ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นการขีดกั้นพรมแดนเรื่องกำเนิดของตัวละครที่มีลักษณะผิดเพี้ยนต่างกันอย่างต่าง นั่นก็คือชนชั้นปกครองเกิดจาก “พืช” แต่กลุ่มชนพื้นเมืองเกิดจาก “สัตว์”

มีข้อสังเกตว่า ในตำนานของกลุ่มคนไทและวรรณคดีไทยหลายเรื่อง มีภาพฉายให้เห็นว่านางเอกมีกำเนิดมาจากต้นพืชหรือมีความสัมพันธ์กับพืช ดังปรากฏในเรื่องนางพิกุลทอง ที่

เวลาพูดแล้วจะมีดอกพิกุลทองร่วงลงมา ซึ่งถือเป็นของมีค่าเป็นทรัพย์สินสมบัติที่ผู้คนที่ต้องการ หรือ เรื่องนางโสนน้อย ที่มีบ้านวิเศษหลังเล็กๆ ซึ่งทำจากไม้โสน อันเป็นสิ่งติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ของตัวละครเอกฝ่ายหญิงซึ่งบ่งชี้ถึงสถานภาพอันวิเศษของตัวละครเอก เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับต้นพีชได้อย่างน่าสนใจ

ภาพปรากฏดังกล่าว ล้วนแสดงให้เห็นทัศนคติด้านบวก (+) ที่มีต่อตัวละครหรือบุคคลที่มีกำเนิดมาจากพีช แต่ในทางตรงกันข้ามตัวละครหรือบุคคลที่มีประวัติกำเนิดมาจากสัตว์นี้ เมื่อเทียบกับตัวละครกลุ่มแรก จะบ่งชี้ให้เห็นถึงทัศนคติด้านลบ (-) มากกว่า ดังกรณีเรื่องกำเนิดของ ชาวลัวะ ชาวข่า เป็นต้น ร่องรอยความคิดนี้ยังคงมีปรากฏในวัฒนธรรมของการใช้ภาษาใน สังคมไทยในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการใช้คำผรุสวาท อันเป็นถ้อยคำที่หยาบคายเพื่อใช้ตำหนิให้คนอื่นได้รับความเสียหาย เช่น “สัตว์ ควาย เหี้ย หมา” ซึ่งเป็นคำบริภาษที่รุนแรงสามารถสร้างความโกรธให้กับผู้ถูกกล่าวได้อย่างมาก ความคิดเรื่องสัตว์ในคำตำหนินั้น ยังพบใน วัฒนธรรมของชาวอินเดียนแดง ดังเช่น ชนเผ่า Jicarill Apache ในทวีปอเมริกามีคำว่า “สุนัขตัวผู้” (เพศชาย) ซึ่งถ้าผู้หญิงใช้เรียกผู้ชายคนใดด้วยถ้อยคำนี้แล้ว จะทำให้ชายผู้นั้นโกรธแค้นมาก เพราะถือเป็นการดูหมิ่นเหยียดหยามศักดิ์ศรีความเป็นลูกผู้ชาย (Erminie W. Voegelin, 1949: 998) ซึ่งต่างกับคำตำหนิผู้ชายในสังคมไทยว่า “ไอ้หมาตัวเมีย” (เพศหญิง) แสดงให้เห็นว่า ความคิดเรื่องสัตว์ ซึ่งเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับความมื่อคติ ความต่ำต้อย และการดูหมิ่นเหยียดหยาม ด้วยเช่นกัน

ส่วนแง่ความคิดเกี่ยวกับรูปร่างลักษณะระหว่างชนชั้นปกครองกับชนพื้นเมือง ก็พบว่า มี ร่องรอยความคิดที่สะท้อนให้เห็นความต่างอย่างตรงข้าม กล่าวคือสภาพเรือนร่างของตัวละคร กลุ่มชนชั้นปกครองจะมีรูปร่างที่งดงามสะอาดและดูบริสุทธิ์ หรือเป็นผู้มีศีลมีธรรม ตัวอย่างเช่น พระนางเลือดขาวที่มีผิวกายเป็นสีขาวบริสุทธิ์ ในทำนองเดียวกับพระนางจามเทวีก็เป็นหญิงสาว ที่มีความงดงามยิ่ง จนทำให้ขุนหลวงวิลังคะพญาลัวะหลงใหลในความงามของพระนาง ในขณะที่ รูปร่างลักษณะของตัวละครกลุ่มคนทั่วไป ซึ่งส่วนใหญ่ตำนานจะอธิบายว่าเป็นชนพื้นเมือง ดั้งเดิมโดยเฉพาะกลุ่มชาวลัวะหรือข่า ซึ่งตำนานพยายามฉายภาพให้เห็นว่าเป็นกลุ่มชนที่มีสี ผิวดำคล้ำกว่าหากเทียบกับคนไทหรือกลุ่มคนพุทธขัณฑ์ข้างต้น ร่องรอยความคิดนี้มีปรากฏใน พงศาวดารล้านช้าง เล่าว่าพวกข่าออกมาจากน้ำเต้า ตอนที่ปู่สางเซ็งเอาเหล็กชี้เงาะ ทำให้เกิด เขม่าติดตามตัวของพวกข่าหรือลัวะจึงทำให้กลุ่มชนดังกล่าวมีผิวสีดำคล้ำ

มีข้อสังเกตว่า เลือดถือเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของคนไท อันเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความบริสุทธิ์ความไร้มลทินและความเป็นผู้มีศีลธรรมะ ดังจะเห็น ได้จากตอนทำเรื่องของตำนานพระนางเลือดขาว ที่เล่าว่าพระนางถูกประหาร เพชฌฆาตลง ดาบตัดศีรษะของพระนาง แต่เลือดในร่างกายพุ่งออกมาเป็นสีขาว เช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงความ บริสุทธิ์และความเป็นผู้มีศีลมีธรรมะ โคร่งเรื่องลักษณะนี้ยังมีปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุแก้ว ตอนเต้า ที่ทหารได้ประหารชีวิตพระนางสุชาดา ซึ่งถูกกล่าวหาว่ามีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับ

พระภิกษุรูปหนึ่ง แต่หลังจากพระนางถูกตัดศีรษะแล้ว เลือดของพระนางก็พุ่งขึ้นไปบนอากาศไม่ตกลงพื้นดิน เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เจ้าเมืองที่คิดร้ายต่อพระนางถูกธรณีสูบจนถึงแก่ชีวิต

อนึ่ง สัญลักษณ์ว่าด้วยเรื่องเลือดจากที่กล่าวมาข้างต้น ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นความต่างอย่างตรงกันข้ามระหว่างเลือดของบุคคลที่นับถือพุทธศาสนากับบุคคลที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าเลือดของพระนางเลือดขาวและเลือดของพระนางสุซาดา บ่งชี้ถึงความบริสุทธิ์ไร้มลทิน และความมีศีลธรรมที่มีอยู่ในตัวตนของบุคคลทั้งสอง (+) ในทางตรงกันข้ามของของกลุ่มคนไทบางเรื่องที่สะท้อนให้เห็นว่า เลือดของนางยักษ์เป็นเลือดที่มีมลทินไม่บริสุทธิ์ และเป็นพลังอำนาจแห่งความชั่วร้าย ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นถึงความไม่มีศีลธรรม (-) ดังปรากฏในตำนานแม่ห้าสาป (ยะลา) ว่าในเดือน 11 ตลอดเดือนปีละครั้ง น้ำในแม่น้ำสาปจะกลายเป็นสีแดง ซึ่งเกิดจากประจำเดือนของนางยักษ์ เชื่อว่านางยักษ์ตนนี้ได้สาปเอาไว้ ในขณะที่ตนมีประจำเดือนไหลไปตามสายน้ำ ใครข้ามแม่น้ำสาปในช่วงนี้ ผู้ใดถือเวทมนตร์คาถาเครื่องรางของขลังก็จะเสื่อมไปหมดสิ้น เหตุนี้บรรดาหน้ะตะลุงและโนรา ส่วนมากซึ่งถือเคร่งครัดทางไสยศาสตร์มากจึงไม่ยอมข้ามแม่น้ำสาปในช่วงเวลานี้

จากเรื่องราวดังกล่าวสะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดเรื่องสรีระร่างกายของผู้หญิง ซึ่งมีนัยยะความหมายที่แฝงเร้นอยู่กับความเชื่อและพิธีกรรม ทั้งที่อยู่ในความคิดฝ่ายพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม* ซึ่งมีลักษณะต่างเป็นขั้วตรงข้ามกันระหว่างเลือดของผู้หญิงที่ตัวแทนฝ่ายพุทธกับฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม Carol P. Christ (2003: 260) เรียกปรากฏการณ์แห่งพลังอำนาจจากร่างกายนี้ว่า “the awesome powers of the female body” นอกเหนือจากนี้ ตำนานแม่ห้าสาป ยังฉายภาพให้เห็นความสัมพันธ์แบบตรงข้ามระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย กล่าวคือนางยักษ์มีอำนาจร้ายสร้างความเกรงกลัวให้กับเหล่าหน้ะตะลุง และโนราที่เคร่งครัดในไสยศาสตร์ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้มักจะเป็นผู้ชายได้อีกประการหนึ่ง

การแบ่งแยกเรือนร่างธรรมชาติของกลุ่มตัวละครชนชั้นปกครองกับชนพื้นเมืองข้างต้น ถือเป็นความพยายามที่จะทำให้เห็นถึงความแตกต่างบนฐานของชาติพันธุ์ ความคิดนี้ถูกถ่ายทอดสืบต่อมาจนถึงตำนานยุคหลัง ดังเช่นตำนานนางมะโรง เล่าว่าทำวบาเจียงผู้นำชาวข่าเติบโตมามีรูปร่างล่ำสันบึกบึนผิวดำคล้ำตามแบบฉบับลาวเทิง ในขณะที่นางมะโรงสาวลาวลุ่มแตกเนื้อสาวมีผิวขาวมีเรือนร่างงดงามและรูปโฉมตั้งนางละคร ในทำนองเดียวกับตำนานเมืองแกลง เล่าว่ามนุษย์ 5 คู่ ออกมาจากภูน้ำเต้าปึง ข้าคู่แรกเป็นพี่ออกมาก่อน พวกไทดำลาวออกมาภายหลัง ข้าคู่แรกไม่ยอมแฉะอาบน้ำชำระร่างกายที่หนองฮกหนองฮาย ซึ่งเป็นหนองน้ำศักดิ์สิทธิ์จึงมีผิวดำคล้ำ ส่วนคนไทดำและลาวได้แฉะไปอาบน้ำจึงมีผิวขาว

จากเนื้อหาตำนานที่กล่าวมาข้างต้น อาจมองว่าการแบ่งแยกความแตกต่างบนฐานของผิวพรรณนั้นเป็นสร้างความมีอคติต่อเรือนร่างของชาวข่า/ลาวะ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองในฐานะที่เป็น

* ดูเพิ่มเติมใน ปฐม หงษ์สุวรรณ. แม่เมือง: ผู้หญิงกับความเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมเหย้าของชาวผู้ไท. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาในระดับภูมิภาคเรื่อง “เสียงใสจากลุ่มน้ำโขง: ผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะ”. ณ ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 7-10 พฤศจิกายน 2548. หน้า 5-6.

เอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แน่แน่นอนว่ากลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ที่มีผิวดำล้ากว่าคนไท นั้น ก็มีใช้มีแต่พวกข่าหรือลัวะเท่านั้น ดังนั้น เรือนร่างทางชาติพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนมันคง หากมีลักษณะการลีนไหลไปมา ซึ่งการที่ตำนานของชนบางกลุ่มพยายามอธิบายให้เห็นความเป็นชาติพันธุ์ของข่าลัวะว่าเป็นคนผิวดำล้า นั้น จึงถือเป็นการจำแนกแยกแยะเพื่อแบ่งแยกให้เห็น “พวกเรา” กับ “พวกเขา” ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าความรุนแรงทางด้านชาติพันธุ์ได้ถูกนำมาใช้ เพื่อสร้างความมั่นคงแน่นอนให้เกิดขึ้นกับชนทั้งสองกลุ่ม*

คู่ความสัมพันธ์อีกคู่หนึ่งที่สะท้อนจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนพื้นเมือง นั้นก็คือเรื่อง “เมืองกับป่า” เมืองเป็นคำเรียกชุมชนที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชั้นปกครอง ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี และพระนางเลือดขาว ขณะที่ “ป่า” เป็นคำเรียกชื่อชุมชนที่อยู่อาศัยของบรรดาชนพื้นเมือง แม้ว่าชนพื้นเมืองบางกลุ่มจะมีพัฒนาการเป็นบ้านเมืองใหญ่โต แต่ส่วนใหญ่สภาพชุมชนที่อยู่อาศัยของบรรดาชนพื้นเมือง ก็มักจะเป็นป่าหรือดินแดนที่สูงที่อยู่บนภูเขาโดดดอย ตัวอย่างเช่นตำนานพระธาตุแสนไห เล่าว่ากะเหรี่ยงได้อาศัยทำมาหากิน อยู่ตามป่าตามดอย เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุดอยตุง เล่าว่าปู่เจ้าย่าเจ้าลางจกหัวหน้าชาว มลัญชุกได้ทำมาหากินด้วยการทำไร่ทำนาบนยอดดอยดินแดง สิ่งต่างกันระหว่างชนสองกลุ่ม คือ ตำแหน่งแห่งที่ของที่ตั้งชุมชนบ้านเมือง อันเป็นที่อยู่อาศัยของชนทั้งสองกลุ่ม ซึ่งทำให้เห็นว่าคนที่นับถือพุทธศาสนาโดยมีผู้นำชุมชนเป็นกษัตริย์ที่นับถือพุทธศาสนาด้วยนั้นมักจะมี ถิ่นอาศัยอยู่ตามพื้นที่ราบลุ่ม แต่คนที่ไม่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมก็มักจะมี ตั้งถิ่นฐานชุมชนบ้านเมืองบนพื้นที่สูงโดยเฉพาะตามยอดดอยยอดเขา แม้ชนพื้นเมืองบางกลุ่ม จะตั้งถิ่นฐานในที่ราบลุ่มเช่นเดียวกับคนไทยพุทธ แต่สภาพชุมชนของชนพื้นเมืองเหล่านี้ ก็จะถูก แทนที่ด้วยคำเรียกว่า “บ้านป่า” ที่มีใช้ชุมชนเมืองด้วยเช่นกัน

มีข้อสังเกตว่า ในตำนานพระธาตุของคนไทมักอธิบายว่ากลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัย อยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อน มักจะอาศัยอยู่บนที่สูงตามเขาตามดอย แม้ในสภาพความเป็นจริง ทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้งองค์พระธาตุนั้นจะไม่ได้เป็นภูเขาหรือพื้นที่สูงแต่อย่างใด ดังปรากฏใน ตำนานพระธาตุพนม ที่เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จสู่ภูเก้าพรริมน้ำแม่โขง ซึ่งเป็นที่อยู่ของบรรดา ผีเสื้อน้ำผีเสื้อบกทั้งหลาย บริเวณนี้ต่อมาได้กลายเป็นที่ตั้งพระธาตุพนม ทั้งนี้เมื่อย้อนกลับมา พิจารณาในสภาพความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งพระธาตุพนมนั้น จะพบว่าไม่ได้มีสภาพเป็น ภูเขาเนินดินหรือตั้งอยู่บนยอดดอยยอดเขาแต่อย่างใด แต่เนื่องจากธรรมเนียมอันเป็น ขนบอย่างหนึ่งที่มักจะปรากฏในวิธีการสร้างหรือผูกเรื่องตำนานพระธาตุของคนไท โดยเฉพาะ

* ดูเพิ่มเติมใน ปฐม หงษ์สุวรรณ. “ลัวะกินคน: วาทกรรมการสร้างภาพลักษณ์ความรุนแรงจาก ตำนานและพิธีกรรมของคนต่างชาติพันธุ์. ใน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 4 เรื่องวัฒนธรรมไร้อคติ ชีวิตไร้ความรุนแรง ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 23-25 มีนาคม 2548. หน้า 1-30.

จากตำนานพระเจ้าเลียบโลก ที่มีเหตุการณ์พระพุทธเจ้าเสด็จตามบ้านเล็กเมืองน้อยทั้งที่อยู่ในป่าเขาและยอดดอยต่างๆ ซึ่งอาจมีอิทธิพลสืบทอดกันต่อมาจนถึงตำนานพระธาตุในยุคหลังก็ได้

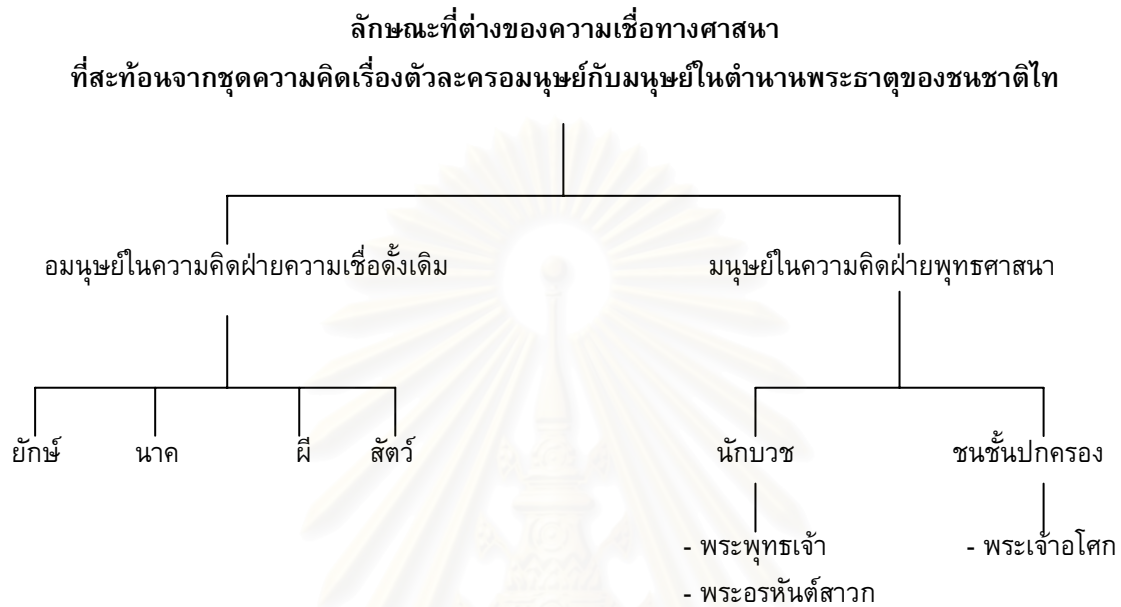
บทบาททางสังคมของตัวละครทั้ง 2 กลุ่ม เป็นชุดความคิดอีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามระหว่างชนชั้นปกครองกับชนพื้นเมือง กล่าวคือตัวละครกลุ่มชนชั้นปกครองมักจะเป็นกลุ่มชนชั้นสูงที่ปกครองบ้านเมือง และมีสถานภาพเป็นกษัตริย์ที่นับถือพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพระนางจามเทวี พระเจ้าอโศก และพระนางเลือดขาว ขณะที่ชนพื้นเมืองจะมีบทบาทและสถานภาพทางสังคมที่ต่างอย่างตรงข้ามกับกลุ่มชนชั้นปกครอง กล่าวคือภาพกลุ่มชนพื้นเมืองมักจะเป็นข้ารับใช้หรือข้าทาส ซึ่งมีสถานภาพต่ำกว่าชนชั้นปกครองที่นับถือพุทธศาสนา ภาพคู่ความสัมพันธ์แบบตรงข้ามนี้ มีปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากตำนานพระธาตุหริภุญชัย เล่าว่าฤๅษีวาสุเทพได้อัญเชิญพระนางจามเทวีธิดาเจ้าเมืองละโว้ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นกษัตริย์ครองเมืองหริภุญชัย เหตุนี้ ภาพของพระนางจามเทวีจึงบ่งชี้ให้เห็นถึงการเป็นเจ้านายหรือชนชั้นสูง ในทางตรงกันข้ามภาพของชนพื้นเมืองที่สัมพันธ์กับกลุ่มเจ้านายชาวพุทธกลับเป็นไปในทิศทางตรงข้าม กล่าวคือชนพื้นเมืองจะมีฐานะเป็นข้ารับใช้หรือข้าทาสของบรรดาเจ้านายเหล่านี้ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นเจ้าชีวิตของชนพื้นเมืองที่สามารถจะกระทำการใดๆ กับชนเหล่านี้ได้ ดังปรากฏในตำนานพระธาตุดอยตุง เล่าว่าพญามังรายได้ถวายมหาทานเป็นพวกมิลักขุ (ชาวป่าชาวลัวะ) จำนวน 500 ครอบครัวเพื่อเป็น "ข้าโอกาส" หยาดน้ำและดูแลพระธาตุ ภาพบทบาททางสังคมของชนพื้นเมืองจึงเป็นผู้ดูแลรับใช้และข้าทาสของชนชั้นสูงที่นับถือพุทธศาสนานั้นเอง

โดยสรุป จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือภาพฉายของโครงสร้างความคิดของกลุ่มคนไทเกี่ยวกับเรื่องตัวละครมนุษย์ที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ ซึ่งพบว่ามีลักษณะความคิดแบบคู่ต่างใน paradigm หรือชุดความคิดเดียวกัน แต่มีรายละเอียดที่ต่างกันอย่างเป็นขั้วต่าง อันเป็นการแบ่งแยกสร้างความแตกต่างให้ปรากฏขึ้นในความคิดของคนไท ตั้งแต่เรื่องมนุษย์ - อมนุษย์, ชนกลุ่มใหม่ - ชนกลุ่มดั้งเดิม, วัด - ป่า, ผู้นำในทางธรรม - ผู้นำในทางโลก, ชาวเมือง - ชาวป่า, อินเดีย - ท้องถิ่น, สีดำ - สีขาว, ชนชั้นปกครอง - ชนชั้นใต้การปกครอง เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นรายละเอียดที่แตกต่างกันในชุดความคิดเดียวกัน อันเป็นปมขัดแย้งในใจของคนไทที่เป็นข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อทางศาสนา 2 ระบบในดินแดนของชนชาติไท นั่นก็คือความเชื่อดั้งเดิมซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและความเชื่อทางพุทธศาสนา

ข) อมนุษย์ - มนุษย์

นอกจากลักษณะที่ต่างกันที่สะท้อนจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในตำนานพระธาตุของคนไทยังมีปมขัดแย้งหรือลักษณะที่ต่างกันระหว่างตัวละครอีกกลุ่มหนึ่ง นั่นคือความสัมพันธ์ของมนุษย์กับอมนุษย์ ตัวละครมนุษย์ในหัวข้อนี้แตกต่างจากในหัวข้อข้างต้น คือพบภาพปรากฏซ้ำๆ เพียงบางตัวเท่านั้น คือในกลุ่มนักบวชจะพบเพียงพระพุทธเจ้า และชนชั้นปกครองที่สะท้อนภาพลักษณะที่ต่างกันจะพบเพียง พระเจ้า

อโศกเท่านั้น ซึ่งทั้งหมดเป็นบุคคลที่นับถือพุทธศาสนา ส่วนตัวละครกลุ่มมนุษย์ ได้แก่ ยักษ์ นาค ผี และสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งตัวละครเหล่านี้แสดงความสัมพันธ์กับตัวละครมนุษย์ในแง่การขัดแย้ง และมีลักษณะที่ต่างกัน แผนภูมิตัวช่วยโครงสร้างด้านความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครมนุษย์กับมนุษย์ในความคิดเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาในตำนานพระธาตุ มีดังนี้

แผนภูมิตัวช่วยข้างต้นแสดงถึงตัวละครมนุษย์ในวิถีคิดแบบพุทธศาสนา ซึ่งมีความสัมพันธ์ร่วมกันกับตัวละครมนุษย์ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม อันมีความหมายบ่งชี้ถึงกลุ่มชนที่นับถือพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่า “ชาวพุทธ” ว่ามีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชนที่มีได้นับถือพุทธศาสนาในแง่โครงสร้างเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตัวละครทั้งสองกลุ่มนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีลักษณะของการขัดแย้งและลักษณะที่ต่างกันอยู่หลายคู่ ดังนี้

- ข.1) ยักษ์ - พระพุทธรเจ้า
- ข.2) นาค - พระพุทธรเจ้า
- ข.3) ผี - พระพุทธรเจ้า
- ข.4) สัตว์ - พระพุทธรเจ้า
- ข.5) ยักษ์ - พระเจ้าอโศก

ข.1) ยักษ์ - พระพุทธรเจ้า

นักบวชในตำนานพระธาตุของชนชาติไท ได้แก่ พระพุทธรเจ้า และพระอรหันต์สาวก ในตำนานหลายเรื่องอธิบายให้เห็นการขัดแย้งระหว่างตัวละครนักบวชกับยักษ์ บางเรื่องอธิบายว่าพระพุทธรเจ้าได้เสด็จมายังดินแดนชนชาติไท แล้วพบยักษ์ร้ายที่ได้สร้างความเดือนร้อนทุกข์ยากให้กับชาวเมือง บ้างก็เล่าว่ายักษ์ได้เข้ามาทำร้ายมุ่งหวังจะจับพระพุทธรองค์กิน บ้าง

ก็เล่าว่าพระพุทธเจ้าได้ต่อสู้กับยักษ์ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงต้องแสดงอิทธิฤทธิ์พลังอำนาจเพื่อปราบพญายักษ์ร้ายพร้อมบริวารทั้งหลาย

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)**

พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสรรพสัตว์ที่เมืองอาพะวี ได้พบยักษ์อาพะกะที่คอยจับผู้คนชาวเมืองกิน ยักษ์พยายามไล่จับพระพุทธเจ้ากินเป็นอาหาร

- **ตำนานพระธาตุดอนเต้า (ลำปาง)**

บรรดายักษ์ทั้งหลายได้ต่อสู้กับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้แสดงอิทธิฤทธิ์โดยเนรมิตให้ฝนตกหนักจนทำให้บรรดายักษ์ร้ายเกรงกลัวต่อพลังอำนาจ

- **ตำนานพระธาตุดอยคำ (เชียงใหม่)**

พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดอยคำ ได้พบยักษ์สามตนพ่อแม่ลูกจะจับพระองค์กินเป็นอาหาร พระองค์ได้แผ่เมตตาให้กับยักษ์ร้ายเหล่านี้

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น จะพบว่าภาพของพระพุทธเจ้ากับยักษ์ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในเชิงขัดแย้งระหว่างตัวแทนฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งตัวละครทั้งสองฝ่ายนั้นไม่ได้มีความเกี่ยวข้องใกล้ชิดกันแต่อย่างใด เพราะภาพฉายพระพุทธเจ้าในทัศนะของยักษ์ ก็คือไม่ได้เป็นผู้มีพลังอำนาจหรือเป็นผู้มีศีลมีธรรม แต่ยักษ์มองว่าพระพุทธเจ้าเป็นเสมือนกับมนุษย์ธรรมดาทั่วไป ซึ่งนำมากินเป็นอาหารได้ ต่อมาพระพุทธองค์จึงได้แสดงอิทธิฤทธิ์ให้เป็นที่ปรากฏ ยักษ์จึงรู้ว่าบุคคลผู้นี้มิใช่คนธรรมดา ความสัมพันธ์ของภาวะขัดแย้งนี้สามารถบ่งชี้เชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่องความเป็นปรปักษ์ (antagonism) คือเป็นสิ่งที่มีความแตกต่างกัน แต่ทั้งสองฝ่ายต้องดำรงอยู่และมีความสัมพันธ์กัน

หากย้อนกลับมาพิจารณาในแง่ของคุณลักษณะของตัวละครทั้งสอง จะพบลักษณะที่ต่างกันอย่างต่างอยู่หลายคู่ ทั้งในด้านฐานะชนชั้น รูปร่างลักษณะ ซึ่งสามารถยกตัวอย่างเพื่อให้เห็นว่ามึลักษณะที่ต่างกัน ดังนี้

	ยักษ์	พระพุทธเจ้า
บทบาทในเรื่อง	ตัวร้าย	ตัวเอก
สถานภาพในสังคม	ไม่ได้เป็นบรรพชิต	เป็นบรรพชิต
รูปร่างลักษณะ	มีเขี้ยว	ไม่มีเขี้ยว
อารมณ์	ดุร้าย	ไม่ดุร้าย
พฤติกรรม	ทำร้ายมนุษย์ ไม่มีศีลธรรม	ช่วยเหลือมนุษย์ มีศีลธรรม

จากแผนภูมิข้างต้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าเป็นตัวเอง แต่ยักษ์เป็นตัวละครฝ่ายร้าย ซึ่งสถานภาพทางสังคมของตัวเองนั้นดำรงเพศเป็นบรรพชิต คือนักบวช ส่วนยักษ์ตัวร้ายไม่ได้มีเพศเป็นบรรพชิต ถ้าเทียบในเรื่องรูปร่างลักษณะแล้ว พระพุทธเจ้าไม่มีเขี้ยว แต่ยักษ์มีเขี้ยว ลักษณะเช่นนี้ บ่งชี้ถึงภาวะทางอารมณ์ของตัวเองที่มีลักษณะต่างกันด้วยเช่นกัน กล่าวคือ พระพุทธเจ้าจะไม่ดุร้าย (ไม่มีเขี้ยว) และเป็นผู้ช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นภัย ส่วนยักษ์จะคอยทำร้าย และจับผู้คนกินสร้างความเดือนร้อนให้กับมนุษย์ เช่นนี้ ยักษ์จึงเป็นตัวละครที่ดุร้าย (มีเขี้ยว) นอกจากนี้ เนื้อหาตำนานพระธาตุยังกล่าวให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีศีลธรรม คือเป็นผู้นำเอาหลักธรรมหรือเป็นผู้แผ่เมตตาให้กับบรรดายักษ์ เพื่อให้กลับใจกลายมาเป็นผู้มีศีลธรรม เจกเช่นกับพระองค์ แต่เหตุการณ์ในช่วงนี้บ่งชี้ให้เห็นว่า ยักษ์เป็นผู้ที่ไม่มีศีลธรรม ซึ่งเป็นตัวละครที่มีลักษณะต่างกับพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้มีศีลธรรมนั่นเอง

ข.2) นาค - พระพุทธเจ้า

นอกเหนือจากพระพุทธเจ้าจะมีความสัมพันธ์กับยักษ์ ซึ่งเป็นตัวละครมนุษย์แล้ว ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทยยังอธิบายให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์กับนาค ในเชิงขัดแย้งเช่นกัน ในตำนานพระธาตุหลายเรื่องกล่าวตรงกันว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ แล้วได้พบกับนาคที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน ตำนานบางเรื่องอธิบายว่าพญานาคได้พบกับพระพุทธเจ้า แล้วไม่รู้ว่าเป็นใครจึงเกิดความกลัวและได้หลบหนีไป เพราะคิดว่าพระพุทธเจ้าจะมาทำร้ายพวกตน ดังในตำนานพระธาตุดอยหยวก เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงดอยหยวกได้พบกับพญานาคตนหนึ่ง ซึ่งคิดว่าพระองค์เป็นพญาครุฑ จึงได้หนีไปซ่อนตัวอยู่ในถ้ำใต้พื้นดอยนี้ เนื้อหาในช่วงนี้แสดงให้เห็นการขัดแย้งกันระหว่างพระพุทธเจ้าที่เป็นตัวแทนฝ่ายพุทธกับพญานาคที่เป็นตัวแทนฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมซึ่งยังไม่ยอมรับกัน เพราะยังไม่เข้าใจทัศนคติทางพุทธศาสนาอันเป็นแนวคิดที่เข้ามาทีหลัง

ลักษณะของการขัดแย้งกันระหว่างพระพุทธเจ้ากับนาคยังพบได้ในตำนานปรัมปราและนิทานเรื่องอื่นๆ ของกลุ่มคนไท ตัวอย่างเช่นตำนานพระยาจันทบุรีอภัยล้วย เล่าว่าครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ที่ภูฏเวียน (ภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี) ได้ปราบสุวรรณนาคที่เคยประพฤติเกเรทำร้ายผู้คน ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรมานสุวรรณนาคและบริวาร จนพญานาคทั้งหลายต่างก็ถือไตรสรณาคมน์ ขณะที่ตำนานพระเจ้าตนหลวง (พะเยา) เล่าว่าพระอานนท์ได้เดินทางไปตักน้ำที่หนองน้ำของพญานาคเพื่อให้พระพุทธเจ้าฉัน แต่พญานาคไม่ให้น้ำ เหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงเสด็จมาปราบพญานาคด้วยอิทธิฤทธิ์จนสามารถเหยียบหัวนาคได้ พญานาคจึงได้รู้ว่าพระพุทธเจ้ามิใช่บุคคลธรรมดาจึงยอมให้น้ำ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุพนม เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงดอยนันทกักริ แล้วอธิษฐานให้รอยเกิบ (รอยพระบาท) ของพระพุทธองค์ทับหงอนนาคไว้ พญานาคกระทำอิทธิฤทธิ์ฝนเปลวไฟพุ่งใส่เพื่อทำลายพระพุทธองค์ แต่เปลวไฟนี้กลับพุ่งกลับคืนมาไหม้พญานาค แล้วบังเกิดเป็นดอกบัวบูชาพระพุทธเจ้าแทน สอดคล้องกับในชาดกพื้นบ้านอีสานเรื่องท้าวคัชนาม เล่าว่าท้าวคัชนามโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นพระชาติหนึ่งของ

พระพุทธเจ้าได้ฆ่าชวง (พญานาค) ซึ่งเป็นสัตว์ของพญานาคที่ลงมาจับผู้คนกิน จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงปฏิกิริยาระหว่างตัวละครทั้ง 2 ฝ่ายได้อย่างชัดเจน

นอกจากภาพการขัดแย้งกันระหว่างพระพุทธเจ้ากับพญานาคดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หากพิจารณาในแง่ของคุณลักษณะของตัวละครทั้งสอง จะพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างต่าง ดังตัวอย่างความคิดต่อไปนี้

	นาค	พระพุทธเจ้า
บทบาทในเรื่อง	ไม่ใช่ตัวเอก	ตัวเอก
สถานภาพในสังคม	ไม่ได้เป็นบรรพชิต	บรรพชิต
รูปร่างลักษณะ	อมมนุษย์	มนุษย์
อารมณ์	เกรและทำร้ายมนุษย์	ไม่เกรและไม่ทำร้ายมนุษย์
พฤติกรรม	หลบเข้าไปในใต้ดิน	เหาะมาจากฟ้า

จากแผนภูมิข้างต้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้ามีบทบาทในเรื่องเป็นตัวเอก ส่วนนาคไม่ใช่ตัวเอก มีข้อสังเกตว่า ในหัวข้อข้างต้นผู้วิจัยจำแนกบทบาทของยักษ์ให้เป็นตัวร้าย ซึ่งต่างจากพญานาคที่ไม่ใช่ตัวเอกเท่านั้น เพราะนาคมิได้แสดงพฤติกรรมการขัดแย้งอย่างรุนแรงกับพระพุทธเจ้า กล่าวคือพญานาคมิได้คิดจะจับพระพุทธองค์นำมากินเป็นอาหารเหมือนกับยักษ์ ดังนั้น พญานาคจึงมีบทบาทในเรื่องที่ต่างกับพระพุทธเจ้าในฐานะที่ “ไม่ใช่ตัวเอก” เท่านั้น

ถ้าเทียบสถานภาพทางสังคม พระพุทธเจ้านั้นเป็นนักบวชที่ครองเพศเป็นบรรพชิต ส่วนนาคไม่ได้ครองเพศเป็นบรรพชิต ขณะที่รูปร่างลักษณะของตัวละครทั้งสองฉายภาพให้เห็นอย่างกว้างๆ ว่า พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ ส่วนนาคเป็นอมมนุษย์ นอกจากนี้ ยังมีตำนานพระธาตุบางเรื่องได้อธิบายให้เห็นว่า พญานาคมีเกล็ดเป็นทองที่ร่วงหล่นลงที่ใดมนุษย์จะนำไปกราบไหว้บูชา ดังปรากฏในตำนานพระธาตุวัดภูพระบาท เป็นต้น ส่วนในแง่พฤติกรรมหรือการกระทำของตัวละครในเรื่องก็แสดงออกอย่างตรงข้ามกัน กล่าวคือพระพุทธเจ้าเสด็จเดินทางมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิด้วยการเหาะที่มาจากบน “ฟ้า” ซึ่งเทียบกับพญานาคเมื่อพบกับพระพุทธองค์แล้วนาคจะมุดลงไปซ่อนตัวอยู่ใต้ “ดิน” จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงภาวะแย้งทั้งในเรื่องของบทบาท สถานภาพ รูปร่างลักษณะ และการกระทำของตัวละครที่มีลักษณะต่างกัน

ข.3) ฝิ - พระพุทธเจ้า

ฝิเป็นตัวละครอีกกลุ่มที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงขัดแย้งและลักษณะที่ต่างกับตัวละครกลุ่มนักบวช ฝิในตำนานพระธาตุได้ฉายภาพให้เห็นว่าเป็นตัวละครในความคิดฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่มีอำนาจน้อยกว่าตัวละครในความคิดฝ่ายพุทธศาสนา ตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) เล่าว่าพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมายังภูกำพร้าบริเวณริมแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นที่อยู่ของบรรดาฝิทั้งหลาย ทั้งฝิเสื่อน้ำ ฝิเสือบก ฝิเหล่านี้เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าต่างเกรงกลัวและ

ย้ายหลบหนีไปซ่อนตัวที่แก่งหลี่ผี การซ่อนตัวหรือหลบหนีพระพุทธเจ้าของผีแสดงให้เห็นถึงการขัดแย้งในวิธีคิดที่ต่างกันระหว่างพุทธกับผี ซึ่งฝ่ายพุทธมองว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ควรเคารพเลื่อมใสและน่าจะอยู่ใกล้ชิด ขณะที่ฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมในเหตุการณ์นี้ อธิบายให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งแปลกใหม่และผีทั้งหลายไม่รู้จัก ผีเกรงกลัวอำนาจพระพุทธเจ้า ดังนั้นจึงได้แยกย้ายหลบหนีไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ เพื่อให้ห่างไกลจากพระพุทธเจ้า

ภาพพฤติกรรมการหลบหนีของบรรดาผีทั้งหลายเพื่อให้พ้นจากอำนาจของพระพุทธเจ้าชี้ให้เห็นภาวะขัดแย้งภายในใจเกี่ยวกับความเชื่อที่คนไทยให้ความเคารพนับถือ พฤติกรรมการซ่อนตัวหรือการหลบหนีพระพุทธเจ้า จึงสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางความคิดที่มีรายละเอียดแตกต่างกันของความคิดทั้ง 2 ระบบอย่างเป็น “ขั้วตรงข้าม” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

	ผี	พระพุทธเจ้า
บทบาทในเรื่อง	ไม่ใช่ตัวเอก	ตัวเอก
สถานภาพในสังคม	ไม่ได้เป็นนักบวช	นักบวช
รูปร่างลักษณะ	อมมนุษย์	มนุษย์
อารมณ์	กลัว	ไม่กลัว
พฤติกรรม	หลบหนีลงไปใต้น้ำ	เหาะมาจากฟ้า

จากแนวคิดข้างต้น จะพบโครงสร้างความคิดที่สะท้อนจากการเปรียบเทียบรายละเอียดในความคิดระหว่างตัวละครนักบวชกับผี ซึ่งพบว่าผีมีลักษณะที่ต่างกันอย่างตรงข้ามตามลำดับความคิด กล่าวคือถ้าเทียบบทบาทในเรื่อง จะพบว่าพระพุทธเจ้าเป็นตัวเอก ส่วนผีไม่ใช่ตัวเอก ในแง่สถานภาพทางสังคม พระพุทธเจ้ามีเพศทางสังคมเป็นบรรพชิต ส่วนผีไม่มีเพศเป็นบรรพชิต ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นความต่างในเชิงอารยธรรม กล่าวคือพระพุทธเจ้าเป็นตัวแทนฝ่ายพุทธศาสนาที่มีอารยธรรมสูงกว่า เมื่อเทียบกับบรรดาผีทั้งหลายซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม

นอกจากนี้ ถ้าเทียบในแง่รูปร่างลักษณะของตัวละครทั้งสอง ก็พบว่าพระพุทธเจ้ามีลักษณะของความเป็นมนุษย์ เพราะตำนานพระธาตุอุทัยให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าต้องฉันอาหาร ต้มน้ำ และอาบน้ำ ซึ่งบ่งบอกความเป็นมนุษย์อย่างหนึ่ง ส่วนผีเป็นอมมนุษย์ที่ไม่ต้องการอาหาร ไม่ต้องกินข้าวและตม้มน้ำ การกระทำที่ปรากฏในเรื่องตำนานพระธาตุข้างต้น ยังแสดงให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์แบบลักษณะที่ต่างกันระหว่างตัวละครทั้งสองได้อีกประการหนึ่ง กล่าวคือพระพุทธเจ้าเสด็จเสียบโลกมายังบริเวณภูเก้าพรว้า ซึ่งหมายถึงการเดินทางทางอากาศหรือเป็นผู้มาจากท้องฟ้า ส่วนผีหลังจากได้พบพระพุทธองค์ต่างเกรงกลัวจึงได้หลบหนีแยกย้ายกันไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะหนีไปอยู่ที่ “แก่งหลี่ผี” ซึ่งอยู่ใต้น้ำ แสดงว่าผียังไม่สามารถปรับตัวให้เข้าสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ได้ นอกจากนี้ การหลบหนีจากพื้นที่อยู่เดิมของผีหลังจากที่ได้พบพระพุทธเจ้า ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง “พุทธ” กับ “ผี”

ที่ฝ่ายพุทธมีอำนาจเหนือกว่าฝ่ายผี ซึ่งผีนั่นจะต้องแตกพ่ายและหนีไปอยู่ในพื้นที่อื่นได้อีกประการหนึ่ง

ข.4) สัตว์ - พระพุทธเจ้า

สัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีใช้มนุษย์ มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ ดำเนินพระธาตุดอยเวา กล่าวว่ามีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ในดินแดนของคนไทยมาก่อน ซึ่งไม่ได้พูดภาษามนุษย์ ดังคำอธิบายว่าเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาพร้อมพระสาวกเลียบแม่น้ำโขงไปทางทิศตะวันออก ขณะนั้นมีสัตว์ดิรัจฉานตัวหนึ่ง คือแมงป่อง หรือในภาษาพื้นเมืองเรียกว่า “แมงเวาเขียว” เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าเกิดความกลัวจึงหลบเข้าไปอยู่ในรู ต่อมารู้ว่าเป็นพระพุทธเจ้าจึงออกมาจากรู แล้วมากราบพระพุทธเจ้าด้วยใจยินดีตามภาษาสัตว์ดิรัจฉาน พระพุทธเจ้าจึงประทานพระเกศาธาตุบรรจุไว้ที่แห่งนี้ เพื่อให้เทวดามนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายได้บูชา ความหมายของ “แมงเวาเขียว” ในตำนานพระธาตุเรื่องนี้ สะท้อนให้เห็นว่าสัตว์ดิรัจฉานดังกล่าวเป็นสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน ซึ่งเทียบได้กับการเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม ในเหตุการณ์ช่วงต้นเรื่องปรากฏภาพของแมงเวาเขียวที่กลัวพระพุทธเจ้า แล้วหลบหนีไปซ่อนตัวอยู่ในรู ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงการขัดแย้งทางความคิดระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ซึ่งบรรดาชนพื้นเมืองยังไม่เข้าใจหรือยังมองว่าพุทธศาสนาว่าเป็นสิ่งใหม่ที่อาจเป็นภัยสำหรับตนได้ จึงต้องหลบหนีหรือไปซ่อนตัวจากภัยดังกล่าว

ภาพ: แมงเวาเขียว หรือแมงป่องช้าง วัดพระธาตุดอยเวา อ.แม่สาย จ.เชียงราย

การเรียกชนกลุ่มอื่นโดยการนำเอาชื่อสัตว์มาเป็นคำเรียกชื่อชนกลุ่มอื่นนั้นถือเป็นการกระทำเพื่อแบ่งแยกระหว่าง “เรา” กับ “เขา” ในลักษณะการดูถูกเหยียดหยามหรือการมอง

ว่ากลุ่มชนดังกล่าวนั้นเป็นกลุ่มที่ล้าหลังไร้อารยธรรม เพราะเป็นพวกที่พูดภาษาสัตว์หรือไม่ได้พูดภาษาของมนุษย์ ร่องรอยความคิดนี้ยังมีปรากฏให้เห็นจากคำเรียกชื่อชนเผ่าดั้งเดิม ดังเช่นคำว่า “เซม้ง” ซึ่งหมายถึงพวกเงาะป่าที่หลบซ่อนตัวอยู่ตามป่า หรือตำนานท้าวเจือง ก็มีการใช้คำเรียกชาวเวียดนามว่า แกวบัง แต้บัง แกวแต้บัง หรือคำเรียกกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร ที่อาศัยอยู่ภูคา แขวงน้ำทา ประเทศลาวว่า “ซาฮอก” คำว่าฮอกในภาษาลาวหมายถึงกระรอก เป็นต้น (จิตร ภูมิศักดิ์, 2535: 261-281)

สิ่งที่น่าสนใจในตำนานพระธาตุดอยเวา ก็คือการที่พระพุทธเจ้าเห็นว่าแมงเวาเขียวใช้ถ้อยคำภาษาที่เรียกว่า “ภาษาสัตว์ดิรัจฉาน” นั้นย่อมหมายความว่า คนกลุ่มนี้มิได้นับถือพุทธศาสนา การทำให้เป็นพุทธพิจารณาได้จากหากชาวพื้นเมืองพูดภาษาเดียวกับพระพุทธเจ้า และยอมรับพระพุทธเจ้าแล้วก็ควรถือว่า “เป็นชาวพุทธ” ดังนั้น ภาษาและคติความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นเครื่องแบ่งแยกกลุ่มชนได้อีกอย่างหนึ่ง รายละเอียดที่แสดงให้เห็นลักษณะที่ต่างกันของนักบวชที่มีพระพุทธเจ้าเป็นตัวแทนกับสัตว์ ซึ่งมีแมงเวาเขียวเป็นตัวแทนมีดังนี้

	สัตว์	พระพุทธเจ้า
บทบาทในเรื่อง	ไม่ใช่ตัวเอก (ผู้ช่วยเหลือ)	ตัวเอก (ผู้ได้รับการช่วยเหลือ)
สถานภาพในสังคม	ไม่ได้เป็นบรรพชิต (ชนกลุ่มเดิม)	บรรพชิต (ชนกลุ่มใหม่)
รูปร่างลักษณะ	อมนุษย์	มนุษย์
ภาษา	ไม่ใช่ภาษาของพระพุทธเจ้า	ภาษาของพระพุทธเจ้า
พฤติกรรม	หลบหนีลงไปในดิน	เหาะมาจากฟ้า

คู่ความสัมพันธ์ที่ต่างคู่แรกที่ปรากฏจากภาพความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับสัตว์ ก็คือพระพุทธเจ้าเป็นตัวเอก แต่สัตว์ไม่ได้เป็นตัวเอก ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่ปรากฏภาพของพระพุทธเจ้า ทั้งหมดล้วนฉายภาพให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามีบทบาทในเรื่องเป็นตัวเอกที่เดินทางมาจากดินแดนอื่น แล้วได้มาพบกับบรรดาสรรพสัตว์ในดินแดนสุวรรณภูมิ นอกจากตำนานพระธาตุดอยเวาแล้ว บทบรรยายที่แสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับสัตว์ ยังมีปรากฏในตำนานพระธาตุเรื่องอื่นๆ อีก ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุพนม** เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาบริเวณภูเก้าริมน้ำโขง พระองค์ได้พบแล่นคำตัวหนึ่งแลปลิ้น (แลนเป็นคำศัพท์ในภาษาถิ่นอีสานหมายถึงตะกวด) เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุหริภุญชัย เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงดินแดนล้านนาได้พบกับพญากาเผือกตัวหนึ่ง บทบาทของพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นตัวเอกในเรื่องนั้น พบว่าพระองค์เป็นผู้ที่นำเอาความเจริญและอารยธรรมแบบพุทธเข้ามาสู่บ้านเมืองและชุมชนแถบนี้ ทำให้บรรดาฝูงสัตว์ทั้งหลายได้เรียนรู้และเคารพบูชาพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากตำนานพระธาตุหลายเรื่อง ที่ฉายภาพพระพุทธเจ้าที่มีความสัมพันธ์กับสัตว์ว่า

พระพุทธองค์เป็นผู้ประทานพระเกศาธาตุเพื่อบรรจุไว้ยังที่อยู่เดิมของสัตว์เหล่านี้ บ้างก็อธิบายว่า พระพุทธองค์เทศนาธรรมสั่งสอนฝูงสัตว์นี้ หรือให้ฝูงสัตว์เหล่านี้กลายมาเป็นผู้ดูแลปฏิบัติจากพุทธศาสนา ดังกรณีพญากาเผือกได้ทำหน้าที่เป็นผู้เฝ้าดูแลรักษาพระบรมธาตุที่บรรจุฝังไว้ในดินแดนนี้ ด้วยเหตุนี้ บทบาทของสัตว์ในตำนานพระธาตุของคนไทจึงบ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สัตว์เหล่านี้เป็นผู้ช่วยเหลือรับใช้พระพุทธเจ้านั่นเอง

การเปรียบเทียบสถานะภาพของพระพุทธเจ้ากับสัตว์ในเนื้อหาตำนานพระธาตุนั้น พบว่ามีลักษณะต่างกันอย่างต่าง คือพระพุทธเจ้ามีเพศเป็นบรรพชิตและเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา แต่สัตว์ไม่ได้เป็นบรรพชิตและไม่ได้นับถือพุทธศาสนา แม้ว่าเหตุการณ์ในช่วงหลังบรรดาสัตว์เหล่านี้จะกลายมาเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา แต่เหตุการณ์ในช่วงแรกนั้นแสดงให้เห็นชัดเจนว่า สัตว์เหล่านี้ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา นอกจากนี้ภาพคู่ “บรรพชิต – ไม่ได้เป็นบรรพชิต” แล้วความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับสัตว์ยังแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นชนกลุ่มใหม่ที่เดินทางเข้ามายังดินแดนชนชาติไททีหลัง ขณะที่บรรดาสัตว์นี้ดำรงชีวิตอยู่ในดินแดนชนชาติไทและถือเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน

ส่วนรูปร่างลักษณะของตัวละครทั้งสอง ก็พบว่ามี ความต่างอย่างตรงข้ามกัน กล่าวคือ พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์มีสองเท้าเดินบนพื้นดิน แต่สัตว์ซึ่งในที่นี้หมายถึงแมงเวาเขี้ยว นั้นไม่ได้มีสองเท้าและเป็นสัตว์ที่มีมากกว่าสองเท้า หรือเทียบกับตัวแลนคำก็เป็นสัตว์สี่เท้าที่เดินอยู่บนพื้นดิน และอาศัยอยู่ในน้ำ คือเป็นสัตว์ประเภทครึ่งบกครึ่งน้ำ ฉะนั้น ภาพของตัวละครทั้งสองระหว่างพระพุทธเจ้ากับสัตว์ จึงมีลักษณะต่างกันอย่างต่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ “สองเท้า – ไม่ได้มีสองเท้า” “การเดินบนพื้นดิน – การไม่ได้เดินบนพื้นดิน” “การมีปีก – การไม่มีปีก”

นอกจากรูปร่างลักษณะที่ต่างกันอย่างต่างแล้ว จะพบว่าพระพุทธเจ้ากับแมงเวาเขี้ยวยังมีลักษณะที่ต่างกันอย่างต่างอีกอย่างหนึ่ง นั่นคือพระพุทธเจ้าพูดภาษาพระพุทเจ้า แต่แมงเวาเขี้ยวพูดภาษาสัตว์ดังปรากฏในตำนานพระธาตุดอยเวา เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังดอยเวาได้พบกับแมงเวาเขี้ยวที่เจรจากันด้วยภาษาสัตว์ แมงเวาเขี้ยวไม่สามารถสื่อสารเข้าใจภาษาแห่งพระพุทธเจ้าได้ จึงเกิดความกลัวหลบหนีเข้าไปอยู่ในรู ลักษณะเช่นนี้ เป็นการบ่งชี้ให้เห็นว่า ภาษาของพระพุทธเจ้ากับภาษาของชนพื้นเมืองดั้งเดิมไม่เหมือนกัน และน่าจะเป็นคนละกลุ่มภาษา กัน ภาษาของพระพุทธเจ้าในที่นี้ อาจหมายถึงภาษาที่มาจากประเทศอินเดียตามแหล่งที่มาของพระพุทธเจ้า ซึ่งอาจจะเป็นภาษาบาลีสันสกฤตที่มักจะใช้ถ่ายทอดเรื่องหลักธรรมทางพุทธศาสนา หรืออาจเป็นภาษาตระกูลไทที่เป็นภาษาของบรรดากลุ่มคนไทพุทธทั้งหลาย เพราะมีความแตกต่างจากภาษาหรืออยู่คนละตระกูลภาษากับบรรดาชนพื้นเมืองก็เป็นได้ ไม่ว่าจะ เป็นชาวลัวะ ข่า กะเหรี่ยง มอญ ดังปรากฏร่องรอยความคิดในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาทางอากาศยังดินแดนนี้ พระองค์พบกับชาวลัวะที่เป็นชาวป่าได้นำห่อข้าวมาถวาย พระองค์จึงได้แสดงธรรมเทศนาโปรดชาวลัวะโดยแสดงธรรมเทศนาเป็นภาษาทมิฬ คือ ภาษาชาวป่าแก่ลัวะเหล่านี้

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามีความสามารถที่จะประยุกต์องค์ความรู้เรื่อง ศีลธรรม เพราะพระองค์สามารถเทศนาหลักธรรมเป็น “ภาษาทมิฬ” อันเป็นภาษาชาวปา ซึ่งเป็น การบ่งชี้ให้เห็นการประยุกต์และพัฒนากระบวนการสั่งสอน และความสามารถของพระพุทธองค์ เพื่อใช้ยกระดับจิตวิญญาณของลัทธิทั้งหลายให้เข้าสู่หลักธรรมของพระศาสนาได้ง่ายขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าภาษาของพระพุทธเจ้ากับภาษาสัตว์มีลักษณะต่างกันอย่างต่างนั่นเอง

นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นตัวแทนขององค์ความรู้ที่เป็นความจริง สูงสุด นั่นคือพระองค์เป็นผู้มีศีลมีธรรม ขณะที่ลัทธิชาวปาไม่มีองค์ความรู้ทางพุทธศาสนา เหตุนี้ ในมุมมองแบบวิวัฒนาการวัฒนธรรม จึงอาจจัดว่ากลุ่มลัทธิหรือชนพื้นเมืองไว้เป็นชนชั้นล่างที่ จะต้องคอยเป็นผู้รับเอาองค์ความรู้จากชนชั้นสูง นั่นคือพระพุทธเจ้าที่เป็นตัวแทนของวัฒนธรรม พุทธและเป็นวัฒนธรรมชั้นสูง

การเหาะมาจากฟ้า – การหลบหนีลงไปบนดิน ก็เป็นคู่ความสัมพันธ์ที่สะท้อนจากการ กระทำหรือพฤติกรรมของตัวละครทั้งสองที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน กล่าวคือพระพุทธเจ้าเสด็จเลียบ โลกคือเหาะมาจากฟ้าลงมายังดินแดนอันที่อยู่ของแมงเวาเขียว เป็นเหตุให้แมงเวาเขียวตกใจ กลัวพระพุทธองค์จึงได้หลบหนีไปซ่อนตัวอยู่ในรู จากตัวบทนี้สามารถอธิบายให้เห็นลักษณะต่าง อย่างตรงข้ามว่า พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ ซึ่งน่าจะเดินทางด้วยเท้าหรือการเดินทางบนพื้นดิน แต่ พระพุทธองค์กลับมีคุณลักษณะพิเศษ คือสามารถเหาะบนฟ้าบนอากาศ ในขณะที่แมงเวาเขียว กลับแสดงพฤติกรรมในลักษณะกลับหัวกลับหาง (inversion) คือหนีหลบเข้าไปซ่อนตัวอยู่ใน รูใต้พื้นดิน ซึ่งเท่ากับว่าตัวละครทั้งสองพยายามฉายภาพให้เห็นความเป็นคู่ต่างกันหลายคู่ ดังเช่น “การเดินทางสองขา – การไม่ได้เดินทางสองขา (มีมากกว่า 2 ขา)” “มาจากฟ้า – หนีลงไปบนดิน”

ข.5) ยักษ์ - พระเจ้าอโศก

ในตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์ (นครศรีธรรมราช) เล่าว่าพระเจ้าอโศกหรือพระยา ศรีธรรมาโศกราชได้แข่งขันสร้างพระธาตุเจดีย์กับยักษ์ ทั้งนี้ยักษ์ได้กำหนดเงื่อนไขว่าถ้าพระยา ศรีธรรมาโศกราชสร้างพระธาตุเจดีย์เสร็จก่อน ยักษ์จะยอมให้สร้างเมืองและเป็นเจ้าครองนคร แต่ถ้ายักษ์ชนะจะจับพระยาศรีธรรมาโศกราชและชาวเมืองกิน ท้ายที่สุดยักษ์แพ้ เพราะพระยา ศรีธรรมาโศกราชสร้างพระธาตุเจดีย์เสร็จก่อนและมีความมั่งคั่งมากกว่า ยักษ์โกรธมากจึงถิยยอด พระธาตุเจดีย์ที่ตนสร้างหักลงเหลือครึ่งหนึ่งแล้วหลบหนีไป พระธาตุเจดีย์นี้จึงได้ชื่อตามผู้สร้าง ว่า “พระธาตุเจดีย์ยักษ์”

เนื้อหาตำนานพระธาตุข้างต้น สะท้อนการขัดแย้งกันระหว่างตัวละครคู่กัดกับยักษ์ ทั้งนี้พระยาศรีธรรมาโศกราชเป็นบุคคลที่นับถือศรัทธาพุทธศาสนา ขณะที่ยักษ์เป็นชนพื้นเมือง ที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน เพราะมีอำนาจที่จะยกพื้นที่หรือดินแดนบ้านเมืองนี้ให้กับพระยา ศรีธรรมาโศกราชครอบครองได้ ร่องรอยความคิดเรื่องการขัดแย้งกันระหว่างบุคคลที่นับถือพุทธ ศาสนากับบุคคลที่มีได้นับถือพุทธนั้นปรากฏชัดเจนในตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์ นอกจากนี้ ยังมีปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุเรื่องอื่นๆ อีกหลายเรื่อง แต่ไม่มีความชัดเจนในแง่การเป็น

บุคคลที่นับถือพุทธศาสนา เพราะตำนานพระธาตุของคนไทส่วนใหญ่จะอธิบายเพียงว่ายักษ์จับมนุษย์ชาวเมืองกินเป็นอาหาร ซึ่งมีได้เสนอภาพว่าชาวเมืองนี้เป็นบุคคลที่นับถือพุทธศาสนาที่ไม่เหมือนกับตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์ อึ้ง พระยาศรีธรรมโศกราชกับยักษ์ยังมีลักษณะที่ต่างกัน ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น “กลุ่มชนคนละชั่ว” ก็ได้ เพื่อให้เห็นรายละเอียดที่ต่างกัน ผู้วิจัยจะนำเสนอให้เห็นเป็นตัวอย่างตามความคิดต่อไปนี้

	ยักษ์	พระยาศรีธรรมโศกราช
บทบาทในเรื่อง	ตัวร้าย (ผู้ทำลายพระธาตุ)	ตัวเอก (ผู้สร้างพระธาตุ)
สถานภาพในสังคม	ไม่ใช่คฤหัสถ์ (ชนพื้นเมือง)	คฤหัสถ์ (ชนกลุ่มใหม่)
รูปร่างลักษณะ	อมนุษย์	มนุษย์
อารมณ์	รุนแรง	ไม่รุนแรง
พฤติกรรม	แพ้ย	ชนะ
	(การหนีออกจากเมือง/เข้าป่า)	(การเข้ามาอยู่ในเมือง)

ในเนื้อหาตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์ พบว่าพระยาศรีธรรมโศกราชหรือพระเจ้าอโศกมีบทบาทเป็นพระเอก ที่ต้องการจะสร้างบ้านแปลงเมืองและตั้งพุทธศาสนาให้มั่นคง เป็นที่นับถือแก่ผู้คนชาวเมืองในดินแดนแถบนี้ แต่ยักษ์ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่มาก่อนมีฐานะเป็นตัวร้าย เพราะขัดขวางมิให้พระยาศรีธรรมโศกราชสร้างบ้านสร้างเมืองและตั้งพุทธศาสนาในดินแดนนี้

นอกเหนือจากนี้ ในเหตุการณ์ช่วงท้ายเรื่องหลังจากที่ยักษ์ได้ทำลายพระธาตุ ด้วยการตีบให้หักแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นพฤติกรรมความก้าวร้าวของตัวละครปฏิบัติ พระยาศรีธรรมโศกราชก็ได้กลับมาเป็นผู้ซ่อมแปลงพระธาตุขึ้นใหม่ แต่พระธาตุก็ยังคงหักพังทลายลงเช่นเดิม นอกจากนี้ ภาพความสัมพันธ์แบบต่างระหว่างพระยาศรีธรรมโศกราชกับยักษ์ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องพระธาตุ ยังสะท้อนให้เห็นว่ายักษ์เป็นผู้ทำลายพระธาตุด้วยการใช้ “เท้า” เพราะยักษ์ได้ตีบยอดพระธาตุเจดีย์ให้หักกระเด็นออกจากองค์พระธาตุ ในขณะที่พระยาศรีธรรมโศกราชเป็นผู้สร้างพระธาตุและซ่อมแปลงพระธาตุขึ้นมาใหม่ด้วย “มือ” เหตุนี้ภาพชุดความคิดเกี่ยวกับบทบาทในตำนานพระธาตุเรื่องนี้จึงบ่งชี้ให้เห็นว่า “พระยาศรีธรรมโศกราชเป็นตัวเอก, เป็นผู้สร้างพระธาตุ และซ่อมพระธาตุด้วยมือของพระองค์ ในทางตรงกันข้าม ยักษ์นั้นเป็นตัวร้าย, เป็นผู้ทำลายพระธาตุ และตีบพังพระธาตุด้วยเท้า”

นอกจากนี้ ความคิดเกี่ยวกับสถานภาพของตัวละครทั้งสอง ก็แสดงให้เห็นลักษณะต่างอย่างตรงข้ามกัน เพราะพระยาศรีธรรมโศกราชนั้นมีสถานภาพเป็นชาวพุทธที่ศรัทธาและดูแลอุปถัมภ์ค้ำจุนพุทธศาสนาจนเป็นแบบอย่างของกษัตริย์ในยุคหลังสืบต่อมา ขณะที่ยักษ์ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา แม้ตำนานจะอ้างว่ายักษ์ได้สร้างพระธาตุ แต่การสร้างครั้งนั้นเพื่อต้องการที่จะ

ทำลายบ้านเมืองและจับชาวเมืองกิน รวมทั้งไม่ต้องการให้สร้างเมืองที่เป็นเมืองพุทธศาสนา ขึ้นมาด้วย เหตุนี้ภาพของยักษ์จึงเป็นชนที่มีได้นับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่แรก

อนึ่ง ภาพของพระยาศรีธรรมมาโคกราชที่ปรากฏตำนานพระธาตุเรื่องนี้ ยังบ่งชี้ให้เห็นว่า พระองค์เป็นชนกลุ่มใหม่ที่เดินทางมาจากชมพูทวีป เพื่อตั้งพระศาสนาในดินแดนของยักษ์ แต่ยักษ์นี้เป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อนที่พระยาศรีธรรมมาโคกราชจะเดินทางเข้ามา ตั้งบ้านเมืองและสร้างพระศาสนา เหตุนี้ภาพของยักษ์จึงเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม อันแสดงให้เห็น ถึงลักษณะที่เป็น “ขั้วต่าง” กับพระยาศรีธรรมมาโคกราชได้อีกประการหนึ่ง

เรื่องราวของรูปร่างลักษณะที่แสดงออกของตัวละคร ก็เป็นเครื่องบ่งบอกอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นความต่างอย่างต่างกันระหว่างพระยาศรีธรรมมาโคกราชกับยักษ์ คือพระยาศรีธรรมมาโคกราชปรากฏภาพของความเป็นมนุษย์อย่างชัดเจน เพราะตำนานเล่าว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ใน ดินแดนมคธ แล้วเดินทางทางเรือมาขึ้นฝั่งยังบริเวณหาดทรายแก้ว เพื่อต้องการสร้างบ้านแปลง เมืองและตั้งพระศาสนา ขณะที่ภาพของพญายักษ์ในตำนานเรื่องนี้อ้างว่า เป็นกลุ่มชนที่มีผิวดำ คล้ามหยิกอาศัยอยู่ในป่าทึบ และนิยมจับสัตว์และมนุษย์กินเป็นอาหาร ลักษณะเช่นนี้จึงแสดง ให้เห็นว่ายักษ์มิใช่มนุษย์

ส่วนภาวะทางอารมณ์ของตัวละครทั้งสองฝ่าย พบว่ามีลักษณะแตกต่างกันอย่างตรงข้าม กล่าวคือในช่วงการแข่งขันสร้างพระธาตุระหว่างพระยาศรีธรรมมาโคกราชกับยักษ์ ซึ่งมีข้อตกลงว่า ถ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราชสร้างพระธาตุสวยงามและเสร็จก่อน ยักษ์จะยอมให้สร้างเมือง แต่ถ้า ยักษ์เป็นฝ่ายชนะ คือสร้างพระธาตุเสร็จเรียบร้อยก่อน ก็จะจับชาวเมืองและพระยาศรีธรรมมาโคกราช กิน ซึ่งหมายถึงการไม่ให้สร้างบ้านแปลงเมืองและตั้งพระศาสนาตนเอง

อย่างไรก็ตาม เนื้อเรื่องตำนานพระธาตุเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระยาศรีธรรมมาโคกราช ชนะการแข่งขันสร้างพระธาตุ ด้วยข้อกำหนดกติกาที่ตกลงกันตั้งแต่ต้น ยักษ์ก็ควรที่จะยินยอม ให้พระยาศรีธรรมมาโคกราชสร้างเมืองและตั้งพระศาสนา แต่ยักษ์ไม่ยอมและไม่พอใจกับผลการ แข่งขันนี้ จึงได้แสดงอารมณ์โกรธด้วยการตีพระธาตุให้หักพังลง อันเป็นการบ่งชี้ถึงภาวะทาง อารมณ์ที่รุนแรงและไร้อารยธรรมของยักษ์ ซึ่งพระยาศรีธรรมมาโคกราชมิได้ถือโทษโกรธเคือง แต่กลับไปซ่อมแปลงพระธาตุที่ยักษ์ได้ทำลายขึ้นมาใหม่ อันแสดงให้เห็นถึงภาวะทางอารมณ์ที่ เยือกเย็นสุขุม เป็นผู้มีอารยธรรมและไม่นิยมความรุนแรงเหมือนกับยักษ์

จากเหตุการณ์ดังกล่าว ส่งผลสืบเนื่องทำให้ยักษ์ต้องหลบหนีความพ่ายแพ้เข้าไปอยู่ในป่า ขณะที่พระยาศรีธรรมมาโคกราชได้สร้างเมืองและตั้งพระศาสนา ภาพของการอาศัยอยู่ในป่าและ ไม่นับถือพุทธศาสนาของยักษ์กับภาพของการอาศัยอยู่ในเมือง และเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาของ พระยาศรีธรรมมาโคกราช จึงสะท้อนให้เห็นถึงการเป็นคู่ต่อสู้ที่มีสถานะต่างกันอย่างชัดเจน

โดยสรุป ในหัวข้อนี้เป็นการแสดงให้เห็นลักษณะโครงสร้างความคิดของกลุ่มคนไทยจาก ประเด็นคู่ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครมนุษย์กับอมนุษย์ที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของ ชนชาติไท ซึ่งพบว่ามีลักษณะความคิดแบบต่างกันในช่วงความคิดเดียวกันอยู่หลายคู่ แต่มี รายละเอียดที่ต่างกันอย่างเป็นขั้วตรงข้าม อันเป็นการแบ่งแยกให้เห็นถึงระบบคิดที่แบ่งออกเป็น

2 กลุ่ม ที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท ภาวะความคิดที่ขัดแย้งกันนี้มีอยู่มากมายหลายคู่ความคิด ดังเช่น ตัวเอก – ตัวร้าย, มนุษย์ – อมนุษย์, บรรพชิต – ไม่ได้เป็นบรรพชิต, คฤหัสถ์ - ไม่ได้เป็นคฤหัสถ์ มีเขี้ยว – ไม่มีเขี้ยว, พืช – สัตว์, สุก – ดิบ, ผู้ชาย – ผู้หญิง, พระ – ผี, เมือง – ป่า, ความมีศีลธรรม – ไม่มีศีลธรรม, ชนกลุ่มใหม่ – ชนพื้นเมือง เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าตำนานพระธาตุของคนไทยมีวิธีการผูกเรื่องและเลือกตัวละครที่มีลักษณะที่ต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Claude Lévi-Strauss ที่มองว่าตำนานปรัมปราในสังคมต่างๆ นั้นสะท้อนวิถีคิดของมนุษย์ที่เป็นสากล และวิถีคิดในตำนานนั้นเป็นตรรกะอีกแบบหนึ่งที่ Claude Lévi – Strauss เรียกว่า primitive logic หรือ primitive thinking ซึ่งเป็นวิถีคิดแบบ mythical thought

Claude Lévi-Strauss (อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถกลาง, 2548: 248-2489) เชื่อว่าชนดั้งเดิมหรือบรรพชนของเราพยายามสื่อสาร “ความในใจ” ผ่านตำนานปรัมปรามายังชนรุ่นหลัง ซึ่งถ้าเรานำเอาตำนานปรัมปราเรื่องต่างๆ ในแต่ละวัฒนธรรมมาประมวลดูทั้งหมดจึงจะพบว่า “ความในใจ” ซึ่งมีลักษณะเป็น “ข้อขัดแย้งในใจ” ที่มีลักษณะ “ตรงข้ามกัน” บางประการของบรรพชนที่ต้องการให้ชนรุ่นหลังได้ทราบนั้นเป็นเรื่องอะไร วิถีวิเคราะห์หา “ข้อขัดแย้งในใจ” ของบรรพชนในกลุ่มชนต่างๆ ก็คือต้องพยายาม “ถอดรหัสภาษาของตำนาน” ผ่าน “ความคิดแบบคู่ต่าง” ที่แฝงอยู่ในลักษณะตัวละครหรือพฤติกรรมของตัวละครในตำนานปรัมปราของสังคมนั้นๆ

ถ้าเช่นนั้นทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงพยายามจะบอกว่า เนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทเต็มไปด้วย “รหัส” ที่ต้องพยายาม “ถอด” ให้ได้ ที่จะนำไปสู่การเข้าใจสารที่เป็น “ความในใจ” อันเป็นข้อขัดแย้งในใจ ซึ่งมีทั้งที่เป็นความลึกลับ ความไม่แน่ใจ ความแปรกลับไปกลับมาเกี่ยวกับการเลือกที่นับถือหรือจะเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะต่างก็มีทั้งด้านบวกและด้านลบด้วยกันทั้งสิ้น ความขัดแย้งภายในใจที่ซ่อนเร้นอยู่ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท ก็คือข้อสงสัยในเรื่องการจะเลือกเคารพนับถือฝ่ายใดดี ระหว่างความเชื่อพุทธศาสนาที่มีพระพุทธรูปเป็นตัวแทนหลักกับความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับคติเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นข้อสงสัยในใจของบรรพชนคนไทยที่ซ่อนอยู่ในโครงสร้างตำนานพระธาตุนั้นเอง

5.1.3 ลักษณะที่ต่างที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม

ในบทที่แล้ว ผู้วิจัยได้จำแนกให้เห็นถึงพฤติกรรมตัวละครที่ปรากฏซ้ำๆ เสมอในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทย ซึ่งมีหลากหลายลักษณะที่เหมือนคล้ายและแตกต่างกัน ลักษณะของพฤติกรรมที่ปรากฏในความคิดทั้ง 2 ระบบ มีโครงสร้างความคิดที่สะท้อนให้เห็นความเป็น “ขัดตรงข้ามกัน” นั่นคือความคิดของฝ่ายพุทธศาสนา ได้แก่เรื่อง “บุญ – บาป” และความคิดฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ได้แก่เรื่อง “คุณ – โทษ”

ศิราพร ณ ถกลาง (2548: 304-305) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมที่ปรากฏในตำนานพระธาตุว่า ตำนานพระธาตุซึ่งเป็นตำนานฝ่ายพุทธหลายเรื่อง สะท้อนร่องรอยการปะทะสังสรรค์ระหว่างตัวละครซึ่งแทนความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธรูป ดังเช่น

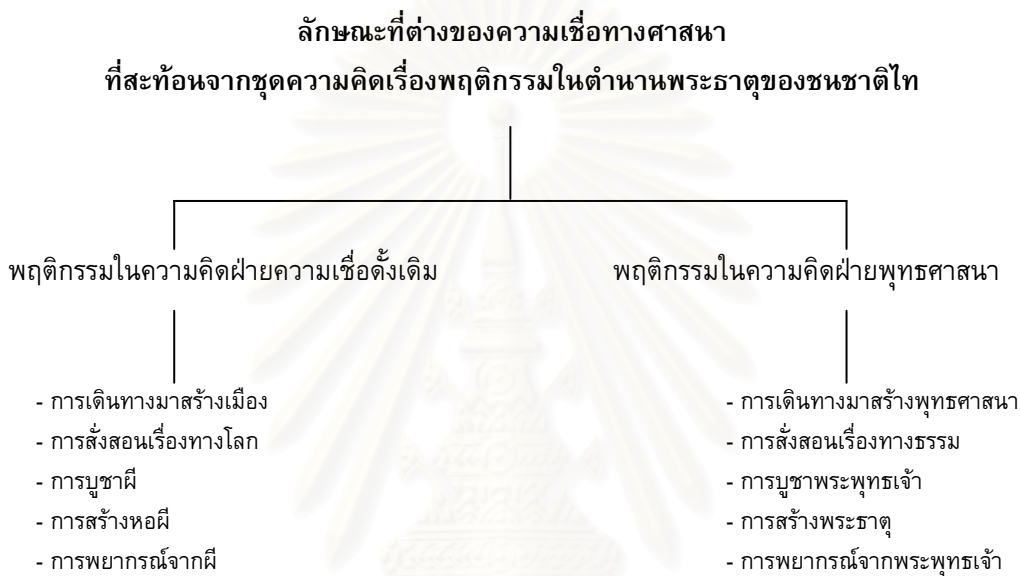
- **ตำนานพระพุทธรูปบัวบก (อุตรธานี)**
 พญานาคผู้มีอิทธิฤทธิ์มากพันพิไชยพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าเนรมิตเปลวเพลิงต่อสู้กับพญานาค
- **ตำนานพระเจ้าตนหลวง (พะเยา)**
 พระอานนท์จะไปตักน้ำในหนองมาถวายพระพุทธรเจ้า แต่พญานาคที่เฝ้าหนองน้ำไม่ยอมให้น้ำและยังพันไฟทำให้เกิดควันมองไม่เห็นน้ำในหนอง พระพุทธรเจ้าจึงแสดงอิทธิฤทธิ์เนรมิตพระวรกายให้ใหญ่โตจนพญานาคยอมให้น้ำ
- **ตำนานพระธาตุแก้วดอนเต้า (ลำปาง)**
 พระพุทธรเจ้าแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์โดยการเนรมิตให้ฝนตกหนักจนบรรดายักษ์เกรงกลัว
- **ตำนานพระธาตุแจ้หว่อ (พะเยา)**
 พระพุทธรเจ้าเสด็จมาฉันข้าวที่ตอยจอมทอง ให้พระอานนท์ไปขอน้ำพญานาค พญานาคไม่ยอมให้พระพุทธรเจ้าจึงเสด็จไปสั่งสอนพญานาค
- **ตำนานพระธาตุปูปอ (พะเยา)**
 พระพุทธรเจ้าพบยักษ์ ยักษ์พยายามจับพระพุทธรเจ้ากิน พระพุทธรเจ้าจึงแสดงอิทธิฤทธิ์จนยักษ์เกรงกลัว ยักษ์จึงยกมือไหว้
- **ตำนานพระธาตุสูงขวาง (ชัยภูมิ)**
 พระภิกษุสร้างพระธาตุที่บรูสูงขวางซึ่งเป็นสัตว์เลื้อยของพญาเถนที่ออกมาไล่จับกินคน
- **ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช)**
 พระเจ้าศรีธรรมมาไตรภพจะสร้างเจดีย์พระธาตุ มียักษ์มาทำแข่งสร้างเจดีย์ แต่ยักษ์สร้างไม่เสร็จจึงแพ้การแข่งขัน ยักษ์โมโหใช้เท้าถีบยอดเจดีย์ที่ตนสร้างหักไปตกกลางทุ่งนา

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น ศิราพร ณ ถลาง มองว่าตำนานพระธาตุกลุ่มนี้สะท้อนให้เห็น “ความขัดแย้ง” และ “การต่อสู้” ระหว่างความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ซึ่งผ่านสัญลักษณ์พฤติกรรมการพันพิไชย การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ การไม่ยอมให้อาหารให้น้ำ การไล่จับกิน การทำทนาย การแข่งขัน การทำลายพระเจดีย์ หรือการสร้างพระธาตุกับความเชื่อเดิม (สูงขวาง)

อนึ่ง ผู้วิจัยมองว่าตำนานพระธาตุของคนไทยกลุ่มนี้ ยังสะท้อนระบบคิดในเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องความดี (+) กับความชั่ว (-) ตามทัศนคติในวิถีคิดทั้งสองระบบที่ต่างกันอย่างต่าง เพราะพญานาครักษาหนองน้ำไม่ให้น้ำพระพุทธรเจ้านั้น หากมองว่าพฤติกรรมดังกล่าวถือเป็นหน้าที่หลักของพญานาค ที่จะต้องดูแลรักษาห่วงน้ำเพราะพญานาคมีบทบาทเป็นอารักษ์น้ำ จึงนับว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ถูกต้องหรือเป็นพฤติกรรมที่ดี (+) ตามทัศนคติในความคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ในทางตรงกันข้ามถ้าพญานาคไม่ดูแลรักษาหรือไม่ทำหน้าที่เป็นอารักษ์น้ำตามแม่น้ำหนองบึง พญานาคตนนั้นก็ถือว่าไม่ได้กระทำ

หน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ และนับว่าเป็นอารักษ์ที่ประพฤติไม่ดีไม่เหมาะสม (-) ฉะนั้นคู่ความสัมพันธ์ในเชิงพฤติกรรมตามวิธีคิดทั้ง 2 ระบบ จึงสะท้อนให้เห็นความคิดแบบคู่ต่างระหว่างการทำดี – การทำชั่ว (ไม่ดี), การทำบุญ – การทำบาป, การให้คุณ – การให้โทษ เป็นต้น

เพื่อให้เห็นรายละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับเรื่องโครงสร้างความคิดพฤติกรรมตัวละครในความคิดความเชื่อของศาสนาทั้ง 2 ระบบในตำนานพระธาตุของชนชาติไท ที่แสดงให้เห็นการขัดแย้งและการเป็นคู่ที่ต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอเป็นแผนภูมิลักษณะความสัมพันธ์แบบต่างกันระหว่างพฤติกรรมของตัวละครในความคิดฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ดังนี้

จากแผนภูมิข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมของตัวละครในวิธีคิดแบบพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม สามารถจำแนกความคิดออกเป็น 2 ขั้วความคิด ที่มีรายละเอียดที่แตกต่างกัน

จากกลุ่มวิธีคิดข้างต้น ผู้วิจัยได้ลองนำกลับมาพิจารณาตามกรอบความคิดเรื่องบาปบุญ – คุณโทษตามวิธีคิดของความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ พบว่ามีรายละเอียดที่ต่างกัน ลักษณะตรงกันข้าม ดังเช่น พฤติกรรมเกี่ยวกับบุญ มักจะเป็นการกระทำของตัวละครที่สัมพันธ์กับการดูแลรักษาอุปถัมภ์พุทธศาสนาและการสร้างศาสนสถานให้เจริญรุ่งเรือง ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางเผยแพร่พระศาสนาให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย การถือศีลปฏิบัติธรรมตามหลักธรรมของพระพุทธรูป การสร้างวัดวาอารามพระธาตุเจดีย์ เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้ล้วนมีความหมายถึง “การทำบุญ” หรือสร้างกุศลตามความคิดฝ่ายพุทธศาสนา อันเป็นเรื่องทางธรรมหรือเรื่องโลกุตระ ขณะที่พฤติกรรมที่เป็นคุณในวิธีคิดฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม กลับเป็นเรื่องราวที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับโลกทางธรรม ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางลงมาจากฟ้าเพื่อมาสร้างมนุษย์สร้างเมือง การบันดาลฝนให้ตกในบ้านเมืองเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ การเช่นสรวงบูชาผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยการฆ่าสิ่งมีชีวิต เหล่านี้ล้วนบ่งชี้ถึงลักษณะที่ต่างกับแนวคิดทางพุทธศาสนา เพราะเรื่องราวทั้งหมดเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องทางโลก

เพื่อให้เห็นรายละเอียดเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำๆ ในตำนานพระธาตุของคนไทที่สะท้อนให้เห็นลักษณะที่ต่างกัน โดยจะกล่าวถึงพฤติกรรมหลัก 5 พฤติกรรม ดังนี้

- ก) การเดินทางมาสร้างเมือง - การเดินทางมาสร้างพุทธศาสนา
- ข) การสั่งสอนเรื่องทางโลก - การสั่งสอนเรื่องทางธรรม
- ค) การบูชาผี - การบูชาพระพุทธรูป
- ง) การสร้างหอผี - การสร้างพระธาตุ
- จ) การพยากรณ์จากผี - การพยากรณ์จากพระพุทธรูป

ก) การเดินทางมาสร้างเมือง - การเดินทางมาสร้างพุทธศาสนา

พฤติกรรมการเดินทาง หมายถึงการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งของตัวละคร ซึ่งในตำนานพระธาตุพบว่า การเดินทางของพระพุทธรูปเป็นพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำๆ เสมอ จุดมุ่งหมายสำคัญเกี่ยวกับการเดินทางของพระพุทธรูป คือการเผยแพร่พระศาสนาให้เป็นที่รู้จัก และแพร่หลายไปในดินแดนต่างๆ ขณะที่การเดินทางของเทพเจ้าดั้งเดิมหรือบรรดาชนพื้นเมืองทั้งหลายมิได้เป็นการเดินทางเพื่อสืบสานหรือตั้งพระพุทธรูปศาสนา ความคิดที่ต่างกันระหว่างพฤติกรรมการเดินทางฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท มีดังนี้

	การเดินทางมา สร้างเมือง	การเดินทางมา สร้างพุทธศาสนา
เป้าหมาย	เพื่อสร้างพระศาสนา (ทางธรรม) เพื่อช่วยเหลือมนุษย์	เพื่อสร้างบ้านแปลงเมือง (ทางโลก) เพื่อทำลายมนุษย์
รูปแบบวิธีการ	แนวนอน (เหาะ, เรือ, เดิน)	แนวตั้ง (ไต่ลงมาจากฟ้า)
ผลของการกระทำ	ตั้งพระศาสนา	ตั้งบ้านเมือง

ในแง่ของการมองพฤติกรรมการเดินทางตามวิธีคิดแบบพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ที่มีลักษณะต่างกัน พบว่าทั้งพระพุทธรูป พระอรหันต์สาวก พระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี และพระนางเลือดขาว ล้วนมีเป้าหมายของการเดินทางอย่างเดียวกัน นั่นคือต้องการเผยแพร่พุทธศาสนาไปยังดินแดนอื่นและสร้างวัฒนธรรมแบบพุทธในดินแดนนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างวัด การสร้างพระธาตุเจดีย์ การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม คำสอนและการนับถือพระพุทธรูป ขณะที่การเดินทางของเหล่าเทพเจ้าดั้งเดิม ดังเช่นปู่เจ้า-ย่าเจ้า

ลาวจาก ในตำนานพระธาตุดอยตุง เล่าว่าฟ้าได้ส่งปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจากลงมาจากฟ้า เพื่อให้สร้างบ้านตั้งเมืองขึ้นในโลกมนุษย์ เหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นเรื่องราวทางโลก กล่าวคือปู่เจ้าลาวจากเป็นผู้ก่อตั้งสร้างบ้านเมือง ซึ่งแต่เดิมดินแดนนี้เป็นป่าเขาไม่มีผู้คนอาศัย ปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจากจึงต้องเดินทางมาเพื่อทำให้เกิดเป็นบ้านเป็นเมืองและชุมชนขึ้น อีกทั้งปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจากก็เป็นหัวหน้าชาวมลิกขุที่ได้สอนการทำไร่ทำนาปลูกข้าว เหตุนี้ ภาพของการเดินทางลงมาจากฟ้าของปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจาก ซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกิจกรรมทางโลก ในแง่นี้ การเดินทางของตัวละครฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิมจึงมีลักษณะต่างกัน

นอกเหนือจากภาพของความคิดแบบคู่ต่างระหว่าง “การสร้างศาสนากับการสร้างบ้านแปลงเมือง” แล้ว ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทยอีกกลุ่มหนึ่ง ก็ได้สะท้อนให้เห็นคู่ต่างที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางของตัวละครที่มีลักษณะต่างกัน นั่นคือการเดินทางมาเพื่อ “ช่วยเหลือ – ทำลาย” มนุษย์ ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาตำนานพระธาตุหลายเรื่องมีภาพเหตุการณ์พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งตำนานกล่าวตรงกันว่าพระพุทธรูปเสด็จมาเพื่อโปรดสรรพสัตว์ และช่วยเหลือมวลมนุษย์ให้พ้นจากบ่วงทุกข์ทั้งปวง ขณะที่ภาพเหตุการณ์การเดินทางของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ที่เดินทางออกมาจากป่าเข้าสู่บ้านเมืองเพื่อจับชาวเมืองกิน เช่นเดียวกับงูชวงยักษ์ที่เดินทางออกมาจากภูเพื่อจับมนุษย์กิน และตำนานพระธาตุของคนไทยบางเรื่อง ได้ฉายภาพให้เห็นว่าพญานาคคู่ยักษ์แก้วแผ่นดินทำลายบ้านเมืองของมนุษย์จนพังพินาศ ในแง่นี้ จึงพิจารณาได้ว่าการเดินทางมาของตัวละครฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิมมีลักษณะต่างกันแบบคู่ต่างเกี่ยวกับเรื่อง “การช่วยเหลือ – การทำลาย”

ส่วนประเด็นเรื่องรูปแบบและวิธีการการเดินทางของตัวละครในตำนานพระธาตุ พบว่าการกระทำของตัวละครทั้งสองฝ่ายความคิดระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ก็สะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องคู่ต่างกัน กล่าวคือในฉากเริ่มเรื่องตำนานพระธาตุของคนไทส่วนใหญ่ มักปรากฏภาพของพระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสรู้อยู่ในชมพูทวีปหรืออินเดีย แล้วพระองค์ต้องการจะนำเอาหลักธรรมที่ทรงค้นพบมาเผยแพร่ยังดินแดนสุวรรณภูมิ เหตุนี้ พระพุทธรูปเจ้าจึงเสด็จเหาะมายังดินแดนนี้ ภาพการเหาะเลียบโลกเป็นพฤติกรรมที่บอกลักษณะทิศทางการเดินทางของตัวละคร นั่นคือจากพื้นดินขึ้นสู่ท้องฟ้าแล้วลงมายังพื้นดินอีกครั้ง อันเป็นการเดินทางตามแนวนอนราบขนานไปกับพื้นดิน ในทำนองเดียวกันแม้ตัวละครจะเปลี่ยนไปและวิธีการจะเปลี่ยนเป็นเดินทางทางน้ำและเดินทางทางบก แต่หากเป็นตัวละครฝ่ายพุทธแล้ว ก็จะพบว่ามักจะเป็นการเดินทางตามแนวนอน (horizontal line) ดังกรณีพระนางจามเทวีเสด็จมาทางเรือจากเมืองละโว้สู่เมืองศรีภูมิ ก็เป็นการเดินทางตามแนวราบขนานไปกับพื้นดิน เช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกที่เดินทางจากเมืองมคธสู่ดินแดนต่าง ๆ ด้วยวิธีการเดินเท้าหรือทรงช้างทรงม้า ทั้งหมดล้วนฉายภาพการเดินทางตามแนวราบ อันเป็นโครงสร้างการเดินทางที่เป็นปกติตามธรรมชาติของมนุษย์ ดังเช่นจากทิศเหนือไปทิศใต้, จากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก, จากซ้ายไปขวา เป็นต้น ในทางตรงกันข้ามการเดินทางของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม มีลักษณะต่างกับฝ่ายพุทธศาสนา กล่าวคือปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจาก เดินทางไต่บันไดเงินลงมาจากเมืองฟ้าลงมายังดอยดินแดง ภาพการ

เดินทางใต้ฟ้าเช่นนี้ บ่งบอกให้เห็นว่าตัวละครเดินทางจาก “บนลงล่าง” ซึ่งเป็นลักษณะการเดินทางตามแนวตั้ง (vertical line) หรือจากที่ “สูงลงมาสู่ที่ต่ำ” อันเป็นการเดินทางที่ผิดลักษณะธรรมชาติหรือฝืนธรรมชาติสำหรับมนุษย์ธรรมดาทั่วไป ซึ่งหมายความว่า การเดินทางของตัวละครฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิมเป็นสิ่งที่อยู่ต่างกันระหว่าง “การเดินทางตามแนวนอน – การเดินทางตามแนวตั้ง”

มีข้อสังเกตว่า พฤติกรรมการเดินทางของตัวละครของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ส่วนใหญ่ตำนานพระธาตุมักอธิบายให้เห็นว่าตัวละครเหล่านี้เดินทางมาจากพื้นที่สูงลงมาพื้นที่ต่ำ ดังเช่นตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ) เล่าว่ายักษ์อาพพะเดินทางจากยอดดอยลงมาเมืองอาพะวี เชียงรุ่งเพื่อจับคนกิน สอดคล้องกับตำนานพระธาตุชุกชุม (ชัยภูมิ) ชุกชุมเป็นสัตว์เลี้ยงของแถนเดินทางลงมาจากฟ้ามายังโลกมนุษย์ ในทำนองเดียวกับตำนานพระนางจามเทวี ขุนหลวงวิลังคะอยู่บนยอดดอย ได้เดินทางลงมาทำสงครามกับเมืองหริภุญชัยซึ่งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม เป็นต้น

ในแง่ผลของการเดินทางของฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิม พบว่าการเดินทางฝ่ายพุทธไม่ว่าจะเป็นการเดินทางของพระพุทธรูปเจ้า พระสาวก พระเจ้าอโศก หรือพระนางจามเทวี ล้วนบ่งชี้ว่าดินแดนดังกล่าวได้กลายมาเป็นชุมชนเมืองที่นับถือพุทธศาสนาทั้งสิ้นและมีการสร้างถาวรวัตถุทางศาสนาขึ้นในบ้านเมืองนี้ โดยเฉพาะพระธาตุเจดีย์ ขณะที่การเดินทางของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมไม่มีการสร้างพระธาตุเจดีย์หรือถาวรวัตถุในทางพุทธศาสนาแต่อย่างใด แต่หลังจากที่ตัวแทนของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมเดินทางมาถึงแล้ว ดินแดนนี้ก็ได้ออกมาเป็นบ้านเมืองขึ้น ทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยและกลายเป็นชุมชนใหญ่ในที่สุด จากประเด็นนี้ ผลแห่งการเดินทางของตัวละครฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิมจึงต่างกัน เพราะฝ่ายพุทธทำให้เกิดพุทธศาสนสถานขึ้นก่อน แล้วดินแดนนี้จึงกลายเป็นบ้านเมืองขึ้นทีหลัง ในขณะที่ฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมอ้างว่าทำให้เกิดชุมชนหรือเมืองขึ้นก่อน แล้วดินแดนแถบนี้จึงได้กลายเป็นเมืองพุทธศาสนา แล้วจึงมีพุทธศาสนสถานเกิดขึ้นทีหลัง นอกจากลักษณะที่ต่างแล้ว เหตุการณ์นี้ยังสะท้อนความคิดเรื่องการกลับหัวกลับหาง (inversion) อันมีเนื้อหาที่กลับเรื่องกันได้อีกประการหนึ่ง

ข) การสั่งสอนเรื่องทางโลก - การสั่งสอนเรื่องทางธรรม

การกล่าวสั่งสอนเป็นการกระทำอย่างหนึ่งของตัวละคร ทั้งฝ่ายพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไท ซึ่งพบว่ามีลักษณะที่ต่างกัน กล่าวคือการสั่งสอนให้ผู้คนเกิดความนับถือเชื่อฟังนำไปปฏิบัติตามของตัวละครฝ่ายพุทธศาสนานั้น มักจะมีลักษณะที่เน้นเรื่องการปฏิบัติตามหลักของศีลธรรมอันเป็นหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ภาพที่ปรากฏชัดเจนมักจะเป็นเรื่องการแสดงธรรมเทศนาของพระพุทธรูปเจ้าที่มีต่อบรรดาชนพื้นเมืองทั้งหลาย ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่บ่งบอกลักษณะอาการที่สงบนิ่งทางใจ ขณะที่การสั่งสอนของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม มักจะปรากฏภาพการกระทำที่รุนแรงตามมาด้วย ตัวอย่างเช่น ถ้าไม่เชื่อฟังจะจับกิน หรือทำให้เดือนร้อน ทำให้เกิดความทุกข์ยากลำบากต่างๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นพฤติกรรม

ที่บ่งบอกลักษณะอาการที่ไม่สงบนิ่งทางใจ ลักษณะโครงสร้างความคิดที่ต่างกันของพฤติกรรม การสั่งสอนของตัวละครฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม มีดังนี้

การสั่งสอนเรื่องทางโลก การสั่งสอนเรื่องทางธรรม

เป้าหมาย	เพื่อให้มนุษย์กลัว (การทำลายมนุษย์)	เพื่อไม่ให้มนุษย์กลัว (การช่วยเหลือมนุษย์)
รูปแบบวิธีการ	การก่อให้เกิดความวุ่นวาย (เรื่องทางโลก)	การก่อให้เกิดความสงบ (เรื่องทางธรรม)
ผลของการกระทำ	มนุษย์กลัว	มนุษย์ไม่กลัว

จากลักษณะโครงสร้างความคิดข้างต้น จะพบว่าเป้าหมายของการกล่าวสั่งสอนของตัวละคร ฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมมีลักษณะที่แตกต่างกัน เพราะตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ล้วนแสดงให้เห็นภาพของการเดินทางเข้ามา เพื่อช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์และภัยต่างๆ และเพื่อไม่ให้มนุษย์เกรงกลัวพระพุทธเจ้า โดยมุ่งหวังให้มนุษย์กล้าที่จะเข้ามาใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าและยอมรับนับถือพระองค์ อันมี นัยความหมายบ่งบอกว่าให้มนุษย์ได้สัมผัสเรียนรู้เรื่องหลักธรรมคำสอน ดังจะเห็นได้จาก ตำนานพระธาตุหลายเรื่องกล่าวว่า ชนพื้นเมืองกลัวพระพุทธเจ้าจึงได้แอบดูหรือหลบหนีไปไม่ กล้าเข้ามาใกล้ ดังเช่น **ตำนานพระธาตุเขาน้อย** (น่าน) เล่าว่าเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึง ดอยเขาน้อย มีสองผิวเมียชาวไร่เห็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งและคิดว่าเป็นยักษ์จะมากิน พวกเขาเกิดความกลัว ฝ่ายผิวจึงบอกให้เมียเอาผลแดงไม่ไปถวายแต่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า พระองค์ไม่ได้เป็นยักษ์ แต่พระองค์เป็น “สัตัพัญญู” เพื่อไม่ให้สองผิวเมียชาวไร่เกรงกลัว สอดคล้องกับ **ตำนานพระธาตุดอยหยวก** (พะเยา) เล่าว่าพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จ มาทางอากาศ พญานาคตนหนึ่งเห็นคิดว่าพระองค์พร้อมบริวารเป็นพญาครุฑ จึงเกิดความกลัว หนีเข้าไปหลบซ่อนตัวอยู่ใต้มงคี่ในถ้ำใต้ดอย พระองค์ได้แสดงให้เห็นนาครู้ว่าตนเป็นพระพุทธเจ้า โดยการเทศนาธรรม จนพญานาคเกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงได้ออกมา ในทำนองเดียวกับ **ตำนาน พระธาตุสบแวน** (พะเยา) เล่าว่าพระพุทธเจ้าได้แสดงอิทธิฤทธิ์เปล่งแสงสัตัพัญญูจนชาวเมือง นับถือ มีชายผู้หนึ่งได้นำผลมะม่วงคำมาถวาย พระองค์จึงตรัสให้เข้ามาใกล้ๆ ไม่ต้องเกรงกลัว พระองค์ แล้วพระองค์จึงได้กล่าวเทศนาธรรมสั่งสอนชายผู้นั้น แสดงว่าเป้าหมายของการ กล่าวสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแก่บรรดาชนพื้นเมือง ก็เพื่อให้เกิดการยอมรับนับถือและไม่ให้ มนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายเกิดความเกรงกลัวต่อพระองค์ รวมถึงต้องการให้ยอมรับในหลักธรรม คำสอนด้วย

ในทางตรงกันข้าม เป้าหมายของการสั่งสอนของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม กลับเป็น การกระทำเพื่อให้มนุษย์ทั้งหลายเกรงกลัว ไม่ละเมิดหรือทำผิดข้อห้ามต่างๆ ดังเช่น **ตำนาน**

พระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ) เล่าว่ายักษ์อาพะวะกะให้เจ้าเมืองอาพะวีส่งคนมาให้ตนกินเป็นประจำ ถ้าไม่ปฏิบัติจะจับเจ้าเมืองกิน จนเกิดความหวาดกลัวแก่เจ้าเมืองเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกันกับตำนานพระธาตุชวง (ชยภูมิ) เล่าว่าชวงตนหนึ่งได้ออกมาจับชาวเมืองกินสร้างความเดือดร้อนไปทั่วทั้งเมือง เพราะชาวเมืองไม่ยอมไหว้ผีฟ้าผีแถน ภาพของการแสดงอิทธิฤทธิ์ของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ทั้งที่เป็นพญายักษ์ และชวงยักษ์ในตัวอย่างตำนานพระธาตุนี้ จึงแสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเกรงกลัวสำหรับมวลมนุษย์ที่มีต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งสอง เหตุนี้ในแง่เป้าหมายของการสั่งสอนของตัวละครทั้ง 2 ฝ่ายความคิด จึงมีลักษณะแตกต่างกัน

หนึ่ง ภาพของตัวละครฝ่ายพุทธศาสนาที่ต้องการไม่ให้นักโทษเกิดความหวาดกลัวนั้นยังมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมอื่น กล่าวคือพฤติกรรมการช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากความเดือดร้อนและทุกข์ภัยต่างๆ ขณะที่ภาพการกระทำของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่กล่าวสั่งสอนเพื่อต้องการให้นักโทษเกิดความหวาดกลัวต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาตินี้สัมพันธ์กับการทำลายมนุษย์ และสร้างความเดือดร้อนทุกข์ยากต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น

ในแง่รูปแบบและวิธีการสั่งสอนของตัวละครทั้งสองฝ่าย ก็พบว่ามีลักษณะที่ต่างกัน กล่าวคือในเนื้อหาตำนานพระธาตุมักกล่าวตรงกันว่า พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเทศนาบ้าง ได้ประทับเปล่งแสงรังสีเปล่งรัศมีโชติช่วงจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ภาพการแสดงธรรมเทศนา การนั่งวิปัสสนา การประทับนั่งแล้วเปล่งแสงรัศมี ล้วนบ่งบอกถึงลักษณะอาการที่สงบนิ่งไม่เคลื่อนไหว ขณะที่พฤติกรรมการสั่งสอนของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้นกลับมีลักษณะอาการที่เคลื่อนไหวและไม่สงบนิ่งดูสับสนวุ่นวายไร้ระเบียบ เพราะทั้งยักษ์และชวงต่างไล่จับผู้คนชาวเมืองกินเป็นอาหาร จนทำให้ผู้คนแตกตื่นไปทั้งเมือง อันเป็นการสั่งสอนมนุษย์ให้รู้จักเกรงกลัวพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ ภาพการไล่จับและความหวาดกลัวของมนุษย์ที่มีต่อพลังอำนาจชั่วร้ายที่จะมาทำลายชีวิต จึงบ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะอาการที่ไม่สงบนิ่ง สับสนวุ่นวายที่มีอยู่ภายในใจของมนุษย์ นอกจากนี้ ภาพการแสดงพลังอำนาจเพื่อสั่งสอนของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ยังชี้ให้เห็นลักษณะของการกิน อันมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของการไม่พูด เพราะมีอาหารอยู่ในช่องปาก ขณะที่ภาพการแสดงพลังอำนาจของตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา กลับชี้ให้เห็นถึงลักษณะของการพูด ดังกรณีที่พระพุทธเจ้ากล่าวตรัสสั่งสอนหรือการเทศนาธรรม จากประเด็นนี้ทำให้เห็นว่า โครงสร้างทางความคิดเกี่ยวกับรูปแบบวิธีการแสดงพลังอำนาจของตัวละครทั้ง 2 ระบบคิดนี้ มีลักษณะต่างกันแบบชัดเจนข้ามระหว่าง “สงบ – วุ่นวาย” และ “นิ่ง – เคลื่อนไหว” และ “การพูด – การไม่พูด” นั่นเอง

จากรูปแบบและวิธีการของการสั่งสอนข้างต้น พบว่าการสั่งสอนของตัวละครต่างๆ นั้นมีเป้าประสงค์แตกต่างกัน อันเป็นเหตุให้ผลของการกระทำนั้นต่างกันไปด้วย คือพระพุทธเจ้าได้แสดงอภินิหารและบุญญาธิการต่างๆ เพื่อให้เหล่ามนุษย์ที่เป็นชนพื้นเมืองทั้งหลายเกิดความศรัทธา รวมทั้งได้เทศนาธรรมสั่งสอนให้บุคคลเหล่านี้กล้าที่จะเข้ามาใกล้ชิดกับพระองค์ ตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายว่า พระพุทธเจ้าใช้วิธีการเทศนาธรรมสั่งสอนเพื่อปราบอำนาจชั่วร้ายที่เบียดเบียนทำลายมนุษย์ ดังเช่น ยักษ์กินคน เป็นต้น เหตุนี้มนุษย์จึงเกิดความเลื่อมใสใน

พระพุทธเจ้าและไม่เกรงกลัวพระองค์ ทำให้กล้าที่จะเข้ามาใกล้ชิดและเรียนรู้หลักพระธรรมที่พระองค์ได้สั่งสอน ในทางตรงกันข้ามผลการกระทำของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่เป็นการแสดงพลังอำนาจสั่งสอนมนุษย์นั้นกลับเป็นไปในลักษณะที่ทำให้เกิดความหวาดกลัวแก่มนุษย์ คือทั้งยักษ์ ภูซวง และพญานาคที่ทำลายบ้านเมืองจับผู้คนกินและสร้างความเดือนร้อนต่างๆ นั้นล้วนฉายภาพให้เห็นความกลัวต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นในใจของมนุษย์นั่นเอง ฉะนั้น ความคิดเกี่ยวกับผลของการกระทำของตัวละครในแง่การสั่งสอน จึงชี้ให้เห็นแนวคิดในลักษณะที่ต่างกันระหว่างการทำให้ “มนุษย์ไม่กลัว – มนุษย์กลัว” “การอยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์ – การไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์” “เรื่องทางโลก – เรื่องทางธรรม”

มีข้อสังเกตว่า ตำนานปรัมปราของกลุ่มคนไทยหลายเรื่อง ฉายภาพให้เห็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งในอดีตทั้งสองเคยเป็นพันธมิตรที่ดีต่อกันและอยู่ร่วมกันสามารถไปมาหาสู่กันได้ แต่ต่อมามนุษย์ไม่เชื่อฟังอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงเป็นเหตุให้ชนทั้งสองกลุ่มต้องแยกจากกัน ดังกรณีเรื่องแถบบันดาลน้ำท่วมโลก แล้วทำให้ฟ้าและดินแยกออกจากกัน เป็นต้น เหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นอยู่ห่างไกลจากมนุษย์

ค) การบูชาผี - การบูชาพระพุทธเจ้า

พฤติกรรมการเคารพบูชาของตัวละครในตำนานพระธาตุ หมายถึงการแสดงออกที่บ่งบอกถึงความเลื่อมใสศรัทธาต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ ทั้งจากตัวแทนฝ่ายพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม การเคารพบูชายังชี้ให้เห็นถึงการยอมรับนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวด้วยเช่นกัน

การกระทำของตัวละครเกี่ยวกับการเคารพบูชาทั้งสองฝ่ายความคิด พบว่ามีรายละเอียดแตกต่างกันในลักษณะที่ต่างกัน ดังเช่นกลุ่มชนพื้นเมืองได้พบกับพระพุทธเจ้า ซึ่งเชื่อว่าเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าที่เดินทางเข้ามาใหม่ กลุ่มชนพื้นเมืองเห็นบุญบารมีและพลังอำนาจแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธา จึงได้แสดงพฤติกรรมการแสดงความเคารพนับถือออกมา ดังเช่น การยกมือไหว้ การยอมฟังธรรมเทศนาคำสั่งสอน การถวายข้าวปลาอาหารและน้ำ ขณะที่การยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้นกลับมีลักษณะบางอย่างที่ตรงกันข้าม กล่าวคือชนพื้นเมืองที่เกรงกลัวพลังอำนาจเหนือธรรมชาตินี้ จะนำเอาสิ่งของและอาหารที่เชื่อว่าบรรดาสักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมต้องการนำไปเช่นไหว้ ซึ่งอาหารหรือสิ่งของเหล่านี้ส่วนใหญ่มักจะเป็นอาหารดิบ เช่น เนื้อสัตว์ ชีวิตมนุษย์ เป็นต้น ซึ่งต่างกับอาหารที่นำไปถวายพระพุทธเจ้ากับพระอรหันต์สาวกที่มักจะเป็นอาหารสุก บ้างก็เป็นพืชผักผลไม้ต่างๆ รวมถึงข้าวและน้ำด้วย

นอกจากนี้ ในเนื้อหาตำนานพระธาตุยังมีรายละเอียดที่ต่างกันอย่างตรงกันข้ามเกี่ยวกับพฤติกรรมการเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบคิดทั้งสองฝ่าย เพื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นผู้วิจัยขอนำเสนอภาพโครงสร้างทางความคิดเกี่ยวกับการเคารพบูชาของมนุษย์ ที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความคิดทั้งสองระบบ ดังนี้

การบูชาผี

การบูชาพระพุทธรูปเจ้า

เป้าหมาย เพื่อไม่ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ในบ้านเมือง เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ในบ้านเมือง
รูปแบบวิธีการ ทำร้ายจึงบูชาด้วยอาหาร ช่วยเหลือจึงบูชาด้วยอาหาร
(อาหารดิบ-เนื้อสัตว์-เนื้อมนุษย์) (อาหารสุก-ผลไม้-ข้าว-น้ำ)
ผลของการกระทำ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่เข้ามาอยู่ในบ้านเมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาอยู่ในบ้านเมือง

การแสดงความเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามวิธีคิดตามความเชื่อทางศาสนาทั้งสองระบบ พบว่ามีความแตกต่างกันในแง่เป้าหมายของการกระทำพฤติกรรมดังกล่าว กล่าวคือตัวละครในตำนานพระธาตุที่ยอมรับนับถือพุทธศาสนา มักจะแสดงการเคารพบูชาต่อพระพุทธรูปเจ้าหรือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ไม่ว่าจะเป็นพระธาตุเจดีย์ รอยพระบาท พระภิกษุ เป็นต้น ทั้งนี้เป้าหมายของการแสดงการเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ ล้วนเกิดจากความเชื่อที่ว่าวัตถุหรือสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจวิเศษสามารถปกป้องรักษาคุ้มครองชาวเมืองทั้งหลายได้ ในขณะที่เป้าหมายของการกระทำพฤติกรรมการเคารพบูชาต่อตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้น มักเกิดจากพื้นฐานความคิดที่ว่าเพื่อมิให้อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ พญานาค ผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมืองทั้งหลายเหล่านี้ เกิดความโกรธแล้วจะบันดาลโทษให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนและชาวเมือง เช่นนี้ จึงบ่งบอกว่าคุณสมบัติไม่ต้องการให้บรรดาอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ เดินทางเข้ามาในบ้านเมือง ดังจะเห็นได้จากตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ) เล่าว่ายักษ์อาพาจะกะอาศัยอยู่บนยอดดอย เพื่อมิให้ยักษ์โกรธแค้นชาวเมืองและเข้ามาจับผู้คนในเมืองกิน เจ้าเมืองอาพาจะวีเชียงรุ่งจึงได้นำหญิงสาวไปเช่นไหว้ผียักษ์บนยอดดอยเป็นประจำทุกเจ็ดวัน เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุบัวบก (ไทยอีสาน) เล่าว่ามีพญานาคตนหนึ่งโกรธแค้นชาวเมืองที่หันไปนับถือพระอิศวรจึงได้บันดาลให้น้ำท่วมบ้านเมือง ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ชาวเมืองจึงได้เช่นไหว้บวงสรวงบูชาพญานาคเพื่อมิให้โกรธแค้นพวกตน และไม่ให้พญานาคขึ้นมาทำลายบ้านเมืองของมนุษย์อีก

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าภาพเป้าหมายการแสดงพฤติกรรมการเคารพบูชาของตัวละครในตำนานพระธาตุของคนไทย ที่มีต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองฝ่ายความเชื่อ นั้น บ่งบอกว่า คนไทยต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายพุทธศาสนาดำรงหรือตั้งอยู่ในชุมชนบ้านเมืองของตน ซึ่งแตกต่างไปจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งคนไทยไม่ต้องการให้อยู่ในชุมชนของตน เพราะสร้างความเดือนร้อนทุกข์ยากให้กับบ้านเมืองและผู้คน

ในแง่มุมมองเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการแสดงพฤติกรรมการเคารพบูชาต่อตัวละครศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองฝ่ายความเชื่อ พบว่าเนื้อหาตำนานพระธาตุได้เปิดเผยให้เห็นถึงการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สอดคล้องและแตกต่างกัน กล่าวคือพฤติกรรมเช่นไหว้เคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองฝ่ายความเชื่อ นั้น มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมถวายหรือมอบสิ่งของให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน แต่สิ่งที่ต่างกันอย่างตรงข้ามก็คือ เนื้อหาตำนานพระธาตุส่วนใหญ่กล่าวตรงกันว่า หลังจาก

ชาวเมืองได้พบกับพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวกที่เสด็จเสียบโลกมาแล้ว พระพุทธเจ้าได้ช่วยเหลือเทศนาโปรดสั่งสอน บ้างก็ช่วยเหลือชาวเมืองให้รอดพ้นจากอำนาจร้าย จนทำให้ชาวเมืองเกิดความเลื่อมใสอำนาจบารมี จึงได้นำข้าวของต่างๆ มาถวาย ซึ่งสิ่งของเหล่านี้มักจะเป็นข้าวปลาอาหาร หมากพลู ผลไม้ และน้ำ เป็นต้น ลำดับเหตุการณ์ของการแสดงพฤติกรรม การเคารพบูชาต่อพระพุทธเจ้าของคนไทจึงเกิดจาก “การช่วยเหลือ มาก่อน แล้วจึงได้มีการถวายสิ่งของต่างๆ” ขณะที่พฤติกรรมการเช่นไหว้บูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้น มีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือทั้งยักษ์ พญานาค และผีที่ประพฤติกรรมเกรสสร้างความสะดวกสบายให้กับชาวเมือง จนเป็นเหตุให้ชาวเมืองจะต้องนำเอาสิ่งของมาเช่นไหว้อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ เพื่อไม่ให้มาทำร้ายผู้คนอีก ลักษณะเหตุการณ์ก่อนที่จะมีการเคารพบูชาของชาวเมืองเมื่อเทียบกับตัวละครฝ่ายพุทธศาสนาจึงมีลักษณะต่างกันแบบชัดตรงข้าม กล่าวคือการบูชาตัวละครฝ่ายพุทธศาสนาเกิดจาก “ตัวละครฝ่ายพุทธได้ช่วยเหลือ แล้วผู้คนชาวเมืองจึงได้ถวายสิ่งของบูชา” แต่ “ตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมได้ทำร้ายสร้างความเดือดร้อน แล้วผู้คนชาวเมืองจึงได้นำเอาสิ่งของมาเช่นไหว้บูชา”

นอกจากนี้ รูปแบบและวิธีการการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองฝ่ายความคิดเมื่อเทียบกันแล้ว ก็จะมีลักษณะที่ต่างกันเช่นกัน กล่าวคือรูปแบบและวิธีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับตัวละครฝ่ายพุทธ ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ หรือพระภิกษุ ล้วนฉายภาพให้เห็นว่าชาวเมืองได้นำเอาข้าวปลา อาหาร ผลไม้ และน้ำดื่มกินมาถวาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เผยให้เห็นว่าตัวละครฝ่ายพุทธศาสนามักจะสัมพันธ์กับ “อาหารสุก หรืออาหารที่เป็นพืชผักต่างๆ” ซึ่งบ่งบอกความเป็นผู้นิยมกินผัก (vegetarian) ของเหล่าบรรพชิต ดังเช่นตำนานพระธาตุดอนเต้า (ลำปาง) เล่าว่าพระนางสุชาดานำเอาผลแดงโมมาถวายพระภิกษุ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง) เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนนี้ แล้วได้ประทับนั่งอยู่ที่ดินม่อนดอยของหมู่บ้านลำปางหลวง และชายผู้หนึ่งชื่อลัวะอำยกอนมีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าได้นำเอาน้ำผึ้งบรรจุกระบอกไม้ป้างมะพร้าวและมะตุมมาถวาย ขณะที่รูปแบบและวิธีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมโดยเฉพาะยักษ์นั้น มักปรากฏภาพที่แตกต่างกับแนวความคิดข้างต้น เพราะชาวเมืองมักนำเอาสัตว์และมนุษย์ไปเช่นไหว้บูชาผียักษ์ให้กินเป็นอาหาร ดังปรากฏในตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ) และตำนานพระธาตุภูสี (ลาว) เป็นต้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบวิธีการเช่นไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองฝ่ายความคิดมีลักษณะแตกต่างกันอย่างตรงข้ามระหว่าง “การบูชาด้วยอาหารสุก – การบูชาด้วยอาหารดิบ” หรืออีกกล่าวหนึ่งก็คือตัวละครฝ่ายพุทธกินพืชผัก แต่ตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกินเนื้อสัตว์ อันเป็นสารัตถะที่สำคัญของระบบคิดเรื่องคู่ต่างอีกคู่หนึ่งที่ปรากฏซ้ำๆ เสมอในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท

หลังจากที่ผู้คนชาวเมืองได้บูชาเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว จะพบว่าผลของการกระทำของตัวละครที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองฝ่ายนั้นมีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือผลที่ได้จากการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝ่ายพุทธศาสนา พบว่าในเนื้อหาตำนานพระธาตุจะกล่าวตรงกันว่าพระพุทธเจ้าได้ประทานพระเกศาธาตุ หรือประทับรอยพระบาทไว้ยังชุมชนบ้านเมืองของชนชาติไท เพื่อให้

สิ่งเหล่านี้กลายเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ในขณะที่ผลของการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้นมีลักษณะแตกต่างอย่างตรงข้าม นั่นคืออำนาจเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นยักษ์กินคน นาคเกเร และผีร้าย ต่างไม่เข้ามาสร้างความเดือนร้อนยังบ้านเมืองของผู้คน สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ได้อาศัยอยู่ในถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมของตน ซึ่งไม่ใช่เมืองของมนุษย์ เช่น ยักษ์อาศัยอยู่ในป่าเขาหรือบนยอดดอย นาคก็อาศัยอยู่ในใต้น้ำเมืองบาดาล ผีก็อาศัยอยู่ในป่าเขา เป็นต้น จากประเด็นนี้จึงชี้ให้เห็นว่าผลของการบูชาของชาวเมืองในความคิดฝ่ายพุทธ ก็เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ดำรงคงอยู่ในชุมชนของตน แต่ผลของการบูชาในความคิดฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกลับต้องการไม่ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาสู่บ้านเมืองของตน

ง) การสร้างหอผี – การสร้างพระธาตุ

การสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นพฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำ ๆ เสมอในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท ซึ่งส่วนใหญ่มักจะอธิบายให้เห็นภาพของการสร้างพระธาตุที่บรรจุพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า แต่ก็พบว่ามีการอธิบายการสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อดั้งเดิมปรากฏอยู่ด้วย อันเป็นการสร้างให้บรรดาสังค์ดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าดั้งเดิมได้อาศัยหรือสถิตอยู่ซึ่งบางครั้งเรียกว่า “หอผี” การสร้างหอผีกับการสร้างพระธาตุนั้นพบว่ามีเป้าหมายรูปแบบวิธีการสร้าง และผลของการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 2 ฝ่ายแตกต่างกัน ดังนี้

	การสร้างหอผี	การสร้างพระธาตุ
เป้าหมาย	เพื่อเป็นที่อยู่ให้กับเทพเจ้าดั้งเดิม	เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุ
รูปแบบวิธีการ	ไม่ได้ก่อเป็นเจดีย์ครอบ สร้างนอกชุมชน	ก่อเป็นเจดีย์ครอบ สร้างในชุมชน
ผลของการกระทำ	มีเทพเจ้าดั้งเดิมสถิตอยู่	มีพระบรมธาตุประดิษฐานอยู่

การสร้างสถานที่ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อทั้ง 2 ระบบอาศัยอยู่ภายใน พบว่ามีความแตกต่างกันในแง่เป้าหมายของการสร้าง กล่าวคือการสร้างหอผี เป็นการกระทำเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเทพเจ้าดั้งเดิมที่มีอำนาจบันดาลทั้งคุณและโทษให้กับมนุษย์ได้ ทั้งนี้คนไทยเชื่อว่าวิญญาณของผีต่าง ๆ มีอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะตามแหล่งธรรมชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร ล้วนมีผีอยู่ทั้งสิ้น ซึ่งผีเหล่านี้ไม่มีตัวตนเป็นรูปธรรมที่เด่นชัด หากแต่เป็นเพียงจิตวิญญาณที่มนุษย์นึกคิดขึ้นมาเท่านั้น ขณะที่การสร้างพระธาตุของคนไทยเชื่อว่าที่แห่งนั้นมีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุนั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกนำมาบรรจุเอาไว้ก่อนแล้ว พระบรมสารีริกธาตุเหล่านี้มักจะเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดที่มาจากร่างกายของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นเส้นผม หน้าอก ฟัน เล็บ กระดูก เป็นต้น ซึ่ง

สิ่งเหล่านี้บ่งชี้ความเป็นรูปธรรมของพระบรมสารีริกธาตุ ดังเช่น **ตำนานพระธาตุพนม** (ไทยอีสาน) เล่าว่าพระธาตุองค์นี้เป็นที่บรรจุของพระบรมสารีริกธาตุหน้าอกของพระพุทธเจ้า แสดงให้เห็นว่าวัตถุประสงค์ของการสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ระหว่าง “หอผีกับพระธาตุ” มีลักษณะที่ต่างกันอย่างต่าง กล่าวคือหอผีเป็นที่อยู่ของผีหรือเทพเจ้าดั้งเดิม ซึ่งเป็นเพียงวิญญาณไม่มีตัวตนที่เป็นรูปธรรม ในขณะที่พระธาตุเป็นการสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นบรรจุส่วนต่างๆ ที่มาจากร่างกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีลักษณะเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นรูปธรรม

ส่วนรูปแบบและวิธีการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 2 ฝ่ายความคิด พบว่ามีลักษณะที่ต่างกัน คือการสร้างหอผีในความเชื่อของคนไทนั้นมักจะสร้างไว้อยู่นอกชุมชน ยกเว้นผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นผีที่สถิตอยู่ในบ้านและชุมชน แต่ผีที่มีหน้าที่ดูแลคุ้มครองชาวเมืองส่วนใหญ่จะสถิตอยู่ตามป่าตามเขามากกว่า ดังเช่น **ตำนานพระธาตุจอมทอง** (ไทลื้อ) เล่าว่าเจ้าเมืองอาพะวีได้นำเอาผู้หญิงไปเป็นอาหารให้แก่ยักษ์ที่หอผี ซึ่งตั้งอยู่บนยอดดอยจอมทอง อันเป็นที่อยู่ของยักษ์อาพะวะกะ สะท้อนให้เห็นว่าหอยักษ์อาพะวะกะที่ใช้เป็นที่กินผู้หญิงและชาวเมืองนั้นมิได้อยู่ในชุมชนเมืองอาพะวีเชียงรุ่ง เพราะเจ้าเมืองต้องจัดขบวนนำผู้หญิงไปเช่นผียักษ์บนยอดดอยที่อยู่ห่างจากเมืองของตนออกไป ภาพของหอผีนี้จึงบ่งบอกถึงที่ตั้งว่าอยู่นอกเขตชุมชนอันเป็นที่อยู่ของผู้คนชาวเมือง ในขณะที่การสร้างพระธาตุเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา ซึ่งตำนานพระธาตุหลายเรื่องฉายภาพให้เห็นว่าการสร้างพระธาตุในดินแดนของคนไทส่วนใหญ่ั้นเกิดขึ้นอยู่ในบ้านเมือง อันเป็นชุมชนที่มีผู้คนอยู่อาศัย ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย** (ไทยยวน) เล่าว่าพระนางจามเทวีได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในเมืองหริภุญชัย แล้วพระยาอาทิตยราชเจ้าโอรสได้สร้างเป็นเจดีย์ครอบทับที่ตั้งพระบรมสารีริกธาตุแห่งนี้เอาไว้ ซึ่งดินแดนแถบนี้ภายหลังได้กลายเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่รุ่งเรือง จะเห็นได้ว่ารูปแบบการสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุมีลักษณะที่ต่างกันระหว่าง “การสร้างนอกชุมชน – การสร้างในชุมชน” และ “การไม่ได้สร้างเจดีย์ครอบทับ – การสร้างเจดีย์ครอบทับ”

ในแง่ของผลการกระทำของผู้คนที่ได้สร้างหอผีกับพระธาตุนั้น ก็พบลักษณะที่ต่างกันอย่างตรงข้าม กล่าวคือการสร้างหอผีโดยวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นที่อยู่ของบรรดาผีที่คนไต้หวันถือ และถ้าต้องการขอความช่วยเหลือก็สามารถเดินทางมากกราบไหว้หรือกระทำพิธีบวงสรวงบูชาให้เทพเจ้าดั้งเดิมที่สถิตอยู่ในหอผีนี้ช่วยบันดาลให้สมปรารถนาได้ เช่นนี้หอผีจึงถือเป็นตัวแทนโดยตรงของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ขณะที่การสร้างพระธาตุในวิถีคิดแบบพุทธศาสนานั้นพบว่าตำนานพระธาตุของชนชาติไทกล่าวตรงกันเสมอว่า พระพุทธเจ้าได้นำเอาพระเกศาธาตุหรือพระสาวกของพระองค์ได้นำเอาพระบรมธาตุต่างๆ มาบรรจุไว้ในองค์พระธาตุ ด้วยเหตุนี้พระธาตุจึงเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า รวมถึงหลักธรรมคำสอนของพระองค์ด้วย ซึ่งคนไทส่วนใหญ่่มองเห็นว่าพระธาตุเป็นที่บรรจุกระดูกหรือเป็นที่เก็บรักษาอัฐิของพระพุทธเจ้า ส่วนหอผีนั้นเป็นที่อยู่ของวิญญาณผีต่าง ๆ ที่ผู้คนจะก็ต้องกราบไหว้บูชาด้วยเช่นกัน

จ) การพยากรณ์จากผี - การพยากรณ์จากพระพุทธรูป

การพยากรณ์ เป็นพฤติกรรมหลักที่ปรากฏๆ ซ้ำเสมอ ตัวละครที่พยากรณ์ซ้ำๆ ในความคิดของฝ่ายพุทธศาสนามักจะเป็นพระพุทธรูป กล่าวคือตำนานพระธาตุส่วนใหญ่จะอธิบายตรงกันว่า หลังจากที่พระพุทธรูปเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิตามบ้านเล็กเมืองน้อย พระองค์ได้พบกับชนพื้นเมืองและได้ประทานพระเกศาธาตุไว้ยังดินแดนนี้ แล้วกล่าวพยากรณ์ถึงอนาคตเกี่ยวกับบ้านเมืองว่า สถานที่แห่งนี้จะกลายเป็นที่ตั้งแห่งพระศาสนาและมีเจ้าเมืองที่นับถือพุทธศาสนาปกครอง

นอกเหนือจากพระพุทธรูปแล้ว การทำนายพยากรณ์นี้ยังมีปรากฏในตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมด้วย แต่พบไม่มากนัก กล่าวคือตำนานพระธาตุบางเรื่องเล่าว่า ยักษ์กล่าวคาดการณ์ถึงเหตุที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเกี่ยวกับบ้านเมืองของชนชาติไทเช่นกัน แต่อาจจะไม่ได้เรียกว่าการพยากรณ์ เพราะเป็นการกล่าวสั่งสอนหรือตักเตือนมนุษย์ให้ปฏิบัติต่อยักษ์ในฐานะเป็นผู้มีพลังอำนาจที่จะให้คุณและโทษต่อมนุษย์ได้ ตัวอย่างเช่น ถ้ามนุษย์ไม่ยอมให้เกิดความทุกข์ยากเดือนร้อนหรือผู้คนล้มตาย มนุษย์ก็ต้องเซ่นไหว้ยักษ์เพื่อมิให้ยักษ์เหล่านี้โกรธ เป็นต้นลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงการคาดการณ์เรื่องราวที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกันกับการพยากรณ์หรือการทำนายด้วยเช่นกัน

เมื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมพยากรณ์ของตัวละครทั้ง 2 ฝ่ายความคิด เราจะพบว่า มีลักษณะที่ต่างกันอย่างตรงข้ามอยู่หลายประเด็น ดังปรากฏอยู่ในโครงสร้างความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมพยากรณ์ของตัวละครจากทั้ง 2 ระบบคิด ดังนี้

	การพยากรณ์จากผี	การพยากรณ์จากพระพุทธรูป
เป้าหมาย	เพื่อทำนายเกี่ยวกับเรื่องบ้านเมือง (เรื่องทางโลก)	เพื่อทำนายเกี่ยวกับเรื่องศาสนา (เรื่องทางธรรม)
รูปแบบวิธีการ	พิจารณาจากเครื่องบูชาผี (อาหารดิบ-เนื้อสัตว์-เนื้อมนุษย์)	พิจารณาจากเครื่องบูชาพระพุทธรูป (อาหารสุก-ผลไม้-ข้าว-น้ำ)
ผลของการกระทำ	รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง	รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา

การแสดงพุทธพยากรณ์ของพระพุทธรูปในตำนานพระธาตุของคนไท มีวัตถุประสงค์เพื่อกล่าวถึงเรื่องราวทางศาสนา โดยเฉพาะเรื่องสภาพบ้านเมืองที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งมักจะอธิบายว่าดินแดนนี้จะกลายเป็นที่ตั้งพระศาสนาและที่ประดิษฐานองค์พระธาตุ ดังเช่นตำนาน **พระธาตุปู่ต๊อ (แพร์)** เล่าว่าพระอาทิตย์ได้ถวายมะม่วงหอมแก่พระพุทธรูป พระพุทธรูปรับบิณฑบาต แล้วแยมพระโอษฐ์จากนั้นได้ทำนายว่าภูเขาลูกนี้ประเสริฐมากนัก มองไปทางไหนก็สว่างเห็นได้ไกล เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วจะมีเศษพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์มาบรรจุอยู่บนภูตอยนี้เพื่อเป็นที่สักการะแก่คนทั่วไป เช่นเดียวกับตำนาน**พระธาตุพลูแซ่ (น่าน)**

เล่าว่าพระพุทธเจ้าตรัสทำนายว่าหลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว จะมีผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ยังหัวดอยนี้ แล้วจะมีผู้มาสร้างพระธาตุและสร้างเวียงขึ้นที่นี่ สอดคล้องกับตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง) พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ว่าสถานที่นี้ต่อไปจักมีผู้สร้างเมืองชื่อว่า “กัลมภกัปปะนคร” ภายหลังที่พระองค์เสด็จปรินิพพานแล้วจะมีพระยาศรีธรรมโศกราชได้ใช้ให้พระกุมารกัสสะปะเถระเจ้ากับพระเมฆิยะเถระเจ้าได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า มาประดิษฐานไว้ที่พระเจดีย์เมืองลำปาง ในทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุดอยตุง (เชียงราย) เล่าว่าพระพุทธเจ้าทำนายว่าที่แห่งนี้จะเป็นเมืองสำคัญเป็นที่ตั้งของพุทธศาสนาดูราวเท่า 5,000 วัสสา และหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว กระตุกดำมิมืดเบื้องซ้ายจะถูกนำมาประดิษฐานไว้บนดอยตุง แสดงว่าวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการพยากรณ์ของตัวละครฝ่ายพุทธ มักจะเป็นเรื่องราวทางพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นเรื่องการตั้งพระธาตุ การสร้างบ้านแปลงเมืองที่เป็นชุมชนพุทธ การมีเจ้านายมาปกครองที่นับถือพุทธศาสนา เป็นต้น

ในขณะที่เป้าหมายการพยากรณ์ของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม มักจะกล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตของมนุษย์ทั่วไป ซึ่งมีได้เกี่ยวข้องกับเรื่องทางพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่นตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ) เล่าว่ายักษ์อาพะวะกะได้กล่าวกับเจ้าเมืองอาพะวีเชียงรุ่งว่า ถ้าไม่นำมนุษย์มาเช่นไหว้บูชาตนบนยอดดอยนี้ทุก 7 วันตามสัญญา พญายักษ์อาพะวะกะก็จะเดินทางเข้าเมือง เพื่อจับผู้คนกินและบันดาลความเดือนร้อนให้เกิดขึ้นทั่วทั้งเมือง ลักษณะดังกล่าวนี้ แม้จะไม่ใช้พฤติกรรมพยากรณ์โดยตรง แต่การกล่าวคาดการณ์เหตุที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ก็มีลักษณะเป็นการพยากรณ์เช่นกัน ในแง่นี้ คำกล่าวของยักษ์ที่เตือนเจ้าเมืองอาพะวีเชียงรุ่งจึงถือเป็นการพยากรณ์อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า เพราะคำกล่าวของยักษ์เป็นเรื่องเกี่ยวกับทางโลก คือเป็นเรื่องความปลอดภัยของบ้านเมืองมิได้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแต่อย่างใด

ในแง่รูปแบบและวิธีการพยากรณ์ พบว่าการกระทำพฤติกรรมของตัวละครทั้งสองฝ่ายความคิดเกิดจากฐานคิดที่แตกต่างกันด้วยเช่นกัน กล่าวคือตำนานพระธาตุหลายเรื่องกล่าวตรงกันว่า พระพุทธเจ้าได้รับสิ่งของหรืออาหารจากชนพื้นเมือง แล้วมองดูหลังจากนั้นจึงได้กล่าวคำทำนาย ตัวอย่างเช่นตำนานพระธาตุวัดเขาน้อย (น่าน) พระพุทธเจ้าได้ทรงทำนายว่าผิวเมียขาวไร้ที่นำแดงโมมาถวาย เมื่อตายไปแล้วจะได้กลับชาติมาเกิดอีกครั้ง โดยผู้ผิวจะเกิดเป็นพระยาครองเมือง และเมียจะเกิดมาเป็นเมียน้อยของพระยาตนนี้ แล้วนางเมียน้อยนี้จะเป็นผู้มาก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ของพระพุทธเจ้าขึ้นที่เขาน้อยนี้ และให้ชื่อว่าพระธาตุเขาน้อย บ้างก็เล่าว่าพระพุทธเจ้ามองเห็นสัตว์ที่มีชีวิตอยู่ในดินแดนนี้ แล้วจึงได้กล่าวพยากรณ์ ดังกรณีตำนานพระธาตุพนม (นครพนม) เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังบริเวณภูเก้าพร้าวใกล้ริมแม่น้ำโขง พระองค์ได้มองเห็นแลนคำ (ตะกวดสีทอง) ตัวหนึ่งแลบลิ้นอยู่ พระองค์จึงหัวเราะ แล้วกล่าวว่า ดินแดนนี้จะกลายเป็นที่ตั้งพระธาตุหน้าอกของพระองค์ การพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าจึงมีลักษณะรูปแบบและวิธีการที่พิจารณาจากสภาพแวดล้อมทั่วไปบ้าง สภาพของชนพื้นเมืองบ้าง

สภาพของอาหารการกินบ้าง ซึ่งอาหารส่วนใหญ่ที่พระองค์พิจารณามักจะเป็นอาหารที่สุก เช่น ข้าว แกง และพืชผักผลไม้ เป็นต้น

ในทางตรงกันข้าม รูปแบบวิธีการพยากรณ์ของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม มักจะเข้าไปในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับฝ่ายพุทธศาสนา กล่าวคือจากตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ) ข้างต้น จะพบว่าการที่บ้านเมืองจะปกติสุขหรือเดือดร้อนนั้นเกิดจากเจ้าเมืองจะนำเอาอาหารหรือเครื่องเซ่นที่เป็นมนุษย์ไปให้ผียักษ์กิน ภาพของการกินเนื้อมนุษย์ (cannibal) จึงบ่งบอกถึงความปลอดภัยของบ้านเมืองในขณะนั้น ในแง่นี้ การคาดการณ์เหตุที่จะเกิดขึ้นในอนาคตตามความคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม จึงพิจารณาจากอาหารการกินเช่นเดียวกับฝ่ายพุทธศาสนา แต่มีลักษณะต่างอย่างเป็นขั้วตรงข้าม นั่นคืออาหารเหล่านี้มักมีลักษณะเป็นอาหารดิบและเป็นการทำลายชีวิตสัตว์อื่น ซึ่งต่างกับความคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม

โดยสรุป ความสัมพันธ์ในลักษณะการขัดแย้งหรือลักษณะที่ต่างกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมนั้น เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อมีความเชื่อแบบใหม่เข้ามาปะปนกับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นการขัดแย้งระหว่างตัวละครพระพุทธรเจ้ากับตัวละครที่เป็นชนพื้นเมืองเนื้อหาของตำนานพระธาตุกลุ่มนี้ มักกล่าวตรงกันว่าชนพื้นเมืองไม่ยอมรับนับถือพระพุทธรเจ้าอันเป็นผลทำให้พระพุทธรเจ้าต้องแสดงพลังอำนาจให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชนพื้นเมืองเหล่านี้ เพื่อให้เกิดการยอมรับนับถือในตัวตนของพระพุทธรองค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- ตำนานพระธาตุจอมทอง (เชียงใหม่)

พระพุทธรเจ้าเสด็จมาโปรดสรรพสัตว์ที่เมืองอาพะวี ได้พบยักษ์อาพะวะกะที่คอยจับมนุษย์กิน ยักษ์พยายามไล่จับพระพุทธรเจ้ากินเป็นอาหาร

- ตำนานพระธาตุดอนเต้า (ลำปาง)

บรรดายักษ์ทั้งหลายได้ต่อสู้กับพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าได้แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ โดยการเนรมิตให้ฝนตกหนัก จนทำให้บรรดายักษ์เกรงกลัวต่อพลังอำนาจ

- ตำนานพระธาตุดอยหยวก (พะเยา)

พระพุทธรเจ้าได้พบกับพญานาค แต่พญานาคคิดว่าพระพุทธรเจ้าเป็นพญาคูรุฑ ซึ่งเป็นศัตรูของพญานาคจึงหลบหนีเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในอุโมงค์

- ตำนานพระธาตุบัวบก (อุดรธานี)

พระพุทธรเจ้าเสด็จมาสู่ภูเขเวียน ได้ต่อสู้กับพญาสุวรรณนาคที่เป็นใหญ่ในดินแดนนั้น

- ตำนานพระธาตุพนม (นครพนม)

พระพุทธรเจ้าเสด็จมายังภูเก้าพรริมแม่น้ำโขง ได้พบพวกผีที่อาศัยอยู่บริเวณนี้มาก่อน ผีทั้งหลายเมื่อเห็นพระพุทธรเจ้าก็กลัววิ่งหนีลงแม่น้ำโขง แล้วไปซ่อนตัวที่แก่งหลี่ผี

พฤติกรรมที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุ ไม่ว่าจะเป็นการไล่จับพระพุทธรเจ้ากินเป็นอาหาร การต่อสู้แสดงพลังอำนาจแข่งขันกัน การหลบหนีของบรรดาชนพื้นเมืองเพราะเกรงกลัว

พระพุทธเจ้า ล้วนแสดงให้เห็นถึงการไม่ยอมรับพระพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นตัวแทนของความเชื่อทางพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนพบว่าแม้ตำนานพระธาตุจะแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้หรือขัดแย้งของความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา แต่ท้ายสุดพุทธศาสนาก็จะได้รับชัยชนะหรือกลายเป็นที่ยอมรับของบรรดาชนพื้นเมือง แนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งในตอนเริ่มเรื่องของตำนานแล้วเกิดการยอมรับในภายหลังนั้น สามารถพบเห็นได้ในตำนานของชนชาติไทเรื่องอื่นด้วย เช่น **ตำนานพญาคันคาก** เล่าว่าพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพญาคันคากได้ต่อสู้กับพญาแถน ภายหลังพญาแถนพ่ายแพ้และยอมรับอำนาจของพญาคันคาก เช่นเดียวกับ **ตำนานย่าขวัญข้าว** เล่าว่ามีการแข่งขันบารมีระหว่างพระพุทธเจ้ากับย่าขวัญข้าว ท้ายสุดทั้งสองก็ยอมรับอำนาจซึ่งกันและกัน ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นร่องรอยความคิดการไม่ยอมรับหรือการขัดแย้งกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานด้วย

ความสำเร็จของโครงเรื่องตำนานลักษณะนี้อยู่ที่การสร้างฉากให้บรรดาชนพื้นเมืองกลายเป็น “ผู้ร้าย” ในขณะที่พระพุทธเจ้ากลายเป็น “พระเอก” ที่สามารถเข้ามายึดครองครอบงำความคิดความเชื่อดั้งเดิมของชนพื้นเมืองได้อย่างชอบธรรม โครงเรื่องแบบนี้ทำให้พระพุทธเจ้ากลายเป็นวีรบุรุษ และทำให้การขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองที่อยู่มาก่อนกับกลุ่มชนที่เดินทางเข้ามาภายหลัง กลายเป็นเรื่องราวของการสร้างหรือเผยแพร่พุทธศาสนา อันเป็นการฉายภาพพัฒนาการของความคิดความเชื่อแบบเส้นตรง นั่นคือ จาก “ความเชื่อดั้งเดิม” สู่ความเป็น “พุทธศาสนา” ซึ่งเป็นการสร้างเส้นพรมแดนอัตลักษณ์ทางความเชื่อและศาสนาของคนไท ที่พยายามหยิบยกขึ้นมาเพื่อใช้เป็นตัวแทนของความเป็นคนไทพุทธ โดยเทียบกับกลุ่มชนพื้นเมืองที่มีได้นับถือพุทธศาสนา

คู่ความสัมพันธ์ระหว่างการยอมรับ – ความขัดแย้งกันเป็นการต่อสู้ระหว่างความคิดสองฝ่าย ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดสำหรับคนไท ศิราพร ณ กลาง (2548: 293) ได้ตั้งข้อสังเกตเป็นคำถามไว้อย่างน่าสนใจ ในประเด็นเกี่ยวกับคู่ขัดแย้งของพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมว่า “ความในใจอันเป็นข้อสงสัยของบรรพชนไทย-ไทเป็นเรื่องการเลือกนับถือศาสนาว่าจะนับถือความเชื่อดั้งเดิมดี หรือจะนับถือพุทธศาสนาดี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “เราจะเคารพบูชาใครดีระหว่างพระพุทธเจ้ากับผีแถน ?” หากคนไทไม่เชื่อฟังหรือไม่เคารพบูชาผีฟ้าผีแถน ก็อาจนำมาซึ่งความหายนะหรือภัยพิบัติขึ้นได้

เนื้อหาของตำนานพระธาตุในช่วงแรก ส่วนใหญ่มักฉายภาพให้เห็นความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทั้งสองระบบ กล่าวคือบรรดาชนพื้นเมืองทั้งลัวะ ยักษ์ พญานาค หรือผี ล้วนเกรงกลัวอำนาจบารมีของพระพุทธเจ้าเพราะไม่รู้ว่าพระองค์คือใคร ทำให้ชนพื้นเมืองแสดงพฤติกรรมเชิงปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นการหลบหนีบ้าง การใช้พลังอำนาจต่อสู้บ้าง การไม่ให้ความเชื่อเหลือบ้าง ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นภาวะทางความคิดความเชื่อของคนพื้นเมืองในช่วงนั้นว่า พวกเขายังไม่ยอมรับความเชื่อแบบใหม่ที่จะเข้ามาแทนที่หรือครอบงำความคิดความเชื่อดั้งเดิมที่ตนนับถือก่อนแล้ว

การวิเคราะห์ตัวละครที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไท สะท้อนให้เห็นว่าตัวละครหลายตัวเป็นตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาติในระบบความเชื่อดั้งเดิม เช่น ผี พญานาค ยักษ์ และสัตว์ ตัวละครที่เป็นตัวแทนของชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ ดังเช่น ลัวะ มอญ กะเหรี่ยง และตัวละครที่เป็นตัวแทนของพุทธศาสนา ดังเช่น พระพุทธเจ้า พระอินทร์ เทวดา พระเจ้าอโศก พระอรหันต์สาวก ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มบุคคลที่เดินทางเข้ามาทีหลัง

ส่วนพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ ดังเช่น พฤติกรรมการไล่จับกิน พระพุทธเจ้าและพระสาวก การขับไล่พระพุทธเจ้า การไม่ให้น้ำหรืออาหารแก่พระพุทธเจ้า ก็ล้วนเป็นการขัดแย้งของบรรดาชนพื้นเมืองที่มีต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งต่อมาเมื่อชนพื้นเมืองยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าแล้ว พฤติกรรมที่ปรากฏก็จะมีลักษณะเปลี่ยนไป คือกลายเป็นพฤติกรรมของการกราบไหว้บูชาอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า การถวายน้ำอาหารให้แก่พระพุทธเจ้า การขอพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เข้ามายังดินแดนชนชาติไท ซึ่งการขยายตัวของพุทธศาสนานี้เป็นไปอย่างช้าๆ และเป็นกระบวนการที่ไม่สม่ำเสมอ บางพื้นที่ก็สามารถรับอิทธิพลพุทธได้ทันที ขณะที่บางพื้นที่พุทธศาสนาก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับนัก เพราะความเชื่อดั้งเดิมมีความเข้มแข็งและยังคงเป็นที่เชื่อถือศรัทธากันอย่างมาก

มีข้อสังเกตว่า ความคิดเรื่องยักษ์อาพะกะที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของไทยลื้อนั้น มีอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งถือเป็นคัมภีร์หลักทางพุทธศาสนาที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อใช้เป็นแนวทางความเชื่อและการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ในคัมภีร์พระไตรปิฎก (2539: 351-354) เล่าว่าพระพุทธเจ้าได้ตอบปัญหาธรรมจนทำให้ยักษ์อาพะกะยอมรับนับถือพระธรรมคำสั่งสอน ซึ่งก่อนหน้านั้นยักษ์อาพะกะเป็นผู้ไม่มีเหตุผลมีกิเลสตัณหา และใช้อำนาจความรุนแรงในการตัดสินปัญหา ภายหลังจากได้ฟังพระธรรมคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าได้อธิบายจึงกลายเป็นผู้มีศีลธรรม ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นความจริงทางพุทธศาสนาชุดหนึ่งภายใต้เงื่อนไขของกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดให้สามารถเปลี่ยนแปลงบุคคลจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งได้ นั่นคือ จากยักษ์โง่บาปหยาบเข้าไปสู่ความเป็นผู้มีศีลธรรม (an ethical subject) สามารถละกิเลสตัณหาได้

ตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทหลายเรื่อง ยังได้ฉายภาพการเคารพนับถือเทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความคิดความเชื่อดั้งเดิมว่ามีอยู่หลากหลาย (polytheism) ซึ่งมีประจำอยู่ในที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นฟ้า น้ำ ป่า เขา ดิน เมือง บ้าน ล้วนมีเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำอยู่ทั้งสิ้น ภายหลังจากระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาได้แพร่ขยายเข้ามา หลักทางพุทธศาสนาก็พยายามที่จะให้คนไทนับถือพระพุทธเจ้า ลักษณะนี้แสดงให้เห็นการพยายามใช้ความคิดเรื่องพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เพื่อเป็นหลักและตัวแทนความเชื่อทางพุทธศาสนาให้กลุ่มคนไทได้กราบไหว้บูชา

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าคู่การขัดแย้งของศาสนาระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ตำนานพระธาตุได้บันทึกเอาไว้ เพื่อบอกให้คนรุ่นหลังได้รับรู้และเข้าใจว่า

แม้ว่าชนชาติไทจะเป็นกลุ่มชนที่นับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก ซึ่งเห็นได้จนถึงทุกวันนี้ แต่ในอดีตยุคสมัยหนึ่งคนไทมองเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่มาจากแหล่งอื่น ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างไปจากความเชื่อดั้งเดิม ดังนั้น จึงเกิดการขัดแย้ง การปฏิเสธ และการคัดค้านแนวคิดทางพุทธศาสนา แต่ท้ายที่สุดแล้วคนไทก็ได้ปรับและรับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่หลัง

ลักษณะของการขัดแย้งและลักษณะที่ต่างกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมนั้น อาจสรุปเป็น “สารสำคัญ” จากตำนานพระธาตุของชนชาติไทที่บรรพชนคนไทยพยายามจะบอกให้คนรุ่นหลังได้รับรู้และเข้าใจ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับระบบความเชื่อทางศาสนาว่า ในอดีตกาลก่อนที่พุทธศาสนาจะแพร่ขยายเข้ามา มีอิทธิพลอย่างมากมายในดินแดนของชนชาติไท ผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้เคยมีระบบความเชื่อทางศาสนาที่ยึดถือกันมาก่อน ซึ่งเป็นคติเรื่องผี อำนาจเหนือธรรมชาติ และคติเรื่องขวัญ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผูกพันกับวิถีความเป็นไทย-ไทอย่างมาก แต่ท้ายที่สุดเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในระบบความเชื่อทางศาสนา ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา การปะทะสังสรรค์ทางความเชื่อทำให้เกิดปมขัดแย้งในใจขึ้นกับคนไทว่า “พวกตนควรจะนับถือบูชาอะไรดี ระหว่างตัวแทนฝ่ายพุทธในรูปพระธาตุเจดีย์ พระพุทธรูป พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ วัด ฯลฯ กับฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมในรูปของภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ ถ้ำ ป่าไม้ ฯลฯ การปะทะกันทางความคิดทั้งสองกระแส ทำให้เกิดความขัดแย้งและแสดงให้เห็นลักษณะที่ต่างกันระหว่างความเชื่อทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเนื้อเรื่องตำนานพระธาตุมักจะฉายภาพให้เห็นว่าฝ่ายพุทธศาสนานั้นมีอำนาจเหนือกว่าและสามารถครอบงำฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมได้

5.2 ความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา: ลักษณะผสมผสานกัน

ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิต (2524: 319) ได้นิยาม “syncretism” ว่า “สังสรรค์นิยม” ซึ่งหมายถึงกระบวนการที่กลุ่ม องค์การ หลักการหรือวัฒนธรรม อันมีลักษณะขัดกันหรือแตกต่างกัน มาผสมเข้ากันหรือกลมกลืนเข้าด้วยกัน คำนี้บางครั้งใช้ในความหมายเดียวกับคำว่า “การผสมผสานกลมกลืน” (assimilation) แสดงให้เห็นว่าระบบศาสนามีปรากฏการณ์ความซับซ้อน และมีการอยู่ร่วมกันของความเชื่อทางศาสนาที่มากกว่าหนึ่งศาสนา อมรา พงศาพิชญ์ (2539: 264) ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของลักษณะการผสมผสานทางศาสนาว่า เป็นปรากฏการณ์การสังสรรค์วัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมที่รับมาจากภายนอกกับวัฒนธรรมเดิม การที่วัฒนธรรมใหม่จะอยู่ในสังคมได้ต้องมีการปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมเดิม จึงเกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศาสนาหลักๆ ของโลก ไม่ว่าจะเป็นพุทธ คริสต์ อิสลาม ขงจื้อ เมื่อแพร่เข้าไปสู่ประเทศใด ก็ต้องมีการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมในประเทศนั้นๆ เพราะแต่ละประเทศแต่ละสังคมก็มีความเชื่อทางศาสนาของตนอยู่ก่อนแล้ว ลักษณะของศาสนาที่พบในแต่ละประเทศจึงออกมาต่างกัน พุทธศาสนาในไทยกับพุทธศาสนาในพม่า หรืออิสลามในอิหร่านกับอิสลามในอินโดนีเซีย ก็มีความแตกต่างกัน เพราะระบบความเชื่อดั้งเดิมในแต่ละประเทศต่างกัน

ในกลุ่มชนชาติไทที่นับถือพุทธศาสนา ก็พบว่ามีเรื่องราวของความเชื่อทางศาสนาจากหลายศาสนาที่แตกต่างกันประสานรวมอยู่ด้วยกัน ทั้งที่เป็นคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ คติเรื่องผี พรหมณ์ และพุทธ ศรีศักร วัลลิโภดม (2534: 19) กล่าวว่า พุทธศาสนาที่นับถือกันในดินแดนสยามหรือประเทศไทยนี้ หากได้มีต้นกำเนิดเป็นของผู้คนในภูมิภาคนี้ไม่ หากเป็นสิ่งที่แพร่หลายมาจากอินเดียและลังกา แต่การรับพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาหลักของบ้านเมืองจนทุกวันนี้ ก็หาได้รับเข้ามาในลักษณะที่เอามาแทนที่ศาสนาและระบบความเชื่อที่มีอยู่ในภูมิภาคนี้แต่ดั้งเดิมไม่ หากมีการผสมผสานกับสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ก่อน พร้อมๆ กับการรับอีกหลายอย่างจากศาสนาอื่น ลัทธิประเพณีในระบบความเชื่ออื่นที่ผ่านเข้ามาในสมัยหลังด้วยนั้นย่อมแสดงว่าพุทธศาสนาเป็นของที่รับมาจากภายนอก แล้วมาผสมผสานกับระบบความเชื่ออื่นที่มีอยู่ในภูมิภาคนี้แต่เดิม

จากแนวคิดข้างต้น เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท จะพบลักษณะที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาเช่นกัน อันสะท้อนให้เห็นเรื่องการประนีประนอมและการยอมรับกันและกันซึ่งสะท้อนให้เห็นจากหลายชุดความคิดดังนี้

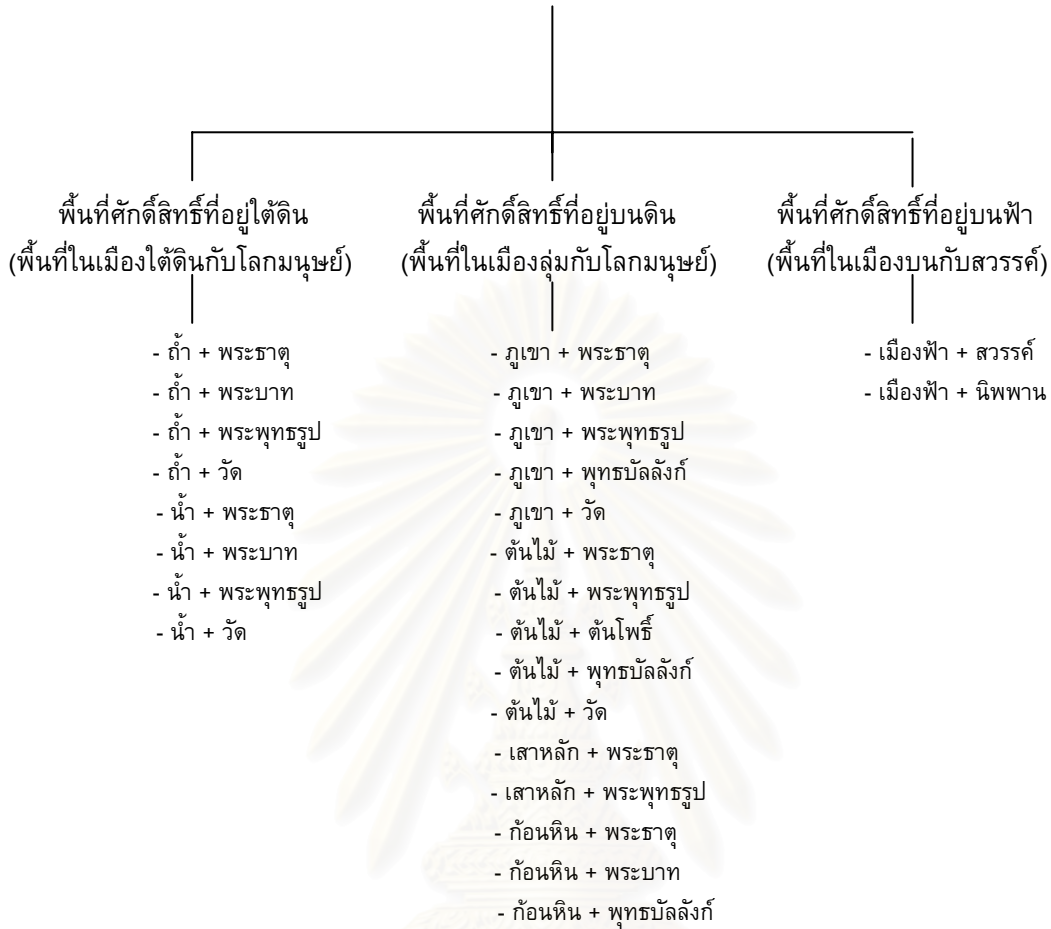
- 5.2.1 ลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
- 5.2.2 ลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร
- 5.2.3 ลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม

5.2.1 ลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ก่อนที่จะอภิปรายให้เห็นในรายละเอียด ผู้วิจัยขอเสนอภาพแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์แบบการยอมรับและการผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ในความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**ลักษณะผสมผสานกันของความเชื่อทางศาสนา
ที่สะท้อนจากชุดความคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท**

จากแผนภูมิต้นต้น แสดงให้เห็นการผสมผสานกันของพื้นที่ในความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบที่ประสานอยู่ร่วมกันภายใต้โครงสร้างความคิดเดียวกัน อันเป็นการบ่งชี้ให้เห็นการยอมรับและการผสมผสานกันของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไท ผู้วิจัยขออภิปรายรายละเอียด ดังนี้

- ก) เมืองใต้ดิน - โลกมนุษย์
- ข) เมืองลุ่ม - โลกมนุษย์
- ค) เมืองฟ้า - สวรรค์

ก) เมืองใต้ดิน - โลกมนุษย์

ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท มีเรื่องราวที่กล่าวถึงการผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างถ้ำกับพระธาตุ (ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4) กล่าวคือตำนานพระธาตุหลายเรื่องอธิบายว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ แล้วได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในโพรงดินหรืออุโมงค์ บ้างก็ประทานให้เทพเจ้าดั้งเดิมหรือกลุ่มชนพื้นเมืองนำไปประดิษฐานไว้ใน

ถ้า ดังกรณีตำนานพระธาตุม่อนเปี้ยะ เล่าว่าพญานาคได้เนรมิตถ้าเพื่อใช้บรรจุพระบรมธาตุ ซึ่ง พระพุทธเจ้าได้ประทานให้แก่พญานาค การปรากฏอยู่ร่วมกันของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อ ฝ่ายทางพุทธและความเชื่อดั้งเดิมนั้น ลักษณะเช่นนี้บ่งชี้ให้ถึงความสัมพันธ์เชิงการผสมผสาน ระหว่างระบบศาสนาที่ต่างกัน ตำนานพระธาตุหลายเรื่องฉายภาพให้เห็นว่า ถ้าเป็นตัวแทนหรือ อนุภาคสัญลักษณ์ของความเชื่อดั้งเดิม ดังเช่นตำนานพระธาตุดอยหยวก เล่าว่าพญานาค อาศัยอยู่อุโมงค์ในถ้ำใต้ดอยนี้ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุดอยตุง เล่าว่าด้านสันเขาบริเวณ ถ้ำกุมภามีตัวมกตะ 2 ตัวเฝ้ารักษาถ้ำอยู่ ภายหลังจากพระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จมาประทานพระเกศา ธาตุ แล้วบรรจุไว้ในถ้ำนี้ แนวคิดการผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างถ้ำกับพระธาตุยังมีปรากฏใน ตำนานพระธาตุเรื่องอื่นๆ อีกหลายเรื่อง

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ

- ตำนานพระธาตุถ้ำหมผา (ไทยยวน)

พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงถ้ำศีล อันเป็นที่อยู่ของพญานาคตนหนึ่ง พญานาคตนนั้นเมื่อเห็นพระพุทธเจ้าจึงได้ออกมาราบไหว้ พระพุทธเจ้าจึง โปรดสั่งสอนและประทานพระเกศาธาตุให้ พญานาคจึงนำไปบรรจุไว้ในอุโมงค์ ต่อมาจึงมีผู้คนสร้างเป็นเจดีย์ครอบอุโมงค์พระธาตุนี้

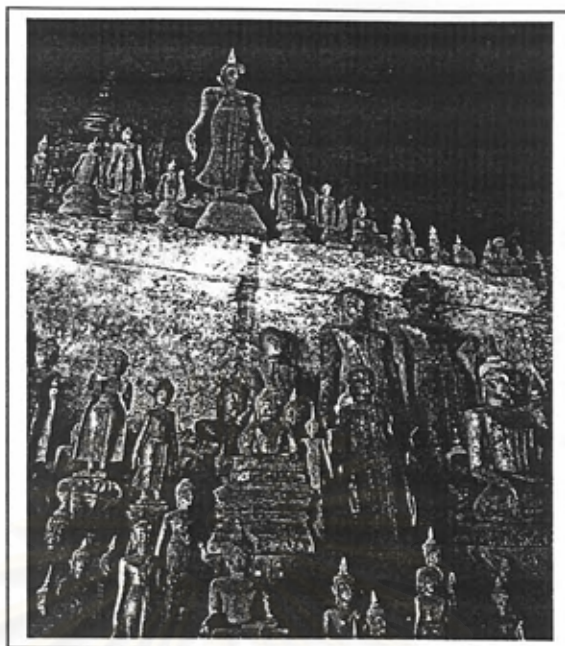
- ตำนานพระธาตุดำ (ลาว)

พระธาตุดำในปัจจุบันตั้งอยู่กลางเมืองเวียงจันทน์ ในอดีตบริเวณที่ตั้งพระธาตุ เคยเป็นอุโมงค์เข้าออกของพญานาคในแม่น้ำโขง ต่อมาเมื่อมีกษัตริย์เดินทางมาจาก อินเดียได้นำพระบรมธาตุมายังบ้านเมืองนี้ กษัตริย์จึงได้ให้สร้างพระธาตุเจดีย์ ครอบทับอุโมงค์เข้าออกของพญานาค แล้วนำพระบรมธาตุไปบรรจุยังเจดีย์นี้

- ตำนานพระธาตุหมากโม (ลาว)

พระธาตุหมากโมสร้างทับหนองน้ำเดิมซึ่งเคยเป็นอุโมงค์เข้าออกของพญานาค

ตำนานพระธาตุกลุ่มนี้ แสดงการนำเอาพระธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ในถ้ำ หรืออุโมงค์ อันเป็นที่อยู่เดิมของบรรดาเทพเจ้าพื้นเมือง ลักษณะเช่นนี้สะท้อนกระบวนการผสม กลมกลืนกันของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายพุทธมารวมไว้กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของ ฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนี้ บุญเฮง บัวสีแสงประเสริฐ (1995: 57) ได้กล่าวให้เห็นว่าในถ้ำตั้งเบื้องต้น อาจเป็นที่พักอาศัยของคนโบราณ ต่อมาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่บวงสรวงผีฟ้า ผีแถน ผีป่า ผีดง และอื่นๆ ที่รักษาเขตแดนวันแดนดิน และต่อมาก็ได้หันเปลี่ยนมาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทาง พุทธศาสนา และได้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น ซึ่งพื้นที่นี้จะพบพระพุทธรูปที่ทำด้วยไม้เป็นจำนวนมาก หลายพันองค์ปรากฏอยู่ภายในถ้ำนี้

ภาพ: พระพุทธรูปแกะสลักไม้ภายในถ้ำดิ่ง เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว
ที่มา: ชีรภาพ โลहितกุล. (2538). คนไทในอุษาคเนย์. กรุงเทพมหานคร: ผู้จัดการ. หน้า 114.

นอกเหนือจากความสัมพันธ์ในเชิงผสมผสานระหว่างถ้ำกับพระธาตุและพระพุทธรูปแล้ว ยังมีอนุภาคถ้ำกับรอยพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ร่วมกัน ดังปรากฏในตำนานวัดพระบาทมิ่งเมือง (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังพระธาตุช่อแฮในปัจจุบัน แล้วได้ประทับรอยพระบาทของพระองค์ไว้ที่ปากถ้ำ ซึ่งเป็นที่อยู่เดิมของพญานาคตนหนึ่ง สอดคล้องกับตำนานพระเจ้าเสียบโลก เล่าว่าลัวะอำยค่อม พระเจ้าอโศก และพระอรหันต์สาวก ได้อัญเชิญพระเกศาธาตุไปประดิษฐานไว้ท่ามกลางถ้ำแห่งหนึ่ง ความเชื่อเกี่ยวกับถ้ำอันเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมได้ถูกผนวกเข้ากับความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นใหม่ ยังพบได้จากตำนานพระธาตุกุดจอก (ไทยอีสาน) เล่าว่าพระภิกษุได้สร้างพระพุทธรูปครอบทับรอยงูชวง ซึ่งเป็นสัตว์เลื้อยของพญาแถน ในขณะที่ตำนานพระธาตุจอมจ้อ (ไทยยวน) เล่าว่าพญานาคตนหนึ่งแปลงกายออกมาจากถ้ำ แล้วนำเรื่องพระพุทธเจ้าเคยเดินทางมาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในอุโมงค์ในถ้ำได้ดอยแห่งนี้ หลังจากที่เจ้าเมืองได้ทราบเรื่องจึงเกณฑ์ไพร่พลสร้างเจดีย์ครอบทับอุโมงค์แล้วบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) เล่าว่าพญานาคที่ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ ได้ทูลขอรอยพระบาทไว้เป็นที่บูชาสักการะ พระพุทธเจ้าจึงทรงย่ำรอยพระบาทไว้ที่แผ่นหินใกล้ปากถ้ำที่สุวรรณาคาศัยอยู่ แสดงให้เห็นว่าบทบาทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อดั้งเดิมนั้นถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนา ซึ่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมได้ถูกนำเสนอขึ้นมาใหม่ โดยเป็นการอยู่ภายใต้ส่วนประกอบของพื้นที่ทางพุทธศาสนา

ปรากฏการณ์การผสมผสานระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบนี้ ยังเห็นได้จากเรื่องการสังสรรค์กันระหว่าง “น้ำกับพระธาตุ, น้ำกับพระบาท, น้ำกับพระพุทธรูป, น้ำกับวัด” น้ำถือเป็นอนุภาคสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมดั้งที่กล่าวมาแล้ว เพราะตำนานพระธาตุของคนไทยมักจะปรากฏเหตุการณ์ซ้ำๆ เสมอว่า น้ำเป็นที่อยู่อาศัยหรือเป็นสิ่งที่เกิดจากพลังอำนาจของเทพเจ้าพื้นเมือง ด้วยเหตุนี้ น้ำจึงเป็นตัวแทนของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายว่าพื้นที่ได้น้ำหรือแม่น้ำสำคัญบางสาย มีรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้วย ดังเช่นตำนานพระธาตุพนม เล่าว่าเวินพระเจ้าซึ่งเป็นเมืองได้น้ำอันที่อยู่พญานาคก็มีรูปรอยพระบาทและพระพุทธรูปใหญ่ ที่นาคได้ทูลขอมาจากพระพุทธรูปเจ้า แม้โดยปกติพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม จะไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นสถานที่ทางพุทธศาสนา แต่ภายในแม่น้ำหรือแหล่งน้ำบางแห่ง อันเป็นที่อยู่อาศัยของพญานาคซึ่งเป็นเทพเจ้าพื้นเมืองตามระบบคิดแบบดั้งเดิมของคนไทย เป็นตัวอย่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงให้เห็นเรื่องการผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม เพื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะนำเสนอเป็นแผนภูมิ เพื่อแยกช่วงเหตุการณ์ที่ปรากฏให้เห็นลักษณะการผสมอยู่ร่วมกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ดังตัวอย่างตำนานพระธาตุต่อไปนี้

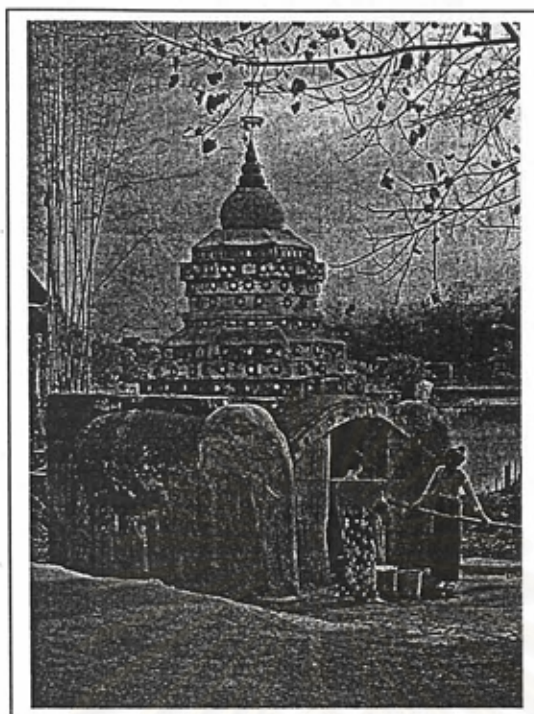
“น้ำ” (ความเชื่อดั้งเดิม)	“พระพุทธรูป/ พระธาตุ” (พุทธศาสนา)	“พระพุทธรูป/พระธาตุ + น้ำ” (การยอมรับและผสมผสานกัน)
- ตำนานพระธาตุพระบาทสี่รอย ที่ได้แม่น้ำคงบริเวณเมืองโกสัมพี หมอกขาวมาหลวงเป็นที่อยู่ อาศัยของพญานาค	พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาบิณฑบาต บริเวณนี้ แล้วได้ทรงสร้าง ชำระร่างกายบนหินก้อนหนึ่ง	พระพุทธรูปเจ้าประทับรอยพระบาท บนหินก้อนหนึ่ง พญานาคได้นำ เอาก้อนหินที่มีรอยพระบาทนั้น ไปประดิษฐานยังเมืองนาคใต้ <u>แม่น้ำคง</u>
- ตำนานพระเจ้าเสียบโลก พญานาคอาศัยอยู่เมืองบาดาล	พ่อค้าสองพี่น้องได้รับพระบรม สารีริกธาตุมาจากพระพุทธรูปเจ้า	พญานาคได้แปลงเพศเป็นมนุษย์ ขึ้นมาบนโลก แล้วได้แอบขโมย พระบรมสารีริกธาตุจากพ่อค้า สองพี่น้องเพื่อนำไปประดิษฐาน ยังเมืองนาคอันเป็นที่อยู่ของตน

จากแผนภูมิตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น แสดงให้เห็นความซับซ้อนในระบบความเชื่อทางศาสนา กล่าวคือในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของคนไทนั้นเป็นที่อยู่ของพญานาค ซึ่งมีรอยพระบาทและพระธาตุอยู่ในแม่น้ำนี้ เช่นเดียวกับถ้ำที่พญานาคเป็นผู้เฝ้ารักษาขึ้นมา ก็ได้กลายเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ รอยพระบาทและพระบรมสารีริกธาตุถูกเก็บรักษาไว้ในแม่น้ำอันเป็นที่อยู่ของพญานาค ในแง่นี้แม่น้ำศักดิ์สิทธิ์กับรอยพระบาทและพระบรมสารีริกธาตุจึงได้ผสมผสานอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน แสดงให้เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระบบศาสนาของคนไทที่สะท้อนจากการวิเคราะห์เนื้อหาตำนานพระธาตุ

แนวคิดดังกล่าวยังมีปรากฏในหลักฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมประเภทอื่นๆ ของกลุ่มคนไท พุทธอีกหลายอย่าง ตัวอย่างเช่น ในจังหวัดหนองคายมีรอยพระบาทเวินปลาที่อยู่ในแม่น้ำโขง เช่นเดียวกับในเมืองหลวงพระบางที่บริเวณแม่น้ำโขง ด้านหลังวัดพระบาทท่าพระลัก ก็มีรอยพระบาทปรากฏอยู่ริมแม่น้ำโขงเช่นกัน ทำนองเดียวกับที่ริมแม่น้ำคานบริเวณวัดพระบาทใต้ ก็มีรอยพระบาทปรากฏอยู่ แม่น้ำเหล่านี้กลุ่มคนไทล้วนเชื่อว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เพราะมีเทพเจ้าพื้นเมืองและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลคุ้มครองอยู่ทั้งสิ้น

มีข้อสังเกตว่า ในวัฒนธรรมของคนไทบางกลุ่มมีคติความเชื่อที่เป็นธรรมเนียมนิยมบางอย่างที่สามารถสะท้อนให้เห็นการสังสรรค์อยู่ร่วมกันระหว่าง “น้ำกับพระธาตุ” ดังจะเห็นได้จากในชุมชนไทลื้อสิบสองปันนา และไทใต้คงในเขตเมืองเต๋อหง ชาวบ้านหลายหมู่บ้านมักมีคตินิยมเกี่ยวกับการสร้างรูปพระธาตุเจดีย์องค์เล็กๆ สวมครอบบ่อน้ำดื่มน้ำใช้เอาไว้ เพราะว่าบ่อน้ำมีความสำคัญต่อชีวิตของผู้คนชาวเมือง การสร้างพระธาตุเจดีย์ครอบแหล่งน้ำ ก็เพื่อให้ผู้คนช่วยกันดูแลรักษาและเป็นการสร้างความเคารพยำเกรงต่อแหล่งน้ำดังกล่าว (จูเหลียงเหวิน, 2536: 122-123) รวมทั้งไม่เป็นการสร้างสิ่งสกปรกให้เกิดขึ้นกับพื้นที่นี้ การสร้างพระธาตุเจดีย์ครอบบ่อน้ำกินน้ำใช้ในชุมชนคนไท จึงแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของความเชื่อทางพุทธศาสนาให้เข้ากับวิถีชีวิตชาวบ้านไทได้อย่างน่าสนใจ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ: พระธาตุเจดีย์ครอบบ่อน้ำกินน้ำใช้ คนไทเมืองไตคง ประเทศจีน

ที่มา: จุฬาลักษณ์ 2536. ชาติไต: สถาปัตยกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไตในสิบสองพันนา.

เชียงใหม่: สุวีริยาธิคุณ. หน้า 60-61.

ความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันระหว่าง “น้ำกับพระธาตุ” ยังมีปรากฏในความเชื่อของคนไทอีกหลายกลุ่ม บ้างก็เชื่อว่าพระธาตุสามารถบันดาลน้ำบันดาลฝนให้ตกลงมายังบ้านเมืองของตน เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธุ์ได้ ดังเช่นตำนานพระธาตุจอมแจ้ง (ไทยยวน) เล่าว่าหากปีใดฝนฟ้าไม่เอื้ออำนวยต่อการเกษตร ให้ขึ้นไปอธิษฐานของฝนกับองค์พระธาตุ แล้วจะสมความปรารถนา สอดคล้องกับตำนานพระธาตุม่อนเปี้ยะ (ไทยยวน) เล่าว่าครุบาศรีวิชัยได้บอกแก่พวกยวว่า หากปีใดฝนฟ้าไม่ตกให้พวกยวมากกราบไหว้องค์พระธาตุ แล้วพระธาตุก็จะบันดาลให้ฝนตกลงมา ภาพการสร้างน้ำสร้างฝนด้วยเรื่องราวความเชื่อฝ่ายพุทธนี้ ยังพบได้จากมีตำนานพระธาตุบางกลุ่ม ซึ่งอธิบายให้เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้านั้นมีพลังอำนาจสามารถสร้างแหล่งน้ำตามธรรมชาติได้ ดังเช่นตำนานพระธาตุจอมยอง (ไทลื้อ) เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาถึงเมืองมเหยงคะ (เมืองยอง) บริเวณยอดดอยมเหยงค์ปีพตศักร์ แล้วพระองค์จะฉันทน้ำที่จอมดอยแต่ไม่มีน้ำฉันท พระพุทธรูปจึงเอาไม้เท้าชี้แผ่นดินที่ใต้ดอยนี้ ก็มีน้ำทิพย์ไหลออกมามากมาย หลังจากนั้นพระองค์ได้เอาไม้เท้าเหล็กชี้ดอยด้านทิศตะวันออก ทำให้เกิดเป็นแม่น้ำใหญ่ขึ้นลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นการนำเอาเรื่องราวฝ่ายพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวโยงกับความเชื่อดั้งเดิม พระธาตุและพระพุทธรูปจึงถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องแหล่งน้ำ

หรือน้ำฝน ลักษณะเช่นนี้ สามารถเทียบเคียงได้กับการที่พญานาคมีอำนาจสามารถอำนวย
ให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำเรื่องฝนได้เช่นกัน

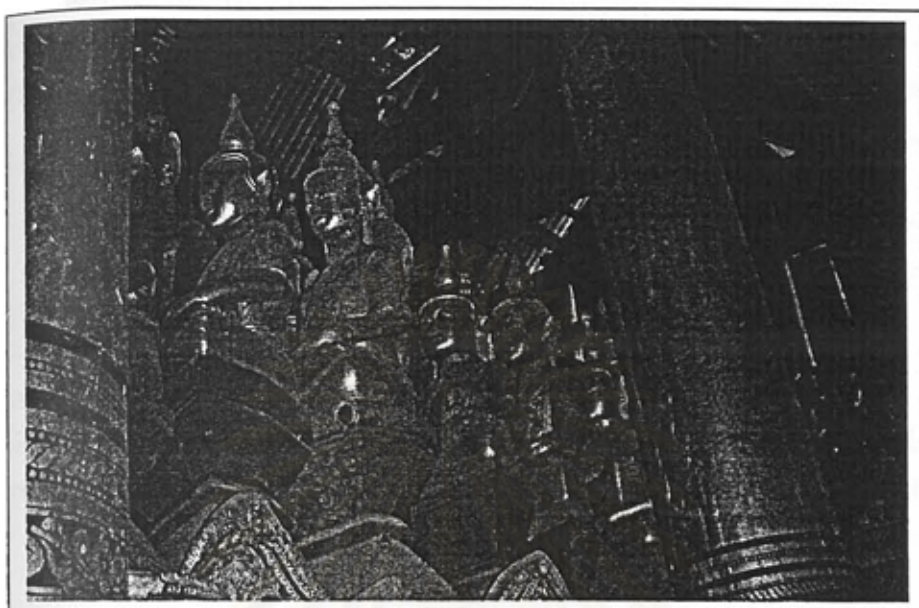
นอกจากนี้ ปรากฏการณ์การผสมผสานกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายพุทธศาสนา
กับความเชื่อดั้งเดิม ยังเห็นได้จากการอยู่ร่วมกันของ “น้ำกับวัด” ในตำนานพระธาตุพนม
(ไทยอีสาน) เล่าว่ามีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งอยู่นอกวิหารคดด้านเหนือของพระธาตุพนมติดกับหอ
พระนอนตรงบริเวณเนินพระอรหันต์ ซึ่งเป็นบ่อน้ำประจำวัดพระธาตุพนมมาแต่โบราณ มีน้ำไหล
ออกมาตลอดปี ชาวบ้านเชื่อว่าบ่อน้ำนี้ เป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากพญานาคที่อาศัยอยู่ใน
แม่น้ำโขง เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุออยตุย (ไทยยวน) เล่าว่าที่วัดน้อยออยตุยด้านหลังวัด
มีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านเชื่อว่ามีผีป่าผีเขาดูแลรักษาอยู่ ในแง่นี้ วัดอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ใน
ความเชื่อฝ่ายพุทธศาสนา จึงมีส่วนประกอบของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จากแหล่งความคิดอื่นมาปรากฏ
ปะปนร่วมอยู่ด้วย สะท้อนให้เห็นการผสมผสานระหว่างความคิดฝ่ายพุทธกับจินตนาการ
เกี่ยวกับแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามคติฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านในท้องถิ่น

ในประเด็นเรื่องการผสมผสานอยู่ร่วมกันของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนากับความเชื่อ
ดั้งเดิมในพื้นที่เดียวกันนั้นยังเห็นได้จากตำนานเรื่องอื่นๆ ของกลุ่มคนไท ดังเช่นตำนานวัด
พระนอนวัดป่าเก็ดถี่ (เชียงใหม่) เล่าว่าในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าพร้อมพระอานนท์เสด็จมา
โปรดยักษที่ชายป่าไม้เกิดแห่งหนึ่ง ยักษ์กำลังจะจับนางอุตตมะกินเป็นอาหาร พระองค์จึงเสด็จ
มาโปรดนางและยักษ์ตนนั้น พระพุทธเจ้าทรงยับยั้งมิให้ยักษ์ทำร้ายนาง แล้วโปรดสั่งสอนทั้ง
นางอุตตมะและยักษ์ ทั้งสองเลื่อมใสในพระธรรมคำสอนของพระองค์มาก หลังจากนั้นพระองค์ก็
ประทับค้างแรมที่ป่าไม้เกิดอันเป็นที่อยู่ของยักษ์ แล้วพ่อของนางอุตตมะได้ทูลขอพระเกศาธาตุ
เพื่อไว้เป็นที่เคารพบูชา พ่อของนางอุตตมะและชาวไร่ได้ร่วมช่วยกันถางป่าไม้เกิดแล้วสร้างวัดขึ้น
ส่วนยักษ์ได้ถอดเขี้ยวออกเพื่อจะได้ไม่ทำร้ายผู้คนอีกต่อไป เขี้ยวข้างหนึ่งของยักษ์ถูกเก็บไว้
ที่ไร่คนหนึ่ง หลังจากนั้นชาวบ้านจึงได้สร้างพระนอนขึ้นเพื่อระลึกถึงพระพุทธองค์ที่ได้มาค้าง
แรมที่นี่ และบรรจุพระเกศาธาตุไว้ในเศียรพระนอน ส่วนพระเขยนั้นก็ได้บรรจุฟันของยักษ์อีกซี่
หนึ่งเอาไว้

จากตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ชัดว่าในพระพุทธรูปนอน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนามี
สัญลักษณ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมปะปนซ่อนแฝงอยู่ใน นั่นก็คือเขี้ยวของยักษ์ที่ซ่อนอยู่ใน
พระเขยหรือหมอนหนุนของพระพุทธรูปนอน อันเป็นตัวแทนของความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่าง
กัน ซึ่งถูกนำมาผสมผสานอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน รวมทั้งยังบอกว่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธ
ศาสนาที่คนไทยกราบไหว้บูชาอยู่นั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมซ่อนเร้นอยู่ด้านใน
ซึ่งไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าได้

มีข้อสังเกตว่า งานศิลปะที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาในชุมชนของคนไทยบางพื้นที่ ฉายภาพ
ให้เห็นการอยู่ร่วมกันระหว่างความคิดเรื่อง “น้ำ” กับ “พระพุทธเจ้า” ดังกรณีลักษณะขององค์
พระประธานและพระพุทธรูปจำนวนมาก ที่วัดบ้านแสน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า มีรูปลักษณะ
ของ “น้ำเต้า” ปรากฏอยู่บนพระเศียรพระพุทธรูป ทั้งนี้ น้ำเต้าถือเป็นตัวแทนของน้ำหรือความ

อุดมสมบูรณ์ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม เพราะเป็นที่เก็บกักรักษาน้ำและถือเป็นแหล่งกำเนิดของชีวิต เช่นนี้พระเศียรของพระพุทธรูปจึงเป็นที่อยู่แห่งน้ำและความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน

ภาพ: ลักษณะพระพุทธรูปที่มีพระเศียรเป็นรูปทรงคล้ายน้ำเต้า
วัดบ้านแสน เมืองเชียงใหม่

ข) เมืองลุ่ม - โลกมนุษย์

ปรากฏการณ์การผสมผสานอยู่ร่วมกันของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่อยู่บนพื้นดินในความคิดฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น การผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันของภูเขากับพระธาตุ ทั้งนี้ภูเขาลายแห่งในดินแดนนี้ เป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อดั้งเดิม (ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4) ในตำนานพระธาตุของคนไทหลายเรื่อง มีภาพฉายให้เห็นว่าภูเขาเป็นแหล่งที่ตั้งของพระธาตุเจดีย์ บ้างก็เป็นที่เก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ก่อนที่จะมีการสร้างพระธาตุเจดีย์ครอบทับทีหลัง ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์การอยู่ร่วมกันระหว่างภูเขากับพระธาตุชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอนำเสนอเป็นแผนภูมิตัวอย่างจากตำนานพระธาตุบางเรื่อง ดังนี้

“ภูเขา” (ความเชื่อดั้งเดิม)	“พระธาตุ” (พุทธศาสนา)	“พระธาตุ + ภูเขา” (การยอมรับและผสมผสานกัน)
- ตำนานพระธาตุพระบาทรังรุ้ง ดอยเวรบรรพตหรือดอยรังรุ้ง เป็นที่อยู่ของเทพเจ้าที่แปลงเป็น รุ้งยักษ์	พระพุทธเจ้าได้บรรจุพระบรม สารีริกธาตุไว้บนยอดดอย เวรบรรพต	พราณป่าติดตามเทพที่แปลงร่าง เป็นรุ้งยักษ์ขึ้นไปบนยอดดอย ได้พบรอยพระพุทธรูปและ พระบรมธาตุ ชาวบ้านจึงร่วมกัน <u>สร้างเจดีย์ครอบรอยพระบาทและ</u> <u>พระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐาน</u> <u>บนยอดดอยแห่งนี้</u>
- ตำนานพระธาตุจอมดอย เมืองลัทธิหรือเมืองลับเป็นที่อยู่ เดิมของชาวป่าชาวลัวะ	พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังบ้าน เมืองนี้ แล้วประทานพระเกศา ธาตุเพื่อบรรจุไว้บนยอดเขา	เจ้าเมืองลัทธิได้เกณฑ์ไพร่พล ชาวเมืองร่วมกันสร้างเจดีย์ครอบ <u>ทับพระเกศาธาตุที่อยู่บนยอดเขา</u>

จากตัวอย่างแผนภูมิข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการตั้งหรือสร้างพระธาตุเจดีย์ไว้บนยอดเขา อันเป็นพื้นที่อยู่เดิมของเทพเจ้าพื้นเมืองหรือชนพื้นเมืองนั้น เป็นการผสมผสานทางความคิดโดยการนำเอาคติความเชื่อแบบใหม่ คือพระธาตุเพิ่มเข้ามาในพื้นที่เดิม ลักษณะเช่นนี้ ทำให้เรามองเห็นความคิดฝ่ายพุทธที่เข้ามาอยู่ร่วมกับฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม

การเพิ่มพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาเข้าไปในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อดั้งเดิมนั้น ถือเป็นปรากฏการณ์การผสมผสานกันของระบบความเชื่อที่ต่างกัน แนวความคิดนี้ ยังมีปรากฏในอนุภาคเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ อีกมากมาย ตัวอย่างเช่น ภูเขากับพระบาท, ภูเขากับพระพุทธรูป, ภูเขากับพุทธบัลลังก์, ภูเขากับวัด, ต้นไม้เดิมกับพระธาตุ, ก้อนหินกับพระธาตุ, ก้อนหินกับพระบาท, เสาหลักกับพระธาตุ หรือเสาหลักกับพระพุทธรูป เป็นต้น ดังกรณีการผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างต้นไม้กับพระธาตุ ตัวอย่างเช่น **ตำนานพระธาตุเขาน้อย** เล่าว่าพระพุทธเจ้าประทานพระเกศาธาตุบรรจุใส่ผลแดงโมมอบให้ผิวเมียชาวไร่ แต่ผิวเมียชาวไร่เกรงกลัวพระพุทธองค์อยู่จึงนำเอาผลแดงโมไปฝังไว้ยังต้นไม้มะพลับทอง ซึ่งเป็นที่พระพุทธเจ้าประทับในตอนแรก ในทำนองเดียวกับ**ตำนานพระธาตุขามแก่น** เล่าว่าคณะพระเถระเมืองโมริยก็นำเอาพระอังคารธาตุกลับมาผ่านหมู่บ้านที่เคยพำนัก แล้วพบว่าแก่นมะขามที่เคยบรรจุพระบรมสารีริกธาตุชั่วคราว ซึ่งตายแล้วกลับฟื้นคืนมีชีวิตแตกกิ่งก้านสาขาอย่างแปลกประหลาดอัศจรรย์ จึงได้สร้างพระธาตุเจดีย์ครอบทับแก่นมะขามนั้นแล้วจึงตั้งชื่อว่าพระธาตุขามแก่น

นอกจากนี้ ยังมีตำนานบางเรื่องฉายภาพให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของต้นไม้ตามคติพุทธกับต้นไม้ตามคติความเชื่อดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น**ตำนานพระธาตุจอมยอง** เล่าว่าพระพุทธเจ้า

ตรัสทำนายว่าให้ปลูกไม้มะเดื่อคู่กับไม้ศรีมหาโพธิ์ เพื่อเป็น “ไม้มิ่งหมายเมือง” ให้เหล่าเทพเทวดา และฝูงคนกราบไหว้สักการะ ในขณะที่ตำนานพระธาตุพนม มีภาพบรรยายให้เห็นว่าต้นไม้กับ พระพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์กันในฐานะที่ต้นไม้นั้นเป็นตัวแทนองค์พระพุทธเจ้า ตั้งข้อความว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่าเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว ใครผู้ใดมีความระลึกถึงตถาคตให้เอา แก่นไม้รังที่ตถาคตบริโภคนั้นมาสร้างเป็นรูปตถาคตไว้ เมื่อบุคคลผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ในวิภวสงสาร สามารถที่จะปิดเสียซึ่งประตูบายนได้ ด้วยเหตุว่าเป็นพุทธบริโภค 2 ชั้น หรือว่าเอาแก่นไม้ ปาแบ่งที่ตายแล้วมาสร้างเป็นรูปตถาคตก็ฉันเดียวกัน เหตุว่าไม้ทั้ง 2 นี้ตถาคตได้บริโภค เป็น ต้นไม้อันประเสริฐ จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นความหมายในอีกแง่หนึ่งของต้นไม้มิ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป นั่นคือ ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ใน ทำนองเดียวกับตำนานเมืองงาว เล่าว่าหากบุคคลใดบูชาเคารพพระธาตุก็เหมือนกับได้บูชา พระพุทธเจ้า และหากใครบูชาต้นมะม่วงก็เท่ากับบูชาพระพุทธเจ้าด้วย ต้นมะม่วงนี้เป็นพื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์แห่งพระพุทธเจ้าซึ่งเคยเสด็จมาอาศัยพำนักเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นเนื้อทรายทอง

นอกเหนือจากตำนานพระธาตุแล้ว ยังมีตัวอย่างในพิธีกรรมบางอย่างที่สะท้อนให้เห็น การดำรงอยู่ร่วมกันหรือการผสมผสานระหว่างพุทธกับผี ดังเช่น ประเพณีบูชาเสาอินทขิล ของ คนไทยยวนเชียงใหม่ ซึ่งเป็นประเพณีพิธีกรรมที่มีมาตั้งแต่สมัยมีเจ้าผู้ครองนคร พิธีนี้จะทำกัน เป็นงานใหญ่ เริ่มพิธีด้วยการเช่นสังเวทยเทพยดาอารักษ์ เจนบ้านเจนเมือง และบูชากุมภภัณฑ์ พร้อมกับอัญเชิญผีเจ้านายลงทรง เพื่อสอบถามถึงความเป็นไปของบ้านเมืองว่าจะดีร้ายอย่างไร ไฟฝนจะอุดมสมบูรณ์หรือไม่ ที่นั่งหรือคนทรงซึ่งจะทำนายให้ทราบ ในพิธีบูชาเสาอินทขิลในยุค หลังนี้ มีการนำเอาพิธีทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานกัน วันเข้าอินทขิลจะมีการแห่พระเจ้า ฝนแสนห้าหรือพระพุทธรูปคันทรรราชภูร็รอบตัวเวียง ก่อนนำมาประดิษฐานที่วัดเจติยหลวง เพื่อให้ประชาชนได้สรงน้ำและใส่ขันดอก จากนั้นภายในวิหารอินทขิล พระสงฆ์ 9 รูปจะทำพิธี เจริญพระพุทธมนตร์บูชาเสาอินทขิลซึ่งฝังอยู่ใต้ดิน ภายใต้บุษบกที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูป แสดงให้เห็นการดำรงอยู่ร่วมกันของสัญลักษณ์เกี่ยวกับความเชื่อฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิม ที่ได้ผสมกลมกลืนกันจนกลายเป็นแกนหลักในโครงสร้างทางความคิดของคนไทยยวน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ: เสาอินทขิลที่มีพระพุทธรูปตั้งครอบทับอยู่ด้านบน

ที่มา: สุคตารา สุจฉายา (บรรณารักษ์). 2543. เชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: สารคดี. หน้า 297.

ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทส่วนใหญ่ ที่กล่าวถึงเหตุการณ์พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ มักมีการเพิ่มเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายพุทธศาสนาเข้าไปในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ดังเช่นตำนานพระธาตุดอยตุง เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาถึงแม่น้ำโขง แล้วได้เล็งเห็นภูเขาสามลูกตั้งเรียงกัน พระองค์จึงเสด็จลงอากาศไปยังที่นั้น พร้อมพระอรหันต์ 500 แล้วพระองค์ก็เสด็จขึ้นไปสู่เหนือก้อนหินก้อนหนึ่งบนยอดดอย ที่มีทรงสัณฐานเหมือนมะนาวผ่าครึ่ง ตั้งอยู่เหนือเขาปู่เจ้าลาวจก แล้วหินที่พระพุทธรูปเจ้านั่งนั้นก็แสดงอิทธิฤทธิ์จมลงไปปิดปากถ้ำของช้างเผือกที่อาศัยอยู่ใต้ดิน ในทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุนครหรือชัย เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาถึงชุมชนชาวเม็ง ประสงค์จะประทับนั่ง ก็ปรากฏหินก้อนหนึ่งโผล่ขึ้นมาจากพื้นดินอย่างอัศจรรย์ พระองค์จึงวางบาตรแล้วประทับบนก้อนหินนั้น และได้ประทานพระเกศาธาตุบรรจุไว้ในก้อนหินที่พระองค์ประทับ โดยมีขมพูนาคราชและพญากาเผือกเฝ้าดูแลรักษา สอดคล้องกับตำนานพระธาตุดอยปู่คำ เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้ามาฉันข้าวที่จอมดอยปู่คำ พระองค์กล่าวว่าดอยลูกนี้วิเศษนักเหตุว่ามีปู่คำตัวหนึ่งตัวใหญ่ 6 ศอก พระพุทธรูปเจ้าจึงเอาพระเกศาธาตุใส่ไว้ในขอบไม้รวกฝังไว้ใต้หินลูกหนึ่งเหนือจอมดอยนี้

แสดงให้เห็นว่า ทั้งตำนานพระธาตุดอยตุง ตำนานพระธาตุนครหรือชัย และตำนานพระธาตุดอยปู่คำ กล่าวตรงกันว่าพื้นที่ที่พระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จมาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้นเคยเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมหรือชนพื้นเมืองมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นช้างเผือก พญาปู่คำ พญานาค พญากาเผือก หรือขมพูนาค ราวละ การเพิ่มอนุภาคเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ทางพุทธศาสนาเข้าไปในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม นำไปสู่การอยู่ร่วมกันภายในพื้นที่เดียวกันของ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มาจากระบบความเชื่อที่แตกต่างกัน การนำเอาพระธาตุเพิ่มเข้ามาในโครงสร้าง ของภูเขาบ้าง ต้นไม้บ้าง เสาหลักบ้าง หรือก้อนหินบ้าง ซึ่งเป็นธรรมชาติศักดิ์สิทธิ์ที่คนไทยหลาย กลุ่มเชื่อว่ามีส่วนเหนื่อธรรมชาติสถิตอยู่ภายในนั้น จึงดูเหมือนจะเป็นการปรับให้เข้ากับความคิด ความเชื่อของคนในวัฒนธรรมชนชาติไท อีกทั้งยังสื่อความหมายว่า การสร้างพระธาตุใน ดินแดนศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมนั้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พื้นที่เหล่านี้ได้กลายเป็นบ้านเป็นเมือง เจริญรุ่งเรืองขึ้นในช่วงเวลาต่อมา

ภาพ: ก้อนหินตามธรรมชาติตั้งอยู่บนเชิงผาที่ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นพระธาตุเจดีย์ พระธาตุอินทร์แขวน รัฐฉาน ประเทศพม่า

การปรากฏอยู่ร่วมกันของความคิดความเชื่อทั้งสองระบบ ยังสามารถพบได้จากคตินิยม เกี่ยวกับคำเรียกชื่อพระธาตุต่างๆ ในสังคมของคนไทยหลายกลุ่มซึ่งปรากฏร่องรอยความคิดการ สันสรณ์อยู่ร่วมกันของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จากความเชื่อทั้ง 2 ระบบ กล่าวคือชื่อพระธาตุของคนไทย หลายกลุ่มบ่งบอกให้เห็นถึงการเกี่ยวข้องกันกับความเชื่อเดิม ดังกรณีคติความเชื่อเกี่ยวกับ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นภูเขาหรือดอย เช่น พระธาตุกับดอยกองมู, พระธาตุกับดอยจอมไภล, พระธาตุ กับดอยสุเทพ, พระธาตุกับดอยตุง, พระธาตุกับดอยเก็ง, พระธาตุกับดอยคำ เป็นต้น ตามนัย

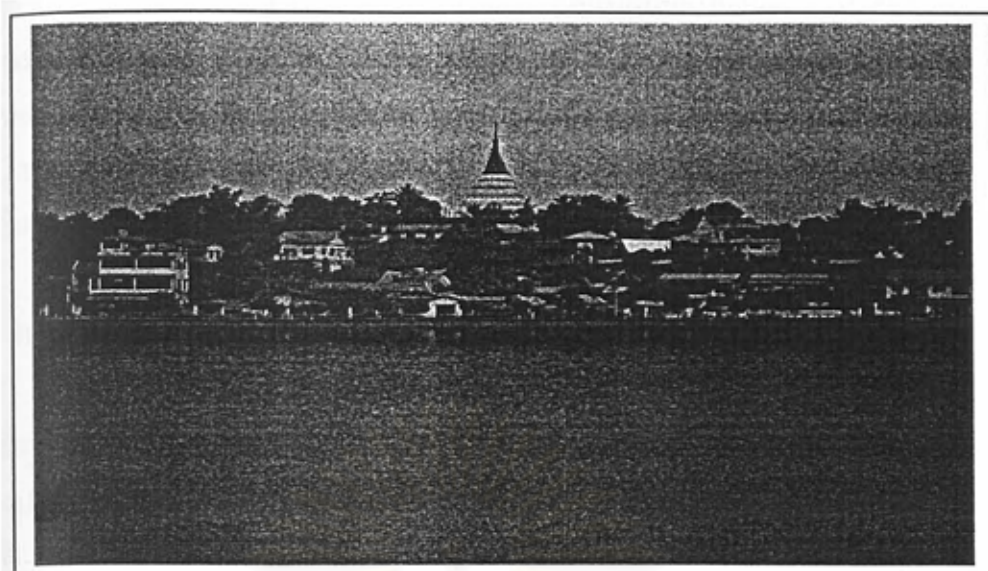
ของคำเรียกชื่อของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนั้น สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์และผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างพระชาติกับภูเขา การที่พระชาติตั้งอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เดิม จึงเป็นการง่ายต่อการสร้างความน่าเชื่อถือศรัทธาให้เกิดขึ้นกับพุทธศาสนาในช่วงที่มีการแพร่ขยายของศาสนา เพื่อให้พุทธศาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อใหม่ได้รับการยอมรับได้โดยง่ายรวดเร็วยิ่งขึ้น และเป็นการไม่ปฏิเสธความเชื่อเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้วได้อีกประการหนึ่ง

อนึ่ง ในตำนานพระชาติบางกลุ่มมีเรื่องการเพิ่มอนุภาคพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายพุทธเข้ามาแทนที่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เดิม ตัวอย่างเช่นตำนานพระชาติอย่างหมอก เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงบริเวณริมน้ำแม่ปิง แล้วเสด็จไปยังไม้ยางต้นหนึ่ง ในขณะนั้นมีน้ำค้างและหมอกตกลงมาจนมืดครึ้มไปหมด พระองค์ทรงหยุดประทับที่นั่น แล้วตรัสแก่พระสารีบุตรว่า หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จะมาประดิษฐานอยู่ที่นี้ ภายหน้าเมื่อ ไม้ยางนี้ จะตายไป แล้วจะมีต้นศรีมหาโพธิ์ ต้นหนึ่งจักปรากฏขึ้นแทนที่

อีกด้านหนึ่งในตำนานแม่ธรณี (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยยวน เล่ม 5: 2542, 2481) บรรยายว่าต้นโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าได้อาศัยร่มเงาเป็นที่ประทับขณะตรัสรู้ นั้น ลักษณะของต้นโพธิ์มีขนาดใหญ่ประมาณ 30 ศอก ของพระพุทธเจ้า จากดินถึงคาบสูง 50 ศอก จากคาบถึงยอด 50 ศอก แต่ละกิ่งยาว 50 ศอก มีกิ่งทั้งหมด 1,000 กิ่ง มีใบ 3 โกฏิ มีก้านแดงงาม มียอด 200 โกฏิ กลมและกว้าง 100 ศอก มีสีขาวย สีเขียว สีเหลือง สีแดง มีเทวดา นาค พรหม พระอินทร์ พระวิษณุกรรม ยักษ์ พญาราชสีห์ และลูกสาวกับบริวารพญามารคอยดูแลรักษา

ภาพสะท้อนจากตำนานข้างต้น บ่งบอกให้เห็นการผสมกลมกลืนทางความคิดของระบบศาสนาที่แตกต่างกัน ภาพของเหล่านาค ยักษ์ มารทั้งหลาย รวมถึงพระพรหม พระวิษณุกรรม และพระอินทร์ มาอยู่รวมกันภายใต้โครงสร้างเดียวกัน นั่นก็คือต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของพุทธศาสนา เหตุนี้ จึงสะท้อนลักษณะพุทธศาสนาแบบไทย-ไท ซึ่งเป็นความเชื่อทางศาสนาที่ไม่ได้มีเพียงศาสนาเดียว หากแต่เป็นศาสนาที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับศาสนาอื่นด้วย

ในแง่นี้ จึงทำให้เราเห็นว่าพุทธศาสนาในสังคมชนชาติไทนั้น แท้จริงแล้วเป็นความเชื่อทางศาสนาที่มีการปรับตัวและมีความสลับซับซ้อนอยู่ภายใน อันสะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดว่าแม้คนไทยจะนับถือพุทธศาสนาแล้ว แต่ส่วนลึกภายในใจของคนไทนั้นก็ยังมีสำนึกในความคิดเกี่ยวกับคติความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติปรากฏรวมอยู่ด้วย เหตุนี้ พุทธศาสนาแบบไท (Tai Buddhism) จึงเป็นระบบศาสนาที่มีดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างพุทธกับผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมในลักษณะการผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภายใต้ร่มเงาแห่งพุทธศาสนานั้นเอง

ภาพ: พระธาตุจอมคำตั้งเด่นตระหง่านบนเนินสูงกลางเมืองเชียงใหม่ ประเทศพม่า

มีข้อสังเกตว่า การแทนที่ของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายพุทธนั้น มิได้เข้ามาแทนที่แบบการหักล้างหรือทำลายพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมออกไป แต่เข้ามาแทนที่ในลักษณะการประนีประนอมและยอมรับกัน นั่นคือการแทนที่ด้วยสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา แล้วมีสัญลักษณ์ของความเชื่อดั้งเดิมซ่อนแฝงปะปนอยู่ด้วย ดังเช่นตำนานพระธาตุเจียงติม (ไทลื้อ) เล่าว่าพระธาตุเจียงติมในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของเสาไจบ้านมาก่อน ต่อมาชาวไทลื้อเมืองสิงหนิงไปนับถือพุทธศาสนา จึงได้สร้างพระธาตุเจียรครอบหลักเสาไจบ้านนี้ ในทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุหลวง (ลาว) เล่าว่าเดิมที่ตั้งของพระธาตุหลวงเคยเป็นเสาหินศักดิ์สิทธิ์ของชนเผ่าขอมโบราณมาก่อน หลักเสาหินนี้สร้างไว้เพื่อเป็นเทวสถานให้ชาวเมืองบูชา ต่อมาชาวลาวได้อพยพและแพร่ขยายอำนาจเหนือชาวขอม แล้วครอบครองดินแดนนี้ คนลาวจึงได้สร้างพระธาตุหลวงครอบทับหลักเสาหินอันเป็นเทวสถานของชาวขอมเพื่อให้กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา

ในแง่นี้ ลัทธิการบูชาพระธาตุตามระบบคิดของกลุ่มคนไทนี้ จึงมิได้เกิดขึ้นมาเพราะความเชื่อทางพุทธศาสนาโดยตรง แต่เป็นลัทธิบูชาที่พัฒนามาจากคติความเชื่อแบบดั้งเดิมอีกทีหนึ่ง ฉะนั้น การสร้างพระธาตุสวมครอบทับ "เสาหิน หรือ เสาไจบ้าน" จึงเป็นการสร้างโลกใหม่ของศาสนาภายใต้โลกใบเก่าที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไท ซึ่งมีภาพของพระธาตุวางทับอยู่ด้านบนสุด อันเป็นการบ่งบอกให้เห็นภาพลำดับชั้นศาสนา และมีการรวมตัวของผลผลิตทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาในสังคมของชนชาติไทด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ การอธิบายว่าพระธาตุถูกสร้างครอบทับอยู่บนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ยังแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา โดยอาศัยมิติของที่ตั้งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาประสานให้ความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าด้วยกันอย่างมีบูรณาการ ใน **Sacred Sites Sacred Places** ของ David L Carmichael (1994: 2-3) ได้มองความหมายและความสำคัญของพื้นที่

ศักดิ์สิทธิ์ว่า สามารถนำมาแสดงให้เห็นถึงลักษณะความเปลี่ยนแปลงและการผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนในแต่ละสังคมได้ การอธิบายเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมของชนชาติไท ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นพื้นที่ตั้งขององค์พระธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายพุทธ ร่องรอยนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการผนวกทางความคิดระหว่าง “พุทธ กับ ผี” ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างน่าสนใจ

ค) เมืองฟ้า - สวรรค์

ตำนานพระธาตุของชนชาติไทหลายเรื่องสะท้อนการผสมผสานอยู่ร่วมกันทางความเชื่อระหว่างคติเรื่องเมืองฟ้ากับสวรรค์ ความซับซ้อนผสมกลมกลืนกันระหว่างความเชื่อทั้ง 2 ในระบบคิดของคนไทนั้น เห็นได้จากคำเรียกชื่อสถานที่ดังกล่าว ซึ่งมักจะเรียกรวมกันว่า “เมืองฟ้าเมืองสวรรค์บ้าง สวรรค์ชั้นฟ้าบ้าง ชั้นฟ้าชั้นดาวดึงส์บ้าง เมืองฟ้าดาวดึงส์บ้าง” อันเป็นเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นการบูรณาการทางความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าด้วยกันในลักษณะของการยอมรับ การประนีประนอม และการผสมผสานกลมกลืนความเชื่อเข้าด้วยกัน

การผสมกลมกลืนกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเมืองฟ้ากับสวรรค์ ที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุมีอยู่หลายเรื่อง ดังจะเห็นได้จากตำนานพระธาตุเจดีย์หลวง (ไทยยวน) เล่าว่ายักษ์กุมภภัณฑ์ที่อาศัยอยู่บนชั้นฟ้าดาวดึงส์ ได้ขุดเอาเสาอินทขีลใส่เสาแหวกเหล็กหามลงมาตั้งเป็นแท่นให้ทุกคนไทและลัวะได้กระทำการสักการบูชา จากตำนานเรื่องนี้เราจะเห็นว่ามี การผสมผสานความคิดเรื่องเสาอินทขีลที่มียักษ์กุมภภัณฑ์รักษา อันเป็นความคิดในโลกทัศน์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมเข้าไปในพื้นที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นคติความเชื่อฝ่ายพุทธ ซึ่งเชื่อกันมาว่าเป็นที่ตั้งของพระธาตุเจดีย์จุฬามณี นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่าสวรรค์ชั้นฟ้ามิได้เป็นเพียงที่อยู่ของเหล่าเทพเทวดาฝ่ายพุทธ ที่เรียกว่า “เทวภูมิ” เท่านั้น แต่สวรรค์ยังเป็นที่อยู่อาศัยของเหล่ายักษ์และกุมภภัณฑ์ ซึ่งเป็นตัวละครตามความคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมด้วย

อนึ่ง สถานที่หลังความตายของตัวละครในตำนานพระธาตุของคนไทบางเรื่อง ดังเช่นตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยยวน) ได้มีการปรับเปลี่ยนจากเมืองฟ้าให้กลายเป็นเทวโลกตามความเชื่อฝ่ายพุทธ อันเป็นที่อยู่ของเหล่าพรหมเทพเทวดา ดังกรณีปู่เจ้าลาวจก ซึ่งเคยเดินทางมาจากเมืองฟ้าเมืองบน แต่หลังจากที่ตายไปแล้วด้วยผลกรรมดีปู่เจ้าลาวจกจึงได้ไปเกิดเป็นพรหมเทวดา มีชื่อว่า “ลวะจักกะมหาราช” หรือ “ลวะจักรราช” ที่อาศัยอยู่บนชั้นฟ้าดุสิต

ในแง่นี้ ทั้งชื่อสถานที่และชื่อตัวละคร จึงแสดงให้เห็นถึงการ “ยกระดับ” กล่าวคือ จากชั้นฟ้าธรรมดากลายมาเป็น “ชั้นฟ้าดุสิต” หรือที่รู้จักกันดีก็คือ “สวรรค์ชั้นดุสิต” และจากชื่อปู่เจ้าลาวจกกลายเป็น “ลวะจักรราช” อันเป็นการทำให้ชื่อตามคำเรียกในภาษาพื้นเมืองกลายเป็นชื่อบาลีแบบพุทธนั่นเอง

นอกจากนี้ ในตำนานพระธาตุบางเรื่องยังฉายภาพให้เห็นความซับซ้อนกันระหว่างคติความเชื่อเรื่องเมืองฟ้าเมืองสวรรค์กับภาวะนิพพานตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากตำนานพระธาตุปู่ก๊วย (ไทยยวน) เล่าว่าการยึดมั่นในพระรัตนตรัยที่เรียกว่าแก้ว 3 ประการ

นั่นเป็นไม้ได้สองทางให้เห็นหนทางที่จะไปสู่เมืองฟ้าและนิพพาน เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุ
แช่แห้ง (ไทยยวน) เล่าว่าพระยามลราชได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ แล้วมีใจศรัทธาได้ใส่
เงินสามแสนบูชาพระเกศาธาตุเจ้า เพื่อแลกเอาสุขในเมืองฟ้าและนิพพาน ทำให้ดูเหมือนว่าทั้งการ
ได้เดินทางไปสู่เมืองฟ้าและการเข้าสู่ภาวะนิพพานคือสิ่งเดียวกัน อันเป็นการบูรณาการเรื่อง
ของเมืองฟ้าให้เข้ากับเรื่องสิ่งสูงสุดทางพุทธศาสนาได้อย่างสนิทสนม

นอกจากนี้ **พินทุบรรมราชอิราช** (ลาว) ยังมีข้อความบรรยายให้เห็นถึงความเกี่ยว
เนื่องกันระหว่างเมืองฟ้ากับเรื่องนิพพาน ดังคำพรรณนาว่า “เจ้าก็แยงยอดฟ้า หนแห่งนิรพาน”
(พิฑูร มลิวลย์, 2530: 5) คำว่า “เจ้า” ในที่นี้ หมายถึงพระพุทธรูปเจ้ากัสมปะ ส่วนคำว่า “แยง”
เป็นภาษาลาวที่มีความหมายตรงกับภาษาถิ่นอีสานว่า “การมอง การเห็น” ในแง่นี้ คำว่า “ยอดฟ้า”
จึงมีความหมายเทียบเคียงได้กับคำว่า “นิพพาน” ตามความคิดความเชื่อของฝ่ายพุทธศาสนา
อันเป็นการบ่งบอกถึงลักษณะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของความคิดทั้งสองเรื่องที่เข้ากัน
เป็นอย่างดี

อนึ่ง **พินทุบรรมราชอิราช** ยังแสดงให้เห็นการผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันของความเชื่อ
ทางศาสนาหลายระบบ ทั้งพุทธศาสนา พราหมณ์ และผี ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่อธิบายว่า
บนสวรรค์ชั้นฟ้ามีทั้งพระอินทร์ พระวิสสุกรรม ท้าวจตุโลกบาล และพญาแถน อาศัยอยู่ร่วมกัน
ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่ามีการผนวกเรื่องพญาแถน ซึ่งเป็นเทพเจ้าดั้งเดิมของคนไทเข้ามา
ไว้กับเรื่องเทวโลกหรือโลกสวรรค์ ซึ่งเป็นความเชื่อของฝ่ายพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าเป็น
การผสมกลมกลืนของความเชื่อที่แตกต่างกัน อันเป็นเรื่องของความซับซ้อนในระบบความเชื่อ
ทางศาสนาในสังคมของชนชาติไท

ปรากฏการณ์การผสมผสานของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนายังเห็นได้จากพิธีกรรมและ
ความเชื่อของคนไทบางอย่าง ซึ่งบางครั้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นมีความซับซ้อนมากจนกลายเป็น
เรื่องยากที่จะจำแนกแยกออกจากกันได้อย่างเด่นชัด กล่าวคือมีการผสมกลมกลืนจนเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากความเชื่อเรื่องพระอุปคุต ที่มีการนำเอาก้อนหินที่เก็บมาจากใต้
น้ำขึ้นมา เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์รูปแทนพระอุปคุต เพื่อให้คุ้มครองในระยะเวลาของการประกอบ
พิธีกรรมต่างๆ เช่น งานบุญพระเวส งานบุญไหว้พระธาตุพนม เป็นต้น หรือความเชื่อเกี่ยวกับการ
การสร้างพระพุทธรูปที่แกะสลักจากไม้ ก็มักจะนำเอาไม้พื้นเมืองชนิดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้
ประดู่ ต้นไม้ยางมาแกะเป็นรูปพระพุทธรูป ทั้งนี้ไม้ที่มาจากป่าเหล่านี้ คนไทเชื่อว่ามีผีอารักษ์
ผีป่าหรือเทพารักษ์สถิตอยู่ ซึ่งต่อมาได้กลายมาเป็นรูปแทนของพระพุทธรูป เพื่อใช้บูชาสักการะ
จนบางครั้งไม่ได้คิด หรือลืมนึกไปถึงนัยยะของความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในก้อนหินหรือต้นไม้
นั้น ล้วนเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยเช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างความคิดที่ซ่อนอยู่ “เบื่องลึก” เกี่ยวกับ
อนุภาคพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่มีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมผสมผสานรวมอยู่ด้วย ซึ่งบางครั้ง
เป็นสิ่งที่ “มองไม่เห็น” ด้วยตาเปล่า แต่เป็นสิ่งที่ “ซ่อนเร้นอยู่ภายใน” ระบบความเชื่อทาง
ศาสนาของกลุ่มชนชาติไท

โดยสรุป จากการลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น คือโครงสร้างความคิดของกลุ่มคนไทยที่ว่าด้วยเรื่องพื้นที่ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทย โดยพบว่ามึลักษณะความคิดแบบการผสมผสานกันระหว่างความคิดที่มาจากระบบความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสนิทสนมกลมกลืน อันเป็นการผสมผสานสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้ปรากฏขึ้นในความคิดของคนไทย ทั้งที่เป็นเรื่อง “ถ้ากับพระธาตุ, ถ้ากับพระบาท, ถ้ากับพระพุทธรูป, ถ้ากับวัด, น้ำกับพระธาตุ, น้ำกับพระบาท, น้ำกับพระพุทธรูป, น้ำกับวัด, ภูเขากับพระธาตุ, ภูเขากับพระบาท, ภูเขากับพระพุทธรูป, ภูเขากับวัด, ต้นไม้กับพระธาตุ, ต้นไม้กับพระพุทธรูป, ต้นไม้กับต้นไม้, ต้นไม้กับวัด, เสาลักษณ์กับพระธาตุ, เสาลักษณ์กับพระพุทธรูป, เสาลักษณ์กับวัด, ก้อนหินกับพระธาตุ, ก้อนหินกับพระพุทธรูป เมืองฟ้ากับสวรรค์ เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นรายละเอียดที่ผสมผสานอยู่ร่วมกันในชุดความคิดเดียวกัน นั่นคือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นการยอมรับในใจที่เป็นเรื่องการประนีประนอมทางศาสนา ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติและความเชื่อทางพุทธศาสนา ทั้งนี้อาจมองได้ว่าปมเหล่านี้ สะท้อนการผสมผสานทางความคิดเรื่อง “พุทธ กับ ผี” อันเป็นคู่ความสัมพันธ์หลักในตำนานพระธาตุของชนชาติไทย

ทั้งนี้การผสมผสานกลมกลืนดังกล่าว ผู้วิจัยมองเห็นว่าด้วยเหตุที่สังคมของชนชาติไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาตินี้เอง ที่ทำให้กลุ่มชนชาติไทยมีรูปแบบวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ อันเป็นเหตุให้บรรพชนในอดีตของคนไทยนำเอาสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นท้องฟ้า ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ก้อนหิน ตลอดจนพืชและสัตว์ต่างๆ ในบริเวณที่คนไทยอยู่อาศัยมาผสมผสานเข้ากับอารมณ์ ความคิด และความมุ่งหวังเพื่อหาคำตอบและอธิบายถึงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาตินี้ได้ผสมกลมกลืนกับความคิดทางพุทธศาสนาที่แพร่เข้ามาทีหลัง และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชนชาติไทยในด้านต่างๆ ตลอดจนพุทธศาสนาก็สามารถส่งอิทธิพลต่อศาสนาดั้งเดิมทั้งในด้านการสร้างสรรค์สิ่งใหม่และอนุรักษ์ของเดิมเอาไว้ด้วยเช่นกัน

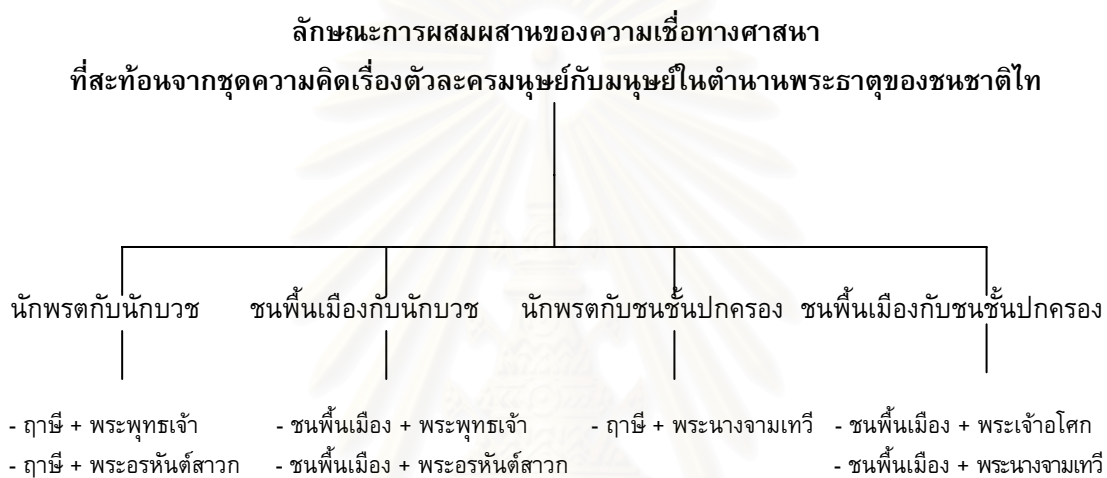
5.2.2 ลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเรื่องตัวละคร

จากการวิเคราะห์ประเด็นเรื่องการแข่งขันและลักษณะที่ต่างกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมในหัวข้อข้างต้น พบว่าตัวละครที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุมี 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือตัวละครที่เป็นมนุษย์กับอมมนุษย์ ซึ่งบางครั้งตัวละครตัวเดียวอาจแสดงพฤติกรรมหรือมีลักษณะเป็นทั้งมนุษย์และอมมนุษย์รวมอยู่ในบุคคลคนเดียวก็ได้ ฉะนั้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงได้จำแนกกลุ่มตัวละครในความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทย ที่สะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องการผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมออกเป็น 2 ลักษณะเช่นกัน ดังนี้

- ก) มนุษย์ - มนุษย์
- ข) อมนุษย์ - มนุษย์

ก) มนุษย์ - มนุษย์

จากการพิจารณาเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทย พบว่ามีเรื่องราวที่อธิบายให้เห็นลักษณะการสังสรรค์อยู่ร่วมกันระหว่างตัวละครมนุษย์ฝ่ายพุทธกับฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม เพื่อให้เห็นรายละเอียดของความสัมพันธ์ของตัวละครดังกล่าว ผู้วิจัยขอนำเสนอภาพแสดงแผนภูมิลักษณะการผสมผสานอยู่ร่วมกันของตัวละครเหล่านี้ ดังนี้

จากแผนภูมิข้างต้น แสดงให้เห็นว่าตัวละครมนุษย์ฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมมีปฏิสัมพันธ์กันในการผสมผสานกัน เมื่อพิจารณาเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทยส่วนใหญ่ จะพบว่ามักมีเหตุการณ์ว่าด้วยพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ แล้วพบกับกลุ่มชนพื้นเมืองที่มีสถานภาพแตกต่างกัน บ้างก็เป็นฤาษี บ้างก็เป็นชาวลัวะ บ้างก็เป็นชาวมอญ บ้างก็เป็นกะเหรี่ยง หรือตำนานพระธาตุบางกลุ่มไม่ได้ฉายภาพให้เห็นเรื่องการเดินทางมาของพระพุทธเจ้า แต่ก็จะมีตัวละครที่เป็นตัวแทนฝ่ายพุทธอื่นๆ ขึ้นมาแทนที่ ดังเช่น พระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี พระนางเลือดขาว ที่เป็นผู้ได้เดินทางมายังดินแดนนี้ แล้วได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานยังบ้านเล็กเมืองน้อย เหตุนี้แผนภูมิดังกล่าว จึงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่มีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะการยอมรับและการผสมกลมกลืนกัน จากการพิจารณาเนื้อหาตำนานพระธาตุ ผู้วิจัยพบความสัมพันธ์ในเชิงการประนีประนอมและยอมรับกันระหว่างตัวละครมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มความคิด ดังนี้

- ก.1) นักพรต - นักบวช
- ก.2) ชนพื้นเมือง - นักบวช
- ก.3) นักพรต - ชนชั้นปกครอง
- ก.4) ชนพื้นเมือง - ชนชั้นปกครอง

ก.1) นักพรต - นักบวช

จากการพิจารณาลักษณะที่ต่างกันระหว่างตัวละครฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิมในหัวข้อที่แล้ว พบว่ามีตำนานพระธาตุกลุ่มหนึ่งที่ฉายภาพให้เห็นเรื่องการผสมผสานอยู่ร่วมกันในแบบประนีประนอมยอมรับกัน ซึ่งไม่มีการขัดแย้งแต่ประการใด อันถือเป็นการสังสรรค์ในเชิงบวก (+) นั่นก็คือไม่มีปมขัดแย้งการต่อสู้หรือเป็นปฏิปักษ์กัน แต่มีภาพของการอยู่ร่วมกัน การยอมรับกัน หรือการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ตำนานพระธาตุของชนชาติไทส่วนใหญ่มักจะปรากฏเนื้อหาในลักษณะที่ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ แล้วได้พบกับบรรดาชนพื้นเมืองต่างๆ ทั้งที่เป็นชาวลัวะ มอญ กะเหรี่ยง มูเซอ บ้างก็เป็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตด้วยการหาของป่าตามดอยตามเขา บ้างก็เป็นกลุ่มชนชั้นสูง ดังเช่น เจ้าเมือง หัวหน้าชนเผ่า หัวหน้าหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งกลุ่มชนเหล่านี้ต่างมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า เพราะเชื่อว่าเป็นผู้มีบุญบารมี เป็นเสมือนเทพเจ้าที่มาช่วยเหลือให้กลุ่มชนนี้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากลำบาก ภาพแสดงการยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าของกลุ่มชนเหล่านี้มีหลายลักษณะ ตัวอย่างเช่น การกราบไหว้ การฟังธรรมเทศนา การบวช การถือศีลปฏิบัติธรรม การถวายสิ่งของน้ำและอาหาร การเป็นผู้ดูแลปฏิบัติจากพระพุทธเจ้า เป็นต้น ดังปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมืองลี ได้พบกับฤาษีรูปหนึ่งชื่อว่าอตุลฤาษี ซึ่งเป็นชาวลัวะทมิฬที่บวชเป็นฤาษีอยู่ในป่าแห่งนี้ เมื่อทราบข่าวพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตา ฤาษีรูปนี้จึงเข้ามาอภิวาทกราบไหว้ แล้วบอกแก่ลัวะทั้งหลายให้นำข้าวและอาหารมาถวายแก่พระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุจอมยอง เล่าว่าพระพุทธเจ้าถอนเอาพระเกศา 4 เส้นมอบให้ศิริมานุนันทฤาษี ฤาษีนั้นก็ไหว้ว่า “ภันเตภควา” ข้าแต่สัพพัญญู พระพุทธเจ้าว่า “สาธุดี” แล้วฤาษีก็ก้มลงกราบที่ของพระพุทธเจ้า

ฉะนั้น ภาพสะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครฝ่ายพุทธที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศูนย์กลางกับฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่มีฤาษี ซึ่งเป็นนักพรตเป็นศูนย์กลาง ลักษณะเช่นนี้ บ่งชี้ให้เห็นการยอมรับอำนาจบารมีของฝ่ายพุทธที่มีอำนาจเหนือกว่าฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งแสดงออกในรูปพฤติกรรมของตัวละคร เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์การสังสรรค์ทางความเชื่อที่สะท้อนจากเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างฤาษีกับพระพุทธเจ้าชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างจากตำนานพระธาตุบางเรื่องมาประกอบการอภิปรายตามแผนภูมิความคิด ดังนี้

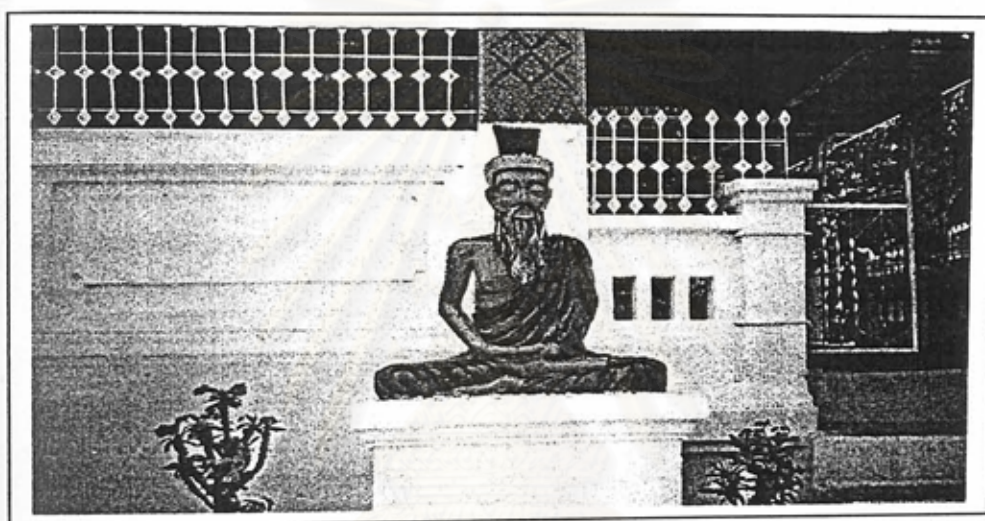
“ฤๅษี” (ความเชื่อดั้งเดิม)	“พระพุทธรเจ้า” (พุทธศาสนา)	“พระพุทธรเจ้า + ฤๅษี” (การยอมรับและผสมผสานกัน)
<p>- ตำนานพระธาตุดอยคำ</p> <p>ฤๅษีวาสเทพเป็นลูกชายของยักษ์ปู่สะเย่าและย่าสะเย่าอาศัยอยู่เชิงดอยสุเทพ</p>	<p>ฤๅษีวาสเทพได้ขอบวชกับพระพุทธรเจ้า แต่ไม่สามารถปฏิบัติตามกฎของสงฆ์ได้ จึงลาสิกขาบท แล้วบวชเป็นฤๅษีแทน</p>	<p>ฤๅษีวาสเทพได้รับพระเกศาธาตุจากพระพุทธรเจ้า จึงได้ดูแลรักษาพระเกศาธาตุนี้</p>
<p>- ตำนานพระธาตุดอยจอมคำ</p> <p>ดุงฤๅษีได้สร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นบริเวณหนองดุง ก่อนที่พระพุทธรเจ้าจะเสด็จมาดินแดนนี้</p>	<p>ดุงฤๅษีได้รับพระเกศาธาตุของพระพุทธรเจ้าจากนางนาคมาลีที่ดูละหนองดุง</p>	<p>ดุงฤๅษีได้สร้างเมือง แล้วนำพระเกศาธาตุบรรจุไว้ในอุโมงค์ แล้วสร้างเป็นพระธาตุเจดีย์ครอบ</p>

จากตัวอย่างแผนภูมิตำนานข้างต้น แสดงให้เห็นว่าฤๅษีนั้นเป็นผู้ดูแลรักษาพระเกศาธาตุของพระพุทธรเจ้า มีบทบาทเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองและสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นในดินแดนนี้ ฤๅษีถือเป็นกลุ่มชนที่มีสถานภาพสูงในสังคมดั้งเดิมของคนไท ดังกรณีวาสเทพฤๅษีเป็นผู้สร้างเมืองหริภุญชัยและเป็นผู้อัญเชิญพระนางจามเทวีริดาเจ้าเมืองละโว้ให้มาขึ้นครองเมือง

ลักษณะเช่นนี้ ชี้ให้เห็นว่าฤๅษีมีบทบาทเป็นผู้นำของชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนคนไทมาแต่เดิม ก่อนที่อิทธิพลทางพุทธศาสนาจะแพร่ขยายเข้ามาที่หลัง การที่ฤๅษียอมรับนับถือและกลายมาเป็นผู้ดูแลปฏิญญาจากพระพุทธรเจ้าหรือพระธาตุเจดีย์นั้น จึงบ่งบอกให้เห็นการผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างความเชื่อทางศาสนา 2 ระบบที่แตกต่างกัน โดยสะท้อนผ่านเรื่องตัวละครสัญลักษณ์ในเรื่อง “ฤๅษีดูแลปฏิญญาจากพระพุทธรเจ้าและสร้างพระธาตุ”

ตำนานพระธาตุของคนไทกลุ่มนี้ ในเหตุการณ์ช่วงแรกมักจะฉายภาพให้เห็นว่าฤๅษีเป็นตัวละครของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ดังกรณี**ตำนานพระธาตุดอยคำ** (ไทยยวน) วาสเทพฤๅษีเป็นลูกของยักษ์ปู่สะเย่าและย่าสะเย่ามาก่อน ต่อมาได้ฟังธรรมเทศนาและขอบวชกับพระพุทธรเจ้า แต่ด้วยกฎข้อห้ามมากมาย ฤๅษีวาสเทพในร่างยักษ์ถือศีลปฏิบัติไม่ได้ จึงได้ขอลาสิกขาบท แล้วบวชเป็นแค่ฤๅษีแทน จากเหตุการณ์นี้ บ่งบอกให้เห็นว่าฤๅษีได้เปลี่ยนสภาพจาก “ยักษ์กินคน” มาเป็น “ฤๅษีบำเพ็ญพรต” ซึ่งต่อมาฤๅษีได้กลายมาเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุ ด้วยเหตุนี้ฤๅษีจึงมีบทบาทเป็นตัวเชื่อมหรือตัวกลาง (mediator) ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา เพราะเรือนร่างของฤๅษีมีกำเนิดมาจากอมนุษย์หรือยักษ์ แต่ฤๅษีก็เป็นผู้รักษาศีลปฏิบัติธรรมรวมทั้งเปลี่ยนบทบาทกลายเป็นผู้ดูแลปฏิญญาจากพระพุทธรเจ้าและรักษาพระธาตุ ซึ่งเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงสภาพการยอมรับนับถือความเชื่อทางพุทธศาสนาจากฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม

มีข้อสังเกตว่า ฤๅษีวาสุเทพซึ่งเคยมีเพศเป็นยักษ์ไล่จับพระพุทธเจ้ากิน แสดงให้เห็นภาวะของการเป็นปรปักษ์กับพระพุทธเจ้า ที่กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของฝ่ายพุทธที่หลัง เพราะได้เปลี่ยนบทบาทไปทำหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุ นอกเหนือจากนี้ยังเปลี่ยนสถานภาพจากยักษ์ที่เป็น “คน” ได้กลายมาเป็นมนุษย์ที่เป็น “คน” ร่องรอยความคิดนี้มีปรากฏให้เห็นจากข้อมูลวัฒนธรรมประเภทอื่นๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น ที่หน้าวิหารหรืออุโบสถในเมืองหลวงพระบางหลายแห่ง มักจะมีรูปปั้นฤๅษีเฝ้าโบสถ์ หรือที่ประตูทางเข้าวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ก็มีรูปปั้นฤๅษีวาสุเทพตั้งอยู่ด้านหน้าทางเข้า เพื่อทำหน้าที่เฝ้าองค์พระธาตุ ฤๅษีจึงมีบทบาทเป็นเสมือน “เสี้ยววัด เสี้ยวพระธาตุ” ที่ทำหน้าที่ดูแลวัดดูแลพระธาตุคล้ายกับลักษณะของ “ผีอารักษ์” (guardian spirit) ที่กลายมาเป็นตัวเชื่อมร้อยความเชื่อทั้งสองระบบเข้าไว้ด้วยกัน

ภาพ: ฤๅษีเฝ้าอุโบสถและพระธาตุ เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว

ก.2) ชนพื้นเมือง - นักบวช

ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทส่วนใหญ่ มักกล่าวตรงกันว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาพบกับบรรดาชนพื้นเมืองต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อน ไม่ว่าจะเป็นลัวะ กะเหรี่ยง มอญ ตำนานพระธาตุบางกลุ่มอธิบายว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาพบชนชาวป่าชาวดอย บ้างก็เป็นชาวไร่ชาวนา บ้างก็เป็นเจ้าเมืองหรือเป็นผู้นำของกลุ่มชน ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่ไม่ได้รับนับถือพุทธศาสนา แต่ต่อมาได้ยอมรับพระพุทธเจ้าและหันมานับถือพระศาสนา ภาพสะท้อนการยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าของบรรดาชนพื้นเมืองส่วนใหญ่นั้น มักจะเป็นไปในลักษณะของการนำน้ำและอาหารมาถวาย ซึ่งถือเป็นการดูแลอุปฐากพระพุทธเจ้า ดังตัวอย่างตำนานพระธาตุในแผนภูมิต่อไปนี้

“ชนพื้นเมือง” (ความเชื่อดั้งเดิม)	“พระพุทธเจ้า” (พุทธศาสนา)	“พระพุทธเจ้า + ชนพื้นเมือง” (การยอมรับและผสมผสานกัน)
- ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ลี้ะอ้ายก่อนอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน บริเวณม่อนตีนดอยแห่งหนึ่ง	พระพุทธเจ้าเสด็จมาม่อนตีน ดอยนี้ของหมู่บ้านลำปางหลวงนี้	ลี้ะอ้ายก่อนมีความเลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธเจ้าจึงได้นำ น้ำผึ้งบรรจุกระบอกไม้ป้าง มะพร้าวและมะตูมมาถวาย
- ตำนานพระธาตุสบแวง ชาวป่ากำลังเก็บมะม่วง	พระพุทธเจ้าเสด็จมายังป่า มะม่วงนี้	ชาวป่าได้แอบดูพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกให้ ชาวป่าเข้ามาหา ชาวป่าจึงได้ นำมะม่วงมาถวายพระพุทธเจ้า
- ตำนานพระธาตุแสนไห ชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่บ้านยางกุ่ม	พระพุทธเจ้าเสด็จมายัง บ้านยางกุ่มนี้	ชาวกะเหรี่ยงเกิดความศรัทธา พระพุทธเจ้าจึงนำอาหารพร้อม ผลแดงโมมาถวาย
- ตำนานพระธาตุวัดพระนอนหนองผึ่ง ที่แห่งนี้เป็นที่อยู่ของชาวลี้ะ อะ	มีพระเถระ 5 รูปได้เดินทางมา เผยแผ่พระศาสนาในดินแดนนี้ แล้วพำนักอยู่ที่วัดต้นมะขามริม หนองน้ำ	ชาวลี้ะอะคนหนึ่งได้ปีนต้นมะขาม ขึ้นไปเอารวงผึ้งมาถวายพระสงฆ์ แล้วได้สร้างวัดให้พระสงฆ์ทั้ง 5 จำพรรษาและสร้างเจดีย์บรรจุ พระธาตุเจดีย์

จากตัวอย่างแผนภูมิตำนานข้างต้น จะพบว่ากลุ่มชนพื้นเมืองได้เข้ามามีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้ดูแลอุปฐากพระองค์ ทำให้ภาพเสนอของบรรดาชนพื้นเมืองเหล่านี้กลายมาเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา ลักษณะเช่นนี้ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการผสมกลมกลืนกันระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา

ความคิดเรื่องการผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม คือการยืนยันให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของคติความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องการกลับหัวกลับหาง กล่าวคือในตอนต้นเรื่องบรรดาชนพื้นเมืองไม่ได้เป็นผู้นับถือพุทธศาสนา แต่ในตอนจบเรื่องมีเนื้อหาที่ฉายภาพให้เห็นว่าชนพื้นเมืองนี้เป็นกลุ่มชนที่หันมานับถือพุทธศาสนา แสดงให้เห็นสัมพันธภาพระหว่างความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ ซึ่งล้วนให้ความสำคัญกับหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

ภาพลักษณ์ของบรรดาชนพื้นเมือง ดังตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น บ่งบอกให้เห็นว่า ชนพื้นเมืองเหล่านี้เป็นผู้ค้ำชูบำรุงพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากชนพื้นเมืองเป็นผู้นำนำและอาหารมาถวายให้กับพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ถ้าเปรียบสถานภาพทางสังคมอาจนับว่าชนพื้นเมืองเป็นบรรพชิต ลักษณะเช่นนี้ จะพบความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ระหว่างชนพื้นเมืองกับกลุ่มบรรพชิต กล่าวคือในแง่ที่ว่าบรรพชิตซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายพุทธนั้นมักเป็นชนพื้นเมืองที่เคยนับถือคติความเชื่อดั้งเดิมมาก่อน โดยเฉพาะคติเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลาย ภายหลังจึงได้หันมานับถือพุทธศาสนา ดังปรากฏในตำนานพระธาตุพลูแซ่ (ไทยยวน) ว่าในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงดอยแห่งหนึ่ง พระองค์ทรงหยุดพักและได้พบชายวาง (กะเหรี่ยง) ผู้หนึ่งชื่อลูโทที่มีอิทธิฤทธิ์และอำนาจไสยศาสตร์ ยางลูโทได้นำเอาพลูแห้งแช่น้ำมาถวายพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทำนายว่าชายผู้นี้จะได้กลับชาติมาเกิดเป็นเจ้าเมือง แล้วจะมาสร้างพระธาตุเจดีย์ และเมืองนี้จะมีชื่อว่าเวียงลูโท เหตุการณ์นี้ยืนยันการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องอำนาจไสยศาสตร์ที่มีอยู่ในตัวตนของชนพื้นเมือง เพราะต่อมากะเหรี่ยงผู้นั้นในชาติภพใหม่ได้กลายมาเป็นผู้สร้างพระธาตุเจดีย์ ซึ่งเสมือนว่ากะเหรี่ยงได้กลายมาเป็นชาวพุทธอย่างเต็มตัวนั่นเอง

นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ของการยอมรับและผสมผสานกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบนี้ ยังบ่งชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ากลายมาเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ของชนพื้นเมือง เหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงดูเหมือนจะเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ และไสยศาสตร์ด้วยเช่นกัน เพราะตำนานพระธาตุหลายเรื่องอธิบายให้เห็นว่า ชนพื้นเมืองมองเห็นอิทธิฤทธิ์อำนาจที่พระพุทธเจ้าได้แสดงออกมา เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชนพื้นเมือง อันเป็นปฏิบัติการเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือศรัทธาให้เกิดขึ้นกับตัวพระพุทธเจ้า ตัวอย่างเช่นตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จสู่เมืองโกสัมพี มองเห็นลัษณะผิวเมียคู่หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้มีบุญสมภาพอันเคยสร้างมาแต่ปางก่อน เมื่อเป็นเช่นนั้นพระองค์จึงทรงห่มผ้าและถือบาตร แล้วเสด็จไปประทับใต้โคนไม้ นิโครตต้นหนึ่งบนดอยครอม แล้วเปล่งพระรัศมีเป็นแสงสี 6 ประการ มีวรรณะดังแก้วไพฑูรย์น้ำทองคำ ลัษณะผิวเดินทางมาเห็นพระพุทธองค์กำลังเปล่งรัศมีแผ่ไปทั่วทิศ จึงบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธา มีความโสมนัสยินดีเป็นอันมากจึงกราบไหว้และถวายห่อข้าวแก่พระพุทธเจ้า

ลักษณะเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงมิใช่มีมนุษย์ธรรมดา แต่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์และอิทธิฤทธิ์ต่างๆ มากมาย การแสดงพลังอำนาจของพระพุทธเจ้าให้เป็นที่ยอมรับแก่บรรดากลุ่มชนพื้นเมืองนี้เพื่อเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือศรัทธา และเป็นการนำความเจริญทางอารยธรรมแบบพุทธมาสู่บรรดาชนพื้นเมืองเหล่านี้ ในแง่นี้ บทบาทและสถานภาพของพระพุทธเจ้า จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับคติความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในระบบความคิดความเชื่อของคนไทย

ลักษณะการยอมรับและการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ ที่สะท้อนจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกลุ่มบรรพชิตกับกลุ่มชนพื้นเมืองทำให้เห็นว่าตัวละครทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ในฐานะที่ฝ่ายหนึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจคุ้มครอง ในขณะที่อีก

ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ที่เคารพในอำนาจศักดิ์สิทธิ์และได้รับการคุ้มครอง อันแสดงให้เห็นการจัดโครงสร้างลำดับชั้นของบรรดาตัวละครฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิม โดยมีพระพุทธรเจ้าอยู่ลำดับสูงสุด และกลุ่มชนพื้นเมืองอยู่ในลำดับชั้นที่ต่ำลงมา

ก.3) นักพรต - ชนชั้นปกครอง

จากการศึกษาเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่าตัวละครที่เป็นมนุษย์และเป็นผู้ที่นับถือพุทธศาสนาซึ่งมีความสัมพันธ์กับศาสนานั้น ปรากฏชัดเจนในเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนางจามเทวีและฤๅษีวาสุเทพ ซึ่งมีอยู่ตำนานหลายเรื่องทั้งในชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานพระธาตุหริภุญชัย ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ และตำนานพระธาตุดอยคำ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครทั้งสอง อันเป็นการบ่งชี้ให้เห็นแง่มุมเกี่ยวกับการยอมรับและผสมผสานกลมกลืนกันของความเชื่อฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิม

ในตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยวน) เล่าว่าฤๅษีวาสุเทพได้ทารกเพศหญิงซึ่งมีลักษณะบุญญาธิการมาเลี้ยงไว้หนึ่งคน มีชื่อว่า “วี” เมื่อนางเติบโตขึ้นเป็นพระแม่เจ้าผู้มีสิริโฉมงดงามมาก นางได้ครองนครหริภุญชัย เมื่อวาสุเทพฤๅษีสิ้นชีวิตไปแล้ว นางรับภาระเป็นผู้ดูแลพระบรมสารีริกธาตุและถ้ำดอยคำสืบต่อมา เรื่องราวดังกล่าว ชี้ให้เห็นสถานภาพของพระนางจามเทวีว่ามีฐานะเป็นบุตรบุญธรรมของฤๅษีวาสุเทพ เรื่องราวดังกล่าวนี้เป็นการยืนยันให้เห็นถึงลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ผ่านความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวและเครือญาติ แม้ว่าภาพเสนอของพระนางจามเทวีกับฤๅษีวาสุเทพจะมีได้เป็นญาติโดยสายเลือด (consanguineal kins) ซึ่งจัดว่าเป็นญาติที่แท้จริง แต่ก็เป็ญาติโดยสมมติ (fictional ties) นั่นคือการเป็นญาติที่เกิดจากการนับเอาบุคคลอื่นที่มีโชญาติโดยสายเลือดมาเป็นญาติของตน

อย่างไรก็ตาม มีตำนานอีกกลุ่มหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าพระนางจามเทวีมิได้เป็นบุตรบุญธรรมของฤๅษีวาสุเทพ ดังปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ เล่าว่าฤๅษีวาสุเทพได้พิจารณาดูสถานที่ซึ่งมีชัยภูมิดี ได้เห็นสถานที่ประทับของพระพุทธรเจ้า จึงได้สร้างเป็นนครขึ้นที่ริมแม่น้ำปิง ครั้นสร้างเสร็จจึงส่งทูตไปเมืองลพบุรี แล้วอัญเชิญธิดาเจ้าเมืองนี้ ซึ่งมีนามว่าพระนางจามเทวีมาเป็นกษัตริย์ครองเมือง หากพิจารณาจากเนื้อความนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าแม้พระนางจามเทวีจะไม่ได้มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับฤๅษีวาสุเทพเหมือนกับในตำนานพระธาตุดอยคำ แต่เราก็จะเห็นภาพปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับฤๅษีวาสุเทพ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในฐานะของธิดาเจ้าเมืองละโว้ที่กลายเป็นกษัตริย์เมืองหริภุญชัย โดยมีฤๅษีวาสุเทพเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในทางอ้อม

ความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีและฤๅษีวาสุเทพนั้น บ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน กล่าวคือเหตุการณ์ในตำนานพระธาตุดอยคำ ช่วงแรกจะฉายภาพให้เห็นว่าฤๅษีเป็นผู้เก็บพระนางจามเทวีมาเลี้ยงดูประดุจลูก แล้วอบรมเลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ รวมทั้งยังส่งเสริมให้พระนางจามเทวีกลายเป็นกษัตริย์ครองบ้านเมือง และสร้างศาสนาให้รุ่งเรืองในดินแดนนี้ ขณะที่เหตุการณ์ในช่วงท้ายจะเห็นภาพพระนางจามเทวีที่ดูแลปรนนิบัติฤๅษีวาสุเทพที่

แก่ชรา ในทำนองเดียวกับ**ชินกาลมาลีปกรณ์** ภาพของพระนางจามเทวีในช่วงแรกก็เป็นเพียงธิดาเจ้าเมืองละโว้ แต่ในช่วงท้ายเรื่องนั้นพระนางจามเทวีกลายเป็นกษัตริย์ครองเมืองเพราะการส่งเสริมสนับสนุนจากฤๅษีวาสุเทพ ในแง่นี้ความสัมพันธ์ของตัวละครทั้งสอง จึงชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนม ความหวังดี และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีต่อกันนั่นเอง

อนึ่ง **ตำนานพระธาตุดอยคำ** ยังกล่าวให้เห็นว่าหลังจากฤๅษีวาสุเทพได้เสียชีวิตไปแล้วพระนางจามเทวีได้รับสืบทอดการดูแลรักษาพระเกศาธาตุ ที่ฤๅษีวาสุเทพได้มาจากพระพุทธรูปเจ้าลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นตำแหน่งของพระนางจามเทวีในฐานะเป็นผู้ได้รับสืบทอดมรดกและทรัพย์สินสมบัติจากบิดาบุญธรรม นั่นคือการบูชานับถือพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปเจ้า จากประเด็นนี้ ผู้วิจัยมองว่าฤๅษีวาสุเทพมีบทบาทเป็นตัวกลางระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และแม้ภาพของฤๅษีจะเป็นผู้รักษาพระบรมสารีริกธาตุ อันมีนัยยะทางศีลธรรมซ่อนอยู่ด้วย แต่ก่อนหน้านี้ฤๅษีมีชาติกำเนิดมาจากยักษ์ปู่สะเ-ย่าสะเ และเคยไล่จับพระพุทธรูปเจ้ากิน อันมีความหมายบ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพของความไม่มีศีลธรรมตามหลักคิดทางพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้ ฤๅษีจึงถูกจัดวางว่าเป็นตัวแทนของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่มีพัฒนาการไปสู่การเป็นชาวพุทธ ซึ่งต่อมาผู้รับมรดกสืบทอดเรื่องการดูแลรักษาพระธาตุ ก็กลายมาเป็นพระนางจามเทวี ซึ่งในตำนานอธิบายให้เห็นชัดเจนว่า พระนางเป็นเพียงบุตรบุญธรรมเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าพระนางจามเทวีเป็นมนุษย์ไม่ได้สืบเชื้อสายมาจากยักษ์ ภาพของพระนางจามเทวีจึงเป็นกษัตริย์ชาวพุทธที่ถูกต้องชอบธรรมมากกว่า เมื่อเทียบกับฤๅษีวาสุเทพ นอกเหนือจากนี้ยังเป็นการใช้ความคิดฝ่ายพุทธผ่านตัวละคร เพื่อมายกระดับพัฒนาความเชื่อดั้งเดิมให้สูงขึ้น เพราะถือเป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาและคำชูพุทธศาสนา

ปรากฏการณ์ทางความเชื่อดังกล่าวนี้อาจยังมีสิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง นั่นก็คือการที่ฤๅษีวาสุเทพเป็นผู้ดูแลรักษาพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งไม่ใช่นักบวชในทางพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นการกระบวนกรสร้างใหม่ทางความคิดที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุ กล่าวคือเป็นการเปลี่ยนสภาพความเป็นสัญลักษณ์ฝ่ายพุทธของพระบรมสารีริกธาตุให้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมด้วยเช่นกัน

การที่เนื้อหาตำนานพระธาตุนี้ชี้ให้เห็นว่า พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปเจ้าอยู่ใน การดูแลรักษาของฤๅษี ซึ่งเป็นนักพรตในคติความเชื่อดั้งเดิม จึงเป็นการบ่งชี้ความคิดแบบกลับหัวกลับหาง การสลับที่สลับทางซึ่งเกิดขึ้นบนฐานของความคิดที่ว่า พระบรมสารีริกธาตุซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธ ควรจะอยู่ในการดูแลรักษาของตัวละครฝ่ายพุทธศาสนามากกว่าตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมอย่างเช่นฤๅษี เหตุการณ์ที่พระบรมสารีริกธาตุอยู่กับฤๅษีเป็นเรื่องที่ไม่ธรรมดา เพราะเป็นการยืนยันให้เห็นว่าตัวแทนสัญลักษณ์ฝ่ายพุทธที่ “แท้จริง” ถูกเจือปนด้วยความคิดจากความเชื่อทางศาสนาตั้งเดิม ในทางกลับกันศาสนาตั้งเดิมที่ปราศจากร่องรอยความคิดของพุทธศาสนาในสังคมชนชาติไทนั้นก็ดูเหมือนจะไม่มีอีกแล้ว ลักษณะเช่นนี้ ชี้ให้เห็น

ว่าบทบาทของตัวละครในนิทานหรือตำนานในแต่ละวัฒนธรรมว่า มิได้หยุดนิ่งหรือคงสภาพ บทบาทเดิมๆ แต่มีการเปลี่ยนรายละเอียดได้ บทบาทและสถานภาพของตัวละครในวัฒนธรรม ของชนชาติไทจึงเป็นสิ่งที่ถูกปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ แม้แต่ในตำนานประเภท (genre) เดียวกัน หรือเรื่องเดียวกันก็ตาม

ก.4) ชนพื้นเมือง - ชนชั้นปกครอง

การยอมรับกันและการผสมผสานระหว่างชนชั้นปกครองผู้นับถือพุทธศาสนากับ กลุ่มชนพื้นเมืองนั้น พบว่ามีความสัมพันธ์กันในหลายลักษณะ แม้บางครั้งสถานภาพและฐานะ ของชนทั้ง 2 กลุ่มจะแตกต่างกัน แต่ก็มีลักษณะที่สะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ของชนทั้ง 2 กลุ่ม ในฐานะที่เป็นผู้นับถือพุทธศาสนาด้วยกัน

ในตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) เล่าว่าในสมัยพระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรี โคตรบูรณ พระองค์ได้บูรณะพระธาตุและได้อุทิศที่ดิน ผู้คน ให้มาเป็นข้าพระโยมสงฆ์ ปฏิบัติ ดูแลพระธาตุพนม เช่นเดียวกับในสมัยเจ้าราชครูโพนสะเม็ด ได้อพยพครอบครัวชาวเวียงจันทน์ จำนวนหนึ่งมาบูรณะพระธาตุ แล้วได้มอบหมายให้คนเหล่านั้นเป็นข้าพระโยมสงฆ์ดูแลพระธาตุ พนม ในศิลาจารึกอีสานจำนวนมากก็ปรากฏร่องรอยความคิดว่า กษัตริย์ล้านช้างทรงนิยมอุทิศ ข้าทาส (ข้อย) หรือประชาชนให้เป็นข้ารับใช้พระสงฆ์ หรือทาสวัด ที่เรียกว่า “ข้าโอกาส” หรือ “ข้อยโอกาส” หรือ “ข้อย” ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นการยอมรับและการผสมกลมกลืนระหว่าง ชนสองกลุ่มที่ต่างเคารพศรัทธาในศาสนาเดียวกัน

มีความเชื่อและตำนานพระธาตุอีกหลายเรื่องที่อธิบายให้เห็นว่าชนพื้นเมืองเป็นผู้ที่สร้าง องค์พระธาตุเจดีย์ขึ้นมา ตัวอย่างเช่นตำนานพระธาตุเจดีย์หลวง (ไทยยวน) เล่าว่าชาวละว้าซึ่งเป็นชนพื้นเมือง เป็นกลุ่มชนที่สร้างเจดีย์หลวงขึ้นมาเพื่อให้เป็นหลักบ้านหลักเมืองเชียงใหม่ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) เล่าว่าชาวลาวและบรรดาชนเผ่าในลาวเป็นผู้ ร่วมกันสร้างพระธาตุพนมขึ้นมา สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับนับถือคติความเชื่อใหม่ของบรรดา ชนพื้นเมือง ซึ่งในอดีตไม่ได้เป็นผู้ที่นับถือพุทธศาสนามาก่อน แนวคิดนี้บ่งบอกให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคนลาวกับองค์พระธาตุพนม ร่องรอยความคิดนี้ยังคงมีปรากฏให้เห็นจาก ความเชื่อและพิธีกรรมบุญเสียด่าง กล่าวคือชาวอำเภธาตุพนมและอำเภอใกล้เคียง รวมทั้ง ชาวลาวในประเทศลาวที่เชื่อว่าตนเองได้สืบเชื้อสายมาจาก “ข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม” หรือ เคยเป็น “ข้าพระธาตุพนม” จะนำทรัพย์สินเงินทอง และผลผลิตจากการเกษตรมาถวายพระธาตุ พนมเป็นประจำทุกปี เสมือนกับเป็นการเสียด่างประจำปีของบรรพบุรุษ ซึ่งในปัจจุบันนี้ ชาวบ้าน ที่ถือกันว่าเป็นข้าโอกาสพระธาตุพนมก็ต้องนำเงินส่วนหนึ่งที่ครอบครัวของตนหามาได้มาถวาย พระธาตุพนมทุกปี

นอกจากนี้ ตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยยวน) ก็ยังได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง กลุ่มชนที่นับถือพุทธศาสนากับชนพื้นเมืองในเชิงของการยอมรับกัน ตำนานเรื่องนี้กล่าวถึงการทำให้ สงครามระหว่างขุนหลวงวิลังคะ ซึ่งเป็นพญาลัวะกับพระนางจามเทวีกษัตริย์หริภุญชัย ภายหลัง

พญาลั้วะพายแพ้งคราม เป็นเหตุให้ชาวลั้วะจำนวนมากแตกพ่ายหนีเข้าป่าขึ้นไปอยู่ตามดอยตามเขาแยกย้ายไปในที่ต่างๆ ชาวลั้วะบางกลุ่มที่ยอมจำนนได้กลายมาเป็นข้าทาสของคนไทพุทธภายในเมืองหริภุญชัย บ้างก็กลายมาเป็นข้าราชการรับใช้อุปัฏฐากพระศาสนา ดังกรณีพระเจ้ามังรายปฐมกษัตริย์แห่งล้านนา ได้เคยซื้อชาวลั้วะจำนวน 500 ครอบครัวมาเพื่อเป็นข้าราชการ (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 34, 2512: 4) เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุดอยตุง เล่าว่าพระยาอชุตราชได้ซื้อที่ดินจากลาวจกถวายเป็นเขตคามแด่องค์พระธาตุ พร้อมทั้งมีคำสั่งให้มีลั้วะ (ชนพื้นเมือง) จำนวน 500 ครอบครัวดูแลรักษาองค์พระธาตุ ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นภาพของชนพื้นเมืองที่ยอมรับอำนาจกลุ่มชนชั้นสูงที่นับถือพุทธศาสนา เหตุการณ์นี้ทำให้ถึงกลุ่มชนพื้นเมืองทั้งหลายกลายมาเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองและเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาในที่สุด

แสดงให้เห็นว่ามีความพยายามในการประสานเรื่องชนพื้นเมืองกับความเชื่อทางพุทธศาสนาไว้ในเรื่องเดียวกัน รวมทั้งยังเป็นการผสมกลมกลืนความเป็นชนพื้นเมืองกับความเป็นชาวพุทธเข้าด้วยกัน โดยชาวลั้วะจะมองตนเองว่า พวกตนเป็นคนดูแลพระธาตุและสร้างพระธาตุในดินแดนล้านนาจำนวนมาก เหตุนี้ชาวลั้วะจึงเป็นกลุ่มชนที่นับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่เดิมแล้ว ในแง่หนึ่ง จะเห็นว่าแม้คฤหัสถ์ ซึ่งในเนื้อหาตำนานพระธาตุมักอ้างถึงชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองเท่านั้น ซึ่งดูเหมือนจะมีสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างจากชนพื้นเมืองทั้งหลาย ที่มักจะเป็นข้าราชการหรือข้าทาส ในขณะที่ชนชั้นสูงเหล่านี้จะเป็นเจ้านาย แต่ชนทั้งสองกลุ่มก็มีสถานภาพทางสังคมภายใต้ร่มเงาของโลกทัศน์ทางศาสนาร่วมกัน นั่นคือ “การเป็นชาวพุทธ” ซึ่งทำให้ชนทั้งสองกลุ่มสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันได้อย่างสงบสุข

ในทำนองเดียวกับคนลาวและคนไทยอีสานบางกลุ่มที่เชื่อว่า ตนเองและครอบครัวเป็น “ลูกพระธาตุ” และจะเรียกองค์พระธาตุพนมว่า “เจ้าพ่อพระธาตุ” บ้าง หรือ “พ่อพระธาตุ” บ้าง ในความเชื่อของคนลาวและคนไทยอีสานที่มองว่าตนเองเป็นลูกพระธาตุ โดยเรียกองค์พระธาตุพนมว่า “เจ้าพ่อพระธาตุ หรือพ่อพระธาตุ” นั้น เป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงการประสานอยู่ร่วมกันระหว่างความคิดแบบดั้งเดิมกับพุทธศาสนา กล่าวคือคำว่า “เจ้าพ่อ / พ่อ” เป็นคำเรียกกลุ่มเครือญาติหรือบรรพบุรุษที่นับถือ ซึ่งเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันกับคติเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ ในขณะที่คำว่า “พระธาตุ/ ธาตุ” มีนัยยะความหมายสัมพันธ์กับความคิดทางฝ่ายพุทธ การเรียกชื่อพระธาตุว่า “เจ้าพ่อพระธาตุ หรือ พ่อพระธาตุ” จึงสะท้อนให้เห็นระบบคิดของคนไทกลุ่มเหล่านี้ว่า พวกเขาได้นำคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษและอำนาจเหนือธรรมชาติที่นับถือมาผสมผสานเข้ากับระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาจนกลายมาเป็นแก่นความคิดที่อยู่ใหม่โนทัศน์ของกลุ่มชนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพชน

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวให้เข้ากับความต้องการของคนในสังคม อันเป็นการผสมกลมกลืนระหว่างความเชื่อเรื่องชนพื้นเมือง คติเรื่องผี และอำนาจเหนือธรรมชาติให้เข้ากับความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับระบบความเชื่อทางศาสนาในสังคมของชนชาติไท

ถ้าเปรียบเทียบความคิดเรื่องแหล่งกำเนิดของตัวละครทั้ง 2 กลุ่มที่ปรากฏอยู่ในตำนานเรื่องอื่น จะพบว่าตำนานกลุ่มหนึ่งอธิบายให้เห็นว่า กลุ่มชนชั้นปกครองมีกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันกับบรรดากลุ่มชนพื้นเมืองทั้งหลาย นั่นคือจาก “น้ำเต้าลูกเดียวกัน” หากย้อนกลับไปในอดีตตั้งแต่ยุคสร้างโลกเกี่ยวกับความคิดเรื่องกำเนิดมนุษย์ จะพบว่าบรรพบุรุษของกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร ซึ่งหมายรวมถึงชาวลัวะและชาวดัวยนั้น มีกำเนิดมาจากลูกน้ำเต้าใบเดียวกันกับกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท ดังปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง พงศาวดารเมืองเชียงตุง และตำนานเมืองแกลง เป็นต้น ลักษณะนี้ แสดงให้เห็นการเปิดพรมแดนทางชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ให้กลายมาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะบางอย่างร่วมกัน อันเป็นการผสมผสานกลุ่มชน โดยใช้มิติเรื่องกำเนิดเชื้อชาติ-เผ่าพันธุ์มาเป็นตัวเชื่อมร้อยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชนทั้งสองกลุ่มเข้าไว้ด้วยกันได้อย่างน่าสนใจ

โดยสรุปจากการวิเคราะห์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างทางความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครมนุษย์กับมนุษย์ที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไท อันบ่งบอกให้เห็นเรื่องการยอมรับ และการผสมผสานอยู่ร่วมกันของตัวละครในวิถีคิดแบบพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ทั้งในแง่ที่มีการเชื่อมโยงกัน (mediation) มีการเกี่ยวเนื่องกัน (metonymy) และมีการจัดลำดับชั้น (hierarchy) ของตัวละครในแต่ละกลุ่ม ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะ ตัวอย่างเช่น ฤาษีกับพระพุทธเจ้า ชนพื้นเมืองกับพระพุทธเจ้า ชนพื้นเมืองกับพระอรหันต์สาวก ฤาษีกับพระนางจามเทวี ชนพื้นเมืองกับพระนางจามเทวี ชนพื้นเมืองกับพระเจ้าอโศก เป็นต้น

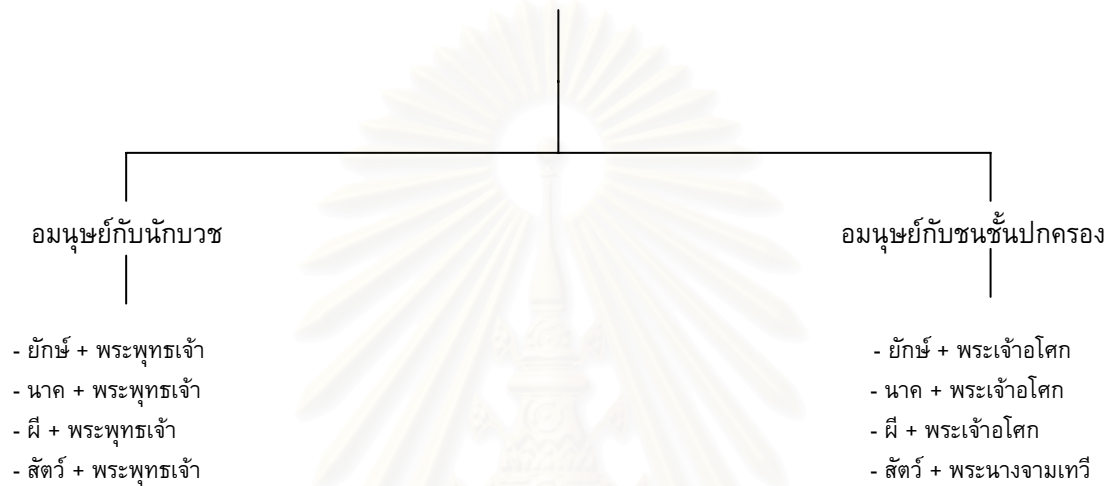
ความสัมพันธ์ของตัวละครเหล่านี้ สามารถสะท้อนให้เห็นแง่มุมและข้อเท็จจริงที่ปรากฏในหลักฐานตำนานว่า ในระบบศาสนาของคนไทมีความซับซ้อน เพราะมีลักษณะของความเชื่อหลายแบบปรากฏอยู่ร่วมกัน ภายใต้โครงสร้างศาสนานี้แต่เดียวกัน การยอมรับและการผสมผสานกันของความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบนี้ ทำให้มองเห็นการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่ที่รับมาจากสังคมภายนอก ซึ่งมักจะถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิม ด้วยเหตุที่ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทก่อนรับพุทธศาสนานั้นเป็นคติความเชื่อในเรื่องผีสงฆ์วิญญาณ และอำนาจเหนือธรรมชาติ ขณะที่ความเชื่อของฝ่ายพุทธศาสนาพยายามเน้นย้ำให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามีพลังอำนาจและอิทธิฤทธิ์สูงสุด สามารถช่วยเหลือมวลมนุษย์และสรรพสัตว์ต่างๆ ได้ อันเป็นความคิดที่ไม่ขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิมของคนไท เพราะยังคงร่องรอยความคิดเกี่ยวกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของคนไทเป็นอย่างดี ในแง่นี้ จึงเกิดการผสมผสานความเชื่อของสองวัฒนธรรมได้อย่างสนิทสนมกลมกลืนกัน

ข) อมนุษย์ - มนุษย์

นอกจากภาพสะท้อนเรื่องการยอมรับและความผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างตัวละครมนุษย์กับมนุษย์แล้ว ยังมีภาพของการยอมรับและผสมผสานกันของตัวละครมนุษย์กับอมนุษย์ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทด้วย อมนุษย์ที่มักปรากฏซ้ำๆ เสมอในเนื้อหา

ตำนานพระธาตุมี 4 กลุ่ม ได้แก่ ยักษ์ นาค ผี และสัตว์ต่างๆ ซึ่งทั้งหมดล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมนุษย์ในเชิงการยอมรับและการผสมผสานอยู่ร่วมกัน อันบ่งชี้ให้เห็นลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ แผนภูมิเกี่ยวกับโครงสร้างทางความคิดเรื่องความสัมพันธ์ในแง่ของการยอมรับและผสมผสานกันของมนุษย์กับอมมนุษย์มีดังนี้

**ลักษณะที่ผสมผสานกันของความเชื่อทางศาสนา
ที่สะท้อนจากชุดความคิดเรื่องตัวละครอมมนุษย์กับมนุษย์ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทย**

แผนภูมิต้นต้น แสดงให้เห็นว่าตัวละครอมมนุษย์ในฝ่ายพุทธมีการสังสรรค์กับตัวละครอมมนุษย์ในฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งมีอยู่หลายคู่ความคิดที่สะท้อนให้เห็นลักษณะของการยอมรับและผสมผสานอยู่ร่วมกันได้ โครงสร้างความสัมพันธ์ของตัวละครทั้งสองกลุ่มข้างต้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มความคิด ดังนี้

- ข.1) อมมนุษย์ - นักรบวช
- ข.2) อมมนุษย์ - ชนชั้นปกครอง

ข.1) อมมนุษย์ - นักรบวช

พระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นนักรบวชตามความคิดของฝ่ายพุทธศาสนา ขณะที่อมมนุษย์ ซึ่งหมายถึงยักษ์ นาค ผี และสัตว์ ตัวละครทั้งสองกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์ในแง่ของการยอมรับกันและผสมผสานอยู่ร่วมกัน ภายในโครงสร้างของระบบความเชื่อทางศาสนาอันเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากมีตำนานพระธาตุหลายเรื่องอธิบายตรงกันว่า พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิ พระองค์ได้พบกับบรรดาอมมนุษย์ ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน ชนดั้งเดิมเหล่านี้เมื่อได้พบพระพุทธเจ้าแล้ว บ้างก็เกิดความกลัวจึงหลบหนีไป บ้างก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงหันมาดูแลปฏิบัติจากพระพุทธเจ้า บ้างก็มาขอพระเกศาธาตุหรือรอยพระบาทเพื่อนำไปบูชาสักการะ เป็นต้น

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยยวน)

พระพุทธเจ้าได้แผ่เมตตาห้ามจิตกิเลสของพวกยักษ์ให้อ่อนลง จนยักษ์ผิวเมียต้องเข้ามากราบพระองค์ด้วยความยำเกรง และพระพุทธองค์ได้สอนให้ยักษ์ละกิเลสจากการฆ่า แล้วหันมาถือศีล 5

- ตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยยวน)

ลูกยักษ์ขอบวช พระพุทธเจ้าจึงแสดงธรรมเทศนาให้ฟัง พร้อมประทานพระเกศาธาตุให้พ่อแม่ยักษ์นำไปบูชา แล้วบอกให้รักษาศีล 5 ยักษ์ทั้งสองจึงนำพระธาตุไปบรรจุไว้ในผอบแก้วภายในถ้ำใต้ดอยนี้

- ตำนานพระเจ้าเลียบโลก

พระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาตยังบ้านกอก เวลานั้นมียักษ์ตนหนึ่งกั้นฉัตรให้แก่พระองค์ และเทวดาอารักษ์องค์หนึ่งโบกพัดจามรีให้พระองค์เช่นกัน

- ตำนานพระเจ้าเลียบโลก

มีเทวบุตรตนหนึ่งกล่าวถึงอดีตชาติของตนว่า เมื่อครั้งสมัยพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ เทวบุตรตนนี้เกิดเป็นยักษ์ ได้พบพระพุทธเจ้าจึงคิดจะจับกิน แต่ไล่ตามพระพุทธเจ้าไม่ทัน พระพุทธเจ้าตรัสถามยักษ์ว่ารู้จักพระองค์หรือไม่ ยักษ์ตนนี้ตอบว่าไม่รู้จัก ขณะนั้นขนตามกายก็ลุกชูชันขึ้นทุกเส้น บังเกิดความกลัวแก่ยักษ์เป็นอันมาก ยักษ์จึงก้มหน้าแล้วกราบอภิวาทต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าสั่งสอนแล้วให้ยักษ์ “รักษาศีล 5 “ ทันใดนั้นเขี้ยวและขนแห่งยักษ์ก็หล่นร่วงตกลงไปสิ้น

จากตัวอย่างตำนานข้างต้น จะพบภาพความสัมพันธ์ของพระพุทธเจ้ากับยักษ์ ที่บ่งบอกให้เห็นภาวะการยอมรับกัน กล่าวคือยักษ์ในฐานะตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมต่างยอมรับอำนาจของพระพุทธเจ้า โดยยักษ์ได้หันมานับถือศีลปฏิบัติธรรม และเปลี่ยนสภาพของรูปร่างลักษณะให้มีความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น นั่นคือเป็นยักษ์ที่ไม่มีเขี้ยวไม่มีขนขึ้นตามตัว อันบ่งบอกให้เห็นความเป็นผู้มีศีลธรรมเสมือนเป็นมนุษย์ พฤติกรรมการก้มกราบหรือการไหว้ของยักษ์ที่กระทำต่อพระพุทธเจ้า รวมถึงการขอบวชเป็นพระภิกษุของยักษ์นั้น แสดงให้เห็นถึงความเคารพนับถืออย่างสูงต่อบุคคลที่มี “ภาวะเหนือโลก” อย่างเช่นพระพุทธเจ้า

เช่นนี้ ยักษ์จึงกลายมาเป็นผู้ดูแลปฏิฐากพระพุทธเจ้าตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งยักษ์ได้กระทำการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับเหล่าเทพเทวบุตรเทวดาทั้งหลาย เหตุนี้ บทบาทของยักษ์ที่นับถือพุทธศาสนา จึงเทียบเคียงได้กับเหล่าเทพเทวดาตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเช่นกัน อันสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์แบบการยอมรับ ที่บ่งชี้ให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของความเป็นพันธมิตรต่อกัน หรือการผสมผสานอยู่ร่วมกันของระบบความเชื่อที่แตกต่างกัน ภายใต้โครงสร้างของความเชื่อทางศาสนาอันเดียวกัน

ในแง่ของคุณลักษณะของยักษ์ที่นับถือพระพุทธเจ้านี้ พบว่ามีลักษณะที่แตกต่างอย่างตรงข้ามกับยักษ์ที่ดุร้ายและไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา เพราะสภาพของยักษ์เหล่านี้ไม่มีเขี้ยวไม่มีขนตามตัว มีลักษณะคล้ายคลึงกับมนุษย์ อีกทั้งยังมีจิตใจใฝ่พระธรรม ไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่น บำเพ็ญศีลปฏิบัติธรรม และที่สุดท้ายก็กลายเป็นผู้ดูแลปฏิบัติจากพระศาสนา เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนสภาพหรือการแปรรูป (transformation) ของยักษ์ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะนำเสนอเป็นแผนภูมิเรื่องการแปรรูปยักษ์จาก “ยักษ์ร้าย” กลายเป็น “ยักษ์ดี” ดังนี้

จากแผนภูมิต่างต้น จะเห็นว่ายักษ์เมื่อมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงบวก (+) กับพระพุทธเจ้าแล้ว จะกลายมาเป็นส่วนประกอบหนึ่งในทางพุทธศาสนา นั่นคือกลายมาเป็นผู้ดูแลปฏิบัติจากพระศาสนา ยักษ์จากที่เคยมีสภาพของความเป็นอนมนุษย์ (non-human) ไม่ว่าจะเป็นการมีเขี้ยวเหมือนกับสัตว์ร้ายที่เอาไว้ใช้กินเนื้อกินสัตว์ การมีขนตามตัวที่บ่งบอกถึงสภาพของการที่ไม่ใช่มนุษย์ และมีจิตใจที่โหดเหี้ยมดุร้าย ทั้งหมดก็เลือนหายไป หลังจากที่ยักษ์เหล่านี้ได้หันมาถือศีลปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ยักษ์ในช่วงความคิดนี้จึงเป็นยักษ์ที่มีศีลมีธรรม รหัสภาษาของตำนานพระธาตุที่อธิบายผ่านภาพของยักษ์เพื่อให้ผู้คนในสังคมไทยได้รู้ว่า ถ้าเราไม่ถือศีลไม่ปฏิบัติธรรม มีจิตใจดุร้าย บุคคลนั้นก็ไม่ได้แตกต่างหรือเหมือนกับ “ยักษ์กินคน” ที่มีทั้งความโลภ ความโกรธ ความหลง และกิเลสทั้งหลาย แต่ถ้าบุคคลนั้นมีศีลมีธรรม “ยักษ์กินคน” ก็จะกลายมาเป็น “ยักษ์ใจบุญที่ดูแลพระศาสนา” ซึ่งไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง และกิเลสตัณหาทั้งปวง

ร่องรอยความคิดเรื่องยักษ์เป็นผู้ดูแลพระศาสนา นี้ยังปรากฏให้เห็นจากหลักฐานและข้อมูลทางวัฒนธรรมประเภทอื่นๆ ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากงานประติมากรรมปูนปั้นตามวัดวาอารามในชุมชนของคนไทยหลายแห่ง ก็จะมีรูปปั้นยักษ์ที่เฝ้าประตูวัด เฝ้าอุโบสถ เฝ้าวิหาร และเฝ้าพระธาตุ หรือภาพจิตรกรรมตามประตูที่เรียกว่า “ทวารบาล” ซึ่งเป็นผู้เฝ้าประตูหรือเป็นนายประตูตามอุโบสถวัดของคนไทยหลายแห่ง ก็มีภาพของยักษ์ปรากฏรวมอยู่ด้วย ซึ่งทำให้มองเห็นว่ายักษ์ได้เปลี่ยนบทบาทและสถานภาพไปทำหน้าที่เป็นอารักษ์ของฝ่ายพุทธ อันสะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องการผสมผสานความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าด้วยกันอย่างมีบูรณาการ

ภาพ: ยักษ์เฝ้าพระธาตุ วัดพระธาตุคอกยเว อำเภอมแม่สาย จังหวัดเชียงราย

นอกเหนือจากยักษ์แล้ว ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทยยังปรากฏภาพซ้ำๆ เสมอเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของพระพุทธรูปเจ้ากับพญานาค ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องการยอมรับและผสมผสานกลมกลืนกันของศาสนาทั้ง 2 ระบบที่อยู่ในโครงสร้างความเชื่อทางศาสนาอันเดียวกันได้อีกกรณีหนึ่ง

ในตำนานของคนไทยหลายกลุ่มอธิบายให้เห็นว่า พญานาคกับพระพุทธรูปเจ้า นั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ตำนานบางเรื่องสะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องกันของตัวละครทั้งสอง ดังปรากฏในตำนานพระพุทธรูปสิงห์ (2513: 1-6) เล่าว่ารูปพระปฏิมากรหรือรูปพระสิงห์ในยุคแรกเริ่มนั้น เกิดจากพลังอำนาจของพญานาคที่ได้เนรมิตร่างกายของตนเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้า เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการสร้างรูปพระพุทธรูปนี้ขึ้นมา หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือพญานาคมีอำนาจสามารถแปลงกายเป็นพระพุทธรูปเจ้าได้ เพื่อให้ผู้คนรู้จักว่าพระพุทธรูปเจ้ามีรูปร่างหน้าตาอย่างไร เพราะมนุษย์ในยุคหลังไม่เคยเห็นหน้าตาของพระพุทธรูปเจ้ามาก่อน ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นบทบาทของพญานาคที่สามารถลอกเลียนแบบพระพุทธรูปเจ้าได้ หรือการเปลี่ยนสภาพจาก “นาค” ให้กลายเป็น “พระ” ซึ่งบ่งบอกให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันระหว่างตัวละครบรรพชิตกับอมมนุษย์ที่ปรากฏในตำนานของชนชาติไทย

นอกจากภาพความสัมพันธ์ในเชิงการยอมรับกันของพระพุทธรูปเจ้ากับพญานาคที่ปรากฏจากตำนานข้างต้นแล้ว ยังมีตำนานพระธาตุอีกหลายเรื่อง ที่อธิบายให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครทั้งสองที่มีลักษณะสอดคล้องและผสมผสานกัน ดังจะเห็นได้จากพระพุทธรูปเจ้ามี

ฐานะเป็นตัวเอกในเรื่อง ขณะที่พญานาคในกลุ่มความคิดนี้มักจะเป็นผู้ช่วยเหลือพระพุทธรเจ้า
ดังปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่าพญานาคทำหน้าที่กางร่มกันบังแดดบังฝนให้กับ
พระพุทธรเจ้า เช่นเดียวกับตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ ฉบับวัดเกาะ เล่าว่าพญานาคเป็นผู้ดูแลถาด
ทองคำเสี่ยงทาย และก้อนหินที่พระพุทธรเจ้าจะมาประทับรอยพระบาททั้ง 4 พระองค์ รวมทั้ง
ถาดทองของพระพุทธรเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตด้วย อนึ่ง นาคยังมีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือ
กษัตริย์ที่นับถือพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในตำนานพระธาตุเชิงชุม (ไทยอีสาน) ว่า
เจ้ากิงการรอดชีวิตจากเมืองล่มด้วยอำนาจของฝูงนาค จากนั้นจึงได้อพยพครอบครัวมาตั้งบ้าน
สร้างเมืองที่ภูน้ำลอดเพื่อปฏิบัติดูแลรอยพระบาท แล้วขอให้พญานาคและเทพยดาเหล่าผีเสื้อ
ทั้งหลายผู้มีฤทธิ์ช่วยอภิบาลบำรุงให้บ้านเมืองวัฒนาถาวรต่อไป เช่นนี้ พญานาคจึงเป็นผู้ดูแล
คำชูพระพุทธรเจ้า ในขณะที่เดียวกันพญานาคก็เป็นสัญลักษณ์ของผู้ช่วยเหลืออุปฐากพระศาสนา
ซึ่งควรค่าแก่การบูชาสักการะเช่นเดียวกันกับพระพุทธรเจ้า

ในตำนานพระเจ้าตนหลวง (ไทยยวน) มีเนื้อหากล่าวเอาไว้ว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จ
มายังหนองน้ำใหญ่ เพื่อขอน้ำจากพญานาคมาฉัน ซึ่งก็เท่ากับว่าพระพุทธรเจ้ายอมรับอำนาจ
เรื่องการบันดาลน้ำบันดาลฝนของพญานาค ในทางตรงข้ามตำนานพระธาตุที่อธิบายให้เห็น
ว่าพญานาคเป็นผู้ดูแลพระพุทธรเจ้าด้วยการถวายนัจจถวายนัจจให้ แล้วยกย่องยอมรับนับถือรอย
พระบาทและพระธาตุของพระพุทธรเจ้าว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรค่าแก่การเคารพบูชา รวมถึงคติ
ความเชื่อเรื่องนาคสร้างเมือง ซึ่งบ้านเมืองเหล่านี้ในภายหลังกลายมาเป็นเมืองที่ตั้งแห่งพุทธ
ศาสนา ดังกรณีตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) เล่าว่าเมืองศรีสัตตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว หรือ
อาณาจักรล้านช้าง เชื่อว่าพญานาค 7 หัวเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองที่จะมาเป็นที่ตั้งของพุทธ
ศาสนา ภาพปฏิสัมพันธ์ของพญานาคกับพระพุทธรเจ้า จึงสะท้อนให้เห็นความผสมกลมกลืนอยู่
ร่วมกัน ร้อยรอยความคิดนี้ ยังมีให้เห็นจากหลักฐานทางวัฒนธรรมอื่นๆ ดังเช่นในโครงสร้างของ
พุทธศาสนสถานในวัฒนธรรมของชนชาติไทนั้น มักจะตกแต่งประดับประดาด้วยรูปพญานาค
ไม่ว่าจะเป็นบันไดนาค กำแพงนาค ประตูนาค เสิงเทียนรูปนาค รางรดสงฆ์รูปนาค ทั้งหมด
เป็นสิ่งที่เห็นได้ทั่วไปตามวัดวาอารามหลายแห่งของคนไท

สัญลักษณ์ดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับภาพการประดับองค์พระธาตุ กล่าวคือตามองค์พระธาตุ
เจดีย์หลายแห่งในดินแดนชนชาติไท ก็มักจะมีการตกแต่งด้วยรูปของพญานาคล้อมรอบ บ้างก็มี
รูปนาคเฝ้าประตูทางเข้าสู่พระธาตุเจดีย์ ดังจะได้ชัดเจนจากราบันไดนาคก่อนเข้าสู่เขตพระธาตุ
ดอยสุเทพ ในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น รวมทั้งองค์พระธาตุเจดีย์ของคนไทในที่อื่นๆ ทั้งใน
ประเทศและนอกเขตประเทศไทย ซึ่งพระธาตุเจดีย์เหล่านี้มักจะมีรูปนาคเฝ้าดูแลรักษา หรือใน
ส่วนประกอบของพระพุทธรูปบางปาง ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปปางนาคปรก เราก็จะเห็นการ
ผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันระหว่างพระพุทธรเจ้ากับพญานาค ซึ่งมีเรื่องเล่าว่าพญานาคมุจลินท์เจ็ด
เศียรขดกายเป็นวงเจ็ดรอบ แล้วทำเป็นบัลลังก์ให้พระพุทธรเจ้าประทับบำเพ็ญเพียรทางจิต
จากนั้นได้แผ่พังพาน โดยส่วนหัวของพญานาคมุจลินท์ไต่ยื่นออกมาปกป้องคุ้มกันจากพายุ
กระหน่ำให้แก่พระพุทธรเจ้า พญานาคมุจลินท์นั้นเป็นตัวแทนของภพบาตล คติความเชื่อนี้มี

ความสำคัญต่อโลกทัศน์ในความเชื่อทางศาสนาของคนไทย กล่าวคือพญานาคทั้งหลายล้วนเป็นตัวแทนของห้วงน้ำที่มีองค์พระธาตุเจดีย์ อันเปรียบเสมือนศูนย์กลางแห่งจักรวาลลอยตัวอยู่ ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นลักษณะความเป็นพญานาคของพระธาตุเจดีย์ เนื่องจากพระธาตุเหล่านี้มักจะมีพลังอำนาจสามารถบันดาลน้ำบันดาลฝนได้เช่นกัน

ภาพ: พระพุทธรูปปางนาคปรก

ที่มา: เอเดรียน สนอดทราส. 2539. สัญลักษณ์แห่งพระสกุป. แปลโดย ภักทรพร สิริกาญจน และคณะ. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 345.

ภาพของพญานาคแผ่พังพานปกคลุมพระเศียรพระพุทธรูปเจ้าหรือภาพของพญานาคที่เฝ้ารักษาพระธาตุเจดีย์ จึงเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงลักษณะความเป็นศิโรราบของพระศาสนา พญานาคคือเครื่องหมายหรือตัวแทนอย่างหนึ่งของความเป็นพระพุทธรูปเจ้า ตามทัศนคติและมโนทัศน์ของคนไทย เพราะรูปร่างลักษณะของพญานาคที่สามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ผู้ชายหนุ่มผ้าขาว ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในเนื้อหาตำนานพระธาตุหลายเรื่อง เหตุการณ์นี้เปรียบเทียบกับบุคคลที่ไปอยู่วัด เพื่อเตรียมตัวจะบวชหรือกำลังจะบวช ซึ่งเรียกว่า “นาค” เหตุนี้ นาคจึงนับเป็นภาวะเปลี่ยนผ่านที่เด่นที่สุดของคนธรรมดาที่จะกลายมาเป็นเพศบรรพชิต นาคที่เฝ้ารักษาพระธาตุเจดีย์ ย่อมแสดงถึงความมีพลังอำนาจที่สำคัญยิ่งต่อสิ่งที่ได้ปกป้องรักษา

อนึ่ง ในวัฒนธรรมของชนชาติไทย จะพบส่วนประกอบของพระพุทธรูปเจ้าที่มีส่วนประกอบของพญานาคปะปนอยู่ร่วมกัน ดังกรณีปรากฏในรูปของพระเจ้าเกล็ดนาค ที่วัดยางวง เมืองเชียงตุง ทั้งนี้จักรของพระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะคล้ายกับเกล็ดพญานาค ชาวบ้านเชื่อว่าพญานาค

ได้เนรมิตจิวรนี้ขึ้นมาเพื่อถวายแก่พระองค์ บ้างก็เล่าว่าพญานาคได้นำเกล็ดของตนมาทอเป็นผ้าจิวรแล้วถวายให้แก่พระพุทธเจ้า เช่นนี้ พญานาคจึงเป็นสัญลักษณ์ของผู้อภิบาลพระศาสนา และเป็นเทพเจ้าผู้ช่วยเหลือเกื้อกูลพระพุทธเจ้า จนทำให้พระพุทธเจ้าและพุทธศาสนาได้รับการยอมรับไปทั่วทั้งจักรวาล

ภาพ: พระเจ้าเกล็ดนาค วัดยางทอง เมืองเชียงใหม่

นอกเหนือจากพญานาคแล้ว พบว่ายังมีตัวละครผีและสัตว์ ซึ่งเป็นกลุ่มตัวละครมนุษย์ ในความคิดฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมปรากฏร่วมอยู่ด้วย ซึ่งสามารถนำมาแสดงให้เห็นถึงการยอมรับและการผสมอยู่ร่วมของพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมได้

ผีเป็นตัวละครกลุ่มหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในเชิงการยอมรับและการผสมอยู่ร่วมกับพุทธศาสนา ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทมักจะปรากฏภาพอยู่ร่วมกันของบรรดาผีและเทพเทวดาของฝ่ายพุทธในฐานะเป็นผู้ดูแลอุปฐากพระพุทธเจ้า และนับถือพุทธศาสนาร่วมกัน ในตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) กล่าวว่าเทพดา พญานาค และผีมหีเสกข์ ต่างขึ้นชมยินดีต่อการที่บ้านเมืองนี้จะได้เป็นที่ตั้งพุทธศาสนา ดังเนื้อความว่า

“ถัดนั้นยังมีเทพตามเหตักดี 3 องค์มีเดชานุกาพมากนัก อยู่รักษาอุรังคธาตุ
อยู่ริมบึงข้างเหนือสายตะวันออก 2 องค์ องค์หนึ่งชื่อว่าทักขิณรัฐา คือว่าเจ้า
เมืองขวา องค์หนึ่งชื่อว่าสตะสหัสสรรัฐา คือว่าเจ้าแสนเมือง องค์หนึ่งชื่อว่า

นาคกฏวิถาร คือเจ้าโตงกว้าง อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง และ
มเหศักดิ์ 3 องค์นี้เป็น “หมู่บ้านตาเมือง” อยู่รักษาอุรังคธาตุศาสนาบ้านเมือง
ภิกษุสงฆ์ ข้าโอกาสทั้งหลาย และบุคคลผู้ทั่วไป ผู้ที่ได้กระทำบุญรักษาศีล
เมตตามาภาวนา อันให้ทานอันใดอันหนึ่งให้กรวดน้ำอุทิศไปถึงเทพเทวดาและ
มเหศักดิ์ทั้ง 3 องค์...”

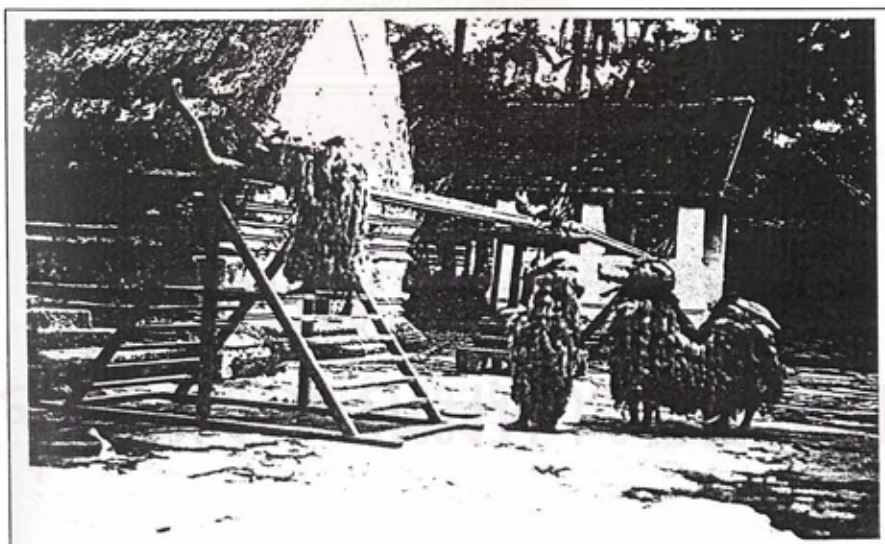
“มเหศักดิ์” หรือผีมเหศักดิ์เป็นผีเจ้านายในวัฒนธรรมของชาวอีสาน ซึ่งเคยเป็นเจ้าเมือง
มาก่อน การที่ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ อธิบายให้เห็นว่ามเหศักดิ์นอกจากจะมีหน้าที่รักษาเมือง
แล้ว ยังทำหน้าที่รักษาพุทธศาสนสถานด้วย เช่นนี้ มเหศักดิ์เจ้าผีย่อมเป็นผู้ช่วยเหลือและเป็น
ผู้ส่งเสริมสนับสนุนพระศาสนาให้ดำรงคงอยู่สืบไป แม้ว่าในพุทธศาสนาคัมภีร์ บรรดาผีทั้งหลาย
จะเป็นสิ่งที่อยู่ต่างกับความคิดฝ่ายพุทธ กล่าวคือผีในหลักธรรมทางพุทธศาสนามักจะเป็นสิ่งที่
เกี่ยวข้องกับเรื่องกิเลสหรือโลภีเยะ ที่ยังข้องแหวะกับเรื่องทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย การเวียนว่ายอยู่ใน
สังสารวัฏ ซึ่งบางครั้งถูกมองว่าการนับถือผีสงวิญญาน รวมถึงอำนาจเหนือธรรมชาติและ
อิทธิฤทธิ์ต่างๆ นั้นไม่อาจทำให้เกิดปัญญาหยั่งรู้สัจธรรม หรือเข้าใจสภาวะธรรมทั้งหลายได้
รวมถึงไม่อาจกำจัดกิเลส หรือแก้ไขให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ (พระธรรมปิฎก, 2543: 459-
566)

อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นก็ยังคงมีปรากฏอยู่ร่วมกับ
ความเชื่อฝ่ายพุทธอยู่ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยมองว่าคติเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติถือเป็นส่วน
เสริมคุณสมบัติของความเชื่อฝ่ายพุทธให้ถึงพร้อมบริบูรณ์ และสร้างความน่าเชื่อถือศรัทธาให้กับ
พุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ดังปรากฏในตำนานพระธาตุยางจวง เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าเหาะมาสู่เมือง
โกสัมพี ทรงเห็นลัษณะสองผัวเมีย พระองค์ต้องการให้เกิดความศรัทธาจึงได้แสดงอำนาจอิทธิฤทธิ์
ปาฏิหาริย์จนชาวลัษณะผัวเมียเห็น ทั้งสองจึงเกิดความเลื่อมใสและนับถือพระพุทธรูปเจ้า

โดยสภาพพื้นฐานทางความคิด ผีในคติความเชื่อของคนไทยมีทั้งผีร้ายและผีดีซึ่งมีอำนาจ
กระทำการให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ ในทางตรงกันข้ามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ทั้ง
เรื่องพระพุทธรูปเจ้า พระอรหันต์สาวกต่างๆ ก็ล้วนฉายภาพให้เห็นว่าเป็นตัวละครฝ่ายดี ซึ่งไม่เคย
มีพฤติกรรมที่สร้างความเดือดร้อนทุกข์ยากให้แก่มนุษย์ เหตุนี้ภาพของผีที่มีอยู่ในความเชื่อ
ดั้งเดิม จึงเป็นส่วนที่จะช่วยเติมเต็มและเสริมหน้าที่พุทธศาสนาให้ครบบริบูรณ์ ดังปรากฏใน
ตำนานพระธาตุพระบาทวังรุ่ง (ไทใหญ่) ว่าบุคคลที่ขึ้นไปไหว้พระธาตุจะต้องทำตัวให้บริสุทธิ์
เป็นผู้มีศีล ถ้าคนใดมีบาปหรือโทษมาก ทั้งยักษ์และผีเสื้อก็จะกระทำการอันตราย เป็นต้นว่าจะทำ
ปวดหัว เป็นไข้หนาวสั่น เป็นโรคพยาธิ วิธีแก้ไขจะต้องสมาทานศีลให้บริสุทธิ์ เพื่อให้มีบุญอุทิศ
ไปให้เหล่าเทวดา ในแง่นี้ บทบาทของผีจึงเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนและเติมเต็มส่วนที่พุทธศาสนา
ขาด โดยเฉพาะเรื่องการบันดาลความเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งพบว่าคติเรื่องผีในสังคมชนชาติไท ได้
ทำหน้าที่แทนพุทธศาสนาในเรื่องนี้

จากทัศนะข้างต้น จะพบโครงสร้างความคิดที่สะท้อนจากความสัมพันธ์ของตัวละครกลุ่มนักบวชกับผี ซึ่งพบว่ามีลักษณะที่เกี่ยวข้องและส่งเสริมอย่างผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกัน ซึ่งถ้าเปรียบเทียบบทบาทในเนื้อหาด้านานพระธาตุ พระพุทธเจ้าก็จะเป็นตัวเอก ในขณะที่ผีเป็นผู้ช่วยตัวเอก ส่วนเรื่องบทบาททางสังคมก็จะพบว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ช่วยเหลือปกป้องมนุษย์ที่กระทำความผิด แต่ถ้ามนุษย์กระทำความชั่ว ประพฤติร้ายเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถือศีลไม่ปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันบ่งชี้ให้เห็นถึงการทำผิดหลักธรรม ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้ ผีก็จะมากระทำหน้าที่เป็นตัวละครฝ่ายร้าย เพื่อสร้างความเดือนร้อนทุกข์ยากให้กับคนชั่วเหล่านั้น แสดงให้เห็นถึงบทบาทความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของระบบความเชื่อทั้ง 2 ระบบที่ประสานรวมอยู่ด้วยกัน

มีข้อสังเกตว่า ในประเพณีปีใหม่ลาว หรือบุญสงกรานต์เมืองหลวงพระบาง ในพิธีกรรมนี้จะมีขบวนแห่ปู่เยอ-ย่าเยอ ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษเดิมของกลุ่มคนลาว ในขั้นตอนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมนี้ มีเหตุการณ์ผีปู่เยอ-ย่าเยอไหว้พระธาตุที่วัดอาฮาม และภาพปู่เยอ-ย่าเยอลงน้ำพระบาง (พระบางเป็นตัวแทนพระธาตุอย่างหนึ่ง เพราะเชื่อว่ามีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่ในรูปพระบาง) นอกจากนี้ ที่ตั้งหอปู่เยอ-ย่าเยอนั้นยังตั้งอยู่ในบริเวณวัดอาฮาม และมีสภาพเหมือนเช่นกับกุฏิพระสงฆ์ ซึ่งชาวลาวเมืองหลวงพระบางเรียกว่า “หอเวตดาหลวง” อันเป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนและการยอมรับศาสนาใหม่จากความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อน ปรากฏการณ์ความเชื่อเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมของฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิมที่เกิดขึ้นในสังคมชนชาติไท

ภาพ: ปู่เยอ-ย่าเยอลงลงน้ำพระบางที่เชื่อว่ามีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ภายในงานปีใหม่หรือสงกรานต์ เมืองหลวงพระบาง ปี ค.ศ. 1919.

ที่มา: Patrick Gay. 1997. *Tresor Du Laos*. Vientiane: Imprimé à Singapour par-Saik Wah Press Pte Ltd. p. 48.

สัตว์เป็นตัวละครอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมที่หันมายอมรับพุทธศาสนา ทั้งนี้หากเราสำรวจตำนานพระธาตุของชนชาติไท จะพบเรื่องที่สะท้อนให้เห็นการผสมผสานอยู่ร่วมกันระหว่างสัตว์กับพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นการยอมรับอำนาจฝ่ายพุทธจากคติความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นการแสดงออกในด้านบวก (+) ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- **ตำนานพระธาตุดอยเวา (พะเยา)**

แมงเวาเขียนออกมาจากภู แล้วมาราบไหว้พระพุทธรูปเจ้าด้วยใจยินดีตามภาษา สัตว์ดิรัจฉาน พระพุทธรูปเจ้าจึงได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ใกล้ๆ กับบริเวณ ภูของแมงเวาเขียว เพื่อให้มนุษย์และเหล่าเทพเทวดาได้สักการะ

- **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง (น่าน)**

พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาถึงเมืองนันทบุรี แล้วนั่งอยู่ใต้ร่มไม้สำโรงระหว่างกลาง แม่น้ำเตียน ยังมีแมงหมาเต่าตัวหนึ่งออกมาจากโคน (โพรง) มาน้อมกราบ แทบพระบาทแห่งพระพุทธรูปเจ้า

- **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน)**

พระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จมาประทับนั่งยังที่แห่งหนึ่ง มีพญากาเผือก ออกมาอุปัฏฐากพระพุทธรูปองค์ พระพุทธรูปเจ้าจึงได้ประทานพระเกศาธาตุ เพื่อบรรจุไว้ที่แห่งนี้ แล้วให้พญากาเผือกเฝ้าดูแลรักษา

- **ตำนานพระธาตุยอยหงส์ (น่าน)**

มีหงส์ตัวหนึ่งคาบเอาถั่วดำ (เครื่องขังโบราณ) บินมาวนเวียนรอบนยอดเขา 3 รอบ แล้วปล่อยถั่วดำนั้นลงบนภูเขานั้น เมื่อหงส์ตัวนั้นบินไปแล้ว ได้เกิดพายุ ฝนอย่างหนักมีฟ้าผ่า จากนั้นฝนได้ตกลงมาเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เมื่อฝนสงบ แล้ว ได้มีช้างป่าฝูงหนึ่งเดินมาเหยียบดินบริเวณภูเขานั้นจนแน่น แล้วพากัน เดินประทักษิณที่ด้านล่างอีกจนพื้นดินเรียบ เพื่อบอกเหตุว่าถั่วดำแห่งนี้มี พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปเจ้าบรรจุอยู่

- **ตำนานพระธาตุพระบาทวังรุ่ง (ไทใหญ่)**

เทวดาได้เนรมิตกายเป็นรูปใหญ่บินมาโฉบเอาลูกไก่ชาวบ้าน แล้วนำขึ้นไปไว้ บนยอดดอยที่ประดิษฐานพระบาท ทำให้นายพรานป่าออกติดตามและเห็น รอยพระบาทในที่สุดเพื่อจะได้นำไปบอกผู้คนชาวเมือง ดังนั้นพระบาทนี้จึงได้ ชื่อ “พระบาทวังรุ่ง”

จากตัวอย่างตำนานข้างต้น จะเห็นได้ว่าตำนานพระธาตุกลุ่มนี้ สะท้อนเรื่องการยอมรับ นับถือพุทธศาสนาของบรรดาสัตว์ต่าง ๆ ด้วยการกราบไหว้บูชาพระพุทธรูป การเป็นผู้เฝ้าดูแล อุปัฏฐากพระธาตุ การเดินประทักษิณของสัตว์รอบพระธาตุ การเป็นเทพพยากรณ์บอกแหล่ง

ที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุ เหตุการณ์ทั้งหมดบ่งบอกเรื่องราวในทิศทางเดียวกัน นั่นคือการยอมรับนับถือพุทธศาสนา ซึ่งผ่านสัญลักษณ์พฤติกรรมกระทำของสัตว์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแมงเวาเขี้ยว แมงหมาเต่า กาเผือก หงส์ ช้าง หรือพญารุ้งใหญ่ (เหยี่ยว)

ภาพ: แมงเวาเขี้ยว หรือแมงป่องข้างเฝ้าประตูโบสถ์
วัดพระธาตุดอยเวา อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

ถ้าเช่นนั้น สัตว์จึงมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา ตามคติความเชื่อของคนไทย เพราะสัตว์เปรียบเสมือนกับ “เทพเทวดาอารักษ์” ดูแลพระศาสนา ทั้งในแง่ของการเป็นผู้นับถือพระพุทธเจ้าและเป็นผู้คุ้มครองดูแลรักษา ในตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) มีเรื่องเล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาสู่เมืองศรีโคตรบอง อันเป็นที่อยู่ของพญาปลาตัวหนึ่ง พญาปลาตัวนี้ได้เห็นรัศมีของพระพุทธองค์ จึงได้พาบริวารล่องไปตามลำน้ำเพื่อติดตามพระพุทธเจ้า พญาปลาคำนึงในใจว่าอยากจะได้ยังรอยพระบาทไว้เป็นที่สักการะ พระพุทธองค์ทรงทราบจึงแผ่เมตตาอธิษฐานรอยพระบาทไว้ที่หินในน้ำให้กับพญาปลา คนทั้งหลายจึงเรียกว่าพระบาทเวินปลาจนถึงทุกวันนี้ พระบาทที่ตั้งอยู่ในน้ำอันเป็นที่อยู่ของพญาปลาจึงบ่งบอกถึงลักษณะการอยู่ร่วมกันของ “พระบาทกับพญาปลา” ซึ่งคนไทยอีสานและลาวเรียกที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ว่า “พระบาทเวินปลา”

ทั้งสัตว์และส่วนประกอบทางพุทธศาสนาดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ต่างกัน แต่ทั้งสองสามารถมาประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวรวมอยู่ในคติความเชื่อเรื่องพระธาตุได้ ดังจะเห็นได้จากตำนานพระธาตุจอมทอง (เชียงใหม่) เล่าว่าพระยาอัครวิฐฐะประสงค์ที่จะให้พระพุทธเจ้าเสด็จมายังบ้านเมืองของตน จึงได้ปฏิบัติศัลภาวนาจนพระพุทธเจ้ารับรู้ได้ วันหนึ่งพระยาอัครวิฐฐะทรงสุบินถึงช้างเผือกเชือกหนึ่ง มีลักษณะอันเป็นมหามงคลยิ่ง มาพร้อมกับช้างบริวารจำนวน 500 เชือก เหาะมาทางอากาศ ซึ่งช้างเผือกที่ว่านี้หมายถึงพระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันต์สาวก

ทั้งหลาย เหตุการณ์นี้ทำให้ดูเหมือนว่าทั้งข้างเผือกและพระพุทธรูปเจ้าคือสิ่งเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าเป็นการผสมผสานคติความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าด้วยกัน

เรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธรูปเจ้ากับสัตว์สัญลักษณ์นี้ มีปรากฏอย่างชัดเจนในตำนานพระพุทธรูปเจ้าห้าพระองค์ หรือที่รู้จักกันแพร่หลายและกว้างขวางในดินแดนชนชาติไทว่าตำนานแม่กาเผือก อันเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในกาลทั้ง 3 คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยเล่าว่าในสมัยที่พระพุทธรูปเจ้าทั้ง 5 พระองค์ได้มาจุติเกิดในท้องแม่กาเผือก โดยออกมาเป็นไข่ 5 ฟอง วันหนึ่งแม่กาเผือกออกไปหาอาหาร เกิดพายุฝนตกหนักทำให้ไข่ทั้ง 5 ฟองตกลงไปในแม่น้ำ เมื่อแม่กาเผือกกลับมาไม่เห็นไข่ของตนก็เกิดความเสียใจจนตาย แม่กาเผือกได้ไปเกิดเป็นท้าวพกาพรหมบนสวรรค์ ส่วนไข่ทั้ง 5 ฟองได้ไหลไปตามกระแสน้ำ แล้วถูกสัตว์ 5 ชนิดนำไปเลี้ยงเป็นลูก ซึ่งได้แก่ แม่ไก่ แม่ห่าน แม่เต่า แม่โค และแม่ราชสีห์ ต่อมาไข่แตกออกมาเป็นคน เมื่อเติบโตขึ้นเป็นชายหนุ่มทั้ง 5 ได้ออกบวชบำเพ็ญศีลจนสำเร็จโพธิญาณกลายเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่มีนามแตกต่างกัน คือ ลูกแม่ไก่เป็นพระกฤษณะ ลูกแม่ห่านเป็นพระโกนาคมน ลูกแม่เต่าเป็นพระกัสสปะ ลูกแม่โคเป็นพระโกนาคมน และลูกแม่ราชสีห์เป็นพระศรีอริยเมตตรัย (ดูเพิ่มเติมใน ทรงศักดิ์ ปรารภวิวัฒนาการ, 2545: 120-124) เราจะพบอนุภาคสัตว์นี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าในเหตุการณ์สำคัญๆ ในพระพุทธรูปประวัติ เพื่อเป็นเครื่องเตือนความทรงจำว่าพระพุทธรูปเจ้ามีความสัมพันธ์กับสัตว์ ก่อนที่พระองค์จะกลายมาเป็นมนุษย์ปุถุชน พระพุทธรูปเจ้ามีชีวิตอยู่ในไข่ของแม่กาเผือกที่อาศัยอยู่บนต้นไม้ริมน้ำ เหตุนี้พระพุทธรูปเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงเกี่ยวโยงกับสัตว์สัญลักษณ์โดยการเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำชูของพระพุทธศาสนาและโดยทางสายเลือด ซึ่งบ่งบอกว่าอำนาจวิเศษที่พระพุทธรูปเจ้ามีอยู่ในตัวตนนั้นเป็นสิ่งที่ได้รับจากการถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์หรือสายเลือดด้วยอีกทางหนึ่ง

นอกเหนือจากนี้ยังสามารถเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวโยงระหว่างสัตว์กับคติพุทธศาสนาได้จากเรื่องสัญลักษณ์พระธาตุประจำปีเกิด ซึ่งอาจมีคำเรียกต่างกัน บ้างก็เรียกว่า “พระธาตุคู่ปี” บ้างก็เรียกว่า “ซุธาตุ” บ้างก็เรียกว่า “พระธาตุปีเป็ง” ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ความเชื่อทางพุทธศาสนาของคนไทในดินแดนล้านนา ที่สะท้อนร่องรอยความคิดเรื่องการผสมกลมกลืนกันระหว่างเรื่องสัตว์สัญลักษณ์กับคติเรื่องการบูชาพระธาตุ* ซึ่งจะมีสัญลักษณ์รูปสัตว์ปรากฏอยู่ในระบบปีเกิดทั้งสิบสองหรือปีนักษัตร (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทต่อไป)

* ดูเพิ่มเติมใน เรียรชยา อักษรดิษฐ์. 2545. ซุธาตุ: ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดในล้านนา ปรากฏการณ์ทางอำนาจ ศรัทธา มายาคติ. ใน ล้านนา: จักรวาล ตัวตน อำนาจ. กรุงเทพมหานคร: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 20-21.

ภาพ: รูปกระต่าย สัตว์สัญลักษณ์ประจำปีเกิดของคนเกิดปีเม้า หรือปีเถาะ
ภาพสัตว์ประจำปีเกิดที่ปรากฏอยู่รอบฐานพระธาตุเจดีย์ วัดพุทธเอ็น จังหวัดเชียงใหม่

ความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง “ปีนักษัตร ปีเกิด หรือคู่ปี” กับพระธาตุและรูปสัตว์สัญลักษณ์ ยังมีปรากฏในตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช (ประชุมตำนานพระธาตุ ภาคที่ 2, 2510: 25) เล่าว่าพระยาพ่อพระเจดีย์บรรจพระบรมธาตุนั้นไว้ แล้วตั้งเมืองสิบสองนักษัตรขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช โดยให้ทั้งสิบสองเมืองนี้ได้ร่วมมือกันช่วยก่ออิฐถือปูนสร้างพระธาตุขึ้นอันได้แก่

1. ปีชวด	ตั้งเมืองสาย	ถือ ตราหนู
2. ปีฉลู	ตั้งเมืองตานี	ถือ ตราโค
3. ปีขาล	ตั้งเมืองกะลันตัน	ถือ ตราเสือ
4. ปีเถาะ	ตั้งเมืองปาหัง	ถือ ตรากระต่าย
5. ปีมะโรง	ตั้งเมืองไทร	ถือ ตรางูใหญ่
6. ปีมะเส็ง	ตั้งเมืองพัทลุง	ถือ ตรางูเล็ก
7. ปีมะเมีย	ตั้งเมืองตรัง	ถือ ตราม้า
8. ปีมะแม	ตั้งเมืองชุมพร	ถือ ตราแพะ
9. ปีวอก	ตั้งเมืองบันทายสมอ	ถือ ตราลิง
10. ปีระกา	ตั้งเมืองอุเลา	ถือ ตราไก่
11. ปีจอ	ตั้งเมืองตะกั่วป่า	ถือ ตราสุนัข
12. ปีกุน	ตั้งเมืองกระ	ถือ ตราหมู

แสดงให้เห็นว่า คติความเชื่อเรื่องปีนักษัตรที่มีสัญลักษณ์รูปสัตว์สัญลักษณ์ประจำปีเกิด และประจำเมืองต่างๆ ของคนไทยภาคใต้ ซึ่งเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับเรื่องราวการสร้างพระธาตุและการตั้งเมืองด้วย

นอกจากนี้ ในหลักฐานและข้อมูลทางวัฒนธรรมประเภทอื่นๆ ของคนไทยหลายกลุ่ม ยังปรากฏร่องรอยคติความเชื่อเรื่องสัตว์กับเรื่องราวทางพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกัน ดังจะเห็นได้จากมีรูปช้างยืนล้อมรอบฐานพระธาตุเจดีย์บ้าง มีรูปตัวมอมที่อยู่ราวบันไดพระอุโบสถบ้าง มีรูปสิงห์ที่ยืนเฝ้าอยู่หน้าประตูวัดบ้าง มีรูปหงส์บนหลังคาวิหาร ทั้งหมดล้วนรวมกันอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนการแสดงออกทางสัญลักษณ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม อันบ่งบอกลักษณะผสมผสานในจักรวาลทัศน์ของศาสนาในสังคมวัฒนธรรมของชนชาติไทย

ภาพ: ตัวมอมสัตว์ในคติดั้งเดิมตั้งอยู่บนฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
ประติมากรรมพื้นบ้าน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ข.2) อมหุสย - ชนชั้นปกครอง

นอกจากกลุ่มนักบวชที่มีความสัมพันธ์กับตัวละครอมหุสยแล้ว ในตำนานพระธาตุของชนชาติไทยยังมีภาพของกลุ่มชนชั้นปกครองหรือกษัตริย์ ซึ่งเป็นมหุสยที่มีความสัมพันธ์ตัวละครอมหุสยด้วย ตัวละครทั้งสองฝ่ายนั้นมีความสัมพันธ์กันในเชิงการยอมรับกัน ดังจะเห็นได้จากมีตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายให้เห็นว่า พระเจ้าอโศกเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิแล้วได้พบกับยักษ์ร้ายจึงได้แข่งขันกัน แต่ท้ายที่สุดยักษ์ก็พ่ายแพ้จึงได้หลบหนีไป ดังตำนานพระธาตุเจดีย์ยักษ์ เล่าว่าพระเจ้าอโศกหรือพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชต้องการสร้างเมืองบนดินแดนที่อยู่ของยักษ์ แต่ยักษ์ได้ขัดขวางมิให้สร้าง พระองค์กับยักษ์จึงได้ประลองแข่งขันสร้างพระธาตุโดยยักษ์ได้กำหนดเงื่อนไขว่า หากพระเจ้าอโศกสร้างเสร็จและสวยงามกว่า ยักษ์จะอนุญาตให้สร้างเมืองได้ แต่ถ้ายักษ์ชนะพระเจ้าอโศกและชาวเมืองจะต้องตกเป็นอาหารของยักษ์ร้ายนี้ ผลการแข่งขันพระเจ้าอโศกชนะเพราะสร้างพระธาตุเจดีย์เสร็จก่อนและสวยงามกว่า ยักษ์โกรธจึงได้ตีบยอดองค์พระธาตุที่ตนเองสร้างหักโค่นลง แล้วจึงหนีไป

จากตัวอย่างตำนานข้างต้น จะพบลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างยักษ์กับพระเจ้าอโศกในเชิงขัดแย้งในช่วงต้นเรื่อง แต่ท้ายเรื่องพบว่าพระเจ้าอโศกเป็นฝ่ายชนะ ยักษ์จึงได้หนีเข้าไปอยู่ในป่าและยอมให้พระเจ้าอโศกสร้างพระธาตุสร้างเมืองให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมา ลักษณะเช่นนี้แม้จะอธิบายให้เห็นว่ายักษ์ยอมรับความพ่ายแพ้อย่างไม่เต็มใจ แต่ยักษ์ก็ยอมให้พระเจ้าอโศกสร้างบ้านแปลงเมืองที่เป็นชุมชนพุทธศาสนาขึ้นมา อันบ่งบอกให้เห็นถึงภาวะการยอมรับกษัตริย์ที่นับถือพุทธศาสนาด้วยอีกทางหนึ่ง การสร้างพระธาตุของยักษ์ที่กระทำเพื่อการแข่งขันก็มีนัยยะความหมายของความพยายามที่ต้องการจะให้ยักษ์นั้นหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา แต่ที่สุดแล้วยักษ์ก็ได้หนีไป แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีอยู่เหนือคติความเชื่ออื่นๆ ในดินแดนแถบนี้

นอกจากภาพของการยอมรับของพระเจ้าอโศกกับยักษ์แล้ว ยังมีเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีในฐานะกษัตริย์แห่งเมืองหริภุญชัยกับสัตว์ด้วยเช่นกัน กล่าวคือตำนานพระธาตุหริภุญชัย เล่าว่าพญากาเผือกเป็นผู้รักษาดูแลพระบรมสารีริกธาตุที่พระพุทธรูปเจ้าบรรจู่ไว้ในใต้ดินไว้ อีกทั้งยังเป็น “ทูตสวรรค์” ที่บอกแหล่งที่ตั้งพระธาตุให้แก่โอรสของพระนางจามเทวีได้รับรู้ ซึ่งภายหลังจากโอรสของพระนางก็ได้สร้างแปลงเป็นเจดีย์ครอบทับพระบรมสารีริกธาตุเอาไว้ ในแง่หนึ่งจึงสะท้อนให้เห็นว่าพญากาเผือก ซึ่งเป็นสัตว์สัญลักษณ์ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมจึงทำหน้าที่เป็นอารักษ์พระธาตุ และเป็นผู้ช่วยเหลือให้บ้านเมืองของพระนางจามเทวีมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น การปฏิบัติหน้าที่คุ้มครองพื้นที่ชุมชนอันเป็นที่ตั้งพระธาตุและจะกลายมาเป็นเมืองหริภุญชัย ที่พระนางจามเทวีได้ขึ้นมาปกครองบ้านเมืองของพญากาเผือกนั้น แสดงร่องรอยความคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างพญากาเผือกกับพระนางจามเทวีโดยอ้อม อีกทั้งยังบ่งบอกให้เห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนาที่มีพระนางจามเทวีเป็นตัวแทนกับพญากาเผือกที่เคยเป็นอารักษ์บ้านอารักษ์เมืองมาก่อนที่จะมาทำหน้าที่ดูแลพระธาตุที่หลัง ซึ่งถือเป็นตัวแทนในวิถีคิดแบบดั้งเดิมนั่นเอง

โดยสรุป จากการพิจารณาเปรียบเทียบลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครมนุษย์กับอมมนุษย์ในตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่าตัวละครทั้งสองกลุ่มมีการสังสรรค์อยู่ร่วมกันในลักษณะการยอมรับและผสมผสานกัน ดังเช่น ยักษ์กลายมาเป็นอารักษ์เฝ้าพระธาตุ พญานาคกลายมาเป็นผู้ดูแลรอยพระบาท ผีกราบไหว้พระพุทธรูป สัตว์เป็นผู้เฝ้าประตูวัด เป็นต้น ทั้งหมดล้วนสะท้อนให้เห็นลักษณะตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่เปลี่ยนสภาพจากเดิมไปสู่สภาพความเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งในพุทธศาสนา อันบ่งบอกถึงการผสมผสานบูรณาการทางความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าด้วยกัน

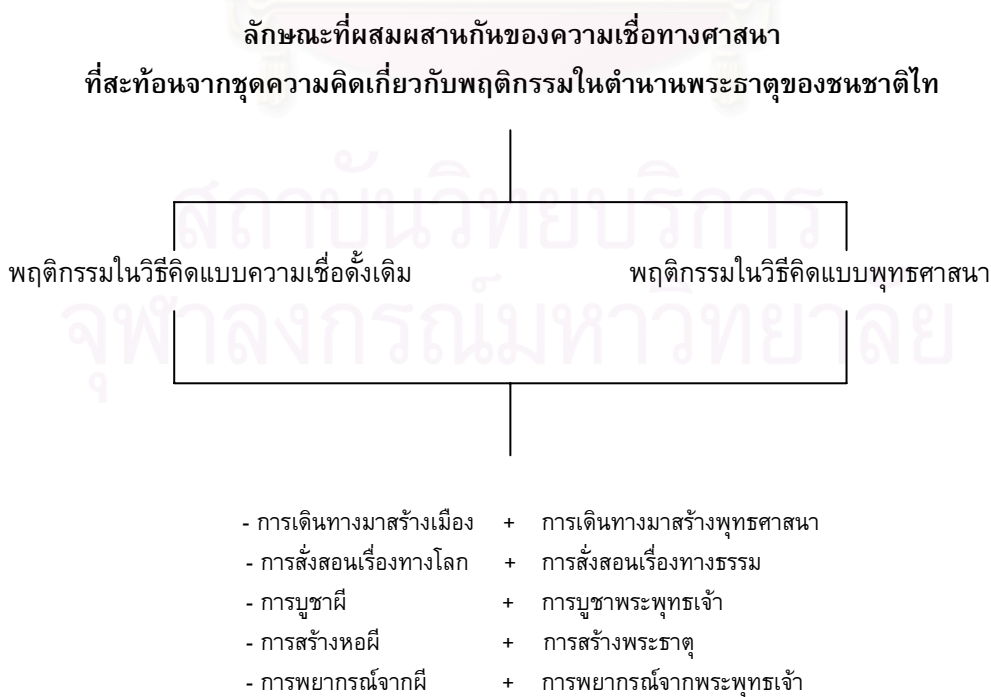
ศิราพร ณ ถกลาง (2548: 307) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องบูรณาการทางความเชื่อที่ปรากฏในตำนานพระธาตุและตำนานพระพุทธรูปของคนไทยว่า ส่วนใหญ่ของตำนานพระธาตุหรือตำนานพระพุทธรูป เรื่องต่างๆ จะจัดอยู่ในตำนานกลุ่มที่สะท้อนการผสมผสานความเชื่อระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา เพราะเรื่องเหล่านี้สะท้อนการบูรณาการเอาความเชื่อดั้งเดิมเข้าไว้เป็น “อารักษ์” หรือผู้ดูแลพุทธศาสนาเรียบร้อยแล้ว ความขัดแย้งในลักษณะต่างๆ

ที่ปรากฏในตำนานพระธาตุและตำนานพระบาทนั้น พอถึงตอนท้ายเรื่องสัญลักษณ์ที่แทนความเชื่อดั้งเดิมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ พญานาค ชนพื้นเมืองต่างๆ ก็มักจบด้วยการยอมรับในพระบารมีและอำนาจของพระพุทธเจ้า

จากคำอธิบายข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างศาสนาที่แตกต่างกัน 2 ระบบ ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยและการอุปถัมภ์ค้ำจุนซึ่งกันและกัน เทพเจ้า ศักดิ์สิทธิ์ในคติความเชื่อดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ พญานาค ผี และสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ก็ได้กลายมาหน้าที่ให้ความคุ้มครองและส่งเสริมพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่และเจริญรุ่งเรือง ขณะเดียวกันพุทธศาสนาก็ทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมและสิทธิธรรม ในการสร้างอำนาจพิเศษให้แก่เหล่าเทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมนี้ ในแง่หนึ่งทำให้เห็นว่าความเชื่อทางพุทธศาสนาสอดคล้องกับผลประโยชน์ของความเชื่อดั้งเดิมด้วย เพราะความเจริญรุ่งเรืองกับการดูแลอุปถัมภ์ค้ำชูพุทธศาสนาเกิดจากคติความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องอยู่ร่วมกันและมีผลสัมพันธ์ต่อกันอย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้การแสดงออกของตัวละครที่ยอมรับกัน เป็นทั้งวิถีคิดและระบบสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผสมผสานทางศาสนา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมแบบหนึ่งที่มีลักษณะการผสมผสานและการอยู่ร่วมกันของคติความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน

5.2.3 ลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม

จากการพิจารณาพฤติกรรมของตัวละครในตำนานพระธาตุของคนไทย พบภาพสะท้อนลักษณะความซับซ้อนในระบบศาสนาของคนไทยที่ผสมกลมกลืนกันระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นรายละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอนำเสนอโครงสร้างทางความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของตัวละคร ตามแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิข้างต้น ได้แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมจากฝ่ายความเชื่อทางพุทธศาสนามีลักษณะทับซ้อนหรือเหมือนคล้ายกับพฤติกรรมฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งมีอยู่หลายคู่ความคิด นอกจากนี้ยังพบว่าพฤติกรรมสัญลักษณ์เหล่านี้ มีลักษณะการกลับหัวกลับหางหรือสลับที่สลับทางกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดผสมกลมกลืนกันของความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะพิจารณาโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเด็นหลัก ดังนี้

- ก) การเดินทางมาสร้างเมือง - การเดินทางมาสร้างพุทธศาสนา
- ข) การสั่งสอนเรื่องทางโลก - การสั่งสอนเรื่องทางธรรม
- ค) การบูชาผี - การบูชาพระพุทธรูป
- ง) การสร้างหอผี - การสร้างพระธาตุ
- จ) การพยากรณ์จากผี - การพยากรณ์จากพระพุทธรูป

ก) การเดินทางมาสร้างเมือง - การเดินทางมาสร้างพุทธศาสนา

จากการพิจารณาเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท พบว่ามีพฤติกรรมการเดินทางของตัวละครปรากฏซ้ำๆ เสมอ ซึ่งสะท้อนเรื่องการผสมกลมกลืนของความเชื่อทางศาสนาระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม

แนวความคิดเรื่องการเดินทางของตัวละครที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไท ที่แสดงให้เห็นการยอมรับและการผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันของตัวละครทั้งสองฝ่ายนั้น มีปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุม่อนเปี้ยะ (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธรูปเสด็จมายังม่อนดอยแห่งนี้ แล้วมีเหล่าเทพเทวดาต่างๆ มาสักการะมากมาย ไม่ว่าจะเป็นพญานาค ขุนผีเมือง และพระอินทร์พร้อมทั้งบริวารทั้งหลาย เช่นเดียวกับตำนานพระเจ้าเสียบโลก ว่าทั้งนาค พระอินทร์ และพระเจ้าอโศก ได้เดินทางมาดูแลอุปฐากพระพุทธรูป ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าเหล่าเทพเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อทั้ง 2 ระบบมาอยู่ร่วมกัน ซึ่งเสมือนเป็นการสร้างพลังสองกระแสความคิดที่รวมเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยมีพระพุทธรูปเป็นจุดหมายที่ทำให้เทพเจ้าดั้งเดิมและเทพเจ้าฝ่ายพุทธมาอยู่ร่วมกันทั้งในช่วงเวลาและพื้นที่อันเดียวกัน

พฤติกรรมการเดินทางของเหล่าเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อทั้ง 2 ระบบที่มาอยู่ร่วมกันนี้ มีปรากฏให้เห็นชัดเจนในตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) ว่าพระอินทร์ เหล่าเทวดา เทวดา เทพธิดาทั้งหลาย ได้เสด็จมายังพระอัฐิธาตุ ในกาลนั้นนาค ครุฑ กุมภภัณฑ์ คนธรรพ์ และยักษ์ทั้งหลายที่อยู่ขอบจักรวาลก็มาถึงภูเก้าพรา ก็พากันปฏิสนธิธรรพ์กับเหล่าเทพเทวดาทั้งหลาย ทั้งหมดจึงพร้อมกันมีการมหรสพสมโภชบูชาสักการะ เทวดาทั้งหลายบางพวกตีฆ้อง บางพวกตีฉิ่ง บางพวกตีกลอง บางพวกตีกัณฐกร บางพวกเป่าสังข์ บางพวกตีตี๋ นาคทั้งหลายบางพวกขับลำ บางพวกฟ้อน ครุฑทั้งหลายบางพวกปรบปีกบินวนกระทำประทักษิณ องค์พระธาตุ คนธรรพ์และยักษ์ทั้งหลายเล่นดนตรีตีดุริยางค์ บ้างก็เต้นได้ละเม็ง บินกระโดด

บ้างก็จุดตะไลไฟดอก บ้างก็จุดรูปเทียนบูชาสักการะพระอรุโรรษธาตุ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุจอมยอง (ไทลื้อ) เจ้าเมืองประกาศให้ชาวเมืองเดินทางมาพร้อมกันเพื่อสร้างพระธาตุ พระยาได้เนรมิตเกือกแก้วรองพื้นผ้าสังฆาฏิ พระอินทร์เนรมิตมณฑปและกระอูปแก้ว พระยาเอากระอูปแก้วแล้วเอาพระเกศาธาตุ 8 องค์ใส่ในกระอูปไม้รวก แล้วตั้งไว้กลางมณฑป จากนั้นพระยาพรหมได้เอาฉัตรแก้วมาปกกางกายเหนือเกศาธาตุนั้น ยามนั้นพระอรหันตาเจ้า 4 พระองค์ได้อธิษฐานจุดประทิป ท้าวจตุโลกบาลก็เนรมิตยังยন্ত্রไว้ 4 ตัวเฝ้ารักษาทั้ง 4 ทิศ แล้วพญานาคชื่อว่าเสนา นาคาราชก็เนรมิตบุงหินกุมไว้ อรหันตาเจ้าทั้ง 4 ก็สยงแหะไปเอาแป้นหิน 4 ก้อนมาแต่ป่าหิมพานต์มาจุก่อขึ้น แล้วพญานาคก็เอาแป้นหินมาจุก่อเพียงดิน พระอินทร์ก็ไปนำเอาดินละเอียดแต่ล้างกาหวิปมาจุก่อขึ้นในเดือนเดียว วันถัดมาพระยาสุลึงควติและพระยาและไพร่ไทเมืองทั้งหลายก็มาจุก่อตั้งปากหม้อก่อขึ้น แล้วก็เอาพระเกศาธาตุเข้าบรรจุภายใน

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่มาจากข้อความเชื่อที่แตกต่างกัน แต่มีปฏิสัมพันธ์สร้างสรรค์ร่วมกัน เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นการบูชาสักการะพระธาตุของเหล่าเทพเจ้าทั้งในคติพุทธ พราหมณ์ และผี โดยมีพระอินทร์เป็นหัวหน้าหรือผู้นำของเหล่าเทพเทวดาทั้งหมด

ในแง่ของจุดหมายการเดินทางของเทพเจ้าทั้งสองฝ่ายความเชื่อมาอย่างผูกพัน อันเป็นบริเวณที่ตั้งพระธาตุเจดีย์นี้บ่งบอกลักษณะการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งพบว่าทั้งพระอินทร์ เทวบุตร เทวดา เทพธิดาบนสวรรค์กับเหล่าพญานาค ยักษ์ และกุมภภัณฑ์ ล้วนมีเป้าหมายของการเดินทางร่วมกัน นั่นคือการเดินทางมาสักการะบูชาพระธาตุเจดีย์ อันแสดงร่องรอยความคิดเรื่องการประสานอยู่ร่วมกันของคติความเชื่อที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ตำนานพระธาตุเรื่องนี้ยังกล่าวให้เห็นว่าเหล่าพญานาค ยักษ์ และกุมภภัณฑ์ทั้งหลายที่อยู่ขอบจักรวาลได้ก้าวข้ามเข้ามาสู่ใจกลางวงจักรวาลของพุทธศาสนา เช่นนี้ภาพปรากฏของพระอินทร์ เทวบุตร เทวดา และเทพธิดาทั้งหลายจึงไม่ได้อยู่ขอบจักรวาลเหมือนกับกลุ่มเทพเจ้าดั้งเดิม การเดินทางมาสักการะพระธาตุเจดีย์ของเหล่าเทพเจ้าในคติความเชื่อทั้ง 2 ระบบ จึงดูเหมือนจะเป็นการเดินทางมาร่วมกันหรือเป็นการมาปรากฏกายมาอยู่ร่วมกันในบริเวณที่ตั้งของพระธาตุ เพื่อกระทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศาสนา อันเป็นเรื่องราวทางธรรม ในแง่นี้การเดินทางมาอยู่ร่วมกันของตัวละครฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิม จึงบ่งชี้ให้เห็นลักษณะการผสมผสานกลมกลืนรวมเป็นหนึ่งเดียวกันของตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของทั้งสองฝ่ายข้อความคิด

นอกจากการเดินทางของตัวละครที่อยู่คนละข้อความคิดที่มารวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันแล้วยังพบว่าตำนานพระธาตุของคนไทอีกหลายเรื่อง ได้ฉายภาพการเดินทางของตัวละครที่อยู่ข้อความคิดเดียวกัน แต่อยู่ต่างกรรม ต่างวาระกัน ดังปรากฏให้เห็นจากพฤติกรรมการเดินทางมายังดินแดนสุวรรณภูมิของพระพุทธเจ้าโคตมะว่า พระพุทธองค์เป็นพระพุทธเจ้าในโลกปัจจุบันที่ต้องการเดินทางมาเผยแผ่พระศาสนาและสั่งสอนสรรพสัตว์ในดินแดนนี้ ตามขนบประเพณีนิยมของพระพุทธเจ้าในอดีตที่เคยปฏิบัติมา รวมทั้งพระพุทธเจ้าที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ดังเช่นตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) เล่าว่าเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงมานอยู่สำราญในเขตวันอาราม

ยามใกล้รุ่ง พระอาสน์ที่ได้ดูแลอุปัฏฐากด้วยน้ำและไม้สัฟน์ เมื่อพระพุทธรเจ้าได้กระทำกิจแล้ว ทรงเล็งเห็นเหตุ “โบราณประเพณี” แห่งพระพุทธรเจ้าทั้งสามพระองค์ที่เสด็จเข้าสู่พระนิพพานไปแล้วทรงไว้ธาตุในดอยกัปปนคีรี อันมีในเมืองศรีโคตรบอง เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยยวน) ก็ปรากฏความคิดเรื่องที่เป็นประเพณีแห่งพระพุทธรเจ้า ซึ่งมีเนื้อความบรรยายให้เห็นว่าพระโคตมพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนนี้ เพราะดำเนินตามแบบแผนที่พระพุทธรเจ้าองค์อื่นๆ ในอดีตได้ปฏิบัติมา รวมถึงพระศรีอาริยเมตไตรยก็จะต้องเสด็จมา ในทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุแช่แห้ง (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จมาจากชมพูทวีปไปยังนานาประเทศ มาสู่เมืองนันทบุรีที่ภูเพียงแช่แห้งเหมือนดังพระพุทธรเจ้าทั้งหลายที่เคยเสด็จมาก่อนแล้ว

การที่พระพุทธรเจ้าทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จะต้องเดินทางมายังดินแดนสุวรรณภูมิหรือดินแดนชนชาติไทเพื่อโปรดสั่งสอนสรรพสัตว์และมาบรรจุพระธาตุนี้ ถือเป็นภารกิจที่เห็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับพื้นที่จักรวาลของดินแดนชนชาติไท ที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา ซึ่งอาจตีความได้ในระดับหนึ่งว่า นอกจากชมพูทวีปแล้ว ดินแดนสุวรรณภูมิหรือดินแดนชนชาติไท ยังถือเป็นจุดศูนย์กลางอีกแห่งหนึ่งของจักรวาลตามคติพุทธศาสนา ดังนั้นพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ที่จะบังเกิดขึ้นบนโลก จึงต้องเดินทางจากชมพูทวีปมาสู่ดินแดนชนชาติไท การที่พระพุทธรเจ้าเสด็จมายังดินแดนนี้ เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์อีกอย่างหนึ่งของการอุปถัมภ์ให้เกิดเป็นบ้านเป็นเมืองและมีผู้คนที่น่าถือพุทธศาสนา โดยเป็นภาวะที่มีกาลเวลาที่แตกต่างกัน คืออดีต ปัจจุบัน และอนาคต แต่ก็มีสถานที่ร่วมกัน

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการแพร่ขยายความเชื่อทางพุทธศาสนาจากจุดศูนย์กลาง ซึ่งหมายถึงชมพูทวีปมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิที่มีคนไทอาศัยอยู่ แสดงให้เห็นว่าดินแดนชนชาติไทเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่งตามความเชื่อฝ่ายพุทธ ดังปรากฏในตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธรเจ้า 4 พระองค์ที่กล่าวมาในภททกัปปนี หลังจากที่ยุติภัยที่เมืองราชคฤห์และเมืองมิถิลาแล้ว ทุกพระองค์จะต้องเสด็จมายังภูเขาลูกนี้ และทรงประทับนั่งบนยอดดอยนี้ แม้ในอนาคตพระศรีอาริยเมตไตรยพระพุทธรเจ้าก็จะทรงมีพระจริยวัตรเช่นนี้เหมือนกัน

ในทำนองเดียวกัน เหล่าเทพเจ้าดั้งเดิมของคนไท ทั้งพญานาค ยักษ์ และผีต่างๆ ก็จะเป็นผู้ที่ยังคงทำหน้าที่ดูแลอุปัฏฐากพุทธศาสนาสืบต่อไป ดังปรากฏในตำนานพระพุทธรเจ้าห้าพระองค์ ฉบับวัดเกาะ ว่าพญานาคเป็นผู้ดูแลถาดทองเสียงทวยของพระพุทธรเจ้า 4 พระองค์ รวมทั้งพระศรีอาริยเมตไตรยที่จะตรัสรู้ในอนาคตด้วย เช่นเดียวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลกว่าพญานาคเป็นผู้ดูแลถาดทองเสียงทวยของพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ รวมถึงก้อนหินซึ่งเป็นที่พระพุทธรเจ้าจะเสด็จมาประทับรอยพระบาทด้วย

มีข้อสังเกตว่า ในเนื้อหาตำนานพระธาตุหลายเรื่องกล่าวตรงกันว่า พระพุทธรเจ้าทรงรับรู้ว่าจะเสด็จเข้าสู่พระนิพพานอีกไม่นาน อันเป็นเหตุทำให้พระองค์ต้องเสด็จมาเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนโปรดสรรพสัตว์ยังดินแดนชนชาติไท ถ้อยคำหรือธรรมเทศนาของพระพุทธรเจ้าจากเหตุการณ์นี้ บ่งบอกให้รู้ว่าเป็นถ้อยคำอันศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นพลังวิเศษ เพราะสามารถเปลี่ยนสภาพบุคคลจากคนชั่วร้ายให้กลายเป็นคนดีได้ และคำเทศนาก็ยังชี้ว่าเป็นถ้อยคำของคนดีใกล้

ตาย ซึ่งคนไทยมองว่าเป็น “คำสั่งเสีย” หรือคำพูดสุดท้ายที่ผู้ตายได้ร้องขอเอาไว้ก่อน ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ได้รับฟังคำสั่งสอนเหล่านี้จึงต้องรักษาคำมั่นสัญญาและจะต้องปฏิบัติตาม เพราะถือเป็นถ้อยคำ ศักดิ์สิทธิ์ หากไม่ปฏิบัติตามจะเกิดภัยพิบัติและโทษได้

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้น พฤติกรรมการเดินทางของตัวละครในตำนานพระธาตุของคนไทย ยังสามารถสะท้อนความสัมพันธ์เชิงผสมกลมกลืนกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้พฤติกรรมการเดินทางของตัวละครที่พบในตำนานพระธาตุมีอยู่ 3 ลักษณะ คือการเดินทางทางอากาศ การเดินทางทางบก และการเดินทางทางน้ำ เรื่องทั้งหมดล้วนแฝงนัยยะความหมาย เรื่องบูรณาการของความเชื่อทางศาสนาในดินแดนชนชาติไทยทั้งสิ้น

ในเนื้อหาตำนานพระธาตุมักจะมีภาพปรากฏซ้ำๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่พระพุทธรเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จเหาะมายังดินแดนชนชาติไทยดังที่เคยกล่าวมาแล้ว ภาพของพระพุทธรเจ้าเหาะมาจากท้องฟ้า ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับระบบคิดของคนไทยเกี่ยวกับเรื่องการเดินทางลงมาจากฟ้าของเหล่าวีรบุรุษผู้สร้างวัฒนธรรมในยุคเดิม (culture hero) ดังกรณีเรื่องขุนบรม ปู่เจ้า-ย่าเจ้าลาวจก ปู่เยอ-ย่าเยอ ซึ่งล้วนแต่เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมที่เดินทางมาจากฟ้าลงมายังโลกมนุษย์ ฉะนั้น พระพุทธรเจ้าจึงเป็นเสมือนวีรบุรุษทางวัฒนธรรมอีกผู้หนึ่ง ที่นำเอาความเจริญและคติความรู้ทางพุทธศาสนาไปเผยแพร่สั่งสอนให้ผู้คนได้รู้จักและเรียนรู้

ในแง่นี้ การเดินทางมายังดินแดนชนชาติไทยทางอากาศของพระพุทธรเจ้า จึงสะท้อนความหมายในเชิงสัญลักษณ์เรื่องการผสมผสานความคิดเกี่ยวกับเรื่องวีรบุรุษทางวัฒนธรรมที่เดินทางมาจากฟ้ากับพระศาสดา ซึ่งบ่งบอกความเป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจว่าพระพุทธรเจ้ามิใช่บุคคลธรรมดา แต่เป็นมนุษย์เหนือมนุษย์เป็นเสมือนคนครึ่งเทพเทวดา (demigod) เป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลความอยู่ดีมีสุขให้เกิดขึ้นแก่มวลมนุษย์ได้

ตำนานพระธาตุหลายเรื่อง กล่าวตรงกันว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จมายังดินแดนนี้ แล้วได้พบกับชาวลัวะตามบ้านเล็กเมืองน้อย ความคิดเรื่องชาวลัวะดูเหมือนคนส่วนใหญ่จะเข้าใจและมองตรงกันว่า ลัวะหมายถึงชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อยู่ในดินแดนนี้มาก่อน ซึ่งนั่นเป็นเพียงความหมายระดับหนึ่งเท่านั้น แต่ในแง่ของความเป็น “รหัสภาษา” ที่มีอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทย ผู้วิจัยมองเห็นความหมายที่ซ่อนแฝงที่สามารถ “ถอดรหัสภาษา” ออกมาได้ว่า ชาวลัวะเป็นกลุ่มชนที่มีเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับคติเรื่องฟ้า กล่าวคือมีตำนานของชาวลัวะเรื่องหนึ่งเล่าว่า ชาวลัวะได้สร้างบันไดสูงต่อไปถึงบนเมืองฟ้าเมืองบน พญาบะโหลงผู้เป็นใหญ่ของชาวลัวะได้เกณฑ์ผู้คนสร้างบันไดต่อกันจนสูงเหนือก้อนเมฆ เพื่อหวังที่จะให้ชนชาวลัวะทั้งหลายขึ้นไปอยู่บนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2545: 111) นอกจากนี้ตำนานพระธาตุดอยตุง (ไทยยวน) เล่าว่าปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจก ซึ่งเป็นใหญ่ในหมู่มีลักษณะหรือชนชาวป่าชาวพื้นเมืองทั้งหลาย ซึ่งน่าจะหมายรวมถึงชนชาวลัวะด้วย ก็ได้ไต่บันไดเงินลงมาจากฟ้าด้วยเช่นกัน เหตุนี้ เนื้อหาตำนานพระธาตุที่มีกอธิบายว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จมาพบชนชาวลัวะ แล้วโปรดสั่งสอนหลักธรรมจนทำให้ชาวลัวะยอมรับนับถือ ภาพเหตุการณ์ดังกล่าว จึงสะท้อนร่องรอยความคิดเรื่องการยอมรับนับถือตัวแทนที่จากฟ้าที่มีต่อพุทธศาสนา เรื่องราวการยอมรับนับถือพระพุทธรเจ้าของชนชาวลัวะ

จึงมิได้มีความหมายเพียงแต่เป็นเรื่องการยอมรับนับถือของบรรดาชนพื้นเมืองเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของคติเรื่อง “ฟ้า” กับ “พุทธศาสนา” จากภาพของชาวลัวะนับถือพุทธซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นการรวมกันของความเชื่อทางศาสนา 2 ข้อที่เป็นคู่ต่างกันระหว่าง “พุทธ – ผี” หรืออำนาจเหนือธรรมชาตินั่นเอง

นอกจากนี้ ตำนานพระธาตุหลายเรื่องยังอธิบายว่า พระพุทธเจ้ามักจะเสด็จเลียบโลกไปพำนักหรือฉันอาหารตรงบริเวณที่เป็นป่าเขาหรือยอดดอย ซึ่งก่อให้เกิดคำถามตามมาว่า “ทำไมพระพุทธเจ้าจึงไม่เสด็จไปตามหมู่บ้านหรือชุมชนเมืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก”

จากคำถามนี้ ผู้วิจัยมองว่า พฤติกรรมการเดินทางของพระพุทธเจ้าไปพำนักตามป่าเขานั้นเป็น “สารสำคัญ” จากตำนานพระธาตุของคนไทยอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่จะต้องตีความเพื่อ “ถอดรหัส” สารจากเหตุการณ์การเดินทางในตำนานนี้

ภูเขาและป่าไม้ในระบบคิดของคนไท ดูเหมือนว่าจะมิได้เป็นเพียงแหล่งตามธรรมชาติเท่านั้น แต่ความหมายของภูเขาและป่าไม้อีกระดับหนึ่งนี้ มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ อันเป็นระบบคิดแบบดั้งเดิมของคนไทที่มีมาช้านาน ตำนานวัดพระนอนขอมม่วง (ไทยยวน) ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาพักใต้ต้นมะม่วงใหญ่ต้นหนึ่ง ซึ่งมียักษ์ตนหนึ่งเฝ้ารักษาอยู่ ยักษ์ขัดขวางมิให้พระพุทธองค์พำนักที่ใต้ต้นมะม่วงนี้ พระพุทธเจ้าได้เทศนาธรรมสั่งสอนยักษ์จนละจากกิเลสทั้งปวง ยักษ์จึงยอมให้พระพุทธเจ้าพำนักที่ใต้ต้นมะม่วง ในทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุสบแวน (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปตามสถานที่ต่างๆ เพื่อโปรดสรรพสัตว์ จนกระทั่งมาถึงป่าแห่งหนึ่ง ซึ่งมีต้นไม้ใหญ่ 3 ต้น แตกกิ่งก้านสาขางดงาม พระพุทธองค์จึงได้ประทับใต้ต้นไม้เหล่านั้น ในขณะที่ตำนานพระบาทวังรุง (ไทใหญ่) เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังเมืองโกสัมพีแล้วได้พำนักที่ดอยเวรบรรพตหรือดอยวังรุง เช่นเดียวกับ ตำนานพระธาตุดอนหลวง (ไทเขิน) ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จพร้อมพระอรหันต์สาวกมาถึงดอยสุภาสุเทศ ซึ่งเป็นดินแดนของชาวลัวะ หรือตำนานพระธาตุดอยสุเทพ (ไทยยวน) เล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังดอยอุจจุบัพพต แล้วได้พบย่าแสะแม่ลูก

จากตัวอย่างตำนานข้างต้น ภาพเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังภูเขา ต้นไม้ ป่าไม้ต่างๆ เหล่านี้ ล้วนมีความหมายเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับการรวมกันของพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือศรัทธามากยิ่งขึ้น การเสด็จมาพำนักในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งต่อมา กลายมาเป็นที่ตั้งพระธาตุเจดีย์ เป็นการตอกย้ำเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อทั้ง 2 ระบบให้มารวมอยู่ในที่เดียวกัน กล่าวคือพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่พระพุทธเจ้าเคยมาประทับ ซึ่งบ่งบอกความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อฝ่ายพุทธ ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ดังกล่าวนี้ก็เคยเป็นที่อยู่ของบรรดาเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ไม่ว่าจะผีป่า ผีเขา ยักษ์ พญานาคทั้งหลายเช่นกัน

การเสด็จมาของพระพุทธเจ้ายังภูเขาและป่าไม้ต่างๆ เหล่านี้ จึงเป็นเสมือนสะพานเชื่อม “ฝั่งโลกียภูมิแห่งสังสาระ” กับ “ฝั่งโลกุตระภูมิแห่งนิพพาน” กล่าวคือพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าเป็นสะพานเชื่อมระหว่างดินแดนศักดิ์สิทธิ์ 2 แห่ง ที่แบ่งแยกออกจากกัน คือแดนสวรรค์ อันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความคิดฝ่ายพุทธกับแดนแห่งโลกมนุษย์ตามความคิดฝ่าย

ความเชื่อดั้งเดิม ดังนั้น การเดินทางมาของพระพุทธเจ้าไปยังภูเขาและป่าไม้ จึงเปรียบได้กับเป็น “มรรคา” ของเทพเจ้ามาสู่โลกสามัญ หรือกล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือเป็น “การบวช” พื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในทางพุทธศาสนา ด้วยวิธีการเดินทางมาอย่างที่ดังกล่าว ของพระพุทธเจ้านั่นเอง

มีข้อสังเกตว่า ตำนานพระธาตุของคนไทยหลายเรื่องสะท้อนเรื่องการบูรณาการทาง ความคิดความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ดังจะเห็นได้จากชื่อบ้านนามเมือง ของกลุ่มคนไทยหลายแห่ง ซึ่งเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้เรียกขานหรือตั้งชื่อขึ้นมา ลักษณะเช่นนี้ จะเห็นได้เสมอในตำนานพระธาตุของคนไทย ซึ่งบางครั้งก็มีการนำเรื่องราวที่เป็นท้องถิ่นมาปรับตัว สร้างใหม่ให้เป็นพุทธ (reorientation) โดยพยายามสร้างชื่อให้เป็นภาษาบาลีเพื่อเป็นการยกระดับ ให้กับความเชื่อดั้งเดิม ดังตัวอย่างชื่อสถานที่ ดังต่อไปนี้

- แม่น้ำโขง	ให้มีชื่อบาลีแบบพุทธว่า แม่น้ำขลนที
- ดอยปู่เจ้าย่าเจ้า	ให้มีชื่อบาลีแบบพุทธว่า ตายะสะเกตุบรรพต
- ดอยคำน้อย	ให้มีชื่อบาลีแบบพุทธว่า สุวรรณจุลคีรี
- ดอยเล็ง	ให้มีชื่อบาลีแบบพุทธว่า ไกลยชชัคคบรรพต
- ภูกำพร้าว	ให้มีชื่อบาลีแบบพุทธว่า กัปปนคีรี
- เมืองลอง	ให้มีชื่อบาลีแบบพุทธว่า เววาทภษิตนคร
- เมืองหนองแส	ให้มีชื่อบาลีแบบพุทธว่า วิเทหนคร

แสดงให้เห็นว่า มีการผสมผสานความคิดทางพุทธศาสนาในคติความเชื่อเดิม อันเป็น การใช้ความคิดเรื่อง “ภาษาถิ่น” เข้ากับ “ภาษาบาลี” ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่าสถานที่นี้มีกลิ่นอาย ของความศักดิ์สิทธิ์ตามคติทางพุทธศาสนาด้วย เพราะทัศนะของคนไทยพุทธมักมองว่าภาษาบาลี เป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ การเปลี่ยนคำพื้นเมืองมาเป็นภาษาบาลี ซึ่งถือเป็น “การยกระดับ” ให้ชื่อ สถานที่นั้น อาจมองได้ว่าการเลือกใช้ภาษาบาลีอันเป็นถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ (Keyes, 1987: 33, Tambiah S.J, 1970: 258) นับว่าเป็นการสื่อสารที่มีพลังและสร้างประสิทธิภาพให้เกิดความ น่าเชื่อถือศรัทธาได้มากยิ่งขึ้น เพราะภาษาบาลีในความคิดความเชื่อของคนไทยถือเป็นถ้อยคำ ของพระพุทธเจ้า และเป็นพุทธพจน์ของผู้มีบารมีแก่กล้าและมีพลังอำนาจวิเศษเหนือโลก

การเดินทางของตัวละครอีกลักษณะหนึ่ง ที่มีปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทย คือการเดินทางทางน้ำ ซึ่งสามารถสะท้อนร่องรอยความคิดเรื่องการผสมผสานความเชื่อเข้า ด้วยกัน ดังกรณีตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ไทยยวน) เล่าว่าพระนางจามเทวีเสด็จจากเมือง ละโว้มาทางเรือตามลำน้ำปิงโดยได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย สอดคล้องกับตำนานพระ นางเลือดขาว (ไทยภาคใต้) เล่าว่าพระนางเลือดขาวได้เดินทางไปเกาะลังกาโดยทางเรือ เพื่อ ไปนำพระบรมสารีริกธาตุกลับมายังบ้านเมืองของตน จากตัวอย่างตำนานทั้งสองเรื่องนี้ เรือมี ความหมายเกี่ยวข้องกับน้ำ การเดินทางทางน้ำของพระนางจามเทวีและพระนางเลือดขาวที่ใช้เรือ

เป็นพาหนะ เพื่อนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในบ้านเมืองของคนไท จึงเป็นเสมือน “ทูตแห่งสวรรค์” ซึ่งเคลื่อนตัวมาโดยอาศัยน้ำเป็นมรรคา แล้วนำพาโลกศักดิ์สิทธิ์ตามคติพุทธศาสนา มาสู่ดินแดนของชนชาติไท

แม้ว่าพระนางจามเทวีและพระนางเลือดขาวจะเป็นตัวแทนของชาวพุทธอย่างชัดเจนในฐานะผู้ดูแลพระธาตุและผู้นับถือพุทธศาสนา แต่สิ่งที่สะท้อนให้เห็นการบูรณาการทางความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมนี้ อยู่ที่พฤติกรรมการเดินทางทางน้ำของพระนางทั้งสอง เนื่องจากคติเรื่องน้ำในความคิดความเชื่อของคนไทส่วนใหญ่ มองว่าเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับพญานาคอย่างมาก เพราะพญานาคเป็นผู้ดูแลรักษาห้วงน้ำบนพื้นโลกทั้งหมด เหตุนี้การเดินทางทางเรือของพระนางทั้งสองที่นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาด้วยนั้น จึงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพญานาคกับพระบรมสารีริกธาตุ นั่นก็คือการช่วยเหลือค้ำจุนพุทธศาสนาของเหล่าเทพเจ้าที่ดูแลห้วงน้ำนั่นเอง

แนวคิดเรื่องพญานาคดูแลพระธาตุปรากฏชัดเจนในตำนานพระธาตุจอมคำ (ไทเขิน) เล่าว่านางนาคมาลีเป็นเสือน้ำหนองตุง นางนาคนี้ได้พบกับพระพุทธรูป พระองค์ได้ประทานพระเกศาธาตุให้นางนาคมาลีดูแลรักษา เพื่อมอบให้กับตุงคฤาษีผู้ที่จะมาสร้างบ้านแปลงเมือง สัญลักษณ์ของพญานาคในตำนานพระธาตุเรื่องนี้ บ่งชี้ให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์และความ เป็นเพศหญิงอย่างชัดเจน เหตุนี้ การที่พระนางจามเทวีเสด็จมาทางเรือตามลำน้ำปิง พระนางเลือดขาวเสด็จมาทางเรือจากเกาะลังกา สอดคล้องกับนางนาคมาลีที่เดินทางขึ้นมาจากหนองตุง ซึ่งดูเสมือนว่าการเดินทางทางน้ำนี้มีความหมายเชิงสัญลักษณ์สองประการ นั่นคือ หมายถึงภาวะของความเป็นเพศที่นับถือพุทธศาสนา กับภาวะแห่งความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น การเดินทางทางน้ำจึงถือเป็นการเชื่อมโยงภพภูมิทางความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าไว้ด้วยกันได้อย่างน่าสนใจ

มีข้อสังเกตว่า อำนาจในการบันดาลน้ำบันดาลฝนเป็นอำนาจของพญานาคโดยเฉพาะ ซึ่งตำนานพระธาตุจอมคำ (ไทเขิน) ได้ฉายภาพให้เห็นว่าพญานาคตนนี้เป็นเพศหญิง เช่นเดียวกับพระนางจามเทวี และพระนางเลือดขาว ซึ่งทั้งหมดล้วนมีบทบาทหน้าที่เดียวกัน นั่นก็คือการเป็นผู้รักษาดูแลพระธาตุ จากประเด็นนี้หากตีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ จะพบว่าพระธาตุ หมายถึงเพศชาย เพราะเป็นตัวแทนของพระพุทธรูป ในขณะที่ตัวละครที่นำพระธาตุมาฝังดินแดนชนชาติไททั้งหมดล้วนเป็นเพศหญิง เช่นนี้ จึงสะท้อนการเชื่อมโยงสัญลักษณ์ทางความเชื่อระหว่างพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเพศชายกับความเชื่อดั้งเดิมที่ให้ความสำคัญกับเพศหญิง ซึ่งทั้งสองสิ่งมารวมอยู่ด้วยกัน เพื่อก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความปกติสุขแก่ชีวิตมนุษย์ ร่องรอยความคิดเรื่องการรวมเข้าเป็นอันเดียวกันระหว่างสัญลักษณ์ของเพศหญิงกับเพศชายมีปรากฏในตำนานพระธาตุนารายณ์เจงเวง (ไทยอีสาน) ที่เรียกองค์พระธาตุว่า “อุโมงค์อิตถิมายา” ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ สะท้อนการประสานอยู่ร่วมกันของทั้งสัญลักษณ์ทั้งสองเพศ นั่นคือการบูรณาการของสัญลักษณ์ทางเพศของผู้ชายและผู้หญิงมาผสมเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้ว่า อุโมงค์หรือถ้ำเป็นสัญลักษณ์ทางเพศของผู้หญิงที่ซ่อนอยู่ในองค์พระธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางเพศของผู้ชาย ดังนั้น อุโมงค์ที่อยู่ในพระธาตุจึงบ่งบอก

ถึงการรวมกันระหว่างสองเพศ เพื่อก่อให้เกิดความสมบูรณ์ในทางพุทธศาสนา เรื่องการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในถ้ำหรืออุโมงค์มีปรากฏในตำนานพระธาตุหลายเรื่อง ดังเช่น ตำนานพระธาตุช่อแฮ ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ตำนานพระธาตุวัดถ้ำสุวรรณคูหา ตำนานพระธาตุจอมแจ้ง เป็นต้น

ข) การสั่งสอนเรื่องทางโลก - การสั่งสอนเรื่องทางธรรม

ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทย พบว่ามีเหตุการณ์ซ้ำๆ เกี่ยวกับการแสดงพลังอำนาจของตัวละคร ทั้งตัวละครฝ่ายพุทธศาสนาและฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งบางครั้งปรากฏพฤติกรรมการแสดงพลังอำนาจร่วมกัน ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงแหล่งที่มาของพลังอำนาจ อานุภาพของพลังอำนาจต่างๆ และลักษณะพิเศษของพลังอำนาจที่จะสะท้อนร่องรอยความคิด เรื่องการผสมกลมกลืนระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม

ในแง่ที่มาเกี่ยวกับพลังอำนาจของตัวละครในตำนานพระธาตุ พบว่าเรื่องพลังอำนาจทางศีลธรรม (ethic force) ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่โดดเด่นชัดเจนที่สุด เพราะเหตุการณ์เริ่มแรกตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรม แล้วพระองค์ประสงค์ที่จะนำหลักธรรมเหล่านี้มาเผยแพร่สั่งสอนสรรพสัตว์ยังดินแดนสุวรรณภูมิ เช่นนี้หลักธรรมดังกล่าวจึงถือเป็นพลังอำนาจที่มีอยู่ในตัวตนของพระพุทธเจ้าที่มีได้เป็นเพียงหลักคำสอนธรรมดา แต่มีอานุภาพสามารถเอาชนะข้าศึกศัตรูผู้ที่คิดมุ่งร้าย ทำให้ศัตรูกลายเป็น “พันธมิตร” หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คืออำนาจแห่งพระธรรมสามารถเปลี่ยนร่างจาก “คนร้าย” ให้กลายเป็น “คนดี” ได้

ตัวอย่างตำนานพระธาตุ:

- ตำนานพระธาตุจอมศีล (พะเยา)

พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงบริเวณป่าแห่งหนึ่งได้พบยักษ์ร้ายที่กำลังจับช้างป่ากินเป็นอาหาร พระองค์จึงได้เทศนาโปรดยักษ์ล้านช้างจนลดความดุร้ายและเลิกฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หันมาบำเพ็ญพรตจำศีลภาวนา

- ตำนานพระเจ้าเลียบโลก

ในปฐมกัปป์มีคชสารร้ายตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำใต้ดอย มีเดชาอนุภาพดุร้ายกล้าล่าพองยิ่ง มันเฝ้าแต่เบียดเบียนไล่จับกินสัตว์ทั้งหลาย ในกาลนั้นพระพุทธเจ้าทรงบังเกิดความกรุณา จึงทรงพาพระอรหันต์สาวกทั้งหลาย เสด็จจาริกสั่งสอนเวไนยสัตว์ แล้วทอดพระเนตรเห็นคชสารร้ายตัวนี้ จึงประสงค์ใคร่จะสั่งสอนให้คชสารร้ายนี้ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม คชสารเห็นเช่นนั้นจึงเกิดความโกรธเป็นอันมาก จึงส่งเสียงสีหนาทตามฤทธิ์แห่งสัตว์เดรัจฉาน แต่พระพุทธเจ้าไม่หวั่นวิตกหรือเกรงกลัวแต่อย่างใด จนคชสารมีใจอ่อนยอมอ่อนหัวลงก้มกราบแทบเท้าแห่งพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงสั่งสอนให้คชสารถือศีล 5 ปฏิบัติธรรม หลังจากคชสารได้สิ้นอายุขัยทำให้ได้ไปเกิดบนสวรรค์เทวโลก

จากตัวอย่างตำนานข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพลังอำนาจทางศีลธรรมที่มีอยู่ในตัวตนของพระพุทธรเจ้า สามารถเผยแพร่หรือถ่ายทอดให้กับเหล่าสรรพสัตว์ได้ ซึ่งทำให้สรรพสัตว์เหล่านี้มีพลังอำนาจศีลธรรม แล้วเปลี่ยนสภาพจากสัตว์ร้ายกลายเป็นผู้มีศีลมีธรรม เช่นนี้ ที่มาของพลังอำนาจวิเศษในคติทางพุทธศาสนา ซึ่งในที่นี้หมายถึงอำนาจทางศีลธรรมก็มาจากพระพุทธรเจ้าที่มีอยู่ในตัวตนของเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย จึงสะท้อนการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมนั่นเอง

อานันท์ กาญจนพันธ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์ (2532-2533: 129) กล่าวว่าความเชื่อในทางพุทธศาสนา มีแง่มุมที่เกี่ยวกับพลังอำนาจทางศีลธรรมอยู่บนพื้นฐานหลักการของกฎแห่งกรรม ซึ่งมีความเชื่อว่าด้วยบุญกรรมเป็นพลังที่มีผลกระทบต่อความสมดุลย์ของชีวิตของมนุษย์ โดยจะส่งผลให้เกิดความผันผวนในชีวิต ขณะที่ Shigeharu Tanabe (1988: 4) กล่าวว่าความเชื่อทางพุทธศาสนามีพลังกว้างขวางในทุกระดับของสังคม ทั้งนี้เพราะเป็นพลังที่มีลักษณะนามธรรมสูง เมื่อเทียบกับความเชื่อในการนับถือผี ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรมมากกว่า เพราะเกี่ยวพันโดยตรงกับความรุนแรง ความกลัว ความดุร้าย ในอารมณ์ความรู้สึกและร่างกายของมนุษย์ในบริบททางสังคมและการเมือง

อย่างไรก็ตาม เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทย จะพบว่ามีความพยายามที่จะทำให้อำนาจทางศีลธรรม ซึ่งมีลักษณะที่เป็นนามธรรม (abstract) ให้กลายเป็นรูปธรรมให้มากยิ่งขึ้น ดังกรณีตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่ายักษ์ร้ายได้กั๊กกราบแทบเท้าของพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าโปรดสั่งสอนยักษ์ให้รักษาศีล 5 เลิกฆ่าสัตว์เบียดเบียนชีวิตอื่น ทำให้เขี้ยวและขนตามตัวยักษ์หลุดร่วงลงไป อำนาจแห่งศีลธรรมที่ปรากฏจากการกระทำของพระพุทธรเจ้าหลายอย่าง แสดงให้เห็นอำนาจของพลังอำนาจนี้ที่สามารถบันดาลความอยู่ดีมีสุขหรือความอุดมสมบูรณ์ได้ ดังมีเหตุการณ์ว่า เสียงตรัสพยากรณ์ของพระพุทธรเจ้าที่ปึงกรนั้น ดังก้องขึ้นไปถึงสวรรค์ชั้นฟ้า แพร่กระจายไปทั่วหมีนโลกธาตุแสนโกฏิจักรวาล เสียงดังตั้งแต่เมืองมนุษย์ถึงชั้นฟ้ามหาพรหม ทำให้เกิดสายฟ้าแลบผ่าฝนตกลงมาจากฟ้า มหาชนธาราหลังไหลลงมาจากปากฟ้าอัครจรยทั้งมวลก็เกิดขึ้น ในแง่นี้ พุทธพจน์ของพระพุทธรเจ้าจึงไม่ได้เป็นเพียงหลักธรรมคำสอนธรรมดาเท่านั้น แต่เป็นเสมือนอำนาจวิเศษที่มีพลังมากมายมหาศาล

นอกเหนือจากนี้ อำนาจทางศีลธรรมดังกล่าวยังสามารถบันดาลน้ำบันดาลฝน รักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ดังเนื้อความที่ว่า พระพุทธรเจ้าทรงบ้วนน้ำในปากที่ได้จากพญานาคนำมาถวาย แล้วบ้วนน้ำจากปากไปทางทิศใต้ พระมหาสารีบุตรจึงกราบทูลถามว่าทำไมพระองค์จึงปฏิบัติเช่นนั้น พระพุทธรองค์ตอบว่าน้ำบ้วนปากแห่งเราจะเป็นที่พึ่งแก่คนและสัตว์ทั้งหลายที่พากันมาสักการะบูชารอยพระบาทที่นี้ เขาทั้งหลายจะได้ดื่มน้ำบ้วนปากแห่งเราในบ่อน้ำนี้ แม้ว่าจะเอาไปสระผมก็ดี อาบก็ดี โรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ทั้งหมดจะหายไป ประรณาสิ่งใดก็จะได้ตามประสงค์ แสดงให้เห็นว่า หลักธรรมคำสอนของพระพุทธรเจ้าหรือการถือศีลปฏิบัติธรรมเป็นอำนาจวิเศษสามารถบันดาลความสมปรารถนาและความอยู่ดีมีสุขให้กับผู้คนได้

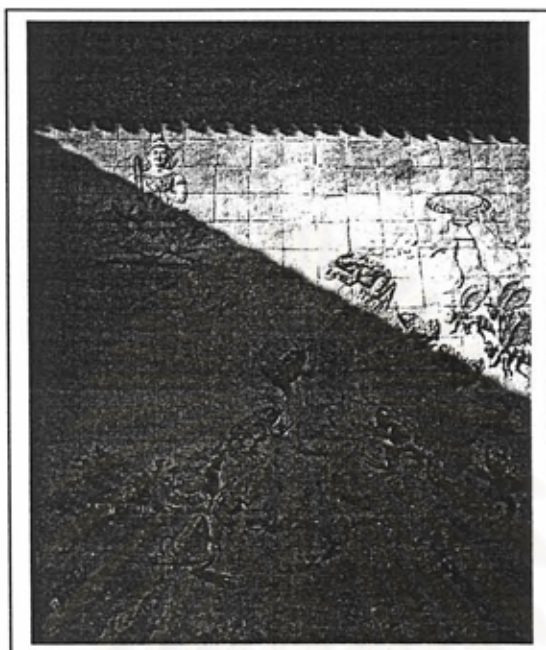
จากตัวอย่างข้างต้น ภาพฉายเรื่องพญานาคนำน้ำมาถวายพระพุทธรองค์ แล้วน้ำนั้นได้กลายมาเป็นน้ำวิเศษที่สามารถรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยของบุคคลได้ รวมถึงพุทธวิจนะที่เป็น

หลักธรรม ก็แสดงให้เห็นพลังอำนาจวิเศษที่สามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์แห่งน้ำและฝนได้ ในแง่นี้ อำนาจศีลธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลก ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวัน ของผู้คนที่อยู่ในตัวตนของพระพุทธเจ้า จึงสะท้อนลักษณะการผสมกลมกลืนระหว่างแนวคิด เรื่อง “โลกสามัญ” กับ “โลกศักดิ์สิทธิ์” เข้าด้วยกัน อันเป็นการอาศัยพึ่งพากันและกันระหว่าง ความเชื่อทั้งสองระบบตามวิถีคิดของคนไทย

ในตำนานพระธาตุดอนเต้า เล่าว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ป่าเขตวัน พระพุทธองค์เล่า เรื่องเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้าได้เสด็จสู่ม่อนดอนเต้า พบพวักยั๊กซ์และคนอันธพาลจึง เนมิตให้อากาศมีนมนเกิดท่าฝนใหญ่ พวักยั๊กซ์และคนอันธพาลมีความหนาวเย็นเกิดความกลัว จึงยกมือไหว้อ้อนวอน พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนา พวักยั๊กซ์และคนอันธพาลกลับใจมี เมตตาธรรม ขณะที่ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม เล่าว่าชาวลัวะทั้งหลายได้ถือศีลปฏิบัติธรรม ไม่ ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ทำให้บ้านเมืองเกิดความปกติสุข “ฟ้าดีฝนดีข้าวหนาปลาถูก อยู่ดีกินหวานทั้ง ลัวะและไท” (สมหมาย เปรมจิตต์, 2540: 7) ขณะที่ ตำนานพระธาตุดอยตุง ว่าสมัยที่พระพุทธเจ้า โคตมะได้เสด็จมาพร้อมกับพระสาวก 500 รูป จากเมืองวิเทหะราชมายังเมืองยอง พระองค์ได้ ฉันทดาหารบนยอดเขามหิงคัพพตคีรี ใกล้กับภูเขานี้มีต้นมะม่วงอยู่ต้นหนึ่ง พระองค์ทรงใช้ ไม้เท้าเหล็กชี้ไปที่เงื่อมผาทางทิศเหนือ เกิดเป็นน้ำไหลออกมากลายเป็นลำธารไหลไปรวมกัน เป็นทะเลสาบ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้มีอำนาจวิเศษ (magician) ในทิศทางเดียวกัน พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ก็ถือเป็นสิ่งวิเศษด้วยเช่นกัน เพราะจากเหตุการณ์ดังกล่าว สะท้อนว่าพระองค์มีฤทธิ์เดชสามารถบันดาลน้ำฝนและพายุได้ เช่นเดียวกับการอธิบายว่าการ ถือศีล 5 ศีล 8 และไม่เบียดเบียนผู้อื่นอันเป็นการปฏิบัติธรรมของชาวลัวะนั้น ก่อให้เกิดความ อุดมสมบูรณ์และความสุขขึ้นในบ้านเมือง ฉะนั้น การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์นี้จึงบ่งบอกภาวะ ความสูงส่งเป็นผู้อยู่เหนือธรรมชาติขององค์พระพุทธเจ้า และความมีพลังวิเศษเป็นเสมือน สิ่งเหนือธรรมชาติของศีลธรรม ซึ่งล้วนสามารถควบคุมธรรมชาติให้อยู่ในอำนาจได้

มีข้อสังเกตว่า มีตำนานปรัมปราของคนไทยบางเรื่อง ที่สะท้อนความคิดเรื่องพระพุทธเจ้า บันดาลน้ำฝน ดังเช่นตำนานพญาปลาช่อน กล่าวว่ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญา มัจฉาราชโพธิสัตว์นั้น พระองค์ได้อาศัยอยู่ในวังน้ำอันใหญ่ วันหนึ่งบ้านเมืองเกิดความแห้งแล้ง ขาดน้ำจากฟ้าสายฝน สระวังน้ำใหญ่เกิดแห้ง บรรดาเหล่าปลาทั้งหลายได้รับความทุกข์ลำบากยิ่ง ทำให้บรรดานกกาทั้งหลายลงมากินปลาเหล่านี้เป็นจำนวนมาก พญามัจฉาราชได้เห็นเหตุการณ์ นี้ พระองค์จึงได้บำเพ็ญกรรมบารมีตั้งสัจจะอธิฐาน แล้วสวดมัจฉาราชคาถา หลังจากนั้นฝนก็ได้ ตกลงมาในบ้านเมืองนี้เป็นจำนวนมาก สร้างความชุ่มเย็นสุขสบายให้กับเหล่าปลาฝูงนี้ เรื่องราว เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์มีอำนาจบันดาลน้ำบันดาลฝนได้ ยังมีอยู่ในตำนานพญาคันคาก ของกลุ่ม คนไทยยวน ไทยอีสาน และลาว ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนความสำคัญของอำนาจศีลธรรม ซึ่ง สามารถเชื่อมโยงกับความคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์แห่งน้ำและฝน อันเป็นการสร้างใหม่เกี่ยวกับ ผลผลิตทางวัฒนธรรม ด้วยการปรับเปลี่ยนรูปแบบความคิดเรื่องศีลธรรมให้สอดคล้องกับเรื่อง

ทางโลกและธรรมชาติในวิถีชีวิตของชนชาติไทได้อย่างน่าสนใจ (ดูเพิ่มเติมใน ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2549: 75-80)

ภาพ: พญาคันคากยกพลขึ้นไปรบกับพญาแถนบนเมืองฟ้า
ประติมากรรมพื้นบ้าน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี

นอกจากอนุภาพทางศีลธรรมที่สามารถบันดาลน้ำบันดาลฝนหรือบังคับควบคุมฤดูกาลได้แล้ว ยังพบว่าตำนานพระธาตุของคนไทมีเรื่องอนุภาพเกี่ยวกับเวทมนต์ไสยศาสตร์และการแสดงพลังอำนาจวิเศษหรืออิทธิฤทธิ์ ซึ่งสามารถสะท้อนความคิดเรื่องการยอมรับและผสมกลมกลืนกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบได้เช่นกัน

ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทหลายเรื่อง กล่าวตรงกันว่าพระพุทธเจ้าหรือพระธาตุได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์มากมายหลายอย่าง บ้างก็ลอยขึ้นไปในอากาศ (levitation) บ้างก็เปล่งแสงสว่างโชติช่วง บ้างก็บันดาลทรัพย์สินเงินทองของมีค่า บ้างก็มีกำลังฤทธิ์เดชบันดาลให้สามารถชนะข้าศึกศัตรูได้ บ้างก็มีอำนาจฤทธิ์เดชสามารถเปลี่ยนสภาพสิ่งที่ยาวแล้วให้กลับพื้นมีชีวิตได้อีก ดังกรณีตำนานพระธาตุดอยตุง เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังถ้ำปุม ซึ่งมีสระน้ำอยู่ทางใต้ของถ้ำ สระน้ำนี้ได้รับน้ำมาจากสายธารที่ไหลออกมาจากภูเขา ณ ที่แห่งนี้พระพุทธเจ้าทรงอธิษฐานให้ปลาที่ได้รับบิณฑบาตมานั้นกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ แล้วทรงปล่อยลงไปในสระด้วยเหตุนี้ ปลาที่อยู่ในสระจึงมีลายเป็นเส้นขวางตามลำตัว (ตามรอยไม้หนับที่ใช้ตีปลาเวลาปิ้ง) ในแง่นี้ พระพุทธเจ้าจึงเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีทั้งพลังอำนาจวิเศษ (magic power of Buddha) เป็นสิ่งลึกลับสามารถบันดาลโชคลาภและช่วยเหลือสรรพชีวิตได้

ในตำนานพระธาตุแสนไห มีเรื่องเล่าว่ามีเศรษฐีผู้หนึ่งนำเพชรนิลจินดาและเงินทองใส่ไหจำนวนแสนไหมารวมบริจาคกับชาวบ้านชาวเมืองอื่นๆ และเป็นที่มาของชื่อพระธาตุแสนไห นอกจากนี้ มีชาวไทใหญ่ผู้หนึ่งได้ไปกราบนมัสการพระธาตุแสนไหให้ช่วยบำบัดทุกข์ให้ราษฎร เนื่องจากมีคนพาลจำนวนมากมาฆ่าฟันชาวบ้าน พระธาตุได้เข้ามาเข้าฝันบอกวิธีการปราบคนพาลจนประสบความสำเร็จ ขณะที่ตำนานพระธาตุแจ้โหว่ เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จขึ้นไปยังบนดอย แล้วเกิดแผ่นดินไหวเสียงดังสนั่น พระพุทธรูปเจ้าได้เปล่งรัศมีเป็นแสง 6 สี สว่างไปทั่วทั้งดอย คนแก่สองผัวเมียได้เห็นเหตุอัศจรรย์ จึงได้เดินทางไปยังที่แห่งนั้น แล้วได้พบพระพุทธรูปเจ้านั้นพระธาตุหรือพระพุทธรูปเจ้าจึงเป็นผลรวมของสิ่งลึกลับ เป็นของขลังศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นพุทธะ อีกทั้งยังเป็นมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลกในแง่เป็นที่คลังเก็บรักษาทรัพย์สมบัติของมีค่าต่างๆ มากมายด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าการแสดงธรรมของพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งมีฤทธิ์สามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์ ความปกติสุขร่มเย็น และความเจริญรุ่งเรืองให้กับชีวิตของผู้คนชาวเมืองจึงเป็นการแสดงปาฏิหาริย์เพื่อตอบสนองเรื่องทางโลก ภาพของหลักศีลธรรมที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของคนไท จึงมิได้จำกัดขอบเขตตามหลักวิถีคิดทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภาวะสูงสุดเท่านั้น แต่การถือศีลปฏิบัติธรรมนั้นเป็นการสร้างและสะสมพลังอำนาจวิเศษอีกอย่างหนึ่งในวิถีคิดของคนไทด้วย

เหตุนี้ เราจึงจะเห็นภาพของการถือศีลปฏิบัติของเหล่าตัวละครในชุดความคิดดั้งเดิม ทั้งยักษ์ พญานาค ผี และสัตว์ต่างๆ ที่แสดงพฤติกรรมในลักษณะของการยอมรับพุทธศาสนา ซึ่งทำให้เหล่าสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้กลายมาเป็นส่วนประกอบในโครงสร้างทางพุทธศาสนา ภาพของยักษ์จำศีล การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การบำเพ็ญศีลภาวนาของพญานาค หรือการขอบวชเพื่อเป็นภิกษุ ดังกรณีตำนานพระธาตุดอยสุเทพ เล่าว่าปู่สะยะและเล็กกินเนื้อมนุษย์ แล้วหันมาถือศีลปฏิบัติธรรม แล้วให้ลูกปู่สะยะและบวชเป็นพระสงฆ์ ทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ) ว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ยังเมืองอาพะวีเชียงรุ่ง ได้พบยักษ์อาพะกะที่คอยจับมนุษย์กิน พระพุทธรูปเจ้าจึงเทศนาโปรดสั่งสอน แล้วให้ยักษ์เลิกกินเนื้อมนุษย์ ให้หันมาบำเพ็ญธรรมถือศีล ยักษ์จึงได้ถอดเขี้ยวออก พระพุทธรูปเจ้าจึงมอบพระเกศาธาตุให้ยักษ์เพื่อไว้บูชาสักการะ ภาพตัวอย่างข้างต้น บ่งบอกให้เห็นการยอมรับอำนาจทางศีลธรรมของฝ่ายพุทธจากฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ในแง่นี้ทำให้เราเห็นการอยู่ร่วมกันระหว่างวิถีคิดในความเชื่อทั้ง 2 ระบบที่ประสานอยู่ร่วมกันได้อย่างน่าสนใจ

พฤติกรรม “การทำบุญ การให้ทาน การบวช การไม่ฆ่า” ถือเป็นภาระระดับศีลธรรมให้กับตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมให้กลายเป็นผู้มีศีลมีธรรม อันเป็นการเลื่อนขั้น (upgrade) ให้กับตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม โดยให้ทำพฤติกรรมแบบชาวพุทธ พฤติกรรมการทำบุญ การให้ทาน การบวช การไม่เบียดเบียนผู้อื่น จึงเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจาก “ตัวละครฝ่ายร้าย” ไปสู่ “ตัวละครฝ่ายดี” หรือจาก “คนดิบ” กลายเป็น “คนสุก”

แสดงให้เห็นความคิดและค่านิยมของพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นกระบวนการเรียนรู้หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น เนื้อหาดำเนินพระธาตุของคนไทย จึงสะท้อนให้เห็นเรื่องการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม กล่าวคือตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมได้หันมายอมรับนับถือความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นเครื่องบ่งชี้ความเป็นชาวพุทธให้กับฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมด้วย

ฉะนั้น ความคิดเกี่ยวกับการกระทำของตัวละครในแง่การแสดงพลังอำนาจ จึงชี้ให้เห็นความคิดเรื่องการประสานอยู่ร่วมกันของความเชื่อที่ต่างกัน (syncretism) ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมได้อีกทางหนึ่ง

ค) การเซ่นสรวงบูชาผี - การกราบไหว้บูชาพระธาตุ

พฤติกรรมการแสดงความเคารพนับถือพุทธศาสนาของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้น เป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพการยอมรับอำนาจของตัวละครฝ่ายพุทธศาสนา และการผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันของตัวละครทั้งสองฝ่าย ซึ่งพบว่าในเนื้อหาตำนานพระธาตุมีพฤติกรรมการยอมรับและผสมกลมกลืนอยู่หลายลักษณะ

จากการพิจารณาเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทย พบว่าพฤติกรรมแสดงออกเกี่ยวกับการเคารพบูชาพุทธศาสนาของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม มีรายละเอียดสะท้อนความคิดเรื่องการยอมรับและการผสมกลมกลืนกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ตัวอย่างเช่น ชนพื้นเมือง/เทพเจ้าดั้งเดิมกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปเจ้า ชนพื้นเมือง/เทพเจ้าดั้งเดิมถวายน้ำและอาหารให้กับพระพุทธรูปเจ้า ชนพื้นเมือง/เทพเจ้าดั้งเดิมยอมรับฟังเทศนาธรรมจากพระพุทธรูปเจ้า ชนพื้นเมือง/เทพเจ้าดั้งเดิมถือศีลปฏิบัติธรรมหรือบวชเป็นภิกษุ บ้างก็เป็นฤาษีที่นับถือพุทธ เป็นต้น

การถวายน้ำถวายอาหารให้กับพระพุทธรูปเจ้าและพระอรหันต์สาวก ถือเป็นการบริจาคนของเหล่าฤๅษีด้วยศรัทธาหรือเป็นการบูชาคุณความดี การที่ตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมได้แสดงพฤติกรรมถวายน้ำถวายอาหาร จึงบ่งชี้ “ความเป็นฤๅษี” ของตัวละครกลุ่มนี้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นพญานาค ยักษ์ ฝี่ สัตว์ และชนพื้นเมืองดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น

- ตำนานพระธาตุดอยตุง (เชียงใหม่)

พระพุทธรูปเจ้าเสด็จทางอากาศเดินทางมาบิณฑบาตที่เรือนหัวหน้าลัวะชื่อ “ปู่เจ้าลาวจก” ปู่เจ้าย่าเจ้าลาวจกจึงได้หุงหาอาหารนำเอาข้าวมาใส่บาตร พระพุทธรูปเจ้าจึงได้แสดงธรรมเทศนาโปรดผัวเมียลัวะคู่นี้

- ตำนานพระธาตุถ้ำหมงผา (เชียงใหม่)

พญานาคและผีอารักษ์ได้นำผลไม้และน้ำผึ้งมาถวายพระพุทธรูปเจ้า พระพุทธรูปเจ้าจึงประทานพระเกศาธาตุให้ แล้วสั่งให้นาคและผีอารักษ์เป็นผู้เฝ้าดูแลรักษาองค์พระธาตุ

- **ตำนานพระธาตุช่อแฮ (แพร่)**

ขุนลัวะอ้ายค้อมได้ถวายหมากหาดแก่พระพุทธเจ้า

- **ตำนานพระธาตุจอมแกง (เชียงใหม่)**

นายบ้านชาวป่าผู้หนึ่งได้นำแกงผักและข้าวมาถวายพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวก

พฤติกรรมการถวายสิ่งของหรืออาหารให้พระพุทธเจ้า (offering) ของบรรดาชนพื้นเมืองที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของคนไทส่วนใหญ่มักจะกล่าวตรงกันว่า ชนพื้นเมืองได้นำผลไม้หรือพืชผักมาถวายให้กับพระพุทธเจ้า

มีข้อสังเกตว่า ตำนานบางเรื่องเล่าว่าในช่วงแรกนั้นชนพื้นเมืองได้ถวายหรือมอบสิ่งของอาหารให้พระพุทธเจ้า เพราะชนพื้นเมืองได้เห็นพลังอำนาจอิทธิฤทธิ์ของพระพุทธเจ้า หลังจากนั้นชนพื้นเมืองจึงนำสิ่งของและอาหารไปถวาย ต่อมาจึงรู้ว่าพระองค์คือพระพุทธเจ้า แสดงให้เห็นว่าการถวายสิ่งของหรืออาหารแก่พระพุทธเจ้าในช่วงต้นเรื่องนั้น ชนพื้นเมืองมิได้ถวายให้พระพุทธเจ้าในฐานะที่พระองค์เป็นตัวแทนของพุทธศาสนา แต่เป็นการถวายมอบสิ่งของให้กับผู้ที่มีพลังอำนาจวิเศษ ลักษณะเช่นนี้ ทำให้เห็นความสอดคล้องกับความคิดเรื่องการเซนสรวงบูชาของบรรดาชนพื้นเมืองที่กระทำต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ

จากลักษณะข้างต้น หากพิจารณาถึงลักษณะพฤติกรรมการถวายสิ่งของหรืออาหารแก่พระพุทธเจ้านั้น เราจะพบว่าอาหารที่นำมาถวายมักเป็นอาหารมังสวิรัต (vegetarian) ซึ่งต่างกับของเช่น ไห้วัยักษ์และผีที่มักกล่าวตรงกันว่าเป็นเนื้อดิบหรือของสด (cannibal) ที่เกิดจากการฆ่า เช่น **ตำนานพระธาตุจอมทอง (ไทลื้อ)** เล่าว่าเจ้าเมืองอาพะวีต้องเซนไหว้ผีวัยักษ์ด้วยหญิงสาวพรหมจรรย์ ซึ่งวัยักษ์จะนำไปกินเป็นอาหาร **ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ (เชียงใหม่)** และ **ตำนานพระธาตุดอยคำ (เชียงใหม่)** เล่าตรงกันว่าชาวเมืองต้องเซนไหว้ผีปู่และย่าแสะด้วยการฆ่าควาย ลักษณะนี้ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายผีกับฝ่ายพุทธที่มีลักษณะต่างกัน กล่าวคือ จากพฤติกรรม “หิงสา” ไปสู่ “อหิงสา” ซึ่งหมายถึง การไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น อันเป็นคุณค่าทางศีลธรรมอย่างหนึ่งตามความคิดทางพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะต่างกับความเชื่อดั้งเดิมที่มองว่า การฆ่าเป็นปฏิบัติการในเชิงพิธีกรรมที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ต่อชีวิตมนุษย์และชุมชน

อย่างไรก็ตาม มีตำนานพระธาตุบางเรื่องฉายภาพให้เห็นว่า ชนพื้นเมืองได้ทำพิธีฆ่าสัตว์คือฆ่าควายเพื่อทำอาหารไปถวายพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ซึ่งการฆ่าควายตามหลักการคิดของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั้น มองว่าเป็นพิธีกรรมเพื่อเซนไหว้ผีที่มีอำนาจบันดาลคุณและโทษให้กับมนุษย์ ดังปรากฏใน**ตำนานพระเจ้าเสียบโลก** เล่าว่าพระพุทธเจ้าพร้อมเหล่าพระสาวกเสด็จมายังดินแดนของชาวลัวะ ชาวลัวะทั้งหลายต่างกราบไหว้ต้อนรับ แล้วกล่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตาเราทั้งหลายนี้ เราควรฆ่าเปิดฆ่าไก่มาถวายแก่พระพุทธเจ้าเถิด” ในเวลานั้นมีลัวะผู้หนึ่งมีอายุมากกว่าลัวะทั้งหลายกล่าวว่า “ดูรา ชาวเราทั้งหลาย บัดนี้พระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตาเราเพียงครั้งเดียว สู้ทั้งหลายกลับว่าจะฆ่าเปิดฆ่าไก่มาถวาย ดูเป็นการไม่เหมาะสมแท้ๆ

เราควร “ฆ่าควาย” ประสูติอาหารมาถวายทานให้มันสมหน้าสมตา ในแง่นี้ จะเห็นการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมตามคติความเชื่อดั้งเดิม เพื่อนำมาใช้ในโครงสร้างความคิดทางพุทธศาสนาจาก “การ ฆ่าควายเลี้ยงผี” กลายมาเป็น “การฆ่าควายเลี้ยงพระพุทธรเจ้า” เหตุการณ์ในตำนานพระธาตุนี้ แสดงให้เห็นการยอมรับข้อเท็จจริงตามกฎธรรมชาติของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่มองว่าการฆ่าสัตว์ ไม่บาป เพราะสัตว์เป็นอาหารของมนุษย์ เช่นนี้จึงเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนการผสม กลมกลืนทางความคิดของความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา

มีข้อสังเกตว่าตำนานปู่แสะ - ย่าแสะ เล่าว่าปู่แสะย่าแสะไม่สามารถเลิกฆ่าสัตว์อื่น หรือเลิกกินของดิบของสดได้ จึงขออนุญาตพระพุทธรเจ้าว่าในรอบปีให้ชาวบ้านนำเอาเนื้อสัตว์ มาเช่นไหว้แทนการฆ่ามนุษย์ ร่องรอยความคิดนี้สะท้อนให้เห็นการเป็นปฏิปักษ์ (antagonistic) กับความคิดทางพุทธศาสนา แม้ท้ายสุดปู่แสะ-ย่าแสะจะกลายเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุซึ่งถือเป็นการยอมรับพุทธศาสนาแล้ว แต่ปฏิบัติการว่าด้วยการฆ่าสัตว์ในพิธีเช่นสังเวณีปู่แสะ-ย่าแสะก็ ยังคงดำเนินอยู่มาจนถึงทุกวันนี้ ลักษณะนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่าง ความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคู่ต่างทางความคิดที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหา ตำนานพระธาตุที่สำคัญคู่หนึ่ง

อนึ่ง Michael R. Rhum (1987: 99) ได้เขียนบทความเรื่อง The Cosmology of Power in Lanna เขาได้กล่าวถึงพฤติกรรมของตัวละครในตำนานปู่แสะ-ย่าแสะ ซึ่งมีเนื้อหา คล้ายคลึงกับตำนานพระธาตุดอยคำ (ไทยยวน) เล่าว่าการกราบไหว้บูชาพระพุทธรเจ้าในฐานะ เป็นผู้มียุทธิฤทธิ์อำนาจ ซึ่งเทียบได้กับการเช่นสรวงบูชาผีปู่แสะ-ย่าแสะ ในตำนานเรื่องนี้ปู่แสะ- ย่าแสะถือเป็นตัวละครที่เป็นบุคลาธิษฐานของ “ธรรมชาติ” หรือเป็นตัวแทนของธรรมชาติ เพราะ เป็นผีที่มีถิ่นอาศัยอยู่ตามป่าเขา ซึ่งท้ายสุดแล้วปู่แสะ-ย่าแสะก็ได้กลายมาเป็นตัวแทนของฝ่าย ความเชื่อทางพุทธศาสนา ในฐานะเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุของพระพุทธรเจ้า ร่องรอยความคิดนี้ สะท้อนให้เห็นพัฒนาการความคิดความเชื่อของคนไทพุทธ กล่าวคือ จาก “การบูชาเช่นสรวง อำนาจเหนือธรรมชาติ” คือผี ไปสู่ความคิดที่เป็นวัฒนธรรม นั่นก็คือ “การนับถือบูชา พระพุทธรเจ้า” ซึ่งเป็นตัวแทนความเชื่อของวัฒนธรรมในทางพุทธศาสนา

นอกจากการแสดงการเคารพบูชาต่อพระพุทธรเจ้าและพระอรหันต์สาวกแล้ว พบว่ายังมี การแสดงการเคารพบูชากับสัญลักษณ์หรือตัวแทนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรเจ้าด้วย ไม่ว่าจะเป็น พระธาตุเจดีย์ รอยพระบาท พระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนมีอนุภาคฝ่ายความเชื่อ ดั้งเดิมปรากฏร่วมอยู่ด้วย อันสะท้อนให้เห็นความซับซ้อนทางความคิดเกี่ยวกับการแสดงความ เคารพบูชาว่า “เป็นการกราบไหว้บูชาสักการะพระพุทธรเจ้า หรือกราบไหว้บูชาสักการะเทพเจ้า ดั้งเดิม ?” อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมองเห็นว่าการแสดงความเคารพบูชาแบบพุทธศาสนา ทั้งการ กราบไหว้ การทำบุญทำทาน ล้วนเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อดั้งเดิมทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น การกราบไหว้บูชาพระธาตุที่มีเหล่าเทพเจ้าดั้งเดิมเป็นผู้ดูแลรักษาให้คุ้มครอง หรือการทำบุญทำ ทานแก่พระภิกษุสงฆ์เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผีบรรพบุรุษและเทพเจ้าดั้งเดิม ดังเช่นในตำนาน พระยาจันทบุรีอ้วยล้วย บุรีจันอ้วยล้วยเป็นบุตรชานาทำบุญใส่บาตรพระสาวกอรหันต์ทุก

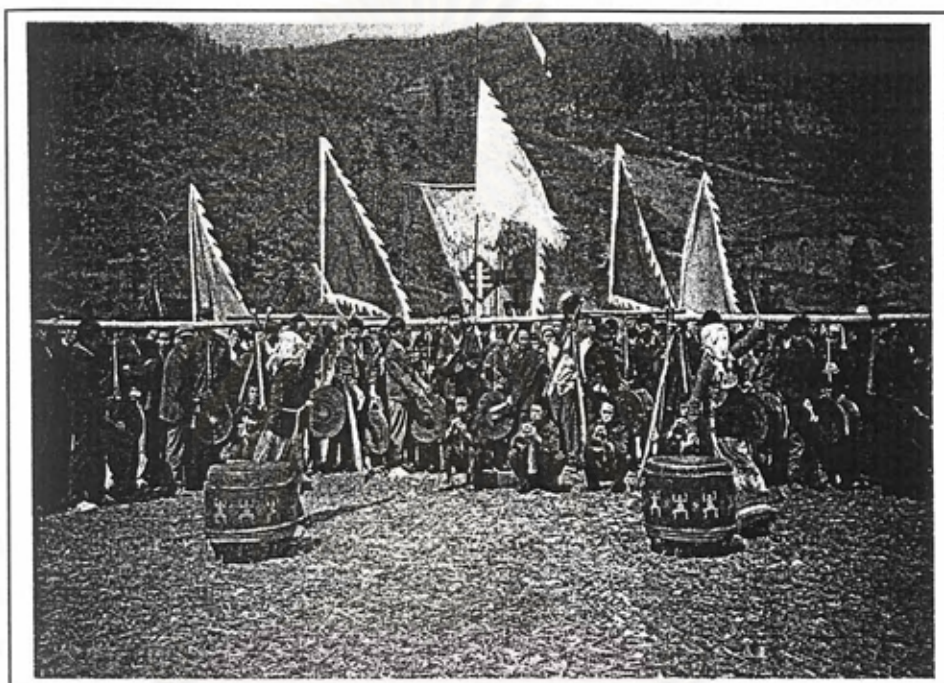
วัน พระอรหันต์จึงให้ชื่อว่า “บุรีจันอ้วยล้วย” ชาวบ้านญาติพี่น้องจึงอุปโลกน์ให้บุรีจันอ้วยล้วย เป็นครูสั่งสอนว่ากล่าว บุรีจันอ้วยล้วยจึงสอนชาวบ้านทำนา ใส่บาตรถวายจังหันพระสงฆ์ไม่ได้ขาด เช่นเมื่อข้าวออกรวงเป็นน้านมก็คั้นข้าวเอาน้ำนมข้ามมาตมเจื่อน้ำฝิ่งน้ำตาลถวายพระสงฆ์ ครั้นข้าวเริ่มแก่ก็ทำข้าวเฝ้าถวายพระสงฆ์ เมื่อเกี่ยวข้าวขึ้นกองลานก็ทำบุญ ครั้นนวดข้าวก็ทำบุญอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเอาข้าวใส่ยุ้งฉางก็ทำบุญ ส่วนข้าวใส่บาตรแล้วบุรีจันอ้วยล้วยก็อุทิศส่วนกุศลแก่พญานาคทุกวัน พวกพญานาคก็ได้รับบุญกุศลที่บุรีจันอ้วยล้วยอุทิศให้ทุกตัว

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นภาพการผสมกลมกลืนทางความคิดของความคิดของความคิดดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ผ่านพฤติกรรมกรรมการทำบุญที่ทาตามหลักการทางพุทธศาสนาที่สามารถเชื่อมโยงกับคติความเชื่อดั้งเดิมได้อย่างสนิทสนม การทำบุญให้กับพญานาคหรือผีบรรพบุรุษที่เป็นผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองชาวเมืองและชุมชน เป็นเสมือนการเซ่นไหว้บูชาผีเพื่อไม่ให้เกิดความดุร้ายหรือโกรธเคืองมนุษย์ที่ไม่ดูแลเอาใจใส่ การปฏิบัติต่อผีบรรพบุรุษหรือเทพเจ้าดั้งเดิมด้วยความเคารพด้วยการอุทิศส่วนกุศลผลบุญไปให้ จึงบ่งบอกให้เห็นถึงการสังสรรค์อยู่ร่วมกันทางความคิดของพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม

นอกเหนือจากการแสดงความเคารพบูชาด้วยการกราบไหว้และการถวายสิ่งของอาหารแล้ว ยังพบว่ามีลักษณะการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยการตีกลอง บ้างก็เรียกว่า “การตีกลองเป็นพุทธบูชา” ในตำนานพระธาตุมุเตา (ลาว) เล่าว่าคนลาวเมืองหลวงพระบางจะตีกลองทุกวันสี่วันพระเพื่อบอกให้ยักษ์ที่ถูกฝังอยู่ใต้ดินรู้ว่าบ้านเมืองนี้ยังมีพุทธศาสนาคู่ครองอยู่ จากเรื่องนี้จึงทำให้เรามองว่าการตีกลองเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางพุทธศาสนา แต่ในความคิดของคนไทยพบว่า การตีกลองมิได้เป็นเพียงการแสดงการเล่นเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่การตีกลองยังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมตามคติความเชื่อดั้งเดิมด้วย เช่น การตีกลองเป่าแคนในพิธีกรรมลำผีฟ้าหรือพิธีเหยรักษาโรค การตีกลองในพิธีบุญบั้งไฟบูชาพญาแถน การตีกลองบรรเลงในพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้านายของชาวล้านนา เป็นต้น สะท้อนความเชื่อว่า การตีกลองเป็นการแสดงความเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย ฉะนั้น การที่ตำนานอธิบายว่าตีกลองในวันพระวันศีลเพื่อส่งสัญญาณให้ยักษ์รู้ว่า ชุมชนบ้านเมืองนี้ยังนับถือพุทธศาสนาและมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้คุ้มครองอยู่จึงแสดงออกให้เห็นในเรื่องการผสมกลมกลืนทางความคิดระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาได้อีกประการหนึ่ง

ในพิธีบูชาภพของชาวจ้วง พบว่ามีผู้หญิงตีกลองทัดในระหว่างพิธีบูชาภพและช่วงเฉลิมฉลองที่มีการเล่นเกี่ยวกับการทำมาหากิน จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านอธิบายตรงกันว่า เนื่องจากในอดีตผู้หญิงจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าของหมู่บ้าน เป็นผู้ชี้แนะในการเพาะปลูก ฉะนั้นผู้หญิงจะเป็นคนตีกลองบอกชาวบ้านในชุมชนว่าเริ่มทำนาได้แล้ว ในการทำนาชาวบ้านจึงต้องคอยฟังเสียงกลองที่ผู้หญิงเป็นหัวหน้าหมู่บ้านเป็นผู้ตี ซึ่งเสียงกลองนั้นจะสะท้อนให้เทพดาทั้งดินและฟ้าได้ยิน รวมทั้งให้สรรพสัตว์โดยเฉพาะกระบี่รู้ว่าการทำงานจะเริ่มขึ้นแล้ว บรรดาภพเมื่อได้ยินเสียงกลองก็จะร้องขึ้นเพื่อทำให้ฝนตก ชาวนาจะได้ปลูกข้าวได้ผลอุดมสมบูรณ์ ในพิธีกรรมบูชาภพชาวจ้วงจึงยังคงรักษาประเพณีวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ผู้หญิงมีบทบาท

สำคัญในวิถีการผลิต ด้วยการตีกลองบอกสัญญาณการเริ่มต้นของฤดูการทำนํานั่นเอง (ปราณี วงษ์เทศ, 2538: 258) เช่นนี้ อาจเทียบเคียงให้เห็นร่องรอยความเชื่อดั้งเดิมได้ว่าในสังคมของชนชาติไทที่นับถือพุทธศาสนานั้น เมื่ออารยธรรมพุทธได้แพร่ขยายเข้ามาเป็นแม่บทและแบบแผนของความเจริญทางศาสนา ทำให้เกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรมแบบพุทธโดยปรับปรุงและดัดแปลงจากประเพณีคติความเชื่อดั้งเดิม จากที่เคยมี “ผู้หญิง” ตีกลองบูชา “ธรรมชาติ” (ดิน ฟ้า ฝน ฤดูกาล) กลายมาเป็น “ผู้ชายหรือพระสงฆ์” มาทำหน้าที่ตีกลองบูชา “พระพุทธเจ้า” เพื่อขอความอุดมสมบูรณ์แทน

ภาพ: ผู้ชายใส่หน้ากากและแต่งกายเป็นผู้หญิงตีกลองลายรูปกบในพิธีบูชาบของชาวจ้วง
ที่มา: ปราณี วงษ์เทศ, 2538. สถานภาพการวิจัยเรื่องจ้วง: พิธีกรรมขอฝนเพื่อความอุดมสมบูรณ์. ในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท. กรุงเทพมหานคร: อรุณสภา. หน้า 244.

มีข้อสังเกตว่า ในประเพณีบูชาบของชาวจ้วง จะมีชายหนุ่มผลัดกันตีกลองมโหระทึกตลอดทางที่ชาวบ้านออกไปหาบ เพื่อนำมาบูชาและเสี่ยงทายเกี่ยวกับเรื่องน้ำฝนและความอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เชื่อว่าไม่ว่าน้ำจะท่วมหรือฝนจะแล้ง พลังอำนาจวิเศษของกลองมโหระทึกสามารถขจัดปิดเป่าวิกฤตการณ์นั้นได้ โดยเอากลองมโหระทึกโยนลงไปในน้ำเมื่อน้ำท่วมเพราะจะทำให้ผิวน้ำกลวแล้วน้ำก็จะลดลง ถ้าฝนแล้งก็ทำพิธีขอฝนโดยแต่ง “หมาตัวผู้” ไปแห่แทนแล้วตีกลองมโหระทึกไปด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม และปราณี วงษ์เทศ, 2536: 39) ฉะนั้นการ

บูชาเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเสียงกลองหรือบรรเลงดนตรี จึงเป็นพิธีกรรมที่มีปรากฏอยู่ในระบบคิดดั้งเดิมของคนไทย

ภาพ: พระสงฆ์ (เพศชาย) ตีกลองในประเพณีปีใหม่หรือบุญสงกรานต์
เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว

ในตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน) กล่าวว่าหลังจากที่มีการประดิษฐานพระธาตุเจดีย์แล้ว เทวบุตรเทวดาทั้งหลายมีความชื่นชมยินดีจึงให้เสียงสาธุการขึ้นทั่วบริเวณ คนธรรมดาทั้งหลายประกอบเครื่องดุริยดนตรี วัสสวลาหกเทวบุตรพาบริวารนำเอาหางนกยูงเข้าไปพ้อนถวายบูชา เทวดาทั้งหลายลงหมูขี้บ ลางหมูตีดสีตีเป่าถวายบูชา นางเทวดาทั้งหลายถือหางนกยูงพ้อนและขี้บร้องถวายบูชา ปัญจสิกขเทวบุตรตีพิณทองคำถวายบูชา อรุ้งคเทวบุตรปรบมือถวายบูชา พระอรุ้งคธาตุเสด็จเข้าไปประดิษฐานในอุโมงค์ เหล่าเทพเทวดา นาค ครุฑ กุมภภัณฑ์ คนธรรมดา ยักษ์ทั้งหลาย ที่อยู่ขอบจักรวาลได้ยินเสียงพิณทองคำที่ปัญจสิกขเทวบุตรตี จึงพร้อมกันมาบูชาสักการะพระอรุ้งคธาตุ นาคทั้งหลายบางพวกได้ขี้บร้อง บางพวกได้พ้อนรำ ยักษ์กุมภภัณฑ์ได้เล่นดนตรีดุริยางค์ ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนความสอดคล้องประสมประสานกันของการเล่นดนตรีและนาฏศิลป์กับระบบคิดแบบดั้งเดิม เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่ขลังและเกี่ยวข้องกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อทางศาสนาเช่นเดียวกัน

ง) การสร้างหอผี - การสร้างพระธาตุ

การสร้างพระธาตุซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบพุทธศาสนาที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท ซึ่งมักมีเหตุการณ์ที่ภาพฉายให้เห็นว่าพระธาตุที่สร้างขึ้นมานั้นตั้งอยู่ในบริเวณที่เคยเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมมาก่อน

พระธาตุในฐานะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา เกิดจากพระพุทธรูปหรือบุคคลที่นับถือพุทธศาสนาเป็นผู้สร้างขึ้นมา การสร้างพระธาตุครอบทับบนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นหอผียักษ์ บัลลังก์พญายักษ์ เสาโอบบ้านเสาโอบเมืองที่เชื่อว่าเป็นที่สถิตของผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมือง ก็ล้วนสะท้อนให้เห็นความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันระหว่างความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ดังกรณีการสร้างพระธาตุไว้ตรงบริเวณที่เคยเป็นที่อยู่ของยักษ์กินคนมาก่อน ตัวอย่างเช่นตำนานพระธาตุจอมต้อง (ไทลื้อ) เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาพำนักบนภูเขาสูงหนึ่ง ซึ่งเป็นที่อยู่ของพญายักษ์ร้าย พระองค์ได้นำเอาพระเกศาธาตุบรรจุไว้บนยอดเขานี้ใกล้ๆ กับที่อยู่ของพญายักษ์ สอดคล้องกับ ตำนานเมืองเชียงรุ่ง เล่าว่าเจ้าบุญปั้นโพธิสัตว์ได้ช่วยเหลือธิดาเจ้าเมืองอาพะวีจากยักษ์อาพะกะ ซึ่งพญาเจ้าเมืองได้นำธิดาของตนมาเป็นเครื่องเซ่นไหว้ผียักษ์นี้ โดยนางมดมือมัดเท้าแล้วทิ้งไว้ที่หอผียักษ์บนยอดดอย เจ้าบุญปั้นได้ฆ่ายักษ์แล้วช่วยเหลือธิดาเจ้าเมือง หลังจากนั้นจึงได้แต่งงานกันและได้ครองเมืองสืบต่อมา

จากเนื้อหาตำนานทั้ง 2 เรื่องข้างต้น จะพบลักษณะที่เกี่ยวข้องกันระหว่างพระพุทธรูปเจ้ากับยักษ์ กล่าวคือพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จมายังดินแดนที่อยู่ของยักษ์ การที่พระพุทธรูปเจ้าได้นำเอาพระเกศาธาตุมาบรรจุไว้ยังบริเวณที่อยู่ของยักษ์ ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “หอผียักษ์” นั้น แสดงให้เห็นบทบาทของพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุเจดีย์ ในแง่นี้ ภาพของที่ตั้งพระธาตุกับหอผีจึงเป็นพื้นที่เดียวกันหรืออยู่ในบริเวณเดียวกัน อันทำให้มองเห็นว่าสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อทั้ง 2 ระบบ คือ “พระธาตุ กับ หอผียักษ์” นั้นอยู่ร่วมกัน

ภาพพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในดินแดนอันเป็นที่อยู่ของเหล่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมนั้น ดูเหมือนจะสอดคล้องกับคติการสร้างพระธาตุของคนไทหลายกลุ่มที่มักจะมีการสร้างหอผีเพื่อทำหน้าที่เป็น “ผีเฝ้าพระธาตุ” ที่เรียกว่าอารักษ์องค์พระธาตุด้วย ดังเช่นพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ก็จะมีหอผีประจำอยู่ทั้ง 4 ทิศ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุพนม เล่าว่ามีการสร้างหอผีมหัศจรรย์เพื่อรักษาดูแลพระธาตุพนมด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นว่าสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมถูกนำมาเชื่อมโยงกับความเชื่อทางพุทธศาสนา แสดงให้เห็นความซับซ้อนเกี่ยวกับเรื่องสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของคนไท ด้วยเหตุนี้การสร้างหอผีไว้ในบริเวณวัดหรือใกล้ๆ กับที่ตั้งพระธาตุจึงดูเหมือนจะไม่ใช่ว่าเรื่องแปลกในสายตาของคนไท อีกทั้งการสร้างรูป

* หอยักษ์อาพะวี ในชุมชนไทลื้อ เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ตั้งอยู่ที่ตงนังบ้านก้วน ในประเพณีเดือน 3 ของทุกปี จะเป็นประเพณีขึ้นธาตุใจเมือง ถ้าปีไหนฝนตกมากเกินไปก็จะมีพิธีขอแดดที่หอยักษ์อาพะวี โดยสิ่งนำไปขอประกอบพิธีที่สำคัญคือ ตะขบ 1 ตัว และงู 1 ตัว ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องเซ่นไหว้อาพะกะโสดา (ประคอง นิมนานเหมินท์, 2544: 95-96)

ฝักรักษาไว้คู่กับองค์พระธาตุ ก็ถือเป็นสิ่งที่ช่วยตอกย้ำให้เห็นทัศนะเรื่องการผสมผสานกันของ ความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การอธิบายให้เห็นพระธาตุมิได้เป็นเพียงที่บรรจุหรือประดิษฐานพระบรม สารีริกธาตุเท่านั้น แต่ยังเป็นที่อยู่ของเหล่าผีและอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ ด้วย ซึ่งดู เหมือนจะผิดวัตถุประสงค์ของการสร้างองค์พระธาตุในความคิดของส่วนใหญ่ เพราะพระธาตุมัก ถูกมองว่าเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ที่ระลึกถึงองค์พระพุทธรเจ้า ซึ่งใช้เป็นที่ประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุต่างๆ เท่านั้น ในแง่นี้พระธาตุเจดีย์จึงบ่งบอกถึงการเป็นสถานที่อยู่อาศัย ของเหล่าผีและอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นผีเจ้านาย ฝักรักษา ฝัเมือง ฝัป่า ฝัเขา รวมทั้ง “ยন্ত্রจักร” ที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุ และสามารถทำร้ายผู้ที่มาทำลายพระธาตุ ได้เช่นกัน ซึ่งล้วนมีบทบาทเป็นอารักษ์พระธาตุที่ถูกบรรจุไว้พร้อมกับการสร้างพระธาตุแล้ว ถ้าเช่นนี้องค์พระธาตุเจดีย์จึงมีลักษณะซับซ้อนกันระหว่าง “ที่สถิตของพระบรมสารีริกธาตุ” ของ พระพุทธรเจ้า กับ “ที่สถิตของผี” ซึ่งรวมอยู่ในพื้นที่เดียวกัน

ภาพ: ชุนผีเฝ้าวิหารและพระธาตุห้วยนา ชุมชนไทเขิน เมืองเลน ประเทศพม่า

นอกจากองค์พระธาตุจะเป็นที่สถิตหรือที่อยู่ของบรรดาผีแล้ว ยังพบว่าตำนานพระธาตุบาง เรื่องได้ฉายภาพให้เห็นวิธีการบูชาองค์พระธาตุ ที่แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องกับคติความเชื่อ ดั้งเดิม กล่าวคือ มีพฤติกรรมการฆ่าควายเพื่อเลี้ยงผีเฝ้าพระธาตุ ดังปรากฏในตำนานผีเจ้าเฮือน อารักษ์พระธาตุพนม เล่าว่าเมื่อก่อนจะมีหอผีนี้อยู่หน้าวัดพระธาตุพนม ผีเจ้าเฮือนทำหน้าที่

เป็นอารักษ์พระธาตุพนม ในอดีตเคยมีการฆ่าควายเลี้ยงผี ชาวบ้านเล่าว่าแค่จูงควายผ่านหน้าหอผีเจ้าเฮือนเฝ้าพระธาตุนี้ ควายก็จะตายไปเอง (พิเชษฐ สายพันธ์, 2541-2542: 43) สอดคล้องกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก พระพุทธเจ้าเสด็จมายังชุมชนชาวลัวะ แล้วชาวลัวะได้ทำอาหารโดยการฆ่าควายเลี้ยงพระพุทธเจ้า (นาถฤทธิ์, 2545: 76) การฆ่าควายบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูเหมือนปรากฏแพร่หลายและกว้างขวางในคติความเชื่อของกลุ่มชนพื้นเมือง ไม่ว่าจะเป็นลัวะ ข่า ขมุ ปะหล่อง หรือแม้แต่วัฒนธรรมในอดีตของกลุ่มชนชาติไทบางกลุ่มก็มีพิธีการฆ่าควายเพื่อเลี้ยงผีลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าการบูชาพระธาตุในความคิดของคนไทกลุ่มหนึ่งนั้นสอดคล้องกับ “การเลี้ยงผี” ในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าองค์พระธาตุเป็นเสมือนที่อยู่ของบรรดาเหล่าผีฝ่ายดีและอำนาจเหนือธรรมชาติที่ทำหน้าที่คุ้มครอง เช่นนี้ องค์พระธาตุเจดีย์จึงมีบทบาทเทียบเคียงได้กับการเป็น “หอผี” เพราะทำหน้าที่เป็นที่อยู่หรือที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชนชาติไทเคารพนับถือการอยู่รวมกันภายในองค์พระธาตุหรืออยู่บริเวณรอบๆ องค์พระธาตุของผีนี้ จึงสะท้อนให้เห็นว่าสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในโลกทัศน์ของกลุ่มคนไทนั้น มีพลังอำนาจที่มาจากความเชื่อที่หลากหลายซึ่งอาจจะปรากฏอยู่ร่วมกันในพื้นที่อันเดียวกันก็ได้ แนวคิดเช่นนี้สอดคล้องกับมิติเกี่ยวกับโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุเจดีย์ ซึ่งมักจะมีรูปเทพเจ้าที่มีได้อยู่ในคติฝ่ายพุทธปรากฏแทรกอยู่ด้วย บ้างก็เป็นรูปช้างปรากฏที่ฐานรอบองค์พระธาตุ บ้างก็เป็นรูปยักษ์แบกองค์พระธาตุ เป็นต้น

นอกจากนี้ สถานที่ตั้งพระธาตุยังถือเป็นตัวแทนของพื้นที่ที่บริสุทธิ์สะอาดและปราศจากมลทิน การทำให้พื้นที่ที่อยู่ของเทพเจ้าดั้งเดิมกลายมาเป็นที่ตั้งพระธาตุนั้น จะเห็นได้จากตำนานพระธาตุหริภุญชัย เล่าว่าโอรสของพระนางจามเทวีได้คิดสร้างที่บังคนเพื่อใช้ขับถ่ายทับตรงบริเวณที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งฝังอยู่ใต้ดิน เหตุนี้พญากาเผือกจึงได้พยายามแฉ่งเหตุให้โอรสของพระนางจามเทวีได้รับทราบว่าเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุ จนทำให้พระองค์เลิกสร้างที่บังคน แล้วจึงได้สถาปนาสร้างเป็นเจดีย์ครอบองค์พระธาตุนี้ไว้ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนี้ เป็นทั้งที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและที่อยู่ของพญากาเผือกการสร้างพระธาตุเจดีย์ให้บริสุทธิ์สะอาดไร้มลทินจึงเกี่ยวข้องกับการทำให้ที่อยู่อาศัยของพญากาเผือกสะอาดไร้มลทินด้วย ฉะนั้น การที่ตำนานอธิบายว่าโอรสพระนางจามเทวีสร้างองค์พระธาตุครอบทับพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเกิดจากการส่งสัญญาณบอกเหตุของพญากาเผือก จึงบ่งบอกให้เห็นว่าการสร้างพระธาตุเกิดจากความเชื่อถือและศรัทธาในตัวของพญากาเผือกด้วยเช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นความคิดเรื่องการผสมผสานอยู่ร่วมกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ การที่พระธาตุเปรียบเสมือนเป็น “หอผี” ในวิธีคิดของคนไท ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม จึงสะท้อนการสร้างใหม่ในเชิงความคิดเพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชนชาติไทที่ผูกพันยึดติดอยู่กับการนับถือบูชาผี ซึ่งก็ยังคงดำรงอยู่ไม่เสื่อมคลายแม้ในโลกปัจจุบัน

จ) การทำนาย - การแสดงพุทธพยากรณ์

ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไท มีเหตุการณ์ปรากฏซ้ำๆ ว่าพระพุทธรูปเจ้ามีอำนาจวิเศษหยั่งรู้เรื่องในอนาคตหรือเป็นผู้พยากรณ์ ทั้งนี้ลักษณะการพยากรณ์ของพระพุทธรูปเจ้าทั้งในด้านบวกและด้านลบ ล้วนสะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องการยอมรับและการผสมกลมกลืนกันของพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม

พระพุทธรูปเจ้าในฐานะเป็นผู้นำทางศาสนา มีอำนาจวิเศษสามารถรู้เหตุการณ์ในอดีตและอนาคตได้ ลักษณะการทำนายหรือพยากรณ์ของพระพุทธรูปเจ้าบ่งบอกให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อดั้งเดิม ดังเช่นการพิจารณาจากลักษณะของสัตว์ สิ่งของ สภาพแวดล้อมต่างๆ ดังปรากฏใน **ตำนานพระธาตุพนม (ไทยอีสาน)** เล่าว่าพระพุทธรูปเจ้าพร้อมพระสาวกเดินทางมายังดอนกอนเนาใกล้กับหนองคันแทเสื่อน้ำ พระองค์ทอดพระเนตรเห็นแล่นคำตัวหนึ่งแลบลิ้นที่โพนดินใต้ปากห้วย พระพุทธรูปองค์จึงแยมใคร่หัว แล้วกล่าวว่าตถาคตเห็นแล่นคำแลบลิ้นเป็นเหตุนิमित เมืองสุวรรณภูมินี้เป็นที่อยู่แห่งนาคทั้งหลาย แลมีเสื่อน้ำมีเสือบกยักระทั้งมวล ภายหน้าเมื่อใดที่ท้าวพระยาองค์เป็นเชื้อหน่อพุทธวงศ์ได้มาเสวยราชสมบัติ พุทธศาสนาในบ้านเมืองจักรุ่งเรือง

จากเนื้อหาตำนานพระธาตุข้างต้น เราจะเห็นความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างพระพุทธรูปเจ้า สัตว์สัญลักษณ์ และคำทำนายเกี่ยวกับบ้านเมืองและพระศาสนา ในแง่ที่ว่าพระพุทธรูปเจ้าพิจารณาเหตุนิमितว่าบ้านเมืองแห่งนี้จะเป็นที่ตั้งพระศาสนาที่เจริญรุ่งเรือง โดยสังเกตจากพฤติกรรมของสัตว์สัญลักษณ์ นั่นคือ “แล่นคำแลบลิ้น” บทบาทของพระพุทธรูปเจ้าในฐานะผู้พยากรณ์จากสัตว์สัญลักษณ์จึงเทียบเคียงได้กับ “เฒ่าจ้ำ หรือ นางเทียม” ที่สามารถหยั่งรู้และมีอำนาจพยากรณ์เรื่องอนาคตของชุมชนบ้านเมืองและความอุดมสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน

เหตุการณ์พระพุทธรูปเจ้าเห็นตะกวดหรือแล่นสีทองแลบลิ้น แล้วอธิบายเชื่อมโยงกับเรื่องความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองนั้น ดูเหมือนจะสอดคล้องกับคติความเชื่อของชาวกูยที่ทำนายฝนฟ้าและความอุดมสมบูรณ์จากลักษณะของตัวตะกวด ทั้งนี้ชาวกูยเชื่อว่าตะกวดเป็นตัวแทนของอาหะ คือผีปู่ตาหรือผีประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านจะจับตะกวดมาเป็นเครื่องเสียงทาย (ปราณี วงษ์เทศ, 2539: 86) แสดงให้เห็นว่า สัญลักษณ์ในธรรมชาติที่ถูกนำมาเชื่อมโยงหรือถูกนำมาใช้กับความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งแสดงการผสมผสานและประนีประนอมทางความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม บทบาทของตัวตะกวดสัตว์สัญลักษณ์ในคติความเชื่อดั้งเดิมจึงมีบทบาทในการรับใช้พระพุทธรูปเจ้าด้วยเช่นกัน

นอกเหนือจากนี้ พฤติกรรมการหัวเราะหรือที่เรียกว่า “แยมหัวบ้าง แยมใคร่หัวบ้าง ใคร่หัวบ้าง” ก็บ่งชี้ให้เห็นลักษณะอาการกับกิริยาท่าทางของพระพุทธรูปเจ้า ที่ดูเหมือนผิดปกติจากพระภิกษุผู้ครองความเป็นเพศบรรพชิตหรือผู้รักษาศีลปฏิบัติธรรมตามทัศนะทั่วไป เพราะการเปล่งเสียงแสดงความขบขันแสดงให้เห็นถึงอาการที่ไม่สงบนิ่ง ตลอดจนเป็นบุคคลที่ไม่สามารถควบคุมภาวะทางอารมณ์ได้ ในแง่นี้ การหัวเราะของพระพุทธรูปเจ้าจึงบ่งบอกอารมณ์ทางโลกที่คนไทมองว่าเป็นเรื่อง “สนุกสนาน หรือตลกขบขัน” การแสดงพฤติกรรมที่ผิดเพี้ยนจากคนปกติ

ธรรมดาของผู้พยากรณ์นั้น จะเห็นได้ชัดจากคติความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งผู้พยากรณ์จะมีอภิปริยาแตกต่างกัน มีหลากหลายอารมณ์ความรู้สึก บ้างก็ร้องไห้ บ้างก็หัวเราะ บ้างก็พูดจาเสียงดัง บ้างก็ขบร็องฟ้อนรำ ดังกรณีของ “เฒ่าจ๋า-นางเทียม” ในวัฒนธรรมลาวและอีสาน หรือ “ม้าขี่” ในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นคณตรงที่มีอำนาจพยากรณ์เหตุการณ์ในอนาคต ในแง่ที่เราจะเห็นพฤติกรรมของตัวละครที่ซับซ้อนทางความคิดระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งทั้ง 2 ระบบนั้นยังมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ บางครั้งเป็นเรื่องยากที่จะแยกแยะออกจากกันได้ ดังที่ Robert Redfield (1965: 41) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้ชี้ให้เห็นว่าข้อแตกต่างในระดับความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมต่าง ๆ นั้น เราอาจแบ่งแยกวัฒนธรรมออกเป็น 2 ระบบคือ ระดับวัฒนธรรมหลัก (great tradition) และระดับวัฒนธรรมชาวบ้าน (little tradition) โดยที่ทั้งสองระดับยังเกี่ยวข้องกันและแยกจากกันไม่ได้

นอกจากพระพุทธเจ้าจะมีบทบาทเป็นผู้พยากรณ์หรือหยั่งรู้เรื่องราว ทั้งในอดีตและอนาคตแล้ว ยังพบว่าในตำนานพระธาตุหลายเรื่อง สัตว์สัญลักษณ์มีบทบาทเป็นผู้หยั่งรู้และเป็นผู้บอกเหตุที่ตั้งของพระธาตุ ตัวอย่างเช่น ตำนานพระธาตุจอมจ้อ (ไทยยวน) เล่าว่าพญานาคแปลงกายเป็นชายหนุ่มได้เล่าเรื่องในอดีตให้พระยาศรีจอมมรรคาฟัง เมื่อพระองค์ทราบก็ได้สร้างเจดีย์สูงสวมครอบปากอุโมงค์ที่บรรจุพระเกศาธาตุ เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ไทยยวน) พญากาเผือกและบริวารเป็นอารักษ์เฝ้าพระธาตุ ได้แสดงเหตุบอกเล่าถึงสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุให้พระยาอาทิตย์ราชโอรสแห่งพระนางจามเทวีทราบ ทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุส่ว (ไทยภาคใต้) เล่าว่ามีกาฝูงหนึ่งพากันบินมาเกาะที่ซากอิฐ แล้วพากันกระพือปีกส่งเสียงร้องดังไปทั่ว พระยาศรีธรรมมาไตรราชรับสั่งให้ทหารถืออิฐปูนที่ปรักหักพังออกแล้วพบผอบทองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุอยู่ในซากเจดีย์ รับสั่งให้แม่ทัพนายกองทำการซ่อมสร้างสถาปนาพระเจดีย์ขึ้นใหม่จนสำเร็จ แล้วนำพระบรมธาตุในผอบทองเข้าบรรจุประดิษฐานไว้เช่นเดิม สอดคล้องกับตำนานพระบาทวังรุ่ง (ไทใหญ่) เล่าว่ารังยักษ์ (เหยี่ยว) ได้บินไปยังหมู่บ้าน เพื่อบอกเหตุที่ตั้งของพระบรมธาตุซึ่งอยู่บนยอดดอยให้ชาวบ้านชาวเมืองรู้

จากตัวอย่างตำนานพระธาตุข้างต้น แสดงให้เห็นว่าสัญลักษณ์นี้มีบทบาทเป็นเสมือนผู้บอกเล่าและแจ้งเหตุเกี่ยวกับที่ตั้งหรือที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เช่นนี้ บรรดาสัตว์เหล่านี้จึงมีบทบาทเป็นเสมือนสัตว์พยากรณ์มีหน้าที่เป็น “ผู้ส่งสารสวรรค์” ซึ่งมีอำนาจวิเศษสามารถหยั่งรู้เรื่องทางพุทธศาสนาได้ การแสดงออกของสัตว์เหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นการบินวนไปมาเพื่อบอกที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การแปลงกายเป็นมนุษย์เพื่อขึ้นมาบอกเล่าเรื่องสถานที่ประดิษฐานพระธาตุ จึงสะท้อนว่ามนุษย์ต้องเรียนรู้และเข้าใจภาษาของสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตในโลกความเป็นจริงของคนไทที่มองว่า พฤติกรรมของสัตว์เป็นกลางบอกเหตุอย่างหนึ่ง ทั้งที่เกี่ยวกับเรื่องชีวิตและสภาพแวดล้อมธรรมชาติในบ้านเมืองได้ ในแง่นี้ สัตว์จึงทำหน้าที่เป็นตัวกลาง (mediator) ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม และมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะทั้งพญานาค พญากาเผือก ล้วนเป็นสัตว์สัญลักษณ์ที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติในระบบคิดของคนไทมาก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จเข้ามายังดินแดนของชนชาติไท

สัตว์สัญลักษณ์ตามคติความเชื่อดั้งเดิมเป็นผู้บอกเหตุที่ตั้งและผู้เฝ้าดูแลรักษา พระธาตุ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพุทธศาสนา การบอกเหตุหรือการพยากรณ์นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของความเชื่อพุทธศาสนาให้เข้ากับคติความเชื่อดั้งเดิมในวิถีชีวิตของคนไทย กล่าวคือสังคมวัฒนธรรมของคนไทยหลายแห่งมีความเชื่อมกันเกี่ยวกับการนับถือสัตว์สัญลักษณ์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งที่สามารถเชื่อมโยงกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติได้ ดังกรณีประเพณีบูชาภพที่มีตัวภพเป็นสัญลักษณ์หลัก ประเพณีแห่นางแมวก็มีตัวแมวเป็นสัญลักษณ์หลัก ประเพณีฆ่าควายเลี้ยงผีก็มีควายเป็นสัญลักษณ์ ประเพณีบุญบังไฟก็มีพญานาคเป็นสัญลักษณ์สำคัญ เป็นต้น ในแง่นี้ สัตว์ตามวิธีคิดแบบดั้งเดิมของคนไทยจึงเป็นตัวแทนของพลังวิเศษหรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่ถูกผนวกให้เข้ากับพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาหลักของคนในสังคมวัฒนธรรมชนชาติไทย

มีข้อสังเกตว่า คนไทยอีสานบางพื้นที่เชื่อว่า กามีพลังอำนาจวิเศษสามารถหยั่งรู้หรือคาดการณ์เหตุที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ โดยเฉพาะกากลูกมดเป็นเสมือนยมทูตของความตายหรือเป็น “ผู้ส่งสารสวรรค์” เพราะถ้ากามาบินวน แล้วส่งเสียงร้องดังไปทั่วทั้งหมู่บ้านหรือชุมชนใดแล้ว ซึ่งคนไทยอีสานเชื่อว่ากาส่วนใหญ่จะอยู่ตามท้องไร้ท้องนา ไม่ค่อยบินเข้ามาในหมู่บ้านที่มีผู้คนอาศัยอยู่ พฤติกรรมการส่งเสียงร้องและบินวนไปมาของกานั้นเป็นลางบอกเหตุคือเชื่อว่าในหมู่บ้านหรือชุมชนนี้จะมีคนตายหรือมีเหตุร้ายเกิดขึ้น ซึ่งความเชื่อนี้ก็ยังคงสืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้

โดยสรุป ภาษาของตำนานพระธาตุที่ปรากฏจากเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่ผสมกลมกลืนกันนี้ สะท้อนให้เห็นว่ามีการปรับพฤติกรรมทางพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับคนในสังคมชนชาติไทย กล่าวคือ มีการผนวกพฤติกรรมความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าด้วยกัน ดังเช่น การเดินทางเพื่อมาเผยแพร่พระศาสนา + การเดินทางมาจากฟ้าเพื่อสร้างเมือง = การเดินทางมาจากฟ้าเพื่อสร้างพระศาสนา, การถือศีลปฏิบัติธรรม + การบันดาลฝน = การถือศีลปฏิบัติเพื่อบันดาลฝน, การแสดงความเคารพบูชาพระศาสนา + การเซ่นไหว้ผี = การแสดงความเคารพบูชาพระศาสนาเพื่อเซ่นไหว้ผี เป็นต้น การผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันของพฤติกรรมทั้งสองความคิดความเชื่อนี้ สะท้อนให้เห็นการยอมรับผสมผสานระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา โดยพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ตัวละครฝ่ายพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมได้ถูกนำมาผนวกสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (integration) ซึ่งเป็นการผลิตใหม่ทางความคิดเพื่อประสานความเชื่อที่ต่างกันทั้ง 2 ระบบให้เข้ากันได้อย่างสมดุล อันเป็นการสร้างความสมมาตรทางความคิดในระบบความเชื่อทางศาสนาของกลุ่มชนชาติไทยนั่นเอง

ปรมินท์ จารูร (2548: 257) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในตำนานปรัมปราหลายเรื่อง ซึ่งรวมถึงตำนานพระธาตุว่า ตำนานปรัมปราเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าตัวละครชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ ซึ่งเดิมนับถือความเชื่อดั้งเดิม เช่น ลัวะ-กะเหรี่ยง-ทมิฬ-มิลักขุมอญ ได้หันมายอมรับนับถือพระพุทธรูป ซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายพุทธ โดยได้แสดงพฤติกรรมการถวาย - กราบไหว้ - นำอาหารและแดงโมมาถวาย - เอาผ้าสไบของตนเช็ดพระบาท- หุงข้าวมาใส่

บาตร - ดุแลรักษาพระธาตุ ส่วนตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา เช่น ยักษ์ - เทวดา - พญานาค - ฤๅษี ก็ได้แสดงการยอมรับนับถือพุทธศาสนาโดย ขอบวช-นำพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้อย่างดีในผอบแก้วมรกต - นำผลสมอมมาถวาย - ควักดวงตาถวาย - อุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้า พุทธกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการยอมรับผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา โดยตัวละครที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมและชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ นั้น ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นอารักษ์ที่ดูแลรักษาพระบรมธาตุ หรือเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ทำนุบำรุงพุทธศาสนา

เมื่ออ่านตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้งหมดแล้ว ถ้าถาม “ความในใจ” ที่บรรพชนคนไทยพยายามจะสื่อกับคนรุ่นหลังว่า บรรพชนคนไทยนี้ต้องการจะสื่อสารเรื่องอะไรให้คนอีกรุ่นหนึ่งรับรู้

จากประเด็นคำถามข้างต้น ผู้วิจัยมองว่าตำนานพระธาตุมิได้เป็นเพียงข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นเรื่องการเปลี่ยนบทบาทของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ไปเป็นผู้ดูแลรักษาอุปัฏฐากพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะยังมีเรื่องการผนวกพุทธกรรมที่ซ้ำๆ จากความเชื่อทั้งสองระบบให้รวมเข้ากันด้วย ดังที่ได้กล่าวอธิบายมาแล้วข้างต้น ในแง่หนึ่งจึงเห็นได้ว่า การผสมกลมกลืนทางความคิดความเชื่อของคนไทระหว่าง “พุทธกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม” กับ “พุทธกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบพุทธศาสนา” เป็นสิ่งที่ตำนานพระธาตุได้บันทึกไว้ และเป็น “รหัส” ทางภาษาของตำนานพระธาตุเพื่อต้องการจะบอกคนรุ่นหลังว่า ครั้งหนึ่งพุทธกรรมสัญลักษณ์เหล่านี้อยู่คนละฝ่ายความคิดในลักษณะ “ต่างคนต่างอยู่” แต่ต่อมาเมื่อพุทธศาสนามีอิทธิพลเผยแพร่ขยายเข้ามาสู่ดินแดนชนชาติไทอย่างกว้างขวาง จึงทำให้เกิดความพยายามในการผสมผสานบูรณาการและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมความเชื่อทั้งสองกระแสนี้ให้เข้ากัน

หลังจากได้กล่าวถึงภาพฉายเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ที่สะท้อนจากตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทแล้ว คงเห็นความคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพุทธกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏ “ซ้ำๆ” กันในเรื่องการขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม การมีลักษณะต่างกันของพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ในขณะที่เดียวกันก็มีเรื่องการยอมรับของพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม รวมทั้งการผสมผสานกลมกลืนอยู่ร่วมกันของระบบความเชื่อทั้งสองด้วย

สารจากตำนานพระธาตุนั้นเป็นเรื่องของความขัดแย้งในใจหรือความไม่แน่ใจว่า “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวเป็นพื้นที่ของใครกันแน่?” ความขัดแย้งทางความคิดในใจของคนไทนั้นมีอยู่ 2 ด้าน ทั้งในด้านที่คิดว่า “จะนับถือความเชื่อดั้งเดิม ในรูปของผี/ อำนาจเหนือธรรมชาติ” และในด้านที่คิดว่า “จะนับถือพุทธ ในรูปของพระพุทธรูปเจ้าดี”

เพื่อให้เห็นความในใจจากสารบรรพชนที่สะท้อนผ่านตำนานพระธาตุชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยจะแสดง mytheme ให้เห็นความคิดตรงข้ามกันที่มีทั้งด้านบวกและลบของความคิดเหล่านี้ โดยขอเสนอเป็นตาราง ดังนี้

การนับถือความเชื่อดั้งเดิม		การนับถือพุทธ	
แถวที่ 1	แถวที่ 2	แถวที่ 3	แถวที่ 4
การยอมรับความเชื่อดั้งเดิม	การขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิม	การขัดแย้งกับความเชื่อทางพุทธศาสนา	การยอมรับความเชื่อทางพุทธศาสนา
+	-	-	+

หมายเหตุ: ตารางนี้ดัดแปลงมาจากตาราง “เพลงตำนานปรัมปราไทย-ไท: สารแสดงความในใจของบรรพชนไทย-ไท” ของ ศีราพร ณ ถลาง. 2548. **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.** กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 296.

จากตารางข้างต้น สามารถแบ่งกลุ่ม **mythemes** จากตำนานพระธาตุของชนชาติไทออกได้เป็น 4 แถว ดังนี้

แถวที่ 1 เป็น **mytheme** กลุ่มที่เป็นการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือความเชื่อดั้งเดิม (ยักษ์ดูแลเมือง, นาคสร้างเมือง, ผีให้คุณ) และเมืองนี้เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งทำให้พระพุทธรูปองค์ใดองค์หนึ่งต้องเสด็จมา

แถวที่ 2 เป็น **mytheme** กลุ่มที่ตรงกันข้ามกับแถวที่ 1 คือเป็นการขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือความเชื่อดั้งเดิม (ยักษ์กินคน, นาคทำลายเมือง, ผีให้โทษ)

แถวที่ 3 เป็น **mytheme** กลุ่มที่เป็นการขัดแย้งกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมหรืออำนาจเหนือธรรมชาติกับความเชื่อทางพุทธศาสนา (ยักษ์ไล่จับพระพุทธรูปเจ้ากิน, พญานาคทำประลองฤทธิ์กับพระพุทธรูปเจ้า, พญานาคไม่ให้น้ำแก่พระพุทธรูปเจ้า, ผีหนีไปหลบซ่อนตัวเมื่อเห็นพระพุทธรูปเจ้า)

แถวที่ 4 เป็น **mytheme** กลุ่มที่เป็นการยอมรับความเชื่อทางพุทธศาสนา (การกราบไหว้พระพุทธรูปเจ้า, การบูชาพระธาตุเจดีย์, การทูลขอรอยพระบาท, การถือศีลปฏิบัติธรรม)

จาก **mytheme** ทั้ง 4 แถว ผู้วิจัยลองสร้างเป็นตารางตามกระบวนการวิเคราะห์ตำนานเรื่อง **อิติปุส** ของ Claude Lévi-Strauss และตามตารางแสดงเพลงตำนานปรัมปราไทย-ไท: สารจากบรรพชนไทย-ไท ของ ศีราพร ณ ถลาง โดยได้ใส่ข้อมูลจากตำนานพระธาตุของชนชาติไทเพื่อให้เห็นภาพปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนาของชนชาติไททั้ง 2 ระบบ อย่างชัดเจน ดังนี้

การนับถือความเชื่อดั้งเดิม		การนับถือพุทธศาสนา	
แถวที่ 1 (การยอมรับความเชื่อ ดั้งเดิม)	แถวที่ 2 (การขัดแย้งกับความเชื่อ ดั้งเดิม)	แถวที่ 3 (การขัดแย้งความเชื่อทาง พุทธศาสนา)	แถวที่ 4 (การยอมรับความเชื่อทางพุทธ ศาสนา)
+	-	-	+
พระพุทธเจ้าเสด็จเสวยโลก มายังดินแดนสุวรรณภูมิ - อาศัยอยู่ในป่า - อาศัยอยู่บนยอดเขา - อาศัยอยู่ริมแม่น้ำ	มนุษย์ถูกอำนาจเหนือ ธรรมชาติให้โทษ - ยักษ์กินคนชาวเมือง - พญานาคทำให้เมืองล่ม - ผีเข้ามารองเมือง	ชนพื้นเมืองไม่พอใจต่อ การเดินทางเข้ามาของ พระพุทธเจ้า - ยักษ์ไล่จับกิน - พญานาคประลองฤทธิ์ - ผีหนีไป	ชนพื้นเมืองพอใจและยอมรับ ต่อการเดินทางเข้ามาของ พระพุทธเจ้า - ลัวะถวายข้าวและอาหาร - กะเหรี่ยงถวายน้ำผึ้ง - พญานาคอุปัฏฐาก พระพุทธเจ้า - ยักษ์ถือศีลปฏิบัติธรรม - สัตว์ก้มลงกราบที่เท้า - ชนพื้นเมืองสร้างพระธาตุ

จากตารางข้างต้น จะเห็นเรื่องราวที่มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกันอยู่ 2 คู่หลัก นั่นคือการยอมรับและการขัดแย้งของความเชื่อทางศาสนา 2 ระบบ ระหว่าง “การนับถือความเชื่อดั้งเดิม” กับ “การนับถือความเชื่อทางพุทธศาสนา”^{*}

^{*} การประยุกต์ใช้ความคิดเรื่องการจัด mytheme เป็นตารางตามกรอบคิดของ Claude Lévi-Strauss จากตำนานอิติปุส ที่สะท้อนให้เห็นเรื่องความเชื่อทางศาสนานี้มีปรากฏอยู่ในงานศึกษาของ ศิราพร ณ ถลาง. ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน, หน้า 296. และในวิทยานิพนธ์ของ ประมินทร์ จารูวร. เรื่องความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย, หน้า 304.

แถวที่ 1 เป็นการยอมรับความเชื่อดั้งเดิม *mytheme* ในแถวนี้สะท้อนให้เห็นการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในคติความเชื่อดั้งเดิม ทั้งที่เป็นเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตัวละคร และพฤติกรรม ดังจะเห็นได้จากการยอมรับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ซึ่งเป็นดินแดนสุวรรณภูมิที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จะต้องเสด็จมา เพื่อมาพบกับเหล่าบรรดาชนพื้นเมืองต่างๆ ที่มีฤทธิ์มีอำนาจเช่นกัน นอกจากนี้ตำนานพระธาตุยังมีภาพปรากฏ “ซ้ำๆ” เกี่ยวกับเรื่องการเดินทางของพระพุทธเจ้าโดยการเหาะมาทางอากาศ ซึ่งบ่งบอกถึงการยอมรับอำนาจวิเศษและอิทธิปาฏิหาริย์ที่มีอยู่ในตัวตนของพระพุทธเจ้าด้วย รวมทั้งภาพของพระพุทธเจ้าที่มักจะเสด็จไปพำนักอาศัยอยู่ตามป่าตามดอย ก็บ่งบอกให้รู้ว่า พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ซึ่งพระพุทธเจ้าจะต้องเสด็จไปยังที่นั้นๆ นอกจากนี้ ยังมีภาพสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติของมนุษย์ ดังกรณีภาพของพญานาคสร้างเมืองให้ผู้นำทางวัฒนธรรมของชนชาติไท ยักษ์คอยปกป้องคุ้มครองและผีเสื้อน้ำผีเสื้อบกทั้งหลายก็ได้อยู่อาศัยดูแลบ้านเมือง เป็นต้น

แถวที่ 2 เป็นการขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิม *mytheme* ในแถวนี้ สะท้อนให้เห็นเรื่องการขัดแย้งของมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีอำนาจสามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้จากตำนานพระธาตุของคนไท จะพบภาพซ้ำๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมการทำร้ายมนุษย์ของอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องยักษ์จับชาวเมืองกินเป็นอาหาร ยักษ์สร้างความเดือนร้อนทุกข์ยากให้กับชาวเมือง พญานาคบันดาลให้น้ำท่วมเมือง พญานาคทำให้เมืองล่ม ผีเข้ามาสร้างความปั่นป่วนให้กับชาวเมือง หรือที่เรียกว่า “ผีครองเมือง” ทั้งหมดนี้ล้วนฉายภาพของการขัดแย้งกันระหว่างมนุษย์กับความเชื่อดั้งเดิมทั้งสิ้น

แถวที่ 3 เป็นการขัดแย้งกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา *mytheme* ในแถวนี้สะท้อนให้เห็นภาพของการต่อสู้ และเป็นปฏิปักษ์กันของความคิดฝ่ายพุทธกับความเชื่อดั้งเดิม เพราะความเชื่อดั้งเดิมเป็นสิ่งที่อยู่มาแต่เดิม และอยู่มาก่อนที่พุทธศาสนาจะแพร่ขยายเข้ามา ซึ่งทำให้ความเชื่อทั้ง 2 ระบบ เกิดการปะทะสังสรรค์กัน และใน *mytheme* นี้ บ่งบอกให้เห็นภาวะของการขัดแย้งกัน ดังจะเห็นได้จากภาพของยักษ์ที่พยายามไล่จับพระพุทธเจ้ากิน พญานาคไม่ให้น้ำแก่พระพุทธเจ้า การต่อสู้ประลองฤทธิ์ของพญานาคกับพระพุทธเจ้า รวมถึงภาพของบรรดาผีทั้งหลายที่เกรงกลัวพระพุทธเจ้าแล้วหลบหนีไป ทั้งหมดล้วนสื่อให้เห็นความในใจเรื่องการขัดแย้งกันของความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน

แถวที่ 4 เป็นการยอมรับความเชื่อทางพุทธศาสนา *mytheme* ในแถวนี้ สะท้อนให้เห็นภาพของการยอมรับความเชื่อทางพุทธศาสนาของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งบ่งบอกให้เห็นถึงเรื่องการผสมผสานอยู่ร่วมกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ กล่าวคือบรรดายักษ์ พญานาค และผีทั้งหลายได้กลายมาเป็นส่วนประกอบหนึ่งในโครงสร้างทางพุทธศาสนา นั่นคือทั้งหมดได้กลายมาเป็นผู้ดูแลรับใช้พุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น ยักษ์เฝ้าอุโบสถ พญานาคเฝ้าพระธาตุ ผีดูแลพระบาท เป็นต้น นอกจากนี้ ยังปรากฏภาพของบรรดาชนพื้นเมืองที่ได้กลายมาเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา

ดังจะเห็นได้จากชาวลัวะ ชาวกะเหรี่ยง ชาวมอญ ได้นำอาหารและน้ำมาถวายแก่พระพุทธเจ้า และพระอรหันต์สาวกทั้งหลาย ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นการยอมรับอำนาจของฝ่ายพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ในเชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมสัญลักษณ์ อันเป็นตัวแทนของความคิดความเชื่อทั้ง 2 ระบบนั้น เราอาจอาศัยแนวคิดของ Emile Durkheim (1954: 47) ที่มองว่าศาสนาเป็นระบบความเชื่อและปฏิบัติการที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน

ลักษณะการยอมรับและการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของคนไท อาจสรุปเป็นสารบรรพชนที่มาจากตำนานประเภทนี้ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะระบบความเชื่อทางศาสนาของกลุ่มชนชาติไทได้ว่า ลักษณะความเชื่อในบริบททางสังคมวัฒนธรรมไทย-ไทนี้ พบว่ามีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทางศาสนาที่ต่างกัน โดยเฉพาะระหว่างความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ (คติเรื่องผี คติเรื่องขวัญ และสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ) กับความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งในอดีตคนไทยผูกพันอยู่กับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ แต่ต่อมาภายหลังอิทธิพลของพุทธศาสนาได้เข้ามามีอำนาจเหนือกว่า ซึ่งทำให้กลุ่มคนไทยต้องพยายามปรับเปลี่ยน และได้หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาในที่สุด เพราะเชื่อว่าพุทธศาสนาสามารถแก้ไขปัญหาและปมขัดแย้งภายในใจให้กับผู้คนได้อย่างสมบูรณ์และดียิ่ง แต่อย่างไรก็ตามคนไทยก็ยังคงศรัทธาและนับถืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมอยู่ อีกทั้งความเชื่อดั้งเดิมก็ยังเป็นสิ่งที่สามารถตอบสนองทางใจให้แก่คนไทยได้ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ความเชื่อที่แตกต่างกัน 2 ระบบ มีลักษณะที่ผสมผสานอยู่ร่วมกันภายใต้โครงสร้างทางพุทธศาสนา การผสมผสานทางความเชื่อทำให้เกิดความสุขและอบอุ่นใจแก่คนไทยว่า พวกตนมีทั้งสถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่อยู่ในรูปของถ้ำ แม่น้ำ ก้อนหิน ยักษ์ พญานาค ผี และสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ ที่บรรพบุรุษนับถือ รวมอยู่กับสถานที่ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่อยู่ในรูปของพระธาตุเจดีย์ พระพุทธรูป พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ วัด พระพุทธเจ้า ฯลฯ ซึ่งทั้ง 2 ฝ่ายได้อยู่ร่วมกันต่างร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนทำให้เกิดอำนาจวิเศษที่มีพลังมหาศาล และสามารถสร้างความสุขสงบร่มเย็นให้เกิดขึ้นกับกลุ่มชนและสังคมของคนไทได้อย่างบริบูรณ์ การผสมผสานอยู่ร่วมกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ซึ่งตำนานพระธาตุของชนชาติไทได้พยายามฉายภาพให้เห็นว่าฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมได้ถูกผนวกรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของฝ่ายพุทธศาสนา ซึ่งทำให้เห็นภาพของคติพุทธแบบไทยๆ

แสดงให้เห็นว่าการนำเอาเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมสัญลักษณ์ทั้งในฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา มาร่วมมือกันสร้างพระธาตุหรือดูแลพระธาตุนั้น ต่างบ่งชี้ให้เห็นถึงร่องรอยของการสร้างความผูกพันหรือความพยายามที่จะประสานความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ให้เข้ามาอยู่ด้วยกันได้ โดยมีพระธาตุเป็นสื่อกลางหรือเป็นตัวเชื่อมร้อยความเชื่อทั้งสองเอาไว้

ความเชื่อและศาสนาเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจและเป็นสิ่งที่นักวิชาการสาขาต่างๆ ได้นำมาใช้เป็นประเด็นในการศึกษาวิเคราะห์ตีความ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยต้องการพยายามชี้ให้เห็นความสำคัญของตำนานพระธาตุ ในฐานะที่เป็นข้อมูลทางคติชนอีกประเภทหนึ่งที่สามารถชี้

ศึกษาเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาของกลุ่มชนชาติไทยเช่นเดียวกับ นักวิชาการในศาสตร์อื่นๆ หนึ่ง งานศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุในฐานะที่เป็นเครื่องบ่งชี้ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาของกลุ่มชนชาติไทยก็ยังมีไม่มากนัก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ ของชนชาติไทย ทั้งในประเพณีบูชาและประเพณีลายลักษณ์ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากและแพร่หลาย อย่างกว้างขวาง

การศึกษาลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ทำให้พบว่าการ ปะทะสังสรรค์กันทางความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมมีหลายลักษณะ ซึ่งมีทั้ง การขัดแย้ง การยอมรับ และการผสมกลมกลืนทางความเชื่อ ลักษณะความสัมพันธ์ที่แตกต่าง กันนั้น สามารถสะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางความเชื่อของคนไทย ทั้งในด้านของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ นอกจากนี้ ยังทำให้เห็นพลัง ศรัทธาของคนไทยที่มีต่อคติความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งยังคงแทรกปะปนอยู่กับพุทธศาสนาได้อย่างสนิท ราบทั้งยังเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อดั้งเดิมได้ส่งเสริมสนับสนุนให้พุทธศาสนากลายเป็น ศาสนาที่เป็นที่ยอมรับนับถือกันอย่างแพร่หลายในสังคมชนชาติไทยมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ตำนานพระธาตุของคนไทยหลายเรื่องได้สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้านั้น มีพลังอำนาจสูงสุดไม่มีเทพเจ้าองค์ใดมีอำนาจเหนือพระพุทธรูปเจ้า พฤติกรรมอย่างหนึ่งที่เป็น สัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ นั่นคือ “การชนะมาร” ทั้งนี้เพราะคนไทยพุทธเชื่อว่า แม้มารจะชนะและมีอำนาจในตอนต้น แต่ท้ายสุดแล้วพุทธศาสนาก็จะเป็นฝ่ายชนะมาร แนวคิด ดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะความสัมพันธ์ของความเชื่อทั้ง 2 ระบบว่า มีการยอมรับและ การผสมผสานกลมกลืนมากกว่าการขัดแย้งกัน ซึ่งเราอาจมองว่าตำนานพระธาตุดังกล่าวเหล่านี้ ถูกสร้างขึ้นมาจากที่ผู้คนส่วนใหญ่ได้ยอมรับนับถือพุทธศาสนาและกลายเป็นชาวพุทธไป แล้วนั่นเอง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชนชาติไท

เท่าที่ผ่านมาแล้ว ผู้วิจัยได้นำเสนอการวิเคราะห์ตำนานพระธาตุโดยเน้นตัวบทเป็นสำคัญ แต่ในบทที่ 6 นี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในบริบททางสังคมวัฒนธรรมเนื่องจากตำนานมักจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาและมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพิธีกรรม หนึ่งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุจะสนับสนุนประเด็นเรื่องการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ที่มีปรากฏอยู่ในสังคมของชนชาติไท ผู้วิจัยจะจำแนกพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุตามวัตถุประสงค์โดยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

- 6.1 พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุ
- 6.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ
- 6.3 พิธีกรรมเกี่ยวกับการบันดาลความอุดมสมบูรณ์
- 6.4 พิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างบุญและอุทิศส่วนกุศล

6.1 พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุ

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุโดยตรงที่อยู่ในการรับรู้ของคนไท โดยจะขอนำพิธีกรรมที่มีความเด่นชัดและมักจะปรากฏซ้ำๆ ในสังคมของชนชาติไท หลายกลุ่ม ทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและนอกประเทศไทย ดังนี้

- 6.1.1 พิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ
- 6.1.2 พิธีบูชาพระธาตุประจำปีเกิด
- 6.1.3 พิธีงานบุญไหว้พระธาตุ

6.1.1 พิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

การแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุโดยใช้ผ้าเป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องบูชาพระธาตุ อันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง การใช้ผ้าบูชาพระธาตุพบในคติความเชื่อของคนไทหลายกลุ่ม ทั้งชาวไทลื้อ ไทเขิน ไทยอีสาน ไทยยวน และไทยภาคใต้ ซึ่งอาจมีคำเรียกชื่อแตกต่างกัน เช่น ไทลื้อเรียกว่า “ตอดผ้าพระธาตุ” หรือ “ทอดผ้าพระธาตุ” ไทยอีสานเรียกว่า “ถวายผ้าพระธาตุ” เช่นเดียวกับไทยยวน ในขณะที่กลุ่มไทยภาคใต้มีพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ซึ่งถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช

พิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุเมืองนครศรีธรรมราช แต่เดิมเรียกว่า “พิธีแห่พระบรมขี้ขึ้นธาตุ” การแห่ผ้าขึ้นธาตุนี้เกี่ยวข้องกับการใช้ผ้าเป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเพื่ออุทิศถวายในทางศาสนา โดยคณะศรัทธาพระธาตุนี้จะร่วมกันบริจาคเงินเพื่อนำมาซื้อผ้าเย็บต่อกันเป็นผ้าแถบ แล้วแห่เป็นขบวนนำไปโอบรอบฐานองค์พระธาตุ อันเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การที่ชาวไทยภาคใต้ที่นับถือพุทธศาสนานำเอาผ้าไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราชนี้ เพราะเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นเสมือนพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งเทียบเคียงได้ว่าการถวายผ้าแก่พระบรมธาตุเจดีย์ก็เป็นการถวายผ้าให้แก่พระพุทธรูปเจ้านั่นเอง

ภาพ: ขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุ ณ วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ในวัฒนธรรมชาวใต้มีตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช ซึ่งเล่าที่มาของประเพณีการแห่ผ้าขึ้นธาตุ ซึ่งจะจัดกันปีละ 2 ครั้ง คือวันมาฆบูชาและวันวิสาขบูชาของทุกปี ณ วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราชว่า

ก่อนเริ่มพิธีสมโภชพระบรมธาตุไม่กี่วัน คลื่นได้พัดผ้าแถบผืนหนึ่งที่มีลายเขียนเป็นรูปเรื่องราวพระพุทธรูปประวัติที่เรียกกันว่า “พระบรม” ขึ้นที่หาดปากพนัง ชาวปากพนังได้เก็บส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพญาศรีธรรมโศกราชจันทรภาณุที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อได้รับแถบผ้าพระบรม พญาศรีธรรมโศกราชภาณุก็โปรดให้เจ้าพนักงานซักทำความสะอาดจนหมดจด แต่ลวดลายรูปในผืนผ้ายังเด่นชัดสวยงาม มิได้ลบเลือนแต่อย่างใด เมื่อซักเสร็จจึงฝังไว้ในพระราชวังและประกาศหาเจ้าของ ความปรากฏต่อมาว่า พระบรมเป็นของพุทธศาสนิกชนกลุ่มหนึ่ง ที่จะนำไปถวายเป็นพุทธรูปบูชาพระทันตธาตุที่ลังกา แต่เรือถูกรมรสมแตก

ทำลายลงในทะเล มีบริวารเหลือรอดมาขึ้นฝั่งที่ท่าศาลา ส่วนพระบฏถูกคลื่นซัดขึ้นฝั่งปากพนัง พระศรีธรรมโศกราชจันทรภาณุสดับข่าวนั้นแล้วทรงพิจารณาเห็นว่า พระบฏซึ่งเจ้าของผู้ทำตั้งใจนำไปถวายเป็นพุทธบูชา ประกอบกับบริวารที่รอดชีวิตยินยอมจึงโปรดให้ชาวเมือง จัดเครื่องประโคมแห่แห่นขึ้นห่มองค์เจดีย์พระบรมธาตุ อุทิศส่วนกุศลให้เจ้าของในครั้งสมโภชคราวนั้นด้วย จากปฐมเหตุดังกล่าวจึงเกิดเป็นภารกิจประจำปีของกษัตริย์สืบมาถึงเจ้าเมืองกรมการเมืองนครศรีธรรมราชทุกสมัย ซึ่งจะต้องสร้างพระบฏจัดให้มีการแห่แห่นขึ้นห่มโอบฐานพระบรมธาตุในเทศกาลจนกลายเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของเมืองนครศรีธรรมราชที่สืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 18, 2542: 8738-8742)

ในแง่ของการประกอบพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุนั้น แบ่งออกเป็น 3 ช่วงตามลำดับเหตุการณ์สำคัญ ดังนี้

1. การเตรียมผ้าห่มพระธาตุ

ผ้าที่นำขึ้นห่มพระธาตุ มักจะนิยมใช้สีขาว เหลือง และแดง พุทธศาสนิกชนคนใดต้องการห่มผ้าพระธาตุ จะเตรียมผ้าขนาดความยาวตามความต้องการของตน แต่ส่วนมากจะนำผ้ามาเย็บต่อกัน ซึ่งเป็นขนาดที่สามารถห่มพระธาตุรอบองค์ได้ หากใครต้องการทำบุญร่วมด้วยก็จะบริจาคเงินสมทบการตกแต่งผ้าห่มพระธาตุ บางคนประดิษฐ์ตกแต่งชายขอบผ้าประดับด้วยริบบิ้น พู่ห้อย แพรพรรณ ลวดลายดอกไม้สวยงาม แต่ผ้าห่มพระธาตุผืนพิเศษจะเขียนภาพพุทธประวัติทั้งผืนยาว โดยช่างผู้ชำนาญเขียนภาพ แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจ ความมานะ พยายาม ในการทำผ้าพระบฏขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ แต่ในปัจจุบันผ้าห่มพระธาตุส่วนใหญ่เป็นผ้าผืนยาวเรียบๆ ธรรมดา

ภาพ: ผ้าสีสันต่างๆ ที่นำมาห่มโอบรอบองค์พระธาตุเจดีย์
งานแห่ผ้าขึ้นธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. การจัดขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุและการถวายผ้าขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุ

ขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุนี้ จะมาจากหลายทิศทางแต่ละคนต่างเตรียมผ้ามาเอง ใครจะแห่ผ้าขึ้นธาตุในเวลาใดก็ได้ตามสะดวก ตลอดทั้งวันจึงมีขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุโดยมิได้ขาด และมักจะมีดนตรีนำหน้าขบวนเครื่องดนตรีมีเพียงน้อยชิ้น ส่วนมากแทบทุกคณะจะมีคณะกลองยาวเป็นดนตรีนำขบวน ซึ่งบรรเลงจังหวะที่ครึกครื้น เพื่อช่วยให้เดินสะดวก ขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุจะยื่นแถวเรียงเป็นริ้วขบวนยาวไปตามความยาวของผืนผ้า ทุกคนทูนชูผ้าพระบฏไว้เหนือศีรษะเพราะเชื่อกันว่าผ้าพระบฏเป็นเครื่องสักการบูชาพระพุทธเจ้า จึงควรแก่การบูชาจะถือไว้ในระดับต่ำกว่าศีรษะไม่ได้โดยเด็ดขาด วิธีการถวายผ้าพระบฏ เมื่อขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุถึงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแล้ว จะทำพิธีถวายผ้าพระบฏเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยมีหัวหน้าคณะกล่าวนำผู้ร่วมขบวนว่าตามพร้อมกัน

3. การนำผ้าขึ้นห่มพระธาตุ

หลังจากทุกคนกล่าวคำถวายผ้าพระบฏเรียบร้อยแล้ว จะแห่ทักษิณาวัตรรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ๓ รอบ แล้วนำผ้าเข้าสู่วิหารพระทรงม้า (พระวิหารมหาภิเนษกรมณ์) ซึ่งมีบันไดขึ้นสู่ลานภายในกำแพงแก้วล้อมฐานพระบรมธาตุเจดีย์ ตอนนี้อยู่ที่ร่วมในขบวนแห่จะส่งผู้แทนเพียง ๓ ถึง ๔ คน สมทบกับเจ้าหน้าที่ของวัดนำผ้าพระบฏขึ้นโอบรอบพระบรมธาตุเจดีย์ที่ไม่สามารถขึ้นไปบนกำแพงแก้วได้หมดทั้งขบวน เพราะทางวัดได้กำหนดให้ลานในกำแพงแก้วเป็นเขตหวงห้าม ยกเว้นการนำผ้าพระบฏขึ้นบูชาองค์พระธาตุเจดีย์ ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าใต้ลานกำแพงแก้วในฐานพระบรมธาตุเจดีย์นั้นมีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ หากขึ้นไปเดินบนลานจะไม่เป็นการสมควร

การเข้าร่วมพิธีการแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นหน้าที่โดยตรงของชาวไทยพุทธทั้งในแถบจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดใกล้เคียงที่นับถือบูชาองค์พระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ดังที่กล่าวมาแล้วว่าช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรมนี้จะกระทำทุกปีๆ ละ 2 ครั้ง คือในวันมาฆบูชาและวันวิสาขบูชา อันเป็นวันสำคัญตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา กล่าวคือวันมาฆบูชาเป็นวันที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญซึ่งประกอบด้วยองค์ 4 ประการ คือ 1. เป็นวันเพ็ญเดือน 3 ดวงจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ 2. พระสงฆ์ 1,250 รูปมาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย 3. พระสงฆ์ที่มาประชุมล้วนได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทา 4. พระสงฆ์เหล่านั้นต่างเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น ส่วนวันวิสาขบูชาเป็นวันที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการบูชาในวันเพ็ญเดือน 6 ซึ่งเป็นวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าเป็นช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องทางพุทธศาสนาและพระพุทธเจ้า การนำผ้ามาบูชาพระธาตุในช่วงเวลานี้ จึงเป็นการแสดงออกเพื่อเป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระยะเวลาในการแห่ผ้าขึ้นธาตุบ่งบอกให้เห็นว่าเป็นช่วงก่อนการนำปลุกข้าวคือระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - พฤษภาคมของทุกปี อันสะท้อนร่องรอยความคิดที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับเรื่องการขอความอุดมสมบูรณ์เกี่ยวกับน้ำฟ้าน้ำฝนเพื่อใช้ในการเพาะปลูกด้วย นอกจากนี้การถวายผ้าแก่พระธาตุในพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุนี้ ยังเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่

บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย อนึ่ง สีของผ้าที่นำไปถวายแก่พระธาตุ ซึ่งส่วนใหญ่พบว่ามักจะเป็นสีขาว สีเหลือง และสีแดง เพราะเชื่อว่าสีขาวเป็นสีของความบริสุทธิ์ ส่วนสีเหลืองเป็นสีของความมีศีลธรรม ในขณะที่สีแดงเป็นสีของอำนาจ ผ้าหลากหลายสีสันทเหล่านี้จึงทำหน้าที่เหมือนเป็นความปรารถนาแห่งชีวิตในสังคมของกลุ่มชนนี้เช่นกัน

การนำผ้ามาห่มหรือโอบรอบฐานพระธาตุนี้ เกิดจากความเชื่อที่ว่าองค์พระธาตุเป็นเครื่องหมายแทนพระกายของพระพุทธเจ้า พระธาตุจึงทำหน้าที่เป็นสื่อแสดงถึงพระพุทธเจ้า การใช้ผ้าในพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุนี้ มีความหมายโดยนัยที่เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง กล่าวคือการแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นการบ่งบอกให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของร่างกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งนำมาใช้เทียบเป็นภาพให้เห็นถึงเครื่องนุ่งห่มหรือจีวรของพระสงฆ์ การสวมใส่เสื้อผ้าหรือจีวรเป็นสัญลักษณ์ของการมีชีวิตอยู่ กล่าวคือผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มสร้างความอบอุ่นเพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุขร่มเย็น ในพุทธศาสนานิกายเถรวาทมีพิธีการถวายผ้าให้แก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ใช้ผ้าเป็นสัญลักษณ์เช่นกัน การรับเอาผ้าจากชาวบ้านที่อุทิศในทางศาสนานี้ ถือเป็นพันธกิจอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ และในทางตรงข้ามเหล่าคฤหัสถ์ก็มีหน้าที่จะต้องดูแลอุปถัมภ์โดยการนำเอาผ้าอันเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งมาถวายให้แก่บุคคลทางศาสนาเช่นกัน (พระธรรมปิฎก, 2543: 636) ผ้าจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญในพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เพราะเป็นของบูชาซึ่งเป็นตัวแทนของการอุปถัมภ์ค้ำจุนพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง การใช้ผ้าโอบล้อมฐานพระธาตุเจดีย์เอาไว้ แสดงให้เห็นว่าผ้าคือสิ่งที่รอยรัดและเชื่อมโยงระหว่างชาวเมืองกับพุทธศาสนาให้อยู่ร่วมกัน

นอกจากนี้ ชาวไทยพุทธจังหวัดนครศรีธรรมราช ยังเชื่อว่าการทำบุญและการกราบไหว้บูชาที่ให้ได้กุศลจริง ๆ จะต้องปฏิบัติต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าและใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าให้มากที่สุด เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว ก็ยังมีสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าอยู่ ไม่ว่าจะเป็นพระธาตุเจดีย์ พระพุทธรูป การกราบไหว้บูชาสิ่งเหล่านี้ ก็เท่ากับเป็นการกราบไหว้บูชาต่อพระพักตร์ของพระพุทธองค์เช่นเดียวกัน การที่ชาวนครศรีธรรมราชนำผ้าไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ด้วยการโอบรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ถือเป็นกรณบูชาที่สนิทแนบกับพระพุทธองค์ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่า ผ้าคือสิ่งที่รอยรัดและเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มชนกับพุทธศาสนาให้อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

เมื่อพิจารณาความเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธเจ้ากับผ้าในพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุนี้ อาจกล่าวได้ว่าผ้าของชาวบ้านชาวเมืองเป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการบำรุงดูแลอุปถัมภ์ให้พุทธศาสนาดำรงอยู่และเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไปได้ การถวายผ้าแก่พระธาตุนั้นเป็นทั้งการช่วยให้พุทธศาสนาปกติสุขร่มเย็นและเป็นการทำให้บ้านเมืองปกติสุขร่มเย็นในเวลาเดียวกัน เมื่อพระธาตุซึ่งเสมือนเป็นร่างกายของพระพุทธองค์ถูกห่อหุ้มด้วยผืนผ้าที่สามารถสร้างความอบอุ่นได้ จึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าอำนาจแห่งพระพุทธเจ้าที่สะท้อนมาจากพระธาตุนั้นสามารถแผ่รังสีแห่งความอบอุ่นเพื่อให้ชาวบ้านชาวเมืองร่มเย็นเป็นสุขได้เช่นกัน

ในแง่นี้ การประกอบพิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุของชาวไทยภาคใต้จึงมีจุดประสงค์หลักคือเป็นการระลึกถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังมีจุดประสงค์แฝง

นั่นคือการขอความคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตและชุมชน อีกทั้งยังเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลที่เกิดจากการถวายผ้าแก่องค์พระธาตุนี้ไปให้กับบรรดาบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วเช่นกัน แสดงให้เห็นการใช้คติความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ถูกนำมาเชื่อมโยงกับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นคติเรื่องผีบรรพบุรุษและอำนาจเหนือธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในระบบความเชื่อของคนไทยได้อย่างน่าสนใจ

6.1.2 พิธีบูชาพระธาตุประจำปีเกิด

การบูชาพระธาตุประจำปีเกิด เป็นคติความเชื่ออย่างหนึ่งของคนไทยภาคเหนือ อันเกี่ยวข้องกับเรื่องปีนักษัตรหรือปีเกิดกับพระธาตุในดินแดนต่างๆ ซึ่งเรียกกันในท้องถิ่นว่า “พระธาตุปีเป็ง” หรือ “ซุธาตุ” คติความเชื่อเรื่องซุธาตุเป็นคตินิยมที่รับรู้มาเป็นเวลาช้านานแล้ว

ตามคติความเชื่อแบบล้านนานั้นถือว่า ก่อนที่บุคคลจะมาปฏิสนธิในวิญญูณจะลงมาซุธาตุหรือพักอยู่ที่พระธาตุแห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อเสียชีวิตหรือสิ้นอายุขัยแล้ว วิญญูณก็จะไปพักอยู่ที่พระธาตุนั้นอีก ก่อนที่จะไปเสวยผลกรรมต่อไป เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อว่าคุณคนทั้งหลายนั้นควรไหว้พระธาตุเจดีย์ประจำปีเกิดของตน (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 3, 2542: 1173)

ความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดในวัฒนธรรมล้านนาทำให้เกิดธรรมเนียมนิยมในเรื่องการสร้างภาพเขียนสีน้ำมันหลังกระจก แล้วนำไปติดตามฝาผนังบ้านหรือวางไว้ตามหิ้งพระเพื่อใช้เป็นเครื่องบูชาสักการะของแต่ละบุคคลที่มีปีเกิดตรงกับพระธาตุ ดังที่กำหนดไว้ต่อไปนี้

1. คนเกิดปีชวด หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีไจ้

พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
มีรูปสัตว์ในป็นักษัตรคือ หนู

2. คนเกิดปีฉลู หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีเป้า

พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
มีรูปสัตว์ในป็นักษัตรคือ วัว

3. คนเกิดปีขาล หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปียี่
พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ เสือ

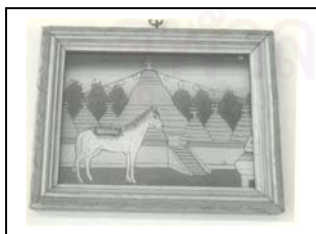
4. คนเกิดปีเถาะ หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีเหม้า
พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ กระต่าย

5. คนเกิดปีมะโรง หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีสี่
พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ งูใหญ่

6. คนเกิดปีมะเส็ง หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีไส้
พระธาตุประจำปีเกิดคือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เจดีย์พุทธคยา
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ งูเล็ก

7. คนเกิดปีมะเมีย หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีสะง่า
พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุชเวดากอง ประเทศพม่า
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ ม้า

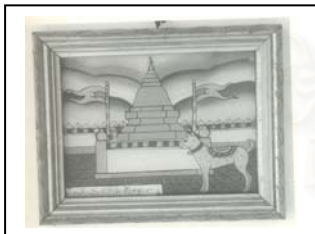
8. คนเกิดปีมะแม หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีเม็ด
พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ แพะ

9. คนเกิดปีวอก หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีสัน
พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ ลิง

10. คนเกิดปีระกา หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีเร้า
พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ ไก่

11. คนเกิดปีจอ หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีเส็ด
พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุจุฬามณี บนสวรรค์
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ หมา

12. คนเกิดปีกุน หรือในภาษาท้องถิ่นเรียกว่าปีไค้
พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย
มีรูปสัตว์ในปีนั้นกษัตริย์คือ หมู แต่ตามคติล้านนาหมายถึงช้าง

หมายเหตุ: ภาพเขียนสีหลังกระจกเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดทั้งหมดข้างต้นนำมาจากใน
เรียรชยา อักษรดิษฐ์. “ขุธาตุ: ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดในล้านนา
ปรากฏการณ์ทางอำนาจ ศรัทธา มายาคติ” ใน ล้านนา: จักรวาล ตัวตน อำนาจ.
2545. กรุงเทพมหานคร: โครงการอาณานิเวศศึกษา 5 ภูมิภาค, หน้า 75-86.

คติการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดเป็นคติความเชื่อที่ปรากฏเฉพาะในสังคมล้านนา ดังที่กล่าวมาข้างต้น พระธาตุมีความสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์ทุกคน เพราะเป็นที่พำนักของดวงวิญญาณมนุษย์ ทั้งในช่วงเวลาก่อนที่จะมาเกิดเป็นมนุษย์และหลังจากที่ตายไปแล้ว ซึ่งคนเราจะต้องไปชดใช้ผลกรรม วิญญาณของบุคคลเหล่านี้ก็จะต้องมาพำนักยังพระธาตุประจำปีเกิดของตนเป็นการชั่วคราว ก่อนที่เดินทางไปยังดินแดนอื่น ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคติการเกิดและการตายกับคติเรื่องการนับถือบูชาพระธาตุว่า เป็นสถานที่ที่อยู่อาศัยหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นเสมือน “บ้านพักชั่วคราว” ของดวงวิญญาณมนุษย์นั่นเอง

ทิว วิชัยขัทคะ (2534 อ้างถึงใน เขียรชยา อักษรดิษฐ์ 2545ก: 239) ได้กล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องธาตุในสังคมล้านนาว่า ความเชื่อเรื่องพระธาตุปีเกิดที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน นั่นก็คือการสร้างวัดบูชาด้วยการจารึกแผ่นโลหะ และการวาดภาพพระธาตุองค์สำคัญในระบบปีเกิดไว้ให้พุทธศาสนิกชนได้มีไว้สักการบูชาตามประจำปีเกิดของแต่ละบุคคล ทั้งนี้โดยการสร้างภาพดังกล่าว มีทั้งการสลักคุณภาพพระธาตุกับสัตว์ประจำปีเกิดลงบนแผ่นทองเหลืองหรือทองแดง พร้อมจารึกชื่อผู้เป็นเจ้าของอุทิศถวายแผ่นโลหะจารึก ก่อนที่จะนำไปบรรจุไว้ในกรูหรือพระธาตุต่าง ๆ ในแง่นี้ สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อเรื่องการเกิดของคนล้านนาว่า ก่อนที่ทุกคนจะก่อเกิดเป็นมนุษย์นั้นจิตวิญญาณของทุกคนเคยอาศัยอยู่ในพระธาตุมาก่อน*

อนึ่ง ในบทเรียกขวัญของล้านนา อันเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตนั้นก็ปรากฏความเชื่อเรื่องการมาสิงสถิตอยู่ในองค์พระธาตุของจิตวิญญาณมนุษย์ก่อนที่จะเกิดเป็นตัวตนขึ้นมาทีหลัง ซึ่งบางครั้งจิตวิญญาณ เหล่านี้ก็ปรากฏในรูปลักษณะของดวงดาว ดังตัวอย่างบทเรียกขวัญล้านนาว่า

“ข้าจักกฎหมายเมื่อเจ้าลงมาเกิด	ตั้งกำเนิดเป็นคน
ยังอยู่บนชั้นฟ้าเป็นฤกษ์ดาวกลาย	ดาวทั้งหลายผับแผ่
ผับทั่วแต่กายบน	ถึงดีลฤกษ์สิ่ง
<u>เป็นดาวหล่นลงมา</u>	<u>ตามธาตุเคยจอต</u>
<u>เป็นที่เคยรอดไผ่มัน</u>	<u>ยังจักขึ้นถ้าอยู่</u>
เกิดยามมาสู่บิดา	ก็อนุญาตใสสว่าง
<u>จึงเข้าหว่างเกศา</u>	<u>แม่มารดาบ่หื้อยังตั้งอยู่บิดา...</u>
	(นฤมล เรื่องรังษี, 2532)

เช่นนี้พระธาตุจึงมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องการทำนิตมนุษย์และชีวิต ซึ่งมีความหมายทางใจสำหรับผู้คน ในอีกด้านหนึ่งพระธาตุก็มีพลังวิเศษมีอำนาจสามารถคุ้มครองและป้องกันมิให้

* มีข้อสังเกตว่า ในคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทหลายกลุ่ม เชื่อว่าแหล่งกำเนิดของมนุษย์หลายกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งรวมถึงคนไทด้วยนั้นอธิบายว่าเกิดจากผลน้ำเต้า หรือลูกน้ำเต้าบุง ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนที่จะถือกำเนิดขึ้นมาบนโลก

จิตวิญญาณของมนุษย์หลงทางหายไปในที่อื่นได้ พระธาตุทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวกลางระหว่างโลกแห่งจิตวิญญาณ (นามธรรม) กับโลกมนุษย์ (รูปธรรม)* เหตุนี้ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดของคนล้านนา จึงเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องชีวิตและความตายของมวลมนุษย์เช่นกัน

พิธีการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดในวัฒนธรรมล้านนานั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการบูชาสิ่งที่ให้กำเนิดชีวิตและแหล่งรักษาชีวิตของมนุษย์ ซึ่งถ้าเช่นนั้นพระธาตุจึงอาจเทียบเคียงได้กับการเป็น “ครรภ์ของมารดา” เพราะครรภ์ของมารดาก็ทำหน้าที่เป็นที่เก็บรักษาทั้งร่างกายและจิตวิญญาณของลูกเอาไว้ ก่อนที่จะให้กำเนิดชีวิตขึ้นมาทีหลัง ในแง่นี้การบูชาพระธาตุประจำปีเกิดที่ปรากฏอยู่ในความคิดความเชื่อของคนล้านนา จึงอาจเรียกว่าเป็นพิธีกรรมแห่งการบูชาผีบรรพบุรุษได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อที่ว่าพระธาตุเป็นที่สถิตของผีและอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ มากมาย ทั้งที่เป็นพญานาค ยักษ์ ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง รวมถึงผีบรรพบุรุษของคนไทยด้วย การเทียบเคียงให้เห็นลักษณะหน้าที่ที่เหมือนคล้ายระหว่างพระธาตุกับครรภ์ของมารดานี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดของคนไทยกลุ่มนี้ว่า พระธาตุเป็นแหล่งเก็บรักษาจิตวิญญาณของมนุษย์ทั้งหลาย เช่นนี้พระธาตุจึงมิได้มีความหมายเฉพาะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อฝ่ายพุทธเท่านั้น แต่พระธาตุยังเกี่ยวพันกับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นเรื่องการนับถือผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ อันเป็นระบบความเชื่ออีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย

ฉะนั้น พิธีการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดในวัฒนธรรมล้านนา จึงเป็นพิธีกรรมในวิถีคิดที่มีการผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างความคิดฝ่ายพุทธกับความคิดฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม พระธาตุในฐานะแหล่งเก็บรักษาจิตวิญญาณของมนุษย์ ร่องรอยความคิดนี้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของความคิดความเชื่อของคนไทยกลุ่มนี้ กล่าวคือจากที่เชื่อว่า “ชีวิตก่อเกิดมาจากพ่อแม่ ซึ่งเป็นบรรพบุรุษและเป็นผู้คุ้มครองชีวิตของมนุษย์ทุกคน” ไปสู่ความคิดที่เป็นวัฒนธรรมแบบพุทธ นั่นคือ “ชีวิตก่อเกิดจากพระธาตุ ซึ่งเป็นตัวแทนความเชื่อในวัฒนธรรมฝ่ายพุทธ และพระธาตุก็เป็นแหล่งคุ้มครองปกป้องมนุษย์” มาก่อนที่ชีวิตและจิตวิญญาณเหล่านี้จะไปปฏิสนธิในครรภ์ของมารดา ในแง่นี้สะท้อนให้เห็นการเกี่ยวเนื่องกันระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในพิธีการบูชาพระธาตุประจำปีเกิด

อนึ่ง ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และสังเกตเห็นพฤติกรรมที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติในพิธีการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดของคนล้านนา พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำรูปปั้นสัตว์ตามปีนักษัตรหรือปีเกิดมาถวายแก่พระธาตุเจดีย์ เช่น คนเกิดปีฉลูก็มักจะนำเอารูปปั้นวัวมาสักการะบูชาแก่พระธาตุนี้ ลักษณะการถวายสัตว์เป็นการอุทิศในความคิดทางศาสนานั้น พบว่าเป็นวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม

* มีข้อสังเกตว่า ที่เก็บอัฐิหรือกระดูกของคนตายในวัฒนธรรมอีสานนั้น ซึ่งจะเรียกว่า “ธาตุเก็บตุก” เชื่อว่าธาตุเหล่านี้เป็นที่สถิตของดวงวิญญาณผู้ที่ตายไปแล้ว โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ธาตุคนตายถือเป็นตัวสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างโลกจิตวิญญาณกับโลกมนุษย์ เพราะบรรดาลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ หากต้องการติดต่อสื่อสารหรือแจ้งข่าวบอกเล่าให้บรรพบุรุษของตนได้รับรู้ หรือต้องการอุทิศส่วนกุศลบุญต่างๆ ก็มักจะไปกราบไหว้บูชา แล้วนำเครื่องบูชาไปถวายหรือวางไว้ที่บริเวณธาตุของผู้ตาย

ของกลุ่มชนในดินแดนแถบนี้ รวมทั้งกลุ่มชนชาติไทยด้วย ซึ่งบางครั้งจะมีการฆ่าสัตว์เช่น ไหว้ผีฟ้า ผีแถน ไม่ว่าจะเป็ นวัว ควาย ไก่ หมู หมา เพื่อเป็นการบูชาเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ แม้ว่า การถวายรูปสัตว์สัญลักษณ์ตามปีนักษัตรแก่พระธาตุประจำปีเกิดของคนไทยกลุ่มนี้ จะมีใช้ การฆ่าสัตว์เช่น ไหว้ผีโดยตรง แต่คติการนำเอาสัตว์มาเป็นเครื่องบูชาพระธาตุ ก็ถือเป็นการกระทำ ที่เกิดจากรากฐานความคิดเกี่ยวกับนำเอาสัตว์มาเป็นเครื่องเช่น ไหว้บูชาผีหรืออาจเรียกว่า เป็นการบวงสรวงอ้อนวอนต่ออำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติตามคติความเชื่อดั้งเดิมได้อีกทางหนึ่ง

ที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เป็นการกระทำเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยปกป้องคุ้มครอง ชีวิตให้เกิดความปกติสุข และหากสิ้นอายุขัยแล้วมนุษย์ก็สามารถเดินทางกลับมาพำนักยัง พระธาตุองค์นี้ก่อนที่จะเดินทางไปชดใช้กรรม ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดเป็นที่พำนัก ของมนุษย์หลังความตายนั้นมีอิทธิพลต่อการทำให้เกิดจารีตนิยมในการเดินทางแสวงบุญไป ยังดินแดนที่ตั้งพระธาตุ กล่าวคือผู้คนในสังคมได้เดินทางไปมาหาสู่กัน บ้างก็มีการแลกเปลี่ยน ความรู้ซึ่งกันและกันโดยมีพระธาตุเป็นตัวกลางสื่อ นำให้ผู้คนพบปะสังสรรค์กัน

ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวข้างต้น เป็นความสัมพันธ์ที่มีใช้เรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ กับมนุษย์เท่านั้น แต่ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดยังก่อให้เกิดลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์ด้วย ไม่ว่าจะเป็ นคนล้านนาด้วยกันเองซึ่งอยู่ต่างถิ่นที่อยู่ หรือคนล้านนากับคน อีสาน คนล้านนากับคนพม่า ซึ่งทั้งหมดล้วนนับถือพุทธศาสนาด้วยกัน อันสะท้อนให้เห็นถึงระบบ การสร้างเครือข่ายทางชาติพันธุ์หรือกลุ่มชนที่อยู่ในดินแดนบริเวณใกล้เคียงกัน ซึ่งเป็นการอาศัย แง่คิดจากเรื่องของศาสนาที่มีอยู่ร่วมกันมาเป็นเครื่องยึดโยงความผูกพันให้เกิดขึ้นกับผู้คนใน สังคมได้อย่างน่าสนใจ

6.1.3 พิธีบุญไหว้พระธาตุ

พิธีบุญไหว้พระธาตุ เป็นงานบุญที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบูชาพระธาตุ ซึ่งพบว่างาน บุญไหว้พระธาตุมีปรากฏอยู่ในสังคมของคนไทยหลายกลุ่ม เช่น งานไหว้พระธาตุพนมของไทย อีสาน งานไหว้พระธาตุหลวงของลาว งานไหว้พระธาตุจอมยองของไทลื้อ งานบุญไหว้พระธาตุ จอมคำของไทเขิน งานไหว้พระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชของไทยภาคใต้ เป็นต้น งานบุญไหว้ พระธาตุเป็นสิ่งที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในดินแดนของชนชาติไทย พิธีไหว้พระธาตุมีความหมายใน เชิงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนับถือพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังสื่อให้เห็นถึงการนับถือตาม ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องคติผีและอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ ด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็น ลักษณะการผสมผสานอยู่ร่วมกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบที่อยู่ในโครงสร้างของพิธีกรรมทาง ศาสนาอย่างเดียวกัน

งานบุญไหว้พระธาตุในวัฒนธรรมของคนไทยหลายกลุ่มนั้นถือเป็นประเพณีพิธีกรรมใน รอบปีที่จะต้องจัดเป็นประจำ ซึ่งอาจมีกำหนดการต่างวาระกันในแต่ละเดือน ดังเช่นไทลื้อมี

“พิธีขึ้นธาตุ”^{*} เป็นงานบุญเดือนเจียง เช่นเดียวกับไทเขินก็มี “งานขึ้นธาตุ” เรียกว่า “งานเดือนเจียงมน” (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2544: 98) เป็นงานบุญเดือนเจียง ในขณะที่ลาวก็มีงานบุญไหว้พระธาตุ เป็นงานบุญเดือน 12 เช่นเดียวกับไทยอีสาน แสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของพระธาตุที่มีอยู่ในระบบศาสนาและพิธีกรรม 12 เดือนของชนชาติไท

ภาพ: งานบุญไหว้พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์ เป็นพิธีกรรมประจำปีของชาติลาว

ในสังคมวัฒนธรรมของชนชาติไท พบว่ามีพิธีงานบุญไหว้พระธาตุปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทหลายกลุ่มหลายพื้นที่ด้วยกัน แต่งานบุญไหว้พระธาตุที่ยิ่งใหญ่และรู้จักกันอย่างแพร่หลายและกว้างขวาง ซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้ ก็คืองานบุญไหว้พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์

งานไหว้พระธาตุหลวง หรืองานบุญนมัสการพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ เป็นงานประเพณีสำคัญในระดับประเทศของลาว งานประเพณีนี้จะจัดขึ้นทุกๆ ปี ในวันเพ็ญ เดือน 12 โดยเชื่อว่าเป็นประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ทั้งนี้เพื่อสักการะบูชาองค์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{*} ประคอง นิมมานเหมินท์ (2544: 95) ได้กล่าวถึงงานประเพณีขึ้นธาตุของไทยลื้อว่า หมายถึงงานไหว้พระธาตุหรือฉลองพระธาตุ งานทำบุญฉลองวัดและพระเจดีย์สำคัญนั้นเป็นงานประจำปีมีอยู่ทุกเมืองในสิบสองปันนา เช่น งานทำบุญฉลองวัดพระเจ้าตนหลวงเจียงกอนในเขตเมืองหลวง งานทำบุญหลวงพระธาตุเมืองนูนและพระธาตุปางเยอเชียงรุ่ง เป็นต้น กำหนดตายตัวทุกปีว่าที่ไหนจะจัดงานเมื่อใด เรียกกันว่า “งานป่าเวณี่ขึ้นธาตุ” นิยมจัดในวันเพ็ญ ในวัดจะติดประทีปโคมไฟสว่างไสว และมีจุดดอกไม้ไฟด้วยที่เรียกว่า “ขึ้นธาตุ” เพราะพระธาตุเจดีย์มักอยู่บนเขา

พระธาตุศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมือง กะวิน เกียงคำชนนี (1999: 35-36) ได้กล่าวถึงประวัติเกี่ยวกับพิธีจัดงานบุญนมัสการพระธาตุหลวงเมืองเวียงจันทน์ว่า

งานบุญนมัสการพระธาตุหลวงได้เริ่มต้นจัดขึ้นอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่สมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ภายหลังพระองค์จึงได้สร้างองค์พระธาตุหลวงนี้ขึ้น* ในศตวรรษที่ 16 ราวปี ค.ศ.1566 หลังจากนั้นได้ตั้งเมืองเวียงจันทน์ขึ้นเป็นนครหลวง การจัดงานบุญนี้จะจัดขึ้นเป็นประจำในวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี เนื่องจากช่วงเวลานี้เป็นระยะเวลาที่ชาวเมืองได้เก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร ที่ได้ทำการเพาะปลูกมาตั้งแต่เดือน 6 ซึ่งเป็นฤดูฝนเรียบร้อยแล้ว และช่วงระยะเวลาการจัดงานบุญไหว้พระธาตุนี้ก็เป็นช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านก้าวไปสู่ฤดูหนาว อากาศจะเย็นลง ดินฟ้าอากาศก็ปราศจากฝน ด้วยเหตุนี้ บรรพบุรุษของคนลาวจึงได้จัดงานบุญไหว้พระธาตุหลวงนี้ขึ้นในวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกๆ ปี การจัดงานบุญไหว้พระธาตุหลวง เป็นการจัดงานเพื่อเฉลิมฉลองพืชพันธุ์ธัญญาหารผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้มา ด้วยเหตุนี้งานบุญไหว้พระธาตุหลวงจึงมีชาวมืองนำเอาผลผลิตทางการเกษตรมาแสดงไว้ในงานบุญนี้ด้วยเป็นจำนวนมาก

การประกอบพิธีกรรมการไหว้พระธาตุหลวงเมืองเวียงจันทน์หลักๆ นั้น พบว่าจะเริ่มด้วยการนิมนต์พระสงฆ์มาร่วมในพิธีกรรม เพื่อให้บรรดาเหล่าพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมงานได้ทำบุญตักบาตร ต่อจากนั้นคณะจัดงานจะมีการจัดเตรียมเครื่องบูชาพระธาตุ ซึ่งเรียกว่า “เครื่องกินยาบูชาเครื่อง 16” คือ 1) ปราสาทผึ้ง 16 ต้น 2) บั้งไฟดอก 16 บั้ง 3) บั้งไฟเพนียด 16 บั้ง 4) บั้งไฟซ่าง 16 บั้ง 5) บั้งไฟตะไล 16 บั้ง 6) ขี้ผึ้ง เทียน 1,250 เล่ม 7) ฉัตรและพัด 16 อัน และเครื่องถวายอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก แล้วนำเอาเครื่องไหว้เหล่านี้ไปตั้งอยู่ตามทิศทั้ง 4 ด้านของพระธาตุหลวง ในพิธีการไหว้พระธาตุหลวงนี้จะมีขบวนแห่ปราสาทผึ้ง มีการตีกลอง แข่งม้า จุดบั้งไฟ และตักบาตรหยาดน้ำ และถวายสังฆทานแก่พระภิกษุสงฆ์

จากลำดับเหตุการณ์สำคัญๆ ที่ปรากฏในพิธีไหว้พระธาตุหลวงเมืองเวียงจันทน์นี้ มีภาพสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานทางความคิดความเชื่อที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะคติความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา กล่าวคือพิธีบุญไหว้พระธาตุบ่งบอกชัดเจนว่าเป็นพิธีกรรมแบบพุทธ

* เมื่อสร้างพระธาตุหลวงสำเร็จแล้ว พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ถวายพระนามพระธาตุองค์นี้ว่า “เจดีย์โลกจุฬามณี” หมายถึงเจดีย์พระเกตแก้วในโลกลมมนุษย์ หรือหมายถึงเจดีย์แก้วที่สูงเหนือโลกเป็นยอดโลก เนื่องจากพระธาตุองค์นี้เชื่อว่าตั้งอยู่บนภูเขาลอง และพระธาตุองค์นี้เป็นพระธาตุใหญ่และเป็นของหลวง (ชนชั้นปกครอง) ประชาชนพลเมืองจึงเรียกว่า “พระธาตุหลวง” หรือ “พระธาตุหลวงเวียงจันทน์” พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ริเริ่มจัดงานบุญหลวงฉลองพระธาตุทุกๆ ปี จนทำให้เกิดเป็นประเพณีประจำปีสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ศาสนาชาวบ้าน การสักการบูชาพระธาตุในงานนี้ ก็เพื่อเป็นการระลึกถึงองค์พระพุทธรูปเจ้าและหลักธรรมคำสอน แต่ในพิธีนี้ก็จะมีบางส่วนประกอบที่มีใช้เรื่องราวตามความเชื่อทางพุทธศาสนาปรากฏแทรกอยู่ด้วย ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ดังเช่นมีการนำเอาเครื่องบูชา ซึ่งมีทั้งข้าวดำข้าวแดง แกงส้ม แกงหวาน หมากพลู บุหรี่ และอื่นๆ มาถวายเป็นเครื่องเช่นไหว้ผิอารักษ์หลักเมือง เพื่อให้ผืนนี้ช่วยคุ้มครองและปกป้องงานบุญไหว้พระธาตุหลวงให้สำเร็จลุล่วง ไม่ให้มีเหตุเภทภัยต่างๆ เกิดขึ้น ในแง่นี้จึงสะท้อนร่องรอยความคิดคติเรื่องผิอารักษ์ที่ได้กลายมาทำหน้าที่เป็นผู้เฝ้าดูแลรักษาพิธีทางพุทธศาสนาด้วย

จากเหตุการณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะกระบวนการผสมผสานของคติความเชื่อ ลักษณะการนำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อดั้งเดิมมาทำหน้าที่ดูแลรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ผู้วิจัยมองว่าเดิมช่วงการจัดงานบุญไหว้พระธาตุ อาจจะเป็นเพียงพิธีการเลี้ยงผิอารักษ์คุ้มครองเท่านั้น แต่ต่อมาเมื่อมีการรับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจึงมีการผนวกเรื่องการเลี้ยงผิอารักษ์ให้กลายมาเป็นผิผู้คุ้มครองงานบุญไหว้พระธาตุ นอกจากการเลี้ยงผิอารักษ์บ้านอารักษ์เมืองแล้ว ยังพบว่ามีการถวายปราสาทผึ้ง ซึ่งเชื่อว่าเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผีบรรพบุรุษด้วย ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวให้เห็นรายละเอียดในหัวข้อต่อไป (ดูเพิ่มเติมในหัวข้อ 6.2.3.ก)

การใช้ผิอารักษ์บ้านอารักษ์เมืองมาเฝ้าคุ้มครองดูแลการจัดงานบุญไหว้พระธาตุนั้น เพราะเกิดจากฐานคิดที่เชื่อว่าผีบ้านผีเมืองนี้มีพลังอำนาจเหนือผีร้ายทั้งปวง เพราะเป็น “เจ้าถิ่นเจ้าฐาน” ดั้งเดิมมาก่อน ด้วยเหตุนี้ก่อนการจัดงานบุญไหว้พระธาตุหลวงทุกครั้งก็ต้องทำพิธีเลี้ยงผีบ้านผีเมืองก่อน ซึ่งคตินี้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแล้ว โดยจะเอาเครื่องบูชาด้วยเครื่อง 8 มาเช่นผี หลังจากทำพิธีจัดงานบุญไหว้พระธาตุสำเร็จลุล่วงแล้ว ก็จะมาจัดงานเลี้ยงผีด้วยเครื่อง 4 เป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ผี ซึ่งจะจัดที่วัดองค์ต่อวัดอินแปง และวัดไตใหญ่ ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นบทบาทของผิอารักษ์บ้านอารักษ์เมืองตามคติความเชื่อดั้งเดิมที่ได้ถูกปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ให้มารับใช้แนวคิดทางพุทธศาสนาจากเดิมเป็น “ผีบ้านผีเมืองที่ดูแลความสงบสุขของบ้านเมือง” กลายมาเป็น “ผีบ้านผีเมืองผู้ดูแลความสงบสุขในกิจพิธีทางพุทธศาสนา”

นอกจากนี้ สัญลักษณ์ในพิธีงานบุญไหว้พระธาตุหลวงยังมีความหมายในเชิงเป็นเรื่องการตอบแทนบุญคุณพระธาตุที่ช่วยดูแลคุ้มครอง และบันดาลความอยู่ดีมีสุขให้แก่ผู้คนชาวเมืองทั้งหลาย ซึ่งบางครั้งชาวบ้านได้นำเอาผลผลิต เช่น ข้าวเปลือก ผลไม้ พืชผักต่างๆ มาถวายแก่องค์พระธาตุด้วย การถวายอาหารข้าวของต่างๆ เหล่านี้ มีความหมายเหมือนกับการเลี้ยงผี เช่นนี้พระธาตุของชาวลาวจึงทำหน้าที่เสมือนเป็นผีดีที่บันดาลคุณให้แก่มนุษย์ พระธาตุจึงถูกนำเสนอใหม่ โดยมีได้เป็นเพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพุทธศาสนาเท่านั้น แต่พระธาตุในบริบททางวัฒนธรรมของคนลาว ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารเรื่องราวทางโลก ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในสังคมเกษตรกรรมด้วย

แม้ว่าพิธีไหว้พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์ จะดูเหมือนเป็นพิธีทางพุทธศาสนา ซึ่งน่าจะมีกลิ่นอายหรือบรรยากาศที่เคร่งขรึมและสงบ แต่ในความเป็นจริงพิธีไหว้พระธาตุหลวงนี้ยังมีกิจกรรมที่เป็นการเล่นเพื่อความบันเทิงสนุกสนานปรากฏแทรกอยู่ด้วย ดังเช่นการตีคลี และการแข่งม้า การจุดบั้งไฟ ซึ่งจะจัดขึ้นหลังจากที่ผู้คนได้ตัดบตรเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้เพื่อสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้มาร่วมพิธีไหว้พระธาตุด้วย จากเหตุผลที่ว่าพิธีไหว้พระธาตุนี้จะจัดทำขึ้นในช่วงหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว การไหว้พระธาตุจึงเป็นการแสดงออกถึงความสำนึกในบุญคุณที่ผีและพระธาตุได้ให้การช่วยเหลือแก่ชาวเมือง การตีคลีและแข่งม้าเพื่อสร้างความบันเทิง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่ทำงานหนักมาตลอดฤดูกาลเพาะปลูกได้ผ่อนคลายพักผ่อน สร้างความสนุกสนาน และได้พบปะสังสรรค์กันระหว่างกลุ่มชนในชุมชนด้วยอีกประการหนึ่ง การนำเอาเรื่องทางศาสนามาสร้างเรื่องทางโลกให้ดูมีชีวิตชีวา จึงแสดงให้เห็นเรื่องการผสมผสานทางความคิดระหว่างคติเรื่องทางโลกกับคติเรื่องทางธรรม อันเป็นการอยู่ร่วมกันระหว่าง “โลกสามัญ” กับ “โลกศกดิ์สิทธิ์” ได้อย่างน่าสนใจ

ภาพ: การตีคลีในพิธีงานบุญไหว้พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์

Charles Archambault (1996: 41-43) ได้กล่าวถึงการเล่นในเชิงพิธีกรรมที่เรียกว่า “การตีคลี” ในช่วงงานบุญไหว้พระธาตุหลวงของชาวเวียงจันทน์ว่า ในงานไหว้พระธาตุหลวงนี้ จะมีการตีคลีในช่วงเวลา 9 โมงของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ในการประกอบพิธีกรรมจะมีพราหมณ์ทำการบายศรีสู่ขวัญ ประพรมน้ำมนต์เครื่องหอมต่างๆ โดยจะวางลูกคลีไว้บนหิ้ง การเล่นในเชิงพิธีกรรมนี้ถือเป็นการอ้อนวอนต่ออำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในบ้านเมืองและพระธาตุช่วยให้คุ้มครองดูแลชาวเมือง ดังคำสวดอ้อนวอนของพราหมณ์ว่า

“โอบายศรีปฐมา ผู้คุ้มครองพวกเขาและปกป้องลูกหลานของเขา เพื่อนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง การเล่นตีกลองในครั้งนี้ ขออย่าให้เกิดการได้รับบาดเจ็บและเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกัน ขอให้ผู้ที่ เล่นได้รับการคุ้มครองและให้สุขภาพแข็งแรงตลอดไป” แสดงให้เห็นว่าการเล่นตีกลองในงานบุญ ไหว้พระธาตุ ถือเป็นกิจกรรมในเชิงพิธีกรรมของชาวเมืองเวียงจันทน์ เพื่อก่อให้เกิดความสุข สมบูรณ์ในชีวิตและชุมชนนั่นเอง

นอกเหนือจากนี้ในงานบุญไหว้พระธาตุหลวง ยังมีการฟ้อนรำของบรรดาชนเผ่าเพื่อเป็น การถวายบูชาแก่พระธาตุหลวง การฟ้อนจะเป็นการแสดงของชนเผ่าลาวเทิงที่เรียกว่า “ทังบั้ง” ตามประวัติที่มาของการแสดงในงานนี้ พบว่าในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชนั้นพระองค์ได้ นำเอาชนเผ่าลาวเทิงสองพี่น้องมาเลี้ยงไว้ให้เป็น “ข้าทนต์บาท” ทำงานรับใช้พระเจ้าแผ่นดิน ข้ารับใช้ผู้มีชื่อชื่อว่า ข้าสะเอ็ง ส่วนผู้เป็นน้องมีชื่อว่า ข้าพันเรือนหิน ทั้งสองคนได้เป็นหัวหน้า ของบ่าวไพร่อีกจำนวน 3,000 คน เพื่อดูแลกำกับการทำงาน ซึ่งคนเหล่านี้ต่างก็เป็นข้ารับใช้ พระธาตุทั้งสิ้น นอกจากนี้ข้าสองพี่น้องยังมีหน้าที่เป็นผู้ดูแลเรื่องการประกอบพิธีการไหว้ พระธาตุหลวง โดยเฉพาะเรื่องการแสดงดนตรีมโหรีต่างๆ อันเป็นศิลปะ-การแสดงในการเฉลิม ฉลองในงานไหว้พระธาตุนี้ ซึ่งรวมถึงการแสดง “ข้าทังบั้ง” นี้ด้วย (กะวิน เกียงคำชนนี้, 1999: 44-45) ในอดีตการแสดงข้าทังบั้งในงานบุญไหว้พระธาตุหลวงจะมีจำนวนผู้แสดงไม่มากนัก คือ ประมาณ 10 กว่าคน แต่ในปัจจุบันมีผู้ร่วมแสดงนี้เป็นจำนวน 100 – 200 คน

จากลักษณะข้างต้น จะเห็นว่ามีการนำเอาชนพื้นเมืองดั้งเดิม คือกลุ่มข้า ซึ่งเชื่อว่าเป็น บุคคลที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาก่อนที่อิทธิพลทางพุทธศาสนาจะแพร่ขยายเข้ามานั้น มาใช้เป็น ส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่งในพิธีกรรมการบูชาพระธาตุด้วย การแสดงทังบั้งของกลุ่มข้าชนเผ่า ดั้งเดิมมีจุดประสงค์เพื่ออุทิศถวายแก่องค์พระธาตุเจดีย์ ซึ่งในอดีตบรรพบุรุษของกลุ่มชนเหล่านี้ ล้วนมีบทบาทในฐานะเป็นข้ารับใช้พระธาตุมาก่อน ซึ่งถ้าเช่นนั้นการฟ้อนทังบั้งของชาวข้า จึง ทำให้เห็นว่าไม่ได้เป็นเพียงการแสดงที่ให้ความบันเทิงเท่านั้น แต่เป็นการแสดงในเชิงพิธีกรรม เช่นเดียวกับการฟ้อนของชาวผู้ไทถวายแก่องค์พระธาตุพนม หรือการฟ้อนของชาวไทยอีสานใน งานจุดบั้งไฟเพื่อบูชาพญาแถน การฟ้อนรำในพิธีกรรมเหล่านี้ อันเป็นการแสดงออกซึ่งความ ศักดิ์สิทธิ์ เป็นเสมือนการบวงสรวงเทพอารักษ์บ้านอารักษ์เมืองและผีฟ้าผีแถน เพื่อให้ช่วย บันดาลความอุดมสมบูรณ์และคุ้มครองป้องกันบ้านเมืองให้พ้นจากภัยพิบัติต่างๆ ได้

6.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ

การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นการกระทำเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยให้กับผู้คน เรื่องการ เจ็บป่วยเป็นวิกฤตการณ์ของชีวิตที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ซึ่งเกิดจากภาวะความผิดปกติในร่างกาย ที่ มักส่งผลต่อจิตใจทั้งของผู้ป่วยและญาติพี่น้อง เรื่องความเจ็บไข้ได้ป่วยนี้ในความเชื่อดั้งเดิมของ คนไทยหลายกลุ่มเชื่อตรงกันว่า เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งบางครั้งเรียกว่า “ผี” เป็นผู้กระทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยขึ้น แนวคิดเช่นนี้สะท้อนภาวะวิกฤตของชีวิต อันเป็น ภัยร้ายและเป็นปัญหาที่แทรกแซงเข้ามาในชีวิตของผู้คน

ในสังคมของคนไทย จะพบว่า มีประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้กับสมาชิกในกลุ่มชนซึ่งส่วนใหญ่มักอธิบายว่า อาการเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นเกิดจากผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้กระทำเช่นกัน และวิธีการรักษาอาการเจ็บไข้นี้ก็มักจะมีวิธีการแบบดั้งเดิม ดังเช่น ชาวไทยอีสานมีพิธีรำผีฟ้า พิธีควดข้าวคนป่วย* ชาวผู้ไทมีพิธีเหยา ชาวไทดำไทขาวมีพิธีเสนผีมด ชาวไทยภาคใต้มีพิธีข้าวหอบข้าวคอน*

จากตัวอย่างความเชื่อและพิธีกรรมว่าด้วยการรักษาอาการเจ็บป่วยข้างต้น ล้วนแสดงให้เห็นว่าอาการเจ็บไข้ได้ป่วยในความเชื่อของคนไทย ส่วนหนึ่งเกิดจากอำนาจหรือการกระทำของผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งอยู่เหนือภาวะการควบคุมของมนุษย์ เช่นนี้มนุษย์จึงต้องสร้างวิธีการติดต่อสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติด้วยการประกอบพิธีกรรม เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและชุมชน บ้างก็บนบาน บ้างก็สวดมนต์ บ้างก็ใช้เวทมนต์คาถา อันจะทำให้โรคภัยไข้เจ็บหายขาดไปได้ พฤติกรรมการอ้อนวอนหรือบนบานนี้บ่งบอกถึงสถานภาพของมนุษย์ที่อยู่ใต้การครอบงำของอำนาจเหนือธรรมชาติ อำนาจเหนือธรรมชาติมีสถานภาพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลคุณและโทษให้กับมนุษย์ได้ ซึ่งรวมถึงการสร้างอาการเจ็บไข้ได้ป่วยด้วย สิ่งที่เกี่ยวข้องเป็นหลักฐานในเรื่องนี้ก็คือ คนไทยหลายกลุ่มเชื่อตรงกันว่ามนุษย์มีขวัญสถิตอยู่ในร่างกายของทุกคน ขวัญเป็นพลังชีวิตอย่างหนึ่ง คนจะมีสุขภาพร่างกายและสติปัญญาดี ก็ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของขวัญกับโครงสร้างดังกล่าว ซึ่งนอกจากควบคุมให้คนดำรงอยู่ได้ทั้งร่างกายและจิตใจแล้วยังมีความสัมพันธ์ไปยังแกน ผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติทั้งมวลด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534: 31)

คนไทยหลายกลุ่มมีบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังเช่น คนไทยด้ามีมดซึ่งเป็นหมอรักษาโรคแบบดั้งเดิมทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและติดต่อสอบถาม รวมทั้งเป็นผู้ทำนายและบอกวิธีการรักษาอาการป่วยไข้ให้กับผู้คน ฉะนั้น การรักษาโรคแบบดั้งเดิมของหมอมดที่ใช้อำนาจทางเวทมนต์และไสยศาสตร์ จึงเป็นการบ่งบอกถึงการยอมรับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏอยู่ในระบบความคิดความเชื่อของกลุ่มชนชาติไทย

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาพิธีกรรมว่าด้วยการบูชาพระธาตุในสังคมของชนชาติไทย ก็พบว่าพระธาตุมีบทบาทเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติอีกอย่างหนึ่ง ที่มีพลังอำนาจวิเศษสามารถบันดาลให้ผู้ที่มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยหายจากโรคภัยไข้เจ็บได้ ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอลำดับถึงพิธีการ

* การควดข้าวคนป่วย เป็นพิธีกรรมรักษาคนป่วยแบบดั้งเดิมอย่างหนึ่งของคนไทยภาคอีสาน โดยจะมีการจัดข้าว 1 ปั้น กล้วย 1 ลูก หมากคำ ยาออก หมอผีจะนำของเหล่านี้ด้วยมือขวา แล้วเอาของเหล่านี้ไปแตะลงที่เบื้องขวาของคนป่วย แล้วว่าคำควดข้าว เมื่อกล่าวจบแล้วให้ทิ้งของในกำมือไปทางทิศตะวันตก เชื่อว่าคนไ้จะหายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วย

* ข้าวหอบข้าวคอน เป็นความเชื่อและพิธีกรรมว่าด้วยการสะเดาะเคราะห์อย่างหนึ่งของคนไทยภาคใต้ ซึ่งเป็นวิธีขจัดปัดเป่าความเจ็บไข้ได้ป่วย ตัวอย่างเช่น ปวดตามร่างกาย ข้อมือ ข้อเท้า ปวดท้อง ปวดศีรษะ เป็นต้น ชาวบ้านเชื่อว่า อาการนี้เกิดจากการกระทำของผีที่ทอดอยากหิวโหยไม่มีอะไรจะกิน ถ้าได้เช่นไรด้วยข้าวหอบข้าวคอนแล้วอาการดังกล่าวจะทุเลาหรือหายขาดได้

รักษาโรคแบบดั้งเดิม โดยเป็นอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติที่ปรากฏแทรกอยู่ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุ ดังนี้

- 6.2.1 พิธีการทรงเจ้าผีอารักษ์พระธาตุ
- 6.2.2 พิธีการบนบานต่อพระธาตุ
- 6.2.3 พิธีการสร่งน้ำพระธาตุ

6.2.1 พิธีการทรงเจ้าผีอารักษ์พระธาตุ

การพิจารณาพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในวัฒนธรรมของชนชาติไท พบว่ามีคติเรื่องการทรงเจ้าเข้าผีอารักษ์พระธาตุรวมอยู่ด้วย นั่นก็คือพิธีทรงผีเจ้าเฮือน 3 พระองค์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นผีอารักษ์อีกอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุพนม

เรื่องผีเจ้าเฮือน 3 พระองค์ที่ปรากฏในความเชื่อของคนไทยอีสานนั้น มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า เจ้าเฮือน 3 พระองค์มีมาตั้งแต่สมัยสร้างพระธาตุพนม เมื่อสร้างธาตุเสร็จแล้วก็ต้องหาผู้ดูแลรักษาองค์พระธาตุ มีพี่น้อง 3 คนขึ้นอาสาเฝ้าพระธาตุ คือมีเจ้าคำเสน เจ้าโองกลาง และเจ้าโห่ง ซึ่งทั้ง 3 เมื่อรับคำแล้ว ก็ได้ฆ่าตัวตายเพื่อให้กลายเป็นผีเฝ้าพระธาตุ บางคนก็เชื่อว่าผีเจ้าเฮือน 3 พระองค์นี้เป็นเทพอารักษ์ทำหน้าที่เฝ้าองค์พระธาตุ (นางลำเจียม นุทธนู และนางหอมไกล เหลืองวรบุลย์, สัมภาษณ์ อ่างถึงใน พิเชฐ สายพันธ์, 2541-2542: 44) ความเชื่อนี้สอดคล้องกับตำนานพระธาตุพนม เล่าว่ามีเทวดามเหศักดิ์หลักเมือง 3 ตน ตนหนึ่งชื่อว่า “ทักขิณรัฐฐา” คือเจ้าเมืองขวา อยู่หน้าวัดตะวันออกเฉียงใต้ (หอแจก) ตนหนึ่งชื่อว่า “สหัสสรรัฐฐา” คือเจ้าแสนเมือง อยู่ริมบึงตะวันออกเฉียงเหนือ ตนหนึ่งชื่อว่า “นาคกุฎฐวิตถาร” คือเจ้าโห่งกว้าง อยู่ปากเขตตก้าใต้ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มเหศักดิ์ทั้ง 3 ตนนี้มีฤทธิ์เดชมาก เป็นมเหศักดิ์หลักเมือง เป็น “หมู่บ้านตาเมือง” ช่วยปกป้องรักษาพระมหาธาตุเจ้าและข้าโอกาสทั้งหลาย ผู้ใดคิดคดทรยศในพระมหาธาตุเจ้า เทียรยอมลงโทษให้ถึงวิบัติไปต่างๆ (พระเทพรัตนโมลี, 2505: 49-50) แสดงให้เห็นว่าผีเจ้าเฮือน 3 พระองค์นี้เป็นอารักษ์เฝ้าพระธาตุ ซึ่งสถิตอยู่ทั้งในฝั่งไทยและลาว ผีเจ้าเฮือน 3 พระองค์จึงเป็นเสมือนผีอารักษ์บ้านอารักษ์เมืองที่เรียกกันว่า “หมู่บ้านตาเมือง” ในวัฒนธรรมอีสาน-ลาว โดยมีพระธาตุพนมเป็นตัวกลางที่ทำให้เหล่าเทพเจ้าเหล่านี้อาศัยอยู่ร่วมกัน

พิธีการทรงเจ้าเข้าผีเจ้าเฮือน 3 พระองค์ที่เฝ้าอารักษ์พระธาตุพนมนี้จะจัดในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี โดยสถานที่ประกอบพิธีกรรมนี้จะกระทำที่บ้านเรือนของนางเทียมผีนั่นๆ พิธีเลี้ยงผีเจ้าเฮือน 3 พระองค์ จะเริ่มตั้งแต่เช้าเวียนทำไปจนครบบ้านของนางเทียมเจ้าเฮือนทั้ง 3 ซึ่งอยู่ในเขตบ้านธาตุพนม พิธีกรรมนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 จะเป็นวันเลี้ยงผีเจ้าเฮือนที่บ้านนางเทียม วันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 จะเป็นวันกิน วันต้นรำฟ้อน ที่เรียกว่า “วันมวน” และในวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 6 จะเป็นวันเลี้ยงผีเจ้าเฮือนที่หอผี บริเวณปากน้ำเซบั้งไฟตรงข้ามเมืองธาตุพนม ฝั่งประเทศลาว (พิเชฐ สายพันธ์, 2541-2542: 43) ในปัจจุบันใน

เขตอำเภอธาตุพนมก็ยังมีกลุ่มผู้นับถือผีเจ้าเฮือน 3 พระองค์ ซึ่งจะมีการจัดทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าเฮือนขึ้นทุก ๆ ปี

หากย้อนกลับมาพิจารณาในประเด็นเรื่องพิธีการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยที่เชื่อมโยงกับการบูชาพระธาตุ จะพบว่าเรื่องราวของนางเทียมผีเจ้าเฮือนทั้ง 3 พระองค์นี้ สะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่องการเป็นผีอารักษ์พระธาตุที่มีอำนาจสามารถบันดาลให้คนหายจากโรคร้ายไข้เจ็บได้ กล่าวคือการสืบทอดความเป็นนางเทียมผีเจ้าเฮือน ซึ่งจะสืบทอดในกลุ่มสายตระกูลเดียวกัน เฉพาะกลุ่มที่เป็นข้าโอกาสพระธาตุพนม ผู้รับสืบทอดเป็นนางเทียมจะเป็นผู้หญิง ทั้งนี้ก่อนที่จะผู้หญิงเหล่านี้จะกลายมาเป็นนางเทียม เชื่อว่ามักจะมีภาวะวิกฤตในชีวิตโดยเฉพาะเรื่องราวการเจ็บไข้ได้ป่วยที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ ดังคำกล่าวของยายศรีคอน (อ้างถึงใน พิเชฐ สายพันธ์, 2541-2542: 45) ที่เล่าถึงการเข้ามารับเป็นนางเทียมผีเจ้าเฮือนพระธาตุพนมว่า

“ตอนยายรับ ร่างก็เจ็บโซ เป็นไข้จะล้มตาย ไม่หาย ไปหาหมอ
เข้าทรง เขาบอกว่าจะมีคนมาอยู่ด้วยให้รับเอา ก็เลยลองเข้าดู ท่านก็
เข้ามาจริง ๆ แล้วบอกว่าอยากได้เราเป็นนางเทียม พอรับก็หายป่วย ...
ตอนที่แม่ผาเป็นก็เจ็บป่วยเหมือนกัน หาไม้มากินเป็นยารากไม้ก็ไม่
ยอมหาย ไปหาหมอทรง เขาบอกให้รับองค์โองกลางไว้ พอรับไว้ก็
หาย”^{*}

ฉะนั้น ผีเจ้าเฮือนทั้ง 3 พระองค์จึงสามารถทำให้มนุษย์เกิดอาการเจ็บป่วยหรือหายเจ็บป่วยได้ การรับเป็นนางเทียมของผู้หญิงที่มีอาการเจ็บป่วยในกลุ่มสายตระกูลข้าโอกาสพระธาตุพนม จึงฉายภาพให้เห็นเรื่องราวการรักษาโรคด้วยพลังอำนาจเหนือธรรมชาติของผีในกระบวนการสืบทอดความเป็นนางเทียมผีเจ้าเฮือนได้ชี้ให้เห็นว่า “หญิงเจ็บป่วยรักษาไม่หาย” กลายมาเป็น “นางเทียม” ซึ่งแสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนภาวะร่างกายของมนุษย์จาก “ผู้หญิงอ่อนแอ” ไปเป็น “ผู้หญิงที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ” เพราะสามารถติดต่อเชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในอีกภพภูมิหนึ่งได้ การทำให้ผีบ้านผีเมืองกลายมาเป็นผีอารักษ์พระธาตุดูเหมือนจะเป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงการผสมผสานทางความคิดที่แตกต่างกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม การสร้างให้ผีเจ้าเฮือนมีบทบาทเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุ แล้วสามารถรักษาอาการเจ็บป่วยให้กับสมาชิกในสังคมได้ อันเป็นการให้ความคุ้มครองและป้องกันภัยต่าง ๆ มีอำนาจสามารถบันดาลให้ชีวิตของมนุษย์อยู่ดีมีสุขได้ แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นหน้าที่ของผีเจ้า

^{*} คติเรื่องผู้หญิงรับเป็นแม่สามนางเทียม แล้วจะหายจากโรคร้ายนี้ยังมีปรากฏในเรื่องผีอำท้าวหล้าของคนไทพวนด้วย กล่าวคือตามประวัติของผีอำท้าวหล้า เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์นั้นเป็นคนเจ้าชู้มีภรรยาหลายคน เมื่อตายไปนิสัยเดิมนั้นก็ติดตัวอยู่จึงมีภรรยาหลายคน เช่นนี้ผีอำท้าวหล้าจึงมักจะบันดาลให้ผู้หญิงที่ตนเองชอบเกิดอาการเจ็บป่วย แล้วหากผู้หญิงเหล่านี้ยอมแต่งงานกับผีอำท้าวหล้า ก็จะช่วยให้หายจากอาการเจ็บป่วยได้ และผู้หญิงเหล่านี้ก็จะกลายมาเป็นแม่สามนางเทียมของผีอำท้าวหล้าด้วยเช่นกัน

เอื่อนที่อยู่นอกขอบเขตการเป็นอารักษ์พระธาตุ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องการดูแลรักษาสุขภาพของ
ผู้คนในสังคมได้อีกประการหนึ่ง

Thomas Kirsch (1970: 335 อ้างถึงใน ศิราพร จิตะฐาน, 2539: 18) ตั้งข้อสังเกตว่า ระบบ
ความเชื่อเรื่องการนับถือผีนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งในชีวิตของชาวพุทธ พิธีกรรมอันเนื่องด้วยผีมัก
เป็นพิธีกรรมในเรื่องของสุขภาพและความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต เมื่อใดที่ชาวบ้านสังเกตว่าลูกหลาน
หรือคนใกล้ชิดมีอาการเชื่องซึม เบื่ออาหาร หรือเป็นโรคเรื้อรัง มักมองว่าถูกผีเข้า เมื่อนั้นหมอผีจะ
เข้ามามีบทบาท ซึ่งหน้าที่ของหมอผีก็คือ เป็นตัวกลางในการติดต่อกับผีและต่อรองกับผี จัดการให้
ผีเลิกรบกวนคนไข้

ความคิดที่สะท้อนจากภาพของพิธีทรงผีเจ้าเอื่อนอารักษ์พระธาตุพนมนี้ ในทัศนะผู้วิจัย
ถือเป็นกระบวนการทางสังคมที่มีความหมายเชื่อมโยงกับการสร้างบูรณภาพระหว่างความคิดที่
ต่างกัน 2 ฝ่าย ไม่ว่าจะเป็น “โลกสามัญ – โลกศักดิ์สิทธิ์” “พุทธศาสนา-ความเชื่อดั้งเดิม” “ชีวิต-
ความตาย” ทั้งนี้นางเทียมอารักษ์พระธาตุที่สามารถติดต่อสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติตาม
คติความเชื่อดั้งเดิมที่ผสมผสานอยู่ในโลกของความเชื่อทางพุทธศาสนา ในขณะที่ผีอารักษ์
พระธาตุก็มีอำนาจสามารถบันดาลให้นางเทียมเจ็บป่วยหรือหายได้ ซึ่งก็เท่ากับว่าผีเจ้าเอื่อน
อารักษ์พระธาตุพนมนี้เป็นเสมือนหมอรักษาโรคตามคติความเชื่อดั้งเดิม นั่นก็คือการเอาผีตีมา
ไล่ผีร้ายให้หายจากโรคภัยต่างๆ นั่นเอง

ความสำคัญของผีเจ้าเอื่อนอารักษ์พระธาตุพนมในเชิงบริบทสังคมวัฒนธรรมนั้นคงมิได้
เป็นผีเฝ้าพระธาตุหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็น “ผีบ้านผี
เรือน” ที่มีอำนาจรักษาผู้คนให้หายจากอาการเจ็บป่วยได้ ซึ่งหากมองในเชิงบทบาทหน้าที่จะ
พบว่า มีการปรับเปลี่ยนบทบาทของผีอารักษ์พระธาตุไปเป็นผีรักษาอาการเจ็บป่วย ซึ่งถือเป็นการ
เพิ่มเสริมบทบาทหน้าที่ของผีเฝ้าพระธาตุที่มีได้เป็นเพียงผู้ดูแลสถานที่เท่านั้น แต่ยังสามารถ
ดูแลรักษาชีวิตของผู้คนชาวเมืองผู้ที่นับถือพุทธศาสนาได้เช่นกัน

ด้วยตระหนักรู้ว่าคนไทยมีผีเป็นที่พึงพอใจ โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องราวชีวิตที่สืบทอดกัน
มาช้านานแล้ว การทำให้ “ผีอารักษ์พระธาตุ” กลายเป็น “ผีรักษาคนป่วย” ด้วยพลังอำนาจวิเศษ
จึงบ่งชี้ให้เห็นความเป็นเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งมักจะมีการ
ผสมผสานกันระหว่างความคิดความเชื่อฝ่ายพุทธกับความเชื่อฝ่ายผีนั่นเอง

6.2.2 พิธีการบนบานต่อพระธาตุ

พิธีการบนบาน เป็นรูปแบบอย่างหนึ่งของการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่ เพื่อ
เกลี้ยกล่อมโน้มน้าวให้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์สร้างควมมีสิริมงคลให้เกิดแก่ชีวิต พิธีการบนบาน
ต่อองค์พระธาตุในวัฒนธรรมของคนไทย เป็นการนำเอาสิ่งของเครื่องบูชามาถวาย บ้างก็มีการ
จุดธูปเทียนเพื่อบอกกล่าวต่อพระธาตุให้ช่วยเหลือ บ้างก็มีผู้นำในการประกอบพิธีการบนบาน

พิธีการบนบานอันวอนต่อพระธาตุ พบในสังคมวัฒนธรรมของคนไทยหลายกลุ่ม ซึ่งอาจมี
คำเรียกชื่อและวิธีการต่างกัน ในกลุ่มคนไทยอีสานนั้นจะเรียกพิธีการบนบานต่อพระธาตุนี้ว่า

“การบําบพระธาตุ” หรือ “การบําพระธาตุ” อันเป็นการร้องขอความช่วยเหลือด้วยวิธีการต่อรองกับองค์พระธาตุ เพื่อนำมาซึ่งคุณประโยชน์แก่ชีวิตและชุมชน ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างพิธีการบําบต่อพระธาตุที่มีอยู่ในชุมชนอีสานบางพื้นที่ ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยมากแล้วให้เห็นโดยสังเขป ทั้งนี้ขอกล่าวถึงพิธีการบําบพระธาตุขามแก่นที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มาเป็นกรณีตัวอย่างในประเด็นการศึกษา

พิธีการบําบพระธาตุเพื่อให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บเป็นพิธีกรรมส่วนบุคคล ซึ่งไม่จำกัดช่วงระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม กล่าวคือผู้ที่ต้องการบําบพระธาตุขามแก่นสามารถทำได้ตลอดเวลาในบริเวณหน้าลานพระธาตุ หรือแม้แต่ไม่ได้เดินทางมา หากนึกถึงและต้องการบําบต่อพระธาตุก็อาจตั้งจิตอธิษฐานบนบานได้เช่นกัน ถ้าสำเร็จตามความปรารถนาก็จะต้องมาแก้บนที่เรียกว่า “การปงพระธาตุ” ผู้ประกอบพิธีการบําและปงพระธาตุนั้นมักจะเป็นผู้อาวุโสในท้องถิ่นหรือเป็นมักทายกของวัด ส่วนวัตถุสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีบําพระธาตุนี้จะประกอบไปด้วยขัน 5 ซึ่งจะมีดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ธูป 5 คู่ ขณะที่การปงหรือแก้บนนั้นจะประกอบไปด้วยขัน 8 ซึ่งจะมีดอกไม้ 8 คู่ เทียน 8 คู่ ธูป 8 คู่ หมากพลู 8 คำ บุหรี่ 8 มวน อาหารหวาน 8 คำ บ้างครั้งก็จะมีสิ่งของอื่นๆ อีกหลายอย่าง เช่นถ้าบนถวายบั้งไฟก็ต้องนำเอาบั้งไฟมาจุดถวาย หรือบนด้วยผ้าฉลองพระธาตุก็ต้องนำเอาผ้าสีสันท่างๆ มาถวายเช่นกัน

มีกรณีตัวอย่างการบนบานต่อพระธาตุขามแก่น คือ นางสมัย คำสุภีร์ ได้กราบไหว้บนบานต่อพระธาตุขามแก่นเพื่อให้ลูกสาวของตนที่มีอาการเจ็บป่วยหลังจากคลอดบุตรแล้ว ซึ่งไปหาหมอที่โรงพยาบาลก็ไม่หายหรือทุเลาลง นางสมัยจึงได้ทำพิธีบําบพระธาตุให้ลูกสาวหายจากอาการเจ็บป่วย โดยนำเอาแผ่นทองมาปิดที่องค์พระธาตุจำนวน 200 แผ่น หลังจากนั้นอาการของลูกสาวนางสมัยก็ค่อยดีขึ้นและหายจากโรคดังกล่าว (สุพจน์ ทองเนื้อขาว, 2541: 85)

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจสามารถช่วยเหลือเรื่องอาการเจ็บไข้ได้ป่วยของผู้คนในชุมชนได้ ซึ่งหากคนเหล่านี้ร้องขอหรืออ้อนวอนด้วยวิธีการบนบานแล้ว พระธาตุก็จะบันดาลให้สมความปรารถนาได้ เหตุนี้ พระธาตุจึงไม่ได้มีความหมายเป็นเพียงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บันดาลคุณและช่วยเหลือมนุษย์ให้หายจากอาการเจ็บป่วยได้เช่นกัน

ในแง่ของจุดมุ่งหมายพิธีการบนบานของคนไทยที่มีต่อพระธาตุนี้ พบว่าเป็นการใช้เรื่องราวในวิธีคิดแบบพุทธศาสนา นั่นคือพระธาตุมาเป็นเครื่องบันดาลหรืออำนวยคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะเรื่องการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ นอกจากนี้ในพิธีการแก้บนต่อพระธาตุยังชี้ให้เห็นว่ามีการนำเอาเรื่องราวทางโลกมาเชื่อมโยงกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา นั่นคือบางครั้งชาวบ้านจะแก้บนต่อพระธาตุด้วยการนำเอาภาพยนตร์มาฉายบ้าง การแสดงหมอลำมาแก้บนบ้าง เช่นนี้พิธีการบําบและปงพระธาตุของคนไทยกลุ่มนี้จึงสะท้อนลักษณะการผสมผสานกันระหว่าง “เรื่องทางโลก” กับ “เรื่องทางธรรม” ได้อย่างน่าสนใจ

นอกจากพิธีการบําบและปงพระธาตุด้วยการเอาเรื่องราวที่สร้างความสนุกสนานเข้ามาไว้ในโลกทางพุทธศาสนาแล้ว ยังพบว่าพิธีการบําบพระธาตุของคนไทยกลุ่มนี้ได้ฉายภาพ

เรื่องการบนบานร้องขอให้พระธาตุช่วยเกี่ยวกับเรื่องราวทางโลกอื่นๆ นอกเหนือไปจากการช่วยให้หายจากอาการเจ็บป่วย ดังเช่น การขอให้สอบเข้าทำงานได้ การขอไม่ให้ได้รับคัดเลือกเป็นทหาร การขอให้การดำเนินกิจการหรือการประกอบธุรกิจต่างๆ ประสบความสำเร็จ เป็นต้น ในแง่นี้ พระธาตุจึงทำหน้าที่ตอบสนองและเป็นที่พักทางใจให้กับผู้คน ซึ่งโดยมากมักจะเป็นเรื่องราวทางโลกเป็นส่วนใหญ่

ภาพของพระธาตุมีอำนาจบันดาลความสุขและความสำเร็จดังที่กล่าวมาข้างต้น ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับวิถีคิดแบบดั้งเดิมของคนไทยเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาว่ามีพลังอำนาจสามารถบันดาลคุณและโทษให้เกิดกับมนุษย์ได้ รวมทั้งยังสามารถช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากโรคร้ายไข้เจ็บได้ ดังจะเห็นได้จากเรื่องลำผีฟ้ารักษาโรคของไทยอีสาน เช่นเดียวกับพิธีเหยาของชาวม้งก็ เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยพลังอำนาจแห่งผีในการช่วยตรวจสอบและไต่ถามถึงอาการเจ็บป่วยและช่วยรักษาโรคร้ายให้หายได้ ฉะนั้น พระธาตุจึงเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติหรือผีอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นสื่อนำความสุขความเจริญมาสู่ผู้คนชาวเมืองได้เช่นกัน การบนบานร้องขอให้พระธาตุช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยของผู้คนชาวเมือง จึงสะท้อนความหมายในเชิงสัญลักษณ์เรื่องการผสมผสานทางความคิดเกี่ยวกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติหรือคติผีกับพระธาตุ ทั้งนี้ทำให้คนไทยเห็นว่าพระธาตุมิได้เป็นเพียงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในคติความเชื่อดั้งเดิมด้วย เพราะพระธาตุมักมีผีและสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ สถิตอยู่ด้วยเช่นกัน

ภาพคติความเชื่อดังที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนร่องรอยความคิดเรื่องการยอมรับนับถือพลังอำนาจพิเศษของพระธาตุที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการรักษาอาการเจ็บป่วย การยอมรับนับถือพระธาตุของคนไทยกลุ่มนี้ จึงมิได้มีความหมายเพียงแต่เป็นเรื่องการยอมรับนับถือองค์พระธาตุที่เป็นเจดีย์เท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงการผสมผสานอยู่ร่วมกันของคติเรื่อง “ผี” กับ “พุทธ” ที่เสมือนเป็นการนำเอาเรื่องความเชื่อทางศาสนา 2 ระบบที่แตกต่างกันมาผสมอยู่ร่วมกัน นั่นก็คือเรื่องการรักษาโรคด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามวิถีคิดแบบดั้งเดิมกับการบูชาพระธาตุตามวิถีคิดแบบพุทธศาสนา จากภาพของพิธีการบนบานร้องขอต่อพระธาตุให้ช่วยเหลือเกี่ยวกับเรื่องชีวิตในทางโลกของคนไทย จึงเป็นการกระทำที่นำมาซึ่งความสุขและปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บนั่นเอง

มีข้อสังเกตว่า ในพิธีการบนบานต่อพระธาตุเพื่อให้ช่วยรักษาโรคร้ายไข้เจ็บนี้จะมีการนำเอา “ขันหมากเบ็ง” 1 คู่มาถวายแก่องค์พระธาตุด้วย ขันหมากเบ็งนี้ในวัฒนธรรมลาวและอีสาน มักจะใช้ประกอบพิธีบูชาเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ การนำเอาขันหมากเบ็งมาถวายองค์พระธาตุเช่นนี้ จึงบ่งบอกให้เห็นว่าเป็นสร้างกลิ่นอายของความเป็นลาว-อีสานให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางพุทธศาสนา ซึ่งจะพบว่าในสังคมลาว-อีสานมีการนำเอาขันหมากเบ็งไปถวายเป็นพุทธบูชาแก่พระธาตุบ้าง พระพุทธรูปบ้าง วัดบ้าง ในขณะที่เดียวกันขันหมากเบ็งก็ถูกนำมาใช้ในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าดั้งเดิม เช่น นางธรณีหรือนางผีบ้าง ปู่เยอ-ย่าเยอบ้าง แสดงให้เห็นว่าขันหมากเบ็งเป็นเครื่องบูชาสักการะ ทั้งในฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนา

ภาพ: ชั้นหมากเบ็งบูชาอยู่บนฐานองค์พระธาตุ เมืองหลวงพระบาง

นอกจากนี้ ในวัฒนธรรมอีสานบางพื้นที่ในช่วงเวลาแก่นั้นก็มักจะมี “เฒ่าจ้ำ” มาเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างสิ่งเหนือธรรมชาติกับมนุษย์ การใช้เฒ่าจ้ำมาประกอบพิธีบนบานต่อพระธาตุ นับเป็นการสื่อสารและแสดงให้เห็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น เพราะเฒ่าจ้ำในวัฒนธรรมอีสานนี้ถือเป็นตัวแทนของวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นผู้ติดต่อสื่อสารกับผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะในพิธีการเลี้ยงผีปู่ตา บทบาทของเฒ่าจ้ำในเหตุการณ์นี้จึงสะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดเรื่องการผสมผสานคติความเชื่อดั้งเดิม 2 ระบบเข้าด้วยกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น การประกอบพิธีกรรมและการถวายวัตถุสิ่งของแก่องค์พระธาตุในพิธีการบวชน ได้ฉายภาพให้เห็นว่าพระธาตุนี้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่สามารถช่วยให้มนุษย์หายจากโรคร้ายไข้เจ็บได้เช่นเดียวกับการนับถือผีในวิถีคิดแบบดั้งเดิม จากประเด็นนี้อาจพิจารณาถึงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ได้ว่า พระธาตุหมายถึงพระพุทธรูปเจ้าหรือ “คติพุทธ” ในขณะที่ “เฒ่าจ้ำ - ชั้นหมากเบ็ง” หมายถึงอำนาจเหนือธรรมชาติหรือ “คติเรื่องผี” อันเป็นการเชื่อมโยงสัญลักษณ์ความเชื่อทางศาสนาระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมให้เข้ามาอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน เพื่อสร้างความสุขกายสบายใจให้กับผู้คนที่นับถือบูชาพระธาตุ

จากการอภิปรายข้างต้น ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นว่า เรื่องราวการถวายวัตถุสิ่งของบูชาในพิธีการบนบานต่อพระธาตุเพื่ออำนาจประโยชน์ให้แก่มนุษย์ โดยเฉพาะเรื่องการดูแลสุขภาพให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บนั้นมียุทธศาสตร์ความหมายบ่งชี้ให้เห็นถึงวิธีการสร้างระบบคิดแบบผสมผสานระหว่างความคิดฝ่ายพุทธกับความคิดฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ในสังคมวัฒนธรรมของคนไทย

6.2.3 พิธีการสงฆ์พระธาตุ

การสงฆ์พระธาตุ เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงการบูชาพระธาตุอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในบริบททางวัฒนธรรมของชนชาติไทหลายกลุ่ม การรดน้ำสงฆ์พระธาตุ พบทั้งในวัฒนธรรมของคนไทลื้อ ไทเขิน ลาว ไทยยวน และไทยอีสาน ทั้งนี้ส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นการทำบุญและสร้างความมีสิริมงคลให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตและชุมชน รวมทั้งยังเชื่อว่าหากสงฆ์พระธาตุแล้ว บ้านเมืองก็จะอุดมสมบูรณ์ การสงฆ์น้ำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในวัฒนธรรมชนชาติไทนั้น มิได้มีเพียงการสงฆ์น้ำบูชาพระธาตุเท่านั้น แต่ยังมี การสงฆ์น้ำพระพุทธรูป การสงฆ์น้ำพระสงฆ์ การสงฆ์น้ำศาลปู่ตา การสงฆ์น้ำหลักบ้านใจเมือง การสงฆ์น้ำต้นไม้หมายเมือง และการสงฆ์น้ำผู้อาวุโสในชุมชน เป็นต้น

ในวัฒนธรรมอีสานมี พิธีการสงฆ์พระธาตุอานนท์ ที่จังหวัดยโสธร ซึ่งจะจัดในวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 4 ของทุกปี โดยมีคติความเชื่อว่าเป็นการชำระทำความสะอาดองค์พระธาตุและเป็นการแสดงความคารวะต่อองค์พระธาตุ ผลของการสงฆ์พระธาตุนี้ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นเสมือนน้ำได้นำเอาความชุ่มเย็นมาสู่ชีวิต สามารถดับความทุกข์กังวลใจขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์และปราศจากมลทินต่างๆ อีกทั้งอานิสงฆ์ในการสงฆ์พระธาตุนี้ยังส่งผลบุญไปยังบรรพบุรุษและญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วด้วย (ชุมแพ ศรีปัญญา, 2543: 91) กล่าวโดยรวมการสงฆ์พระธาตุถือเป็นปฏิบัติการที่นำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตนั่นเอง

การนำเอาน้ำไปสงฆ์พระธาตุนี้ อาจมองว่าเหตุที่กลุ่มคนไทนิยมใช้น้ำในพิธีกรรมในคติความเชื่อทางพุทธศาสนานั้น เพราะน้ำบ่งชี้ถึงความเป็นพลังอำนาจพิเศษ บางครั้งน้ำถูกมองว่าเป็นตัวแทนของคติความเชื่อดั้งเดิม เพราะน้ำทุกที่ในดินแดนของชนชาติไทเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาก่อนที่อิทธิพลทางพุทธศาสนาจะแพร่ขยายเข้ามา และน้ำเหล่านี้ล้วนเกิดจากพลังอำนาจหรือเทพเจ้าดั้งเดิมบันดาลให้เกิดขึ้นและเป็นผู้ดูแลรักษาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นพญานาค ผีเสื้อน้ำเงือก การนำน้ำมาใช้สงฆ์พระธาตุ จึงเป็นเสมือนการเพิ่มพลังอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์พิเศษและเป็นการเสริมพลังให้พระธาตุได้อีกทางหนึ่ง น้ำจึงเป็นสื่อที่นำเอาพลังอำนาจของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมผนวกเข้ากับพลังอำนาจของฝ่ายพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการผสมผสานคติความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าไว้ด้วยกัน

มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการสงฆ์พระธาตุที่สัมพันธ์กับเรื่องการรักษาอาการเจ็บป่วย กล่าวคือมีชาวไทยอีสาน ซึ่งมีความศรัทธาในองค์พระธาตุอานนท์ จังหวัดยโสธร เชื่อว่าการสงฆ์น้ำพระธาตุอานนท์ แล้วนำน้ำมนต์ที่นำมาจากวัดพระธาตุนี้มาดื่ม จะทำให้อาณูภาพของพระธาตุช่วยขับสารพิษที่ตกค้างในร่างกายออกมาได้ และจะทำให้มีภูมิคุ้มกันโรคร้ายต่างๆ ได้เช่นกัน (ชุมแพ ศรีปัญญา, 2543: 91) ดังนั้น การสงฆ์น้ำพระธาตุจึงแสดงถึงความเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งเป็นการพยายามอธิบายว่าการสงฆ์น้ำพระธาตุนี้จะทำให้พระธาตุพึงพอใจและจะช่วยบันดาลให้โรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ หายขาดไปได้ ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นการประสานอยู่ร่วมกันของความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าการรักษาโรคโดยอาศัยอำนาจ

ของพระธาตุนี้ ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่ความศรัทธาต่อองค์พระธาตุของชาวบ้านที่มิได้มองว่าเป็นเพียงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าเท่านั้น

ลักษณะน้ำที่นำมาสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความคิดความเชื่อของคนไทยนั้นมักจะนิยมผสมกับเครื่องหอม เช่น น้ำอบ น้ำหอม หรือดอกไม้ต่างๆ เพราะเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชื่นชอบและจะได้อัปมงคลช่วยเหลือมนุษย์ให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข เช่นเดียวกับพระธาตุในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ น้ำที่ชาวบ้านนำมาสร้างส่วนใหญ่จึงผสมกับน้ำอบน้ำหอมดอกไม้ด้วยเช่นกัน

ภาพ: น้ำผสมเครื่องหอมและดอกไม้ เพื่อใช้สร้างน้ำองค์พระธาตุ พระพุทธรูป และพระสงฆ์
ในงานประเพณีสงกรานต์ เมืองหลวงพระบาง

การทำให้ “น้ำธรรมดา” กลายเป็น “น้ำศักดิ์สิทธิ์” ด้วยการผสมเครื่องหอมดอกไม้ในวัฒนธรรมของคนไทยนี้ทำให้นึกถึง “น้ำมนต์” ที่พระสงฆ์ปะพรมให้กับเหล่าพุทธศาสนิกชนในพิธีงานบุญต่างๆ ซึ่งก่อนที่จะกลายเป็มน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ก็จะมีพิธีกรรมการสวดคาถาต่างๆ เป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นกับน้ำนั้น ในวัฒนธรรมของชนชาติไทยมีการใช้น้ำในพิธีกรรมมากมาย ดังเช่น ประเพณีสงกรานต์เมืองหลวงพระบางจะมีพิธีแห่ปู่เยอ-ย่าเยอมาสร่งน้ำพระบาง หรือในประเพณีไหลเรือไฟ ที่เชื่อว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าก็จะประกอบพิธีกรรมในแม่น้ำ ในแ่งนี้ น้ำจึงเป็นตัวกลางเชื่อมโยงภพภูมิในโลกของความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าไว้ด้วยกัน ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นภาพพระธาตุที่เต็มไปด้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านชาวเมืองเดินทางมาสร่งนั้นถือเป็นการตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุโดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อดั้งเดิมนำมาผนวกรวมเข้าด้วยกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น การสร่งน้ำพระธาตุในวัฒนธรรมของคนไทย จึงเป็นภาพสัญลักษณ์ของการสร้างพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวพันกับเรื่องความสุขกายสบายใจ ปราศจากโรคภัยไข้

เจ็บต่างๆ ความหมายของการสงฆ์ที่เชื่อมโยงกับการรักษาโรคจึงอยู่เหนือไปจากเรื่องการแสดงความเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น แต่การสงฆ์พระธาตุยังเป็นเครื่องบ่งบอกสถานะของน้ำที่มีพลังอำนาจพิเศษที่สามารถขับไล่สิ่งชั่วร้ายไปจากชีวิตของมนุษย์ได้ อีกทั้งยังบอกถึงความเป็นตัวแทนอำนาจเหนือธรรมชาติของน้ำที่ปรากฏอยู่พิธีกรรมทางพุทธศาสนา น้ำจึงมิได้มีความหมายเป็นเพียงของที่ใช้กินดื่มเท่านั้น แต่น้ำเป็นภาษาสัญลักษณ์ในเชิงพิธีกรรมที่บ่งชี้ให้เห็นบทบาทหน้าที่ที่มีต่อกลุ่มชนในสังคมวัฒนธรรมของชาติไทยได้อย่างน่าสนใจ

6.3 พิธีกรรมเกี่ยวกับการบันดาลความอุดมสมบูรณ์

นอกจากพิธีกรรมการบูชาพระธาตุจะเกี่ยวข้องกับเรื่องการรักษาโรคแล้ว ยังพบว่ามีความสัมพันธ์กับเรื่องการบันดาลความอุดมสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะขอกกล่าวถึงพิธีกรรมการบูชาพระธาตุที่เกี่ยวกับเรื่องการบันดาลความอุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะเรื่องน้ำฝน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนชาติไทย ดังนี้

- 6.3.1 พิธีการสู่วัณษาพระธาตุ
- 6.3.2 พิธีการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุ
- 6.3.3 พิธีเลี้ยงผีปู่ตาเฝ้าพระธาตุ

6.3.1 พิธีการสู่วัณษาพระธาตุ

การสู่วัณษาพระธาตุ เป็นพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของชาวไทยอีสาน ทั้งนี้การทำพิธีสู่วัณษาให้กับพระธาตุนั้นเสมือนว่าพระธาตุเป็น “ขวัญบ้านขวัญเมือง” หรือพระธาตุมีขวัญประจำที่มีอำนาจสามารถช่วยคุ้มครองดูแลผู้คนและชุมชนบ้านเมืองได้ ส่วนใหญ่เรามักจะเห็นพิธีกรรมการสู่วัณษาในวัฒนธรรมลาว-อีสาน-ล้านนา ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า “สู่วัณษา” เอ็นขวัญ ฮ้องขวัญ” แต่โดยมากแล้วผู้คนจะรู้จักในความหมายของคำว่า “สู่วัณษา”

การสู่วัณษาในวัฒนธรรมของชนชาติไทยกลุ่มนี้เป็นพิธีกรรมที่มีมาแต่เดิม ทั้งนี้การสู่วัณษาจะมีอยู่หลายรูปแบบ เช่น การสู่วัณษาคนป่วย การสู่วัณษาวัวควาย การสู่วัณษาข้าว เป็นต้น การสู่วัณษาจึงเป็นพิธีกรรมในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ขวัญเป็นเสมือนจิตวิญญาณที่ทำให้สิ่งมีชีวิตหรือสิ่งของนั้นๆ สามารถดำรงคงอยู่ได้ สุมิตร ปิติพัฒน์ (2546: 26) กล่าวอธิบายว่า “ขวัญ” อยู่ภายในร่างกาย ขวัญทำให้ร่างกายมีชีวิตชีวา เคลื่อนไหว และทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขวัญเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่สามารถเคลื่อนไหวเข้าออกจากร่างกายได้โดยง่าย โดยผู้เป็นเจ้าของอาจไม่รู้สึกรู้สีกตัว เมื่อขวัญออกจากร่างกายแล้ว ผู้เป็นเจ้าของอาจเจ็บป่วยหมดเรี่ยวแรงและเสียชีวิตได้ เช่นนี้ในความคิดของคนไทยการสู่วัณษาพระธาตุ ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้าจึงเทียบได้กับ “การสู่วัณษาพระพุทธรูปเจ้า” นั่นเอง

ในกรณีของการสู่วัณษาพระธาตุนานนท์ พบว่าเป็นพิธีกรรมที่ทำต่อเนื่องจากการสะเดาะเคราะห์บ้านเมือง เพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ชาวเมืองและชุมชน ทั้งนี้จะจัดงานในวันขึ้น 15

คำ เดือน 4 บริเวณหน้าลานพระราชวัง วัดกุสินาราที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนี้มีส่วนประกอบหลักๆ ได้แก่ พานขันหมากเบ็ง ดอกไม้รูปเทียน และเครื่องนมัสการองค์พระราชธาตุ ส่วนขั้นตอนการสู่ขวัญจะมีหมอปราหมณ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ส่วนขั้นตอนพิธีการสู่ขวัญพระราชธาตุจะเริ่มโดยหมอปราหมณ์กล่าวคำบูชาองค์พระราชธาตุ แล้วสวดบายศรีสู่ขวัญ หลังจากพิธีพราหมณ์เสร็จแล้ว ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้เปลี่ยนผ้าสไบคลุมพระราชธาตุ หลังจากนั้นประชาชนที่เข้าร่วมในพิธีจะจุดธูปเทียนนำดอกไม้เครื่องหอมมาถวายแก่องค์พระราชธาตุ (ชุมแพ ศรีปัญญา, 2543: 76-77) การสู่ขวัญพระราชธาตุและการเปลี่ยนผ้าบูชาพระราชธาตุนี้จะจัดทุกๆ ปี เชื่อว่าเป็นการสร้างควมมีสิริมงคลให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนและบ้านเมือง ซึ่งถ้าไม่จัดพิธีกรรมนี้แล้วก็อาจนำมาซึ่งความเดือนร้อนหรือทุกข์ภัยต่างๆ ได้

การมองว่าพระราชธาตุมีขวัญถือเป็นการนำวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างบนโลกทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตล้วนมีขวัญประจำอยู่ที่สิ้น นอกเหนือจากนั้นการอัญเชิญขวัญของพระราชธาตุให้มาสถิตอยู่ในพระราชธาตุยังบ่งบอกให้เห็นว่าเป็นความพยายามที่จะให้พระราชธาตุดำรงอยู่ภายในชุมชนบ้านเมืองของตน เพื่อให้พระราชธาตุช่วยบันดาลความสุขความเจริญมาสู่ผู้คนและบ้านเมืองได้ จุดเด่นของพิธีนี้อยู่ที่มี “พานบายศรี” ซึ่งจะมีหมอปราหมณ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีสู่ขวัญ และอัญเชิญขวัญของพระราชธาตุที่สถิตอยู่ตามที่ต่างๆ ให้กลับมาอยู่ในองค์พระราชธาตุ การอัญเชิญขวัญให้เข้ามาอยู่ในองค์พระราชธาตุนี้อาจเป็นเหตุผลสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ชาวบ้านยังคงเชื่อถือศรัทธาและมองว่าพระราชธาตุยังคงพลังอำนาจวิเศษ เพราะ “ขวัญพระราชธาตุ” ยังคงสถิตอยู่ในองค์พระราชธาตุ และอีกประการหนึ่งพิธีนี้ก็เสมือนเป็นการเลี้ยงพระราชธาตุด้วย

คดีเรื่องการสู่ขวัญพระราชธาตุ มิได้มีปรากฏเฉพาะในชุมชนไทยอีสานเท่านั้นแต่ในวัฒนธรรมลาวก็มีพิธีการสู่ขวัญพระราชธาตุด้วยเช่นกัน ดังกรณีในงานบุญไหว้พระราชธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์ก็จะมีพิธีบายศรีที่มีหมอปราหมณ์เป็นผู้ประกอบการสู่ขวัญบวงสรวงต่อพระราชธาตุ แสดงให้เห็นถึงลักษณะร่วมทางความคิดระหว่างวัฒนธรรมอีสานกับวัฒนธรรมลาวในเรื่องขวัญพระราชธาตุ อันมีความหมายต่อกลุ่มชนในสังคม การบวงสรวงอันอ่อนน้อมและอัญเชิญขวัญพระราชธาตุในงานบุญไหว้พระราชธาตุนี้ เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างพลังแห่งชีวิต และเป็นกระบวนการในการสร้างความอุดมสมบูรณ์ความร่มเย็นเป็นสุขให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนและชาวเมือง ในแง่นี้การสู่ขวัญพระราชธาตุจึงมีความหมายในสังคม การพยายามให้ “ขวัญ” สถิตอยู่คู่กับ “พระราชธาตุ” มีความหมายบ่งชี้ถึงการตั้งพลังแห่งจิตวิญญาณ คือการใช้เรื่องวิญญาณเพื่อให้ชีวิตสามารถดำรงคงอยู่ได้ พลังอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่มีตัวตนจึงสามารถสร้างคุณประโยชน์สำคัญกับชีวิตมนุษย์ได้ ดังนั้น ขวัญจึงเป็นสภาวะของจิตวิญญาณที่มีอยู่ในสิ่งมีชีวิต การอัญเชิญขวัญพระราชธาตุจึงถูกมองว่าเป็นการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติมาเพื่อสร้างพลังแห่งชีวิต เพราะถ้าไม่มีขวัญแล้วชีวิตก็ไม่สามารถดำรงคงอยู่ได้ ด้วยเหตุนี้ขวัญพระราชธาตุจึงถือเป็นสัญลักษณ์ของการมีชีวิตอยู่และการนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์และความสงบร่มเย็น

นอกจากนี้ ยังพบว่าพิธีการสู่ขวัญพระราชธาตุของคนไทกลุ่มนี้ ยังเกี่ยวข้องับเรื่องน้ำเรื่องฝนด้วย เพราะจะบนบานร้องขอต่อพระราชธาตุให้ช่วยบันดาลฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลเพื่อใช้ในการ

ทำนาปลูกข้าว การสวัญพระธาตุในงานบุญไหว้พระธาตุนั้นจัดในเดือนพฤษภาคมหรือเดือน 4 ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนฤดูการทำนาของชาวไทยอีสาน การจัดพิธีกรรมสวัญพระธาตุจึงบ่งบอกให้เห็นความเป็นสังคมเกษตรกรรม อีกทั้งยังสะท้อนร่องรอยความคิดที่ว่า การสวัญพระธาตุถือเป็นการบวงสรวงเสมือนเป็น “การเลี้ยงผีพระธาตุ” ที่มีอำนาจสามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำเรื่องฝน เรื่องราวการขอฝนกับพระธาตุนี้มีได้มีเฉพาะในกลุ่มคนไทยอีสานเท่านั้น ประคองนิมมานเหมินท์ (2544: 97) ได้กล่าวว่าในประเพณีเดือน 8 ของชาวไทลื้อ สิบสองปันนา มีพิธีขอฝนธาตุใจเมือง ซึ่งเชื่อว่าในสมัยก่อนถ้าฝนไม่ตกพระเจ้าแผ่นดินจะส่งคนไปทำพิธีขอฝนที่ตงอาพะวี ก่อนทำนามีพิธีไหว้เสื่อบ้านที่ตงเสื่อนี้ หลังจากไถนาหว่านกล้าแล้วก็ทำพิธีสวัญถวาย ในแง่นี้ คติเรื่องขวัญจึงเกี่ยวพันกับการสร้างสิ่งมีชีวิต และขวัญพระธาตุยังมีบทบาทหน้าที่สัมพันธ์กับวิถีการทำมาหากินในสังคมเกษตรกรรมนั่นเอง

6.3.2 พิธีการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุ

การจุดบั้งไฟ เป็นพิธีกรรมเพื่อขอฝนจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเชื่อว่าสถิตอยู่บนฟ้า โดยใช้บั้งไฟเป็นสัญญาณในการบอกกล่าวให้อำนาจเหนือธรรมชาติได้รู้ว่า เหล่ามนุษย์ในเมืองลุ่มต้องการน้ำพ้าน้ำฝนเพื่อใช้ในกิจกรรมชีวิต พิธีการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนดูเหมือนจะเป็นปรากฏเด่นชัดในวัฒนธรรมอีสาน อย่างไรก็ตามจะพบว่าการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนในชุมชนของชนชาติไทนั้นก็มีปรากฏอยู่อย่างกว้างขวางและแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็นไทใหญ่ในรัฐฉาน ไทลื้อในสิบสองปันนา ลาวในประเทศลาว ซึ่งอาจมีช่วงเวลาจัดพิธีแตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่มักจะจัดก่อนช่วงฤดูกาลทำนา

พิธีการจุดบั้งไฟบูชาพญาแถนในวัฒนธรรมอีสาน หรือที่เรียกกันว่า “บุญบั้งไฟ” เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพระธาตุด้วยโดยเชื่อว่าการจุดบั้งไฟนอกจากถวายพญาแถนแล้ว ยังใช้จุดบวงสรวงบูชาพระธาตุเพื่อช่วยให้บันดาลน้ำพ้าน้ำฝนด้วยเช่นกัน เหตุนี้การจุดบั้งไฟในงานบุญไหว้พระธาตุ หรือในพิธีบุญบั้งไฟจึงเป็นการแสดงออกถึงการอุทิศในความเชื่อทางพุทธศาสนาแบบชาวบ้านด้วย การที่คนไทยอีสานนำเอาบั้งไฟไปจุดถวายบูชาองค์พระธาตุนี้ เพราะถือว่าองค์พระธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองเป็นเสมือน “หลักเมืองขวัญเมือง” ที่มีพลังวิเศษสามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์มาสู่ผู้คนชาวเมืองได้

* มูลเหตุของการจุดบั้งไฟ มีเรื่องเล่ากันว่า แต่ก่อนผู้คนเคยบูชาพญาแถน แต่ต่อมาผู้คนหันมาบูชาพญาคันคาก เจ้าเมืองผู้ทรงศัพทพิราชมธรรม จนลืมเซ่นไหว้พญาแถน พญาแถนโกรธจึงไม่ส่งฝนลงมาให้ ผู้คนก็ไม่มีการทำนา บ้านเมืองแห้งแล้ง อดอยาก พญาคันคากจึงรวบรวมกองทัพ อันประกอบด้วยสัตว์นานาชนิด เช่น กบ เขียด ต่อ แตน ผึ้ง งู ฯลฯ แล้วเหาะขึ้นไปรบกับพญาแถนบนฟ้า พญาแถนสู้ไม่ได้ รบแพ้ จึงบอกว่า ต่อไปนี้หากมนุษย์ต้องการจะให้ฝนตกเวลาใดก็ให้จุดบั้งไฟขึ้นมาบอก ตั้งแต่นั้นมาจึงมีประเพณีจุดบั้งไฟเพื่อบอกพญาแถนในเดือน 6 ของทุกปี

ภาพ: การจุดบั้งไฟบูชาพญาแถนที่อยู่บนฟ้า
ในงานประเพณีสงกรานต์ลาว เมืองหลวงพระบาง

พิธีการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุถือเป็นการสร้างสรรค์บนพื้นฐานของวิถีคิดแบบดั้งเดิม เพราะถือเป็นการบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถบันดาลคุณและโทษให้กับมนุษย์ได้ การจุดบั้งไฟเพื่อเป็นพุทธบูชาแก่องค์พระธาตุนี้ มีปรากฏในงานบุญงานปอยของคนไทยกลุ่มอื่นๆ ด้วย ดังเช่น งานไหว้พระธาตุจอมสีของไทเขิน เมืองเชียงตุง งานบุญไหว้พระธาตุหลวงของชาวลาว เมืองเวียงจันทน์ งานบุญไหว้พระธาตุศรีสองรักของคนไทยอีสาน จังหวัดเลย* เป็นต้น

ภาพปรากฏการณ์จุดบั้งไฟบูชาพระธาตุในวัฒนธรรมชนชาติไทนี้ ล้วนบ่งบอกให้เห็นถึงวิธีการบวงสรวงบนบานต่ออำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อให้ช่วยบันดาลน้ำฝน การเพิ่มบทบาทของบั้งไฟที่นอกเหนือจากเพื่อบูชาพญาแถนแล้วนำมาใช้เป็นเครื่องบูชาพระธาตุด้วยนั้น สะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดเรื่องการผสมผสานกันของความเชื่อที่ต่างกัน แต่อยู่ร่วมกันในโครงสร้างของความเชื่อแบบพุทธศาสนาชาวบ้าน ซึ่งมีการผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างคติฝ่ายพุทธกับคติฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมนั่นเอง

บั้งไฟในฐานะตัวกลางเชื่อมโยงระหว่าง 2 ภูมิภาคนี้ เพราะสามารถเดินทางจากเมืองมนุษย์ขึ้นไปยังเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ได้ อันเป็นการเดินทางข้ามพรมแดนทางความเชื่อ ลักษณะการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุบ่งบอกให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่าง “พุทธกับผี” ทั้งนี้พระธาตุถือเสมือนองค์พระพุทธรูปเจ้า

* ชาวด่านซ้าย จังหวัดเลย เชื่อว่าการทำพิธีแห่บั้งไฟและจุดบั้งไฟ ซึ่งเป็นลำดับขั้นตอนหนึ่งของพิธีนมัสการพระธาตุศรีสองรักและพิธีบุญหลวง เป็นทั้งการถวายบั้งไฟเป็นพุทธบูชาแต่เจดีย์พระธาตุศรีสองรักและเป็นการถวายบั้งไฟแต่ดวงวิญญูณผีเจ้านายไปพร้อมๆ กันด้วย ความเชื่อเรื่องถวายบั้งไฟเป็นพุทธบูชาแต่พระธาตุศรีสองรัก จะเห็นได้จากการแห่และจุดบั้งไฟ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในพิธีไหว้พระธาตุศรีสองรัก

ในทัศนะของชาวบ้าน การจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุ และการจัดขบวนแห่บั้งไฟเดินรอบประทักษิณองค์พระธาตุ ถือเป็น การแสดงความสักการบูชาต่อพระธาตุ ในแง่นี้พระธาตุกับบั้งไฟจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน ชาวบ้านบางพื้นที่เชื่อว่าถ้าไม่จุดบั้งไฟบูชาพระธาตุ ก็อาจนำมาซึ่งความทุกข์ร้อนต่างๆ โดยเฉพาะอาจจะทำให้บ้านเมืองเกิดความแห้งแล้งกันดารได้ บทบาทของบั้งไฟในการบูชาองค์พระธาตุเป็นเสมือนเครื่องเช่นไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองบั้งไฟในพิธีนี้จึงเป็นสัญลักษณ์ของ “การบูชาพระพุทธรเจ้า” ซึ่งคนไทยเชื่อว่าพระองค์เป็นเทพเหนือเทพที่มีอำนาจสูงสุด เพราะสามารถบัญชาการให้เทพเจ้าที่ดูแลเรื่องน้ำเรื่องฝนให้ปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับตำนานพญาคันคาก ที่ว่าพญาคันคากโพธิสัตว์สามารถสั่งการให้พญาแถน ซึ่งเป็นเทพเจ้าดั้งเดิมบันดาลน้ำบันดาลฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ได้เช่นกัน

การเพิ่มบทบาทหน้าที่ของการจุดบั้งไฟเพื่อใช้บูชาองค์พระพุทธรเจ้านั้น ดูเหมือนจะสอดคล้องกับคติความเชื่อของชาวไทยเชินที่มีการจุดดอกไม้ไฟที่เรียกกันว่า “ปอยบอกไฟ” (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2544: 99) ทั้งนี้การจุดบอกไฟเพื่อเป็นพุทธบูชาในงานบุญงานปอยนั้นมีปรากฏอยู่ทั้งในวัฒนธรรมไทยอีสาน ไทยยวน ไทลื้อ ไทเขิน ไทใหญ่ และลาว การใช้ไฟเป็นพุทธบูชาในทัศนะของคนไทกลุ่มเหล่านี้ เชื่อว่าไฟเป็นตัวแทนของความรุ่งเรืองสุขสว่าง ชาวบ้านจะจุดไฟตามบ้านเรือนเพื่อช่วยให้เกิดความสุขสงบร่มเย็น สัญลักษณ์เรื่องไฟที่ถูกนำมาใช้เชื่อมโยงกับความเชื่อทางพุทธศาสนา แสดงให้เห็นการผสมผสานทางความคิดระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม บทบาทของบั้งไฟในฐานะเป็นเครื่องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นสัญลักษณ์ในคติความเชื่อดั้งเดิม ก็ได้ถูกปรับเปลี่ยนบทบาทให้มีความสำคัญในโลกของฝ่ายพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

นอกเหนือจากนี้ ตัวชนวนจุดบั้งไฟหรือที่เรียกว่า “ฉนวนบั้งไฟ” ก็บ่งชี้ให้เห็นลักษณะการนำเอาผ้าจีวรมาใช้เป็นชนวนจุดไฟ ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทของผ้าจีวรพระที่มีได้เป็นเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น แต่ยังถูกนำมาใช้เป็นตัวจุดไฟให้บั้งไฟพุ่งขึ้นไปยังท้องฟ้าได้ ในแง่นี้ จะเห็นว่าบั้งไฟนี้บ่งบอกถึงการนำวิถีทางศาสนาที่มีความซับซ้อนผสมผสานกัน เพราะมีการใช้ “ดินปะสิวทำบั้งไฟผสมกับผ้าจีวรพระ” ซึ่งสะท้อนความคิดเรื่องการอยู่ร่วมกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบได้อย่างน่าสนใจ

จากแนวคิดข้างต้น แสดงว่าบั้งไฟมีบทบาทเป็น “ตัวกลาง” เชื่อมโลกทางศาสนาเข้าไว้ด้วยกัน บั้งไฟมีบทบาทเป็นเครื่องบูชาทั้งพญาแถนพระพุทธรเจ้าและพระธาตุ เช่นนี้บั้งไฟจึงเป็นเสมือน “ทูตสวรรค์” นำข่าวสารไปยังเมืองฟ้า เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์รับรู้ความปรารถนาในเรื่องน้ำเรื่องฝน การจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุ การแห่บั้งไฟรอบพระธาตุ การใช้ผ้าจีวรพระทำชนวนจุดบั้งไฟ จึงสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์นับถือพุทธศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย ซึ่งสอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตของคนไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรม ที่ต้องอาศัยน้ำฟ้าฝนในการประกอบการทำมาหากิน การจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุจึงเป็นความพยายามในการเชื่อมโลก 2 ฝ่ายเข้าไว้ด้วยกันระหว่าง “พุทธกับผี” “โลกกฤหัสถ์กับโลกขรราวาส” และ “มนุษย์กับธรรมชาติ”

เพราะบั้งไฟนี้มีส่วนประกอบที่เป็นตัวแทนของพุทธศาสนาปะปนอยู่ด้วย ในแง่นี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าบั้งไฟมิได้จุดเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมหรือผีฟ้า-ผีแถนเท่านั้น แต่ยังเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางฝ่ายพุทธศาสนาหรือพระพุทธรูปเจ้าด้วยเช่นกัน

6.3.3 พิธีเลี้ยงผีปู่ตาเฝ้าพระธาตุ

การเลี้ยงผีปู่ตา เป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษในชุมชนวัฒนธรรมอีสาน ผีปู่ตาเป็นผู้คุ้มครองดูแลหมู่บ้าน ผีปู่ตาหรือที่เรียกว่า “ตาปู่” เป็นผีประจำหมู่บ้านที่คอยทำหน้าที่พิทักษ์รักษาคุ้มครองชาวบ้าน ตลอดจนทรัพย์สินอื่นๆ ของหมู่บ้าน ผีปู่ตาจะช่วยคนดีที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมและจะลงโทษผู้ที่ละเมิดผิดคองด้วย (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2547: 88) นอกเหนือจากนี้ผีปู่ตายังมีหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง นั่นคือการเป็นอารักษ์พระธาตุ ผีปู่ตานั้นมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำฝนด้วย คนไทยอีสานหลายหมู่บ้านมีศาลผีปู่ตาและจะมีการเลี้ยงผีปู่ตาเป็นประจำทุกปี เพื่อทำนายเกี่ยวกับเรื่องน้ำฝนที่จะใช้ในการทำนา โดยจะมีเฒ่าจ้ำหรือนางเทียมทำหน้าที่เป็นคนทรงของผีปู่ตา การทำนายเรื่องน้ำฝนนั้นส่วนใหญ่มักจะทำนายจากคางไก่อ้าง จากอาหารการกินหรือเหล้ายาบ้าง

ศาลผีปู่ต้ามักจะปลูกสร้างห่อไว้ในป่าใกล้กับหมู่บ้าน พื้นที่ดังกล่าวถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ใครจะบุกรุกหรือทำลายต้นไม้ต่างๆ ในบริเวณนี้ หรือแม้กระทั่งแสดงวาจาหรือกิริยาหยาบคายไม่ได้ เพราะปู่ตาก็จะลงโทษให้ผู้นั้นได้รับความเจ็บไข้ได้ป่วย ศาลผีปู่ตาก็เป็นศาสนสถานตามความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยอีสาน ซึ่งมีปรากฏแพร่หลายอย่างกว้างขวางในชุมชนวัฒนธรรมอีสาน การเลี้ยงผีปู่ตาที่ดูแลรักษาพระธาตุนี้ เป็นพิธีกรรมเพื่ออ้อนวอนและทำนายทายทักเรื่องน้ำฝน ซึ่งเป็นการนำเอาระบบความคิดความเชื่อดั้งเดิมเข้ามาในโครงสร้างทางพุทธศาสนา พิธีกรรมนี้จัดขึ้นเพื่ออ้อนวอนและบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เรื่องเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ความหมายของการเลี้ยงผีปู่ตาผู้ดูแลพระธาตุของคนไทยอีสานนี้ หมายถึงการเลี้ยงผีอารักษ์ทางพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง การเลี้ยงผีปู่ตาที่ดูแลพระธาตุกระทำขึ้นเพื่อให้ชุมชนชาวเมืองเกิดความสบายใจ เพราะน้ำฝนถือเป็นปัจจัยสำคัญในวิถีชีวิตของผู้คน หากไม่มีน้ำไม่มีฝนชาวบ้านก็ไม่สามารถทำนาได้ ก็จะทำให้เกิดความทุกข์ยากเดือนร้อนไปทั่วทั้งเมือง การเลี้ยงผีปู่ตาผู้ดูแลพระธาตุในความเชื่อของคนไทยอีสาน จังหวัดมหาสารคามนั้นมีบทบาทเพื่อเสี่ยงทายว่าฝนฟ้าจะตกดีหรือไม่

ถ้าเปรียบเทียบความคิดเรื่องบทบาทผีปู่ตากับพระธาตุ จะพบว่าทั้งสองอย่างเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองในบ้านเมืองเช่นกัน แม้ว่าทั้งสองอย่างจะมีแหล่งที่มาจากความคิดที่แตกต่างกัน กล่าวคือปู่ตาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบดั้งเดิม แต่พระธาตุเป็นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบพุทธศาสนา การอธิบายว่าผีปู่ตามีหน้าที่คุ้มครองรักษาพระธาตุในชุมชนด้วย แสดงให้เห็นการผนวกความคิดเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองชุมชนหมู่บ้านและพุทธศาสนาเข้าไว้ด้วยกัน

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นการเพิ่มบทบาทหน้าที่ให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่ทำหน้าที่เป็นเพียงดูแลชุมชนบ้านเมือง แต่ในทิศทางเดียวกันผีปู่ตาก็ยังคงดำรงหน้าที่ดูแล

รักษาและบันดาลความอุดมสมบูรณ์และเป็น “เทพพยากรณ์เรื่องน้ำฟ้าฝน” เช่นเดิมอยู่ เมื่อนำเอาผีปู่ตาเข้ามาเป็นผู้ดูแลพระธาตุ จึงเป็นเสมือนการเพิ่มเสริมหน้าที่การเป็นผู้คุ้มครองให้กว้างขวางและครอบคลุมสถานที่ในทางพุทธศาสนาด้วย

การเพิ่มบทบาทหน้าที่ให้ผีปู่ตากลายเป็นผีเฝ้าพระธาตุตั้งที่กล่าวมาข้างต้น ถือเป็นความพยายามที่จะทำให้เห็นความสอดคล้องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองในโลกทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ ความคิดเรื่องผีเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองสถานที่ทางพุทธศาสนานี้มิได้มีเฉพาะในวัฒนธรรมไทยอีสานเท่านั้น แต่ยังมีในวัฒนธรรมไทลื้อ ไทเขิน ไทใหญ่ ไทยยวน และลาวด้วย ดังจะเห็นได้จากในบริเวณวัดทางภาคเหนือ สิบสองปันนา และเมืองเชียงตุง มักจะมี “ศาลผีเสื้อวัด” ปรากฏอยู่ด้วย ซึ่งเป็นการใช้คติเรื่องผีมาทำหน้าที่เป็นผู้คุ้มครองดูแลวัดและดูแลพระธาตุนั่นเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้น อาจมองว่าการผนวกคติความเชื่อทั้ง 2 ระบบให้เข้ามาอยู่ด้วยกัน โดยให้คติเรื่องผีปู่ตามาเป็นผู้คุ้มครองทางพุทธศาสนาด้วยนั้นถือเป็นการสร้างภาพของการประนีประนอมทางความคิดระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใหม่ แน่หนอนว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมที่อยู่ในความคิดความเชื่อของคนไทนั้นมักจะเรียกว่า “ผี” ซึ่งสถิตอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผีน้ำ ผีป่า ผีเขา ผีฟ้า ผีไม้ รวมทั้งองค์พระธาตุก็มีผีสถิตอยู่เช่นกัน ซึ่งก็เท่ากับว่าผีเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติในโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาด้วย

ความหมายของการเลี้ยงผีปู่ตาผู้ดูแลพระธาตุในวัฒนธรรมอีสานนี้ มีความหมายที่ขยายขอบเขตไปถึงการเลี้ยงผีอารักษ์ทางพุทธศาสนาด้วย การเลี้ยงผีปู่ตาที่ดูแลพระธาตุกระทำขึ้นเพื่อให้ชุมชนชาวเมืองเกิดความสบายใจ เพราะผีปู่ตาเป็นผู้มีพลังอำนาจสามารถติดต่อกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่บันดาลน้ำฝนได้ ทั้งนี้ น้ำฝนถือเป็นปัจจัยสำคัญในวิถีชีวิตของผู้คน หากไม่มีน้ำไม่มีฝนชาวบ้านก็ไม่สามารถทำนาได้ การเลี้ยงผีปู่ตาผู้ดูแลพระธาตุในความเชื่อของคนไทยอีสาน มีบทบาทเพื่อเสี่ยงทายว่าฝนฟ้าจะตกต้องดีหรือไม่ ซึ่งถือเป็นทางออกอย่างหนึ่งของผู้คนที่ต้องการเช่นสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้บันดาลน้ำบันดาลฝนให้ตกลงมายังชุมชนบ้านเมืองของตน เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขร่มเย็น

นอกเหนือจากนี้ ยังมีการบ่าบนางธรรณี ซึ่งเชื่อว่าเป็นเทพดั้งเดิมที่ เป็นผู้หญิงทำหน้าที่รักษาพระธาตุด้วยเช่นกัน ในตำนานของชาวไทยอีสาน เล่าว่านางธรรณีเป็นเทพธิดาองค์หนึ่ง ซึ่งเฝ้ารักษาแผ่นดิน สมัยที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ นางธรรณีก็มายืนรืดมวยผม แสดงเป็นสักขีพยานให้พระพุทธเจ้า น้ำที่ไหลออกมาจากมวยผมนางธรรณี ก็ท่วมมารและเสนามารตายหมด คนจึงนิยมนับถือนางธรรณีว่าเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และเป็นเทพที่สามารถบันดาลความสำเร็จตามความปรารถนาให้กับมนุษย์ได้ (ปริชา พิณฑอง, 2540: 309-310)

ภาพ: นางธรณีเฝ้าประตูทางเข้าพระธาตุ
วัดพระธาตุสายเมือง ชุมชนไทเขิน อำเภอท่าซำเหล็ก ประเทศพม่า

ด้วยเหตุนี้ในช่วงก่อนฤดูการทำไร่ทำนา ชาวไทยอีสานที่มีพระธาตุในชุมชนหลายพื้นที่ จึงมีการจัดพิธีเลี้ยงผีปู่ตาผู้ดูแลพระธาตุบ้าง พิธีบ่าบนางธรณีหรือนางผี ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ดูแล วัดดูแลพระธาตุบ้าง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมการบูชาผีเฝ้าพระธาตุนั้นมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นที่พึ่งทางใจ เพื่อก่อให้เกิดความปกติสุขร่มเย็นและความอุดมสมบูรณ์แก่กลุ่มชนในสังคมนั่นเอง

6.3 พิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างบุญและอุทิศส่วนกุศล

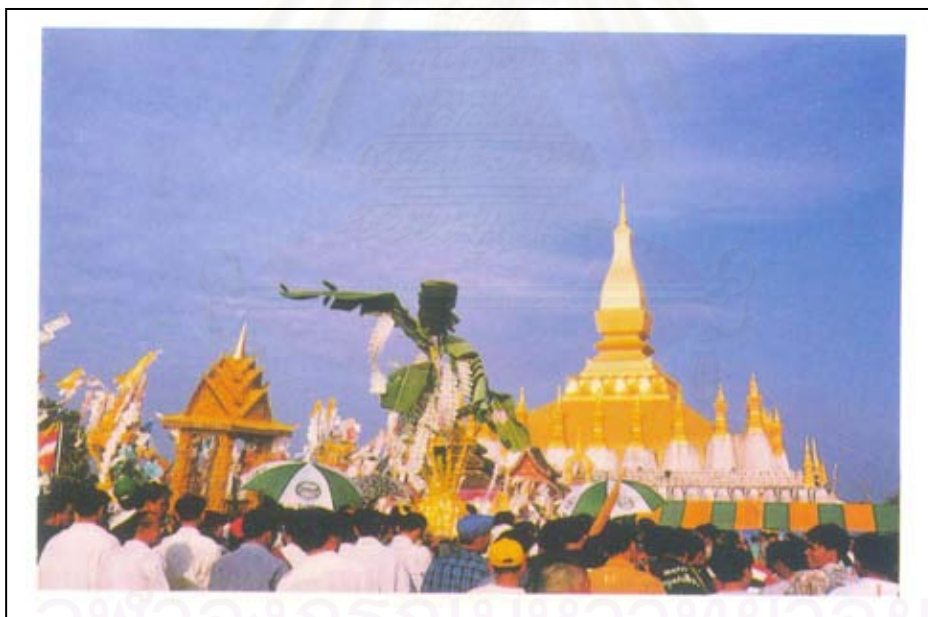
การอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ เป็นการทำบุญเพื่อมอบให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว อันเป็นความคิดความเชื่อทางศาสนาอีกอย่างหนึ่งของกลุ่มคนไทย เรื่องการบูชาพระธาตุมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ กล่าวคือคนไทยบางกลุ่มเชื่อว่าการดูแลรักษาพระธาตุถือเป็นการทำบุญสร้างกุศลอีกแบบหนึ่ง ที่สามารถใช้เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับผีบรรพบุรุษได้ พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุที่สัมพันธ์กับเรื่องการสร้างบุญและอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรดาญาติมิตรผู้ล่วงลับที่จะกล่าวในหัวข้อนี้ คือ

- 6.3.1 พิธีการถวายปราสาทผึ้งแก่พระธาตุ
- 6.3.2 พิธีการทำบุญเสียหัวแก่พระธาตุ

6.3.1 พิธีการถวายปราสาทผึ้งแก่พระธาตุ

การถวายปราสาทผึ้ง เป็นพิธีกรรมในทั้งวัฒนธรรมลาว-อีสาน มีปรากฏอยู่ในฮีตสิบสองเดือน ถือเป็นบุญเดือน 11 อันเป็นคติที่ว่าด้วยการถวายปราสาทผึ้งเป็นพุทธบูชาเพื่ออุทิศเป็นส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรดาบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ การใช้ผึ้งนำมาตกแต่งเป็นลวดลายและประดับ

ประตายเป็นต้นฝิ่งนั้นจะเริ่มด้วยการนำเอาฝิ่งมาต้มให้เปื่อย แล้วนำมาทำเป็นดอกหรือเป็นแผ่น แล้วมาไม้ไผ่มาจักให้เป็นช่องๆ เอาkabตันกล้วยมาแทงเป็นลวดลายที่เรียกว่า “แทงหยวก” แล้วทำเป็นหอหรือปราสาท ใช้ดอกฝิ่งเสียบตามโครงปราสาทเรียกว่า “หอปราสาทฝิ่ง” (ปรีชา ภิญทอง, 2540: 117) มूलเหตุของการถวายปราสาทฝิ่งนี้เชื่อว่าเป็นการสร้างบุญสร้างกุศลตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาแบบชาวบ้านอีกอย่างหนึ่ง ดังมีตำนานเล่าว่าญาติของพระพุทธเจ้าสองฝ่ายมีเรื่องผิดใจกัน เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องเดินทางไปห้ามญาติทั้งสองฝ่าย แต่พระองค์ก็ไม่สามารถห้ามได้ จึงเกิดความเสียใจได้หนีไปพำนักอยู่ที่ป่าเลไลย์ โดยไม่อนุญาตให้ญาติผู้ใดเข้ามาสู่เขตป่านี้ วันหนึ่งมีช้างและลิงตัวหนึ่งได้ออกมาอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ลิงได้นำน้ำฝิ่งมาถวายให้เป็นประจำ ในขณะที่ช้างได้นำไม้และหญ้ามาสร้างเป็นสถานที่พำนักให้แก่พระพุทธองค์ เมื่อสัตว์ทั้งสองสิ้นอายุแล้ว สัตว์ทั้งสองได้ไปเกิดบนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ เสวยอากาศทิพย์อย่างมีความสุข (กะวิน เกียงคำชนนี, 1999: 46) จากคติความเชื่อนี้ ชาวไทยอีสานและลาวจึงได้คิดประดิษฐ์ตกแต่งกากขี้ฝิ่งที่เชื่อว่าลิงได้นำไปถวายแล้ว นำมาสร้างสรรค์เป็นรูปต้นดอกฝิ่งหรือปราสาทฝิ่งขึ้นมาไปให้เกิดความสวยงาม อันเป็นการสร้างบุญสร้างกุศลเช่นเดียวกับสัตว์ทั้งสองดังปรากฏเรื่องเล่าในตำนานข้างต้น

ภาพ: การแห่ปราสาทฝิ่งหรือต้นดอกฝิ่ง งานไหว้พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว

ที่มา: Roland Rich. 1996. **Symbol of the Lao Nation: The That Luang of Vientiane.**

Vientiane: Vientiane Times Publications, p. 4.

ในแง่นี้ การนำเอาปราสาทฝิ่งไปถวายหรือแห่รอบองค์พระธาตุเจดีย์ในพิธีไหว้พระธาตุหลวงของชาวลาวและคนไทยอีสาน จึงสะท้อนร่องรอยความคิดเรื่องการสร้างบุญสร้างกุศลอีกแบบหนึ่ง โดยเชื่อว่าองค์พระธาตุเป็นเสมือนพระพุทธเจ้า การนำเอาปราสาทฝิ่งไปถวายแก่

พระธาตุจึงเทียบได้กับดูแลปฏิบัติจากพระพุทธเจ้าเช่นกัน การใช้วัตถุที่แสดงถึงการเคารพบูชาต่อพระธาตุในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ถือเป็น การบ่งชี้ให้เห็นถึงการยอมรับและการผสมผสานอยู่ร่วมกันของวิธีคิดทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ

มีข้อสังเกตว่า พิธีการถวายต้นผึ้งแก่องค์พระธาตุในวัฒนธรรมลาวและอีสานนั้นเกิดจากความเชื่อที่ว่า การถวายต้นผึ้งให้แก่บุคคลในทางศาสนาจะได้รับบุญกุศลอย่างมาก เพราะแม้แต่สัตว์เดรัจฉานที่นำเอารังผึ้งไปถวายก็ยังสามารถเกิดในสวรรค์ภูมิ เพราะฉะนั้นหากมนุษย์นำเอาต้นผึ้งไปถวายในทางศาสนาก็น่าจะให้ผลบุญกุศลเช่นเดียวกัน อีกทั้งผลบุญเหล่านี้ก็สามารถส่งต่อไปให้กับบรรพชนผู้ล่วงลับได้เช่นกัน

จากลักษณะข้างต้น หากพิจารณาถึงพิธีการถวายปราสาทผึ้งหรือต้นผึ้งแก่พระธาตุนั้น เราจะพบว่าปราสาทผึ้งที่นำมาถวายเป็นสิ่งที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ นั่นก็คือนำไปหลอมรวมกันเพื่อทำเป็นต้นเทียนให้แสงสว่างแก่พระภิกษุสงฆ์ในการประกอบกิจพิธีทางศาสนาในช่วงเวลากลางคืน การถวายปราสาทต้นผึ้ง จึงแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงความคิด 2 ระบบ คือ การถวายต้นผึ้งเพื่อเป็นการมอบอุทิศให้ทั้งแก่พระธาตุและผีบรรพบุรุษ ซึ่งหมายถึงการใช้ต้นผึ้งเป็นตัวกลางสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างบุญสร้างกุศล เพื่อจะได้เดินทางไปสู่ภพภูมิในโลกทางพุทธศาสนา นั่นก็คือ “สวรรค์” กับการอุทิศแผ่ส่วนบุญไปให้เหล่าญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว ในแง่นี้ จะเห็นการปรับเปลี่ยนพิธีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อดั้งเดิม เพื่อนำมาใช้ในโครงสร้างความคิดทางพุทธศาสนาจากการ “ถวายปราสาทผึ้งอุทิศให้ผีบรรพบุรุษ” กลายมาเป็น “ถวายปราสาทผึ้งอุทิศให้พระธาตุเจ้า” เหตุการณ์ในพิธีการบูชาพระธาตุนี้ แสดงให้เห็นทัศนคติของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่มองว่า การเลี้ยงผีบรรพบุรุษสามารถบันดาลคุณให้เกิดขึ้นกับผู้คนได้ เช่นนี้จึงเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่สะท้อนการผสมกลมกลืนทางความคิดระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง

ในพิธีกรรมบูชาพระธาตุนี้อาสาทผึ้งถือเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นปราสาทที่อุดมสมบูรณ์พร้อมไปด้วยสรรพสิ่งต่างๆ มากมาย อันเป็นตัวแทนของโลกแห่งความสุขและความมั่งคั่ง ซึ่งท้ายสุดแล้วการถวายปราสาทผึ้งก็ได้กลายมาเป็นตัวแทนของการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งบางส่วนได้กลายมาเป็นผีเฝ้าพระธาตุหรือดูแลรักษาคุ้มครองสถานที่ทางศาสนา ร่องรอยความคิดนี้สะท้อนให้เห็นพัฒนาการของความคิดความเชื่อในวัฒนธรรมไทพุทธ คือจากการถวายปราสาทผึ้งให้ผีบรรพบุรุษกลายมาเป็นการถวายปราสาทผึ้งให้แก่พระธาตุ

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นภาพการผสมกลมกลืนทางความคิดของความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาผ่านพิธีการทำบุญถวายปราสาทผึ้งตามหลักการของความเชื่อดั้งเดิมที่สามารถเชื่อมโยงกับคติทางพุทธศาสนาได้อย่างสนิท การถวายปราสาทผึ้งให้กับพระธาตุหรือผีบรรพบุรุษที่เป็นผู้ปกครองคุ้มครองชาวเมือง จึงเป็นเสมือนการเช่นไหว้บูชาผีฝ่ายดีที่ทำหน้าที่เฝ้าพระธาตุ อันเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ในทางพุทธศาสนา การปฏิบัติต่อผีบรรพบุรุษด้วย

ความเคารพด้วยวิธีการอุทิศส่วนกุศลผลบุญไปให้ จึงบ่งบอกถึงการสังสรรค์ทางความคิดของ ศาสนาทั้ง 2 ระบบที่อยู่ร่วมกันภายใต้โครงสร้างทางศาสนาอันเดียวกัน

อนึ่ง การอุทิศในทางพุทธศาสนาซึ่งถือเป็นการอุปถัมภ์ค้ำจุนศาสนานั้นยังพบเห็นได้ จากประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมักจะมีเรื่องราวการนำเอาทรัพย์สินเงินทองของมีค่าถวายเป็น เครื่องสักการบูชาแก่องค์พระธาตุ ดังเช่นการถวายเงินบริจาคเพื่อสบทบทุนบูรณะปฏิสังขรณ์องค์ พระธาตุเจดีย์ ซึ่งถือเป็นการสอนผู้คนในสังคมโดยอ้อมเกี่ยวกับเรื่องการละกิเลสหรือการไม่ยึดติด กับทรัพย์สินเงินทองของมีค่า อันเป็นการสอนให้คนรู้จักเสียสละ แล้วหันมานับถือศรัทธาในพระ ศาสนาแทน ความเชื่อนี้มีปรากฏในตำนานพระธาตุหลายเรื่อง ดังเช่น ตำนานพระธาตุขามแก่น เล่าว่าคณะอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเมืองโมรียได้สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้น แล้วได้นำแก้วแหวน เงินทองของมีค่ามากมายบรรจุอยู่ในพระธาตุตอนมะขาม เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุเชิงชุม เล่าว่าเจ้าเมืองได้ถอดมงกุฎกษัตริย์ซึ่งเป็นทองคำสวมลงในรอยพระบาทเป็นเครื่องบูชาสักการะ ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นค่านิยมและทัศนคติทางสังคมเกี่ยวกับเรื่องการดูแลอุปถัมภ์ศาสนา ให้เจริญรุ่งเรือง ซึ่งสมาชิกในสังคมได้ใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติกันสืบต่อกัน

โดยนัยนี้จึงจะเห็นได้ว่า พระธาตุทำหน้าที่เป็นแหล่งรวมของพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่กลุ่มคนไทยนับถือบูชาทั้งที่อยู่ในความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิด ความสงบสุขร่มเย็นแก่ผู้คน พระธาตุที่มีผีบรรพบุรุษและผีเจ้านายสถิตอยู่ จึงบ่งบอกให้เรารู้ว่า “การบำรุงดูแลรักษาพระธาตุให้คงอยู่และเจริญรุ่งเรือง ก็เท่ากับเป็นการบำรุงดูแลรักษาและเอาใจ ใส่ต่อเหล่าบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วด้วยเช่นกัน” ฉะนั้น การไหว้พระธาตุของกลุ่มชนชาติไทจึง เป็นกลไกในการเชื่อมโยงกับเรื่องการนับถือบูชาผีบรรพบุรุษ

6.3.2 พิธีการทำบุญเสียหัวแก่พระธาตุ

หากพิจารณากลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนชนชาติไทแล้ว จะพบว่าไม่ได้มีเพียงแต่ กลุ่มคนไทยเท่านั้นที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ เพราะมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อาศัยปะปนร่วมอยู่ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มมอญ เขมร พม่า และจีน เป็นต้น พิธีกรรมบูชาพระธาตุของคนไทยบางกลุ่ม ฉายภาพให้เห็นว่า มีกลุ่มชนอื่นนอกเหนือจากคนไทยเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุ ทั้งนี้กลุ่มชน เหล่านี้ต่างมีสถานภาพเป็น “เข้ารับใช้พระธาตุ” ดังเช่น ลัวะเป็นเข้ารับใช้พระธาตุจอมยอง ลาวเป็น ข้าราชการรับใช้พระธาตุพนม ลักษณะเช่นนี้ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุจึงเป็นสิ่งที่ช่วย อธิบายให้เห็นถึงสถานภาพของกลุ่มชนในสังคมชนชาติไทได้อีกทางหนึ่ง

มีตัวอย่างพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของคนไทยหลายกลุ่มที่ช่วยอธิบายให้เห็นสถานภาพ ของกลุ่มชนต่างๆ เช่น ในงานบุญเสียหัว พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ที่อธิบายว่าชาวอำเภอ ธาตุพนม และอำเภอใกล้เคียง รวมทั้งชาวลาวในประเทศลาว ที่เชื่อว่าตนเองได้สืบเชื้อสายมาจากการ เป็น “ข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม” หรือ “ข้าพระธาตุพนม” จะต้องนำทรัพย์สินเงินทอง และ ผลผลิตจากการเกษตรมาถวายพระธาตุพนมเป็นประจำทุกปี ประหนึ่งกับเป็นการเสียส่วยประจำปี ของบรรพบุรุษ

วิศิษฐ์ ดวงสงค์ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 11, 2542: 4842-4844)

ได้กล่าวถึงความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องบุญเสียหัวว่า ในปัจจุบันชาวบ้านที่ถือกันว่าเป็นข้าโอกาสพระธาตุพนม จะต้องนำเงินส่วนหนึ่งที่ครอบครัวของตนหามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงมาถวายพระธาตุพนมทุกปีตามกำลังศรัทธาในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 เรียกกันว่า “ถวายเงินค่าหัว” การถวายเงินค่าหัวนี้ชาวข้าโอกาสแต่ละครอบครัวจะนำส่วนหนึ่งของพืชผลที่เพาะปลูกได้ตามฤดูกาล ดังเช่น ข้าว พืช ผัก ผือก มัน เรียกว่า “พืชภาค” มาถวายพระธาตุพนมพร้อมด้วยเครื่องบูชา ได้แก่ ขันดอกไม้ 5 คู่ เทียนพันด้วยขี้ผึ้งแท่งตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว และจัดทำ “หมากเบ็ง” ขนาดใหญ่ของตำบลมาถวายเป็นพุทธบูชาด้วย กล่าวกันว่าถ้าครอบครัวใดไม่ปฏิบัติตามประเพณีดังกล่าวนี้ แล้วจะไม่ปกตีสวย มักเจ็บไข้ได้ป่วย และประสบสิ่งที่ไม่เป็นมงคลในชีวิตอยู่ตลอด ฉะนั้น จึงต้องรับนำของมาถวายและขอขมาต่อพระธาตุพนมให้ถูกต้องตามประเพณี

จากความเชื่อข้างต้น ถือว่าพิธีกรรมการทำบุญเสียหัวของข้าโอกาสพระธาตุพนมนี้เป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์และเป็นบทบัญญัติที่กลุ่มชนในสังคมใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ทั้งนี้มีความเชื่อว่าหากบุคคลหรือครอบครัวใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามก็จะนำมาซึ่งความเดือนร้อนทุกข์ยากต่างๆ การนำเอาผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งข้าวของเงินทอง มาถวายเป็นพุทธบูชาแก่พระธาตุพนม สืบเนื่องมาจากคติความเชื่อที่ว่าพระธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองที่สามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์และความสุขร่มเย็นให้แก่ผู้คนชาวเมืองได้ เช่นนี้พิธีกรรมและความเชื่อเรื่องการ “เสียหัว” แก่พระธาตุจึงเกิดจากภาพของการอธิบายเหตุจากความเชื่อและตำนาน ดังจะเห็นร่องรอยความคิดได้จากตำนานพระธาตุพนม ว่าในสมัยพระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตรบูรณ พระองค์ได้บูรณะพระธาตุ แล้วได้อุทิศที่ดิน ผู้คนให้มาเป็นข้าพระโยมสงฆ์ ปฏิบัติพระธาตุพนม และในสมัยเจ้าราชครูโพนสะเม็ดได้อพยพครอบครัวชาวเวียงจันทน์จำนวนหนึ่งมาบูรณะพระธาตุพนม แล้วได้มอบหมายให้คนเหล่านั้นเป็นข้าพระโยมสงฆ์ดูแลพระธาตุพนม

นอกจากนี้ความเชื่อและพิธีกรรมข้างต้น ยังมีบทบาทในการสร้างความชอบธรรมในเรื่องการเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุทำให้กลุ่มชนเหล่านี้มีสิทธิพิเศษ กล่าวคือมีการสืบทอดทางเชื้อสายตระกูลของการเป็นผู้ดูแลพระธาตุ คนกลุ่มนี้จะเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดไปโดยตลอด แม้ว่าแต่งงานมีลูกหลานออกมานั้นบุคคลเหล่านี้ก็จะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดเช่นเดิม และในขณะที่เดียวกันคนกลุ่มที่เป็นข้าโอกาสก็จะขาดจากอำนาจรัฐ นั่นคือรัฐจะเกณฑ์แรงงานมารับใช้รัฐหรือเจ้านายไม่ได้ เพราะเป็นสมบัติของพุทธศาสนาไปแล้ว (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 2, 2542: 485) เรื่องราวเช่นนี้ยังมีปรากฏในชุมชนไทยองว่า กลุ่มข้าพระธาตุจะได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องเสียค่าส่วยภาษีใดๆ ให้แก่เมือง (แสง มาละแซม, 2540: 26) ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อและพิธีกรรมการถวายข้ารับใช้ให้แก่องค์พระธาตุมีบทบาทในการอธิบายความแตกต่างทางสถานภาพของคนในสังคม ซึ่งกลุ่มชนในสังคมก็ยอมรับและ

เชื่อถือปฏิบัติสืบทอดกันต่อมา* นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องข้าโอกาสพระธาตุยังให้สิทธิพิเศษกับคนกลุ่มนี้ กล่าวคือเป็นบุคคลที่ไม่ต้องเสียค่าหัวหรือส่วยภาษีอากรให้กับรัฐ แต่จะนำข้าว พืชพันธุ์ธัญญาหาร ปราสาทผึ้ง และเครื่องบูชาสักการะต่างๆ มาถวายแก่องค์พระธาตุเป็นค่าไถ่แรงงานซึ่งเรียกว่า “เสียค่าหัว” แทน (ทศพล อาจหาญ, 2542: 23-24)

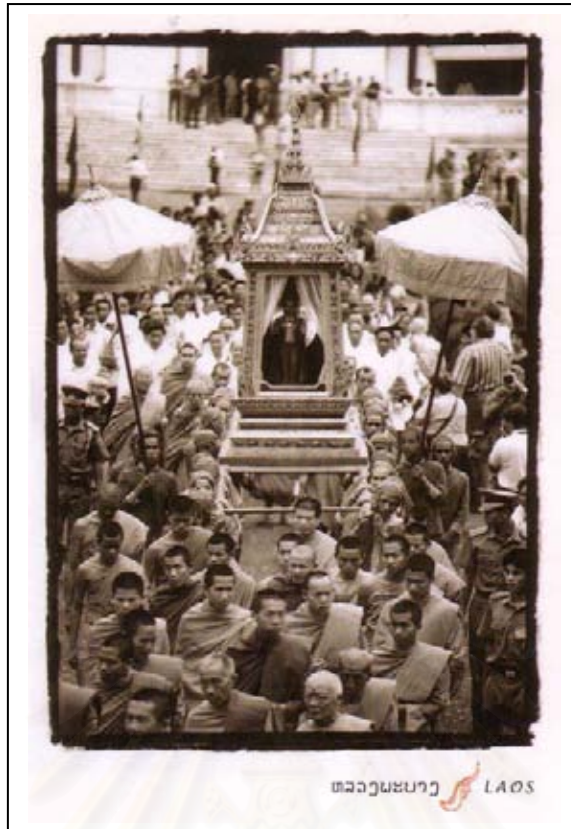
มีข้อสังเกตว่า ความคิดเรื่องการถวายข้าโอกาสหรือเข้ารับใช้ให้แก่พระธาตุนั้น มีปรากฏอยู่ในความคิดของคนไทยกลุ่มอื่นๆ ด้วย ดังปรากฏเรื่องใน **ตำนานพระธาตุดอยตุง ตำนานเมืองเชียงตุง ตำนานพระธาตุดอยมยอง และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังสามารถพบเห็นในพิธีกรรมของคนไทยบางกลุ่ม ซึ่งยังคงเชื่อถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น **ประเพณีสงกรานต์ หรือประเพณีปีใหม่ลาว** เมืองหลวงพระบาง ก็จะมีกลุ่มคนที่แต่งตัวเป็นข้าช้อยหรือข้าทาสมาแบกคานหามพระมณฑปที่ประดิษฐานพระบาง ซึ่งพระบางนั้นเชื่อว่ามีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าบรรจุอยู่ภายในองค์พระบางนี้ด้วย ภาพจากพิธีกรรมนี้จึงมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ว่า องค์พระบางเทียบเคียงได้กับพระธาตุ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ในขณะที่คนหามเสลี่ยงหรือปราสาทนั้นเป็น “ข้าช้อย” ผู้รับใช้พระศาสนา

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

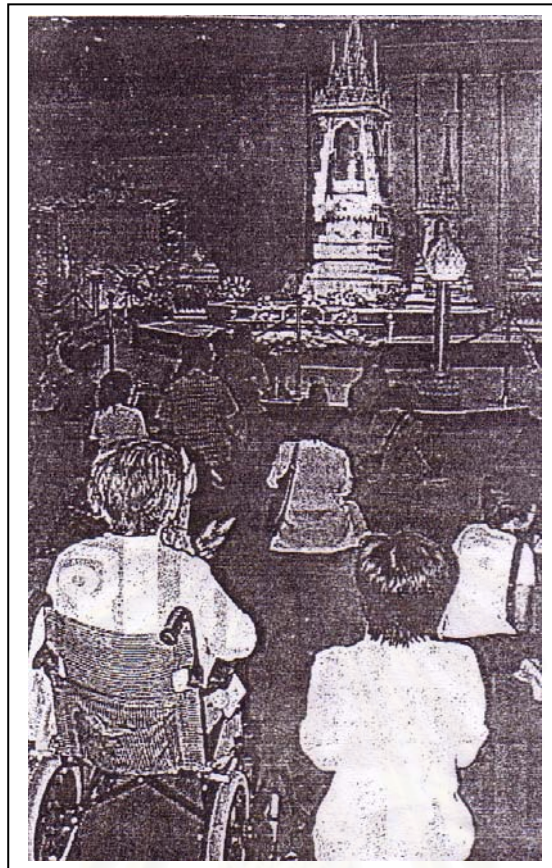
* ชาวบ้านหลายตำบลในอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ยังยอมรับว่าตนและครอบครัวสืบทอดมาจากทาสโอกาส หรือข้าโอกาสของพระธาตุพนม ชาวบ้านเหล่านี้จะมาอุทิศแรงงานรับใช้พระสงฆ์และร่วมทำนุบำรุงวัดพระธาตุพนมจนถึงปัจจุบัน

ภาพ: ข้าช้อยแบกหามพระมณฑปที่ประดิษฐานพระบาง
งานประเพณีสงกรานต์ เมืองหลวงพระบาง

โดยสรุป บทบาทหน้าที่สำคัญของพระธาตุ คือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจพิเศษที่ช่วยให้คนไทยมีความมั่นคงทางจิตใจ มีความสบายใจ เพราะเชื่อว่าสามารถอ่อนน้อมขอให้องค์พระธาตุ ซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติช่วยเหลือหรือดลบันดาลให้สมความปรารถนาได้ ดังเช่น การจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุเพื่อขอฝน การสรงขวัญและสรงน้ำพระธาตุเพื่อให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข การเลี้ยงผีเฝ้าพระธาตุ การทำบุญอุทิศให้แก่พระธาตุเพื่อให้ช่วยคุ้มครองผู้คนและบ้านเมือง การบนบานต่อพระธาตุเพื่อให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มชนชาติไท จึงชี้ให้เห็นถึงบทบาทของพระธาตุในการสร้างความพึงพอใจและตอบสนองความต้องการให้กับมนุษย์นั่นเอง

ในปัจจุบันคติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือบูชาพระธาตุนั้น พบว่าในสังคมเมืองมีแนวคิดที่ผิดเพี้ยนไปจากอดีต เป็นต้นว่ามีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุประดิษฐานอยู่ภายในศูนย์การค้า เพื่อให้เหล่าพุทธศาสนิกชนผู้ศรัทธาได้เดินทางเข้ามากราบไหว้บูชา ดังจะเห็นได้จากเมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ.2547 มีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระธาตุพระสีวลี และพระพุทธรูป 9 พระองค์ที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเรียกว่า “งานมหัศจรรย์ พุทธานุภาพ” โดยจัดขึ้นที่ศูนย์การค้าแฟชั่นไอส์แลนด์ กรุงเทพมหานคร ทั้งนี้มีชาวพุทธจำนวนมากได้เดินทางไปกราบนมัสการ

ภาพ: ชาวพุทธร่วมกันบูชาสักการะพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานในศูนย์การค้า กรุงเทพฯ
ที่มา: หนังสือพิมพ์ คม ชัด ลึก (4 มีนาคม 2547), หน้า 1.

แม้ว่าการบูชาพระธาตุในพื้นที่ใหม่ ซึ่งมีใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาเหมือนเช่นเคย แต่พระธาตุก็ยังคงดำรงความหมายเหมือนเดิม โดยเฉพาะเกี่ยวกับสิ่งระลึกถึงในคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นตัวแทนขององค์พระพุทธรูปเจ้าและพระธรรมคำสอน ซึ่งคนไทยต่างล้วนมีความนับถือศรัทธาร่วมกัน ซึ่งมีได้ผิดเพี้ยนไปจากรื่องราวเก่าก่อนแต่อย่างใด หนึ่งในสังคมโลกสมัยใหม่ การอำนวยความสะดวกและตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนในสังคมเมืองที่มักจะใช้ศูนย์การค้าเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งอาจเทียบเคียงได้กับวัดที่เป็นศูนย์กลางของการสร้างความสุขทางใจในชุมชนคนไทยในอดีต ทั้งนี้เราอาจพิจารณาถึงประเด็นเรื่องการปรับตัวของศาสนาให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยว่าเนื่องจากศูนย์การค้าได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในโลกของสังคมเมืองไปแล้ว เรื่องราวของพื้นที่ที่ถูกมองว่าเป็นเพียงพื้นที่สามัญจึงอาจถูกปรับสภาพให้กลายมาเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตามสัญลักษณ์แห่งศรัทธาในพระธาตุก็มิได้หมดความสำคัญลง หากแต่พระธาตุก็ยังคงความหมายและมีบทบาทในสังคมของคนไทยเหมือนเช่นในอดีต ถึงแม้มีความเปลี่ยนแปลง

ไปบ้าง ดังเช่น การฟื้นฟูที่ตั้งของพระธาตุในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเดิมอาจจะประดิษฐานอยู่บนยอดเขา วัด หรือป่าศักดิ์สิทธิ์ แต่พระธาตุในสังคมเมืองกลับถูกนำมาจัดวางหรือตั้งอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนเมืองตามแนวคิดเรื่องทุนนิยม เรื่องราวเหล่านี้ล้วนมีกระแสหรืออิทธิพลในเชิงธุรกิจหรือการค้าพาณิชย์เข้ามาเกี่ยวข้องปะปนอยู่ด้วย จนทำให้พื้นที่ของพระธาตุต้องถูกปรับเปลี่ยนจนทำให้เกิดแนวคิดใหม่ๆ ขึ้นมา ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ปรากฏการณ์พระธาตุประดิษฐานอยู่ในศูนย์การค้าสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมในเวลานี้ ที่เรียกว่าเป็นสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนผ่านคือเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์จากความเชื่อของผู้คน เกิดการนำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติดั้งเดิมที่ผู้คนนับถืออยู่ก่อนแล้ว มาสร้างคติแบบใหม่ขึ้นมา เพื่อผลประโยชน์ที่แฝงอยู่ในเรื่องการค้าและธุรกิจนั่นเอง

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นชัดเจนว่าระบบความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาสักการะพระบรมสารีริกธาตุตามแหล่งศูนย์การค้าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาใหม่ มิใช่เป็นระบบความเชื่อที่สืบทอดกันมา หากแต่ยังคงกลืนอายุความศรัทธาของผู้คนในสังคม ซึ่งยังคงร่องรอยความคิดอันบริสุทธิ์ในคติทางพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพชน

โดยสรุป จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในวัฒนธรรมของชนชาติไทยนี้ มีการเคารพบูชาและเชื่อถือว่าพระธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีได้เป็นเพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นตัวแทนทางพุทธศาสนาเท่านั้น ทั้งนี้กลุ่มคนไทยพยายามนำเอาความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุมาเชื่อมโยงกับเรื่องราวของการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บบ้าง การบันดาลความปกตีสุขร่มเย็นบ้าง การบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชีวิตมนุษย์บ้าง อันเป็นการช่วยให้กลุ่มคนสามารถปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงอันเป็นวิกฤตแห่งชีวิต รวมถึงการช่วยเสริมสร้างความสมานฉันท์ระหว่างกลุ่มชนและสร้างเสถียรภาพในสังคมด้วย ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นความเชื่อของกลุ่มคนไทยที่ผูกพันอยู่กับคติเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ นับสำคัญจากประเด็นเหล่านี้บอกให้เราเห็นว่า คนไทยพุทธยังคงเชื่อถือและศรัทธาในพลังอำนาจพิเศษของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะสิ่งนั้นมีต้นกำเนิดมาจากคติความเชื่อดั้งเดิมหรือพุทธศาสนา ซึ่งล้วนเป็นที่พึงทางใจให้กับคนไทยได้ทั้งสิ้น ดังนั้นการเคารพบูชาต่อพระธาตุ จึงเป็นเสมือนการเคารพบูชาทั้งต่อพุทธศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ ที่มีอำนาจสามารถให้คุณและโทษกับมนุษย์ได้ การบูชาสักการะองค์พระธาตุ จึงบ่งบอกให้เห็นถึงการยอมรับอำนาจทางทั้งฝ่ายพุทธและฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะคติเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของกลุ่มชนชาติไทยนับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 7

บทสรุปและอภิปรายผล

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทจำนวน 96 เรื่อง ซึ่งเป็นข้อมูลลายลักษณ์และข้อมูลมุขปาฐะที่ผู้วิจัยรวบรวมมาจากในบริบทสังคมชนชาติไท ทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและนอกประเทศไทย อันได้แก่ ไทใหญ่ ไทเขิน ไทลื้อ ลาว ไทยภาคเหนือ และไทยภาคอีสาน ผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหาตำนานพระธาตุโดยประยุกต์ใช้วิธีวิทยาในเชิงโครงสร้างของนักคิดสำคัญ 2 ท่าน คือ วลาดิมิร์ พอพพ์ และ โคลด เลวี-สเตราส์ มาเป็นกรอบแนวคิด เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นโครงสร้างของตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท รวมทั้งวิเคราะห์ให้เห็นถึงความแตกต่างและความสัมพันธ์ระหว่างวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมและวิธีคิดแบบพุทธศาสนา โดยอาศัยกรอบความคิดเรื่อง คู่ตรงข้าม และ ขุดความคิด มาเป็นแนวคิดหลัก เพื่อสะท้อนระบบคิดเกี่ยวกับศาสนาของคนไทที่แฝงเร้นอยู่ในลักษณะของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละคร

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ คือ 1) สรุปผลจากการวิจัย และ 2) อภิปรายผลการวิจัย

7.1 สรุปผลจากการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งลำดับเหตุการณ์หลักของเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทออกเป็น 4 ตอน คือ (I) เหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ (II) การพบเห็นสิ่งต่างๆ (III) การให้และได้รับพรบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า (IV) การสร้างและดูแลพระธาตุ ซึ่งประกอบไปด้วยพฤติกรรมหลัก 11 พฤติกรรม

ส่วนการแทนค่าพฤติกรรมหลักในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบกับพฤติกรรมของนิทานรัสเซียตามทฤษฎีโครงสร้างนิทานของพรอพพ์ ทั้ง 31 พฤติกรรมที่พรอพพ์ศึกษาเอาไว้ในหนังสือ **Morphology of the Folktale** ผู้วิจัยพบว่า มีพฤติกรรมจำนวนหนึ่งที่มีลักษณะสากลร่วมกับพฤติกรรมในนิทานรัสเซีย และพบว่า มีพฤติกรรมอีกจำนวนหนึ่งที่มีความแตกต่างและไม่ปรากฏตามกรอบแนวคิดของพรอพพ์ แต่เป็นพฤติกรรมหลักที่พบในตำนานพระธาตุของชนชาติไท พฤติกรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับนิทานรัสเซียตามที่วิเคราะห์มี 6 พฤติกรรม คือ ความเป็นมาของตัวละคร (α) ตัวเอกออกเดินทางไปสู่จุดหมาย (\uparrow) การพาตัวเอกไปยังจุดหมาย (G) การต่อสู้หรือความขัดแย้งระหว่างตัวเอกกับตัวละครอื่น (H) ตัวเอกได้รับการยอมรับหรือชัยชนะ (I) ตัวเอกเดินทางกลับ (\downarrow) ส่วนพฤติกรรมหลักในตำนานพระธาตุที่ผู้วิจัยพบมีเพิ่มเติมจากพฤติกรรมในนิทานรัสเซีย 5 พฤติกรรม คือ การพบ (พ) การทำนายหรือการพยากรณ์ (ท) การให้หรือการได้รับพระบรมสารีริกธาตุ (ห) การสร้างพระธาตุ (ส) การดูแลรักษาพระธาตุ (ร)

การศึกษาเปรียบเทียบโครงเรื่องตำนานพระธาตุสำนวนต่างๆ ทำให้พบว่าตำนานเรื่องนี้สามารถจำแนกออกเป็น 2 แบบใหญ่ๆ คือ โครงเรื่องแบบการยอมรับพุทธศาสนา และโครงเรื่องแบบการไม่ยอมรับพุทธศาสนา โดยทั้ง 2 แบบข้างต้นยังสามารถแบ่งเป็นโครงเรื่องย่อยได้อีก 2 แบบ คือ แบบที่มีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธรเจ้า และแบบที่ไม่มีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธรเจ้า

โครงเรื่องแบบการไม่ยอมรับพุทธศาสนาและมีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธรเจ้า มีตำนานพระธาตุในโครงเรื่องประเภทนี้ 27 เรื่อง โครงเรื่องนี้จะมีการลำดับพฤติกรรมในเรื่อง คือ เริ่มเรื่องจากกล่าวถึงความเป็นมาของตัวเอก ซึ่งกล่าวถึงรายละเอียดของสถานที่ที่ตัวเอกจะเดินทางไปหรือกล่าวถึงพฤติกรรมการเดินทางของตัวเอก ที่ได้พบกับสถานที่บ้านเมืองหรือชนพื้นเมือง หลังจากนั้นก็กล่าวถึงการขัดแย้งต่อสู้กันระหว่างตัวเอกกับตัวละครอื่น ซึ่งภายหลังตัวเอกได้ทำให้ตัวละครอื่นเหล่านี้ยอมรับในอำนาจบารมี แล้วจึงกล่าวสั่งสอนเพื่อให้ตัวละครอื่นใช้เป็นแนวทางในการยึดถือและปฏิบัติ จากนั้นตัวเอกได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุให้แก่ตัวละครอื่นเพื่อไว้เป็นที่สักการบูชา ท้ายสุดมีการบรรจุพระบรมธาตุไว้ยังสถานที่แห่งนี้

โครงเรื่องแบบการไม่ยอมรับพุทธศาสนาและไม่มีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธรเจ้า มีตำนานพระธาตุในโครงเรื่องประเภทนี้ 5 เรื่อง โครงเรื่องตำนานพระธาตุในกลุ่มนี้มีการลำดับพฤติกรรมในเรื่อง คือ ช่วงเริ่มเรื่องจะมีการกล่าวถึงความเป็นมาของตัวเอกที่มีใช้พระพุทธรเจ้า ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง รวมทั้งกล่าวถึงสภาพบ้านเมืองทั่วไป จากนั้นจึงเป็นการอธิบายให้เห็นถึงปมขัดแย้งระหว่างตัวละคร หรือการกล่าวถึงตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ที่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้คนชาวเมือง แล้วจึงกล่าวถึงการแก้ไขปัญหาหรือการต่อสู้แข่งขันกันระหว่างตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับตัวละครฝ่ายพุทธ ท้ายสุดตัวละครฝ่ายพุทธก็ได้รับชัยชนะ ซึ่งตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายว่า ตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์เกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงหันมานับถือพุทธศาสนา แต่ก็มีตำนานพระธาตุบางเรื่องอธิบายว่าผู้พ่ายแพ้ได้หลบหนีไป

โครงเรื่องแบบการยอมรับพุทธศาสนาและมีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธรเจ้า มีตำนานพระธาตุในโครงเรื่องประเภทนี้ 49 เรื่อง โครงเรื่องพระธาตุของชนชาติไทยกลุ่มนี้จะมีการลำดับพฤติกรรมในเรื่อง คือ เริ่มเรื่องจากความเป็นมาของตัวเอก ซึ่งหมายถึงพระพุทธรเจ้า แล้วกล่าวถึงสถานที่ที่ตัวเอกเดินทางไป จากนั้นก็จะกล่าวถึงตัวเอกได้ทางไปพบกับสถานที่หรือชนพื้นเมือง แล้วตัวเอกได้แสดงผลอำนาจหรือธรรมเทศนาจนกลุ่มชนเหล่านี้เกิดการเลื่อมใสศรัทธาและยอมรับ จากนั้นตัวเอกได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุให้แก่ชนพื้นเมืองเพื่อไว้เป็นที่สักการบูชา แล้วจึงกล่าวถึงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ยังสถานที่แห่งนี้ ต่อมาเมื่อผู้เลื่อมใสศรัทธาได้มาทำการดูแลรักษาพระธาตุ

โครงเรื่องแบบการยอมรับพุทธศาสนาและไม่มีพฤติกรรมการเสด็จมาของพระพุทธรเจ้า มีตำนานพระธาตุในโครงเรื่องประเภทนี้มี 46 เรื่อง โครงเรื่องกลุ่มนี้มีการลำดับพฤติกรรมในเรื่อง คือ เริ่มเรื่องจากความเป็นมาของตัวละครซึ่งมักจะเป็นมนุษย์ชาวเมืองทั่วไป ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรศาสนาจากนั้นตัวละครเหล่านี้ก็ได้พยายามค้นหาพระบรมสารีริกธาตุ

เพื่อนำมาประดิษฐานยังบ้านเมืองของตน ภายหลังจึงมีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วสร้างเป็นองค์พระธาตุขึ้นมา ช่วงสุดท้ายจะกล่าวว่ามี การดูแลบำรุงรักษาพระธาตุให้เจริญรุ่งเรือง

การวิเคราะห์โครงสร้างตำนานพระธาตุของชนชาติไททำให้พบว่า ในโครงสร้างหลักของตำนานพระธาตุทั้ง 96 เรื่องที่นำมาศึกษานี้ มักจะดำเนินเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์ แม้ว่าสูตรโครงสร้างของตำนานพระธาตุของชนชาติไททั้ง 4 แบบจะมีเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งขาดหายไป ไม่ครบตามสูตรโครงสร้างหลักตามที่ระบุไว้ แต่ก็พบว่า การลำดับเหตุการณ์มักจะดำเนินไปตามโครงสร้างที่ได้แสดงไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตำนานพระธาตุของชนชาติไทแท้ที่จริงก็ดำเนินไปบนโครงสร้างหลักอันเดียวกัน

นอกจากการวิเคราะห์โครงสร้างตำนานพระธาตุ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ห้วงเวลาที่ปรากฏชัดๆ ในชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละคร โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมกับวิธีคิดแบบพุทธศาสนา

วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ในชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ “ท้องฟ้า ภูเขา ต้นไม้ เสาหลัก ก้อนหิน ถ้ำ และน้ำ” ในชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร ได้แก่ “นาค ยักษ์ ผี สัตว์ ชนพื้นเมือง และฤๅษี” ในชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของตัวละคร ได้แก่ “การเดินทางมาจากฟ้า การบันดาลฝน การสร้างเมือง การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ การเซ่นสังเวย และการทำนายพยากรณ์” ส่วน วิธีคิดแบบพุทธศาสนา ในชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ “สวรรค์ พระธาตุ พระพุทธรูป พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ พุทธบัลลังก์ และวัด” ในชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร ได้แก่ พระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า พระสาวก พระเจ้าอโศก พระนางจามเทวี พระอินทร์ และเทวดา ในชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของตัวละคร ได้แก่ “การเดินทางเผยแผ่พระศาสนา การแสดงธรรมเทศนา การถือศีลปฏิบัติธรรม การสร้างพระธาตุเจดีย์ การแสดงความเคารพบูชา และการพุทธพยากรณ์”

ผู้วิจัยพบว่าตำนานพระธาตุของชนชาติไทส่วนใหญ่ฉายภาพให้เห็นลักษณะของความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบที่ปะปนอยู่ร่วมกัน แม้ว่าส่วนประกอบส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวทางพุทธศาสนา แต่ตำนานหลายเรื่องก็จะมีส่วนประกอบที่ไม่ใช่พุทธศาสนาแทรกอยู่ด้วย เนื้อหาของตำนานพระธาตุของชนชาติไท มีทั้งลักษณะที่สะท้อนร่องรอยความคิดที่ต่างกันและลักษณะที่สะท้อนความคิดในช่วงที่เป็นการผสมผสานกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ทำให้มองเห็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ที่มีอยู่ร่วมกันใน 2 ลักษณะ คือลักษณะที่ต่างกันและลักษณะที่ผสมผสานกัน

ลักษณะที่ต่างกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา มีปรากฏทั้งในเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละคร ในชุดความคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พบว่ามีลักษณะความคิดที่ตรงข้ามกัน ตั้งแต่เรื่องเทพเจ้าดั้งเดิม – เทพเจ้าใหม่, ความทุกข์ทรมาน – ไม่มีความทุกข์ทรมาน, การเกิด – การตาย, ผู้มาก่อน – ผู้มาทีหลัง เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นรายละเอียดที่ต่างกัน ในชุดความคิดเดียวกัน ทั้งนี้อาจมองได้ว่าลักษณะที่ต่าง

ดังกล่าวนี้สะท้อนความขัดแย้งทางความคิดในเรื่อง “พุทธ กับ ผี” อันเป็นคู่ตรงข้ามหลักในตำนานพระธาตุของชนชาติไท

ในชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร พบว่ามีลักษณะที่ต่างกัน ทั้งในตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ – มนุษย์, ชนกลุ่มดั้งเดิม– ชนกลุ่มใหม่, ผู้นำในทางโลก – ผู้นำในทางธรรม, ชาวป่า – ชาวเมือง, ท้องถิ่น - อินเดียน, ชนชั้นใต้การปกครอง – ชนชั้นปกครอง เป็นต้น จากการวิเคราะห์ประเด็นคู่ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครมนุษย์กับอมมนุษย์ที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุ พบว่ามีลักษณะความคิดแบบที่ต่างกันอีกหลายคู่ เช่น ยักษ์-พระพุทธเจ้า, ยักษ์-พระเจ้าอโศก, พญานาค-พระพุทธเจ้า, ผี-พระสาวก, สัตว์-พระพุทธเจ้า เป็นต้น

ในชุดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมก็สะท้อนความสัมพันธ์ในลักษณะการขัดแย้งหรือลักษณะที่ต่างระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่างตัวละครฝ่ายพุทธกับตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม เนื้อหาของตำนานพระธาตุกลุ่มหนึ่งกล่าวตรงกันว่าชนพื้นเมืองไม่ยอมรับนับถือพระพุทธเจ้า อันเป็นผลทำให้พระพุทธเจ้าต้องแสดงพลังอำนาจให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชนพื้นเมืองเหล่านี้ เพื่อสร้างการยอมรับนับถือในตัวพระองค์ พฤติกรรมที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานพระธาตุ ไม่ว่าจะเป็นการไล่จับพระพุทธเจ้ากิน การต่อสู้แสดงพลังอำนาจแข่งขันกัน การหลบหนีของบรรดาชนพื้นเมือง เพราะเกรงกลัวพระพุทธเจ้า ล้วนแสดงให้เห็นถึงการไม่ยอมรับพระพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นตัวแทนของพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าแม้ตำนานพระธาตุจะแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้หรือขัดแย้งของความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา แต่ท้ายที่สุดพุทธศาสนาก็ได้รับชัยชนะและก็กลายมาเป็นที่ยอมรับของบรรดาชนพื้นเมือง

ตำนานพระธาตุกลุ่มนี้จะสร้างฉากให้เหล่าบรรดาชนพื้นเมืองกลายเป็น “ผู้ร้าย” ขณะที่พระพุทธเจ้ากลายเป็น “พระเอก” ที่สามารถเข้ามายึดครองครอบงำความคิดความเชื่อดั้งเดิมของชนพื้นเมืองได้อย่างชอบธรรม โครงเรื่องแบบนี้ทำให้พระพุทธเจ้ากลายเป็นวีรบุรุษ และทำให้การขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองที่อยู่มาก่อนกับกลุ่มชนที่เดินทางเข้ามาทีหลัง กลายเป็นเรื่องของการสร้างหรือเผยแพร่พุทธศาสนา อันเป็นการฉายภาพพัฒนาการของความคิดความเชื่อแบบเส้นตรง นั่นคือจาก “ความเชื่อดั้งเดิม” สู่ความเป็น “พุทธศาสนา”

เนื้อหาของตำนานพระธาตุในช่วงแรก ส่วนใหญ่มักฉายภาพให้เห็นความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทั้ง 2 ระบบ กล่าวคือบรรดาชนพื้นเมืองทั้งลัวะ ยักษ์ พญานาค ผี และสัตว์ ล้วนเกรงกลัวอำนาจบารมีของพระพุทธเจ้า เพราะไม่รู้ว่าพระพุทธองค์คือใคร ทำให้เหล่าชนพื้นเมืองแสดงพฤติกรรมในเชิงปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า บ้างก็หลบหนี บ้างก็ใช้พลังอำนาจต่อสู้ บ้างก็ไม่ให้ความช่วยเหลือและไม่ให้อาหารการกินต่างๆ ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงภาวะทางความคิดความเชื่อของชนพื้นเมืองในช่วงนั้นว่า พวกเขายังไม่ยอมรับความเชื่อแบบใหม่ที่จะเข้ามาแทนที่หรือครอบงำความคิดความเชื่อดั้งเดิมที่ตนนับถืออยู่ก่อนแล้ว

การวิเคราะห์ตัวละครที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของชนชาติไท สะท้อนให้เห็นว่าตัวละครหลายตัวเป็นตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาติตามวิถีคิดในระบบความเชื่อดั้งเดิม เช่น ผี

พญานาค ยักษ์ และสัตว์ ตัวละครที่เป็นตัวแทนของชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ เช่น ลัวะ มอญ กะเหรี่ยง และตัวละครที่เป็นตัวแทนของพุทธศาสนา ดังเช่น พระพุทธเจ้า พระอินทร์ เทวดา พระเจ้าอโศก และพระอรหันต์ ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มคนที่เดินทางเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ ที่หลัง

ส่วนพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ ดังเช่น พฤติกรรมการไล่จับกิน พระพุทธเจ้า การขับไล่พระพุทธเจ้า การไม่ให้น้ำอาหารแก่พระพุทธเจ้า ก็ล้วนเป็นภาพภาวะการขัดแย้งของชนพื้นเมืองที่มีต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งต่อมาเมื่อชนพื้นเมืองยอมรับนับถือพระพุทธเจ้า แล้ว พฤติกรรมที่ปรากฏก็จะมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือกลายเป็นพฤติกรรมของการยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นการกราบไหว้บูชาอุปถัมภ์จากพระพุทธเจ้า การถวายน้ำและอาหารให้แก่พระพุทธเจ้า และการขอพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เข้ามายังดินแดนชนชาติไท ซึ่งการขยายตัวของพุทธศาสนานี้เป็นไปอย่างช้าๆ และเป็นกระบวนการที่ไม่สม่ำเสมอ บางพื้นที่ก็สามารถรับอิทธิพลพุทธได้ทันที ขณะที่บางพื้นที่พุทธศาสนาก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับนัก เพราะคติความเชื่อดั้งเดิมมีความเข้มแข็งและยังคงเป็นที่เชื่อถือศรัทธากันอย่างแพร่หลาย

ตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทหลายเรื่อง ยังได้ฉายภาพการเคารพนับถือเทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความคิดความเชื่อดั้งเดิมว่ามีอยู่มากมายและหลากหลาย ซึ่งมีประจำอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นท้องฟ้า แม่น้ำ ป่า ภูเขา พื้นดิน เมืองบ้าน ล้วนมีเทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำอยู่ทั้งสิ้น ภายหลังจากความเชื่อทางพุทธศาสนาได้แพร่ขยายเข้ามา ความคิดฝ่ายพุทธศาสนาก็พยายามที่จะให้คนไทยนับถือพระพุทธเจ้า ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นการพยายามใช้ความคิดเรื่องพระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เพื่อใช้เป็นหลักและตัวแทนของฝ่ายความเชื่อทางพุทธศาสนาให้คนไทยได้เชื่อถือศรัทธาร่วมกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าภาวะการขัดแย้งของความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบ เป็นสิ่งที่ตำนานพระธาตุได้บันทึกไว้ เพื่อบอกให้คนรุ่นหลังได้รับรู้และเข้าใจว่า แม้ว่าชนชาติไทจะเป็นกลุ่มชนที่นับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักแล้ว ซึ่งเห็นได้จนถึงทุกวันนี้ นั่นแต่ในอดีตยุคสมัยหนึ่งคนไทยมองเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่มาจากแหล่งหรือถิ่นอื่น ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างผิดเพี้ยนไปจากความเชื่อดั้งเดิม ดังนั้น จึงเกิดการขัดแย้ง การปฏิเสธ และการคัดค้านแนวคิดของฝ่ายพุทธ แต่ท้ายสุดแล้วคนไทยก็ได้ปรับและรับความเชื่อทางพุทธศาสนาในภายหลัง

ลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม เนื้อหาตำนานพระธาตุอีกกลุ่มหนึ่งสะท้อนให้เห็นเรื่องราวการประนีประนอมและการยอมรับกันและกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ซึ่งจะให้เห็นจากชุดความคิดทั้ง 3 ชุด อันได้แก่

ในชุดความคิดที่ว่าด้วยเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่สะท้อนการผสมผสานทางความคิดระหว่างศาสนาทั้ง 2 ระบบ เช่นเรื่อง “ถ้ากับพระธาตุ, ถ้ากับพระบาท, ถ้ากับพระพุทธรูป, ถ้ากับ

วัด, น้ำกับพระธาตุ, น้ำกับพระบาท, น้ำกับพระพุทธรูป, น้ำกับวัด, ภูเขากับพระธาตุ, ภูเขากับพระบาท, ภูเขากับพระพุทธรูป, ภูเขากับวัด, ต้นไม้กับพระธาตุ, ต้นไม้กับพระพุทธรูป, ต้นไม้กับต้นไม้โพธิ์, ต้นไม้กับวัด, เสาหลักกับพระธาตุ, เสาหลักกับพระพุทธรูป, เสาหลักกับวัด, ก้อนหินกับพระธาตุ, ก้อนหินกับพระพุทธรูป เมืองฟ้ากับสวรรค์ เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นรายละเอียดที่ผสมผสานกันในชุดความคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นการประนีประนอมทางศาสนาระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนา

ส่วนลักษณะที่ผสมผสานกันที่สะท้อนจากชุดความคิดเรื่องตัวละคร จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ มนุษย์ – มนุษย์ และอมมนุษย์ – มนุษย์

มนุษย์ – มนุษย์ ตำนานพระธาตุหลายเรื่องสะท้อนการปะทะสังสรรค์กันของตัวละครมนุษย์ฝ่ายพุทธกับตัวละครมนุษย์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งบ่งบอกให้เห็นถึงเรื่องราวการยอมรับ และการผสมผสานกันของตัวละครในวิถีคิดแบบพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ทั้งในแง่ที่มีการเชื่อมโยงกัน การเกี่ยวเนื่องกันของตัวละครในแต่ละกลุ่มซึ่งมีอยู่หลายคู่ เช่น พระพุทธเจ้ากับฤาษี พระพุทธเจ้ากับชนพื้นเมือง พระอรหันต์สาวกกับชนพื้นเมือง พระนางจามเทวีกับฤาษี พระนางจามเทวีกับชนพื้นเมือง พระเจ้าอโศกกับชนพื้นเมือง เป็นต้น

ความสัมพันธ์ของตัวละครเหล่านี้ สามารถสะท้อนให้เห็นแง่มุมและข้อเท็จจริงที่ปรากฏในหลักฐานตำนานให้เห็นว่า ในระบบศาสนาของคนไทยนั้นมีความซับซ้อน เพราะมีลักษณะของความเชื่อหลายแบบปรากฏอยู่ร่วมกัน การยอมรับและการผสมผสานกันของความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบนี้ ทำให้มองเห็นการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่ที่รับมาจากภายนอก ซึ่งมักจะถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิม ด้วยเหตุที่ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทก่อนรับพุทธศาสนานั้นเป็นคติความเชื่อในเรื่องผีสางวิญญาณและอำนาจเหนือธรรมชาติ ขณะที่ความเชื่อของฝ่ายพุทธศาสนาพยายามเน้นย้ำให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามีพลังอำนาจและอิทธิฤทธิ์ สามารถช่วยเหลือมวลมนุษย์และสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ได้ อันเป็นความคิดที่ไม่ขัดแย้งกับฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมของคนไท เพราะยังคงร่องรอยในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติที่สามารถบันดาลคุณและโทษได้เช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของคนไทเป็นอย่างดี ในแง่นี้จึงทำให้เกิดการผสมผสานความเชื่อของ 2 วัฒนธรรมได้อย่างสนิทกัน

นอกจากภาพสะท้อนเรื่องการยอมรับและความผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างตัวละครมนุษย์กับมนุษย์แล้ว ยังมีภาพการยอมรับและผสมผสานกันของตัวละครมนุษย์กับอมมนุษย์ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตำนานพระธาตุของคนไทด้วย อมนุษย์ที่มักปรากฏซ้ำๆ เสมอในเนื้อหาตำนานพระธาตุมี 4 กลุ่ม ได้แก่ ยักษ์ นาค ผี และสัตว์ ผู้วิจัยพบว่าตัวละครเหล่านี้มีการสังสรรค์อยู่ร่วมกันกับตัวละครฝ่ายพุทธในลักษณะการยอมรับและผสมผสานกัน ดังเช่น ยักษ์กลายมาเป็น อารักษ์เฝ้าพระธาตุ พญานาคกลายมาเป็นผู้ดูแลรอยพระบาท ผีกราบไหว้และบูชาพระพุทธรูป สัตว์เป็นผู้เฝ้าประตูวัดประตูทางเข้าสู่องค์พระธาตุ เป็นต้น ทั้งหมดล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการบูรณาการตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมให้เข้ามาอยู่ในระบบของพุทธศาสนา

การบูรณาการทางความเชื่อที่ปรากฏในตำนานพระธาตุของคนไท่นั้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างศาสนาที่แตกต่างกัน 2 ระบบ ซึ่งทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยและการอุปถัมภ์ค้ำจุนซึ่งกันและกัน เทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ในคติความเชื่อดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นยักษ์ พญานาค ผี และสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ก็ได้กลายมาทำหน้าที่ให้ความคุ้มครองป้องกันและส่งเสริมพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่และเจริญรุ่งเรืองขึ้นในดินแดนของชนชาติไท ขณะเดียวกันพุทธศาสนาก็ทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมและสร้างสิทธิธรรม ในการสร้างพลังอำนาจพิเศษให้แก่เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมนี้ ลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้เห็นได้ว่าความเชื่อทางพุทธศาสนาสอดคล้องกับผลประโยชน์ของความเชื่อดั้งเดิม เพราะความเจริญรุ่งเรืองกับการดูแลอุปถัมภ์ค้ำชูพุทธศาสนาเกิดจากคติความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องอยู่ร่วมกันและมีผลสัมพันธ์ต่อกันอย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้การแสดงออกของตัวละครที่ยอมรับกัน เป็นทั้งวิถีคิดและระบบสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวการผสมผสานทางศาสนา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง

ตำนานพระธาตุจำนวนหนึ่งสะท้อนการบูรณาการที่ปรากฏในพฤติกรรมของตัวละคร ซึ่งพบว่ามี การเปลี่ยนพฤติกรรมจากพฤติกรรมแบบความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นพฤติกรรมแบบพุทธศาสนา ดังเช่น การเดินทางมาสร้างเมือง – การเดินทางมาสร้างพุทธศาสนา, การสั่งสอนเรื่องทางโลก - การสั่งสอนเรื่องทางธรรม, การบูชาผี – การบูชาพระพุทธรูป, การสร้างหอผี – การสร้างพระธาตุ และการพยากรณ์จากผี – การพยากรณ์จากพระพุทธรูป เป็นต้น

พฤติกรรมข้างต้นนี้ เป็นการผนวกพฤติกรรมความเชื่อทั้ง 2 ระบบเข้าด้วยกัน ดังเช่น “การเดินทางเพื่อมาเผยแพร่พุทธศาสนาผนวกกับการเดินทางมาจากฟ้าเพื่อสร้างเมือง ทำให้เกิดพฤติกรรมใหม่ คือ การเดินทางมาจากฟ้าเพื่อสร้างพระศาสนาและสร้างบ้านเมือง, “การถือศีลปฏิบัติผนวกกับการบันดาลฝน ทำให้เกิดพฤติกรรมใหม่ คือ การถือศีลปฏิบัติเพื่อขอฝน, การแสดงความเคารพบูชาพระศาสนาผนวกกับการเซ่นไหว้ผี ทำให้เกิดพฤติกรรมใหม่ คือ การแสดงความเคารพบูชาพระศาสนาเพื่อเซ่นไหว้ผี เป็นต้น การอยู่ร่วมกันของพฤติกรรมทั้ง 2 ฝ่ายความคิดนี้ สะท้อนให้เห็นการยอมรับผสมผสานระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา โดยพฤติกรรมที่ตัวละครฝ่ายพุทธศาสนากับตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม ได้ถูกนำมาผนวกเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นการผลิตใหม่ทางความคิดความเชื่อเพื่อประสานความเชื่อทางศาสนาที่ต่างกัน 2 ระบบให้เข้ากันได้อย่างผสมกลมกลืน

ในแง่นี้จึงจะเห็นได้ว่า มีการผสมผสานทางความคิดความเชื่อของคนไทระหว่าง “พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในสังคมแบบเกษตรกรรม” กับ “พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในสังคมแบบพุทธศาสนา” ซึ่งเป็นสิ่งที่ตำนานพระธาตุได้บันทึกไว้และเป็น “รหัส” ทางภาษาของตำนานพระธาตุเพื่อต้องการจะบอกคนรุ่นหลังว่า ครั้งหนึ่งพฤติกรรมสัญลักษณ์เหล่านี้อยู่คนละฝ่ายค่าความคิดในลักษณะ “ต่างคนต่างอยู่” แต่ต่อมาเมื่อพุทธศาสนามีอิทธิพลและเผยแพร่ขยายเข้ามาสู่ดินแดนของชนชาติไทยอย่างกว้างขวางจึงทำให้เกิดความพยายามในการผสมผสานบูรณาการและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางความเชื่อทั้ง 2 กระแสนี้ให้เข้ากัน

การวิเคราะห์ชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมสัญลักษณ์ ที่ปรากฏในความคิดความเชื่อทั้ง 2 ระบบนั้นทำให้มองเห็นว่าตำนานพระธาตุในฐานะที่เป็นกลไกทางศาสนาเป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยผ่านความคิดเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน บ่งชี้ให้เห็นถึงร่องรอยของการสร้างความผูกพันและความพยายามที่จะประสานความเชื่อทั้ง 2 ระบบ ให้เข้ามาอยู่ด้วยกัน โดยมี “พระธาตุ” เป็นสื่อกลางเชื่อมร้อยความเชื่อทั้ง 2 ระบบเอาไว้

การศึกษาลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ทำให้พบว่าการปะทะสังสรรค์กันทางความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมมีหลายลักษณะ ซึ่งมีทั้งการขัดแย้ง การยอมรับ และการผสมกลมกลืนทางความเชื่อ ลักษณะความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางความเชื่อของคนไทย ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมสัญลักษณ์ นอกจากนี้ ยังทำให้เห็นพลังศรัทธาของคนไทยที่มีต่อคติความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งยังคงแทรกปะปนอยู่กับความเชื่อทางพุทธศาสนาได้อย่างสนิทสนมกลมกลืน รวมทั้งยังเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อดั้งเดิมได้ส่งเสริมสนับสนุนให้พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาที่เป็นที่ยอมรับนับถือกันอย่างแพร่หลายกว้างขวางในสังคมชนชาติไทยมาจนถึงทุกวันนี้

อย่างไรก็ตาม ตำนานพระธาตุของคนไทยหลายเรื่องก็ได้สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธรูปเหล่านั้นมีพลังอำนาจสูงสุด ไม่มีเทพเจ้าองค์ใดมีอำนาจเหนือพระพุทธรูป พุทธกรรมอย่างหนึ่งที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏในตำนานพระธาตุ นั่นคือ “การชนะมาร” ทั้งนี้เพราะคนไทยพุทธเชื่อว่าแม้มารจะชนะและมีอำนาจในตอนต้น แต่ท้ายสุดแล้วพุทธศาสนาก็จะเป็นฝ่ายชนะมาร แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะความสัมพันธ์ของความเชื่อทั้ง 2 ระบบว่า มีการยอมรับและการผสมผสานกลมกลืนกันมากกว่าการขัดแย้งและเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเป็นข้อมูลอีกชุดหนึ่งที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาที่ปรากฏในสังคมวัฒนธรรมของชนชาติไทย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้จำแนกเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุ พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ พิธีกรรมเกี่ยวกับการบันดาลความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างบุญและอุทิศส่วนกุศล

พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุที่อยู่ในการรับรู้ของกลุ่มชนชาติไทยที่สำคัญๆ มี 3 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ, พิธีบูชาพระธาตุประจำปีเกิด, พิธีงานบุญไหว้พระธาตุประจำปี ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ พบว่าพระธาตุมีบทบาทในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติอีกอย่างหนึ่ง ที่มีพลังอำนาจวิเศษสามารถบันดาลให้ผู้ที่มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นหายจากโรคภัยไข้เจ็บได้ พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในกลุ่มนี้มี 3 พิธี ได้แก่ พิธีการทรงเจ้าผีอารักษ์พระธาตุ พิธีการบนบานต่อพระธาตุ และพิธีการสงฆ์พระธาตุ นอกจากนี้ยังพบว่าการบูชาพระธาตุยังเกี่ยวข้องกับเรื่องการบันดาลความอุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะเรื่องน้ำเรื่องฝน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในชีวิตของคนไทย พิธีกรรมในกลุ่มนี้มี 3 พิธี ได้แก่ พิธีการสูขวัญพระธาตุ พิธีการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุ และพิธีเลี้ยงผีปู่ตาเฝ้าพระธาตุ นอกเหนือจากนี้

ยังมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างบุญและอุทิศส่วนกุศล ซึ่งเป็นการทำบุญเพื่อมอบให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งการบูชาหรือดูแลรักษาพระธาตุมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ คือคนไทยบางกลุ่มเชื่อว่าการดูแลรักษาพระธาตุถือเป็นการทำบุญสร้างกุศลอีกรูปแบบหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นสื่อกลางที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับผีบรรพบุรุษได้ พิธีกรรมการบูชาพระธาตุในกลุ่มนี้มี 2 พิธี ได้แก่พิธีการถวายปราสาทผึ้งแก่พระธาตุ และพิธีการทำบุญเสียบัวแก่พระธาตุ

จากการศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุข้างต้น แสดงให้เห็นว่าในวัฒนธรรมของชนชาติไทนี้ มีการเคารพบูชาและเชื่อถือว่าพระธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีได้เป็นเพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นตัวแทนทางพุทธศาสนาเท่านั้น ทั้งนี้กลุ่มชนชาติไทนี้พยายามนำเอาความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุมาเชื่อมโยงกับเรื่องราวของการรักษาโรคภัยไข้เจ็บบ้าง การบันดาลความปกติสุขร่มเย็นบ้าง การบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชีวิตมนุษย์บ้าง อันเป็นการช่วยให้กลุ่มชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงอันเป็นวิกฤตของชีวิต รวมถึงเป็นการช่วยสร้างเสริม “ความสมานฉันท์” ระหว่างกลุ่มชนและสร้างเสถียรภาพในสังคมอีกด้วย ลักษณะเช่นนี้สะท้อนความเชื่อของกลุ่มคนไทยที่ผูกพันอยู่กับคติเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ นัยยะสำคัญจากประเด็นเหล่านี้บอกให้เรารู้ว่า คนไทยพุทธยังคงเชื่อถือและศรัทธาในพลังอำนาจพิเศษของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะมีต้นกำเนิดมาจากฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมหรือฝ่ายความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งล้วนเป็นที่พึงทางใจให้กับคนไทยได้ทั้งสิ้น ดังนั้น การเคารพบูชาต่อพระธาตุ จึงเป็นเสมือนการเคารพบูชาทั้งต่อพุทธศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ ทั้งหลาย การบูชาสักการะองค์พระธาตุ จึงบ่งบอกให้เห็นถึงการยอมรับอำนาจทางฝ่ายพุทธและอำนาจทางฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ร่วมกัน

โดยนัยสำคัญเช่นนี้ อาจมองได้ว่าพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในบริบทสังคมวัฒนธรรมของชนชาติไทนี้เป็นข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดการสังสรรค์อยู่ร่วมกันของคติความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิดความเชื่อของกลุ่มชนชาติไท ตั้งแต่ที่เคยนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติอยู่ก่อนจนภายหลังหันมายอมรับนับถือความเชื่อทางพุทธศาสนา

7.2 อภิปรายผลการวิจัย

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะขออภิปรายใน 2 ประเด็นหลัก คือ 1) ลักษณะทั่วไปของข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิจัย 2) ระเบียบวิธีและแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการวิจัย

1. ลักษณะทั่วไปของข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิจัย

ตำนานพระธาตุที่ใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้มีทั้งวรรณกรรมลายลักษณ์และวรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งเป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและศาสนาอย่างชัดเจน เพราะเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งหากเทียบกับกลุ่มข้อมูลเรื่องเล่าที่เวลาตีพิมพ์

พรอพพ์ และโคลด เลวี-สเตราส์นำมาศึกษาในเชิงโครงสร้าง จะพบลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กลุ่มข้อมูลที่พรอพพ์นำมาศึกษานั้นเป็นนิทานมหัศจรรย์ (fairy tale) ซึ่งมีลักษณะเป็น เรื่องเล่าที่เน้นเพื่อความสนุกสนานและความบันเทิงเป็นสำคัญ ส่วนกลุ่มข้อมูลที่เลวี-สเตราส์ นำมาศึกษากลับเป็นข้อมูลประเภทตำนานปรัมปราที่ส่วนใหญ่เป็นตำนานอธิบายกำเนิด (myth of origin) ที่พยายามอธิบายที่มาของสรรพสิ่งในธรรมชาติและจักรวาล (ปรมินท์ จารูวร, 2548: 333) ในขณะที่ข้อมูลตำนานพระธาตุในงานวิจัยนี้เป็นการอธิบายเกี่ยวกับการเผยแพร่พุทธ ศาสนาและการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและสร้างพระธาตุเจดีย์ยังดินแดนต่าง ๆ ในสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติไท อันเป็นการฉายภาพให้เห็นลักษณะการยกย่องเชิดชูพระพุทธรเจ้าใน ฐานะเป็นพระศาสดา ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้เห็นว่าข้อมูลตำนานพระธาตุของชนชาติไท นั้นเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญ หรือเน้นกับบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในทาง ศาสนา ซึ่งแตกต่างจากนิทานมหัศจรรย์ของรัสเซียและตำนานปรัมปราที่อธิบายถึงสรรพสิ่ง ในธรรมชาติและจักรวาลของสังคมวัฒนธรรมชนเผ่าอเมริกันอินเดียน

อนึ่ง ตำนานพระธาตุที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ส่วนใหญ่เป็นตำนานในวัฒนธรรม ของกลุ่มคนไทยนอกประเทศไทยและในประเทศไทยบางกลุ่ม คือเฉพาะกลุ่มไทยยวนและ ไทยอีสานเท่านั้น ซึ่งเมื่อพิจารณาในแง่เนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน และไทยยวน พบว่ามีเค้าโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกันซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์หรือได้รับอิทธิพลทาง ความคิดมาจาก **ตำนานพระเจ้าเสียบโลก** เพราะเน้นพฤติกรรมการเสด็จเสียบโลกมาทาง อากาศของพระพุทธรเจ้ามายังบ้านเล็กเมืองน้อยต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิด้วยเช่นกัน ในขณะที่ ตำนานพระธาตุในกลุ่มลาวและไทยอีสาน ส่วนใหญ่มักจะมีเนื้อหาสัมพันธ์กับ **ตำนานอูรังค ธาตุ** หรือ **อูรังคิทาน** ซึ่งเป็นเรื่องเล่าอธิบายกำเนิดพระธาตุพนม

มีข้อสังเกตว่า ข้อมูลตำนานพระธาตุที่เป็นสำนวนลายลักษณ์ที่นำมาศึกษาในงานวิจัยนี้ ส่วนใหญ่เป็นตำนานพระธาตุในกลุ่มวัฒนธรรมไทยยวน เหตุผลสำคัญที่ทำให้ตำนานพระธาตุมี ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมกลุ่มนี้ค่อนข้างมากอาจมีหลายสาเหตุด้วยกัน กล่าวคือในดินแดนล้านนา ถือเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งในดินแดนสุวรรณภูมิ ชาวล้านนามีคติ ความเชื่อเกี่ยวกับการสะสมบุญโดยการสร้างแปลงงานวรรณกรรมเพื่อใช้ถวายเป็นทาน “เป็นทาน” ไม่ว่าจะนิบาตชาดก ชาดกนอกนิบาต ตำนานฝ่ายเมือง ตำนานฝ่ายวัด ซึ่งรวมทั้งตำนาน พระธาตุด้วย นอกเหนือจากนี้การจัดเก็บรักษาวรรณกรรมพุทธศาสนาในวัฒนธรรมล้านนา ก็มี ระบบระเบียบและมีการนำมาเผยแพร่กันอย่างกว้างขวางและแพร่หลายมาก หากเทียบเคียง กับวัฒนธรรมของคนไทกลุ่มอื่นๆ เช่นนี้ในวัฒนธรรมล้านนาจึงอุดมไปด้วยเรื่องเล่าที่เป็น ตำนานพระธาตุเพื่อใช้อธิบายเหตุการณ์สร้างแปลงพระธาตุในชุมชน ซึ่งมีปรากฏอยู่เป็นจำนวน มากในดินแดนนี้ อันเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้หน้าหนักของข้อมูลที่นำมาศึกษาในงานวิจัย นี้โน้มเอียงไปในกลุ่มวัฒนธรรมของคนไทยยวน

การศึกษาตำนานพระธาตุของชนชาติไท ทำให้เห็นความแพร่หลายของตำนานประเภทนี้ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยพุทธทั้งที่อาศัยอยู่ในและนอกประเทศไทย อีกทั้งยังทำให้

เห็นว่าตำนานพระธาตุนี้ยังมีปรากฏแพร่หลายในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่นับถือพุทธศาสนาร่วมกันด้วย ดังจะเห็นได้จากมีคัมภีร์ที่ว่าด้วยประวัติการเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ดังเช่น คัมภีร์มหาวงส์ (พงศาวดารลังกา) ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศอินเดียและศรีลังกา คัมภีร์ศาสนวงส์ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในพม่า ก็ล้วนมีเรื่องเล่าในลักษณะที่เป็นตำนานพระธาตุปรากฏแทรกอยู่ทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังพบตำนานพระธาตุปรากฏแทรกอยู่ในวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องอื่นๆ เช่นใน รสวาหินี เราก็จะพบตำนานพระธาตุของประเทศอินเดียและศรีลังการ่วมอยู่ด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นความนิยมและแพร่หลายของตำนานเรื่องนี้ที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้อธิบายที่มาของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาที่มีอยู่ในสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่นับถือพุทธศาสนา

ข้อมูลตำนานพระธาตุของชนชาติไทยยังทำให้เห็นถึงกลุ่มชนที่นับถือบูชาพระธาตุว่ามีถิ่นอาศัยกระจายอยู่ทั่วไปในทวีปเอเชีย ไม่ว่าจะเป็นประเทศจีน พม่า ศรีลังกา อินเดีย กัมพูชา เวียดนาม ธิเบต และญี่ปุ่น ซึ่งล้วนมีวัฒนธรรมการสร้างองค์พระธาตุเจดีย์ขึ้นในชุมชนด้วย และใช้ตำนานพระธาตุในการอธิบายสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน

การที่พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุมีปรากฏแพร่หลายในชุมชนของผู้คนที่นับถือพุทธศาสนาแสดงให้เห็นลักษณะร่วมกันของวัฒนธรรมทางวรรณกรรมในกลุ่มชนชาวพุทธ ที่เป็นทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ และแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของความเป็นชาวพุทธอย่างหนึ่งว่า ไม่ว่าจะชาวพุทธจะอยู่ในดินแดนไหนๆ หรือนับถือนิกายใดๆ ก็มักจะมีลักษณะอย่างหนึ่งร่วมกัน นั่นก็คือ การนับถือพระธาตุซึ่งถือเป็นตัวแทนขององค์พระพุทธรูป ตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ และเป็นกรณับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ร่วมกันของชาวพุทธกลุ่มต่างๆ ทั้งในประเทศไทยและนอกประเทศไทย

การศึกษาตำนานพระธาตุของชนชาติไทย จึงสะท้อนให้เห็นความนิยมและแพร่หลายของกลุ่มชนชาติไทยที่นับถือบูชาและศรัทธาพระธาตุ จนทำให้เกิดเรื่องเล่าเป็นตำนานทางศาสนาปรากฏอยู่คั่นข้อมูลทางวัฒนธรรมของชนชาติไทยกลุ่มต่างๆ และยังมีการสร้างสรรคประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อรูปแบบเฉพาะวัฒนธรรมขึ้นมามากมายหลากหลาย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมและตำนานเกี่ยวกับพระธาตุ เป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอยู่คู่กับความเป็นสังคมพุทธ นอกจากนั้นการศึกษาตำนานพระธาตุของชนชาติไทยในแง่ลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม จึงถือเป็นการช่วยเพิ่มเติมและเสริมให้เราเห็นถึงลักษณะความเป็นพุทธศาสนาของชนชาติไทยให้เด่นชัดและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น

2. ระเบียบวิธีและแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการวิจัย

แม้ว่าวิธีการศึกษาเชิงโครงสร้างนิยมของนักคิดสำคัญข้างต้น จะเป็นการศึกษาโดยใช้ข้อมูลคติชนประเภทนิทานและตำนานที่มาจากสังคมตะวันตก ซึ่งอาจก่อให้เกิดคำถามขึ้นมาว่า “เป็นวิธีวิทยาที่เหมาะสมในการนำมาใช้ศึกษาตำนานพระธาตุของคนไทยหรือไม่?” เมื่อผู้วิจัยได้

นำกรอบแนวคิดในเชิงโครงสร้างมาศึกษาวิเคราะห์ตำนานพระธาตุของชนชาติไท ก็พบว่าเป็นแนวทางที่สามารถนำมาใช้เป็น “เครื่องมือ” เพื่อช่วยให้เข้าใจความหมายและความคิดในเชิงวัฒนธรรมได้ ตลอดจนทำให้มองเห็นและเข้าใจลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนจากเนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนในสังคมชนชาติไทได้

การวิเคราะห์ตำนานพระธาตุในเชิงโครงสร้างนั้นช่วยให้เห็นกระบวนการปรับเปลี่ยนทางความคิดความเชื่อจากการนับถือผีและอำนาจเหนือธรรมชาติไปสู่การนับถือพุทธศาสนาให้ได้ชัดเจนและลุ่มลึกยิ่งขึ้น ช่วยทำให้เข้าใจและเห็นพัฒนาการทางความคิดความเชื่อของคนไทย อีกทั้งยังทำให้มองเห็นและเข้าใจความหมายของ “พุทธศาสนาแบบไท” ซึ่งมีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่มีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา

หากย้อนกลับไปพิจารณาวิธีการศึกษาด้านในเชิงโครงสร้างของเลวี-สเตราส์ เราจะพบว่าแนวทางการศึกษานั้นมีทั้งความลึกซึ้งซับซ้อนทางความคิดและหลากหลายมิติ* แต่ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยมิได้มุ่งเน้นที่จะทำตามแบบหรือพิสูจน์ในเชิงแนวคิดทฤษฎีหรือนำเอาวิธีการศึกษาในทุกมิติของเลวี-สเตราส์มาใช้ แต่ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดบางลักษณะมาประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลตำนานพระธาตุของชนชาติไท นั่นคือกรอบแนวคิดเรื่องชุดความคิด (paradigm) และ คู่ตรงข้าม (binary opposition) เพื่อนำมาพิจารณาวิธีคิดที่ตรงข้ามกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม อันจะเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างในรายละเอียดในชุดความคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละคร ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำผลจากการเปรียบเทียบมาอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการปรับตัวของกลุ่มคนไทยเมื่อมีการรับศาสนาใหม่เข้ามา เพื่อวิเคราะห์สังคมวัฒนธรรมของชนชาติไทในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังคมที่นับถือผีสร้างวิญญาณอำนาจเหนือธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติไปสู่การปรับเปลี่ยนให้เป็นสังคมที่เป็นพุทธศาสนานั้นเอง

แม้ว่าในการวิเคราะห์ผู้วิจัยจะเปรียบเทียบระบบความเชื่อทางศาสนาเพียง 2 ระบบหลักคือ พุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม แต่ผู้วิจัยมิได้ปฏิเสธว่าในระบบศาสนาของชนชาติไทนั้นไม่มีคติความเชื่ออื่นๆ ที่มีใช้พุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมปรากฏรวมอยู่ด้วย โดยเฉพาะคติพราหมณ์-ฮินดู แต่ในการศึกษาหาคู่ตรงข้ามนั้น เราจะต้องมองเรื่องราวที่ปรากฏซ้ำๆ และจัดเป็นชุดความคิดเพื่อเปรียบเทียบคู่ความสัมพันธ์หลักทางความคิดที่สะท้อนจากเนื้อหาของตำนาน งานวิจัยฉบับนี้จึงเน้นความสัมพันธ์ทางความเชื่อและศาสนาที่สำคัญระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมเท่านั้น

* ดูเพิ่มเติมใน ประมินทร์ จารูร. 2548. ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. และ ศิราพร ณ ถลาง. 2548. ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มีข้อสังเกตว่า แม้งานวิจัยฉบับนี้จะนำกรอบแนวคิดเรื่อง *คู่ตรงข้าม* มาใช้ แต่ก็ต้องประยุกต์วิธีมองแบบคู่ตรงข้ามให้เหมาะสมกับเนื้อหาของตำนานพระธาตุ เพราะเนื้อหาตำนานพระธาตุอาจไม่ได้ฉายภาพให้เห็นเฉพาะลักษณะที่ต่างกันหรืออยู่กันคนละฝ่ายความคิดเท่านั้น แต่พบว่ามีลักษณะความสัมพันธ์ทั้งที่การขัดแย้ง การต่อสู้ และการแข่งขันกัน ซึ่งผู้วิจัยก็อนุมานได้ว่า เป็นเรื่องของการคิดแบบคู่ตรงข้าม

นอกจากนั้นผู้วิจัยยังพบว่าข้อมูลตำนานพระธาตุของชนชาติไทแท้จริงแล้วสะท้อนวิธีคิดแบบการผสมผสานอยู่ร่วมกันของความเชื่อที่แตกต่างกันทั้ง 2 ระบบ (syncretism) มากกว่าที่จะสะท้อนความขัดแย้งในเชิงตรงข้าม อีกทั้งแนวคิดเรื่องคู่ตรงข้ามตามทัศนะของเลวี-สเตราส์ ที่อาจจะมองและเน้นความแตกต่างของความคิดที่แยกออกเป็น 2 ฝ่ายอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นขาว-ดำ, สูง-ต่ำ หรือ สุข-ดิบ เป็นต้น แต่หากนำมาพิจารณาในเนื้อหาของตำนานพระธาตุในวัฒนธรรมของชนชาติไท ก็พบว่าแนวคิดดังกล่าวไม่ได้ครอบคลุมหรือสามารถนำมาใช้ได้ทั้งหมด เพราะในทัศนะของคนไท “พุทธศาสนา” กับ “ความเชื่อดั้งเดิม” มิสามารถแยกเป็นคู่ตรงข้ามที่เทียบได้กับการเป็นภาพของ “สีขาว” กับ “สีดำ” ได้ทั้งหมด ตำนานพระธาตุส่วนใหญ่มักถ่ายทอดให้เห็นลักษณะที่ต่างกันเชิงความคิดมากกว่า ดังนั้น ในบทที่ 4 ผู้วิจัยจึงไม่ได้เน้นความเป็นคู่ตรงข้ามระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม แต่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ให้เห็นเพียงความต่างกันหรือความคิดที่ไม่เหมือนกันระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมเท่านั้น ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ปรับไปจากกรอบความคิดเรื่องคู่ตรงข้าม

ส่วนในเรื่อง *ชุดความคิด* นั้น ผู้วิจัยได้ใช้ในความหมายเดียวกับเลวี-สเตราส์ คือเป็นชุดความคิดชุดหนึ่งๆ ที่ปรากฏในเรื่องเล่า แม้ผู้วิจัยจะนำวิธีการวิเคราะห์ในเชิงชุดความคิดมาใช้ในงานวิจัยนี้ แต่ก็พบว่า มีชุดความคิดบางส่วนที่ค้นพบเพิ่มเติมและมีภาพที่ปรากฏซ้ำๆ มากที่สุดในเนื้อหาของตำนานพระธาตุ นั่นคือชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งแตกต่างไปจากที่เลวี-สเตราส์เน้นให้เห็นเฉพาะชุดความคิดเกี่ยวกับตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละครเท่านั้น

ดังนั้น การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมในเนื้อหาของตำนานพระธาตุของชนชาติไท จึงมีมิติของความหมายเกินขอบเขตที่เลวี-สเตราส์นำมาใช้เป็นเกณฑ์ในศึกษา หากพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่า การที่ผู้วิจัยพยายามฉายภาพให้เห็นถึงลักษณะที่ต่างกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบก่อน แล้วจึงฉายภาพให้เห็นลักษณะการผสมผสานอยู่ร่วมกันของความเชื่อทั้ง 2 ระบบที่หลังนั้นแฝงนัยความหมายเกี่ยวกับการยอมรับนับถือและยกย่องพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลตำนานพระธาตุที่ต้องการเน้นย้ำให้เห็นภาพของการเคารพบูชาในพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

ข้อมูลตำนานพระธาตุจึงสะท้อนระบบคิดแบบการผสมผสานอยู่ร่วมกันและการประนีประนอมกัน (compromise) ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ดังนั้นหากพิจารณาในเชิงลึกโดยอาศัยมิติเรื่องการศึกษาในเชิงโครงสร้าง เราก็มองเห็นว่าพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในวิถีวัฒนธรรมของชนชาติไทนั้นมิได้มีภาพปรากฏซ้ำๆ ของลักษณะที่ขัดแย้งหรือต่างกัน หากแต่ภาพซ้ำและเด่นชัดที่สุด คือภาพของการประสานความแตกต่างของ

ความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบที่มีอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็น ยักษ์กลายเป็นผู้ถือศีล นาคกลายเป็นเฝ้ารักษาองค์พระธาตุ ผีกลายเป็นอารักษ์วัดวาอาราม เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นความเป็นสังคมแบบไทยๆ ที่มีลักษณะการประนีประนอมนั่นเอง ซึ่งนับว่าข้อค้นพบในประเด็นนี้เกี่ยวกับตำนานพระธาตุเป็นข้อมูลที่ตรงกับลักษณะของข้อมูลตำนานปรัมปราประเภทอื่นๆ ของคนไทยที่ ปรมินทร์ จารูร ได้ศึกษาไว้*

แม้ว่าภาพฉายที่ปรากฏซ้ำๆ เสมอที่สะท้อนจากเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทยจะเป็นเรื่องราวการประนีประนอมผสมผสานอยู่ร่วมกันของศาสนาทั้ง 2 ระบบ แต่ภาพเสนอเกี่ยวกับเรื่องการขัดแย้ง ต่อสู้ แข่งขันทางความคิดทั้งสองที่มีปรากฏอยู่บ้างแม้จะไม่มากนัก แต่นั้นเป็นเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมอีกชิ้นหนึ่งที่จะช่วยฉายภาพให้เห็นว่า ในสังคมชนชาติไทยก่อนที่จะกลายมาเป็นสังคมพุทธศาสนานั้นเคยมีคติความเชื่อทางศาสนาที่เป็นของตนเองมาก่อน และภาพของการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องยืนยันว่าคนไทยมีความผูกพันยึดมั่นและเชื่อถือในคติความเชื่อดั้งเดิมมาจนถึงทุกวันนี้ได้ทางหนึ่ง

แนวคิดเรื่องการผสมผสานอยู่ร่วมกันของความเชื่อทางศาสนาทั้ง 2 ระบบที่สะท้อนผ่านเนื้อหาตำนานพระธาตุของชนชาติไทยนั้นสะท้อนลักษณะของ พุทธศาสนาชาวบ้าน (folk Buddhism) และแม่บทบาทหน้าที่ของตำนานพระธาตุนั้นจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อเล่าเหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติการเผยแพร่พุทธศาสนาไปยังดินแดนชนชาติไทย แต่ข้อค้นพบประการสำคัญก็คือ การแสดงให้เห็นร่องรอยความคิดความเชื่อดั้งเดิมที่แทรกอยู่ตลอดทั้งเรื่อง นั้นย่อมเป็นเหตุผลยืนยันความคิดที่ว่า “แม้จะมีการปะทะสังสรรค์กัน ความคิดความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือธรรมชาติกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่รับเข้ามาจาก “ภายนอก” แต่ท้ายที่สุดก็ได้มีการยอมรับความเก่าแก่และความสำคัญของอำนาจเหนือธรรมชาติเข้าไปในระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาของคนไทย” (ศิริพร ฤ กลาง, 2545: 197-198)

การผสมผสานบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมชนชาติไทย การผสมผสานบูรณาการทางศาสนาที่สะท้อนจากตำนานพระธาตุของชนชาติไทย ทั้งในชุดความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละคร และพฤติกรรมของตัวละคร บ่งบอกให้เห็นการยอมรับกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่ความเชื่อดั้งเดิมจะถูกกลืนกลายเข้ามาสู่ระบบของความเชื่อทางพุทธศาสนา อันแสดงให้เห็นสถานภาพของความเชื่อทางพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นศาสนาหลักและมีอิทธิพลอยู่เหนือศาสนาอื่นๆ ในสังคมของชนชาติไทย

ตำนานพระธาตุเป็นเครื่องบันทึกความทรงจำของกลุ่มชนในสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องราวความเชื่อทางศาสนา การผสมผสานกันของความเชื่อที่แตกต่างกันทั้ง 2 ระบบที่เกิดขึ้นในเนื้อหาตำนานพระธาตุ จึงช่วยตอบสนองส่วนลึกภายในใจของบรรพชนและ

* ดูเพิ่มเติมใน ปรมินทร์ จารูร. 2548. ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เป็นการสร้างภาพเกี่ยวกับ “ความสมานฉันท์” ของความเชื่อที่แตกต่างกันทั้ง 2 ฝ่าย ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข เพราะในโลกแห่งความเป็นจริงในวัฒนธรรมของชาติไทยนั้นมีความเชื่อทางศาสนาที่หลากหลายอยู่ร่วมกันภายในสังคมเดียวกัน

ทัศนะดังกล่าวเช่นนี้สอดคล้องกับการศึกษาของนักวิชาการในสาขาอื่นๆ อีกด้วย ดังเช่นนักมานุษยวิทยาที่ศึกษาระบบความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็ในสังคมภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ หรือชุมชนคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาที่มีถิ่นอาศัยอยู่นอกประเทศไทย ก็มักจะพบข้อเท็จจริงอันหนึ่งว่า แม้วากลุ่มชนเหล่านี้จะนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักประจำกลุ่ม แต่จะพบว่ามีความเชื่อทางศาสนาอื่นๆ ที่มีใช้พุทธศาสนาปะปนอยู่ด้วย โดยเฉพาะคติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีสารวิญญานและอำนาจเหนือธรรมชาติ เพราะความเชื่อเหล่านี้เป็นคติความเชื่อดั้งเดิมที่ผู้คนในสังคมเชื่อถือและศรัทธามาก่อน อีกทั้งยังคงมีบทบาทหน้าที่และยังคงนิยมในวัฒนธรรมของชาติไทย ความเชื่อดั้งเดิมเหล่านี้ช่วยเติมเต็มให้คติความเชื่อทางพุทธศาสนาสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นด้วย บทบาทหน้าที่ของตำนานพระธาตุ ที่เป็นเครื่องฉายภาพให้เห็นการอยู่ร่วมกันของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝ่ายพุทธกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่อยู่ร่วมกัน จึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “พุทธ” กับ “ผี” ได้เป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า ประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาด้านานในเชิงโครงสร้างที่ถือเป็นวิธีวิทยาอีกแบบหนึ่งที่สามารถใช้เป็น “เครื่องฉายภาพ” ให้เข้าใจสังคมวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนได้ชัดเจนและลุ่มลึกยิ่งขึ้น ทั้งนี้การที่จะเข้าใจด้านานได้นั้นมิใช่แต่เพียงเฉพาะใช้วิธีการศึกษาในเชิงโครงสร้างเท่านั้น หรือจะต้องอาศัยแนวคิดแบบคู่ตรงข้ามจึงจะสามารถนำไปอธิบายตำนานปรัมปราได้อย่างครอบคลุมในทุกแง่มุม (ปรมินท์ จารูวร, 2548: 341) หากแต่ต้องการขยายพรมแดนความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องพระธาตุที่ปรากฏในวัฒนธรรมชนชาติไทยให้กว้างขวางและลุ่มลึกยิ่งขึ้น เพราะเท่าที่ผ่านมากการศึกษาเรื่องพระธาตุจะมุ่งเน้นไปที่เรื่องการศึกษาในแง่โบราณคดีและสถาปัตยกรรม ในทำนองเดียวกันการศึกษาด้านานพระธาตุเท่าที่ผ่านมาก็ให้ความสำคัญกับเรื่องการศึกษาในเชิงวรรณกรรมเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาโดยใช้มิติทางคติชนวิทยานั้นยังไม่ปรากฏมากนัก เหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะพินิจข้อมูลตำนานพระธาตุโดยใช้แนวคิดทางคติชนวิทยามาช่วยขยายมุมมองในการศึกษาด้านานพระธาตุให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นการวิจัยโดยมุ่งเน้นวิเคราะห์ศึกษาลักษณะปฏิสัมพันธ์ของความเชื่อทางศาสนา 2 ระบบ คือ ความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนจากโครงสร้างและเนื้อหาตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไทยเป็นสำคัญ ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมในตำนานพระธาตุในกลุ่มประเทศพุทธศาสนาอื่นๆ ดังเช่น ลาว พม่า เวียดนาม เขมร จีน และทิเบต เป็นต้น ซึ่งอาจพบว่ามีโครงสร้างและเนื้อหาที่มีความเหมือนคล้ายและแตกต่างกัน อันจะทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีคิดของกลุ่มชนในแต่ละสังคมวัฒนธรรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่ายังมีตำนานเรื่องอื่นๆ ในวัฒนธรรมของชนชาติไทยอีกจำนวนมากที่อธิบายถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวละครศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรมของผู้คนในสังคม ดังเช่น ตำนานเกี่ยวกับภูเขา ตำนานเกี่ยวกับแม่น้ำ ตำนานเกี่ยวกับถ้ำ ตำนานเกี่ยวกับยักษ์ ตำนานเกี่ยวกับพระอรหันต์สาวก ตำนานพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ตำนานเกี่ยวกับผีบ้านผีเมือง ซึ่งผู้ที่สนใจอาจนำไปศึกษาเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือตัวละครศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชน อันจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ของตำนานกับวิถีชีวิตของกลุ่มชนในสังคมได้ อีกทั้งยังเป็นการเปิดพรมแดนความรู้ทางคติชนวิทยาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อที่จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับพิธีกรรมได้อีกประการหนึ่ง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา ละอองศรี. 2545. พัฒนาการของบ้านเมืองและแคว้นในดินแดนประเทศไทย.
เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 1-7. หน้า 129-190.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- การศาสนา, กรม. 2526. ประวัติพระพุทธเจดีย์. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวง
ศึกษาธิการ.
- กุสุมา รัชชมณี. 2525. นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต. นครปฐม : ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- แก้วมงคล ชัยสุริยันต์. 2486. ผีของชาวลานนาไทยโบราณ. กรุงเทพมหานคร: พระจันทร์.
ขนิษฐา ฦ บางช้าง. 2526. พระปฐมเจดีย์. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา.
- คร่ำวร่ำตำนานพระบรมธาตุเจ้าศรีจอมทอง. 2542. เชียงใหม่: พิมพ์ถวายมุกิตาสักการะ
พระอาจารย์ทอง สิริมงคลโล.
- คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย. ม.ป.ป. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ.
คำแพง ทิพนุนดาลี. 1997. ประเพณีบูชาผีเมืองของเผ่าลื้อเมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา.
วิทยาสารมรดกล้านช้าง. 2: 3 (มกราคม-มิถุนายน).
- จรัสศรี จิรภาส. 2547. แห่งเจีย (เจ็เทียนต้าเล็ง): ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า.
กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- จันทร์ทิพย์ อุดตมโม, พระอธิการ และคณะ. 2517. ประวัติพระบรมธาตุแสนไห. เชียงใหม่:
พิมพ์ในวารสารทำบุญกัจฉัตรและฉลองพระบรมธาตุแสนไห.
- จารุวรรณ เชาว์นวม. 2545. นิทานพื้นเมืองลาว: ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม.
กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. ม.ป.ป. วรรณกรรมท้องถิ่น : กรณีอีสานล้านช้าง. มหาสารคาม:
ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จิตร ภูมิศักดิ์. 2535. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทาง
สังคมของชื่อชนชาติ. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- จูเหลียงเหวิน. 2536. ชนชาติไต: สถาปัตยกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไตใน
สิบสองพันนา. แปลโดย งามพรรณ เวชชาชีวะ. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์.
- ฉลาดชาย รमितานนท์. 2545. ผีเจ้านาย. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. 2533. “ไ้บ้าน ใจเมืองและใจคน: ปัญหาการสืบสาวกำเนิดและเอกลักษณ์ไทย,” ใน **คนไท (เดิม) ไม่ได้อยู่ที่นี้**. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- ชัยมงคล จินดาสมุทร. 2532. การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนมและพระธาตุอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ชินกาลมาลีปกรณ์: วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 4.** 2539. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ชุมแพ ศรีปัญญา. 2543. **ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุพระอานนท์ อำเภอเมืองจังหวัดยโสธร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เชิดเกียรติ กุลบุตร. 2533. **สถาปัตยกรรมล้านช้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ไชยา-สุราษฎร์ธานี.** 2519. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพฯ.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2545. **สัตววิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: วิชาษา.
- ณรงค์ จิตตโสภโณ, พระมหา. 2539. พุทธศาสนากับการพัฒนา. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยหน่วยที่ 1-7**. หน้า 205-250. นครบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ดวงเดือน บุญยาว และโอทอง คำอินชู. 2540. **แนวคิดและฮีดคองท้าวฮุ่งท้าวเจือง**. แปลโดยชาย โพธิตา และสมชาย นิลอาธิ. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ตำรานราชานุภาพ, สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. 2513. **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**. นครบุรี: ศิลปาบรรณาการ.
- ตำนาจามเทวีวงศ์. ม.ป.ป. เชียงใหม่: ม.ป.ท.
- ตำนานพระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร โดยขุนภิระมัย สิทธิการ (กู่แก้ว พรหมสาขา ณ สกลนคร) และพงศาวดารภาคอีสาน ฉบับพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด).** 2509. สกลนคร: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางเปลี่ยน ภริยามัยสิทธิการ
- ตำนานพระธาตุและพระบรมธาตุ.** 2509. สมุทรปราการ: พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณยายเขียน พุกกะเวส ณ เมรุวัดกลางวรวิหาร.
- ตำนานพระพุทธรูปสิ่งหิ้งค์ (ของเก่า) พร้อมเพรียงกัน ของพระธรรมปิฎก.** 2513. สมุทรสงคราม: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่เตียบ คุ่มภัย.
- ตำนานวัดข้าวแทนหลวง.** 2539. เชียงใหม่: พิมพ์เนื่องในโอกาสทอดกฐินสามัคคี.
- ตำนานวัดพระธาตุดอยคำ.** 2524. เชียงใหม่: ระมิงค์.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. 2540. **ประวัติศาสตร์ลาว**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ไตรภูมิโลกวิจิตรนิยายกถา (วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 2). 2535.

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

ทรงรัตน์ ธนาภานาพงศ์ 2542. **พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุนาตุน อำเภอนาตุน จังหวัด**

มหาสารคาม. รายงานการค้นคว้าอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล. 2545. **แม่กาเผือกและพระเจ้าห้าตน: ความสัมพันธ์ระหว่าง**

วรรณกรรมกับสังคมล้านนา. นิตยสารไทย. 5: 120-124.

ทวี สว่างปัญญาภูมิกุล. 2527. **ตำนานเมืองยอง. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม**

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทวี สว่างปัญญาภูมิกุล. 2529. **ตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนา. เชียงใหม่: โครงการตำรา**

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทศพล อาจหาญ. 2542. **ข้าโอกาสพระธาตุพนม อำเภอรธาตุพนม จังหวัดนครพนม.**

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

เทพรัตน์โมลี, พระ. 2505. **อุรังคนิทาน: ตำนานพระธาตุพนม ฉบับพิสดาร. ม.ป.ท.**

เทพเวที, พระ. 2527. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร:**

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายจิตร ทังสุบุตร.

เทพเวที, พระ. 2529. **พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

ธรรมทาส พานิช. 2542. **วัฒนธรรมพุทธศาสนาของชาวไทยในตำนานพระแก้วมรกต.**

กรุงเทพมหานคร: อรุณวิทยา.

ธรรมปิฎก, พระ. 2543. **พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

ธำรงค์ศักดิ์ ทำบุญ. 2525. **เมืองดั้งเดิมในตำนานพื้นเมืองล้านนา. วารสารธรรมศาสตร์. 11: 4**

(ธันวาคม): 134-151.

ธำรงค์ศักดิ์ ทำบุญ. 2528. **กำเนิดอาณาจักรล้านนาไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธิดา สาระยา. 2525. **ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.**

กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ธิดา สาระยา. 2544. **ประวัติศาสตร์สุโขทัย: พลังคน อำนาจผี บารมีพระ. กรุงเทพมหานคร:**

เมืองโบราณ.

เชียรชาย อักษรดิษฐ์. 2545. **ชูชาติ: ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดในล้านนาปรากฏการณ์**

ทางอำนาจ ศรัทธา มายาคติ. หน้า 75-86. ใน ล้านนา: จักรวาล ตัวตน อำนาจ.

กรุงเทพมหานคร: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค.

- เรียรชยา อักษรดิษฐ์. 2545ก. **ชุดาตุ: บทบาทและความหมายของพระธาตุในอนุภูมิภาค
อุษาคเนย์** กรณีศึกษาความเชื่อเรื่องพระธาตุปีเกิดในล้านนา. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาคศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นฤมล เรืองรังษี. 2532. **การศึกษาคำเรียกขวัญลูกแก้วในล้านนา.** วิทยานิพนธ์ปริญญา-
มหาบัณฑิต สาขาวรรณกรรมล้านนา ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นวม สงวนทรัพย์, พันเอก (พิเศษ). 2543. **พระเจ้าอโศกมหาราช.** กรุงเทพมหานคร:
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- นาคฤทธิ. 2545. **พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับชำระสะสาง.** เชียงใหม่: ลานนา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บรรณาธิการ). 2539. **พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด.** กรุงเทพมหานคร:
อัมรินทร์พรินตึงแอนด์พับลิชชิง.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2503. **คนไทยในพม่า.** กรุงเทพมหานคร: รามินทร์.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2545. **ชาวเขาในประเทศไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2547ก. **ไทยสิบสองปันนา เล่ม 1.** กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2547ข. **ไทยสิบสองปันนา เล่ม 2.** กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- บุญเที่ยง พมมะจันทร์. 2542. **แนวคิดเชิงปรัชญาในคัมภีร์พระเจ้าเลียบโลกและอิทธิพล
ที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวลาว.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญส่ง สมฤทธิ. 2539. **ตำนานพระธาตุสบแวน.** พะเยา: ม.ป.ท.
- บรรณาธิการ, กอง. 2541. "ต้นไม้หมื่นปี: เทพนิยาย ตำนานและจิตวิญญาณที่สร้างโลก,"
ศิลปวัฒนธรรม. (มิถุนายน): 77-92.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. 2547. **ตำนานและพิธีกรรมบูชาผีเมือง: การสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์
ของไทพวนและผู้ไทในประเทศไทย.** หน้า 55-93. ใน **ความเป็นไทย/ ความเป็นไท.**
กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. 2549. **กาลครั้งหนึ่ง: ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม.** มหาสารคาม:
ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประมินท์ จารุวรรณ. 2547. **ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย.** วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิยมานเหมินทร์. 2542. **พระพุทเจ้าในตำนานและนิทานพื้นบ้านไทย-ไท.** ใน **เอกสาร
ประกอบการประชุมเชิงวิชาการเรื่องวรรณกรรมพุทธศาสนา.** หน้า 1-26. กรุงเทพมหานคร:
ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ประคอง นิมมานเหมินท์. 2544. ประเพณีสิบสองเดือน: วิถีชีวิตไทในรอบปี. ใน
ประคอง นิมมานเหมินท์ และคณะ. วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไท: ภาพสะท้อน
จากตำนาน นิทาน เพลง. หน้า 77-130. กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์ และดาว เชิงหวา. 2542. **อาปมไทใต้คง: นิทานกับสังคม.**
กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง.
- ประคอง พัฒนาการ และอนันตพร โคตรศรีวงศ์. 2538. **ประวัติพระธาตุขามแก่นและบ้านขาม.**
สารนิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ประชุมตำนานพระธาตุ ภาคที่ 1 และภาคที่ 2.** 2513. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ใน
งานฉาปนกิจศพ นางเอิบ อุมภิรมย์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม.
- ประชุมตำนานพระธาตุ ภาคที่ 2.** 2510. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ พันตำรวจโทสลัป เกียรติสุด.
- ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61 (พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และตำนานสิงหนวัติกุมาร.**
2516. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรี เจ้าราชบุตร
(วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่).
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 34.** 2512. กรุงเทพมหานคร: อรุณสภา.
- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. 2546. **โพธิสัตว์จรया: มรรคาเพื่อมหาชน.** กรุงเทพมหานคร:
โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประพนธ์ เรื่องณรงค์. 2541. **วรรณกรรมภาคใต้.** กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและ
ภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประวัติพระธาตุจอมดอย นครเชียงใหม่.** 2002. นครเชียงใหม่: เลขานุการวัฒนธรรมพื้นเมืองและ
คณะกรรมการโกปะกะศาสนา นครเชียงใหม่.
- ประวัติพระธาตุเจดีย์ดอยกองมู และจังหวัดแม่ฮ่องสอน.** 2511. กรุงเทพมหานคร:
การศาสนา.
- ประวัติพระธาตุดอนหลวง นครเชียงใหม่.** ม.ป.ป. นครเชียงใหม่: ม.ป.ท.
- ประวัติพระพุทธรูปเจดีย์.** 2526. กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
- ปราณี วงษ์เทศ. 2531. **นิทานชาดกกับโลกทัศน์ของลาวพวน.** ใน วรรณีย์ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน
(บรรณาธิการ). **พื้นถิ่น-พื้นฐาน.** หน้า 132-143. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ปราณี วงษ์เทศ. 2534. **พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปราณี วงษ์เทศ. 2538. **สถานภาพการวิจัยเรื่องจิ้งจอก: พิธีกรรมขอฝนเพื่อความอุดมสมบูรณ์.** ใน
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท,** หน้า
236-266. กรุงเทพมหานคร: อรุณสภา.

- ปราณี วงษ์เทศ. 2539. เช่นตะกวด: พิธีกรรมของชาวกุ้ยบ้านตรึม. ศิลปวัฒนธรรม. 17: 11 (กันยายน): 84-91.
- ปราณี วงษ์เทศ. 2539ก. สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้ว.
- ปริญญา กายสิทธิ์. 2528. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ. 2101. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ปริตดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล. 2533. คำโครงความคิดเรื่องโครงสร้างในการศึกษานิทานปรัมปราของโคลด เลวี-สเตราส์. วารสารธรรมศาสตร์. 17 :1 (มิถุนายน): 45-70.
- ปริตดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล (บรรณาธิการ). 2546. เจ้าแม่ คุณปู่ ช่างชอ ช่างพ่อน และเรื่องอื่นๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ปรีชา พิณทอง. 2540. ประเพณีโบราณไทยอีสาน. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- ปิยนาค (นิโครธา) บุนนาค. 2534. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกาสัมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณาจักรและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยะธรรมภาณี, พระครู. 2502. พระธาตุทุ่งต้อม และเรื่องกิวคอง อูर्फ์คองซ่าง. เชียงใหม่: ม.ป.ท.
- พวงนิล คำปั้งส์ (แปล). ลาวและกัมพูชา. กรุงเทพมหานคร: หน้าต่างสู่โลกกว้าง.
- พ่อหนานแก้ว ชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า, 20 ธันวาคม 2546.
- พ่อหนานลา ชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า, 20 ธันวาคม 2546.
- พ่อใหญ่คำใส วงจำปา ชาวลาว เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว, 7 เมษายน 2547.
- พ่อใหญ่สีลา แก้วคุณ ชาวลาว เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว, 13 เมษายน 2547.
- พ่ออ้อยบุญปั้น ชาวไทลื้อ เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศจีน, 25 พฤษภาคม 2545.
- พ่ออ้อยสิงห์คำ ชาวไทลื้อ เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศจีน, 24 พฤษภาคม 2545.
- พ่ออ้อยแสงหล้า ชาวไทลื้อ เมืองหลวง สิบสองปันนา ประเทศจีน, 25 พฤษภาคม 2545.
- พันคำทอง สุวรรณธาดา 2545. การเปลี่ยนแปลงชนบในการสร้างพระธาตุ : ศึกษากรณีพระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวงพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พิชญาณี เชิงศิริ. 2542. การศึกษาวรรณกรรมนิทานไทยตามทฤษฎีโครงสร้างนิทานของวลาดิเมียร์ พรอพพ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิเชฐ สายพันธ์. 2541-2542. ฝ่าเจ้าเอือน 3 พระองค์: พิธีกรรมสืบทอดกลุ่มข้าโอกาสธาตุพนม. จุลสารไทยคดีศึกษา. 15: 2 (พฤศจิกายน 2541 – มกราคม 2542): 42-49.

- พิเชฐ สายพันธ์. 2542. **น้ำเต้าป๋ง : วรรณกรรมปรัมปรากับการศึกษาเชิงโครงสร้าง ในสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย.** หน้า 118-136. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- พิฑูร มลิวัลย์. 2530. **พื้นขุนบรมราชาธิราช กฎหมายธรรมศาสตร์ขุนบรม ปีและศกไทยโบราณ.** กรุงเทพมหานคร: พิมพ์เนื่องในวาระที่อาจารย์พิฑูร มลิวัลย์ ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พินยนาถ ชาญวี. 2514. **พุทธสถานในอินเดียโบราณ.** แปลโดย สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: สภาศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. 2517. **พุทธศาสนิกนิทานที่เจดีย์จุลประโทน.** แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.
- พระจุฬามณีเจดีย์ เมืองราชคฤห์ เมืองอินทปัตถ์ เรื่องนรก พระยายม และสิริคูต** อำนวยการ. 2507. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางเขียน ปัญญาโรจน์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** 2539. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์บรมราชินีนาถ.
- พระนามพระพุทธเจ้า 5 พระองค์.** 2500. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นางจีบ ไขปัญญา ณ เมรุวัดแก้วฟ้าล่าง (สี่พระยา).
- พระบรมธาตุไชยา.** 2525. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสประกอบพิธียกฉัตรพระบรมธาตุไชยา ณ วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- พระสังฆธรรมปฎนทริกสูตร และกำเนิดพุทธมหายาน.** 2529. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระอาจารย์เหล่า ภิกษุชาวไทเขิน วัดพระธาตุสายเมือง ท้าขี้เหล็ก, 19 ธันวาคม 2546.
- ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. 2547. "เจ้าหลวงคำแดงแห่งดอยเชียงดาว," ใน **เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องการศึกษาวัฒนธรรมกับการสร้างความรู้ในสังคมไทย: การสัมมนาในวาระ 60 ปี อาจารย์ชិเกฮารุ ทานาเบ้.** หน้า 2-10. วันที่ 14-15 สิงหาคม ณ ห้องประชุมศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร (บรรณาธิการ). 2538. **ตำนานเมืองเชียงใหม่.** เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ภัททิยา ยิมเรวัต. 2544. **ประวัติศาสตร์สิบสองจุไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- ภัทรพร สิริกาญจน และฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. 2540. พุทธศาสนา. ใน ภัทรพร สิริกาญจน. **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**, หน้า 25-60. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภัสราภรณ์ เทศธรรม 2529. **การศึกษาตำนานพระธาตุประจำปีเกิด**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มนวิภา เจียจันทร์พงษ์. 2523. **รายงานวิจัยการศึกษาเอกสารเรื่องตำนานพระพุทธรูปและพระธาตุ**. นครปฐม: คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มหาวงศ์ (วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1)**. 2534. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- แม่อยู่ป่วย อินตะ. **ชาวไทยยวน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่**, 26 ธันวาคม 2546.
- แม่อยู่แสงลุน **ชาวไทยลื้อ เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศจีน**, 26 พฤษภาคม 2545.
- यरรอง จิระนคร และรัตนพร เศรษฐกุล. 2544. **ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา**. กรุงเทพมหานคร: วิทยทรรศน์.
- ยศ สันตสมบัติ. 2540. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. 2543. **หลักช้าง: การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง**. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิทยทรรศน์.
- ยายคำจัน ชาวลาว เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว, 30 พฤษภาคม 2544.
- ยายคำดี ชาวลาว เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว, 30 พฤษภาคม 2544.
- ยายจันทร์เพ็ญ ชาวลาว เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว, 12 เมษายน 2547.
- รณี เลิศล้อมใส. 2544. **จักรวาลทัศน์ฟ้า-ขวัญ-เมือง: คัมภีร์โบราณไทอาหม**. กรุงเทพมหานคร: วิทยทรรศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน, 2524. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2525. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2546. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- ลมุล จันทน์หอม. 2545. **สุภาษิตไทยลื้อ**. เชียงใหม่: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏ-เชียงใหม่.
- โลกที่ป็น**. 2512. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการ.
- วัชร ทองประทุม. 2547. **ความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วันเนา ยูเต็น. 2525. **เพลงชาห์อง**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

- วิจัยสังคม, สถาบัน. 2537. พระธาตุเจดีย์-วัดสำคัญ และพระครูยอดแก้วโพนสะเม็ก.
เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก. 2543. พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร:
อักษรเจริญทัศน์.
- วิเทศโพธิคุณ, พระ. 2545. อันว่าศรีลังกา: ดินแดนแห่งอารยธรรม. กรุงเทพมหานคร:
ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- วิโรฒ ศรีสุโร 2534. สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไต-ลาว. ขอนแก่น:
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. 2541. วรรณกรรมตำนานล้านนา: การศึกษาวิธีการสร้าง.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณกรรมล้านนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วีระวัชร ปิ่นเขียน. 2525. วรรณกรรมกะเหรี่ยงจากตำบลสวนผึ้ง กิ่งอำเภอสวนผึ้ง
จังหวัดราชบุรี. ราชบุรี: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
วิทยาลัยครูจอมบึง.
- เวหน์ เพลงเออ. 2519. ด้วยปัญญาและความรัก: นิทานชาวเมืองเหนือ. กรุงเทพมหานคร:
สยามสมาคมและสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ศาสนวงศ์ หรือประวัติศาสนา. 2540. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศรีวิสุทธิโสภณ, พระ. 2512. โลกที่ปณี. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการงานฉาปนกิจศพ
คุณพ่อเปลื้อง กลิ่นชู ณ เมรุวัดลาดบัวขาว ยานนาวา กรุงเทพมหานคร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2533. แอ่งอารยธรรมอีสาน: แฉหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้า
ประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2534. ความเชื่อเรื่องแกนในไทยดำ: ศาสนาดั้งเดิมของคนไทย. เมืองโบราณ.
17: 3 (กรกฎาคม-กันยายน): 12-35.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2539. ความหมายบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. กรุงเทพมหานคร:
เมืองโบราณ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2545. ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร:
มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2546. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และปราณี วงษ์เทศ. 2536. จั้วง: พื้นที่แห่งชาวไทยเก่าแก่ที่สุด. กรุงเทพมหานคร:
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ. 2534. ไทยน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม. กรุงเทพมหานคร:
ศิลปวัฒนธรรม.

- ศิริพร จิตะฐาน. 2539. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่ 1-7. หน้า 1-40. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิริพร ณ ถลาง. 2539. การวิเคราะห์ตำนานสร้างโลกของคนไทย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิริพร ณ ถลาง. 2542. ชาดกพื้นบ้านในการรับรู้ของชนชาติไทย. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย. 16 (ธันวาคม): 217-242.
- ศิริพร ณ ถลาง. 2545. ชนชาติไทยในนิทาน: แลลอดแวงคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ศิริพร ณ ถลาง. 2548. ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). 2544. ไวยากรณ์ของนิทาน: การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศิลปากร, กรม. 2515. ตำนานสิงหนวัติกุมาร. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ และคณะ. 2545. โครงการสารคดีลาวตอนล่าง : สะหวันนะเขตสาละวัน เขกอง จำปาสัก อัตตะปือ : ห้าแขวงลาวตอนล่าง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค.
- สงวน โชติสุขรัตน์. 2505. ตำนานเมืองเหนือ. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สงวน โชติสุขรัตน์. 2515. รวมสารนิยายไทย. กรุงเทพมหานคร: อักษรบริการ.
- สมวงศ์ วิทยศักดิ์พันธุ์. 2544. การปริวรรตตำนานพระธาตุอินทร์แขวน ฉบับภาษาไทยขึ้นเมืองเชียงตุง. นิตยสารไทย. 4: 1 (เมษายน): 79-130.
- สมหมาย เปรมจิตต์ (บรรณาธิการ). 2540. ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สร้อยดี อ่องสกุล. 2539. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้. 2542. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ. 2542. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 2542. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

- สถาพร อรุณวิลาศ. 2539. **คติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกากับวิถีชีวิตชุมชนเมือง
สุโขทัย – ศรีสัชนาลัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สิงฆะ วรรณะสัย. 2518. **พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก**. เชียงใหม่: ม.ป.ท.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. 2522. **อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์**. อักษรเจริญทัศน์.
- สุกัญญา ภัทรราชย์. 2544. **พิธีขอฝนของชนชาติไท**. ใน **วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไท: ภาพ
สะท้อนจากตำนาน นิทาน เพลง**. รายงานวิจัย เงินทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. 2528. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร:
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. 2540. **ประวัติศาสตร์ศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุดารรา สุจนายา (บรรณาธิการ). (2543). **เชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สารคดี.
- สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร. 2536. **ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก
อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สุพจน์ ทองเนื้อขาว. 2541. **ความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น ตำบลขามแก่น
อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. 2539. **สุขวิถึณะวัวหลวง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทที่มีต่อสังคม**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณกรรมล้านนา ภาควิชาภาษาไทย
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุภาวค์ จันทวานิช และสุวรรณา สถาอานันท์. 2539. **พื้นฐานความคิดทางสังคมและวัฒนธรรม
ไทย**. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาสังคมและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 1-7.
หน้า 141-192. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุภาพร ศรีหล้า. 2524. **พระธาตุหนองสามหมื่น อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ**. สารนิพนธ์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สุมิตร ปิติพัฒน์. 2546. **ศาสนาและความเชื่อไทยดำในสิบสองจุไทย: สาธารณรัฐสังคมนิยม
เวียดนาม**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ. 2545. **ชุมชนไทในพม่าตอนเหนือ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ. 2542. **รายงานวิจัยเรื่องชุมชนและการสืบทอด
วัฒนธรรมของไทยใหญ่ในประเทศสหภาพพม่า**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สร้อยดี อ่องสกุล. 2539. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินติ้ง.

- สุรพล เตชธมโม, พระ. 2535. **ประวัติพระธาตุกู่จาน**. โยโสธร: วัดพระธาตุกู่จาน
อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร.
- สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ. 2540. **วิถีคิดของคนไทย : พิธีกรรมช่วงผีฟ้อนของลาวข้าวจ้าว
จังหวัดนครราชสีมา**. นครราชสีมา : สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีสุรนารี.
- สุวรรณโมลี, พระ. 2501. **ตำนานพระบรมธาตุจอมทอง**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.
- สุวรรณภา เกรียงไกรเพ็ชร์. 2544. **13 คนเผ่าในลาวตอนใต้: ปฏิสัมพันธ์และการปรับตัวสู่
วิถีชีวิตปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ และสำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- แสง มนวิฑูร. 2513. **รสวาหินี เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : อรุณสภา.
- แสง มาละแซม. 2540. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : คนยongย้ายแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โสภณคนนาภรณ์, พระ. 2529. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สภาการศึกษา
มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ตุ๋่น แซ่แต้**. 2543. ลำปาง: พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่ตุ๋่น แซ่แต้ ณ เมรุชั่วคราวหน้า
วัดพระแก้วดอนเต้า.
- หนุ่มแสง ชาวไทเขิน เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า, 11 มีนาคม 2549.
- หลวงพ่อบึงพะเยา**. 2544. พะเยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา.
- อนาโศล เป็ลติเยร์. 2529. **วรรณกรรมไทยเขิน**. กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล.
- อนุมานราชธน, พระยา. 2510. **ชีวิตไทยสมัยก่อน**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2539. **พุทธศาสนาชาวบ้าน**. ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
เอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า 251-281.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์. 2532-2533. **พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา:
การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม**. **สมุดสังคมศาสตร์**. 12: 2 (พฤศจิกายน –
มกราคม): 123-139.
- อุดม อมรจักร. 2498. **ตำนานวัดพระธาตุเสด็จ**. ลำปาง: พงษ์สวัสดิ์.
- อุดม อานนโท, พระครู. ม.ป.ป. **ประวัติพระธาตุดอยน้อย**. เชียงใหม่ : อนุสรณ์แด่องค์เจ้าแม่
จามเทวี.
- อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**. 2537. มหาสารคาม: พิมพ์เนื่องในการสัมมนาวิชาการ
เรื่องวรรณกรรมสองฝั่งโขง ณ โรงแรมโฆษะ จังหวัดขอนแก่น.

เอเดรียน สนอนกราส. 2537. **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**. แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน และ
ธรรมเกียรติ กั่นอริ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
อันส์ เพนซ์ (บรรณาธิการ). 2536. **ประวัติพระธาตุคุดยตุง**. เชียงใหม่: มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงและ
ธนาคารไทยพาณิชย์.

ภาษาไทย ลื้อ ภาษาไทเขิน และภาษาลาว

กฎระเบียบข้อห้าม-พระภิกษุสามเณร อาณาจักรไทลื้อสองปีนา. 1999. นครเชียงใหม่ :
วัดป่าเซตุ้. (เอกสารภาษาไทย).

กะวิน เกียงคำชนี่. 1999. **พระธาตุหลวงเวียงจันทน์: ประเพณีพิธีกรรม วันนักขัตฤกษ์**.
เวียงจันทน์: หนุ่มสาวลาว. (เอกสารภาษาลาว).

คำแพง ทิบมุนตาลี. 1997. **ประเพณีบูชาผีเมืองของเผ่าลื้อ เมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา**.
วารสารวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2, 3 (มกราคม – มิถุนายน) (เอกสารภาษาลาว).

บุญเฮง บัวสีแสงประเสริฐ. 1995. **ประวัติศิลปะและสถาปัตยกรรมลาว เล่ม 2 เมืองหลวง**
พระบาง. เวียงจันทน์: นครหลวงเวียงจันทน์. (เอกสารภาษาลาว)

ประวัติพระมหาเจดีย์ธาตุจอมคำ. นครเชียงใหม่ : ม.ป.ท, ม.ป.ป. (เอกสารภาษาไทย).

พงศาวดารชาวลาว : ความเป็นมาของชาติแต่ดึกดำบรรพ์. 1973.
เวียงจันทน์ : หอสมุดแห่งชาติ นครเวียงจันทน์. (เอกสารภาษาลาว)

ภาษาอังกฤษ

Archaimbault, Charles. 1996. **The Game of Ti Khi**. In Roland Rich. **Symbol of the
Lao Nation: The That Luang of Vientiane**. pp. 41-43. Vientiane:
Vientiane Times Publications

Bailey, Garick and Peoples, James. (1999). **Introduction to Cultural Anthropology**.
Boston: West & Wadsworth.

Basham, A. L. 1995. Asoka. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion 1**,
pp. 466-469. New York: Macmillan Library Reference U.S.A.

Braginsky, V.I. 2001. **The Comparative Study of the Traditional Asian Literatures**.
Great Britain: Curzon.

Carmichael, David L. (1994) Places of Power: Mescalero Apache Sacred Sites and
Sensitive Areas. In David L. Carmichael et al. (ed.). **Sacred Sites, Sacred Places**.
pp. 89-98. New York: Routledge.

- Carol, P.C. 2003. Why Women Need the Goddess: Phenomenological Psychological and Political Reflections. In Philip E. Edvine and Celia Wolf-Devine (ed.). **Sex and Power: A Spectrum of Views**. Wadsworth: Thomson Learning.
- Condominas, Georges. 1975. **Change and Persistence in Thailand**. Cornell University Press.
- Condominas, Georges. 1995. Lao Religion. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion**. New York: Macmillan Library Reference U.S.A.
- Coomaraswamy, A.K. 1977. **Selected Papers: 1. Traditional Art and Symbolism; 2. Metaphysics**. Bollingen Series, 89, Princeton: New Jersey.
- Despland, Michel. 1995. The Supernatural. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion 14**. New York: Macmillan Library Reference U.S.A.
- Durkheim, Emile. 1954. **The Elementary Forms of Religious Life**. New York: The Free Press.
- Dutt, Sukumar. 1962. **Buddhist Monks and Monasteries of India**. London.
- Edsman, Carl M. 1995. Stones. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion 14**. New York: Macmillan Library Reference U.S.A.
- Eliade, Mircea. 1960. **Myths, Dreams and Mysteries**. London.
- Gay, Patrick. 1997. **Tresor Du Laos**. Vientiane: Imprimé à Singapour par Saik Wah - Press Pte Ltd.
- Jung, C.G. 1968. Psychology and Alchemy. In **Collected Works 12**. Princeton Press.
- Keyes, Charles F. 1987. **Thailand: Buddhist Kingdom as Modern Nation-State**. Boulder–Colo: Westview Press.
- Kurath, Gertrude P. 1950. Sacrifice. In Maria Leach (ed.). **Dictionary of Folklore Mythology and Legend 2**, pp. 963-965. New York: Funk & Wagnalls Company.
- Pathom Hongsuwan. 2002. Rain Myths: Reflections of the Tai Relations Between Tai Peoples and Thai People from Folklore Theories. In **Paper presented at the 8th International Conference on Thai Studies**. Nakhonpanom Thailand. (January).
- Ladwig, Patrice. 2000. Relics Representation and Power: Some Remarks on Stupas Containing Relics of the Buddha in Laos. **Tai Culture**. 5 (1): 70-84.
- Leach Maria (ed.). 1950. **Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend**. New York : Funk & Wagnalls company.
- Lévi-Strauss, Claude. 1968. **The Savage Mind**. Chicago: The University of Chicago Press.

- Lévi-Strauss, Claude. 1970. **The Raw and the Cooked : Introduction to a Science of Mythology Vol I**. London : Jonthan Cape.
- Lévi-Strauss, Claude. 1978. **Myth and Meaning**. London and Henley : Routledge and Kegan Paul.
- Levin, Isidor. 1996. "Vladimir Propp: An Evaluation on His Seventieth Birthday," in Robert A. Segal. **Theories of Myth Structuralism in Myth**. New York & London: Garland Publishing, Inc.
- Long, Charles H. 1995. Ancestors: Mythic Ancestors. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion**, pp. 263-270. New York: Macmillan Library Reference U.S.A.
- Magalis, Elaine. 1995. Feet. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion 5**, pp.301-302. New York: Macmillan Library Reference U.S.A.
- Malinowski, Bronislaw. 1954. **Magic, Science and Religion and Other Essays**. Garden City, N.Y. : Doubleday Anchor Books.
- Meister, Michael W. and Steinhardt, Nancy S. 1995. Temple: Buddhist Temple Compounds. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion 14**, pp.373-380. New York: Macmillan Library Reference U.S.A.
- O'Flaherty, Wendy D. 1995. Indra. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion 7**, pp.214-215. New York: Macmillan Library Reference U.S.A.
- Pathom Hongsuwan. 2002. Rain Myths: Reflections of the Tai Relations Between Tai Peoples and Thai Peoples from Folklore Theories. **Paper presented at the 8th International Conference on Thai Studies** . Nakhonpanom Thailand, 9-12 January.
- Propp, Vladimir. 1999. "The Structure of Russian Fairy Tales," in Alan Dundes (ed). **International Folkloristics: Classic Contributions by the Founders of Folklore**. pp. 120-139. New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Raendchen, Oliver. 1998. The Tai lak : Ritual and Socio-Political Function. **Tai Culture**. 3 (2).
- Redfield Robert. 1965. **Peasant Society and Culture**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rhum, Michael R. 1987. "The Cosmology of Power in Lanna," **Journal of The Siam**.

- Rich, Roland. 1996. **Symbol of the Lao Nation: The That Luang of Vientiane**.
Vientiane: Vientiane Times Publications.
- Ruppert, Brian D. 1996. **Buddha Relics and Power in Early Medieval Japan**.
Ph.D. Dissertation in Philosophy, Princeton University.
- Schliesinger, Joachim. 2003. **Ethnic Groups of Laos Volume 2. Profile of Austro-Asiatic-Speaking Peoples**. Bangkok: White Lotus Press.
- Soni, Sujata. 1991. **Evolution of Stupas in Burma Pagan Period: 11 to 13 th Centuries A.D**. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.
- Strong, John S. 1994. **The Legend and Cult of Upagupta : Sanskrit Buddhism in North India and Southeast Asia**. Delhi : Motilal Banarsidass.
- Strong, John S. 1995. "Relics," in **The Encyclopedia of Religion**, ed. Mircea Eliade.
New York: Macmillan Library Reference U.S.A.
- Sullivan, Lawrence E. 1995. Nature: Religious and Philosophical Speculations. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion 10**: 324-328.
- Swearer, Donald K. 1976. **Wat Haripunjaya: A Study of the Royal Temple of the Buddha's Relic, Lumpun, Thailand**. Missoula, Mont: Scholars Press.
- Tambiah, S.J. 1970. **Buddhism and the Spirit Cults in North-East Thailand**.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Tambiah, S.J. 1993. **The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets: A Study of Charisma, Hagiography, Sectarianism and Nillennial Buddhism**.
New York: Cambridge University Press.
- Tanabe, Shigeharu. 1988. "Spirits, Power and the Discourse of Female Gender: The Phi Meng Cult in Northern Thailand," **Paper presented at International Conference on Thai Construction of Knowledge** . SOAS, London.
- Tanabe, Shigeharu. 1993. "Autochthony and the Inthakhin Cult of Chingmai" in **Paper presented at the 5th International Conference on Thai Studies (ICTS)** (London).
- Tanabe, Shigeharu (ed.) 1991. **Religious Traditions among Tai Ethnic Groups A Selected Bibliography**. Bangkok: Ayutthaya Historical Study Centre.
- Terwiel, B.J. 1978. "The Origin and Meaning of the Thai City Pillar," **Journal of the Siam Society**. 66 (July): 159-171.
- Thomas, Kirsch A. 1977. Complexity in the Thai Religious System : An Interpretation.
Journal of Asian Studies Vol. XXXVI. (February): 241-266.

- Thompson, Stith. 1958. "Myths and Folktales," in Thomas A. Sebeol (ed.). **Myth : A Symposium**. Bloomington, Ind: Indiana University Press.
- Trainor, Kevin M. 1990. **The Rilics of the Buddha: A Study of the Cult of Relic Veneration in the Theravada Buddhist Tradition of Sri Lanka**.
Ph.D. Dissertation in Philosophy, Columbia University.
- Trainor, Kevin M. 1997. **Relics, Ritual and Representation in Buddhism Rematerializing the Sri Lanka Theravada Tradition**. Cambridge.
- Voegelin, Erminie W. 1950. "Myth," in Maria Leach (ed.), **Dictionary of folklore Mythology and Legend**. pp. 778-779. New York: Funk& Wagnalls Inc.
- Walens, Stanley. 1995. Amimals. In Mircea Eliade (ed.). **The Encyclopedia of Religion**.
New York: Macmillan Livrary Reference U.S.A.
- Wyatt, David K. 2002. **Siam in Mind**. Chiang Mai: Sikworm Books.

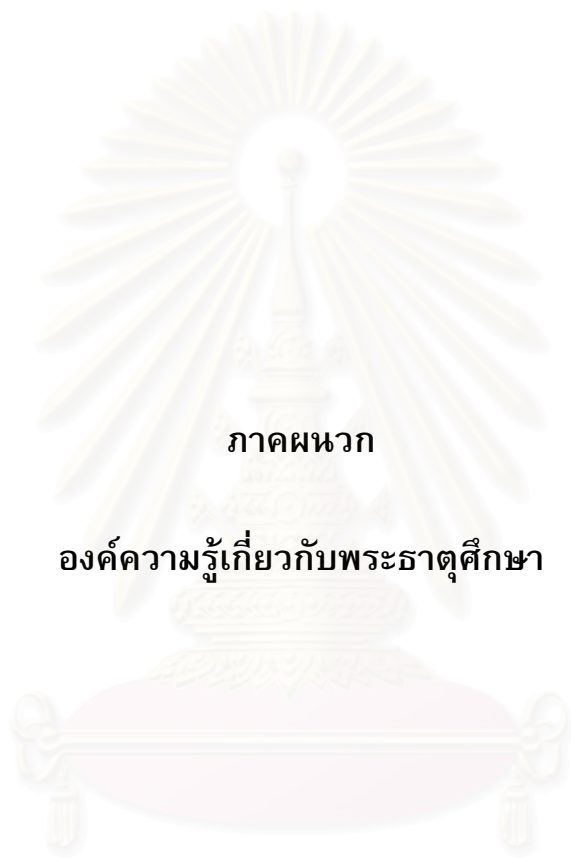

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

องค์ความรู้เกี่ยวกับพระธาตุศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

องค์ความรู้เกี่ยวกับพระธาตุศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะวิเคราะห์ตำนานพระธาตุของคนไทยกลุ่มต่างๆ ทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและนอกประเทศไทย โดยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยา ในการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง เนื้อหา และบทบาทของตำนานพระธาตุของชนชาติไทย รวมทั้งวิเคราะห์ลักษณะการปะทะสังสรรค์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ที่สะท้อนผ่านตำนานพระธาตุ ทั้งที่เป็นสำนวนลายลักษณ์และมุขปาฐะ เพื่อใช้เป็นแนวทางไปสู่ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับระบบความเชื่อและศาสนาของคนไทยอย่างลึกซึ้ง ซึ่งผู้วิจัยได้ทบทวนงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัยในครั้งนี้ โดยได้แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระธาตุ
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโครงสร้าง เนื้อหา และบทบาทตำนาน
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาระบบความเชื่อและศาสนาของชนชาติไทย

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระธาตุ

ตามที่ได้สำรวจการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องพระธาตุในประเทศไทย พอจะสรุปภาพรวมได้ว่า การศึกษาเกี่ยวกับพระธาตุมีนักวิชาการจากหลายสาขาวิชาที่สนใจค้นคว้า ทั้งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุโดยตรงในฐานะที่งานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม หรือหลักฐานทางด้านโบราณคดีบ้าง ประวัติศาสตร์บ้าง ความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมบ้าง หรือทางด้านวรรณกรรมที่ว่าด้วยเรื่องราวประวัติของพระธาตุบ้าง ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา สามารถสรุปประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับพระธาตุทั้งในดินแดนประเทศไทยและนอกประเทศไทย ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

- 1.1 กลุ่มศึกษาพระธาตุในแง่โบราณคดีและสถาปัตยกรรม
- 1.2 กลุ่มศึกษาพระธาตุในแง่ประเพณีและพิธีกรรม
- 1.3 กลุ่มศึกษาพระธาตุในแง่ประวัติศาสตร์
- 1.4 กลุ่มศึกษาพระธาตุในแง่วรรณกรรม/ คติชนวิทยา

1.1 กลุ่มศึกษาพระธาตุในแง่โบราณคดีและสถาปัตยกรรม

คือ กลุ่มนักวิชาการและผู้ศึกษาที่ให้ความสำคัญกับ “องค์พระธาตุ” ทั้งในแง่ของรูปทรงและโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม หรือศิลปะการตกแต่งองค์พระธาตุ ที่แตกต่างหรือเหมือนคล้ายกับต้นแบบที่มาขององค์พระธาตุ นั่นคือ พระธาตุเจดีย์ในวัฒนธรรมอินเดียและศรีลังกา เป็นต้น

ผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับพระธาตุในกลุ่มนี้ เริ่มจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระอักษร (2513) ทรงพระนิพนธ์เรื่องพระธาตุ โดยทรงเรียกว่า **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์** ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2469 ต่อมาพิมพ์ฉบับที่ทรงแก้ไขใหม่เป็นครั้งแรกงานฉาบปกนายมังกร สามเสน เมื่อ พ.ศ. 2490 เพื่อเป็นหนังสืออธิบายโบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูปเจดีย์ในสยาม โดยกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุเจดีย์ไว้หลายแง่มุม ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ของการเกิดพระธาตุตั้งแต่ในสมัยที่ปรากฏอยู่ในแถบอินเดียประเทศ พระธาตุในประเทศต่างๆ พระธาตุในประเทศไทย โดยเน้นศึกษาโบราณวัตถุและประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ พระนิพนธ์เล่มนี้เราอาจจะถือว่าเป็นผลงานในยุคบุกเบิกเล่มแรกๆ ที่ว่าด้วยการศึกษาพระธาตุในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้ ซึ่งหากจะนับรวมเวลาจนถึงปัจจุบัน จะพบว่าหนังสือเล่มนี้ได้เรียบเรียงขึ้นมา 77 ปีมาแล้ว

เท่าที่ค้นคว้างานวิจัยเกี่ยวกับพระธาตุนี้ ผู้วิจัยพบว่า ส่วนใหญ่มักจะเป็นการศึกษาทางด้านโบราณคดีและศิลปกรรม ซึ่งจะเน้นเรื่องการศึกษาในเชิงโครงสร้างรูปแบบหรือรูปทรงทางสถาปัตยกรรม ดังเช่น หนังสือ **The Symbolism of the stupa** ของเอเดรียน สโนดกราส (2537) ซึ่งได้แปลเป็นภาษาไทยครั้งแรกในปี 2537 ใช้ชื่อหนังสือว่า **บทวิเคราะห์สัญลักษณ์แห่งพระสถูป** การศึกษาสถูปหรือพระธาตุในหนังสือเล่มนี้ ให้ความสำคัญหรือเน้นในเรื่องการตีความเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของพระสถูป เช่น สัญลักษณ์แห่งเสาหลัก สัญลักษณ์แห่งโดม หรืออาณาเขตอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น โดยอาศัยการตีความจากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ วรรณคดี และโบราณคดีมาประกอบในการพิจารณา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพระธาตุที่ปรากฏอยู่ในแถบอินเดีย และศรีลังกา เอเดรียนได้พยายามเปรียบเทียบเรื่องราวคติความเชื่อและหลักฐานด้านโบราณคดีที่ปรากฏอยู่ในอินเดีย และกลุ่มประเทศที่นับถือพุทธศาสนาทั้งนิกายมหายานและเถรวาท ในดินแดนต่างๆ ทั้งนี้ เอเดรียนได้ชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างทั้งในแง่ของรูปแบบและโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งความเชื่อต่างๆ ล้วนคลี่คลายมาจากคติความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในอินเดียประเทศนานมาแล้ว

เอเดรียน มองว่าการตีความเชิงสัญลักษณ์ คือ การอธิบายสัญลักษณ์ที่แสดงออกในลักษณะต่างๆ เช่น **ตำนาน** ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงด้วยคำพูดหรือคำบรรยาย **พิธีกรรม** ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงมโนทัศน์ทางสัญลักษณ์ด้วยท่าทางและคำพูด **หลักคำสอน** ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงมโนทัศน์ด้วยลักษณะแนวคิด และ **สถาปัตยกรรม** ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงด้วยพื้นที่ มีข้อสังเกตว่า เอเดรียนเห็นว่าสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมในแต่ละแบบแสดงให้เห็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่หมายถึงรูปลักษณ์ทางเรขาคณิตหรือการเปรียบเทียบ ส่วนสัญลักษณ์ทาง “ตำนาน” แสดงให้เห็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่หมายถึงด้วยรูปของภาษาและการบรรยาย

ในแง่ของพิธีกรรม เอเดรียนได้แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์เช่นเดียวกัน เพราะทั้งตำนาน สัญลักษณ์ และพิธีกรรม ต่างมีความเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น พิธีกรรมแต่ละอย่างล้วนมีความหมายทางสัญลักษณ์ทั้งสิ้น กล่าวคือ พิธีกรรมเป็นการปฏิบัติด้วยความเคารพซึ้งๆ กัน ดังอธิบายไว้ในตำนาน อีกทั้งแสดงให้เห็นด้วยท่าทางและคำพูดอันต่อเนื่องกัน เป็นชุด การกระทำที่ปฏิบัติในพิธีกรรมทั้งท่าทางและเสียงล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่ประมวลเป็นการปฏิบัติออกมา กล่าวคือ ลักษณะท่าทางในการประกอบพิธีกรรมแต่ละท่าต่างก็เป็นสัญลักษณ์ที่ปฏิบัติได้ ในทางกลับกัน การใช้ลายเส้นแทนสัญลักษณ์ย่อมเป็นการกำหนดท่าทางในการทำพิธีกรรม และการวาดภาพสัญลักษณ์ก็เป็นพิธีกรรมเองด้วย ดังเช่นการวาดภาพผนังของพระสถูปที่จะกล่าวต่อไป พิธีกรรมต่างๆ ตำนาน และสัญลักษณ์ คือการแสดงความเป็นจริงเพียงประการเดียวออกมาในลักษณะต่างๆ กัน แต่มีความสอดคล้องประสานกันอย่างแน่นแฟ้น

นอกจากนี้ เอเดรียนยังได้กล่าวอธิบายถึงเรื่อง อาณาเขตอันศักดิ์สิทธิ์ เช่น เรื่องเจดีย์พุกฤษ คือ ต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์มงคล ซึ่งจะเป็นบริเวณที่เส้นรอบกันไว้ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือ “เทมปลุม” (templum) ในความหมายเดิมตามภาษาละตินหมายถึง เป็นอาณาเขตอันศักดิ์สิทธิ์ที่แยกส่วนให้แตกต่างจากพื้นที่สามัญ (the profane) นั่นคือ บริเวณแยกออกจากส่วนที่อยู่ “ก่อนหรือนอกเขตวัด” เอเดรียน ได้กล่าวถึงสัญลักษณ์แห่งเสาแกนไว้ในบทที่ 14 โดยอธิบายถึงเรื่องดังกล่าวว่า เสาหลัก คือ เสาแกนที่ตั้งฉากตรงศูนย์กลางขององค์สถูป ถือเป็น “สัญลักษณ์ของแกนโลก (axis mundi) และเป็นเส้นเชื่อมต่อโลกนี้กับจุดกึ่งกลางของภพภูมิอื่นๆ และกับจุดรวมและจุดหลักที่เป็นแหล่งกำเนิด กล่าวโดยสรุป เสาแกนก็หมายถึง บันไดไปสู่การหลุดพ้นจากโลกวัตถุ หรือดินแดนที่ไร้กาลเวลาและสถานที่ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นช่องทางให้กระแสนกรรมไหลลงมายังโลกภูมิที่เป็นมายา ย่อมแสดงให้เห็นว่า เสาแกนเป็น mediation ระหว่างโลกนี้และโลกอื่น

ส่วนการศึกษาด้านโบราณคดี ซึ่งเป็นการใช้อรรถพระชาติมาเป็นเครื่องมือในฐานะข้อมูลบ่งชี้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมนุษย์ในดินแดนนั้นๆ งานศึกษาทางด้านโบราณคดีเล่มสำคัญที่ได้ศึกษาพระชาติในแถบประเทศไทย โดยพิจารณาจากหลักฐานทางด้านโบราณคดี คือ หนังสือ ความหมายบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ ของ ศรีศักร วัลลิโภดม (2539) ทั้งนี้ผู้เขียนได้กล่าวไว้ว่า หลักฐานด้านเอกสารตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาลงมา ไม่ว่าจะเป็นตำนานหรือพงศาวดาร ก็ล้วนแต่ระบุถึงการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และการสร้างวัดบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องใหญ่ จนเกิดเป็นพระราชประเพณีในส่วนพระมหากษัตริย์และประเพณีนิยมในบรรดาชุมชนข้าราชการ และชนชั้นปกครองที่ต้องสร้างวัดก่อพระสถูปเจดีย์กัน

ส่วนพระบรมธาตุกับหลักฐานทางโบราณคดี ศรีศักร ได้แสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยก็เหมือนประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ ที่มีมนุษย์เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน เป็นบ้านเมืองมาแล้วเป็นเวลาช้านาน ผู้คนในภูมิภาคนี้จึงมีความหลากหลายในด้านเผ่าพันธุ์ และชาติพันธุ์ มีภาษาและวัฒนธรรมแตกต่างกันไป แม้ว่าจะมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ หรือความร่วมมือทางการเมือง ก็จำกัดอยู่ในแวดวงที่ใกล้เคียงเท่านั้น หาได้ขยาย

ใหญ่โตเป็นอาณาจักรที่มีกษัตริย์ปกครองอย่างมีระเบียบแบบแผนไม่ ภายหลังมีการติดต่อกับ ทางอินเดียและบ้านเมืองอื่นๆ ทางตะวันตกนั้น เกิดความแตกต่างเป็นอย่างมาก เพราะผู้ที่เข้ามา นั้นต้องการซื้อขายสินค้าของพื้นเมืองเป็นสำคัญ คนที่เข้ามาก็มีมากมายหลายพวก แต่ส่วนใหญ่เป็นพวกที่มีความรู้ทางอักษรศาสตร์ ศิลปวิทยาการต่างๆ จึงนำสิ่งที่เป็นอารยธรรมจาก บ้านเมืองของตนเข้ามาด้วย และเผยแพร่ให้ชนพื้นเมืองในขณะที่มีการติดต่อกัน ภายหลังอารยธรรมอินเดียมีการเคลื่อนไหวขึ้น โดยนำเอาวัฒนธรรมอินเดียมาเป็นสื่อที่ทำให้ เกิดบูรณาการทางวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมอินเดียมีพลังและศักยภาพ ทำให้ผู้คนที่มีความ แตกต่างกันทางชาติพันธุ์ทั้งหลาย ซึ่งมีลักษณะต่างคนต่างอยู่นั้นยอมรับและมีความต้องการ ร่วมกันได้ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า อารยธรรมอินเดีย นั้น มีศักยภาพเป็นอย่างมากที่ทำให้เกิด บูรณาการทางวัฒนธรรม อันมีผลไปถึงบูรณาการทางการเมือง เกิดเป็นบ้านเมือง เป็นรัฐหรือ อาณาจักรที่มีพระราชหรือราชาธิราชปกครอง

ในด้านรูปแบบพระบรมธาตุเจดีย์ ศรีศักร ได้สันนิษฐานว่า พระสถูปเจดีย์ที่มีลายปูนปั้น ภาพชาดกประดับที่ฐาน และมีพระพุทธรูปนั่งประจำทิศ หรือพระพุทธรูปประดับตามซุ้มโดยรอบ องค์พระสถูป เช่น ที่พบที่วัดพระเมรุและพระเจดีย์จุลประโทนที่จังหวัดนครปฐมนั้น อาจจะไม่ใช่ พระสถูปเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ คงเป็นพระสถูปเจดีย์ อันเป็นที่รวมของรูปเคารพต่างๆ เข้า ด้วยกันให้เป็นที่สักการบูชาของคนทั่วไป ส่วนพระสถูปเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ ส่วนใหญ่จะมี ฐานสี่เหลี่ยมด้านเท่า หรือไม่ก็ฐานแปดเหลี่ยมหรือฐานกลม อันมีลักษณะเป็นมณฑลที่สร้าง จุดศูนย์กลางได้ พระสถูปแบบนี้อาจไม่มีลวดลายปูนปั้นภาพชาดกประดับตามซุ้มที่รายรอบ แต่อาจมีลานประทักษิณและประดับมุขทิศด้วยพระสถูปจำลองขนาดเล็ก

ในด้านระบบความเชื่อและศาสนา ศรีศักรกล่าวไว้ว่า บ้านเมืองที่ร่วมสมัยเดียวกัน แต่ ต่างภูมิภาค ต่างท้องถิ่นกันเหล่านี้ ไม่ได้แยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่ติดต่อสังสรรค์กัน ทำนองตรงข้าม กลับมีการติดต่อและเกี่ยวข้งกันทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ตลอดเวลา ทำให้แต่ละแห่งไม่ได้รับนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง หรือลัทธิใดลัทธิหนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะมีศาสนาอื่นหรือลัทธิอื่น จากบ้านเมืองอื่นที่มีความสัมพันธ์กันเข้ามาผสมผสานด้วยเสมอ โดยผู้เขียนได้ยกตัวอย่างหลักฐานที่ปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทยบริเวณจังหวัดยโสธรและอุบลราชธานี ก็มีหลักฐานทางโบราณคดีในขณะนี้ แสดงให้เห็นว่า กษัตริย์และชนชั้นปกครองนับถือศาสนาฮินดู เพราะมีจารึกกล่าวถึง อีกทั้งมี การสร้างศาสนสถานให้ปรากฏไว้เป็นหลักฐาน แต่ตามชุมชนที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของคน ธรรมดาทั่วไป กลับพบศาสนสถานที่มีโบสถ์มาหินในความเชื่อทางพุทธศาสนาบ้างไว้ นั่นย่อม เป็นการแสดงว่า ประชาชนตามท้องถิ่นทั่วไปคงนับถือพุทธศาสนา และเป็นพุทธศาสนาที่ แพร่หลายมาจากกลุ่มบ้านเมืองทวารวดีในภาคกลาง

นอกจากนี้ ศรีศักร ยังได้แสดงทัศนะว่า การรับนับถือศาสนาหรือลัทธิประเพณีในสังคม ประเทศนี้ตั้งแต่โบราณนั้นมีที่มาได้ทั้ง 2 ทาง นั่นคือ จากทางเบื้องบนคือ กษัตริย์และชนชั้น ปกครองฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเป็นไปในลักษณะกษัตริย์ชักชวนสหาย หรือแต่งงานให้รับลัทธิศาสนาที่

เหมาะสม และทางเบื้องล่างคือบรรดาผู้คนที่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอีกฝ่ายหนึ่ง จะเห็นได้จากการจาริกแสวงบุญ ของพระสงฆ์ นักบวช หรือการพบร่องรอยแหล่งศาสนสถาน เช่น ถ้ำ เฟิงผา ป่าเขา ศรีศักรได้แบ่งยุคสมัยของลัทธิศาสนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-17 ออกเป็น 3 ช่วง คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 12 สมัยทวาราวดี ส่วนพุทธศตวรรษที่ 13-14 สมัยศรีวิชัย ซึ่งเป็นการเผยแพร่แบบมหายาน และพุทธศตวรรษที่ 16-17 มีคติลัทธิศาสนาฮินดูเข้ามาเจือปน

ศรีศักร ได้ชี้ให้เห็นว่าการเผยแพร่ศาสนาและลัทธิในบรรดาผู้คนที่อยู่เบื้องล่างดังกล่าวนี้ ดูเหมือนจะจริงจังยิ่งยไปกว่าการนับถือศาสนาของชนชั้นสูง เพราะเข้าไปถึงจิตใจและชีวิตความเป็นอยู่ของชนกลุ่มใหญ่ได้ดีกว่า โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งมีพระธรรมคำสั่งสอนและพิธีกรรมที่เรียบง่ายนั้น ดูเข้ากันได้ดีกับระบบความเชื่อเรื่องผีและสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ อันเป็นสิ่งนับถือมาแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ตรงข้ามกับลัทธิศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธมหายาน ที่อาจขัดขวางในการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่ซับซ้อน ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่จากข้างล่างตามไม่ทัน แก่นแท้และมีความหมายต่อการบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านเมืองในประเทศนี้ คือ “คติและประเพณีในการเคารพบูชาพระบรมธาตุ” ซึ่งนับเนื่องในประเพณีทางศาสนาพุทธเถรวาท

ศรีศักร มองเห็นว่าสิ่งที่โดดเด่นอย่างหนึ่งในลัทธินี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 ลงมาก็คือ มีการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เป็นหลัก หรือศูนย์กลางเมือง เพื่อให้เป็นเสมือนเขาพระสุเมรุมาศ อันเป็นศูนย์กลางหรือหลักจักรวาล “น่าจะได้รับแนวคิดและคติมาจากทางบ้านเมืองที่นับถือศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธสายมหายานเป็นหลัก” เช่น เมืองลำพูน

การเปลี่ยนแปลงหรือหักเหการสร้างศาสนสถานที่เป็นศูนย์กลางหรือหลักของบ้านเมืองมาเป็นการสร้างวัดและพระมหาธาตุเจดีย์กันเกือบทั้งนั้น เป็นเหตุให้เกิดรูปแบบของพระสถูปเจดีย์เป็นลักษณะต่างๆ ที่หลากหลายแตกต่างกันทั้งระหว่างภูมิภาคและท้องถิ่น ศรีศักรได้แบ่งลักษณะความแตกต่างดังกล่าวออกเป็น 3 กลุ่ม คือ *ประเภทที่หนึ่ง* แบบพระสถูปทรงกลมที่พัฒนามาแต่สมัยทวาราวดี *ประเภทที่สอง* แบบที่ดัดแปลงมาจากปราสาทและเทวาลัยในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธมหายาน และ*ประเภทสุดท้าย* แบบที่แต่ละท้องถิ่นคิดขึ้นและปรับปรุงขึ้นให้เป็นลักษณะพิเศษ ผู้เขียนได้อ้างถึงศิลาจารึกของทางแคว้นล้านนาหลักหนึ่งระบุว่า เมื่อมีข้าศึกศัตรูมาสู้รบรุกราน ก็ห้ามไม่ให้มีการเกณฑ์คนที่เป็นข้าพระธาตุไปเป็นทหารป้องกันเมืองโดยเด็ดขาด

นอกจากนี้ ศรีศักร ยังได้ตั้งข้อสังเกตว่า เหตุที่บ้านเมืองในเขตล้านนาทางเหนือไม่นิยมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เป็นประธานภายในเมืองนั้น ดูเหมือนมีเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก คงเนื่องมาจากการให้ความสำคัญแก่บริเวณที่สูง เช่น ภูเขาที่สามารถสร้างความโดดเด่นในเรื่องภูมิทัศน์ได้เป็นอย่างดี และอีกประการ คือ สะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ที่ยังไม่มีคามกลมกลืนกันดี หากสร้างพระธาตุไว้ในเมือง เป็นเรื่องยากที่จะป้องกันรักษาความปลอดภัยได้ ในเวลาที่มิงานเทศกาลกราบไหว้พระธาตุ

ศรีศักร กล่าวถึงเหตุของการสร้างตำนานพระธาตุขึ้นมาว่า การสร้างบ้านแปงเมือง ก็จะมีการสร้างพระมหาธาตุ สร้างวัด และสร้างตำนานขึ้น เพื่ออธิบายความเป็นมา ตำนานพระธาตุกับประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองจึงเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างกรณีของอุรังคธาตุ หรือตำนานพระธาตุพนม ซึ่งเป็นตำนานที่สร้างขึ้นมาให้อธิบายว่าเป็นที่บรรจุพระอุรังคธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอก) ของพระพุทธเจ้า นับเป็นตำนานที่มีความหมายทางประวัติศาสตร์ด้วย เพราะได้กล่าวถึงบ้านเมืองในดินแดนแถบนี้ ไม่ว่าจะเป็น เวียงจันทน์ หนองคาย อุดรธานี สกลนคร มาจนถึงนครพนม จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า มีการเปลี่ยนแปลงศาสนสถานต่างๆ ตามเมืองต่างๆ ที่มีมาแต่เดิม ให้เป็นธาตุในศาสนาพุทธเถรวาท แบบลังกาวงศ์ ดังเช่น ปราสาทนารายณ์เจงเวง ปราสาทเชิงชุม และปราสาทดุม ที่เมืองหนองหานหลวง และหนองหาน สกลนคร (ปราสาท ถูกแปลงเป็น พระธาตุ)

ในด้านความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุในสยาม ศรีศักร ได้กล่าวไว้ว่า โดยหลักฐานทางโบราณคดีที่ว่าด้วยโบราณสถานวัตถุนั้น ในดินแดนประเทศไทยมีการนับถือพระพุทธศาสนาหินยานเป็นหลักมาแต่สมัยทราวดี ลพบุรี โดยมีการสร้างพระสถูปเจดีย์ที่เป็นที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ให้เป็นศูนย์กลางของบ้านเมืองและท้องถิ่น พอถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ลงมา ดินแดนส่วนใหญ่ของประเทศก็มีชื่อเรียกว่า “สยามประเทศ” เกิดรัฐและบ้านเมืองใหม่ๆ ขึ้นหลายแห่ง เช่น สุโขทัย ล้านนา และล้านช้าง เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่นับถือพระพุทธศาสนาหินยานหรือเถรวาทที่ได้รับอิทธิพลศิลปกรรมจากลังกา พม่า และมอญ ทำให้มีการให้ความสำคัญในเรื่องการบูชาพระบรมธาตุกันอย่างแพร่หลายกว่าแต่ก่อน มีทั้งการนำเอาความรู้เก่าที่มีมาแต่เดิม มาผสมผสานกับสิ่งที่ได้มาใหม่จากลังกาและที่อื่นๆ ภายนอก จนมีจารึกบอกเรื่องราวลงบนแท่นศิลา แผ่นโลหะ ตลอดจนแต่งประวัติความเป็นมาและเรื่องราวศักดิ์สิทธิ์ จารึกลงบนสมุดข่อย ใบลาน และตำนานพงศาวดารสืบมา

จากแนวคิดข้างต้น ศรีศักร ยังได้อ้างว่า ความเชื่อในเรื่องความปรารถนาที่จะไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว ยังมีปรากฏตามภาพพระบฏ และจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ของวัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดเก่าในกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมักมีภาพสวรรค์ เขาพระสุเมรุ วิมานเทวดาตามชั้นต่างๆ ของกามาพจร และภาพพระเจดีย์จุฬามณีในชั้นดาวดึงส์ นอกจากนี้ ในเอกสารเก่าบันทึกเหตุการณ์ตอนที่พระมหากษัตริย์ลาวในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์พระองค์หนึ่งกำลังจะสิ้นพระชนม์ว่า ได้มีการชวนภาพพระจุฬามณีเจดีย์ไว้เบื้องพระพักตร์ตรงหน้าเตียงที่ประทับ เพื่อให้ทอดพระเนตรและตั้งสติมุ่งไปที่พระบรมธาตุเจดีย์เป็นสำคัญ ความเชื่อในเรื่องนี้ยังอยู่ในความทรงจำของคนรุ่นเก่าในชนบทตราบเท่าทุกวันนี้

ศรีศักรได้ยกตัวอย่างประเพณีไหว้พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชว่า เมื่อมีคนตายเผาศพแล้ว มักมีการนำผ้าเหลืองมาถวายพระบรมธาตุ เพื่อสร้างกุศลให้กับผู้ตาย จะมีการแห่ผ้าเดินทักษิณาวัตร มีประเพณีสักการบูชาพระธาตุนครศรีธรรมราช คือ การส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองจากวัดตามบ้านเมืองต่างๆ ในภาคใต้มาถวายแด่พระบรมธาตุ ซึ่งลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงการบรรดาวัดและเมืองต่างๆ ทางภาคใต้มองพระธาตุในลักษณะที่เป็นศูนย์กลางของ

บ้านเมืองทั้งทางโลกและทางธรรมที่เดียว เพราะปกติการถวายต้นไม้เงินทองนั้น เป็นเรื่องของการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองราชธานีกับเมืองประเทศราชเป็นสำคัญ

ในด้านความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ ศรีศักร กล่าวโดยสรุปว่าเป็นกลไกที่เป็นพลังให้สังคมอยู่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน โดยไม่มีความขัดแย้งรุนแรงเกิดขึ้น ซึ่งพิจารณาได้จากสาระสำคัญ 2 ประการ คือ มักเกี่ยวกับระบบความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรมอันเป็นทางจิตใจ และเป็นเรื่องของวัตถุ ซึ่งเป็นความพยายามของมนุษย์ในสังคมที่ทำให้เกิดภาวะอยู่ดีกินดี และมีความสะดวกสบายในด้านต่างๆ

ศรีศักร ได้ตั้งข้อสังเกตว่าในตำนานพระธาตุพนมมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่บรรดาเหล่ากษัตริย์จากเมืองต่างๆ มาร่วมสร้างพระธาตุ ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวอาจมองได้ว่าเป็นเพราะต้องการทำให้เกิดการบูรณาการทางวัฒนธรรม ในที่สุดต้องหันไปพึ่งระบบความเชื่อ ศาสนา ประเพณี และพิธีกรรม ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่สื่อสารกันด้วยสัญลักษณ์ทั้งสิ้น แต่ทว่าบรรดาศาสนา ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่างก็มีความแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและภูมิภาค เช่นเดียวกัน จึงไม่มีศักยภาพที่จะทำให้เกิดการบูรณาการทางวัฒนธรรมแก่กลุ่มชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ให้มารวมกันเป็นบ้านเมืองและรัฐที่ใหญ่โตได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องหันมาพึ่งวัฒนธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะศาสนา อักษรศาสตร์ และศิลปวิทยาการต่างๆ จากแห่งอารยธรรมที่อยู่ภายนอก โดยเฉพาะจากจีนและอินเดีย

จากกรณีศึกษาข้างต้น ศรีศักร ได้กล่าวว่า ลักษณะเช่นนี้ถือเป็นการยอมรับและทำให้เกิดการบูรณาการทางวัฒนธรรม ซึ่งอาจพิจารณาได้เป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก พระบรมธาตุนั้น คือ ส่วนที่คงอยู่อย่างเป็นรูปธรรมที่สุด จากบุคคลอันเป็นที่เคารพ จึงนับเป็นสิ่งเคารพที่เข้าไปถึงจิตใจและการยอมรับของคนที่เชื่อถือได้อย่างง่ายที่สุด และอีกประเด็น คือ เป็นสิ่งที่มีประวัติมาตั้งแต่การที่กษัตริย์และผู้คนจากหลายๆ แคว้นแคว้นต้องการได้ไปบูชากัน

และผลงานชิ้นล่าสุดของศรีศักร วลิลโถม (2545) เรื่อง **ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ** ในหนังสือเล่มนี้มีบทความวิเคราะห์ไว้ได้อย่างน่าสนใจเรื่อง “เวียงพระธาตุลำปางหลวง” ซึ่งได้วิเคราะห์ให้เห็นว่า ประวัติของเวียงพระธาตุลำปางหลวงนี้ มีความสัมพันธ์กันกับตำนานพระธาตุ ซึ่งเป็นเรื่องที่อ้างอิงย้อนหลังไปถึงสมัยพุทธกาล เวียงพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเป็นเวียงทางศาสนานั้น เป็นลักษณะเวียงอย่างหนึ่งของล้านนามาแต่โบราณ เป็นศูนย์กลางทางศาสนา สังคม และศิลปกรรมที่สำคัญของสังคมในระดับเมือง เมืองใหญ่ๆ ของล้านนาในหลายๆ แห่งจะมีเวียงแบบนี้เป็นองค์ประกอบ แต่เวียงพระธาตุลำปางหลวงนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่ไม่สูญหายหรือเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา หรือตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านเมือง

นอกจากนี้ ศรีศักร ยังได้ชี้ให้เห็นพระสถูปเจดีย์ในฐานะที่เป็นโบราณวัตถุสถาน ซึ่งได้กล่าวถึงกรณีโบราณวัตถุสถานแบบหริภุญชัยที่พบในกลุ่มเมืองหริภุญชัยนั้นว่า นอกจากจะเป็นหลักฐานให้ทราบถึงความเก่าแก่ของเมืองแล้วยังสะท้อนให้เห็นระบบบางอย่างในทางวัฒนธรรม

ของบ้านเมืองในสมัยนั้นได้ โดยเฉพาะในเรื่องศาสนาและระบบความเชื่อ ระดับความเจริญในทางเทคนิควิทยา การเกี่ยวข้องในวัฒนธรรมกับภายนอก

ศรีศักร ได้ชี้ให้เห็นว่า พระสถูปเจดีย์เป็นของที่สร้างขึ้นในวัดตามคติพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน ที่ยังมีเหลือให้เห็นอยู่มีจำนวน 5 องค์ ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 แบบคือ แบบเจดีย์สี่เหลี่ยม มีอยู่ในวัดจามเทวีองค์หนึ่ง และวัดพระธาตุหริภุญชัยองค์หนึ่ง เป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยม มีคูหาสี่เหลี่ยมก่อซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมีพระพุทธรูปยืนประดับซุ้ม พระเจดีย์แบบนี้ถือว่าเป็นแบบที่เด่นที่สุดในศิลปกรรมหริภุญชัย และเป็นแบบที่แพร่หลายกว่าแบบอื่นๆ ทั้งนี้เพราะเคยพบร่องรอยของเจดีย์แบบนี้ในเวียงท่ากานและเวียงมโน นอกจากนั้นในสมัยหลังลงมาคือในแคว้นล้านนาและสุโขทัย ได้มีการสร้างพระเจดีย์ทรงนี้กัน เช่น ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม (วัดกู่คำ) ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ วัดพญาวัดในเขตจังหวัดน่าน วัดพระพายหลวงและวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย ในประเทศลังกาเองก็มีการสร้างเจดีย์ที่มีทรงคล้ายคลึงกัน คือ เจดีย์โหละปราสาท แบบที่สองเป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม มีซุ้มพระยืนประดับโดยรอบ ตอนบนมีซุ้มพระที่นั่งประดับก่อนที่จะถึงองค์ระฆังซึ่งเป็นส่วนยอดมีพบเพียงองค์เดียว คือ ที่วัดจามเทวี แบบที่สามพบที่วัดพระธาตุหริภุญชัย คือ พระเจดีย์เชียงยัน เป็นเจดีย์ทรงปราสาทคล้ายกับเจดีย์แบบพระธาตุไชยา เป็นแบบที่นิยมทำกันในสมัยล้านนาต่อมา แบบที่สี่พบที่วัดท่ากาน เป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมตั้งซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้นๆ บนฐานสี่เหลี่ยม มีส่วนยอดสุดเป็นทรงระฆัง เป็นแบบที่ไม่มีพบในที่อื่น

นอกจากงานวิจัยแล้วยังพบว่า มีวิทยานิพนธ์ในระดับมหาบัณฑิตอีกจำนวนหนึ่ง ที่ได้ใช้กรอบความคิดในแง่การศึกษาในเชิงสถาปัตยกรรมมาเป็นเครื่องมือที่จะศึกษาพระธาตุ เช่น การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนมและพระธาตุอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ของ ชัยมงคล จินดาสมุทร์ (2532) งานวิจัยเล่มนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนม และพระธาตุอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากการศึกษาพบว่า พระธาตุพนมมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสจากฐานถึงยอด เมื่อนำรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนมดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับพระธาตุอื่นๆ ซึ่งพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้พบแผนผังมีลักษณะเดียวกันอยู่หลายองค์ มีโครงสร้างหลักๆ เหมือนกัน และแตกต่างกันด้วยรายละเอียดเล็กน้อย

นอกจากการศึกษารูปแบบและโครงสร้างของพระธาตุแล้ว ยังพบว่า มีวิทยานิพนธ์อีกเล่มที่ศึกษาการสืบทอดและการเปลี่ยนแปลงของการสร้างพระธาตุ วิทยานิพนธ์ของ พันคำทอง สุวรรณธาดา (2545) เรื่องการเปลี่ยนแปลงชนบทในการสร้างพระธาตุ : ศึกษากรณีพระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวงพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงชนบทในการสร้างพระธาตุ ด้านรูปแบบ วิธีการก่อสร้างหน้าที่และประโยชน์ คติความเชื่อและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ที่มีผลกระทบต่อชนบทในการสร้างพระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวงพระอารามหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยวิธีศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาในครั้งนี้ ทำให้เห็นคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่สักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า มีความศรัทธายึดมั่นว่า พระมหาธาตุ คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ไม่สามารถที่จะบรรจุอัฐิของสามัญชนไปประดิษฐานร่วมด้วย มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากพระธาตุแบบปิด เป็นแบบเปิดให้ผู้คนไปนมัสการอย่างใกล้ชิด ผลของการเปลี่ยนแปลงจะมีส่วนทำให้เกิดวิวัฒนาการทางด้านศิลปกรรม ศิลปวัตถุ หน้าที่และประโยชน์ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนชาวขอนแก่น ซึ่งจะมีทั้งการเกิดผลดีและการปรับเปลี่ยนต่อไปในอนาคตในทางด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จากผลการศึกษาที่ผู้วิจัยพบว่า สามารถที่จะนำไปใช้เพื่อประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์ และตำนานพระธาตุในด้านสถาปัตยกรรม และประติมากรรม เพื่อความเจริญของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ ตลอดจนทั้งประสานไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยใช้ความศรัทธาในพระบรมสารีริกธาตุที่สืบเนื่องมานานเป็นหลักสำคัญ

นอกจากงานวิจัยที่ศึกษาพระธาตุโดยตรงแล้ว ยังพบว่ามิงงานบางส่วนที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับพระธาตุในบางประเด็น ดังเช่น ในหนังสือวิจัยเรื่องสถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไต-ลาว ของ วิโรฒ ศรีสุโร (2534) ก็ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุศรีสองรักเอาไว้ว่า พระธาตุศรีสองรักสร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักแดนแบ่งอาณาเขตของ 2 พระนคร คือ กรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคณหุต ณ ริมแม่น้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า ในสมัยนั้นประชาชนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงก็ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางฝั่งขวากระจายไปทั่วจนถึงอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในการสร้างพระธาตุองค์นี้ก็เห็นว่าได้ใช้ลักษณะสถาปัตยกรรมจากสกุลช่างเวียงจันทน์แต่ฝ่ายเดียว ไม่มีสกุลช่างทางกรุงศรีอยุธยาเลย แม้แต่น้อย แม้กระทั่งตัวพระวิหารหน้าพระธาตุก็มีรูปแบบและลวดลายบานประตูเป็นแบบล้านช้างทั้งสิ้น แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมในแถบพื้นที่อีสานส่วนเหนือในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

1.2 กลุ่มศึกษาพระธาตุในแง่ประเพณีและพิธีกรรม

คือ กลุ่มนักวิชาการและผู้สนใจศึกษาที่ให้ความสำคัญกับประเพณีและพิธีกรรมอันเนื่องด้วยพระธาตุ ในแง่องค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรมด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ด้านบุคคล วัตถุประสงค์ของ สถานที่ และเวลา รวมทั้งขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม

การศึกษาในกลุ่มนี้พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นวิทยานิพนธ์ชั้นมหาบัณฑิต โดยเฉพาะมาจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงองค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุในดินแดนประเทศไทย ซึ่งจะมีระเบียบวิธีการศึกษาที่คล้ายๆ กัน ตัวอย่างเช่น การศึกษาประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย วิทยานิพนธ์ของ สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร (2536) โดยใช้ข้อมูลความเชื่อประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรักของกลุ่มคนไทยอีสาน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มาเป็นข้อมูลในการศึกษา

สุทัศน์พงษ์ ได้ใช้แนวความคิดเรื่ององค์ประกอบของพิธีกรรม ได้แก่ องค์ประกอบของ ผู้ที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรม องค์ประกอบเกี่ยวกับสถานที่และเวลาในพิธีกรรม องค์ประกอบของ สิ่งของเครื่องใช้และสัตว์ที่ใช้ในพิธีกรรม องค์ประกอบของวิธีการในพิธีกรรม รวมทั้งแนวความคิดเรื่อง ความสัมพันธ์และอิทธิพลของความเชื่อพิธีกรรมกับกลุ่มชนว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และจะปรากฏออกมาในรูปของพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรม และวัฒนธรรมในสังคม และสุดท้าย คือ แนวคิดและคติความเชื่อที่มองผ่านวัสดุในเชิงสัญลักษณ์

สุทัศน์พงษ์ ได้นำกรอบความคิดดังกล่าวข้างต้น มาพิจารณาในแง่องค์ประกอบหลัก สำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ประเภทที่หนึ่ง คือ สถานที่ ไม่ว่าจะเป็น เรื่องพื้นไม้สักดีสิทธิ์ อาคารสักดีสิทธิ์ คติความเชื่อเกี่ยวกับบ้านเจ้ากว่นและบ้านเจ้าแม่นาง เทียม หอผี พุทธสถาน พื้นที่ตามธรรมชาติ ประเภทที่สอง คือระยะเวลา ซึ่งในเดือนมีนาคม จะเป็นงานไหว้เจ้าเมืองวัง, เดือนเมษายนเป็นงานไหว้เจ้าเมืองกลาง, เดือนพฤษภาคมเป็นงาน นมัสการพระธาตุศรีสองรัก, เดือนมิถุนายนเป็นงานเลี้ยงหอหลวงและหอน้อย และเดือน กรกฎาคมเป็นงานบุญหลวง ประเภทที่สาม คือ บุคคล ไม่ว่าจะเป็นผู้นำ - ร่างทรง, ข้าเฝ้า ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม - ลูกฝั่งลูกเทียม ชาวบ้าน และประเภทสุดท้าย คือ วัตถุประสงค์ ได้แก่ เครื่อง สักการะ, เครื่องเซ่นบวงสรวง, อาวุธ, เครื่องดนตรี, เครื่องใช้ในพุทธพิธีกรรม ทั้งนี้ สุทัศน์พงษ์ พยายามใช้กรอบความคิดทางมานุษยวิทยาประกอบการอธิบาย ตัวอย่างเช่น เรื่องสัญลักษณ์ ในพิธีกรรมต่างๆ เรื่องบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรม เช่น ร่างทรง สถานที่ประกอบพิธีกรรม หรือจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรม

ความน่าเชื่อถือในงานวิจัยฉบับนี้ พบว่ามีลักษณะเด่นในแง่ของการพรรณนาข้อมูล อย่างละเอียด ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามจริง ตลอดจนนำแนวคิดอื่นๆ ที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว มาประกอบเพื่อสนับสนุนแนวคิดของตน

สำหรับประเด็นสำคัญที่ สุทัศน์พงษ์ ต้องการจะสื่อ ก็คือการนำเอาคติทางพุทธศาสนา มารับใช้คติความเชื่อดั้งเดิม กล่าวคือ การใช้พระธาตุเป็นศูนย์กลางที่มีอาณาบริเวณรอบๆ เป็น หอผีบรรพบุรุษของตน เพื่อคอยปกป้องรักษาคุ้มครอง ซึ่งกิจกรรมเกี่ยวกับพระธาตุส่วนใหญ่จะ เน้นเรื่องราวที่ว่าด้วยความเชื่อดั้งเดิม ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นแนวคิดความสัมพันธ์ ระหว่างพุทธ - ผี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิตกันอยู่ syncretistic ระหว่างพุทธกับผี ซึ่งมีสถานที่ สักการะร่วมกัน คือ พระธาตุ เรื่องการใช้ความเชื่อตามแนวพุทธศาสนาช่วยสนับสนุนการ นับถือผี รวมทั้งพิธีกรรมทางพุทธและผีนั้น มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องความอุดม สมบูรณ์ทางการเกษตร เช่น พิธีไหว้เจ้าเมืองวัง เดือน 4 เจ้าแสนเมืองในร่างทรงเจ้าพ่อกว่นจะ ทำพิธีทำไร่ และหว่านเมล็ดฝ้ายเป็นปฐมฤกษ์ ในพิธีเลี้ยงหอหลวง หอน้อย ในเดือน 7 จะมีการ เสี่ยงทายปริมาณน้ำฝนจากฟองเหล้า โดยมีร่างทรงเป็นผู้เสี่ยงทาย

เนื้อหาที่น่าสนใจในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ คือ การนำเอาประเพณีบุญบั้งไฟ + บุญพระเวส ซึ่งเป็นประเพณีในฮีต 12 มาจัดรวมเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งเรียกว่า “บุญหลวง” จัดในเดือน 8 ตรงกับ เข้าพรรษา และเนื้อหาที่ว่าด้วยร่างทรง ซึ่งจะมีทั้งฝ่ายชาย - หญิง ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้

เห็นและสอดคล้องกับความเชื่อที่ว่าผีเจ้านายที่มีทั้งผีผู้หญิงและผีผู้ชาย ในแง่ของร่างทรง พบว่าจะมีบทบาทเป็นผู้นำในสังคม และเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาด้วย เช่น ผู้นำในการถวายเครื่องอัฐบริขาร + ผู้นำในการไถ่เกลียดคิดความในกรณีชาวบ้านมีข้อพิพาทกัน หรือในการบวช – เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาให้พระธาตุ

นอกจากนี้ สุทัศน์พงษ์ ยังได้กล่าวถึงเรื่องการจุดบั้งไฟเพื่อถวายแก่พระธาตุ + ผีเจ้านาย เพื่อช่วยให้บันดาลฝน การแห่ผีตาโชนซึ่งเชื่อว่าเป็นผีป่า ผีเขา ที่เดินทางมาส่งพระเวสสันดรเข้าเมือง และเชื่อว่าเป็นของเล่นของผีเจ้านาย ซึ่งในขบวนแห่ใน “บุญหลวง” จะมีการรำรำถวายผีเจ้านายที่บริเวณบ้านของเจ้ากวน มีข้อสังเกตในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ซึ่งกล่าวว่า ผีเจ้านายส่วนใหญ่จะเป็นผีลาว แม้ว่าจะเป็นพระธาตุศรีสองรักจะเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างไทย – ลาว (ผีเจ้านายในอดีตเคยเป็นกษัตริย์ บรมวงศานุวงศ์ เป็นนักรบ เป็นผู้นำบ้านเมืองอยู่ที่เมืองน่าน้อยอ้อยหนูหรือเมืองแก่น และเมืองหลวงพระบาง

ท้ายสุดพบว่า วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ให้แง่คิดว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก มีนัยของการสร้างจิตสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคนลาว โดยสะท้อนออกมาจากแนวคิดเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นอารักษ์หลักเมืองของชาวด่านซ้าย รวมทั้งเรื่องของการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ความเชื่อเรื่องพระธาตุได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งน่าจะมีการศึกษาในประเด็นให้ลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้แล้ว ยังมีวิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันอีกเล่ม คือ วิทยานิพนธ์เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น ตำบลขาม อำเภอหนองงิ้ว จังหวัดขอนแก่น ของ สุพจน์ ทองเนื้อขาว (2541) วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลประเภทความเชื่อประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุขามแก่น ของกลุ่มคนไทยอีสาน บ้านขาม ตำบลบ้านขาม อำเภอหนองงิ้ว จังหวัดขอนแก่นมาเป็นกรณีศึกษา โดยใช้กรอบแนวความคิดเรื่ององค์ประกอบและขั้นตอนในพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น โดยเน้นการพรรณนาวิเคราะห์ซึ่งแบ่งศึกษาเป็น 3 รูปแบบ คือ ประเพณีพิธีกรรมประจำปี ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล และประเพณีพิธีกรรมส่วนรวม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำกรอบความคิดข้างต้นมาพิจารณาในแง่องค์ประกอบหลักที่สำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ระยะเวลา สถานที่ บุคคล วัตถุประสงค์ของ ลำดับขั้นตอน

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความน่าสนใจในแง่เป็นการรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามจริงด้วยวิธีการสัมภาษณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาค้นคว้าใน 2 ประเด็น คือ เพื่อศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น และเพื่อศึกษาความเชื่อ จากองค์ประกอบและขั้นตอนของประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น

มีข้อสังเกตว่า ผู้วิจัยเน้นการพรรณนาหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละพิธีกรรม ซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญกับคำตอบว่าทำไมจึงมีลักษณะความเชื่อพิธีกรรมเช่นนั้นเกิดขึ้น ส่วนใหญ่มักให้คำตอบเพียงว่า “เกิดขึ้นอย่างไรเท่านั้น”

ประเด็นสำคัญที่ สุพจน์ ต้องการจะสื่อให้เห็น คือ เรื่ององค์ประกอบและขั้นตอนของ ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุมีว่า ความซับซ้อนระหว่างกิจกรรมทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งจะพบความสัมพันธ์ระหว่างเวลา บุคคล วัตถุประสงค์ของ ที่มีการปะปนระหว่าง เรื่องราวทางพุทธศาสนาและคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน และเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมในรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏในบริบททางสังคม มีข้อสังเกตว่าวิจัยได้กล่าวถึงตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนา และคติความเชื่อดั้งเดิม (ผี)) ดังเช่น บุญบังไฟ – งานวิสาขบูชา, บุญพระเวส – บุญสงกรานต์

ในแง่เนื้อหาพบว่า มีความน่าสนใจในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และ สิ่งก่อสร้างศักดิ์สิทธิ์ ว่าเป็นความเชื่อในเรื่องอำนาจของวิญญาณปรับปรนกับความเชื่อตามแนว พุทธศาสนา สุพจน์ ได้กล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนผ่านฉลองพระธาตุจะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย และความเชื่อที่ว่าพระธาตุเป็นที่สิงสถิตของหลวงปู่ ที่เชื่อว่าสามารถลดบันดาลความสุขให้เกิดขึ้นได้ และถ้าผู้หญิงไปสัมผัสอาจทำให้เกิดเหตุร้ายต่างๆ ดังเช่น ผนแล้ง หรืออาจเจ็บไข้ได้ป่วย นอกจากนี้ยังให้ทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อทางพุทธศาสนา คือ การบวชเพื่อถวายแด่องค์พระธาตุ ความน่าสนใจของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ คือ การนำเอาพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุ ทั้ง ในเรื่องราวของพุทธศาสนา และคติความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งปรากฏอยู่ในรอบปี (อีต 12) นำมา เชื่อมโยงเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ในแง่เป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกันของความเชื่อทั้ง 2 แบบ โดยมีนัยที่เกี่ยวข้องเป็นแหล่งที่พึงทางใจ เพื่อนำมาซึ่งความอยู่ดีมีสุขของกลุ่มชนและผู้คน หรือ ความอุดมสมบูรณ์แห่งชีวิต ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จะต้องจัดทำขึ้นทุกๆ ปี

นอกจากวิทยานิพนธ์แล้ว ยังมีงานวิจัยในลักษณะรายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระของ มหาวิทยาลัยมหาสารคามอีกเล่ม ที่ศึกษาพระธาตุในแง่ของประเพณีพิธีกรรมอีกเล่มหนึ่ง คือ เรื่องพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ของทรงรัตน์ ชนมลาพงศ์ (2542)

รายงานการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้นำเอาข้อมูลประเภทความเชื่อประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุนาดูน และหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงพระธาตุนาดูน จำนวน 11 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านกุโนนเมือง บ้านหนองแคนน้อย บ้านดงสวรรค์ บ้านหนองโง้น บ้านหนองเม็ก บ้านนาดูน บ้านหนองแฮด บ้านนาหาด บ้านจัมปาศรี บ้านหนองบัวพัฒนา และบ้านโสกม่วง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มาเป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษา

ทั้งนี้ ทรงรัตน์ ได้ใช้แนวความคิดเรื่ององค์ประกอบและขั้นตอนในพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุนาดูนโดยแบ่งศึกษาเป็น 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน มี 3 พิธี ได้แก่ พิธีบวงสรวงบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ พิธีบอกกล่าวปู่ตา แม่นางธรณี และสูขวัญกุมข้าวใหญ่ รูปแบบที่สองพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต มี 3 พิธี ได้แก่ พิธีกรรมบ่าหรือบนบาน พิธีกรรมปงหรือ แก๊บน และพิธีกรรมบอกกล่าวหรือขอขมา และรูปแบบสุดท้าย คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับชุมชนหรือสังคม แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ทั้งที่เป็นพิธีกรรมวันมาฆบูชา หรืองานนมัสการพระธาตุนาดูน และพิธีกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วัน

เข้าพรรษา วันออกพรรษา และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลและบางโอกาส ไม่ว่าจะเป็นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ หรือบางโอกาสที่มีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น ทรงรัตน์ ได้นำกรอบความคิดดังกล่าวมาพิจารณาในแง่องค์ประกอบหลักที่สำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ ระยะเวลา สถานที่ บุคคล วัตถุประสงค์ของลำดับขั้นตอน งานวิจัยฉบับนี้ ทรงรัตน์ ได้นำเสนอข้อมูลจะเป็นลักษณะการพรรณนาเหตุการณ์ที่ได้พบเห็น โดยพิจารณาตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งเอาไว้ (เน้นการประกอบพิธีกรรม) มีข้อสังเกตว่า จะคล้ายกับการศึกษาในวิทยานิพนธ์ของ สุพจน์ ทองเนื้อขาว แต่เปลี่ยน keyword คือ เป็น พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน ชีวิต และชุมชนและสังคม โดยพิจารณาองค์ประกอบขั้นตอนและความเชื่อ จากมิติของ ระยะเวลา สถานที่ บุคคล วัตถุประสงค์ของลำดับขั้นตอน

หากพิจารณาถึงสิ่งที่ ทรงรัตน์ ต้องการจะสื่อพบว่า เป็นการนำเอาพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาปรับใช้พิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ (การบวงสรวงบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์บริเวณศาลปู่ตา เพื่อนำไปสรงพระธาตุ) รวมทั้งเรื่องของการแผ่บุญเพื่อแสดงตัวตนของความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อนคติเรื่องพระธาตุนาดูน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างพุทธ – ผี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิตกันอยู่ของพุทธ + ผี การจัดลำดับผี (ปู่ตา ผีอารักษ์ นาคธณี) กับความอุดมสมบูรณ์ - พุทธ (พระธาตุ) ความสมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ การทำให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นการนำน้ำที่ศาลปู่ตาอนุญาตไปสรงพระธาตุเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แห่งฝน

ในแง่เนื้อหาที่น่าสนใจพบว่า รายงานการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างพุทธ – ผี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิตกันอยู่ระหว่างพุทธกับผี การจัดลำดับผี ได้แก่ ปู่ตา ผีอารักษ์ นางธณี เรื่องความกับความอุดมสมบูรณ์ - พุทธ คือพระบรมสารีริกธาตุ พระธาตุ ความสมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ เรื่องความสัมพันธ์กัน การทำให้สมบูรณ์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่พึ่งพากัน - ส่งเสริมกัน คือ การนำน้ำที่ศาลปู่ตาอนุญาตไปสรงพระธาตุเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แห่งฝน

รายงานการศึกษานี้มีความน่าสนใจ คือ ทำให้เห็นว่าความเชื่อพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุ ซึ่งมีความหมายทางพุทธศาสนานั้น มิได้แยกออกจากคติความเชื่อดั้งเดิมของผู้คน ซึ่งเคยนับถือมาก่อน แต่จะพบลักษณะของการผสมผสานปะปนกันอยู่

นอกจากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีวิทยานิพนธ์ของมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่ศึกษาพระธาตุโดยให้ความสำคัญและเน้นเรื่องประเพณีพิธีกรรมอีกเล่มหนึ่ง คือ เรื่องประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุนาดูน อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ของ ชุมแพ ศรีปัญญา (2543) ความมุ่งหมายของการวิจัยนี้ ชุมแพ ต้องการที่จะศึกษาองค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุนาดูน และคติความเชื่อของชาวยโสธรที่มีต่อประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุนาดูน อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร โดยใช้วิธีสังเกต และการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุนาดูนสามารถแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ องค์ประกอบด้านบุคคล วัตถุประสงค์ของ สถานที่ และระยะเวลาที่เข้าร่วมพิธีกรรม ซึ่งมี

ขั้นตอนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ เช่น การสะเดาะเคราะห์บ้านเมือง และการบ่าบน การบายศรีสู่ขวัญ การสงฆ์น้ำพระธาตุ การเวียนเทียน การจัดบุญมหาชาติหรือบุญพระเวส สถานที่จัดงานมี 2 แห่ง คือ บริเวณรอบองค์พระธาตุพระอานนท์และศาลาการเปรียญ การจัดงานนมัสการพระธาตุพระอานนท์ จะจัดทุกวันขึ้น 13 ค่ำ ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 ของทุกปี บริเวณวัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ในแง่ของคติความเชื่อของชาวยโสธร ที่มีต่อประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุอานนท์ และการบูชาพระธาตุ ในประเด็นนี้ ชุมแพ ได้กล่าวไว้เป็นประเภทได้ดังนี้ คือ คติความเชื่อเกี่ยวกับการสะเดาะเคราะห์บ้านเมือง และการบ่าบน คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญการสงฆ์น้ำ และการเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุ ตลอดจนการจัดงานบุญมหาชาติหรือบุญพระเวสเป็นส่วนเสริมทำให้งานนมัสการพระธาตุอานนท์มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ส่วนคติความเชื่อเกี่ยวกับองค์ประกอบของพิธีกรรม และขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมจะเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในเรื่องของบุคคล สถานที่ ช่วงเวลา การกัณฑ์ ซึ่งคติความเชื่อในเรื่องดังกล่าวข้างต้น พระธาตุพระอานนท์สามารถแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้คุณและโทษแก่ประชาชนชาวจังหวัดยโสธร และจังหวัดใกล้เคียงได้ ดังนั้น วิถีชีวิตของชาวจังหวัดยโสธรและจังหวัดใกล้เคียง จึงมีความผูกพันเคารพศรัทธาต่อองค์พระธาตุพระอานนท์โดยตลอดตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ หากมีความเดือนร้อนเรื่องสิ่งใด ก็จะไปกระทำพิธีบ่าบน เพื่อขอให้องค์พระธาตุพระอานนท์ได้ช่วยเหลือ

นอกจากความสนใจในแง่ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุแล้วยังพบว่า ในแง่ของความเชื่อที่แพร่หลายในการสร้างพระธาตุว่าจะต้องมีผู้ดูแลพระธาตุ หรือทางภาคอีสานเรียกว่า ข้าโอกาสพระธาตุ ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุมาตั้งแต่อดีตแล้ว จากการสำรวจงานวิจัย พบว่า มีวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาประเด็นนี้โดยเฉพาะ คือ เรื่อง **ข้าโอกาสพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม** เป็นวิทยานิพนธ์ของ ทศพล อัจฉาญ (2542) งานวิจัยเล่มนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมของข้าโอกาสพระธาตุ และบทบาทหน้าที่ต่อพระธาตุพนม โดยการศึกษาข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า เขตที่อยู่ของข้าโอกาสพระธาตุพนม คือ พื้นที่อำเภอธาตุพนม อำเภอเรณูนคร อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ โดยมีองค์พระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางในรัศมีประมาณ 30 กิโลเมตร มีอาชีพทำการเกษตร ทำนา ทำไร่ ยึดถือประเพณีตามฮีต 12 คอง 14 ของชาวอีสาน ให้ความสำคัญนับถือผู้อาวุโส และเคยบวชเรียน ประเพณีเฉพาะกลุ่ม ได้แก่ พิธีถวายข้าวพิชภาค พิธีเลี้ยงผีเจ้า 3 เรือน มีความเชื่อในเรื่องบาปบุญ สิ่งเหนือธรรมชาติ และองค์พระธาตุพนม มีหน้าที่ดูแลรักษาองค์พระธาตุพนมด้วยการถวายทาน และจัดกิจกรรมบำเพ็ญตามวันสำคัญทางศาสนา มีการจัดระบบการปกครอง การศึกษา การพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องและเผยแพร่ศาสนาศิลปวัฒนธรรมของข้าโอกาสให้คงอยู่

การบูรณะองค์พระธาตุพนมและการอุทิศข้าโอกาส เป็นความเชื่ออย่างหนึ่งทางศาสนา ที่จะส่งผลบุญให้ได้เกิดใหม่ในภพหน้า และเป็นพระราชกรณียกิจที่กษัตริย์ และเจ้านายชั้นสูง

ของอาณาจักรล้านช้างปฏิบัติสืบต่อกันมา แสดงถึงบุญบารมีพระปรีชาสามารถของกษัตริย์ทำให้บ้านเมืองมีความสงบสุขร่มเย็น

1.3 กลุ่มที่สนใจศึกษาพระธาตุในแง่ประวัติศาสตร์

คือ กลุ่มนักวิชาการและผู้สนใจศึกษาที่ใช้มิติทางประวัติศาสตร์มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุ ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์สังคม และประวัติศาสตร์ศิลปะ

สำหรับงานวิจัยที่ศึกษาพระธาตุในแง่ของประวัติศาสตร์ พบเพียง 2 เล่ม เล่มแรก คือ **เรื่องสถาปณาล้านช้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย** ของ เชิดเกียรติ กุลบุตร (2533) เป็นวิทยานิพนธ์สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร งานวิจัยเล่มนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาสถาปัตยกรรมล้านช้างที่มีอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยว่า มีลักษณะเฉพาะและแปลกออกไปจากสถาปัตยกรรมอื่น ๆ หรือไม่อย่างไร

จากการศึกษาพบว่า การสร้างสถาปัตยกรรมเหล่านี้ อาจเป็นของที่คิดและมีวิวัฒนาการขึ้นเองในสมัยล้านช้าง หรือเป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งพบเห็นประจำจากภาพสลักเป็นรูปสถาปัตยกรรมในใบเสมาหินที่พบตามเมืองโบราณลุ่มแม่น้ำชี และตามบริเวณทั่วทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย การจัดแบ่งกลุ่มและหมวดหมู่ของสถาปัตยกรรมดังกล่าวได้มีท่านผู้รู้กระทำมาก่อนแล้ว แต่ในรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละกลุ่มที่แบ่งออกไปนั้นยังชะงักอยู่ เพราะสถาปัตยกรรมเหล่านี้ไม่สู้จะมีระเบียบการประดับตกแต่งที่แน่นอนเมื่อเปรียบเทียบกับปราสาทแบบเขมร หรือสถาปัตยกรรมในภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทย เหตุนี้การจัดแบ่งหมวดหมู่สถาปัตยกรรมในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงเลือกตามลักษณะสำคัญที่คล้ายคลึงกันเป็นพื้น ส่วนวิวัฒนาการและความคลี่คลายของสถาปัตยกรรมแต่ละหมวดนั้น ได้นำเฉพาะที่ปรากฏชัดเจนและอยู่ในสภาพที่พอจะทำการศึกษาได้เท่านั้น โดยเปรียบเทียบกับศิลปะประเทศใกล้เคียงและศิลปะแบบเดียวกันรวมทั้งศิลาจารึกที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่กล่าวถึงสถาปัตยกรรมเหล่านี้

ผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ พบว่า สถาปัตยกรรมใหญ่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วทั้งสิ้น มีรูปแบบและกำหนดอายุไม่เก่าเกินกว่าพุทธศตวรรษที่ 20 ไปได้ นอกจากนี้ยังได้รู้จักรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านช้างที่แท้จริงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-25 ซึ่งก็สอดคล้องกับการศึกษาด้านจารึกล้านช้างในภูมิภาคแถบนี้ ที่ได้ขาดหายไปจากประวัติศาสตร์ คือ ระหว่าง ที่ประเทศเขมรเสื่อมลง จนถึงพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 อันเป็นยุคปลดจารึกอีสาน การแบ่งกลุ่มสถาปัตยกรรมภูมิภาคนี้ ได้กำหนดออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 6 กลุ่มตามลักษณะสำคัญที่เห็นว่า มีความคล้ายคลึงกันมากที่สุด ดังนี้ 1. กลุ่มสถาปัตยกรรมที่มีเค้าสืบเนื่องมาจากปราสาทก่ออิฐของขอม 2. กลุ่มสถาปัตยกรรมพระธาตุศรีสองรัก 3. กลุ่มสถาปัตยกรรมปราสาทยอดเจดีย์ 4. กลุ่มสถาปัตยกรรมพระธาตุก่อขี้ขาวน้อย 5. กลุ่มสถาปัตยกรรมทรงกลมเหลี่ยมและแปดเหลี่ยม และ 6. กลุ่มสถาปัตยกรรมเบ็ดเตล็ด

การศึกษาในรายละเอียดของสถาปัตยกรรมทั้ง 6 กลุ่มไม่สามารถทำได้ครบทุกกลุ่ม เนื่องจากตัวแปรหลายประการ ตัวอย่างเช่น การผุพังสลายตามกาลเวลาของตัวสถาปัตยกรรมเอง การแสวงโชคของ

คนบางพวกที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน เทียบชู้ดคันทำลายโบราณวัตถุโบราณสถาน โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การบูรณปฏิสังขรณ์ของผู้ที่มีจิตศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถานและรูปแบบของดั้งเดิม การสร้างชิ้นใหม่ครอบทับของเดิมเอาไว้ โบราณสถานแต่ละแห่งอยู่กระจัดกระจายเป็นบริเวณกว้าง จึงเป็นอุปสรรคต่อการค้นหา อิทธิพลข้างท้องถิ่น ตามความนิยมในแต่ละยุคสมัยของตน และการกลับไปสร้างเลียนแบบของเดิม หรือเพิ่มเติม ลวดส่วนตัดทอนออกไป อย่างไรก็ตามผลของการศึกษาในส่วนที่สามารถทำได้ ทำให้มีข้อมูลใหม่เพิ่มขึ้นจากที่มีผู้เคยศึกษาไว้ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาระวัติศาสตร์แบบโบราณคดีในภูมิภาคแถบนี้ต่อไป

ส่วนวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาพระธาตุโดยใช้กรอบความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์อื่นมาผสมผสานกัน คือเรื่อง **ชุธาตุ : บทบาทและความหมายของพระธาตุในภูมิภาคอุษาคเนย์ : กรณีศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระธาตุปีเกิดในล้านนา** ของ เขียรชาย อักษรดิษฐ์ (2545ก.) เป็นวิทยานิพนธ์สาขาภูมิภาคศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความน่าสนใจในแง่ของการนำเอาข้อมูลทางคติชนมาเป็นเครื่องมือ เพื่อสะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องอำนาจทางการเมืองปรากฏแฝงปะปนอยู่ได้อย่างน่าสนใจ คติการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งเป็นเรื่องราวที่นิยมกันอยู่อย่างแพร่หลายมายาวนาน โดยอิงอยู่กับพุทธศาสนา มีการกำหนดพระธาตุต่างๆ ในเขตภาคเหนือ เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน ลำพูน เชียงราย ภาคอีสาน นครพนม และอีก 2 แห่งในพม่ากับ 1 แห่งในอินเดียควบคู่ไปกับปีเกิดของคนทั้ง 12 ปีนักษัตร

เขียรชาย ได้สรุปผลการวิจัยในครั้งนี้ว่า ระบบชุธาตุนับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ความเชื่อทางพุทธศาสนาท้องถิ่น ที่ได้ถูกกำหนดขึ้นมาด้วยลักษณะมายาภาพให้เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองในล้านนาเพื่อวัตถุประสงค์ในการสร้างวาทกรรมขึ้นมาชุดหนึ่ง สำหรับใช้เคลื่อนไหวและตอบโต้อำนาจการจัดการของรัฐสยามต่อหัวเมืองฝ่ายเหนือ อันประกอบด้วยกลุ่มผู้นำจาก 3 หัวเมืองหลักได้แก่ เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน และเมืองลำปาง โดยมีการสร้างแนวร่วมภายในรัฐซึ่งได้รวมเอาเมืองแพร่และเมืองน่าน ซึ่งจะมีนัยของการสร้างจิตสำนึกร่วมทางเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ไทยวนเหมือนกัน อีกทั้งแนวคิดเรื่องการนับถือบรรพบุรุษ อันเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานทางสังคมล้านนา นอกจากนี้ยังได้สร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรม (Cultural network) โดยเฉพาะทางด้านพุทธศาสนาภายใต้คตินิยมการบูชาพระธาตุของทั้งวัฒนธรรมพม่าและล้านช้างตลอดจนถึงลุ่มแม่น้ำโขง

ทางด้านสาเหตุจากปม 3 ประการถือเป็นปัจจัย (factor) ที่สำคัญอันนำไปสู่ความหวาดระแวงและก่อให้เกิดความขัดแย้งภายใต้จิตสำนึกอยู่เสมอมา ซึ่งประกอบไปด้วย ปมความแตกต่างทางวัฒนธรรม ปมความเหลื่อมล้ำทางชาติพันธุ์ และปมความขัดแย้งทางการเมืองภายใต้ภาวะของการเปลี่ยนแปลง ที่มีสาเหตุจากการแผ่ขยายอิทธิพลอำนาจชาตินิยมตะวันตกครอบคลุมเหนือทุกภูมิภาคอาคเนย์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งในระดับภูมิภาคหรือมหภาคระหว่างชาติมหาอำนาจตะวันตกกับบรรดา

ราชอาณาจักรแบบจารีตแถบนี้และในระดับอนุภูมิภาค หรือจุลภาคระหว่างศูนย์กลางอำนาจของรัฐแบบจารีตกับหัวเมืองภายใต้การปกครอง ซึ่งในระยะแรกเริ่มของความขัดแย้งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนระดับผู้นำทางสังคมให้ต้องตกอยู่ภายใต้ภาวะตึงเครียดขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นปกครองฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ที่ต้องได้รับผลกระทบจากการสูญเสียในครั้งนี้มากที่สุดเมื่อราว พ.ศ. 2417-2427 เป็นต้นมา

เขียรชาย มองว่า เมื่อพิจารณาถึงบูรณาการทางความคิดและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายใต้บริบทต่างๆ กับมิติของกาลเวลา ยิ่งพบว่าแนวความคิดระบบชุกาตุได้สะท้อนถึงพลังอำนาจและความเคลื่อนไหวทางสังคมของล้านนา โดยเฉพาะกลุ่ม 3 หัวเมืองภายใต้การนำของผู้ปกครองในขณะนั้น ระบบชุกาตุ จึงมิใช่เป็นเพียงความเชื่อหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในท้องถิ่น โดยที่จริงคติความเชื่อนี้อุดมไปด้วยแนวความคิดในเรื่องอุดมการณ์ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (culture ideological practice) ที่แสดงเจตนาในการตอบโต้อิทธิพลอำนาจการจัดการจากฝ่ายสยามด้วยกาปฏิเสธ (negation) เอาไว้อย่างแยบยล

แม้ว่าแท้ที่จริงแล้วแนวความคิดนี้มีได้ก่อให้เกิดผลใดๆ ต่อสยามแม้แต่น้อย ถึงกระนั้นก็ยังพอแสดงออกถึงความรู้สึกและจิตสำนึกในการที่จะต่อต้าน ตอบโต้ และท้าทายของชนชั้นปกครองและผู้นำท้องถิ่นกลุ่มหนึ่งด้วยกระแสพลังที่เงียบสงบ (hidden force) ที่มีอาจอธิบายอย่างเปิดเผยได้ โดยยังคงซ่อนเร้นเจตนาที่แท้จริงเป็นอุดมการณ์อันได้สะท้อนถึงอำนาจศรัทธา และมายาคติเอาไว้ตลอดมา

ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : คนของย้ายแผ่นดิน ของ แสวง มาละแซม (2540) ได้กล่าวถึง การสร้างพระธาตุกับอำนาจและความชอบธรรมของชนชั้นปกครอง โดยใช้ข้อมูลประเภทตำนานมาเป็นเครื่องมือประกอบการพิจารณา แสวง มาละแซม ได้กล่าวว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 เรื่องราวในตำนานเมืองยอง ได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองยองที่ชนชั้นปกครองยังคงให้ความสำคัญกับคนพื้นเมือง คือ พวกลัวะในฐานะที่เป็นชาวเมือง และเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมที่สำคัญในยุคนั้น ซึ่งในระยะแรก น่าจะมีการประนีประนอมกับคนพื้นเมืองเพื่อสามารถมีอำนาจอยู่เหนือคนพื้นเมืองได้ ในขณะที่เดียวกันก็มีการมอบหมายหน้าที่ให้คนพื้นเมืองรับผิดชอบดูแลสถานที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญของเมือง ดังเช่น พระธาตุ และต้นไม้ประจำเมือง

นอกจากนี้ในตำนานเมืองยอง ยังได้กล่าวถึงการสร้างพระมหาธาตุจอมยอง และพระธาตุอื่นๆ ไว้บนภูเขารอบๆ เมืองยอง ซึ่ง แสวง กล่าวไว้ว่า เจ้าเมืองยองได้มีการสร้างพระธาตุและมีการเฉลิมฉลองสมโภช นอกจากนี้ยังได้มอบหมายให้พลเมืองส่วนหนึ่งของเมืองยองทำหน้าที่เป็นข้าดูแลพระธาตุด้วย แสวง ยังได้ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีการสถาปนาสัญลักษณ์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อของท้องถิ่น และความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังเช่น พระธาตุ ต้นไม้ประจำเมือง เลือเมือง ผีเมือง เป็นต้น ซึ่งเป็นการใช้พิธีกรรมมาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ปกครอง ในการควบคุมพฤติกรรมของคนให้ยอมรับความเหนือกว่าของผู้ปกครอง งานวิจัยที่ศึกษาพระธาตุเกี่ยวกับประเด็นทางด้านประวัติศาสตร์ ยังมีปรากฏอยู่อีกหลายเล่ม ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นเพียงหัวข้อย่อยๆ เท่านั้น มิใช่การศึกษา

พระธาตุโดยตรงเหมือนกับวิทยานิพนธ์ 2 เล่มข้างต้นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น ประวัติศาสตร์
นิพนธ์ ของ นาฏวิภา ชลิตานนท์ ประวัติศาสตร์ล้านนา ของ สรัสวดี อ๋องสกุล หรือพื้นเมือง
หน้าฉบับวัดเกิด โดยมี นิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นบรรณาธิการ เป็นต้น

1.4 กลุ่มศึกษาพระธาตุในแง่วรรณกรรม/ตำนาน

การศึกษาพระธาตุในแง่ของวรรณกรรม/ตำนานนั้น มีอยู่ในงานศึกษาหลายชิ้น แต่
ที่ศึกษาเป็นประเด็นหลัก ได้แก่ การศึกษาด้านพระธาตุประจำปีเกิด ของ ภัสราภรณ์
เทศธรรม (2529) ในวิทยานิพนธ์สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งเป็น
การศึกษาตำนานพระธาตุประจำปีเกิดเฉพาะที่มีศาสนสถานปรากฏในภาคเหนือของประเทศไทย
ในด้านอักษร อักษรวิธีของอักษรธรรมล้านนา วรรณศิลป์ วัฒนธรรม สังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม

ภัสราภรณ์ ได้ชี้ให้เห็นว่า เนื่องจากตำนานพระธาตุประจำปีเกิดเป็นวรรณกรรมศาสนา
การบันทึกจึงมีคตินิยมใช้อักษรธรรม อักษรธรรมมีลักษณะตัวอักษรและอักษรวิธีใกล้เคียงกับ
อักษรมอญ จากหลักฐานที่ปรากฏในจารึก พบว่า อักษรธรรมมีใช้ครั้งแรกในต้นพุทธศตวรรษที่
20 สมัยพระเจ้าติโลกราชได้มีการส่งคายนาคพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ที่วัดโพธาราม (วัดเจ็ดยอด)
พระองค์ทรงใช้ตัวอักษรธรรมบันทึกคัมภีร์ทางศาสนา สมัยพระเจ้ากาวิละครองเมืองเชียงใหม่
ทรงนำอักษรธรรมมาใช้เป็นอักษรทางราชการ (ภาคเหนือ) ในปัจจุบันนี้ได้มีการฟื้นฟูเกี่ยวกับการ
ศึกษาอักษรธรรมล้านนา มีการเรียนการสอนในวัดและในสถาบันอุดมศึกษา เพื่ออนุรักษ์
ความเจริญทางด้านภาษาและวรรณคดีที่มีมาแต่โบราณกาล อักษรธรรมจึงถือว่าเป็นอักษรประจำ
ท้องถิ่นซึ่งใช้กันอย่างแพร่หลายในล้านนาไทย มีชื่อเรียกหลายอย่าง คนล้านนานิยมเรียกว่า
ตัวเมือง อักษรและอักษรวิธีที่ปรากฏในตำนานพระธาตุประจำปีเกิดทั้งเจ็ดฉบับถึงแม้ว่าเวลาใน
การบันทึกจะแตกต่างกันแต่รูปแบบและอักษรวิธีไม่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ ภัสราภรณ์ ยังได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระบรมธาตุว่า สืบเนื่องมาจาก
ความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อวัตถุต่างๆ ศาสนาพุทธไม่ว่าฝ่ายหินยาน หรือมหายาน ล้วนนับถือ
พระบรมสารีริกธาตุเสมือนหนึ่งองค์พระพุทธรูปเจ้า จึงได้มีการสร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมธาตุ
ไว้สักการบูชา การสร้างเจดีย์จึงมีมาพร้อมกับพุทธศาสนา ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า พุทธ
ศาสนาได้เข้ามาในอาณาจักรล้านนาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ธรรมเนียมการสร้างเจดีย์คงจะเข้า
มาในคราวนั้น สมัยพระเจ้ามังรายตั้งเมืองเชียงใหม่เป็นต้นมา มีการสร้างพระเจดีย์และบูรณะปฏิสังขรณ์
พระเจดีย์ธาตุในท้องถิ่นมีปรากฏเสมอ การสร้างเจดีย์มีวิวัฒนาการไปตามความนิยมของท้องถิ่น
รูปแบบที่นิยมมากคือรูปเนินฝังศพมีฉัตรปักตรงยอดเป็นเครื่องหมายแห่งเกียรติยศ

ในส่วนของตำนานพระธาตุประจำปีเกิด ภัสราภรณ์ ได้ชี้ให้เห็นว่า เป็นตำนานที่กล่าวถึง
ประวัติของปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุตามพุทธทำนาย การบันทึกตำนานมีลักษณะร่วมของนิทาน
พื้นบ้านและประวัติศาสตร์ สิ่งที่บันทึกในตำนานพระธาตุจึงสะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ของชาว
ล้านนาที่มีต่อคติทางศาสนา อันมีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาไทย คือ ความเชื่อเรื่อง
กฎแห่งกรรม ความเชื่อว่าชาติภพมีจริง แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้เข้าไปมีบทบาทอย่าง

สำคัญโดยสะท้อนให้เห็นประเพณีวัฒนธรรมของสังคม ได้แก่ การทำบุญเกี่ยวกับศาสนสถาน หรือศาสนวัตถุ จัดได้ว่าเป็นราชประเพณีของกษัตริย์ และเป็นประเพณีของประชาชนด้วยเช่นกัน การทำบุญด้วยการบริจาคสิ่งของทรัพย์สิน ที่นำ ข้าทาสไว้อุปฐากพระเจดีย์ธาตุในอดีตมีผลทำให้ศาสนสถาน ศาสนวัตถุดำรงอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

นอกจากนี้ในงานวิจัยเรื่องการศึกษาเอกสารเรื่องตำนานพระพุทธรบาทและพระธาตุของ มนวิภา เจียจันทร์พงษ์ (2523) ยังได้ชี้ให้เห็นเกี่ยวกับเนื้อหาของตำนานที่เกี่ยวกับพระธาตุ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนแรก มีลักษณะเป็นปรัมปราคติ กล่าวถึงพระพุทธรบาททรงจะให้พระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานตามที่ตั้งๆ ภายหลังการเสด็จปรินิพพาน ครั้นแล้วพระพุทธรบาทได้เสด็จมาสู่ดินแดนที่จะเป็นที่ตั้งของพระธาตุเจดีย์ ซึ่งตามตำนานมักกำหนดให้เป็นสถานที่ต่างๆ ของจังหวัดในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง ในการเสด็จมาจะมีพระสาวกองค์สำคัญๆ คือ พระอานนท์หรือพระมหากัสสปเถระ กับพระเจ้าอโศกตามเสด็จด้วย เมื่อพระพุทธรบาทเสด็จมาโดยปาฏิหาริย์ จะหยุดประทับที่นั้น พระองค์ทรงได้พบเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ชาวป่าหน้าของมาถวาย ได้พบพญานาค สัตว์หรือแมลงอย่างใดอย่างหนึ่ง พระพุทธรบาทตรัสทำนายว่า ต่อไปนี้สถานที่ทรงหยุดประทับจะเป็นที่ตั้งบ้านเมืองใหญ่ที่เจริญรุ่งเรือง ชาวป่า สัตว์หรือแมลง ต่อไปภายหน้าจะเกิดเป็นพระยามหานคร และจะเป็นผู้บำรุงพุทธศาสนาในนครแห่งนั้น ดังนั้น พระอานนท์จึงทูลขอให้พระองค์ประทานเส้นพระเกศา พระพุทธรบาทจะประทานเส้นพระเกศาให้บุคคลในสถานที่นั้นรับไปประดิษฐานฝังไว้หรือประดิษฐานไว้ในถ้ำ เล่าถึงตอนที่ พระอินทร์ก็จะปรากฏตัวออกมาช่วยประดิษฐานพระเกศาธาตุ และเนรมิตยอดให้ค้อยเฝ้ารักษา แล้วพระพุทธรบาทจะสั่งให้พระสาวกองค์ใดองค์หนึ่งเป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาสถาปนาไว้ ณ สถานที่ประดิษฐานเกศาธาตุ และได้ตรัสทำนายไว้ จากนั้นพระพุทธรบาทเสด็จกลับเซตวัน

ส่วนตอนที่สอง เล่าเหตุการณ์ภายหลังพระพุทธรบาทเสด็จปรินิพพาน โดยอ้างอิงเวลากับสมัยที่พระเจ้าอโศกครองราชย์ เล่าเรื่องที่นำจะมีเค้าโครงเดิมอยู่บ้างแต่ก็ยากที่จะพิสูจน์ในข้อเท็จจริง ส่วนตอนที่สาม จะนำเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองมากล่าวตามลำดับเรื่องผูกพันไปกับการเล่าเหตุการณ์เกี่ยวกับจารีตประเพณี และความเป็นไปของพุทธศาสนาการทำบุญ และการสร้างปูชนียวัตถุสถาน การสถาปนาและการปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์ในสมัยต่างๆ รวมถึงประเพณีในการทำบุญ และตอนท้าย โดยมากจะบอกความมุ่งหมายที่ได้คัดลอกบอกศักราชและชื่อของผู้คัดลอกตำนานพระธาตุเรื่องนั้น

นอกจากการศึกษาในแง่วรรณกรรม/ ตำนานปรัมปราแล้ว ยังพบว่ามีการศึกษาการเขียนประวัติศาสตร์แบบตำนานของไทย ซึ่งส่วนใหญ่เชื่อว่ามิใช่ลักษณะการสืบทอดขนบนิยามในการเขียนจากอารยธรรมอินเดีย และมีการปรับเปลี่ยนไปจากขนบเดิม โดยการรับมาให้เข้ากับระบบค่านิยมของคนไทยโดยทั่วไป งานเขียนประวัติศาสตร์แบบตำนานมีเนื้อหาที่หลากหลาย แต่ส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับสถาบันศาสนาที่เกี่ยวกับสภาพเหตุการณ์ในอดีต นักวิชาการส่วนใหญ่ เช่น เดวิด เค วัยอาจ, ธิดา สาระยา, สรัสวดี อ๋องสกุล, อุษณีย์ ริงไชย, ฮันส์ เพนธ์, สมหมาย

เปรมจิตต์ และนาฏวิภา ชลิตานนท์ เป็นต้น ได้แบ่งประเภทตำนานไว้แตกต่างกัน นอกจากนี้ วิลักษณ์ ศรีป่าซาง (2541) ยังได้เสนอความคิดเชิงสรุปเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับประเภทของตำนาน จากทัศนะของผู้ที่ได้ศึกษาไว้ก่อนแล้วไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่องวรรณกรรมตำนานล้านนา: **ศึกษาวิธีการสร้าง** โดยแบ่งตำนานออกเป็น 3 กลุ่มเช่นกัน คือ ตำนานที่มีแก่นเรื่องเพื่อนำเสนอเรื่องราวของพระพุทธรักษา หรือตำนานฝ่ายวัด ตำนานที่มีแก่นเรื่องเพื่อนำเสนอเรื่องราวของบ้านเมือง หรือตำนานฝ่ายเมือง และตำนานปกณกะ ได้แก่ตำนานเบ็ดเตล็ดต่างๆ

ในทัศนะของผู้วิจัยคำว่า “ตำนานฝ่ายวัด และตำนานฝ่ายเมือง” ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ นิยมใช้นั้น น่าจะเป็นคำที่ใช้ในการจัดแบ่งประเภทของตำนานได้ในบางส่วนเท่านั้น เพราะหากศึกษาหรืออ่านตำนานอย่างละเอียดแล้ว จะพบว่าเนื้อหาของตำนานหลายเรื่องมีการผสมผสานความคิดทั้งในเรื่องราวของฝ่ายวัดและฝ่ายเมืองปะปนกันอยู่ โดยเฉพาะกลุ่ม “ตำนานพระธาตุ” อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีเห็นพ้องกับแนวคิดของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2539: 25) ว่า “การหยิบยืมข้อมูลซึ่งกันและกัน ระหว่างตำนานฝ่ายวัดกับตำนานฝ่ายเมือง ทำให้มีคำถามว่า อะไรคือความแตกต่าง... จากการศึกษาเห็นว่าจุดที่ต่างกัน คือ แก่นของเรื่อง เพื่อนเสนออะไรเป็นสำคัญ” แสดงให้เห็นว่า เราสามารถพิจารณาว่าอะไรเป็นตำนานฝ่ายวัด หรือตำนานฝ่ายเมืองได้จากแก่นของตำนานว่ามีจุดเน้นหรือให้ความสำคัญกับเรื่องอะไร

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโครงสร้าง เนื้อหา และบทบาทของตำนาน

การศึกษาเรื่องโครงสร้าง เนื้อหา และบทบาทของตำนานปรัมปรา ถือเป็นแนวการศึกษาที่ผสมผสานระหว่างศาสตร์ทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยา ที่ให้ความสำคัญหรือเน้นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาตำนานปรัมปรากับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

การศึกษาในเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับตำนานปรัมปราในบริบทสังคมไทย-ไท ได้ริเริ่มขึ้นในแวดวงการศึกษาทางมานุษยวิทยาและคติชนวิทยา ดังเช่นงานศึกษาของ พิเชฐ สายพันธ์ (2542) เรื่อง “น้ำเต้าปุง : วรรณกรรมปรัมปราการศึกษาเชิงโครงสร้าง” ซึ่งได้ใช้แนวคิดการศึกษาตำนานปรัมปรา หรือ myth นำมาศึกษาเพื่อทำความเข้าใจตำนานปรัมปรา และค้นหาห้วงลับที่ซ่อนเร้นอยู่ในเรื่องเล่า ซึ่งมีทั้ง “ความจริง – ความไม่จริง” ปะปนอยู่ร่วมกัน การศึกษาเชิงโครงสร้างที่สะท้อนจากตำนานน้ำเต้าปุงนี้ พิเชฐ สายพันธ์ ได้ใช้แนวคิดของ เลวี สเตราส์ ซึ่งเห็นว่า ตำนานปรัมปรา หรือ myth เป็นการแสดงออกถึงกระบวนการทางความคิด มีฐานะเป็นเสมือนศาสตร์หรือปรัชญาของชนดั้งเดิม มีตรรกะซับซ้อนอันเป็นผลมาจากพลังทางสติปัญญาและความคิดของมนุษย์อย่างเต็มที่

พิเชฐ มองว่า ตำนานปรัมปราตามทัศนะของ เลวี สเตราส์ มิได้เป็นเพียงแค่เรื่องเล่าปรัมปรา แต่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นกระบวนการคิดแบบ myth ซึ่ง เลวี สเตราส์ เรียกว่า primitive thinking, mythological thought or mythical thought จากความคิดดังกล่าว พิเชฐ ได้เรียกกระบวนการคิดแบบ myth ว่า “มายาคติ” ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตำนาน

ปรัมปราสำนวนต่างๆ จึงมีใช้เพียงแต่แยกแยะ “ประเภท” ของเรื่องเล่า แต่ต้องเข้าใจระดับความคิดแบบ myth หรือ levels of mythological thought

เนื่องจากเป็นเรื่องกระบวนการคิดแบบ myth หรือ มายาคติ ดังนั้น เลวี สเตราส์ จึงเชื่อว่า มนุษย์มีลักษณะความคิดที่เป็นสากล ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด ย่อมมี “human mind” เดียวกัน เลวี สเตราส์ ได้แสดงให้เห็นใน 2 ลักษณะ คือ ประการแรก มนุษย์มีความคิดที่มีคุณสมบัติอย่างเดียวกัน มีศักยภาพในด้านต่างๆ เท่าเทียมกัน แต่มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพไปในทิศทางที่แตกต่างกัน เช่น ชนบางเผ่ามีความสามารถในการดำรงชีวิตท่ามกลางทุ่งน้ำแข็ง แต่บางเผ่าสามารถใช้ชีวิตในทะเลทรายได้ดีกว่า ประการที่สอง มนุษย์ทั้งในสังคมดั้งเดิมและสังคมปัจจุบันต่างปรารถนาที่จะเข้าใจจักรวาล ธรรมชาติ โลกและสังคม โดยพยายามอธิบายถึงกำเนิดที่มาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของธรรมชาติและของมนุษย์ ดังนั้น เรื่องเล่าปรัมปราต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงมาจากผลของการแสดงออกของกระบวนการคิดของมนุษย์ ที่ต้องการหาคำตอบโดยอธิบายถึงความสัมพันธ์ของระบบจักรวาล โลก ธรรมชาติ สังคม และตัวมนุษย์

จากแนวคิดของเลวี สเตราส์นั้น พิเชฐ ได้นำมาใช้ศึกษาตำนานเรื่องน้ำเต้าปุง ซึ่งเป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่แพร่หลายอยู่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะกลุ่มคนไทพิเชฐ ได้นำแนวคิดเชิงโครงสร้างมาประกอบการวิเคราะห์ โดยได้ตั้งสมมติฐานการวิเคราะห์ไว้ 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก เราไม่สามารถวิเคราะห์วรรณกรรมปรัมปราอย่างโดดเดี่ยวในตัวของมันได้ ดังนั้น จึงต้องหากลุ่มของเรื่องเล่าเพื่อจัดคู่ความสัมพันธ์เชิง harmony หรือ metaphore หรือ paradigmatic ทั้งนี้โดยอาศัยเงื่อนไขอย่างหนึ่งว่า กลุ่มของเรื่องเล่ากลุ่มดังกล่าวมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกันในอดีต ประเด็นที่สอง เนื่องจากคุณสมบัติสำคัญของความเป็นโครงสร้างที่มีอยู่ในตัววรรณกรรมปรัมปรา มีลักษณะไม่เปลี่ยนแปลง จึงมีลักษณะไร้กาลเวลา เราจึงสามารถดึงเรื่องเล่าที่มีอยู่ในมิติเวลาที่ต่างกันมาวิเคราะห์เชิงโครงสร้างได้

ประเด็นสำคัญที่จำเป็นต่อการศึกษาโครงสร้าง คือ การแยกหน่วยที่เล็กที่สุดของนิทานหรือที่เรียกว่า mytheme ซึ่งหมายถึงประโยคหรือกลุ่มประโยคที่แสดงความสัมพันธ์แบบเดียวกัน พิเชฐ ได้ชี้ให้เห็นว่า วรรณกรรมปรัมปราเรื่องน้ำเต้าปุงพยายามจะสื่อถึงการทำให้ตัวให้อยู่ภายใต้กฎระเบียบของสังคม เพื่อการปกครองและอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาของเรื่องเล่าดังกล่าว อ้างว่า ความตายหรือความหายนะส่วนใหญ่ของมนุษย์ เกิดจากการที่มนุษย์ไม่เชื่อฟังกฎระเบียบของพวกตน ไม่เคารพเชื่อฟังผู้ปกครอง

พิเชฐ ได้อธิบายคู่ความสัมพันธ์แบบตรงข้ามและขัดแย้งที่ปรากฏในเรื่องน้ำเต้าปุง ว่า คู่ความสัมพันธ์ระหว่างการเกิด – การตาย คือ ความหายนะที่เกิดจากภัยน้ำท่วมโลก ทำให้คนตายหมด ส่งผลต่อฟ้าให้ส่งมนุษย์ลงมาเกิดในน้ำเต้า ลักษณะของความตายที่ปรากฏคือ สิ่งที่มีมากเกินไปจากปกติ ดังเช่น น้ำท่วมโลก ก็คือการที่มีน้ำมากเกินไป หรือไฟรฟ้าทุกข์ยากเดือดร้อน ก็คือการมีปริมาณของความทุกข์มากเกินไป ส่วนลักษณะของการเกิด คือ การเจริญงอกงาม ดังเช่น การสร้างบ้านเมืองลุ่ม ก็หมายถึงความเจริญเติบโตของบ้านเมือง หรือการเจริญเติบโตของน้ำเต้าปุงจากรูลมหายใจแห่งชีวิตของควาย จนออกผลเป็นลูกน้ำเต้า

ส่วนคู่ความสัมพันธ์ระหว่างฟ้า – ดิน ที่ขัดแย้งกัน เป็นความขัดแย้งระหว่างแก่นกับมนุษย์ นั่นคือ การขาดการเคารพเชื่อฟังในคำสั่งของแก่น เช่น การที่มนุษย์ทั้งหลายไม่เชื่อฟังผู้ปกครองที่มีอำนาจมาจากแก่น หรือการที่แก่นส่งขุนครุ ขุนครอง ลงมาแล้วมนุษย์ไม่ปฏิบัติตามที่แก่นสั่ง ความขัดแย้งระหว่างฟ้า-ดิน จึงนำไปสู่หายนะภัยให้เกิดขึ้นบนโลกมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ นอกจากนี้ พิเชฐ ยังได้ชี้ให้เห็นว่า จากคู่ความสัมพันธ์ของฟ้า-ดิน, การเกิด-การตาย สามารถพัฒนาเป็นคู่ความสัมพันธ์แบบ above - below, this world - other world และ nature – culture ความสัมพันธ์ดังกล่าวปรากฏออกมาเป็นสากล เป็นสิ่งที่วรรณกรรมปรัมปราต้องการสื่อออกมาโดยรวม

นอกจากนี้ พิเชฐ ยังได้ใช้กรอบความคิดเรื่องการแปรรูป หรือ transformation ว่าคือ inversion ซึ่งเป็นการแปรกลับไปกลับมาได้ แสดงให้เห็นถึงการสร้างเหตุการณ์ใหม่ที่ต่างกันไประหว่างเรื่องโดยที่ยังมีโครงเรื่องที่เหมือนเดิม พิเชฐ ชี้ให้เห็นว่า คุณสมบัติของการแปรกลับและความเป็นตัวกลางเชื่อมโยงที่ปรากฏในวรรณกรรมปรัมปรา ไม่ว่าจะรายละเอียดของเรื่องราวจะแปรเปลี่ยนไปเช่นใด จากสำนวนหนึ่งไปเป็นอีกสำนวนหนึ่ง หรือชนิดของน้ำเต้า จะเปลี่ยนไปจากน้ำเต้า เป็นแตง ฟัก หรือกลองก็ตาม แต่ตำแหน่งและความสัมพันธ์ที่เรื่องราวและตัวกลางเหล่านั้นตรงอยู่ก็ยังคงทำหน้าที่เดิมภายใต้โครงสร้างของเนื้อเรื่องที่มีได้เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในงานศึกษาของ พิเชฐ สายพันธ์ เป็นการพยายามชี้ให้เห็นว่า ข้อมูลตำนานหรือตำนานปรัมปรา มิได้เป็นเรื่องเล่าอธิบายเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการทางความคิดของมนุษย์ที่ต้องการหาคำตอบให้กับเรื่องราวเหล่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาตำนานปรัมปรา หรือ myth ในเชิงโครงสร้าง ของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง เราไม่อาจมองกระบวนการทางความคิดของมนุษย์ว่าเป็นเพียงแค่คู่ความสัมพันธ์แบบตรงข้ามหรือขัดแย้งอย่างที่ พิเชฐ สายพันธ์ นำเอาแนวคิดทฤษฎีของ เลวี สเตราส์ มามองหรือมองตำนานหรือเรื่องเล่าปรัมปราเพียงในด้านการปะทะ หรือ conflict เท่านั้น แต่ตำนานปรัมปรา หรือ myth ยังมีด้านของ “การประสาน” หรือ synthesis หรือ “การประนีประนอม” ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะตำนานปรัมปราของกลุ่มคนไทย ดังเช่นกระบวนการทางความคิดที่สะท้อนจากตำนานปรัมปรา ตัวอย่างเช่น ตำนานข้าว ตำนานสร้างโลก หรือตำนานฝน ซึ่งมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางความคิดความเชื่อ เพื่อให้สัมพันธ์กับระบบความเชื่อที่เกิดขึ้นใหม่ และเป็นการสร้างสรรค์ทางความคิดความเชื่อของกลุ่มชนเพื่อดำรงรักษารากเหง้าแห่งความคิดของตนให้ดำรงอยู่

บทความเรื่อง “ตำนานข้าวในความเชื่อชนชาติไทย” ของศิริพร ณ ถลาง (2545) เป็นการศึกษาตำนานข้าวสำนวนต่างๆ ของกลุ่มคนไทย โดยเฉพาะการพิจารณาในเชิงโครงเรื่อง ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนไทยแต่ละกลุ่ม กล่าวคือ ศิริพร ได้พิจารณาในเชิงโครงเรื่องของตำนานข้าว โดยแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่เป็นเรื่อง “ข้าวถูกตี-ข้าวถูกขาย จึงหนีไป” และกลุ่มที่เป็นเรื่องของ “ยาขวัญข้าวน้อยใจพระพุทธรูเจ้าจึงหนีไป” โครงเรื่อง

ศิราพร ได้ศึกษาวิเคราะห์โครงเรื่องของตำนานข้าวและกลุ่มความสัมพันธ์ของคนไทว่า หากพิจารณาโครงเรื่องตำนานข้าวของชนชาติไทสำนวนต่าง ๆ ทั้งสำนวนบอกเล่าและสำนวนลายลักษณ์ จะเห็นได้ว่า คนไทบางกลุ่มมีความใกล้ชิดกันในทางความคิด ความเชื่อ ซึ่งสามารถนำมาจัดกลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างคนไทได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ไทดำ ไทขาว และลาว กลุ่มหนึ่ง ดูจากโครงเรื่องประเภท “ข้าวถูกตี” กลุ่มลาวและอีสาน อีกกลุ่มหนึ่ง ดูจากโครงเรื่องประเภท “ข้าวถูกตี-ข้าวถูกขาย” และไทลื้อ ไทเขิน ไทใต้คง อีกกลุ่มหนึ่ง ดูจากโครงเรื่องประเภท “ย่าขวัญข้าว – พระพุทธเจ้า”

ส่วนการวิเคราะห์เนื้อหาของตำนานข้าวในเชิงสัญลักษณ์ ศิราพร ได้ชี้ให้เห็นว่า ตำนานข้าวพยายาม “บอกอะไร” เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมของชนชาติไท ซึ่งแบ่งออกพิจารณาเป็น 3 ประเด็น คือ ความขัดแย้งระหว่างขวัญข้าวกับพระพุทธเจ้า ตำนานข้าวในฐานะแม่บททางจริยธรรมและพิธีกรรม และตำนานข้าวในฐานะสิ่งบันทึกประวัติพัฒนาการของข้าว

ในประเด็นความขัดแย้งระหว่างขวัญข้าวและพระพุทธเจ้า ศิราพร ได้วิเคราะห์เนื้อหาของตำนานหลายสำนวน พบร่องรอยทั้ง “ความขัดแย้ง” และความพยายามใน “การผสมผสาน” ความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ศิราพร ได้กล่าวถึงตำนานของไทลื้อ ไทเขิน ไทใต้คง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสำคัญของย่าขวัญข้าวที่มีมาก่อนพระพุทธเจ้า ย่าขวัญข้าวคงเป็นเทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่คนไทกราบไหว้บูชา และคงเป็นใหญ่กว่าเทพทั้งหลาย เพราะเป็นผู้บันดาลความเป็นไปของความเจริญงอกงามของข้าว ซึ่งเป็นหลักของชีวิตคนไท ต่อมาเมื่ออาณาจักรไททั้งหลายรับพุทธศาสนาเข้ามาโดยชนชั้นปกครอง ซึ่งท้ายที่สุดพุทธศาสนาก็เข้ามาอยู่ในชีวิตของชาวบ้านด้วยนั้น จึงเกิดการปะทะสังสรรค์ระหว่าง “ย่าขวัญข้าว” กับ “พระพุทธเจ้า” ในแง่นี้จึงเห็นได้ว่า ความขัดแย้งทางความเชื่อของคนไทระหว่างย่าขวัญข้าวกับพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่ตำนานข้าวบันทึกไว้ และเป็นสัญลักษณ์บอกคนรุ่นหลังว่า ความราบรื่นหรือการดำรงอยู่อย่าง “ผสมผสาน” ระหว่างวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมกับวิถีชีวิตแบบพุทธศาสนา ที่เห็นได้ในทุกวันนี้ ครึ่งหนึ่งในอดีตได้มีความขัดแย้งและความพยายามในการปรับความเชื่อทั้งสองกระแสนี้เข้ามา

ศิราพร ได้ชี้ให้เห็นว่าตำนานข้าวเป็นหลักฐานที่บันทึกความขัดแย้งทางความเชื่อของคนไท ทั้งนี้โดยที่ “ขวัญข้าว” เป็นตัวแทนของความเชื่อเรื่องผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบความเชื่อทางศาสนาดั้งเดิมในวัฒนธรรมข้าวของคนไท ซึ่ง “ขวัญข้าว” เคยเป็นเทพหรือเทวีที่มีอำนาจสูงสุดมาก่อน ครั้นเปลี่ยนมารับศาสนาอื่นที่มีอำนาจมากกว่า คงเกิดการปะทะกัน

นอกจากนี้ ศิราพร ยังได้แสดงให้เห็นตำนานข้าวในฐานะแม่บททางจริยธรรม ดังจะเห็นได้จากโครงเรื่องของตำนานข้าวประเภท “ข้าวถูกตี – ข้าวถูกขาย” ซึ่งถ้าวิเคราะห์เหตุและผลของเรื่องเพื่อจะดูว่าตำนานข้าวต้องการสื่ออะไร จะเห็นว่าหลังจากที่ข้าวถูกตีและถูกขาย ขวัญข้าวจะหนีไปอยู่ป่าอยู่ถ้ำ เป็นเหตุให้ชาวโลกอดอยาก ฉะนั้น ความอดอยากหรือความแห้งแล้งจึงเป็นสาเหตุมาจากการปฏิบัติมิชอบต่อนางขวัญข้าว

กล่าวโดยสรุป ศิราพร ได้ชี้ให้เห็นว่า ทั้งโครงเรื่องและเนื้อหาของตำนานข้าวเป็นสิ่งบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ของคนไทในอดีตที่มีต่อข้าวและขวัญข้าว และถ่ายทอดกันมาปากต่อปาก และยังคงอยู่ในการรับรู้ของคนไทปัจจุบัน โดยเฉพาะคนไทนอกประเทศ ตำนานข้าวจึงเป็นเสมือนบันทึกความทรงจำและบันทึกความเชื่อของชนชาติไทกลุ่มต่างๆ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบสำนวนต่างๆ ของตำนานข้าวของคนไท จะพบจุดร่วมทางความคิด ความเชื่อของคนไทต่อเรื่องขวัญข้าว แม้จะไม่มีตำนานสำนวนใดที่เหมือนกันทุกประการ แต่โครงเรื่อง แก่นเรื่องและเนื้อหาหลักๆ ของชนชาติกลุ่มต่างๆ ก็มุ่งในแนวเดียวกันที่เน้นประเด็นเรื่องบุญคุณของข้าว อันนำไปสู่แนวปฏิบัติทางพิธีกรรมอันเนื่องด้วยข้าวที่มีอยู่คล้ายๆ กันในวัฒนธรรมของชนชาติไทกลุ่มต่างๆ

นอกจากงานศึกษาดังกล่าวแล้ว ศิราพร ณ กลาง (2539) ยังได้วิเคราะห์ตำนานสร้างโลกของคนไท งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบตำนานสร้างโลกของคนไทกลุ่มต่างๆ ทั้งที่อยู่ในและนอกประเทศไทย ได้แก่ ไทอาหม ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน ไทยวน อีสาน ลาว ไทดำ ไทขาว และจ้วง โดยใช้วิธีทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยาในการศึกษาเชิงโครงสร้างและเนื้อหาของตำนาน ทั้งสำนวนบอกเล่าและสำนวนลายลักษณ์ เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทเกี่ยวกับการสร้างโลกการสร้างมนุษย์ และเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของคนไทแต่ละกลุ่มโดยพิจารณาจากความแตกต่าง และความเหมือนคล้ายของตำนานสร้างโลกของคนไทแต่ละกลุ่ม

การวิเคราะห์โครงสร้างของตำนานสร้างโลกของคนไท ศิราพร ณ กลาง ได้ใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยา โดยแยกประเภทของตำนานสร้างโลกออกได้เป็น 3 แบบเรื่อง คือ แบบเรื่องประเภท “ปู่สังกะสา-ย่าสังกะสีสร้างโลก” แบบเรื่องประเภท “มนุษย์ออกมาจากน้ำเต้า” และแบบเรื่องประเภท “เทวดาลงมากินง้วนดิน” ศิราพร พบว่า แบบเรื่องประเภทปู่-ย่าสร้างโลกพบมากในกลุ่มตำนานไทลื้อ ไทเขิน ไทยวน และอีสาน แบบเรื่องประเภทมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้าพบมากในกลุ่มตำนานลาว ไทดำ ไทขาว และแบบเรื่องเทวดาลงมากินง้วนดินพบในตำนานทางล้านนา และตำนานไทใหญ่ในประเทศไทย ซึ่งแบบเรื่องประเภทหลังนี้ได้อิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้าไปผสมผสาน ส่วนตำนานสร้างโลกของไทอาหม ซึ่งนับเป็นชนชาติไทที่อยู่ตะวันตกสุด กับตำนานของจ้วงซึ่งอยู่ทางตะวันออกสุด แม้โครงเรื่องจะไม่ตรงทีเดียวนักกับแบบเรื่องทั้ง 3 แบบ ซึ่งพบในตำนานสร้างโลกส่วนใหญ่ของชนชาติไท แต่ก็ยังคงปรากฏแนวคิดเรื่องมีผู้สร้างโลก มีผู้สร้างมนุษย์ ซึ่งแนวคิดเช่นนี้ได้เลื่อนไปจากความเชื่อของคนไทยภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาแล้ว

ศิราพร ได้วิเคราะห์เนื้อหาของตำนานสร้างโลกของคนไท ซึ่งสะท้อนให้เห็นระบบคิดและวัฒนธรรมของคนไทหลายประการ คือ *ประการแรก* ชี้ให้เห็นว่าคนไทดั้งเดิมที่กระจายกันอยู่ตามที่ต่างๆ ทางตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนมีความเชื่อดั้งเดิมเรื่องมีผู้สร้างโลก ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของปู่สังกะสา-ย่าสังกะสีสร้างโลก สร้างมนุษย์ หรือปู่แถนที่นำน้ำเต้าที่บรรจุมนุษย์ไว้ลงมายังโลก *ประการที่สอง* ตำนานสร้างโลกของคนไท ไม่ว่าจะ เป็นแบบเรื่องแบบใด

สะท้อนระบบคิดและความเชื่อที่อธิบายให้เห็นว่าคนไทยเป็นลูกฟ้า มีชาติกำเนิดและความสัมพันธ์กับสวรรค์ ตำนานของคนไทยบางกลุ่มเน้นให้เห็นว่า ผู้ปกครองบ้านเมืองเป็นผู้ที่ถูก “ฟ้าส่งมา” หรือสืบเชื้อสายมาจากเทวดานบนสวรรค์ ในแง่นี้ตำนานสร้างโลกจึงเป็นสิ่งอธิบายสถานภาพทางสังคมของคนไทยและผู้ปกครองที่เป็นชาติพันธุ์ไท *ประการที่สาม* ตำนานสร้างโลกของคนไทยเกือบทุกกลุ่มสอดแทรกเนื้อหาเรื่องปู่-ย่า หรือແຕນสอนให้คนไทยทำนาปลูกข้าว เป็นหลักฐานที่ทำให้เห็นวัฒนธรรมข้าวเป็นสิ่งที่ เป็นแก่น และอยู่คู่กับวัฒนธรรมของคนไทยมาตั้งแต่ดั้งเดิม *ประการที่สี่* ตำนานของกลุ่มลาว ไทดำ ไทขาวสะท้อนวิถีชีวิตและบริบททางสังคมที่คนไทยต้องสัมพันธ์กับคนชาติพันธุ์อื่นๆ จึงอธิบายกำเนิดมนุษย์ในลักษณะที่เป็นพี่น้องกับคนชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ออกมาจากน้ำเต้าเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ศิราพร ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า ตำนานสะท้อนระบบคิดที่จำแนกคนไทย-ลาว ออกจากคนชาติพันธุ์อื่นๆ ที่เป็นชา ขมุ ลาว แกว ฮ่อ ในแง่นี้ตำนานจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ไทว่า “ไท” ต่างจากคนชาติพันธุ์อื่นอย่างไรด้วย

นอกจากนี้ ศิราพร ยังได้ชี้ให้เห็นว่า บริเวณที่มีการกระจุกตัวอย่างหนาแน่นของตำนานสร้างโลกทั้ง 3 แบบเรื่องหลัก พบว่า บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางกินอาณาเขตตั้งแต่ตอนใต้ของจีน ตอนเหนือของไทย ตอนเหนือของลาวเป็น “ชุมทาง” ที่เป็นแหล่งประทะสังสรรค์ของชนชาติไทหลายกลุ่ม ศิราพร อธิบายว่า แม้บริเวณดังกล่าวอาจจะไม่ใช่แหล่งกำเนิดของคนไทย แต่หลักฐานตำนานสร้างโลกบอกว่า เป็นชุมทางวัฒนธรรมแหล่งสำคัญของชนชาติไทที่สามารถศึกษาประวัติศาสตร์ ร่องรอยของวัฒนธรรมดั้งเดิม ตลอดจนพัฒนาการทางวัฒนธรรมความคิด ความเชื่อของคนไทย

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาระบบความเชื่อและศาสนาของชนชาติไท

ความเชื่อและศาสนาของกลุ่มคนไทยนั้น เป็นเรื่องที่มีการศึกษากันมากในงานทางด้านชาติพันธุ์วรรณา ทั้งในกลุ่มคนไทยที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและนอกประเทศไทย อย่างไรก็ตาม งานศึกษาส่วนใหญ่เท่าที่ผ่านมามักจำกัดตัวอยู่ที่ประเด็นทางด้านมานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม

การศึกษาเรื่องความเชื่อและศาสนาของคนไทย นับเป็นประเด็นหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจอย่างแพร่หลาย ทั้งจากกลุ่มนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศ ที่สนใจเรื่องไทศึกษา (Tai Studies) มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ในวงวิชาการไทยได้มีการรวมตัวกันระหว่างนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศ เพื่อศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมของคนไทย ดังจะเห็นได้จากมีการจัดตั้ง “โครงการประวัติศาสตร์สังคม และวัฒนธรรมชนชาติไท” เพื่อวิจัยค้นคว้าเรื่องราวของคนไทยที่อาศัยอยู่นอกเขตประเทศไทยเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากผลงานค้นคว้าซึ่งมีอยู่หลากหลาย ดังเช่น **หลักช้าง : การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในไตคง** ของ ยศ สันตสมบัติ **ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา** ของ ยรรยง จิระนคร และรัตนพร เศรษฐกุล **ประวัติศาสตร์ไทใหญ่** ของ สมพงษ์ วิทยกศักดิ์พันธุ์ และ **ฟ้า-ขวัญ-เมือง จักรวาลทัศน์ดั้งเดิมของไทย : ศึกษาจากคัมภีร์โบราณไทอาหม** ของ รัตน์

เลิศเลอมีส เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นการพัฒนาและความตื่นตัวในการศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้เกี่ยวกับชนชาติไท ที่ได้ขยายขอบเขตและให้ความสำคัญกับคนไทยที่อาศัยอยู่นอกเขตประเทศไทย ซึ่งถือเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงเข้ากับสังคมไทยได้อย่างน่าสนใจ

อย่างไรก็ตาม ผลงานการค้นคว้าดังกล่าวข้างต้น ส่วนใหญ่มักให้ภาพเกี่ยวกับเรื่องประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมของชนชาติไท โดยพิจารณาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และข้อมูลภาคสนาม เช่น พงศาวดาร เรื่องเล่า และหนังสือทั้งในเอกสารภาษาไทยถิ่น ภาษาจีน และภาษาตะวันตก* หากแต่การศึกษาค้นคว้าเหล่านี้ ยังมีได้พิจารณาหรือวิเคราะห์เฉพาะประเด็นอย่างลึกซึ้งนัก โดยเฉพาะในเรื่องระบบความเชื่อและศาสนาที่ปรากฏในคลังข้อมูลทางวัฒนธรรม ที่กระจัดกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นตำนานปรัมปรา นิทานพื้นบ้าน คติความเชื่อ และพิธีกรรม

มีงานรวบรวมบรรณานุกรมเกี่ยวกับความรู้ด้านวัฒนธรรมทางศาสนาของกลุ่มคนไทย (religious traditions) เรื่อง **Religious Traditions among Tai Ethnic Groups : A Selected Bibliography** ซึ่งมี Shigeharu Tanabe (1991) เป็นบรรณาธิการ ได้รวบรวมรายชื่อบรรณานุกรมงานศึกษาด้านความเชื่อศาสนาและวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยทั้งหมด ทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและนอกเขตประเทศไทย ชิเกฮารุ ทานาเบ ได้พยายามรวบรวมบรรณานุกรม ซึ่งครอบคลุมงานทางด้านชาติพันธุ์วรรณา ที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าวัฒนธรรมทางศาสนา ซึ่งถือเป็นงานรวบรวมที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการติดตามงานศึกษาวิจัยทางด้านความเชื่อและศาสนาของคนไทยได้เป็นอย่างดี งานศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา

ถ้าพิจารณาเฉพาะประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม จะพบว่า มีงานศึกษาไม่มากนักที่กล่าวถึงปรากฏการณ์ทางความเชื่อและศาสนาของกลุ่มชนชาติไท เช่น Thomas A. Kirsch (1977) ที่ได้ศึกษาวิจัยทางด้านมานุษยวิทยาที่เกี่ยวกับศาสนาไว้ในบทความเรื่อง *Complexity in Thai Religious System* ซึ่งได้ช่วยให้เห็นมุมมองของนักมานุษยวิทยา ที่กล่าวถึงประเด็นความซับซ้อนในระบบศาสนาในประเทศไทย การผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิม พราหมณ์ และพุทธศาสนา

ในประเด็นเกี่ยวกับความซับซ้อนในระบบความเชื่อและศาสนาในประเทศไทย เคิร์ช ได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะความซับซ้อนในระบบศาสนาในประเทศไทย พบเห็นได้อย่างน้อยที่สุดนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย จากหลักฐานจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงข้อมูลทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของคนไทยที่ทำให้รู้ว่าผู้คนในสมัยสุโขทัยนับถือพุทธศาสนาเถรวาทเท่านั้น แต่ได้บันทึกให้เห็นความสัมพันธ์ที่พิเศษระหว่างอาณาจักรที่รุ่งเรือง กับความเคารพยำเกรงอำนาจเหนือธรรมชาติ “พระกระพุงผี” เป็นผีที่มีอำนาจบารมียิ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณภูเขา

* คำแถลงของโครงการประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชนชาติไท” ใน ยศ สันตสมบัติ.

“พระกระพุงผี” มีลักษณะเป็น “ผี – เทวดา” ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างความคิดความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย กับความคิดที่มาจากลัทธิพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนา ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า มีการผสมกลมกลืนกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนามาปะปนกัน ดังจะเห็นได้จากมีการใช้คำว่า “พระ” + “ผี” เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีนักมานุษยวิทยาอีกท่านหนึ่งที่ได้ให้ความสนใจศึกษาระบบความเชื่อและศาสนาของคนไทย S.J. Tambiah (1970) ได้เขียนหนังสือชื่อ **Buddhism and Spirit Cults in Northeastern Thailand** ที่ศึกษาระบบความเชื่อและศาสนาที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของคนอีสาน ทัมไบยาห์ได้ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนของระบบความเชื่อและศาสนาที่มีอยู่หลายระบบในสังคมชุมชน ซึ่งมีการผสมกลมกลืนกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี ลัทธิพราหมณ์ และพุทธศาสนา ในหนังสือเล่มนี้ ทัมไบยาห์ ได้เขียนบทความเรื่องหนึ่งชื่อ “*Myth and Rite: the Naga Symbol and the Rocket Festival*” ทัมไบยาห์ ได้ใช้ข้อมูลประเภทตำนานและพิธีกรรมของคนไทยอีสาน ได้แก่ *เรื่องผาแดง-นางไอ่* และตำนานพระอุปคุต จากหมู่บ้านพรานเหมือน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเรื่องความหมายและสัญลักษณ์ของตำนานและพิธีกรรม ดังเช่น พญานาค กระรอกเผือก พระอุปคุต ผีผู้คุ้มครองดูแลหนองน้ำ เป็นต้น

ในประเด็นเกี่ยวกับกรอบความคิดที่ ทัมไบยาห์ นำเสนอในบทความนี้มีอยู่ 4 แบบ ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่าง Buddhism และ Spirit Cults ได้แก่ Syncretistic หรือ การผสมผสานกันอยู่ Hierarchy หรือ การจัดลำดับ Linkage หรือ การสัมพันธ์กันอยู่ Complementarity หรือ การทำให้สมบูรณ์เท่ากัน/ เติมเต็มให้เท่ากัน ทัมไบยาห์ ได้นำแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นมาปรับใช้ เพื่อพิจารณาในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานและพิธีกรรม ที่ปรากฏอยู่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านหมู่บ้าน

บทความนี้มีความน่าสนใจในแง่ของการนำเอาข้อมูลประเภทตำนานและพิธีกรรม มาวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลทั้งสอง และเป็นการรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามที่ผู้เขียนร่วมสังเกตการณ์ด้วย

ประเด็นสำคัญที่ ทัมไบยาห์ ต้องการจะสื่อ ได้แก่ ความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในตำนานและพิธีกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานและพิธีกรรม (ตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนา และคติความเชื่อดั้งเดิม (ผี))

ในเชิงเนื้อหาที่สำคัญในบทความนี้ ทัมไบยาห์ ได้ชี้ให้เห็นว่า ตำนานมีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวบ้านหรือชุมชนศึกษาใน 2 ลักษณะ คือ *ประการแรก* เป็นเรื่องเล่าถึงกำเนิดของแหล่งน้ำ / แม่น้ำต่างๆ ที่อยู่ในบริเวณนี้ นั้นย่อมแสดงให้เห็นหน้าที่ของตำนานว่า เป็นเครื่องมือในการอธิบายกำเนิดสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำของท้องถิ่น และ *ประการที่สอง* คือ ตำนานมีส่วนช่วยให้เกิดความรู้สึกดีใจ อุดมการณ์ท้องถิ่นของชาวบ้าน และสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเมืองที่มีประวัติความมาที่ยาวนานแล้ว (เมืองสกลนคร)

นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่องคู่ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ – สิ่งเหนือธรรมชาติ (พญานาค) ซึ่ง ทิมไบยาร์ ได้ชี้ให้เห็นว่า เป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างมนุษย์ – ธรรมชาติ ที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และการแสดงออกร่วมกันบางประการ ตัวอย่างเช่น พญานาค ซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติได้ครอบงำ มนุษย์ เหตุการณ์ที่ปรากฏในตำนาน คือ ทำให้เมืองล่ม และมนุษย์ตัวแทนของสังคมได้ครอบงำพญานาคธรรมชาติ เหตุการณ์ที่ปรากฏในตำนาน คือ การฆ่าพญานาค (กระรอกเผือก) แล้วนำมาทำเป็นอาหาร ประเด็นเรื่องคู่ความขัดแย้งระหว่าง “บุญพระเวสกับบุญบังไฟ” ที่แสดงให้เห็นสัญลักษณ์เรื่องพญานาค นั่นคือ ในงานบุญพระเวส “พญานาค” จะเป็นผู้รับใช้ศาสนาและเป็นผู้ที่อยู่ภายใต้ร่มเงาแห่งพุทธะ ส่วนงานบุญบังไฟ “พญานาค” จะเป็นผู้ที่มีพลังอำนาจ ที่จะสามารถดลบันดาลความทุกข์สุขให้กับมนุษย์ได้ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องบูชาพญานาคในฐานะเทพ

บทความเรื่องนี้ ทำให้เราเห็นว่า การนำเอาตำนานและพิธีกรรมในคติความเชื่อ 2 แบบ คือความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม นำมาเปรียบเทียบเชื่อมโยงสามารถแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ ทั้งในแง่ของความขัดแย้ง และการส่งเสริมซึ่งกันและกัน รวมทั้งทำให้เห็นความสำคัญของการศึกษาด้านานกับพิธีกรรม ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้เด็ดขาด โดยเฉพาะในบริบทของสังคมที่มีความซับซ้อนทางความคิดความเชื่อที่ปะปนกันอยู่ และท้ายสุดสะท้อนให้เห็นว่าตำนานและพิธีกรรมเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่ง ที่จะช่วยให้เข้าใจระบบความคิดของคนไทยในแง่ความเชื่อทางศาสนาซึ่งมีความซับซ้อน ให้มีความชัดเจนได้อีกประการหนึ่ง

George Condominas (1975) เป็นอีกผู้หนึ่งที่สนใจศึกษาระบบความเชื่อและศาสนาของกลุ่มคนไท ในหนังสือ **Change and Persistence in Thailand** คอนโดมินัส ได้เขียนบทความเรื่อง *Phi Baan Cults in Rural Laos* บทความฉบับนี้ คอนโดมินัส ได้ใช้ข้อมูลประเภทประเพณีพิธีกรรมการบูชาผีบ้าน จากหมู่บ้านในประเทศลาว มาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเรื่องการผสมผสานกันระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา โดยพิจารณาเปรียบเทียบในแง่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของการบูชาผีบ้านกับวัด ขั้นตอนการปฏิบัติในการเลี้ยงผี และงานประเพณีบุญบังไฟและบุญเดือนหกที่ต้องเลี้ยงผี และจะกล่าวให้รายละเอียดเกี่ยวกับผี

กรอบความคิดของ คอนโดมินัส ที่นำเสนอในบทความนี้ คือ การพิจารณาเพื่อให้เห็นในแง่ความสัมพันธ์ระหว่าง Buddhism และ Spirit Cults นั่นคือ เรื่อง Syncretism หรือ การผสมผสานกันอยู่ การนำเอาประเพณีพิธีกรรมในคติความเชื่อของ 2 ศาสนามาวิเคราะห์เปรียบเทียบ นั่นคือ คติความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อทางพุทธศาสนา เพื่อทำให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างกัน อันแสดงให้เห็นการผสมผสานกันอยู่ของความเชื่อทั้งสองได้อย่างน่าสนใจ ตัวอย่างเช่น ความแตกต่างระหว่างวัดกับหอผี บทบาทของพระกับจ้ำ งานบุญบังไฟกับบุญวันวิสาขบูชา, บุญพระเวส เช่น ก่อนจุดบังไฟจะมีการสวดพระเวสก่อน เป็นต้น แต่ทั้งหมดนั้นมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน คือ เรื่องความอุดมสมบูรณ์

นอกจากนี้ คอนโดมินัส ยังชี้ให้เห็นว่า คติความเชื่อของทั้ง 2 แบบ คือคติความเชื่อดั้งเดิม (ผี) กับพุทธศาสนา มีการผสมผสานกันอยู่ อีกทั้งองค์ประกอบของทั้งสองศาสนาก็มีลักษณะที่แยกกันไม่ได้เด็ดขาด แต่อย่างไรก็ตาม น้ำเสียงของผู้เขียนก็มีลักษณะที่เห็นว่า พุทธศาสนามีลำดับที่เหนือกว่า เพราะมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ยิ่งใหญ่ ได้รับการดูแลรักษาจากชาวบ้าน และเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านอุปถัมภ์ดูแลอยู่เสมอ ในขณะที่หอผีเป็นสถานที่เล็กๆ ไม่ค่อยได้รับการดูแลเอาใจใส่ นอกจากนี้ในช่วงมีกิจกรรมประจำปีเท่านั้น

ในแง่ของพิธีกรรมเลี้ยงผีบ้าน คอนโดมินัส พบว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวบ้านหรือชุมชนศึกษาใน 2 ลักษณะ คือ *ประการแรก* เป็นกิจกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อความอุดมสมบูรณ์เกี่ยวกับน้ำ และ *ประการที่สอง* คือ พิธีกรรมเลี้ยงผีในเดือนหก เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคติพุทธศาสนาด้วย กล่าวคือ บุญบั้งไฟก็จะจัดใกล้ๆ กับบริเวณวัด และงานบุญเดือนหก คือบุญพระเวสก็จัดในช่วงเวลาเดียวกัน ลักษณะดังกล่าวทำให้เห็นว่าการนำเอาพิธีกรรมในความเชื่อและศาสนา 2 แบบ คือ ความเชื่อทางพุทธศาสนา และความเชื่อดั้งเดิม (ผี) นำมาเปรียบเทียบเชื่อมโยง ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ ทั้งในแง่ของความขัดแย้ง และการส่งเสริมซึ่งกันและกัน

มีงานศึกษาในเชิงระบบความเชื่อและศาสนาของกลุ่มคนไทยอีกเรื่องหนึ่ง ที่พิจารณาโดยใช้ข้อมูลประเภทความเชื่อและพิธีกรรม คือ *"Autochthony and the Inthakhin Cult of Chingmai"* ของ Shigeharu Tanabe (1993) โดยใช้ข้อมูลประเภทความเชื่อและพิธีกรรมการบูชา "เสออินทขิล" ของคนล้านนา (เชียงใหม่) ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีประจำเมือง โดยพิจารณาสัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรม รวมทั้งข้อมูลในมิติของประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ คือ คนลัวะ (คนพื้นเมือง) คนไทยวน (ล้านนา) ปู่สะะ ย่าสะะ เป็นต้น ซึ่งมีนัยหรือความหมายที่แฝงเรื่องอำนาจทางการเมืองการปกครอง และอำนาจทางพิธีกรรม บทความนี้พยายามแสดงตัวตนของคนลัวะ ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนามาก่อนคนไทยวน

ความคิดอย่างหนึ่งที่ ชิเกฮารุ ทานาเบ ได้นำเสนอไว้ในบทความนี้ คือ "การหันมานับถือพุทธศาสนา" (Conversion to Buddhism) เรื่องชนพื้นเมือง autochthony หรือ autochthonous และเรื่องความเชื่อดั้งเดิม อันแสดงให้เห็นร่องรอยของการปะทะสังสรรค์กันระหว่างกลุ่มคนดั้งเดิม และผู้ที่เข้ามาอาศัยในภายหลัง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือร่องรอยของความขัดแย้งระหว่าง 2 คติความเชื่อทางศาสนา นั่นคือศาสนาดั้งเดิม (ผี) และพุทธศาสนา

ชิเกฮารุ ทานาเบ ได้นำเอาข้อมูลประเภทความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาผีเมือง คือ การเลี้ยงผีปู่สะะย่าสะะ ทั้งที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และตำนานความเชื่อต่างๆ มาวิเคราะห์ในมิติทางการเมืองการปกครองในวัฒนธรรมล้านนา เพื่อแสดงให้เห็นภาพของชนพื้นเมืองดั้งเดิม คือ ลัวะ ที่อาศัยอยู่ในสังคมล้านนา หรืออีกนัยหนึ่งคือ ความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผี ที่ปะปะคละเคล้าอยู่กับความเชื่อทางพุทธศาสนา ชิเกฮารุ ทานาเบ ได้พยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ปกครอง (คนไทยวน) และคนพื้นเมือง

ดั้งเดิม (ลัวะ) ในแง่ความหมายที่ซับซ้อนที่ปรากฏอยู่ในเรื่องของความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการตีความให้เห็นนัยหรือความหมายทางการเมืองที่แฝงเร้นอยู่ในระบบความเชื่อและพิธีกรรมของกลุ่มชน

ในประเด็นเชิงเนื้อหาที่สำคัญในบทความนี้ คือ ตำนานความเชื่อและพิธีกรรมมีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนศึกษา คือ ดินแดนล้านนาใน 2 ประเด็น คือ *ประเด็นแรก* เป็นเรื่องเสาอินทขิล หรือหลักเมืองกับความหมายทางการเมืองที่เล่าถึงกลุ่มผู้ปกครอง คือ ไทยวน กับคนพื้นเมืองดั้งเดิม คือ กลุ่มชนลัวะ ที่แสดงให้เห็นหน้าที่ของตำนานและพิธีกรรมว่า เป็นเครื่องมือที่ใช้ศึกษาเรื่องอัตลักษณ์หรือความมีตัวตนของชนกลุ่มน้อยในสังคมได้อีกอย่างหนึ่ง และ *ประเด็นที่สอง* นั่นคือ พิธีกรรมบูชาเสาอินทขิลหรือการบูชาผีที่คุ้มครองดูแลเมืองในฐานะที่เป็นภาษาที่ “สื่อสาร” ให้รับรู้เรื่องราวของความเชื่อทางศาสนาได้อีกอย่างหนึ่ง

นอกจากนี้ ชิกฮาร์ู ทานาเบ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับประเด็นเรื่องคนพื้นถิ่น-พื้นเมืองว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างผู้ใต้ปกครอง – ผู้ปกครอง และการแสดงออกร่วมกันบางประการ เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่และย่าและ ซึ่งเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมของคนพื้นเมืองที่คนไทยวนเคารพนับถือ ส่วนประเด็นเรื่อง “พิธีกรรมบวงสรวงเสาอินทขิลกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา” ที่แสดงให้เห็นสัญลักษณ์เรื่องบริเวณหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ นั่นคือ ในเสาอินทขิลจะอยู่ในบริเวณวัด และภายในศาลาที่เสาอินทขิลตั้งอยู่ก็จะมีพระพุทธรูปปรากฏอยู่ด้วย อีกทั้งในงานพิธีกรรมบวงสรวงเสาดังกล่าว ก็จะมีการใช้สายสิญจน์ที่คล้องที่เสาอินทขิลด้วย อันแสดงให้เห็นความซับซ้อนทางความเชื่อทางศาสนาได้อีกประการหนึ่ง

จากงานศึกษาข้างต้น ทำให้เห็นว่าตำนานและพิธีกรรมดั้งเดิม (ผี) นำมาเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นนัยหรือความหมายทางการเมือง รวมทั้งทำให้เห็นความสำคัญของการศึกษาตำนานกับพิธีกรรมในคติความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา ที่มีความซับซ้อนสัมพันธ์กันอยู่ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานและมีกลุ่มชนที่หลากหลายอาศัยอยู่ปะปนกัน และท้ายสุด สะท้อนให้เห็นว่าตำนานและพิธีกรรมเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่ง ที่จะแสดงให้เห็นอัตลักษณ์หรือความมีตัวตนของชนกลุ่มน้อยที่ปรากฏอยู่ในสังคมที่เป็นชุมชนใหญ่ได้เช่นกัน

นอกจากงานศึกษาระบบความเชื่อและศาสนาของกลุ่มคนไทยแล้ว ยังพบว่า มีงานศึกษาเกี่ยวกับระบบความเชื่อและศาสนาที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง คือ งานวิจัยเรื่อง **The Elementary Forms of Religious Life** ของ Emile Durkheim (1954) ที่ได้กล่าวถึงรูปแบบองค์ประกอบของศาสนา ซึ่งช่วยให้เห็นมุมมองเกี่ยวกับระบบความเชื่อและศาสนาของชุมชน เดอร์ไคม์ ได้พิจารณาความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในระบบศาสนาที่มีใช้ศาสนาหลัก นั่นคือ เรื่อง supernaturalism มาอธิบายในฐานะที่เป็นศาสนาดั้งเดิมอย่างหนึ่งของมนุษย์ อันจะแสดงให้เห็นระบบคิดของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ

เดอร์ไคม์ กล่าวว่า ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติถือเป็น “วัฒนธรรม” อย่างหนึ่งของมนุษย์ อีกทั้งพิธีกรรมเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการสืบทอดในสังคมที่นับถือสัตว์เป็น

บรรพบุรุษหรือเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม totem นอกจากนี้ เดอร์ไคม์ ยังมองว่า ศาสนาเป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม รวมทั้งก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน

สิ่งที่สำคัญที่ เดอร์ไคม์ ต้องการนำเสนอให้เห็นในบทความนี้ คือ เรื่องพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับเรื่อง totem ซึ่งถือเป็นการสืบทอดความคิดความเชื่อ เดอร์ไคม์ อ้างว่าพิธีกรรมเป็นสิ่งจำเป็นและต้องทำอยู่เสมอๆ เพื่อตอกย้ำและถ่ายทอดความเชื่อ ดังคำกล่าวที่ว่า “ถ้าไม่มีพิธีกรรมพระเจ้าก็ตาย ถ้ายังมีพิธีกรรมพระเจ้าก็ยังมีอยู่” กล่าวคือ พระเจ้าจะอยู่ก็ต่อเมื่อคนยังเชื่อว่าพระเจ้าอยู่ ฉะนั้นการประกอบพิธีกรรมเป็นการสืบทอดความคิดความเชื่อ นอกจากนี้ เดอร์ไคม์ ยังชี้ให้เห็นความคิดเรื่อง totem ว่ามีบทบาทหน้าที่เป็นสิ่งเดียวกันกับ God ซึ่งหมายถึง Society ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า พระเจ้าก็คือสังคม ในสังคมนี้ใช้ totem เพื่อบอกเราว่าเราเป็นใคร เช่นกันศาสนานำมาใช้ในมิติเดียวกันในแง่ของการบ่งบอกความเป็นสังคมได้เช่นกัน

เดอร์ไคม์ ยังได้แสดงทัศนะให้เห็นความแตกต่างระหว่างความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์กับเรื่องศาสนาว่า ศาสนาเป็นส่วนรวมของทั้งชุมชน (collective and communal) แต่ความเชื่อในเรื่องอำนาจไสยศาสตร์เป็นเรื่องปัจเจกบุคคล อีกทั้งยังกล่าวถึงประเด็นความแตกต่างระหว่าง “ไสยศาสตร์กับศาสนา” ที่แสดงให้เห็นได้จากกรอบความคิดหรือพฤติกรรมของกลุ่มชน กล่าวคือ ถ้าเป็นเรื่องศาสนาจะเป็นเรื่องส่วนรวม ศาสนาจะวางกรอบคิดให้คนในชุมชนคิดเหมือนกัน มองโลกมองสังคมด้วยกรอบความคิดอันเดียวกัน ในขณะที่ไสยศาสตร์เป็นเรื่องของวิธีการ กลวิธี เฉพาะเรื่อง ดังจะเห็นจากความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ไม่ต้องมีศาสนาสถานประจำ ในขณะที่เป็นศาสนาจะต้องมีวัดมีโบสถ์สำหรับเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรม ดังนั้น ศาสนาจึงแตกต่างจากสถาบันอื่นๆ อยู่ที่ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือ supernatural หรือ power being

ในประเด็นเรื่อง sacred กับ profane ซึ่งคำศัพท์ 2 คำนี้ เดอร์ไคม์ ใช้เพื่อบ่งบอกว่าเป็นระบบคิดของมนุษย์ โดยการแบ่งโลกออกเป็น 2 ลักษณะ นั่นคือ โลกศักดิ์สิทธิ์และโลกสามัญ เดอร์ไคม์ ได้แสดงทัศนะว่า ระบบศาสนาเป็นสิ่งที่อยู่ในส่วนของ sacred domain ดังนั้น อะไรที่มนุษย์มองเห็นว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นสิ่งสมควรแก่การเคารพบูชา สิ่งเหล่านั้นจึงเข้ามาอยู่ในเครือข่ายของศาสนา หรือ Religious

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายปฐม หงษ์สุวรรณ เกิดเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2516 ที่อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จากภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในปีการศึกษา 2538 สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2542 ต่อมาได้เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2545 โดยได้ทุนอุดหนุนการศึกษาจากโครงการพัฒนาอาจารย์ สาขาขาดแคลน จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม นอกจากนี้ยังได้รับทุนสนับสนุนวิทยานิพนธ์จาก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย